

ABSTRACT

Kinnunen, Mauri

The Conviction on the boundary of two cultures. Laestadianism in Karelia in 1870-1939

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2004,

(Jyväskylä Studies of Humanities

ISSN 1459-4331; 19)

ISBN 951-39-1835-1

Diss.

The purpose of this study is to seek special features in the Laestadian conviction when it functioned on the boundary of Eastern and Western cultures in Karelia.

The contacts of Laestadianism in Karelia began in the end of the 1860s and beginning of 1870s. The mediators of the movement were mid-Osthrobothnian building workers and fishermen. The rapid spreading era dates back to the 1880s, when the movement had reached almost all of the parishes. The seashore parishes of the Karelian Isthmus and the Liperi-Eno area in North Karelia were the most affected areas. In towns the Laestadian communities first consisted of builders and craftsmen. The close-knit community offered a secure network in towns to replace the sense of security offered by family and village folk in the countryside. Laestadianism was a medium of protest of town craftsmen and rural area poor farmers and landless folk towards the clergy and officials. The town of St. Petersburg played an important role in the spread of the movement. A reasonably large Laestadian community was born there as of the beginning of the 1870s. Many became acquainted with the St. Petersburg Laestadians on trips of work and merchandise and joined the movement.

The Lutheran clergymen of the 1880s considered the movement a threat to the unity of the Church and it was held as a sectarian movement. The encounter of the movement with the Orthodox Church was surprisingly painless. The majority of Orthodox Laestadians dwelt in North Karelia.

The movement was tried by a scattering beginning in the mid-1890s. The reasons lay in the rapid spread of the movement into various cultural and economical surroundings. Additionally, there arose schism about the strategies used when encountering challenges, which arose from the societal transitions. Of the newly established groups, it was a movement called the New Awakened that was first the most popular group. Another splitting called Narvaism, however, tried this movement beginning in the year 1899. This group served as a route for the arrival of the Pentecostal movement in the 1910s. Since 1902 some Firstborn communities were formed mainly in Vyborg and Lappeenranta. The third group, the Conservatives, was first weaker than the New Awakened-movement. Very few Laestadians were elected into influential posts in society in the 19th century. Instead, members of the movement actively protected the rights of craftsmen in towns by working as influential officials in craftsmen associations. Similarly, there were few Laestadians in important instances of the Church in the 19th century. But, since the 1920s Laestadians were in important posts in many congregations. Politically Laestadians were conservative. Gradually, the Agrarian Party was broadly popular.

In the 1930s Laestadianism was the largest and most broadly spread conviction within the Evangelic Lutheran Church in Karelia. The Conservative movement was the most popular group, gaining grounds from the weakening New Awakened-group. The Firstborn-movement also grew then. The three Laestadian group members were about one per cent of the whole studied population.

Keywords: Karelia, Lutheran, Laestadianism, Orthodox Church, revival movement

Author's address Mauri Kinnunen
Kalervonkatu 104
53100 Lappeenranta
Finland

Supervisors Professor Toivo Nygård
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä
P. O. Box 35 (H)
FIN-40014 University of Jyväskylä
Finland

Reviewers Lecturer, docent Jouko Talonen
Department of Theology
P.O. Box 111 (Yliopistokatu 2)
FIN-80101 University of Joensuu
Finland

Docent Heikki Rantatupa
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä
P. O. Box 35 (H)
FIN-40014 University of Jyväskylä
Finland

Opponent Lecturer, docent Jouko Talonen
Department of Theology
P.O. Box 111 (Yliopistokatu 2)
FIN-80101 University of Joensuu
Finland

ESIPUHE

Tämän tutkimuksen siemenet on kylvetty varhaisessa lapsuudessani. Mielenkiintoni aiheeseen herätti isoäitini Anastasia Iivanantytär Surakka, jonka persoonassa yhdistyivät mystisellä tavalla ortodoksisuus ja lestadiolaisuus. Tämä suurperheen äiti oli kasvanut Taipaleen ortodoksisen seurakunnan keskellä vanhan ortodoksisuvun tyttärenä. Vuosisatojen ajan suvun jäsenet oli haudattu Taipaleen kirkkomaahan. Anastasia kuunteli radiosta usein ortodoksisista jumalanpalvelusta, mutta vanhoillislestadiolaisuutta hän piti hengellisenä kotinaan.

Kouluvuosinani minua kiinnostivat historia ja maantiede. Perehdyin jo silloin syvemmin Laatokan Karjalan ja Kannaksen vaiheisiin. Lisäksi minulla on ollut onni asua tutkimusalueella lähes koko ikäni, joten kosketus tutkimuskoh- teeseen on säilynyt elävänä koko ajan.

Tutkimusaiheeni alkoi lopullisesti hahmottua 1990-luvun alussa. Ensiksi keskityin Viipurin läänin lestadiolaisuuden vaiheiden selvittämiseen. Vuonna 1996 valmistui lisensiaatintutkimukseni *Viipurin läänin lestadiolaisuus (1870 – 1912) – Linkki eri kulttuurien välillä*. Väitöskirjaani halusin sisällyttää myös Pohjois-Karjalan. Vuosia kestänyt materiaalin keruu on muodostunut minulle elämäntavaksi ja mieluisaksi harrastukseksi, jota olen tehnyt ansiotyöni ohessa. Kirjallisuutta, lehtiä, kopioita ja haastatteluja on kertynyt hyllyihin metrikau- palla. Lukuisat lomamat olen viettänyt sekä kotimaassa että ulkomailla arkistoi- sa, hautausmailla ja haastatteluja tehden. Pitkän kypsyttelyn jälkeen oli aika koota palaset yhteen ja aloittaa varsinainen työ.

Esitän parhaat kiitokseni dosentti Jouko Taloselle, joka on monissa tutki- mukseni vaiheissa antanut asiantuntevia neuvoja ja auttanut myös materiaalin hankkimisessa. Olen kiitollinen professori Toivo Nygårdille, jonka ripeät toi- menpiteet työn loppumetreillä ovat vieneet hanketta eteenpäin. Hyödyllisiä neuvoja ja teknistä apua tutkimukseen olen saanut dosentti Heikki Rantatuval- ta. Materiaalin hankinnassa ja kommentein ovat tutkimustani auttaneet lukuisat henkilöt. Haluan lausua kiitokseni arkistonhoitaja Irja Junttilalle, rakennusark- kitehti Seppo Leivolle, arkistopäällikkö Juhani Lomulle ja rovasti Pentti Pelko- selle.

Vanhoillislestadiolaisuuden keskusjärjestö SRK on antanut vapaasti käyt- tööni arkistonsa, josta lämmin kiitos. Lestadiolainen uusheräys auttoi työtäni julkaisemalla ilmoitukseni *Lähettäjä*-lehdessä. Sen tuloksena sain hyödyllisiä yh- teydenottoja. Esikoislestadiolaisuuteen liittyvän kuva- ja haastattelumateriaa- lin keruussa korvaamatonta apua on ollut Elis Raunilasta.

Englanninkielisen tiivistelmän ja yhteenvedon on kääntänyt FM Nina Vänskä ja kartat on piirtänyt fil. yo. Jani Alatalo. Niistä heille kiitos. Lukuisista haastatelluista haluan kiitoksin mainita ystäväni Aino Aapron, Irja Mäyräsen ja Sulo Korhosen, jotka ovat osoittaneet todeksi karjalaisuuteen kuuluvan taidon nähdä jokaisessa asiassa positiiviset puolet.

Kohdistan kiitokseni kaikille niille, jotka ovat työtäni tukeneet ja kiinnos- tuneena seuranneet sen edistymistä. Työn loppuprosessissa tiiviisti mukana ol-

leelle Sirpa-vaimolleni tuhannet halaukset tuesta, avusta ja ymmärtämisestä. Monet tutkimustyön parissa vietetyt päivät ovat olleet pois perheen yhteisestä ajasta. Toivottavasti Mikko, Tommi ja Paula näette vuosikymmenien kuluttua tutkimukseen käytetyn ajan sen arvoiseksi.

Lappeenrannassa 12.5.2004

Mauri Kinnunen

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

SISÄLLYS

1	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	11
1.1	Tehtävä ja lähteet	11
1.2	Herätysliikkeet tutkimuskohteina	20
1.3	Lestadiolaisuuden ominaispiirteet.....	26
1.4	Tutkimusalueen erityispiirteet	32
1.4.1	Väestö ja kulttuuri	32
1.4.2	Talouselämä	34
1.4.3	Uskonnollisuus	39
1.4.3.1	Kahden kirkon väkeä	39
1.4.3.2	Evankelisluterilainen kirkko ja sen herätysliikkeet	40
1.4.3.3	Ortodoksinen kirkko	49
2	LESTADIOLAISUUDEN ALKUVAIHEET KARJALASSA (1870 - 1897)	53
2.1	"Pohjolan kristillisyyden" saapuminen	53
2.1.1	Pohjois-Karjala	53
2.1.2	Laatokan Karjala	83
2.1.3	Kannas	102
2.1.4	Etelä-Karjala	127
2.1.5	Kymenlaakso	149
2.2	Tuloreitit	153
2.2.1	Savo	154
2.2.2	Keski- ja Pohjois-Pohjanmaa	155
2.2.3	Helsinki	156
2.2.4	Pietari ja Inkeri	158
2.2.4.1	Lestadiolaisuus Venäjällä	158
2.2.4.2	"Pietarin tieltä" uusi uskonvakaumus	162
2.3	Lestadiolaisuuden levinneisyyden kokonaiskuva Karjalassa 1800-luvun lopulla	165
2.3.1	Rannikkopitäjät ja radanvarsikylät	165
2.3.2	Vaikutuksen ulkopuolelle jääneet seudut	168
2.3.3	Lestadiolaisuuden leviämisen ajallista ja määrällistä tarkastelua	170
2.4	Organisoituminen alkaa	172
2.5	Lestadiolaisuus Karjalan uskonnollisessa kentässä	176
2.5.1	Papiston ja seurakuntalaisten "hampaissa"	176
2.5.2	Eksklusiivisena herätysliikkeiden joukossa	184

	2.5.3 Ortodoksien keskuudessa	190
3	HERÄTYSLIIKE KOLMENA ERI SUUNTANA (1898 – 1939)	193
	3.1 Herätysliike kriisissä 1898 – 1911	193
	3.2 ”Uusi suunta”	197
	3.2.1 Kittilän yhteys	197
	3.2.2 Järjestäytyminen Suomen Lähetysseuran Haaraosastoksi	200
	3.2.3 Uusiheräys Karjalassa	202
	3.2.4 Erimielisyydet uudenheräyksen keskuudessa	206
	3.2.4.1 Narvalaisuus	206
	Synty ja leviäminen	206
	Sammuva liike kanavana helluntaiherätykselle	212
	3.2.4.2 Heiskaslaisuus	215
	3.2.4.3 Suomen Lestadiolainen Lähetysliitto	218
	3.3 ”Esikoisten seurakunta”	222
	3.3.1 Taistelu Raattamaan perinnöstä	222
	3.3.2 ”Esikoisuuden” tukikohdat Karjalassa	224
	3.3.3 Lähetystoimi, kiinteimistöosakeyhtiöt ja vanha- laestadiolaiset-kristilliset yhdistykset	234
	3.4 ”Vanha suunta”	236
	3.4.1 ”Vanhat” puolustuskannalla	236
	3.4.2 Kannatus maaseudulla	239
	3.4.3 Hajaannukset ”vanhoillisuuden” sisällä	242
	3.4.3.1 ”Uuven kirkon höyry”	242
	3.4.3.2 Rauhansanalaisuus	247
	3.4.3.3 Kososlaisuus	250
	3.5 Hajaannusten seuraukset	252
	3.5.1 Lyhytaikainen lamaannus	252
	3.5.2 Sovintopyrkimyksiä	253
	3.6 Herätysliikkeen haarautumien toiminta 1930-luvulla	258
	3.6.1 Hiipuva uusiheräys	258
	3.6.2 Etenevä ”esikoisuus”	279
	3.6.3 Vahvistuva ”vanhoillisuus”	289
	3.6.4 Yhteenvedo kannatuksesta	319
4	LESTADIOLAISUUS KARJALAISEN YHTEISÖN OSANA	323
	4.1 Evankelisluterilainen kirkko ja lestadiolaisuus	323
	4.1.1 Lahko vai kirkon herätysliike?	323
	4.1.2 Lestadiolaiset kirkollismielisiksi	326
	4.1.3 Kirkolliset luottamustehtävät	333
	4.2 Ortodoksinen kirkko ja lestadiolaisuus	338
	4.2.1 Rauhanomaista rinnakkaiseloä	338
	4.2.2 ”Ei mitään eroa kreikkalaisen ja juutalaisen välillä...” ...	340
	4.3 Venäjän lestadiolaisuuden kohtalo heijastuu Suomeen	343

4.3.1	Lestadiolaisuus Venäjän viranomaisten huolena	343
4.3.2	Yhteydet Neuvosto-Venäjän lestadiolaisuuteen katkeavat	347
4.4	Lestadiolaiset karjalaisessa yhteisössä	350
4.4.1	Vähävaraista talollisväestöä, "timpermanneja" ja suutareita	350
4.4.2	Ammatillisia etuja ajamassa	356
4.5	Yhteiskunnallinen osallistuminen	358
4.5.1	Puolueet ja politiikka	358
4.5.1.1	"Sopiiko kristityn ottaa osaa valtiopäivämiesvaaleihin?"	358
4.5.1.2	Porvarillisessa leirissä	362
	Vanhasuomalaiset saavat kannatuksen	362
	Maalaisliitto nousee vaihtoehdoksi	363
4.5.1.3	Lestadiolaiset sosialismia kampeamassa	365
4.5.1.4	Herätysliike ja demokratian kriisi	370
	Lapuanliike herättää innostusta ja ristiriitoja	370
	Isänmaallinen kansanliike jakaa mielipiteitä	372
	Pulaliike herättää kiinnostusta	375
4.5.2	Kunnalliset luottamustehtävät	376
4.5.3	Yhteiskunnallisten muutosten kohtaaminen	380
4.5.3.1	Kieltolaki jakaa raittiita lestadiolaisia	380
4.5.3.2	Koulutus ja sosiaalinen nousu heijastuvat lestadiolaisyhteisöihin	382
5	KARJALAN LESTADIOLAISUUDEN ERITYISPIIRTEET	385
	LIITTEET	
	Matrikkeli Karjalan alueella vuosina 1870 – 1939 toimineista lestadio- laissaarnaajista ja -papeista	395
	Karjalan alueella ennen vuotta 1940 toimineet lestadiolaisten perus- tammat rauhanyhdistykset, rukoushuoneyhdistykset, vanha-laestadio- laiset-kristilliset yhdistykset sekä kiinteimistöosakeyhtiöt	507
	LYHENTEET	509
	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	512
	HENKILÖHAKEMISTO	548
	PAIKKAKUNTAHAKEMISTO	570
	SUMMARY	581

KARTAT

Kartta 1	Lestadiolaisuuden lähtöalueet 1800-luvun lopulla.	164
Kartta 2	Lestadiolaisuuden kannatus Karjalassa 1800-luvun lopulla	167
Kartta 3	Uudenheräyksen kannatus Karjalassa 1930-luvun lopulla..	278
Kartta 4	Esikoislestadiolaisuuden kannatus Karjalassa 1930-luvun lopulla	288
Kartta 5	Vanhoillislestadiolaisuuden kannatus Karjalassa 1930-luvun lopulla	320
Kartta 6	Karjalan alueella ennen vuotta 1940 toimineet lestadiolaisten perustamat rauhanyhdistykset, rukoushuoneyhdistykset, vanha laestadiolais-kristilliset yhdistykset ja kiinteistöosakeyhtiöt	321

TAULUKOT

Taulukko 1	Seurakunta- ja rovastikuntakertomuksissa lestadiolaisuudesta käytettyjen nimitysten muuttuminen vuosina 1875 - 1916 Karjalassa	184
Taulukko 2	Suomen Lähetysseuran Laestadiolaisen Haaraosaston jäsenmäärä 1908 - 1938	274
Taulukko 3	Huutavan Äänen tilaukset Viipurin läänissä 1919-1920, 1928, 1932	275
Taulukko 4	Huutavan Äänen tilaukset Pohjois-Karjalassa 1919-1920, 1928, 1932	277
Taulukko 5	Uudenheräyksen kesäseurat/ylimääräiset yleiset kokoukset 1908 -1939	277
Taulukko 6	Vanhoillislestadiolaisten lehtien tilausmaksutilitykset Viipurin läänin alueella vuosina 1933-1939	317 - 318
Taulukko 7	Vanhoillislestadiolaisten lehtien tilausmaksutilitykset Pohjois-Karjalassa vuosina 1933-1939	319
Taulukko 8	Lappeenrannan seudun lestadiolaisyhteisön koostumus 1800-luvun lopulla syntymäläänin mukaan	351
Taulukko 9	Lappeenrannan seudun lestadiolaisyhteisön miespuolisten jäsenten ammatillinen jakauma 1800-luvun lopulla	352
Taulukko 10	Karjalassa toimineiden saarnaajien syntymämaakunta/lääni	355
Taulukko 11	Karjalassa toimineiden saarnaajien yhteiskunnallinen asema ja ammatti.....	355
Taulukko 12	Kieltolakiaänestyksen tulos eräissä Karjalan kunnissa vuonna 1931	381

1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

1.1 Tehtävä ja lähteet

Uskontojen ja uskonnollisten ilmiöiden historia on merkittävä osa kulttuuri- ja sosiaalishistoriaa. Mitä tiiviimmin uskonnollisten liikkeiden tutkimus liittyy historialliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, sitä hedelmällisempiä ovat tutkimustulokset. Uskonnolliset yhteisöt eivät koskaan ole olleet täysin erossa ympäröivästä yhteiskunnasta, vaikka niiden jäsenillä saattaa olla tällainen mielikuva. Uskonnolliset yhteisöt vaikuttavat ajoittain voimakkaasti toimintaympäristössään muovaten sitä. Tuo vuorovaikutus ei ole suinkaan yksipuolista, vaan ympäröivä yhteiskunta pakottaa koko ajan yhteisön ottamaan kantaa ja sopeutumaan ympärillä tapahtuviin muutoksiin. Uskonnollisten yhteisöjen muodostuksen pohjana oleva prosessi ei periaatteessa poikkea muista ryhmämuodostuksen prosesseista.¹

Suomessa vaikuttavista uskonnollisista liikkeistä on varsinkin lestadiolaisuus ollut lähes jatkuvasti tiedotusvälineiden huomion kohteena. Herätysliikkeen alkuvaiheissa alkuvoimainen dynaamisuus, eräät opilliset korostukset sekä liikkeen nopea leviäminen herättivät huomiota. Myöhempää mielenkiintoa selittänevät lestadiolaisten suurehko määrä, liikkeen sisällä ilmenneet erimielisyydet sekä liikkeen konservatiivisuus ja protesti modernisaation mukanaan tuomia ilmiöitä vastaan. Kiinnostusta on lisännyt se, että lestadiolaisuus on ainoa 1700- ja 1800-luvuilla Pohjoismaissa syntynyt herätysliike, joka on levinnyt usean valtakunnan alueelle. Lestadiolaisuus ja sen suhde ympäröivään yhteiskuntaan on ollut laajahkon tieteellisen tutkimuksen kohteena. Aiheesta on tehty useita väitöskirjoja sekä Suomessa että muissa Pohjoismaissa. Ruotsissa tunnetuin lestadiolaisuuden tutkija on ollut *Olaus Brännström* ja Norjassa *Dagmar Sivertsen*. Pohjois-Amerikan lestadiolaisuuden alkuvaiheita on selvittänyt *Pekka Raittila* ja Viron lestadiolaisuutta *Jouko Talonen*. Suomessa lestadiolaisuuden le-

¹ Waardenburg 1986, 119, 133-134.

vinneisyyttä ja yhteisömuodostusta ovat tutkineet mm. Pekka Raittila² ja Seppo Lohi.³ Lestadiolaisuuden tutkimuksen tulevia haasteita on pohtinut Jouko Talonen.⁴

Viipurin läänin lestadiolaisuutta on aikaisemmin tutkinut Valma Luukka. Luukan laudaturtyöt Lestadiolaisuuden tulo Viipurin lääniin ja Viipurin läänin lestadiolaiset maallisen oikeuden toimenpiteitten kohteena vuosien 1870-1900 välisenä aikana valmistuivat vuonna 1964. Pohjois-Karjalan lestadiolaisuuden alkuvaiheita on tutkinut pastori Kauko Mäntylä pastoraalikirjoituksessa vuonna 1953.⁵ Hämeen lestadiolaisuutta on selvittänyt Paavo Viljanen⁶ ja Satakunnan Oiva Virkkala.⁷ Viime vuosina on lähinnä vanhoillislestadiolaisuuden piirissä ilmestynyt useitten paikallisyhdistysten historioita ja juhlakirjoja.⁸

² Pekka Raittilan Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia vuodelta 1967 on yhä tänä päivänä lestadiolaisuuden tutkimuksen perusteos. Pekka Raittilan roolia lestadiolais-tutkijana ja lestadiolaisuutta koskevan materiaalin kerääjänä on valottanut Seppo Lohi artikkelissaan Pekka Raittila lestadiolaisuutta koskevan lähdeaineiston kerääjänä ja järjestäjänä (SKHSV 1999- 2001, s. 275 - 288).

³ Olaus Brännströmin keskeisimmät tutkimukset ovat *Den laestadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet*. (Bibliotheca theologiae practicae 13. Diss. Uppsala 1962) ja *Lannavaara-missionen och laestadianismen*. (Bibliotheca theologiae practicae 46. Stockholm 1990.) Dagmar Sivertsenin väitöskirja *Laestadianismen i Norge* ilmestyi vuonna 1955. Pekka Raittilan *Lestadiolaisuus Pohjois-Amerikassa vuoteen 1885* (SKHST 121) valmistui 1982, Jouko Talosen tutkimus *Viron lestadiolaisuudesta Viron lestadiolaisuus 1886 - 1953* (Studia Historica Septentrionalia) vuonna 1988.

⁴ Talonen, Jouko: *Lars Levi Laestadiuksen juhlavuosi 2000*. - SKHSV 89 - 91 (1999 - 2001).

⁵ Mäntylä, Kauko: *Lestadiolaisuus Pohjois-Karjalassa 1800-luvun loppupuolella*. Pastoraalikirjoitus. Kuopion Tuomiokapitulin Arkisto 1953.

⁶ Viljanen, Paavo: *Lestadiolaisesta liikkeestä Tampereen hiippakunnassa*. - Jumalan työsaralta III. Tampereen hiippakunnan vuosijulkaisu 1950. Helsinki 1949.

⁷ Virkkala, Oiva: *Porin seudun laestadiolaisuus*. Laudaturkirjoitus. Helsinki 1932 ja *Lestadiolaisuus satakuntalaisella maaperällä*. Piirteitä Porin seudun laestadiolaisuuden historiaa. - Satakunta XI, 1939. Vuonna 1970 ilmestyi Oiva Virkkalan tutkimus *Emil Teodor Gestrin ja satakuntalainen pyhä-liike* (Helsinki 1970), jossa Virkkala selvittää satakuntalaisen pyhä-liikkeen ja lestadiolaisuuden kohtaamista.

⁸ Esim. Heinänen, Hannu. toim; Silta yli virran. Vanhoillislestadiolaisen kristillisyyden vaiheista Tornion seudulla. Oulu 1987; Särkiniemi, Seppo. toim; *Hyoän paimenen hoidossa*. Helsingin Rauhanyhdistys 100 vuotta. Jyväskylä 1988; Lumijärvi, Eero: *Teidän keskellänne*. Tampereen Rauhanyhdistys 100 vuotta. Jyväskylä 1990; Niemikorpi, Antero: *Valona ja suolana*. Juhlakirja Vaasan ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen täyttäessä 50 vuotta. Vaasa 1993; Hyvärinen Mauri & Juvonen Pertti & Kaasinen Aune & Karpinen Marjatta & Korhonen Aino & Naumanen Tauno & Pieviläinen Kyösti: *Kohti rauhan rantaa*. Juhlakirja Joensuun Rauhanyhdistyksen täyttäessä 100 vuotta. Joensuu 1994; Kupsala Jari: *Tähän asti*. Oulun Rauhanyhdistys 100 vuotta. Jyväskylä 1995; Kokkonen Seppo: *Sinun kädessäsi*. Haapaveden rauhanyhdistysten vaiheita. Jyväskylä 1995; Kalliokoski, Anneli; *Kylvö ja kasvu*. Nivalan rauhanyhdistysten historiaa. Jyväskylä 1995; Mantila, Raili; *Vapautetut sydämet*. Ylivieskan rauhanyhdistyksen vaiheita. Jyväskylä 1998; Alaranta, Juhani & Eskola, Kaija & Härö, Jussi & Kekolahti, Kaija & Nuorala, Markku & Palola, Ari-Pekka; *Armopöydän ääressä*. Merijärven Rauhanyhdistys ry 70 vuotta. Rovaniemi 1999; Sorjanen, Merja; *Kylvövainiolta*. Sievin lestadiolaisuuden ja rauhanyhdistysten vaiheita. Jyväskylä 1999; Lohi, Tuomas; *Lähteistä kasvaa virta*. Lestadiolaisuuden vaiheita Haapajärvellä 1863 - 2000. Jyväskylä 2000. Esikoislestadiolaisu-

Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirkkohistorian laitoksella on tehty useita laudatur- ja pro gradu -töitä herätysliikkeistä ja niiden vaikuttajayksilöistä.⁹ Karjalaa koskevia tutkimuksia on *Luukan* laudatur-töiden lisäksi ilmestynyt vähän. Ainoastaan Kannaksen hyppääjä-liikkeestä on olemassa *Yrjö Puolanteen* laajahko tutkimus. *Juhani Pörstiltä* on vuonna 1970 valmistunut pro gradu *Kirkko ja herätysliikkeet Kurkijoen rovastikunnassa ja Uukuniemellä 1870 - 1904*. Siinä käsitellään lestadiolaisuutta varsin laajasti. *Matti Vainikaisen* pastoraalikirjoituksessa vuodelta 1969 on tutkimuksen kohteena Karjalan ja Savon lestadiolaisuudessa vuosisadan vaihteessa ilmenneet separatistiset pyrkimykset. Historiallisessa Aikakauskirjassa ilmestyi vuonna 1940 *Eino Salokkaan* asenteellinen tutkimus *Laestadiolaisuus Liperissä 1800-luvun loppupuolella*.¹⁰ Pääosa Karjalan lestadiolaisuudesta tehdyistä tutkimuksista päättyy näin ollen 1900-luvun ensimmäisiin vuosiin. On syytä mainita *Erkki Kansanahon* yleisteos luovutetun Karjalan kirkollisesta elämästä vuodelta 1985 ja *Pentti Laasosen Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa*.¹¹

Koko maata käsitteleviä varhaisimpia lestadiolaisuuden historian yleisesityksiä ovat vuonna 1927 ilmestynyt *Väinö Havaksen Lestadiolaisuuden historia pääpiirteissään* sekä *Kullervo Hulkon Minä lähetän teidät* vuodelta 1956. Hulkon kirja käsittelee vanhoillislestadiolaisuudessa ilmenneitä piirteitä. Havaksen kirja on laajempi yleisesitys.¹² *Pekka Raittilan* väitöskirja (1976) *Lestadiolaisuus 1860-luvulla* rajoittuu ajankohtaan, jolloin herätysliike ei ollut vielä yksittäistapausta lukuun ottamatta saavuttanut Itä-Suomea. Väitöskirja antaa kokonaiskuvan liikkeen leviämisestä Pohjois-Suomessa. *Pekka Raittila* on muissa tutkimuksissaan ja artikkeleissaan selvittänyt laajasti herätysliikettä, sen vaikutta-

den parissa ilmestynyt merkittävin paikallishistoria on *Raimo Airamon ja Seppo Leivon Esikoislestadiolaisuus Lahdessa ja sen ympäristössä*, joka julkaistiin Päijät-Hämeen tutkimusseuran vuosikirjassa vuonna 1983. Lisäksi esikoislestadiolaisten *Rauhan Side*-lehdessä on julkaistu useiden paikkakuntien esikoislestadiolaisuuden lyhyitä historioikejä. *Rauhan* Sanan suunnan toimesta on julkaistu historiikki Ylivieskan (Tapani Vähäkangas; *Lestadiolaista kristillisyyttä Ylivieskassa. Ylivieskan Rauha-niminen yhdistys 100-vuotias*. Ylivieska 1996) ja Himangan lestadiolaisuudesta (Ahti Pöyhtäri: *Himangan Rauhanyhdistyksen historiaa 100-vuotiselta taipaleelta*. sl. 1994).

⁹ Vuonna 1967 käynnistettiin Helsingin yliopistossa herätysliikkeiden tutkimusprojekti, jonka keskeisiä tavoitteita oli herätysliikkeiden alueellisen levinneisyyden kartoittaminen (Pentikäinen 1975, 89 – 93).

¹⁰ Puolanne, Yrjö: *Hyppääjälahkosta Valkjärven seurakunnassa*. Jyväskylä 1936; Pörsti, Juhani; *Kirkko ja herätysliikkeet Kurkijoen rovastikunnassa ja Uukuniemellä 1870-1904*. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma HYTTK 1970; Vainikainen, Matti; *Pellikkalaisuus-nimisen separaatioliikkeen syntyyn johtaneita syitä*. Pastoraalikirjoitus Oulun tuomiokapitulissa. 1969; Salokas, Eino; *Laestadiolaisuus Liperissä 1800-luvun loppupuolella*. HArk XLVII, 417 - 433.

¹¹ Laasonen, Pertti: *Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa*. SKHST 83. Joensuu 1971; *Kansanaho, Erkki: Kirkko Karjalassa*. Lappeenranta 1985.

¹² Havas, Väinö: *Lestadiolaisuuden historia pääpiirteissään*. Oulu 1927; Hulkko, Kullervo: *Minä lähetän teidät. Piirteitä Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen toiminnasta ja vanhoillislestadiolaisuudesta vuosina 1906 -1955*. Lahti 1956.

jayksilöitä ja sisäistä vuorovaikutusta sekä liikkeen suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan.¹³

Viimeisin koko maan lestadiolaisuutta käsittelevä tutkimus on *Seppo Lohen* vuonna 1997 ilmestynyt väitöskirja *Pohjolan kristillisuus*. Kysymyksessä on lähinnä kirkkomaantieteellinen kartoitus lestadiolaisuuden leviämisestä Suomessa vuosina 1870 - 1899.¹⁴ Siinä *Seppo Lohi* selvittää seurakunta seurakunnalta herätysliikkeen leviämisen lisäksi sen kannatuksen 1800-luvun lopulla. *Lohen* tutkimus perustuu apulaisprofessori *Pekka Raittilan* keräämään materiaaliin, joka on sijoitettu Oulun maakunta-arkiston Laestadiana-kokoelmaan.¹⁵ Uusin lestadiolaisuuden leviämistä ja yhteisönmuodostusta selvittänyt väitöskirja on *Martti Vuollon Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963*. Vuollo selvittää tutkimuksessaan myös 1900-luvun alussa liikkeen hajaannuksessa syntyneiden lestadiolaisryhmien toiminnan eriytymistä ja niiden keskuudessa ilmenneitä erimielisyyksiä.¹⁶ Viimeisin *Martti Vuollon* tutkimus on syksyllä 2003 ilmestynyt kouluneuvos *Martti E. Miettisen* (1903 - 1985) monografia. Tämän tutkimuksen kannalta monografia sisältää runsaasti hyödyllistä uudenheräyksen toimintaa valaisevaa tietoa.¹⁷

Herätysliikkeen suhdetta politiikkaan, yhteiskunnallista osallistumista ja liikkeen poliittista vaikutusvaltaa Pohjois-Suomessa on tutkinut *Jouko Talonen*. Hän on myös selvittänyt liikkeen asennoitumista kieltolakiin ja lestadiolaislehdistön kannanottoja ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin.¹⁸ Lisäksi les-

¹³ Esim. Lestadiolaisuus suomalaiskansallisena ja kirkollisena liikkeenä (Valvoja 1962); Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia (SKHST 74. Forssa 1967); Herätysliikkeet 1900-luvulla. (- Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Hämeenlinna 1977); Esikoislestadiolaisuus Suomessa (- SKHSV 74 Loimaa 1984).

¹⁴ Lohi, Seppo: *Pohjolan kristillisuus. Lestadiolaisuuden leviäminen Suomessa 1870 -1899*. Diss. Oulu. Jyväskylä 1997.

¹⁵ Lohen tutkimuksen arvostelut, ks. Mustakallio, Hannu: *Herätysliikehistorian uusi aluevaltaus*. - SKHSV 87-88 (1997 - 1998); Raittilan keräämä monipuolinen materiaali on ollut *Lohen* tutkimuksen rikkaus mutta myös heikkous. Koska *Lohi* ei itse ole varsinaisesti kerännyt tutkimusmateriaalia, tämä on johtanut paikoin virhearviointeihin ja lähdekritiikin ontumiseen. Tutkimuksessa on yllättävän paljon pitkiä, suoria lainauksia muiden tutkijoiden teksteistä. *Lohen* tutkimuksissa häiritsevät lisäksi lukuisat toisten tutkimuksista "läpi" otetut lähdeviitteet. Samaa asiaa on kritisoinut *Martti Vuollo* (Vuollo 2003, 42).

¹⁶ Vuollo, Martti: *Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963*. Diss. 1999. Vuollon perusteellisen tutkimuksen heikkoutena on paikoin ilmenevä rönsyily ja asioiden toistaminen. *Vuollon* tutkimuksen arvostelu: Ks. *Talonen* 2000c, 173 - 175.

¹⁷ Vuollo, Martti; *Martti E. Miettinen. Periaatteen mies*. Hämeenlinna 2003.

¹⁸ Esim. Vanhoillislestadiolaisuus ja kieltolaki vuosina 1931-1932. (- Scripta Historica VI. Oulu 1980). Eräs ajankuva: esikoislestadiolaisten yhteiskunnallinen julkilausuma vuonna 1931. (- SKHSV 72 (1982). Saarijärvi), Esikoislestadiolaiset ja puoluepolitiikka vuosina 1900-1940. (- Scripta Historica IX. Oulu 1985); Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittisyhteiskunnallinen profiili 1905- 1929. (SKHST 144. Diss. Helsinki. Jyväskylä 1988); Esikoislestadiolaiset ja lapuanliike 1929-1932. (- Kirkko ja politiikka 1929-1932. SKHST 153. Jyväskylä 1990.), Esikoislestadiolaisuus ja suomalainen yhteiskunta 1900-1940 (SKHST 163. Jyväskylä 1993).

tadiolaisista poliittisista vaikuttajista on tehty useita opinnäytetöitä.¹⁹ Herätysliikkeiden levinneisyyttä on tutkimuksissaan kartoittanut mm. *Ari Haavio*.²⁰ Edelleen kuitenkin puuttuu sekä 1800-luvulta että 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä kaikkia herätysliikkeitä koskeva, systemaattinen levinneisyystutkimus. Uskonnollisten yhdistysten perustamista on tutkinut *Markku Heikkilä*.²¹ Herätysliikkeitten kannatuksen selvittämisessä *Heikkilän* tutkimuksista on kuitenkin vain rajallista hyötyä, sillä evankelista liikettä lukuun ottamatta laaja organisoituminen ja yhdistysten perustaminen alkoi herätysliikkeissä vasta toisen maailmansodan jälkeen. *Pauli Niemelän* tutkimusten kohteena ovat olleet alueelliset erot kirkon toiminnassa.²² Vuonna 2000 tuli Laestadiuksen syntymästä kuluneeksi 200 vuotta. Merkkivuotta juhlistettiin julkaisemalla useita Laestadiusta ja lestadiolaisuutta käsitteleviä kirjoja.²³ *Jouko Talosen* arvion mukaan ei Laestadiuksen juhlavuosi tuottanut kuitenkaan merkittävää uutta tietoa ”Pohjolan pa-suunasta”.²⁴

Lestadiolaisuuden tutkimus on pääosin keskittynyt liikkeen leviämisen ja opillisten erityispiirteiden selvittämiseen. Tutkimuksia on tehty lähinnä liikkeen vahvimmalla kannatusalueella Pohjois-Suomessa. Yhteiskunnallista vaikutusta ei ole tutkittu juuri lainkaan herätysliikkeen vahvimman kannatusalueen ulkopuolella. Erityisesti tämä koskee 1900-lukua. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää lestadiolaisuuden leviämistä, yhteisönmuodostusta ja toimintaa Pohjois-Karjalassa ja entisen Viipurin läänin alueella ennen talvisodan syttymistä ottamalla huomioon historiallinen ja yhteiskunnallinen konteksti. Tutkimusalue on rajattu maantieteellisesti sillä perusteella, että Pohjois-Karjalan ja Viipurin läänin alueella esiintyi sekä luterilaisuutta että ortodoksi-

¹⁹ Mm. Kinnunen, Hannu: *Leonard Typpö. Tutkimus erään vanhoillislestadiolaisen maallikkosaarnaajan asemasta herätysliikkeessä saarnatoiminnan ja poliittisen toiminnan valossa. Suomen kirkkohistorian laudaturtyö. HYTTK 1972*; Kärkkäinen, Timo: *Väinö Havaas poliittisyhteiskunnallisena vaikuttajana 1929-1940. Suomen ja kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. HYTTK 1994*; Kinnunen, Matti: *Antti Koukkari vanhoillislestadiolaisen perinteen ja kirkon tulkitsijana 1954-1958. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. HYTTK 1994.*

²⁰ Haavio, Ari: *Suomen uskonnolliset liikkeet*. Porvoo 1965.

²¹ Heikkilä, Markku: *Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa*. Diss. SKHST 112. Helsinki 1979.

²² Vanhoillislestadiolaisuudessa organisoitumista tapahtui jonkin verran 1920- ja 1930-luvuilla. Ensimmäinen järjestäytymisaalto oli vuosina 1925-1930 (Hulkko 1956, 76). Esimerkiksi Alatornion seurakunnan alueelle perustettiin vuosina 1925-1926 kaksi rauhanyhdistystä, ja useissa muissa kylissä oli järjestäytymispyrkimyksiä (Kankkonen 1973, 45-52); Niemelä, Pauli: *Alueelliset erot kirkon toiminnassa. Kokonaistutkimus Suomen evankelisluterilaisen kirkon toiminnan alueellisista eroista vuonna 1971. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 26*. Helsinki 1977.

²³ Suomessa julkaistiin Suomen Teologisen instituutin toimesta eri tutkijoiden artikkeleita sisältänyt *Lestadiolaisuuden monet kasvot*, Ruotsissa Kuninkaallisen tiedeakatemia julkaisema teos *Lars Levi Laestadius. Botaniker – lingvist – etnograf – teolog* ja Norjassa myös useiden tutkijoiden yhteisteos *Vekkelse och vitenskap* sekä Norjan Kveeniliiton toimesta lähinnä lestadiolaisuutta yhteiskunnassa ja kirjallisuudessa esiteltyt *Synd og Tilgivelse*.

²⁴ Talonen 2002, 355.

suutta toistensa lomassa. Alueelta käytiin vilkkaasti työ- ja kauppamatkoilla Venäjällä, erityisesti Pietarissa. Muutto alueelta Venäjälle ja takaisin oli yleistä Suomen itsenäistymiseen saakka. Alueen asukkaat olivat kiinteässä uskonnollisessa, kulttuurisessa ja taloudellisessa vuorovaikutuksessa Venäjän kanssa. Tarkoituksena on löytää lestadiolaisesta herätysliikkeestä piirteitä, jotka ovat syntyneet vuorovaikutuksesta kahden - itäisen ja läntisen - kulttuurin rajalla. Pyrkimyksenä on lisäksi selvittää, löytyykö väitteelle ”Itä-Suomi on erilainen” pohjaa myös lestadiolaisuuden historiasta Karjalassa.²⁵

Siksi onkin mielenkiintoista tutkia, mitä lestadiolaisuus oli liikkeen kannalta periferiassa, Viipurin läänissä ja Pohjois-Karjalassa. Tutkimuksessa pyritään selvittämään herätysliikkeen kannatuksen laajuus ja yhteiskunnallinen vaikutus sekä ennen kaikkea etsitään alueen lestadiolaisuudesta erityispiirteitä, jotka poikkeavat liikkeen ominaispiirteistä muualla. Viitteitä tällaisista erityispiirteistä näyttäisi löytyvän ennen kaikkea muiden uskonnollisten liikkeiden kohtaamisessa ja poliittisessa toiminnassa.

Tutkimuksen tarkoituksena on lisäksi selvittää karjalaisten lestadiolaisyyhteisöjen sosiaalista rakennetta ja verrata niitä vastaaviin yhteisöihin muualla Suomessa. Tarkasteluajanjakso on herätysliikkeen saapumisesta (1870-luvun alku) talvisodan syttymiseen (1939) asti. Pääongelman muodostaa liikkeen leviämisen, yhteisönmuodostuksen, lestadiolaisyyhteisöjen sosiaalisen rakenteen ja sen jäsenten toimintojen analysointi. Tutkimuksessa ei keskitytä liikkeen opillisiin korostuksiin. Aikaisemmissa lestadiolaisuuden leviämistä koskeneissa tutkimuksissa on todettu sen saapuneen hyppäyksittäin avainhenkilöitten välityksellä.²⁶ Liikenneyhteyksien osuus, avainhenkilöiden rooli sekä sukulaissuhteiden merkitys kiinnostavat liikkeen juurtumisessa Karjalaan.

Keskeistä arkistolähdeaineistoa on tutkimuksessa ollut Mikkelin maakunta-arkistossa (MMA) säilytettävä Lakkautettujen seurakuntien keskusarkisto (LSKA). Tätä tutkimusta varten on käyty läpi seurakuntien piispantarkastus- ja seurakuntakertomukset sekä useiden seurakuntien rippi- ja historiakirjoja.²⁷ Myös Viipurin (Savonlinnan), Kuopion ja Porvoon tuomiokapitulien arkistojen vastaavat asiakirjat ovat olleet merkittävää arkistoaineistoa.²⁸

²⁵ Itä-Suomen instituutti järjesti kesällä 1969 Mikkelissä Itä-Suomi-viikon, jonka aikana pidetyissä seminaareissa ja esitelmissä peilattiin itäsuomalaista identiteettiä ja sen osatekijöitä. Viikon aikana pidetyistä esitelmistä on julkaistu artikkelikokoelma nimellä *Itä-Suomi on erilainen*. Julkaisun esipuheessa todetaan ykskantaan: *Itä-Suomi on erilainen kuin Länsi-Suomi yhtä hyvin historiallisessa, kulttuurisessa, sosiaalisessa ja psykologisessa kuin maantieteellisessä ja taloudellishallinnollisessa vertailussa* (Justander & Ojalahti 1969, 7).

²⁶ Raittila 1976, 19-20, 151-154; Niemelä 1977, 70; Lohi 1997a, 659-660.

²⁷ Tutkimatta on jätetty seuraavien luovutetulle alueelle jääneiden seurakuntien kirkonarkistot: Johannes, Korpiselkä, Sakkola, Suursaari, Tytärsaari, Vuoksela, Vuoksenranta. Näissä ei ollut lainkaan lestadiolaisuutta tai liikkeen kannatus supistui muutamiin yksilöihin.

²⁸ Viipurin lääni kuului Porvoon hiippakuntaan vuoden 1896 loppuun, jolloin aloitti toimintansa Savonlinnan hiippakunta. Hiippakuntaan kuuluivat Viipurin ja Mikkelin läänit sekä Kuopion läänistä Pohjois-Karjala. Luonnollisin paikka piispanistuimelle olisi ollut Viipuri, mutta sen estivät poliittiset syyt Suomen itsenäistymiseen saak-

Piispantarkastuskertomuksissa lestadiolaisuus oli jatkuvasti esillä 1800-luvun lopulla. Tilanne muuttui siirryttäessä uudelle vuosisadalle. Piispantarkastuspöytäkirjat ja seurakuntakertomukset eivät ole tiedonlähteinä ongelmattomia. Uskonnollisten liikkeiden käsittely niissä oli riippuvainen piispan ja ennen kaikkea kirkkoherran asenteesta herätysliikkeeseen. Eräät papit pyrkivät tietoisesti väheksymään kiusalliseksi kokemiensa uskonnollisten liikkeiden olemassaoloa seurakunnassaan. Toiset kertoivat varsin laveasti esimerkiksi lestadiolaisten toiminnasta ja varsinkin omista "tuloksellisista" vastatoimenpiteistään. Seurakuntakertomukset kuvaavat monesti enemmän kirkkoherran ja herätysliikkeen suhdetta kuin itse herätysliikettä, kuten *Pekka Raittila* on tutkimuksessaan todennut.²⁹ *Kirsti Suolinnan* käsityksen mukaan herätysliikkeistä oli sitä useammin mainintoja, mitä häiritsevimmiksi ne koettiin.³⁰ Tämä väite pitää paikkansa lestadiolaisuuden voimakkaimman ekspansiovaiheen aikaisissa seurakuntakertomuksissa, mutta viimeistään 1920-luvulta alkaen maininnat näyttäisivät olevan sitä yksityiskohtaisempia, mitä myönteisempi asenne herätysliikkeeseen oli.³¹ Papiston seurakunta- ja rovastikuntakertomuksista vahvistuu *Koskenniemen* tekemä päätelmä, että kirkkoherrat ilmoittivat lestadiolaisuudesta kertomuksissaan huomattavasti tarkemmin ja useammin kuin evankelisuudesta. Evankelisuus huomioitiin vain, kun se esiintyi kirkonvastaisena ääriliikkeenä.³²

Ongelmia tutkimukselle on aiheuttanut kirkollisen arkistomateriaalin aukollisuus, sillä muutamien seurakuntien kirkonarkistoja tai niiden osia tuhoutui kansalaissodassa 1918³³ sekä talvi- ja jatkosodan yhteydessä 1939-1944. Tutkimuksen kannalta keskeisen Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan palaneitten kirkonkirjojen sisältämiä tietoja on onnistuttu osittain paikkaamaan perunkirjojen avulla.³⁴ Myös Viipurin tuomiokapitulin arkistossa on huomattavia aukkoja.³⁵ Tätä puutetta on Suomen puolelle jääneiden seurakuntien osalta paikattu perehtymällä kyseisten seurakuntien kirkonarkistoihin.

Lestadiolaisuuden yhteiskunnallista vaikutusta ja lestadiolaisyhteisöjä tutkittaessa on tarkemman selvityksen kohteeksi valittu Lappeenranta, Uusikirkko, Viipuri, Liperi, Kuusjärvi (Outokumpu) ja Joensuu. Valinta perustuu riittävän kattavan arkistomateriaalin saatavuuteen sekä yhteisön merkitykseen

ka. Savonlinnasta Viipuriin siirrettiin maamme itäisin luterilainen hiippakunta vasta 1.7.1925 (Kansanaho 1985, 132-137, 239).

²⁹ Raittila 1976, 13.

³⁰ Suolinna 1975b, 72.

³¹ Hyvän kuvan kirkkoherrojen asenteiden erilaisuudesta saa käymällä läpi esimerkiksi Koiviston ja Kuolemajärven seurakuntien seurakuntakertomukset.

³² Koskenniemi 1967, 56-57.

³³ JoutKA, RauKA, SavKA, ValKA.

³⁴ Esim. KuolKA, KurKA, KäKA, MuoKA, PyhKA, RääKA, SäkKA, UusKA, Viipurin tmksrk KA.

³⁵ Piispantarkastuspöytäkirjat puuttuvat vuosilta 1917-1919 (On tosin mahdollista, että niitä ei k.o vuosina tehty poikkeuksellisten olosuhteiden takia) ja ovat muiltakin osin aukollisia käsittäen vain osan seurakunnista. Vain osittain ovat säilyneet myös kertomukset seurakuntien ja rovastikuntien tilasta.

liikkeen kokonaiskuvassa tutkimusalueella. Näillä paikkakunnilla olevien paikallisyhdistysten arkistot ovat olleet ainakin osittain tutkijan käytettävissä, jolloin on mahdollisuus jäsenluetteloiden perusteella luoda kattava kuva yhteisöjen suuruudesta, jäsenten ammasteista ja muita arkistoja hyödyntämällä esimerkiksi yhteiskunnallisesta aktiivisuudesta.

Kirkollisten arkistojen lisäksi lestadiolaisyhteisöjä on tutkittu perehtymällä kunnan- ja kaupunginarkistoihin.³⁶ Lestadiolaisuuden kirkollista ja yhteiskunnallista vaikutusta tutkittaessa ovat lukuisat haastattelut ja kirjeelliset tiedonannot olleet suureksi avuksi. Koska lestadiolaisuuden organisoituminen paikallisyhdistyksiksi alkoi laajemmin vasta 1920- ja 1930-luvuilla, ja koska yhdistysverkosto tuli koko maata kattavaksi vasta 1960-luvulla, ovat haastattelut ja tiedonannot olleet herätysliikkeeseen kuuluneiden identifioimisessa elintärkeitä. Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitoksen kyselyt kirkollisesta kansanperinteestä (kysely 1) ja herätysliikkeistä (kysely 4) sisältävät yllättävän vähän yksityiskohtaista tietoa Karjalan lestadiolaisuudesta. Maininnat herätysliikkeistä ovat yleensä ylimalkaisia. Tämän tutkimuksen kannalta täydentävää tietoa on saatu kyselyistä ennen kaikkea Harlun, Kaukolan, Kotkan, Räisälän, Sippolan ja Valkjärven lestadiolaisuudesta. Kansallisarkistoon sijoitetussa Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran arkistossa on E. A. Aunon, Yrjö Liusvaaran sekä H. K. Erviön kokoelmissa ollut työlle hedelmällistä aineistoa. Kansallisarkistoon on sijoitettu myös kouluneuvos, teologian tohtori Martti E. Miettisen kokoelma, johon sisältyy hyödyllisiä haastatteluja.

Lestadiolaisyhteisöjen keskinäistä kanssakäymistä on valotettu tutkimalla liikkeen lehdistö sen ilmestymisen alkamisesta (1880) lähtien.³⁷ Näin on voitu täydentää piispantarkastus- ja seurakuntakertomusten tietoja. Lehdissä olevista kirjoituksista ja lehtiasiamiesten tilityksistä saa melko luotettavan käsityksen herätysliikkeen kahden haaran, uudenheräyksen ja ”vanhoillisuuden”, voimakkuudesta Karjalassa. Esikoislestadiolaisten oma julkaisu (*Rauhan Side*) alkoi ilmestyä vasta vuonna 1979. *Rauhan Siteessä* on ilmestynyt lukuisa joukko paikkakuntakohtaisia historiikkeja sekä saarnaajien elämäkertoja, joista on ollut apua tutkimukselle. Suomen Lähetysseuran Lestadiolaisen Haaraosaston (SLLH) jäsenluettelot antavat lisätietoa uudenheräyksen kannatuksen laajuudesta.³⁸

³⁶ Esimerkiksi Lappeenrannan lestadiolaisyhteisöä selvitettäessä on tutkimuksessa perehdytty raastuvanoikeuden ja maistraatin pöytäkirjoihin, kunnallisiin vaaliasiakirjoihin, lautakuntien pöytäkirjoihin ja kaupunginarkistoon sijoitettuihin yhteisöjen arkistoihin.

³⁷ Lestadiolaislehdissä olleet muistokirjoitukset ja tervehdyskirjeet sisältävät herätysliikkeen leviämisen kartoituksen kannalta keskeistä materiaalia. Muistokirjoituksissa on usein mainittu, kuinka kauan vainaja on kuulunut herätysliikkeeseen. Tervehdyskirjeissä kirjoittaja mainitsee yleensä liikkeeseen liittymisensä ajankohdan. Kirjeet sisälsivät tietoja liikkeen toiminnasta ja saarnaajien vierailuista kirjoittajien kotipaikkakunnilla.

³⁸ Liittyminen Lähetysseuran Haaraosaston jäseneksi on vaihdellut huomattavasti paikkakunnittain riippuen todennäköisesti paikallisasiamiehen aktiivisuudesta. Esimerkiksi viipurilaisia jäseniä oli yllättävän vähän (vuonna 1934 yhdeksän, vuonna 1937

Kunnallisten asiakirjojen lisäksi käräjäpöytäkirjoista saadut tiedot ovat syventäneet kuvaa lestadiolaisyyhteisöön kuuluneiden yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta toiminnasta sekä heidän välilleen muodostuneesta ystäväverkostosta.³⁹ Ystäväverkoston kartoittamiseksi on esimerkiksi Lappeenrannan seudun lestadiolaisperheiden kummiussuhteet selvitetty vuosien 1880-1905 väliseltä ajalta.

Lestadiolaisuuden hajoaminen vuosisadan vaihteessa kolmeen ryhmittymään asettaa tutkimukselle lisävaatimuksia, kun liikettä ei voi käsitellä enää yhtenä kokonaisuutena. Hajaannusten yhteydessä hävisi lisäksi jonkin verran varhaisinta arkistomateriaalia. Lestadiolaisten perustamien paikallisyhdistysten arkistoista ovat tutkimusta tehtäessä olleet käytettävissä Lappeenrannan, Viinijärven, Joensuun, Outokummun ja Imatran yhdistysten arkistot. Sen sijaan luovutetulla alueella toimineiden yhdistysten arkistoista on säilynyt vain joitakin yksittäisiä asiakirjoja.⁴⁰ Niiden toiminnasta saadut tiedot perustuvat muilta osin valtioneuvoston kanslian arkistossa olevan yhdistysrekisteritoimiston arkiston tietoihin, haastatteluihin ja lehdistön mainintoihin.⁴¹

Vanhoillislestadiolaisuuden keskusjärjestön (SRK) arkistossa on Viipurin läänin lestadiolaisuuteen liittyvää arkistomateriaalia sekä johtokunnan pöytäkirjoissa että sinne lahjoitetuissa yksityiskokoelmissa. Karjalan esikoislestadiolaisuudesta on arkistomateriaalia runsaasti rakennusarkkitehti Seppo Leivon kokoelmissa Espoossa, samoin jonkin verran Esikoislestadiolaiset ry:n arkistossa Lahdessa. Oulun maakunta-arkistoon sijoitetusta Laestadiana-kokoelmasta on tähän tutkimukseen käytetty rovasti Oskari Heikki Jussilan, kirkkoherra Väinö Havaksen, saarnaaja Antti Haltun, opettaja Jaakko Jussilan, saarnaaja Mikko Saarenpään, saarnaaja Pauli Rantalan, apulaisprofessori Pekka Raittilan, rovasti Kustavi Lounasheimon, rovasti Paavo Viljasen ja rovasti Pentti Jaakko Pietari Seppäsen kokoelmia. Lisäksi Laestadiana-kokoelmaan talletettu Suo-

28 jäsentä). Suurin jäsenmäärä Viipurin läänistä oli Kuolemajärveltä, josta vuonna 1937 jäsenenä oli 38 henkilöä (OMA. Laestadiana 2. Bb:1).

³⁹ Sisältävät tietoja mm. lainojen takauksista, lainhuudoista, elinkeinoilmoituksista, velkomusasioista, urakkatarjouksista.

⁴⁰ Esimerkiksi keskeisen Viipurin Rauhanyhdistyksen asiakirjoista on säilynyt vain pöytäkirja yhdistyksen lopettamiskokouksesta 9.10.1948 ja säännöt vuodelta 1920 (SRKA, Viipurin Ry:n tallete) sekä Impi Jylhän kokoelmassa (SRKA) oleva Viipurin suomalaisen säästöpankin kirje 28.6.1928 Viipurin Rauhanyhdistykselle.

⁴¹ Yhdistysrekisteritoimiston arkistosta löytyi seuraavien rauhanyhdistysten rekisteröinti- ilmoitukset, säännöt sekä otteita yhdistysten kokouksista: Viipurin Rauhanyhdistys (rn:o 2 307), Kaukjärven Rauhanyhdistys (Uusikirkko, rn:o 12 577), Käkisalmen ja sen ympäristön Rauhanyhdistys (rn:o 14 121), Sortavalan ja sen ympäristön Rauhanyhdistys (rn:o 21 716), Lappeenrannan Rauhanyhdistys (uudestiherränneitten, rn:o 7 089), Lappeenrannan ja sen ympäristön Rauhanyhdistys (vanhoillislestadiolaisten, rn:o 22 913), Ylä-Vuoksen ja sen ympäristön Rauhanyhdistys (rn:o 31 294), Koiviston Saarenpään Rauhanyhdistys (rn:o 29 738), Suojärven Rauhanyhdistys (rn:o 32 499) ja Värtsilänkylän Rauhanyhdistys (rn:o 11 232). Esikoislestadiolaisten perustamia yhdistyksiä olivat Lappeen ja Lappeenrannan Vanha Laestadiolais-Kristillinen yhdistys (rn:o 14 486) ja Imatran Vanha Laestadiolais-Kristillinen yhdistys (rn:o 13 706).

men Lähetyksen Lestadiolaisen Haaraosaston arkisto on antanut tietoa lähinnä lestadiolaisen uudenheräyksen toiminnasta.

1.2 Herätysliikkeet tutkimuskohteina

Herätysliikkeiden lähtökohtana on ollut yksilön uskonnollinen kokemus. Siihen ovat kuuluneet herätys, kääntymys ja parannus. Herätyskokemus on jakanut ihmisen elämän kahteen osaan. Aika ennen kääntymystä oli elämää *suruttomuudessa* ja aika kääntymyksen tapahduttua elämää *elävässä uskossa*.⁴² Perinteisesti on ajateltu, ettei herätysliikkeillä ole kovinkaan paljon yhteisiä elementtejä muiden aatteellisten kansanliikkeiden kanssa.⁴³ Viime vuosikymmeninä on uskonnollisten liikkeiden tutkimuksessa painotettu huomattavasti aikaisempaa enemmän yhteiskunnallisten olosuhteiden merkitystä. Uskonnollisilla liikkeillä, kuten kaikilla kansanliikkeillä, on yhteiskuntapoliittisia taustatekijöitä. Lisäksi uskonnollisten liikkeiden sisällä on usein vastakkaisia intressejä, joiden juuret ovat yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa muutoksissa. Monet uskonnollisten perinteiden muutokset johtuvat yhteiskunnassa tapahtuneesta taloudellisesta ja sosiaalisesta kehityksestä. Yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset pakottavat vanhat uskonnolliset liikkeet luopumaan joistakin elementeistään, tulkitsemaan niitä uudelleen ja omaksumaan normatiiviseen perinteeseensä joitakin uusia piirteitä säilyttääkseen paikkansa yhteiskunnassa. Uskonnolliset liikkeet ovat toimineet toisinaan myös poliittisten protestien kanavina. Vaikeat yhteiskunnalliset ja valtiolliset kriisit ovat yleensä kasvattaneet uskonnon tarvetta.⁴⁴

Historian ja uskonnon yhteydestä on hollantilainen uskontohistorioitsija Jacques Waardenburg todennut seuraavaa: *Historiallinen tutkimus osoittaa uskonnot historialliseksi ilmiöksi, joka itse on osa laajempaa historiallista prosessia. Historiallisessa prosessissa vallitsee erottamaton yhteys toisaalta uskonnollisten asenteiden, käsitysten ja käyttäytymistapojen historian sekä toisaalta yhteiskunnallisen, taloudellisen, poliittisen ja kulttuurihistorian välillä*.⁴⁵

Uskonnollisten herätysliikkeiden tutkimusproblematiikkaa on viime aikoina Suomessa käsitellyt Heikki Ylikangas. Hän on kritisoinut aikaisempaa herätysliiketutkimusta sen nousemisesta liikaa uskonnollistunnustukselliselta pohjalta. Ylikankaan mielestä liikkeet on nähty sisältä, ihmisen henkisestä olemuksesta käsin nouseviksi ilmiöiksi, ja tutkimuksissa on tyydytty pelkkiin kuvauksiin. Erot ja muutokset herätysliikkeiden alueellisessa ja sosiaalisessa jakautumisessa ovat olleet liian vähäisen tutkimuksen kohteena. Ylikangas on todennut herännäisyyteen kuuluneiden ryhmien sosiaalisen koostumuksen poi-

⁴² Talonen 1998, 3.

⁴³ Monet suomalaisen kansallistunnon herättäjistä asennoituivat herätysliikkeisiin kielteisesti. Tämä koskee sekä Johan Vilhelm Snellmania, Johan Ludvig Runebergia, Elias Lönnrotia että Zachris Topeliusta (Junkkaala 1998, 1).

⁴⁴ Waardenburg 1986, 74 - 77; Holma 2000, 5.

⁴⁵ Waardenburg 1986, 34.

kenneen varsin paljon väestön yleisestä sosiaalisesta jakautumasta talollisväestön ollessa yliedustettuna. Herätysliiketutkimuksessa olisi hänen mukaansa selvitettävä, mitkä ryhmät suosivat liikettä ja mitkä taas torjuivat. Sen jälkeen olisi koetettava ratkaista, mikä yhdisti ja mikä erotti näitä leirejä. Vastaavaa tutkimustapaa olisi käytettävä myös alueellista levinneisyyttä tutkittaessa.⁴⁶

Kirsti Suolinna on tutkimuksissaan pohtinut herätysliikkeiden yhteiskunnallista vaikutusta lähinnä sosiaaliantropologisesta näkökulmasta. Hänen tutkimuskohteenaan oli Torniojokilaakson lestadiolaisuus. *Suolinnan* mukaan lestadiolaisuus on agraarin väestön puolustusmekanismi periferia-alueiden taistelussa keskustan painetta vastaan.⁴⁷ *Jouko Talonen* kritisoi väitöskirjassaan sosiologisia herätysliiketutkimuksia siitä, ettei niissä oteta huomioon dogmaattisia kysymyksiä. Hänen mielestään juuri nämä vaikuttavat keskeisesti liikkeissä toimivien ihmisten tajuntaan ja muovaavat näin yhteiskunnallisen todellisuuden kuvaa herätysliikkeisiin kuuluvien keskuudessa. Monille herätysliikkeille ominainen eskatologinen asennoituminen vaikuttaa nimenomaan ajan ilmiöiden tulkintaan.⁴⁸ *Pekka Raittila* arvostelee *Suolinnan* ja *Kaisa Sinikaran* vuonna 1986 ilmestynyttä sosiologista herätysliiketutkimusta liian tunneperäisestä suhtautumisesta herätysliikkeeseen ja dokumentoinnin suppeutta.⁴⁹ Sosiologisessa herätysliiketutkimuksessa on jäänyt huomaamatta, että lestadiolaisuus on levinnyt hyvinkin erilaisille kulttuuri- ja talousalueille. Lestadiolaisuudelle on etsitty selitysmalleja lähinnä pohjoisen yhteiskunnallisista, poliittisista ja taloudellisista oloista. Samalla on jäänyt varjoon se, että liike sai 1870-luvulta alkaen vahvan kannatuksen Etelä-Suomen kaupungeissa ja levisi muun muassa Pohjois-Karjalan ortodoksikyliin.⁵⁰ Lestadiolaisuus ylitti kaikkialla myös kielimuurin ja sai vahvan jalansijan esimerkiksi ruotsinkielisellä Pohjanmaalla.⁵¹

Tämän tutkimuksen kannalta on oleellista katsoa, oliko Karjalan lestadiolaisuudessa alueen erilaisen kulttuuriperinteen ja talouselämän seurauksena piirteitä, jotka poikkesivat liikkeen ominaispiirteistä muualla. Sijainti kahden eurooppalaisen kulttuurin ja uskonnon kohtaamisalueella asetti lestadiolaisuuden uusien haasteiden eteen. Myös *Suolinnan* keskeisen teesin soveltuvuutta Viipurin läänin lestadiolaisuuteen on tutkimuksessa syytä selvittää.

Jos lestadiolaisessa herätysliikkeessä tapahtuneet muutokset asetetaan vertailuun yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten kanssa, on havaittavissa monia samanaikaisuuksia. Lestadiolaisuuden voimakas ekspansio 1860 - 1890-lukujen välisenä aikana ajoittuu yhteen nälkävuosien, elinkeinovapauden, rau-

⁴⁶ Ylikangas 1990a, 193-194; 1990b, 320-321. Herännäisyyden kannatusta analysoidessaan Ylikangas toteaa, että siihen liittyivät "nousussa olevat mutta toistaiseksi - niin sosiaalisesti kuin alueellisestikin - syrjäytetyt väestönosat (Ylikangas 1990b, 343).

⁴⁷ Suolinna & Sinikara 1986; Suolinna 1975a, 1982.

⁴⁸ Talonen 1988, 21.

⁴⁹ Ks. Suolinna & Sinikara: Juhonkylä. Tutkimus pohjoissuomalaisesta lestadiolaiskylästä. Helsinki (SKS 134). Tutkimuksen arvostelu: Pekka Raittila: Vanhaa ja uutta lestadiolaisuuden tutkimusta. - SKHSV 1987, 157.

⁵⁰ Salokas 1940, 430-432; Mäntylä 1953, 15-20, 71-73, 78-80; Pms 6/1954; Pms 8/1986; Pms 26/1986; Emil Lasaroffin hst. 1992.

⁵¹ Ks. *Erik Wentin: Laestadianismen i Svenska Österbotten*. Vasa 1963.

tateiden rakentamisen ja alkaneen teollistumisen kanssa. Paikallishallinto koki 1860-luvulla mullistuksen, kun vuonna 1865 annettu asetus ”kunnallishallituksesta maalla” erotti kunnat ja seurakunnat toisistaan. Lestadiolaisuuden leviäminen tapahtui samana ajankohtana myös muiden kansanliikkeiden syntyminen ja ekspansion kanssa. Siirtolaisuus ja sen taustalla olleet yhteiskunnalliset sekä väestöpoliittiset paineet levittivät liikkeen muutamassa vuodessa Jäämeren rannalle ja sieltä edelleen Pohjois-Amerikkaan.⁵² Samaan aikaan maan sisäinen muuttoliike voimistui.

Lestadiolaisuuden sisällä tapahtuneet kuohunnat ovat yllättävän selvästi ajallisesti sidoksissa yhteiskunnassa tapahtuneisiin murroksiin. Herätysliikettä rajusti pirstonnut ensimmäinen hajaannusten kausi (1898 - 1911) oli samanaikainen venäläistämistoimenpiteiden ja Suomen autonomisen aseman kaventamisen kanssa. Lisäksi koko Venäjän imperiumia koskevat yhteiskunnalliset kuohunnat sekä työväenliikkeen nousu ajoittuvat samaan aikaan. Ensimmäinen ja toinen maailmansota ja vuoden 1918 tapahtumat eivät sen sijaan heijastuneet ainakaan välittömästi herätysliikkeessä erimielisyyksinä. Ulkoinen uhka pikemminkin satoi porvarillispuhujaisia herätysliikkeitä yhteen, ja lestadiolaisuudessa pyrittiin aikaisempien hajaannusten korjaamiseen.⁵³ Pula-ajan ja 1930-luvun poliittisten rauhattomuuksien kanssa samaan aikaan oli sekä vanhoillislestadiolaisuudessa että uudessa heräyksessä ristiriitoja, jotka johtivat uusiin lohkeamiin.⁵⁴ Myös esikoislestadiolaisuudessa oli pinnan alla ristiriitoja.⁵⁵ Kolmas murrosvaihe herätysliikkeessä oli 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin sekä vanhoillislestadiolaisuudesta että esikoislestadiolaisuudesta erkani pieniä ryhmittymiä.⁵⁶ Viimeisis-

⁵² Esim. Itä-Ruujassa sijaitsevan Vesisaaren ensimmäiset lestadiolaiskosketukset tapahtuivat jo vuonna 1853 (Raittila 1976, 121) ja Yhdysvalloissa herätykset alkoivat Kuparisaaressa noin vuonna 1870 (Raittila 1976, 144; 1982, 29-32).

⁵³ Esim Inkerin vanhoillislestadiolaisten ja uudestiheränneitten sovinto neuvostovallan puristuksessa: SL 2/1925, 23-24 (Kristiina Rouvinen); HÄ 2/1925, 27-28; 5/1925, 81 (F. Soittoinen); 3/1926, 40-41; Vanhoillislestadiolaisuuden pääsuunnan SRK:n ja siitä eronneen ”pikkuesikoisuuden” (rauhansanalaisuuden) sovintopyrkimykset eli ns. antinpäivänkokous: SL 12/1945, 280-281; 2/1946, 27; 4/1946 54, 58. Antinpäivänkokouksen taustalla oli sodan aikana sovinnolliseksi muodostunut ilmapiiri, joka johti siihen, että ns. Kenkreen rintamakirkossa pitivät sekä vanhoillislestadiolaisuuden pääuoman että rauhansanalaisuuden puhujat yhteisiä seuroja. Sovintoyritys kivi kuitenkin kokoon (Kupsala 1995, 143-146).

⁵⁴ Vanhoillislestadiolaisuudessa ilmenneet erimielisyydet: ks. *Mäenpää Hannu: Vanhoillislestadiolaisuuden skisma ja dialogirytykset vuosina 1932-1946*. Uskontotieteen pro gradu 1984. HYTTK; *Saarnivaara Uuras: Vanhoillisuuden hajaantumisen historiaa Amerikassa ja Suomessa*. Oulu 1950; Uudessa heräyksessä ilmenneet erimielisyydet: ks. *Vasari Antti: Kolkuttaja. Peuralaisuus lestadiolaisessa uudessa heräyksessä*. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu 1992. HYTTK. Poliittisten kuohuntojen aiheuttamista herätysliikkeen sisäisistä ”vammoista” ks. esim. Juva 1989, 133 tai Holma 2000, 9.

⁵⁵ Talonen 1993, 83, 137-139.

⁵⁶ Ks. *Totuuden kuuliaisuuteen. Keskustelua vanhoillislestadiolaisuudessa vuosina 1960 - 1961 esiintyneistä erimielisyyksistä*. Pieksämäki 1962; *Hulkko Kullervo: Kukistumaton valtakunta*. Kuopio 1965; *Ruokanen Miika: Jumalan valtakunta ja syntien anteeksiantamus. Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen opilliset korostukset 1977 - 1979*. Kirkon tutkimuslaitos. Sarja A. N:o 36. Tampere 1980; *Sallinen Martti: Maallikkosaarnaaja ja*

sä hajaannuksissa oli kysymys dogmaattisten asioiden lisäksi paljolti myös herätysliikkeeseen kuuluvien suhteesta ympäröivään yhteiskuntaan sekä evankelisluterilaiseen kirkkoon. Tämäkin kuohunta ajoittuu yksiin yhteiskunnassa tapahtuneen voimakkaan elinkeinorakenteen muutoksen kanssa.⁵⁷

Lestadiolaisuus on joutunut historiansa aikana kohtaamaan monenlaiset murrosajat. Liikkeen jäsenten on ollut pakko olosuhteiden muuttuessa etsiä vakaumustaan vastaavia ajattelutapoja tai ratkaisuja. Se ei ole ollut aina helppoa poliittisten virtausten vaihtuessa ja syvissä yhteiskunnallisissa murroksissa. Yhteiskunnallisten ja poliittisten murrosten osuutta uskonnollisten liikkeiden vaiheissa ei saa kuitenkaan painottaa liikaa. Yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset heijastuivat liikkeiden toimintoihin, mutta sitä, missä määrin ne ohjasivat niiden toimintaa, on vaikea selvittää.⁵⁸

Sen suuren eurooppalaisen murroksen ytimenä, joka käynnistyi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, on nähty laajojen kansanjoukkojen osallistumishalun ja -mahdollisuuksien kasvu. "Kansanliikkeet loivat kansakunnan", ja tässä luomisprosessissa oli myös herätysliikkeillä oma tärkeä tehtävänsä. Samaan aikaan alkoi myös kehitys, joka johti maamme uskonnollisen yhtenäiskulttuurin murtumiseen. Suomessa oli merkittävin yhteiskuntaluokka aina ollut itsenäinen talonpoikaisväestö. Tuon väestöosan nousu alkoi Suomessa, kuten monissa muissa Euroopan maissa 1700-luvulla. Samaan aikaan tapahtui maatalousväestön piirissä nopean väestönlisäyksen ja osittamisrajoitusten seurauksena sosiaalista vajoamista. Torpparien ja tilapäisistä töistä elävien maataloustyöntekijöiden osuus kasvoi. Sosiaalinen vajoaminen heijastui hyvin vähän aatteelliselle tasolle ennen työväenliikkeen nousua. Torppareille ja irtaimelle maatalousväestölle jäivät sekä kansallinen liike että raittiusliike vieraiksi. Myös uskonnolliset liikkeet olivat pääasiassa itsenäisten talonpoikien liikkeitä. Tämä koskee *Kirsti Suolinnan* tutkimusten mukaan ennen kaikkea herännäisyyttä ja lestadiolaisuutta. Evankelisuus näyttää sen sijaan olleen sekä talollisten että

herätysliikkeen kriisit. Uskontotieteen pro gradu 1987. HYTTK; *Raittila Pekka: Esikoislestadiolaisuus Suomessa*. - SKHSV 74.

⁵⁷ Vilkas kirjoittelu lähinnä vanhoillislestadiolaisuudesta alkoi suomalaisessa lehdistössä vuonna 1976 jatkuen vuoteen 1980. Herätysliikettä ja sen toimintaa voimakkaasti arvostelleita artikkeleita ja mielipidekirjoituksia oli varsinkin Kotimaa-lehdessä, Helsingin Sanomissa ja Kaleva-lehdessä. Vanhoillislestadiolaisten johtohenkilöt antoivat tilannetta selvittääkseen haastattelun Suomen Kuvalehdelle tammikuussa 1980. Artikkelissa toimittaja Tapani Ruokanen vertaa vanhoillislestadiolaisten keskusjärjestön toimintaa stalinismiin ja Kiinan kommunistiseen puolueeseen. (Ks. HS 20.1.1977, 10.12.1978, 4.1.1979, 11.11.1979, 15.11.1979, 16.11.1979, 18.11.1979, 21.11.1979, 22.11.1979, 2.12.1979, 3.12.1979, 4.12.1979, 6.12.1979, 12.12.1979, 13.12.1979, 15.12.1979, 18.12.1979, 23.12.1979, 24.12.1979, 31.12.1979; 30.3.1980, 4.4.1980; Kaleva 24.2.1977; Kotimaa 20.2.1976, 27.2.1976, 30.3.1976, 2.7.1976, 9.8.1978, 3.4.1979, 12.6.1979, 15.11.1979, 16.11.1979, 29.11.1979, 13.12.1979, 14.12.1979, 21.3.1980, 11.4.1980, 6.5.1980; Suomen Kuvalehti 3/18.1.1980). 1970-luvun tapahtumia on pohtinut viimeksi SRK:n entinen puheenjohtaja Erkki Reinikainen haastattelussaan helmikuussa 2004 (Päivi Alasuutari: Fundamentalismi oli uhkana 1970-luvulla. Kaleva 20.2.2004).

⁵⁸ Holma 2000, 9.

säätyläisten liike. Rukoilevaisten keskuudessa oli torppareita, mäkitupalaisia ja erityisesti käsityöläisiä.⁵⁹

Uskonnolliset herätysliikkeet löivät kiiloja vanhaluterilaiseen yhtenäiskulttuuriin. "Virkapapin" asema heikkeni, kun alettiin korostaa yksilöllistä uskonkokemusta. Samalla järkkyivät hierarkkiset ja patriarkaaliset alistussuhteet. Seuroissa istuivat ja herätysliikkeessä toimivat samanarvoisina sekä "pipit että papit", kuten eräs vanhoillislestadiolainen muisteli toimintaa 1930-luvulla.⁶⁰ Esimerkiksi Helsingin lestadiolaisten vuonna 1888 perustaman Rauhanyhdistys Helsingissä-nimisen yhdistyksen toimihenkilöihin kuului niin ajureita kuin professoreitakin.⁶¹

Herätysliikkeet syntyivät ennen poliittisen demokratian läpimurtoa. Liikkeillä oli kaikissa Pohjoismaissa yhteisiä piirteitä, joiden taustalla olivat yhteiset historialliset sekä kulttuuriset seikat.⁶² Herätysliikkeillämme on kuitenkin traditionaalisesti nähty olevan oma suomalaiskansallinen luonteensa. Niillä ei ole ollut lestadiolaisuutta lukuun ottamatta kovinkaan paljon suoria yhteyksiä ulkomaille. Toisaalta liikkeitten käyttämä hartauskirjallisuus oli alkuaikoina suurelta osin käänöskirjallisuutta. Samoin hengelliset virret ja laulut olivat ulkomaista alkuperää. Niinpä perinteinen käsitys herätysliikkeiden erityisestä suomalaisesta luonteesta kaipaavaa tarkistusta.⁶³

Lestadiolaisuudella on toisaalta selvästi omat erityispiirteensä suomalaiskansallisten herätysliikkeitten joukossa. Liike sai alkunsa Ruotsin maaperällä, joskin suomalaisten ja saamelaisten asuttamalla alueella. Herätysliikkeistä ainoana se levisi maamme lähes kaikkiin osiin (ainoa poikkeus oli Ahvenanmaa). Lestadiolaisuus saavutti muutamassa vuosikymmenessä Suomen ja Ruotsin lisäksi Norjan, Venäjän, Viron ja Pohjois-Amerikan. Vaikka liike sai kannattajia lähinnä suomen kieltä puhuvan väestön asuma-alueilla, se ylitti kaikkialla myös kielirajat.⁶⁴

⁵⁹ Juva 1960, 9-10; Koskenniemi 1967, 275; Heino 1976, 104-110; Soikkanen 1978, 75-76; Alapuro & Stenius 1987, 8.

⁶⁰ Martta Halosen hst. 29.2.1992; Esimerkiksi Oulun seudulla lestadiolaisuuteen liittyi aluksi vain "alhaisempaan kansanluokkaan" kuuluneita. Kymmenkunta vuotta myöhemmin joukkoon alkoi liittyä "säätypersonia" ja ruotsinkielistä väestöä (Kupsala 1995, 24-25; KK 1/1881, 10).

⁶¹ Jäsenistöön kuului mm. Helsingin yliopiston ensimmäinen hygienian professori ja kaupungin ensimmäinen kaupunginlääkäri Vilhelm Sucksdorff (1851-1934) vaimoineen (Hietala 1992, 161-166). Vilhelm Sucksdorff toimi yhdistyksen tilintarkastajana ja hänen vaimonsa Julia (os. Nikkanen) köyhäinhoitokomitean johtajana (Väyrynen, Leo 1988, 35-38, 43-44; Vuollo 1999, 51 - 52).

⁶² Suolinna 1982, 91.

⁶³ Heikkilä & Seppo 1987, 70.

⁶⁴ Herätysliike sai jalansijaa jo 1880-luvun puolivälissä Keski-Norjassa Malmin seurakunnassa (*Kristian Landsem :Den laestadianske bevegelses historie i Malm fra 1885 til 1968*. s.l. 1968, 2-4). Täysin ruotsinkielisessä Piitimejokilaaksossa sai lestadiolaisuus vahvan kannatuksen 1900-luvun alussa (*A. Sjölund: Den goda säden*. Luleå 1967, 6). 1800-luvun lopulla herätysliikkeellä oli pieni kannattajaryhmä myös Tukholmassa ja Smoolannissa. Pietarin virolaisen väestön keskuudessa sekä Itä-Virossa herätykset alkoivat 1880-luvulla (KA. SKHSA. HKE. Erland Rantanen: Muistelmia Eestissä al-

Maamme muut herätysliikkeet syntyivät Suomessa ja levisivät rajatuille alueille. Evankelisuutta ja pienemmässä määrin herännäisyyttä lukuun ottamatta ne saivat kannatusta vain suomenkielisillä alueilla Suomessa. Lestadiolaisuus sisälsi ilmeisesti elementtejä, jotka mahdollistivat liikkeen leviämisen yli kulttuuri- ja kielirajojen. Suomalaisille herätysliikkeille oli ominaista pietististä yksilökohtaista uskoa korostava näkemys. Samalla painotettiin uskonnolliseen vaakaumukseen perustuvaa ryhmäsidonnaisuutta. Tällä oli merkitystä jopa kansalaisidentiteetin syntyemisessä. Lisäksi herätysliikkeet muodostivat kansallisuusliikkeen kanssa yhteisen rintaman, esimerkiksi alkoholikysymyksessä.⁶⁵ Herätysliikkeet pystyivät herättämään kannattajissaan voimakasta yhteenkuuluvuuden tunnetta, joka sitoi samalla tavalla ajattelevia kansanjoukkoja yhteen tiettyjen päämäärien saavuttamiseksi. Vaikka suomalaisilla herätysliikkeillä oli ekspansionsa kautena laajojen kansankerrosten kannatus, ne eivät kuitenkaan läheneet anglosaksisten herätyskristillisten liikkeitten tapaan koko maailman kristillistämisen tielle.⁶⁶

Suomalaiset herätysliikkeet olivat yleensä aluksi uskonnollisissa kysymyksissä uudistusmielisiä muuttuen myöhemmin konservatiivisiksi. Uudistusmielisiä ne olivat vaatiessaan uskonnonvapautta ja maallikkojen aseman vahvistamista kirkoissa, konservatiivisia vastustaessaan esimerkiksi uusia raamatunkäännöksiä ja kirkkokäsikirjoja. Herätysliikkeet on nähty pyrkimyksenä palata takaisin 1600-luvun selkeän yksinkertaiseen ja voimakkaaseen uskonnollisuuteen. Koska sivistyneistö samaan aikaan maallistui, tapahtui talonpoikien ja sivistyneistön arvomaailmassa voimakasta etääntymistä. Uskonnollisuuden palauttamisen syvin tarkoitus oli lisätä talonpoikien ja rahvaan vaikutusvaltaa estämällä keskusseutujen, kaupunkien ja virkavallan vaikutuksen vahvistuminen. *Kirsti Suolinna* luokittelee herätysliikkeet statusliikkeiksi, jotka uskonnollisin keinoin halusivat legitimoida talonpoikaisväestön taloudellisesti kohonnutta asemaa.⁶⁷

Lestadiolaisuuden radikaalisuus on yhdistetty liikkeen rippi- ja seurakuntanäkemykseen. Valtiollista ja kirkollista auktoriteettia ei voitu virallisesti asettaa kyseenalaiseksi. Sen sijaan liikkeen esiin nostamat opinkappaleet korostivat sen omaa uskonnollista auktoriteettia, joka oli riippumaton kirkon ja valtion arvovallasta.⁶⁸ Vaikka herätysliike arvosteli valtiokirkon yhteisöllistä uskonnollisuutta, se ei kuitenkaan asettanut kyseenalaiseksi vallitsevan alamaisajattelun perusteita. Tässä lestadiolaisuus ei poikennut muista 1800-luvun herätysliikkeistä. Nämä eivät suinkaan eristäytyneet kulttuuriympäristöstään, vaan kuuluivat erottamattomana osana siihen.⁶⁹

kaneen laestadiolaisen herätysliikkeen alkupäiviltä ja valituista työmiehistä (käsi- kirj.), Liisa Heinrichsonin hst. elok. 1933; Talonen 1988, 13-14). Venäjänkielisen väestön keskuudessa alkoivat herätykset noin vuonna 1897 Pietarin alueella (ns. Venäjän vanhojen uskovaisten ryhmähaastattelu 1.7.1995).

⁶⁵ Heikkilä & Seppo 1987, 70; Sulkunen 1986, 18.

⁶⁶ Heikkilä & Seppo 1987, 70-75; Suolinna 1975a, 47; Haavio 1965, 24-25.

⁶⁷ Suolinna 1975a, 46-52; 1982, 91.

⁶⁸ Suolinna 1975b, 68.

⁶⁹ Heikkilä & Seppo 1987, 70.

Herätysliikkeitten syntyminen oli nopean väestönkasvun aikaa, joka jatkui voimakkaana koko 1800-luvun. Lisäksi uusjaon jälkeen tapahtunut maatalousyhteisön kiinteyden löytyminen loi tavallaan mahdollisuuden uskonnolliseen individualismiin samalla, kun se loi kyläyhteisön rinnalle uskovien välisen yhteyden. Niinpä herätysliikejohtajista tuli uskonnollisen johtajan roolinsa lisäksi myös matkustavia neuvonantajia taloudellisissa ja yhteiskunnallisissa asioissa.⁷⁰ Herätysliikkeillä oli tärkeä tehtävä muidenkin aatteiden leviämässä. Esimerkiksi lestadiolainen alkuperäisyys synnytti voimakkaan lukuharrastuksen.⁷¹ Hartauskirjallisuuden hankkiminen ja lukeminen edistivät lukutaidon leviämistä kansan keskuudessa ja loivat näin mahdollisuuden muunkinlaisen informaation ja ideologian omaksumiseen.

1.3 Lestadiolaisuuden ominaispiirteet

Rovasti Lars Levi Laestadiuksen (1800 - 1861) nimeä kantava herätysliike sai alkunsa Ruotsin Lapissa vuonna 1844. Laestadiuksen kotiseurakunnassa Kaare-suvannossa syntyi voimakas herätys. Se levisi muutamassa vuodessa ympäröiviin seurakuntiin. Lestadiolaisen herätyksen ulkonaiset piirteet, ehdoton raittius, lukuharrastuksen nousu, käräjäoikeuden loppuminen ja väärintekojen korvaaminen, tulivat pian tunnetuiksi liikkeen leviämisaikoina. Uskonnollisia erityis-tunnuksia olivat niin sanotut liikutukset, ulkonaisen elämän parannuksen vaatimus, julkinen synnintunnustus ja suullisen synninpäästön eli "taivasten valtakunnan avainten" käyttäminen, ehtoolliskäytien lisääntyminen sekä voimakas käännytysinto. Synninpäästöstä käyttämällä sanoja "Jeesuksen nimessä ja veressä ovat syntisi anteeksi annetut" tuli eräänlainen liikkeeseen siirtymisriitti.⁷²

Ehdottoman raittiuden korostamisesta ja viinan seurausten kauhistelusta tuli keskeinen Laestadiuksen saarnojen aihe. Raittiuden vaatimus on säilynyt tähän päivään asti lestadiolaisuuden keskeisenä tunnusmerkkinä.⁷³ Siirtolaisten mukana liike saavutti 1860-luvun lopulla Amerikan mantereeseen, 1870-luvulla Venäjän ja 1880-luvulla Viron. Herätyksen leviäminen Vienan ja Aunuksen Karjalaan sekä Pietarin ympäristöön aiheutti ajoittain huolestumista myös venäläisten virkamiesten keskuudessa.⁷⁴

⁷⁰ Suolinna 1975a, 33, 50 - 52.

⁷¹ Raittila 1976, 17.

⁷² Raittila, Pekka: *Lestadiolaisuus suomalaiskansallisena ja kirkollisena liikkeenä*. Valvoja 1962, 22; *Lestadiolaisuus 1860-luvulla. leviäminen ja yhteisönmuodostus*. Diss 1976. Helsinki, 17; Ihonen 2000, 68 - 70; Ihonen 2001, 165 - 173.

⁷³ Lohi, Seppo: *Sydämen kristillisyyys. Lars Levi Laestadius ja lestadiolaisen herätyksen alkuvaiheet*. Jyväskylä 1989, 237; Virkkala, Oiva: *Alkulähteille*. Lappeenranta 1945, 17; Talonen, Jouko: *Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905 - 1929*. SKHST 144. Diss. Helsinki. Saarijärvi 1988, 53.

⁷⁴ Castrén, Kaarlo: *Lestadiolaisuus Suomessa Venäjän viranomaisten pelon kohteena* - SKHST XXIII (1933). Helsinki 1934, 140-148; Raittila, Pekka: *Lestadiolaisuus Pohjois-Amerikassa vuoteen 1885*. SKHST 121. Helsinki 1982, 23; Kinnunen, Mauri: *Lestadio-*

Lestadiolaisuuden nopean leviämisen mahdollistivat osittain yhteiskunnalliset muutokset. Konventikkeliplakaatin poisto vapautti maallikkojen seuratoiminnan. Elinkeino- ja muuttovapauden säätäminen poistivat esteitä maan sisäiseltä muuttoliikkeeltä. Lisäksi nälkävuodet 1867 – 1868 pakottivat laajat ihmismäärät liikkeelle. Lestadiolaisuuden kanssa kosketuksiin joutuneilta alueilta vaelsi suuret määrät väestöä Etelä- ja Kaakkois-Suomeen tuoden mukanaan pohjoisen herätysliikkeen oppikäsitteitä. Liikenneyhteyksien parantuminen, mm. rautateiden rakentaminen, edisti liikkeen leviämistä lähes koko Suomen alueelle. Käynnistynyt siirtolaisuus levitti herätysliikettä yhä uusille alueille.

Herätysliikkeen ja evankelisluterilaisen kirkon suhteisiin sisältyi alusta alkaen voimakkaita jännitteitä. Vaikka herätys sai alkunsa kirkon sisällä, sen toiminta oli vapaata sekä seurakuntarajoista että muodollisista pätevyysvaatimuksista. Koska jokaisella herätykseen liittyneellä oli ”Pyhän Hengen pappeus”, ei papistolta tai kruunun virkamiehiltä kyselty lupia hartaustilaisuuksien pitämiseen. Tämä johti väistämättä kahnauksiin sekä kirkollisen että maallisen virkavallan kanssa. Papisto ja varsinkin Kuopion hiippakunnan piispa Gustaf Johansson ottivat tehtäväkseen lestadiolaisuuden kitkemisen seurakunnista. Johansson julkaisi tässä tarkoituksessa vuonna 1892 kirjan *Laestadiolaisuus*, jossa hän voimakkaasti hyökkää herätysliikettä vastaan. Jo vuonna 1880 oli ilmestynyt Kalajoen kappalaisen Juho Tanskanen poleeminen *Hihhulilaisuus oikeassakarwassansa; sen esitys ja tarkastus*. Molemmat kirjat muokkasivat pohjoisen herätysliikkeelle kielteistä julkisuuskuvaa sekä papiston että muun sivistyneistön parissa. Johansson ja Tanskanen eivät onnistuneet päämäärässään tavallisen kansan keskuudessa. Rahvas tuki maallikkoliikettä, joka oli uskonnollisen funktion ohella väylä protestille etäisiä ja virkavaltaisia pappeja vastaan. Lestadiolaisuus onkin ollut alusta lähtien kansanliike. Sen voimana on ollut kansanmiesten ja -naisten omaehtoinen aktiivisuus. Sielunhoidossaan, kokoustoiminnassaan ja opetuksessaan se on toiminut itsenäisesti ilman kirkon holhousta. Tämä on osaltaan johtanut syytöksiin eksklusiivisesta (muut pois sulkevasta) seurakuntaopista. Syyte ei ole ollut aiheeton. Niin kansankirkon papit kuin muiden herätysliikkeiden edustajat eivät kelvanneet lestadiolaisille rippi-isiksi eikä avaintenvallan käyttäjiksi. Parannuksen vaatimus esitettiin myös heille.⁷⁵

Vaikka herätysliikkeen ja luterilaisen kirkon väleissä oli voimakkaita jännitteitä, eivät kirkostaeroamishankkeet saaneet kannatusta liikkeen piirissä. Tilanteen ei uskottu välttämättä parantuvan oman kirkkokunnan perustamisella. Evankelisluterilaisen kirkon johdon kanssa vaikeuksiin joutunut pastori Aatu Laitinen totesi vuonna 1888:

laisuus ja ortodoksinen kirkko. - Justitia 14. Lestadiolaisuuden monet kasvot. Helsinki 2001, 75 – 77.

⁷⁵ Tanskanen, Juho: *Hihhulilaisuus oikeassa karwassansa; sen esitys ja tarkastus*. Oulu 1880, 1 – 4; Johansson, Gustaf: *Laestadiolaisuus*. Kuopio 1892, III – IV; Raittila 1976, 18–26; Juntunen, Hannu: *Lars Levi Laestadiuksen käsitys kirkosta*. STKSJ 132. Diss. Helsinki 1982, 15; Lohi, Seppo: *Lestadiolainen identiteetti tänään*. – Keski-Pohjanmaa 30.6.1999 ja Pohjolan Sanomat 4.7.1999; Ihonen, Markku: *Mediakummajainen. Herätysliikkeen julkisuusongelmien äärellä*. Tiedotustutkimus 4/2000, 68 – 78.

Ei ole eduksi seurakunnalle, että uusia kirkkokuntia ja eri seuroja rakennetaan...Sillä jos kuin puhdas uusi kirkkokunta eli oppilahko rakennetaan, kyllä siihen ennen pitkää rietas henki kylvää Juudaksia niin kuin vanhaankin kirkkoon.

Lestadiolaiset antoivat kirkolle ulkonaisen arvon, mutta katsoivat, ettei kirkko ole yhtä kuin Kristuksen seurakunta. Lestadiolaiset näkivät, että kirkon sisällä oli uudestisyntyneiden, Pyhän Hengen saaneiden ihmisten muodostama seurakunta seurakunnassa (*ecclesiola in ecclesia*).⁷⁶

Lestadiolaisuuden hengellinen omavaraisuus on johtunut sekä Raamatun tulkinnasta että liikkeen lähtökohdasta. Laestadiuksen käyttämä sielunhoito merkitsi uskovien yhteisön korostumista. Oppi uskovissa asuvasta Pyhästä Hengestä innoitti heränneitä käännytystoimintaan ja loi selvät rajat "kristittyjen" ja "suruttomien" välille. Liikkeen käsityksen mukaan taivasten valtakunnan avaimet on annettu uudestisyntyneitten ihmisten muodostamalle seurakunnalle, sen jokaiselle jäsenelle. Seurakunnan jäseneksi tullaan päästösanan uskomisella. Jokainen "elävä kristitty" on Pyhän Hengen pappi riippumatta siitä, onko hän virkapappi vai maallikko, saarnaaja vai sanankuulija, mies vai nainen. Näin maallikkovaltainen yhteisö on käyttänyt avaimia, jotka ovat vanhastaan kuuluneet papeille. Koska parannus on edellyttänyt Pyhän Hengen papin läsnäoloa, lestadiolaisuus on levinnyt vain henkilökontaktien välityksellä. Tämä kaikki on ollut osa lestadiolaisuutta muovannutta identiteettiä ja erottanut sen evankelisluterilaisen kirkon yleisistä virtauksista ja muista herätysliikkeistä.⁷⁷

Hengellinen pappuus ja eksklusiivinen seurakuntanäkemykset ovat aiheuttaneet ulkopuolisten taholta syytöksiä hengellisestä ylpeydestä. Lestadiolaisen liikkeen pohjana on yhteinen herätyksen kokemus, yhteiset opilliset peruskatsomukset ja käytännöllisen toiminnan tavoitteet. Liikkeessä oli kuitenkin alusta alkaen erilaisia opillisia virtauksia. Käsitykset kumpusivat toisaalta siitä uskonnollisesta perinteestä, jonka pohjalta liike oli syntynyt, toisaalta sitä muoivasivat Laestadiuksen toiminta, hänen saarnakarttansa ja myöhemmin painetut postillansa. Laestadiuksen postilloja luettiin seuroissa pitkälle 1900-luvun puolelle kaikissa lestadiolaissuunnissa.

Pohjoisen herätysliike on ollut ympäristöstään erottuva, omaa profiiliaan ylläpitävä ja herättänyt alkuajoista lähtien huomiota askeettisuudellaan ja karuudellaan. Laestadiuksen käyttämä kieli ja hänen monet opilliset peruslinjauksensa heijastuvat edelleen selkeinä toiminnassa. Koska Laestadius oli lähinnä herätysaarnaaja, jäivät monet opilliset asiat hänen julistuksessaan vähälle huomiolle tai monitulkintaisiksi. Herätysliikkeen sisälle jäi alkuajoista lähtien elämään erilaisia käsityksiä esimerkiksi sakramenttien luonteesta ja seurakuntapostista. Nämä ovat johtaneet ajoittain kuohuntaan ja jakautumisiin liikkeen si-

⁷⁶ SS 1888, 113 - 114; Havas 1927, 114.

⁷⁷ Lohi 1999.

sällä, kun liikkeen erimielisyyksissä ovat vastakkaiset puolet voineet oikeutusti vedota Laestadiuksen saarnoihin ja kirjoituksiin.⁷⁸

Lestadiolaisuutta käsitellään julkisuudessa pääosin yhtenä kokonaisuutena, vaikka liike on 1800-luvun lopulta lähtien kärsinyt lukuisista hajaannuksista. Merkittävin niistä tapahtui 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Tällöin liike hajosi kolmeen ryhmään: uuteenheräykseen, vanhoillislestadiolaisuuteen ja esikoislestadiolaisuuteen. Mainittakoon, että 2000-luvun alussa toimii ainakin 18 lestadiolaisryhmää. Alttius yhä uusille hajaantumisille on ollut lestadiolaisuuden ”kirous”. Levitessään useiden valtakuntien ja toisistaan poikkeavien perinnekulttuurien alueille lestadiolaisuus pyrki sekä sopeutumaan paikalliseen perinteeseen että säilyttämään oman identiteettinsä. Koska liike samalla omaksui vaikutteita ympäröivistä kulttuuriperinnoistä, se sai vähitellen toisistaan poikkeavia painotuksia leviämisalueensa eri puolilla. Kun yhteiskunnassa tapahtui väistämättä muutoksia, reagoitiin niihin eri tavalla eri alueilla. Toisaalta voidaan esittää kysymys, oliko laajalle alueelle levinneen liikkeen yhdessä pitäminen käytännössä mahdollista. Hajaannusalttiutta selittää myös eksklusiivinen seurakuntaoppi. Kun painotuserot alkoivat luoda jännitteitä liikkeen sisälle, alettiin opillisesti eri tavoin ajattelevia seurakuntaopin pohjalta vähitellen rajata yhteisön ulkopuolelle. Herätysliikkeen sisäiset ristiriidat ovat ajoittain saaneet laajasti julkisuutta tiedotusvälineissä muovaten samalla liikkeen julkisuuskuvaa kielteiseksi.⁷⁹

Rigorismi niin opillisissa kuin tapakulttuuriin liittyvissä asioissa on ollut eräs lestadiolaisuuden tunnus. Herätysliikkeen tunnusmerkkeihin on kuulunut yksinkertainen pukeutuminen, jonka ihannointi juontaa juurensa Laestadiukseen ja hänen saarnoihinsa. Jos ihmisellä Laestadiuksen mukaan on elävä usko, sen tulee näkyä ulkonaisina merkkeinä. Uskova hylkää maailman koreuden ja turhuuden. Koreuteen ihmistä ajaa joko ”maallisen kunnian” tavoittelu tai ”huoruuden himo”. Laestadius ruoski näitä syntejä ahkerasti saarinoissaan. Säätyläisiä hän moitti ylellisestä, koreasta ja komeasta pukeutumisesta. Laestadius paheksui tällaista varallisuuden näyttämistä ja rahojen tuhlaamista ulkoiseen ja maalliseen turhuuteen. Laestadius ei suunnannut esittämiään pukeutumismormeja kollektiivista ryhmäilmiötä tukemaan, vaan ne oli tarkoitettu kaikille seurakuntalaisille. Kuitenkin alkoivat herätysliikkeeseen liittyneet vähitellen kont-

⁷⁸ Lohi 1999; Ihonen, Markku; *Esimodernista myöhäismoderniin. Esikoislestadiolaisuus kohtaa nykymaailman*, Justitia 14. – Lestadiolaisuuden monet kasvot. Helsinki 2001, 161 – 165; Kinnunen 2001b, 63 – 65.

⁷⁹ Vanhoillislestadiolaisuuden sisäisiä ristiriitoja käsiteltiin laajasti suomalaisessa lehdistössä 1960-luvun alkuvuosina ja 1970-luvun lopulla. Norjassa Lyngenin suunnan sisäiset erimielisyydet olivat esillä varsinkin vuosina 1992-1993. Herätysliikkeen julkisuuskuva on negatiivinen kaikissa Pohjoismaissa (Hajaannuksia ja niihin liittyvää problematiikkaa on käsitellyt dosentti Jouko Talonen artikkelissaan *Lestadiolaisuuden hajaannukset - Lestadiolaisuuden monet kasvot*. Justitia 14. Helsinki 2001. 11 – 30); ks. myös Suolinna, Kirsti & Sinikara, Kaisa: *Juhonkylä. Tutkimus pohjoissuomalaisesta lestadiolaiskylästä*. Jyväskylä 1986, 21 – 24.

rolloida toisiaan saarnoissa ilmenneiden normien ja "kristityn" ihanteiden noudattamisessa.⁸⁰

Kun lestadiolaisuus syntyi Fennoskandian äärimmäisessä perukassa, se omaksui ympäröivän tapakulttuurin askeettisimmillaan. Pohjan perillä monet etelän rintamaiden arkipäiväiset vaatteet, esineet ja asiat olivat ylellisyyttä ja kerskaa ja niitä tuli kristityn välttää. Olosuhteissa, joissa "heräämättömätkin" pitivät monia etelän tapoja ja esineitä ylellisyytenä, välttyttiin yhteentörmäyksiltä. Ristiriitaa herätysliikkeen ja ympäröivän yhteiskunnan välille syntyi, kun periferian tapakulttuuria siirrettiin rintamaiden lestadiolaisyyhteisöihin. *Kirsti Ritopeuran* käsityksen mukaan vasta siirtyminen perinteisen kyläyhteisön ulkopuolelle kärjisti lestadiolaisuuden näkemyksiä. Normit on hänen mukaansa tarkoitettu turvaamaan kaupunkeihin muuttaneita jäseniä ja toisaalta varmistamaan liikkeen tulevaisuus.⁸¹ Lestadiolaisuus asennoitui alusta alkaen joko varauksellisesti tai kielteisesti uusiin aate- ja kulttuurivirtauksiin, esineisiin ja keksintöihin. Ne nähtiin joko turhina tai niiden pelättiin *vieroittavan ihmistä Jumalasta ja haittaavan uskonkilvoitusta*. Vaikka varauksellisuus ja konservatiivisuus ovat pitäneet herätysliikkeen vapaana hetkittäisistä muotivirtauksista ja luoneet liikkeeseen jänteveyttä, ne ovat osaltaan luoneet lestadiolaisista kuvaa kummajaisina.⁸²

Lestadiolainen herätysliike on saanut voimaa selvistä vastakkainasetteluista. Vastakkain ovat olleet etelä ja pohjoinen, kaupunki ja maaseutu, sivistyneistö ja oppimattomat, papisto ja maallikot, rikkaat ja köyhät, maailmallisuus ja siveys. Tällaiset selkeät joko-tai-asettelut ovat olleet tyypillisiä useimmille uskonnollisille liikkeille. Vastakkainasettelulla on synnytetty ja pidetty yllä yhteisöidentiteettiä.⁸³ Onpa selitystä lestadiolaisuudelle etsitty myös pohjoisen luonnosta, sen kesäisen ympärivuorokautisen valon ja talvisen kaamoksen vastakohdasta.⁸⁴

Huolimatta siitä, että lestadiolaisuus on suhtautunut varauksellisesti moniin kulttuurin ilmenemismuotoihin, se on ollut innoituksen lähteenä varsinkin kirjallisuudessa ja musiikissa⁸⁵. Lestadiolaisella laulu- ja virsiperinteellä on keskeinen osuus nykyisessä Suomen evankelisluterilaisen kirkon virsikirjassa.⁸⁶ Hämmästyttävän monilla Suomen eturivin kirjailijoilla on ollut lestadiolais-

⁸⁰ Räsänen 2001, 76 - 78.

⁸¹ Ritopeura 1982.

⁸² Heikka 1991; Ihonen 2000, 68 - 70; Ihonen 2001, 165 - 173.

⁸³ Ihonen 1998.

⁸⁴ Heikka 1991.

⁸⁵ Lestadiolaistausta oli kahdella 1900-luvun alkuvuosikymmenien keskeisellä suomalaisella säveltäjällä: Toivo Kuulalla ja Leevi Madetojalla. Mainittakoon, että Lars Levi Laestadiusuksesta on tehty myös ooppera. Sen on säveltänyt esikoislestadiolaisen taustan omaava professori Tauno Marttinen vanhoillislestadiolaisen taustan omaavan Nilla Outakosken tekstiin (Pentti Ritolahti: Laestadius-ooppera on vastavoimien taistelua. Kotimaa 21/19.3.1976, 20.9.1984).

⁸⁶ Virsikirjassa on lukuisa määrä lestadiolaisten keskuudessa syntyneitä virsiä. Virsikirjakomitean jäsenenä oli vanhoillislestadiolainen runoilija Niilo Rauhala ja vanhoillislestadiolaisen taustan omaava runoilija Anna-Maija Raittila.

tausta tai he ovat jossakin elämänsä vaiheessa kuuluneet liikkeeseen.⁸⁷ Asennoituminen eri kulttuurimuotoihin on vaihdellut lestadiolaisryhmittäin. Kielteisintä asenne on ollut tanssiin, teatteriin, elokuviin, oopperaan ja viihdemusiikkiin.⁸⁸

Lestadiolaisuudella on ollut keskeinen asema suomen kielen säilymisessä suomalaissiirtolaisten keskuudessa. Pitkälti 1950-luvulle saakka suomi oli pääasiallinen kieli Pohjois-Amerikan lestadiolaisseurakunnissa. Suomen kieli säilytti vahvan aseman pitkään myös Ruotsin meänkielisten ja Norjan kveenien keskuudessa juuri lestadiolaisuuden ansiosta. Monilla alueilla lestadiolaisuudesta tuli etninen uskonto. Uskonnollisen funktion lisäksi se piti yllä etnistä yhteenkuuluvuutta. Monilla seuduilla Amerikassa, Norjassa ja myös Muurmannin rannikolla se johti lestadiolaiseen yhtenäiskulttuuriin suomalaisen vähemmistön keskuudessa.⁸⁹

Lestadiolaisuus on koko olemassaolonsa ajan ollut hyvin yhteisöllinen liike. Yhteisöllisyyttä ylläpiti vilkas seuratoiminta ja eksklusiivinen seurakuntakäsitys. Liikkeen normisto, joka yhä enemmän ja enemmän loi rajaa uskovien ja ”suruttomien” välille, auttoi yhteenkuuluvuuden tunteen syntymistä ja säilymistä. Oma rikas lauluperinne ja saarnakoodiksi muovautunut ”kaanaan kieli” loivat omalta osaltaan turvallisuuden tunnetta. Lestadiolaisuus muodostui vähitellen pienoiskulttuuriksi, jolla oli omat kirjoittamattomat ja kirjoitetut sääntönsä ja tapansa. Yhteisön jäsenet tiesivät vaistomaisesti, miten uskovan tulee pukeutua ja käyttäytyä, millaiset mielipiteet ovat arvostettuja ja millaiset hylättäviä. Onpa erästä lestadiolaisryhmää – esikoislestadiolaisia – verrattu Pohjois-Amerikan amisheihin.⁹⁰ Perhekeskeisyys, voimakas yhteenkuuluvuus ja selkeä normisto vetävät tänäkin päivänä ulkopuolisia puoleensa. Toisaalta liikkeen piiristä erkanee koko ajan niitä, jotka kokevat herätysliikkeen ja sen normit ahdistavina.⁹¹

Lestadiolaisuuden itsemäärityksessä mielletään myönteisiin arvoihin mm. lakien noudattaminen, yhteisöllisyys, hyvä työmoraali ja aviollisuus. Monilla seuduilla lestadiolaiset ovat myös tunnettuja vilkkaasta yritystoiminnasta. Lestadiolaisuudessa ovat yhdistyneet puritanismi ja askeettisuus taloudelliseen toimeliaisuuteen ja vaurastumiseen. Voidaan todeta, että *Max Weberin* protestanttisella etiikalla on relevanssia myös luterilaisessa Suomessa nimenomaan lestadiolaisuuden ja joidenkin muiden herätysliikkeiden yhteydessä.⁹² Uskonnollisessa kentässä lestadiolaisuuden ”ammattilpeys” perustuu taivaan valta-

⁸⁷ Edellä mainittujen Niilo Rauhalan ja Anna-Maija Raittilan lisäksi lestadiolaistaustaisia ovat mm. runoilija Lassi Nummi sekä kirjailijat Paavo Rintala, Antti Hyry, Niilo Keränen, Annikki Kariniemi, Pauli Matikainen. Myös monella muulla kirjailijalla on vahva kytkeä lestadiolaisuuteen (esim. Kalle Päätalo, Hannu Raittila, Pentti Haanpää). Lestadiolaisuudesta kirjallisuudessa (ks. *Rahko* 1984 ja *Pekka Tapaninen* 1996).

⁸⁸ Ritopeura 1982.

⁸⁹ Kinnunen 2001b, 90 – 91.

⁹⁰ Ihonen 2001, 67 – 70; Ihonen 2001, 160 – 176.

⁹¹ Raittila 1985.

⁹² Kyntäjä 1999.

kunnan avainten hallussapitoon. Käsitys, että nimenomaan tämä uskovien joukko on Kristuksen vertauksissaan kuvaama ”lammashuone” antaa eksklusivismia selkeimmin painottaville lestadiolaisille myönteistä itsetuntoa.

1.4 Tutkimusalueen erityispiirteet

1.4.1 Väestö ja kulttuuri

Professori *Ilmar Talve* on todennut Suomen olleen jaettavissa 1800-luvulla karkeasti kahteen alueeseen. Porista Tampereen kautta Viipuriin vedetyn linjan eteläpuolelle jäi heterogeeninen ja sosiaalisesti kerrostunut alue. Linjan pohjoispuolella oli suhteellisen yhtenäinen ja talonpoikaisvaltainen alue. Varsinkin Pohjois-Karjala oli sosiaaliselta rakenteeltaan yhtenäinen. Sen sijaan Etelä-Karjalassa ja erityisesti Viipurin ympäristössä oli herraskartanoita ja sotilasvirkataloja. Se muistuttikin sosiaaliselta rakenteeltaan enemmän Lounais- ja Länsi-Suomea kuin pohjoisempina olevia alueita.⁹³

Viipurin läänin asukasmäärä oli ennen lestadiolaisuuden saapumista 1860-luvun puolivälissä 280 000 henkeä. Asukasmäärältään se oli lääneistä maan kolmanneksi suurin.⁹⁴ Väestönkasvultaan Viipurin lääni oli yksi heikoimmista kuuluen Ahvenanmaan, Varsinais-Suomen, Uusimaan, Hämeen ja Etelä-Savon kanssa hitaan väestönkasvun alueeseen. Vuosien 1815 – 1865 välisenä aikana väestönkasvu oli melkein kaikissa Viipurin läänin kunnissa alle maan keskiarvon.⁹⁵ Näin lääniin ei päässyt muodostumaan liikaväestöä siinä määrin kuin maamme muihin osiin. Maatamme 1860-luvun lopulla kohdanneet nälkävuodet eivät vrottaneet väestöä Viipurin läänissä niin pahasti kuin muualla Suomessa. Kuolleisuus oli pahimpana nälkävuonna 1868 Viipurin läänin rovastikunnissa puolet pienempää kuin muualla maassamme keskimäärin. Läänin väestönvähennys oli toiseksi pienintä (-0,68 %) Uudenmaan jälkeen (-0,66%).⁹⁶

Viipurin läänin kunnat voidaan väentiheden perusteella jakaa neljään ryhmään. Tiheimmin asutun vyöhykkeen muodostivat Suomenlahden saaristo ja rannikkopitäjät. Suursaaren, Tytärsaaren, Kymin, Koiviston, Johanneksen ja Kuolemajärven väentiheys nousi yli 20 asukkaaseen neliökilometrillä. Erittäin harvaan asuttuun alueeseen (< 5 as./km²) kuului kolme Laatokan-Karjalan kuntaa (Suojärvi, Suistamo ja Korpiselkä). Harvahkosti asuttuja pitäjiä (>5 < 10 as./km²) olivat Miehikkälä, Lappvesi (Lappee), Luumäki, Suomenniemi, Ruokolahti, Kirvu, Heinjoki, Pyhäjärvi, Uukuniemi, Ruskeala ja Salmi. Suurimmasa osassa läänin kunnista asukastiheys oli 10 – 20 asukasta neliökilometrillä. Vuosien 1875, 1880 ja 1890 väkilukutilastosta käy selville teollistumisen ja elinkeinomuutosten aiheuttaman muuttoliikkeen vaikutus kuntien väkiluvun kas-

⁹³ Talve 1990, 32 – 33.

⁹⁴ SVT VI:5, 4.

⁹⁵ Turpeinen 1986, 24-28.

⁹⁶ SVT VI:5, 4; Turpeinen 1986, 252.

vuon (esimerkiksi Kymi, Viipuri, Viipurin maalaiskunta).⁹⁷ Viipurin läänin väestöstä puhui äidinkielenään suomea 96,2%, ruotsia 2,4%, venäjää 1,1% ja saksaa 0,2%. Muu kuin suomenkielinen väestö asui pääasiassa Viipurissa ja muissa kaupungeissa. Venäjänkielisen väestön osuus vaihteli neljän ja kuuden prosentin välillä Viipurissa, Lappeenrannassa, Haminassa ja Kotkassa.⁹⁸ Vielä 1800-luvun lopulla Viipurin lääni kuului maamme muuttovoittoalueisiin. Läänin väestölisäys muualta oli 1880-luvulla 11039 henkeä ja 1890-luvulla 22685 henkeä. Tilanne jatkui samanlaisena 1910-luvulle saakka.⁹⁹

Itsenäistymisen jälkeen varsinkin Kannaksen rajapitäjät kärsivät muuttotappiosta, kun Pietarin tarjoamat sivuansiomahdollisuudet loppuivat. Alueen asukkaat muuttivat Viipuriin ja Vuoksen yläjuoksulle nousseisiin Imatrankosken, Tainionkosken, Vuoksenniskan ja Enson teollisuustajamiin sekä Kymenlaaksoon. Raja-Karjalassa väestöryntäyksen koki Suojärvi, jonne nousseisiin teollisuuslaitoksiin siirtyi Viipurin läänin muista kunnista, Savosta ja Pohjois-Karjalasta sadoittain työntekijöitä. Pohjois-Karjalassa sai Joensuun seudun lisäksi suuren muuttovoiton Kuusjärvi, jonne perustetut kuparikaivokset houkuttelivat 1930-luvulla väkeä ympäröivistä kunnista.¹⁰⁰

Meren takainen siirtolaisuus ei saavuttanut Viipurin läänissä sitä laajuutta kuin maan länsiosissa. Ainoastaan Säkkijärveltä siirtolaisuus kehittyi yhtä suureksi kuin Pohjanmaalta. Viipuri ympäristöineen, Jääski, Lappee sekä Kymenlaakson pitäjistä Kymi, Sippola ja Valkeala kuuluivat kohtalaisen vilkkaan meren takaisen siirtolaisuuden alueisiin. Tutkimuksen kannalta on kuitenkin olennaista, että karjalainen siirtolaisuus suuntautui lähinnä Pietariin, jossa oli jatkuvasti tarjolla lisäansiomahdollisuuksia. Esimerkiksi vuonna 1901 Viipurin läänin henkikirjoitetusta väestöstä 4% asui Venäjällä, lähinnä Pietarissa. Valtameren takaiseen siirtolaisuuteen verrattuna Pietariin suuntautunut muutto oli usein lyhytaikaisempaa. Varsinaisen siirtolaisuuden lisäksi Kannakselta käytiin paljon maataloustöissä Inkerinmaalla keväisin ja syksyisin.¹⁰¹

1900-luvulla Karjalaa voi luonnehtia yhdistysten, varsinkin nuorisoseurojen maakunnaksi. Nuorisoseura-aate oli vireämpää kuin muualla Suomessa. Itsenäistymisen jälkeen myös suojeluskuntia perustettiin alueella ahkerasti ja opintokerhotoiminta oli vilkasta. Karjala ja varsinkin Viipurin seutu oli tunnettu viireistä urheilutoiminnasta. Kaakkoisen Suomen sanomalehdistä oli ehdoton ykköksen kokoomuksen Karjala-lehti, jonka levikki nousi ennen talvisotaa 40 000:n kappaleeseen. Pohjois-Karjalassa kokoomuksen Karjalainen ja maalaisliiton Karjalan Maa kävivät ankaraa kamppailua ykköslehden asemasta.¹⁰²

⁹⁷ SVT IV:22, Taulu I, 8 - 11.

⁹⁸ SVT IV:22, Taulu VIII, 76; Kuusanmäki 1983, 70.

⁹⁹ Lento 1951, taulu V.

¹⁰⁰ Huttunen & Sivonen 1974, 286 - 292. Kuusjärven saama muuttovoitto vuosina 1935 - 1939 oli 1604 henkeä.

¹⁰¹ Engman 1983, 219, 400; Hietanen 1982b, 27; Suomen Historian Kartasto, kartta n:o 58; Hämynen 1998, 177.

¹⁰² Nevalainen 1994, 375 - 379.

1.4.2 Talouselämä

Karjalaisessa yhteiskunnassa oli piirteitä, jotka puuttuivat muualta Suomesta. Tämä koski ennen kaikkea Vanhan Suomen aluetta. Alueen polttavin yhteiskunnallinen ongelma oli lahjoitusmaakysymys. Karjalan kehitykseen vaikutti voimakkaasti Pietarin läheisyys. Tosin miljoonakaupungin vaikutus tuntui kaukana Sisä-Suomessa asti.¹⁰³

Suomalaisessa maataloudessa kehitys oli 1700- ja 1800-luvuilla johtanut maata omistavien talollisten arvovallan ja merkityksen kasvuun. Sen sijaan säätyläisten merkitys maanomistajina rapistui vähitellen. Ison vihan jälkeen muusta Suomesta erillään olleessa Viipurin läänissä kehitys oli täysin päinvastainen. Vanhassa Suomessa tapahtunut lahjoitusmaiden jakaminen merkitsi säätyläisomistuksen kasvamista talonpoikaisen omistuksen kustannuksella. Alueen liittäminen takaisin Suomeen 1812 ei tuonut muutosta epäkohtaan, vaan vuonna 1826 annetulla asetuksella lahjoitusmaatalonpojat joutuivat rälssilampuodeiksi. Vasta vuonna 1867 yhteiskunta oli valmis järjestämään lahjoitusmaakysymyksen paikallisen väestön hyväksi. Lahjoitusmaatalonpojat saivat lunastaa maat omikseen valtion hankittua ne ensin niiden omistajilta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.¹⁰⁴ Kun Länsi- ja Keski-Suomessa torppien ja torppariväestön määrä kasvoi, estivät maanomistusolot, suuri asumistiheys ja pitkälle jatkunut kaskeaminen vastaavan kehityksen Kannaksella ja Laatokan-Karjalassa. Niinpä Viipurin läänin maatalousväestössä oli talollisväestön suhteellinen osuus korkea. Torppareita ja loisväestöä oli läänin alueella vähän. Erot talollisväestön sisällä eivät myöskään olleet kovin suuria. Alueen maatalouden tukena olivat sivuansiot. Karjalassa oli vallalla käytäntö, jossa tilallisten lapset olivat perinnönjaossa tasa-arvoisia. Tilojen halkominen esti samalla tilattoman väestön kasvun. Pietarin tarjoamat hyvät mahdollisuudet sivuansioiden hankkimiseen edesauttoivat kääpiötilojen säilymistä.¹⁰⁵ Ansiomahdollisuudet tilan ulkopuolella ja kotitilan jääminen eräänlaiseksi tukikohdaksi loivat hyvät edellytykset suurperheille. *Tapio Hämyksen* mukaan karjalainen suurperhelaitos on katsottava 1800-luvulla enemmän rahdinajon ja sesonkityön luomien olosuhteiden tulokseksi kuin ikivanhaksi karjalaiseksi instituutioksi.¹⁰⁶

Pietarin läheisyys vaikutti maatalouden tuotantorakenteeseen. Mitä lähempänä Pietaria asuttiin, sitä varhaisemmin viljelijät siirtyivät karjatalouteen. Vuonna 1870 valmistuneesta Pietarin radasta muodostui maidon ja voion vienväylä miljoonakaupunkiin. Pietarissa maidosta ja voista maksettiin selkeästi korkeampi hinta kuin esimerkiksi Viipurissa. Kesäisin menekkiä lisäsivät kymmenettuhannet huvila-asukkaat. Sakkolalaiset erikoistuivat maitotuotteiden sijasta kasvattamaan porsaita Pietarin markkinoille.¹⁰⁷ Viipurin läänissä muodos-

¹⁰³ Hietanen 1982b, 11.

¹⁰⁴ Hietanen 1982b, 13.

¹⁰⁵ Hietanen 1982b, 15-18; Suomen Historian kartasto, kartat 51-52. Irtaimen väestön osuus oli 1880-luvun lopulla 28 % väestöstä (Hämynen 1993, 152).

¹⁰⁶ Hämynen 1998, 178 - 179.

¹⁰⁷ Hämynen 1998, 167 - 169.

tivat Suomenlahden saaristo- ja rantapitäjät oman talousalueensa, jossa kalastus, laivanvarustus ja -rakennus olivat pääelinkeinoina. Maatiloilla oli vain vähän peltoa ja karjaa, ja saaret olivat hyvin tiheään asuttuja.¹⁰⁸ Rannikkoseudun laivanrakennus eli kulta-aikaa 1850-luvulta 1870-luvulle, mutta vielä ensimmäisen maailmansodan jälkeenkin perinteisten puulaivojen rakennus jatkui voimallisena Koivistolla.¹⁰⁹

Karjalassa oli lukuisia pitäjiä, joissa kotiteollisuus oli merkittävä sivuelinkeino. Tunnetuin näistä oli Kannaksen Valkjärvi. Siellä valmistettiin kaikenlaisia ajotyökaluja, rekiä ja kärryjä. Näitä myytiin ennen kaikkea Pietariin. Puuastioistaan olivat tunnettuja Säkkijärvi, Vahviala, Virolahti ja Lappeen seutu. Kurkijoen tuotteita olivat luokit, länget ja piiskat, Uukuniemen pärekorit, Parikkalan huovikkaat. Muolaan pitäjän keskellä sijainneessa venäjänkielisessä Kyyrölässä valmistettiin erilaisia saviastioita. Tuotanto oli niin laajaa, että se vaati oman myyntiorganisaationsa. Näin syntyi omalaatuinen kulkukaupan laji, potti- ja rätkkauppa, jota harjoittivat ennen kaikkea valkjärveläiset.¹¹⁰ Pohjois-Karjalassa kotiteollisuuden sivuansioilla ei ollut yhtä suurta merkitystä. Liperi oli tunnettu ajokalujen valmistuksesta, Kontiolahti kovasimista, Rääkkylä ja Kiihtelysvaara kankaista.¹¹¹

Hyvien sivuansiomahdollisuuksien on nähty olleen syynä Viipurin läänin maatalouden "rappiolle". Pietarin ja Kannaksen vuorovaikutuksessa karjalaisille talonpojille jäivät usein ajurin tehtävät. Sivuanzioiden hankkiminen rytmitti tarkoin kannakselaisen maaseutuyhteisön vuotuista elämänkiertoa. Koska sivuanziot olivat luonnollisista syistä miesten tehtäviä, jäi kotitilalla harjoitettavan maatalouden hoitaminen naisten harteille estäen näin maatalouden voimaperäisen harjoittamisen. Myös Kannaksen huvila-asutus tarjosi seudun talonpojille mitä moninaisimpia lisäansioita.¹¹² Vuoden 1864 tilaston mukaan pienimmät peltoalat tilaa kohden olivat nimenomaan Venäjän rajaa lähellä olevissa kunnissa (Kivennavalla, Koivistolla, Raudussa ja Valkjärvellä). Näiden pitäjien maatilojen metsäalatkin olivat pieniä. Peltopinta-alaltaan suurimmat maatilat olivat Viipurin, Valkealan, Käkisalmen, Jaakkiman ja Sortavalan pitäjissä. Pieniä peltopinta-aloja oli myös rajakarjalaisilla maatiloilla, mutta näillä oli kuitenkin käytössään laajat metsäalat.¹¹³

Karjalassa tapahtunut tilojen lohkoutuminen näkyi myös metsänomistuksessa. Koko maan mittapuun mukaan karjalaiset metsänomistajat olivat pienomistajia, ja vain Raja-Karjalassa oli yksityistä suuromistusta. Suistamalla, Korpi-selässä ja Suojärvellä maatilametsälöt ylittivät jopa maan keskiarvon. Viipurin

¹⁰⁸ Kaukiainen 1982a, 39-47.

¹⁰⁹ Kaukiainen 1982b, 181-182.

¹¹⁰ Kaukiainen 1982b, 176-179; Seppä 1952, 370-373; Seppänen 1953, 361; Hämynen 1998, 179. (ns. rätinajossa kauppamiehet myivät Kyyrölän saviastioita ja keräsivät sekä ottivat maksuina vastaan rättejä, lumppuja ja säkkejä. Lumput ja säkit toimitettiin Pietariin. Rättikauppaa käydessään valkjärveläiset joutuivat tekemisiin lesta-diolaisten kanssa, ja tätä tietä liike levisi pitäjään).

¹¹¹ Hämynen 1998, 179.

¹¹² Hietanen 1982b, 22-26.

¹¹³ SVT III:1, XXXIV - XXXVII; Hämynen 1993, 97-103.

läänin metsistä suurin osa (yli 80%) kuului maanviljelijäväestölle. Puutavaran myynnin kannalta lääni oli erittäin edullista aluetta, sillä sinne sijoittui 1800-luvun lopulla merkittävä osuus maamme puunjalostuslaitoksista. Kuitenkin karjalaisessa talonpoikaistaloudessa metsän tehtävänä oli pääasiallisesti polttopuun ja muun tarvepuun tuottaminen.¹¹⁴

Viipurin läänistä muodostui 1800-luvun lopulla maamme metsäteollisuuden vahvimpia alueita. Laatokan pohjoisrannalle rakennettiin useita sahalaitoksia ja Keski-Kannakselle nousi sahat Äyräpään ja Pölläkkälään. Eteläisen Saimaan huomattavimmat sahateollisuuskeskukset olivat Lappee, Joutseno ja Ruokolahti. Lauritsalaan perustettiin höyrystysaaha ja Parkkarilaan rullatehdas vuonna 1891. 1800-luvun lopulla valmistui Lauritsalaan lisäksi sulfiittiselluloosatehdas ja uusi saha. Ensimmäinen merkittävä Karjalaan perustettu puuhiomo aloitti toimintansa Jääsken pitäjän Ensossa 1888. Vuoksenlaaksoon valmistuivat Tainionkoskelle vuonna 1897 puuhiomo, paperi- ja lankarullatehdas sekä voima-asema.¹¹⁵ Joutsenon Honkalahteen aloitettiin sahan rakentaminen vuonna 1906. Vuonna 1913 siellä oli työväkeä 340 henkeä. Muutamia lamakausia lukuun ottamatta sahan työntekijämäärä kasvoi edelleen, niin että vuonna 1938 työntekijöitä oli jo 520. Mekaanisen puuteollisuuden lisäksi kuntaan sijoittui myös kemiallista puunjalostusta. Joutsenoon perustettiin norjalaisvoimin vuonna 1908 Osakeyhtiö Pulpin selluloosatehdas. Tehtaan työväki saapui pääosin Savosta ja Pohjois-Karjalasta. Vuonna 1938 tehtaalla oli 280 työntekijää.¹¹⁶

Laatokan Karjalassa merkittävin teollisuuskeskus muodostui Impilahden Pitkärantaan, jossa harjoitettiin ensin kaivostoimintaa. Myöhemmin paikkakunnalle nousi puunjalostusteollisuutta.¹¹⁷ Suojärvelle perustettiin sahalaitoksia 1920-luvulla. Sahoilla oli töissä 1000 – 1500 henkeä. Puun korjuu, kuljetus ja hankinta työllistivät lisäksi noin 2000 henkeä. Kunnasta tuli ”Suomen Kanada”, jonne työväkeä virtasi kaikkialta maasta. Mekaanista puuteollisuutta oli lisäksi Impilahdella, Jaakkiman - Lahdenpohjan alueella, Käkisalmissa, Läskelässä ja Sortavalassa. Vuonna 1928 Käkisalmeen perustettiin sulfiittiselluloosatehdas, Pitkärannassa toimivat sulfaattiselluloosatehtaat, Läskelässä, Imatralla ja Simpeleellä paperitehtaat.¹¹⁸

Viipurin läänin länsirajalle Kymijoen varteen perustettiin 1800-luvun lopulla suuria puunjalostuslaitoksia. Kotkan saaresta ympäristöineen tuli Suomen suurin höyrystyskeskus. Höyrystysahojen perustaminen vuodesta 1871 alkaen käynnisti kultakuumeen kaltaisen rynnistyksen.¹¹⁹ Alueelle perustettiin 1870-luvulla kymmenen höyrystysaaha. Jo ensimmäisinä vuosina kohosi sahojen työntekijämäärä 1500 henkeen. Teollisuuskeskukseksi muodostunut Kotka sai

¹¹⁴ SVT III:1, XXXIV - XXXVII; Hietanen 1982a, 86; 1982c, 152-154.

¹¹⁵ Kuusinen 1982, 210-216.

¹¹⁶ Rätty 2002, 12 - 15.

¹¹⁷ Sihvo 1994, 226.

¹¹⁸ Nevalainen 1994, 393 - 395.

¹¹⁹ Seppovaara 1988, 318.

kaupunkioikeudet vuonna 1878.¹²⁰ Kymin Karhulaan aloitettiin tehtaiden rakentaminen 1887. Sippolan Inkeröisiin valmistui puuhiomo vuonna 1872 ja kaksi paperikonetta seuraavana vuonna.¹²¹ Maamme ensimmäinen kartonkitehdas aloitti toimintansa Inkeröisissä vuonna 1897.¹²² 1900-luvulla Etelä-Karjalan ja Kymenlaakson teollistumisaste oli selvästi koko maan keskiarvoa korkeampi ja kutsuttiinpa Vuoksenlaaksoa Suomen Ruhriksikin.

Pohjois-Karjalan teollistuminen oli selkeästi maan keskitasoa heikompaa. Maakuntaan nousi sahateollisuutta Pielisjoen suuhun perustettuun Joensuun kaupunkiin. Kiteeläinen Nils Ludvig Arppe oli merkittävin teollisuusyrittäjä Pohjois-Karjalassa Hän perusti maakuntaan Puhoksen, Värtsilän ja Möhkön ruukit. Laatokan Karjalassa hän omisti Läskelän tehtaot. Maailmansotien välisenä aikana Pohjois-Karjalan sahateollisuus eli kukoistuskauttaan. Joensuun lisäksi Enossa ja Pielisjärvellä oli merkittäviä sahalaitoksia. Maakuntaan ei sen sijaan syntynyt suurimittaista kemiallista puunjalostusteollisuutta ennen toista maailmansotaa.¹²³ Kuusjärven Outokummusta 1908 löytynyt kuparimalmio johdatti kaivostoiminnan aloittamiseen pitäjässä vuonna 1912. Tuotantovaikeuksien ja konkurssin jälkeen kaivos siirtyi valtion omistukseen. Tuotanto pääsi suuressa mitassa vauhtiin vasta 1930-luvulla.¹²⁴

Teollistumisen alkuvaiheisiin liittyi maanomistusoloissa tapahtuneet muutokset. Ruukinpatruunat ja metsäyhtiöt haalivat omistukseensa laajoja maa-alueita. Ilmiö oli yleinen varsinkin Pohjois-Karjalassa. Merkittävin maata hankkineista patruunoista oli Nils Ludvig Arppe. Vuoteen 1915 mennessä yhtiöiden nimiin oli siirtynyt jo 1150 maatilaa. Vähintään neljännes talonpoikien omistamasta maasta oli yhtiöiden ja patruunoiden käsissä Ilomantsissa, Pälkjärvellä, Enossa, Juuassa ja Pielisjärvellä. Viipurin läänissä ainoastaan Raja-Karjalassa yhtiöitten maanomistus oli merkittävää.¹²⁵

Kannaksen maanomistusoloja, maataloutta sekä elinkeinoelämää muutti voimakkaasti venäläisen maanomistuksen voimakas kasvu. Yksityiset ja köyhät talonpojat myivät rikkaille venäläisille ensin pieniä huvilapalstoja ja vähitellen kokonaisia maatiloja. Vuoteen 1918 mennessä oli 800 kannakselaista maatilaa ja yli 6000 huvilapalstaa siirtynyt ulkomaiseen omistukseen. Huolestuttavin tilanne oli Uudellakirkolla, Kivennavalla ja Kuolemajärvellä. Venäläiset rakensivat tiloilleen noin 10 000 huvilaa.¹²⁶ Suomen itsenäistymisen jälkeen venäläisten hallussa olleet huvilat siirtyivät pääosin suomalaisten haltuun. Osa huvilarakennuksista siirrettiin muualle Suomeen.

Karjalan liikenneoloja radikaalisti mullistanut tapahtuma oli Pietarin – Riihimäen välisen rautatien valmistuminen vuoden 1870 syksyllä. Rataverkoston rakentamisella tuli olemaan merkittävä osuus lestadiolaisuuden leviämises-

¹²⁰ Talvi 1986, 93; 1987, 11-14.

¹²¹ Talvi 1987, 20-24.

¹²² Talvi 1987, 36.

¹²³ Nevalainen 1994, 392; Sihvo 1994, 225; Hämynen 1998, 182, 192.

¹²⁴ Huttunen & Sivonen 1974, 204 - 223.

¹²⁵ Hämynen 1998, 159 - 161.

¹²⁶ Hämmäläinen 1974, 230 - 232; Hämynen 1998, 161.

sä. Höyryveturin vihellys oli samalla uuden aikakauden alku. Oikeastaan vasta rataverkko yhdisti Suomen alueen yhdeksi valtakunnaksi. Rautateiden mukana tuli yhteinen kellonaika koko maahan ja samalla kiireetön elämänrytmi teki tilaa koneille, tehtaille, kaupalle, kaupungeille, säännöille ja säädöksille. Modernisaatio saavutti aikaisemmin ”herran kukkarossa” uinuneet seudut. Tätä nykyaikaistumista vauhditti viimeinen suuri katastrofi, nälkävuodet 1866 – 1868. Lähes kuudennes maamme väestöstä nääntyi nälkään. Ratatöihin tuli vauhtia, sillä vaikka maassamme oli nälkävuosina viljaa, sitä ei saatu heikkojen liikenneyhteyksien takia nälkää näkeville. Radat tehtiin lihasvoimalla ja enimmäkseen hätäaputöinä. Työmailla oli kymmeniä tuhansia miehiä ja naisia. Uhkana työväestölle olivat tuhoisat kulkutaudit. Päivänsiot vaihtelivat kahdesta kolmeen markkaan.¹²⁷

Seuraavilla vuosikymmenillä valmistui useita muita rautatieyhteyksiä, joista tärkeimpiä olivat Savon rata Kouvolasta Kuopioon vuonna 1889¹²⁸ ja Karjalan rata välille Viipuri - Joensuu vuonna 1894.¹²⁹ Puunjalostusteollisuudelle tärkeä Kouvola - Kotka -ratayhteys saatiin kuntoon vuonna 1890. Metsäteollisuutta palvellut ratayhteys Antreasta Imatralle valmistui vuonna 1892 ja rautatie Simolasta Lappeenrantaan vuonna 1885. Näin ollen kaikki Karjalan tärkeimmät kaupungit ja teollisuuskeskukset olivat rautatieverkoston piirissä 1890-luvun puolivälissä.¹³⁰ 1900-luvun alussa rautatieverkostoa laajennettiin rakentamalla Elisenvaarasta Savonlinnaan haararata, joka valmistui vuonna 1908. Karjalan rataa jatkettiin Joensuusta Lieksan kautta Nurmekseen vuodesta 1906 alkaen. Kalliiksi tullut ratatyö saatiin valmiiksi lokakuussa 1911. 1900-luvulla alkoivat myös sotilaalliset näkökohdat vaikuttaa rautateiden rakentamiseen. Venäjän strategisia tarpeita tyydyttämään rakennettiin vuodesta 1911 alkaen rata Hiitolasta Venäjän rajalle Raudussa. Samassa sotilaallisessa tarkoituksessa rakennettiin rautatie välille Terijoki - Koivisto.¹³¹ Itsenäistyneen Suomen rataverkkoa laajennettiin heti vuodesta 1918 alkaen, kun rautatieyhteyden rakentaminen välille Nurmes - Oulu aloitettiin. Viipurista Koivistolle vievän radan rakentaminen alkoi vuonna 1923, ja metsäteollisuutta palvellut rautatieyhteys Matkaselästä Suojärvelle saatiin myös valmiiksi 1920-luvulla. Ratayhteys Lappeenranta - Tainionkoski - Elisenvaara valmistui vuonna 1937.¹³²

Lähes koko itäisen Suomen järviolueen yhdisti meriliikenteeseen Saimaan kanava, joka avattiin liikenteelle 1856.¹³³ Se oli vuosisadan ajan toimiva ja teho-

¹²⁷ Silvasti 2001, 53 - 55.

¹²⁸ Savon radan rakentaminen aloitettiin vuonna 1886 ja se avattiin liikenteelle 1.10.1889 (Immonen 1961, 23).

¹²⁹ Karjalan radan rakennustyöt aloitettiin vuoden 1890 alussa. Osuus Viipuri - Sortavala avattiin liikenteelle 1.11.1893 ja Sortavala - Joensuu 12.10.1894 (Immonen 1961, 24).

¹³⁰ Immonen 1961, 23 - 24; Tuomainen 1982, 192-202.

¹³¹ Immonen 1961, 24 - 28; Hämynen 1998, 197.

¹³² Immonen 1961, 28; Hämynen 1998, 194.

¹³³ Kanavarakennustyömaa oli merkittävä työllistäjä, jonka palveluksessa oli parhaimpana aikana 3000 työmiestä. Osa kanavan rakentajista oli pikkurikoksista tuomittuja vankeja (Paaskoski 2002, 74 - 79).

kas liikenneväylä. Autonomian aikana se oli itäisen Suomen elinkeinojen valtimo Pietarin miljoonamarkkinoille. Jopa Joensuusta asti oli järjestetty säännöllinen linjalaivaliikenne Venäjän imperiumin metropoliin.¹³⁴ Suomalaisen kauppamerenkulun parhaat vuosikymmenet osuivat tähän aikakautteen. Kanavan valmistuminen merkitsi Sisä-Suomen kauppahuoneiden nousukautta. Kauppaa käytiin Pietarin ohella varsinkin Lyypekin kanssa. Saimaan rantojen satamista lähti maailmalle puutavaraa eri muodoissa sekä elintarvikkeita, varsinkin voita. Tuomisina oli viljaa ja erilaisia siirtomaatavaroita. 1880-luvulta lähtien merkittäväksi rahtitavaraksi nousivat Pietariin viedyt lämmityshalot.¹³⁵

1.4.3 Uskonnollisuus

1.4.3.1 Kahden kirkon väkeä

Karjalan uskonnollinen elämä sai talouselämän ja yhteiskunnallisten olojen tavoin muusta valtakunnasta poikkeavia ilmenemismuotoja. Eurooppaa jakava idän ja lännen kirkkojen raja on kulkenut 25. ja 30. pituuspiirin välisellä alueella vuosisatoja. Karjala on sijainnut tällä raja-alueella, jossa valtiollisten rajojen muutokset ovat vaikuttaneet voimakkaasti myös kirkollisiin oloihin. Tämä on ajoittain johtanut myös rajuihin muutoksiin alueen väestössä.¹³⁶ Karjalan sijainti kahden kulttuurialueen ja kirkkokunnan rajalla toi sinne idästä uskonnollisia liikkeitä, joita ei esiintynyt muualla Suomessa. Mikä merkitys alueen uskonnollisilla erityispiirteillä sitten oli alueen lestadiolaisuuden leviämisessä ja yhteisönmuodostuksessa? Sen selvittämiseksi luodaan katsaus alueen uskonnollisuuden erityispiirteisiin ja alueella vaikuttaneisiin uskonnollisiin liikkeisiin.

Professori *Pentti Laasonen* on Pohjois-Karjalaa koskevien tutkimustensa pohjalta luonnehtinut karjalaista uskonnollisuutta suvaitsevaiseksi. Vuosisatainen ortodoksien ja luterilaisten rinnakkaiselo oli kasvattanut väestön ymmärtämään, että Jumalaa voitiin palvella toisellakin tavalla kuin omassa kotikirkossa. *Laasonen* mielestä ortodoksisuus vaikutti seudun luterilaisiin tuomalla siihen tunnevoittoisempaa uskonnollisuutta. Samalla luterilaisten opillisuus väheni. Asuminen luterilaisen enemmistön keskellä ohensi seudun ortodoksien uskonnollisia erityispiirteitä. Varsinkin Pohjois-Karjalassa ortodokseista kehittyi eräänlaisia puoliortodokseja. Ortodoksien ja luterilaisten välit olivat hyvät 1800-luvulla. Tästä kertovat lukuisat luterilaisten ja ortodoksien väliset avioliitot. Ilo-mantsissa kysyttiin piispantarkastuksessa, millaiset olivat ortodoksien ja luterilaisten suhteet. Paikalla ollut ortodoksinen pappi totesi: *A ylen hyvät ovat, kaik keskenäns naiah.*¹³⁷

Suvaitsevaisuuden ohella toinen Karjalan uskonnollisuutta luonnehtiva piirre oli muuta maata vähäisempi osallistuminen sekä jumalanpalveluksiin että ehtoolliselle. Lisäksi leimansa uskonnonharjoitukselle löi kristillisen kult-

¹³⁴ Silvasti 2001, 69 – 70.

¹³⁵ Paaskoski 2002, 108 – 111, 118.

¹³⁶ Sihvo 1998, 416.

¹³⁷ Laasonen 1969a, 132, 135 – 140; Laasonen 1969b, 147.

tuurin ohuus. Vanhaluterilainen kirkollinen kasvatus ei koskaan saavuttanut samanlaisia tuloksia kuin esimerkiksi Hämeessä. Kasvatus kokonaisvaltaiseen, yhteisölliseen kirkollisuuteen ei onnistunut kunnolla. Tämä jätti tilaa liberaaleille asenteille ja suhteellisen suurelle henkisellemme liikkuvuudelle. Samalla se mahdollisti hyväksyvän vastaanoton monenlaisille uskonnollisille liikkeille. Tämä johti eräänlaiseen ”hengelliseen kaikkiruokaisuuteen”, kaiken analysoimatta hyväksyvään uskonnollisuuteen.¹³⁸

1.4.3.2 Evankelisluterilainen kirkko ja sen herätysliikkeet

Vanhan Suomen alueilla toimineiden Viipurin ja Haminan konsistorien toiminta lakkasi, ja kirkollinen johto siirtyi Porvooseen. 1870-luvun alussa toimi läänin alueella kuusi rovastikuntaa (Viipuri, Käkisalmen eteläinen, Käkisalmen pohjoinen, Sortavala, Hamina ja Lappeenranta). Pohjois-Karjala oli jaettu kahteen rovastikuntaan: Karjalan ala- ja ylärovastikuntiin¹³⁹. Vuosisadan puolivälin jälkeen alkoi seurakuntien hallinnossa kehitys, joka johti kappeliseurakuntien itsenäistymiseen. 1850-luvulla itsenäistyivät Kirvun, Johanneksen, Juuan, Kontiolahden, Rääkkylän, Enon ja Kiihtelysvaaran kappeliseurakunnat, seuraavalla vuosikymmenellä Kuolemajärven, Heinjoen ja Kaukolan seurakunnat. Kaakkoisen Suomen kirkollisissa oloissa tapahtui muutoksia alueen liittyessä takaisin muun Suomen yhteyteen vuonna 1812. Koska kirkollinen elämä oli säilyttänyt Ruotsin-vallan aikaiset käytäntönsä, tapahtui liittymisen juohevasti. 1870-luvulla itsenäistyivät Kuusjärvi ja Polvijärvi, 1890-luvulla Rautavaara, Valtimo ja Kovero.¹⁴⁰ Kehitys yhä pienempiin seurakuntiin jatkui talvisotaan saakka. Suomen luterilaisen kirkon hallinnossa tapahtui merkittävä muutos vuoden 1897 alussa, jolloin maa jaettiin neljään hiippakuntaan. Viipurin lääni tuli kuulumaan yhdessä Mikkelin läänin ja Pohjois-Karjalan kanssa Savonlinnan hiippakuntaan.¹⁴¹

Vuoden 1869 kirkkolaisissa oli tunnustettu uskonnonvapauden periaate. Se ei voinut toteutua käytännössä, ennen kuin lailla oli säädetty, miten eroaminen evankelisluterilaisesta kirkosta tapahtui. Lisäksi uusi kirkkolaki edellytti kirkosta eroavan siirtymistä jonkin toisen uskontokunnan jäseneksi. Ongelmaksi muodostui se, ettei kreikkalaiskatolinen kirkko sallinut jäsentensä siirtymistä toisiin uskonnollisiin yhteisöihin. Lainsäädännön muotoutumista hidasti laaja vastustus pappis- ja talonpoikaissäädyn keskuudessa. Eriuskolaislaki saatiin valmiiksi vasta 20 vuotta myöhemmin, 11.11.1889. Se koski vain protestanttisia eriuskolaisia. Ainoastaan baptistit ja metodistit järjestäytyivät vuonna 1891 omiksi kirkkokunnikseen. Ulkopuolelle jäivät mm. ortodoksit Venäjän poliittisen tilanteen vuoksi. Vapaakirkolliset, jotka olivat toimineet aktiivisesti uskon-

¹³⁸ Laasonen 1969b, 142 – 147.

¹³⁹ Neovius 1898, 168 – 169, 172 – 173.

¹⁴⁰ Laasonen 1971, 16, 83; Kansanaho 1985, 69-72; Sihvo 1998, 418.

¹⁴¹ Kansanaho 1985, 134; Murtorinne 1992, 318 – 319.

nonvapauden hyväksi, päättivät toistaiseksi pysyä kirkon piirissä toimivana herätysliikkeenä.¹⁴²

Käytännössä mahdollisuus vapaasti valita uskonnollinen yhteisö toteutui vuonna 1905. Venäjän sisäisen tilanteen rauhoittamiseksi hallitsija antoi 30.4. 1905 julistuksen, jolla hän kumosi ortodoksisen kirkon jäseniä koskeneen kielon siirtyä muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan. Mainittu julistus sai lainvoiman Suomessa 22.2.1906. Uutta uskonnonvapauslakia varten perustettiin komitea, joka jätti ehdotuksensa senaatille 5.6. 1908. Siinä asetettiin kannattamaan täydellistä uskon- ja omantunnonvapautta. Uskonnon harjoittamisen tuli perustua yksilön vakaumukseen. Komitea ehdotti uskonnollisen täysi-ikäisyyden rajaksi 18 vuotta. Uskonnonvapauslaki kariutui kuitenkin poliittisen ilmapiiirin muutokseen Venäjällä.¹⁴³

Uskonnollisista herätysliikkeistä levisi Viipurin lääniin ensimmäisenä pietismi 1700-luvun alussa. Herrnhutismi saapui Viipurin lääniin Baltian välityksellä. Inkerin Lempaalassa 1781 syntynyt herätys oli myös herrnhutilaispohjainen. Se levisi Suomen puolelle Kivennavalle ja Valkjärvelle kirkollisena herätyksenä. Herätys vaikutti seudulla puoli vuosisataa. Valkealan ja Savitaipaleen pitäjissä oli lisäksi 1800-luvun puolivälissä taustaltaan tarkemmin määrittelemättömiä uskonnollisia herätyksiä.¹⁴⁴

Tunnepitoisen herrnhutilaisuuden ja radikaalipietismin pohjalta syntyi Länsi-Inkerin Ropsussa hyppääjien liike. Sille oli ominaista voimakas hurmoksellisuus, joka ilmeni hyppäämisenä. Liikkeeseen lienee vaikuttanut ortodoksien keskuudessa Venäjällä esiintynyt hlystien (hlystit = ruuskijat) lahko. Siinä ilmeni sekä askeettisia että seksuaalisia piirteitä hurjine tansseineen ja hyppäämiseen. Hyppääjät olivat taipuvaisia hylkäämään muodollisen avioliiton. Hurmostilassa hyppääminen, maassa konttaaminen, sekava ääntely ja huutaminen nähtiin Pyhän Hengen läsnäolon merkkeinä. Seuroissa pidettiin puheita ja laulettiin lauluja, joita hyppääjät osittain itse sepittivät. Muita liikkeen tunnusmerkkejä olivat keskinäisenä tervehdyksenä pyhä suudelma (laina ortodokseilta hlystien välityksellä), kieltäytyminen alkoholista, kahvista ja tupakasta. Naiset korostivat asketismia ajamalla hiuksensa pois. Hyppääjäliike on nähty hlystien lahkon rinnakkaisilmionä luterilaisessa kirkossa. Siinä oli vaikutteita myös kastaattien eli skoptsien hurmosliikkeestä. Skoptsien liike oli hlystien tavoin ortodoksisen kirkon sisällä syntynyt ääriliike.¹⁴⁵

Hyppääjäliike tuli Suomeen Inkeristä vuonna 1836. Tällöin Kivennavalla vierailivat Erkki Melton kutsumina liikkeen johtajat Juhani Riikonen ja Joosef Muratta. Vierailun jälkeen miehet saivat mukaansa kivennapalaisen Matti Ronnun "oppipojakeen". Rontu lähti viikon opetuksen jälkeen veljensä Juhanin kanssa levittämään uusia käsityksiään Valkjärvelle, Muolaaseen ja Uudellekirkolle. Liikettä yritettiin monin tavoin tukahduttaa aluksi siinä onnistumatta. Hyppääjien johtajat häädettiin asunnoistaan, ja heistä Matti Rontu joutui työ-

¹⁴² Murtorinne 1967, 1 - 4.

¹⁴³ Murtorinne 1967, 129, 159 - 161, 254 - 255.

¹⁴⁴ Luukka 1964a, 5-19; Kansanaho 1985, 36 - 37; Talonen 1988b, 9.

¹⁴⁵ Kansanaho 1985, 113.

vankilaan vuosina 1840 ja 1850. Valkjärvelle liike saapui 1838 ja laajimmillaan sillä oli pitäjässä vähintään 200 kannattajaa Naumalan, Valkeamatkan, Vaalimon, Rampalan, Nousealan ja Siparilan kylissä. Hyppääjäliikettä esiintyi myös Uudellakirkolla ja Muolaassa. Liikkeen taantuminen alkoi 1850-luvulla. Laatokan-Karjalaan se levisi vuonna 1853, kun useita hyppääjä- ja kastraattiliikkeisiin kuuluneita karkoitettiin kotiseuduilleen Venäjältä. Heitä tuli esimerkiksi Jaakkimaan noin 20 henkeä.¹⁴⁶

1800-luvun lopulla näyttää hyppääjäliike vähitellen sammuneen. Tosin huomaamaton toiminta jatkui Valkjärvellä vielä 1920-luvulle.¹⁴⁷ Kurkijoen rovastikunnasta kerrotaan vuonna 1875 hyppääjien ja kastraattien toiminnan lakaneen Hiitolan seurakunnassa ja ilmeisesti myös Kurkijoen seurakunnassa. Toisaalta Hiitolan piispantarkastuspöytäkirjasta löytyy vielä viisi vuotta myöhemmin viittaus Inkeristä tulleeeseen vääräuskoisuuteen, jolla tarkoitettiin hyppääjä- tai kastraattiliikettä. Tämän jälkeen loppuvat maininnat Kurkijoen seudulta.¹⁴⁸ Jääsken rovastikunnassa esiintyi hyppääjäliikettä Kirvun seurakunnassa. Kannattajia arvioitiin olevan noin parikymmentä henkeä. Piispantarkastuspöytäkirja vuodelta 1895 kertoo seurakunnasta löytyvän hyppääjiä vielä yli kaksikymmentä henkeä. He pitivät yhteyttä "samanmielisiin" Hiitolassa. Näin ollen liike ei olisi lakannut Hiitolassa vielä 1890-luvun alkuun mennessä.¹⁴⁹

Vahvimmalla alueellaan Kannaksen rajapitäjissä hyppääjäliike toimi huomaamattomasti. Seurakuntakertomukset vaikenivat miltei tyystin sen toiminnasta. Muolaan kirkkoherra Johan Albert Tengén mainitsee vuonna 1882 hyppääjäliikkeellä olleen useita kannattajia, mutta liike oli *ikäänkuin pysähtynyt*.¹⁵⁰ Suunta mainitaan piispantarkastuksissa vain Kivennavalla vuonna 1881. Muolaan rovastikuntakertomuksessa vuonna 1889 kerrottiin, ettei hyppääjäliikkeestä kuulunut enää mitään Muolaan ja Kivennavan seurakunnissa.¹⁵¹ Valkjärven seurakuntakertomukset ja piispantarkastuspöytäkirjat vaikenivat hyppääjäliikkeestä 1870-luvulta lähtien, vaikka sillä tiedetään olleen jonkin verran kannattajia 1900-luvullakin.¹⁵²

Kastraattien (kuohittujen) uskonnollinen hurmosliike levisi Viipurin läänin alueelle Jaakkimaan Inkerinmaalta ja Venäjältä tapahtuneiden karkotusten yhteydessä vuonna 1853. Uukuniemelle liike juurtui vuonna 1866. Sortavalan seudulla kävivät kastraattien johtomiehet Juhani Riikonen ja Aukusti Lindström vuonna 1859. Kastraatteja oli Uukuniemen ja Jaakkiman lisäksi Sortava-

¹⁴⁶ Luukka 1964a, 20-24; Kansanaho 1985, 113-115.

¹⁴⁷ Kansanaho 1985, 115.

¹⁴⁸ KA. PTA. Cg 4:2. Kurkijoen rvkert. 9.4.1875; MMA. LSKA. HiiKA. II Cf. Ptptk. 23-25.6.1880 (Anders Johan Hornborg).

¹⁴⁹ KA. PTA. Cg 4:2. Jääsken rvkert. 6.3.1880 (K. G. Dahlgren), Cg 4:3. Kirvun srkert. 10.3.1890 (Ulrik Sieberg); MMA. LSKA. KirKA. II C. Ptptk 12-14.9.1895.

¹⁵⁰ KA. PTA. Cf:8. Muolaan srkert. 26.8.1882 (Johan Albert Tengén).

¹⁵¹ KA. PTA. Cf:8. Ptptk. Kivennapa 24-25.5.1881; Cf:10. Muolaan rvkert. 9.9.1889.

¹⁵² Vuodelta 1881 on maininta: *Tietääkseni ei seurakunnassa ole mitään villioppia tällä hetkellä.* (KA. PTA. Cf:8. Valkjärven srkert. 23.5.1881 (Edvard Wilhelm Leidenius)). Vuoden 1890 seurakuntakertomuksessa: *Lahko-oppia ei löydy suuremmassa määrin.* (KA. PTA. Cf:10. Valkjärven srkert. 23.6.1890 (A. Kiljander)).

lassa, Ruskealassa ja Hiitolassa. Liike sai seuraajia lähinnä Laatokan Karjalassa. Kastraatien vaikutusta oli myös Kannaksen hyppääjäliikkeessä, ja välillä on vaikea erottaa kummasta liikkeestä on kysymys. Ensimmäisen kerran kastraatit olivat esillä Uukuniemellä vuoden 1879 piispantarkastuksessa. Sortavalan ja Uukuniemen seurakunnissa papisto seurasi kastraattien toimintaa tarkasti. Uukuniemen kirkkoherra Alexander Gustaf Walle mainitsee vuonna 1890 Sortavalan rovastikuntakertomuksessa kastraatteja löytyvän Uukuniemeltä 24 henkeä ja Sortavalasta 12 henkeä. Kolme vuotta aikaisemmin Walle oli arvellut liikkeen olevan hajoamassa ja sulautumassa seurakuntaan.¹⁵³ Vielä vuosina 1912-1916 mainittiin Jaakkiman seurakunnassa olleen *muutamia vanhoja kuohittuja*.¹⁵⁴ Liike säilyi Laatokan Karjalassa 1900-luvun puolelle saakka. Pohjois-Karjalassa ei hyppääjäliike eivätkä kastraatit saaneet jalansijaa.¹⁵⁵

Herännäisyys levisi Pohjois-Karjalaan 1800-luvun alkuvuosina naapuri-seurakunnasta Nilsiästä. 1810-luvulla liike saapui Nurmekseen, Pielisjärvelle ja Juukaan. Näistä pitäjistä tuli herännäisyyden keskusseutuja Pohjois-Karjalassa, vaikka liikettä esiintyi hieman myös Liperissä, Kontiolahdella, Joensuussa ja Polvijärvellä. Heränneitten johtaja Paavo Ruotsalainen teki useita puhujamatkoja Pohjois-Karjalaan, ensimmäisen joko vuonna 1816 tai 1818, viimeisen vuonna 1840. Ylä-Karjalan heränneitten yhteydet Pohjois-Savoon näyttävät heikentyneen Paavo Ruotsalaisen vanhuudenpäivinä ja loppuneen hänen kuoltuaan.¹⁵⁶ Heränneiden toiminnassa oli mukana varsinkin alemppaa papistoa. Merkittävin heistä oli kirjailija Juhani Ahon isoisä Peter Johan Fredrik Brofeldt (1804 – 1858), joka toimi Jääskessä ja Jaakkimassa kirkkoherran apulaisena sekä kappalaisena Kesälahdella ja Nurmeksessa. Hän pyrki ”raitistamaan” heränneitten toimintaa vastustamalla hurmosilmiöitä. Myös Pielisjärven kappalainen (1887 – 1925) Ernest Gustaf Kyander (s. 1852) oli aktiivinen herännäispappi.¹⁵⁷ Vaikka yleensä herännäisyydessä koettiin 1880-luvulla nousun aikaa, puuttuvat tiedot liikkeen virkistymisestä Ylä-Karjalassa. Sen aikaansaama pohjavire tuntui seurakuntaelämässä, mutta varsinaisena liikkeenä se oli vaatimaton. Herännäisyyden aktiivisuudesta annettiin vuoden 1887 seurakuntakertomuksessa kielteinen kuva: *Heränneitten joukko näkyy jo aikoja sitten uupuneen katumus- ja parannustyössänään*.¹⁵⁸

Herännäisyys ei saavuttanut Viipurin läänissä laajaa kannatusta. Pietistisen henkistä herätystä syntyi Jaakkiman seurakunnassa Johan Fredrik Berghin ollessa kirkkoherrana vuosina 1843-1857. Bergh yritti pitää yhteyttä myös Sortavalan kappalaiseen Henrik Renqvistiin, mutta herännäisyys ja renqvistiläisyys eivät sopineet yhteen. *Erkki Kansanahon* käsityksen mukaan monet yksittäiset papit omaksuivat herännäisyyden, mutta varsinaista kansanliikettä siitä ei

¹⁵³ KA. PTA. Cf:9. Ptptk Uukuniemi 3.-5.10.1887 (Karl Henrik Alopaeus); Sortavalan rvkert. 14.9.1887 (Anders Gustaf Walle); Cg 4:3. Sortavalan rvkert. 22.4.1890 Anders Gustaf Walle); Kurkijoen rvkert. 1.4.1890 (Adol Emerik Olsoni); Luukka 1964a, 23-24.

¹⁵⁴ MMA. LSKA. JaaKA. II Dd.

¹⁵⁵ Laasonen 1971, 140 – 153.

¹⁵⁶ Laasonen 1971, 56 – 58.

¹⁵⁷ Colliander 1918, 565; Laasonen 1971, 57, 86.

¹⁵⁸ Colliander 1918, 1031; Laasonen 1971, 142.

kaakkoisessa Suomessa tullut.¹⁵⁹ Johan Fredrik Berghin ohella yksi tunnetuimmista herännäishenkisistä papeista oli Otto Wilhelm Segersvärd, joka toimi Viipurissa vankilasaarnaajana vuosina 1855 -1874. Hän muutti myöhemmin Valkealaan kappalaiseksi. Seurakunta-, rovastikunta- ja piispantarkastuskertomukset vahvistavat *Kansanahon* käsityksen oikeaksi. Yleensä herännäisyys todetaan vain pintapuolisesti, kuten Jaakkiman seurakuntakertomuksessa vuonna 1895: *Pietistinen suunta vallalla uskonnollisessa elämässä. Vallitsevana tohtori J. F. Berghin ajoista.*¹⁶⁰ Useimmista seurakunnista ei löydy lainkaan mainintaa herännäisyydestä.

Huomattavasti merkittävämpi pietistipohjainen herätysliike Karjalassa oli renqvistiläisyys. Ilomantsilaisen talonpojan poika Henrik Renqvist (1789-1866)¹⁶¹ sai toiminnallaan aikaan laajoja herätyksiä Pohjois-Karjalan Liperissä. Poikkeuksellisen aktiivinen ja omaperäinen Renqvist oli määrätty sinne vuonna 1817 pitäjänapulaiseksi. Renqvistin toiminta nähtiin pian vaarallisena ja hänet haastettiin oikeuteen. Renqvist tuomittiin menettämään vuodeksi pappisvirransa. Hänet siirrettiin ensin Porvooseen ja sitten "säilöön" Svartholman saarelle pakkotyölaitoksen papiksi. Renqvist "armahdettiin" vuonna 1832. Hän sai myöhemmin Sortavalan kappalaisenviran, jossa toimi vuosina 1836-1866.¹⁶² Liikettä arvostelleiden seurakuntalaisten kritiikki kohdistui yllättävän paljon samoihin asioihin kuin myöhemmin lestadiolaisuutta arvosteltaessa. Arvostelijoiden mukaan renqvistiläisten myöhään iltaan kestäneissä kokouksissa oli sattunut siveellisesti moitittavia ilmiöitä. Uusi opinsuunta sai monet luopumaan työnteosta ja kuluttamaan aikansa hartaudenharjoituksissa ja iltaseuroissa.¹⁶³

Liperin Taipaleelle ja muutamiin muihin kyliin liike levisi voimakkaana. Vuonna 1822 Liperin kirkolle rakennetussa seuraturossa (Liperin Kallio) kokoontui pyhäisin satoihin nouseva seuraväki. Renqvist piti seuraturossa hartauskokouksia, ja kauempaa pitäjältä tulleet vieraat saattoivat myös yöpyä siinä. Renqvistiläisyys levisi lisäksi Kontiolahdelle ja Joensuuhun sekä hieman myös Pielisjärvelle, Polvijärvelle ja Ilomantsiin. Maakunnan eteläosissa kannatusta oli Tohmajärvellä, Kiihtelysvaarassa, Pälkjärvellä ja Rääkkylässä. Pappaja se sai mukaansa vain vähän.¹⁶⁴ Renqvistin vilkas kirjallinen toiminta edisti liikkeen leviämistä. Hän suuntasi osan kirjallisuudestaan muita herätysliikkeitä ja niiden oppikäsitteitä vastaan. *Väärän opin kauhustus* oli suunnattu Paavo Ruot-salaista ja *Kuolleen uskon opin ilmoittaja* Fredrik Gabriel Hedbergiä vastaan.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Kansanaho 1985, 110-111.

¹⁶⁰ MMA. LSKA. JaaKA. II Dd. Srkert. 4 -5.9.1895 pidettyyn piispantarkastukseen.

¹⁶¹ Henrik Renqvist, alkuperäiseltä nimeltään Heikki Kukkonen oli kotoisin Ilomantsista, kävi koulunsa Kuopiossa, jossa tutustui heränneisiin. Renqvist omaksui lakivoittoisen ja elämänilvoitusta painottavan pietistisen suuntauksen valmistuen papiksi vuonna 1817 (Kansanaho 1985, 106).

¹⁶² Sihvo, Jouko 1998, 423; Tervonen 2004, 9.

¹⁶³ Salokas 1930, 56 - 57.

¹⁶⁴ Salokas 1930, 55; Laasonen 1971, 59.

¹⁶⁵ Colliander 1910, 1008; Sihvo, Jouko 1998, 424.

Henrik Renqvist (1789 – 1866) toimi pappina Liperissä 1817 – 1824 saaden aikaan laajan uskonnollisen herätyksen. Hän on ainoa merkittävä herätysliikejohtaja, joka on syntynyt Karjalasta.

Kuva: Salokas 1930

Renqvistin muutettua Sortavalaan syntyivät siellä ensimmäiset herätykset syyskuussa 1836. Vuonna 1841 oli herätyksiä Hakalan, Soukanrannan, Vehkalahden, Kuokkaniemen, Nukuttalahden, Lavijärven, Otsoisen, Karmalan, Tuoksjärven ja Tuokslahden kylissä. Tässä vaiheessa liike levisi myös ympäröiviin Uukuniemen, Impilahden ja Ruskealan pitäjiin.¹⁶⁶

Renqvistiläisyydellä tiedetään olleen kannatusta hieman muuallakin Viipurin läänin alueella. Herätyksiä ja liikkeen kannattajia oli Johanneksessa, Käksalmessa, Salmassa ja Valkealassa.¹⁶⁷ Sortavalan seudun herännäisyys, kuten renqvistiläisyyttä myös kutsuttiin, keskittyi toiminnassaan lähes täysin johtajansa ympärille. Kun johtaja oli poistunut, alkoi liike osoittaa sammumisen merkkejä. Herätystä pitivät yllä vanhat, Renqvistin perintöä vaalivat kannattajat. Herätysliike löi taantumisestaan huolimatta leimansa koko Sortavalan seurakunnan elämään. Renqvistin kannattajat pitivät itseään evankelisluterilaisen seurakunnan jäseninä, eivätkä katsoneet muodostavansa siitä opillisesti poikkeavaa ryhmää. Renqvistiläisyyden tuntomerkkeihin kuuluivat pitkät polvirukoukset, jyrkkä raja ”uskottomien” ja ”heränneiden” välillä, lähetysiharrastus ja raittiit elämäntavat. Tyypillistä liikkeelle oli kirkollisuus, opillinen selkeys ja jopa ankaruus. Kuulijoiden *tuli asettua lain alle* ja kokea *kääntymisen armo*. Renqvistin perinnön vaaliminen ja säilyttäminen johtivat vanhoillisuuteen, taaksepäin katsomiseen ja sääntöjen noudattamiseen. Vanhoillisuus ilmeni muun muassa sivistysharrastusten vieroksumisena. Muihin herätysliikkeisiin renqvistiläisyys suhtautui pidättyvästi. Ainoan poikkeuksen muodosti Länsi-Suomen rukoilevaisuus, jonka kanssa tunnettiin yhteyttä.¹⁶⁸ Pohjois-Karjalassa renqvistiläisyyttä oli löydettävissä 1800-luvun lopulla enää Tohmajärvellä.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Pakkanen 1960, 18-19; Laasonen 1971, 59, 149; Kansanaho 1985, 106-108; Mäntylä 1953, 6-7.

¹⁶⁷ Luukka 1964a, 32-33; KA. PTA. Cg 4:2. Lappeenrannan rvkert. 12.3.1875. (Matthias Hackzell).

¹⁶⁸ Kansanaho 1985, 183-184; Laasonen 1981, 350.

¹⁶⁹ Laasonen 1971, 150.

1800-luvun lopulla renqvistiläisyys vietti hiljaiseloa Ruskealassa ja Impilahdella. Impilahden seurakuntakertomus vuodelta 1894 mainitsi, *ettei seurakunnassa ole mitään uskonnollisen käsityksen erityistä suuntaa*.¹⁷⁰ Ruskealan uskonnollisesta elämästä kerrottiin vuonna 1896: *Se, mikäli tuiki vähän sitä täällä ilmenee, on niin kutsuttua renqvistiläistä herätystä*. Edellisen kanssa ristiriidassa on kirkkoherra Aksel Edvard Ekrothin ilmoitus seitsemän vuotta aikaisemmin, että paikkakunnalla harjoitettiin kotihartautta vain sen ainoassa lestadiolaisperheessä. Rovasti Michael Adolf Pelkonen totesi Sortavalan rovastikunnan uskonnollisesta elämästä vuonna 1880, *ettei merkittäviä ja laajoja hengellisiä liikkeitä esiinny*.¹⁷¹ Rovastikunnan uskonnolliselle elämälle renqvistiläisyys antoi hiljaisen perusleiman, mutta varsinaisia uskonnollisia herätyksiä ei syntynyt ennen kuin 1800-luvun viimeisinä vuosina.

Huolimatta pidättyvästä suhtautumisesta toisiin herätysliikkeisiin renqvistiläisyyden uuden nousun syyttäjänä oli lestadiolainen kappalaisenapula-lainen Vilhelm Ferdinand Fagerlund. Hänen voimakkaat, *syntiiä vuoskiovat* saarnansa saivat aikaan laajoja herätyksiä 1800-luvun lopulla Tuokslahden, Kuokkaniemen ja Melloisten kylissä.¹⁷² Myös Sortavalan evankelisen seurauksen perustaminen vuonna 1890 merkitsi käännekohtaa. Tämä seura tukeutui toiminnassaan seudun vahvaan herätysliikkeeseen, ja seurauksen johtohenkilöinä toimineet Sortavalan seminaarin opettajat esiintyivät puhujina renqvistiläisten seuroissa.¹⁷³

Evankelista liikettä esiintyi Pohjois-Karjalassa ensiksi Nurmeksessa ja Pälkjärvellä.¹⁷⁴ 1870-luvulla evankelisuus levisi Juukaan, mutta myös Joensuuissa ja Tohmajärvellä näyttää kannatusta olleen liikkeen lehtien levikin perusteella. 1880- ja 1890-luvuilla evankelisuus säilyi Ylä-Karjalassa. Toinen kannatusalue oli maakunnan eteläosassa Värtsilän - Tohmajärven - Pälkjärven alueella. Kuitenkin voidaan todeta evankelisuuden jääneen 1800-luvulla Pohjois-Karjalassa vaille laajaa kannatusta, ja se näyttää vain hiipuneen vuosisadan lopulla.¹⁷⁵

Evankelisuus nousi Viipurin läänissä sen sijaan merkittävimmäksi herätysliikkeeksi 1800-luvun lopulla. Ennen Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen (SLEY) perustamista¹⁷⁶ vuonna 1873 liikkeen kannatus alueella oli vielä vähäistä, ja juurtuminen Karjalaan kesti vuosia. Viipurissa oli Fredrik Gabriel Hedbergin kannattajia ollut jo 1840-luvulta lähtien, mutta varsinaisia

¹⁷⁰ MMA. LSKA. ImpKA. II D.c.g. Srkert. 1.7.1894 (Niilo Hulkkonen).

¹⁷¹ MMA. LSKA. RusKA. De.1. Srkert. 18.1.1896. (Juho Jalkanen); KA. PTA Cf:9. Ruskealan srkert. 26.9.1887 (Aksel Edvard Ekroth); Cg 4:2. Sortavalan rvkert. 6.3.1880 (Michael Adolf Pelkonen).

¹⁷² Pakkanen 1960, 40-41. Lestadiolaisuuden ja renqvistiläisyyden suhteisiin palataan myöhemmin.

¹⁷³ Kansanaho 1985, 184.

¹⁷⁴ Laasonen 1971, 57.

¹⁷⁵ Laasonen 1971, 143 - 145.

¹⁷⁶ Evankeliumiyhdistyksen perustamisasiakirjat jätettiin senaattiin 24.3.1873. Senaatin talousosasto hyväksyi Evankeliumiyhdistyksen säännöt pienin muutoksin 13.11.1873. (Koskeniemi 1967, 38-42).

evangelisen herätyksen aikoja koettiin seudulla vasta 1870-luvun alussa.¹⁷⁷ Evankelisella liikkeellä oli ollut kannattajia 1840-luvulta lähtien myös Haminan ja Lappeenrannan seudulla. Viipurin läänin alueella toimi 1850- ja 1860-luvuilla joitakin evangelisen uskonvakaumuksen omaksuneita pappeja. Yksi tunnetuimmista oli Filip Viitikka (1815 – 1855), joka oli pappina Räisälässä, Kymissä, Ruokolahdella, Sortavalassa, Impilahdella, Rautjärvellä ja Ruskealassa. Muita "hedbergiläisiä" pappeja olivat Impilahden kirkkoherra Karl Henrik Bergström (1813 – 1867), Valkjärven kappalaisen apulainen Salomon Majander (1822 – 1866) sekä Valkjärven kappalainen Karl Reinhold Cedervaller (1809 – 1862).¹⁷⁸

Jääskessä evankeliset herätykset alkoivat Karl Gustaf Dahlgrenin (1821-1896) tultua sinne kirkkoherraksi vuonna 1866. Myös Pyhäjärvellä evankelisuutta oli jonkin verran jo ennen vuotta 1870.¹⁷⁹ Jääskestä herätys levisi ympäröiviin Antrean ja Kirvun pitäjiin. Muolaan kirkkoherraksi vuonna 1873 tullut Johan Albert Tengén laski perustan Muolaan seudun evankelisuudelle. Tengén samoin kuin Dahlgrenkin ja Viipurin kappalaiset Edvard Wilhelm Lybeck ja Karl Gustaf Sirén kutsuttiin SLEY:n jäseniksi.¹⁸⁰ Yhdistyksen perustajajäsenien joukossa ei ollut yhtään Karjalan pappia. Perustajajäsenistä Erik Johan Liljestrand tuli vuonna 1880 Koiviston kirkkoherraksi. Hän oli aikaisemmin Helsingissä ollessaan ollut SLEY:n johtokunnan jäsen ja sen varapuheenjohtaja.¹⁸¹

Huolimatta evankelishenkisten pappien toiminnasta Viipurin läänin evankelisuus oli yhä heikkoa 1870-luvulla. Liikkeen voimakkain kannatusalue painottui lounaiseen Suomeen. Viipurin ja Jääskän lisäksi kannatusta oli hieman Antreassa, Kirvussa, Muolaassa, Johanneksessa, Koivistolla, Uudellakirkolla, Valkjärvellä, Taipalsaarella, Lappeenrannassa, Sippolassa ja Sakkolassa.¹⁸² Viipuri kohosi vähitellen koko Itä-Suomen evankelisuuden keskuksiksi. Vuodesta 1879 alkaen kaupungissa alettiin järjestää evankeliumijuhlia. Viipurin evankelisten piirissä heräsi pyrkimyksiä itsenäiseen toimintaan SLEY:n rinnalla, kun sinne perustettiin yhdistyksen haaraosasto. SLEY:n keskusjohto pelkäsi liikkeen

¹⁷⁷ Johan Henrik Martinin (1848 - 1873) toiminnan tuloksena syntynyt evankelinen herätys sai aikaan voimakasta vastustusta. Sitä syytettiin antinomismista ja pidettiin lahkoliikkeenä. Herätys levisi myös ympäröivistä naapuripitäjistä ainakin Lappeelle ja Säkkijärvelle. (MMA. LSKA. Viipurin msrk KA. II Cd:1. Ptptk 19-20.9.1872; KA. PTA. Cg 4:2. Viipurin rvkert. 12.3.1875; Lappeenrannan rvkert. 12.3.1875 (Matthias Hackzell); Koskenniemi 1967, 95; Kansanaho 1985, 188-189.

¹⁷⁸ Filip Viitikka omaksui evankelisuuden ollessaan Ruokolahdella 1846 - 1852. Tämän jälkeen hän oli Sortavalassa vuosina 1852 - 1854, Impilahdella vuonna 1854, Rautjärvellä 1854 - 1855 ja Ruskealassa vuodenvaihteessa 1852-1853. Karl Henrik Bergström valittiin Impilahden kirkkoherraksi 1852 ja hän kuoli vuonna 1867. Salomon Majander tuli Valkjärvelle 1851 ja hän toimi pitäjässä vuoteen 1863, jolloin hän siirtyi Lemin seurakuntaan kirkkoherraksi. Karl Reinhold Cedervaller oli Valkjärven kappalaisena vuodesta 1851. (Colliander 1910, 155, 326, 363 – 364, 583, 596, 658, 772; 1918, 375,745 – 746; Luukka 1964a, 40).

¹⁷⁹ Luukka 1964a, 39-42.

¹⁸⁰ Sirén toimitti yhdessä Lybeckin kanssa vuodesta 1879 alkaen evankelisen liikkeen äänenkannattajaa *Sanansaattaja*-lehteä. (Koskenniemi 1967, 191).

¹⁸¹ Koskenniemi 1967, 70; Kansanaho 1985, 188-190.

¹⁸² Koskenniemi 1967, 66 (kartta 3); Kansanaho 1985, 190.

piiristä erkaantuneen tamperelaisen Johannes Efraim Strömborgin vaikutuksen leviämistä. Viipuri ympäristöineen oli Strömborgin tärkeimpiä tukialueita Tampereen seudun ohella.¹⁸³ Evankelisille valmistui Viipuriin vuonna 1889 oma rukoushuone. Sen hankkimisen syynä oli voimakas uskonnollisten liikkeiden kilpailutilanne kaupungissa, jossa lestadiolaisuus, vapaakirkollisuus ja metodismi saivat yhä laajempaa kannatusta.¹⁸⁴

Evankelisuus levisi vähitellen yhä useampiin Viipurin läänin pitäjiin. *Lauri Koskenniemen* levinneisyyskartoituksen mukaan evankelisuudella oli huomattavaa kannatusta vuonna 1880 Viipurissa ja Kotkassa, kohtalaisesti Haminassa ja keskisellä Kannaksella sekä Lappeenrannan seudulla. Vuonna 1885 kannatusta ilmeni lisäksi Sortavalassa, Impilahdella, Savitaipaleella, Säkkijärvellä ja Virolahdella. Haminassa evankelisen liikkeen kannatus oli huomattavaa.¹⁸⁵ Vuonna 1890 evankelisuus oli Viipuri läänissä yhtä vahvaa kuin viisi vuotta aikaisemmin. Kannatusta oli pääosin samoissa seurakunnissa. Uutta kannatusta esiintyi Valkjärvellä, Pyhäjärvellä, Jaakkimassa, Ruokolahdella, Heinjoella ja Valkealassa.¹⁸⁶

Ruotsin roseniolaisessa liikkeessä (Evangeliska Fosterlandsstiftelsen) 1800-luvun lopulla ilmenneet erimielisyydet heijastuivat myös Suomeen ja Karjalaan.¹⁸⁷ Riidan seurauksena syntynyt waldenströmiläisyydeksi kutsuttu suunta, mainitaan ensimmäisen kerran Kymin seurakuntakertomuksessa vuonna

¹⁸³ Evankelisuuden liepeille oli syntynyt antinomistisia virtauksia, joita oli ilmennyt Tampereella jo vuonna 1844. Ns. strömborgilaisuuden syntyyn lienee vaikuttanut evankelisessa liikkeessä olleiden antinomististen virtausten ohella Emil Theodor Gestrinin "Pyhä"-liike, jonka vahvinta aluetta oli Satakunta. Liike sai hieman kannatusta Tampereellakin ja siitä käytettiin nimitystä "isouskoiset" tai "lihanpyhät". Johannes Strömborg oli vuoden 1863 tienoilla liittynyt evankelisten joukkoon, mutta siirtyi jonkin verran myöhemmin "isouskoisiin". Hänestä tuli pian liikkeen johtaja, ja strömborgilaisuuden nimen saanut suunta voimistui varsinkin 1870-luvun alussa. Strömborgilaisten keskeinen opetus oli, että ihminen uskoon tullessaan muuttuu. Hänestä tulee pyhä. Tämä johti kuitenkin elämänvaelluksessa holtittomuuksiin. (Kortekangas 1965, 161-162); Koskenniemi 1967, 93; Kansanaho 1985, 191; Kortekangas 1965, 161-162).

¹⁸⁴ Kansanaho 1985, 191.

¹⁸⁵ *Lauri Koskenniemi* on evankelisuutta koskevassa tutkimuksessaan vuonna 1967 (*Suomen evankelinen liike 1870-1895. Turku 1967*) selvittänyt liikkeen levinneisyyttä viiden vuoden väliajoin. Pitäjät on ryhmitelty huomattavan, kohtalaisen, heikon ja puuttuvan kannatuksen ryhmiin. Poikkileikkausvuosien osalta on kartoituksen pohjaksi kerätty seuraavat tiedot: Evankeliumiyhdistyksen kolportöörien toiminta, evankeliumijuhlat, Evankeliumiyhdistyksen jäsenyys, evankelisiin lehtiin lähetetyt tervehdyskirjeet ja Evankeliumiyhdistykselle lähetetyt rahalahjat (Koskenniemi 1967, 112 (kartta 6); 154 (kartta 9)).

¹⁸⁶ Koskenniemi 1967, 237-238 (Kartat 17 ja 18).

¹⁸⁷ Ruotsin evankelisessa sisarjärjestössä, Evangeliska Fosterlandsstiftelsenissä, oli johtavaan asemaan noussut liikkeen keskushahmon C. O. Roseniuksen kuoleman jälkeen P. P. Waldenström. Sovitusoppia koskevien riitojen jälkeen hänet syrjäytettiin. Tämä johti Ruotsin evankelisen liikkeen kahtiajakautumiseen ja vapaakirkollisen Svenska Missionsförbundetin perustamiseen 1878. (Koskenniemi 1967, 96-97).

1885. Liikkeeseen ”nojautuvia” oli mm. Kotkassa.¹⁸⁸ Evankelisuuden sisäiset ristiriidat 1880- ja 1890-luvuilla johtivat syksyllä 1895 liikkeen jakaantumiseen kolmeen ryhmään. Lopullinen hajaannuksen syy oli mielipide-erot suhtautumisessa ns. vapaisiin maallikkosaarnaajiin.¹⁸⁹ Viipurissa oli vuonna 1889 aloittanut toimintansa riippumaton Viipurin Evankelis - Luterilainen Nuorisoyhdistys. Se joutui vapaiden maallikkojen hallintaan 1890-luvun lopulla ja asetui alaosastoineen oppositioon evankeliumiyhdistystä (SLEY) vastaan.¹⁹⁰ Lappeenrannan seudulla evankelinen liike vahvistui 1890-luvulla, ja kaupungissa pidettiin säännöllisesti evankeliumijuhlia. Koko maata käsittävä kesäjuhla pidettiin Lappeenrannassa vuonna 1895. Liikkeen voimistumisesta kertoo myös evankelisen nuorisoyhdistyksen perustaminen Kiviharjun esikaupunkiin vuoden 1900 alussa.¹⁹¹

1.4.3.3 Ortodoksinen kirkko

Kristillinen usko levisi ensimmäisen ja toisen vuosituhannen taitteessa Karjalaan Novgorodin slaavien välityksellä. Ensimmäinen varma kirjallinen dokumentti on venäläinen kronikka nimeltä *Laurentiusteksti*, joka kertoo Novgorodin hyökänneen vuonna 1227 hämäläisiä vastaan. Tällä matkalla Novgorodin ruhtinas Jaroslav lähetti ristimään suurimman osan karjalaisia, miltei kaikki ihmiset. Karjala oli pitkään Ruotsin ja Novgorodin valtapyrkimysten kohteena, mutta 1323 solmittu Pähkinäsaaren rauha jätti pääosan Karjalaa Novgorodin ja samalla idän kirkon piiriin. Laatokan Karjalasta ja Pohjois-Karjalasta muodostettiin Käkisalmen lääni, jonka alueelle perustettiin 1300-luvulla Valamon ja Konevitsan luostarit kirkollisen työn tukikohdiksi.¹⁹²

Ruotsin ja Venäjän lukuisat sodat 1500- ja 1600-luvuilla vaikeuttivat ortodoksisen kirkon toimintaa alueella. Kun Käkisalmen lääni liitettiin Ruotsiin Stolbovan rauhassa vuonna 1617, alkoi voimakas pakkoluterilaistaminen. Tämä johti ortodoksien maastamuuttoon Venäjälle. Kun Venäjä yritti ns. ruptuurisodan aikana vallata Käkisalmen läänin takaisin, huomattava osa ortodokseista tuki venäläisiä. Venäjän häviö johti uuteen laajaan ortodoksien maastamuuttoon. Tilalle tuli luterilaista väestöä lähinnä Savosta ja Ruotsin puoleisesta Karjalasta. Niinpä 1600-luvun lopulla enää noin 10% alueen väestöstä kuului ortodoksiseen kirkkoon. Venäjän suuressa Pohjan sodassa saama voitto merkitsi ortodoksisuuden uutta nousua Karjalassa. Evakossa olleet munkit palasivat saarilleen, ja Valamoon valmistui uusi pääkirkko jo sodan aikana vuonna 1719. Ruotsin haltuun jääneillä alueilla Pohjois-Karjalassa ortodoksit joutuivat ajoittain luterilaistamisyritysten kohteiksi. Ortodoksiseen kirkkoon kuuluvien karja-

¹⁸⁸ KA. PTA. Cg 4:2. Kymin srkert. 31.3.1885 (Johan Gustaf Gräsbeck).

¹⁸⁹ Koskenniemi 1967, 265-269.

¹⁹⁰ Koskenniemi 1967, 148-149, 215.

¹⁹¹ Castrén 1957, 531-532.

¹⁹² Laitila 1998, 383.

Joensuun ortodoksinen kirkko kuvattuna kesällä 2001. Kirkko rakennettiin vuosina 1886 – 1887. Lestadiolaisuus sai 1880-luvulta alkaen vahvan kannatuksen Pohjois-Karjalassa myös ortodoksien keskuudessa. Vahvin kannatus herätysliikkeellä oli Taipaleen ortodoksisen seurakunnan alueella, mutta myös Joensuun ortodoksiseen seurakuntaan kuului kymmeniä lestadiolaisia.

laisten identiteetti olikin varsin epäselvä. He olivat uskonnollisesti ja kulttuurisesti lähellä venäläisiä, mutta kielellisesti suomalaisia.¹⁹³

Kun koko Suomesta tuli osa Venäjän keisarikuntaa Haminan rauhassa 1809, muodostui ortodoksien juridisesta asemasta ongelmallinen tilanne. Varsinkin 1800-luvun jälkipuoliskolla tähän kytkeytyi nouseva nationalismi. Polemiikin kohteena oli, ovatko karjalaiset ensisijaisesti suomalaisia (kieli) vai venäläisiä (uskonto). Kiistaa käytiin niin uskonnonopetuksesta kuin koulujen opetuskielistäkin. Vähitellen suomalaisten ortodoksien keskuudessa herättiin kantamaan huolta suomenkielisen uskonnollisen opetuksen antamisesta sekä suomenkielisen ortodoksisen kirjallisuuden julkaisemisesta. Tätä työtä varten perustettiin Kitelässä vuonna 1880 *Pyhän Sergein ja Hermannin Veljeskunta*.¹⁹⁴

Venäjän ortodoksinen kirkko halusi turvata Suomen ortodoksien aseman myös hallinnollisesti. Joulukuussa 1892 Pyhä Synodi erotti Suomen suuriruhtinaskunnan Pietarin metropoliitan alaisuudesta omaksi ”kreikkalaisvenäläiseksi” hiippakunnaksi. Hiippakunnan esipaimen sai Suomen ja Viipurin piispan sekä arkkipiispan arvonimen. Ensimmäinen hiippakunnan esipaimen Antoni (1892 – 1898) valittiin myös Pyhän Synodin jäseneksi. Valinta kuvastaa, miten tärkeänä Suomen uutta hiippakuntaa pidettiin. Hallintoa hoitamaan perustettiin Viipuriin Suomen hengellinen konsistori. Pyhän Synodin pyrkimykset olivat ajoittain ristiriidassa Pyhän Sergein ja Hermannin Veljeskunnan sekä karja-

¹⁹³ Laitila 1998, 384 – 387.

¹⁹⁴ Kansanaho 1985, 217 – 218; Laitila 1998, 387 – 389.

laisten ortodoksivaikuttajien tavoitteiden kanssa. Pyhän Synodin tavoitteena oli Suomen hiippakunnan avulla lujittaa Venäjän kirkon ja valtion otetta sekä ortodokseista että Suomesta yleensä. Kansalliset ortodoksivaikuttajat puolestaan halusivat karistaa ortodokseista venäläisen leiman.¹⁹⁵

Vuonna 1913 perustettiin ortodoksiseen kirkkokuntaan uusi apulaispiispan virka. Tämän Sortavalan piispan tehtäviin kuului huolehtia hiippakunnan itäisistä seurakunnista sekä myös itärajan takaisista karjalaisista alueista. Vuoden 1905 tapahtumat merkitsivät muutosta ortodoksiselle kirkolle. Huhtikuussa 1905 oli tullut voimaan edikti *uskonnollisen suvaitsevaisuuden perusteiden vahvistamisesta*. Säädös, joka tuli Suomessa voimaan helmikuussa 1906, antoi myös ortodokseille oikeuden erota kirkosta. Samana vuonna 1200 ortodoksia siirtyi luterilaiseen kirkkoon. Seuraavana vuonna eroajia oli 500 ja sen jälkeen vuosittain noin parisataa henkeä. Tämä kehitys ja luterilaisten aloittama valistustoiminta Karjalassa herättivät levottomuutta suomenkielisissä ortodokseissa sekä Venäjän kirkon johdossa. Pyhä Synodi reagoi tilanteeseen nimittämällä arkkipiispa Sergeille (1905 – 1917) apulaiseksi arkkimandriitta Kiprianin. Hänen tehtäväkseen tuli ortodoksisuuden lujittaminen Karjalassa. Vuonna 1907 perustettiin tätä varten Viteleessä, Aunuksessa ns. Karjalan veljeskunta. Veljeskunnan tarkoituksena oli ortodoksisen kirkon ja uskon vahvistaminen Arkangelin, Aunuksen ja Suomen karjalaisten keskuudessa. Toiminta käynnistyi toisen sortokauden alussa, ja tavoitteena oli venäjän kielen ja valtion aseman vahvistaminen. Vuodesta 1909 lähtien perustettiin Raja-Karjalaan venäjänkielisiä kouluja. Ne saivat yllättävän myönteisen vastaanoton paikallisen väestön keskuudessa, sillä esimerkiksi Suojärvellä niissä oli enemmän oppilaita kuin suomenkielisissä kouluissa. Lasten vanhemmilla oli venäjänkielisten koulujen valinnassa varsin pragmaattiset tarkoitukset. He uskoivat hyvän venäjän kielen taidon mahdollistavan paremman menestymisen niin työelämässä kuin liiketoiminnassakin. Karjalan veljeskunnan koulujen toiminta jatkui helmikuun vallankumoukseen saakka. Veljeskunta lakkautettiin itsenäistyneen Suomen senaatin päätöksellä kesäkuussa 1918.¹⁹⁶

Pohjois-Karjalassa toimi 1800-luvun lopulle saakka kaksi ortodoksista seurakuntaa: Taipale ja Ilomantsi. Kolmas seurakunta perustettiin 13.7.1893 Joensuuhun. Siihen kuuluivat Joensuun, Kontiolahden, Kiihtelysvaaran, Tohmajärven, Kesälahden, Kiteen, Rääkkylän ja Pälkjärven kuntien alueilla asuneet ortodoksit. Tämän Joensuun kreikkalaisvenäläisen seurakunnan kirkko oli rakennettu vuosina 1886 – 1887.¹⁹⁷ Taipaleen ortodoksisen seurakunnan ydinalueen muodostivat Viinijärveä ympäröivät kylät, joissa ortodoksit muodostivat joko enemmistön tai tasavahvan osuuden väestöstä. Kun vuonna 1865 annetun kunnallisetasetuksen mukaan erotettiin kunnalliset ja kirkolliset asiat toisistaan, heräsi Taipaleen ortodoksisen seurakunnan jäsenten keskuudessa ajatus Taipaleen kunnan perustamisesta. Ortodoksit ennättivät ennen luterilaisia, sillä Taipaleen kunta aloitti toimintansa vuoden 1873 alussa, kun taas luterilai-

¹⁹⁵ Setälä 1966, 5 – 6; Kansanaho 1985, 222; Laitila 1998, 389 – 390.

¹⁹⁶ Setälä 1966, 6; Laitila 1998, 391 – 393.

¹⁹⁷ Könönen 1904, 391 – 392.

nen Liperin kunta aloitti vasta vuotta myöhemmin. Taipaleen kuntaan kuuluivat Liperin, Kuusjärven ja Polvijärven kuntien alueilla asuneet ortodoksit. Tämä johti varsin sekavaan tilanteeseen, kun runsas kolmannes Polvijärven, noin neljännes Liperin ja viidennes Kuusjärven asukkaista kuuluikin Taipaleen kuntaan. Tilanne ratkaistiin lakkauttamalla Taipaleen kunta vuoden 1883 lopulla.¹⁹⁸ Toinen ortodoksisen seurakunnan pohjalta muodostunut kunta oli Muolaan kunnan keskellä sijainnut Kyyrölä. Vuonna 1890 perustetun Kyyrölän väestö asui kuitenkin tiiviillä alueella eikä ollut levittäytynyt usean kunnan alueelle kuten Taipaleen kunnan asukkaat.¹⁹⁹

Laatokan Karjalassa ortodoksiset seurakunnat olivat Salmi, Suistamo, Suojärvi, Kitelä (Impilahdella), Sortavala, Tiurula (Kurkijoki), Käkisalmi ja Korpi-selkä. Kannaksella ortodoksia seurakuntia oli Viipurissa, Kyyrölässä, Raivolassa, Terijoella sekä Uudellakirkolla. Nämä olivat lähes täysin venäläisiä kuten Haminan, Kotkan ja Lappeenrannan ortodoksiset seurakunnat. Kannaksen, Etelä-Karjalan ja Kymenlaakson ortodoksiset seurakunnat olivat jäsenmäärältään pieniä. Niiden toiminnalle antoi lisäväriä venäläinen sotaväki ja Kannaksen laaja venäläinen huvila-asutus.²⁰⁰

¹⁹⁸ Salokas 1937, 178 – 185; Soikkanen 1966, 253.

¹⁹⁹ Soikkanen 1966, 254.

²⁰⁰ Kansanaho 1985, 218 – 219.

2 LESTADIOLAISUUDEN ALKUVAIHEET KARJALASSA 1870 - 1897

2.1 ”Pohjolan kristillisyyden” saapuminen

2.1.1 Pohjois-Karjala

Lestadiolaisuus levisi hyvin nopeasti laajoille alueille Fennoskandiassa. Ensimmäinen herätysten aalto alkoi vuonna 1845 jatkuen vuoteen 1855. Toinen aalto koettiin 1850-luvun lopulta alkaen. Se kesti 1870-luvulle. 1860-luvun lopulle tultaessa liikkeen yhtenäinen kannatusalue ulottui Suomessa Kalajoelle, ja sillä oli yksittäisiä kannattajia jo useissa eteläisen Suomen kaupungeissa. Kolmas herätyskausi koettiin 1880-luvulla.²⁰¹ Tutkimusalueella ensimmäiset varmat tiedot liikkeen saapumisesta ovat 1870-luvun alusta. Mainintoja herätyksistä löytyy Pohjois-Karjalan pohjoisosista.

Pohjois-Karjala oli evankelisluterilaisen kirkon hallinnossa jaettu 1800-luvun lopulla kahteen rovastikuntaan: Karjalan ylä – ja alarovastikuntaan. Näissä seurakunnissa oli tällöin yhteensä 109900 jäsentä.²⁰² Ortodoksista väestöä asui lähinnä maakunnan keskiosassa Kuusjärven, Liperin, Polvijärven, Joensuun ja Kontiolahden alueilla ja itäosassa Ilomantsissa sekä Kiihtelysvaarassa. Vuonna 1900 ortodoksisiin seurakuntiin kuului 9800 jäsentä muodostaen noin 8% maakunnan asukkaista.²⁰³

Herätysliikkeen ensimmäinen kosketus Pohjois-Karjalaan tuli maakunnan pohjoisimpaan seurakuntaan Nurmekseen. Vuonna 1891 seurakunnan kirkkoherra totesi, että muutamat seurakunnan jäsenet olivat vuoden 1870 paikkeilla *yhtyneet lestadiolaisliikkeeseen*. Hänen tietonsa pitävät ilmeisesti paikkansa, koska eräät keskeiset lestadiolaissaarnaajat kävivät varhaisessa vaiheessa Nurmeksessä, Niilo Rapp²⁰⁴ syksyllä 1871 ja Juho Takkinen²⁰⁵ kesällä 1874 ja syyskuussa

²⁰¹ Havas 1927, 85 – 90; Raittila 1976, 155; Lohi 1997a, 658.

²⁰² Neovius 1898, 170, 175.

²⁰³ Sihvo 1994, 267.

²⁰⁴ Raittila 1967, n:o 410.

1875. Keskeisinä lestadiolaisuuden levittäjinä toimivat maakauppiasveljekset Olli (1841 –1892) ja Tuomas Kuittinen (1845 – 1909).²⁰⁶ Oulu oli vanhastaan nurmeslaisten kauppiaiden tärkein kauppapaikka, ja ilmeisesti tällaisen kauppamatkan yhteydessä syntyivät kosketukset pohjoisen herätysliikkeeseen. Veljekset olivat itseoppineita varakkaita talonpoikia. Heistä Olli Kuittinen näyttää lestadiolaistuneen 1870-luvun alussa. Hän avioitui oululaisen lestadiolaiskodin tyttären Katarina Margareta Nordmanin (1850 – 1883) kanssa, joka oli muuttanut jo ennen parin vihkimistä 1872 Nurmekseen. Aviopari muutti samana vuonna Pudasjärvelle palaten kuitenkin vuonna 1880 takaisin Kuittisen kotiseudulle. Tuomas Kuittisen omistuksessa oli Nurmeksen kauppalan ensimmäinen teollisuuslaitos, tiilitehdas. Teollisuustoiminnan lisäksi Tuomas Kuittinen harjoitti maanviljelystä, kauppatoimintaa ja hän oli opetellut myös nahkurin ammatin.²⁰⁷ Tuomas Kuittinen nautti paikkakunnalla laajaa luottamusta ja hänet valittiin lukuisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin. Hän toimi kirkkoneuvoston jäsenenä (pitkään puheenjohtajana) sekä kunnallishallinnon johtotehtävissä.²⁰⁸

Paikallisen perimätiedon mukaan lestadiolaisuutta on tullut pitäjään myös pohjalaisten kirvesmiesten mukana Kuokkastenkosken tehdasaluetta rakennettaessa vuonna 1876. Sinne valmistuivat rautatehdas, saha ja mylly tammikuussa 1877.²⁰⁹ Tuomas Kuittinen palkkasi mielellään työtehtäviin luotettaviksi kokemiaan lestadiolaisia eri puolilta Suomea. Neljäksi vuodeksi (1878 – 1882) seudulle muutti Ylikiimingistä saarnaaja Mikko Hermann Karjalainen (1843 – 1919). Myös saarnaaja Mikkeli Paulus Rantala (1862 – 1936) asui kolmisen vuotta (1894 – 1897) Tuomas Kuittisen kutsumana Nurmeksessä.²¹⁰

Seurakuntakertomuksissa lestadiolaisuus mainitaan ensimmäisen kerran vasta vuonna 1887 evankelisten ja heränneiden ”lahkokuntien” rinnalla:

Tämän kristillisen elämän puute ei ainoasti ilmaannu hengellisesti kuolleissa seurakunnan jäsenissä, vaan myös niissä, jotka Herran armon kautta ovat saatetut etsimään sitä kuin ylhäällä on, josta on kolme erinäistä lahkokuntaa, nimittäin; 1. ne, jotka kiinnittävät

²⁰⁵ Raittila 1967, n:o 499.

²⁰⁶ Tuomas Kuittinen oli saanut kauppiaan oikeudet vuonna 1871, hänen Olli-veljensä seuraavana vuonna. (Saloheimo 1953, 436 - 437; Mäntylä 1953, 25 - 27; OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Nurmeksen lestadiolaisuudesta). *Väinö Havas* mainitsee Tuomas Kuittisen Nurmeksen saarnaajaksi lestadiolaisuuden historiassaan. Tälle tiedolle ei kuitenkaan löydy vahvistusta mistään muusta lähteestä (Havas 1927, 81).

²⁰⁷ Mäntylä 1953, 24 - 26; Saloheimo 1953, 435 - 436, 546; Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Nurmeksen lestadiolaisuudesta; Lohi 1997a, 577 - 578.

²⁰⁸ Lestadiolaisuuden leviäminen Nurmekseen huomioitiin Evangelisk Tidning-lehdessä (8/20.2 - 11/13.3.1875) olleessa artikkelissa *Ett och annat om de andliga rörelserna i Lappmarken och Österbotten*. Siinä kerrottiin liikkeen levinneen Etelä-Suomeenkin ja mm. seuraaville paikkakunnille: Oulu, Kokkola, Kuopio ja Nurmes; Saloheimo 1953, 568, 614, 729; Mäntylä 1953, 26.

²⁰⁹ Saloheimo 1953, 458 - 459; Lohi 1997a, 578.

²¹⁰ Mäntylä 1953, 26 - 27; Raittila 1967, n:ot 170 ja 406.

itsensä Lutheruksen oppikirjoihin 2. ne, jotka seuraavat Laestadiuksen oppia, ja 3, ne, jotka noudattavat Paavo Ruotsalaisen opetuksia.²¹¹

Tuomas Kuittisen tytär Matilda Toivanen on kertonut, että lestadiolaisilla on ollut vanhassa kirkonkylässä (Porokylässä) Rekulanlammen länsirannalla rukoushuone, joka tuhoutui kylän palossa 1891. *Veijo Saloheimon* Nurmeksen historiassa kerrotaan rukoushuoneesta seuraavasti:

Öljymäeksi nimitetyssä mökissä asui eräs vanha neiti, joka harjoitti leipurin ammattia. 1800-luvun alkupuolella, Tuomas Piironen asuessa siinä räätälinä ollessaan, se oli tärkeä herännäiskeskus. Nyt siinä kokoontuivat lestadiolaiset.

Paikka oli saanut nimekseen Öljymäki jo herännäisyyden kukoistusaikana pideytyistä seuroista. Uusi seurahuone hankittiin Sofia Harlinin²¹² kirjeen mukaan metsänhoitaja Hougbergilta vuonna 1894: *Eilen illalla olimme koolla ensi kerran omassa seurahuoneessamme, ostettu entisen metsänhoitaja Hougbergin talosta – vasta-päättä isoa pappilaa*. Seurahuone oli varsin pieni. Siinä oli vain neljä ikkunaa ja se oli maksanut 400 markkaa (1650€). Seurahuoneen hankinnan kustannukset aiheuttivat kuitenkin huolia pienelle ja suurelta osin vähävaraiselle yhteisölle. Lestadiolaisten määräksi 1800-luvun lopulla on arvioitu 50 henkeä.²¹³

Nurmeksen kappeliseurakunnassa Rautavaaralla²¹⁴ kirkkoneuvosto kiinnitti huomiota lestadiolaisten toimintaan elokuussa 1882. Sen pöytäkirjasta löytyy seuraava merkintä 27.8.1882: *Kun seurakuntaan on ilmestynyt lahkolaisia, jotka ovat hämmentäneet oikean uskonopin omilla mietteillensä syntien anteeksi-saamisesta ihmisten julistamalla*. Myöhemmän ilmoituksen mukaan liike oli levinnyt noihin aikoihin kulovalkean tavoin, mutta sitten nopeasti taantunut. Sotkamolainen Samppa Mähönen²¹⁵ oli kylvänyt ensimmäiset *sanan siemenet*. Parin muistokirjoituksen mukaan liikkeen alku ajoittuisi muutama vuosi aikaisemmaksi eli vuoteen 1878. Lestadiolaisuuden tulo sai kirkkoneuvoston pohtimaan vuonna 1882 vastatoimenpiteitä. Parhaaksi toimintatavaksi valittiin ”sanan selittäminen”.²¹⁶

Herätysliike vaikutti seurakunnassa voimakkaana vain lyhyen aikaa. Huolimatta taantumisesta liikkeen kannatus jäi vahvemmaksi kuin naapuriseurakunnissa. Lestadiolaisia oli seurakunnassa vuonna 1887 enemmän kuin

²¹¹ OMA. OTA. Eb:72. srkert.21.2.1887 Karl Elias Roos.

²¹² Sofia Harlinin (16.7.1856, k. 1.9.1903 Nurmeksessa) kirjeiden (Heikeliana) perusteella on mahdollista saada suhteellisen hyvä kuva Nurmeksen lestadiolaisyhteisöstä 1890-luvulla ja 1900-luvun alussa.

²¹³ Saloheimo 1953, 359, 524; Mäntylä 1953, 25-27; OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus ja muistiinpanot Nurmeksen lestadiolaisuudesta; Lohi 1997a, 579, 592.

²¹⁴ Rautavaara erotettiin omaksi kirkkoherrakunnakseen 5.9.1894 (Colliander 1910, 582).

²¹⁵ Raittila 1967, n:o 300.

²¹⁶ Mäntylä 1953, 27; OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Nurmeksen lestadiolaisuudesta; Rautavaara KA. Ote kirkkoneuvoston pöytäkirjasta 27.8.1882; Eero Hyvärisen kok. T. Martikainen 3.7.1891; SL 1919, 205; HÄ 1926, 185. Lohi 1997a, 554.

evankelisia ja heränneitä. Iisalmen lestadiolaissaarnaajat pitivät tässä matkan varrella sijainneessa pitäjässä seuroja kulkiessaan saarnamatkoilla Nurmekseen.²¹⁷ Nykyisen Valtimon²¹⁸ seurakunnan alueelle Haapakylään lestadiolaisuus levisi Nurmeksen Porokylästä muuttaneiden perheiden välityksellä.²¹⁹

Useat lähteet kertovat lestadiolaisuuden tulleen Pielisjärven seurakuntaan 1880-luvun puolivälissä. Tuojana oli apulaispappi Jakob Adolf Weijola. Weijola saapui seurakuntaan 8.5.1885, mutta hänen toimintansa jäi lyhytaikaiseksi, koska hän menehtyi kuumetautiin 15.3.1886.²²⁰ Weijolan saarnoista syttynyt herätys sai seurakunnan kanttorin Daniel Kasken tarttumaan kynään, ja hän kirjoitti Karjalatar-lehdessä seuraavasti:

P:n seurakunnassa vietiin kiittäviä hihhuleita kirkosta. Hihhulilaisuus-nimi ei ole nykyään enää paikallaan, mutta pakkouskolaisuus (uskon pakko). Ihmisen täytyy jaksaa uskoa niin, että hän siitä saavuttaa ilon ja riemun.²²¹

Perimätieto ajoittaa ensimmäiset kosketukset kuitenkin jo edelliseen vuoteen. Sen mukaan Pielisen Kinahmon saarella asunut Mikko Hiltunen²²² oli saanut "elävän uskon" vuonna 1884 Joensuussa. Saareen muodostui pieni lestadiolaisyhteisö, johon kuului kymmenkunta henkeä.²²³ Hieman myöhemmin lestadiolaistuivat Jamalin kylästä saarnaajana myöhemmin toiminut Heikki Turunen (1865 - 1925) ja hänen vaimonsa Kaisa (1866 - 1936).²²⁴ Seurakuntakertomuksissaan vuosina 1887 ja 1891 kirkkoherra mainitsee lestadiolaisuutta löytyvän erityisesti Kolin kylästä, jossa asui saarnaajana toiminut räätäli Matti Ryyränen (1857 - 1933):

²¹⁷ OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Nurmeksen lestadiolaisuudesta. Ennen kaikkea Iisalmen lestadiolaisyhteisön säteilyvaikutus näyttää olleen vahva. Seurakunnassa vaikutti kolme tunnettua lestadiolaissaarnaajaa: Tuomas Kraft (1850 - 1924, Raittila 1967, n:o 210), Pekka Juho Lukkarinen (s. 1851, Raittila 1967, n:o 256), ja Matti Rivinoja (1850 - 1932, Raittila 1967, n:o 428) sekä Nilsiässä yksi: Paavo Rissanen (1858 - 1922, Raittila 1967, n:o 427).

²¹⁸ Valtimo erotettiin senaatin päätöksellä Nurmeksen seurakunnan pohjoisosasta omaksi kirkkoherrakunnakseen 5.9.1894. Lopullisesti seurakunta muodostui itsenäiseksi 1.11.1908 ja sai ensimmäisen kirkkoherransa 1.11.1909. (Colliander 1910, 774).

²¹⁹ Mäntylä 1953, 27.

²²⁰ Johansson 1892, 195; Raittila 1967, n:o 645; Rside 3/1991, 10 - 11.

²²¹ OMA. OTA. Eb:88. Piispantarkastuspöytäkirjat. Pielisjärvi. Srkert. 26.2.1887. August Mömmö. OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Nurmeksen lestadiolaisuudesta; Jakob Adolf Weijola (7.2.1858 - 15.3.1886) tuli Lieksaan iistä 8.5.1885 armonvuoden saarnaajaksi. Hän kuoli kuumetautiin (Raittila 1967, n:o 645; Mäntylä 1953, 29; SLK. Eero Kärki 9.10.1990); Karjalatar 31B/1885 (D.K-ki).

²²² Mikko Hiltunen (6.1.1864 - 6.2.1952) oli "heränneellä sieluntilalla" ollessaan käynyt monta kertaa kysymässä neuvoa seurakunnan papilta. Papin viimeinen neuvo oli mennä Joensuuhun hihhuleiden luo, he kuulemma antavat syntejä anteeksi. Mikko teki työtä käskettyä (SLK. Eero Kärki 9.10.1990).

²²³ SLK. Veikko Hiltusen hst. 10.7.1985.

²²⁴ SLK. Eero Kärki 9.10.1990.

Etelä- ja itäosissa seurakuntaa on nk. laestadiolaisuus vuonna 1885 apulaispappi Weijola vainajan aikana jalansijaa saanut, niin että vieläkin Kolin kylässä on siihen lahkoon, jonka pääjohtaja siellä on räätäli Matti Ryytänen, kuuluvia noin 30 henkeä.²²⁵

1890-luvulla lestadiolaisuus alkoi levitä myös seurakunnan eteläosiin todennäköisesti Enosta käsin. Tällöin liike sai kannatusta Kuorevaaran kylässä.²²⁶

Lestadiolaisuuden ensikosketukset tulivat Juukaan Nurmeksesta 1870-luvulla. Tästä kertoo evankelisessa *Nuorukainen*-lehdessä vuonna 1875 annettu vastaus juukalaisen Juhani Kakkisen esittämiin kysymyksiin. Samassa lehdessä oli vuonna 1886 samaisen *Juhani Kakkisen* artikkeli, jossa hän valitti: *Laestadiolaiset ja Utriittaret sanovat meitä hulluiksi, kun sanomme kasteessa autuudestamme osalliseksi tulevamme Pyhän Hengen kautta.*²²⁷ Juuan seurakunnan Ahmovaaran kylän kosketukset lestadiolaisuuteen syntyivät Pielisjärven Kolin kylästä edellä mainitun Matti Ryytäsen toiminnan seurauksena 1880-luvulta alkaen. Vuoden 1887 seurakuntakertomuksessa kirkkoherra mainitsee Ryytästä tarkoittaen ”hihhulisaarnaajan” liikkumisesta kylällä. Herätysliikkeen kannattajien määrä seurakunnassa supistui todennäköisesti vain muutama henkilöön.²²⁸

Kontiolahden seurakuntaan lestadiolaisuus levisi ilmeisesti Joensuusta 1880-luvulla. Seurakuntahallinnollisesti Joensuu ja sen pohjoispuolella sijainnut Utran tehdasseurakunta kuuluivat vielä Kontiolahteen.²²⁹ Vuoden 1876 seurakuntakertomuksessa kerrottiin Pielisjoen suulle ilmaantuneen ”jonkinlaisia uskolaisia”, joista kirkkoherralla ei ollut yksityiskohtaisempaa tietoa. Sen sijaan Joensuun kaupungissa oli jo joitakin ”villiuskolaisia”.²³⁰ Seurakunnan kirkkoherra ei huomioi vuonna 1887 seurakuntakertomuksessaan lainkaan lestadiolaisuutta. Vuoden 1891 kertomuksessa hän suomii lestadiolaisuutta negatiiviseen sävyyn:²³¹

²²⁵ OMA. OTA. Eb:88: Pielisjärven ptptk. 26-28.2.1887, Srkert. 26.2.1887. (August Mömmö) ja ptptk. 20-24.8.1891, Srkert. 19.8.1891 (Samuel Porthan); Mäntylä 1953, 29; Raittila 1967, n:o 441; SLK. Eero Kärki 9.10.1990; Lieksan lehti 11/2.10.1984 (Lestadiolaisuus sata vuotta sitten Lieksaan).

²²⁶ Mäntylä 1953, 30.

²²⁷ Nuorukainen 10/1875 (Vastaus J. K-lle Juuasta); 1886, 76 (Juhani Kakkinen Juuka 30.3.1886).

²²⁸ OMA. OTA: Eb:21. Juuan ptptk. 1887, srkert. 1887. H. W. Wilskman; Mäntylä 1953, 30.

²²⁹ Joensuu sai kaupunkioikeudet vuonna 29.11.1848. Oikeuden muodostua eri kirkkokunnaksi se sai senaatin päätöksellä 15.3.1866. (Colliander 1910, 171). Utran tehdasrukoushuonekunta perustettiin 1895, jolloin Utra Wood & Co palkkasi tehdasyhdyskuntaan kirkkoherran apulaisen ja rakennutti puisen kirkon. Tehtaan toiminnan lakkautta 1904 myös kirkkoherran apulaisen virka lakkasi. (Colliander 1910, 754). Käsitelien Joensuun kaupungin lestadiolaisuuden alkuvaiheita yksityiskohtaisesti myöhemmin.

²³⁰ OMA. OTA. Eb:46. Ptptk. 1876, srkert. Klas Filip Järnefelt.

²³¹ OMA. OTA. Eb:46. Ptptk. 4.-5.4.1887 (GustafJohansson), srkert. 31.3.1887 Klas Filip Järnefelt, ptptk 24 - 27.8.1891 (Gustaf Johansson), srkert. 23.8.1891 Klas Filip Järnefelt.

Lahkoja seurakunnassa ei löydy muita kuin laestadiolaisuus. Se ei enenemässä liene, mutta ei vähenemässäkään. Sen opin päätuntemerkkinä ovat huomattavina, että se julistaa itseään ainoaksi pyhäksi ja yhteiseksi seurakunnaksi, johon ihmisen pitää liittyvän autuaaksi tullakseen ja jolla on valta synnit anteeksi antaa ja pidättää. Mielenmuutokselle pannaan vähempi arvo, se näyttää supistuvan siihen, että ihminen koossa olevalle seurakunnalle tunnustaa syntinsä ja ottaa päästön, jolloin uskovainen on valmis. Uskolle sitä vastoin pannaan suurin arvo ja siihen koetetaan ihmistä saada ja siinä pysyttää julistamalla paljasta evankeliumia. Lakia sen tähden nämä uskovaiset eivät ainakaan itse tarvitse, mutta muita kohtaan he käyttävät lakia tuomitukseen ja tuomitukseen semmoistakin, joka olisi evankeliumilla lohdutettava, mutta sitä ei tehdä, kun ei seuraan yhdy. Pyhityksellä ei myöskään väliä pidetä, pitää vaan olla niin turvattuna, Kristuksen armossa, että on valmis milloin tahansa lähtemään...

Tarkastuksensa yhteydessä piispa käsitteli lestadiolaisuutta seurakuntalaisille suunnatussa puheenvuorossaan. Neljä vuotta aikaisemmin hän oli tyytynyt vain yleisellä tasolla varoittamaan harhaopeista, mutta ilmeisesti herätysliikkeen menestyminen sai piispan tarttumaan sanan säilään²³²:

Mitä harhaoppeihin tulee, niin laestadiolaisia vähin on olemassa... Lahkokunnan tapa on, että se tarttuu yksityiseen Raamatun paikkaan, muuntaa, liioittelemalla vääristelee sitä ja tekee yksityisen kohdan sen arvoiseksi, että muut totuudet siitä kärsivät... Rippi on korotettu sakramentiksi ja pantu arvossa yli muiden. Kun lahkokunta sanoo, että ainoastaan se tulee autuaaksi, joka lahkokunnan piirissä tunnustaa syntinsä, niin on se kauhea ylpeys ja pilkka sitä Jumalaa vastaan, joka ei antaudu lahkokunnan orjaksi. Sillä ei Jumala sanonut, että vaan laestadiolaiset autuaaksi tulevat. Vaan ken tahtoo tuommoiseen liittyä, hän on ihmisten orja eikä Jumalan palvelija. Se on aivan kumma, että tuommoiseen röyhkiään oppiin voi ihmisiä siirtyä. Se on lahkokunnan omituisuutena tuomita kirkkoa, opettajia ja kaikkea, jotka eivät tahdo lahkokunnan temppujen alle alistua... Lahkokunta on sepittänyt uuden autuudenjärjestyksen, se panee Kristuksen asumaan niin korkeuteen, ettei Häntä löydä muualla kuin laestadiolaisessa veljessä, ja siitä ottaa oikein tilaisuuden kutsua luoksensa ihmisen... Kun rupee ihmisten lapseksi ja lahkokunnan opetuslapseksi, se ei elämän tiellä kulje. Kun nyt kysytään, mikä on parannuksen teko, niin sanotaan siksi sitä, kun tulee lahkokuntaan ja tunnustaa syntinsä. Onko hullumpaa kuultu?... Ihmistä kytketään ihmiseen ja estetään Jumalan tykö menemästä. Ja tuo henki lahkokunnassa muka olisi Jumalan Pyhä Henki! Ken vaan sitä henkeä oppii tuntemaan, hän huomaa, kuinka epäpuhdas, ylpeä, kaukana Jumalasta se on.

Vuoden 1894 seurakuntakertomuksessa kirkkoherra Henrik Piipponen mainitsee lestadiolaisia olevan noin 80 henkeä. Herätysliikkeellä oli kannattajia ainakin Mönnin, Selkien, Jakokosken, Lehmon ja Romppalan kylissä.²³³ Kontiolahden Mönnistä olivat kotoisin Pohjois-Karjalan lestadiolaisuudessa keskeisesti vaikuttaneet veljekset Heikki Haapalainen (1857 - 1932), Matti Haapalainen (1863 - 1942), Iisakki Haapalainen (1869 - 1942) ja Paavo Haapalainen (1871 - 1952). Veljekset olivat saaneet renqvistiläisen kasvatuksen, ja he kääntyivät

²³² OMA. OTA. Eb:46. Ptptk. 24 - 27.8.1891 (Gustaf Johansson).

²³³ OMA. OTA. Eb:46. Ptptk. 6 - 9.7.1894 Gustaf Johansson, srkert. 4.7.1894 Henrik Piipponen; Mäntylä 1953, 30; SLK. Ida Kemppaisen hst. 10.4.1982.

lestadiolaisuuteen 1880-luvulla.²³⁴ Lehmassa asui lyhyen aikaa vuosina 1882 - 1883 Pohjois-Karjalan tunnetuin 1800-luvun saarnaaja Mikko Hermann Karjalainen. Romppalaan lestadiolaisuus levisi 1880-luvun puolivälissä Joensuusta. Kontiolahden pohjoisosan kylästä oli Joensuuhun saapunut seuroihin Antti Romppanen (1860 - 1915), joka oli ollut "heränneellä tunnolla". Hän teki näissä

Saarnaaja, maanviljelijä Paavo Haapalaisen (1871 - 1952) renqvistiläishenkiseen kotiin lestadiolaisuus saapui 1880-luvulla. Koko perhe liittyi herätysliikkeeseen ja perheen pojat toimivat lestadiolaissaarnaajina. Paavo Haapalainen avioitui saarnaaja Antti Korhosen tyttären kanssa ja perhe asui Liperin Sukkulansalon ja Harmaasalon kylillä.

seuroissa "parannuksen" ja pyysi saarnaajat kotikylälleen. Ensimmäiset seurat Romppalassa pidettiin perimätiedon mukaan ns. Karjalan paikalla syksyllä 1886. Seuroissa puhuivat Heikki Hiltunen ja Paavo Kainulainen. Jo ensimmäisissä seuroissa löytyi "parannuksen tekijöitä". Muina ensivaikutteiden tuojina olivat Mikko Hermann Karjalainen ja Kusti Asikainen (1854 - 1926). Seurakunnan papisto kutsui liikkeen yhä levitessä kokouksen Romppalaan. Sinne pyydettiin myös "vääräoppiset" veljekset Antti ja Juho Wallius. Papin puhuttua "väärän opin" turmiollisuudesta pyydettiin veljekset selittämään, mitä heidän oppinsa oikeastaan oli. Veljekset kertoivat, kuinka he ennen joivat viinaa ja räyhäsivät humalassa ja tekivät pikku ilkeyksiä. *Parannuksen teon jälkeen he olivat nähneet kaiken tämän vääräksi, ja ovat nyt kulkeneet talosta taloon sovittamassa rikoksiaan.* Tähän oli pappi todennut, että sehän on oikea oppi. Paikallisena saarnaajana Romppalassa toimi Hemmi (Hemming) Karjalainen (1842 - 1912).²³⁵ Romppalaan syntyi vähitellen varsin suuri ja aktiivinen lestadiolaisyhteisö, joka kykeni kustantamaan haluamansa saarnamiehet jopa Kemistä asti.²³⁶

²³⁴ HÄ 1945, 29; OMA. Laestadiana 10. Eb:1; Raittila 1967, n:o 65; LipKA. Rk. 1921-1930, s. 1808; OutKA. Rk. 1951-1960, s. 1318.

²³⁵ Rside 4/1988, 13; MKK. Seppo Leivon yhteenveto ja kommentit Erda Merranmaan (o.s. Kinnunen) haastatteluista 28.10.1987, marraskuussa 1987, 7.9.1988 ja 29.9.1988.

²³⁶ Laestadiana 1. O. H. Jussilan kokoelma. Bf:1/5 Paavo Kainulainen Heikki Jussilalle Joensuusta 25.8.1892.

Enoon lestadiolaisuus tuli luultavasti Kontiolahdelta 1880-luvun alussa. Heikki Hassinen kirjoitti Karjalattareen kesällä 1884, että Enossa oli herätyksiä liikkeellä todeten: *Herra varjelkoon vääristä opeista*. Koska muiden herätysliikkeiden ei tiedetä toimineen alueella aktiivisesti kyseisenä aikana, on kyseessä ollut nimenomaan lestadiolaisuus.²³⁷ Voimakkaan sysäyksen herätysliike sai, kun Nesterinsaarelainen talollisenpoika Juho Ihalainen (1857 – 1923)²³⁸ teki parannuksen käydessään Kontiolahdella 1886. ”Parannuksenteostaan” Ihalainen kertoo seuraavaa:

Jumala, joka ei tahdo syntisen kuolemaa, herätti minutkin synnin orjan suruttomuuden unesta jo silloin, kun veli Aatu Laitinen oli täällä Enossa ja saarnasi jumalan sanaa. Lain orjuudessa itkin ja rukoilin kuusi vuotta, siksi kuin lasten valtakunnasta verisen evankeliumin kautta rupesi kuulumaan hyvän paimenen ääni, ja minulle ovenvartijat, Jumalan lapset, avasivat veripunaisen oven Herran Jeesuksen lammashuoneeseen, se on seurakuntaan. Josta armosta Isää kiitän.²³⁹

Kääntymyksensä jälkeen Juho Ihalainen kutsui Enoon lestadiolaisia saarnaajia ja alkoi itsekkin pitää seuroja kotiseurakunnassaan levittäen samalla Aatu Laitisen toimittamaa *Sanomia Siionista* -lehteä ja muutakin Laitisen kirjallisuutta. Lestadiolaisuus levisi Enossa suurella voimalla ja 1890-luvun alussa kannattajia laskettiin olleen jo noin 200 henkeä. Herätysliikkeeseen liittyneitä oli erityisesti Kaltimojärven ja Kuusjärven ympäristössä. Juho Ihalaisen ohella toimivat paikallisina saarnaajina hänen veljensä talollinen Heikki Ihalainen (1861 – 1934) sekä Antti Pölönen (1859 – 1909). Enon lestadiolaisyyhteisö näyttää olleen vilkkaassa kanssakäymisessä Kontiolahden ja Joensuun yhteisöjen kanssa.²⁴⁰

Myös Enossa lestadiolaisuus kohtasi ennakkoluuloja ja vastustusta. Arvostelun kohteena oli ihmisten ”syntielämän” liiallinen ruodinta saarnoissa ja puhutteluissa. Vuonna 1888 Karjalattareessa oli kuvaus lestadiolaisseuroista Honkalahdessa. Kirjoittaja kertoo, että *ensin saarnasi mies sopivoilla ja hellillä sanoilla, mutta toinen puhui jyrkästi ja ankarasti. Molempien saarnamiesten puheet olivat Raamatun oppien mukaiset, mutta esitystapa ja liiat puheet olivat turmeliaita*. Lisäksi kirjoittajan mukaan seuroista kerrottiin huhuja, jotka eivät sopineet ”tosi” luterilaisille. Siksi seuroja tuli välttää.²⁴¹ Myöskään papisto ei ymmärtänyt kirkollisesta elämästä poikkeavaa herätysliikettä, ja seurakuntalaisia varoitettiin harhaopista. Kirkkoherra Evert Brynolf von Konow mainitsee lestadiolaisuuden

²³⁷ Björn 1994, 184.

²³⁸ Raittila 1967, n:o 121.

²³⁹ SS 11/1890, 221; Pastori Aatu Laitinen ei ollut vielä kääntynyt lestadiolaisuuteen ollessaan Enossa kappalaisena 1879 – 1881, vaan hän liittyi herätysliikkeeseen siirryttyään Enosta Enontekiön kappalaiseksi (Raittila 1967, n:o 614).

²⁴⁰ Mäntylä 1953, 31; Raittila 1967, n:ot 120 ja 393; SLK. Jaakko Hirvonen 15.8.1981: Taus-taa Enon kristillisyydestä; RSide 3/1985, 9 – 10; 4/1997, 8 – 9 (Jaakko Hirvonen: Enon rukoushuoneen vaiheita).

²⁴¹ Björn 1994, 184.

ensimmäisen kerran seurakuntakertomuksessaan 1887.²⁴² Hänen mukaansa liike ei ollut mainittavasti saanut kannatusta seurakunnassa. Kirkkoherran suhteellisen neutraalista kommentista huolimatta piispa Gustaf Johansson hyökäsi herätysliikettä vastaan:

Mitä erittäin laestadiolaisuuteen tulee, jonka harhaopin ensi-istutus tähän seurakuntaan äskettäin oli tehty, lausui visitaattori siitä erittäin olevan mainittava, että se viepi ihmisiin ja seuroihin. Kiihkoa on seuroissa, hypitään, tanssitaan ja iloitaan ja tämäkö sitten olisi Jumalan Hengen työtä. Kansa ei muista, että Kristuksen Henki on hiljainen, siviä ja nöyrä ja ettei se hypi, kiihkoita eikä paisu.

Juho Ihalainen velvoitettiin saapumaan piispan ja kirkkoherran puheille Enon pappilaan. Täällä sekä piispa että kirkkoherra kielsivät Ihalaista enää saarnaamasta. Kiellolla näyttää olleen vain päinvastainen vaikutus. Enossa kiersi jopa huhu, jonka mukaan piispa ei olisi suinkaan kieltänyt Ihalaista saarnaamasta, vaan jopa kehottanut siihen.²⁴³ Tästä ärsyyntyneenä Johansson ryöpytti neljä vuotta myöhemmin lestadiolaisia ja lestadiolaisuutta uudelleen:

Mitä nyt harhaoppeihin tulee, niin mainittiin jo viime kerralla, että seurakunnassa on laestadiolaisia. Silloin oli yksi lahvon johtajista kutsuttu pappilaan provastin kutsumuksesta ja provasti oli häntä kieltänyt saarnaamasta – se oli Ihalainen – ja minä tuota kieltoa vahvistin. Kuulin sittemmin sanotuksi näillä seuduin, etten minä olisikaan kieltänyt häntä saarnaamasta vaan kehottanut. En tiedä, jos puheessa on perää, mutta jos niin on, se on pimeyden työtä. Ja mitä tulee muuten siihen, saapi lahvon levittäjät vielä Jumalan edessä vastata, että ovat väärällä opilla viettelyksenä muille. Se edesvastaus on oleva raskas kerran. Kyllä on helppo väärään uskoon ihmisiä saada, mutta vaikeampi on aina raittiseen henkeen saada.

Piispa nuhteli lisäksi koko seurakuntaa siitä, että lestadiolaisuus oli onnistunut pureutumaan sinne, ja voimakas kritiikki liikettä kohtaan jatkui: *Se on häpeä Enon seurakunnalle, että se on antanut lahvon enentyä... Sillä sen oppi on niin törkeä, se on henkensä puolesta niin epäräitäs, ettei kukaan, joka vähinkin tuntee Kristuksen Henkeä, voi siihen yhtyä...*²⁴⁴ Kirkkoherran lausunto oli sen sijaan suhteellisen maltillinen. Lestadiolaisten elämänvaellusta arvioidaan positiivisesti ja heidän

²⁴² OMA. OTA. Eb:3. Srkert. 1.3.1887 (Evert Brynolf von Konow). Konow toimi Enon kirkkoherrana vuosina 1871 –1889. Hän oli tutustunut lestadiolaisuuteen toimiessaan Inarin seurakunnan kappalaisena 1867 – 1868 (Colliander 1910, 157). Von Konowin lausunto kokonaisuudessaan: *En spridd villfarelse i trosläran har alldeles nyligen eller för några månader sedan härstädes låtit höra af sig, i det en bondson från Nesterinsaari by vid namn Johan Ihalainen, som i Kontiolaks sågor ha gjordt bekantskap med Laestadianska schismens anhängare, begynnt hålla föredrag i byarna samt kolportera Aatu Laitinens "kuukauslehti" och andra skrifter af samma författare och sekt. Ännu torde Ihalainen, såvidt känt är, ej lyckats vinna teräng på vår kyrkas område, eller företett sig något anseende såsom sektledare på orten.*

²⁴³ OMA. OTA. Eb:3. ptptk 1 - 3.3.1887. (Gustaf Johansson); Björn 1994, 184.

²⁴⁴ OMA. OTA. Eb:3. ptptk 2 - 5.10.1891 (Gustaf Johansson). Gustaf Johanssonin asenoitumiseen lestadiolaisuuteen sekä tuon asenteen taustalla oleviin vaikuttimiin pa-laamme tarkemmin luvuissa 2.5.1 ja 4.1.1.

kerrotaan olevan asiallisia. Lestadiolaisten määräksi kirkkoherra ilmoittaa toistasataa henkeä. Aikalaislähteissä annettiin suurempiakin arvioita, joissa päädyttiin noin 200 kannattajaan.²⁴⁵

Kiihtelysvaaran seurakuntaan syntyivät pohjoisen kristillisyyden ensimmäiset kosketukset Joensuusta. Perimätieto esittää herätysten tuojaksi nuohoojamestari Heikki Hiltusen. Lestadiolaisuutta oli ainakin Kummussa, Mulon Salokylällä sekä Elovaarassa.²⁴⁶ Vuoden 1887 seurakuntakertomuksessa kirkkoherran apulainen Iisakki Puustinen viittasi lestadiolaissaarnaajien vierailuihin seurakunnan alueella: *Heidän oppi ei ole vielä erittäin sanottavasti levinnyt*. Vuonna 1891 kirkkoherra Herman Salomon Kuosmanen totesi lestadiolaisuuden saaneen kannatusta ”aniharvoissa” Joensuuhun ja Kontiolahteen rajoittuvissa kyllissä.²⁴⁷ Maamme itäisimmässä seurakunnassa, Ilomantsissa lestadiolaisuuden

Joensuun seurakunnan papisto suhtautui lestadiolaisuuteen joko myönteisesti tai neutraalisti jo 1800-luvulla. Joensuun kaupunginsaarnaajana vuosina 1880 – 1915 toiminut Niilo Johannes Laamanen antoi neutraaleja lausuntoja herätysliikkeestä.

²⁴⁵ OMA. OTA. Eb:3. srkert syysk 1891 (Oskar Wilhelm Weissman); Mäntylä 1953, 31; Lohi 1997a, 581; Björn 1994, 184; Kirkkoherran lausunto kokonaisuudessaan: *Harhapit: Tämän nimellisinä voitaneen pitää nk.laestadiolaista käsitystä kristinuskosta, johon käsitykseen täällä kallistuu n. kenties toistasataa henkeä. Näillä on kyllä useita Laestadiolaisille omituisia käsitteitä, joista he pitävät kiinni. Mutta se täytyy myöntää, että meidän laestadiolaiset eivät ole kaikkein pahimpia. Useat heistä käyvät ahkerasti kirkossa ja keskustelevat maltillisesti papin kanssa. Heidän ulkonainen elämänsä on yleisesti nuhteeton. Seuroissaan eivät hypi eikä ringu ellei ulkopitäjistä tule kiertäviä yllyttäjiä. Ylipäänsä näyttää lahkolaisuus heissä olevan laimenemassa ja totinen kristillisuus nousemassa. Poikkeuksia löytyy. Papisto on kohdellut heitä lempeydellä.*

²⁴⁶ OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Veikko Lappalaisen hst. 30.12.1944.

²⁴⁷ OMA. OTA. Eb: 38. Ptptk 8 – 10.3.1887 (Gustaf Johansson). Srkert., päiväys puuttuu (Iisakki Puustinen); Ptptk 9 – 12.10.1891 (Gustaf Johansson). Srkert. 8.10.1891 (Herman Salomon Kuosmanen). Kuosmanen lestadiolaisuutta käsittelevä lausunto: *Laestadiolaista lahkohenkeä on vähän Joensuun kaupunkia ja Kontiolahteen seurakuntaa lähimmissä kylissä, vaan ei se ole saanut varsinaista jalansijaa kuin aniharvoissa ja nekin harvat ovat rauhallisia proselyyttejä. Saarnamiehiksi ei heistä yksikään ole vielä innostunut.*

kannatus jäi vielä vähäisemmäksi, sillä pitäjässä asui vain kuusi – seitsemän lestadiolaista.²⁴⁸

Aikaisemmin on useissa yhteyksissä mainittu siitä säteilyvaikutuksesta, joka heijastui Joensuun lestadiolaisyhteisöstä ympäröivään maakuntaan. Herätysliike saapui maakunnan pääkaupunkiin kaukokosketuksena Oulusta. ”Uuden opin” tuojana oli muistokirjoituksen²⁴⁹ mukaan kultaseppä Gustaf Adolf Björklundin²⁵⁰ (1826 – 1901) puoliso Emelie (o.s. Ahlstrand, 1834 – 1902), joka oli kääntynyt lestadiolaisuuteen Oulun matkallaan 1875.²⁵¹ Emelie Björklundin kutsumina saapuivat helmikuussa 1876 hänen veljensä Herman Fredrik Ahlstrand ja lohikauppias Gustaf Skinnari Oulusta pitämään seuroja. Seuroja pidettiin kaksi viikkoa. Herätykset syttyivät ennen kaikkea käsityöläisten ja työväestön keskuudessa. Ensimmäisinä vuosina innostus oli valtavaa ja seuroja pidettiin vuodesta toiseen lähes päivittäin. Björklundien kodista tuli kuudeksi – seitsemäksi vuodeksi seuraväen vakituinen kokoontumispaikka. Sen jälkeen hankittiin kokoushuoneisto Malmi- ja Merimiehenkadun kulmasta. Rakennusta ei ollut alun perin tehty kokoustarkoituksiin. Se koostui kokoushuoneesta, salista, keittiöstä ja kamarista. Joskus seuroissa oli niin paljon ihmisiä, että sali ja keittiökin olivat täynnä ja ihmiset joutuivat istumaan lattioilla, kun *hartaus oli silloin suuri*.²⁵²

Joensuun lestadiolaisyhteisö koostui alkuvaiheessa muualta muuttaneista käsityöläisistä ja työväestöstä. He olivat tulleet kaupunkiin joko Pohjois-Karjalan maaseudulta tai naapurimaakunnasta Savosta. Ammateissa ovat edustettuina kelloseppä, puuseppä, makkaratehtailija, suutari, leipurimestari, konduktööri (2 kpl), nahkuri (2 kpl), kupariseppä, nuohoojamestari, torikauppias, kauppias (2 kpl), posteljooni ja työmies (3kpl). Lestadiolaisuus näyttää siis Joensuussakin saaneen myönteisen vastaanoton lähinnä puolivauraan käsityöläisväestön keskuudessa. Lestadiolaisten syntymäseurakuntia olivat Liperi (4), Leppävirta (4), Kuopio (2), Nurmes (2), Polvijärvi (2), Uukuniemi (2) Eno, Haukipudas, Joensuu, Kajaani, Kiiminki, Kontiolahti, Lapvesi (Lappee), Maaninka,

²⁴⁸ Lohi 1997a, 589. Lestadiolaislehdistä löytyy yksi muistokirjoitus Ilomantsista. Siinä 1910 kuolleen sonkajalaisen Anna Tykkyläisen kerrotaan *kilvoitelleen uskossa vajaan 17 vuotta*. (AS 4/1911, 64 (Elin Hyvärinen, vainajan tytär).

²⁴⁹ SS 1b/1903, 26 –29 (P.Berg): *Hän on täällä Joensuussa saarnannut ensimmäisen evankeliumin Jumalan valtakunnasta, jonka Oulussa käydessään 1876 (Huom. vuosiluku virheellinen) oli löytänyt maan päällä pyhänä ja kristillisessä seurakunnassa*.

²⁵⁰ Gustaf Björklundilla oli monia yhteiskunnallisia luottamustehtäviä. Lestadiolaistuminen ei näytä vaikuttaneen kielteisesti hänen valintaansa näihin tehtäviin (Aulis V.A. Könönen 1925, 129).

²⁵¹ Björklundeista ks. Colliander 1918, 402 – 408 (n:o 343). Gustaf Björklundin isä Karl Gustaf Björklund (1776 – 1835) oli tunnettu herännäishenkinen pappi, joka ajautui toimiessaan Maaningalla kappalaisena riitoihin ja tappeluihin. Riidoista ja tappeluista mm. suntion kanssa sekä vääreännöksestä hänet tuomittiin Vaasan hovioikeuden päätöksellä 7.11.1832 viraltapantavaksi sekä varsin suuriin sakkoihin. Häneltä riistettiin kiertokirjeellä 3.12.1834 oikeus suorittaa papillisia toimituksia (Karl Gustaf Björklundista, ks. Pirinen 2001, 57 – 88).

²⁵² KK 4/1884, 57 – 58 (Aatami Kempainen); Könönen 1904, 384; Laestadiana 10. Ec:1. Helmi Kosusen hst. 7.8.1945; Mäntylä 1953, 20 – 23.

Pielisjärvi, Salo ja Saloinen. Herätysliikkeeseen liittyneet olivat nuoria, usein vasta perheen perustaneita ja ammatinharjoittamisensa aloittaneita. Maaseudulta kaupungin vieraaseen ympäristöön muuttaneille käsityöläisille tarjosi tiivis uskonyhteisö turvallisen ”sataman”. Heidän protestinsa suuntautuivat paitsi kirkkoa, myös murenevaa sääty-yhteiskuntaa ja nousevaa kapitalismia vastaan. Koska aikaisemmat sukulais- ja ystävyys-suhteet olivat joko katkenneet tai vähentyneet muuton jälkeen, tarjosi lestadiolaisuus monelle korvikkeen tulle kotikylälle ja suvulle. Juurettomalle tulokkaalle oli liittyminen herätysliikkeeseen helpompaa kuin kaupungin alkuperäiselle asukkaalle. Liittyessään herätysliikkeeseen käsityöläinen sai lähes koko maan kattavan turvaverkon, jonka avulla oli helpompi siirtyä asumaan uudelle paikkakunnalle, kotiutua sinne ja luoda niin ystävyys- kuin liikesuhteitakin. Kaupungin kanta-asukkailla sellainen oli jo valmiiksi. Lestadiolaistuminen olisi heille merkinnyt irtautumista aikaisemmasta sosiaalisesta verkostosta. Näin ollen kanta-asukkaiden liittymiskynnys oli korkea.²⁵³

Pekka Raittila on Joensuun lestadiolaisyhteisöä ja sen kummiussuhteita tutkiessaan todennut, ettei uskonystävyyden kyennyt murtamaan vanhaan säätyjakkoon perustuvaa seurusteluyhteyttä. Maaseudulla kummien valinnassa ratkaisevia olivat sukulaisuus- ja naapuruussuhteet, mutta kaupungeissa ratkaisevat tekijät löytyvät muusta ystävydestä. Niinpä kaikkialla, missä lestadiolaisyhteisöjä syntyi kaupunkeihin, liikkeen jäsenet valitsivat lastensa kummeiksi lähinnä vain uskonystäviään. Tällainen näyttää tilanne olleen myös Joensuussa. *Pekka Raittila* on nähnyt tiettyä yhteiskunnallista jakoa siinä, ketkä uskonystävistä valittiin kummeiksi. Alempiin sosiaaliryhmiin kuuluvat saattoivat pyytää ylempiä kummeiksi, mutta ei päinvastoin. Toisaalta, koska lähes kaikki Joensuun lestadiolaisyhteisön jäsenet olivat joko virkamiehiä, käsityöläisiä tai kauppiaita, on vaikea nähdä mitään selkeää jakoa ”herraskristittyjen” ja muiden välillä, ainakaan kummiussuhteiden perusteella.²⁵⁴ Joensuun lestadiolaisyhteisön jäsenet olivat myös yhteiskunnallisesti aktiivisia. Heistä esimerkiksi asioitsija Viktor Ventin toimi vuosina 1897 – 1902 kaupungin rahatoimikamarin sihteerinä.²⁵⁵

Seurakunnan papiston ja herätysliikkeen suhteet näyttävät olleen varsin hyvät. Kaupunginsaarnaaja Juho Pöyhönen (1839 – 1906)²⁵⁶ alkoi käydä heti herätysten alettua seurakokouksissa. Kontiolahden piispantarkastuksessa vuonna 1876 kaupunginsaarnaaja antoi positiivisen lausunnon herätysliikkeestä:

²⁵³ Yhteenvedon pohjana on *Pekka Raittilan* Mirja Penttiseltä 21.2.1964 saama luettelo Joensuun lestadiolaisyhteisön jäsenten kirkonkirjatiedoista Joensuun kirkonarkistosta. (OMA. Laestadiana 10. Ed:1. Joensuun lestadiolaisuus); Vuonna 1894 perustetun Joensuun Rauhanyhdistyksen arkistossa on säilynyt jäsenluettelo vain fragmentaarisesti, joten kaiken kattavaa analyysiä yhteisön jäsenistöstä on mahdoton tehdä. (JRYA (uh). Jäsenluettelot).

²⁵⁴ OMA. Laestadiana 10. Ed:1. Joensuun lestadiolaisuus. Kirje Mirja Penttiselle 23.2.1964). *Raittilan* arviot voivat pitää paikkansa monen paikkakunnan osalta, mutta Joensuun kohdalla on *Raittila* mielestäni suorittanut ylitulkintaa.

²⁵⁵ Joensuun kaupunki 1848 – 1948. Satavuotismuistojulkaisu, 113.

²⁵⁶ Juho Pöyhönen toimi Joensuun kaupunginsaarnaajana 1874 – 1879 (Colliander 1910, 173).

Mitä tuli Joensuun seurakuntaan, jossa sanottiin olevan ”villiuskolaisia”, niin ilmoitti pastori Pöyhönen, että siellä kyllä voi joitakuita löytyä, joilla ehkä oli uskon asioissa eri mielipiteitä, mutta julkisesti he eivät ainakaan näitä levittäneet, eikä he muutoinkaan käytöksellään seurakuntaa häirinneet, koska ei heissä ilmaantunut muualla tavallista hyppäämistä eikä muuta, vaan todisti pastori, että he päinvastoin olivat hyvää vaikuttaneet seurakunnassa herättämällä muissakin uutta hengellistä elämää.²⁵⁷

Myös Juho Pöyhösen seuraaja Niilo Johannes Laamanen antoi lestadiolaisuudesta myönteisen kuvan vuonna 1883.²⁵⁸ Neljä vuotta myöhemmin lausunto oli neutraali: *armonvälineitä käyttävät, enkä tiedä heidän niitä vastaan mitään lausuneen. Hiljaa ja siveellisesti he elävät, mutta muutoin ovat sellaisia kuin muuallakin.*²⁵⁹ Vuonna 1891 myönteinen sävy Laamasen lausunnoissa jatkui:

Laestadiolaisissa huomannut nöyrympää ja puhtaampaa mielialaa kuin ennen...Ovat ruvenneet ahkerasti käymään kirkossa. Elämässään hiljaisia ja siveellisiä. Kyllä heissä on erhetyksiä ja heikkouksia (kellä niitä ei ole), mutta mielestäni on meidän heitä uskonveljienä ja -sisarina kohdeltava, eikä vaan villihenkisinä, niin ehkä he korjaantuvat.²⁶⁰

Laamasen kertomukseen sisältyi piikki piispa Gustaf Johanssonille, joka sekä kirjoituksissaan että piispantarkastuksissaan hyökkäsi voimakkaasti lestadiolaisuutta vastaan löytämättä siitä juuri mitään myönteistä. Huolimatta kaupunginsaarnaajan positiivisista arvioista, piispa kritisoi herätysliikettä sanoja säästämättä piispantarkastuksissaan sekä vuonna 1891 että vuonna 1897.²⁶¹

Joensuun lestadiolaisyyhteisö muodostui keskeiseksi koko Pohjois-Karjalan lestadiolaisuudelle. Saarnaajien matkat organisoitiin Joensuusta käsin, ja Joensuun Rauhanyhdistys osallistui maakuntaan suuntautuneiden saarnamatkojen kustannuksiin. Vuosina 1894 – 1899 rauhanyhdistys on osallistunut tilikirjan merkintöjen perusteella vuodessa 3 – 8 saarnaajan matkakuluihin ja palkkioihin.²⁶² Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan lestadiolaisuus oli vilkkaassa kanssakäymisessä keskenään. Vähitellen saarnamatkoja varten muodostui etappireitti,

²⁵⁷ OMA. Laestadiana 10. Ed:1. Muistiinpanot Kontiolahden lest.

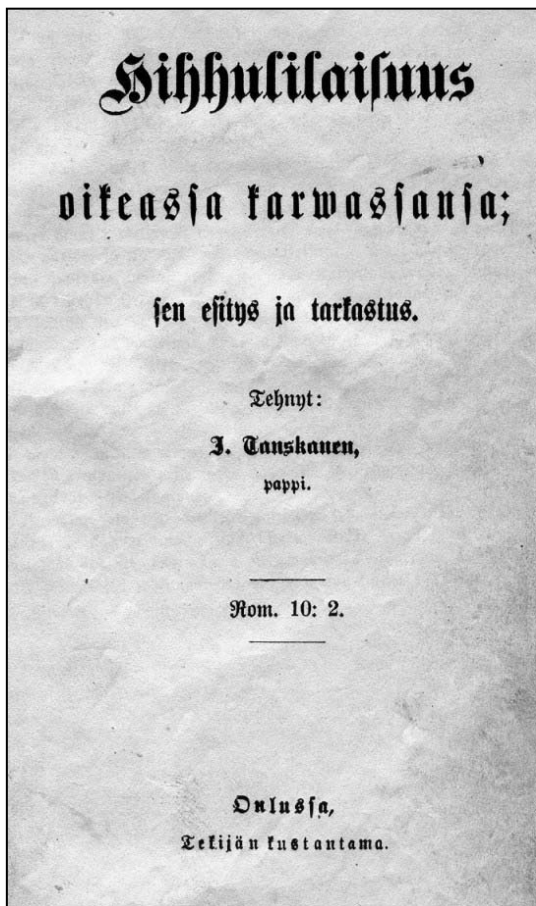
²⁵⁸ OMA. OTA. Eb: 46. Ptptk. 15 – 17.7.1883 (Asessori Johan Viktor Calamnius), srkert. 15.9.1883 (Niilo Johan Laamanen).

²⁵⁹ OMA. OTA. Eb:19. Ptptk. 1 – 3.4.1887 (Gustaf Johansson), srkert, päiväys puuttuu (Niilo Johan Laamanen).

²⁶⁰ OMA. OTA. Eb: 19. Ptptk. 29.9. – 2.10.1891 (Gustaf Johansson), srkert. 29.9.1891 (Niilo Johan Laamanen).

²⁶¹ JoKA. Cf. Ptptk 29.9 – 2.10.1891; 1 – 3.4.1887; 17 – 20.8.1897.

²⁶² JRYA (uh). Rauhanyhdistyksen tulo, meno ja omaisuuskirja 1894 – 1928. Tilikirjan mukaan palkkioita on maksettu vuosina 1894 – 1899 seuraaville saarnaajille Matti Rasille, Matti Rivinojalle, Esko Pellikalle, Paulus Mikkeli Rantalalle, Johan Teodor Bäckmanille (useita kertoja), Mikko Hermannin Karjalaiselle (useita kertoja), Paavali Ervastille, Heikki Jussilalle, W.F.Fagerlundille, Antti Isotalolle, Heikki Hiltuselle, Pietari Hanhivaaralle (useita kertoja), Heikki Sandbergille (useita kertoja), Heikki Syväjärvelle, Mikko Saarenpäälle (useita kertoja), Juho Mikkolalle sekä Fredrik Paksuniemelle.

Vuonna 1880 ilmestyi Oulussa Kalajoen kappalaisen Juho Tanskanen omalla kustannuksellaan julkaisema kirja *Hihhulilaisuus oikeassa karwassansa; sen esitys ja tarkastus*.

Juho Tanskanen oli syntynyt 20.12.1851 Polvijärvellä, hänet vihittiin papiksi 1.2.1876, jonka jälkeen hänet määrättiin kirkkoherran viralliseksi apulaiseksi Kiihtelysvaaraan. Juho Tanskanen oli tämän jälkeen lyhyitä aikoja pappina Iisalmessa, Liperissä, Kuopiossa, Tyrnävällä, Kalajoella, Kuusamossa, Vesannolla ja Keiteleellä. Hankasalmen kirkkoherraksi hänet valittiin 4.11. 1886. Juho Tanskanen oli aktiivinen kirjoittaja sanomalehdissä. Hän toimi *Walon Säkeniä*-lehden ja *Kyyhkynen*-lehden toimittajana. *Hihhulilaisuus*-kirjan lisäksi hän julkaisi suomentamiaan uskonnollisia kirjoja.

Tanskanen kirjalla oli suuri merkitys mieliteenmuokkaajana. Kirjan lestadiolaisuudesta käyttämä termi - hihhulilaisuus - levisi teoksen välityksellä kaikkialle maassamme ja jopa maamme rajojen ulkopuolelle. Kirja perustuu toisaalta Juho Tanskanen subjektiivisiin kokemuksiin hänen toimiessaan pappina mm. Liperissä, Kalajoella, Tyrnävällä ja Kuusamossa,

toisaalta haastatteluihin, kertomuksiin ja lehtiartikkeleihin. Kirjansa alkulauseessa hän mainitsee yhtenä keskeisenä lähteenään Kalajoen kappalaisen J. Hemmingin. Tanskanen esittelee lestadiolaisuuden synnyn, leviämisen, opin ja toimintatavat. Hän on jakanut esityksensä kahteentoista lukuun, jotka ovat: Jumala, Jumalan sana, sakramentit, rukous, seurakunta, saarnavirka ja hengellinen pappeus, syntein anteeksisaaminen, usko, vanhurskaus, tunnustaminen, seurat ja hihhulilaisuuden antropologinen murros. Ensiksi hän antaa lestadiolaisten ikään kuin itse kuvata edellä mainitut luvut otsikon *Hihhulilaisuuden erityisten ominaisuuksien esitys* alla. Tämän jälkeen Tanskanen tarkastelee lestadiolaisuuden piirteitä ja opinkohtia luvussa *Hihhulilaisuuden erityisten ominaisuuksien tarkastelu*. Hän toteaa pyrkimyksenään olevan *tasapuolisesti näyttää, mikä hihhulilaisuuden ominaisuuksissa on wäärää, mikä oikeata*. Muita lukuja ovat *Hihhulilaisuuden perusvoima ja yleinen luonne* sekä *Hihhulilaisuuden perusvoiman ja yleisen luonteen tarkastus*. Tanskanen kirja ei saanut ymmärtämystä lestadiolaisten keskuudessa. Kirjasta tuli yhdessä piispa Gustaf Johanssonin kirjan *Laestadiolaisuus* kanssa esimerkki siitä, miten papit ja sivistyneistö eivät halunneetkaan ymmärtää herätysliikettä. Lestadiolaiset kokivat "karvakirjan" esimerkkinä heihin kohdistetusta vainosta.

Vielä kymmeniä vuosia myöhemmin Väinö Havas arvioi kirjaa kielteisesti: *Ikävänä muistomerkkinä on jälkimaailmalle säilynyt esim. pastori J.Tanskanen kirja...Laestadiuksen ja joidenkin yksityisten laestadiolaisten törkeimmät sanat on kaivettu esille ja niiden perusteella on vedetty äärimmäisiä johtopäätöksiä. Kaiken takana on alhainen ilkuva henki, ja muutamain paikoin on likainen "luova muisti" piirtänyt mitä inhoitavimpia kuvia.*²⁶³

²⁶³ Tanskanen 1880, 32; Neovius 1898, 98; Havas 1927, 91 - 92.

jossa Kuopio muodosti läntisen päätepisteen ja Joensuu itäisen. Yleensä saarnaamiehet aloittivat viikkoja kestäneen matkansa jommastakummasta päästä kiertäen sitten Liperin, Savonrannan Vuokalan, Heinäveden (Vihtarin, Kerman ja Palokin), Varkauden ja Leppävirran kautta Kuopioon ja päinvastoin. Tähän saarnaajakiertoon näyttävät aikalaiskirjeiden perusteella osallistuneen aktiivisesti itäsuomalaisista saarnaajista Matti Hartikainen (1840 - 1921), Mikko Hermannin Karjalainen, Heikki Jussila (1863 - 1955) ja Vilhelmi Markkanen (1836 - 1921). Myös pohjoispohjalainen Matti Rasi (1849 - 1929) ja kemiläinen Heikki Sandberg (1834 - 1908) kulkivat seudulla usein.²⁶⁴

Liperin lestadiolaisuus saavutti hieman myöhemmin kuin maakunnan pohjoisimmat osat Nurmeksessa. Seurakunnassa oli ollut voimakas uskonnollinen herätys Henrik Renqvistin (1789 - 1866) toimiessa siellä pappina vuosina 1817 - 1824. Renqvist piti yhteyttä herätykseen liittyneisiin kirjeitse jouduttuaan siirtymään pois seurakunnasta. Tämä renqvistiläisyydeksi kutsuttu herätysliike antoi leimansa seurakuntaelämälle vuosikymmeniä.²⁶⁵

Lestadiolaisuuden tuojana Liperiin perimätieto on yksimielisesti pitänyt nahkuri Antti Hyttistä. Hyttinen ei kuitenkaan vielä vuonna 1875 ollut aloittanut saarnatoimintaansa. Kuitenkin kyseisenä vuonna oli tuomiosunnuntaina 25.11.1875 luettu saarnastuolista seuraava julistus:

Koska kokouksia on alotettu pitää, joissa muitakin kuin huone eli perhe kunta on saapuvilla, ja näissä kokouksissa sekaseuraista oppia ruvetaan levittämään, niin muistutetaan perheen isäntiä ja talon haltioita ei antamaan huoneitansa sellaisten kokousten pitämiseksi, joll'ei sillä joka kokouksessa tahtoo opettaa ole siihen lain säännön mukaan lupaa ja valtaa, että ei sekaseurainen ja eksyttävä oppi saisi juurtua ja levitä, oikian opin ja Jumalan terveellisen sanan ja puhtaan nuhteettoman elämän haitaksi ja vahingoksi.²⁶⁶

Pekka Raittila lähtee käsityksestä, että "uususkolaisten" (lestadiolaisten) koukustoiminta oli alkanut Liperissä viimeistään vuonna 1875, ja tästä todistaa edellä mainittu julistus. *Raittilan* mukaan ensimmäisiä lestadiolaisuuden levittäjiä pitäjässä olivat räätäilityöntekijä Antti Räsänen ja hänen vaimonsa Valpuri (o.s. Asikainen, 1845 - 1910). Antti Räsänen oli todennäköisesti se "Räsänen", jonka eräs ulkopuolinen kirkkoneuvoston kokouksessa 15.9.1877 kertoi johtaneen Lamminniemessä "uususkolaisten" kokousta. Pöytäkirjan kertomattavasta päätellen Räsänen oli tuttu saarnamiehen ominaisuudessa sekä kertojal-

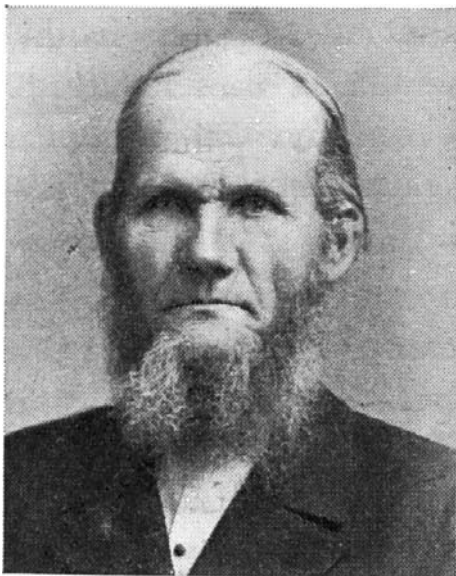
²⁶⁴ Laestadiana 4. A:1. Jaakko Jussilan saamat kirjeet Heikki Jussilalta. Kirjekokoelma sisältää kaikkiaan 44 kirjettä Jaakko Jussilan veljeltä Heikki Jussilalta. Kirjeenvaihdosta saa kattavan kuvan Itä-Suomen lestadiolaisyhteisöjen kanssakäymisestä Heikki Jussilan asuessa vuosina 1887 - 1908 Leppävirralla. Eräästä kirjeestä ilmenee, että Mikko Hermannin Karjalaisesta tehtiin eräänlainen Savon ja Karjalan apostoli, joka lähetettiin saarnaamaan *Savon ja Karjalan maahan Heinävedelle, Palokkiin, Vuokalaan, Sämminkiin, Varkauteen, Joroisiin ym. Hänelle lupasimme 2 markkaa päivä.* (Laestadiana 4. A:1. Heikki Jussila 13.1.1891). Myös David ja Briitta Luostarisen (o.s. Jussila, Jaakko ja Heikki Jussilan sisar) lähettämät 20 kirjettä tuovat lisäinformaatiota Itä-Suomen lestadiolaisten kanssakäymisestä (Laestadiana 4. A:2. David ja Briitta Luostarisen kirjeet).

²⁶⁵ Salokas 1930, 47 - 48.

²⁶⁶ Salokas 1940, 418.

le että kirkkoneuvostolle. Tätä käsitystä tukee myös se, että Antti Räsänen vaimo oli kotoisin mainitusta kylästä samoin kuin muutama muu Liperissä lestadiolaisuuteen alkuvaiheessa liittynyt seurakuntalainen. Räsänen oli itse kään-
tynyt lestadiolaisuuteen Kuopion matkallaan 1872. Vaikka hän oleskeli ajoittain Venäjällä, löytyy rippikirjasta merkintöjä ehtoollisella käynnistä vuosilta 1871 ja 1873. Kun ottaa huomioon, miten innokkaasti Räsänen levitti herätystä kaikilla niillä paikkakunnilla, joissa hän myöhemmin asui, on mahdotonta uskoa, ettei hän olisi tehnyt niin vaimonsa kotiseudulla.²⁶⁷

Vaikka Antti Räsänen lienee ensimmäinen Liperissä "uutta oppia" saarnannut saarnamies, on täysin selvää, että vasta Antti Hyttisen "parannuksente-
ko" markkinamatkalla Kuopiossa 1876 käynnisti herätysliikkeen leviämisen. Antti Hyttinen oli käynyt nahkurinopissa, ja hän perusti vuonna 1876 kotitalo-
loonsa pienen nahkurinliikkeen²⁶⁸, jonka tuotteita hän kävi kauppaamassa Joensuussa ja Kuopiossa. Vuonna 1876 hän oli muutamien miesten kanssa Kuopion markkinoilla myymässä verstaansa tuotteita. Perimätiedon mukaan vietettiin ensimmäinen markkinapäivän ilta juoden ja korttia pelaten. Kun miehet toisen markkinapäivän iltana palasivat majapaikkaansa, he huomasivat pihan toiselle puolelle kokoontuvan paljon väkeä. Tiedusteltuaan asiaa he saivat kuulla "hiih-
hulien" kokoontuvan sinne seurojen pitoon. Uteliaisuudesta myös Antti Hytti-
nen meni sinne muutaman toverinsa kanssa. Saarna "sattui" Antti Hyttisen sy-

Talollinen Antti Kinnunen Liperin Pöllänniemestä oli merkittävä paikallinen vaikuttaja ja seudun lestadiolaisten puuhamies.

Kuva: Salokas 1937, 290.

dämeen, eikä hän poistunut seuroista toveriensa tavoin puheen loputtua, vaan jäi keskustelemaan puhujien kanssa. Itsensä syntiseksi tuntenut mies tahtoi uskoa syntinsä anteeksi. Kun Hyttinen palasi seurapaikasta, olivat hänen pu-

²⁶⁷ OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Pohjois-Karjalan lestadiolaisuudesta. Antti Räsänen vaimon kotikylästä olivat kotoisin myöhemmin saarnaajana toiminut Kusti Asikainen (Raittila 1967, n:o 14) ja Anna Loviisa Mononen (o.s. Asikainen).

²⁶⁸ Liperin kuntakokouksen pöytäkirja 3.1.1876 (Salokas 1940, 419).

heensa muuttuneet. Hän kehotti tovereitaan tekemään ”parannuksen” ja paluumatkallaan hän pysähtyi puhuttelemaan vastaantulijoita niin usein, ettei matkanteosta tahtonut tulla mitään. Hyttisellä oli jokaiselle valmiina kysymys: *Millä tiellä vaellat?* Entisessä ”maailmanmiehessä” tapahtui raju muutos.²⁶⁹

Antti Hyttisen kerrotaan käyneen ahkerasti kirkossa ja puhuneen kirkonmääräille kokoontuneelle rahvaalle ennen ja jälkeen jumalanpalveluksen. Ensimmäiset ”parannusentekijät” olivat Antti Hyttisen naapureita: Miina Luukkonen aviopuolisoineen, heidän Ida-tyttärensä, Leena Stiina Hirvonen, Antti Korhonen (1849 – 1925)²⁷⁰ ja Antti Vänskä. Perimätiedon mukaan Korhonen oli herätyksen alkuvaiheessa niin voimakkaina ”armontuntemisissa”, että hän kuvitteli tulevansa enkelin kaltaiseksi. Hän uskoi, että kun he Antti Hyttisen kanssa puhuvat papeille, niin nämäkin tekevät parannuksen, ja näin avautuisi tie laajaan herätykseen seurakunnassa.²⁷¹

Komperon rukoushuone
Jalmari Rummukaisen
maalaamana

Keskustelujen tulos oli aivan toinen, sillä papisto yritti padota herätysliikkeen leviämistä kaikin keinoin. Eri puolilla pitäjää pidettiin kirkkoherra Aleksander Ferdinand Åkerblomin ja apulaispappi Arthur Olivier Blombergin toimesta 22 raamatunselitystilaisuutta, joissa valaistiin *uuden opin erehdyksiä ja vaarallisuutta*.

²⁶⁹ Heikki Hiltunen ajoittaa Antti Hyttisen herätykseen liittymisen nekrologissa vuoteen 1878. Tämä ajoitus on liian myöhäinen, sillä Hyttinen oli jo edellisenä vuonna ollut useita kertoja kirkkoneuvoston edessä vastaamassa opetuksestaan (KK 4/1884, 52 – 54. Kirje Joensuusta); Salokas 1940, 419-420; Mäntylä 1953, 12-13. OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Pohjois-Karjalan lestadiolaisuudesta; Kinnunen 1997, 14.

²⁷⁰ Antti Korhosen lestadiolaistuminen ajoittuu muistokirjoituksen perusteella vuoteen 1877. (SL 10/1925, 153 – 154). Myös Antti Korhosen samanniminen isä liittyi herätysliikkeeseen (SS 10/1891, 182 – 183); Raittila 1967, n:o 200.

²⁷¹ Mäntylä 1953, 14; Pms 51/18.12.1963 (Johannes Surakka: Viinijärven kristillisyydestä ja Viinijärven Rauhanyhdistyksen 20-vuotistaipaleelta).

Hyttinen joutui Liperin kirkkoneuvoston eteen 19.5.1877, jolloin hänelle annettiin saarnakielto. Kokouksesta laadittu pöytäkirja kertoo ennakkoluuloista, joita vasta saapunutta liikettä kohtaan tunnettiin. Synninpäästön käyttö näyttää herättäneen kuulijoissa suurinta ihmetystä.²⁷² Lestadiolaisuudesta sepitettiin mitä ihmeellisempiä tarinoita, jollaisesta löytyy paljon kertova esimerkki kyseisen kirkkoneuvoston pöytäkirjassa olevasta Simo Mutasen²⁷³ todistajalauseunnosta.²⁷⁴

Kielloista välittämättä Antti Hyttinen jatkoi toimintaansa. Hän joutui useita kertoja kirkkoneuvoston kuulusteluihin ja vastaamaan toiminnastaan jopa tuomiokapitulissa saakka.²⁷⁵ Seurakunnassa järjestettiin tämän takia piispantarkastus 8 - 10.9.1877, jossa tuomiorovasti Aron Gustaf Borg koko seurakunnan edessä kävi keskustelua Antti Hyttisen ja Antti Vänskän kanssa. Hyttinen osasi varsin taitavasti puolustaa lestadiolaisten oppikäsityksiä. Tuomiorovasti uudisti tarkastuksen aikana kokoustenpitokiellon. Keskeyttömänä jatkunut saarnatoiminta aiheutti uusia toimenpiteitä papiston taholta. Hyttinen oli jälleen kirkkoneuvoston kuultavana 3.8.1878. Kokouksessa Hyttinen myönsi pitäneensä seuroja Joensuussa, Putailla, Komperonkylässä ja Törpilön tilalla. Tämän jälkeen Hyttinen kutsuttiin uudestaan tuomiokapituliin, joka otti varovaisen lin-

²⁷² Salokas 1940, 420 - 421; Mäntylä 1953, 12 - 13.

²⁷³ Lausunnon antajan Simo Mutasen (1860 -1928) kerrotaan kääntyneen lestadiolaiseksi ennen kuolemaansa (Mäntylä 1953. 42 - 44).

²⁷⁴ *Poika Simo Mutanen Taipaleesta sisäänkutsuttiin ja todisti: eräänä sunnuntaina tänä kevänä oli hiihuhili kokous Lamminniemiellä Jaakko Kankaan mökissä, jossa pidettiin raamatunselitys päivän evangeliumpöytäkirja, jonka perästä laulettiin matkalauluja. Sitte kun rahvas läksi pois peitettiin ikkunat lakanalla ja pantiin kynttilä pöydälle palamaan, ehkä vielä täys päivä oli, ja sen sytytti Björklundin rouva Joensuusta. Sitte ruvettiin aasintammalla ajamaan, joka tapahtui näin: Nokikolari Hiltunen Joensuusta otti kiini uunin takkaraudasta ja häneesen tarttui Björklundin rouva kiini olkapäihin; häneen tarttui sitte karvari Hyttinen, johon taas Maria Kopsakangas (nimi esiintyy myös muodossa Kangas) häneen taas Antti Vänskä, johon Kaisa Stina Kangas, ja vielä muita tuntemattomia. Tämän päätettyä ruvettiin ahtaasta portista läpi kulkemaan, joka tapahtui näin: oli tehty erityinen tuoli, jossa oli ahdas reikä taikka läpi. Tästä ruvettiin nyt parittain kulkemaan, ja jos vaimo tai mies pääsi tästä läpitse, niin pääsi sekä vaimo että mies taivaaseen, mutta jos ei kumpanenkaan niistä päässyt, niin tulivat Helvettiin. Taivaan valtakunta oli toinen puoli huoneesta, johon kokelaat sitte ahtaasta portista päästyään rupesivat selälleen kuolleeksi. Mutta ne jotka helvettiin pääsivät, ne rupesivat toisella puolella huoneesta seiniä raappimaan kynsillään, Sitte ruvettiin taivaassa yhtäkkiä itkemään, liekö leikillä tai toden perästä, en tiedä. Sitte otettiin listat, jotka olivat rouva Björklundin kapsäkissä, joista toiset olivat ruohopäisiä, toiset siniset, joista taivaaseen päässeet ottivat ruohonpäiset ja maksoivat kustakin rouva B:lle 50 penniä, mutta helvettiin joutuneet saivat sinisiä, joista 15 penniä oli maksettava, Sitte meni Nokikolari Hiltunen lakanan taakse, joka nurkkaan oli asetettu, ja täällä otti hän pois listat jokaiselta, ensin taivaan lapsilta ja sitte helvettiin joutuneilta. Sitte kun listat olivat antaneet, niin kävivät vuorottain parikunnat lakanan takana, jossa joka pari ajan viipyi; sen jälkeen taas matkalauluja laulettiin. Lopuksi veisasivat virren virsikirjasta ja pitivät rukouksen (Isä meidän) ja ottivat jäähyväiset toisiltansa, jolloin rouva Björklund lupasi tuoda mukansa Joensuusta seuravaksi kokoukseksi taivaan valtakunnan avaimet (Salokas 1940, 421- 423).*

²⁷⁵ Hyttinen oli kirkkoneuvoston edessä uudestaan jo 2.6.1877, jolloin asiasta päätettiin ilmoittaa tuomiokapituliin. Tuomiokapituli määräsi Hyttisen saapumaan Kuopioon, jossa hän oli 16.8.1877 kuultavana (Salokas 1940. 425 - 426).

jan kuten aikaisemminkin. Pöytäkirjan mukaan Hyttisen vastaukset olivat *häilyviä*, mutta niissä ei ilmennyt mitään *jyrkästi kirkon opin vastaista*. Tuomiokapituli kielsi uudestaan Hyttistä pitämästä kokouksia ja määräsi hänet kirkkoneuvoston erityisen valvonnan alaiseksi.²⁷⁶

Hyttinen oli todennut jo tuomiokapitulissa, ettei hän tule noudattamaan saarnakieltoa. Saarnamatkoilla hän liikkui kotipitäjänsä ohella ainakin Joensuuissa, jonne hän muutti avioiduttuaan vuonna 1881.²⁷⁷ Kirkkoherra Åkerblom ja kirkkoherran apulainen Blomberg jatkoivat taistelua lestadiolaisuutta vastaan. Kun papit eivät saaneet tuomiokapitulia ryhtymään voimatoimenpiteisiin, he suomivat lestadiolaisia saarnoissaan. Blombergin siirryttyä pois seurakunnasta vuonna 1880 jatkoi kirkkoherra yksin taisteluaan. Papiston ja lestadiolaisien välit korjautuivat vasta Salomon Mannisen tultua kirkkoherraksi vuonna 1901.²⁷⁸

Lestadiolaisuus herätti sekä kiinnostusta että vastustusta tavallisen rahan keskuudessa. Seuroja häirittiin usein tekemällä ilkivaltaa seuravieraille ja puhujille. Nuoret heittelivät puhujan kasvoille harakan ja rotan raatoja sekä lantakokkareita ja likasivat juomavesiä. Herätyksestä kerrottiin lukematon määrä perättömiä tarinoita, ja siihen liittyi paljon ennakkoluuloja. Kun eräs mies oli kyydinyt saarnaaja Antti Hyttistä seuramatkalle Liperin Ahonkylään,

Paavo Asikainen ja hänen sisarensa Anna Loviisa Mononen, jotka molemmat kuuluivat Liperin Komperon ensimmäisten lestadiolaisten joukkoon. Anna Loviisa sai lisänimen profetisassa uskonnollisen aktiivisuutensa takia. Myös Paavo Asikaisen on muisteltu puhuneen seuroissa.

²⁷⁶ Salokas 1940, 428.

²⁷⁷ Salokas 1940, 428; Raittila 1967, n:o 113; OMA. Laestadiana 10. Pekka Raittilan käsikirjoitus Pohjois-Karjalan lestadiolaisuudesta.

²⁷⁸ Salokas 1940, 429 – 432.

hän oli ihmeteltyt jälkeenpäin sitä, ettei lestadiolaisuus ollut tarttunut häneen, vaikka hän oli kyydinyt saarnaajaa pitkän matkan.²⁷⁹ Lestadiolaisuudesta sepitettiin monenlaisia pilkkalauluja. Ne syntyivät joko kotipaikkakunnalla tai olivat kulkeutuneet muualta Suomesta. Tunnetuin oli saarnaaja Iivana Mutasen veljen Olli Mutasen²⁸⁰ kirjoittama pilkkalaulu, joka alkoi: "*Hihhulihulluutta, Pohjanmaalta tullutta...*"²⁸¹

Antti Hyttisen kuoleman jälkeen merkittävimmäksi saarnamieheksi nousi hänen naapurinsa Antti Korhonen. Kun Antti Korhonen muutti vuonna 1889 pitäjän pohjoisimpaan sopukkaan, Sukkulansalolle, hänen saarnamatkansa suuntautuivat lähinnä Kuusjärvelle, Polvijärvelle sekä Harmaasalon kylään, jonka väestöstä noin puolet liittyi lestadiolaisuuteen.²⁸² Seuroja pidettiin Liperissä ahkerasti myös Käsämän, Taipaleen ja Putaan (Komperon) kylissä. Komperon kylään valmistui 1880-luvulla pieni ja vaatimaton rukoushuone, jossa pidettiin seuroja kesäisin.²⁸³ Komperossa tunnettuja lestadiolaiskoteja olivat Pekka ja Heikki Soinisen, Heikki ja Loviisa Monosen (Mikun Mononen), suutari Kalle ja Anna (o.s. Parviainen) Kinnusen ja Pöllänniemen Antti ja Hintriikka Kinnusen kodit.²⁸⁴ Antti Kinnunen (1841 - 1915) nousi merkittäväksi kunnalliseksi vaikuttajaksi, jolle uskottiin useita luottamustehtäviä. Hän toimi kunnan lainajyvästön makasiinin hoitajana vuodesta 1884 vuoteen 1915 saakka. Tässä tehtävässä hänet tunnettiin taitavana ja huolellisena. Lisäksi hän oli köyhäin-
hoitolautakunnan jäsen ja säästöpankin johtokunnan jäsen. Antti ja hänen Hint-

²⁷⁹ Emil Lasaroffin hst. 1992; Mäntylä 1953, 70 - 74.

²⁸⁰ Saarnaaja Iivana Mutasen veli Olli (etunimi on kirkonkirjoissa muodossa Aleksej) Mutanen (1860 - 1887) ja hänen vanhempansa Ivan Vasiliev Mutanen (1833 - 1899) ja Anna Jakovleva (o.s. Hartikainen, 1829 - 1903) ja muu perhe tekivät "parannuksen" herätysten alkaessa Liperissä. Olli luopui kuitenkin hetken perästä ajautuen rikoksiin. Hänet tuomittiin useampikertaisesta varkaudesta kahdeksi vuodeksi vankilaan. Hän teki Sörnäisten vankilassa ollessaan uudestaan "parannuksen" lestadiolaisuuteen pastori Arthur Leopold Heidemanin tultua vankilan pastoriksi. Olli Mutasen kerrotaan levittäneen luopumisensa jälkeen lukuisia perättömiä valheita lestadiolaisista. Hänen väitetään kertoneen näitä myös pastori Juho Tanskaselle tämän ollessa väliaikaisena pappina Liperissä vuosina 1877-1878. Tanskanen käytti niitä kirjassaan *Hihhulilaisuus oikeassa karwassansa; sen esitys ja tarkastus*. Perheen lestadiolaisuus-tuminen jo heti herätysten alettua 1877 - 1878 on mahdollista, koska se asui samassa kylässä - Särkijärvellä - kuin herätyksen tuoja Antti Hyttinen. Myös toinen veljekistä, Matfej (Matti) Mutanen (1856 - 1934) toimi myöhemmin jossakin määrin saarnaajana. Olli Mutanen kuoli Sörnäisten vankilassa 17.6.1887. (SS 3/1889, 39-44; Mäntylä 1953, 38, 73; Raittila 1967, s.123; MKK. Laila Sinnemäen tiedonanto 29.4.1998.

²⁸¹ Mäntylä 1953, 73.

²⁸² Mäntylä 1953, 77 - 78; Raittila 1967, n:o 200; MKK. Emil Lasaroffin hst. 1992; Hilma Korhosen hst 1992; Hilma ja Antti Korhosen hst. 12.10.1994; Ida Mertasen hst. talvella 1996; Kinnunen 1997, 78.

²⁸³ *Salokas* toteaa artikkelissaan, että saarnatupa olisi rakennettu jo Renqvistin aikana (Salokas 1940, 428), Sen sijaan perimätieto ja aikalaiskirjeet viittaavat siihen, että se olisi rakennettu vasta 1880-luvulla (Hoppa & Lehtonen & Lyytikäinen & Tanskanen 1996, 10).

²⁸⁴ LipKA; Erkki Kinnusen hst. 4.8.1997.

riikka-puolisonsa (o.s. Korhonen, 1860 - 1914) olivat seuratoiminnan ja puhujavierailujen järjestäjiä 1910-luvulle saakka.²⁸⁵

1800-luvun lopulla herätysliike oli levinnyt lähes kaikkiin pitäjän kyliin. Seuroja pidettiin kirkonkylässä Juho Kähkösen talossa ja Lamminniemellä Jaako Kankaan mökissä. Hautalahden Korpivaarassa seurapaikkana oli Matti Leskisen talo, Käsämässä Antti Vänskan sekä Leena ja Antti Mustosen kodit, Viinirannan Sampsulassa Outi Hartikaisen, Ahonkylässä Heikki ja Kalle Karttusen, Saariniemellä Antti Hartikaisen ja Antti Sorsan, Särkijärvellä Pekka ja Maria Surakan sekä Hirvolanvaaralla Juho Hyttisen kodit.²⁸⁶ Ruunakankaan kylässä toimi paikallisena saarnaajana Antti Hirvonen (1869 - 1919), ja kylän lestadiolaisten määrä kohosi lähes sataan. Samaan aikaan vaikutti Ristin kylässä paikallisena saarnaajana Antti Piironen (1870 - 1919) ja Nivalla Jooseppi Asikainen (1881 - 1932). Lestadiolaisuutta oli lisäksi Kaatamon, Huistinvaaran, Leppälahden, Honkavaaran ja Leppilammen kylissä.²⁸⁷ Liperissä kohtasivat pohjoisesta tullut luterilainen herätysliike ja itäinen ortodoksinen kristillisuus.²⁸⁸ Kirkkokuntaraja ei muodostunut esteeksi herätyksen leviämislle. Lestadiolaisuus sai pikemminkin jalansijaa juuri niissä kylissä, joissa ortodoksisen väestön osuus oli merkittävä. Tätä selittää se, että herätysliikkeen saarnaajista kaksi - liperiläinen Iivana Mutanen (1853 - 1908) ja kuusjärveläinen Iivana Karpoff (1863 - 1933) - kuuluivat ortodoksiseen kirkkoon.²⁸⁹ Ortodoksinen papisto yritti padota lestadiolaisuuden leviämistä kirkkokunnan jäsenten keskuudessa sulkeamalla lestadiolaiset perimätiedon mukaan yhdeksäksi vuodeksi ehtoolliselta.²⁹⁰

Kuusjärvelle²⁹¹ ja Polvijärvelle²⁹² lestadiolaisvaikutteet saapuivat Liperis-

²⁸⁵ Laestadiana 1. O. H. Jussilan kok. Heikki Jussilan saamat kirjeet. Bf:1/5 P. Kainulaisen kirje. Joensuussa 17.8.1911; Bf:1/8 Antti Kinnusen kirje Liperi Pöllänniemi 24.5.1888; Salokas 1937,218, 289 - 290, 307 - 308; Mäntylä 1953, 16. Antti Kinnunen toimi Liperin kunnan köyhäinlaitokunnan jäsenenä (Salokas 1937, 218).

²⁸⁶ SL 6/1956, 140 (A. J. Silkelä: Iida Leskisen (1876 - 1955) nekrologi; Mäntylä 94 - 95; Pms 51/18.12.1963 Johannes Surakka: *Viinijärven kristillisyydestä ja Viinijärven Rauhahdistyksen 20-vuotistaipaleelta*. Surakka mainitsee lisäksi luetellessaan seudun ensimmäisiä lestadiolaisia myös seuraavat henkilöt kertomatta heidän kotikyliään: Antti Korhonen (jota kutsuttiin pieneksi Antti Korhoseksi erotukseksi saarnaaja Antti Korhosesta), saarnaaja Antti Korhosen veli Heikki Korhonen ja hänen Silina-vaimonsa, ns. Hullerin Heikki Korhonen, Kusti ja Ida Pajarinen, Pekka ja Katri Hovotoff, Pekka ja Mari Surakka, Paavo ja Tiina Vänskä, Olga Korhonen ja Leena Kerkkänen; 16/11.4.1972 (Eeva Surakka : Isääni Johannes Surakkaa muistellessa).

²⁸⁷ Salokas 1940, 428, 431; Mäntylä 1953, 14-19.

²⁸⁸ Ks. erillinen luku 2.5.3.

²⁸⁹ Raittila 1967, n:ot 174 ja 296.

²⁹⁰ Lohi 1997a, 584.

²⁹¹ Kuusjärven kappeli, joka oli kuulunut Liperiin, määrättiin erotettavaksi omaksi kirkkoherrakunnaksi 10.9.1879. Ensimmäisen oman kirkkoherran se sai kuitenkin vasta vuonna 1902. Seurakuntaan eivät vielä tässä vaiheessa kuuluneet Harmaasalo, Kokonvaaran eikä Sukkulansalon kylät, vaan ne liitettiin Kuusjärveen vasta vuonna 1932 (Colliander 1910, 322).

²⁹² Polvijärven kappeli, joka myös oli kuulunut Liperiin, määrättiin erotettavaksi omaksi kirkkoherrakunnaksi 10.9.1879. Omana seurakuntana se alkoi toimia vasta vuodesta 1901 ja kirkkoherran seurakunta sai seuraavana vuonna (Colliander 1910, 526).

tä. Tosin kuusjärveläinen ensikosketus oli syntynyt jo aikaisemmin, kun Mustakankaan Lappalan isäntä Mikko Lappalainen (1821- 1895) oli kääntynyt lestadiolaisuuteen suolanhakumatkallaan Oulussa.²⁹³ On todennäköistä, että jo heti herätysten alettua Liperissä vuonna 1876 syntyivät ensimmäiset kontaktit Kuusjärven alueelle. Koska matka Kuusjärven rajalla sijainneisiin kyliin on sekä Käsämästä että Taipaleen kylästä suoraan vesi- ja jääteitse vain joitakin kilometrejä, lienee herätys heti saavuttanut seudun. Lisäksi kylien luterilainen väestö joutui tekemisiin lestadiolaisuuden kanssa kirkkomatkoillaan, kun Antti Hyttinen piti Liperin kirkonmäellä ”parannukseen” kehottavia saarvoja.²⁹⁴ Perimätiedon mukaan ensimmäiset seurat Harmaasalolla pidettiin viimeistään 1880-luvun alussa Mustanlahden saarella sijainneessa Olkiluodon torpassa.²⁹⁵ Lestadiolaisuuden tuojana kerrotaan olleen edellä mainittu nahkuri Antti Hyttinen, jolla oli nurmipalsta Harmaasalon kylällä. Hän puhutteli heinäntekomatkoillaan vastaan tulleita kyläläisiä niin ahkerasti, että kerrotaan hänen hevosen-sakin oppineen pysähtymään itsestään vastaantulijan kohdalla.²⁹⁶

Kauko Mäntylä ajoittaa lestadiolaisuuden tulon Harmaasalolle ja Sukkulansalolle myöhäisempään ajankohtaan, nimittäin saarnaaja Antti Korhosen muuttoon Sukkulansalolle vuonna 1889. Koska harmaasalolaisen Iivana Mutasen saarnatoiminta alkoi 1880-luvulla, täytyy *Mäntylän* ajoituksen olla liian myöhäinen. Talollinen Iivana Mutanen oli perimätiedon mukaan tehnyt ”parannuksen” pudasjärveläisen Paavali Ervastin pitäessä seuroja Harmaasalolla. Lestadiolaisuus sai mukaansa kylän asukkaista yli puolet. Harmaasalon asukkaista huomattava osa oli ortodokseja, mutta tämä ei muodostunut esteeksi herätysliikkeen etenemiselle.²⁹⁷ Vaikka ortodoksit muodostivat Liperin väestöstä noin neljäsosan, he olivat muistelujen mukaan enemmistönä lestadiolaisyhteisössä.²⁹⁸ Ortodoksien vahvaa panosta kuvaa hyvin saarnaaja Heikki Jussilan toteamus: *Siellä oli suuri osa seuraväestä ja uskoon kääntyneistä kreikkalaiskatolisista.*²⁹⁹

²⁹³ Pms 51/18.12.1963 (Johannes Surakka: Viinijärven kristillisyydestä ja Viinijärven Rauhanyhdistyksen 20-vuotistaipaleelta); Kinnunen 1997, 16.

²⁹⁴ Mäntylä 1953, 14; Heikki Jussila kertoo kuinka Hyttinen oli velvoitettu pyytämään anteeksi saarnatoiminnallaan seurakunnassa aiheuttamaansa pahennusta: *Suuri kansanpaljous oli kokoontunut kuulemaan hänen parannuksentekeään. Hyttinen astui seurakunnan eteen ja kiitti Jumalaa, joka oli antanut hänelle tämän tilaisuuden ja jatkoi: "Te tiedätte, että olen ollut suuri juoppo ja kaiken pahennuksen matkaansaattaja ja pelimanni ja että olen pahentanut sillä riettaalla elämälläni seurakuntaa. Rukoilen sen anteeksi."* (Heikki Jussila. Kutsujan armo. Oulu. 1948. s. 54. Heikki Jussila mainitsee virheellisesti Hyttisen etunimeksi Tuomon).

²⁹⁵ Mustalahti sijaitsi Kuusjärven ja Liperin seurakuntien silloisella rajalla.

²⁹⁶ Pms 26/25.6.1986 (Merja Lasaroff: Muistelmia Outokummun kristillisyydestä). Koska Antti Hyttinen kuoli jo 25.11.1881, ovat ensimmäiset seurat olleet Harmaasalolla viimeistään vuonna 1881.

²⁹⁷ Mäntylä 1953, 15, 72, 79-80.

²⁹⁸ Vuonna 1875 oli Liperin, Polvijärven ja Taipaleen seurakunnissa 16450 asukasta, joista 4104 oli ortodokseja (Salokas 1937, 14).

²⁹⁹ Mäntylä 1953, 15. Kuusjärven-Outokummun historiassa todetaan, että Harmaasalolla lestadiolaisia ”oli runsaimmin” ortodoksien parissa (Huttunen & Sivonen 1974, 180); Jussila 1948, 49.

Lestadiolaisuus sai Liperin Kuusjärveen rajautuvissa kylissä vahvan otteen viimeistään 1880-luvun loppupuolella. Herätys levisi niistä Kuusjärven itäisimpiin kyliin. Piispa Gustaf Johansson otti lestadiolaisuuden esille pitämässään piispantarkastuksessa 26.-29.9.1891. Hän hyökkäsi täälläkin voimakkaasti herätysliikettä vastaan.³⁰⁰ Piispaa vaivasi synninpäästön käyttö, pelastusvarmuus ja siitä seurannut hengellinen "ylpeys" sekä seurakuntaoppi. Johansson moitti lestadiolaisuutta uudestaan seuraavassa piispantarkastuksessa syyskuussa 1897.³⁰¹ Lehdistössä olleiden kirjoitusten perusteella vaikuttavat sekä 1880- että 1890-luku olleen varsinaista herätysten aikaa sekä Kuusjärvellä että tuossa vaiheessa Liperiin kuuluneessa Harmaasalon kylässä.³⁰² Kuusjärven seurakunnan alueella asui 1800-luvun lopulla todennäköisesti vain yksi saarnaaja, ortodoksiseen kirkkoon kuulunut mäkitupalainen Iivana Karpoff (1863 - 1933). Hänen saarnatoimintansa lienee alkanut 1890-luvulla. Iivana Karpoff ja kauppias Vasili Lasaroff (s. 1865, nimi esiintyy myös muodossa Wasilei Lasarow) olivat tiittävästi Vuonoksen kylän ensimmäiset lestadiolaiset.³⁰³

Lestadiolaislehdistä löytyy 1800-luvun puolelta vain yksi tervehdyskirje Kuusjärveltä. Siinä Josefina ja Vasili Lasaroff lähettävät terveisiä *erittäinkin veljille ja sisarille Helsingissä, Pietarissa, Jyväskylässä ja Amerikassa*. Lisäksi he kertovat paikkakunnalla olevan vain vähän *kristittyjä*.³⁰⁴ On olemassa viitteitä siitä, että seurakunnan alueella olisi työskennellyt myös muita kuin edellä mainittuja saarnaajia. Outokummun Rauhanyhdistyksen toimintakertomuksessa vuosilta 1948 - 1949 mainitaan "taivaan rauhaan edesmenneinä veljinä" Ivo (Ivan) Pakkanen, Pekka Räsänen ja Pekka Hirvonen tunnettujen saarnaajien Ivo (Iivana) Karpoffin ja Kusti Parviaisen ohella. Heistä kerrotaan, että *Jumala on pitänyt heitä tulennäyttäjinä valtakunnassaan ja suruttoman maailman suolana. He ovat pitäneet kynttilää kynttilänjalassa*.³⁰⁵ Oheinen päätelmä saa jossakin määrin vahvistusta usealla paikkakunnalla asuneen Pekka (Petter) Hirvosen osalta hänen muistokirjoituksestaan: *Ahkera hän oli puhumaan tiestä ja matkasta kristittyjen keskuudessa ja saarnasi katumuksen ja parannuksen tarpeellisuudesta uskottomille pitäen leiviskänsä vaihetuspöydällä*. Lisäksi Pekka Hirvonen itse toteaa Outokummusta 1.2.1929 lähettämässään kirjeessä olleensa *hidas Herran työssä*.³⁰⁶

³⁰⁰ OutKA. II Cd. Ptptk. 26.-29.9.1891 (Gustaf Johansson).

³⁰¹ OutKA. II Cd. Ptptk. 13.-16.9.1897 (Gustaf Johansson).

³⁰² Muistokirjoitusten perusteella liittyivät herätysliikkeeseen 1880- ja 1890-luvuilla seuraavat henkilöt: Talollinen Juhana Hyttinen (1859-1922), jonka kerrottiin olleen "uskonkilvoituksessa" neljäntäkymmentä vuotta (SL 8/1922, 127), Petter Hirvonen (1863-1929), joka oli kilvoitellut elämän kaidalla tiellä yli 40 vuotta (SL 3/1930, 59-60) ja Iivana Parviainen (1842-1917). Hän oli "uskomassa" yli 20 vuotta (SL 10/1917, 298-299).

³⁰³ Pms 46/21.11.1973 (Erkki Kinnunen & Eero Hosionaho: Muistelmia Outokummun kristillisyydestä); Raittila 1967, n:o 174.

³⁰⁴ SS 8/1892, 151 - 152.

³⁰⁵ ORYA. Toimintakertomus v. 1948 - 49. Kertomuksen lienee laatinut joko silloinen puheenjohtaja Vilho Parviainen tai sihteeri Helmi Rosilainen.

³⁰⁶ SL 3/1929, 53-54. (Outokummusta 1.2.1929. Petter Hirvonen); SL 3/1930, 59-60.

Kuusjärven seurakunnassa herätysliike sai kannatusta lähinnä pitäjän itäosissa olevissa Vuonoksen ja Sysmän kylissä. Näistä kylistä olivat vilkkaat yhteydet Liperiin, ja niissä asui vahva ortodoksinen väestönosa. Sen sijaan pitäjän länsiosiin liike ei onnistunut vielä tunkeutumaan. Tosin on mahdollista, että seurakunnan aivan läntisimmässä osassa Ohtaansalmella oli jonkin verran lestadiolaisuutta, koska pitäjän rajalla Tuusniemen puolella asui saarnaaja Juho Petter Kettunen (1858 – 1927). Kettunen muutti vuonna 1901 Ohtaansalmen yli Kuusjärven puolelle.³⁰⁷ Lestadiolaisten määrästä on ensimmäisiä arvioita vuoden 1904 seurakuntakertomuksessa: *Lahvollisia liikkeitä on vähä. Laestadiolaisia on arviolta noin 15 a 20 henkilöä. Muita lahkoja ei ole. Milloin kokouksia pitävät, Liperin puolelta tulevat saarnamiehet, käy niissä kansaa paljo.*³⁰⁸

Kuusjärven lestadiolaisuus joutui 1890-luvulla kirkollisten viranomaisten tarkkailun alle. Syynä oli luterilaiseen kirkkoon kuuluneiden saarnaajien pitämät seuratilaisuudet ortodoksisissa kodeissa. Talvella 1896 ilmoitettiin Kuopion hiippakunnan tuomiokapitulille, että Kuusjärvellä lestadiolaiset olivat esiintyneet häiritsevästi. Kuusjärven ylimääräinen pappi Klas Filip Järnefelt sai tuomiokapitulilta kirjeen, jossa vaadittiin selvitystä seuraavaan asiaan:

Koska Tuomiokapitulin tiedoksi on tullut, että Laestadiolaiset saarnamiehet, jotka kuuluvat luterilaiseen kirkkokuntaan, ovat Outokummussa Kuusjärven seurakuntaa, joiden väki kuuluu kreikkalaiskatoliseen kirkkokuntaan, pitäneet seuroja, joiden johdosta ikävää epäjärjestystä on syntynyt, saa Tuomiokapituli täten käskeä Teitä pikemmittäin antamaan Tuomiokapitulille tietoa siitä, onko asian laita semmoinen tahi ei. Sen jälkeen ja jos asiassa on perää, tulee Teidän niin pian kuin mahdollista pitää kirkkoneuvoston kokous, jossa on tarkoin tutkittava, kutka ovat yllä mainittuja seuroja kokoon toimittaneet, kutka niitä johtaneet, kutka niissä puheita pitäneet ja kutka niissä ovat saapuvilla olleet sekä minkälaista epäjärjestystä seuroissa on harjoitettu.³⁰⁹

Asia oli esillä kirkkoneuvoston 6.4.1896 pitämässä kokouksessa. Siinä annettiin kirkkoneuvoston jäsenelle Matti Gröhnille tehtäväksi hankkia viikon kuluessa tiedot tuomiokapitulin vaatimiin kysymyksiin ja toimittamaan ne Järnefeltille.³¹⁰ Järnefelt kertoi 22.3. ja 13.4. lähettämässään kirjeissä, että kreikkalaiskatoliseen kirkkoon kuulunut kauppias Vasilei Lasarow oli maaliskuun toiseksi viikoksi kutsunut lestadiolaisten seurat Vuonoksen kylässä olevaan Poikapää-nimiseen taloon. Seuroja olivat johtaneet talolliset Iivana Karpoff Kuusjärveltä ja Iivana Mutanen Liperistä, molemmat kreikkalaiskatolisia. Muina puhujina olivat olleet Hartikainen³¹¹ Kuopiosta, Jussilainen Leppävirroilta³¹² ja Sandberg

³⁰⁷ OutKA. Selvitys Jussi Pekka Kettusesta 16.3.1997; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista.

³⁰⁸ OutKA. II Dd. Srkert. 22.5.1904.

³⁰⁹ OutKA. II Ea:1. Tuomiokapitulin kirje 21.3.1896.

³¹⁰ OutKA. II Cb:1. Knkok 6.4.1896.

³¹¹ Kyse on Tuusniemellä syntyneestä Matti Hartikaisesta (Raittila 1967, n:o 80)

³¹² Jussilaisella tarkoitetaan kansakoulunopettaja Heikki Jussilaa, joka asui vuosina 1887-1908 Leppävirralla (Raittila 1967, n:o 146).

Kemistä³¹³, jotka olivat kaikki luterilaisia. Taipaleen ortodoksisen seurakunnan kirkkoherra Diakonow oli pyytänyt poliisi A. Ervastia hajoittamaan kokouksen, jos luterilainen tulisi puhumaan kreikkalaiskatoliseen taloon. Ervast ei yksin saanut seuraväkeä hajaantumaan, mutta hän haki avukseen Liperin kruunuvoudin K. Y. Collanin, ja yhdessä he pakkokeinoja käyttämättä saivat seuraväen poistumaan talosta. Seuraväki siirtyi luterilaisen Kasper Oksmanin³¹⁴ taloon, jossa mainitut luterilaiset saarnaajat jatkoivat seuroja viranomaisten estämättä. Järnefelt ilmoitti, että hänen tietojensa mukaan kokoukset olivat olleet rauhallisia, eikä järjestyshäiriöitä ollut sattunut. Hän kertoi lisäksi, ettei Kuusjärven luterilaisissa ollut sellaisia henkilöitä, jotka olisivat pitäneet puheita lestadiolaisseuroissa. Puhujina toimivat kreikkalaiskatoliset Iivana Mutanen ja Iivana Karpoff. Luterilainen Antti Korhonen Liperin Sukkulansalolta oli käynyt toisinaan myös Kuusjärven puolella seurojen pidossa. Tuomiokapituli ei ryhtynyt asiassa enää jatkotoimenpiteisiin. Perusteena oli se, että seuroja olivat pitäneet lähinnä ortodoksiseen kirkkoon kuuluvat saarnaajat ortodoksien omistamissa taloissa.³¹⁵

Polvijärvelle herätysliike levisi vuoden 1889 jälkeen, kun Antti Korhonen teki Sukkulansalolta saarnamatkoja seurakunnan alueelle. Hän saavutti myös seurakunnan vt. kirkkoherra Taavi Vaittisen luottamuksen ja sai pitää seuroja mm. pappilan tuvassa. Vuoden 1891 seurakuntakertomuksessa on hänen lyhyt mainintansa herätysliikkeestä: *Lahkolaisia, nk. laestadiolaisia on ani vähän, eikä niistäkään ole ollut haittaa.* Tarkastuksessa piispa Gustaf Johansson tuomitsi lestadiolaisuuden jyrkästi huolimatta kirkkoherran neutraalista lausunnosta.³¹⁶ Lestadiolaisuutta oli ainakin Horsmanahon ja Mutkanvaaran kylissä, jotka rajoittuivat Liperin pitäjään. Herätysliikkeen kannattajista on viitteitä myös Sotkuman, Rukkanivan, Saariniemen ja Tervalammin kylistä. Liikkeeseen kuuluvien määrä lienee ollut 20 – 30 henkeä.³¹⁷

Liperiin, Kuusjärveen ja Polvijärveen rajautuvissa kunnissa Savon puolella lestadiolaisuutta levisi jonkin verran Tuusniemelle³¹⁸, Kaaville³¹⁹ ja ennen kaik-

³¹³ Kyseessä on Heikki Sandberg (viisas Sandberg), joka kävi saarnamatkoilla Savossa ja Pohjois-Karjalassa varsinkin 1890-luvulla ja 1900-luvun alussa. Heikki Sandberg (1834 - 1908) liikkui matkoillaan usein Heikki Jussilan kanssa (Raittila 1967, n:o 456).

³¹⁴ Talollinen Kasper Oksman oli syntynyt 1.7.1847 Kuusjärvellä ja solminut ensimmäisen avioliiton 1.11.1849 Liperissä syntyneen Maria Asikaisen kanssa. Perhe muutti 18.7.1880 Liperistä Kuusjärvelle, jossa asui tilalla Sysmä n:o 66, Raiskio. Kasper Oksman jäi leskeksi vuonna 1883 ja avioitui uudelleen 7.8.1892 liperiläisen Ida Serafiina Räsänen kanssa. Ida Räsänen oli syntynyt 28.11.1869 ja hän muutti Kuusjärvelle 8.12.1892. Kasper Oksman kuoli 17.7.1894, joten talo oli tapahtuma-ajankohtana ilmeisesti lesken omistuksessa.

³¹⁵ OMA. OTA. Ea:167. Klas Filip Järnefeltin kirjeet 22.3.1896 ja 13.4.1896; Ca:45. 15.5.1896, § 29; Salokas 1940, 430 - 431.

³¹⁶ OMA. OTA. Eb:90. Ptptk 4. 7.9.1891. (Gustaf Johansson), srkert.25.8.1891 (Taavi Vaitinen).

³¹⁷ Kinnunen 1997, 20.

³¹⁸ Tuusniemelle lestadiolaisuuden toi ilmeisesti Erkki Miettinen, joka oli kääntynyt lestadiolaisuuteen 1870-luvulla Pietarissa. Erkki Miettinen oli syntynyt 15.1.1841 Tuusniemellä. Hän oleskeli 1860-luvun alusta lähtien Venäjällä noin 20 vuotta. Palattuaan

kea Heinävedelle, jossa se sai kannatusta Vihtarin, Palokin ja Kerman kylissä.³²⁰ Tuusniemen lestadiolaisten määräksi arvioitiin 40 henkeä, Kaavilla heitä sanottiin olevan muutamia.³²¹ Vuonna 1892 Heinävedellä oli noin 50 lestadiolaista ja naapuripitäjässä Savonrannalla noin 20.³²² Etelämpänä olevan Savonlinnan seudun lestadiolaisuus sai alkunsa, kun Rantasalmella sijainneelle Oravin ruukille muutti noin vuonna 1888 töihin liikkeeseen kuulunut seppä.³²³

vuonna 1882 Suomeen hän asui Miehikkälässä, Kymissä ja Valkealassa. Erkki Miettinen kuoli 9.11.1911 ja hän kuului uuteenheräykseen herätysliikkeen hajaannuksen jälkeen (Raittila 1967, n:o 284).

³¹⁹ Kaavin pitäjän itäisimmästä kylästä Maarianvaarasta ovat yhteydet suuntautuneet Kuusjärvelle ja varsinkin Outokummun taajaman synnyttyä 1920-luvulla sinne. Maarianvaarassa oli jonkin verran lestadiolaisuutta, joka lienee levinnyt sinne Kuusjärven ja Liperin puolelta. Kylästä oli kotoisin kaksi tunnettua lestadiolaissaarnaajaa. Heistä Juho Hakkarainen, joka oli syntynyt 29.8.1852, lestadiolaistui Kuopiossa 1886. Juho Hakkarainen asui muutettuaan 1874 Kaavilta useilla paikkakunnilla Pohjois-Savossa, kunnes muutti vuonna 1917 Viipuriin. Viipurista käsin hän teki useita lähetysmatkoja 1920-luvun alussa Pohjois-Savoon, Pohjois-Karjalaan ja Laatokan-Karjalaan. Näillä lähetysmatkoilla hän vieraili myös kotikylässään. (SL 3/1920, 79-80; 8/1920, 237-239; 2/1921, 30; SRKA. C:2. 10.10.1920, § 15; 14.11.1920, § 33; Laestadiana 10. Eb:1). Juho Hakkaraisen lisäksi Maarianvaarasta oli kotoisin saarnaaja Heikki Savolainen, joka avioitui Lappeen Simolan Monolasta kotoisin olleen lestadiolaisperheen tyttären Valpor Monosen kanssa vuonna 1890. Valpor Monosen perhe oli tietävästi Lappeenrannan seudun ensimmäinen lestadiolaisperhe. Heikki Savolainen oli syntynyt 26.8.1862 ja hän muutti vaimoineen Lappeelle vuonna 1895. Perhe kuitenkin asui Lappeella ilmeisesti avioliiton solmimisesta lähtien, koska perheen lapset on kastettu siellä. Perhe näyttää olleen Lappeenrannan seudun keskeisiä lestadiolaisperheitä. Heikki Savolaisen saarnatoiminta alkoi 1900-luvun alussa ja hän liittyi hajaannuksissa esikoislestadiolaisuuteen (MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista. Kinnunen 1993, 19; RSide 4/1980, 13).

³²⁰ Heinävesi sijaitsi kahden vahvan lestadiolaispitäjän, Leppävirran ja Liperin välissä. Perimätiedon mukaan lestadiolaisuuden haki silloin Vihtarissa asunut Ulla (Ulli) Tervo, joka meni sielunhädässä Liperin kirkkoherran rovasti Åkerblomin luo. Rovasti oli työlästyneenä todennut: "Mene sinne Hirvolanvaaralle, niin Hyttinen antaa sinulle kerralla synnit anteeksi." Ulla Tervo meni Antti Hyttisen luo ja sai "parannuksen armon". Tämän jälkeen hän alkoi järjestää seuroja kotiseudulle. Ensimmäisiin seuroihin haettiin saarnamiehet hevosella Viinijärveltä ja näissä seuroissa lestadiolaistuivat saarnaajina myöhemmin toimineet Olli Reetrikki Sallinen ja Taavetti Luostarinen. Vihtarin ja Kohmansalon lestadiolaisäännät olivat leppävirtalaisten tavoin "körttipohjaheränneitä". Lestadiolaisuuden tulo pitäjään ajoittuu vuosien 1882-1885 väliin. Ensimmäisinä Heinävedellä vierailleina saarnaajina mainitaan haastatteluissa Antti Korhonen ja Iivana Mutanen Liperistä. (Mäntylä 1953, 57; Laestadiana 10. Ec:2. Olli Reetrikki Sallisen hst. 7.8.1951, Maria Nykäsen hst. 4.8.1951, Riitta Luostarisen hst. 5.8.1951 ja luotsi Tuppuraisen lesken hst. 5.8.1951; Raittila 1967, n:ot 260 ja 453).

³²¹ Lohi 1997a, 559 - 560.

³²² KA. PTA. Cf:11. Heinäveden srkert. 5.3.1892 (H. A. Markkula) ja Savonrannan srkert. 8.3.1892 (W. Friman).

³²³ Pms 17/1981.

Värtsilään³²⁴ ja Tohmajärvelle herätysliike saapui Pietarista. Varsinkin Värtsilän lestadiolaisuuden alkuvaihe on mielenkiintoinen. Kun Värtsilän rautatehdas seisoi 1880-luvun alussa noin vuoden ajan, joutuivat tehtaan työmiehet lähtemään ansiotyöhön muualle. Monet heistä matkustivat Pietariin, jossa oli työtä tarjolla. Venäjän pääkaupungissa he tapasivat lestadiolaisia ja monet lestadiolaistuivat.³²⁵ Työmiesten palatessa takaisin Värtsilään noin vuonna 1883 heidän joukossaan oli kolme "parannuksen" tehnyttä miestä, Matti Auvinen (1847 - 1911)³²⁶, Pekka Koikkalainen (1846 - 1914)³²⁷ ja Vepsäläinen-niminen mies. Heistä Matti Auvinen ja mahdollisesti Pekka Koikkalainen toimivat saarnaajina. Heidän lisäksi Värtsilän lestadiolaisyhteisön sananpalvelijoina toimivat Matti Riikonen ja Ilander-niminen rautatieläinen. Lestadiolaisyhteisön johtajana mainitaan oikeudenkäyntipöytäkirjoissa loismies Juho Varonen.³²⁸ Alkuaikojen seurapaikkoina olivat Pekka Koikkalaisen ja Heikki Timosen kodit.³²⁹

Jonkin ajan kuluttua myös tehtaan kokoushuoneisto saatiin seuratilaisuuksia varten. Rautatehtaan johto suhtautui herätysliikkeeseen myönteisesti, sillä se oli tyytyväinen niihin muutoksiin, joita liittyminen uskonyhteisöön sen jäsenissä vaikutti. Tämä positiivinen asenne käy ilmi Juho Nenosen muistelussa vuodelta 1945:

(Karl Julius Karsten) sanoi Arppelle, että Auvinen pitäisi panna pois työstä. Arppe kysyi mestarilta, minkälainen mies Auvinen oli. Tämä todisti: tunnollinen ja rehellinen työmies. Pappi kysyi uudestaan Arppelta. Siihen Arppe: Jos sellaisia työmiehiä olisi enemmänkin, ottaisin työhön. Pidä sinä puolesi hengellisissä asioissa.

Muistelun mukaan seurakunnan pappi Karsten olisi herätysten alussa kutsunut Matti Auvisen puheilleen ja nuhdellut häntä. Kun nuhtelu ei auttanut, Karsten oli kääntynyt tehtaan johdon puoleen. Samaan tapahtumaan lienee liitettävissä

³²⁴ Tohmajärven seurakunnan alueella toimineen rautatehtaan väestöstä muodostettiin 8.12.1865 tehdasseurakunta, jolla oli vuodesta 1867 lähtien oma kirkko ja pappi. Tästä sekä muutamasta Tohmajärven puolen naapurikylästä muodostettiin 15.11.1904 oma kirkkoherrakunta. Päätös astui voimaan 1.5.1909 (Colliander 1910, 826).

³²⁵ Mäntylä 1953, 27-28.

³²⁶ Matti Auvinen oli syntynyt 24.5.1847 Tohmajärvellä Värtsilässä, muuttanut 23.3.1881 Pietariin, josta hän palasi 15.6.1884 Värtsilään. Matti Auvinen toimi saarnaajana noin vuodesta 1884 kuolemaansa 23.5.1911 saakka. Vuosisadan vaihteen hajaannuksissa hän liittyi aluksi narvalaisuuteen. Vaimonsa kuoleman (1906) jälkeen Matti Auvinen siirtyi vanhoillislestadiolaisuuteen. (OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945; Raittila 1967, n:o 18.). Muistokirjoituksen perusteella Auvinen olisi lestadiolaistunut jo heti Pietariin muutettuaan 1881 (AS 7/1911, 119 - 121, Juho Leskinen).

³²⁷ Pekka (Petter) Koikkalainen syntyi 17.8.1846 Värtsilässä, josta muutti 8-9.4.1881 Pietariin. Sieltä hän palasi takaisin Värtsilään 15.6.1884, jossa kuoli 7.1.1914. On mahdollista, että Pekka Koikkalainen toimi puhujana (OMA. Laestadiana 10. Eb:2; Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945).

³²⁸ Mäntylä 1953, 74 - 75.

³²⁹ AS 1991, 119 - 121 (Juho Leskinen: Heikki Timosen nekrologi); Mäntylä 1953, 28; Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945.

kirkkoneuvoston pyyntö tehtaan johdolle, jossa ”häiriötä matkaansaattaneet” kokoukset tulisi kieltää seurakunnassa. 1900-luvun puolella myös Karstenin asenne herätysliikkeeseen muuttui suopeaksi.³³⁰

Pekka ja Anna Koikkalaisen (o.s. Koljonen, 1849 – 1916) tytär Hilma Nylund on muistellut lämmöllä kotiseutunsa lestadiolaisuutta ja kotiaan Värtsilässä seuraavasti:

Niin - se pieni ja vaatimaton, rakas koti oli Värtsilän tehtaan alueella, sillä isäni kuului tehtaan henkilökuntaan. Kun vanhempani olivat aikaisemmin olleet Pietarissa seitsemän vuoden ajan, olivat he sinä aikana saaneet luovuttaa kuolemalle viisi lastaan. Tämän suuren murheen alla he sitten löysivät armollisen Jumalan ja sielunsa pelastuksesta hätäantyneinä saivat herätyksen ja syntein anteeksisaamisen armon, elävään kristillisyyteen. Sitten, muutettuaan takaisin kotimaahan ja asetuttuaan isäni työpaikan saatua asumaan Värtsilään, niin kuin alussa mainitsin, tuli siitä pienestä kodista kristittyjen kokoontumis- ja seurojenpitopaikka. Siihen aikaan ei ollut kristityillä erityisiä seurahuoneita. Puhujia saapui useimmiten Joensuun kaupungista, mutta väliin Pohjanmaaltakin. Siinä sitten sanan satuttamina ja virsien ja laulun alla alkoi ilmestyä kristittyjä perheitä, koteja, niin tehtaan alueelle kuin ympäristökyliin... Isäni oli rohkea uskonsa tunnustaja. Hän todisti siitä sopivassa ja sopimattomassa paikassa, niin kuin on kehoituskin... Nuo kodit eivät olleet maallisella loistolla eikä kulttuurilla tympätty, mutta sitä suuremmalla ystävällisyydellä ja rakkaudella siellä kohdeltiin kaikessa yksinkertaisuudessa... Sitten vuonna 1913 tammikuussa sai isäni siirtyä vanhurskasten lepoon ja äitini osalle se tuli 1916 elokuussa...

Vaikka Hilma Nylundin lausunnossa on pieniä epätarkkuuksia mm. isän kuolinvuodessa ja vanhempien oleskelun pituudessa Pietarissa, se antaa varsin selkeän kuvan yhteisöstä. Sen yhteydet suuntautuivat lähinnä Joensuuhun ja liike koostui tehtaan työväestöstä. Kanssakäyminen oli välitöntä ja tiivistä. Mitä ilmeisemmin kulttuuriin ja maallisen omaisuuden keräämiseen suhtauduttiin vieroksuen.³³¹

Herätysliike levisi myös tehdastaajaman lähistöllä sijaitseviin kyliin, joista se sai kannatusta varsinkin Kaustajärven ja Joukaan kylissä.³³² Muistokirjoitusten perusteella näyttää herätysliikkeen leviämiskausi alkaneen noin vuonna 1883 ja jatkuneen kaksikymmentä vuotta.³³³ Yksittäiset seurakunnan jäsenet

³³⁰ VärKA. II Ca. Kkok 18.11.1895; Mäntylä 1953, 28; 89 -90. Monien kerrottiin palauttaneen varastamiensa tavaroita, pyytäneen anteeksi tekemiänsä vääryyksiä ja tarjonneen korvausta aiheuttamistaan vahingoista; Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945.

³³¹ Mäntylä 1953, 27-28; Lasten Siioni 1/1954 (Hilma Nylund (o.s.Koikkalainen): Saarijärvellä 28.9.1953. Muistoja lapsuuskodista); Varsinkin nuohoojamestari Heikki Hiltunen näyttää vierailleen usein Värtsilässä (OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945).

³³² Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945; Lohi 1997a, 588.

³³³ Ks seuraavat nekrologit: AS 10/1905, 188 – 190 (Antti Niiranen, Anna Stiina Simonen, Stiina Laakkonen), AS 5/1908, 89 -90 (Tahvo Niiranen), AS 12/1909, 233 – 234 (Stiina Törrönen), AS 7/1911, 119 – 121 Heikki Timonen ja Matti Auvinen), SL 9/1913, 240 – 242 (Kaisa Niiranen), SL 11/1913, 306 – 308 (Katariina Koponen), SL

haastoivat Värtsilän lestadiolaisyyhteisöön kuuluvia käräjille syyttäen heitä mm. houkuttelemisesta ”tunnustukseen ja parannukseen”. Kantajan pyytämät todistajat esittivät muualta kuulemiaan huhupuheita todistajalausunnoissaan. Kun tuomari oli kysynyt, olivatko he itse kuulleet tai nähneet, oli vastauksena: *Emme me niin paljon kunnioita niitä, että tulisimme kuulemaan*. Tällöin tuomari oli hermostunut ja hylännyt kanteen sekä tarjonnut vastaajille mahdollisuutta korvausten vaatimiseen. Tästä nämä olivat kuitenkin luopuneet ja todenneet: *Annetaan anteeksi!*³³⁴

Värtsilästä herätys levisi ympäröiviin kyliin Tohmajärvelle, jossa lestadiolaisuutta oli lisäksi Onkamon kylässä vuodesta 1884 alkaen. Tohmajärven Tikkalaan muutti vuonna 1887 suutari Kaarle Wellingk, joka teki saarnamatkoja 1890-luvulta alkaen lähiseudulle ja Joensuuhun.³³⁵ Tikkalassa lestadiolaisuuden seurapaikkana toimi Hämmälän talo, jonka isäntä Juho Hämmäläinen toimi paikkakunnalla lestadiolaisten edusmiehenä. Talo oli vielä 1920-luvulla lestadiolaisten kokoontumispaikkana.³³⁶ Lestadiolaisten määrä sekä Tohmajärvellä, että sen kainalossa sijaitsevassa Värtsilässä lienee ollut muutamia kymmeniä.³³⁷

Tohmajärven eteläpuolella sijaitsevalle Pälkjärvelle ensimmäiset lestadiolaislähetit saapuivat jo 1870-luvun lopulla. Kirkkoherra Fredrik Forsman toteaa tämän 29.8.1889 päivätyssä kertomuksessaan:

Eräs maalarinsälli Tahvo Könönen³³⁸ ja loismies Eliias Karhu koettaneet levittää laestadiolaisuutta. Edellinen noin 10 vuotta sitten Kurikan kylässä ja jälkimmäinen pari vuotta sitten Naatselän kylässä, kuitenkin tämä liike on jo niin laimentunut, että ainoastaan joku henki viime mainitussa kylässä riippunee siinä salaisesti tätä nykyä.

Myös uuden kirkkoherran Johan Zakris Hartmanin laatimasta seurakuntakertomuksesta viisi vuotta myöhemmin löytyy lyhyt maininta:

7/1916 (Ida Leskinen), SL 3/1921, 41 – 42 (Maria Nylander, J. Koponen ja O. Landgren), SL 8/1926, 121 (Henrika Sistonen), SL 5/1928, 90 (Maria Antikainen).

³³⁴ Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945; Juho Nenosen kertomus täsmää lähes täysin *Kauko Mäntylän* oikeudenkäyntipöytäkirjojen pohjalta tekemään yhteenvetoon (Mäntylä 1953, 74 – 75).

³³⁵ Kaarle Wellingk oli syntynyt 28.1.1840 Mynämäellä. Hän muutti Pietarista 5.5.1887 Tohmajärven Tikkalaan, jossa kuoli 1.2.1909. (AS 1909, 234; Mäntylä 1953, 28; Raittila 1967, n:o 538; Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945; Ec:1. Helmi Kosusen hst. 18.2.1963). Kosusen muistelun mukaan Wellingk olisi ollut tsaarin hovissa suutarina.

³³⁶ OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945; SL 6/1920, 169. Sanomia viinimäestä. Tohmajärveltä kirjoittaa veli Juho Rautiainen.

³³⁷ Lohi 1997a, 589.

³³⁸ Kyseessä lienee sama henkilö, joka myöhemmin kuului Viipurin lestadiolaisyyhteisöön. Maalari Tahvo Könönen asui vakituisesti Viipurin seudulla viimeistään vuodesta 1882 alkaen (Viipuri tmksrKA, vihityt, kastetut).

Ulkoseurakuntalaisten laestadiolaisten johtamia kokouksia on joskus pidetty, mutta niistä ei ole tähän asti ollut mitään seurausta seurakuntalaisten suhteessa kirkkoon ja kirkon elintoimintaan nähden.³³⁹

Lisäksi on sisäryhmäperinteessä säilynyt tietoja liikkeen ohuesta kannatuksesta seurakunnassa. Niidenkin antamat tiedot viittaavat siihen, että seurakunnan alueella asui vain joitakin harvoja lestadiolaisia.³⁴⁰ Vuoden 1902 synodaalokokouksen pöytäkirjasta löytyy myös maininta lestadiolaisuuden esiintymisestä Pälkjärvellä.³⁴¹

Tohmajärven länsi- ja eteläpuolella sijaitsevien Rääkkylän, Kiteen³⁴² ja Kesälahden lestadiolaisuudesta on vain vähän tietoa 1800-luvun puolelta. Rääkkylässä oli vierailut lestadiolaissaarnaaja vuonna 1884. V.t. kirkkoherra O. Fabritius totesi seurakuntakertomuksessaan 18.3.1887:

Lahkolaisuutta ei ole. Muutamat ovat tosin Joensuussa käydessään olleet nk. laestadiolaisten seuroissa, vaan ovat heidän oppinsa varsinkin ripistä ja synninpäästöstä vääräksi havainneet. Noin kolme vuotta sitten kävi eräs tämän lahkokunnan jäsen minun tietämättäni täällä seuroja pitämässä, vaan tämä yrittäminen ei ole sen jälkeen uudistettu.

Lestadiolaisuuden lähetejä oli käynyt myös Kiteellä ja Kesälahdella. Herätyksiä ei kuitenkaan syttynyt, vaikka esimerkiksi Kesälahteen rajautuvissa Uukuniemen kylissä niitä oli syntynyt 1880-luvulta alkaen.³⁴³

Lestadiolaisuus näyttää levinneen Pohjois-Karjalaan kauppamatkojen ja sukulaisvierailujen yhteydessä. Ensimmäiset kosketukset syntyivät maakunnan pohjoisosiin Nurmekseen, josta kauppayhteydet olivat perinteisesti suuntautuneet Ouluun. Myös Joensuuhun lestadiolaisuus levisi pohjoisesta, kun herätysliikkeeseen Oulussa liittynyt kultasepän rouva Emelie Björklund kutsui lestadiolaissaarnaajia kaupunkiin 1870-luvun puolivälissä. Maakunnan länsiosiin herätysliike tuli Kuopioon suuntautuneen markkinamatkan seurauksena samoihin aikoihin. Tosin ensimmäiset kosketukset olivat syntyneet jo muutama vuosi aikaisemmin. Nämäkin olivat syntyneet Kuopiossa lestadiolaistuneen räätälin välityksellä. Maakunnan eteläosiin lestadiolaisuus levisi sen sijaan Pietarista, josta palanneet työläiset toivat herätyksen kotiseudulleen.

Alkuvaiheessa liikkeen levittäjinä toimivat käsityöläiset ja maakauppiaat. Herätyksen levitessä vähitellen Pohjois-Karjalan maaseudulle, alkoi käsityöläisten merkitys vähentyä ja liikkeen paikallisiksi johtajiksi ja saarnaajiksi nousi myös talollisväestöä. Lestadiolaisuus sai eniten kannatusta maakunnan keskio-

³³⁹ OMA. Laestadiana 10. Ed:6. Pälkjärvi. 29.8.1889 F.Forsman; OMA. OTA. Eb: 98. Ptptk 14 - 17.7.1894 (Gustaf Johansson).

³⁴⁰ OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945; SLK. Oskari Okkosen hst. 13.2. 1976 ja 19.2.1984.

³⁴¹ Savonlinnan hiippakunnan synod.kok. pöytäkirja 14 - 17.10.1902, 98.

³⁴² Laestadiana 10. Ed:1; Ed:2; Kiteen Uukuniemeen ja Ruskealaan rajautuviin kaakkosiin kyliin muodostui 1900-luvun alussa muutaman kymmenen lestadiolaisen yhteisö, mutta sen esiintymisestä jo 1800-luvun puolella ei ole varmuutta.

³⁴³ Lohi 1997a, 589.

sassa, jonne muodostui Kuusjärven pitäjän itäosista Liperin, Joensuun, Kontiolahden kautta Enon länsi- ja keskiosaan ulottuva liikkeen vahvan kannatuksen alue. Maakunnan eteläosassa kannatusta oli Tohmajärven Tikkalassa, Onkamossa ja Värtsilässä lähikylineen. Maakunnan pohjoisosassa muodosti Nurmes yksinäisen kannatustaarekkeen. Erikoinen piirre pohjoiskarjalaisessa lestadiolaisuudessa oli liikkeen saama vahva kannatus ortodoksien keskuudessa. Lestadiolaisten kokonaismäärä Pohjois-Karjalassa lienee ollut 1800-luvun lopulla lähes tuhat henkeä.

2.1.2 Laatokan Karjala

Tässä tarkastelussa Laatokan Karjalaan sisällytetään Sortavalan (Sortavala, Impilahti, Ruskeala, Soanlahti, Uukuniemi), Kurkijoen (Kurkijoki, Hiitola, Parikkala ja Jaakkima) ja Käkisalmen (Käkisalmi, Kaukola, Pyhäjärvi, Sakkola, Metsäpirtti ja Räisälä) rovastikunnat.³⁴⁴ Alueella asui vuoden 1897 alussa yhteensä 81551 luterilaista.³⁴⁵ Luterilaisen väestön keskuudessa eli myös vahva ortodoksinen vähemmistö. Vuonna 1900 Sortavalan ortodoksisessa seurakunnassa oli 2236 jäsentä. Pienempiä jäsenmäärältään olivat Käkisalmen ja Tiurulan (Kurkijoki) ortodoksiset seurakunnat.³⁴⁶ Laatokan Karjalan itäosassa Salmin, Suojärven, Suistamon ja Korpiselän kunnat muodostivat lähes täysin yhtenäisen ortodoksisen alueen. Impilahdella ja Soanlahdella molempien kirkkojen kannattajia asui yhtä paljon.³⁴⁷

Sortavalan rovastikunnan alueelle lestadiolaisuus levisi ensimmäiseksi todennäköisesti Impilahden seurakuntaan. Vuonna 1887 kirkkoherra Niilo Hulkkonen mainitsi *laestadian eli Aatu Laitisen opin* voittaneen alaa seurakunnassa. Hän arvioi lestadiolaisten määräksi 20 henkeä. Lestadiolaisuudesta keskusteltiin myös piispantarkastuksessa liikkeen nimeä mainitsematta. Kirkkoherran lausunnon mukaan liike saapui pari vuotta aikaisemmin ja oli voimakkaimmillaan kohta tulonsa jälkeen.³⁴⁸ Myös Soanlahdelle herätys saapui samoihin aikoihin.³⁴⁹ Impilahden vuonna 1938 ilmestyneessä pitäjän ja seurakunnan historiasa on herätysliikkeen tulo ajoitettu hieman aikaisemmaksi.³⁵⁰ Tähän viittaavat myös eräät muistokirjoitukset.³⁵¹

Lestadiolaisuus saattoi tulla Impilahdelle Pietarista, jossa pitäjämästä kotoisin ollut suutari Juho Sipolainen oli liittynyt liikkeeseen 1870-luvulla. Hän toimi

³⁴⁴ Neovius 1898, 121 - 125, 128 - 134.

³⁴⁵ Neovius 1898, 220.

³⁴⁶ Kansanaho 1985, 218 - 219.

³⁴⁷ Kansanaho 1985, 219. Vuonna 1900 mainituissa pitäjissä asui noin 24 700 ortodoksia.

³⁴⁸ KA. PTA. Cf:9. Impilahden srkert. 20.9.1887 (Niilo Hulkkonen); MMA. LSKA. Imp-KA. II D.c.g. Ptpk. 24.-27.9.1887 (Karl Henrik Alopaeus).

³⁴⁹ KA. PTA. Cf:9. Sortavalan rvkkert. 14.9.1887 (Anders Gustaf Walle).

³⁵⁰ Laitinen 1938, 297.

³⁵¹ Vuonna 1924 kuolleen Maria Myllärisen (o.s. Tuunanen. 1859-1924) muistokirjoituksessa kerrottiin hänen tehneen "parannuksen noin 40 vuotta sitten". (HÄ 3/1924, 48). Anton Grönbergin (1863-1928) muistokirjoituksessa todettiin: "nuoruudestaan asti kaidan tien kulkija" (HÄ 5/1928, 76).

saarnaajana Pietarissa ja myöhemmin Käkisalmen ympäristössä sekä Impilahdella. Impilahtelainen Matti Vanninen (1867-1952) on muistellut herätysten alkaneen jo vuonna 1879. Vannisen mukaan välittäjänä oli Pietarissa lestadiolaisuuteen liittynyt "mummo", joka ei uskaltanut käyttää lestadiolaisuuden keskeisintä tunnusmerkkiä, synninpäästöä. Pohjoiskarjalainen saarnaaja Heikki Haapalainen käytti ensimmäisenä synninpäästöä poiketessaan Impilahdella työmatkallaan Aunuksen Vytegraan. Tämä tapahtui aikaisintaan vuonna 1883. Vanninen on muistellut herätykseen liittyneen nuorisoa, joista kaikki eivät ottaneet synninpäästöä vastaan. He jäivät ulkopuolelle liikkeen saatua lestadiolaisuuden tunnusmerkit. Impilahdella toimivat saarnaajina 1880-luvulta alkaen Kerisyryssä asuneet Antti Tuunainen (1862-1916) ja Pekka Nykänen (1865-1912). Tuunainen liikkui saarnamatkoillaan lähinnä Laatokan Karjalassa, Nykänen vain kotipitäjässään.³⁵² Lestadiolaisuutta oli Kerisyryän kylän³⁵³ lisäksi ainakin Haukkaselässä³⁵⁴, Purovaarassa³⁵⁵ ja kirkonkylässä.³⁵⁶

Uukuniemen kirkkoherrana vuosina 1875 – 1910 toiminut Anders Gustaf Walle tuli tunnetuksi sekä lestadiolaisuuden että uukuniemeläisen herätysliikkeen vastustajana. Anders Gustaf Walle oli pappissäädyn edustajana valtiopäivillä vuosina 1899, 1900, 1904, 1905 – 1906. Lisäksi hänet valittiin kirkolliskokousedustajaksi vuonna 1903.

Laatokka-lehdessä oli 1880-luvulla useita artikkeleita ja mielipidekirjoituksia, joissa aiheena oli lestadiolaisten toiminta Impilahdella. Lehtikirjoittelu alkoi vuonna 1885. Kirjoituksissa kerrottiin seuroissa olleen paljon väkeä ja tilaisuuksissa syntyneen opillisia väittelyjä. Vaikka suurin osa kirjoittajista suhtautui negatiivisesti paikkakunnalle tulleeseen uuteen herätysliikkeeseen, sitä myös puo-

³⁵² Raittila 1967, n:ot 320, 471, 520 ja 531; Kolk 5/1911, 72-73 (M. Holopainen); SL 4/1916, 108-110 (E. Tuunanen); HÄ 9/1940, 116-117; 10/1940, 132-134 (Matti Vanninen: Muistelmia Itä-Karjalan herätyksestä, joka alkoi Impilahdella vuonna 1879).

³⁵³ Kerisyryän kylästä olivat kotoisin edellä mainittujen Antti Tuunaisen ja Anton Grönbergin lisäksi muistokirjoituksessa mainittu Matti Holopainen (1866-1933). (HÄ 7-8/1934, 107. M. Vanninen).

³⁵⁴ Haukkaselästä oli kotoisin edellä mainittu Maria Myllärinen.

³⁵⁵ Purovaarassa asuneista lestadiolaisista tunnetaan nimeltä Olli (1872-1939) ja Anna (o.s. Myllärinen, 1874-1938) Jolkkonen. (HÄ 1/1939).

³⁵⁶ Kirkonkylästä olivat kotoisin Regina Tuunainen (k. 1920 liki 70-vuotiaana), jonka kerrottiin olleen "uskomassa" yli 30 vuotta (HÄ 4/1920, 79-80. J. Savolainen), ja Helena Holopainen (n. 1852 -1927), joka oli liittynyt lestadiolaisuuteen vuonna 1897 (HÄ 9/1927, 136. P. Myllärinen).

lustettiin.³⁵⁷ Impilahden seurakunnassa sijaitsevilla Pitkärannan³⁵⁸ tehtailla oli lestadiolaisuutta vuonna 1885. Liikkeeseen kuului useita tehtaan työntekijöitä, ja heidät mainittiin myös Pitkärannan seurakuntakertomuksessa vuonna 1891. Laatokka-lehdessä oli Pitkärannan lestadiolaisuudesta samoin useita kirjoituksia.³⁵⁹ Papiston mukaan herätys laantui 1880-luvun loppupuolella. Tähän viittaa vuoden 1894 seurakuntakertomus, jossa lestadiolaisten määrä oli edelleen 20 henkeä. Lisäksi todettiin, ettei *liike ole siintään edistynyt kahdeksaan vuoteen*.³⁶⁰ Kirkkoherran arvio vaikuttaa liian pieneltä. Lestadiolaisia oli seurakunnassa 1800-luvun lopulla vähintään 50 henkeä.³⁶¹

Soanlahden seurakunnassa lestadiolaisuus rajoittui kahteen kylään, jotka sijaitsivat Impilahden seurakunnasta liitetyssä Suistamon pitäjän osassa. Näissä Kontuvaaran ja Laitiaisten kylissä oli lestadiolaisia vuonna 1891 puolisen kymmentä, viisi vuotta myöhemmin kymmenkunta henkeä.³⁶² Heistä tiedetään nimeltä Antti ja Eeva Lintunen, jotka muuttivat seurakuntaan vuonna 1888 Nurmeksesta.³⁶³ Rovastikunnan itäisissä seurakunnissa Salmassa, Suojärvellä ja Korpiselässä ei lestadiolaisuutta ollut 1800-luvun puolella. Ainakin kirkolliset asiakirjat ja lestadiolaislehdistö vaikenevat siitä tyystin. Sisäryhmäperinteessä on säilynyt tietoja Värtsilästä tehdyistä lähetysmatkoista Korpiselän seurakuntaan.³⁶⁴

Ruskealan seurakunnassa oli vuonna 1887 vain yksi lestadiolaisperhe, joka oli muuttanut seurakuntaan Pietarista.³⁶⁵ Herätysliikkeen toiminta oli jo hiipumassa, kun piristystä toi Karjalan radan (Viipuri – Sortavala – Joensuu) rakentaminen.³⁶⁶ Rautatietyömaalla toimi urakoitsijana lestadiolainen David Tolonen, jonka palveluksessa oli runsaasti liikkeeseen kuuluvia. Heidän joukossaan oli myös lestadiolaissaarnaajia, ja seuratoiminta oli vilkasta. Seuroja olivat muualta käyneet pitämässä talollinen Esko Pellikka Kurkijoelta, nuohoojamestari Heikki Hiltunen Joensuusta, talollinen Antti Tuunainen Impilahdelta ja mäkitupalai-

³⁵⁷ Laatokka 19/12.5.1885; 20/19.5.1885; 22/2.6.1885; 24/16.6.1885.

³⁵⁸ Pitkärannan tehdasseurakunta sai senaatin luvalla oman saarnaajan 20.11.1889. Seurakunnan kirkoksi muutettiin käytöstä poistettu viilaus- ja konehuone. Pappi siirtyi pois seurakunnasta tehdastoiminnan lakattua 1904 (Colliander 1910, 523).

³⁵⁹ Laatokka 25/23.6.1885; 27/7.7.1885; 35/1.9.1885; 4B/26.1.1886; 7/16.2.1886; 29B/20.7.1886; KA. PTA. Cf:10. Pitkärannan srkert. 5.1.1891 (Niilo Hulkkonen).

³⁶⁰ MMA. LSKA. ImpKA. II D.c.g. Srkert. 1.7.1894 (Niilo Hulkkonen).

³⁶¹ Luukka 1964a, 226; Lukuisat muistokirjoitukset ja useamman tunnetun lestadiolaisaarnaajan asuminen paikkakunnalla viittaisivat huomattavasti suurempaan lestadiolaisyhteisöön kuin kirkkoherran antama arvio.

³⁶² KA. PTA. Cf:10. Soanlahden srkert. 2.1.1891 (Karl Tawast); Cf:12. Soanlahden srkert. 25.9.1896 (Karl Tawast).

³⁶³ Luukka 1964a, 221.

³⁶⁴ Lestadiolaisuus ja ns. vapaat suunnat saivat jalansijaa Salmin ja Suojärven pitäjässä 1920-luvulla, jolloin alueen ortodoksinen yhtenäiskulttuuri joutui voimakkaan murroksen kohteeksi (Ks. Hämynen 1993, 234-243, 277-279).

³⁶⁵ KA. PTA. Cf:9. Ruskealan srkert. 26.9.1887 (A. E. Ekroth).

³⁶⁶ Karjalan radan rakentaminen alkoi vuoden 1890 alussa. Rataosa välille Sortavala – Joensuu valmistui 12.10.1894 (Immonen 1961, 24).

nen Taavetti Salminen Hiitolasta. J. Rätty kuvaa tilannetta *Sanomia Siionista*-lehdessä näin:

Vaan Isä kuuli lastensa huokaukset ja lähetti yhden veljen, rautatien tekijän, joka urakoitsi ja piti paljon työmiehiä. Niissä oli kristityitä puhuvaisia miehiä, pidettiin seuroja heidän kortteereissa ja käytiin muuaallaki, missä oli kristityitä. Paljon on Jumala tämän veljen D.Tolosen kautta virkistänyt meitä ja on löytynyt tuhlaajapoikia ja tyttäriä. Kalliit on ne veljet, jotka ovat käyneet meitä ruokkimassa evankeliumin saarnalla E.Pellikka, H.Hiltunen, A.Tuunas ja D.Salminen.³⁶⁷

Lestadiolaisten määrä seurakunnassa kasvoi, ja vuonna 1895 kirkkoherra Jalkanen arvioi heitä olevan 15-20 henkeä.³⁶⁸ Herätysliikettä oli pitäjässä Pirttipohjan ja Höksölän kylissä.³⁶⁹ Ruskealalaisista oli vain muutamia muistokirjoituksia lestadiolaislehdissä.³⁷⁰ *Sanomia Siionista*-lehdessä kertoi vuonna 1893 J. Rätty Ruskealan lestadiolaisilla olevan oman seuratuvan: *Nyt on Jumalan lapsilla olopaikka ja saadaan seuroja pitää*. Kyseessä ei liene ollut kuitenkaan perinteinen rukoushuone, sillä niin sisäryhmäperinne kuin muutkin lähteet vaikenivat siitä tyystin.³⁷¹ Herätysliikkeen toiminta taantui 1890-luvun puolivälin jälkeen, kun Karjalan rata valmistui ja muualta saapuneet lestadiolaiset rakentajat poistuivat. Paikkakunnalle jäi pienehkö, muutamia perheitä käsittänyt lestadiolaisyhteisö.³⁷²

Sortavalan seurakunnan uskonnolliseen elämään löi leimansa renqvistiläisyys ja varsinaisena eriuskolaisliikkeenä siellä esiintyi skoptsilaisuutta.³⁷³ Ensimmäinen papiston epäsuora viittaus lestadiolaisuuteen Sortavalassa oli vuonna 1890 rovastikuntakertomuksessa, jossa kerrottiin lahkolaisia (tarkoitettiin lestadiolaisia) löytyvän rovastikunnan jokaisessa seurakunnassa. Lestadiolaisten määräksi kirkkoherra Johan Sahlman arvioi kaksikymmentä henkeä.³⁷⁴ *Sanomalehti* Satakunnassa oli kuitenkin jo vuonna 1879 kuvaus lestadiolaisseuroista Sortavalassa. Herätyksen esiintyminen 1870-luvun lopulla on täysin mah-

³⁶⁷ SS 12/1891, 230-232 (J. Rätty: Kirje Ruskealasta); SS 8/1893, 169-171 (J. Rätty: Kirje Ruskealasta).

³⁶⁸ KA. PTA. Cf:11. Ruskealan ptptk 1-3.9.1894 (Herman Råbergh).

³⁶⁹ SLK. Oskari Olkkosen hst. 19.2.1984; Linda Kaartoahon hst. 13.4.1985.

³⁷⁰ Muistokirjoituksia oli seuraavista lestadiolaisista; Juho Jaatinen (1888-1922) Pirttipohjasta, jonka vanhemmat olivat myös lestadiolaisia (HÄ 9/1922, 157), Matti Jaatinen (1864 -1928) Pirttipohjasta (HÄ 1/1929, 5-6), Maria Rautiainen (o.s.Koljonen 1886-1932, muuttanut vuonna 1927 Ouluun. HÄ 4/1932, 62), Ida Pesu (o.s.Lemmetynen 1873-1935) Höksölästä (HÄ 3/1936, 40), August Sairanen (1873-1953, asui myöhemmin Viipurissa ja Parkanossa, SL 7-8/1953, 164).

³⁷¹ SS 1893, 169 - 171.

³⁷² MMA. LSKA. RusKA. De:1. Srkert. 18.1.1896 (J. Jalkanen); Vuonna 1902 kerrottiin Ruskealassa olleen enää kolme lestadiolaisperhettä (Savonlinnan hiippakunnan synod.kok. pöytäkirja 14 - 17.10.1902, 98); SLK. Oskari Olkkosen hst. 19.2.1984; Linda Kaartoahon hst. 13.4.1985.

³⁷³ KA. PTA. Cg 4:2. Sortavalan srkert. 5.3.1880 (Gabriel Porthan); Sortavalan rvkert. 16.3.1885 (Anders Gustaf Walle).

³⁷⁴ KA. PTA. Cg 4:3. Sortavalan rvkert. 22.4.1890 (Anders Gustaf Walle).

dollista, sillä liikkeen toiminnasta löytyy samoihin aikoihin tietoja läheisistä Pälkjärven ja Jaakkiman pitäjistä.³⁷⁵ Herätysliikkeeseen liittyi tässä vaiheessa vain muutamia henkilöitä. Lestadiolaislehtiä tilattiin Sortavalaan vuonna 1882 yksi kappale ja seuraavana vuonna kolme kappaletta. Lehtien levikistä voidaan päätellä liikkeen voimistuminen 1890-luvun alussa, sillä vuonna 1892 *Sanomia Siionista*-lehden tilausmäärä oli noussut yhteentoista.³⁷⁶ Karjalan radan rakentaminen heijastui myös Sortavalassa liikkeen kannatuksen kasvuna. Lestadiolaisuus sai mukaansa kymmeniä henkilöitä. Ensimmäinen tervehdyskirje Sortavalasta löytyy vuodelta 1893.³⁷⁷ Muistokirjoitusten perusteella ei voi tehdä liikkeen leviämisestä johtopäätöksiä, sillä ainoastaan maalarimestari Matti Huttusen (1860-1915) nekrologissa oli lestadiolaistumisajankohta (1890) 1800-luvulla.³⁷⁸

Valma Luukan mukaan lestadiolaisuuden Sortavalaan toi kuopiolainen saarnaaja, räätälimestari Juho Jauhainen (1832-1906). Saman arvion esittää *Luukkaan* tukeutuen myös *Seppo Lohi*. Tieto perustuu mitä ilmeisemmin Leppävirralta vuonna 1920 saapuneen puuseppä Kalle Jauhaisen (1869 – 1944) sekoittamiseen edellä mainittuun Juho Jauhaiseen.³⁷⁹ Lestadiolaisuutta oli Sortavalan kaupungin ohella pitäjän itäosassa sijainneessa Läskelän teollisuustajamassa.³⁸⁰ Perimätieto mainitsee paikallisena puhujana Juho Hämäläisen (1865 – 1940), joka oli rautateillä kantajana ja yövartijana. Hän muutti Sortavalaan kuitenkin vasta vuonna 1904 Uukuniemeltä. Toiseksi Sortavalan saarnaajaksi on haastattelussa mainittu valokuvaaja Savinen (pitäisi olla Savinainen), mutta hänen saarnaajuudestaan ei löydy muualta vahvistusta. Lisäksi on todennäköistä, että hän liittyi herätysliikkeeseen vasta 1900-luvun puolella.³⁸¹

³⁷⁵ Satakunta 16/19.4.1879; OMA. Laestadiana 10. Ed:6. F. Forsman 29.8.1889; Sarlin 1947, 15.

³⁷⁶ Luukka 1964a, 213.

³⁷⁷ SS 7B/1893, 154-155 (Aina Matilainen).

³⁷⁸ Kolk 24/1915, 415-417 (Matti Vanninen).

³⁷⁹ Luukka 1964a, 212; Raittila 1967, n:o 129; Kinnunen 1996, 98; Lohi 1997a, 641; Ida Lötjösen haastattelun (OMA. Laestadiana10. Ec:1. Ida Lötjösen hst. 5.9.1962) ja Eino Vaherjoen kirjoittaman muistokirjoituksen perusteella näyttää siltä, että vanhoillislestadiolaisuuden perinteessä herätysliikkeen tuojana pidettiin nimenomaan Kalle Jauhiaista (SL 2/ 1944, 30). Sisäryhmäperinteen luoma kuva liittyy vanhoillislestadiolaisuuden toiminnan voimakkaaseen virkistymiseen seudulla Jauhiaisten muuttua seudulle.

³⁸⁰ *Valma Luukka* mainitsee Sortavalan lestadiolaisuuden keskittyneen Harluun ja ennen kaikkea Läskelän tehtaitten lähistölle. Hän nimeää seudun saarnaajista kaksi, Eetu Tuunasen ja Jurvelinin. Hugo Jurvelin (myöh. Jokikivi) ja Tuunanen muuttivat seudulle kuitenkin vasta 1920-luvulla. Harlussa lestadiolaisuus levisi voimakkaasti juuri 1920-luvulla, ja aikaisemmin seudulla oli vain harvoja lestadiolaisia (SRKA. Eino Rouvisen hst. 31.8.1971; HYKHL/K 1. Harlu 14N. p. 320 -322).

³⁸¹ Luukka 1964a, 212; OMA. Laestadiana10. Ec:1. Ida Lötjösen hst. 5.9.1962; Juho Hämäläisen osalta, ks. Uukuniemi KA. Aa:16.Rk. 1900 – 1909, 720. I.Ba:1. Seurakunnasta ja seurakuntaan muuttaneet 1870 – 1915, 19.5.1904.

Lahdenkylässä lestadiolaisuuden keskeiseksi vaikuttajaksi on mainittu Juho Rätty (Kultamäen Rätty),³⁸² jonka talossa järjestettiin seuroja ja pidettiin kylän pyhäkoulua sekä kiertokoulua. Pyhäkoulut muodostuivat seuratilaisuuksiksi. Niihin tuli paljon myös aikuista väestöä, koska kirkkoon oli pitkä matka. Kun Sortavalan tuli ylimääräiseksi papiksi lestadiolaispastori Vilhelm Ferdinand Fagerlund vuonna 1898, hän kävi joka sunnuntai pitämässä seuroja Rädyn tuvassa. Seuroissa puhui opettaja Antti Pitkänen (s. 1862),³⁸³ joka oli liittynyt lestadiolaisuuteen samoihin aikoihin, kun Fagerlund tuli seurakuntaan.³⁸⁴ Sortavalassa toimi ylimääräisenä pappina vuosina 1894 -1896 toinenkin lestadiolaispappi, Koivistolta tullut Johan Teodor Bäckman (1865-1908). Rovasti Alexander Gustaf Walle syytti häntä Uukuniemen seurakuntakertomuksessa 1895 lestadiolaisten mielipiteitten suosimisesta ja muitten seurakuntalaisten loukkaamisesta.³⁸⁵ Sortavalassa asui jonkin aikaa 1890-luvulla maalari Otto Ville Tenhunen, joka mahdollisesti jo silloin oli saarnaaja. Sortavalan seudun ensimmäisten lestadiolaisten joukkoon kuului myös kirjansitoja Antti Haatanen (s.25.9.1873 Sortavalassa), joka muutti kotiseudultaan vuonna 1900 Helsinkiin tullen tunnetuksi eräänä Helsingin esikoislestadiolaisuuden keskeisenä vaikuttajana. *Valma Luukka* on esittänyt Sortavalan lestadiolaisyhteisön suuruudeksi 50 henkeä.³⁸⁶

Muistokirjoitusten, tervehdyskirjeitten ja haastattelujen perusteella on mahdollisuus luoda melko aukoton kuva Uukuniemen lestadiolaisuudesta. Liikkeen vaiheita pitäjässä sivutaan lisäksi yhdessä kirkkohistorian pro gradu-työssä sekä yhdessä pastoraalityössä.³⁸⁷

Varhaisimmat lestadiolaistumisajankohdat Uukuniemellä olivat joko 1870-luvun lopulla tai 1880-luvun alussa. Seuralukkarina toimineen Antti Matikaisen (1856 - 1938) muisteltiin olleen "uskomassa" lähes 60 vuotta ja olleen paikkakun-

³⁸² Juho Rätty on mahdollisesti sama henkilö, joka kirjoitti kaksi tervehdyskirjettä Ruskealasta *Sanomia Siionista*-lehteen vuosina 1891 ja 1893. Hänen vaimonsa ja anoppinsa olivat kotoisin Ruskealasta (SS 12/1891, 230-232; 8/1893, 169-171; Luukka 1964a, 213). *Luukan* antamat tiedot Sortavalan seudun lestadiolaisuudesta ovat epä-tarkkoja. Lahdenkylän hän nimeää virheellisesti Lahdenpohjaksi. Myös henkilönimissä ja yhteiskunnallisen aseman kuvauksessa on virheellisyyksiä (Ks. KA.Viipurin läänin henkikirjat 1910. Sortavalan pitäjä, Lahdenkylä).

³⁸³ Kansakoulunopettaja Antti Pitkänen muutti vuonna 1924 Oulunkylän seurakuntaan. (SorkaupKA. rk. 1911 - 1920, s. 291; rk 1921 - 1930, s. 402; SormsrKA. rk 1921 - 1930, III, s. 390).

³⁸⁴ OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Ida Lötjösen hst. 5.9.1962; Luukka 1964a, 213; Ks. myös Pakkanen 1960, 40-41.

³⁸⁵ Raittila 1967, n:o 576; KA. PTA. Cf:11. Uukuniemen srkert. 20.8.1895 (Anders Gustaf Walle).

³⁸⁶ Luukka 1964a, 226.

³⁸⁷ Pörsti, Juhani; Kirkko ja herätysliikkeet Kurkijoen rovastikunnassa ja Uukuniemellä 1870- 1904. Kirkkohistorian laudaturtyö. HYTTK 1970; Vainikainen, Matti; Pellikkalaisuus-nimisen separaatioliikkeen syntyyn johtaneita syitä. Pastoraalikirjoitus OTA. 1969.

nalla ensimmäisiä, joka otti vastaan evankeliumin.³⁸⁸ Lestadiolaisuus saapui pitäjään sekä Viipurista että Pietarista. Herätysliikkeen tuojaksi mainitaan uukuniemäläinen Juho Hannonen (1861-1924), joka palveli Suomen kaartin pataljoonassa aliupseerina vuosina 1883-1886. Hän liittyi tällöin lestadiolaisuuteen tutustuttuaan vääpeli Matti Kuulaan, joka palveli samassa joukko-osastossa. Juho Hannonen toimi myöhemmin Viipurin tarkka-ampujapataljoonassa platoonan päällikkönä sekä vuosina 1890-1896 poliisina Viipurissa. Tämän jälkeen hän sai poliisin viran Uukuniemeltä, jossa viljeli samalla kotitilaansa Matrinvälän kylässä. Hannonen toimi saarnaajana sekä Viipurissa että myöhemmin Uukuniemellä asuessaan. Perimätieto kertoo lestadiolaisen Berg-nimisen naishenkilön (Berginmatami, pietarilaisen hopeasepän rouva) palanneen samoihin aikoihin kotiseudulle Matrinvälän kylään Pietarista. Hän rakennutti komean päärakennuksen Kukkarin myllylle. ”Berginmatami” puheli ahkerasti ”löydöstään” kotiseudullaan. Varsinaiset herätykset alkoivat Uukuniemellä vuonna 1887, jolloin Juho Hannonen palasi armeijan palveluksesta kotiseudulle. Juho Hannonen oli luullut kotiseudulle palatessaan, ettei siellä ollut lainkaan lestadiolaisia, mutta sitten niitä alkoi ilmaantua. Hänestä tuli puhujan tehtävänsä ja yhteiskunnallisen asemansa ansiosta itseoikeutettu lestadiolaisyhteisön johtaja.³⁸⁹

Vanhoillislestadiolainen Matti ja Helena Matikaisen perhe Uukuniemen Niukkalasta. Matti Matikainen toimi kotiseudullaan maallikkosaarnaajana 1890-luvulta lähtien.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Uukuniemellä asui useita lestadiolaisaarnaajia. Latvasyrjän kylässä oli kaksikin puhujaa, räätäli Pekka Berg (1856 -

³⁸⁸ SL 9/1938, 195; (Väinö Matikainen); Antti Matikainen on muistellut olleensa ”kovassa heräyksessä” ja löytäneensä sielun rauhan Juho Hannosen saarnattua hänelle synninpäästön (MKK. Maija Matikaisen hst. 10.4.1976).

³⁸⁹ Raittila 1967, n:ot 76 ja 221; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; MKK. Maija Matikaisen hst. 10.4.1976; Otto Matikaisen puhst. 14.9.1994; Luukka 1964a, 214; Vuorinne 1970, 244.

1901)³⁹⁰ ja torppari Pekka Muukkonen (1873-1933). Pekka Berg oli muuttanut Latvasyrjän kylään Niukkalasta, jossa lestadiolaisuus sai Matrinv kylän ohella ensiksi kannatusta.³⁹¹ Niukkala ja Matri muodostuivat herätysliikkeen paikallisiksi keskuksiksi. Vuonna 1894 Niukkalassa kerrottiin olleen 30 lestadiolaista. Seurapaikkoina olivat Niukkalan Timolahdessa Mikko (1849 – 1912) ja Maria Silventoisen (o.s. Hynninen, 1871 – 1913) sekä Myötävaaralla Antti ja Anna (o.s. Kuikka) Matikaisen talot.³⁹² Niukkalassa paikallisena saarnaajana oli Matti Matikainen (1851 - 1920). Hän muutti Viipuriin vuonna 1908. Matikaisen perheen lestadiolaistuminen on tapahtunut jo 1880-luvun puolella, sillä rippikirjasta löytyy hänen kohdaltaan maininta: *Kielletty 22.10.1890 kokousten pidosta ja opettajana esiintymisestä*. Näin ollen Matti Matikainen toimi tuossa vaiheessa jo saarnaajana.³⁹³

Matrinv kylässä lestadiolaisen seuratoiminnan keskuspaikkana oli Juho ja Maria (o.s. Londén, 1864 – 1932) Hannosen talon ohella Anna-Mari ja Pekka Suomalaisen koti.³⁹⁴ Isompia seuroja pidettiin Uukuniemellä pari kertaa vuodessa joko Matrinv kylässä Hannosella tai Latvasyrjässä Pekka ja Liisa (o.s. Berg, 1865 – 1950) Bergillä ja Pekka Muukkosella. Lestadiolaisuutta oli pitäjässä lisäksi Ännikänniemessä sekä Kummunkylässä. Ännikänniemessä seurapaikkana oli Poutala-niminen Juho (1866 – 1932) ja Hilma (o.s. Ahokas, 1871 – 1946) Toivasen talo.³⁹⁵

Kummunkylässä vuonna 1890 kesällä ja syyskuussa pidetyt seurat johtivat lestadiolaisten ja ei-lestadiolaisten väliseen oikeudenkäyntiin. Seuratalon isäntä Mikko Silventoinen nosti kanteen (joka hylättiin) seurojen häiritsemisestä kahta miestä vastaan. Kantajan puolelta todistajana oli talollinen Matti Kinnunen (s.1864) Niukkalan Pykälävaarasta. Seuroissa oli ollut puhumassa poliisi Juho Hannonen. Mikko Silventoinen toimi itsekin saarnaajana, sillä hänen kohdaltaan löytyy rippikirjoista kaksi tähän viittaavaa merkintää: *Lukkarin läsnäollessa kielletty kokousten pidosta ja opettajatoimesta 22.10.1890*. Uusi varoitus annettiin viisi vuotta myöhemmin: *16.8.1895 varoitettu harhaopista ja kirkollisten toimitusten ja tapain julkiylönkatsomisesta*.³⁹⁶ Lestadiolainen talollisenpoika Pekka Berg (myöh. Vuorisalo, 1859 - 1922) Kummunkylästä tuli saarnaajana tunnetuksi

³⁹⁰ Uukuniemi KA. Aa:13. rk. 1890 – 1899, s. 238; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; HYKHL/K 1. Uukuniemi 12. *Valma Luukan* laudaturtyössään (s. 214) mainitsema Bär on ilmeisesti kyseinen räätäli Pekka Berg.

³⁹¹ Vainikainen 1969, 42; MVK. Juho Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; HYKHL K/1 Uukuniemi 12; SL 3/1934, 58 (Salli Muukkonen).

³⁹² Uukuniemi KA. Aa:12, s. 165. Aa:13, s. 180; VS 127/6.6.1894; MVK. Juho Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; JPK. Emma Ahokkaan hst. 3.6.1970; MKK. Maija Matikaisen hst. 10.4.1976.

³⁹³ Uukuniemi KA. Aa:13. rk. 1890 – 1899, s. 435; SL 3/1934, 50 (Helena Matikaisen (1859 - 1933) muistokirjoitus; Maija Matikaisen hst. 10.4.1976.

³⁹⁴ Suomalaiset olivat liittyneet herätysliikkeeseen vuonna 1893 (SL 6/1933, 133. Emma Ahokas).

³⁹⁵ MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; JPK. Emma Ahokkaan hst. 3.6.1970; Kukkonen 1993, 429.

³⁹⁶ Luukka 1964b, 51; Uukuniemi KA. Aa:13. rk. 1890 – 1899, s. 180, 394.

Joensuussa. Hän muutti sinne Uukuniemeltä vuoden 1891 lopulla.³⁹⁷ Pitäjän lestadiolaiset kuuluivat yleensä talollisväestöön. Monet hankkivat sivuansioita suutareina, räätäleinä, hierojina ja kirvesmiehinä. Alkuvuosina herätysliikkeeseen kuuluneita oli noin 20 – 30 henkeä. Lestadiolaisten määrä kasvoi koko ajan ollen 1800-luvun lopulla noin 60 henkilöä. Tosin vuoden 1902 synodaalikouksen pöytäkirja ilmoittaa määräksi 34 henkilöä.³⁹⁸

Kurkijoen rovastikunnassa baptismi sai kannatusta 1860-luvulla Parikkalassa ja Kurkijoella. Kurkijoen rovastikuntakertomuksissa ei mainita lestadiolaisuutta vuosina 1875 eikä 1880. Rovastikunnassa oli myös joitakin hyppääjäliikkeen kannattajia.³⁹⁹ Ensimmäisen kerran lestadiolaisuutta todettiin Kurkijoella olevan vuonna 1885. Liike sai alussa kannattajia vain muualta muuttaneiden työläisten joukossa. Vähitellen herätysliike levisi myös paikallisen väestön keskuuteen. Vuoden 1888 kertomus oli ristiriidassa aikaisempien kanssa. Siinä kirkkoherra Adolf Emerik Olsoni kertoi lestadiolaisuutta olleen seurakunnassa jo kauan aikaa. Sillä oli enemmän kannattajia kuin baptismilla, johon kuului toistakymmentä henkeä. Lestadiolaisuutta todettiin levinneen samoihin aikoihin Jaakkimaan ja Hiitolaan.⁴⁰⁰ Kirkkoherran arvio lestadiolaisista oli varsin myönteinen vuonna 1890:

Hihhulilaisuuden vaikutus on hyvin vähäinen. Viimeksi mainitun lahkon täällä olevat etevimmät edustajat ovat papistoa kohtaan osoittaneet jonkinlaista suvaitsevaisuutta, eivätkä muutenkaan ole matkaansaattaneet mainittavia häiriöitä. Heidän ulkonaisen vaeluksensa suhteen ei myöskään ole erikseen muistuttamista.⁴⁰¹

Ensimmäiset kosketukset lestadiolaisuuteen saattoivat syntyä Kurkijoelta jo 1860-luvun lopulla. Nimittäin vuonna 1867 Kurkijoen Tervun kylään muutti torppari Esko Laurinpoika Pellikka (s. 1820) perheineen Haapavedeltä. Perheenjäsenet tunnettiin seudun keskeisinä lestadiolaisina 1880-luvulla. On mahdollista, että Pellikat olivat liittyneet herätysliikkeeseen jo ennen Kurkijoelle muuttoa. Heidän aikaisemmalla kotiseudullaan lestadiolaisuuden varhaisimmat kontaktit alkoivat vuonna 1863 ja varsinaiset herätykset nälkätalvena 1867 – 1868. Perheen pojista satulaseppä Esko Pellikka (1862-1907) oli 1880-luvulta alkaen Laatokan Karjalan merkittävin lestadiolaissaarnaaja, joka liikkui saarnamatkoilla Karjalan lisäksi Savossa ja Etelä-Suomessa. Perheen isä Esko Laurinpoika Pellikka toimi mahdollisesti saarnaajana.⁴⁰²

³⁹⁷ Uukuniemi KA. Aa:12. rk. 1880 – 1889, s. 157; Raittila 1967, n:o 556. Paikallinen perimätieto ei muista Pekka Vuorisaloa saarnaajana, joten on mahdollista, että hänen saarnaajatoimensa alkoi vasta Joensuussa.

³⁹⁸ Luukka 1964a, 226; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968. Savonlinnan hiippakunnan synod.kok. ptk. 14 – 17.10.1902, 98.

³⁹⁹ KA. PTA. Cg 4:2. Kurkijoen rvkkert. 9.4.1875 ja 1.3.1880 (Gunnar Söderholm).

⁴⁰⁰ KA. PTA. Cg 4:2. Kurkijoen rvkkert. 22.4.1885 (A. E. Olsoni); Cf:9. Kurkijoen srkert. 6.10.1888 ja rvkkert. 6.10.1888 (A. E. Olsoni).

⁴⁰¹ KA. PTA. Cg 4:3. Kurkijoen rvkkert. 1.4.1890 (Aadolf Emerik Olsoni)

⁴⁰² Raittila 1967, n:o 349; Vainikainen 1969, 32; Luukka 1964a, 201-202; Kokkonen 1995, 14-21.

Lestadiolaisuutta oli Kurkijoen pitäjässä Tervun kylän lisäksi Raholan, Sorjon ja Elisenvaaran kylissä ja Heinäsenmaan saarella. Raholan kylässä oli vanhimpia lestadiolaisia Kalle Ristolaisen (k. 1919)perhe ja Elisenvaarassa Wilhelm Matilaisen perhe.⁴⁰³ Elisenvaaraan lestadiolaiset rakensivat Kivikkömäkeen seuratuvaan 1900-luvun alkuvuosina.⁴⁰⁴ Karjalan radan rakentaminen 1890-luvulla merkitsi lestadiolaisuudelle vireän toiminnan kautta. Radanrakentajien joukossa oli paljon lestadiolaisia työmiehiä, jotka pyhäisin kokoontuivat seuroihin. Heistä tunnetuin oli ratamestari Vilho (Ville) Matilainen (1838-1913), joka muutti vuonna 1895 Jaakkimaan ja sieltä vuonna 1901 Kurkijoelle. Matilainen liikkui työnsä vuoksi laajalla alueella, ja hän oli tunnetuimpia saarnaajia Itä-Suomessa pian lestadiolaistumisensa (1887) jälkeen. Joitakin muualta muuttaneita lestadiolaisia radanrakentajia jäi Ville Matilaisen tavoin asumaan pysyvästi Laatokan Karjalaan.⁴⁰⁵ Seurakunta- ja rovastikuntakertomuksissa arvioitiin lestadiolaisuuden vaikutus 1890-luvulla vähäiseksi ja toiminta laimentuneeksi, vaikka samalla todettiin, että *jonkun proselyytinkin saavat*. Kirkkoherran asenne lestadiolaisuuteen näyttää säilyneen myönteisenä.⁴⁰⁶ *Sanomia Siionista*-lehteä tuli pitäjään vuonna 1889 kuusi kappaletta. Kurkijoen lestadiolaisten määrä lienee 1890-luvulla ollut noin 50 henkeä.⁴⁰⁷

Hiitolassa kirkolliset viranomaiset huomioivat lestadiolaisuuden vuosia aikaisemmin kuin Kurkijoella. Vielä vuonna 1875 ei liikettä mainita piispantarkastuksessa, mutta viisi vuotta myöhemmin samassa tilaisuudessa nousi herätysliike keskustelun aiheeksi. Piispan kysyessä pitäjässä mahdollisesti ilmenevistä *villiopeista*, totesi eräs seurakuntalainen niitä löytyvän neljää "*laatua*". Hän mainitsi yhdeksi suunnaksi *hihhulit*. Piispa Hornborg vastasi tähän, että lestadiolaisten joukosta löytyy *totisia kristityitä*, mutta moitti heitä siitä, että he *usein paremman lukutaitonsa ansiosta lankeevat ylpeyden syntiin*. Tällöin nousi nimeltä mainitsematon lestadiolaisnainen puolustamaan liikkeen oppikäsityksiä ja toimintaa. Piispantarkastuksen jälkeen tulivat lestadiolaiset talolliset Wilhelm Parkkali ja Pekka Bragge (1844 - 1907) piispan luokse pappilaan keskustelemaan. Kirkkoherra Johan Gustaf Heinonen ajoitti lestadiolaisuuden tulon vuoteen 1875 arvioiden kannattajien määrän vielä pieneksi.⁴⁰⁸ Perimätiedossa on herätyksen tulo ajoitettu vuotta tai paria aikaisemmaksi.⁴⁰⁹ Vuonna 1888 todettiin lestadiolaisuus enää viitteenomaisesti, ja kannattajien määräksi arvioitiin

⁴⁰³ SL 11/1919, 265 (Kalle Ristolaisen nekrologi); SL 1/ 1939, 16 (Ida Mari Ojalehdon, o.s. Ristolaisen nekrologi); SL 4/1933, 84 (nekrologi); HYKHL/K 4. Kurkijoki 101N; HYKHL/K 1, Kurkijoki 10N.

⁴⁰⁴ MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Ilmari Paukkusen hst. 26.5.1994; Luukka 1964a, 202.

⁴⁰⁵ Raittila 1967, n:o 280; Ilmari Paukkusen hst. 26.5.1994.

⁴⁰⁶ KA. PTA. Cg 4:3. Kurkijoen rvkkert. 1.4.1890 (A.E.Olsoni); Cf:11. Kurkijoen srkert. 3.7.1894 (A.E.Olsoni).

⁴⁰⁷ Luukka 1964a, 203, 224.

⁴⁰⁸ MMA. LSKA. HiiKA. II Cf. Ptptk 9-10.1875 (F.L.Schauman); Ptptk 23-25.6.1880 (Anders Johan Hornborg); Srkert. 22.6.1880 (Johan Gustaf Heinonen).

⁴⁰⁹ Luukka 1964 a, 205.

noin 20 henkeä. Vuonna 1895 kirkkoherra ilmoitti herätysliikkeeseen kuuluvan 40 henkilöä.⁴¹⁰

Lestadiolaislehdissä ovat varhaisimmat liikkeeseen liittymisajankohdat 1870-luvulla. Lestadiolaisuutta oli pitäjässä Kosenmuonin, Mustolan, Alakokkolan, Kopsalan, Hiitolan, Pukinniemen, Salo-Kiurun, Siisiönmäen ja Haukkavaaran kylissä.⁴¹¹ Hiitolassa asui 1800-luvun lopulla useita lestadiolaissaarnaajia. Ensimmäisenä heistä lienee aloittanut saarnatoiminnan edellä mainittu Pekka Bragge (Rakkelin Pekka), joka liikkui saarnamatkoilla myös muissa Laatokan Karjalan pitäjissä 1880-luvulta alkaen. Vuonna 1891 muutti pitäjään Perhosta talollinen Juho Kellokoski (Kello-Juho, 1842-1896), joka oli toiminut saarnaajana jo Perhossa asuessaan. Seuraavana vuonna Juho Kellokosken taloon muutti asumaan perholainen saarnaaja Taavetti Salminen (1847-1935). Salminen kierteli saarnamatkoilla Laatokan Karjalassa ja myöhemmin myös muualla Etelä- ja Itä-Suomessa.⁴¹² Taavetti Salmisen ja Juho Kellokosken ohella monet Hiitolan lestadiolaisyhdistyksen keskeiset henkilöt olivat kotoisin pitäjän ulkopuolelta. He tulivat Hiitolaan Karjalan radan rakentamisen yhteydessä 1890-luvun alussa.⁴¹³ Herätysliikkeen leviämistä yritettiin alkuvuosina padota kuntakokouksen päätöksellä. Siinä määrättiin 20 markan sakko niille, jotka sallivat "hihhulien" pitää seuroja talossaan.⁴¹⁴

Jaakkiman seurakunnassa alkoi lestadiolaisuuden vaikutus tuntua 1880-luvun alussa. *Laatokka*-lehdessä oli vuonna 1882 artikkeli, jossa kerrottiin pitäjässä vierailleen viisi eri puolilta Suomea tullutta lestadiolaissaarnaajaa. He olivat pitäneet seuroja kahden päivän ajan Kesvalahden kylässä ja kuulijoita seuroissa oli ollut paljon.⁴¹⁵ Vuoden 1881 seurakuntakertomuksessa ja piispantar-

⁴¹⁰ KA. PTA. Cf:9. Hiitolan srkert. 3.10.1888 (J.G.Heinonen); MMA. LSKA. HiiKA. II Cf. Ptptk 3-4.10.1888 (Karl Henrik Alopaeus); Srkert. 6.9.1895 (Johan Gustaf Heinonen); Kirkkoherran ilmoittama määrä lienee liian pieni. Papisto ilmoitti usein haitallisiksi kokemiensa liikkeitten kannattajien määrän mahdollisimman vähäiseksi. *Valma Luukan* arvio Hiitolan lestadiolaisten määrästä on 50-60 henkeä, joka sekin lienee liian varovainen (Luukka 1964a, 224).

⁴¹¹ Pörsti 1970, 45-46; Kemppinen 1972, 168; Vilhelmiina Niinisen (k. 8.9.1926 Hiitolassa 69-vuotiaana) kerrottiin olleen "uskomassa" noin 50 vuotta (SL 12/1926, 187); SL 6/1930, 130. (Yrjö Paukkusen nekrologi, k. 14.3.1930 77-vuotiaana, "uskomassa alun viidettäkymmenettä vuotta", Hiitolan Kosenmuonista); SL 12/1938, (Anna Taivasalon, o.s. Luukkosen nekrologi, k. 2.10.1938 76-vuotiaana, "kilvoitteli uskossa yli 40 vuotta", kotoisin Hiitolan Haukkavaarasta); SL 7/1945, 161 (Anni Paukkusen nekrologi, k. 16.1.1945 78-vuotiaana, "yli 50 vuotta uskossa"); SKHL. Hiitola 5; HYKHL/K 1, Hiitola 11N.

⁴¹² Raittila 1967, n:ot 32; 181 ja 454.

⁴¹³ Mm. Eero (1846-1894) ja Vilhelmiina (1857-1926) Niininen, jotka muuttivat Uraisista vuonna 1893. Perhosta tulivat edellä mainittujen Kellokosken ja Salmisen perheen lisäksi vuonna 1891 Kreetta ja Antti Taivassalo (s. 1870, Luukka 1964a, 206). Alajärveltä saapui vuonna 1888 seppä Matti Mänty saatuaan sepän töitä Karjalan radan rakennustyömaalta. Hänen vaimonsa Saara Kreetta oli jo tässä vaiheessa lestadiolainen ja useat muut perheenjäsenet liittyivät liikkeeseen myöhemmin Hiitolassa asuessaan (Pms 33/10.8.1972. Tyyne Maria Tuovinen: Keravalta kerrottua).

⁴¹⁴ Vainio 1959, 31.

⁴¹⁵ Laatokka 47/23.11.1882.

kastuksessa ei herätysliikettä mainittu lainkaan. Seitsemän vuotta myöhemmin kerrottiin: *hih Hulilahko on tehnyt monta ryntäystä seurakuntaan*. Lestadiolaisia oli kirkkoherran arvion mukaan parikymmentä henkeä.⁴¹⁶ *Sanomia Siionista*-lehdes-
sä ensimmäinen tervehdyskirje, jossa kirjoittaja ilmoittaa olevansa neljättä vuot-
ta *uskomassa*.⁴¹⁷

Lestadiolaisuutta oli Jaakkiman pitäjässä Rukolassa, Myllykylässä, Kesva-
lahdella, ja Miklissä.⁴¹⁸ Saarnamiehenä toimi aikaisemmin mainittu Esko Pellik-
ka, joka muutti Jaakkiman Rukolan kylään Kurkijoelta vuonna 1898. Pellikan
naapurissa asunut Samuli Tapanainen (1850-1924) saarnasi jonkin verran. Muis-
tokirjoituksen mukaan hän oli hakenut lestadiolaisuuden kauppamatkalla Pie-
tarista jo nuorena miehenä, joten on mahdollista, että herätysliike saapui Ruko-
lan kylään jo 1870-luvun puolella. Muita Rukolan alkuaikojen lestadiolaiskris-
tittyjä olivat Matti Tapanainen (1854 - 1946) sekä Katri Tapanainen (o.s. Hanno-
nen, 1862 - 1941). Kesvalahdella vanhimpia lestadiolaisia olivat Pekka ja Anna
(o.s. Vuohelainen) Hanski ja Maria Rapo.⁴¹⁹ Liikkeen saapumisesta pitäjään jo
1870-luvulla todistaa Helena Konttisen kertomus lestadiolaisseuroista joko vuo-
delta 1879 tai 1880.⁴²⁰

Kirkkoherra Konstantin Helén arvioi lestadiolaisten määräksi Jaakkimassa
50 henkilöä vuonna 1895. Kielteisesti sävyttyneessä kertomuksessaan Helén
mainitsi herätyksen saaneen aluksi mukaansa huomattavasti enemmän seura-
kuntalaisia. Hän kertoi seurakuntalaisten käyvän vilkkaasti lestadiolaisten ko-
kouksissa. Helén totesi herätysliikkeen saaneen jalansijaa nimenomaan Karjalan
radan rakentamisen aikana.⁴²¹

Ensimmäinen viittaus lestadiolaisuudesta Parikkalassa oli *Laatokka*-lehdes-
sä vuonna 1887. Parikkalan papinvaalia käsitelleessä artikkelissa arveltiin *hih-
hulien* olleen tyytymättömiä vaalisanoihin.⁴²² Vuoden 1887 piispantarkastuk-
sessa herätysliikkeen tulo oli keskustelun aiheena. Seurakuntakertomuksessa
todettiin lestadiolaisuutta saarnatun edellisenä syksynä pitäjässä. Saarnaajat oli-
vat kotoisin Kurkijoelta, ja he saivat *aluksi joitakin kannattajia*. Vuoden 1894 seu-
rakuntakertomus vaikenä kokonaan lestadiolaisuudesta. Pitäjässä oli joitakin
herätysliikkeeseen liittyneitä Maironniemen, Mikkolanniemen, Tyrjän, Koit-
sansalon ja Koitsanlahden kylissä. Tyrjässä lestadiolaisuus sai alkunsa vasta
1800-luvun lopulla. Tähän viittaavat useat muistokirjoitukset *Siionin Lähetysleh-
dessä*. Käsitystä vahvistaa myös perimätieto, jonka mukaan lestadiolaisuuden
toi saarnaaja Heikki Kempainen (1862 - 1940). Hän oli kääntynyt lestadiolaisuus-
teen ollessaan töissä Antreassa, kun lestadiolainen pastori Vilhelm Ferdinand

⁴¹⁶ KA. PTA. Cf:8. Jaakkiman ptptk 8-9.6.1881 (Anders Johan Hornborg) ja srkert. 3.6.
1881 (Gustaf Wilhelm Jäderholm); Cf:9. Jaakkiman srkert. 8.10.1888 (Sakari Kontio).

⁴¹⁷ SS 9/1888, 143-144 (Maria Hookana).

⁴¹⁸ Pörsti 1970, kartta 1.

⁴¹⁹ Raittilla 1967, n:o 349; HÄ 11/1924, 191; VÄ 5/1941, 76 - 77 (Katri Tapanaisen nekro-
logi), 5/1946, 45 - 46 (Matti Tapanaisen nekrologi); (Luukka 1967, 210-211); Pms 37/
14.9.1983 (L. V.: Anna Maria Kukon muistolle).

⁴²⁰ Sarlin 1947, 15.

⁴²¹ KA. PTA. Cf:11. Jaakkiman srkert. 2.9.1895 (Konstantin Helén).

⁴²² Laatokka 6B/8.2.1887.

Fagerlund oli seurakunnassa pappina 1895-1898. Vuonna 1913 kuolleen pietarilaisen nuohoojamestari Yrjö Kemppisen nekrologissa kerrottiin tämän olleen *uskomassa* yli 30 vuotta. Myös Yrjö Kemppinen oli kotoisin Parikkalan Tyrjästä, mutta asui 1880-luvulta lähtien Pietarissa.⁴²³

Vuonna 1890 *Viipurin Sanomissa* oli kaksi artikkelia lestadiolaisuuden ilmestymisestä Mikkolanniemen ja Maironiemen kyliin. Herätyksen kerrottiin saapuneen Uukuniemeltä ja liikkeelle syntyneen kannattajia *kuin sieniiä sateella*. Lisäksi todettiin Parikkalassa olevan oman aloittelevan puhujan, jonka nimismies oli lähettänyt pois Uukuniemeltä. Maironiemen ja Mikkolanniemen lestadiolaisten henkilöllisyydestä tiedetään vähän. Lestadiolaislehdistä löytyy vain yksi muistokirjoitus. Mikkolanniemen kylässä on muisteltu Pekka ja Maria Kokkosen talon olleen vanha seurapaikka.⁴²⁴ Lestadiolaisten määrä Parikkalassa oli 1800-luvun lopulla noin 30 henkeä.⁴²⁵

Laatokan etelärannalla Käkisalmen seurakunnassa herätys syntyi 1870-luvun lopulla. Sanomalehti *Ilmarisessa* vuonna 1877 käyty keskustelu ja viisi vuotta myöhemmin ollut artikkeli kertovat lestadiolaisuutta olleen Käkisalmen maaseurakunnassa Pörtsyän ja Pärnän kylissä. Seudun ensimmäisten lestadiolaisten henkilöllisyys ei käy selville artikkeleista.⁴²⁶ Keskeinen rooli liikkeen leviämisessä Käkisalmeen ja sen ympäristöön oli saarnaaja Juho Sipolaisella. Hän oli ammatiltaan suutari ja syntyisin Impilahdelta. Sipolainen oli lestadiolaistunut Pietarissa asuessaan jo 1870-luvun alkuvuosina ja toiminut siellä saarnaajana vuosikymmenen loppupuolelta alkaen. Hän muutti Käkisalmen maaseurakuntaan kirkonkirjojen mukaan vuonna 1880.⁴²⁷ Vuonna 1889 kirkkoherra Immanuel Robert Wallenius totesi hengellisen herätyksen olleen seurakunnassa hyvin *valtavaa*. Seuraavana vuonna kerrottiin seurakunnan lestadiolaisuudesta:

⁴²³ KA. PTA. Cf:9 Parikkalan srkert. 9.3.1887 (Clas Collan); Cf:11. Parikkalan srkert. 23.6.1894 (Clas Collan); ParKA; Pörsti 1970, kartta 1; Raittila 1967, n:o 608; Luukka 1964a, 208; SL 11/1913, 310-312 (Simo Makara); SL 10/1914, 298-302 (Helmi Jantunen); SL 5/1928, 97 (Sanni Jantusen nekrologi); SL 1/1929, 18 (Maria Jantunen); SL 10/1933, 227 (Elli Jantusen nekrologi); SL 9/1935, 213 (Esteri Naukkarinen); SL 2/1951, 40 (Anton Naukkarisen nekrologi); HYKHL/K 1. Parikkala 17N; Heikki Kemppinen muutti vuonna 1895 Antreaan ja palasi kotiseudulleen vasta vuonna 1920 Uukuniemeltä. Tämä ei sulje pois sitä mahdollisuutta, etteikö hän olisi voinut tuoda lestadiolaisuutta kotikyläänsä sukulaisvierailujen tai saarnamatkojensa yhteydessä. (ParKA. rk. 1891 - 1900, s. 1055, 1921 - 1930, s. 1975, 1934 - 1943, s. 2424; Yrjö Kemppinen avioitui Pietarissa vuonna 1885 Maria Kuokkasen kanssa (PMariaKA. vihityt, 27.10.1885).

⁴²⁴ VS 209/10.9.1890; 277/28.11.1890; SL 6/1933, 133 (Anna Maria Leinikan, o.s. Putkisen muistokirjoitus, jossa kerrotaan hänen olleen "uskomassa noin 40 vuotta"); JPK. Emma Ahokkaan hst. 3.6.1970.

⁴²⁵ Luukka 1964a, 224.

⁴²⁶ Ilmarinen 3/13.1.1877, 10/7.2.1877, 13/17.2.1877, 15/24.2.1877, 34/24.8.1882.

⁴²⁷ Raittila 1967, n:o 471. Sipolainen lienee lestadiolaistunut ennen vuotta 1874, koska hän avioitui tunnetun lestadiolaissaarnaaja Gustaf Adolf Sundströmin sisaren Maria Sundströmin kanssa kyseisenä vuonna Pietarissa. Sipolaisen "lähetystyöstä" löytyy maininta Räisälän seurakuntakertomuksesta (KA. PTA. Cf:10. Räisälän srkert. 17.9.1889. Johan Fredrik Grönlund).

Levottomuutta saattoivat nekin seurakuntalaiset, jotka tunnustavat laestadionoppia, tuomiten kaikkia toisinajattelevia, oli se sitten pappi tai joku muu, joka ei voinut heidän oppiansa hyväksyä. Syytä on kuitenkin otaksua, että nämät, joiden luku Käkisalmen seurakunnassa nousee satamääriin, mutta Räisälässä ja Kaukolassa on vähempi, vähitellen ensimmäisen innon lauhduttua, alistuvat kirkon järjestykseen ja Jumalan avulla vielä tulevat edistämään todellista hartautta ja Jumalan pelkoa.⁴²⁸

Vuoden 1896 seurakuntakertomus ajoittaa herätyksen tulon Käkisalmeen vain runsaat kymmenen vuotta aikaisemmaksi.⁴²⁹ Kirkollisten viranomaisten ilmoittama saapumisajankohta oli usein liian myöhäinen. Se kertoi pikemminkin liikkeen viimeisimmän mahdollisen tuloajankohdan kuin ensimmäiset kontaktit. Herätysliike saattoi siis olla paikkakunnalla jopa kymmenen vuotta ennen kuin papisto huomioi sen. Joissakin tapauksissa papisto vältti kiusalliseksi kokeman sa herätysliikkeen mainitsemista kertomuksissaan tai sen vaikutusta vähäteltiin. Käkisalmen seurakunnan papiston kohdalla kyse lienee ”tahallisesta unohtamisesta”. Eihän vuoden 1880 ja 1881 kertomuksissa mainita lestadiolaisuutta lainkaan, vaikka lehdistössä oli ollut jo vuonna 1877 paikkakunnan lestadiolaisuudesta kertovia artikkeleita. Vasta vuonna 1885 mainittiin liikkeellä olevan muutamia kannattajia Käkisalmissa.⁴³⁰

Käkisalmen seudun saarnaajina toimivat Sipolaisen ohella 1800-luvulla talollinen Juho Virolainen (1841-1914) Vuohensalosta, muurari Kalle Korhonen (Sokea-Korhonen, 1857-1931) ja mahdollisesti myös levyseppämestari August Pohjolainen (1872 – 1947) Käkisalmen kaupungista. Juho Virolaisen muistokirjoituksessa kerrottiin hänen olleen *vanhimpia kristittyjä paikkakunnalla*. Hän oli ollut *vuosikymmeniä Herran viinimäen työmiehenä*. Kalle Korhonen oleskeli 1890-luvun alussa Käkisalmen ohella Lappeenrannassa työskennellen kasarmirakennustyömailla muurarina. Kaupungin ja edellä mainittujen Pärnän ja Pörtsykän lisäksi lestadiolaisuutta oli Tenkalahdessa, Hirvisaarella ja Vuohensalossa. Ostamossa ensimmäisiä lestadiolaisia oli Hoikan perhe.⁴³¹

Käkisalmen vahvan lestadiolaisyhteisön säteilyvaikutus tuntui ympäristössä. Merkittävä panos naapuriseurakunnissa oli edellä mainitulla suutari Juho Sipolaisella. Seurakuntakertomusten perusteella näyttää Käkisalmen lestadiolaisyhteisön vaikutusalueeseen kuuluneen ennen kaikkea Räisälän ja Kaukolan pitäjät. Vahvaa liikkeen kannatus oli varsinkin Räisälässä. Myös täällä heräsi papiston mielenkiinto herätysliikettä kohtaan varsin myöhään. Rovastikunta-

⁴²⁸ KA. PTA. Cf:10. Käkisalmen srkert. 18.9.1889 (Immanuel Robert Wallenius); Käkisalmen rvkert. 24.3.1890 (Johan Fredrik Grönlund).

⁴²⁹ KA. PTA. Cf:12. Käkisalmen srkert. 2.10.1896 (Konstantin Helén).

⁴³⁰ KA. PTA. Cg 4:2. Käkisalmen rvkert. 13.3.1880 (Johan Fredrik Grönlund); 2.6.1881 (Johan Fredrik Grönlund), 13.3.1885 (Johan Fredrik Grönlund).

⁴³¹ Muistokirjoituksia: HÄ 1/1937, 10 (Juho Kokon Käkisalmeesta, Iida Tiiran Käkisalmen Hirvisaaresta ja Anna Inkisen Käkisalmen Tenkalahdesta nekrologit); Raittila 1967, n:o 201, 551; SL 8/1914, 241-242 (I.Hoikka: Juho Virolaisen nekrologi); HÄ 1/1932, 12-14 (Y.A.N(ummi): Kalle Korhosen nekrologi); SL 8/1935, 181 (Anna Vuohelaisen nekrologi); VÄ 12/1947, 183 Tyyne Pohjolainen: August Pohjolaisen nekrologi); August Pohjolainen on muuttanut Käkisalmen seudulle Helsingistä; HYKHL/K 1, Käkisalme mlk 9N; Sulo Korhosen hst. 3.12.1992.

kertomuksista puuttuvat maininnat Räisälän pitäjän lestadiolaisuudesta koko 1880-luvulta. Vuonna 1881 pidetyssä piispantarkastuksessa todettiin, ettei seurakunnassa ole *villioppia*. Sen sijaan 1889 kerrottiin liikkeen saapuneen noin neljä vuotta aikaisemmin Käkisalmeista Juho Sipilaisen tuomana. Lestadiolaisten määräksi kirkkoherra Johan Fredrik Grönlund arvioi pari-kolmekymmentä henkilöä. Lestadiolaislehdissä varhaisimmat liikkeeseen liittymisajankohdat ovat 1870-luvun puolivälissä. Ensimmäinen tervehdyskirje Räisälästä oli vuonna 1889. Vuonna 1894 Antti Kaatonen kirjoitti: *Täälläkin Itä-Suomen saloilla on Jumalan tuli ruvennut palamaan, niin että täälläkin on piskuinen Herralta valittu lauma*. Liikkeen leviämiskautta olivat 1880-luku ja 1890-luvun alku.⁴³² Sanomalehdistön huomio kohdistui Räisälän lestadiolaisuuteen vuodesta 1884 alkaen. Lehtiartikkeleissa kerrottiin, että Räisälän kirkkoa⁴³³ oli rakentamassa kokonainen lestadiolaisten *ryhmäkunta*, ja että heidän vaimonsa yrittivät *viekoitella* vuokra-asuntojensa omistajia lestadiolaisuuteen. Lisäksi oli mainintoja Juho Sipilaisen saarnamatkoista Särkisalon kylään sekä helluntaiseuroista Melnitsanpellon (Myllypellon) kylässä vuonna 1886.⁴³⁴

Lestadiolaisuus sai pitäjässä kannatusta useissa kylissä. Seuratoiminnan keskuspaikaksi muodostui noin vuodesta 1885 alkaen Pelkosen talo Virtelässä. Talossa asuivat veljekset Aatami (1852-1913)⁴³⁵, Heikki (1850-1913)⁴³⁶ ja Matti

⁴³² KA. PTA. Cg 4:2. Käkisalmen rvkkert. 13.3.1880 (Johan Fredrik Grönlund); Käkisalmen rvkkert. 13.3.1885; Cf:8. Käkisalmen rvkkert. 2.6.1881 (Johan Fredrik Grönlund); Cf:10. Käkisalmen rvkert. 17.9.1889 ja Räisälän srkert. 17.9.1889 (Johan Fredrik Grönlund); Cg 4:3. Käkisalmen rvkkert. 24.3.1890 (Johan Fredrik Grönlund); SS 7/1891, 110-112 (J.Sipolainen: Kirje Käkisalmeista). Varhaisin lestadiolaistumisajankohta muistokirjoituksissa on vuosi 1870, johon viitaisi maininta Marja Liisa Nikulassin olemisesta 50 vuotta uskontunnustajana. Kuitenkin todetaan heti perään, että hän oli suurimman osan siitä "kuolleessa uskossa" (HÄ 9/1920, 158-159. A.R.); SS 9/1889, 171 (Kirjeessään Räisälästä 29.3.1889 Maria Isaksson kertoo lestadiolaistuneensa kymmenen vuotta aikaisemmin vieraillessaan lapsiensa luona Joensuussa); Vuonna 1884 liittyi lestadiolaisuuteen Aatami Marila(inen) (Kolk 11/1914, 219- 220); SS 11/1892, 228-229 (Juho Henttosen muistokirjoituksessa Antti Kaatonen mainitsee Henttosen olleen "uskomassa" kolme vuotta); SS 7/1894, 152-153 Kirje Räisälästä (Antti Kaatonen).

⁴³³ Räisälän kirkko on rakennettu jo vuonna 1763, mutta siinä tehtiin perusteellinen korjaus vuonna 1884. (Colliander 1910, 608).

⁴³⁴ Ilmarinen 133/13.11.1884; 135/18.11.1884; 149/20.12.1884; VS 41/16.3.1886; 97/23.6.1886.

⁴³⁵ Aatami Pelkonen (14.6.1852 Räisälä - 23.5.1913 Kaukola) oli avioliitossa kaksi kertaa. Ensimmäinen puoliso oli Katri Kykkänen (15.8.1857 Kaukola - 23.6.1887 Kaukola) toinen puoliso Anna Ojalainen (29.9.1858 Hiitola - 1940 Kaukola. Perheen lapsista kelloseppä Juho Pelkonen (1891 - 1942) oli myöhemmin sekä Viipurin että Helsingin rauhanyhdistysten johtokunnissa (Pentti Pelkosen kirje 26.4.2003).

⁴³⁶ Heikki (5.7.1850 Räisälä - 28.11.1913 Räisälä) ja Katri (o.s. Kaija 19.9.1850 Räisälä - 30.11.1924 Räisälä) Pelkosen neljä lasta omaksui myös vanhempiensa uskonnollisen vakaumuksen. He olivat perheineen aktiivisesti mukana lestadiolaisten toiminnassa Karjalassa (Pentti Pelkosen kirje 26.4.2003).

Pelkosen talo Räisälän Virtelässä. Kuva: Pentti Pelkonen

Pelkonen (1870 – 1944).⁴³⁷ Herätyksen taloon toi perimätiedon mukaan Torvinen-niminen mies Pohjanmaalta. Hän oli tekemässä tilalle uutta kavinavetta.

Pelkosen talossa pidettiin tämän jälkeen vuosikymmenien ajan seuroja.⁴³⁸ Virtelän ensimmäisiä lestadiolaisia olivat lisäksi Heikki ja Anni (o.s. Korte) Lallukka. Särkisaloon kylässä oli myös vahva lestadiolaisuus. Perimätiedon ja oikeudenkäyntipöytäkirjojen perusteella varhaisia lestadiolaisia olivat Eerik (1853-1935) ja Anna (o.s. Tiira, s. 1857) Tontti, Aatami Korte, Aatami ja Erkki Nikki, Aatami Hohtari, Vilppo Kuronen, Pekka Lavonen, sekä Tuomas Jantunen. Ritalahdessa ensimmäisten lestadiolaisten joukkoon kuului Juho Teperi. Unnunkosken Muonolassa varhaisimpia seurapaikkoja oli Matti (1853 – 1918) ja Maria Kaasalaisen (s. 1858) talo. Unnunkoskella herätysliikkeeseen liittyivät myös Olli ja Maria (o.s. Patrakka) Räsänen sekä Humalanpellon Kivikossa Pekka (1868 – 1937) ja Maria (o.s. Junkkari, 1870 – 41) Patrakka. Herätysliike sai Räisälässä lisäksi kannatusta Makkolassa, Räisälän kylässä sekä Hytinlahdella, jossa asuneesta Juho Henttosesta (1827 – 1891) oli ensimmäinen räisäläisestä kirjoitettu nekrologi *Sanomia Siionista*-lehdessä.⁴³⁹

⁴³⁷ Matti (21.8.1870 Räisälä – 17.8.1944 Parkano) Pelkonen avioitui 21.7.1889 Helena Vellinkin (13.9.1868 Räisälä – 8.7.1945 Parkano) kanssa.

⁴³⁸ SL 8/1913, 229-231 (Heikki ja Juho Pelkonen); SL 3/1925, 37 (O.H.J.: Työmaalta); Pms 50/8.12.1965. (Pentti Pelkonen: Muistelmia Karjalan kristillisyydestä); Pentti Pelkosen hst. 23.5.1995; Anna Hämäläinen o.s. Pelkonen on vuonna 1962 muistellut lestadiolaisuuden tuojaksi Sorjonen-nimisen henkilön. (OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Anna Hämäläisen hst. 14.8.1962); MKK. Pentti Pelkosen kirje 26.4.2003 ja 29.7.2003.

⁴³⁹ SS 11/1892, 228 – 229; SL 8/1941, 173 – 174 (Selma Pelkonen: Herrassa nukkuneita. Maria ja Pekka Patrakan nekrologit); Helasvuo 1949, 161; Luukka 1964a, 194 – 196; SL 3/1925, 37; 2/1935, 44; Pms 50/8.12.1965 (Pentti Pelkonen: Muistelmia Karjalan

Pitäjän itälaidalla sijainneessa Myllypellon kylässä oli lestadiolaisuudella vahvaho kannatus viimeistään 1880-luvun puolivälistä alkaen. Kylä rajautuu Käkisalmeen, jossa samoihin aikoihin alkoivat voimakkaat herätykset. Keskeinen seurapaikka oli Johan Simonpoika Haikosen (Simukan-Jussi) talo. Talon pojista Juho Haikonen (1860-1943) toimi myöhemmin saarnaajana liikkuen saarnamatkoilla Karjalassa ja Pohjois-Savossa. Muita räisäläläisiä saarnaajia olivat Antti Kaatonen (1856 - 1906) ja Aatami Marila (1854 - 1914).⁴⁴⁰ Myllypellon varhaisimpia lestadiolaisia olivat lisäksi Tahvo ja Liisa (o.s. Vuohelainen) Puputti.⁴⁴¹

Papiston ja herätysliikkeen suhteet näyttävät alkuvaiheessa tulehtuneen. Kerrotaan kirkkoherra Johan Fredrik Grönlundin varoittaneen seurakuntalaisia kinkereillä ”hihhulein opista”.⁴⁴² Muutaman vuoden kuluttua tilanne tasaantui, joka käy ilmi kirkkoherran lausunnosta vuonna 1889:

Neljä vuotta sitten eräs Käkisalmelta kotoisin oleva maallikkosaarnaaja Sipilainen, Lestadiuksen uskolainen maltillisempaa laatua, sai ehkä pari- kolmekymmentä henkeä kääntymään puoleensa. Alussa oli into pyhitetyillä varsin suuri ja etupäässä he ankarasti tuomitsivat kansankirkon papistoa sekä sitä oppia, mitä nämät saarnasivat. Mutta vähitellen ovat hekin rauhoittuneet, käyvät yleisessä jumalanpalveluksessa, ripillä jne. Kun tšekäläinen papisto kohta ilmestyttyä rupesi läsnäolemaan heidän kokouksissaan, heidän kodeissaan puheeksi ottamaan uskonnollisia kysymyksiä sekä kaikin tavoin heitä oikealle neuvomaan, niin ehkä tämä seikka on vaikuttanut, että viime aikoina ani harvoin heidän menoistaan on mitään kuulunut.⁴⁴³

Lestadiolaisten määrä Räisälässä oli ilmeisesti suurempi kuin kirkkoherran vuonna 1889 esittämä arvio (20-30 henkeä). Pitäjä oli tunnettu innokkaasta käräjöinnistä, ja myös lestadiolaiset sekä heidän seuratoimintansa joutuivat useita kertoja oikeustoimenpiteiden kohteiksi. Näissä annettujen todistajalausuntojen sekä lestadiolaislehdistöön kirjoitettujen tervehdys- ja muistikirjoitusten perusteella voitaneen todeta, että *Valma Luukan* esittämä arvio (noin 100 lestadiolaista) on lähellä oikeaa. Myös Räisälän lestadiolaisyhteisön yhteiskunnallista rakennetta voidaan analysoida oikeudenkäyntipöytäkirjojen pohjalta. Niiden perusteella lestadiolaisiksi on arvioitu 22 henkilöä. Heistä kymmenen kuului talollisväestöön (talolliset, talollisen vaimot ja talollisen pojat), kuusi eitalolliseen väestöön (rengit, mökkiläiset, torpparit ja loiset) ja kuuden yhteiskunnallinen asema tai ammatti ei käy selville. Vuokraviljelijöiden ja palkollisväestön osuus näyttäisi olevan suurempi kuin Räisälässä keskimäärin, sillä

kristillisyydestä); Sulo Korhosen hst. 3.12.1992 ja kirje 13.9.1994; HYKHL/K 1, Räisälä 22, 23; Pentti Pelkosen kirje 29.7.2003; MKK. Kortisto Räisälän lestadiolaisista.

⁴⁴⁰ Luukka 1964a, 196-197; Luukka 1964b, 33-37; MVK. Anna Haikosen hst. 8.6.1969; Vainikainen 1969, 44-46; Sulo Korhosen hst. 3.12.1992 ja kirje 13.9.1994; Kolk 11/1914, 219 - 220 (A. R. : Aatami Marilaisen nekrologi).

⁴⁴¹ MKK. Kortisto Räisälän lestadiolaisista.

⁴⁴² Helasvuo 1949, 161; Pms 40/8.12.1965 (Pentti Pelkonen: Muistelmia Karjalan kristillisyydestä).

⁴⁴³ KA. PTA. Cf:10. srkert. 17.9.1889 (Johan Fredrik Grönlund).

torppareita ja palkollisväestöä oli Karjalassa yleensä maatalousväestön keskuudessa vähän. Tällainen oli tilanne myös Räisälässä.⁴⁴⁴

Kaukolassa ei syntynyt yhtä laajoa herätyksiä kuin Käkisalmissa ja Räisälässä. Ensimmäinen merkintä lestadiolaisuudesta oli vuonna 1882 kinkerikirjassa Keiholammen kylästä. Seuraavina vuosina merkinnät jatkuivat. Niissä valittiin pyhäkoulun laiminlyönnistä ja kerrottiin "hihhulien" pitävän kokouksia. Seurakuntakertomuksissa ja piispantarkastuksissa ei lestadiolaisuutta mainittu suoraan. Sen sijaan löytyy epäsuoria viittauksia: *Lahkolaisia ei löydy juuri paljon seurakunnassamme, ja nekin harvat ovat syntyneet harhaopettajain kautta muista seurakunnista*. Rovastikuntakertomuksessa vuonna 1890 todettiin lestadiolaisia olevan Kaukolan seurakunnassa, mutta vähemmän kuin Käkisalmissa.⁴⁴⁵

Kaukolan lestadiolaisuudesta ei lestadiolaislehdistö anna paljon lisävalaistusta. Ainoastaan *Siionin Lähetyslehdessä* oli muistokirjoituksia, joista yhdessä määritellään lestadiolaistumisajankohta.⁴⁴⁶ Keiholammen lisäksi lestadiolaisuutta oli Ojajärven asemalla sekä Liinamaan, Ala-Kaukolan ja Korkeasalmen kylissä. Vuodesta 1892 alkaen keskeisenä seurapaikkana pitäjässä oli Räisälästä muuttaneiden Aatami ja Anna Pelkosen talo Liinamaan kylässä.⁴⁴⁷

Pyhäjärven seurakunnassa alkoi pohjoisen kristillisyyden toiminta myöhemmin kuin edellä mainituissa Käkisalmen rovastikunnan seurakunnissa. Vielä vuonna 1888 kiellettiin separatististen (jollaisena lestadiolaisuuttakin tuossa vaiheessa usein pidettiin) liikkeitten esiintyminen seurakunnassa. Vuoden 1896 piispantarkastuksessa sen sijaan lestadiolaisuus oli esillä erään seurakuntalaisen kertoessa liikkeen "tunkeutumisesta" pitäjään. Hän syytti lestadiolaisia pyhäkoulutyön käyttämisestä oppisuunnan levittämiseen. Kirkkoherra Kristian Calonius totesi seurakuntakertomuksessa, ettei *lahvollisia liikkeitä ole ollut seurakunnassa juuri nimeksikään*.⁴⁴⁸

Herätysliikkeen kannatus rajoittui Pyhäjärvellä muutamiin kyliin. Liikkeen keskuspaikaksi tuli Riiskan kylä, jossa Kukon suurperhe kokonaisuudessaan kääntyi lestadiolaisuuteen talvella 1888. Perimätiedon mukaan taloon oli tullut Pietarista kaksi resuisesti pukeutunutta pienikokoista miestä, jotka pyysivät lupaa hengellisen puhetilaisuuden pitoon. Lupa myönnettiin, ja sen seu-

⁴⁴⁴ Luukka 1964a, 224; Luukka 1964b, 28-37, 40-42, 44-51; Peltonen 1992, 248.

⁴⁴⁵ KA. PTA. Cf:10. Kaukolan srkert. 19.9.1889 (Wilhelm Brander); KA. PTA. Cg 4:3. Käkisalmen rvkkert. 24.3.1890 (Johan Fredrik Grönlund); Luukka 1964a, 192.

⁴⁴⁶ SL 3/1932, 50, 65-66 (Pärty Kykkäsen, k. 22.8.1931, muistokirjoituksessa lestadiolaistumisajankohdaksi tulee joko vuosi 1884 tai 1885). Muita muistokirjoituksia: Aatami Pelkonen (k. 23.5.1913 61-vuotiaana, SL 8/1913); Akseli Hokkanen (k. 25.12.1914, 53-vuotiaana, SL 2/1915); Katri Arponen (k. 69-vuotiaana, SL 11/1935). Heistä ainoastaan Katri Arponen oli alkuperältään kaukolalainen. (MMA. LSKA. KauKA. I F:4.).

⁴⁴⁷ MMA. LSKA. KauKA. A Aa:22. rk. 1910 - 1919, s. 177; OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Anna Hämäläisen (o.s. Pelkonen) hst. 14.8.1962; Luukka 1964a, 193; HYKHL/K 1. Kaukola 8.

⁴⁴⁸ KA. PTA. Cf:9. Pyhäjärven srkert. 29.9.1888 (Kristian Calonius); Cf: 12. Pyhäjärven ptptk. 6- 9.10. 1896 ja srkert. 7.10.1896 (Kristian Calonius).

rauksena oli kylässä lestadiolaisuutta talvisotaan saakka.⁴⁴⁹ Liikkeellä oli Pyhäjärvellä kannattajia Riiskan lisäksi Konnitsan, Äijönniemen, Pyhäkylän ja Rantakylän kylissä. Pyhäjärven Rantakylästä kotoisin ollut Matti Muli (1859-1927) kuului herätysliikkeeseen useita vuosikymmeniä. Kukon talon ohella seurapaikkana oli Pärty (1871 – 1931) ja Katri (o.s. Kärkkäinen, s. 1874) Kykkäsen koti Pyhäkylässä. Vuonna 1916 Siionin Lähetyslehdessä oli Pekka Toivasen (1878 – 1940) laatima, 66-vuotiaana kuolleen appensa Matti Äijän (pitäisi olla Äijö), muistokirjoitus. Tunnettu lestadiolainen paikkakunnalla oli myös "Äijölän Antti" eli Antti Kaasalainen.⁴⁵⁰

Käkisalmen rovastikunnan kaakkoisimmat pitäjät Sakkola ja Metsäpirtti jäivät lestadiolaisuuden ulkopuolelle vielä 1800-luvulla. Näin siitä huolimatta, että herätysliike onnistui juurtumaan niin seurakuntien pohjoispuolelle kuin eteläpuolella Inkerissä sijainneisiin Vuolen ja Miikkulaisen seurakuntiin. Sakkolan seurakuntakertomuksessa vuodelta 1882 kerrottiin, ettei seurakunnasta löytynyt "villioppia". Seitsemän vuotta myöhemmin kirkkoherra Adolf Neovius totesi, *ettei lahkolaisuus ole nimeksikään viihtynyt tässä seurakunnassa*. Tästä kertoo myös aikalaikirje: *eikä ole vielä hihhuleitakaan tänne tullut, vaikka ulkopitäjissä jo on*.⁴⁵¹

Laatokan Karjalaan lestadiolaisuus saapui sekä Käkisalmen seudulle että Impilahdelle suunnilleen samanaikaisesti 1870-luvun lopulla. Molemmissa tapauksissa ensimmäiset vaikutteet tulivat Pietarista. Pietarilaisella suutarilla Juho Sipolaisella oli merkittävä panos herätysliikkeen leviämisessä kyseisille seuduille. Pohjoisen herätysliike sai aluksi monissa seurakunnissa mukaansa jopa sadoittain ihmisiä. Alkukosketuksen jälkeen seurasi taantuminen, kun osa liikkeeseen liittyneistä luopui. Merkittävä herätyksen nousukausi koettiin Laatokan Karjalassa 1890-luvun alussa, kun alueen poikki rakennettiin ns. Karjalan rataa Viipurista Antrean, Hiitolan ja Sortavalan kautta Joensuuhun. Rakennustyömiesten, -urakoitsijoiden ja -mestareiden joukossa oli monia lestadiolaisia ja seuratoiminta oli vilkasta. Osa radanrakentajista jäi seudulle vakituisiksi asukkaiksi. Vähitellen lestadiolaisuus vakiinnutti asemansa Laatokan Karjalassa. Poikkeuksen teki Salmin, Suistamon, Korpiselän ja Suojärven alue, jossa ortodoksinen yhtenäiskulttuuri muodosti vielä 1800-luvulla esteen liikkeen leviämislle. Myös Sakkolan ja Metsäpirtin pitäjissä torjuttiin lestadiolaisuus.

Lestadiolaisten määrä Laatokan Karjalassa lienee ollut 1800-luvun lopussa noin 600 – 700 henkeä. Suurin osa liikkeeseen liittyneistä kuului talollisväestöön, mutta mitä ilmeisemmin he eivät kuuluneet talollisväestön varakkaim-

⁴⁴⁹ Suurperheen jäsenistä liittyivät lestadiolaisuuteen mm. Johan (1851 – 1907), Anna (o.s. Kukko, 1854 – 1940), Antti (1869 – 1954), Katri (o.s. Kaasalainen, 1866 – 1943), Simo (1853 – 1937 ja Palakia (o.s. Klementjeff, 1865 – 1931) Kukko 1980, 217 – 240; Oiva Kieloniemen kirje 4.4.1994; Onni Honkalan (alk. Kukko) hst. 20.6.1994.

⁴⁵⁰ SL 8/1915, 234-235 (H.M.H.); SL 10/1916, 292-293 (Pekka Toiwainen); SL 2/1928, 35; SL 8/1935, 181; Lisäksi oli Siionin Lähetyslehdessä (1/1929, 10) 90-vuotiaana marraskuussa 1928 kuolleen Anna Stiina Päiväläisen muistokirjoitus.

⁴⁵¹ 32. KA. PTA: Cf:8. Sakkolan srkert ja ptptk. 1-2.9.1882; Cf: 10. srkert. 13.9.1889 (Adolf Alarik Neovius); Cf:12. Sakkolan srkert. 7.10.1896; Nuorukainen 1889, s. 18 (Y-ö T-n, Sakkola 9.1.1889).

paan osaan. Monet lestadiolaisista toimivat myös käsityöläisammateissa. Sortavalan seudulla merkittävänä kirkollisena herätysliikkeenä vaikuttaneeseen renqvistiläisyyteen näyttää lestadiolaisuudella olleen varsin ongelmattomat suhteet. Sen sijaan papiston keskuudessa varsinkin Uukuniemen kirkkoherra Anders Gustaf Walle pyrki tukahduttamaan herätysliikkeen toimintaa.

2.1.3 Kannas

Kannaksen alueeseen kuuluu tässä tutkimuksessa Viipurin ja Muolaan rovastikunnat. Alueen suomenkielinen väestö kuului lähes sataprosenttisesti evankelisluterilaiseen kirkkoon. Luterilaisten seurakuntien jäsenmäärä oli vuoden 1897 alussa 122170 henkilöä.⁴⁵² Alueella oli lisäksi muutamia ortodoksisia seurakuntia, joiden jäsenet olivat miltei kaikki kansallisuudeltaan venäläisiä. Ortodoksiin seurakuntiin kuului alueella muutamia tuhansia jäseniä. Ortodoksisen kirkon merkitystä lisäsi kymmeneen tuhansiin noussut venäläisten kesäasukkaiden määrä. Venäjän-vallan aikana Kannakselle nousi aikaisemmin jo toimineiden Viipurin, Kyyrölän ja Raivolan kirkkojen lisäksi Terijoen ja Uudenkirkon kirkot ja seurakunnat.⁴⁵³ Alueen talouselämä oli voimakkaasti sidoksissa läheiseen Pietarin metropoliin. Miljoonakaupungin asukkaiden huvila-asutus levisi Pietarin radan valmistuttua 1870 voimakkaasti Kannakselle. Pietari tarjosi markkinoita Kannaksen maataloustuotteille, käsitöille ja pienimuotoiselle kotiteollisuudelle. Samanaikaisesti Kannaksen ja koko itäisen Suomen talouden, hallinnon ja sivistyselämän keskus, Viipuri kasvoi voimakkaasti. Alueelle muutti väkeä paitsi ympäröivältä maaseudulta, myös Savosta ja Pohjois-Karjalasta.⁴⁵⁴ Viipuriin pohjoisen herätysliike saapui todennäköisesti 1870-luvun alussa. Alueella oli aikaisemmin ollut evankelispohjaista antinomistista liikettä maaseurakunnan muutamissa kylissä. Ensimmäiset lestadiolaisaarnaajat, joiden varmuudella tiedetään vierailleen Viipurissa, olivat Juho Takkinen ja Gustaf Adolf Sundström. He kävivät kaupungissa vuonna 1874 laajalla, jopa Pietariin ulottuneella saarnamatkallaan. Tällöin kaupungissa lienee jo ollut joitakin lestadiolaisia.⁴⁵⁵ Kristillisessä Kuukausilehdessä vuonna 1883 olleessa Johan Rännärin artikkelissa todettiin kuitenkin:

Täälläki on elävä kristillisyyys, se Jeesuksen Kristuksen autuaaksi tekevä oppi saanut jalansijaa ihmisten lasten sydämissä... Jo lähes kuusi vuotta on kulunut aikaa siitä kuin ensimmäiset elävän kristillisyyden opettajat tulivat tänne pitkältä Pohjolan perukalta, vaikutetut Pyhältä Hengeltä...

⁴⁵² Neovius 1898, 144, 149.

⁴⁵³ Kansanaho 1985, 219.

⁴⁵⁴ Hämynen 1998, 178 – 181.

⁴⁵⁵ KA. PTA. Cg 4:2. Viipurin rvkert. 12.3.1875; Raittila 1967, n:ot 488 ja 499; Johan Takkinen Abram Takalalle 18.9.1874 (Johan Takkinen. 100 kirjettä ajalta 1874 - 1892. s.l. 1992).

Näin ollen herätysten syttymisen ajankohdaksi tulisi vuosi 1877.⁴⁵⁶ Vuonna 1873 Taipalsaarelda kaupunkiin muutti Nivalassa syntynyt työmies, myöhemmin kauppiana toiminut Mikko Kiimalehto (1844 – 1909). Hän oli Taipalsaarella avioitunut Stiina Marttisen (1845 – 1927) kanssa. Kiimalehdot asuivat Aninan kaupunginosassa ja heidän kotinsa oli ensimmäisiä lestadiolaisuuden tukikohtia Viipurissa.⁴⁵⁷ Perhe oli vielä 1880-luvun alkuvuosina vilkkaassa yhteydessä Mikko Kiimalehdon kotiseudulle Kalajokilaaksoon. Kymmenet Kiimalehdon kotiseudulta tulleet miehet ja naiset asuivat perheen omistamassa talossa Pukkikatu 6:ssa. Kiimalehtojen lestadiolaistuminen on voinut tapahtua näiden sukulais- ja ystävyysuhteiden välityksellä. Perheen koti saattoi olla se tukikohta, jota Sundström ja Takkinen käyttivät vierailullaan Viipurissa 1874.⁴⁵⁸ Kiimalehdon suku oli muutenkin avainasemassa Viipurin lestadiolaisyhteisössä. Kaksi Viipurin lestadiolaisyhteisön alkuvaiheissa keskeisesti mukana ollutta saarnaajaa (Fredrik Grels Timonen ja Kalle Rautiainen) avioitui Kiimalehdon perheenjäsenen kanssa. Mikko Kiimalehdon lisäksi kuului Viipurin lestadiolaisyhteisöön hänen serkkunsa Emanuel Kiimalehto.⁴⁵⁹ Toinen keskeisistä varhaisista

⁴⁵⁶ KK 5/1883, 73-75 (Kirje Viipurista. Johan Rännäri).

⁴⁵⁷ Mikko Kiimalehto (alkuaan Törmälehto) oli syntynyt 2.6.1844 Pidisjärvellä (Taipalsaaren rippikirjassa 2.7.1844). Hän muutti Kalajoelta 14.4.1868 Taipalsaarelle, jossa hän avioitui 8.5.1870 Christina (Stiina) Marttisen kanssa. Stiina Marttinen oli syntynyt 20.4.1845 Taipalsaaren Sammaljärvellä. Kiimalehdot olivat palveluksessa samassa Taipaleen talossa avioituessaan, Mikko renkinä ja Stiina piikana. He muuttivat 14.11.1873 Viipuriin. Perheeseen syntyi Taipalsaarella kaksi lasta ja Viipurissa vielä kuusi lasta lisää. Lasten kummit näyttävät Viipurissa olevan paitsi sukulaisia, myös kaupungin lestadiolaisyhteisön jäseniä (Emanuel Kiimalehto, Matti Heikkilä, Aapo Marttala, Antti Vartiainen, Johan Seppänen, Juho Peltoharju, Juho Töllikkö). Mikko Kiimalehdon ammatiksi mainitaan Viipurissa asuessaan työmies, timpermanni ja kauppias. Perunkirjoituksen mukaan perhe omisti talon Aninan kaupunginosassa tontilla n:o 106. Mikko Kiimalehto kuoli Viipurissa 10.10.1909, Stiina Marttinen 28.2.1927 niin ikään Viipurissa (MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista).

⁴⁵⁸ Luukka 1964a, 104 -105; *Valma Luukka* on käynyt läpi vuosilta 1881 – 1883 säilyneet Viipurin poliisilaitoksen luettelot passeilla ja matkakirjoilla olevista. Niiden mukaan Kiimalehtojen kodissa oli jatkuvasti vieraita, jotka tulivat mm. Oulusta, Kalajoelta, Ylivieskasta, Kälviältä ja Ylikannuksesta. Näihin pitäjiin ja Kiimalehdon syntymäpitäjään Nivalaan lestadiolaisuus levisi joko 1860-luvulla tai 1870-luvun alussa. Perimätiedon mukaan ensimmäiset lestadiolaisuuden kosketukset syntyivät myös Taipalsaarelle jo 1870-luvun alussa. Sisäryhmäperinne muistaa Kiimalehdot Viipurin ensimmäisinä lestadiolaisina. Näin ollen on mahdollista, että Kiimalehdot olivat muuttaessaan Viipuriin 1873 joko lestadiolaisia tai siihen kosketuksessa olleita. Kiimalehtojen koti oli mahdollisesti Takkisen ja Sundströmin tukikohtana heidän vieraillessaan kaupungissa vuonna 1874. (OMA. Laestadiana 10. Ff:12; Kinnunen 1993, 24; Lohi 1997a, 249, 318, 358).

⁴⁵⁹ Viipurin seudulle muutti Kalajokilaaksosta mahdollisesti kaksi Emanuel Kiimalehtoa. Vanhempi heistä asui Viipurin seudulla jo vuonna 1879, mutta kirkonkirjojen mukaan muutto Pidisjärveltä (Nivalasta) tapahtui vasta 9.3.1880 (muuttokirja otettu Pidisjärvellä 10.9.1879). Nuorempi heistä (syntynyt 6.1.1860 Nivalassa) muutti Viipuriin Nivalasta 24.3.1890, jossa hän avioitui Viipurin maaseurakunnassa 13.9.1891 Maria Korhosen kanssa. Perheeseen näyttää syntyneen Viipurissa neljä lasta. Emanuel Kiimalehto muutti nimensä 1900-luvun alussa Tammisaloksi. Ensimmäisen vai-

Viipurin lestadiolaissuvuista oli alkuaan taipalsaarelainen Marttisen suku.⁴⁶⁰

Ida Maria ja Jooseppi Leppiniemen perhe oli tyyppillinen viipurilainen lestadiolaisperhe 1800-luvun lopulla. Jooseppi Leppiniemi oli syntynyt Keski-Pohjanmaalla, josta hän muutti 1890-luvun alussa Viipuriin. Ida Maria oli syntyisin Artjärveltä Uudeltamaalta. Perheen lapsista Ida Leppiniemi oli 1920-luvulta alkaen lähetystyössä SLLH:n lähettinä Kiinassa.

Kuva: Risto Lemmetyinen

Vaikka Kiimalehdon suvulla olikin merkittävä panos Viipurin lestadiolaisuuden alkuvaiheissa, vasta räätäli Antti Räsäsen muutto kaupunkiin vuonna 1876 käynnisti herätyksen leviämisen. Antti Räsäsen keskeinen rooli tulee esille edellä mainitussa Rännäriin artikkelissa:

Parhaimpina aseinansa on Herra käyttänyt Viipurin heränneiden sielujen kulkemisessa ristintiellä muutamia hyvillä lahjoilla ja henkensä voimalla varustettuja miehiä, joista räätäli A. Räsänen ja puuseppä Emanuel Välikangas ovat mainittavimmat. Ahkeran ja rehellisen maallisen työn rinnalla ovat he myöskin ahkerasti ja totisella kristillisellä rakkautella ohjanneet heränneitä sieluja uskon alkajan ja päättäjän Herran Jeesuksen Kristuksen tyköön. He ovat myöskin käyneet muutamissa muissa kaupungeissa ja maakylissä katsomassa ja oppimassa kristittyin kokouksissa, tuntemaan heitä ja heidän kristillisyytensä.⁴⁶¹

Räsänen mainitaankin Viipurin lestadiolaisten ”oppi-isänä” vuoden 1880 seurakuntakertomuksessa. Hänen kerrottiin pitävän hartaushetkiä sunnuntaisin ju-

mon kuoltua hän avioitui uudestaan 10.5.1925 Anna Maria Rädyn (o.s.Kukkonen, s. 24.11.1869 Kontiolahti) kanssa. Emanuel Kiimalehto kuoli 1.8.1935 Viipurissa (MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista).

⁴⁶⁰ Esimerkiksi Eva Välikangas (o.s. Marttinen, 10.3.1851 Taipalsaari – 6.3.1937 Viipuri).

⁴⁶¹ KK 5/1883, 73 - 75 (Kirje Viipurista. Johan Rännäri).

malanpalveluksen jälkeen. Räsäsen ja Anders Korhosen kodit olivat Kiimalehdojen ohella lestadiolaisten ensimmäisiä kokoontumispaikkoja Viipurissa.⁴⁶²

Viipurin Rauhanyhdistyksen rukoushuone kuvattuna vuonna 1972 vähän ennen rakennuksen purkamista. Kuva: Pentti Pelkonen

Toinen merkittävä viipurilainen saarnaaja Emanuel Välikangas (1850-1884) oli Mikko Kiimalehdon tavoin kotoisin Kalajokilaaksosta. Haapajärveläissyntyinen, jo kotiseudullaan saarnaamisen aloittanut Välikangas, otti Kalajoelta matkakirjan Viipuriin keväällä 1879. Hän uudisti sen seuraavan vuoden helmikuussa, mutta joutui palaamaan Viipurista "kruunun kyydillä" huhtikuussa. Tämän jälkeen Välikangas muutti lopullisesti Viipuriin alkukesästä samana vuonna. Myös Emanuel Välikankaalla oli yhteyksiä Kiimalehdon perheeseen. Kiimalehdon ja Välikankaan vaimot olivat serkuksia ja kotoisin samasta kylästä Taipalsaareltä. Emanuel Välikangas kiersi työ- ja saarnamatkoilla ympäröivällä maaseudulla ja hänet tunnettiin voimakkaana "parannussaarnaajana". Välikangas menehtyi yhdistetyllä saarna- ja työmatkalla ampumavälikohtauksessa Savitaipaleella maaliskuussa 1884.⁴⁶³

Lestadiolaisen herätyksen vaikuttajiin Viipurissa kuului myös edellä mainittu maalarimestari Fredrik Grels Timonen (1850-1917). Timosen elämäkerran mukaan hän oli syntynyt Nurmeksessa ja asui viimeistään 1870-luvun alusta alkaen Viipurissa. Fredrik Grels Timonen on saattanut lestadiolaistua jo 1870-luvun puolivälissä. Tällöin hän avioitui nivalalaissyntyisen, Lappeelta Viipuriin muuttaneen Eeva Kiimalehdon (1852 - 1895) kanssa. Fredrik Grels Timonen

⁴⁶² Raittila 1967, n:o 444; KA. PTA. Cg 4:2. Viipurin srkert. 12.3.1880 (Mortimer Forstén); OMA. Laestadiana 10. Ff:12; Kolk 5/1914, 65-74.

⁴⁶³ Raittila 1967, n:o 559; Kinnunen 1993, 28; MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista.

aloitti saarnatoimintansa 1880-luvun alussa (toisten tietojen mukaan vuonna 1877) ja levitti lestadiolaisuutta myös maaseudulla toimiessaan maalausurakoitsijana.⁴⁶⁴ *Valma Luukka* mainitsee muutamia muita Viipurin lestadiolaisyhteisön varhaisimpia jäseniä. Työnjohtaja Juho Peltokorpi muutti Viipuriin Kalajoelta vuonna 1881. Hän oli edellä mainittujen Timosen ja Kiimalehdon ohella Viipurin rauhanyhdistyksen perustajajäsen. Ensimmäisiä lestadiolaisia kaupungissa olivat 68-vuotiaana vuonna 1910 kuollut Eva Katariina Kajander⁴⁶⁵, Liisa Kajander, suutari Pekka Turunen, talonomistaja Tuomas Hollo⁴⁶⁶, rakennusmestari Feliks Wuorinen⁴⁶⁷, kirjansitoja Anders Korhonen⁴⁶⁸, suutari Kustaa Lind(e)berg, ajuri Kustaa Lindeberg ja Johan Rännäri. Lisäksi kaupungin lesta-

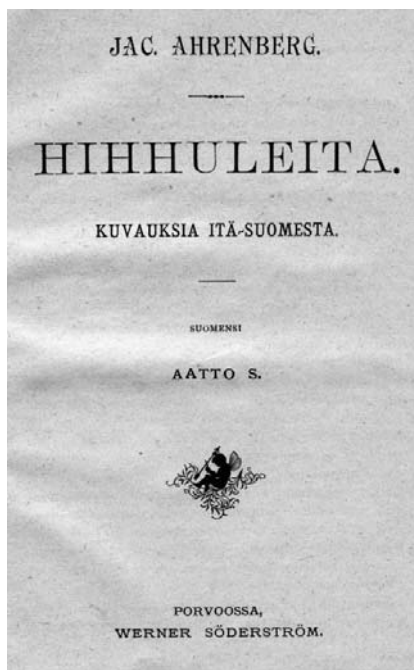
⁴⁶⁴ Raittila 1967, n:o 511; Luukka 1964a, 106; SL 5/1917, 147-148 (Heikki Jussila: Vanhurskaan muisto pysyy). ; Ora 1928, 156; MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista.

⁴⁶⁵ Eva Katarina Kajander (o.s.Lindqvist) avioitui suutarinkisälli Karl Wilhelm Kajanderin (s. 1.3.1841) kanssa Viipurissa 20.11.1870. Perheeseen syntyi kolme tytärtä. Kajanderit olivat ensimmäisiä viipurilaisia, jotka liittyivät lestadiolaisuuteen. Heidän kotinsa oli usein lestadiolaissarnaajien majoituspaikkana. Karl Wilhelm Kajander menehtyi 26.6.1881 keuhkokuumeeseen. Eva Katarina Kajander toimi kauppiana ja hän onnistui kokoamaan suurehkon omaisuuden, johon kuului mm. talo ja tontti n:o 121 Aninan kaupunginosassa. Kuolinpesän omaisuuden arvo oli 146319 markkaa. Perheen kaikki tyttäret olivat aktiivisesti mukana lestadiolaisyhteisön toiminnassa ja avioituivat tunnettujen lestadiolaisvaikuttajien kanssa. (MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista. AS 4/1911, 67 - 68 (Lisälehti); Kolk 1/1911, 11 - 13; MMA. VKA. ROA. Ec:12. 6/1911. Eva Katariina Kajanderin perunkirjoitukseen liittyvät asiakirjat).

⁴⁶⁶ Työmies ja talonomistaja Tuomas Hollo avioitui 7.2.1887 Anna Maria Kinnusen (28.2.1863 - 30.8.1896) kanssa. Perhe omisti talon ja tontin n:o 109 Aninan kaupunginosassa. Avioliitosta syntyi kolme lasta. Tuomas Hollo avioitui uudestaan 3.4.1898 leski Hilma Sofia Hämäläisen kanssa. (MMA. VKA. ROA. Ec: 6. 42/1896. Anna Maria Holon perunkirjoitusasiakirjat, MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista).

⁴⁶⁷ Muurarinkisälli, rakennusmestari Feliks Wuorinen (alk. Rosenberg) muutti Viipuriin avioituttuaan 18.3.1884 Anna Puolakan (25.4.1859 Viipuri - 8.4.1900 Viipuri) kanssa. Avioliitosta syntyi neljä lasta. Uuden avioliiton hän solmi Anna Maria Torkkelin kanssa vuosien 1905 - 1906 tienoilla. Avioliitosta syntyi kolme lasta. Feliks Wuorinen kuoli Helsingissä 24.12.1913, Anna Maria Wuorinen 13.6.1924 Viipurissa. (MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista; MMA. VKA. ROA. Ec:10. 37/1906 Anna Sofia Wuorisen kuolinpesän ositus, Ec:13. 35/1913. Felix Wuorisen perunkirjoitukseen liittyvät asiakirjat, Ec:23. 14/1925. Anna Maria Wuorisen perunkirjoitusasiakirjat).

⁴⁶⁸ Kirjansitojamestari Anders Korhonen oli syntynyt 8.11.1847. Hän muutti Viipuriin 31.5.1876 Pietarista. Tosin hän oli ottanut muuttokirjan Pietarista Viipuriin jo 15.10.1875. Avioliiton hän solmi Matilda Österbladin (26.3.1856 - 30.3.1918 Viipuri) kanssa. Perheeseen syntyi yhdeksän lasta. Korhosen perhe oli varakas ja he omistivat kirjapainon sekä kirja- ja paperikaupan. Mestarinarvon Anders Korhonen oli saanut vuonna 1876. Anders Korhonen kuoli 27.10.1921. (MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista).

Arkkitehti Johan Jacob (Jac) Ahrenbergin kirja *Hihuliter* ilmestyi vuonna 1889. Suomennos *Hihhuleita* tuli markkinoille seuraavana vuonna. Kirja oli menestys ja se käännettiin nopeasti tanskaksi (1891) ja ranskaksi (1892). Kirjassa Ahrenberg kuvaa kirkon ja lestadiolaisuuden välistä konfliktia. Kirjailija viestittää liikkeen olevan vapauden asialla. Kuvattujen tapahtumien pohjana on saarnaaja Emanuel Välikankaan ampuminen Savitaipaleella 1884. Ahrenberg oli tutustunut lestadiolaisiin työmatkoillaan Itä-Suomessa. Hihuliter-teosta kirjoittaessaan hän kävi Helsingissä lestadiolaisseuroissa kuuntelemassa mm. saarnaaja Gustaf Sundströmiä. Kirja oli merkittävästi muokkaamassa sitä julkisuuskuvaa, joka lestadiolaisuudesta muodostui.

Jac Ahrenberg oli syntynyt 30.4. 1847 Viipurissa ja kuoli 10. 10. 1914 Helsingissä. Hän kävi Tukholman Vapaiden taiteiden akatemian ja teki opintomatkoja Ranskaan, Italiaan, Kreikkaan ja Turkkiin. Vuonna 1877 Ahrenberg nimitettiin ylimääräiseksi arkkitehdiksi Yleisten rakennusten ylihallitukseen. Lääninarkkitehtinä hän toimi Oulussa vuosina 1884-85 ja Viipurissa vuosina 1885-86.

Monipuolinen kynämies Jac. Ahrenberg (1847-1914) oli harvoja merkittäviä ruotsinkielisiä kirjailijoita 1800-luvun lopulla. Hänen taiteellinen kunnianhimonsa tähtäsi hieman pitemmälle kuin kyvyt riittivät. Romaanikirjailijana Ahrenberg pyrki luomaan kokonaiskuvia suomalaisesta yhteiskunnasta ja selittämään sen historiaa. Viipurilaisena hän tunsu mielenkiintoa Vanhan Suomen kansaa, liike-elämää ja hengellisiä ilmiöitä kohtaan. Siten syntyi 1880-luvulta lähtien sarja novellikokoelmia ja romaaneja; jälkimmäisiin kuuluvat laestadiolaiskuvaus *Hihuliter* sekä *Karjalan - Viipurin taloudellista kukoistuskautta tutkiskeleva ja leveästi maalaileva Stockjunkarn (Tukkijunkkari, 1892)*. Kiitollisen aihepiirin hän löysi Venäjällä palvelevista suomalaisista upseereista ja virkamiehistä (romaanit *Familjen på Haapakoski, 1893*, ja *Vår landsman, 1897*).

Jätettyään pettyneenä romaanien kirjoittelun Ahrenberg toimi 1900-luvun alussa ahkerana sanomalehtimiehenä ja julkaisi huomattavimman teoksensa, kuusiosaisen muistelmasarjan *Människor som jag kánt (Tuntemiani ihmisiä, 1904-14)*. Ahrenbergin sanomalehtimiehen taipumukset pääsevät oikeuksiinsa näissä aikalaisista laadituissa pikakuvissa. Esseissä vilahtelee tunnettuja nimiä aina romaanikirjailija Ivan Turgenjevia ja rotuteoreetikko Arthur de Gobineaut myöten.

diolaisiin kuuluivat keskipohjalaissyntyiset veljekset Kalle⁴⁶⁹ ja Jooseppi Leppiniemi⁴⁷⁰, jotka toimivat monen muun lestadiolaisen tavoin rakennusalalla. Rakennusalalla työskentelivät myös maalarimestarit Tahvo Könönen⁴⁷¹ ja Johan Seppänen.⁴⁷² Yhteisöön kuuluivat lisäksi muurari Robert Malin⁴⁷³ ja postimies Antti Häkkinä (alkuaan Häggblom).⁴⁷⁴

Viipurin lestadiolaisyhteisö koostui aluksi lähes kokonaan muualta muuttaneista käsityöläisistä ja ammattitaitoisesta työväestöstä. Pohjanmaalta muuttaneiden panos oli erittäin merkittävä. Vähitellen Savosta ja Pohjois-Karjalasta tulleiden osuus kasvoi keskeiseksi. Viipurin lestadiolaisyhteisön varhaisimmista jäsenistä vain muutama naishenkilö oli kaupungin syntyperäinen asukas. Yhteisöön kuului maalareita, muurareita, kirvesmiehiä, rakennusmestareita ja suutareita. Herätysliikkeeseen liittyneet olivat nuoria tai varhaisessa keski-iässä olevia maaseudulta tulleita tilattomia ja kisällejä. Useimmat olivat perheettömiä muuttaessaan kaupunkiin ja moni löysi tulevan aviopuolisonsa seuroista. Viipurissa muodostui - Joensuun tavoin - lestadiolaisyhteisöstä ”turvasatama” ympäröivältä maaseudulta ja muista maakunnista muuttaneille käsityöläisille ja työväestölle. Satojen kilometrien ja viikkojen matkojen päästä tulleille, korvasi tiivis, selvärajainen ja vilkkaassa kanssakäymisessä oleva uskonyhteisö tutun ja turvallisen suku- ja kyläyhteisön. Lestadiolaisperheiden lasten kummit olivat

⁴⁶⁹ Kalle Leppiniemi syntyi 18.5.1864 Lohtajalla, josta hän muutti Viipuriin 1880-luvulla. Hän liittyi jo nuoruudessaan lestadiolaisuuteen. Viipurissa hän avioitui 5.6.1887 Maria Sofia Räsäsen (18.10.1864 Tuusniemi - 10.9.1940 Wash. USA, ilm. virhe) kanssa. Mari Sofia Leppiniemi lestadiolaistui muistikirjoituksen mukaan noin vuonna 1886. Viipurista Leppiniemet muuttivat Yhdysvaltoihin vuonna 1892, jossa he olivat harvoja aktiivisesti uusiheräystä kannattaneita (HÄ 10/1939, 149; VÄ 4/1947, 55; MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista).

⁴⁷⁰ Työmies Jooseppi Leppiniemi oli syntynyt 1.11.1869 Lohtajalta. Hän avioitui 7.7.1895 Maria Sofia Leskisen (s. 28.3.1872 Viipurin mskrk) kanssa. Ensimmäisen vaimon kuolinaika ei ole tiedossa. Jooseppi Leppiniemi vihittiin toiseen avioliittoon Ida Sofia Heikkilän (s. 30.4.1879 Artjärvellä) kanssa. Avioliitoista syntyi yhteensä yhdeksän lasta. Jooseppi Leppiniemi kuoli Viipurissa 6.9.1928 (MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista).

⁴⁷¹ Ilmeisesti Pälkjärveltä kotoisin ollut Tahvo Könönen muutti Viipuriin 1880-luvun alussa. Hän avioitui 27.11.1882 Maria Johanna Puustisen kanssa. Perheeseen syntyi ainakin kuusi lasta (MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista).

⁴⁷² Maalarikisälli Johan Seppänen muutti Käkisalmeista Viipuriin 15.5.1879 (muuttokirja otettu jo 19.8.1878), jossa hän oli avioitunut 20.4.1897 Selma Sofia Kajanderin kanssa. Selma Sofia Kajander oli muuttanut Viipuriin 20.4.1878 Parikkalasta. Johan Seppänen piti yhdessä Fredrik Grels Timosen kanssa Viipurissa maalarinliikettä (MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista; KK 7/1884, 103 - 106).

⁴⁷³ Muurari Robert Malin muutti 30.12.1880 Viipuriin Nastolasta. Hän oli solminut avioliiton Viipurissa 13.11.1880 Hilda Maria Kettusen kanssa. Avioliitosta syntyi kolme lasta. Hilda Maria Kettusen kuoleman jälkeen Robert Malin solmi avioliiton 17.7.1890 Wilhelmiina Hurrin kanssa (MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista).

⁴⁷⁴ Antti Häkkinä vihittiin avioliittoon Anna Kaisa Similän kanssa 4.5.1887. Perheeseen syntyi viisi lasta.

lähes poikkeuksetta uskonystäviä. Tämä kertoo osaltaan Viipurin lestadiolais-ten tiiviistä yhteiselosta.⁴⁷⁵

Viipurin lestadiolaisilla oli herätyksen alkuvaiheessa kokoushuoneita lyhyehköjä aikoja eri puolilla kaupunkia. Eräässä vaiheessa 1880-luvulla kokoushuoneisto sijaitsi Kolikkoinmäen kaupunginosassa suutari Pekka Turusen talossa. Lestadiolaisyhteisön saarnaajana toimineen Turusen tiedetään rakennuttaneen taloonsa erityisen seuratuvan.⁴⁷⁶ Vuonna 1884 seurahuoneisto oli Aninan kaupunginosassa Kilikadun varrella. Sinne saapuivat monet ei-lestadiolaiset häiritsemään seuroja. Pilkkamielessä lestadiolaisten seuroja kuvasi nimerkki *Poika Partasuu* runossaan *Yksi uusi laulu Hihhulilaisuus oikeassa karvoasaan*, joka ilmestyi painettuna Viipurissa vuonna 1884.⁴⁷⁷

Seuratilaisuuksien häirintä oli kansanhuvia 1880-luvun alussa. Rettelöinnin ohella monet halusivat tutustua uuteen herätysliikkeeseen, ja seuroissa kävi paljon väkeä. Lehtikirjoitusten asenne oli pääosin kielteinen, jopa halveksiva. Vuonna 1880 sanomalehti *Savossa* oli artikkeli, jossa kerrottiin, kuinka *syntein tunnustuksen ja anteeksi antamisen saarnaajat, taikka kuten muut heitä kutsuvat, panna miehet*, levittivät oppia Viipurin kaupungissa ja sen ympäristössä. Lehti kertoi lestadiolaisilla olevan Ylä-Säiniön kylässä *haaraosasto*, jonka *totisena kannattajana oli erään hovin pehtori*. Saarnamiehenä toimi *muuan nuttumestari Viipurista*, jolla tarkoitettiin mitä ilmeisemmin räätäli Antti Räsästä.⁴⁷⁸ Vuodesta 1890 lestadiolaisten seurahuoneisto sijaitsi samana vuonna perustetun Rauhanyhdistyksen talossa Sampo- ja Mallaskatujen kulmauksessa.⁴⁷⁹ Lestadiolaiset kävivät ahkerasti myös toisten uskonsuuntien tilaisuuksissa. Niissä he olivat aika ajoin sanaharkassa muiden liikkeiden edustajien kanssa. Ainakin vapaakirkollisten ja evankelisten tilaisuuksissa lestadiolaiset kävivät opillista polemiikkaa.⁴⁸⁰

Muistokirjoitusten perusteella varsinkin 1880-luku oli Viipurissa herätyksen aikaa. Tämä olettamus saa tukea myös muista lähteistä. Viipurissa ja sen ympäristössä syttyneisiin herätyksiin viittasi helsinkiläinen saarnaaja Gustaf Adolf Sundström *Kristillisessä Kuukausilehdessä* syyskuussa 1883. Vuonna 1885 kirkkoherra Forstén totesi lestadiolaisuuden osoittaneen aktiivisuutta ennen kaikkea työväestön keskuudessa.⁴⁸¹

⁴⁷⁵ Luukka 1964a, 105 – 113; MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista. MMA. LSKA. Viipuri tmksrk KA. I C:9 – C:11, I Ba:1 – Ba:2.

⁴⁷⁶ Luukka 1964a, 109; Pms 15/12.4.1995 (Pentti Pelkonen: Viipurista töitä monelle kristitylle. Viipurin lestadiolaisuuden varhaisvaiheet). Kyseessä ei voine olla kuitenkaan 1900-luvun puolella saarnaajana toiminut suutari Pekka Turunen, sillä hän oli syntynyt Heinävedellä vasta vuonna 1871 (ks. Liite 1). Viipurissa asui 1800-luvun lopulla useita Pekka Turusia.

⁴⁷⁷ Luukka 1964a, 109 – 110.

⁴⁷⁸ Savo 11/10.2.1880.

⁴⁷⁹ Luukka 1964a, 110.

⁴⁸⁰ Sanansaattaja 11/3.6.1884. (Tuttu Viipurista 19.5.1884), 16/15.8.1884 (Tuttu Viipurista 25.6.1884).

⁴⁸¹ Kuujo 1981, 430; KA. PTA. Cg 4:2. Viipurin srkert. 15.3.1885 (Mortimer Forstén); KK 9/1883, 147-149 (G.A.Sundström), Seuraavissa muistokirjoituksissa lestadiolaistumisajankohdaksi tulee 1880-luku: Puutyömies Antti Niskanen (1846-1923. "Kilvoitteli lähes 40 vuotta." SL 5/1925, 75); Räätäli Simo Kopsa (1858-1923. "40 vuotta uskomas-

Kaupungissa asui 1880- ja 1890-luvuilla useita lestadiolaissaarnaajia, joista tunnetuimpia olivat edellä mainitut Emanuel Välikangas (vuosina 1879 – 1884), Antti Räsänen (vuosina 1876 – 1883), Fredrik Grels Timonen (noin vuodesta 1877), Pekka Turunen sekä noin vuodesta 1883 alkaen Kalle Rautiainen (1846-1922).⁴⁸² 1880-luvulla saarnatoimintansa aloitti Aapo Marttala (1850-1925), joka muutti Viipuriin Haapavedeltä vuonna 1880.⁴⁸³ Todennäköisesti uukuniemäläissyntyinen poliisikonstaapeli Juho Hannonen oli saarnaajana vuosina 1888 – 1896 Viipurissa asuessaan.⁴⁸⁴ Vaasalainen Matti Kuula lähetti kirjeessään joulukuussa 1888 terveisiä Viipuriin Juho Hannoselle, Rautiaiselle, Kuhalle, Saukkoselle, Sofia J(akowle)ffille ja Kajanderin sisaruksille. Saarnaajat Kalle Rautiainen, Fredrik Grels Timonen ja Aapo Marttala osallistuivat Helsingissä vuodenvaihteessa 1888-1889 pidettyyn saarnaajien kokoukseen.⁴⁸⁵

Viipurin maaseurakunnan puolella lestadiolaisuutta oli Viipurin esikauptunkien ohella ainakin Nurmessa ja Ylä-Säiniöllä.⁴⁸⁶ Vuonna 1895 kirkkoherra C. F. Gräsbäck kirjoitti: *Lahkolaisia ei juuri löydy maaseurakunnassa, mutta kaupungissa ja sen ympäristössä sitä enemmän laestadiolaisia eli nk. hihhuleita on täällä. Herätysliikkeen toiminnan hiljenemisestä 1890-luvulla kertoo seurakuntakertomus: Viime aikoina ovat enemmän taantuneet ja onpa niitäkin, jotka ovat palanneet kirkon helmaan.*⁴⁸⁷ Nuijamaalla⁴⁸⁸ lestadiolaisuutta oli vähän, mutta siellä pidettiin seuroja ainakin vuonna 1889. Lappeenrannan Utisiin kirjoitti nimimerkki *Kiukustunut nuijamaalainen* valittaen sitä, että lestadiolaiset olivat käyneet Nuijamaalla *antamassa syntejä anteeksi.*⁴⁸⁹ Lestadiolaisten määräksi 1800-luvun lopulla on arvioitu Viipurin seurakunnissa noin 250 henkeä. Arvio ei ole liian rohkea, sillä vuonna 1889 Viipuriin tilattiin 52 vuosikertaa *Sanomia Siionista*-lehteä. Seuraavana vuonna tilausten määrä oli noussut 61 kappaleeseen.⁴⁹⁰

Viipurin lestadiolaisyhteisön merkitys herätysliikkeen voimakkaana tuki-kohtana käy ilmi lukemattomista muistokirjoituksista, tervehdyskirjeistä ja seurakuntakertomuksista. Viipuri oli ainoa paikkakunta Kaakkois-Suomen alueella, jossa lestadiolaisilla oli 1800-luvulla oma rukoushuone.⁴⁹¹ Viipurin keskeinen

sa." SL 5/1923, 76); Anna Elisabeth Bergman (o.s.Oravainen, 1857- 1935. "Uskomassa noin 50 vuotta." SL 9/1935, 194); Vilhelmiina Hellstén (k. 1935 74-vuotiaana. "Uskomassa noin 50 vuotta." SL 11/1935, 255); Emma Sofia Tuovinen (o.s. Niininen. k. 1925 45-vuotiaana. "Lapsuudesta asti seurasi vapahtajansa askelia." HÄ 3/1926, 43-44).

⁴⁸² Raittila 1967, n:ot 420, 444, 511 ja 559.

⁴⁸³ Raittila 1967, n:o 275.

⁴⁸⁴ Raittila 1967, n:o 76; MVK. Juho Alarik Hannosen hst. 19.4.1968.

⁴⁸⁵ SS 8/1889 (Lisälehti), 145-154 (Matti Kuula: Muisteluja kristittyin kokouksesta Helsingissä); SS 1/1890, 9-10 (Matti Kuula: Kirje Vaasasta joulukuulla 1888).

⁴⁸⁶ Savo 11/10.2.1880; SS 3A/1901. Johanna Siltasen muistokirjoitus ("Kahdeksan vuotta takaperin tuli tuntemaan oikean tien").

⁴⁸⁷ KA. PTA. Cf:11. Viipurin suom.srkert. 18.4.1895 (C.F.Gräsbäck).

⁴⁸⁸ Nuijamaa oli Viipurin maaseurakunnasta 16.11 1866 muodostettu kappeli, joka 21.1. 1903 erotettiin omaksi kirkkoherrakunnaksi (Colliander 1910, 457).

⁴⁸⁹ LU 68/6.9.1889.

⁴⁹⁰ Luukka 1964a, 116, 224.

⁴⁹¹ Lisäksi ainoastaan Lappeenrannassa oli vuokrattu seurahuoneisto vuodesta 1890 alkaen. Ks. Kinnunen 1993, 19-20; Luukka 1964a, 110.

asema kaakkoisen Suomen lestadiolaisuudessa perustui kaupungin rooliin liikenteen ja talouselämän keskuksena. Työmahdollisuuksien houkuttelemisena väkeä saapui kaikkialta, myös lestadiolaisuuden vahvoilta alueilta Pohjois-Suomesta. Muualta muuttaneiden vahvasta osuudesta lestadiolaisyyhteisön alkuvaiheissa kertoo saarnaajien koostumus. Kaupungissa 1800-luvulla toimineet saarnaajat (12) olivat kaikki Juho Hannosta lukuun ottamatta syntyneet Viipurin läänin ulkopuolella. Heistä neljä oli syntyisin Kuopion, kolme Oulun ja neljä Mikkelin läänin alueelta.⁴⁹²

Viipurin lestadiolaisyyhteisön vaikutuspiiriin kuuluivat lähinnä keskinen ja läntinen Karjalan kannas. Antrean, Jääsken, Kuolemajärven ja Taipalsaaren papisto mainitsi kertomuksissaan 1880- ja 1890 -luvulla paikallisten lestadiolaisyyhteisöjen vilkkaista yhteyksistä Viipurin "uskonystäviin".⁴⁹³ Viipurilaisista varsinkin Grels Timonen, Emanuel Välikangas, Antti Räsänen ja Kalle Rautiainen kiersivät saarna- ja työmatkoilla Kannaksella ja Etelä-Karjalassa.⁴⁹⁴ Karjalan kannaksen itäisimmistä pitäjistä yhteydet suuntautuivat Pietariin. Viipurin lestadiolaisyyhteisö oli kooltaan läänin suurin. Yhteisön koko vaihteli huomattavasti, sillä Viipuri oli monelle lestadiolaisperheelle vain lyhytaikainen pysähdyspaikka matkalla Pietariin tai Pohjois-Amerikkaan.⁴⁹⁵

Johanneksen seurakunnassa ei papiston kertomusten perusteella ollut lainkaan lestadiolaisuutta. Sanomalehdistö ja herätysliikkeen omat lehdet eivät anna lisävalaistusta paikkakunnan lestadiolaisuuteen. Papiston huolenaiheena oli 1870-luvulta alkaen ultraevankelinen strömborgilaisuus, johon vuonna 1876 kuului noin 70 henkeä. Ilmeisesti strömborgilaisiin viittasi kirkkoherra Pehr Igoni vuonna 1890 todetessaan: *Lahkolaiset, joita ennen oli kosolta, ovat nyt jo aivan vähiin hävinneet, eikä heistä ole mitään häiriötä.*⁴⁹⁶

Säkkijärvelle levisi ultraevankelisia virtauksia 1870-luvulla ensin pastori Johan Henrik Martinin (1848-1873) ja myöhemmin Efraim Strömborgin toiminnan seurauksena.⁴⁹⁷ Pitäjän pohjoisosaan lestadiolaisuus tuli perimätiedon mukaan Savitaipaleelta. Säkkijärven lestadiolaisuudessa aktiivisesti mukana ollut Aatami ja Kristiina Apron perhe muutti pitäjään Savitaipaleelta vuonna 1873.

⁴⁹² Raittila 1967, n:ot 24, 76, 90, 275, 321, 331, 420, 444, 511 ja 559; Viipurissa asui luultavasti muitakin viime vuosisadan lopulla saarnaajina toimineita. *Luukka* toteaa laudatur-työssään mahdollisina saarnaajina Kuhan ja Saukkosen, jotka Matti Kuula mainitsi tervehdyskirjeessään *Sanomia Siionista-lehdessä* (*Luukka* 1964a, 109-113; SS 1/1890, 10).

⁴⁹³ KA. PTA. Cf:8. Jääsken srkert. elok./1882; Taipalsaaren srkert. 13.3.1885; Cf:10. Antrean srkert. 10.10.1891; Cf:11. Kuolemajärven srkert. syysk./1893.

⁴⁹⁴ KK 4/1884, 54-55; 2/1887, 28-29; HÄ 7-8/1932; Pms 9/1982.

⁴⁹⁵ *Luukka* 1964a, 224; Esimerkkejä Pohjois-Amerikkaan Viipurista muuttaneista: David Johan Åberg perheineen (Raittila 1967, n:o 321; TaiKA); Johan Rännäri (KK 5/1883, 73-75; 7/1884, 103-106); Kalle ja Maria Leppiniemi (HÄ 1939, 149); Anna Bergman (SL 9/1935, 194).

⁴⁹⁶ KA. PTA. Cg 4:2. Johanneksen srkert. 3.1.1880 ja 14.2.1885 (Pehr Igoni); Cg 4:3. Johanneksen srkert. 17.4.1890 (Pehr Igoni); Cf:11. Johanneksen srkert. 12.5.1895 (Pehr Igoni); *Luukka* 1964a, 116-117; Ilmarinen 35/6.5.1876.

⁴⁹⁷ MMA. LSKA. Viipurin msrKA. II Cd:1. Ptptk 19-20.9.1872; KA. PTA. Cg 4:2. Viipurin rvkkert. 12.3.1875; Koskenniemi 1967, 93.

Perhe ei mitä ilmeisemmin ollut siinä vaiheessa lestadiolainen, mutta mahdollisesti kosketus pohjoisen kristillisyyteen syntyi myöhemmin sukulaisvierailujen yhteydessä. Toinen reitti on voinut olla Säkkijärveen rajautuvat kylät Lappeella, joissa lestadiolaisuus oli saanut vahvan kannatuksen. Ainakin Lappeen Simolan lestadiolaisten seuroja käytiin seuraamassa Säkkijärveltä. Vielä vuonna 1880 kirkkoherra Otto Nordström totesi, etteivät separatistiset liikkeet olleet saaneet seurakunnassa kannatusta. Viisi vuotta myöhemmin hän kertoi, että naapuriseurakunnasta oli yritetty levittää lestadiolaisia ja baptistisia mielipiteitä ilman tulosta. Liikkeiden kannatukseen seurakunnassa viittaa epäsuorasti maininta, etteivät ne olleet onnistuneet voittamaan *mitään laajempaa levinneisyyttä*. Lestadiolaisuus oli esillä vuoden 1896 piispantarkastuksessa: *Piispan kysymykseen, josko laivoollisia liikkeitä on seurakunnassa, vastattiin, että lestadiolaisuutta on ollut, vaikka liike on vähitellen sammunut*. Samoihin aikoihin ilmestyi seurakuntaan vapaakirkollisten toimintaa.⁴⁹⁸

Perimätieto kertoo, ettei Säkkijärven lestadiolaisuus taantunut 1890-luvulla. Herätysliikkeeseen kuului useita kymmeniä henkilöitä. Liikkeeseen kuuluvia asui varsinkin pitäjän pohjoisosissa Kasarin, Hostikan, Ylijärven, Mätön, Kirpun ja Näpin kylissä. Kannatusta oli myös Husunkylässä ja kirkonkylässä. Seuroja pidettiin säännöllisesti joka sunnuntai. Paikallisina saarnaajina olivat talolliset Tuomas Ilves (1862-1933) ja Vilhelm Peräkasari (1851-1922). Heidän tiedetään saarnanneen jo ennen vuotta 1893, jolloin talollinen Vilhelm Aapro (1872-1934) liittyi lestadiolaisuuteen. Myös Vilhelm Aapro tunnettiin seudulla lestadiolaissaarnaajana. Hänen vanhempiansa Aatami ja Kristiina Aapron koti Hostikan kylässä oli yhdessä Ilveksen ja Peräkasarin talojen kanssa seudun ensimmäisiä seurapaikkoja. Lisäksi Antti ja Helena Närhin omistamassa Rantalan talossa Ihakselan kylässä pidettiin jo varhain seuroja.⁴⁹⁹ Mahdollisesti Antti Saarinen (alk. Kirppu, 1866-1938) aloitti saarnatoimensa jo 1800-luvun puolella. Hän liittyi lestadiolaisuuteen 1890-luvun puolivälissä. Lestadiolaisia oli pitäjässä muutamia kymmeniä.⁵⁰⁰

Kannaksen rantapitäjiin perimätieto kertoo lestadiolaisuuden saapuneen jo 1860-luvun nälkävuosien aikana. Sekä Koivistolle⁵⁰¹että Kuolemajärvelle⁵⁰²

⁴⁹⁸ Ilmarinen 64/3.6.1882; VS 23/12.2.1886; KA. PTA. Cg 4:2. Säkkijärven srkert. 28.1.-1880 ja 14.3.1885 (Otto Nordström); Cf:10. Säkkijärven srkert. 8.9.1889 (Otto Nordström); Cf:12. Säkkijärven ptpk. 30.5-1.6.1896; Hilma Kälviän hst. 17.1.1992.

⁴⁹⁹ MMA. LSKA. SäKA. I Aa:23. Rippikirjat 1890-1899, s. 108, 110; SL 4/1934, 84 (Otto Aapro); Luukka 1964a, 224; Hilma Kälviän hst. 17.1.1992; Elina Närhin ja Aino Aapron hst. 7.12.1991 ja 27.12.1991; Kinnunen 1993, 29-30.

⁵⁰⁰ HYKHL/K1. Ylämaa 2; MMA. LSKA. SäKA. rk. 1890 - 1899, osa II. s. 104, 108, 110; Hilma Kälviän hst. 17.1.1992; Elina Närhin ja Aino Aapron hst. 7.12.1991 ja 27.12.1991; SL 3/1939, 66 (Otto Aapro).

⁵⁰¹ Kansanaho 1953, 80-81; *Valma Luukka* nimeää laudaturtyössään useita lestadiolaisia, jotka olivat muuttaneet Koivistolle jo 1870-luvulla. Heistä Antti Pietari Nurro (1828-1886) ja hänen vaimonsa Kaisa Nurro (s. 1835) mainitaan seurakuntaan muuttaneiden luettelossa vasta vuonna 1880. He muuttivat Sotkamosta. Kaksi heidän lapsistaan oli syntynyt kuitenkin jo vuosina 1875 ja 1878 Koivistolla, joten käytännössä on muuton täytyntä tapahtua viimeistään vuonna 1875. Se, että Nurrot olisivat olleet lestadiolaisia jo muuttaessaan 1870-luvun alkupuolella, lienee kyseenalaista. Lesta-

muutti silloin kalastajia Pohjanmaalta. Heidän joukossaan oli myös lestadiolaisia. Kuitenkin liikkeen keskeisinä henkilöinä myöhemmin tunnetut pohjalaiskalastajat⁵⁰³ muuttivat kirkonkirjansa paikallisiin seurakuntiin vasta 1880-luvulla. Tämä tieto ei silti sulje pois mahdollisuutta, että he olisivat käytännössä asuneet seudulla jo vuosikausia tätä ennen. Mikäli pohjalaiskalastajien muutto todellisuudessa tapahtui jo 1860 ja 1870-luvuilla, on mahdollista, että he jo Kannakselle tullessaan olivat lestadiolaisia. Heidän kotiseudullaan (Kalajoki, Pyhäjoki) lestadiolaisherätykset olivat syntyneet vuosina 1866 – 1867, ja pian liikkeen kannattajien määrä tuolla seudulla nousi satoihin.⁵⁰⁴

Ensimmäiset muualta muuttaneet lestadiolaiset olivat poikkeuksetta tilantonta väestöä.⁵⁰⁵ He toivat Suomenlahden kalastajien keskuuteen lestadiolaisuuden ohella uusia kalastustapoja. Näistä merkittävin oli korkean verkon käyttö silakan pyynnissä. Tärkeä merkitys Pohjanmaan rannikkoseuduilta muuttaneilla oli myös laivanrakennukselle ja rannikkopurjehdukselle, joka eli vilkkainta kauttaan 1800-luvun puolivälistä alkaen.⁵⁰⁶ Yksi tunnetuimmista lestadiolaisista

diolaisuus ei nimittäin ollut vielä 1870-luvun alussa levinnyt Sotkamoon, joten on todennäköisempää, että Nurrot lestadiolaistuivat vasta Koivistolla ollessaan. Toinen *Luukan* tässä yhteydessä mainitsema lestadiolainen, merimies Juhana Antinpoika Väänänen (1843-1894), muutti Raahesta Koivistolle vuonna 1875. Hän oli syntyisin Saloisista eli kotoisin seudulta, jossa lestadiolaiset herätykset olivat alkaneet jo 1860-luvulla. Näin ollen on mahdollista, että Juhana Väänänen kuului herätysliikkeeseen jo Koivistolle muuttaessaan. Koiviston Humaljoella asui maakuopassa lestadiolainen "Hirviniemen vaari", joka oli muuttanut nälkävuosien aikana Pohjanmaalta Koivistolle. Koiviston saaren Ingerttilän kylään muutti 1870-luvulla Pohjanmaalta Juhana Piironen, jonka kerrottiin jo Koivistolle tullessaan olleen lestadiolainen (Luukka 1964a, 100-101, 121, 126); HYKHL/K 1. Koivisto 9N).

⁵⁰² Perimätieto kertoo Kuolemajärven Kyrönneemeen asettuneen lestadiolaisia kalastajia Pohjanmaalta nälkävuosien jälkeen (Laestadiana 10. Ed:4. Elina Kurki 1963; Luukka 1964a, 133).

⁵⁰³ Esim. torppari Tapani Kurikkala, josta tuli Koiviston ja Kuolemajärven lestadiolaisyhteisöjen merkittävin saarnaaja, muutti kirkonkirjojen mukaan Kalajoen Rahjan kylästä Kuolemajärven Seivästölle vasta vuonna 1885 (Raittila 1967, n:o 218). Samana vuonna muutti Seivästölle Tapani Kurikkalan veli Samuli Kurikkala. Vuonna 1886 muuttivat Pyhäjoelta Lohtajalla syntynyt Erik Vähäkarjaluo (1825-1891) ja hänen vaimonsa Karoliina (o.s.Kurikkala, s. 1834), joka oli syntyisin Kalajoelta. Heidän poikansa Antti Herman Vähäkarjaluo (1860-1894) muutti seuraavana vuonna vaimonsa Maija Liisan (s. 1855, os Wiirret) kanssa. Myös Maija Liisa Vähäkarjaluodon veli Erik Wiirret (s. 1848) muutti Koivistolle vuonna 1886. Luukka tosin arvelee Vähäkarjaluoitojen tulleen seudulle todellisuudessa ehkä jo vuonna 1881. (Luukka 1964a, 121-123, 134); *Valma Luukka* on laudaturtyössään käyttänyt lähteinään paljon perimätietoa. Tämä tuo hänen esitykseensä asia- ja ajoitusvirheitä. Varsinkin Koiviston osalta, jossa hänellä on ollut käytössään runsaasti perimätietoa, virheet korostuvat. *Seppo Lohi* on käyttänyt *Luukan* laudaturtyötä väitöskirjassaan lähes sanasta sanaan.

⁵⁰⁴ Lohi 1997a, 280 – 281, 319 – 320.

⁵⁰⁵ Sekä Kurikkala että Vähäkarjaluoito olivat torppareita ja toimivat samalla kalastajina (Luukka 1964a, 121-122, 134; Raittila 1967, n:o 218).

⁵⁰⁶ Luukka 1964a, 123, 126; Kansanaho 1985, 197; Kaukiainen 1982b, 181; Hilska 1988, 320-321.

laivanrakentajista oli kälviäläinen Matti Passoja. Hän muutti Helsingin ja Viipurin kautta 1890-luvulla Koiviston Saarenpään Hyttölään.⁵⁰⁷

Koivistolla herätysliikkeen leviämiskanavana olivat vuodesta 1870 käyttöön otetut kylärūkukset. Niitä pidettiin lauantai- tai sunnuntai-iltaisina. Mikäli paikalla ei ollut papistoa, kylärūkousten pito jäi lähinnä kylänvanhinten tehtäväksi. Kun useat kylänvanhimmat⁵⁰⁸ ja pyhäkoulunopettajat⁵⁰⁹ lestadiolaistui- vat, muodostivat luterilaisen kansankirkon työmuodot herätysliikkeelle yleisesti hyväksytyin leviämiskanavan. Herätysliikkeeseen liittyi näin ollen - ainakin kylätasolla - arvostettuja vaikuttajajaksilöitä. Herätykseen tulleiden joukossa oli sekä tilallisia että tilatonta väestöä. Kylärūkousten ja pyhäkoulutyön ohella lestadiolaisuuden levittäjinä toimivat taloissa kierrelleet käsityöläiset. Tunnetuin heistä oli Koiviston Saarenpään lestadiolaisuuden tuonut Valpuri Reitti (o.s. Ruottu), joka kierteli taloissa verkkojenkorjaajana ja hierojana. Perimätieto kertoo hänen olleen herätyksessä mukana jo 1870-luvulla. Valpuri Reittiä kutsuttiin "siemen-Varvuksi" liikkeen leviämisen kannalta keskeisen roolinsa ansiosta.⁵¹⁰

Eeva Passoja (o.s. Kala, s. 1894) on vuonna 1962 muistellut kotikylänsä (Koiviston Saarenpää) ensimmäisiksi lestadiolaisiksi vanhempansa Eeva (1847 – 1919) ja Matti Kalan (1843 – 1922), Varpu (s. 1852) ja Joel Harilaisen (s. 1845) ja Ville ja Katriina Rakkolan. Muita alkuaikojen lestadiolaisia kylässä olivat Riitta Talo (o.s. Lenkkeri), Katri Pönni, Matti Harilainen, Kristian Hytti, Taavetti Hytti, Jaakko Rakkola, Ville Rakkola, Aleksanteri Reitti, Juhan Tölkö, Juhana Pulli, Ville Hilska, Ville Pulli ja Maria Luukka. Herätyksen tuojaksi on mainittu Tapani-ukko eli saarnaaja Tapani Kurikkala (1831 – 1898), joka muutti saarelle kalastajaksi Kuolemajärveltä. Alkuaikoina säännöllisesti kylällä kävi seuroja pitämässä Kuolemajärveltä Aabraham Pentikäinen (1859 - 1926) sekä Uudeltakirkolta Markus Saksi (1850 – 1928).⁵¹¹ Humaljoella seuratoiminta alkoi viimeistään vuonna 1888. Ensimmäisinä liittyivät lestadiolaisuuteen *Erkki Kansanaho* mukaan Aapram Hietanen (s. 1849), Aatami (1861 – 1936) ja Hanna (o.s. Kukko, 1862 – 1936) Kallonen, Aleks Tikka, Matti Alatalo ja Aapram Villa. Kalloset oli-

⁵⁰⁷ Laivanrakennusmestari Matti Passojan elämänvaiheet olivat hyvin samanlaiset, kuin monella muulla Kannaksen lestadiolaisuudessa vaikuttaneella pohjalaisyyntyisellä. Hän oli syntynyt vuonna 1857 Kälviällä talollisen poikana. Opeteltuaan sepän ammatin nuorukaisena Kokkolassa hän muutti rakennustöihin etelään Helsinkiin ja Viipuriin. Koiviston Humaljoella Matti Passoja perehtyi laivanrakennuksen ja urakoi sekä Koivistolla että Virossa kaiken kaikkiaan noin 70 alusta. Hän rakensi kaksi alusta myös omaan käyttöön. Muistokirjoituksen mukaan hän liittyi lestadiolaisuuteen kuitenkin vasta tammikuussa 1924. (SL 8/1950, 163. Mauno Koivuneva: Matti Passojan nekrologi).

⁵⁰⁸ Hyttölän kylänvanhin Matti Kala (1844-1922), Harilaisen kylänvanhin Joel Harilainen (s. 1845) ja Patalan kylänvanhin Matti Talo (Luukka 1964a, 123-125).

⁵⁰⁹ Luukan tietojen mukaan Humaljoella lestadiolaisia pyhäkoulunopettajia olivat Herman Vähäkarjaluo, Matti Alatalo ja Aatami Kallonen (1861-1936) ja Saarenpäässä Matti Passoja (Luukka 1964a, 124).

⁵¹⁰ Kansanaho 1953, 81; Luukka 1964a, 124.

⁵¹¹ Kansanaho 1953, 81; OMA Laestadiana 10. Ec:2. Eeva Passojan hst. 20.12.1962; Luukka 1964a, 125; Raittila 1967, n:ot 218, 355 ja 451; Ks. myös HYKHL/K 1, Koivisto 10N.

vat lestadiolaistuneet ilmeisesti vuonna 1896, ja heidän Ison-Lenkkerin tuvas-taan tuli keskeinen seurapaikka. Hanna Kallosen veljen Matti Kukon liittymi-nen liikkeeseen oli tapahtunut jo 1880-luvun puolella.⁵¹² Lisäksi lestadiolaisuut-ta Koivistolla oli Ingerttilässä, jossa ensimmäisiä lestadiolaisia olivat Mari ja Ju-hana Piironen, Mikko ja Kristiina Rakkola, Otto Karhu vaimoineen, Ville ja Ant-ton Agge, Paavo ja Katriina Agge, Maria Luukka sekä Aatami Pulli. Myös Pa-talassa, kirkonkylässä, Kotterlahdessa ja Makslahdessa oli herätysliikkeellä kan-nattajia. Kotterlahdessa seurapaikkana oli pappilan torppariksi vuonna 1884 muuttaneen Erkki Vähäkarjaluodon (1825 – 1891) talo.⁵¹³

Lehdistön kirjoittelu herätysliikkeestä Koivistolla alkoi vuonna 1888. Ar-tikkeleissa kerrottiin lestadiolaisia olevan eniten Saarenpään ja Humaljoen ky-lissä. Liikkeen levittäjiksi todettiin *Pohjalaiset A.Laitislaiset*. Närkästyistä herätti erään naispuolisen sanankuulijan ”liikutukset” juhannuspäivänä kirkossa. Siel-lä oli ollut saarnaamassa ilmeisesti teologian ylioppilas Wilhelm Ferdinand Fa-gerlund.⁵¹⁴ Fagerlund toimi Koivistolla saarna-apulaisena vuonna 1890, jolloin seurakunnan ylimääräiseksi papiksi oli tullut myös lestadiolaisuuteen lukeutu-nut Johan Teodor Bäckman. Bäckman oli pappina Koivistolla vuosina 1890 – 1894. Sekä Bäckman että Fagerlund tekivät innostuneina työtään ja lestadiolai-suus levisi paikkakunnalla. Sanomalehtien mukaan *hihhulilaisuus rehoitti* seura-kunnassa, kun se oli saanut pappeja tuekseen. Arvostelu kohdistui ennen kaik-kea Fagerlundiin, joka myös itse osallistui keskusteluun Viipurin Sanomissa.⁵¹⁵

Vuoden 1880 seurakuntakertomuksissa ei ole minkäänlaista mainintaa les-tadiolaisuudesta Koivistolla eikä Kuolemajärvellä. Kun koivistolaisilta kysyttiin kesäkuussa 1880 piispantarkastuksessa, oliko seurakunnassa villioppia, saatiin kieltävä vastaus. Samoin ei mainittu lestadiolaisuudesta mitään, kun vasta va-littu kirkkoherra Erik Johan Liljestrand kyseli kuukautta aikaisemmin kirkko-neuvostolta seurakunnan hengellisestä tilasta.⁵¹⁶ Vuoden 1885 pappeinkokouk-seen mennessä herätysliike oli tullut Koiviston papiston tietoon:

Uskonnollisella elämällä on suuri taipumus esiintyä lahkolaisuuden toisin sanoen hihhu-lilaisuuden muodossa. Suurta jalansijaa ei se liene vielä voittanut, koska se on esiintullut

⁵¹² Kolk. 1913, 241 – 242 (Matti Kukon nekrologi); SL 8/1936, 178. (K. Peussa: Adam ja Hanna Kallosen nekrologi); Kansanaho 1953, 81; Luukka 1964a, 123; Aatami ja Han-na Kallosen tytär Alina Kallonen (s. 1894) mainitsee haastattelussaan lestadiolaisuu-den tulleen Koiviston Humaljoelle pohjalaisten kalastajien mukana jo 1860-luvulla (HYKHL/K 1. Koivisto 9N).

⁵¹³ Kansanaho 1953, 81; OMA. Laestadiana10. Ec:2. Eeva Passojan hst. 20.12.1962; Luuk-ka 1964a, 122, 126 – 127; HYKHL/K 1, Koivisto 2N, 3N, 7N, 8N, 9N, 10N, 12N, 14N, 15N.

⁵¹⁴ Lehtikirjoittelua: ks. LU 53/6.7.1888; VS 49/18.2.1888, 151/4.7.1888.

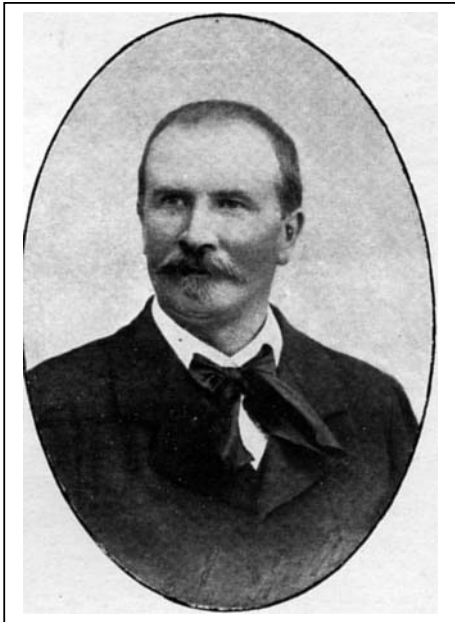
⁵¹⁵ Colliander 1910, 272 – 273; Luukka 1964a, 128 – 130; Lehtikirjoittelua: ks. VS 91/22.4; 100/2.5; 172/29.7; 178/5.8; 275/26.11; 284/6.12.189; 37/14.2; 165/21.7; 174/31.7; 178/5.8.1891; 118/25.5.1893.

⁵¹⁶ KA. PTA. Cg 4:2. Koiviston srkert. 9.3.1880 (Karl Gustaf Markkula); Kuolemajärven srkert. 3.3.1880 (Gustaf Adolf Sivenius); MMA. LSKA. KoiKA. II Ca:2. Knkok. 19.5. 1880, § 1; II Cd ptpk. 26-28.6.1880 (Anders Johan Hornborg).

aivan äskettäin eikä ole sitä paitsi uskaltanut liikkua vapaasti. Mutta sitä on joka tapauksessa ja kuten tunnettua on, ei se näytä olevan helposti kitkettävissä.⁵¹⁷

Muutaman vuoden kuluessa kirkkoherran asenne muuttui herätysliikkeelle myönteisemmäksi. Syytettiin häntä lestadiolaisuuden suosimisestakin.⁵¹⁸

Myös Kuolemajärvellä lestadiolaisuus mainitaan seurakuntakertomuksissa ensimmäisen kerran vuonna 1885: *Evangelisluterilaista uskoa vastaan sotivat ajatukset eivät ole voittaneet jalansijaa seurakunnassa, lukuun ottamatta joidenkin jäsenten nojautumista hihhulilaisuuteen*. Viisi vuotta myöhemmin seurakunnan kirkkoherra Oskar Wilhelm Wilskman mainitsee: *lestadiolaisia on nimittäin joku kymmenkunta henkeä*. Kolme vuotta myöhemmin Wilskman kertoi lestadiolaisia käyneen seurakunnassa Viipurista, Muolaasta, Uudeltakirkolta ja Pietarista. Lisäksi oli käynyt nuori pappi (Johan Teodor Bäckman) naapuripitäjästä, mikä oli johtanut kirkkoherran mukaan lestadiolaisten ja kirkon välien uuteen viileneemiseen.⁵¹⁹

Kirjailija J. H. Erkkö kuvasi Kannaksen lestadiolaisuutta kirjassaan *Uskovainen*, joka ilmestyi vuonna 1890. Kirjan päähenkilö Paavo Holppa esiintyi saarnaajana lestadiolaisten seuroissa Laatokan Karjalassa ja Uudellakirkolla. Holppa sortui kuitenkin välillä ryyppykierteeseen ja tappeluihin. Jouduttuaan vankilaan Viipurissa "vääräuskoisuudestaan", Holppa vastasi vankilanpäällikön kysymykseen *Onko sinussa hihhulia?* pilkkamielessä: *Siitä on kaksi vuotta, kun minä Viipurissa ostin potun hihhulivoinaa*. Paavo Holppa, jonka oikea nimi oli Paavo Holopainen, kuoli Kurkijoella vuonna 1896.

Lestadiolaisuuden leviämisvaihe ajoittune 1880-luvun alkuvuosiin, koska mitään varmoja tietoja ei ole sen leviämisestä aikaisemmin. Lestadiolaisperheitä ja yksittäisiä lestadiolaisia lienee pitäjissä asunut jo edellisen vuosikymmenen puolella. Herätysliikkeen toivat seudulle Pohjanmaalta muuttaneet tilattomaan väestöön kuuluneet kalastajat ja laivanrakentajat. *Luukka* mainitsee Elina Kurjen muisteluun tukeutuen ensimmäisinä lestadiolaisina Pohjanmaalta tulleet Käkö-

⁵¹⁷ KA. PTA. Cg 4:2. srkert. 10.3.1885 (Erik Johan Liljestränd).

⁵¹⁸ KA. PTA. Cf:9. Ptpk 12 - 13.7.1888 (Karl Henrik Alopaeus); Koiviston srkert 11.7.1888 (Erik Johan Liljestränd); Cg 4:3. Koiviston srkert 21.4.1890 (Erik Johan Liljestränd).

⁵¹⁹ KA. PTA. Cg 4:2. Kuolemajärven srkert. 3.3.1880 (Gustaf Adolf Sivenius); Kuolemajärven srkert 4.4.1890 (Oskar Wilhelm Wilskman); Cf:11. Kuolemajärven srkert syyskuu 1893 (Oskar Wilhelm Wilskman).

nen-nimisen miehen ja Kyröniemessä asuneen ”vaarin”. 1880-luvun kuluessa herätys levisi paikkakunnalla sekä talollisväestön että tilattomien keskuuteen.⁵²⁰ Kuolemajärvellä lestadiolaisuus joutui kilpailuun evankelisuuden kanssa. Tästä kertoo aikalaiskirje evankelisessa *Sanansaattaja*-lehdessä:

Jo näet meidänkin syrjäseurakuntaan Länsi-Suomen puolelta pistäytyi katkera myrkky, joka kieltää saarnaviran palveluksen ja pyhän kasteen armon. Minäkin olen jo saanut taisella tarmoni takaa kahden hihhulin kanssa, jotka kiivaasti väittävät, että kuinka syntinen pappi voipi synnit anteeksi antaa ja mitä hyödyttää kaste, kun se liitto kerran rikottu on?⁵²¹

Merkittävä osuus lestadiolaisuuden alkuvaiheissa Kuolemajärvellä oli Koiviston yhteydessä mainituilla Tapani ja Samuli Kurikkalalla. He muuttivat Seivästäön kylään Kalajoelta vuonna 1885. Tapani Kurikkala muutti seuraavana vuonna Koivistolle. Ensimmäisiä paikallisia herätykseen liittyneitä oli Inkilän kylässä asunut Israel Pentikäisen perhe kokonaisuudessaan. Perheen pojista Aabraham liikkui saarnamatkoilla Kannaksen rantapitäjissä jo 1880-luvun lopulla. Inkilässä varhaisimpia seurataloja oli Pentikäisen ohella Matti Karhun talo.⁵²² Muita varhain lestadiolaistuneita olivat Aabraham ja Jooseppi Sirkiä perheineen ja Alina Pöyhönen (1861 – 1931) Lautarannasta, Katriina ja Herman Loukonen sekä Mari Rokka Hämänkylästä ja Samuel Tetri (1857 – 1936) Työpölästä. Lestadiolaisuutta oli edellisten kylien lisäksi Karjalaisissa, Kipinolassa ja Kaukjärvellä.⁵²³ Lestadiolaisten määrä kohosi 1800-luvun lopulla useisiin kymmeneen.

Uudenkirkon seurakuntakertomus mainitsee lestadiolaisuuden ensimmäisen kerran vuonna 1885. Liikettä esiintyi ennen kaikkea Kuolemajärven ja Kivennavan rajalla olevissa kylissä.⁵²⁴ Perimätieto mainitsee lestadiolaisuuden ”hakijana” Jäppilän kylästä kotoisin olleen torpparinpoika Markus Saksin (1850-1928). Hän liittyi herätykseen ollessaan rakennustöissä lestadiolaiskodissa Venäjällä. Palattuaan kotiseudulleen hän alkoi toimia saarnaajana levittäen lestadiolaisuutta kotipitäjänsä lisäksi Kuolemajärvellä ja Koivistolla. Saarnaaja Joonas Peippo (1888 - 1969) on samoin kertonut lestadiolaisuuden saapuneen pitäjään Venäjältä. Hänen mukaansa Uudeltakirkolta kotoisin ollut mies oli rahdinajomatallaan Venäjällä ottanut vastaan ”evankeliumin”, kun kuuli lestadiolaisten julistavan synninpäästöä. Liikkeen tulo Uudellekirkolle lienee tapahtunut 1870-luvun lopussa, vaikka joitakin viitteitä herätyksen aikaisemmasta saapumisesta on olemassa. Markus Saksin äiti, Ristiina Saksi (o.s. Tuhkanen, 1841-

⁵²⁰ Kojo 1957, 219; Laestadiana 10. Ed:4. Elina Kurki 1963; Luukka 1964a, 133.

⁵²¹ *Sanansaattaja* 13/1.7.1885 (Kuolemajärveltä maaliskuussa 1885).

⁵²² OMA. Laestadiana 10. Ed:4. Elina Kurki 1963; Luukka 1964a, 133; Raittila 1967, n:o 355.

⁵²³ SL 6/1931, 144 (Alina Pöyhösen nekrologi); Kojo 1957, 220; Luukka 1964a, 133 – 134; OMA. Laestadiana 10. Ed:4. Elina Kurki 1963; MKK. Roosa Peltosen (o.s. Loukonen) hst. 1962, Ida Saksin (o.s. Sirkiä) hst. 19.5.1992.

⁵²⁴ KA. PTA. Cg 4:2. Uudenkirkon srkert. 11.2.1880 (J. J. Lindeqvist) ja 6.3.1885 (Herman Roschier).

1937), olisi muistokirjoituksen mukaan liittynyt liikkeeseen jo vuonna 1871.⁵²⁵ Saarnaaja Nikodemus Kiesin (1857-1919) lestadiolaistumisajankohdaksi tulee viimeistään vuosi 1879. Rautatietyömies Kiesi asui Kanneljärven kylässä, jossa lestadiolaisuutta mainitaan olleen 1880-luvun puolivälissä jonkin verran.⁵²⁶

Herätysliikkeen vilkkainta leviämisaikaa olivat vuodet 1883-1884. Tällöin herätyksissä ilmeni lestadiolaisperinteelle vieraita piirteitä. Tarkkalan kylässä asunut 15-vuotias Helena Vesterinen oli saarnannut horrostilassa kuusi viikkoa. Horrossaarnaaminen oli paljastunut huijaukseksi.⁵²⁷ Myös toinen lestadiolaisuuteen liittyvä kielteinen ilmiö on liitettävissä Uudellekirkolle. "Saarnaaja" Holopainen kiertelee Uudellakirkolla levittämässä lestadiolaisuutta saaden aikaan epäjärjestystä. Kirjailija J. H. Erkko kuvasi tätä henkilöä romaanissaan *Uskovainien*. Romaani perustuu mitä ilmeisemmin Erkon suorittamaan haastatteluun. Päähenkilö oli lähes kaikissa suomalaisissa herätysliikkeissä mukana ollut uskonnollinen seikkailija, jonka nimen Erkko oli romaanissa muuttanut Paavo Holpaksi.⁵²⁸ Edellä mainittuihin tapahtumiin liittyen Markus Saksia, hänen isäänsä Juho Saksia (1823-1896) ja muuta perhettä kiellettiin pitämästä seuroja vuonna 1884. Saksin perhettä syytettiin esiintyneistä lieveilmiöistä. Perheen katsottiin "vietelleen" muita seurakuntalaisia "väärään oppiin". Juho Saksin talon ohella myös Erik Saksin talo oli pitäjän ensimmäisiä seurapaikkoja. Saksien lisäksi Nikodemus Kiesiä ja Vammelsuun kylässä asuneita renki Paavo Kokkoa ja hänen vaimoansa Maria Hinkkasta kiellettiin järjestämästä seuroja. Kiesiä kiellettiin lisäksi pitämästä opetuspuheita. Nikodemus Kiesi ilmoitti kuitenkin aikovansa jatkaa toimintaansa.

Vammelsuuhun lestadiolaisuuden toi kolme pietarilaista (Heikki Kultala, Kaarle Teodor Lindström ja Juho Mikkola) lestadiolaissaarnaajaa. Herätysliikettä esiintyi Vammelsuussa viimeistään vuodesta 1884.⁵²⁹ Markku Saksin ja Niko-

⁵²⁵ KA. PTA. Cg 4:3. Uudenkirkon srkert. 6.6.1890 (Herman Roschier), SL 10/1929, 191 (Mikko Saksi); OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Joonas Peipon hst. 15.8.1962; Luukka 1964a, 136; Raittila 1967, n:o 451; Arvi Penin hst. 4.9.1994.

⁵²⁶ Raittila 1967, n:o 188; OMA. Laestadiana 11. Matti Polkon hst. 8.7.1933.

⁵²⁷ MMA. LSKA UusKA. Knkok. ptk. 16.3.1884, § 3 ja 20.4.1884, § 1. Horrossaarnaamista ei ole esiintynyt lestadiolaisuudessa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, joista Uusikirkko lienee merkittävin. Tapahtuman kytkee lestadiolaisuuteen se, että pöytäkirjojen mukaan Helena Vesterisen piti saarnoissaan "ylistää jumaliksi niitä, jotka kuuluvat Markus Saksin seuraan Jäppilässä". Helena Vesterisen oli houkutellut horrossaarnaamiseen kuolemajärveläinen Maria Rumpunen (Koppelin Mari) yhden rupan maksusta. Helena Vesterinen oli esiintynyt varsin uskottavasti, sillä hänen vanhempansa näyttävät täysin uskoneen tyttärensä saarnaamisen aitouteen.

⁵²⁸ Erkko 1911, 232 - 234, 252 - 255, 259 - 260, 267; Luukka 1964a, 139 - 140.

⁵²⁹ Kirkkoneuvosto katsoi "kaikki häiriöt Tarkkalassa" Saksin perheen syyksi. (MMA. LSKA. UusKA. II Cb.3. Knkok.ptk. 20.4.1884, § 2-4; OMA. Laestadiana 11. Matti Polkon hst. 8.7.1933; Raittila 1967, n:ot 214, 253, 289).

Saarnaaja Jooseppi Peipon vaimo ja perillisiä kuvattuna 1920-luvulla

demus Kiesin ohella Uudellakirkolla oli lestadiolaisuuden alkuvaiheessa saarnaajana torppari Jooseppi Peippo (1855 - 1917) Halolasta. Hän oli liittynyt liikkeeseen 1880-luvulla saatuaan herätyksen, kun hänen alkoholisoitunut veljensä oli kuollut tapaturmaisesti. Peipon perhe eli torpparina pienellä vuokratilalla. Isä hankki suuressa köyhyydessä eläneelle perheelle lisäansioita kesäisin puusepäntöillä ja talvisin kalastuksella. Jooseppi Peippo oli tunnettu jäykkäluonteisuudestaan. Hän joutui tilanomistajan kanssa kahnauksiin, ja perhe häädettiin. Lopulta kiertokoulunopettaja Tonterin (toisen tiedon mukaan opettaja Mikko Himmin) ehdotuksesta perheelle myönnettiin lainaa sekä seurakunnan että kunnan kassasta, ja niillä varoilla Peipot kykenivät ostamaan oman pikkutilan Halolan Palokorvesta.⁵³⁰ Lähes kaikki Uudenkirkon lestadiolaisuuden keskeiset henkilöt kuuluivat tilattomaan väestöön. Varsinkin tämän väestönsosan oli hankittava lisäansioita kotikylänsä ulkopuolelta joko kalastuksella tai rakennustöillä. Kannaksen huvila-asutus ja Pietarin suurkaupunki tarjosivat heille hyvät mahdollisuudet lisätoimeentuloon. Pietariin suuntautuneilla työ- ja rahdinajomatkoilla monet olivat kosketuksissa kaupungin vahvan lestadiolaisyhteisön kanssa. Osa liittyi herätysliikkeeseen kutsuen pietarilaisia saarnaajia kotiseudulle.⁵³¹

Herätysliike sai Uudellakirkolla 1880-luvun lopulla yhä enemmän kannatusta, ja liikkeeseen kuuluvien määrä nousi seuraavan vuosikymmenen alussa

⁵³⁰ OMA. Laestadiana 2. Ec:2. Joonas Peipon hst. 15.8.1962; Raittila 1967, 345; Peippo 2003, 141.

⁵³¹ OMA. Laestadiana 11. A:9. Matti Polkon hst. 8.7.1933; OMA. Laestadiana 2. Ec:2. Joonas Peipon hst. 15.8.1962; Arvi Penin hst. 4.9.1994; Kannaksenvenäläinen huvila-asutus alkoi kasvaa varsinkin Pietarin radan valmistuttua 1870. Huvila-asutuksen leviämistä rajoittivat maaomistusolot sekä suomalainen lainsäädäntö ja Suomen autonomia. (Ks. Hämmäläinen 1974, 30 - 31, 47 -55).

toiselle sadalle.⁵³² Lestadiolaisuutta oli lähes kaikissa kylissä. Kannattajia oli Halolan, Jäppilän, Tarkkalan ja Vammelsuun lisäksi Halilassa, Kaukjärvellä, Kelolassa, Kuujärvellä, Makulassa ja Uiskolassa.⁵³³ Vuoden 1890 seurakuntakertomuksessa ei kirkkoherra Herman Roschierin arvio lestadiolaisista ole mairitteleva:

Lestadiolainen opinlahko on viime vuosina ollut levenemässä seurakunnassa ja on se, mikäli papiston tietoon on tullut, uupunut jonkinlaiseen sairastavaan tunne-elämään... Papistolle ei ole ollut mahdollista syvemmin tähän seuraelämään tunkeutua, sillä lahkolaiset tahtovat...papiston kanssa keskustellessaan valheellisilla ilmoituksilla sekä kokouksiensa salaperäisyydellä moista tutustumista estää.

Kolme vuotta myöhemmin piispantarkastuksessa sävy on edelleen kriittinen: *Kirkkoneuvoston antaman todistuksen mukaan ei järjestys heidän kokouksissaan ole kaikinpäin niin hyvä, kuin Jumalan Sanan arvo vaatii*. Tarkastuksessa piispa Herman Råbergh varoitti seurakuntalaisia liittymästä "lahkokuntaan". Saarnaaja Nikodemus Kiesi nousi silloin puolustamaan lestadiolaisia.⁵³⁴

Lestadiolaisuus saavutti Kivennavan, Valkjärven ja Muolaan pitäjät jo 1870-luvulla. Viittaus herätysliikkeen saapumiseen Muolaan rovastikunnan alueelle (johon kuuluivat Muolaan, Heinjoen, Raudun, Uudenkirkon, Kivennavan ja Valkjärven seurakunnat) oli rovastikuntakertomuksessa vuonna 1880. Siinä kerrottiin lestadiolaisuuden yrittäneen edellisenä syksynä levittäytyä seurakuntiin. Liike ei vielä onnistunut saamaan juurikaan kannatusta. Herätysliikkeen ensikosketuksiin viittaavat myös valkjärveläisen lestadiolaissaarnaajan Antti Pulkkinen (1861-1934) vuonna 1932 kirjoittamat muistelmat lestadiolaisuuden alkuvaiheista kotipitäjässään.⁵³⁵

Muolaan kirkkoherra Johan Albert Tengén mainitsi vuonna 1882 Pohjanmaan lestadiolaisten yrittäneen "tunkeutua" Muolaan ja Valkjärven seurakuntiin ilman tulosta. Vuonna 1885 todettiin, että Pietarista ja muualta muuttaneet lestadiolaiset olivat ostaneet asuntoja Muolaasta, ja että he yrittivät saada pitäjäläisiltä kannatusta huonoin tuloksin. Viisi vuotta myöhemmin Muolaan rovasti-

⁵³² KA. PTA. Cg 4:3. Uudenkirkon srkert. 6.6.1890 (Herman Roschier).

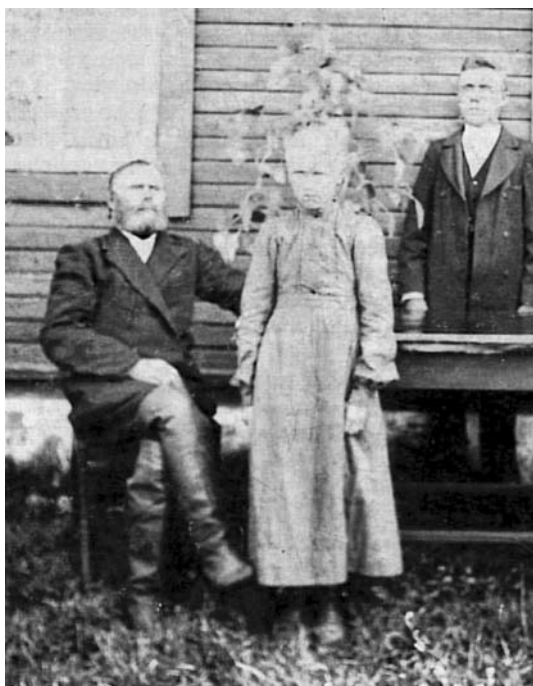
⁵³³ OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Joonas Peipon hst. 15.8.1962; HYKHL/K1. Uusikirkko 12, Muurinen 1979, 21 - 22. Varhaisimpien lestadiolaisten joukossa olivat edellä mainittujen lisäksi mm. Maija Stiina (o.s. Nikkanen, 1848 - 1918) ja P. Koli, Jooseppi (1861 - 1936) ja Ulla (o.s. Kokko, 1861 - 1940) Himanen, Ville (1867 - 1931) ja Ulla (o.s. Kokko, 1875 - 1932) Sipronen, Herman (1878 - 1949) ja Loviisa (o.s. Kynnäräinen, s. 1878) Tuhkanen, Antti (1871 - 19139) ja Anna (o.s. Saksi, 1874 - 1934) Rasimus, Salomon (1870 -1940) ja Maria (o.s. Sipronen, s. 1876) Mellanen, Herman (1852 - 1937) ja Maija Stiina (o.s. Nikkanen, 1863 - 1934) Paakki, Herman (s. 1872) ja Karoliina (o.s. Kokko, s. 1875) Mellanen ja Salomon (1874 - 1938) ja Helena (o.s. Kotro, 1875 - 1941) Mellanen.

⁵³⁴ KA. PTA. Cg 4:3. Uudenkirkon srkert. 6.6.1890 (Herman Roschier); Cf:11. Uudenkirkon srkert 21.9.1893. (Rafael Sarlin); Ptptk 21 - 25.9.1893 (Herman Råbergh).

⁵³⁵ "Ej heller har hihhulisekten här lyckats vinna lärjungar." (KA. PTA. Muolaan rvkert. 12.3.1880 (Gustaf Hahl); HÄ 7-8/1932 (Antti Pulkkinen: Hengellisten heräysten alkuajoilta Valkjärvellä Karjalassa); HÄ 7-8/1934, 107 (A. J. Pulkkinen).

kuntakertomus totesi: *Hihhulia löytyy seurakunnissa hyöin vähän*. Sekä seurakunta- että rovastikuntakertomuksissa annettiin lestadiolaisuudesta negatiivinen kuva.⁵³⁶ Muolaan seurakunnan kirkkoherra Tengén oli itse aktiivisesti mukana evankeliumiyhdistyksen toiminnassa ja koki lestadiolaisuuden vakavaksi uhkaksi omalle herätysliikkeelle.⁵³⁷

Lestadiolaisuuden leviämiskautta Muolaassa oli 1890-luku. Seurakuntaan muutti vuonna 1890 kirkonkirjansa yksi kaakkoisen Suomen ja Pietarin tunnetuimmista saarnaajista, suutari Heikki Kultala (1848-1924). Kultala liittyi lestadiolaisuuteen Pietarissa 1870-luvun alussa ja kierteli saarnamatkoilla varsinkin Inkerissä ja Karjalan kannaksella. Hänet valittiin 1890-luvulla Myhkyrilän kylänvanhimmaksi, mikä osoittaa hänen nauttineen paikkakunnalla myös yleistä kunnioitusta. Lestadiolaislehdistä saadaan vain vähän lisätietoa herätysliikkeen toiminnasta pitäjässä. Ainoastaan vuodelta 1891 löytyy Kalajoelta Muolaaseen muuttaneen Antti Kannuksen muistokirjoitus.⁵³⁸

Antti Karvanen (1847 -1935, vasemmalla) oli yksi lestadiolaisuuden Valkjärvelle tuoneista rätkikauppiaista.

Kuva: Partanen & Sivonen 1999, 129.

Viipurin Sanomissa oli muutamia kuvauksia seudun lestadiolaisuudesta. Seuroissa mainittiin saarnaajien olleen *timpermannia, suutaria yms*. Lehti käytti värikästä kieltä kertoessaan seuramenoista ja mainitsi Oulun puolesta kotoisin olevan suutarin saarnanneen parannusta ja maailmanloppua niin, että *karsta karisi tuovan laesta*. Artikkelissa todettiin paikkakuntalaisten käyvän innokkaasti lestadiolaisseuroissa.⁵³⁹ Muolaan pohjoisosassa sijainneen Pölläkkälän vahvah-

⁵³⁶ KA. PTA. Cf:8. Muolaan rvkert. 26.8.1882 (Johan Albert Tengén); Cg 4:2. Muolaan rvkert. 26.3.1885 (Johan Albert Tengén); Cg 4:3. Muolaan rvkert. 7.3.1890 (Johan Albert Tengén).

⁵³⁷ Koskenniemi 1967, 134, 242, 292.

⁵³⁸ SS 12/1891, 233-234 (David Tiirikainen); Raittila 1967, n:o 214.

⁵³⁹ VS 217/ 19.9.1890; 31/7.2.1893.

ko lestadiolaisuus sai ilmeisesti alkunsa vasta 1900-luvun puolella, vaikka hajanaisia viitteitä on seudun aikaisemmista kosketuksista herätysliikkeen kanssa.⁵⁴⁰ Lappeenrannan seudun lestadiolaisuudessa vaikuttanut kanavakirjuri Magnus Wilhelm Fagerlund (1837-1910) muutti perheineen vuonna 1895 Muolaan pitäjän Paakkolan kanavalle, ja hänen perheellään oli tämän jälkeen keskeinen asema seudun lestadiolaisuudessa.⁵⁴¹ ”Pohjolan kristillisyyden” kannatus jäi seurakunnassa alkukiinnostuksen jälkeen vähäiseksi. Evankelisuuden voimistuessa ei lestadiolaisuudelle jäänyt ”elintilaa”. Evankelisuus ja lestadiolaisuus näyttävät olleen toisensa poissulkevia vaihtoehtoja.⁵⁴² ”Pohjolan kristillisyyteen” kuului 1800-luvun lopulla *Valma Luukan* arvion mukaan pitäjässä noin 40 henkeä.⁵⁴³

Valkjärven seurakunnassa lestadiolaisuus sai laajaa kannatusta vasta 1890-luvulla. Papiston ensimmäinen maininta liikkeestä löytyy vuodelta 1896.⁵⁴⁴ Valkjärven lestadiolaisuuden alkuvaiheista kertoo luotettavantuntuisesti Antti Pulkkinen (1861 - 1934) muistelmissaan. Hänen mukaansa ensimmäinen paikkakunnalla vierailut lestadiolaissaarnaaja oli nimeltään Lahvi. Vierailu lienee tapahtunut jo 1870-luvun puolella. Kyseessä oli mahdollisesti pihtiputaalaisyntyinen Joosef Glaf, joka asui Kangasniemellä Harjumaan kylässä liikkuen laajalla alueella kellojen korjaajana ja lestadiolaissaarnaajana.⁵⁴⁵ Glaf oli saarnannut Valkjärvellä voimallisesti, mutta koska hän eli julkisesti ”synneissä”, joutui lestadiolaisuus paikkakunnalla ensin huonoon valoon. Josef Glafin jälkeen Valkjärvelle saapui Emanuel Välikangas Viipurista. Häntä Pulkkinen ku-

⁵⁴⁰ *Valma Luukan* (1964a, 180) paikkakunnan vanhimpana lestadiolaisena mainitsema Tuomas Lehtosen (1869-1938) lestadiolaistumisajankohta jää epäselväksi. Hänet mainitaan Holmin kokoelmassa (päiväkirjamerkintä Pölläkkälässä 14-16.4.1936) esikoislestadiolaisuudesta uuteenheräykseen siirtyneiden joukossa. Kirjeessään Anders Holm arvioi Viktor Björkmanille Pölläkkälän esikoislestadiolaisuuden saaneen alkunsa noin 20-30 vuotta aikaisemmin (SLK. Holmin kok. Kirje 5.6.1936 Viktor Björkmanille). Tuomas Lehtonen otettiin SLLH:n asiamieheksi vuonna 1926, eikä viitteitä uudenheräyksen ilmenemisestä Pölläkkälässä ollut ennen 1920-luvun puoltaväliä (Laestadiana 2, Ba 1; Bb:1 - 2; Ca 1.). Samoin alkavat ensimmäiset tiedot Huutavan Äänessä vasta vuonna 1926 (HÄ 9/1926, Kuopion kesäkokouksen pöytäkirja 2-4.7.1926); Toisaalta Tuomas Lehtosen muistokirjoituksessa (HÄ 4/1938, 61) kerrotaan hänen olleen ”uskomassa” nuoruudestaan asti (lestadiolaisuuteen liittyminen on näin ollen voinut tapahtua jo 1880-luvun lopulla). Lisäksi hänen kerrotaan olleen jokseenkin ainoa uudenheräyksen ystäväpiirin jäsen aikoinaan. Muistokirjoituksessa oli epäsuora viittaus myös saarnaajana toimimiseen: *Vainaja oli ahkera seurojen pitoon kuin myös Jumalan sanan viljelemiseen nähden.*

⁵⁴¹ SRKA. Typön kok. 1121/495, Grels Timosen kirje 7.3.1910; Raittila 1967, 251; SLK. Veikko Karin hst. 2.3.1978; Kinnunen 1993, 13.

⁵⁴² Kinnunen 1996, 75.

⁵⁴³ Luukka 1964a, 226.

⁵⁴⁴ *Lestadiolaisia on olemassa seurakunnassa suruksi.* (KA. PTA. Cf:12. Valkjärven srkert. 12.10.1896 A. Kiljander).

⁵⁴⁵ HÄ 7 - 8/1932 (Antti Pulkkinen: Hengellisten herätysten alkua ajoilta Valkjärvellä Karjalassa); Seppo Leivon kirje 16.2.1997. Seppo Leivon antamien tietojen mukaan Joosef Glaf oli syntynyt 1846 Pihtiputaalla, josta muutti 1873 Kangasniemen Harjumaan kylään ja sieltä edelleen 1922 Mikkelin maaseurakuntaan.

vaa voimakaspuheiseksi mieheksi, joka *pelkäämättä julisti lakia*. Seuraavana saapuneiden pietarilaisten Juho Mikkolan ja Heikki Kultalan seuroissa kuulijakunta joutui ”liikutuksiin”, joihin Antti Pulkkinen suuttui. Pulkkinen liittymisen herätykseen tapahtui vuonna 1890 (nekrologin mukaan vuonna 1886).

Useat keskeiset Valkjärven lestadiolaisvaikuttajat hankkivat talvisin elantonsa Antti Pulkkinen tavoin rättikaupalla. Heistä Antti Pulkkinen, Antti Karvanen (1847-1935) ja Mikko Ellonen (1864 – 1918) olivat joutuneet rättikauppamatkalla tekemisiin leppävirtalaisen lestadiolaissaarnaaja Vilhelm Markkasen kanssa. Markkanen sekä K. Karjalainen (luultavasti saarnaaja Mikko Hermannin Karjalainen Joensuusta) julistivat Pulkkiselle kolmasti ”synnit anteeksi”. Keväällä rätinajajilla oli reen kannaksilla tuomisinaan herätyksen aalto, kuten *Unto Seppänen* pitäjähistoriassaan toteaa.⁵⁴⁶ Antti Pulkkinen, Mikko Ellonen ja Antti Karvanen alkoivat puhella ”löydöstään” sekä kotiseudulla että työmatkoillaan. Pulkkinen ja Ellonen toimivat saarnaajina, Karvanen osallistui liikkeen levittämiseen ”kanssapuheissa”.⁵⁴⁷ Vaikka herätysliike oli jo 1870-luvun lopulta tehnyt yrityksiä jalansijan voittamiseksi Valkjärvellä, sai vasta paikallisten vaikuttajayksilöiden liittymisen herätykset vauhtiin. Lestadiolaisuuden paikalliset johtomiehet nousivat pian keskeisiin asemiin seurakunnallisissa ja yhteiskunnallisissa tehtävissä. Herätysliikkeen kannatus keskittyi pitäjässä Nousealan ja Valkeamatkan kyliin. Antti Pulkkinen ja Mikko Ellonen asuivat Valkeamatkan kylässä ja Antti Karvanen Nousealassa. Nousealan tunnetuin lestadiolainen lieinee kuitenkin ollut omalaatuinen kaupustelija ja riiminikkari Heikki Oinas.⁵⁴⁸

Lestadiolaisen herätysliikkeen saapumisesta Kivennavalle jo 1870-luvulla löytyy viitteitä muutamasta muistokirjoituksesta. Kolkuttajassa oli vuonna 1916 muistokirjoitus, jossa edellisenä vuonna kuolleen Anni Lempisen (1852 – 1915) kerrottiin olleen lestadiolainen lähes 40 vuotta. Varhaiseen lestadiolaistumiseen viittaa 72-vuotiaana kuolleen metsätyönjohtaja Kustaa Helmisen muistokirjoitus vuodelta 1930. Hänen kerrottiin liittyneen liikkeeseen jo *varhaisimmassa nuoruudessa*. Koska lestadiolaisuus vaikutti aktiivisesti Pietarissa vuodesta 1872 alkaen, ovat siitä lähtien yksittäiset kontaktit herätysliikkeeseen olleet todennäköisiä seudulla, josta käytiin säännöllisesti työ- ja kauppamatkoilla läheisessä

⁵⁴⁶ HÄ 7-8/1932 (Antti Pulkkinen: Hengellisten herätysten alkuajoilta Valkjärvellä Karjalassa); 5/1935, 72; A.J.P(ulkkinen): Antti Karvasen nekrologi.); 7-8/1934, 107 (Antti Pulkkinen nekrologi); Seppänen 1953, 225, 245, 261-263, 282, 422, 645; Raittila 1967, n:o 274; Raittila mainitsee matriikkelissään kaksi valkjärveläistä saarnaajaa; veljekset Juho Ellosen (1864 -1937) ja Matti Ellosen (1849-1930) (Raittila 1967, n:o 43). Sen sijaan hän ei tunne Antti Pulkista eikä Mikko Ellostakaan; Luukka 1964a, 181-182; Paikallinen isäntä oli todennut lestadiolaisuudesta: *Ei se usko ole sen kummempi kuin rättiikon reen kulmassa tuotu* (HYKHL/K1. Valkjärvi 3).

⁵⁴⁷ HÄ 7-8/1932 (Antti Pulkkinen: Hengellisten herätysten alkuajoilta Valkjärvellä Karjalassa); 5/1935, 72; A.J.P(ulkkinen): Antti Karvasen nekrologi.); 7-8/1934, 107 (Antti Pulkkinen nekrologi); Seppänen 1953, 245.

⁵⁴⁸ Seppänen 1953, 245 – 246. Heikki Oinaksesta ks. Raninen 1995, 98 – 101; Antti Karvasesta ks. Partanen & Sivonen 1999, 129, 142 – 143.

miljoonakaupungissa. Ensimmäinen tunnettu paikallinen saarnaaja oli työmies Pietari Kopra (1865 – 1914).⁵⁴⁹

Lestadiolaisuutta oli Venäjän rajalla sijainneissa Tonterin ja Joutselän kylissä sekä Raivolassa, Terijoella, Ollilassa, Kellomäessä ja Kuokkalassa. Herätysliikkeen saapuminen Tonteriin on ajoitettavissa vuoden 1885 rovastikuntakertomuksen perusteella:

Pohjanmaalla herännyt hihhulaisuusliike täälläkin on voittanut alaa, erittäin Venäjän rajalla olevassa Tonderin kylässä, jossa eräs Pohjanmaalta tullut Pietarissa asuskeleva saarnaaja 3 vuotta sitten oli ensistään levitelty, jossa sittemmin saarnaajia (rippisiä) Pietarista tuon tuostakin on käynyt uskovaisia vahvistamassa.

Kertomuksessa annetaan tunnustusta niille vaikutuksille, joita herätysliike oli saanut aikaan:

Mitä tämän uskonlahkon elämään tulee, ei siinä minun tietääkseni mitään moitittavaa ole. Yllä mainittu Tonterin kyläkuunta kuului ennen olleen mainittava haureuden, kapakoitsemisen ja juopumuksen poluista, mutta nyt sanotaan näitten paheitten melkein tykänään sieltä hävinneen.⁵⁵⁰

Terijoen Käkösenpäästä kotoisin ollut Matti Polko on muistellut tehneensä parannuksen Heikki Kultalan, Juho Mikkolan ja Kaarle Teodor Lindströmin pitämässä seuroissa Vammelsuussa vuonna 1884.⁵⁵¹ Kivennavan ja Terijoen lestadiolaisuudelle oli Pietarin lestadiolaisyyhteyden vaikutus merkittävä. Varsinkin Terijoelle levisi lestadiolaisuutta pietarilaisten kesäasukkaitten välityksellä. Lähellä sijainneen Venäjän pääkaupungin varakkaimmat lestadiolaiset rakensivat tai ostivat viime vuosisadan lopulta alkaen Kellomäeltä, Kuokkalasta ja Ollilasta muitten pietarilaisten tapaan kesäasuntoja. Kirkkoherra *Paavo Kiuru* on kertonut Kivennavan pitäjähistoriassa⁵⁵², että esimerkiksi lestadiolaisella maalari-mestari August Appelgrenillä oli Ollilassa kahdeksan huvilaa, joita hän vuokrasi pietarilaisille. Kerrotaanpa Kellomäelle kohonneen eräänlaisen lestadiolaiskadun, jonka varrelle valmistui 15 huvilaa. Huviloiden lestadiolaiset kesäasukkaat olivat ammateiltaan kultaseppiä, nuohoojia, suutareita ja maalareita. He pitivät ahkerasti kotiseuroja kesäisin levittäen uskoa näin paikallisen väes-

⁵⁴⁹ Kolk 14/1914, 267 – 268; 2/1916, 26-28 (J. Mikkola: Anni Lempisen nekrologi); SL 9/1930, 210-211 (A.M.); Muita varhain herätysliikkeeseen liittyneitä olivat mm. Lydia Heiskanen (1876 – 1914) Ollilasta. Hän oli lestadiolaistunut 14-vuotiaana (Kolk 17/1914, 333 – 335. Juho Heiskanen: Lydia Heiskasen nekrologi), Anni Skyts (1862 – 1920) Kuokkalasta (HÄ 1/1921, 13. Kuolemansanomina ja elämäkertoja) ja Eeva Taskinen (o.s. Munne, 1866 – 1933) Terijoelta (HÄ 7-8/1933. Eeva Taskisen nekrologi); Raittila 1967, n:o 199.

⁵⁵⁰ KA. PTA. Cg 4:2. Muolaan rvkkert. 26.3.1885 (Johan Albert Tengén).

⁵⁵¹ OMA. Laestadiana 11 A:9. Matti Polkon hst. 8.7.1933.

⁵⁵² *Kiurulla* on lestadiolaisuutta ja muutenkin seurakuntaelämää käsitellessään ollut lähteenään kirkkoherra Otto Viktor Autereen (alk. Appelgren, s. 1890) muistelut. Autere oli pietarilaisen lestadiolaisperheen lapsi. Hän vietti perheensä kanssa lapsuudessa kesät Terijoella (Kiuru 1952, 231 – 232, 277 – 278).

tön keskuuteen.⁵⁵³ Terijoen kylässä seuroja pidettiin 1880-luvun lopulla herätysliikkeeseen liittyneiden Maria ja Esaias Rautasen sekä Mikko ja Eeva Taskisen taloissa. Paikallisina saarnaajina mainitaan Vilppu Heiskanen ja Viljo Raasakka. Seuraväen määrä vaihteli 10 – 30 hengen välillä.⁵⁵⁴ Inkerinmaalta kävivät Terijoella saarnaamassa perimätiedon mainitsevat Allatsaaren Matti, Papermyllyn Paavo ja Virolainen-niminen mies.⁵⁵⁵ Lestadiolaisuuden vahvuutta Terijoella kuvastaa *Sanomia Siionista* -lehden tilausten määrä, joka oli vuonna 1896 jopa 27 kappaletta.⁵⁵⁶ Kivennavan pitäjistä lähetettiin 1800-luvulla vain yksi tervehdyskirje lestadiolaislehtiin.⁵⁵⁷

Raivolassa paikallisena saarnaajana toimi Matti Polkon muistelun mukaan Matti Kontti. Kontti kävi kotikylänsä lisäksi saarnaamassa ainakin Terijoella ja Tonterissa.⁵⁵⁸ Muita Kivennavan alueella asuneita saarnaajia olivat Taavetti Loponen (1865 - 1926) ja kellomäkeläinen Iisakki Hirvonen (1851 - 1916), joka oli lestadiolaistunut vuonna 1879 Pietarissa.⁵⁵⁹

Paikkakunnalla puitiin oikeudessa kunnianloukkaussyytettä, jossa osallisena oli lestadiolaisia. Lestadiolainen Matti Hokkanen Terijoen kylästä syytti aikaisemmin liikkeeseen kuulunutta Paavo Karjalaista siitä, että tämä oli nimittänyt häntä murhaajaksi. Syytös oli esitetty lampuoti Tuomas Inkisen puutarhasa pidetyissä seuroissa. Paikalla olivat olleet mm. seuroissa saarnannut puutarhuri Fredrik Kulta Venäjältä, työmies Henrik Perenius Venäjältä sekä työmies Juhana Virkki. Murha olisi sen mukaan tapahtunut kymmenkunta vuotta aikaisemmin. Siihen olisivat Karjalaisen ja hänen todistajaksi pyytämänsä Robert Hiljasen mukaan syyllistyneet Hokkasen lisäksi Antti Takala ja Aatami Karvanen. Nämä olisivat sen mukaan tunnustaneet rikoksensa lestadiolaisyyhteisölle, joka olisi julistanut heille synninpäästön. Asiaa käsiteltiin käräjäoikeudessa useita kertoja, mutta Paavo Karjalainen ei kyennyt näyttämään asiaa toteen. Hänet tuomittiin väärästä ilmiannosta ja kunnianloukkauksesta sakkoihin.⁵⁶⁰

⁵⁵³ Kiuru 1961, 274-275 (*Kiuru* mainitsee Kellomäen lestadiolaiskesäasukkaina seuraavat perheet: Helsingius, Sohlman, Lahtinen, Rönnqvist, Hirvonen, Koironen ja Alenius. Paikallisesta väestöstä liikkeeseen liittyivät Hämäläiset Ollilasta sekä seuraavat suvut: Uro, Raasakka, Lindgren, Tukiainen, Heiskasen kolme veljestä, Veijalainen, Simanainen, Korhonen ja Terijoella kauppias Mutanen).

⁵⁵⁴ Aejmelaesus 1989, 125 – 126.

⁵⁵⁵ Kyseisten saarnaajien tarkempi henkilöllisyys ei ole tiedossa.

⁵⁵⁶ Luukka 1964a, 188. Lehtien tilausmäärän perusteella lienee Terijoella asunut 1890-luvun puolivälissä toistasataa lestadiolaista.

⁵⁵⁷ *Kyllä täälläkin Raivolassa on pieni Jumalan lapsilauma.* (SS 6B/1895, 125-126. Anders Honka).

⁵⁵⁸ OMA. Laestadiana 11. A:9. Matti Polkon hst. 8.7.1933. Matti Kontti-nimistä henkilöä ei löydy Kivennavan kirkonkirjoista. Mahdollisesti Matti Polkon tarkoittama henkilö on palstatilallinen, Vihannista kotoisin ollut Matti Kontianho (1854 – 1922), joka oli asunut paikkakunnalla vaimonsa Sannan (o.s. Kuoppala, 1852 – 1913) kanssa viimeistään vuodesta 1877 alkaen (KivKA. I Aa:29).

⁵⁵⁹ OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Mimmi Pulkkisen hst. 28.12.1965, kirje 24.2.1966.

⁵⁶⁰ Luukka 1964b, 54 – 57.

Seurakuntakertomuksissa huomioitiin lestadiolaisuus vasta vuonna 1890. Herätysliikkeestä kertoi kirkkoherra Georg William Relander myönteiseen sävyyn:

Laestadiolaisia täällä löytyy ja juuri niissä kylissä, missä muutoin siveellisyys on kaikkein huonoimmalla kannalla. Mutta hekin ovat uskon kuulijaisuudella alistuneet Jumalan sanalle, niin että ei heitä Christin opin taidonsa puolesta voida soimata erinomaisista erheyksistä ja käytökseltään he eivät ole enää noita jyrkkiä, suvaitsemattomia, joilla on kiivaus Jumalan puoleen, mutta ei taidon jälkeen. Päinvastoin ilmestyy heidän jumalisuudessa veljellinen rakkaus ja veljellisessä rakkaudessa yhteinen rakkaus.⁵⁶¹

Kuusi vuotta myöhemmin kerrottiin seurakunnassa olevan "hihhulilaisuuden" ja vapaakirkollisuuden "jäännöksiä". Lisäksi mainittiin molempien menettäneen vaikutusvaltaansa.⁵⁶² *Valma Luukka* arvioi Kivennavalla olleen 1800-luvun lopulla noin 50 lestadiolaista⁵⁶³. Määrä tuntuu liian pieneltä, jos sen suhteuttaa *Sanomia Siionista*-lehden tilausmäärään. Luultavasti pitäjän lestadiolaisyyhteisö oli yhdessä Terijoella asuneiden kanssa reilusti yli sadan hengen suuruinen.

Muolaan rovastikunnan pitäjistä jäivät sekä Heinjoki että Rautu lähes kokonaan lestadiolaisuuden ulkopuolelle. Tosin vuonna 1891 *Viipurin Sanomissa* oli artikkeli uskonnollisesta liikkeestä Ristseppälän kylässä. 1900-luvun puolella lestadiolaisuutta esiintyi juuri Ristseppälän kylässä, joten kyse saattoi olla lestadiolaisuudesta. Lappeenrannan seudun lestadiolaisuudessa jo 1880-luvulla toiminut Oikkosen suku oli kotoisin Heinjoen pitäjästä ja mahdollisesti lestadiolainen jo Lappeelle muuttaessaan.⁵⁶⁴ Raudun lestadiolaisuudesta ovat ensimmäiset tiedot vasta 1900-luvun puolelta. Vuoden 1882 piispantarkastuksessa kerrottiin, ettei seurakunnassa ole "villioppia". Myös vuosien 1890 ja 1896 piispantarkastuspöytäkirjat vaikenevat lestadiolaisuudesta ja sama koskee seurakuntakertomuksia ja rovastikuntakertomuksia.⁵⁶⁵

Pohjoisen herätysliikkeen leviäminen Karjalan kannakselle tapahtui kahta reittiä. Toisen muodosti muuttoliike ja sukulaivierailut Keski-Pohjanmaalta, toisen Pietarin vahvan lestadiolaisyyhteisön säteily. Alkuvaiheessa liike oli lähinnä pohjalaisten muuttajien varassa. Varsinkin nivalalaisyntyisellä Kiimalehdon perheellä oli keskeinen osuus herätyksen alkuvaiheissa Viipurin seudulla. Useat Pohjanmaalta muuttaneista lestadiolaisista olivat käsityöläisiä tai ammattitaitoisia rakennusmiehiä. Kannaksen rannikkopitäjiin muutti myös pohjalaisia kalastajia. Vähitellen liike onnistui saamaan kannatusta myös paikallisen väestön keskuudessa. Varsinkin Koivistolla, Kuolemajärvellä, Uudellakirkolla sekä Valkjärvellä lestadiolaisuus sai mukaansa laajat joukot kannakselaista kanta-väestöä. Sen sijaan Viipurissa huomattava osa liikkeen jäsenistä oli kotoisin joko Pohjanmaalta tai Mikkelin ja Kuopion lääneistä.

⁵⁶¹ KA. PTA. Cf:10. Kivennavan srkert. 21.6.1890 (Georg William Relander).

⁵⁶² KA. PTA. Cf:12. Kivennavan srkert. 16-19.10.1896 pidettyyn piispantarkastukseen.

⁵⁶³ Luukka 1964a, 226.

⁵⁶⁴ VS 75/3.4.1891; HÄ 4/1933, 60; 3/1934, 44; 6/1934, 86-87; Kinnunen 1993, 13-14.

⁵⁶⁵ KA. PTA. Cf:8-Cf:12; Cg 4:2-Cg 4:3; MMA. LSKA. RauKA. II Cf.

Kannaksen lestadiolaisuuden keskuspaikaksi muodostui Viipuri, jonne lestadiolaiset rakensivat rukoushuoneen vuonna 1890. Rukoushuonetta ja toiminnan organisointia varten perustettiin paikkakunnalle samana vuonna rauhanyhdistys, joka sääntöjensä mukaan pyrki lähettämään esitelmänpitäjiä koko läänin alueelle. Viipurin lestadiolaisyhteisön painoarvoa Kannaksen alueella lisäsi useiden liikkeen keskeisten saarnaajien asuminen kaupungissa. Kannaksen itäosan lestadiolaisten yhteydet suuntautuivat Pietariin. Moni kannakselainen sai ensimmäisen kosketuksen pohjoisesta tulleeeseen herätysliikkeeseen asiointi- ja työmatkoillaan Venäjän imperiumin pääkaupungissa. Itä-Kannaksen lestadiolaisyhteisöä vahvistivat myös pietarilaiset kesäasukkaat sekä alueella usein liikkuneet pietarilaiset saarnaajat.

Kannakselle muodostui 1800-luvun lopulla vahva lestadiolaisuuden kannatusvyöhyke Suomenlahden rantapitäjiin ulottuen Terijoelta Koivistolle. Myös Viipurissa oli suurehko lestadiolaisyhteisö ja lisäksi liike sai kannatusta muutamissa Valkjärven ja Säkijärven kylissä. Muualla liikkeen kannatus oli vain yksittäisten henkilöiden ja perheiden varassa. Yhteensä lestadiolaisia oli Kannaksen alueella 1800-luvun lopulla noin 700 - 900 henkeä eli 0,5 - 0,6% väestöstä.

2.1.4 Etelä-Karjala

Etelä-Karjalan alueeseen tässä tutkimuksessa luetaan eteläisen Saimaan ja Vuoksen yläjuoksun muodostama alue. Kirkollisessa hallinnossa alueella oli 1800-luvun lopulla kaksi rovastikuntaa, Lappeenrannan ja Jääsken rovastikunnat.⁵⁶⁶ Alueen keskellä sijainneen Jääsken ja sen naapurikuntien asukkaat kutsuivat seutua vielä 1800-luvun puolivälissä Jääskenmaaksi erotuksena muusta Karjalasta.⁵⁶⁷ 1800-luvun lopulla alueelle oli ominaista nopea teollistuminen. Saimaan kanavan suulle Lauritsalaan valmistuivat vuonna 1892 Kaukaan rullatehdas ja vuonna 1896 sulfiittitehdas. Ruokolahdelle Tornator perusti paperitehtaan vuonna 1895 ja vuosisadan loppuun mennessä sinne olivat nousseet myös puuhiomo, saha ja rullatehdas.⁵⁶⁸

Lappeenrannan rovastikunnan alueelle lestadiolaisuus tuli perimätiedon mukaan ensimmäisenä Taipalsaarelle. Paikkakunnan lestadiolaissaarnaajana toiminut talollinen Mikko Hulkkonen (1845 - 1932) on muistellut kosketustaan herätysliikkeeseen. Hänen mukaansa noin vuonna 1870 pitäjään tuli Kalajoelta lestadiolainen "mummo" hautajaisiin. Hän oli puhellut tapaamiensa ihmisten kanssa "kristillisyyden asiasta". Poislähtiessään kalajokelainen hautajaisvieras oli todennut: *Nyt tietäkää taipalsaarelaiset, että Jumalan valtakunta on teitä lähestynyt, mutta nyt se lähtee pois.* Kuhalan kylässä asunut Mikko Hulkkonen oli ollut "heränneellä tunnolla" ja alkoi keskustella "mummon" kanssa. Tuon keskuste-

⁵⁶⁶ Neovius 1898, 102 - 105, 125 - 127. Lappeenrannan rovastikuntaan kuuluneista seurakunnista käsitellään Valkeala kuitenkin Kymenlaakson yhteydessä.

⁵⁶⁷ Sihvo 1985, 3; *Petri J. Raivo* on erottanut alueen omaksi fyysis-kulttuuriseksi maisema-alueekseen, jolle on luonteenomaista pienipiirteinen harju- ja järvimaisema, kangasmaat ja sorakummut. (Raivo 1998, 13 - 14.)

⁵⁶⁸ Hämynen, 190 - 192.

lun lopputuloksena Hulkkonen oli ”ottanut vastaan synninpäästön”.⁵⁶⁹ Rovastikuntakertomuksessa vuonna 1880 Matthias Hackzell mainitsi paikkakunnan lestadiolaisuudesta:

Hihhulit ovat lähettäneet jo esitaistelijansa Taipalsaarelle, ja vaikka he eivät ole tällä kertaa saaneet monia kannattajia, on kaikki kuitenkin valmista sille, että jos vain hihhuliapostoli saapuu paikkakunnalle, niin liike saa paljon jalansijaa pitäjässä.⁵⁷⁰

Vuotta myöhemmin herätysliike oli esillä piispantarkastuksessa. Kirkkoherra Nils Gabriel Arppe (1823 – 1896) kertoi lestadiolaisuuden saapuneen muutamaa vuotta aikaisemmin. Liikkeeseen liittyneiden sanottiin olevan rauhallisia ja hiljaisia ihmisiä, jotka olivat ehdottoman raittiita ja esikuvia kanssaihmisilleen. Arppe totesi lestadiolaisuuden *voivan olla terveellinen suola materialistisessa ja osittain epäuskoon vaipuneessa kirkossa*. Arppe kehui lestadiolaiskristittyjä rehellisiksi ja esimerkillisiksi ihmisiksi. Toisaalta herätysliike sai myös kritiikkiä. Kirkkoherra valitteli lestadiolaisten käyvän kyllä kirkossa, mutta *sellaisina pyhinä, jolloin heillä on uskonheimolaisia Viipurista, heitä ei kirkossa näkynyt*. Hän arvosteli yhteyden puutetta muuhun seurakuntaan ja anteeksiannon käyttöä. Myös piispa Anders Johan Hornborg käsitteli liikettä puheenvuorossaan:

Villioppia löytyy seurakunnasta, mutta villioppisten elämää ei kirkkoherra katso moitteiden alaiseksi. Piispa selitti myös puolestansa heidän erhetyksensä suurimmaksi osaksi lähteneen puutteellisista käsityksistä mainiten esimerkiksi, että heillä oli tapana keskenään jakaa synninpäästöä. Piispa varoitti seurakuntalaisia, etteivät villioppisia pilkkaisi, eivätkä muutenkaan heitä häiritseisi heidän jumalisuuden harjoituksissaan, vaan että rukoilisivat heidän puolestansa ja itse pysyisivät Jumalan sanan turvissa.

Piispantarkastuksen jälkeen kolme lestadiolaista miestä saapui piispan luokse keskustelemaan. Tapaaminen sujui ystävällisessä hengessä.⁵⁷¹ Vuoden 1889 kertomuksessaan kirkkoherra Arppe tarkensi herätyksen saapumisajankohdaksi vuoden 1878.⁵⁷²

Lestadiolaisuuden saapumisajankohdassa on perimätiedon ja kirkollisten lähteiden välillä noin kahdeksan vuoden ero. Eroa selittänee osittain perimätiedon epätarkkuus. Toisaalta näyttää mahdolliselta, että Viipurin ensimmäisinä lestadiolaisina tunnetut Mikko (1844 - 1909) ja Kristiina (o.s. Marttinen, 1845 - 1927) Kiimalehto olivat liittyneet herätysliikkeeseen jo ennen vuonna 1873 tapahtunutta muuttoa Taipalsaarelta Viipuriin. Mikko Hulkkonen on muistellut pitäjänsä lestadiolaisuutta alussa ”sinapinsiemenen kaltaiseksi”. Liike ei ilmeisesti aluksi saanut mukaansa kuin muutamia seurakuntalaisia eikä tullut

⁵⁶⁹ RSide 4/1980, 12-13; Einari Koposen hst. 28.3.1992.

⁵⁷⁰ KA. PTA. Cg 4:2. Lappeen rvkkert. 8.2.1880 (Matthias Hackzell).

⁵⁷¹ KA. PTA. Cf:8. Taipalsaaren srkert. 24.5.1881 (Nils Gabriel Arppe); TaiKA. II Cd. Ptptk 23 – 24.6.1881 (Anders Johan Hornborg); Colliander 1918, 192.

⁵⁷² KA. PTA. Cf:10. Taipalsaaren srkert. helmikuussa 1889 (Nils G. Arppe).

papiston tietoon.⁵⁷³ *Kristillisessä Kuukasilehdessä* oli ensimmäinen viittaus Taipalsaaren herätyksiin vuonna 1883.⁵⁷⁴ Haikkaanlahden Tapanaisessa asuneen Eva Heikkerin (o.s. Soukkia, 1842-1895) tervehdyskirje julkaistiin *Sanomia Siionista-lehdessä* vuonna 1889.⁵⁷⁵

Saarnaajina paikkakunnalla toimivat Mikko Hulkkonen ja Taipalsaaren Karhunpäässä asunut David Johan Åberg (1862-1946). Mikko Hulkkosen saarnatoiminta on alkanut ennen vuotta 1884, Åbergin muutamaa vuotta myöhemmin.⁵⁷⁶ Taipalsaarella asui todennäköisesti myös kolmas lestadiolaisaarnaaja. Nimittäin vuonna 1889 Helsingissä pidettyyn Etelä-Suomen saarnaajien kokoukseen osallistui Muukkola Taipalsaarelta. Hän oli ilmeisesti Muukkolan kylänvanhin, talollinen Johan Muukkonen (1848-1919), joka toimi myöhemmin aktiivisesti esikoislestadiolaisuudessa. Mahdollisesti hänen kirjoittamansa oli vuonna 1902 julkaistu tervehdyskirje Taipalsaarelta.⁵⁷⁷ Lisäksi Taipalsaaren varhaisimpiin lestadiolaisiin kuuluivat David Johan Åbergin veljen Ferdinandin (myöh. Rinne, 1856 - 1916) ja tämän vaimon Leenan (o.s. Partanen, s. 1851) perhe⁵⁷⁸, Leena Telkkä (1861 - 1912)⁵⁷⁹, Frans (1854 - 1925) ja Eva (o.s.

⁵⁷³ Mikko Kiimalehto muutti Taipalsaarelle Kalajoelta 14.4.1868. Hän avioitui 8.5.1870 Taipalsaarella Sammaljärven kylästä kotoisin olleen Kristiina Marttisen kanssa. Kristiina Marttisen äiti (Eeva Hulkkonen) oli kotoisin samasta kylästä (Kuhala) kuin Mikko Hulkkonen ja he olivat serkuksia. Näyttää siis siltä, että myös Taipalsaarella lestadiolaisuus levisi sukulaiskontaktien välityksellä (TaiKA, rk. 1830 - 1880, henkilötiedot Kiimalehdon perheestä 19.7.2003; Einari Koposen hst. 28.3.1992).

⁵⁷⁴ KK 5/1883, 75.

⁵⁷⁵ Siinä hän lähetti terveisiä väepeli Matti Kuulalle itsensä lisäksi Telkön (pitäisi olla Telkän) Leenan (1861-1912) ja "Muukkolan veljien ja sisarien puolesta". SS 6/1889, 111-112; Eeva Heikkeristä. ks. TaiKA, rk 1878 - 1889, s. 31. Haikkaanlahti n:o 4. Tapanainen.

⁵⁷⁶ Raittila 1967, n:o 108; Raittila 1967, n:o 321; Åberg oli syntyisin Rautalammilta. Hän muutti Taipalsaarelle Karttulasta vuonna 1882 ojentamaan "villioppiin" mennyttä veljeään. (Saarnivaara 1947, 274 - 276; TaiKA, rippikirjat 1878-1889, s. 99, Karhunpää n:o 1).

⁵⁷⁷ SS 8/1889 (Lisälehti), 154; 3/1902 39-40 (M.J.); Johan Muukkonen ja hänen vaimonsa Leena (o.s. Kyhäräinen, s. 1859) muuttivat vuonna 1909 Telkkälän kylään. TaiKA, rk. 1878 -1889, s. 219, Muukkola n:o 1; rk. 1910 -1919, s. 594. Telkkälä; Johan Muukkosen nimi löytyy varhaisimmista esikoislestadiolaisten rukoushuoneen asiakirjoista: Ks. LKA. LVLKYA. Lappeenrannan rukoushuoneen osakkeitten kantokirja 1909; Kammarin rakennus vuonna 1910. Osanottajat.

⁵⁷⁸ TaiKA, rk. 1878 - 1889, s. 99; rk 1900 - 1909, s. 116; 1910 - 1919, 164. Karhunpää n:o 1; Ferdinand Åberg oli syntynyt 10.10.1856 Leppävirroilla, josta hän muutti Taipalsaarelle 30.1.1881. Taipalsaarella hänet vihittiin Leena Partasen (s. 24.9.1851 Taipalsaari) kanssa 20.2.1881. Sukunimi Åberg muutettiin Rinteeksi 1900-luvun alussa. Ferdinand Åberg kuoli Taipalsaarella 1.5.1916.

⁵⁷⁹ Leena Telkkä oli syntynyt 3.11.1861 Taipalsaaren Telkkälän kylässä. Hän avioitui vuonna 1891 Lappeen Haapajärvellä asuneen talollisen Juho Seppäsen kanssa. Avioliitto jäi lyhyeksi, sillä Juho Seppänen kuoli muutama vuosi avioliiton solmimisen jälkeen ja Leena Seppänen palasi tyttärensä kanssa Taipalsaarelle vuonna 1895. Leena Seppänen kuoli myöskin melko nuorena 17.1.1912. (TaiKA, Rk. 1878 - 1889, s. 342, Telkkälä n:o 1. Telkkä, rk. 1910 - 1919, s. 591. Telkkälä).

Hulkkonen, 1858 - 1932) Hellén⁵⁸⁰ sekä Antti (myöh. Hongisto, s. 1872) ja Anna (o.s. Telkkä, s. 1874) Kutilaisen⁵⁸¹ perhe. Myös haikkaanlahtelaisen Antti Vitikaisen muistellaan olleen seudun ensimmäisiä lestadiolaisia.⁵⁸² Vuonna 1896 oli Taipalsaarelle kokoontunut merkittävä joukko kaakkoisen Suomen lestadiolaissaarnaajia. Pitäjässä pitivät seuroja Karl Wilkman (1844 - 1914) Helsingistä, Antti Räsänen Mikkelistä, Kalle Rautiainen ja Aapo Marttala Viipurista, Aleksanteri Kumpulainen (1861 - 1926) ja John Ryselin (1863 - 1946) Lappeenrannasta sekä Kaarle Teodor Lindström ja Juho Mikkola Pietarista. Kirkkoherran mukaan lestadiolaisuus oli kuitenkin *lannistumaan päin ja vähitellen sulaa yhteen kirkon kanssa*.⁵⁸³

Taipalsaaren lestadiolaisyhteisöön kuuluneitten määrä oli 1880- ja 1890-luvuilla noin 30 henkeä. Taipalsaarelda suuntautui koko ajan muuttoa joko Viipuriin tai Lappeenrantaan, joihin oli vilkkaat sukulais- sekä uskonnolliset kontaktit. Seudulta muuttaneilla oli merkittävä osuus varsinkin Viipurin lestadiolaisyhteisössä. Herätysliikkeeseen kuuluneita asui Kuhalan, Karhunjärven, Muukkolan, Telkkälän, Sammaljärven ja Haikkaanlahden kylissä. Taipalsaaren lestadiolaisyhteisön jäsenet kuuluivat pääosin talollisväestöön ja olivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta paikallista syntyperää.⁵⁸⁴

Lappeen pitäjän alueella lestadiolaisuus sai ensimmäiseksi kannattajia pitäjän eteläosassa. Pohjanmaalta kotoisin olleet radanrakentajat toivat herätyksen Pietarin radan varressa sijaitsevaan Simolaan joko vuonna 1871 tai 1872. Liikkeen tulosta on säilynyt seuraava kuvaus:

Mummoni (Agneeta Meuronen, o.s. Mononen, 1867 - 1959) kotiin tuli leipää ja yösijaa etsimään rautatien rakentajia. Heidän joukossaan oli myös uskovaisia miehiä. Miehet toivat elävän kristillisyyden mummoni lapsuudenkotiin ja Simolan kylään... Mummoni muisteli pelänneensä nelivuotiaana tyttönä yhtä miehistä, joten tapahtuma oli jäänyt hänen mieleensä.

Monosen perheessä liittyivät herätysliikkeeseen Agneeta Meurosen isä (Antti Simonpoika Mononen, 1824 - 1912), isän veli Aleksanteri (s. 1838) ja isoisä (Simmo Petterinpoika Mononen, 1797 - 1884). Tapahtuma-aika oli joko vuosi 1871

⁵⁸⁰ Frans Herman Hellén muutti Taipalsaarelle Viipurista avioiduttuaan vuonna 1882 taipalsaarelaisen Eeva Hulkkosen kanssa. Perhe muutti vuonna 1888 Viipuriin (TaiKA. rk. 1878 - 1889, s. 126. Kuhala n:o 1. Hulkkola).

⁵⁸¹ TaiKA. rk. 1900 - 1909, s. 410; rk. 1900 - 1919, rk. 1910 - 1919, s. 586. Telkkälä n:o 1; Antti Kutilainen oli syntynyt 23.8.1872 Taipalsaarella. Hän avioitui 1890-luvun alussa Anna Telkän (s. 16.11.1874 Taipalsaari) kanssa. Sukunimi Kutilainen muutettiin vuonna 1914 Hongistoksi.

⁵⁸² TaiKA, Rk. 1890 - 1899, s. 26. Haikkaanlahti; SLK. Eino Uskin hst. 5.2.1983.

⁵⁸³ HPKK. J. E. Mikkola Taipalsaarelda 23.7.1896; KA. PTA. Cf:12. Taipalsaaren srkert 11.5. 1896 (Nils Gustaf Arppe).

⁵⁸⁴ MKK. Kortisto Taipalsaaren lest.

tai 1872.⁵⁸⁵ Perimätietoa tukee *Lappeenrannan Uutisissa* vuonna 1890 ollut artikkeli, jossa todettiin:

Pitäjäläisemme olkoot siis varuillaan, etteivät vieraassa väessä kulkeutuvat paheet tulisi heille turmioksi kuten esimerkiksi Helsingin rautatien tekoaikaan. Lestadiolaisuus eli hihhulilaisuus jäi pitäjäämme Simolan seudulle pahaksi muistoksi.⁵⁸⁶

Simolan kylän seuramenoja käytiin ihmettelemässä pitäjän ulkopuoleltakin. Sanomalehti *Ilmarisessa* oli nimimerkki -n-i:n kuvaus seuroista helluntaina 1882. Kirjoittaja kertoo seuravieraita olleen paikalla noin 25. Saarnaajana oli rautatievirkamies, joka käytti kyselevää puhetapaa. Samassa lehdessä jatkettiin heinäkuun alussa lestadiolaisuuskeskustelua kuvauksella juhannusseuroista Simolan Monolassa. Saarnamiehen kerrottiin olleen Helsingistä.⁵⁸⁷

Lestadiolaisuutta kohtaan tunnettiin ennakkoluuloja, jopa pelkoa. Lappeen seurakunnan kinkerivuoroluettelossa vuodelta 1883 on merkintä kyläläisten lestadiolaisista tekemistä valituksista. Vuonna 1889 todettiin kinkereillä, etteivät "uskovaiset" lähetä lapsiaan pyhäkouluun.⁵⁸⁸ Ennakkoluulot tulevat hyvin esille Ristiinan kirkkoherran rovasti Artur Lorenz Gulinin muistelmassa. Hän oli nuorena pappina vuonna 1884 pitänyt Simolassa raamatunselityksiä lestadiolaiskodissa, jonne oli kokoontunut uskonystäviä myös Viipurista ja lähipitäjistä. Tilaisuudessa piti puheen myös eräs lestadiolainen. Tilaisuuden jälkeen Gulin jäi yöksi taloon ja omien sanojensa mukaan pelkäsi koko ajan henkensä puolesta: *Sellainen erityiseen uskonuuntaan kuuluva joukko on helppo yllyttää väkivaltaisuuksiin*. Lestadiolaisuutta oli hieman myös Simolan naapurikylissä Toivarilassa ja Kälvälässä.⁵⁸⁹ *Viipurin Sanomissa* oli vuonna 1886 kuvaus seuroista Kälvälässä. Niissä raamattua selitti joku paikallisista lestadiolaisista, vaikka tilaisuudessa oli mukana myös viipurilainen saarnaaja. Saarnaajan henkilöllisyyttä ei artikkelissa mainita, mutta hänestä annettu kuvaus sopii sekä Antti Räsäseen että Fredrik Grels Timoseen.⁵⁹⁰

Toinen varhainen lestadiolaiskeskus Lappeelle muodostui Haapajärven kylään. Siitä, milloin ja miten lestadiolaisuus saapui kylälle, on säilynyt toisistaan poikkeavia kuvauksia. Niissä herätyksen tulo on ajoitettu sekä 1870 - että 1880-luvulle. 1880-luvulle viittaisi Kustaa Mehtälän kirjoitus vuodelta 1887:

⁵⁸⁵ Elsa Kuokkasen hst. 2.3.1990 ja kirje 19.1.1991; Castrén 1957, 208; Aleksanteri Monosen kohdalla oli vuosien 1880-1889 rippikirjassa merkintä "profet" (LaKA, rippikirjat 1880-1889).

⁵⁸⁶ LU 94/26.8.1890.

⁵⁸⁷ Ilmarinen n:o 64, 3.6.1882 ja n:o 79, 11.7.1882.

⁵⁸⁸ LaKA. Kinkerivuoroluettelot II B (Simola 13.2.1883 ja 6.2.1889). Lestadiolaisten suhtautuminen pyhäkouluun ei ollut negatiivinen Haapajärven ja Lempiälän kylissä, sillä Haapajärven kylän pyhäkoulunopettajista toinen (Filip Meuronen) oli lestadiolainen ja Lempiälän kylän ainoa pyhäkoulun opettaja Elias Loiri oli myöskin lestadiolainen (Haapajärvi 1.2.1885; Lempiälä 8.2.1886).

⁵⁸⁹ LaKA. Kinkerivuoroluettelot IIB 1852-1897, Simola 13.2.1883; Pinomaa 1984, 240-242; SL 6/1912, 104 -105 (Juhana Jukkalan muistokirjoitus); MKK. Kortisto Lpr:n seudun lestadiolaisista 1880 -1920.

⁵⁹⁰ VS 23/12.2.1886 (Säkkijärven Ylämaasta).

Kolme vuotta on sitten kun ensikerran suloisen sanoman saarnasi meille veljemme Antti Räsänen ja Kalle Rautiainen Viipurista; sillä Jumalan rakkauden tykövedätyksenä sen pidämme, että Hän lähetti Rautiaisen ja sen mukana Räsäsen. Sitten Rautiainen täällä käydessään tilaansa katsomassa puheli meille aina Herrasta Jeesuksesta ja niin kylvi siementä, joka sattui hyväänki maahan ja kasvoi kauniin hedelmän.⁵⁹¹

Tämän artikkelin perusteella olisi lestadiolaisuus saapunut kylälle noin vuonna 1883. Haapajärvellä oli ollut herätystä jo 1870-luvun alkupuolella. Talollinen Filip Meuronen (1824-1888) oli pitänyt kokouksia, joissa laulettiin Siionin Virsiä ja luettiin Arndtin kirjoja. Vuoden 1873 piispantarkastuspöytäkirja puhuu myönteiseen sävyyn näistä herätyksistä. Filip Meuronen oli 1880-luvulla Haapajärven kylän pyhäkoulunopettaja ja ainakin tässä vaiheessa jo lestadiolainen. Filip Meurosen veljen pojanpoika Johannes Meuronen (1890-1984) muisteli 1970-luvulla seuroja pidetyn Meurosten Ylätuvassa jo sata vuotta ajoittaen näin lestadiolaisuuden tulo 1870-luvun puolelle.⁵⁹²

Vuoden 1875 seurakuntakertomus toteaa Lappeen pitäjän Viipurin puoleisten kylien hengellisestä elämästä:

Herätys on levinnyt suurella nopeudella ja näyttää yhä edelleen olevan elinvoimainen. Se on luonteeltaan samanlainen kuin herätykset Pohjanmaalla ja Pohjois-Suomessa ja julistaa: Vain uskomalla sinä tulet autuaaksi! He tutkistelevat ahkerasti Jumalan Sanaa, laulavat hengellisiä lauluja ja viettävät esimerkillistä elämää. Vuonna 1880 kertoo lääninrovasti Johan Matias Hackzell herätyksen lepävään laakereillaan ja odottavan jotakin uutta, ja että jotakin uutta on tekeillä, on kaikesta nähtävissä. Jo nyt kansan keskuudessa puhutaan suuresta siunauksesta, jos tunnustaa syntinsä julkisesti toisten edessä.⁵⁹³

Vaikka tässä herätyksessä oli useita piirteitä, joista lestadiolaisuutta tuolloin arvosteltiin (papiston voimakas arvostelu, hengellinen varmuus ja ylpeys), arvioi papisto sen olevan antinomistista evankelisuutta.⁵⁹⁴ Lestadiolaisvaikutteiden tulo Simolasta Haapajärvelle on mahdollista jo 1870-luvulla, mutta herätyksiä voitaneen pitää lestadiolaisina vasta 1880-luvun puolella. Vastaavanlainen kak-

⁵⁹¹ KK 2/1887, 28-29. (Kustaa Mehtälä-nimistä henkilöä ei löydy Lappeen rippikirjoista vuosilta 1880-1889 Haapajärven tai sen naapurikylien kohdalta, eikä perimätietokaan tuo lisävalaistusta hänen henkilöllisyyteensä).

⁵⁹² LaKA, Rippikirjat 1880-1889; Kinkerivuoroluettelot IIB 1852-1897, Haapajärvi 1.2.1885; Einari Meurosen hst. 9.1.1992; Jorma Kantosen puhst. 30.12.1992; Castren 1957, 209. Johann Arndtia (1555 - 1621) on pidetty pietismin "isänä". Hänen pääteoksensa on *Vier Bücher vom wahren Christentume* (Totisesta kristillisyydestä). Saarnaaja Heikki Jussila totesi Arndtin kirjallisuudesta kirjassaan *Kutsujan armo* (s. 21) niiden olevan "possun ruokaa".

⁵⁹³ KA. PTA. Cg 4:2, Lappeen rvkert. 8.3.1875 (Johan Matias Hackzell) ja 8.3.1880 (Johan Matias Hackzell).

⁵⁹⁴ KA. PTA. Cg 4:2. Viipurin rvkkert. 12.3.1875; Lappeen rvkkert. 8.3.1875 (Johan Matias Hackzell).

sivaiheinen lestadiolaisuuden tulo tunnetaan Pohjanmaalta Oulun ja Raahen seudulta sekä Kalajoelta 1860-luvun jälkipuoliskolta.⁵⁹⁵

Edellä tehtyä arviota tukee niin perimätieto kuin pastori Artur Lorenz Gulinin seurakuntakertomus vuodelta 1885. Gulin mainitsee liikkeen saapuneen joitakin vuosia aikaisemmin ja sen kannattajien määrän olevan noin 50 henkilöä. Lestadiolaisuutta oli kylän jokaisessa talossa. Herätysliikkeeseen liittyneet olivat lähes poikkeuksetta talollisväestöä.⁵⁹⁶ Haapajärven lestadiolaisten yhteydenpito muualla asuviin uskonystäviin alkoi 1880-luvun puolivälissä. Silloin lestadiolaisperheitten lasten kummeiksi tulevat tunnetut lestadiolaiset Felix Wuorinen Viipurista, Magnus Wilhelm Fagerlund (1837-1910) Saimaan kanavalla ja David Johan Åberg (1862-1946) Taipalsaarelta. Haapajärven lestadiolaiskristittyjen muistokirjoituksissa mainitut lestadiolaistumisajankohdat sijoituvat joko 1880- tai 1890-luvuille.⁵⁹⁷

Kustaa Mehtälä mainitsi artikkelissaan, että Haapajärven kylällä oli vastaaloitteleva saarnaaja. Hänen nimensä ei ole säilynyt jälkipolville, ellei ole kysymys Filip Meurosesta.⁵⁹⁸ Filip Meurosen ohella Haapajärven ensimmäisiin lestadiolaisiin kuuluivat Antti Antinpoika Keskisaari (1844 -1908), Fredrik Tuomaanpoika Keskisaari (1833-1907), Elias Daavidinpoika Meuronen (1857-1903) perheineen, Juhana Antinpoika Meuronen (1833 - 1894) ja Elias Nikodeemuksenpoika Lyijynen (1848-1930) perheineen. Haapajärven naapurikylässä, Ruohialan Niemenkylässä oli jonkin verran lestadiolaisuutta. Juhana Tuomaanpoika Niemen (1850-1898) ja hänen vaimonsa Anna Wainikan (1864-1907) on muisteltu olleen lestadiolaisia.⁵⁹⁹ Haapajärven lestadiolaisyhteisö piti yhteyttä pääasiassa Viipuriin. Viipurilaiset saarnaajat Antti Räsänen, Grels Timonen, Albin Kuronen ja Kalle Rautiainen vierailivat usein saarnamatkoilla kylässä.⁶⁰⁰

Kolmas Lappeen pitäjän alue, jonne lestadiolaisuus juurtui 1880-luvulla, oli Saimaan kanavan seutu. Saimaan kanavalla vaakakirjurina⁶⁰¹ työskennellyt Magnus Wilhelm Fagerlund (1837-1910) ja hänen vaimonsa Edla Emilia (o.s. Harlin, 1844-1910) liittyivät herätysliikkeeseen 1880-luvun alussa. Heidän ko-

⁵⁹⁵ Raittila 1976, 95-105; Kupsala 1995, 15-16; Perimätieto viittaa herätyksen tuloon suoraan Pohjanmaalta (Einari Meurosen hst. 9.1.1992). Kalajoelta muutti väestöä Haapajärven kylälle 1870-luvulla, joten Kalajoella alkaneet herätykset saattoivat tulla muuttajien mukana Haapajärvelle vaiheessa, jossa herätys ei vielä ollut täysin saanut lestadiolaisuuden ominaispiirteitä.

⁵⁹⁶ KA. PTA. Cg 4:2, Lappeen ja Lappeenrannan srkert. 10.3.1885 (Artur Lorenz Gulin); Einari Meurosen hst. 9.1.1992; Muistokirjoitusten ja perimätiedon mukaan viime vuosisadan lopulla lestadiolaisiksi tunnistetuista 29 henkilöstä olivat kaikki yhtä lukuun ottamatta talollisia tai talollisen vaimoja (MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920).

⁵⁹⁷ MKK. Kortisto Lpr:n seudun lestadiolaisista 1880-1920; AS 1908, 184-186 (Juhana Saarinen: Antti Keskisaaren nekrologi); SL 1948, 155 (Väinö Matikainen: Elias Keskisaaren nekrologi).

⁵⁹⁸ KK 2/1887, 28-29; Einari Meurosen hst. 9.1.1992.

⁵⁹⁹ MKK. Kortisto Lpr:n seudun lestadiolaisista.

⁶⁰⁰ Pms 20/1962 (Samuli Pentikäinen); Raittila 1967, n:ot 420 ja 511.

⁶⁰¹ Vaakakirjureiden tehtäviin kuului kirjata laivureiden laivoista ja niiden lasteista antamat tiedot sekä osallistua tarvittaessa alusten tarkastuksiin (Paaskoski 2002, 97).

distaan muodostui eräs Lappeenrannan seudun lestadiolaisten keskuspaikka. Perhe oli kohtuullisen varakas ja pyrki auttamaan uskonystäviään ajallisissa asioissa. Fagerlundit pitivät vilkkaasti yhteyttä Haapajärven kylän, Lappeenrannan, Taipalsaaren, Savitaipaleen ja Viipurin lestadiolaisyhteisöihin. Varsinkin viipurilainen Grels Timonen näyttää olleen heidän hyvä ystävänsä.⁶⁰² Magnus Fagerlund nautti yhteiskunnallista arvostusta. Hänet valittiin vuonna 1889 verotuslautakuntaan sekä vuodesta 1892 vuoteen 1895 kansakoulun johtokuntaan.⁶⁰³

Fagerlund kirjoitti *Kristilliseen Kuukausilehteen* lestadiolaissaarnaaja Emanuel Välikankaan (1850-1884) taposta. Hän toimi Välikankaan lesken avustajana kuolemantapausta seuranneissa oikeudenkäynneissä.⁶⁰⁴ Fagerlundit muuttivat vuonna 1895 Karjalan kannakselle Muolaan pitäjään.⁶⁰⁵ Perheen pojista kaksi, Wilhelm Ferdinand (myöh. Korvenheimo, 1864 – 1934) ja Bror Emil (1869 – 1903) lukivat itsensä papeiksi. He liikkuivat varsinkin opiskeluaikanaan laajasti saarnamatkoilla Etelä-Suomen lestadiolaisyhteisöissä. Molemmat toimivat myöhemmin papinviroissa Kaakkois-Suomessa.⁶⁰⁶

Saimaan kanavan varressa lestadiolaisseuroja pidettiin Tienhaaran talossa, jossa asui Johan (1858-1929) ja Liisa (o.s. Lautala, 1859-1941) Oikkosen perhe. Liisa Oikkonen oli käynyt jo ennen avioitumistaan (1886) Viipurin Lautalasta lestadiolaisseuroissa Haapajärven kylällä ja sai siellä herätyksen.⁶⁰⁷ Myös Juho Oikkosen veli Tuomas Oikkonen (1860-1919) oli lestadiolainen. Hän asui aluksi Lempiälän kylässä ja muutti myöhemmin Hakaliin. Seudun lestadiolaisia olivat Eljas (s.1868) ja Valpuri (o.s. Meuronen, s. 1867) Loiri Lempiälän Lokkaasta, Juhana Edvard (s.1870) ja Anna Eriksson (o.s. Loiri, s.1860) perheineen Lyytikälästä sekä Maria Pelli (o.s. Oikkonen) Rasalasta.⁶⁰⁸ Edellä mainittujen lisäksi seudulla asui muitakin herätysliikkeeseen kuuluneita, mutta he olivat seudulla

⁶⁰² Luukka 1964 A, 150-151; Raittila 1967, 251 ja n:o 511; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lestadiol. 1880-1920; MMA Lappee TA, Talvikäräjät 1888, § 228, Talvikäräjät 1889, § 168, syyskäräjät 1890, § 182 ja 189.

⁶⁰³ LKA. LKuA. Ca:5. Kuntakok.ptk. 28.9.1889; Ca:6. Kuntakok.ptk. 10.9.1892 ja 21.9.1895.

⁶⁰⁴ Luukka 1964 b, 15-20; Häkli 1961, 186.

⁶⁰⁵ LaKA; SRKA. Typön kok. 1121/495, Grels Timosen kirje 7.3.1910.

⁶⁰⁶ Raittila 1967, n:o 608. Wilhelm Ferdinand Fagerlund vihittiin papiksi Porvoossa 1895. Hän toimi pappina Koivistolla, Antreassa, Sortavalassa, Pietarissa ja Sievissä. Bror Emil Fagerlund oli ylimääräisenä pappina Antrean, Räisälän ja Muolaan seurakunnissa. Hänen sitoutumisensa vanhempinsa ja veljensä kanssa lestadiolaiseen herätysliikkeeseen ei ole täysin varmaa. Tähän viittaisi kuitenkin kummiussuhteet ja Savonlinnan pappeinkokouksen pöytäkirjan muistosanat: *oli jo lapsuudessa saatettu elämän tielle*. Myös perimätiedosta löytyy tietoja siitä, että veljekset liikkuivat yhdessä saarnamatkoilla lestadiolaisyhteisöissä (KA. SKHSA. YLK. Kansio 9. Aurora Wiitakankaan hst.).

⁶⁰⁷ LaKA; Pentti Oikkosen kirje 1.1.1992.

⁶⁰⁸ LaKA; Myös Johan Oikkosen äiti Helena (o.s. Inna, s. 1838) ja Nuijamaalla asunut toinen sisar Eeva Laapio olivat lestadiolaisia (Pentti Oikkosen kirje tekijälle 1.1.1992; Einari Meurosen hst. 9.1.1992).

joko lyhyehkön aikaa tai heidän sitoutumisasteensa herätysliikkeeseen vaihteli vuosikymmenien kuluessa.⁶⁰⁹

Lestadiolaispastori Arthur Leopold Heideman kuvattuna Amerikassa 1920-luvulla vaimonsa Lempi Krankin kanssa. Pastori Heidemanin voimakkaat parannussaarnat Lappeen kirkossa saivat aikaan sekä ihastusta että vihas- tusta kuulijoiden joukossa.

Kuva: LLCA.

Lappeenrannan kaupungissa ja sitä ympäröineissä esikaupungeissa lestadiolaisuutta oli mahdollisesti jo 1870-luvulla. Tätä olettamusta tukee tieto, jonka mukaan kaupungissa vierailivat vuonna 1874 lestadiolaissaarnaajat Gustaf Adolf Sundström ja Juho Takkinen.⁶¹⁰ Lisäksi Simolan kylästä oli muuttanut lestadiolaisen Monosen perheen jäseniä kaupunkiin. *Kristillisessä Kuukausi-lehdessä* vuonna 1883 Johan Rännäri kertoi terveisiä Viipurin kristittyjen "tahdosta" ja hän mainitsi edellisenä vuonna tapahtuneen herätyksiä Lappeen, Savitaipa- leen ja Taipalsaaren pitäjissä. Viimeistään tässä vaiheessa syntyi alueen kau- punkikeskukseen Lappeenrantaan vahvaho lestadiolaisyhteisö.⁶¹¹

Varsinaiset herätykset alkoivat Lappeenrannassa, kun Lappeen seurakun- nan kappalaisen apulaiseksi saapui keväällä 1886 lestadiolainen pastori Arthur Leopold Heideman (1862-1928). Heidemanin voimakkaat "parannussaarnat" saivat aikaan lestadiolaisuuden kasvun. Hänen toimintaansa kohdistui myös kovaa kritiikkiä. Seurakunnan väliaikainen kirkkoherra Johan Alexander Collan ei varsinkaan hyväksynyt Heidemanin saarnoja. Heidän välilleen kehittyi riita, jota koetettiin selvittää lääninrovasti Nils Gabriel Arppen johdolla 24.5.1886. Paikallisen sanomalehden (Lappeenrannan Uutiset) päätoimittaja C. G. Swahn otti kantaa tapahtumiin, ja vaati pastori Heidemanin erottamista. Tuomiokapi- tuli määräsi lopulta Heidemanin virkavirheestä, loukkauksesta ja yleisestä pa- hennuksesta kuuden kuukauden "virkalomaan".⁶¹² Pastori Collania näyttää lou-

⁶⁰⁹ Pentti Oikkosen kirje 1.1.1992; Einari Meurosen hst. 9.1.1992; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest 1880-1920.

⁶¹⁰ Johan Takkisen kirje Abram Takalalle 18.9.1874 (Johan Takkinen. 100 kirjettä ajalta 1874 - 1892, 9-11. s.l., 1992); RSide 4/1980, 12; Raittila 1967, n:ot 488 ja 499; Luukka 1964a, 146.

⁶¹¹ Elsa Kuokkasen kirje 19.1.1991; KK 1883, 73-74 (Johan Rännäri).

⁶¹² LU 21/16.3.1886; 40/25.5.1886; 42/1.6.1886; 46/15.6.1886; Luukka 1964a,148-149; Cas- trén 1957, 522.

kanneen eniten se, että Heideman katsoi ihmisen pelastuvan vain lestadiolaiskristittyjen yhteydessä. Eksklusiivisuuden ohella suututti osaa seurakuntalaisista kirkossa esiintyneet ”liikutukset”. Paikallisen sanomalehden negatiivisesta uutisoinnista antaa hyvän esimerkin kuvaus Heidemanin erosaarnasta:

Jollei kirkonhäväistystä, niin ainakin jumalanpalveluksen häiriötä pantiin taas toimeen helluntaipäivänä kirkossamme. Pastori Heideman piti tällöin erosaarnansa. Hihhulilaisen tavallisella epäkristillisellä hengellisellä ylpeydellä ja tyytyväisyydellä itseensä, tuomittiin niitä, jotka eivät heidän oppiinsa kuulu sekä vakuutettiin kiihkeällä tavalla veljien uskoa oikeaksi. Vapahtaja joutuu helvettiin, Pietari ja Paavali ja kaikki pyhät ja me itse joudumme helvettiin, jollei meidän uskomme ole oikea. Tämmöisellä kiihkeällä puheella kiihoitettiin lahkolaisia, siksi kuin henki heidät valtasi, jolloin rupesivat käsiä paukuttelemaan päästäen pyhiä hi, hi, hi-huutoja."

Lehti syytti Heidemania myös epärehellisyydestä, mutta tämän syytöksen varsinainen kirkkoherra Nordström oikaisi.⁶¹³

Heidemanin Lappeen kirkkoneuvostolle pitämä puolustuspuhe on julkaistu Yhdysvalloissa Rauhan Tervehdys -lehdessä. Siinä Heideman vetoaa piispan hänelle antamaan kehotukseen saarnata *ristiinnaulittua Herraa Jeesusta*, vaikka se merkitsee *pilkkaa ja ylenkatsetta maailman taholta*. Heideman kieltää hyökänneensä henkilökohtaisesti ketään vastaan, mutta toteaa: *Ellen olisi julkisesti ja suorilla sanoilla soimannut tällä paikkakunnalla rehentelevää jumalattomuutta, ellen olisi kutsunut juoppoutta juoppoudeksi ja huoruutta huoruudeksi, niin en seisoi edessäni syytettynä.*⁶¹⁴ Pastori Heideman siirtyi Lappeen seurakunnasta Loviisaan ja toimi lyhyitä aikoja pappina Iitissä, Porvoossa, Sysmässä, Sörnäisten vankilassa ja Kivijärvellä. Heidemanin toiminta synnytti kaikkialla sekä uskonnollista herätystä että voimakasta vastustusta. Hän muutti vuonna 1890 Yhdysvaltoihin Calumetin apostolisluterilaisen (lestadiolaisen) seurakunnan papiksi.⁶¹⁵

Lappeenrannan kaupungissa ja sen ympäristössä oli 1880- ja 1890-luvuilla käynnissä mittavat rakennustyömaat. Ne houkuttelivat työvoimaa laajalta alueelta. Vuoden 1884 toukokuussa oli aloitettu radan rakentaminen Simolan ja Lappeenrannan välille. Vuonna 1882 alkoi rakennusten pystyttäminen suomalaiselle ja venäläiselle sotaväelle, joka piti kesäisin leirejä Lappeenrannassa. Kaupunkiin rakennettiin samaan aikaan työvankilaa. Kasarmien rakentamista lisäsi vuonna 1888 perustetun Suomen rakuunarykmentin sijoittaminen Lappeenrantaan. Rakuunarykmentin kasarmeja oli rakentamassa esimerkiksi vuoden 1890 maalil-

⁶¹³ LU 40/25.5.1886; 42/1.6.1886 ja 46/15.6.1886; Luukka 1964 a, 523-524; Castren 1957, 522. Tapahtumia käsiteltiin myös Viipurin Sanomissa, joka julkaisi sekä Lappeenrannan Uutisissa että Uudessa Suomettaressa olleita asiaa koskevia artikkeleita. Viipurin Sanomat antoi palstatilaa myös paikallisten lestadiolaisten vastineelle, jossa rinnastettiin lestadiolaisten kohtaama "pilkka ja vaino" Hussin, Lutherin, Sokrateen (Sic!) ja piispa Henrikin vastaaviin kohtaloihin. Vastineen laatijalla näyttää olleen laaja yleissivistys. (VS 73/12.5.1886, 94/18.6.1886, 95/19.6.1886 ja 98/25.6.1886).

⁶¹⁴ Rauhan Tervehdys 5/1941, 71-76. Rauhan Tervehdys-lehdessä julkaistiin useita Heidemanin Lappeenrannassa pitämiä saarnoja 1920-luvulla (Rauhan Tervehdys 1/1922, 2/1922, 2/1923, 9/1923, 12/1925, 3/1926, 4/1928).

⁶¹⁵ Raittila 1967, n:o 588; Christmas in Zion 1988, 58-64.

kuussa yli 500 miestä, ja rakennustyö kesti kesästä 1889 kesään 1893.⁶¹⁶ Rakennustyömiesten joukossa oli kymmenittäin lestadiolaisia, joista useat olivat tunnettuja saarnaajia. Lisäksi urakoitsijoina ja työnjohtajina toimi lestadiolaisia rakennusmestareita, jotka suosivat uskonveljiään työmiehiä hankkiessaan.⁶¹⁷ Kasarmityömaat toimivat näin lestadiolaisuuden leviämiskanavana.⁶¹⁸ Merkittävimpiin lestadiolaisurakoitsijoihin kuului alkuaan kalajokelainen rakennusmestari Johan Ringvall (1850-1903). Hän otti muuttokirjan Helsingistä Lappeelle vuonna 1894, mutta oli oleskellut paikkakunnalla jo ainakin vuodesta 1891. Useat muutkin lestadiolaisperheet oleskelivat Ringvallin perheen tavoin paikkakunnalla vuosikausia ennen muuttokirjan ottamista.⁶¹⁹ Toinen rakennusalalla työskennellyt lestadiolaisurakoitsija oli rakennusmestari Feliks Wuorinen. Hän toimi rakuunarykmentin rakennusmestarina ja kilpaili rakennusmestari Ringvallin kanssa samoista rakennus- ja korjausurakoista. Wuorinen oli perustamassa Viipurin Rauhanyhdistystä vuonna 1890 ja oli varsinaisesti kirjoilla siellä.⁶²⁰

Armeijan leirit merkitsivät lestadiolaisten sotilaiden kokoontumista Lappeenrantaan. Vaasalainen saarnaaja, vääpeli Matti Kuula (1854 – 1921) kirjoitti Lappeenrannan kuulumisista vuonna 1888:

On täällä sentään pieni lauma sotaväessä kristityitä, liki kolmekymmentä, jotka ovat uskossa kilvoittelemassa eteenpäin kalliinta uskon kilvoitusta, koettaen kuitenkin syntisenä ja usein mahdottomanaki omistaa syntein anteeksi saamisen Jeesuksen veressä ja Jumalanlasten todistuksen sanan kautta. Emmekä siinä veljeni väärin teekään jos kuinka syntisenä turvaamme synnittömään ja rikkaaseen velkamme maksajaa. Olemme täällä Lappeenrannan kaupungissakin pitäneet kokouksia sunnuntaisin ja puhelleet Jumalan sanoja, rohvaisten arkamielisiä Siionin matkamiehiä vapaasti uskomaan syntein anteeksi saamisen Herramme Jeesuksen kallissa nimessä ja veressä. Täällä kävi myöskin veljet Laurila Kiimingistä ja Räsänen Mikkelistä seuroja pitämässä. En taida taas rakas veljeni muuta sanoa kuin sydämen rakkaita terveisiä täällä asuvaiselta herran laumalta, erittäin minulta ja Fagerlundilta.

Kuula toimi ilmeisesti saarnaajana Lappeenrannan leirillä ollessaan.⁶²¹ Seudun lestadiolaisuus sai sotilaiden lisäksi vahvistusta paikkakunnalle tulleista raken-

⁶¹⁶ Castrén 1957, 351, 638-639; Immonen 1992, 246.

⁶¹⁷ LKA. Cj:4. M:tti. 27.1.1890, § 1-2; Cj:6. 25.4.1894, § 52; Immonen 1992, 250-252. Lappeenrannan lestadiolaisyhteisöön kuului 1890-luvun alussa ainakin kuusi muuraria, kaksi rakennusurakoitsijaa, yksi levyseppämestari, yksi seppä ja lukuisa joukko rakennustyömiehiä sekä puuseppiä (Kinnunen 1993, 19; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920).

⁶¹⁸ Ks. Raittila 1967, n:ot 90, 199 ja 201; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920.

⁶¹⁹ LaKA; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lestadiol. 1880-1920; Luukka 1964 A, 152-154.

⁶²⁰ Pms 51/1970 (Valma Hartala); Castren 1957, 523; Esim. LKA. Cj:6. M:tti 25.4.1894, § 52; Lestadiolaisten urakoitsijoiden joukkoon kuului Ringvallin ja Wuorisen ohella helsinkiläinen Juho Mantila (Immonen 1992, 250, 254). Ks. myös VS 79/7.10.1885 ja 81/14.10.1885 (Kunnialahja työnjohtaja Rautiolle, myöhemmin korjattu Vuoriseksi).

⁶²¹ SS 11/1888, 171-173; Kyse on ilmeisesti Juho Laurilasta (1845-1916) ja Antti Räsäsestä (1848-1913, Raittila n:o 444); Vääpeli Matti Kuulan osallistumisesta Lappeenrannan lestadiolaisyhteisön toimintaan ks. myös SS 6/1889, 111-112; Myös luutnantti John Ryselin (1863-1946) oli komennuksella Lappeenrannassa 1890-luvun lopulla toimien samalla kaupungin lestadiolaisyhteisön saarnaajana (Raittila 1967, n:o 634; Kinnunen 1993, 95).

nustyömiehistä. Rakennushankkeiden aikana Lappeenrannassa oleskeli useita lestadiolaissaarnaajia. Yksi heistä oli Viipurissa myöhemmin vaikuttanut muurari Kalle Heiskanen (1867-1943). Hän avioitui vuonna 1891 savitaipalealaisen Eva Havon kanssa.⁶²² Käkisalmlainen muurari Kalle Korhonen (sokea-Korhonen, 1857-1931) lestadiolaistui vuonna 1891 ollessaan työnjohtajana Lappeenrannan kasarmityömaalla. Korhosen Sofia-vaimo (1856-1933) oli Lappeenrannan lestadiolaisten rukoushuoneen vahtimestarina samoihin aikoihin. Kalle Korhonen toimi myöhemmin Käkisalmissa saarnaajana. Lisäksi kivennapalainen saarnaaja Pietari Kopra oleskeli Lappeenrannan seudulla 1890-luvun puolivälissä. Tunnetulla lestadiolaissaarnaaja Antti Räsäsellä oli jonkin aikaa räätälinliike kaupungissa.⁶²³

Lappeenrannan seudun lestadiolaisuuden keskeisiin vaikuttajiin kuului peltiseppä Aleksanteri Kumpulainen (1861-1926). Hän muutti Kuopiosta Lappeenrantaan vuonna 1886 ja asui kaupungissa kuolemaansa saakka. Tämä liisalmessa syntynyt saarnamies oli varsin ”kiivasluonteinen”. On epävarmaa, oliko Kumpulainen lestadiolainen jo Lappeenrantaan saapuessaan. Aleksanteri Kumpulainen osti talon Pallon kaupunginosasta puuseppä Paavo Hyvöseltä (1823-1898) ja tämän vaimolta Eevalta (o.s. Jack, 1825-1898), jotka ilmeisesti myös olivat lestadiolaisia. Hyvöset olivat ostaneet talon vuonna 1880. Kumpulainen toimi saarnaajana ainakin 1890-luvun puolivälistä alkaen. Hän liikkui ammattinsa vuoksi muualla Itä- ja Etelä-Suomessa sekä Pietarissa.⁶²⁴ Talollinen Mikko Hulkkonen Taipalsaarelta muutti vuonna 1889 Lappeen Penttilän kylään. Hänen tiedetään asuneen Lappeenrannan seudulla jo ennen virallista muuttoaan. Hulkkosen perhe siirtyi 1891 Kourulanmäen (Kiviharjun esikaupunki) kylään, jossa asui useita lestadiolaisperheitä. Mikko Hulkkosen saarnatoiminta alkoi jo 1880-luvun alussa Taipalsaarella. Lappeen seurakunnan rippikirjassa vuosilta 1880-1889 hänen kohdallaan on merkintä *hihhulipappi*.⁶²⁵

Suutari Pekka Kinnusen (1871-1944) perhe oli 1890-luvulta alkaen mukana Lappeenrannan seudun lestadiolaisten toiminnassa. Kerimäellä syntynyt Kinnunen lestadiolaistui seitsemäntoistavuotiaana Lappeenrannassa. Hän muutti Lappeenrantaan vuonna 1891 ja osti seuraavana vuonna talon II kaupunginosasta saarnaaja Aleksanteri Kumpulaiselta saamansa lainan turvin. Muutenkin lestadiolaiset liikemiehet Kumpulainen ja Kinnunen olivat paljon tekemisissä keskenään, kunnes vuosikymmenen lopulla esiin tulleet erimielisyydet katkaisi-

⁶²² Raittila 1967, n:o 47; LaKA; Kalle Heiskanen näyttää oleskelleen Lappeenrannan seudulla vuosina 1891-1892. Kalle Heiskanen vaimon isä oli Savitaipaleen Havolan kylästä kotoisin ollut Abel Havo. Hän oli mukana vuonna 1884 Savitaipaleella niissä seuroissa David Rustholkarhun talossa, joissa ammuttiin saarnaaja Emanuel Välikangas.

⁶²³ Raittila 1967, n:ot 199 ja 201; Kolk. 14/1914, 267-268; HÄ 1926, 102; HÄ 1/1931, 12-14; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lestadiol. 1880-1920; LKA, Cj:6. Maistraatin pöytäkirjat 1893-1894, § 94, 18.6.1894.

⁶²⁴ Raittila 1967, n:o 215; LKA., Ro ja m:tti Ilmoitusasiain ptk., Cd-Cg:2-7, Raast. oik. 29.4.1889, 31.3.1890; Luukka 1964 A, 152-153; Castren 1957, 523.

⁶²⁵ LaKA, Rippikirjat 1880-1889, 1890-1899, Utsockenbok 1880-1899; Raittila 1967, n:o 108; Einarin Koposen hst. 28.3.1992; Vanhinten Kirja II, 40-42.

vat välit. Pekka Kinnunen toimi ilmeisesti jossakin määrin myös lestadiolais-seurakunnan puhujana.⁶²⁶

Keskeisiä lestadiolaisia Lappeenrannassa olivat lisäksi muurarit Jaakko Somppi (s. 1865), Antti Långsjö (s.1851), Heikki Savolainen (1862-1934), Juho Lappalainen (s. 1866) ja Elias Mononen (1867-1946), seppä Gabriel Huttunen (s. 1847), konduktööri Wilhelm Tukiainen (s. 1863), värjäri Juho Turunen (1837-1909), työmiehet Kalle Paavilainen (1845-1928), David Asikainen (1851-1911) ja Juho Saarinen (1855-1924), kauppiaat Asarias Häkkinen (s. 1869) ja Heikki Pajari (1848-1900), räätäli Mikko Auvinen ja vanginvartija Kalle Tenhunen (s.1858). He olivat Elias Monosta ja Mikko Auvista lukuun ottamatta syntyisin Viipurin läänin ulkopuolelta, suuri osa joko Pohjois-Savosta tai Pohjois-Karjalasta. Lappeenrannan lestadiolaisyhteisön koostumus poikkesi täysin ympäröivän maaseudun yhteisöistä. Haapajärven, Simolan ja Saimaan kanavan varren lestadiolaiset olivat paikallista alkuperää. Kaikki olivat syntyisin Viipurin läänistä ja muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta Lappeen pitäjästä.⁶²⁷

Lappeenrannan ja sen esikaupunkien lestadiolaisille oli tyyppillistä suuri muuttoalttius. He näyttävät muuttaneen usein eri kaupunginosien ja esikaupunkien välillä. Osa muutti välillä työmaiden perässä Viipurin seudulle, ja jotkut kävivät muutaman vuoden ajan ansiotyössä jopa Venäjällä saakka. Tämän selittää lestadiolaisten rakennustoimintaan liittyneet ammatit. Töitä haettiin sieltä, missä niitä oli tarjolla. Rakennustyömaiden vähennyttyä Lappeenrannassa 1890-luvun puolivälin jälkeen muutti muutamia perheitä Viipurin seudulle pysyvästi. Toisaalta puunjalostusteollisuuden käynnistyminen 1800-luvun viimeisinä vuosina tarjosi uusia ansiomahdollisuuksia. Muutamat siirtyivät rakennusurakoinnista pikkukauppiaiksi. Kaupungin lestadiolaiset eivät pitäneet Juho Saarista ja Heikki Savolaista lukuun ottamatta paljonkaan yhteyttä maaseudun uskonystäviinsä. Tämä kertonee jonkinasteisesta kuilusta kaupungissa asuneiden lestadiolaistyöläisten ja maaseudulla asuneiden talollisten välillä. Kanssakäymistä saattoi vähentää myös kaupunkialueella asuneiden lestadiolaisten ei-paikallinen alkuperä.⁶²⁸

Herätysliikkeen saatua vahvan kannatuksen kaupungissa sieltä hankittiin myös kokoushuoneisto. Vuonna 1890 vuokrattiin Kirkkokadun ja Rantakadun kulmassa sijainneesta kauppias Juho Wohlosen talosta seuratoimintaan kaksi huonetta ja keittiö. Puuhamiehinä toimivat rakennusmestari Felix Wuorinen ja peltiseppä Aleksanteri Kumpulainen. Wuorisen ja Kumpulaisen innoittajana oli

⁶²⁶ LaKA; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lestadiol. 1880-1920; LKA. Ro ja m:tti. Ilmoitusasiain ptk. Cd-Cg:2-7, Cd-Cg:8-12.

⁶²⁷ LaKA, LapKA, MKK. Kortisto Lpr:n seudun lestadiol. 1880-1920; Vuosina 1880-1902 Lappeenrannassa tai sen esikaupungeissa (Kourulanmäki, Tirilä, Armila, Parkkarila) asuneista lestadiolaiskristityistä 51:n syntymäpitäjä on selvitetty, ja ne olivat seuraavat: Enonkoski, Haukivuori, Iijoki, Iisalmi (3), Joutsa, Joroinen, Juuka, Juva (2), Kaavi, Kalajoki, Karttula, Kerimäki, Kirkkonummi, Kiuruvesi (2), Kortesarvi,(2), Kuopio (2), Lappee (6), Lappeenranta, Lapua, Leppävirta (2), Liperi (2), Orimattila, Pieksämäki (3), Pielavesi, Pielisjärvi (2), Pihtipudas, Piippola, Saarijärvi (3), Savitaipale, Taipalsaari (3) ja Ylitornio.

⁶²⁸ MKK. Kortisto Lpr:n seudun lestadiol. 1880-1920.

luultavasti Viipurin onnistunut rukoushuonehanke. Paikallinen lehdistö seurasi talossa pidettyjä seuroja aluksi suurella mielenkiinnolla.⁶²⁹ Lestadiolaisten kokoushuoneisto siirtyi 1890-luvun lopulla Aleksanteri Kumpulaisen omistamaan taloon Pallon kaupunginosaan. Huoneistossa toimi samaan aikaan niin sanottu Siivolan kansakoulu, jonne oppilaat saapuivat Lappeen kunnan puolella sijainneista esikaupungeista. Lappeenrannassa Pallon kaupunginosa ja Lappeen kunnan puolella Kiviharjun esikaupunki mainittiin lestadiolaisuuden "pesäpaikkoina" 1890-luvulla.⁶³⁰

Ensimmäiset muistokirjoitukset Lappeenrannan lestadiolaisista olivat vuonna 1889. Sofia Jakowleff kertoi äitinsä Wilhelmiina Jakowleffin (o.s. Snellmanin, 1842-1889) kuolemasta: *Rakastettu äitini Wilhelmiina on jättänyt tämän murheen ja kiusausten maan viime loppiaisen aattona. Sydämeni oli murheella täytetty, kuin sillä oli niin suuri vaiva, mutta sentään kirkastin hänelle sitä suurta Lohduttajaa, Herraa Jeesusta.*⁶³¹ Vuonna 1891 Lappeenrannassa vieraili Säkylän lestadiolainen kirkkoherra Wilhelm Adrian Mandellöf (1848-1916), joka kertoi:

Oli Lappeenrannassakin piskuinen Herran lauma, joka on Jeesusta seuraamassa. He kohtelivat minua rakkaudella. Heidän seurahuoneessansa pidin raamatunselityksen. Väkeä oli kokoontunu paljo ja kuuntelivat hartaasti.⁶³²

Mandellöfin vierailu tapahtui ajankohtana, jolloin lestadiolaisuus eli kaupungissa voimakasta leviämiskautta. Vierailevia saarnaajia liikkui usein, ja puhuttiin uudesta *liittymisinnosta*. Vuonna 1892 Lappeenrannassa oli "herätyksen ajat". Paikallinen sanomalehti seurasi herätysliikkeen toimintaa edelleen kriittisesti syyttäen lestadiolaisia *kiihotuksesta mielenhäiriöön saakka*. Uteliasta yleisöä tuli seuratilaisuuksiin, ja osa heistä häiritsi seuroja niin, että heidät jouduttiin poistamaan kokoushuoneistosta.⁶³³ Lestadiolaisten määräksi *Valma Luukka* on arvioinut 150-200 henkeä, joka oli suuri määrä asukaslukuun suhteutettuna. Herätysliikkeeseen kuului jopa 5 % kaupungin asukkaista.⁶³⁴

⁶²⁹ LU 38/10.4.1890; 54/20.5.1890; 107/25.9.1890; 147/30.12.1890; VS 277/28.11.1890; 31/7.2.1891. Juho Wohlosen talon hankkimista varten ottaman lainan takaajana oli rakennusmestari Wuorinen (LKA. Ro ja m:tti. Cd-Cg:2-7. Raast.oik.ptk. 31.3.1890).

⁶³⁰ Castrén 1957, 523; Siivolan kansakoulu-nimitystä käytettiin Lappeenrannan esikaupunkien alakansakoulusta, joka aloitti toimintansa vuoden 1898 alusta Kumpulaisen omistamassa talossa (Murto, T.G; Lappeen pitäjän historia II. Lappeenranta 1929, 302-303).

⁶³¹ SS 9/1889, 82-86 (Sofia Jakowleff); Wilhelmiina Jakowleff kuului luterilaiseen kirkkoon, mutta Lappeenrannan lestadiolaisyhteisöön kuului ilmeisesti joitakin ortodoksisen kirkkoon kuuluneita venäläisiä kauppiaita ja heidän perheenjäseniään (ks. Rautiainen, Juho: *Muisteluksia Elävän Kristillisyyden ajalla ja sitä seuraavat vahingot*, 6-7).

⁶³² SS 12/1891, 215-216 (Sananen työstä Herran viinimäessä. W.A.M.); Mandellöfistä, ks. Raittila 1967, n:o 620, Neovius 1908, 137.

⁶³³ HÄ 1926, 102, Castren 1957, 523, Luukka 1964 A, 152 - 154.

⁶³⁴ Luukka 1964a, 225 (Lappeenrannan asukasluku oli vuonna 1890 1925 henkeä ja vuonna 1895 2490 henkeä; Castrén 1957, 687).

David Rusthollkarhun talo Savitaipaleen Karhulan kylässä kuvattuna 1920-luvulla. Talon pihamaalla tapahtui saarnaaja Emanuel Välikankaan ampumiseen johtanut välikohtaus.

Savitaipaleen lestadiolaisuus sai alkunsa Säänjärven Laakolta kotoisin olleen talollisen Adam (Aatami) Laakon (1850-1931) Pietarin-matkasta. Tämä lienee tapahtunut ennen vuotta 1883. Aatami Laakko oli ollut nuorukaisena Inkerinmaalla paimenena ja teki myöhemmin kauppamatkoja Pietariin myyden Savitaipaleelta hankkimiaan tuotteita ja ostaen lähinnä viljaa. Tällaisen kauppamatkan yhteydessä hän omaksui lestadiolaisuuden ja puheli siitä kiertäessään pitäjällä hankinta- ja myyntimatkoillaan. Savitaipalelainen Oiva Laakko on muistellut isoisänsä käyneen saarnamatkoilla Vaasassa saakka. Varsinkin Lappeenrannassa Aatami Laakko vieraili usein puhumassa. Herätykseen liittyi Savitaipaleella väkeä lähinnä Säänjärven, Karhulan ja Havon kylistä. Ensimmäisen kerran viitattiin Savitaipaleella tapahtuneisiin herätyksiin *Kristillisessä Kuukausilehdessä* Johan Rännärin artikkelissa vuonna 1883. *Taavi Gabriel Murto* ajoittaa Savitaipaleen pitäjähistoriassa herätysliikkeen tulon samoin vuoteen 1883. *Murto* sekoittaa paikoin kirjassaan lestadiolaisuuden ja pitäjässä liikkuneen uinissaarnaajan toiminnan.⁶³⁵

Vuonna 1884 Savitaipaleen lestadiolaisuuden tapahtumat herättivät valtakunnallista huomiota. Karhulan kylässä David Rusthollkarhun (k.1938) talossa pidettyjen seurojen yhteydessä ammuttiin viipurilaista saarnaaja Emanuel Välikangasta. Tämä menehtyi saamiinsa vammoihin kolmen päivän kuluttua. Tapahtumaa on kuvannut Magnus Wilhelm Fagerlund kirjeessään ystäväperheelle. Kirje julkaistiin *Kristillisessä Kuukausilehdessä* otsikolla *Veljemme veritodistajana*:

⁶³⁵ RSide 4/1980, 12, Einari Koposen hst. 28.3.1992, Oiva Laakon hst. 25.9.1992; HÄ 9/1931, 142; KK 5/1883, 73-75 (Kirje Viipurista. Johan Rännäri). SavKA, Lastenkirja 1900-1909, rippikirjat 1920-1939 (Savitaipaleen kirkonarkisto paloi miltei kokonaan vuoden 1918 tapahtumien yhteydessä. Vain pitäjällä sattumalta olleet osat arkistosta säilyivät); Murto 1939, 223.

Saan siis ilmoittaa, että Emanuel Välikangas on poismennyt. Meidän rakkaan isän tahto oli poiskutsua meidän rakkaan veljemme marttyyrikuolemalla. Pari päivää oli hän, ynnä veli Timonen minun tykönä ja päätimme kaikki käydä Savitaipaleessa ja Suomenniemellä. Minulle tuli kuitenkin este, jonkatähden jäin kotia. Mutta kumminkin veljet läksivät. Koska he Taipalsaarella olevain veljien ja sisarien kanssa olivat koossa olleet ja puhelleet evankeliumin kalliita sanoja meidän Herramme Jeesuksen suuresta rakkaudesta, pitkittivät veljet matkaansa Savitaipaleeseen, jossa häntä ammuttiin kokouspaikassa vasemman olkapään läpi. Tämä tapahtui perjantaina 29 helmikuuta. Kovat tuskat kärsittyään nukkui hän kuoleman uneen sunnuntaina 2 päivänä maaliskuuta. Hänen viimeinen tervehdyksensä oli julistaa syntein anteeksi saamista Jeesuksen kalliissa, ulosvuotaneessa sovintoveressä.⁶³⁶

Traaginen tapahtuma johti aikanaan oikeudenkäynteihin. Oikeudenkäyntipöytäkirjojen perusteella saa tapahtumista yksityiskohtaisen kuvan. Seuroissa oli mukana kaikkiaan kymmenkunta henkeä: maalarimestari Fredrik Grels Timonen Viipurista, kirvesmies Emanuel Välikangas Viipurista, talollinen Mikko Hulkkonen Taipalsaarelta, torppari David Pylkkö Lyytikkälästä, talollinen Abel Havo (k. 1917) Havolasta, talollinen David Rusthollkarhu ja talollisen vaimo Maria Rusthollkarhu (s. 1868) Karhulasta, loismies Gabriel Hulkko, talollinen Johan Tikka ja talollisen vaimo Eeva Vasara Säänjärveltä. Seuraviestin tuojina olivat taloissa kierrelleet Eeva Jurvanen ja Anna Rusthollkarhu (s. 1862).⁶³⁷ Välikankaan ampuja oli tullut hakemaan lestadiolaista vaimoan pois seuroista. Syynä ampujan kiivastumiseen olivat hänen kielteinen asenteensa herätysliikettä kohtaan sekä mielenterveydelliset ongelmat.⁶³⁸ Ampujan lisäksi useilla muillakin savitaipalealaisilla oli negatiivinen asenne liikkeeseen.⁶³⁹

Ampuja vapautettiin edesvastuusta, mutta hänet määrättiin hoitoon. Emanuel Välikankaan leski Eeva Välikangas ei saanut mistään korvauksia, vaikka yritti sitä useissa oikeusasteissa. Välikankaan hautajaisista 19.3.1884 muodostui suuri juhlatilaisuus. Hautajaiset olivat yhdet suurimmista, mitä Viipurissa oli siihen mennessä vietetty. Myöhemmin pystytettiin uskonystävien toimesta Välikankaan haudalle muistokivi.⁶⁴⁰ Savitaipaleella sepitettiin ainakin kaksi runoa tapahtumasta. Toisen niistä on merkintynyt muistiin suomenniemeläiseltä Ida Maria Kakolta (1882-1978) Tyyne Nirkko-Leskelä 1960-luvun lopulla.⁶⁴¹ Toisen

⁶³⁶ KK 4/1884, 54-55; Välikankaan oheinen muistokirjoitus sai aikaan evankelisten taholta happamia kommentteja *Sanansaattaja*-lehdessä (Sanansaattaja 11/3.6.1884. Tuttu Viipurista 19.5.1884).

⁶³⁷ Luukka 1964a, 159-161; Luukka 1964b, 9-11.

⁶³⁸ Ampuja Matti Vasara (1853-1921) oli kärsinyt jo aikaisemmin mielenterveysongelmista (Luukka 1964, 160; Onni Heikan hst. 11.11.1993).

⁶³⁹ Häkli 1961, 186-189; Luukka 1964b, 6-9, Einari Koposen hst. 28.3.1992; Onni Heikan hst. 11.11.1993.

⁶⁴⁰ Häkli 1961, 186-189; Luukka 1964b, 9, *Sanansaattaja*-lehdessä viipurilainen kirjoittaja toteaa Välikankaan ampumisen ja hautajaisjuhlan olleen paikallisen lestadiolaisuuden *erinäinen loistokohta*. (Sanansaattaja 11/3.6.1884. Tuttu Viipurista).

⁶⁴¹ Nirkko-Leskelä 1989, 7.

on kuullut savitaipalelainen Iivari Mononen Janne Lundbergin kertomana.⁶⁴² Kummastakin runosta välittyy jonkinasteinen ymmärrys tekoa kohtaan.

Ennen tapahtumaa Välikangas ja Timonen olivat pitäneet seuroja edellisellä sunnuntaina Laakon tilalla Säänjärven kylässä sekä tiistaina ja keskiviikkona Nikkilän tilalla.⁶⁴³ Lestadiolaisseuroja pidettiin pitäjässä lisäksi mm. Antti (1857 - 1935) ja Anna-Maria (o.s. Paakko, 1862 - 1906) Vainikan talossa Rantakylässä sekä Aatami (1874 - 1952) ja Vilhelmiina (o.s. Lustig, 1867 - 1953) Rusthollkarhun omistamassa Matinniemen talossa. Seurakuntakertomuksissa ilmoitettiin lestadiolaisuuden esiintymisestä ensimmäisen kerran vuonna 1885. Herätykseen liittyneiden määräksi papisto arvioi noin 30 henkeä. Viisi vuotta myöhemmin ilmoitettiin lestadiolaisten määrän pysyneen entisen suuruisena eikä yhteisö näytä kasvaneen seuraavallakaan vuosikymmenellä.⁶⁴⁴

Lemin pitäjän alueella lestadiolaisuuden kannatus jäi olemattomaksi. Vuonna 1885 kirkkoherra Salomon Majander totesi, ettei seurakunnassa ollut herätyksiä eikä esiintynyt harhaoppeja. Viisi vuotta myöhemmin kerrottiin pitäjän ainoan lestadiolaisnaisen oleskelevan pääasiassa seurakunnan ulkopuolella. Pitäjässä asui ilmeisesti vain joitakin lestadiolaisia 1890-luvulla huolimatta siitä, että naapuripitäjissä Lappeella, Savitaipaleella ja Taipalsaarella oli samoihin aikoihin aktiiviset lestadiolaisyhteisöt.⁶⁴⁵ Myös Luumäellä herätysliikkeen kannatus jäi vähäiseksi ja lyhytaikaiseksi. Vuonna 1893 tilattiin Taavetin asemalle kaksi kappaletta *Sanomia Siionista*-lehteä. Seurakunnan alueella asui ilmeisesti lestadiolaisia, vaikka papiston kertomukset heistä vaikenivatkin. Tosin vuoden 1896 seurakuntakertomuksessa oli epäsuora viittaus lestadiolaisuuden aikaisempaan esiintymiseen paikkakunnalla.⁶⁴⁶

Suomenniemen seurakunnan alueelle lestadiolaisaarnaajat tekivät matkoja herätyksen levittyä sen naapuripitäjiin 1880-luvun alussa. Tästä kertoi kirkkoherra Timoteus Lokka vuonna 1885: *Villioppia ei ole vielä tietääkseni seurakunnassa, vaikka jo muutaman kerran sunnuntai iltoina on niin kutsutut hihhulit vieraista pitäjistä käyneet täällä koettamassa saada oppiansa levitetyksi*. Lestadiolaisseuroja oli pidetty ainakin Suomenkylässä, jossa asui "heihin taipuvaisia". Liikkeen tulo oli

⁶⁴² Janne Lundbergin runo "Papin ampumistapaus Savitaipaleen Karhulassa" kuului Mikko Karhulan mukaan seuraavasti: *Sattui Savitaipaleessa, talossa Karhulassa. Jossa Välikangas oli, silloin saarnaamassa. Vasarankin vaimo riensi, sinne heidän seurahansa. Jätti pienen lapsensa, itkien kotiansa. Vasara oli heitä varoittanut, ja kartanolla yrittivät lyödä. Silloin heti Vasara, otti pyssyn reestään. Välikangas kun läheni, pyssy paukahteli, varsin hurjaan amuntaan. Välikangas kiinni ryntäs ampujaan ja kaatui hänen kanssaan. Kuulat kulki rinnan kautta Välikankahasta. Kärsi kovan tuskansa, kaksi vuorokautta. Ruumis vietiin Viipuriin, jos ol paljon kansaa. Saiko sielu sijansa, tuolla taivahassa, sit ei tiedä tutkija, eikä tietäkäämme, kun on tili tehtävää, kerran itsestämme* (Mikko Karhulan hst. 25.9.1992).

⁶⁴³ Yhteissanomat 5/1972. Koinmäen kuulumisia. Kummitusjuttu (Yrjö Lappalainen).

⁶⁴⁴ SavKA. lk. 1900 - 1909, Karhula n:o 3; PVK. Antti Vainikan muistelmat 17.10. 1949, Mikko Karhulan hst. 25.9.1992; Onni Heikan hst. 11.11.1993, KA. PTA. Cg 4:2. Savitaipaleen srkert. 3.3.1885 (Viktor Olof Pesonius), Cg 4:3. Savitaipaleen srkert. 28.2.1890 (Viktor Olof Pesonius).

⁶⁴⁵ KA. PTA. Cg 4:2. Lemin srkert. 25.2.1885 (Salomon Majander); Cf:10. Lemin srkert. 26.2.1890 (Artur Lorenz Gulin).

⁶⁴⁶ Luukka 1964a, 162; KA. PTA. Cf:12. Luumäen srkert. 8.6.1896 (Karl Bergroth).

esillä Suomenniemen kuntakokouksessa samana vuonna. Kuntalaisia kiellettiin 20 markan sakon uhalla ottamasta vastaan lestadiolaisia. Perimätiedon mukaan kylän raitilta jopa lakaistiin luudalla lestadiolaissaarnaajien jalanjäljet. Suomeniemi kuului Lemin kanssa ns. kirkkokristillisiin seurakuntiin, joissa herätysliikkeet eivät saaneet sanottavasti kannatusta.⁶⁴⁷

Jääsken rovastikunnan alueella ensimmäiset kosketukset lestadiolaisuuteen tapahtuivat Antrean pitäjässä. Vuonna 1880 kirkkoherra Karl Fredrik Toikka kertoi erään pietarilaisen suutarin vaimon levittäneen lestadiolaisuutta edellisenä kesänä. Kyseinen henkilö oli kotoisin Antrean seurakunnasta. Kirkkoherra oli kutsunut hänet luokseen, jolloin nainen oli kertonut julistaneensa synninpäästön kahdelle henkilölle. Pian tämän jälkeen hän oli matkustanut takaisin Pietariin eikä ollut kirkkoherran käsityksen mukaan saanut enempää kannattajia. Samaan tapahtumaan viittasi vuotta myöhemmin kirkkoherra Anders Gustaf Hahl.⁶⁴⁸

Vuonna 1885 todettiin, ettei Antreassa ollut evankelisluterilaisesta kirkosta poikkeavaa oppia. Näyttää siltä, että lestadiolaisuus sai pysyvää kannatusta vasta Karjalan radan rakennustöiden yhteydessä 1890-luvun alussa. Vuoden 1891 seurakuntakertomuksessa todettiin lestadiolaissaarnaajia oleskelevan Seitsojan kylässä. Kerrottiin myös, että Pohjanmaalta kotoisin olevat radanrakentajat pitivät seurakokouksia. Eräät seurakuntalaiset olivat pyytäneet kirkkoherraa puuttumaan asiaan.⁶⁴⁹

Seppo Simonen mainitsee Antrean pitäjänhistoriassa lestadiolaisuuden yhteydessä ilmeisen virheellisesti Mikkel Kekki-nimisen parannussaarnaajan, joka asui Kuukaupin kylässä. *Simonen* arvelee herätysliikkeen saaneen alkunsa varsinaisesti vasta vuonna 1895, jolloin pitäjässä vieraili Siperiassa asti käynyt lestadiolaissaarnaaja.⁶⁵⁰ Koljolan kylästä muodostui Antrean lestadiolaisuuden keskuspaikka. Sinne muutti Pieksämäeltä radanrakentamisen aikoihin liikemies Pekka Karjalainen (1859-1940), joka organisoi ja kustansi lestadiolaisseuroja paikkakunnalle. Hän aloitti kauppiana ja puutavaraliikemiehenä perustaen myöhemmin kotikyläänsä sahalaitoksen. Koljolan lisäksi lestadiolaisuutta oli Kuukaupin ja Meskalan kylissä. Meskalan kylässä sijainnut Ratalahden talo oli

⁶⁴⁷ KA. PTA. Cg 4:2. Suomenniemen srkert. 27.2.1885 (Timoteus Lokka); Nirikko-Leskelä 1989a, 161; Nirikko-Leskelä 1989b, 9.

⁶⁴⁸ MMA. JRVKA. E. Antrean srkert. 17.2.1880 (Karl Fredrik Toikka); KA. PTA. Cf:8. Antrean srkert. 27.5.1881 (Andres Gustaf Hahl).

⁶⁴⁹ MMA. JRVKA. E. Antrean srkert. 25.2.1885 (Karl Johan Gyllenbögel); KA. PTA. Cf:10. Antrean srkert. 10.10.1891 (C.R. Malmström). Lestadiolaisten seuratoiminnan ylläpitäjänä radanrakentajien keskuudessa oli mahdollisesti rakennusmestari Frans Kankkonen (1864-1919), joka oli muuttanut Antrean vuonna 1890. Hän toimi saarnaajana viimeistään vuodesta 1892 alkaen, mahdollisesti jo 1880-luvun lopulta (Raittila 1967, n:o 165).

⁶⁵⁰ *Simosen* kuvaus Mikkel Kekistä on epätarkka ja on luultavaa, että hän oli jonkin toisen uskonnollisen liikkeen saarnaaja. (*Simonen* 1951, 67).

tunnettu seurapaikka. Saatettiinpa sen tähden lestadiolaisuudesta keskusteltaessa käyttää nimitystä "Ratalahden usko".⁶⁵¹

Ratalahden talon pihalta näkymä Kuukaupin suuntaan Vuokselle

Seurakunnan kirkkoherran apulaisena oli vuosina 1895-1898 lestadiolainen pastori Vilhelm Ferdinand Fagerlund, jonka vaikutusta paikkakunnan lestadiolaiset muistelivat vielä 1960-luvulla. Myös hänen veljensä Bror Emil Fagerlund oli Antreassa vt. kirkkoherrana ja kappalaisen apulaisena vuosina 1900 – 1901.⁶⁵² Paikallinen saarnaaja Oskar Albin Hoffrén (1859 – 1903) kirjoitti *Sanomia Siionista*-lehteen useita kertoja Antreasta ja Kirvusta. Hän kertoi artikkelissaan

⁶⁵¹ SL 4/1944, 70, 84 (Vilho Jurva); Simonen 1951, 163, 493; SRKA. RLK. Hugo, Anna ja Veikko Häyrysen kirje 22.2.1964; SLK. Veikko Karin hst. 2.3.1978; HYKHL/K 1, Antrea 3; Ruponen 2003, 8, 304 – 307. Myös evankelisuudesta saatettiin käyttää 1930-luvulla samaa nimitystä, sillä Ratalahden talossa asui evankelisena saarnaajana tunnetuksi tullut Antti Ruponen (1918 – 1955).

⁶⁵² Colliander 1910, 38; Raittila 1967, n:o 608; Luukka 1964a, 175.

1899 vaeltaneensa *uskon tunnustuksessa lähes kymmenen vuotta*.⁶⁵³ *Sanomia Siionista*-lehteä tilattiin Antreaan vuonna 1888 kuusi ja vuonna 1891 yhdeksän vuosikertaa, mikä todistaa liikkeen juurtumisesta pitäjään jo ennen *Simosen* antamaa vuotta 1895.⁶⁵⁴

Räätäli Antti Räsäsellä oli merkittävä rooli lestadiolaisuuden ensikosketuksien syntymiseen Jääsken pitäjässä. Hän osti maatilaa Jääsken Rouhialan (Räikkölän) kylästä vuonna 1881 ja aloitti seurojen pidon. Seurakuntakertomusten avulla voidaan herätyksen tulo pitäjään ajoittaa juuri tähän ajankohtaan. Vuonna 1880 ei lestadiolaisuutta vielä mainittu. Sen sijaan kahden vuoden kulluttua kerrottiin erään viipurilaisen (tarkoittaen Räsästä) ostaneen tilaosuuden Räikkölän kylästä ja levittäneen "hih Hulien" oppia naapureille. Rovastikuntakertomuksessa arvioitiin Jääsken lestadiolaisten määräksi seitsemän henkilöä.⁶⁵⁵

Vuoden 1884 alussa olivat kirkkoneuvoston kokouksessa suutari Juhani Tykkyläinen Seppälästä, mylläri Mikko Näveri Kiurulasta ja Sirén-niminen mies Pöytyältä syytettyinä "väärän opin" levittämisestä. Tykkyläisestä kerrottiin, että hän oli levittänyt "oppia" Kirvun pitäjässä. Kirkkoneuvoston pöytäkirjoista saa sen kuvan, että Tykkyläinen olisi aikaisemmin kuulunut hyppääjälahkoon. Toisaalta hänen ja muiden kirkkoneuvoston eteen kutsuttujen vastaukset viittaisivat lähinnä lestadiolaisuuteen. Kirkkoneuvosto kielsi heitä pitämästä opetuspuheita seurakunnassa.⁶⁵⁶ Samana vuonna oli *Sanomia Siionista*-lehdessä Emma Snickarin kirjoittama tervehdyskirje Jääskestä.⁶⁵⁷ 1800-luvulla Jääskessä asui vain yksi tunnettu lestadiolaissaarnaaja, sieviläissyntyinen työmies Kustaa Jalo (1840-1919). Hän muutti seurakuntaan Saarijärveltä vuonna 1889 Karjalan radan rakennustöiden alettua. Kustaa Jalo oleskeli pitkiä aikoja välillä Venäjällä.⁶⁵⁸ Vuosien 1890 ja 1891 seurakuntakertomuksissa kirkkoherra Gustaf Adolf Holmström arvioi lestadiolaisten määräksi noin 20 henkilöä. Tämän jälkeen ei herätysliikkeeseen kuuluneitten määrä enää kasvanut.⁶⁵⁹

Kirvussa lestadiolaisuuden kannatus jäi vähäiseksi. Pitäjässä vaikutti papistoa huolestuttaneena uskonnollisena liikkeenä vain hyppääjälahko. Seurakuntakertomuksissa ei ollut minkäänlaista mainintaa lestadiolaisen herätysliikkeen toiminnasta.⁶⁶⁰ *Viipurin Sanomissa* oli kuitenkin vuonna 1890 kaksi artikke-

⁶⁵³ SS 1/1899; SS 6B/1900, 122-123; 9B/1900, 184-186; MMA. LSKA. KirKA. I Aa: 20.rk. 1890 - 1899. IV. Rautatien virkamiehet.

⁶⁵⁴ Luukka 1964a, 175.

⁶⁵⁵ KA. PTA. Cg 4:2. Jääsken rvkkert. 6.3.1880 (Karl Gustaf Dahlgren); Cf:8. Jääsken srkert. 27.8.1882 (Carl Gustaf Vivolin); Jääsken rvkkert. 12.3.1885 (Blomgren); Luukka 1964a, 171.

⁶⁵⁶ Ikonen 1966, 65-68; MMA. LSKA. KirKA. II C. Ptptk 1.6.- 2.6.1881 (Anders Johan Hornborg).

⁶⁵⁷ SS 5/1884, 74 -75 (Emma Snickar: Kirje Jääskestä).

⁶⁵⁸ Raittila 1967, 127.

⁶⁵⁹ KA. PTA Cg 4:3. Jääsken srkert. 18.3.1890 (Gustaf Adolf Holmström); Cf:10. Jääsken srkert. 8.10.1891 (Gustaf Adolf Holmström); Luukka 1964a, 225.

⁶⁶⁰ KA. PTA. Cf:8 Kirvun srkert. 31.5.1881 (Ulrik Siegberg); Cf:9. Kirvun srkert. 6.10.1888 (Ulrik Siegberg).

lia, joissa kuvattiin *hihhuli eli kerettiläisseuroja* Kirvussa. Mielenkiinto lestadiolaisseuroja kohtaan oli ollut suuri. Seuroja pidettiin Ylikuunun kylässä neljän saarnaajan vieraillessa siellä. Tilaisuuksissa oli syntynyt kuvauksen mukaan *liikutusten myrsky*.⁶⁶¹ Kirkkoherra antoi talonomistaja Juho Ovaskalle (s. 1848), tämän vaimolle Vilhelmiina Venäläiselle (s. 1854) sekä Juho Ovaskan veljen leskelle Maria Pyöreälle (s. 1869) varoituksen 11.3.1892 lestadiolaisoppiin kallistumisesta ja sen puolustamisesta. Samoille henkilöille annettiin uusi varoitus 26.4.1892 *seurojen pitämisestä ja lestadiolaisuuden tyrkyttämisestä Karjalaisen ja Pyöreän taloissa*.⁶⁶² Kirvussa Inkilän asemalla asui 1800-luvun lopulla Antrean yhteydessä mainittu ratamestari Oskar Albin Hoffrén.⁶⁶³

Lestadiolaisten rukoushuone Ruokolahden Siitolan kylässä (nyk. Imatraa) kuvattuna 2.5.1917. Kuva: Elis Raunila

Jääsken rovastikunnan muissa seurakunnissa lestadiolaisuuden vaikutus jäi 1800-luvun puolella vielä vähäisemmäksi. Lestadiolaislehdistössä ei ollut tervehdyskirjeitä eikä muistokirjoituksia Joutsenon, Ruokolahden ja Rautjärven pitäjistä. Lienee mahdotonta, jos paikalliset asukkaat eivät olisi olleet kosketuksessa herätysliikkeeseen. On todennäköistä, että varsinkin Ruokolahdelle nousseisiin teollisuuslaitoksiin hankkiutui myös lestadiolaisia töihin jo 1880-luvulla. Perimätieto kertoo, että noin vuonna 1890 Korppi-niminen henkilö rakensi Ruokolahden Siitolan kylään talon, jossa pidettiin sunnuntaisin lestadiolaisseuroja. Kyseessä on ollut ilmeisesti Elias Korpin (k. 1906) talo, jossa oli huone, keittiö ja pieni kamari. Myöhemmin samalle paikalle rakennettiin esikoislestadiolaisten rukoushuone.⁶⁶⁴ Vuosina 1895 - 1898 seudulla asui myöhemmin uudenheräyk-

⁶⁶¹ VS 88/18.4.1890; 118/24.5.1890.

⁶⁶² MMA. LSKA. KirKA. I Aa:20. rk. 1890 - 1899, s. 183; Luukka 1964a, 177.

⁶⁶³ MMA. LSKA. KirKA. I Aa:20. rk. 1890 - 1899, IV; Aa:20;SS 1/1899, 13-14 (A. Hoffrén).

⁶⁶⁴ RuoKA. Henkilötiedot Elias Korpista 29.4.1997; RSide 1/1984, 9-10 (Läpi kaupunkeja ja kyliä. Imatra); RAK. Martti Konttorin puhst. 10.1.1984; Lestadiolaisuuden voimakas kasvu alkoi seudulla 1890-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

sen lähettinä liikkunut Emil Spets. Hän oli mahdollisesti jo tässä vaiheessa saarnaaja. Herätysliikkeen toiminta oli alueella vielä vähäistä. Ruokolahdelle tilattiin vuonna 1895 kaksi *Sanomia Siionista*-lehteä. Vuonna 1890 kirkkoherra Sjöblom totesi: *eriseuroja ei nimeksikään ole seurakunnassa*. Neljä vuotta myöhemmin papisto mainitsi: *Lahvollisia liikkeitä ei seurakunnassa ole*. Ainoa muistokirjoituksista löytyvä viittaus lestadiolaistumiseen jo ennen 1900-lukua oli *Siionin Lähetyslehdessä* vuonna 1958. Sen mukaan Ruokolahdella 1875 syntynyt Anna Maria Heinonen *jo nuoruusvuosinaan sai parannuksen armon*.⁶⁶⁵

Joutsenossa lestadiolaisuus ei saanut myönteistä vastaanottoa. *Viipurin Sanomissa* kerrottiin vuonna 1893 pitäjässä liikkuneen useita saarnaajia. Kerran seuroihin ilmestyi poliisikonstaapeli, joka käski saarnaajaa poistumaan talosta. Tämän kieltäydyttyä lähtemästä poliisi kantoi hänet ulos. Poliisiviranomaisten toimien taustalla oli seurakunnan papisto. Kolme vuotta myöhemmin Joutsenossa järjestettiin helluntaiseurait, joihin saapui vieraita myös Lappeenrannasta. Lestadiolaisuus levisi Joutsenon Mellonkylään 1800-luvun viimeisinä vuosina. Talollinen Heikki Vesikko (1863-1934), joka toimi myöhemmin esikoislestadiolaisena saarnaajana, liittyi lestadiolaisuuteen keskusteltuaan yösijaa pyytäneen avioparin kanssa.⁶⁶⁶ Seurakuntakertomuksissa ja piispantarkastuspöytäkirjoissa ei lestadiolaisuudesta ole merkintöjä. Lakonisesti mainittiin vain: *villioppia ei ole seurakunnassa tai lahvollisia liikkeitä ei ole*. Lestadiolaisia lienee ollut seurakunnassa noin kymmenkunta henkeä.⁶⁶⁷ Rautjärven seurakunnan alueelta ei ole tietoja lestadiolaisuuden esiintymisestä 1800-luvulla.⁶⁶⁸

Etelä-Karjalassa sai pohjoisesta saapunut herätysliike vahvimman kannatuksen Lappeenrannassa ympäristöineen. Ensi kosketukset tapahtuivat Taipalsaarella sukulaisvierailujen välityksellä 1870-luvun alussa. Herätysliikkeen leviämisessä olivat rakennustyömaat keskeinen tekijä. Ne houkuttelivat työväkeä kaikkialta Suomesta. Rakennustyöväen ja -urakoitsijoiden joukossa oli paljon myös lestadiolaisia, jotka levittivät vakaumustaan työtovereidensa keskuuteen. 1880-luvulla alkanut vilkas rakennustoiminta Lappeenrannassa merkitsi näin ollen myös lestadiolaisuuden vireää toimintaa seudulla. Herätyksen aikoja Lappeenrannassa oli koettu jo joitakin vuosia aikaisemmin, kun herätykset olivat levinneet Haapajärven kylälle Viipurista. Vuonna 1886 Lappeenrannassa toimi lyhyen aikaa pappina Arthur Leopold Heideman, jonka tuliset parannussaarnat herättivät sekä ihastusta että vihastusta.

Kasarmirakennustyömaitten ohella myös radanrakennuksella oli tärkeä osuus lestadiolaisuuden leviämisessä. Radanrakentajien mukana liike saapui Lappeen Simolaan ja Karjalan radan varrelle Antreaan sekä Kirvuun. Etelä-Kar-

⁶⁶⁵ KA. PTA. Cg 4:3. Ruokolahden srkert. 7.3.1890 (Ernst Sjöblom); Cf:11. Ruokolahden srkert. 5.7.1894 (Oskar Aurén); Luukka 1964a, 178; SL 5/1958, 112 (Taavetti Heinonen).

⁶⁶⁶ RSide 1/1984, 9-10; Kinnunen 1993, 31.

⁶⁶⁷ KA. PTA. Cg 4:3. Joutsenon srkert. 8.3.1890 (Viktor Mortimer Gadding); Cf:8. Joutsenon ptptk 19-20.6.1881 (Anders Johan Hornborg); Cf:11. Joutsenon srkert. 14.9.1895 (Viktor Mortimer Gadding); Luukka 1964a, 225.

⁶⁶⁸ KA. PTA. Cf:8. Rautjärven ptptk 11-12.6.1881 (Anders Johan Hornborg); Cf:10. Rautjärven srkert. 16.10.1891 (Herman Vauhkonen).

jalassa lestadiolaisuus sai kannattajia lähes kaikissa seurakunnissa. Poikkeuksen muodostavat Lemi, Luumäki ja Suomenniemi sekä Rautjärvi. Liikkeen kannatus jäi kuitenkin vähäiseksi lukuun ottamatta Lappeenrantaa ja Lappeeta. Savitaipaleella pidetyt lestadiolaisseurat nousivat valtakunnalliseen tietoisuuteen vuonna 1884, kun viipurilainen saarnaaja Emanuel Välikangas ammuttiin seuratalon pihalle Karhulan kylässä. Lestadiolaisia asui Etelä-Karjalassa 1800-luvun lopulla 400 – 450 henkeä. Heidän osuutensa väestöstä oli noin 0,6%.

2.1.5 Kymenlaakso

Kymenlaakso kuului toiseen maailmansotaan saakka kahteen eri lääniin. Aluetta jakavan Kymijoen itäpuolinen alue oli kuulunut vuodesta 1743 ensin Viipurin kuvernementtiin ja vuodesta 1812 pääosin ns. Vanhasta Suomesta muodostettuun Viipurin lääniin.⁶⁶⁹ Tässä tarkastelussa on tutkimuksen ulkopuolelle jätetty Kymijoen länsipuolella olevat seurakunnat. Kirkollisessa hallinnossa alueen seurakunnat kuuluivat Haminan rovastikuntaan lukuun ottamatta Valkealaa, joka oli Lappeenrannan rovastikunnan läntisin seurakunta.⁶⁷⁰ Haminan rovastikunta oli 1860-luvulta lähtien voimakkaisten sosiaalisten ja taloudellisten muutosten keskellä. Kymin seurakuntaan, Kotkan saarelle nousseet sahalaitokset tarjosivat työtä suurelle määrälle muualta muuttanutta väestöä. Myös Kymijoen länsirannalle nousseiden Kuusankosken ja Voikkaan tehtaitten vaikutus oli tuntuva. Valkealan pitäjän alueella sijainnut Kouvola muodostui tärkeäksi liikenteen solmukohdaksi Savon ja Kotkan ratojen valmistuttua 1880-luvulla. Nopeasti nousseisiin asutuskeskuksiin muutti väestöä ympäröivistä maaseutupitäjistä ja varsinkin Savosta.⁶⁷¹

Valkealaan lestadiolaisuus levisi 1880-luvun loppupuolella Savon radan rakentamisen alettua. Vuonna 1887 kirkkoherra Bernhard Sarlin totesi :

Nykyinen rautatien teko täällä on pohjoispuolelta maattamme seurakuntaan tuottanut vähäisen joukon Laestadian opin muotoon taipuneita henkilöitä. Nämä kuuluvat pyhäisiin ajoin ahkerasti pitävän kokouksiansa, mutta heidän vaikutuksensa hedelmistä on vielä hyvin aikainen puhua.⁶⁷²

Kaksi vuotta aikaisemmin papisto oli maininnut, että muutamat lestadiolaismiehet olivat pitäneet hartauspuheita pitäjässä. Kirkkoherran käsityksen mukaan he eivät olleet saaneet paljonkaan kannatusta. 1890-luvun puolella papisto ei maininnut lestadiolaisista mitään.⁶⁷³

Valkealan lestadiolaisuudesta on saatavissa hieman informaatiota muistokirjoituksista. Kouvolalainen jalkinekauppias Topias Salonen (1866 - 1915) lesta-

⁶⁶⁹ Paaskoski 1998, 93 – 94, 121 – 123.

⁶⁷⁰ Neovius 1898, 105 – 110.

⁶⁷¹ Hämynen 1998, 190.

⁶⁷² KA. PTA. Cf:9. srkert elokuussa 1887 (Bernhard Kristfrid Sarlin).

⁶⁷³ KA. PTA. Cf:8. Valkealan srkert toukokuussa 1880 (Bernhard Kristfrid Sarlin), Cg4:2. Valkealan srkert 28.2.1885 (Bernhard Kristfrid Sarlin), Cg 4:3 Valkealan srkert 4.2.1890 (Bernhard Kristfrid Sarlin), Cf:11. Valkealan srkert. 17.6.1894 (Karl Wilén).

diolaistui nuoruudessaan Helsingissä. Hän toimi myöhemmin asumillaan paikakunnilla (Kouvolassa, Valkealassa, Kotkassa, Kymissä ja Lahdessa) *ystävällisinsä johtajana ja puhujanakin*. Muistokirjoituksesta voi tehdä sen päätelmän, että hän oli toiminut saarnaajana jo ennen uudenheräyksen murrosta 1800-luvun lopulla. Maria Konttisen (1864-1936) lestadiolaistuminen lienee tapahtunut viimeistään 1880-luvulla. Ensimmäiset tervehdyskirjeet lestadiolaislehdissä olivat vasta 1900-luvun puolella.⁶⁷⁴ Mikkelistä muutti 26.4.1892 Valkealaan lestadiolaisten Juho Oskari Lindström (s. 28.5.1870 Kylmäkoski), joka kahden vuoden kulluttua kirjoitti Amerikasta tervehdyskirjeen *Sanomia Siionista*-lehteen. Lestadiolaisten määrää on vaikea arvioida seurakuntakertomusten tai lehdistön perusteella. Liikkeeseen liittyneitä oli 1800-luvulla vähän.⁶⁷⁵

Sippolan seurakuntaan herätys saapui jo 1870-luvulla. Tästä kertoo vuoden 1880 piispantarkastuksen yhteydessä vt. kappalainen Karl Henrik Huhtinen:

Myös tähän pieneen seurakuntaan on hihhuli-oppi löytänyt, mutta kannattajien määrä ei ole suuri. Hyvää se on tuonut mukanaan, ja se on, että monet niissä kylissä, joissa oppia saarnataan, ovat hankkineet raamatun, lukeneet sitä ahkerasti, ja ymmärtävät petokselisuuden hihhulien opissa. Useat, jotka ovat aikaisemmin ahkerasti vierailleet heidän koukussaan, hymyilevät nyt profeteoille ja heidän opilleen ja vastustavat heitä. Toivon osaltani, että tämä oppi katoaa pian kokonaan seurakunnasta.

Viisi vuotta myöhemmin kerrottiin lestadiolaisten levittäneen oppiaan, mutta ilman menestystä. Toiminta lamaantui seurakunnan alueella, koska lestadiolaisuutta ei mainita enää vuoden 1887 ja 1893 kertomuksissa.⁶⁷⁶

Vehkalahdelle lestadiolaisuus tuli 1870-luvun lopulla tai 1880-luvun alussa. Sanomalehti *Ilmarisen* mukaan Pellikka-niminen mies levitti vuonna 1881 Vehkalahden pitäjässä lestadiolaista oppia. Hän oli viipynyt kuusi viikkoa Kannusjärven kylässä. Kyseessä oli todennäköisesti työmies Antti Pellikka, joka oli muuttanut Kymän seurakuntaan Piippolasta.⁶⁷⁷ Vuosina 1889 ja 1890 kertoi *Viiipurin Sanomat* lisää herätysliikkeestä Vehkalahdella: *Lestadiolaisia oli Pyötsaaressa kuusi, Mäntylahdella neljä ja Pitäjänsaarella kaikkein eniten*. Jouluna 1889 lehden mukaan seuroja oli pidetty Mäntylahdella ja saarnaajina olivat olleet *kirjansitoja Haminasta, eräs suutari sekä vanha räsynkerääjä*. Vehkalahdella lestadiolaisuuden leviämiskautta oli 1880-luvun loppu. Nimimerkki "Kollo" kertoi Pyötsaaren

⁶⁷⁴ KymKA. Tiedot Tobias Salosesta (Irma Pöyhönen 17.1.1997); VaKA. Tiedot Tobias Salosesta (29.8.1996. Iris Nuutinen); AS 3/1906, 61-62 (Adolf Salo). Kolk. 20/1915, 352-355 (A(dolf) S(alo)); HÄ 5/1936, 70 (*Saanut jo nuorena parannuksen armon*).

⁶⁷⁵ OMA. Laestadiana 10. Ed:6; *Valma Luukan* antama arvio Valkealan lestadiolaisten määrästä on 20 henkeä (Luukka 1964a, 225).

⁶⁷⁶ KA. PTA. Cg 4:2. Sippolan srkert. huhtikuussa 1880 (Karl Henrik Huhtinen), 17.3. 1885 (J.Edv. Laakso), 16.9. 1887. (Aaron Johan Rytkönen); Cf:11. Sippolan srkert. 10.5.1893 (Aaron Johan Rytkönen).

⁶⁷⁷ Ilmarinen 23/27.4.1881; Raittila 1967, n:o 348.

lestadiolaisista ja mainitsi heidän lukumääräkseen kymmenen. Kirjoittaja vaati "kieltolaisia villioppia" hävittämään.⁶⁷⁸

Myös Neuvottoman kylässä herätysliike sai kannattajia. Vuonna 1893 kylässä oli toistakymmentä lestadiolaista. Liike levisi Saaramaankin kylään. Vehkalahden kirkossa näihin aikoihin tapahtunutta häiriötä arveltiin "hihhulien" aiheuttamaksi.⁶⁷⁹ 1880-luvulla papisto vaikenä lestadiolaisuudesta. Haminan seurakuntakertomuksessa vt. kirkkoherra Artur Georg Hypén mainitsi lestadiolaisuuden ensimmäisen kerran vuonna 1895:

Täysin kehittyneenä separatistisena liikkeenä voidaan ainoastaan mainita lestadiolainen liike. Sillä on johtajanaan räätäli Räsänen. Tämä on kuitenkin verrattain kohtelias kirkkoa kohtaan ja näyttää ottavan vakavasti kamppailun syntiä vastaan...Edellistä ei voi sanoa kaikista jäsenistä, mutta täällä ei, niin kuin ei ole muuallakaan heillä avointa visiiriä. Nykyisin eivät heidän kokouksensa ole mainittavasti vierailtuja, paitsi lahkolaisilta, jotka lie-
nee laskettava 50 henkilöksi.

Kymenlaakson ensimmäisiin lestadiolaisiin kuuluivat Tuusniemellä syntyneet Erkki ja Kristiina Katariina Miettinen. He olivat lestadiolaistuneet 1870-luvulla asuessaan Venäjällä. Erkki Miettinen toimi saarnaajana levittäen lestadiolaisuutta Miehikkälässä, Kotkassa ja Kouvolassa. Kuvassa Erkki ja Kristiina Miettinen yhdessä poikansa Erik Miettisen (vasemmalla) ja Erkki Miettisen veljen kanssa Kotkassa 8.1.1894. Kuva: Vuollo 2003, kuvaliite.

Vehkalahden puolella Hypén kertoi olevan vain *joitakuita laestadiolaisia*.⁶⁸⁰

⁶⁷⁸ VS 298/21.12.1889; 23/29.1.1890; Saarnaajien henkilöllisyys ei käy selville artikkelissa tarkemmin.

⁶⁷⁹ VS 85/4.4.1893; 76/5.4.1894; 118/26.5.1894.

⁶⁸⁰ KA. PTA. Cg 4:2. Vehkalahden ja Haminan srkert 10.3.1880 (Carl Wilhelm Enckell). Vehkalahden ja Haminan srkert 10.3.1885 (Gustaf Adolf Wikman); Cf:8. Vehkalahden rkert 15.7.1885 (Gustaf Adolf Wikman); Cf:9. Vehkalahden ja Haminan srkert 23.6.1886 (Adolf Eriksson), Vehkalahden ja Haminan srkert 25.9.1888 Johan Evert Korström); Cf:11. Haminan ja Vehkalahden srkert. 24.5.1895 (A. G. Hypen).

Räätäli Antti Räsänen lisäksi seudun lestadiolaissaarnaajia olivat haminalaiset Adam Savolainen (1852 – 1919) ja Emil Spets. Savolaisen muistokirjoituksessa todettiin hänen olleen *ensimmäisiä, joka otti vastaan Herran sanan, kun alun neljäntäkymmentä vuotta sitten alkoi evankeliumin ääni kuulua paikkakunnallamme*.⁶⁸¹

Virolahdelle ja Miehikkälään herätysliike tuli Pietarista. Vuonna 1882 Miehikkälän⁶⁸² Kalliokosken lasitehtaalle muutti Venäjältä saarnaaja Erkki Miettinen (1841-1911). Hän oli liittynyt herätysliikkeeseen 1870-luvulla Pietarissa. Papisto mainitsi lestadiolaisuuden vuonna 1885. Liikkeen vaikutus jäi pitäjässä lyhytaikaiseksi. Kolme vuotta myöhemmin piispalle vastattiin, ettei seurakunnassa ollut "harhaoppia" sanottavasti. Lestadiolaisuus taantui Miehikkälässä Erkki Miettisen muutettua 1886 Kotkaan. Vuonna 1895 Miehikkälän seurakuntakertomuksessa todettiin: *Mitään eri suuntaista uskonnollista liikettä ei seurakunnassa ole*. Virolahden kirkkoherra Matthias Helenius kertoi samana vuonna seurakunnan uskonnollisen elämän *olevan osaksi taipuvaista vapaakirkolliseen eli laestadiolaiseen tahi evankeliseen suuntaan*.⁶⁸³ Näin ollen lestadiolaisuutta oli ainakin Virolahdella vielä 1890-luvulla. Luukka on arvioinut liikkeeseen kuuluneitten määräksi kummassakin pitäjässä 10-20 henkilöä, mikä lienee Miehikkälän osalta liian suuri.⁶⁸⁴

Kymin seurakunnassa alkoi lestadiolaisuutta esiintyä 1880-luvun alussa. Kymijoen suulle nousseissa puunjalostuslaitoksissa, lasitehtaissa ja konepajoissa työskenteli myös lestadiolaisia. Papisto huomioi liikkeen vasta vuonna 1885. Kovin paljon ei lestadiolaisuus näytä papistoa myöhemminkään kiinnostaneen. Tämän selittänee muiden uskonnollisten liikkeitten vilkas toiminta seudulla. Mahdollisesti papisto koki lestadiolaisuuden pienempänä "pahana" kuin esille nostamansa metodistit, baptistit, waldenströmiläiset ja pelastusarmeijan.⁶⁸⁵ Kotkan seudun lestadiolaiset työskentelivät norjalaisen tiilitehtaan ja sahojen palveluksessa.⁶⁸⁶ He kuuluivat pääosin työväestöön. Alkukauden tunnettuja lestadiolaisia olivat työmiehet Erkki Miettinen, David Johan Rautiainen ja Antti Pellikka. Erkki Miettinen muutti Kotkaan vuonna 1886, David Johan Rautiainen seuraavana vuonna Viipurista ja Antti Pellikka vuonna 1889 Ruotsinpyhtäältä. He kaikki toimivat Kotkan seudulla saarnaajina jo 1880-luvulla.⁶⁸⁷

⁶⁸¹ HamKA. Tiedot Adam Savolaisesta (14.1.1997 Marja-Liisa Maaranen); Kolk 5/1914, 65 – 74 (Antti Räsänen nekrologi); HÄ 3/1919, 44 (Emil Spets: Adam Savolaisen nekrologi); Rside 1/1988, 10 – 11.

⁶⁸² Miehikkälän seurakunta muodostettiin 13.4.1863 Virolahden seurakunnan pohjoisosasta. Omaksi kirkkoherrakunnaksi se tuli vuonna 1887.

⁶⁸³ Raittila 1967, n:o 284; KA. PTA. Cg 4:2. Virolahden srkert. 27.2.1885 (Matthias Helenius); Cf:9 Virolahden srkert. 25.9.1888 (Matthias Helenius) ja ptptk 26-28.9.1888 (Karl Henrik Alopaeus); Cf:11. Miehikkälän srkert. 15.5.1895 (Johan Efraim Snellman) ja Virolahden srkert. 22.5.1895 (Matthias Helenius).

⁶⁸⁴ Luukka 1964a, 225.

⁶⁸⁵ KA. PTA. Cg 4:2. Kymin srkert. 31.3.1885 (Johan Gustaf Gräsback); Cf:11 Kymin srkert. 28.5.1895 (Johan Gustaf Snellman).

⁶⁸⁶ Luukka 1964a, 168; KA. PTA. Cg 4:3. Haminan rvkkert. 15.3.1890 (Karl Fredrik Blomqvist).

⁶⁸⁷ Raittila 1967, n:ot 284, 348, 419.

Herätysten leviämiskautta Kotkassa oli 1880-luku. Tällöin lestadiolaisuuteen liittyivät August Hellman (vuonna 1883) Pernoon kylästä sekä Alma Sofia Natunen Karhulasta. Kotkan seudun *varhaisimman ajan uskovaisena* mainittiin Robert Koskinen (1854 – 1910). Hän oli muuttanut seudulle viimeistään vuonna 1889 Helsingistä, kuten monet muut Kotkan lestadiolaisyhteisön jäsenet.⁶⁸⁸ Ensimmäinen tervehdyskirje Kotkasta oli vuonna 1885. Siinä 15-vuotias Sofia Nissilä kirjoittaa olleensa "uskomassa" vajaan vuoden ja mainitsee *Jumalan lähettäneen Erkki Miettisen erämaata raivoamaan pelloksi*.⁶⁸⁹ Kotkan ja Kymin lestadiolaisyhteisön suuruus lienee ollut noin 50-60 henkilöä 1890-luvun lopulla.⁶⁹⁰ Pyhtäällä lestadiolaisuutta ei esiintynyt 1800-luvulla.⁶⁹¹

Lestadiolaisuus saapui Kymenlaaksoon varsin varhain, jo 1870-luvulla. Liike ei onnistunut kuitenkaan juurtumaan paikalliseen maaperään, vaan se katosi tai taantui monin paikoin alkukosketuksen jälkeen. Ainoastaan Kotkan ja Haminan seudulla sekä Kouvolan taajamassa liike sai kannatusta. Yhteensä lestadiolaisten määrä lienee ollut Kymenlaaksossa 1800-luvun lopulla vajaat sata henkilöä. Melkein kaikki seudun lestadiolaiset olivat muualta Suomesta muuttaneita. Lestadiolaisuus näyttää olleen Kymenlaaksossa lähinnä työväestön ja käsityöläisten liike.

2.2 Tuloreitit

Tässä luvussa tarkastellaan, mistä ja miten lestadiolaisuus levisi tutkimusalueelle. Laajan selvityksen kohteeksi on otettu Pietarin ja Venäjän lestadiolaisuus, koska sen merkitys oli keskeinen varsinkin Kannaksen lestadiolaisuudelle. Venäjän lestadiolaisuudesta ei ole olemassa yleisesitystä, joten sitä käsitellään laajasti. Sen sijaan muiden säteilykeskusten osalta todetaan lähinnä niiden merkitys tutkimusalueen lestadiolaisuudelle.

⁶⁸⁸ SL 8/1914, 254 (J. Hellman); Kolk 1/1911, 8-10 (David Natunen); 8/1911, 136-140 (A (dam) S(avolainen), Koskinen toimi muistokirjoituksen mukaan myös saarnaajana); KotKA. Sukuselvitys Robert Koskisesta 13.1.1997; Myös useista muista Kotkan seudun lestadiolaisista oli muistokirjoituksia Kolkuttajassa (5/1907, 70-74; veli Sjöbergin, Katri Miettisen ja Engelbert Stenlundin muistokirjoitukset; 7/1911, 128-130. Valpuri Josefiina Räsäsen muistokirjoitus; 6/1916, 115; konttoristi Sulo Sorvalin testamentti) ja Huutavan Äänessä (11/1932, 168. Martti Pellikan (1852-1932), Aleksandra Karlssonin (1872-1932) ja Helena Grönstrandin (1856-1932) muistokirjoitukset ja 11/1933, 159-160. Emil Klingbergin muistokirjoitus sekä 11/1935 Johanna Klingbergin muistokirjoitus). Näissä ei käy ilmi lestadiolaistumisajankohta lukuun ottamatta Klingbergin avioparia, joka liittyi herätysliikkeeseen vuonna 1893.

⁶⁸⁹ KK 9/1885, 152-153 (Sofia Nissilä: Kirje Kotkasta).

⁶⁹⁰ Luukka 1964a, 225.

⁶⁹¹ KA. PTA. Cg 4:2-Cg 4 3; Cf:8-Cf:12.

2.2.1 Savo

Kuopion lestadiolaisyyhteisöllä oli merkittävä osuus herätysliikkeen leviämises- sä Pohjois-Karjalaan. Liike tuli Kuopioon vuonna 1870. Herätyksen tuojina oli- vat myöhemmin Etelä-Suomen keskeisiin lestadiolaissaarnaajiin kuulunut maa- larimestari Gustaf Adolf Sundström (1848 - 1921) ja kiertokoulunopettaja Heik- ki Warttinen (1846 - 1920).⁶⁹² Savossa lestadiolainen herätys sai vahvan kannat- tuksen myös Leppävirralla, Heinävedellä ja Varkaudessa.

Leppävirran lestadiolaisuuden synnyssä merkittävä osuus oli Vilhelm Markkasen⁶⁹³ liittymisellä herätysliikkeeseen. Markkanen oli toiminut herännäi- syyden paikallisena saarnaajana 12 vuotta ennen lestadiolaisuuteen tutustumis- taan. Hän kääntyi lestadiolaisuuteen Kuopiossa markkinamatkalla vuonna 1873. Leppävirrasta muodostui Itä-Suomen lestadiolaisuuden voimakas säteily- keskus, jonka vaikutus tuntui Karjalan kannakselle saakka. Savosta muuttoliike suuntautui 1800-luvun lopulla pääosin Kymenlaaksoon, Etelä-Karjalaan ja Kan- nakselle (varsinkin Viipuriin), joissa kasvavat kaupungit ja laajeneva metsäteol- lisuus tarjosivat ansiomahdollisuuksia suurelle määrälle tilatonta väestöä. Huo- mattava osa esimerkiksi Lappeenrannan ja Viipurin lestadiolaisista oli syntyisin Pohjois-Savosta.⁶⁹⁴ Pohjois-Savon lestadiolaisuudella oli keskeinen rooli myös liikkeen leviämisessä Liperiin. Vaikutteiden tuojana oli Heinävedellä syntynyt Antti Räsänen. Räsänen oli muuttanut Liperin Korpivaaraan vuonna 1870 ja les- tadiolaistunut Kuopion matkallaan 1872. Kohta tämän jälkeen hän aloitti saar- natoimintansa. Räsäsellä oli merkittävä osuus lestadiolaisuuden leviämisessä monille paikkakunnille Etelä- ja Kaakkois-Suomessa.⁶⁹⁵ Pohjois-Savon ja Poh-

⁶⁹² Kaisto 1985, 7; Raittila 1967, n:ot 488 ja 535.

⁶⁹³ Vilhelm Markkasesta tuli myöhemmin eräs Itä-Suomen vaikutusvaltaisimmista les- tadiolaissaarnaajista (Raittila 1967, n:o 274).

⁶⁹⁴ Kaisto 1985, 9-10; Leppävirran keskeistä asemaa Itä-Suomen lestadiolaisuudessa ku- vastaa se, että *Raittilan* matrikkelissa mainitaan Leppävirralla asuneina Vilhelm Markkasen ohella seuraavat saarnaajat: Juuso Markkanen (Vilhelm Markkasen poi- ka), myöhemmin Lappeenrannassa ja Viipurissa asunut Kalle Heiskanen (n:o 90), Ju- ho Hämäläinen (n:o 116), Juuso Hämäläinen (n:o 117), Heikki Jussila (n:o 146), Joo- seppi Savolainen (n:o 465), Olli Sallinen (n:o 453). Viipurin läänin alueella 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa vaikuttaneista lestadiolaissaarnaajista olivat Pohjois-Sa- vosta alunperin kotoisin lisäksi Axel Berglund Pielavedeltä (Raittila 1967, n:o 24), Kalle Korhonen Kuopiosta (Raittila 1967, n:o 201), Aleksanteri Kumpulainen Iisal- mesta (Raittila 1967, n:o 215), Vilho Matilainen Rautalammilta (Raittila 1967, n:o 280), Erkki Miettinen Tuusniemeltä (Raittila 1967, n:o 284), David Johan Oberg (Åberg) Rautalammilta (Raittila 1967, n:o 321), David Johan Rautiainen Lapinlahdelta (Raittila 1967, n:o 419), Paavo Rissanen Nilsiästä (Raittila 1967, n:o 427). Antti Räsänen Heinävedeltä (Raittila 1967, 444), Heikki Savolainen Kaavilta (Kinnunen 1993, 19; SLK. Saarnaajakortisto) ja Niilo Väyrynen Nilsiästä (Vainikainen 1969, 38-42); MKK. Kor- tisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920.

⁶⁹⁵ Räätäli Antti Räsänen oli syntynyt 24.9.1848 torpparin poikana Heinäveden Karviola, muutti välillä 18.6.1870 - 3.4.1871 Liperin Korpivaaraan, jossa avioitui Liperin Lamminniemessä syntyneen Valpuri Asikaisen kanssa 6.8.1871. Perhe muutti 1875 Helsinkiin. Antti ja Valpuri Räsäsellä oli merkittävä osuus lestadiolaisuuden leviä- misessä Lappeen Haapajärvelle, Viipuriin, Mikkeliin, Kotkaan, Haminaan ja Helsin-

jois-Karjalan lestadiolaisuuden välille muodostui alusta alkaen tiivis yhteys, jota piti yllä vilkas saarnaajien yhteistoiminta. Saarnaajat kulkivat usein reittiä Kuopio – Leppävirta – Heinävesi – Savonranta – Liperi – Joensuu ja päinvas-
toin.⁶⁹⁶ Vilhelm Markkasen ohella joensuulaisella Mikko Hermannilla Karjalaisella oli keskeinen rooli yhteydenpidossa.⁶⁹⁷ Etelä-Savossa liikkeen kannatus oli vä-
häistä lukuun ottamatta Juvan, Mikkelin, Kangasniemen ja Säamingin pieneh-
köjä lestadiolaisyhteisöjä. Monet kaakkoisen Suomen lestadiolaisyhteisöjen jä-
senet olivat kotoisin Etelä-Savosta, mutta suurin osa heistä liittyi herätysliikkeeseen vasta uudella kotiseudullaan.⁶⁹⁸

2.2.2 Keski- ja Pohjois-Pohjanmaa

Pohjois-Pohjanmaan lestadiolaisuuden säteilyvaikutus suuntautui tarkastelu-
alueella voimakkaimmin Pohjois-Karjalaan. Ensimmäiset kosketukset syntyivät
Nurmekseen. Keskeisinä levittäjinä toimivat maakauppiasveljekset Olli ja Tuo-
mas Kuittinen, jotka olivat tutustuneet lestadiolaisuuteen kauppamatkoillaan
pohjoisessa. Perimätiedon mukaan lestadiolaisuutta tuli seurakuntaan myös
Kuokkastenkoskelle pohjalaisten kirvesmiesten mukana, kun sinne rakennettiin
tehdasta vuonna 1876.⁶⁹⁹ Pielisjärven seurakuntaan lestadiolaisuus saapui Iistä
tulleen armonvuoden saarnaajan Jakob Adolf Weijolan (1858 – 1886) mukana
vuonna 1885.⁷⁰⁰ Myös Joensuun lestadiolaisuuden alkuvaiheissa olivat koske-
tukset Pohjois-Pohjanmaalle sysäyksen antajina. Herätys ”haettiin” kaupunkiin
sukulaisvierailun yhteydessä, kun joensuulainen kellosepän vaimo Emelie
Björklund (o.s. Ahlstrand, 1834 – 1902) teki ”parannuksen” käydessään Oulussa
vuonna 1875. Hän kutsui saarnaajia pitämään seuroja Joensuuhun. Oulusta saa-
puivat helmikuussa 1876 Emelie Björklundin veli kelloseppä Herman Fredrik
Ahlstrand (s. 1841) ja lohikauppias Gustaf Skinnari (1835 – 1916). Seuroja pidet-
tiin kaksi viikkoa, ja herätykset alkoivat Joensuussa.⁷⁰¹ Myös Kuusjärven seura-
kunnan alueen ensikosketus syntyi Ouluun suuntautuneen kauppamatkan seu-
rauksena.⁷⁰²

On yllättävää, että Keski-Pohjanmaalla oli merkittävä osuus lestadiolai-
suuden leviämisessä Kaakkois-Suomeen. Alueelta suuntautui nälkävuosina ja

kiin. (Raittila 1967, N:o 444; Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Poh-
jois-Karjalan lestadiolaisuuden alkuvaiheista.

⁶⁹⁶ Laestadiana 1. Ba:1 –2, Bf:1-23.

⁶⁹⁷ Raittila 1967, n:o 170.

⁶⁹⁸ Nirikko-Leskelä 1989b, 3 – 5; Rauhan Side ; MKK. Saimi Saukkosen (o.s.Halonen) kir-
je Regina ja Heikki Laitiselle 7.11.1977.

⁶⁹⁹ OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Nurmeksen lestadiolaisuu-
desta; Kinnunen 1997, 9.

⁷⁰⁰ OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Nurmeksen lestadiolaisuu-
desta; Kinnunen 1997, 9; Jakob Adolf Weijola (7.2.1858 – 15.3.1886) tuli Lieksaan Iistä
8.5.1885 armonvuoden saarnaajaksi. Hän kuoli kuumetautiin (Raittila 1967, n:o 645;
Mäntylä 1953,29; SLK. Eero Kärki 9.10.1990).

⁷⁰¹ Könönen 1904, 384; Mäntylä 1953, 20 – 23; Naumanen 1994, 9; Kinnunen 1997, 11.

⁷⁰² Kinnunen 1997, 16.

sen jälkeen muuttoliikettä varsinkin Kannaksen rannikkopitäjiin. Lisäksi rakennustyömaat houkuttelivat pohjalaisia kirvesmiehiä ja rakennusmestareita kaakokaisen Suomen kaupunkeihin. Tämä muuttoliike toi lestadiolaisuutta ainakin Lappeenrannan ja Viipurin seuduille. Tiedot keskipohjalaisista herätysliikekontakteista perustuvat pääosin perimätietoon. Ennen kaikkea Kalajoen lestadiolaisuudella näyttää olleen osuutta herätyksen leviämisessä useisiin pitäjiin.⁷⁰³ Muita keskipohjalaisia pitäjiä, jotka nousevat esille lestadiolaisuuden levitessä Karjalaan, olivat Haapavesi, Kälviä, Pyhäjoki, Saloinen ja Raahe.⁷⁰⁴ Karjalan radan rakentaminen 1890-luvulla toi uuden lestadiolaisaallon Keski-Pohjanmaalta. Rataa olivat urakoimassa saarnaajanakin toiminut kokkolalainen rakennusmestari Frans Kankkonen⁷⁰⁵ ja David Tolonen. He järjestivät innokkaasti seuroja työntekijöilleen ja radanvarsikylien asukkaille. Osa keskipohjalaisista radanrakentajista jäi vakituisesti asumaan Karjalaan.

2.2.3 Helsinki

Lestadiolaisuuden tärkein kotimainen säteilykeskus Oulun eteläpuolella oli Helsinki. Sillä oli voimakas vaikutus myös Viipurin läänin lestadiolaisuuteen. Useiden läänin alueella toimineiden saarnaajien tiedetään lestadiolaistuneen maamme pääkaupungissa. Muutamien muidenkin lestadiolaisuudessa keskeisesti vaikuttaneiden saarnaajien kerrotaan liittyneen herätysliikkeeseen Helsingissä. Tunnetuimpia lienevät vaasalainen vääpeli Matti Kuula⁷⁰⁶, uukunieme-

⁷⁰³ Lappeenrannan lestadiolaisyyhteisössä vaikuttanut rakennusmestari Johan Ringvall oli syntyisin Kalajoelta. Perimätiedon mukaan lestadiolaisuus levisi Taipalsaarelle Kalajoelta sukulaisvierailun yhteydessä 1870-luvun alussa. Samoin on muisteltu Lappeen pitäjän Haapajärven ensimmäisten lestadiolaiskontaktien syntyneen Kalajoelta tulleen muuttoliikkeen seurauksena (Kinnunen 1993, 11, 18, 24-25; Einari Meuronen hst. 9.1.1992). Viipurin lestadiolaisyyhteisön ensimmäisiin saarnaajiin kuulunut Emanuel Välikangas oli muuttanut kaupunkiin Kalajoelta vuonna 1879 (Raittila 1967, n:o 559). Myös Koiviston ja Kuolemajärven lestadiolaisuudessa vaikutti 1870-luvulta alkaen useita Kalajoelta muuttaneita henkilöitä, joista tunnetuimpia olivat Tapani ja Samuli Kurikkala ja Karoliina Vähäkarjaluo (o.s.Kurikkala), (Raittila 1967, n:o 218; Luukka 1964a, 121- 123, 134).

⁷⁰⁴ Esim. Viipurin lestadiolaissaarnaajiin kuulunut Aapo Marttala muutti Viipuriin Haapavedeltä vuonna 1880 (Raittila 1967, n:o 275). Viipurin esikoislestadiolaisten saarnaajana vuodesta 1906 toiminut Frans Peltomaa oli syntyisin Pyhäjoelta (SLK. Saarnaajakortisto). Koiviston keskeisiin lestadiolaisiin kuuluivat merimies Juhana Väänänen (syntyisin Saloisista), kalastaja Erik Vähäkarjaluo (syntyisin Lohtajalta, muutti Koivistolle Pyhäjoelta) ja hänen poikansa Herman Vähäkarjaluo ja tämän vaimo Maija Würrret (Pyhäjoelta), laivanrakennusmestari Matti Passoja (syntyisin Kälviältä). Raittila 1967, n:o 165; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista.

⁷⁰⁵ Raittila 1967, n:o 165; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista.

⁷⁰⁶ Lestadiolaisuuden saapumisesta Helsinkiin ja liikkeen alkuvaiheista pääkaupungissa, ks. *Martti Vuollo* 1999, 30 - 55. Matti Kuula vaikutti Lappeenrannan lestadiolaisyyhteisössä osallistuessaan kesäisin armeijan sotaharjoituksiin 1880-luvulla. Raittila 1967, n:o 221; SL 6/1922, 84-85. (O. H. Jussila: Matti Kuulan muistikirjoitus); Kinnunen 1993, 16 - 17.

läinen poliisi Juho Hannonen⁷⁰⁷, kotkalainen tullipäällysmies Optatus Nummi⁷⁰⁸ ja kouvolaalainen kenkäkauppias Topias Salonen.⁷⁰⁹ Helsingin lestadiolaisyhteisö koostui varsinkin alkuvaiheessa liikkuvasta väestöstä. Siihen kuului työläisiä, rakennusmiehiä, sotilaita, merimiehiä, palkollisia ja käsityöläisiä. Rakennusurakoitsijoiden ja -mestareiden osuus oli myös merkittävä. Vuonna 1889 miespuolisista jäsenistä 37 % oli rakennusalan ammattimiehiä.⁷¹⁰ Lestadiolaiset rakennusmestarit pyrkivät hankkimaan urakoita myös muualta Etelä-Suomesta. Ainakin Lappeenrannan varuskuntarakennusten urakoinnista oli samalla kertaa kilpailemassa useita lestadiolaisia urakoitsijoita. Voitiinpa joidenkin urakoiden kohdalla puhua eräänlaisesta lestadiolaisten luomasta hintakartellista.⁷¹¹ Helsingin lestadiolaisten määräksi on arvioitu vuonna 1884 yli 400 henkilöä ja 1890-luvulla yhteisöön kuuluvia oli noin tuhat.⁷¹² Osa Helsingin lestadiolaisyhteisön jäsenistä muutti myöhemmin maaseutukaupunkeihin ja taajamiin. Lappeenrannan seudulle heitä tuli ennen kaikkea 1880-luvun lopulla ja 1890-luvun alussa rakennustöitten houkuttelemina.⁷¹³ Helsingistä suoritettiin aktiivista lähetystyötä ympäröivälle maaseudulle. Esimerkiksi saarnaaja Karl Wilkman teki omalla kustannuksellaan yhdeksän saarnamatkaa Päijänteen ympäristöön vuosina 1875-1884.⁷¹⁴ Myös Gustaf Adolf Sundström kiersi laajasti Etelä- ja Kaakkois-Suomessa liikkeen voimakkaimman ekspansiovaiheen aikana 1880-luvulla.⁷¹⁵

Helsingin keskeisestä asemasta Etelä-Suomen lestadiolaisuudessa kertoo se, että kaupungissa järjestettiin ensimmäiset Suomessa pidetyt "uskovaisten yleiset kokoukset". Tilaisuuteen saapui väkeä 22 kaupungista ja maamme kaikista maakunnista. Seuroihin osallistui 56 lestadiolaissaarnaajaa ja yksi pappi.

⁷⁰⁷ Raittila 1967, n:o 76. MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Luukka 1964a, 214.

⁷⁰⁸ OMA. Laestadiana 10. Eb:2; VÄ:n Jouluku 1950, 12-13.

⁷⁰⁹ Kolk 20/1915, 352-355.

⁷¹⁰ Väyrynen 1988, 14-16, 38. Rauhanyhdistys Helsingissä ry:n johtokunnassa 1889-1899 olleista 22 henkilöstä yhdeksän oli rakennusmestaria ja kolme muurarimestaria (Särkiniemi 1988, 159).

⁷¹¹ Immonen 1992, 254 (Viimeisessä urakkakilpailussa oli mukana mm. helsinkiläinen lestadiolainen rakennusmestari J. Mantila, joka teki alimman tarjouksen); Tarjouskilpailusta ks. esim. LKA. Maist. ptk. Cj:6. 25.4.1894, § 52.

⁷¹² Väyrynen 1988, 17, 36.

⁷¹³ Helsingistä muutti 1890-luvun alussa perheineen Lappeenrantaan rakennusmestari Johan Ringvall (1850-1903), joka toimi urakoitsijana. Toinen tunnettu Helsingistä Lappeenrannan seudulle muuttanut lestadiolaisperhe olivat Maria ja Heikki Pajari. Maria Pajari (o.s. Tång, 1842-1900) oli mukana Helsingin lestadiolaisten seuratoiminnan järjestäjänä vuodesta 1872 alkaen. Helsingistä muuttivat myös Alviina ja Otto Sairanen. (MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920; Väyrynen 1988, 12-13).

⁷¹⁴ Lauri 1916, 23-25; Väyrynen 1988, 20.

⁷¹⁵ Sundström otti matkatodistuksia vuodesta 1875 alkaen mm. Ouluun, Hiitolaan, Kurkijoelle, Pietariin jne. Hän kävi jo vuonna 1874 saarnamatkalla Lappeenrannassa, Viipurissa ja Pietarissa. Tietoja saarnamatkoista 1870- ja 1880-luvulla on Kuopiosta, Etelä-Pohjanmaalta, Vaasasta, Porista, Turusta, Kotkasta, Loviisasta, Kittilästä ja Tukholmasta (Raittila 1967, n:o 488).

Saarnaajat olivat lähinnä Etelä-Suomesta sekä Pietarista ja Inkeristä.⁷¹⁶ Helsingin lestadiolaisyhteisön merkitystä vahvisti lisäksi lestadiolaisten teologian opiskelijoiden asuminen kaupungissa. Vaikka heidän määränsä ei ollut suuri, heidän tekemillään saarnamatkoilla oli tärkeä merkitys herätyksen leviämisessä ympäri Etelä-Suomen.⁷¹⁷

2.2.4 Pietari ja Inkeri

2.2.4.1 Lestadiolaisuus Venäjällä

Lestadiolainen herätysliike saavutti Venäjän pääkaupungin 1870-luvulla. Paikallisessa lehdistössä keskustelu lestadiolaisuudesta alkoi marraskuussa 1874.⁷¹⁸ *Kristillisessä Kuukausilehdessä* vuonna 1883 oli Gustav Tammen⁷¹⁹ laaja artikkeli Pietarin ja sen ympäristön lestadiolaisuudesta. Sen mukaan *ensimmäinen Jumalan Sanan siemen oli kylvetty* vuonna 1872. Artikkelin perusteella varsinaiset herätykset alkoivat kaksi vuotta myöhemmin, jolloin Pietarissa vierailivat saarnaajat Gustaf Adolf Sundström ja Juho Takkinen.⁷²⁰ Tammi mainitsee ensimmäisinä paikallisina saarnaajina Heikki Kultalan (1848 – 1924), Juho Sipolaisen (1850 – 1910) ja Robert Kumpulaisen (1854 – 1879).⁷²¹ Lestadiolaisuuteen liittyi satoja kaupungissa asuneita suomalaisia käsityöläisiä. Useat heistä, mm. saarnaajat Heikki Kultala, Axel Mauritz Helsingius (1855-1925), Robert Kumpulainen, Juho Sipolainen ja Karl Teodor Lindström (1857-1917) olivat ammatiltaan suutareita. Tämän perusteella lestadiolaisuutta nimitettiin suutarien uskoksi. Seuroja pidettiin vuonna 1876 *Pietarin Lehden* artikkelin mukaan suutarinverstaissa.⁷²² Lestadiolaisten keskuudessa oli useita nuohoojamestareita, joista tunnetuimpia olivat Pekka Siitonen (1877-1930) eli "musta-Pekko" ja saarnaajanakin toiminut Juho Ellonen (1864-1937). Pietarin saarnaajina olivat myös Juhani Torvinen ja rakennusmestari Juho Pirttinen (s. 1862).⁷²³

⁷¹⁶ SS 8/1889 Lisälehti, 145-154 (Matti Kuula: Muistelmia kristittyjen kokouksesta Helsingissä).

⁷¹⁷ Lestadiolaisia teologian opiskelijoita Helsingin yliopistossa 1800-luvun lopulla olivat Johan Teodor Bäckman, Oskar Immanuel Heikel Ylitorniolta, Emil Thauvon ja Jaako Veijola Iistä, Arthur Leopold Heideman Oulusta, Vilhelm Fagerlund ja Bror Emil Fagerlund Lappeelta ja Kaarle Albert Lauri Pellosta (Väyrynen 1988, 20, 32; KA. SKHSA. YLK. Kansio 9).

⁷¹⁸ Pietarin Lehti 45/8.11. 1874.

⁷¹⁹ Kirjoittaja oli luultavasti räätäli Gustav Tammi (1857-1884), joka oli muuttanut Pietariin Turusta vuonna 1877 (OMA. Laestadiana 10. Ee:13. Lestadiolaiset kirjoittajat 1800- ja 1900-luvuilla).

⁷²⁰ KK 9/1883, 143-146 (G.Tammi: Hengellisestä liikkeestä Pietarissa ja sen ympäristöllä); Raittila 1967, n:ot 488 ja 499.

⁷²¹ Raittila 1967, n:ot 214, 216 ja 471.

⁷²² Pietarin Lehti 9/28.2.1876. Nimimerkki syrjästäkatsoja: Suutari-papit seurakunnassa; Virolainen 1947, 16; Raittila 1967, n:ot 94 ja 253.

⁷²³ Pms. Näytenumero 4/15.6.1954 (Viljas (Paavo Viljanen): Pietarista Tampereelle); HÄ 7-8/1930, 117; Raittila 1967, n:o 43; Myös nuohoojamestari Yrjö Kemppinen (1860 -

Lestadiolaisyyhteisön kasvaessa se ei mahtunut kokoontumaan yksityisäsuuntoihin tai verstaasiin. Seuratoimintaa varten vuokrattiin viimeistään vuonna 1885 huoneisto, joka oli muodostettu yhdistämällä kaksi isoa asuntoa.⁷²⁴ Pietarin lestadiolaisilla oli mahdollisesti ollut jo 1870-luvulla pienempi vuokrattu seurahuone.⁷²⁵ Vuonna 1880 ”suutarien kirkko” oli sijainnut Pereulkkadun ja Kasanskinkadun kulmassa.⁷²⁶ Seuratoimintaan osallistuneitten määrästä saadut

Teologian opiskelija Oskar Immanuel Heikel joutui poliisin pidättämäksi Pietarin lestadiolaisten rukoushuoneella vuonna 1880.

arviot ovat vaihdelleet suuresti. Suurimmillaan lestadiolaisten määräksi Pietarissa on annettu jopa 1500 henkilöä ja pienimmilläänkin arvio on useita satoja.⁷²⁷ Varsinkin herätyksen saavuttua 1870-luvulla käytiin Pietarin suomenkielisessä lehdistössä kiivasta sananvaihtoa herätysliikkeestä ja vaadittiin sen kieltämistä. Viranomaiset puuttuivatkin ajoittain toimintaan jopa kieltäen sen. Vuonna 1880 vietiin suurin osa seuraväestä (170 henkilöä) sekä Suomesta tulleet saar-

1913) oli muistokirjoituksen mukaan keskeinen seuratoiminnan järjestäjä Pietarissa (SL 11/1913, 310-312; Alma Parviaisen hst. 29.12.1991; Raittila 1967, n:ot 365 ja 515.

⁷²⁴ Alma Parviaisen hst 29.12.1991; Leevi Vironmäen mukaan seurahuoneisto sijaitsi Saabalkanskijkatu 11:ssä Opuhhoiin sillan luona. Kyseinen huoneisto on saattanut olla lestadiolaisten käytössä jo vuonna 1882 (Ks. Pietarin Wiikko-Sanomien 28/9.7.1882 nimimerkki -g-a-s: Muistelmia hihhulien seurasta).

⁷²⁵ Pietarin Lehti 39/25.9.1876 G.F.P-n: Kuolleet kummittelevat; 5/29.1.1877. Juho Mikkola on muistellut Martti E. Mieltisen haastattelussa käyneensä lestadiolaisseuroissa 1877 Novoje Berenkkadun varrella (KA. MEMK. J.E.Mikkolan hst.).

⁷²⁶ Pietarin Lehti 5/29.1.1877.

⁷²⁷ Pms. Näyttenumero 4/15.6.1954 (Viljas = Paavo Viljanen: Pietarista Tampereelle); Vartijan Äänen kesälehti 1947 (Leevi Virolainen: Kaakkoonkin saapui kevät. Lehminen lestadiolaisuuden historiaa); Laestadiana 10. Mimmi Pulkkisen hst. 28.12.1965; Alma Parviaisen hst. 29.12.1991.

naajat Oskar Immanuel Heikel ja Gustaf Adolf Sundström poliisitoimistoon tutkittaviksi.⁷²⁸

Vaikka Pietarin lestadiolaisyyhteisö koostui pääasiassa joko suomalaisista tai inkeriläisistä, kuului siihen myös muitten kansallisuuksien edustajia. Herätysten alkuvaiheessa oli ainakin eestinkielistä⁷²⁹ ja ruotsinkielistä⁷³⁰ seuratoimintaa suomenkielisen lisäksi. Myöhemmässä vaiheessa herätysliikkeeseen liittyi myös venäjänkielistä väestöä,⁷³¹ jolle seurapuheet tulkattiin alkuajoina. Viimeistään 1880-luvun lopulla alkoi venäjänkielinen seuratoiminta, sillä ainakin kaksi Pietarin suomenkielistä saarnaajaa kykeni saarnaamaan myös venäjäksi.⁷³² Todennäköisesti kaupungissa asui lisäksi kaksi venäjänkielistä saarnaajaa.⁷³³ Varsinaiset "herätyksen ajat" venäläisen väestön keskuudessa alkoivat vasta 1800-luvun viimeisinä vuosina.⁷³⁴

⁷²⁸ Pietarin Lehti 39/25.9.1876 G.F.P-n: Kuolleet kummittelevat; 1/1.1.1877 (Kielletty hedelmä maistuu hyvältä), 5/29.1.1877; KK 9/1883, 143-146 (G.Tammi: Hengellisestä liikkeestä Pietarissa ja sen ympäristöllä); Pietarin Wiikko-Sanomien 2/11.1.1880. (Hihhulien apostoli); 20/16.5.1880. (Suutari: Newan rannoilta. Vastinetta HK:lle). David Johan Rautiainen on muistellut paikalla olleen noin 300 sanankuulijaa. (Rautiainen 1926, 5).

⁷²⁹ Eestinkielisenä saarnaajana Pietarissa oli 1890-luvulla Villem Vinkelberg (s. 1857). Eestinkielinen seuratoiminta lakkasi vähitellen, koska kaikki eestiläiset lestadiolaiset ymmärsivät suomea (Laestadiana 10. Muistiinpanot H. K. Erviön kok., E. Rantasen hst. 18.10.1936; Raittila 1967, n:o 549).

⁷³⁰ Pietarin ruotsinkielisistä saarnaajista tunnetaan suutari August Back (1872-1924), joka liikkui paljon saarnamatkoilla myös Suomessa. Hän oli liittynyt lestadiolaisuuteen noin vuonna 1890 (esim. SL 11/1924, 167. G. Westerlund; Alma Parviaisen hst. 29.12.1991). Myös Axel Mauritz Helsingius saarnasi ruotsiksi (Raittila 1967, n:o 94).

⁷³¹ Ensimmäiset lestadiolaistuneet venäläiset joutuivat ilmeisesti varsin ankaran painostuksen kohteeksi ortodoksisen kirkon ja viranomaisten taholta. David Johan Rautiainen on kuvannut poleemisissa muistelmissaan lestadiolaistuneen venäläisen kauppiaan ja saarnaajan Ivan Attenjeffin (Nimi esiintyy myös muodoissa Ardenjeff, Artemjeff) vaikeuksia hänen herätykseen liittymisensä jälkeen. Rautiainen kertoo Attenjeffin joutuneen "oikeauskoisuudesta" luopumisensa takia armeijassa jopa vankilaan. Lopulta hänet karkotettiin Venäjältä, josta hän muutti Suomeen. Täällä hän avioitui lappeenrantalaisen venäläisen kauppiaan lestadiolaisen tyttären Sofia Jakowleffin kanssa. Attenjeffit asuivat tämän jälkeen ainakin Vaasassa ja Tampereella. (Rautiainen 1926, 6 - 7; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest.).

⁷³² Adam Alkio mainitsi haastattelussaan venäjää osaavina saarnaajina Lindströmin ja Nyströmin, joilla tarkoitetaan luultavasti Kaarle Teodor Lindströmiä (1857-1917) ja Johan Alexander Nyströmiä (1843-1905). Heistä Nyström oli avioitunut venäläisen naisen kanssa (Raittila 1967, 253; Pms Näytenumero 4/15.6.1954; Laestadiana 10. Luettelo Pietarin ja sen ympäristön lestadiolaisista saarnamiehistä).

⁷³³ Venäläisenä saarnaajana mainitaan Nikolai Wjærljeff (nimi esiintyy myös muodossa Wjerljeff) (Raittila 1967, n:o 561; SS 1889, 44-46). David Johan Rautiainen kertoo muistelmissaan Ivan Attenjeff-nimisestä saarnaajasta, joka muutti vuonna 1892 Tampereelle (Rautiainen 1926, 6 - 7).

⁷³⁴ Haastatteluissa herätysten alkamisajankohdaksi annetaan vuosi 1897. Aluksi venäjänkielinen lestadiolaisuus keskittyi Pietariin ympäristöineen. Liikkeen leviäminen syvemmälle Venäjän alueelle tapahtui Venäjällä riehuneen sisällissodan aikana 1920-luvun alussa ja 1930-luvulla alkaneiden karkotusten seurauksena (Venäjän "vanhojen

Venäjänkielistä seuratoimintaa varten käännettiin Leonard Typön toimitama hengellinen laulukirja *Siionin matkalaulut* venäjän kielelle. Laulukirja ilmestyi vuonna 1910 nimellä *Siionin Lasten lauluja*.⁷³⁵ Pietarin kupeessa sijainneessa Lahden⁷³⁶ kylässä lestadiolaisuus sai vahvan kannatuksen viimeistään 1880-luvun alkuvuosina.⁷³⁷ Kylän väestöstä osa oli venäläistä alkuperää, mutta venäläiset olivat assimiloituneet kylän pääväestöön, inkeriläisiin. Venäläiset olivat ortodoksisen kirkon jäseniä, mutta kävivät luterilaisessa kirkossa ja omaksuivat suomenkielisen pääväestön uskonnolliset näkemykset. Useat venäläiset sulautuivat inkeriläisväestöön niin, että he kadottivat kunnollisen venäjänkielen taidon. Lestadiolaisuudesta tuli mahdollisesti jo 1880-luvulla kylän uskonnollisen elämän pääilmenemismuoto. Vaikka herätysliikkeeseen liittyi todennäköisesti vähemmistö kylän väestöstä, tuli herätysliikkeen uskonnollisista ja yhteiskunnallisista normeista koko kyläyhteisön normeja:

Kirkossa kävivät kaikki lahtoiset. Jotka oikein uskovaisia, eivät käyneet teattereissa, elokuvissa, tansseissa, Jotka vähemmän uskovaisia - kuitenkin uskovaisia - kävivät kirkossa ja seuroissa, mutta saattoivat käydä joskus myös elokuvissa ja teattereissa. Hyvän esimerkin lestadiolaisuuden luomasta normistosta koko kyläyhteisölle antoi suhtautuminen alkoholiin: Kylässä kolme ihmistä, jotka ryyppäsivät. Heitä halveksittiin ja he tekivät sen salaa.⁷³⁸

Lahden kylässä asuvia lestadiolaisia saarnaajia tunnetaan nimeltä Juhani Laihininen ("Lahen Vanja", 1853-1936)⁷³⁹, Fredrik Soittoinen (k. 1931)⁷⁴⁰, Pekka Marin (1849-1918)⁷⁴¹ ja Fredrik Kultra⁷⁴². Heistä Fredrik Soittoinen toimi Pietarin Pyhän Marian, Lahden, Siestarjoen ja Valkeasaaren seurakunnissa seurakunnanhoita-

uskovaisten" ryhmähaastattelut 19.3.1995 ja 1.7.1995; Lidija Romanovan hst. 2.7.1995 ja 8.7.1995; Gennadi Nikiforovin hst. 8.7.1995 ja kirje 17.8.1995; Aleksei Korshunovin hst. 8.7.1995; Jevgenija Tretjakovan hst. 8.7.1995).

⁷³⁵ Raittila 1967, 326; SL 2/1925, 23-24; SL 1/1993, 26; Laulukirja on käytössä käsin kopioituna versiona kommunismin ajan säilyneiden lestadiolaisriippeiden ns. vanhojen uskovaisten pitämässä seuroissa (SL 2/1994, 21-24). Kanttori Yrjö Koskimäki on selvittänyt laulujen alkuperää. Niistä noin 70 on Leonard Typön laulukirjasta ja noin 30 suomalaisista ja ruotsalaisista virsikirjoista. Ks. Meri Kaila: Kanttori Yrjö Koskimäki arkkiveisujen jäljillä (Kaltio 2/1997, 62 - 63); Ulla Remes: Herätysliikkeiden laululla yhteiset juuret. Arkkiveisut kiinnostivat kanttori Yrjö Koskimäkeä jo nuorena (Kotimaa 29.8.1997).

⁷³⁶ Lahti-niminen kylä irtaantui vuonna 1923 omaksi seurakunnakseen Pietarin Pyhän Marian seurakunnasta. Seurakunnassa oli vuonna 1925 noin 700 jäsentä (Jääskeläinen 1982, 258).

⁷³⁷ Inkeri 41/22.5.1884 Lahelta (Wastaus Paimen Paawolle).

⁷³⁸ Erna Morozin hst. 24.10.1994. Vastaavan tyyppistä, eristyneiden etnisten yhteisöjen painetta yhtenäiseen uskonnonharjoitukseen ilmeni esimerkiksi Muurmannin rannikolla ja Pohjois-Amerikassa (Onnela 1975, 103; Raittila 1982, 54-55).

⁷³⁹ Raittila 1967, n:o 230; Erna Morozin hst. 24.10.1994.

⁷⁴⁰ SL 11/1921, 12/1922, 184; 2/1925, 23-24; 6/1991, 160-161; Jääskeläinen 1980, 332, 349, 504.

⁷⁴¹ OMA. Laestadiana 10. Luettelo Pietarin seudun saarnaajista.

⁷⁴² Luukka 1964b, 54 - 55.

jana vallankumouksen jälkeen, kun miltei koko Inkerin luterilainen papisto oli paennut Suomeen.⁷⁴³

Pietarin ja Lahden kylän lisäksi lestadiolaisuutta oli Inkerissä Venjoen, Inkereen, Miikkulaisen, Valkeasaaren, Kosemkinan, Lempaalan, Siestarjoen ja Hietämäen seurakunnissa.⁷⁴⁴ Pietari muodostui herätysliikkeen voimakkaaksi keskuksiksi, jonka säteilyvaikutus tuntui kaikissa suomalaisyhteisöissä Venäjällä Inkerin lisäksi. Kaupungista tuli myös venäjänkielisen lestadiolaisuuden keskus.⁷⁴⁵ Vallankumouksen jälkeen Lahden kylästä tuli herätysliikkeen suomenkielisen toiminnan keskus, kun suurin osa Pietarin suomalaisista oli muuttanut takaisin Suomeen.⁷⁴⁶

2.2.4.2 "Pietarin tieltä" uusi uskonvakaumus

Edellisistä luvuista käy ilmi, että lestadiolaisuus saapui Viipurin lääniin usein suoraan Pohjois-Suomesta. Liike levisi myös eteläsuomalaisten säteilykeskusten, lähinnä Helsingin kautta. Lisäksi muuttoliike Savosta ja Pohjois-Karjalasta toi mukanaan lestadiolaisia ennen kaikkea kasvaviin asutuskeskuksiin. Liike levisi Karjalaan myös Pietarista ja Inkeristä. Pietarin vaikutus tuntui ennen kaikkea Kannaksella ja Laatokan Karjalassa.

Venäjän pääkaupungin suuresta ja varakkaasta lestadiolaisyhteisöstä ei tehty organisoitua lähetystyötä ympäröiville seuduille. Tutustuminen lestadiolaisuuteen tapahtui pääosin henkilökontaktien välityksellä työ- ja kauppamatkoilla. Lestadiolaisten nuohoojamestarien ja suutarien opissa ollessaan suomalaisista oppipojista useat omaksuivat mestareidensa uskonvakaumuksen. Lestadiolaisten kokoushuoneisto oli Pietarin suomalaisten tiedossa, ja monet kävivät kuuntelemassa sananjulistusta. Useat Pietarissa asuneet ja siellä lestadiolaisuuteen liittyneet veivät uuden uskonvakaumuksensa entisille kotiseuduilleen vieraillessaan siellä tai muuttaessaan Suomen puolelle. Tällä tavalla lestadiolaisuutta levisi Uukuniemelle, Antreaan, Impilahdelle, Tohmajärvelle ja Värtsilään.⁷⁴⁷ Pietarin vahvalla lestadiolaisyhteisöllä oli säteilyvaikutusta Viipurin

⁷⁴³ Jääskeläinen 1980, 349, 504; 1982, 258, 263, 265, 270.

⁷⁴⁴ Jääskeläinen 1980, 45, 460; SL 3/1993, 22-24 (Voitto Savela: Elävää kristillisyyttä Venäjällä); Vartijan Äänen kesälehti 1947, 16-17 (Leevi Virolainen: Kaakkoonkin tuli kevät. Lehtinen lestadiolaisuuden historiaa).

⁷⁴⁵ Vähitellen lestadiolaiset nousivat merkittävään asemaan suomalaisen Pyhän Marian seurakunnan hallinnossa. Seurakunnan kirkkoneuvostossa toimi ennen vallankumousta kolme lestadiolaista. Seurakunnan taloudenhoitajana oli uudestiherännyt Tuomas Karvanen (1884 - 1930). Lisäksi seurakunnan kappalaisena oli vuosina 1900 - 1914 lestadiolainen Vilhelm Ferdinand Korvenheimo (Partanen & Sivonen, 44 - 145; Raittila 1967, n:o 608).

⁷⁴⁶ Lestadiolaisuutta oli ennen vallankumousta jopa Siperiassa asti (Kolk 19/1916, 419-426 (Juhani Torvinen); Pms 39/26.9.1957) ja 1920-luvulla liike levisi Pihkovan, Novgorodin ja Samaran alueille (Venäjän "vanhojen uskovaisten" ryhmähaastattelu 1.7.1995).

⁷⁴⁷ KA. PTA. Cf:8. Antrean srkert. 27.5.1881 (Anders Gustaf Hahl); MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Raittila 1967, n:ot 65 ja 471; HÄ 1940, 116-117 (M. Vanni-

länin lisäksi varsinkin Pohjois-Karjalan ja Mikkelin läänin alueelle.⁷⁴⁸ Muuttoliike toi herätysliikkeen Pietarista Miehikkälään ja Muolaaseen.⁷⁴⁹ Kauppa- ja työmatkoilla "tarttui" lestadiolaisuutta Savitaipaleelle, Uudellekirkolle ja Jaakkimaan.⁷⁵⁰ Kivennavan seurakunnassa herätysliike sai alkunsa pietarilaisten saarnaajien Heikki Kultalan, Juho Mikkolan ja Kaarle Teodor Lindströmin välityksellä jo 1870-luvulla. Vastaavanlainen saarnaajien tuoma lestadiolaisherätys alkoi Pyhäjärven Riiskan kylässä 1880-luvun lopulla.⁷⁵¹ Lestadiolaisuuden leviämässä Terijoelle oli pietarilaisella huvila-asutuksella tärkeä rooli. Joka kesä saapui huviloilleen Kellomäelle, Kuokkalaan ja Ollilaan kymmeniä lestadiolaisia käsityöläisiä. Seuroja pidettiin ahkerasti. Vähitellen herätysliike voitti kannatusta myös paikallisen väestön keskuudessa.⁷⁵² Tällainen leviämistapa oli harvinainen. Yleensä liike joko haettiin työ- ja kauppamatkojen yhteydessä tai se tuli paikkakunnalle muuttoliikkeen mukana.

Koska Pietarin lestadiolaisyhteisöllä oli keskeinen merkitys liikkeen leviämässä Kaakkois- ja Itä-Suomeen, nousivat pietarilaiset saarnaajat tärkeiksi alueellisiksi vaikuttajiksi herätysliikkeessä. Varsinkin saarnaaja Juho Mikkola⁷⁵³ nautti arvostusta laajalti. Muita Itä-Suomen kannalta merkittäviä pietarilaisia saarnaajia olivat Heikki Kultala, Juho Sipilainen, Kaarle Wellingk, Kaarle Teodor Lindström.⁷⁵⁴ Useat muutkin herätysliikkeen saarnaajat olivat jossakin elämänsä vaiheessa asuneet Pietarissa. Tämä oli omiaan korostamaan Pietarin lestadiolaisyhteisön keskeistä merkitystä.⁷⁵⁵ Varsinkin Karjalan kannaksen itäosista suuntautuivat lestadiolaisten seuravierailut kauppa-, rahdinajo- ja työmatkojen luonnollisena seurauksena Pietariin. Vuorovaikutus oli molemminpuolista. Esimerkiksi Juho Mikkola kävi myöhemmin Terijoen Kuokkalassa asuessaan saarnaamassa Pietarin seurahuoneella. Samoin Terijoen Kellomäessä asunut liisakki Hirvonen saarnasi Pietarissa säännöllisesti.⁷⁵⁶

nen); Pms 9/2.12.1954 (Kauko Mäntylä: Lestadiolaisuus Pohjois-Karjalassa 1800-luvun loppupuolella); Mäntylä 1953, 27-28.

⁷⁴⁸ Kuten aikaisemmin on todettu, toi lestadiolaisuuden Tohmajärvelle suutari Kaarle Wellingk, joka muutti sinne Pietarista vuonna 1887 (Mäntylä 1953, 28, Raittila 1967, n:o 538), Juvalle herätysliike saapui työmies Kalle Paavilaisen tuomana. Hän oli rip-pikirjojen mukaan oleskellut Venäjällä vuosina 1869-1878 (Raittila 1967, n:o 331, Nirkko-Leskelä 1989b, 3-4).

⁷⁴⁹ KA. PTA. Cg 4:2. Virolahden srkert. 27.2.1885 (Matthias Helenius); Muolaan srkert. 26.3.1885 (Johan Albert Tengén); Raittila 1967, n:ot 214 ja 284.

⁷⁵⁰ Einari Kopsen hst. 28.3.1992; RSide 4/1980, 12, Arvi Penin hst 4.9.1994, HÄ 1/1927, 12-13 (Kustavi Lounasheimo: Samuli Tapanaisen muistokirjoitus).

⁷⁵¹ Kinnunen 1996, 76 -77; Kukko 1980, 217.

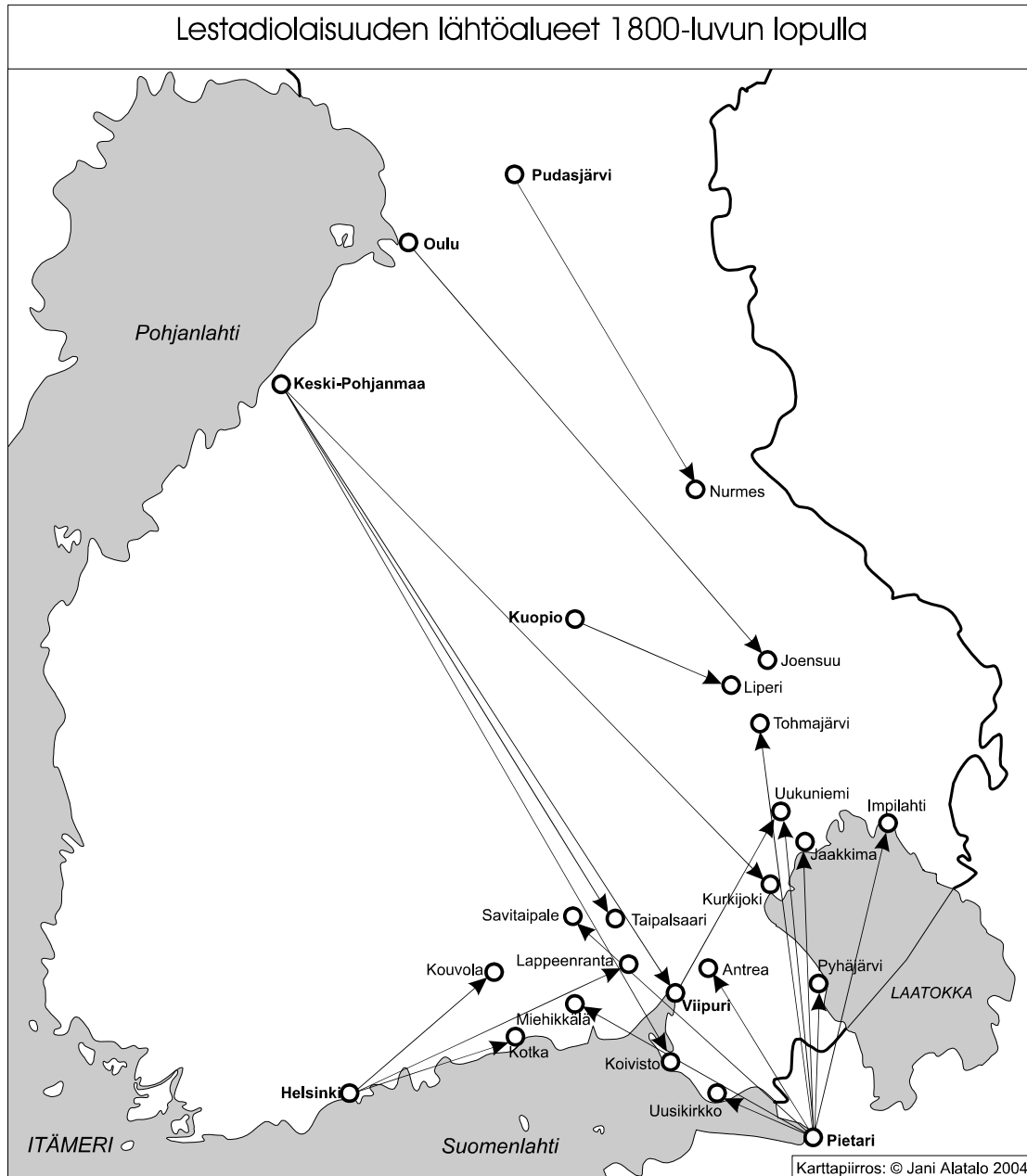
⁷⁵² OMA. Laestadiana 11. Matti Polkon hst. 8.7.1933; Kiuru 1961, 274-275; Kinnunen 1996, 76 - 77.

⁷⁵³ Mikkola ei varsinaisesti koskaan ollut kirjoilla Pietarissa, vaikka asui siellä vuosina 1875-1876, 1877 ja 1882-1903 (Raittila 1967, n:o 289).

⁷⁵⁴ Raittila 1967, n:ot 214, 471, 253, 538.

⁷⁵⁵ Tällaisia olivat: Raittila 1967, n:ot 18, 65, 94, 100, mahdollisesti n:o 127, 171, 220, 284, 331, 365, 444, 465, 488, 520, 546, 587, 608.

⁷⁵⁶ Raittila 1967, n:o 289; OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Mimmi Pulkkisen hst.

2.3 Lestadiolaisuuden levinneisyyden kokonaiskuva Karjalassa 1800-luvun lopulla

2.3.1 Rannikkopitäjät ja radanvarsikylät

Lestadiolaisuuden leviäminen tapahtui muuttoliikkeen ja henkilökontaktien välityksellä. Herätysliike ei tehnyt Karjalassa varsinaista lähetystyötä muutamia yksittäisiä tapauksia lukuun ottamatta. Liikkeen leviäminen tapahtui hyppäyksittäin ja liikkeen esiintymiskarttaan jäi useita pitäjiä ilman merkintää. Varsinkin Pietarin vahvalla lestadiolaisyhteisöllä oli keskeinen rooli herätysliikekontaktien syntymisessä. Rautateiden rakentaminen oli toinen liikkeen leviämistä edistänyt tekijä. Näin ollen uuden teknologian ja talouden airueina saapuneet rautahevoses toivat mukanaan Skandinavian äärimmäisessä periferiassa syntyneen herätysliikkeen myös ”rintamaille”. Rautateiden rakentamisella oli suuri merkitys lestadiolaisuuden leviämisessä niin Etelä-Karjalassa, Kannaksella, Kymenlaaksossa kuin Laatokan Karjalassakin. Pohjalainen rakennustaito oli arvostettua ja monet pohjalaiset rakennusmestarit, muurarit, sepät ja kirvesmiehet hankkiutuivat radanrakennustyömaille. Vaikka vain murto-osa heistä oli lestadiolaisia, merkitsivät radanrakennustyömaat monella seudulla ensimmäistä kontaktia liikkeeseen. Herätysliike saapui ratamestareiden ja -työmiesten tuomana Lappeen Simolaan⁷⁵⁷, Antrean Koljolaan⁷⁵⁸ ja Ruskealaan.⁷⁵⁹

Lukuisissa seurakuntakertomuksissa, lehtiartikkeleissa ja haastatteluissa viitattiin lestadiolaisten aktiiviseen toimintaan Savon radan rakentamisen yhteydessä Valkealassa⁷⁶⁰ sekä Karjalan radan rakentamisen aikana useissa Laatokan Karjalan pitäjissä.⁷⁶¹ Huomattava osa radanrakentajista viipyi työpaikkakunnillaan vain lyhyehkön aikaa, mutta jotkut heistä jäivät asumaan pysyvästi seudulle.⁷⁶² Sen sijaan Pohjois-Karjalassa vastaavanlaista lestadiolaisuuden leviämistä radanrakennuksen yhteydessä ei ole havaittavissa. Syynä tähän lienee ollut se, että Karjalan rataa rakennettaessa Viipurista Joensuuhun 1890-luvulla lestadiolaisuus oli jo saavuttanut kannatusta radan varressa olleissa pitäjissä,

⁷⁵⁷ Elsa Kuokkasen hst. 2.3.1990 ja kirje 19.1.1991; LU 94/26.8.1890; Castrén 1957, 134, 208; Kinnunen 1993, 9-10.

⁷⁵⁸ "Bland de nyligen hit anlända järnvägsarbetarna finnas hihuliter, som under söndagarna hålla sammankomster."(KA. PTA. Cg 4:3. Antrean srkert. 31.3.1890). Koljolan lestadiolaisuuden puuhamies, sahanomistaja Pekka Karjalainen (1859-1940), muutti seudulle Karjalan radan rakentamisen aikaan (Simonen 1951, 163; SL 4/1944, 70, 84).

⁷⁵⁹ SL 8/1893, 169-171 (J. Rätty: Kirje Ruskealasta).

⁷⁶⁰ "Nykyinen rautatien teko täällä on pohjoispuolelta maattamme seurakuntaan tuottanut vähäisen joukon Laestadian opin muotoon taipuneita henkilöitä."(KA. PTA. Cf:9. Valkealan srkert. elok./1887).

⁷⁶¹ Esim. KA. PTA. Cf:11. Jaakkiman srkert. 2.9.1895; Pms 33/10.8.1972 (Tyynemaria Tuovinen: Keravalta kerrottua), Ilmari Paukkusen hst. 26.5.1994.

⁷⁶² Pms 33/10.8.1972 (Tyynemaria Tuovinen: Keravalta kerrottua); Ilmari Paukkusen hst. 26.5.1994; Raittila 1967, n:o 280.

kuten Värtsilässä, Tohmajärvellä ja Joensuussa. Näin ollen ”uutuuden viehätys” ei samalla tavalla houkutellut kuin aikaisemmin joissakin muissa osissa Karjalaa.

Kun herätysliikkeen levinneisyyttä Viipurin läänissä tarkastellaan kylätasolla, käy kannatuksen sidonnaisuus rautateihin selvästi esille. Myös maanteitten varrella sijainneissa kylissä oli lestadiolaisuudella kannatusta. Maanteiden ja rautateiden solmukohdat näyttävät olleen otollista maaperää pohjoisen herätysliikkeelle. Esimerkiksi Lappeen seurakunnassa liikkeen kannatus alkoi Simolan kylässä, jonka läpi kuljivat sekä Pietari-Helsinki -rautatie että Lappeenranta - Säkkijärvi -maantie. Herätysliikkeen vaikutus tuntui myös Saimaan kanavan varressa olevissa Lempiälän ja Lyytikälän kylissä, joiden läpi kulki kanavaa seuraava maantie. Lappeen Haapajärven kylä, jossa lestadiolaisuus oli pitäjän alueella merkittävintä, sijaitsi Pietarin radan ja Viipuriin menevän maantien välissä. Lappeen pitäjän syrjäisimmissä kylissä liike ei saanut lainkaan kannatusta.⁷⁶³

Samanlainen tilanne oli Antreassa, Hiitolassa, Impilahdella, Jaakkimassa, Kurkijoella, Ruskealassa ja Uudellakirkolla. Lestadiolaisuus ei siis ollut syrjäisten kylien uskonnollisuuden ilmenemismuoto ainakaan Viipurin läänissä.⁷⁶⁴ Tästä muodostivat poikkeuksen Säkkijärven Ylämaan kylät. Jos lestadiolaisuuden esiintyminen asetetaan vertailuun pitäjien asukastiheyden kanssa, huomataan herätysliikkeen saaneen yleensä kannattajia pitäjissä, joissa asukastiheys oli läänin keskiarvoa suurempi (esim. Jaakkima, Koivisto, Kuolemajärvi, Kurkijoki, Käkisalmen mlk, Räisälä, Savitaipale, Säkkijärvi, Valkjärvi ja Vehkalahti). Tästä oli muutamia poikkeuksia, kuten Lappee ja Uukuniemi, mutta se ei muuta kokonaiskuvaa. Selittävä tekijä ilmiölle saattaa löytyä lestadiolaisen herätysliikkeen luonteesta. Lestadiolaisuus oli suomalaisista herätysliikkeistä eniten yhteisöllisyyttä ja seurakuntayhteyttä korostava. Tiheä asutus (tai Pohjois-Suomessa kiinteät kyläyhteisöt) loivat paremmat mahdollisuudet lestadiolaisuuden syntymiselle ja ennen kaikkea siinä pysymiselle. Toinen selitys lestadiolaisuuden ilmenemiseen keskimääräistä tiheimmin asutuissa pitäjissä on yksinkertaisesti useammat herätysliikekontaktit mahdollistanut tiheä rautatie- ja maantieverkosto.⁷⁶⁵

Pohjois-Karjalassa liikkeen kannatus ei ollut selkeästi sidoksissa ”rintamaihin”. Lestadiolaisuus saavutti vahvaa kannatusta Joensuun kaupungin ja Värtsilän tehdastaajamien lisäksi maaseudulla Liperissä sekä Kontiolahden - Enon alueella. Näissä pitäjissä se saavutti kannatusta sekä tienvarsikylissä että salomailla. Voidaan toisaalta kuitenkin todeta, ettei herätysliike onnistunut juurtumaan harvaan asuttuihin salopitäjiin eikä varsinkaan niiden syrjäisimpiin

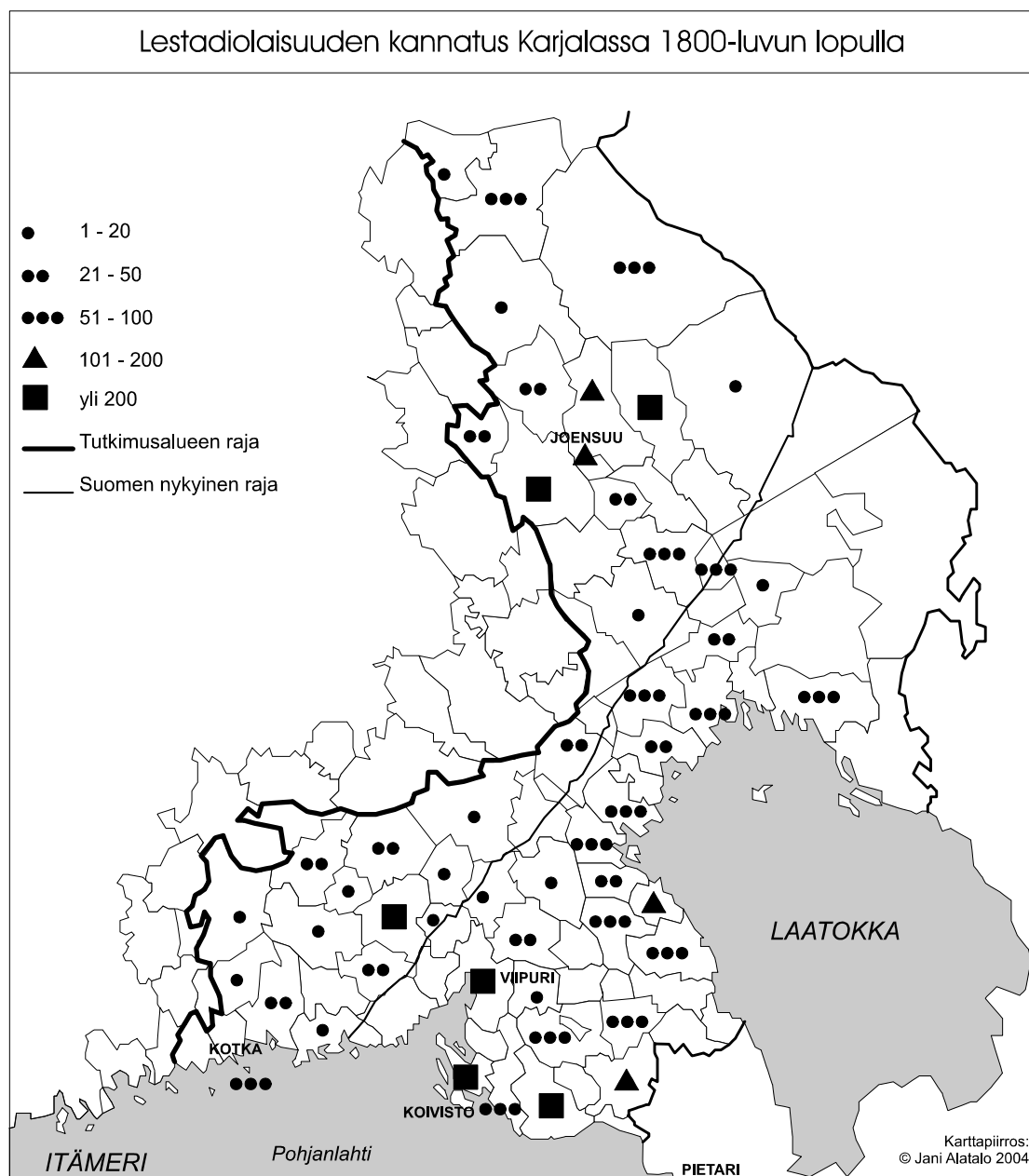
⁷⁶³ Kinnunen 1993, 9-14.

⁷⁶⁴ *Kirsti Suolinnan* keskeisen teesin (lestadiolaisuus = agraarin väestön puolustusmekanismi periferia-alueen taistelussa keskustan painetta vastaan) soveltuvuus Karjalan lestadiolaisuuteen lienee kyseenalainen.

⁷⁶⁵ Kartta 2.

kyliin.⁷⁶⁶ Lestadiolaisuudella ei ollut juurikaan kannatusta Juuassa, Valtimolla, Ilomantsissa, Tuupovaarassa eikä Polvijärven, Lieksan ja Kiihtelysvaaran syrjäkylissä.

KARTTA 2

⁷⁶⁶ *Seppo Lohen* mukaan lestadiolaisuus sai Pohjois-Suomessa vahvan otteen väestöstä monissa syrjäisissä pitäjissä kuten Kuusamossa, Taivalkoskella ja Sallassa. Liikkeen kannattajien osuus väestöstä oli Pohjois-Suomessa selkeästi suurempi maaseudulla kuin kaupungeissa. *Seppo Lohi* ei esitä väitöskirjassaan arvioita lestadiolaisyhteisöjen sosiaalisista rakenteista Pohjois-Suomessa, vaan ainoastaan eteläisen Suomen kaupunkiyhteisöistä. (Lohi 1997a, 659 – 660, kartta 22).

Liikkeen levinneisyydestä edellä saatua kokonaiskuvaa täydentää kannatuksen keskittyminen Laatokan ja Suomenlahden rantakyliin. Erityisen vahvaa lestadiolaisuus oli Koivistolla, Kuolemajärvellä ja Uudellakirkolla. Tältä alueelta harjoitettiin vilkasta rannikkoliikennettä ja kauppaa Pietariin. Myös Kivennavan rantakylissä oli paljon lestadiolaisuutta. Useissa muissa pitäjissä, joissa sivuansioilla oli tärkeä merkitys, sai liike kannatusta. Tällaisia pitäjiä olivat ennen kaikkea Valkjärvi⁷⁶⁷, Lappee ja Säkkijärvi.⁷⁶⁸

Joskus lestadiolaisuuden leviämisen selityksenä voidaan pitää yksittäisten henkilöiden innokasta lähetystyötä. Lestadiolaisella herätysliikkeellä oli kannatusta kaikissa Karjalan kaupungeissa. Liike näyttää olevan Itä-Suomessa kaikkea muuta kuin agraarinen herätysliike. Tutkimusalueen lestadiolaisista asui vajaa puolet kaupungeissa, niitä ympäröivissä esikaupungeissa ja teollisuustaa-jamissa. Liikkeeseen kuuluvat asuivat usein varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolella. Esimerkiksi Lappeenrannan lestadiolaisyhteisöön kuuluneista pääosa asui joko Kiviharjun esikaupungissa tai kaupunkitaajamaan rajoittuvissa Armilan, Parkkarilan tai Tirilän kylissä.⁷⁶⁹ Lestadiolaisväestön keskittyminen esikaupunkeihin vahvistaa kuvaa siitä, että liikkeen jäsenet olivat työväestöä ja käsityöläisiä. Säätyläisväestöä ja ylempiä virkamiehiä liittyi liikkeeseen vain vähän. Vähitellen monet lestadiolaiset käsityöläiset ja kauppiaat kohosivat sekä taloudellisesti että yhteiskunnallisesti merkittäviin asemiin säännöllisten elämäntapojensa ja ahkeruutensa ansiosta.

2.3.2 Vaikutuksen ulkopuolelle jääneet seudut

Etsittäessä yhteisiä piirteitä niille seurakunnille, joissa lestadiolaisuus ei saanut kannatusta, voidaan todeta seurakuntien olleen syrjäisiä ja harvaan asuttuja. Paikka paikoin varhaisempi aktiivisesti toimiva herätysliike muodosti padon lestadiolaisuudelle. Pohjois-Karjalassa lähes koko Ylä-Karjala (Nurmes, Valtimo, Rautavaara, Juuka, Pielisjärvi) muodosti alueen, jossa lestadiolaisuus sai vähän kannatusta. Tällä seudulla herännäisyydellä oli ollut vankka kansanliikkeenomainen kannatus, mutta sen vahvuudesta 1800-luvun lopulla on ristiriitaista tietoa. Samoihin aikoihin alueella voimistui evankelisuus, johon lukeutuvia pappeja toimi alueella useita. Perinteisesti vahvana vaikuttaneen herännäisyyden ja uutena saapuneen evankelisuuden välissä ei lestadiolaisuudelle näytä jääneen leviämismahdollisuuksia.⁷⁷⁰ Rääkkylä, Kitee ja Kesälahti muodostivat

⁷⁶⁷ Valkjärven tärkeimmän sivuansion, ns. rätinajon tunnetuimmat harjoittajat olivat lestadiolaisia. Menestyksekkäin heistä oli saarnaajanakin toiminut Antti Pulkkinen (1861-1934), joka oli lestadiolaistunut rätinajomatallaan Savossa vuonna 1890 (HÄ 7-8/1932; 7-8/1934, 107; Seppänen 1953, 245-247, 361-362, 375, 654).

⁷⁶⁸ Sekä Säkkijärvi että Lappee olivat tunnettuja puuastioistaan. Esimerkiksi Säkkijärven lestadiolaisuudessa keskeisesti vaikuttanut Aapron suku harjoitti sivuansioon puuastioiden tekoa (Hämynen 1998, 179; Elina Närhin ja Aino Aapron hst. 7.12.1991).

⁷⁶⁹ MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920.

⁷⁷⁰ Laasonen 1971, 61, 140 - 145.

Pohjois-Karjalassa toisen alueen, jossa ei lestadiolaisuus eivätkä muutkaan herätysliikkeet saaneet kannatusta 1800-luvun lopulla.⁷⁷¹

Viipurin läänissä oli neljä suurehkoa aluetta, joissa lestadiolaisuuden kannatus jäi vähäiseksi. Kymenlaaksossa liikettä oli vain Haminassa, Kotkassa ja Kouvolassa ympäristöineen. Kymenlaakson maaseudulle lestadiolaisuus ei juurikaan levinnyt. Se jäi taajamien käsityöläisten ja työväestön liikkeeksi. Tähän alueeseen rajautuu Luumäen, Lemin, Virolahden, Miehikkälän ja Suomenniemen muodostama alue. Näissä pitäjissä jäi herätysliikkeitten kannatus olemattomaksi lukuun ottamatta evankelisuutta, jota esiintyi hieman.⁷⁷² Luumäki ja Suomenniemi kuuluivat 1800-luvun puolivälissä Lounais-Hämeestä Päijät-Hämeen kautta Karjalan kannakselle ulottuneeseen kirkkokristilliseen vyöhykkeeseen. Sen rippeitä oli 1800-luvun lopulla myös Mikkelin läänissä.⁷⁷³ Lestadiolaisuuden ulkopuolelle jäi myös ortodoksinen Raja-Karjala. Pohjois-Suomesta tullut herätysliike ei onnistunut leviämään Salmin, Suojärven ja Korpiselän pitäjiin. Tähän alueeseen kuului Pohjois-Karjalan puolelta Ilomantsi, jossa ortodoksinen väestö muodosti lähes puolet pitäjän asukkaista. Ortodoksinen yhtenäiskulttuuri näyttää olleen tällä alueella lestadiolaisuuden leviämisen estänyt tekijä.⁷⁷⁴

Lestadiolaisuuden heikohkon kannatuksen alueeksi osoittautui osa Kannaksen keskiosien pitäjistä. Tähän vyöhykkeeseen kuuluivat Heinjoki, Muolaa, Antrea, Jääski, Joutseno, Rautjärvi, Kirvu, Ruokolahti, Parikkala ja Viipurin maaseurakunta lukuun ottamatta esikaupunkeja. Selitys lestadiolaisuuden heikkoon menestykseen lienee evankelisuuden vahvalla asemalla. Jääskessä evankeliset herätykset olivat alkaneet 1870-luvulla leviten naapuripitäjiin Kirvuun ja Antreaan. Myös Viipurin maaseurakunnassa oli evankelishenkisiä herätyksiä samoihin aikoihin.⁷⁷⁵ Evankelisuudelle merkitsivät sekä 1880- että 1890-luku voimakasta ekspansiovaihetta, ja Viipurin läänissä juuri Keski-Kannas tuli evankelisuuden voimakkaaksi kannatusalueeksi. *Koskenniemen* tutkimuksen mukaan ennen kaikkea Jääskien ja Muolaan pitäjissä oli evankelisella herätysliikkeellä 1890-luvulla huomattavaa kannatusta. Lestadiolaisuus ja evankelisuus näyttävät olleen pitkälti toisensa poissulkevia vaihtoehtoja, vaikka liikkeet saattoivat saada kannatusta samoissa seurakunnissa. Tällöin niiden esiintyminen vaihteli lähinnä kylittäin.⁷⁷⁶

Lestadiolaisuuden ulkopuolelle jäivät lisäksi Vuoksen alajuoksulla sijainneet Rautu, Sakkola ja Metsäpirtti. Aluetta ympäröivät pohjoisesta Räisälän, Käksälmen ja Pyhäjärven pitäjät, joissa lestadiolaisuus sai mukaansa suuret ihmisjoukot. Samoin alueen eteläpuolella sijainneessa Valkjärven seurakunnassa oli herätysliikkeellä vankka kannatus muutamissa kylissä. Lisäksi Inkerin puo-

⁷⁷¹ Laasonen 1971, 141.

⁷⁷² Koskenniemi 1967, 112, 154, 237-238.

⁷⁷³ Haavio 1965, 101-102.

⁷⁷⁴ Kartta 2; Lohi 1997a, 646.

⁷⁷⁵ Luukka 1964a, 39-42; MMA. LSKA. Viipurin msrKA. II Cd:1. Ptptk 19-20.9.1872. Kansanaho 1985, 111, 188 - 194.

⁷⁷⁶ Koskenniemi 1967, 237-238, Kartta 3; Vartijan Äänen kesälehti 1947 (Leevi Virolainen: Kaakkoonkin tuli kevät. Lehtinen lestadiolaisuuden historiaa).

lella Lempaalan ja Miikkulaisen pitäjissä oli vahvahko lestadiolaisuus. Koska evankelisuuskaan ei Vuoksen alajuoksulla saanut kannatusta Sakkolaa lukuun ottamatta,⁷⁷⁷ olisi luullut, että lestadiolaisuudella olisi ollut elintilaa pitäjien alueella. Lisäksi seudun asukkailla on täytynyt olla runsaasti henkilökontakteja naapuripitäjien ja läheisen Pietarin lestadiolaisiin. Mikä sitten selittää alueen jäämisen kokonaan lestadiolaisuuden ulkopuolelle? Kenties alueen kontaktit Pietariin olivat kuitenkin vähäisemmät kuin Kannaksen muista pitäjistä. Vuoksen alajuoksulle ei muodostunut teollisuus- ja asutuskeskuksia, joihin olisi muuttanut vaikuttajajaksilöitä ja saarnamiehiä. Niinpä seudulle ei syntynyt missään vaiheessa edes pientä lestadiolaisyhteisöä eikä leviämistä tapahtunut säteilyvaikutuksena. Alue säilyi täysin maatalousvaltaisena eikä vierailvien "kulkusaarnaajien" sananjulistus saanut aikaan pysyviä muutoksia kylien uskonnollisessa elämässä.

2.3.3 Lestadiolaisuuden leviämisen ajallista ja määrällistä tarkastelua

Papiston mukaan herätysliikkeen kannatusta tai viittauksia lestadiolaisten saarnamiesten toiminnasta oli vuonna 1880 seuraavissa seurakunnissa: Nurmes, Joensuu, Liperi, Viipuri, Viipurin maaseurakunta, Antrea, Hiitola, Taipalsaari, Muolaa ja Sippola. Lestadiolaisuutta oli lisäksi ainakin Impilahdella, Jaakkimassa, Kaukolassa, Koivistolla, Kuolemajärvellä, Kurkijoella, Käkisalmissa, Lappeella ja Sortavalassa. Herätysliikkeen esiintymisestä näissä seurakunnissa todistavat useat sanomalehtiartikkelit. Joidenkin henkilöiden muistokirjoituksissa lestadiolaistuminen ajoittuu 1870-luvun puolelle. Yleensä näissä seurakunnissa lestadiolaisuuden tulo on tapahtunut aivan 1870-luvun lopulla, joten on ymmärrettävää, etteivät kaikki kirkkoherrat ole vielä kiinnittäneet huomiota uuteen herätysliikkeeseen. Koska lestadiolaisuuteen suhtauduttiin yleensä negatiivisesti, saattoivat kirkkoherrat jättää sen tarkoituksellisesti mainitsematta. Lestadiolaisuuden kannattajamäärät olivat tässä vaiheessa pieniä. Vain Viipurissa liikkeeseen kuului kymmeniä henkilöitä.⁷⁷⁸

Viisi vuotta myöhemmin (1885) lestadiolaisuutta oli jo lähes kaikissa Viipurin läänin seurakunnissa. Liikkeen vaikutuksen ulkopuolelle jäivät Suojärvi, Salmi ja Korpiselkä sekä Suomenlahden saaret Seiskari, Lavansaari, Tytärsaari ja Suursaari. Herätysliikkeen toiminnasta ei myöskään ole tietoja seuraavista seurakunnista: Heinjoki, Johannes, Pyhäjärvi, Ruskeala, Ruokolahti, Soanlahti, Parikkala, Luumäki, Valkjärvi ja Rautjärvi. Papisto ei mainitse lestadiolaisuutta Haminassa, Kaukolassa, Kivennavalla, Sortavalassa eikä Vehkalahdella. Sen sijaan lehdistöstössä oli artikkeleita kyseisten pitäjien lestadiolaisuudesta.⁷⁷⁹ Poh-

⁷⁷⁷ Kansanaho 1985, 192.

⁷⁷⁸ KA. PTA. Cg 4:2. Cf:8; KK 1880 - 1887; SS 1888 - 1903; AS 1904 - 1911; Kolk 1900 - 1918; SL 1912 - 1940; HÄ 1919 - 1940; Ilmarinen; Karjalatar .

⁷⁷⁹ KA. PTA. Cg 4:2 - Cg 4:3, Cf:8-Cf:9; KK 1880 - 1887; SS 1888 - 1903; AS 1904 - 1911; Kolk 1900 - 1918; SL 1912 - 1940; HÄ 1919 - 1940; Ilmarinen; Karjalatar .

jois-Karjalassa uusia lestadiolaisuuden kanssa kosketuksiin joutuneita seurakuntia olivat Tohmajärvi, Kitee, Kesälahti ja Rääkkylä.⁷⁸⁰

Vuonna 1890 lestadiolaisuus oli saavuttanut Viipurin läänissä suunnilleen ne alueet, joissa sitä oli myöhemminkin. Pohjois-Karjalassa kaikki seurakunnat lukuun ottamatta Kiihtelysvaaraa ja Ilomantsia olivat olleet kosketuksissa lestadiolaisuuteen. Havaittavissa oli jo jonkinlaista taantumistakin. Tästä oli esimerkiksi Sippolan seurakunta.⁷⁸¹ Uusia seurakuntia, joissa lestadiolaisuutta esiintyi olivat Kirvu, Parikkala, Pyhäjärvi, Ruskeala ja Soanlahti,⁷⁸² Uukuniemi ja Valkjärvi. Vuodesta 1890 vuoteen 1895 ei lestadiolaisuuden kannatuksesta aikaisemmin muodostunut kokonaiskuva muuttunut. Herätysliike levisi kylläkin Joutsenon ja Ruokolahden seurakuntiin, mutta kannatus niissä jäi vielä vähäiseksi.⁷⁸³

Lestadiolaisuus osoittautui Karjalassa erittäin sopeutuvaiseksi. Se onnistui pureutumaan kaikkialle, missä sillä oli "elintilaa" sosiaalisessa ja kirkollisessa kentässä. Menestymisen edellytyksenä oli sopeutuminen paikalliseen kulttuuriin. Niinpä Pohjois-Karjalassa herätysliikkeen jäsenet saattoivat olla samalla kertaa sekä lestadiolaisen herätysliikkeen että ortodoksisen kirkon jäseniä. Lestadiolaisuus menestyi niissä kylissä Liperissä ja Kontiolahdella, joissa aikaisempi renqvistiläisyys oli hiipumassa täytäten näin syntyneen uskonnollisen tyhjiön. Myös evankelissävytteisinä alkaneet herätykset kanavoituivat paikka paikoin myöhemmin lestadiolaisuuden uomaan. Lestadiolaisuuteen liittyneet näyttävät olleen varsinkin Viipurin läänin alueella aktiivisesti muuttavia ja yritteliäitä käsityöläisiä.

Liikkeen menestys oli hämmästyttävä siihen nähden, ettei herätysliike saanut muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta lainkaan tukea papistolta, eikä se tehnyt varsinaista organisoitua lähetystyötä. Papisto ja muut viranomaiset pyrkivät päinvastoin kaikin keinoin ehkäisemään liikkeen leviämistä. Herätysliikkeeseen sisältyikin mitä ilmeisemmin protestia sekä papistoa että virkamiehiä vastaan. Liikkeeseen liittyneiden joukossa ei alkuvaiheessa ollut henkilöitä, jotka olisivat voineet laajassa mitassa tukea taloudellisesti lestadiolaisuuden toimintaa. Huolimatta papiston vastustuksesta näyttävät monet lestadiolaiset nauttineen paikallisella tasolla arvonantoa liikkeeseen kuulumattomien keskuu-

⁷⁸⁰ Lohi 1997a, 592.

⁷⁸¹ Sippolan seurakunnassa oli 1900-luvun puolella suhteellisen voimakas lestadiolaisuus. Näin ollen on mahdollista, että lestadiolaisuutta oli seurakunnassa myös 1890-luvulla, vaikka papisto ja lehdistö siitä vaikenivatkin (Esim Kolk 13/1916, 297-300; HYKHL/K 1. Sippola 11N, 15N).

⁷⁸² Lohi 1997a, 592, 615, 636, 646, 652; Soanlahden seurakuntakertomuksissa lestadiolaisuuden esiintymispaikkoina ilmoitetut Laitiaisten ja Kontuvaaran kylät sijaitsivat Suistamon pitäjän puolella. (KA. PTA. Cf:9. Sortavalan rvkkert. 14.9.1887; Cf:10. Soanlahden srkert. 2.1.1891).

⁷⁸³ Kinnunen 1993, 31. Herätysliikkeen lyhytaikaisesta vaikutuksesta oli maininta Luumäen seurakuntakertomuksessa vuonna 1896. Samoin oli Lemminkäisen seurakunnassa yksittäisiä lestadiolaisia 1800-luvun lopulla. Kannatus jäi kuitenkin näissä seurakunnissa hyvin vähäiseksi.

nessa. Huolimatta pitkistä etäisyyksistä herätysliikkeen edustajat pitivät vilkaasti yhteyttä uskonystäviinsä muualla Suomessa, Ruotsissa ja Venäjällä.

2.4 Organisoituminen alkaa

Lestadiolainen herätysliike toimi kymmeniä vuosia ilman minkäänlaista kiinteää organisaatiota. Poikkeuksen tästä muodosti Pohjois-Amerikka, jossa toisenlaiset kirkolliset olot johtivat omien lestadiolaisseurakuntien perustamiseen 1870-luvulta alkaen.⁷⁸⁴ Vaikka herätysliikkeen pääasiallinen kannatusalue sijaitsi Pohjois-Suomessa, alkoi organisoituminen Etelä-Suomessa. Ensimmäisenä ehti rekisteröitymään "Rauhanyhdistys Helsingissä" (Fridsföreningen i Helsingfors), jonka säännöt rekisteröitiin 2.7.1888.⁷⁸⁵ Samana vuonna rekisteröitiin Turun (rekisteröity 22.11.1888) ja Tornion (rekisteröity 31.12.1888) rauhanyhdistykset.⁷⁸⁶

Karjalassa lestadiolaisuuden järjestäytyminen alkoi melko pian Helsingin ja Turun antaman esimerkin mukaan. Viipurin lääninhallitus hyväksyi säännöt Rauhanyhdistys Viipurissa-nimiselle yhdistykselle 19. maaliskuuta vuonna 1890.⁷⁸⁷ Yhdistyksen säännöille anoivat vahvistusta talonomistaja Tuomas Hollo, kirjakauppias Andreas Korhonen, työnjohtaja Johan Peltoharju,⁷⁸⁸ rakennusmestari Feliiks Wuorinen ja kauppias Mikko Kiimalehto. Sääntöehdotus hyväksyttiin sillä ehdolla, että siihen tehtäisiin kolme muutosta: Yhdistys ei saanut laajentaa vaikutustansa läänin ulkopuolelle, vaalien on tapahduttava suljetuilla lipuilla ja äänestyksen mennessä tasan ratkaisisi puheenjohtajan ääni.⁷⁸⁹ Yhdistyksen säännöt olivat pääosin samanlaiset kuin aikaisemmin perustettujen Helsingin ja Tampereen rauhanyhdistysten. Niissä oli kuitenkin kaksi pykälää, jotka puuttuivat useiden muiden rauhanyhdistysten säännöistä. Kuudennessa pykälässä todettiin:

Se, joka yhdistyksen kokouksiin ja keskusteluihin saapuu juopuneena, eli muutoin sopimattomalla käytöksellään saattaa häiriötä sanotuissa tilaisuuksissa ja jos hän muistutuksen siitä saatuaan ei masentuisi, poistettakoon hän kokouksesta. Törkeimmistä rikoksista on syyllinen saatettava lailliseen edeswastaukseen.⁷⁹⁰

⁷⁸⁴ Amerikan ensimmäinen lestadiolaisseurakunta perustettiin Michiganin Kuparisaaressa Calumetissa 21.12.1872 nimellä Solomon Kortiniemi Lutheran Society. Perustajajäsenenä oli 119 miestä (Raittila 1982, 37-38).

⁷⁸⁵ Väyrynen 1988, 26; Vuollo 1999, 40 - 43.

⁷⁸⁶ Ihme & Okkonen 1987, 15; Pms 47/23.11.1888 (Raimo Kesäläinen).

⁷⁸⁷ MMA. VLKA. Db:85. Päätöskonseptit. § 751/1890.

⁷⁸⁸ Työnjohtaja Johan Peltoharju oli muuttanut Viipuriin Kalajoelta noin vuonna 1881. Sukunimi on muodossa Peltokorpi rauhanyhdistyksen lopullisissa painetuissa säännöissä (Luukka 1964a, 109, Rauhanyhdistys Wiipurissa. Säännöt. Viipuri 1890).

⁷⁸⁹ MMA. VLKA. Db:85. Päätöskonseptit. § 751/1890.

⁷⁹⁰ Rauhanyhdistys Wiipurissa. Säännöt, § 6; Särkiniemi 1988, 154-156; Lumijärvi 1990, 145-148.

Pykälän sääntöihin ottamisen syynä lienevät lukuisat järjestyshäiriöt, joita juopuneet ja häiritsemismielessä saapuneet kuulijat olivat aiheuttaneet seuratilaisuuksissa.⁷⁹¹ Sääntöjen kahdeksannelle pykälällekään ei löydy vastinetta muiden rauhanyhdistysten säännöistä. Siinä todettiin: *Yhdistyksellä on oikeus lähettää esitelmän pitäjiä muihinkin paikkakuntiin, nimittäin sellaisia joita yhdistyksen johtokunta katsoo sovelialiksi.*⁷⁹² Tämän pykälän tarkoituksena oli taata lestadiolaisen seuratoiminnan organisoiminen Viipurin läänin maaseudulla. Myös Tampereen rauhanyhdistyksen säännöissä ilmeni vastaavatyypisiä pyrkimyksiä.⁷⁹³

Rauhanyhdistyksen sääntöjen toisessa pykälässä oli maininta: *Yhdistyksen toimia varten on hankittava ja ylläpidettävä sopiva rakennus, jossa yhdistys voi pitää kokouksiansa ja esitelmiä.* Omaa kokoushuoneistoa alettiin puuhata heti yhdistyksen perustamisen jälkeen. Huhtikuun 24. päivänä samana vuonna (1890) ostettiin tontti räätäli Anders Vartiaiselta ja hänen Lydia-vaimoltaan. Tontti sijaitsi Pantsarlahden kaupunginosassa Sammonkadun ja Mallaskadun kulmassa. Talkootyön ja keräystoiminnan avulla kokoushuoneisto saatiin valmiiksi samana vuonna. Rakennukseen kuuluivat kokoushuoneiston lisäksi vahtimestarin asunto ja kaksi kamaria.⁷⁹⁴ Yhdistyksen asiakirjoja ei ole säilynyt sääntöjä lukuun ottamatta kuin vasta 1920-luvun alusta lähtien. Niinpä yhdistyksen jäsenmäärää on vaikea arvioida. Luultavasti se on kuitenkin ollut Tampereen Rauhanyhdistyksen (91 jäsentä vuonna 1899) ja Helsingin Rauhanyhdistyksen (503 jäsentä vuonna 1891) jäsenmäärän välissä.⁷⁹⁵

Joensuussa organisoituminen käynnistyi helmikuun alussa vuonna 1894. Silloin seitsemän lestadiolaisuuden toiminnassa mukana ollutta henkilöä anoi vahvistusta *Rauhanyhdistys Joensuun kaupungissa*-nimiselle yhdistykselle. Anojina olivat leipuri Anders Johan Tapaninen, entinen ylioppilas Viktor Ventin, nuohooja Henrik Hiltunen, makkarantekijä David Piispanen, kulta- ja hopeaseppä Gustaf Adolf Björklund, puuseppä Paavo Kainulainen ja posteljooni G. W. Pärnänen. Kuopion läänin kuvernööri hyväksyi yhdistyksen säännöt 20.2.1894. Sitä ennen lääninhallituksen kanslia oli pyytänyt Joensuun kaupungin maistraatilta lausunnon yhdistyksestä. Maistraatti totesi lausunnossaan, ettei se *puolestansa tunne mitään syytä Rauhanyhdistyksen nimellä aiotun seuran perustamisen vastustamista, kuin seuran tarkoitus on silminnähtävästi hyvä ja anojat ovat kaikki kunnioitettavia kansalaisia.*⁷⁹⁶

⁷⁹¹ Luukka 1964a, 109-110; Luukka 1964b, 23-25.

⁷⁹² Rauhanyhdistys Wiipurissa. Säännöt, § 8.

⁷⁹³ Lumijärvi 1990, 147.

⁷⁹⁴ Rauhanyhdistys Wiipurissa. Säännöt, § 2; Pms 15/12.4.1995 (Pentti Pelkonen: Viipurista töitä monelle kristitylle. Viipurin lestadiolaisuuden varhaisvaiheet). Anders ja Lydia Vartiainen olivat mitä ilmeisemmin myös lestadiolaisia, sillä heidän nimensä esiintyy lukuisten lestadiolaisperheiden lasten kummina (MKK. Kortisto Viipurin lestadiolaisista).

⁷⁹⁵ *Valma Luukan* arvioima lestadiolaisten määrä (vähintään 250 henkeä) viittaisi jäsenmäärän nousseen joka tapauksessa yli sadan, vaikka järjestäytymisaste ei vielä tuolloin ollut kovin korkea. (Särkiniemi 1988, 157; Lumijärvi 1990, Luukka 1964a, 224).

⁷⁹⁶ JOMA. KLHKA. Päätös 1388/20.2.1894 ja siihen liittyvät anomusasiakirjat.

Rauhanyhdistys hankki samana vuonna oman kiinteistön. Kauppa toteutettiin niin, että leipurimestari Anders Johan Tapaninen (1851 – 1910) osti nikari Esaias Wahlgrenilta ja hänen vaimoltaan Nikolainkadun varrelta (kartanomaan n.o 2, kortteli 67) kiinteistön 3.4.1894. Anders Johan Tapaninen möi hankkimansa kiinteistön edelleen rauhanyhdistykselle 6.6.1894. Kauppasumma oli sama, minkä Tapaninen oli maksanut Wahlgrenille eli 3500 markkaa (14400 euroa vuoden 2002 rahassa). Järjestely viittaa siihen, että vastaperustettu varaton rauhanyhdistys ei olisi heti kyennyt ostoa toteuttamaan. Niinpä leipurimestari Tapaninen rahoitti hankkeen.⁷⁹⁷ Yhdistyksen kauppaa varten ottaman lainan takasivat Gustaf Adolf Björklund, Arthur Mauritz Björklund ja Paavo Kainulainen.⁷⁹⁸ Oman rukoushuoneen hankkiminen näyttää olleen vireillä ainakin vuodesta 1891 lähtien. Tällöin joensuulaiset lähettivät avunpyyntökirjeitä rukoushuoneen hankkimisen rahoittamiseksi uskonystävillään ympäri Suomen.⁷⁹⁹ Osetussa kiinteistössä pidettiin seuroja vuoteen 1911, jolloin rakennettiin uusi rukoushuone.⁸⁰⁰ Rauhanyhdistyksen jäsenmäärästä on vaikea esittää tarkkaa arviota. Yhdistyksen jäsenluetteloita ei ole säilynyt 1800-luvun puolelta. Myös 1900-luvun alkuvuosilta jäsenluettelot ovat fragmenttaarisia. Jäsenmäärä ei liene noussut kuitenkaan yli sadan.⁸⁰¹ Rauhanyhdistys Joensuun kaupungissa –yhdistyksen säännöissä oli mielenkiintoisia yksityiskohtia. Jäsenyyttä ei oltu rajattu pelkästään Joensuuhun, vaan jäseniä voitiin ottaa koko läänin alueelta. Yhdistyksen sääntöihin oli samalla tavalla kuin Viipurissa kirjattu oikeus häiriötä aiheuttavan tai juopuneen vieraan poistamiseen yhdistyksen tiloista.⁸⁰²

Sekä Joensuun että Viipurin rauhanyhdistysten perustamisessa oli mukana henkilöitä, jotka tulivat tunnetuiksi myös muusta yhteiskunnallisesta aktiivisuudesta. Viipurin Rauhanyhdistyksen puheenjohtaja, maalarimestari Fredrik Grels Timonen ja kirjansitoja Anders Korhonen olivat mukana Viipurin teollisuusyhdistyksen toiminnassa sen valtuutettuina. Timonen oli myös Viipurin kaupungin taksoituslautakunnan jäsen.⁸⁰³ Grels Timosen yhteiskunnallinen aktiivisuus aiheutti kritiikkiä uskonystävien keskuudessa.⁸⁰⁴ Joensuussa rauhanyhdistyksen puuhamiehinä toimineet olivat aktiivisia yhdistys- ja yhteiskunta-

⁷⁹⁷ JOMA. JKA. RoA.Varsinaisasiainpöytäkirjat, § 434/6.8.1894, Lainhuudatusasiainpöytäkirjat, § 6/11.6.1894. Anders Johan Tapaninen oli syntynyt 27.5.1851 Nurmeksessa ja muuttanut Joensuuhun 25.8.1885, jossa avioitui 26.12.1886 Salossa 4.5.1867 syntyneen Augusta Katharina Jokelan kanssa. (OMA. Laestadiana 10. Ed:1. Joensuun lestadialaisuus).

⁷⁹⁸ Lohi 1997a, 587.

⁷⁹⁹ OMA. Laestadiana 1. O. H. Jussilan kokoelma. Bf:1/3 Heikki Hiltusen (Allekirjoittajina myös P. Kainulainen ja A. J. Tapaninen) kirje Heikki Jussilalle Joensuusta 7.4.1891. Naumanen 1994, 12.

⁸⁰⁰ JnsRYA (uh). Jäsenluettelot 1900 – 1928.

⁸⁰¹ JOMA. KLHKA. Päätös 1388/20.2.1894. Liite A. Säännöt Rauhanyhdistykselle Joensuun kaupungissa. Ks. myös Liite 3.

⁸⁰² Ora 1928, 45, 156; Timonen sai kansallismielisen puolueen ehdokkaana vuoden 1896 vaaleissa 627 äänestäjältä yhteensä 357 ääntä. Erikoinen tulos selittyy sillä, että äänimäärä oli sidoksissa veronmaksukykyyn. Äänestystulos kertoo Timosen saaneen laajan kannatuksen pienituloisten käsityöläisten keskuudessa.

⁸⁰³ Esim. Laestadiana 1. Ba:1/93. Alfred Keiho O. H. Jussilalla 30.5.1912.

ihmisiä. Heistä mainittakoon kultasepät Gustaf Adolf Björklund ja Arthur Mauritz Björklund sekä kupariseppä Jacob Jacklin, jotka olivat mukana käsi-työläisyhdistyksessä. Aikaisemmin kerrottiin asioitsija Viktor Ventinin toiminnasta rahatoimikamarin sihteerinä.⁸⁰⁵

Merkkejä lestadiolaisuuden organisoidusta toiminnasta oli muutamissa kaupungeissa sekä maaseudulla. Lappeenrannassa vuokrattiin kokoushuoneisto vuonna 1890. Hankkeen puuhamiehinä olivat Aleksanteri Kumpulainen ja Viipurin rauhanyhdistyksen perustaja Feliks Wuorinen. Vuosikymmenen lopulla lestadiolaisten kokoushuoneisto oli Pallon kaupunginosassa sijainneessa Kumpulaisen talossa.⁸⁰⁶ Perimätiedon mukaan Lappeenrannan lestadiolaiset rakensivat 1900-luvun alussa oman rukoushuoneiston Kiviharjun esikaupunkiin Simolantien varteen. Myös maaseudun lestadiolaiset osallistuivat tämän tiedon mukaan rukoushuonehankkeeseen.⁸⁰⁷ On mahdollista, että Lappeenrantaankin perustettiin tässä vaiheessa rauhanyhdistys. Tähän viittäisi ensin vuokratun ja myöhemmin oman rukoushuoneiston hankkiminen. Lisäksi Lappeenrannan lestadiolaisyhteisössä vaikutti henkilöitä, jotka olivat olleet mukana rauhanyhdistysten perustamisessa Viipurissa ja Helsingissä. Lappeenrannan uudestiheränneet perustivat Rauhanyhdistyksen vuonna 1922, mikä puhuu kyseisen oletuksen puolesta. Uudestiheränneet eivät yleensä perustaneet enää rauhanyhdistyksiä lestadiolaisuudessa tapahtuneiden hajaannusten jälkeen. Sen sijaan he kylläkin uusivat haltuunsa jääneiden tai hajaannuksessa toimintansa lopettaneiden rauhanyhdistysten sääntöjä 1920-luvulla uuden yhdistyslainsäädännön mukaisiksi.⁸⁰⁸ Lestadiolaisten suurehko määräkin (150-200 henkeä) olisi mahdollistanut yhdistystoiminnan aloittamisen.

Vastaavanlaisia viitteitä on Sortavalasta. Harlusta kotoisin ollut vanhoillislestadiolainen saarnaaja Eino Rouvinen on kertonut, että paikkakunnalla olisi ollut rauhanyhdistys jo ennen hänen liittymistään lestadiolaisuuteen vuonna 1926. Yhdistys oli Rouvisen mukaan sittemmin hajonnut, mikä viittäisi sen perustamiseen ennen herätysliikkeen hajaannuksia.⁸⁰⁹ Järjestäytynyttä toimintaa oli ilmeisesti Kurkijoellakin, koska pitäjään valmistui seuratupa Elisenvaaran Kivikkömäkeen. Tämä tapahtui Karjalan radan rakentamisen aikoihin 1890-

⁸⁰⁵ Könönen 1925, 89 – 93.

⁸⁰⁶ Kinnunen 1993, 19-20, Castrén 1957, 523, 533, LU 38/10.4.1890, 54/20.5.1890, 107/25.9.1890, 147/30.12.1890, VS 277/28.11.1890, 31/7.2.1891, Murto 1929, 302-303, LKA. Raast.oik.ptk. Cd:27, § 276.

⁸⁰⁷ Einari Koposen hst. 28.3.1992. Einari Meurosen hst. 9.1.1992. Koska talo sijaitsi Lappeen puolella vuokratontilla, ei rakennuksesta löydy virallisia asiakirjoja ennen kuin 1920-luvulta. Tällöin rukoushuoneen tontti erotettiin kantatilasta (MMA. Lappee TA. Talvikäräjät 1926. Ilmoitusasiat, § 26 ja 37). Vanhassa tilikirjassa ensimmäiset merkinnät ovat vuodelta 1908.

⁸⁰⁸ MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920; LKA. LprRyA (uh). Perustamisasiakirjat. Mitään vahvistusta olettamukselle ei ole kuitenkaan löytynyt tutkituista arkistoista.

⁸⁰⁹ HYKHL/K1, Harlu 14N; Pms 49/3.12.1986 (P.K.: Muistikuvia Karjalasta Kuopioon. Eino Rouvinen 85 vuotta). Myös Pentti Pelkonen on kertonut rauhanyhdistyksen mahdollisesta perustamisesta Sortavalan vuonna 1894 (Pentti Pelkonen puhst. 4.8.2003).

luvulla.⁸¹⁰ Ruokolahden Siitolan kylän seurahuoneiston alkuvaiheet perimätieto ajoittaa myös 1890-luvulle.⁸¹¹ Pohjois-Karjalassa lestadiolaiset pystyttivät 1800-luvulla rukoushuoneet Liperin Komperoon ja Nurmeksen Porokylään. Näissä tapauksissa oli kysymys lähinnä yksittäisten lestadiolaisten aktiivisuudesta, eikä virallista organisaatiota niiden rakentamiseksi ja ylläpitämiseksi perustettu.⁸¹² Lestadiolaisuuden toiminta oli vielä 1800-luvun puolella pitkälti järjestäytymätöntä. Se perustui joko satunnaisiin tai ennalta sovittuihin työmatkoihin, henkilökontakteihin ja yksittäisten kannattajien ja perheiden aktiivisuuteen.⁸¹³

2.5 Lestadiolaisuus Karjalan uskonnollisessa kentässä

2.5.1 Papiston ja seurakuntalaisten ”hampaissa”

Lestadiolaisuus oli herätysliike, joka ei näytä jättäneen ketään kylmäksi. Se nousi yleiseksi keskustelun aiheeksi sekä lehdistössä että kirkollisten viranomaisten keskuudessa. Tässä luvussa on tarkoitus selvittää piispantarkastuspöytäkirjojen ja seurakuntakertomusten perusteella, mitkä lestadiolaisuuteen liittyvät asiat nousivat esille piispan, papiston ja tavallisten seurakuntalaisten taholta. Samoin perehdytään siihen, miten lestadiolaistuneet seurakuntalaiset reagoivat heitä vastaan esitettyihin syytöksiin.

Papiston ensimmäinen kommentti lestadiolaisuuden saapumisesta tutkimusalueelle löytyy Joensuun seurakunnasta. Kontiolahden piispantarkastuksessa annettu arvio oli varsin myönteinen: *He päinvastoin olivat hyvää vaikuttaneet seurakunnassa herättämällä muissakin uutta hengellistä elämää.* Kaupunginsaarnaaja Juho Pöyhönen kävi herätysten alettua aktiivisesti lestadiolaisten seuroissa. Hänen asennoitumisensa oli pääosin myönteinen.⁸¹⁴ Seuraavana vuonna Liperissä alkaneet laajat herätykset johtivat sen sijaan avoimeen konfliktiin papiston ja lestadiolaisten välillä. Papisto yritti padota herätysliikkeen leviämistä kaikin keinoin. Kirkkoherra Aleksander Ferdinand Åkerblom ja apulaispappi Arthur Olivier Blomberg pitivät seurakunnassa raamatunselityksiä, joissa arvosteltiin lestadiolaisuutta ja sen oppikäsityksiä. Herätystä innokkaasti

⁸¹⁰ MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Ilmari Paukkusen hst. 26.5.1994.

⁸¹¹ Koska Elias Korppi kuoli jo huhtikuussa 1906, lienee Siitolan pieni seurahuoneisto toiminut jo 1800-luvun puolella kokoontumispaikkana (RuoKA. Henkilötiedot Elias Korpista 29.4.1997).

⁸¹² Mäntylä 1953, 25 – 27, SRKA. Eino Rouvisen hst 31.8.1971.

⁸¹³ Lähinnä saarnaajien matkakulujen peittämiseksi seuroissa kerättiin tavallisesti kolehti, jota käytäntöä liikkeen ulkopuoliset arvostelivat (esim. LU 38/10.4.1890). Ennen rauhanyhdistysten perustamista saarnaajien matkoja rahoitettiin vuosikymmenien ajan epävirallisten seurakassojen avulla. Näin on tehty muun muassa Helsingissä (Väyrynen 1988, 12-13), Alatorniolla (Kankkonen 1973, 2, 7-8) ja Outokummussa (Kinnunen 1997, 30).

⁸¹⁴ OMA. Laestadiana 10. Ed:1. Muistiinpanot Kontiolahden lest.

levittänyt nahkuri Antti Hyttinen joutui Liperin kirkkoneuvoston eteen, jolloin hänelle annettiin saarnakielto.⁸¹⁵ Kielloista välittämättä Antti Hyttinen jatkoi toimintaansa. Hän joutui useita kertoja kirkkoneuvoston kuulusteluihin ja vastaamaan toiminnastaan tuomiokapitulissa saakka.⁸¹⁶ Seurakunnassa järjestettiin tämän takia piispantarkastus vuonna 1877.⁸¹⁷ Papiston ja lestadiolaisten välit korjautuivat Liperissä vasta 1900-luvun alussa.⁸¹⁸

Laatokan Karjalassa lestadiolaisuus oli puheenaiheena piispantarkastuksessa Hiitolan seurakunnassa kesällä 1880. Piispan kysymykseen seurakunnassa mahdollisesti ilmenevistä "villiopeista" vastasi eräs seurakuntalainen: *Sitä nykyään on neljää laatua, joista hän mainitsi niitä, jotka eivät syö lihaa, eivät kä siedä avioliittoa, sekä niitä, jotka tavallisesti kutsutaan hihhuleiksi.*⁸¹⁹ Yllättävää kyllä, piispa Hornborg puolusti lestadiolaisuutta. Hän kritisoi kuitenkin liikettä ylpeydestä, joka oli seurausta muita paremmasta Raamatun tuntemuksesta.⁸²⁰ Paikalliset lestadiolaiset puolustivat opinkäsityksiään. Nimeltä mainitsematon naispuolinen seurakuntalainen lausui ihmettelynsä siitä, että lestadiolaisia kutsuttiin lahkolaisiksi ja pidettiin vääraoppisina. Hän kertoi lestadiolaisten olevan *ainoastaan semmoisia, jotka totisessa uskossa tahtoivat elää Kristuksen yhteydessä vapaina synneistä. Opissansa he noudattavat Lutheruksen kirjoja ja tutkivat ahkerasti Raamattua. Muutoin he eivät tahdo kieltää muidenkin olevan uskossa, vaikeivät heidän joukkoonsa kuulu.*⁸²¹ Tilaisuuden jälkeen tulivat paikallisen lestadiolaisyhteisön johtomiehet, talolliset Wilhelm Parkkali ja Pekka Bragge Kopsankylästä, keskustelemaan pappilaan piispan kanssa. Keskustelun tulos ei käy selville pöytäkirjasta.⁸²²

Vastaavalla tavalla lestadiolaiset nousivat puolustautumaan Uudenkirjon piispantarkastuksessa vuonna 1892. Puolustautumisen syynä oli piispa Herman Råberghin hyökkäys herätysliikettä vastaan. Piispa syytti lestadiolaisia ylenkatseesta jumalanpalvelusta ja papistoa kohtaan. Hän katsoi herätysliikkeen olevan opillisesti väärässä, kun se sanoo, että *Jumala on muka ainoastaan heidän kes-*

⁸¹⁵ Salokas 1940, 420 – 421; Mäntylä 1953, 12 – 13.

⁸¹⁶ Hyttinen oli kirkkoneuvoston edessä uudestaan jo 2.6.1877, jolloin asiasta päätettiin ilmoittaa tuomiokapituliin. Tuomiokapituli määräsi Hyttisen saapumaan Kuopioon, jossa hän oli 16.8.1877 kuultavana (Salokas 1940, 425 – 426).

⁸¹⁷ Salokas 1940, 428.

⁸¹⁸ Salokas 1940, 429 – 432.

⁸¹⁹ Seurakuntalainen lienee tarkoittanut lestadiolaisuuden ohella skoptsilaisuutta ja hyppääjäliikettä. Neljäs suunta jää repliikin perusteella identifioimatta [MMA. LSKA. HiiKA. II Cf. Ptptk 23-25.6.1880 (Anders Johan Hornborg)].

⁸²⁰ Lestadiolaisen herätysliikkeen tuloon liittyi usein voimakas lukuharrastuksen kasvu herätykseen liittyneiden keskuudessa (Raittila 1976, 17).

⁸²¹ Viimeinen lause puolustuspuheenvuorossa on erittäin mielenkiintoinen, sillä lestadiolaisuuden tuntomerkkeihin kuului varsinkin herätyksen alkuvaiheissa toiset uskovat poissulkeva seurakuntaoppi (Raittila 1976, 18-26, 206, Juntunen 1982, 15).

⁸²² MMA. LSKA. HiiKA. II Cf. Ptptk 23-25.6.1880 (Anders Johan Hornborg); Saarnaaja Pekka Braggesta ks. Raittila 1967, n:o 32. Vastaavalla tavalla tulivat paikalliset lestadiolaiset keskustelemaan piispan kanssa Taipalsaarella vuonna 1881 pidetyn piispantarkastuksen jälkeen. Keskustelu käytiin sopuisassa hengessä [TaiKA. II Cd. Ptptk 23-24.6.1881 (Anders Johan Hornborg)].

kuudessaan. Toinen Råberghin arvosteleva opillinen kohta oli käsitys, *ettei kirjoitettu Sana olisi elävä itsessään, vaan tulisi eläväksi vasta ihmisen suun kautta*. Paikallisen lestadiolaisyhteisön edustajana käytti puolustuspuheenvuoron ratatyömies Nikodemus Kiesi, joka totesi, *etteivät lestadiolaiset hylkää luterilaisen kirkon oppia, eivätkä tahdo siitä luopua*. Kiesi kertoi lisäksi, että *heillä on tätä kirkkoa vastaan se, ettei siinä eletä opin mukaista elämää*.⁸²³ Vaikka lestadiolaisuutta vastaan esitetty kritiikki torjuttiin pääosin, myönnettiin kirkon taholta tullut arvostelu osittain oikeutetuksi. Esimerkiksi Pietarissa todettiin: *Alussa oli kyllä liikaa kii-vautta ja taitamattomuutta, vaan kallista Jumalan työtä tehtiin silloinkin*.⁸²⁴

Jääskén seurakunnassa puututtiin 1882 lestadiolaisten toimintaan kirkkovaärtin kerrottua lestadiolaissaarnaajan käyneen Rouhialan kylässä. Hän totesi saarnaajan *vietelleen muutamia ymmärtämättömiä*. Tällä kertaa piispa Hornborg asennoitui kielteisesti herätysliikkeeseen todeten: *Tällaiset häiritsijät ja lahkolaiset eivät kuulu oikeastaan yhteen pyhään kristilliseen seurakuntaan*.⁸²⁵ Tässä seurakunnassa ei seurakunnan papisto noussut puolustamaan lestadiolaisia. Yllättäen näin oli tapahtunut kuitenkin useissa seurakunnissa. Esimerkiksi Impilahden kirkkoherra Niilo Hulkkonen totesi, että herätysliike oli ainoastaan hengellisen elämän merkki. Liikkeessä oli hänen mielestään *erehdyksiäkin*, joista sitä oli varoitettu ja neuvottu. Hulkkosen mielestä *Jumala oli ohjannut senkin liikkeen yksimielisyyteen päin*.⁸²⁶

Koiviston evankelinen kirkkoherra Erik Johan Liljestränd puolusti lestadiolaisia seurakuntalaisten hyökkäyksiä vastaan. Läksiäinen Antti Seppinen syytti yhdessä viiden muun seurakuntalaisen kanssa häntä lestadiolaisten suosimisesta. Kirkkoherra Liljestrandia syytettiin lisäksi siitä, että liike oli ilmestynyt seurakuntaan ja levinnyt siellä nimenomaan hänen aikanaan. Kirkkoherra oli Seppisen mukaan haukkunut muita seurakuntalaisia *pakanoiksi ja rakkareiksi*. Liljestränd puolusti lestadiolaisia mainiten heidän olevan *melkein ainoat seurakunnassa, jotka ovat jättäneet pois vanhaa huonoa elämäänsä*. Tämän vahvasti puheenvuoron pyytänyt seurakuntalainen: *Hihhulein siveellinen elämä on hyvällä kannalla, tantsu on jätetty pois ja kotiopetusta harjoitetaan ahkerasti heillä*. Mielenkiintoinen oli myös kirkkoherran vastaus piispan kysymykseen lestadiolaisu-

⁸²³ KA. PTA. Cf:11. Uudenkirkon ptptk. 21-25.9.1892 (Herman Råbergh). Lestadiolaisuutta syytettiin yleensä seurakuntakertomuksissa ja piispantarkastuspöytäkirjoissa kirkon ja sen papiston halveksimisesta, seurakuntaopista, ylpeydestä, absoluution käytöstä sekä liikutuksista (Esim. Cg 4:2. Viipurin srkert. 12.3.1880; Cf:11. Jaakkiman srkert. 2.9.1895).

⁸²⁴ KK 9/1883, 143-146 (Gustav Tammi: Hengellisestä liikkeestä Pietarissa ja sen ympäristöllä).

⁸²⁵ MMA. LSKA. JäKA. II Bc.2. Ptptk. 26-27.8.1882 (Anders Johan Hornborg).

⁸²⁶ MMA. LSKA. ImpKA. II D.c.g. Ptptk 24-27.9.1887 (Karl Henrik Alopaeus). Kirkkoherra Hulkkosen asenne lestadiolaisuuteen näyttää myöhemmin muuttuneen täysin kielteiseksi (Esim. MMA. LSKA. Impilahden srkert. 1.7.1894 ja ptptk. 30.6-2.7.1894; HÄ 9/1940, 116-117, 10/1940, 132-134).

den opillisista eroista verrattuna kirkon oppiin: *Mitä minä tunnen on heillä sama oppi*.⁸²⁷

Useissa muissa seurakunnissa seurakuntalaiset ja papisto antoivat positiivisia lausuntoja herätysliikkeestä ja siihen liittyneiden elämästä.⁸²⁸ Herätysliikkeen alkuvaiheisiin liittyi Kannaksella myös negatiivisia lieveilmiöitä. Nämä keskittyivät lähinnä Uudenkirkon seurakuntaan, jossa herätysliikkeen toiminnan liepeillä esiintyi huijaukseksi paljastunutta horrossaarnaamista. Tämän seurauksena kiellettiin paikallisia lestadiolaisia pitämästä "opetuspuheita tai hartauksen seuroja".⁸²⁹ Karjalan kannaksella kierteli lisäksi uskonnollisia seikkailijoita, jotka esiintyivät lestadiolaisuuden alkuvaiheiden aikana liikkeen saarnaajina.⁸³⁰

Lestadiolaislehdissä oli hyvin vähän kuvauksia papiston, muun virkamiehien sekä tavallisten seurakuntalaisten taholta tulleesta painostuksesta tai suoranaista vainosta. Luultavasti lehtiä toimittaneet pastorit Karl Abiel Heikel⁸³¹ ja Aatu Laitinen⁸³² pyrkivät välttämään konfliktitilanteiden korostumista. Tosin hyvin yksityiskohtainen kuvaus oli *Kristillisessä Kuukausilehdessä* Vienan Karjalan Uhtualla tapahtuneista lestadiolaisten vainoista.⁸³³ Samoin Pietarin seudun lestadiolaisuutta käsitelleessä Gustav Tammen artikkelissa kerrottiin perusteellisesti paikallisten poliisiviranomaisten puuttumisista seuratoimintaan, ja myöhemminkin oli lestadiolaislehdissä mainintoja liikkeen toimintavaikeuksista kaupungissa.⁸³⁴ Aunuksen Vytegrassa asuneet lestadiolaiset kertoivat heihin kohdistuneista painostustoimenpiteistä ja vihasta.⁸³⁵ Sen sijaan Viipurin läänin alueelta ja Pohjois-Karjalasta ei löydy mainintoja uskonnollisen vakaumuksen aiheuttamista ristiriidoista tai vainoamisesta. Samoin ne puuttuvat tyystin muistakin kotimaisista kirjoituksista. Tämä ei liene sattuma, vaan lehden toimittajien tietoinen tavoite. Kotimaisia viranomaisia ei haluttu ärsyt-

⁸²⁷ MMA. LSKA. KoiKA. II Cd. Ptptk. 12-13.7.1887 (Karl Henrik Alopaeus); Lestadiolaisuutta pidettiin tässä vaiheessa yleisesti separatistisena liikkeenä, ja sen opin katsottiin poikkeavan luterilaisen kirkon virallisesta opista. Tämä jännite heikkeni vasta 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä (Talonen 1988, 50-51).

⁸²⁸ Esim. KA. PTA. Cg 4:2. Viipurin srkert. 12.3.1880; Cf:12. Savitaipaleen srkert 1.6.1896.

⁸²⁹ MMA. LSKA. UusKA. II Cb:3. Kirkkoraadin kok. 16.3 ja 20.4.1884.

⁸³⁰ Luukka 1964a, 140; VS 24/26.1.1896; HÄ 7-8/1932; Ks. J. H. Erkkö: *Uskovainen. Eletty kertomus*. Viipuri 1890.

⁸³¹ Pastori Heikel toimitti Kristillistä Kuukausilehteä vuosina 1880-1882 (Raittila 1967, n:o 591).

⁸³² Pastori Aatu Laitinen oli yksi herätysliikkeen keskeisistä vaikuttajista Suomessa. Hän toimitti Kristillistä Kuukausilehteä vuosina 1883-1887, tätä seurannutta Sanomia Siionista-lehteä vuosina 1888-1903 sekä Armon Sanoma-lehteä vuosina 1904-1911 (Raittila 1967, n:o 614).

⁸³³ KK 1/1881, 3-8 (Uhtuan uskovaiset).

⁸³⁴ KK 9/1883, 143-146 (G. Tammi: Hengellisestä liikkeestä Pietarissa ja sen ympäristöllä); KK 3/1887, 38-39. "Kirkkoherra Relander yksi niitä harvoja pappeja, joka ei ole hengellisen vihan sokaisemana lähtenyt vainoamaan, vaan on puolustanut meitä konsistorin edessä sekä esivallan edessä" (K. T. Lindström: Kirje Pietarista).

⁸³⁵ KK 9/1886, 139 (Henrik Edvard Hasselgren: Kirje Venäjältä); SS 9/1888, 137-142 (H. Edv. Hasselgren: Kirje Vytegrasta kesäkuun ja heinäkuun ajalla 1887).

tää. Samoin pyrittiin lestadiolaisten keskuudessa vähentämään konflikteihin johtavia mielialoja.⁸³⁶ Ulkomailla tapahtuneita ristiriitoja kuvattiin sen sijaan seikkaperäisesti, koska niiden julkaisemisella ei uskottu olevan vaikutusta liikkeen toimintaan kotimaassa. Niille kirkollisille viranomaisille, jotka puolustivat herätysliikettä, annettiin tunnustusta lestadiolaislehdissä.⁸³⁷ Lestadiolaisuudella oli sekä puoltajia että vastustajia papiston ja seurakuntalaisten keskuudessa. Positiivisia lausuntoja annettiin, mutta yleisilme oli kuitenkin kielteinen. Samanlaisen vastakkainasetteluun ei kuitenkaan ajauduttu kuin monilla muilla seuduilla. Tavallista kiihkottomampaan asennoitumiseen saattoi olla syynä läänin muita maamme osia heterogeenisempi uskonnollinen elämä.

Piispojen asenteessa lestadiolaisuuteen oli selviä eroja. Kaikkein kielteisimmän suhtautui useassa hiippakunnassa piispana toiminut Gustaf Johansson. Johansson arvosteli lestadiolaisuudessa ”liikutuksia” sekä liikkeen seurakuntakäsityksiä ja rippikäytäntöä.⁸³⁸ Johanssonin asenne ilmeni lähes kaikissa hänen tekemissään piispantarkastuksissa Pohjois-Karjalassa. Hänen herätysliikkeeseen kohdistamaa ryöpytystä eivät vähentäneet edes papiston ajoittain antamat myönteiset lausunnot. Käsityksiään hän esitteli poleemisessa kirjassaan *Lestadiolaisuus*, jonka esipuheessa hän totesi:

Nyky aika on lahkojen aikakausi. Yksilön oikku ja mielivalta pyrkii uskonnon alallakin vallan päälle. Jumala on lähettänyt väkevän eksytyksen, niin että he uskovat valheen... Tarpeen on tähän aikaan jokaisen, joka tahtoo ylhäiseen kotimaahan koitua, oppia erottamaan lahkollista mieltä kristinuskon raittiista hengestä ja karttamaan lahkojen lumoavaa voimaa. Apostolin käsky Titukselle kuuluu tässä kohden: eriseuraista (lahkollista) ihmistä pakene, koska hän kerta taikka kahdesti neuvottu on...Niin vaarallinen on lahkollinen henki. Uskonnon alallakin pyytää se vaan omaa etuansa ja kunniaansa.⁸³⁹

Muut Kuopion, Porvoon ja Savonlinnan hiippakuntien piispat suhtautuivat lestadiolaisuuteen myönteisemmin. Porvoon piispa Frans Ludvig Schaumanin asenne sekä herätysliikkeisiin että vapaakirkkoon oli suhteellisen myönteinen ja ennen kaikkea suurpiirteinen.⁸⁴⁰ Schaumania Porvoon piispana seurannut Anders Johan Hornborg oli edeltäjänsä tarkempi. Piispa Hornborg selvitti vuonna 1879 paimenkirjeessään näkemyksiään herätysliikkeistä. Hänen mukaansa lestadiolaiset olisi saatava asennoitumaan myönteisesti evankelisluterilaiseen

⁸³⁶ Pastori Aatu Laitinen pyrki tietoisesti korostamaan lestadiolaisuuden liittymistä kristikunnan yhteiseen perinteeseen varoen sen ainutlaatuisuuden liiallista painottamista (Talonen 1988a, 46).

⁸³⁷ SS 8B/1892, 161-162 (Piispa Alopaeus-vainajan muistolle); KK 9/1886, 139.

⁸³⁸ Gustaf Johansson toimi vuosina 1885-1896 Kuopion hiippakunnan piispana ja siirtyi Savonlinnan piispaksi 1897. Savonlinnan piispana hän oli vain lyhyen aikaa muuttanut vuonna 1899 arkkhiippakunnan piispaksi. (Colliander 1910, 13 - 15; Talonen 1988a, 36, 49-50).

⁸³⁹ Johansson 1892, III.

⁸⁴⁰ Schauman toimi Porvoon hiippakunnan piispana 1865 - 1877. (Colliander 1910, 7; Luukka 1964a, 69-71, Murtorinne 1986, 103, 109-110), Lestadiolainen saarnaaja Johan Takkinen tapasi piispa Schaumanin pari kertaa selostaen hänelle lestadiolaisuuden oppikäsityksiä.

kirkkoon. Tämä onnistuisi parhaiten, jos papisto voittaisi heidän luottamuksensa. Hornborgin mielestä riippui papistosta, millainen lestadiolaisten suhde kirkkoon tulisi olemaan. Suvaitsemattomuus vain eristäisi liikkeen kirkosta.⁸⁴¹ Käytännössä piispa pyrki noudattamaan papistolle paimenkirjeessään antamia ohjeita. Hän arvosteli liikettä niistä oppikäsityksistä, joita piti vääränä. Esimerkiksi Taipalsaarella pidetyssä piispantarkastuksessa hän moitti lestadiolaisia synninpäästön käytöstä ja Hiitolassa hengellisestä ylpeydestä. Toisaalta hän antoi liikkeelle myös tunnustusta. Piispa kehoitti edellä mainituissa seurakunnissa olemaan soimaamatta lestadiolaisia, koska heistä (lestadiolaisista) *voi tulla paljon parempia ihmisiä, kuin suruttomista, jotka kehuvat itseänsä oikeaoppisiksi.*⁸⁴² Piispa moitti herätysliikkeen kannattajia *itsepäisyydestä, itseviisaudesta, yksinkertaisuudesta ja tyhmyydestä.* Myönteisenä Hornborg näki pyrkimyksen *toisuuden tuntoon* ja sen, että liike sai hyvää aikaan.⁸⁴³

Positiivisin kuva herätysliikkeelle jäi piispa Carl Henrik Alopaeuksesta. Pastori Aatu Laitinen kirjoitti *Sanomia Siionista*-lehdessä Alopaeuksesta myönteisen muistokirjoituksen:

Hän oli poikkeus papeista ja erittäinkin piispoista maassamme, jotka pitävät jaloimpana toimeaan ahdistella ja sortaa hengellisiä liikkeitä. Vaikka pidimme piispa Alopaeustaki kristittynä, ehkä ei ollut lestadiolainen, Piispa Alopaeus piti meitä kristittyinä ja vähän ennen kuolemaansa kirjoitti hän meille kirjeen, jossa toivotti työn menestystä meille Heran Siionissa.⁸⁴⁴

Piispa Alopaeuksen suhde lestadiolaisuuteen ei kuitenkaan ollut yksioikoisen positiivinen, vaan hän arvosteli herätysliikkeen opillisia korostuksia. Hän moitti muun muassa synninpäästön käyttöä.⁸⁴⁵ Hän pyrki ainakin Viipurin läänin alueella pitämässään piispantarkastuksissa välttämään konfliktitilanteita eikä asettunut esille nousseissa ristiriititilanteissa varsinaisesti kenenkään puolelle.⁸⁴⁶

⁸⁴¹ Hornborg oli piispana 1879 – 1883 (Hornborg 1879, 14-15, Colliander 1910, 7).

⁸⁴² MMA. LSKA. HiiKA. II Cf. Ptptk. 23-25.6.1880; TaiKA. II Cd. Ptptk. 23 - 24.6.1881.

⁸⁴³ Luukka 1964a, 74 -75.

⁸⁴⁴ SS 8B/1892, 161-162 (Aatu Laitinen: Piispa Alopaeus-vainajan muistolle). Alopaeuksen myönteisestä asenteesta kertoo lestadiolaisen Karl Abiel Heikelin valinta Jyväskylän maaseurakunnan kirkkoherraksi, vaikka muut tuomiokapitulin jäsenet äänestivät rovasti A. W. Lyraa lukuun ottamatta toisia ehdokkaita (Luukka 1964a, 78).

⁸⁴⁵ KA. PTA. Cf:9. Valkealan ptptk. 13-15.9.1887, Talonen 1988a, 50, Luukka 1964a, 75-76.

⁸⁴⁶ Kun Uudenkirkon piispantarkastuksen yhteydessä kaksi seurakuntalaista syytti nimeltä mainitsemattomia "harhaoppilaisia" (tarkoittaen lestadiolaisia) hyökkäyksistä kirkkoa ja papistoa vastaan, kehotti piispa Alopaeus seurakuntalaisia osoittamaan pyhällä elämällä oppinsa oikeaksi (KA. PTA. Cf:8. Uudenkirkon ptptk 29-30.6.1886); Hän ei myöskään tarttunut Kuolemajärvellä pitämässään piispantarkastuksessa lestadiolaisuuteen, vaikka kirkkoherra Wilskmanin seurakuntakertomuksessa olisi ollut tähän aineksia (KA. PTA. Cf:8. Kuolemajärven srkert. ja ptptk 1-2.7.1886). Hyvin sovitteleva oli Alopaeuksen kommentti myös Koiviston piispantarkastuksen yhteydessä nousseisiin syytöksiin kirkkoherra Liljestrandia ja lestadiolaisia vastaan: "*Se, joka viljelee Jumalan Sanaa, se saa voiman ymmärtää, mitä on totuus ja mitä on valhe hengellisissä asioissa* (MMA. LSKA. KoiKA. II Cd. Ptptk. 12-13.7.1888). Taipalsaarella hän ke-

Kuitenkin esimerkiksi Päijät-Hämeen Sysmässä piispa puolusti papistoa ja arvosteli lestadiolaisia raamatunkohtien yksipuolisesta korostamisesta ja yksinäisyydessä tapahtuvan rukouksen väheksymisestä. Lisäksi piispa kritisoi lestadiolaisia siitä, että *he kieltävät Jumalan olevan muualla kuin uskovaisten sydämessä*. Hän totesi lestadiolaisten olevan myös ylpeitä, *eivätkä ole Jumalan lapsia eikä heissä ole Kristuksen henkeä*.⁸⁴⁷

Piispa Alopaeuksen toimikausi oli ajankohtana, jolloin lestadiolaisuus eli voimakkainta leviämiskauttaan Porvoon hiippakunnan alueella. Herätysliikkeen suhtautuminen evankelisluterilaiseen kirkkoon ja sen papistoon oli vielä erittäin kriittistä. Tämän vahvistavat myös lestadiolaisten omat lausunnot. Alkuvaiheiden konfliktien syynä oli usein papiston "taitamaton" toiminta ja kielteinen asenne kaikkea maallikkotoimintaa kohtaan. Suhtautuminen lestadiolaisuuteen aiheutti ristiriitoja myös papiston sisällä, kun Porvoon hiippakunnassa toimi 1880-luvulta alkaen lestadiolaisia pappeja. Varsinkin Arthur Leopold Heidemanin, mutta myös Wilhelm Ferdinand Fagerlundin ja Johan Theodor Bäckmanin toiminta toi valituksia muun papiston ja ei-lestadiolaisten seurakuntalaisten taholta.⁸⁴⁸ Tuomiokapituli tuomitsi pastori Heidemanin useita kertoja lyhyisiin virkaeroihin. Niihin kyllästynyt Heideman siirtyi Yhdysvaltoihin.⁸⁴⁹ Yleensä piispa Alopaeus toimi varsin maltillisesti selvittäessään lestadiolaispappeja vastaan nousseita syytöksiä.

Allianssihenkestä Alopaeusta Porvoon piispana seurannut Herman Råbergh asennoitui lestadiolaisuuteen edeltäjänsä kielteisemmin. Råbergh pyrki

hotti seurakuntalaisia "pysymään yksimielisinä turvallisessa opissa, joka on Raamatussa" (TaiKA. II Cd. Ptptk. 2-3.3.1889). Myönteisen lausunnon Alopaeus antoi Matti Vannisen mukaan Impilahdella pitämänsä piispantarkastuksen jälkeen pappilassa käydyissä keskusteluissa asettuen lestadiolaisten puolelle kirkkoherra Niilo Hulkkosen syytöksiä vastaan: "Ette ole väärin uskoneet. Jos tässä uskossa pysytte, kyllä autuaiksi tulette." (HÄ 10/1940, 132-134).

⁸⁴⁷ KA. PTA. Cf:10. Sysmän srkert. 3.7.1889 (Henrik Renqvist) ja ptptk. 3-4.7.1889; Piispantarkastuspöytäkirjojen perusteella näyttäisi nimenomaan seurakunnan papiston tiukka asenne paikkakunnan lestadiolaisiin vaikuttaneen piispojen ottamiin kantoihin.

⁸⁴⁸ Raittila 1967, n:ot 575, 588 ja 608. Esimerkiksi Kuolemajärven seurakunnassa pidetyn piispantarkastuksen yhteydessä jätetyssä seurakuntakertomuksessa arveli kirkkoherra Wilskman lestadiolaisten vähäisen kirkossakäynnin johtuvan siitä, että naapuriseurakunnasta (Koivistolta) nuori pappi (joko Fagerlund tai Bäckman)) piti heidän kanssaan kokouksia (KA. PTA. Cf:11. Kuolemajärven srkert. 18-21.9.1893).

⁸⁴⁹ Pastori Arhur Leopold Heidemanin (1862-1928) toiminnan aiheuttamista ristiriidoista keväällä 1886 Lappeen seurakunnassa oli aikaisemmin puhetta luvussa 2.1.4. Heidemanin Lappeen kirkkoraadin edessä pitämä puolustuspuhe julkaistiin myöhemmin Yhdysvalloissa Rauhan Tervehdys-nimisessä lehdessä. Siinä Heideman kiistää hyökänneensä ketään vastaan henkilökohtaisesti. Yhdysvalloissa Heideman oli keskeinen lestadiolaisvaikuttaja nousten siellä hajaannusten jälkeen Suomen vanhoillislestadiolaisuutta vastaavan suunnan (Mission Union of Apostolic Lutheran Congregations) johtajaksi. Suuntaa kutsuttiin Heidemanin keskeisen roolin takia myös heidemanilaisuudeksi (LU 21/16.3.1886, 40/25.5.1886, 42/1.6.1886, 46/15.6.1886; Rauhan Tervehdys (USA) 5/1941,71-76; Castrén 1957, 522; Christmas In Zion 1988, 458-64; Kinnunen 1993, 15-16).

korostamaan kirkon luonnetta tunnustuksellisenä yhteisönä. Hän vastusti esimerkiksi ehtoollispakon poistamista kirkon jäseniltä. Kirkon oli Råberghin mielestä vaadittava sekä konfirmointia että osallistumista ehtoolliselle. Niille kirkon jäsenille, jotka eivät halunneet noudattaa kirkon järjestystä, oli mielummin varattava mahdollisuus erota kirkosta laajentamalla uskonnonvapautta.⁸⁵⁰ Råbergh lausuikin muutaman kerran, että jos joku ei halunnut kokonaisuudessaan hyväksyä luterilaisen kirkon oppia, olisi kyseisen henkilön erottava kirkosta. Ensimmäisen kerran piispa joutui Viipurin läänin alueella tekemisiin lestadiolaisuuden kanssa Kuolemajärvellä syksyllä 1893 piispantarkastuksessa. Tällöin hän arvosteli herätysliikettä väärästä Jumalan Sanan viran tulkinnasta sekä siitä, että *syntien anteeksiantamisessa tehdään seurakunta välittäjäksi ihmisen ja Jumalan välillä*. Myös Uudellakirkolla hän moitti muutamaa päivää myöhemmin samalla tavalla lestadiolaisuutta. Myöhemmin piispan arvostelua saivat liikkeen opilliset *yksipuolisuudet, nöyryyden puute ja käsitys, että kaikki muut ovat väärässä*.⁸⁵¹

Muutamat liikkeeseen kuulumattomat kirkkoherrat ottivat lestadiolaisuuteen sen saavuttua myönteisen kannan. Herätysliikkeeseen hyväksyvästi suhtautuneista kirkkoherroista tunnetuin oli Koiviston kirkkoherra Erik Johan Liljestränd.⁸⁵² Myös Impilahden kirkkoherra Niilo Hulkkonen antoi liikkeestä myönteisiä lausuntoja, mutta hänen asenteensa muuttui myöhemmin täysin kielteiseksi.⁸⁵³ Myönteinen asenne oli myös Käkisalmen v.t. kirkkoherralla Gustaf Artur Palmrothilla, jonka saarnoja lestadiolaiset kävivät kuuntelemassa myös naapuriseurakunnista.⁸⁵⁴ Papiston asenne säilyi pääosin kielteisenä koko 1800-luvun. Lestadiolaisuuden säilyessä kuitenkin uskollisena kirkolle alettiin useissa seurakunnissa nähdä liikkeessä yhä enemmän positiivisia piirteitä.⁸⁵⁵ Kuten *Raittila* on tutkimuksissaan todennut, oli ennen kaikkea ehtoollisen sakramentti sitonut lestadiolaisia luterilaiseen kirkkoon myös herätyksen "kiivaimpana" aikana. Ehtoollisella lestadiolaiset kävivät ahkerasti, vaikka heidät muuten nähtiin jumalanpalveluksissa harvoin.⁸⁵⁶

⁸⁵⁰ Herman Råberghin kausi Porvoon hiippakunnan piispana alkoi vuonna 1892. Colliander 1910, 7; Murtorinne 1986, 187-188). Piispan käsitykset tulivat hyvin esille hänen Jaakkiman piispantarkastuksessa (3.-5.9.1895) pitämässään puheessa: "Evankelis-luterilaisessa kirkossa on Jumalan puhdas sana ja sakramenttinsa. Sen kirkkomme historia todistaa, että Pyhä Henki on tässä kirkossa voimallisesti vaikuttanut."

⁸⁵¹ KA. PTA. Cf:11. Kuolemajärven ptptk. 18-21.9.1893; Uudenkirkon ptptk. 2 1-25.9.1893, Uukuniemen ptptk. 26-29.6.1894, Impilahden ptptk. 30.6.-2.7.1894; Jaakkiman ptptk. 3-5.9.1895, Cf:12. Kivennavan srkert. 16-19.10.1896, Hollolan ptptk 21.10.1896.

⁸⁵² MMA. LSKA. KoiKA. II Cd. Ptptk. 12-13.7.1888 ja srkert. 11.7.1888.

⁸⁵³ KA. PTA. Cf:11. Impilahden srkert. 1.7.1894.

⁸⁵⁴ Luukka 1964a, 191.

⁸⁵⁵ KA. PTA. Cf:11. Kurkijoen srkert. 3.7.1894 (Adolf Emerik Olsoni); Koiviston srkert. 14.5.1895 (Erik Johan Liljestränd); Ruskealan srkert. 31.8.1895 (Johan Jalkanen); Cf:12. Käkisalmen srkert. 2.10.1896 (Konstantin Helén).

⁸⁵⁶ Raittila 1976, 211-213; Esim. KA. PTA. Cf:11. Viipurin srkert. 18.4.1895 (C. F. Gräsbeck), Cf:12. Savitaipaleen srkert. 1.6.1896 (Viktor Olof Pesonius).

Alla oleva taulukko kuvaa lestadiolaisuudesta käytettyjen nimitysten muuttamista Karjalassa.⁸⁵⁷

TAULUKKO 1

Seurakunta- ja rovastikuntakertomuksissa lestadiolaisuudesta käytettyjen nimitysten muuttuminen vuosina 1875 - 1916 Karjalassa

Lestadiolaisuudesta käytetty nimi-	1880 -	1884 -	1888 -	1892 -	1901 -
tys	1883	1887	1891	1896	1916
lahko, harhaoppi, villioppi	3	19	20	19	14
lestadiolaiset, uusi oppi, uskovaiset, suunta	1	4	8	2	7
hihhulit	4	9	4	-	-
Ei selvää nimitystä	-	-	1	1	1
Yhteensä	8	32	33	22	22

Nimityksiin näyttää vaikuttaneen kirkon ylemmän johdon mielipiteet. Liikkeen saapuessa papisto käytti usein herätysliikkeestä negatiivista nimitystä hihhulit tai hihhulilaiset. Piispa Alopaeuksen puolueeton asenne on saattanut vaikuttaa siihen, että herätysliikettä nimitettiin 1880-luvun puolivälin jälkeen termillä lestadiolaiset. Piispa Råbergh asennoitui lestadiolaisuuteen negatiivisemmin kuin edeltäjänsä, ja tämä heijastui liikkeestä käytettyihin nimityksiin. Oma lukunsa on Kuopion hiippakunta, jossa piispa Gustaf Johanssonin asenne näkyy selvästi seurakuntakertomuksissa. Ainoat lestadiolaisuudesta käytetyt termit ovat villioppi ja harhaoppi. Johanssonin poleemisella kirjalla, jossa hän koko arvovallallaan asettui lestadiolaisuutta vastaan, oli vaikutusta papiston asenteisiin. Myös Oulun läänin seurakunnissa käytettiin lestadiolaisuudesta 1890-luvulla lähes yksinomaan lahkonnimitystä.⁸⁵⁸ Huolimatta siitä, että herätysliike määriteltiin 1800-luvun lopulla edelleen lahkoksi, lisääntyivät myönteiset arviot liikkeen vaikutuksista, ja sen katsottiin suhtautuvan myönteisemmin luterilaiseen kirkkoon ja papistoon.⁸⁵⁹

2.5.2 Eksklusiivisena herätysliikkeiden joukossa

Levitessään pohjoisesta uskonnollisena herätyksenä etelään lestadiolaisuus saapui seuduille, joissa vaikutti jokin aikaisempi herätysliike. Usein lestadiolaisuuden eteneminen pysähtyi kyseiselle paikkakunnalle vakiintuneen liikkeen vas-

⁸⁵⁷ Lähteet: KA. PTA. Cg 4:2-4:3, Cf:8-Cf:12; MMA. VTA. Ej:1; Ej:5; LSKA; SavKA; TaiKA; LaKA; OMA. OTA. Eb:3; Eb:38; Eb:40; Eb:46; Eb:72; Eb:88; Eb:90; Eb:147; OutKA. II Cd; ParKA. Cd.

⁸⁵⁸ Talonen 1988a, 51 (Taulukko 4).

⁸⁵⁹ Esimerkiksi Käkisalmen kirkkoherra Konstantin Helén totesi seurakuntakertomuksessaan vuonna 1896: Se kiivaus, mikä yleensä tällä lahkolla on ollut kirkkoa vastaan ja täälläkin alussa oli, on nykyään paljon laimentunut. (KA. PTA. Cf:12. Käkisalmen srkert. 2.10.1896).

tustukseen. Sen sijaan papiston ja tuomiokapitulien toimenpiteillä ei ollut juuriakaan merkitystä. Muutamilta seuduilta löytyy esimerkkejä siitä, miten lestadiolaisuus sai mukaansa muiden herätysliikkeiden jäseniä.⁸⁶⁰ Evankeelisten siirtymisestä lestadiolaisuuteen on tietoja mm. Oulun, Raahen ja Kalajoen seuduilta. Joskus lestadiolaisuuden tuloa edelsi evankelisuudesta vaikutteita saanut herätys. Herätykseen tulleet hakivat lestadiolaisia saarnamiehiä seuroihinsa kuultuaan uudesta opista.⁸⁶¹ Satakuntalaisen pyhä-liikkeen kannattajista valtaosa liittyi lestadiolaisuuteen 1870-luvun lopulla muodostaen paikallisten lestadiolaisyhteisöjen rungon.⁸⁶² Keski-suomalainen kairahtalaisuus sulautui osittain lestadiolaisuuteen 1870-luvulla. Kairahtalaisuutta on tutkinut viime vuosina *Reino Salo*. Hän kertoo artikkelissaan *Vilppu Kairahta ja kairahtalaisuus* liikkeen olleen eräänlainen yltiöevankelisuuden ja yltiölestadiolaisuuden sekoitus. Suurin osa kairahtalaisista kääntyi lestadiolaisuuteen saarnaaja Kustaa Jalon vieraillessa ja asuessa Keski-Suomessa vuosina 1874 - 1875.⁸⁶³

Lestadiolaisuuden ja muiden herätysliikkeiden suhteissa oli avainasemassa lestadiolaisuuden eksklusiivinen seurakuntakäsitys. Se sulki pois yhteistoiminnan lestadiolaisuuden ja muiden herätysliikkeiden väliltä. Niinpä toisten herätysliikkeiden kannattajilta vaadittiin "parannusta". Toisaalta, kun herätysliikkeeseen kuuluneet papit kokoontuivat Iin pappilaan vuonna 1885 he antoivat seuraavan julkilausuman: *Kokous tunnusti yksimielisesti, että ulkopuolella nk. lestadiolaista liikettäkin löytyy Jumalan Hengen työtä, vieläpä opetuslapsen mieltä ja elävää uskoa*. Tästä käsityksestä oli esimerkkejä myös Viipurin läänissä.⁸⁶⁴ Myönteisempi asenne luterilaiseen kirkkoon ja muihin uskonnollisiin ryhmittymiin alkoi näkyä vähitellen Aatu Laitisen toimittamassa *Sanomia Siionista*-lehdessä.

⁸⁶⁰ Lestadiolaisuudessa hyvin arvostettu maallikkosaarnaaja Vilhelm Markkanen (Raittila 1967, n:o 274) oli toiminut ennen lestadiolaistumistaan 12 vuotta heränneiden saarnaajana. Leppävirralla sai lestadiolaisuus erittäin vahvan jalansijan ja sen säteilyvaikutus tuntui voimakkaana myös Pohjois-Karjalassa ja Viipurin läänissä (Kinnunen 1996, 56). Heinäveden ensimmäisistä lestadiolaisista sanottiin, että he olivat leppävirtalaisten tavoin "körttipohjaheränneitä" (Kinnunen 1997, 20).

⁸⁶¹ Raittila 1976, 95 - 105; Kupsala 1995, 15 - 16.

⁸⁶² Satakuntalaisen pyhä-liikkeen ja lestadiolaisuuden yhteyksiä on selvittänyt Oiva Virkkala tutkimuksissaan *Laestadiolaisuus satakuntalaisella maaperällä*. piirteitä Porin seudun laestadiolaisuuden historiasta. - Satakunta XI, Vammala 1939, s. 54 - 75 ja Emil Teodor Gestrin ja satakuntalainen pyhä-liike. SKHS:n julkaisuja. Joensuu 1970.

⁸⁶³ Raittila 1967, n:o 127; Salo 1998, 275.

⁸⁶⁴ SS 2/1886, 25; Vanhoillislestadiolaisuuden keskeisiin vaikuttajiin 1900-luvun alkuvuosikymmenillä kuulunut saarnaaja Heikki Jussila katsoi mukana olleiden Ylivieskan rovastin Johan Petter Bäckmanin, Pudasjärven kirkkoherran Karl Abiel Heikelin ja Merijärven ylimääräisen papin Oskar Immanuel Heikelin "joutuneen heikoiksi evankeliumin puolesta vastatessaan". Iin kokouksesta poissa ollut pastori Athur Leopold Heideman oli myös lausunut negatiivisen arvion Iin kokouksen julkilausumasta: "He kirjoittivat itsensä ulos kristillisyydestä." (Jussila 1948, 52); Ks. MMA. LSKA. HiiKA. II Cf. Ptptk. 23-25.6.1880.

Hän joutui tästä myös arvostelun kohteeksi.⁸⁶⁵ Myöhemmissä lestadiolaisuuden hajaannuksissa tuli eksklusiivisen seurakuntanäkemyksen tulkintaeroista keskeisimpiä hajaannuksiin johtaneita syitä.⁸⁶⁶ Herätysliike säilytti kuitenkin pääosiltaan kielteisen asenteen muihin uskonnollisiin suuntauksiin.

Karjalassa lestadiolaisuus onnistui valtaamaan lähinnä renqvistiläisyyden heikentymisen seurauksena syntyneen uskonnollisen tyhjiön. Liperissä pohjoisen herätysliike sai kannatusta niissä kylissä, joissa yhtä sukupolvea aikaisemmin oli renqvistiläisyys ollut vallalla. Myös Kontiolahdella renqvistiläisen kasvatuksen saaneitten perheitten seuraavaa polvea liittyi lestadiolaisuuteen.⁸⁶⁷ Lestadiolaisuuden ja renqvistiläisyyden suhteista on varsin vähän tietoa muualta. Tähän on syynä lestadiolaisuuden kannatuksen vähäisyys renqvistiläisyyden ydinalueella Sortavalan maalaiskunnassa. Renqvistiläisyys suhtautui yleensä kielteisesti lestadiolaisuuteen. Toisaalta lestadiolaispastori Vilhelm Ferdinand Fagerlundin voimakkaat parannussaarnat synnyttivät renqvistiläisyyden uuden nousun Sortavalan seudulla.⁸⁶⁸

Yksilötasolla tapahtuneesta siirtymisestä toisesta herätysliikkeestä lestadiolaisuuteen löytyi lestadiolaislehtien tervehdyskirjeistä tutkimusalueelta vain yksi esimerkki. Siinä Viipurissa, Koivistolla ja Kotkassa asunut henkilö kuvaa hengellistä kehitystään. Hän kertoo kuuluneensa aikaisemmin hedbergiläisiin (evankelisiin). Kun hän oli kertonut "parannuksenteostaan" näille ystävilleen, he olivat suhtautuneet asiaan erittäin kielteisesti.⁸⁶⁹ Lestadiolaisuuden ja evankelisuuden voimistuminen ajoittuvat Karjalassa samoihin aikoihin, mikä saattoi aiheuttaa taisteluasenteen herätysliikkeiden välille. Tilannetta kärjisti se, että molemmat liikkeet levisivät samoihin pitäjiin,⁸⁷⁰ vieläpä samoihin kyliin.⁸⁷¹

Evankelissävyisen herätyksen muuttumisesta lestadiolaiseksi on lukuisia esimerkkejä Keski-Pohjanmaalta. Viipurin läänin alueella ainoa vastaavantyyppinen kehitys lienee tapahtunut Lappeen Haapajärvellä, jossa 1870-luvun alussa oli alkanut antinomistiseksi evankelisuudeksi arvioitu herätys. Siinä oli kuitenkin lestadiolaisuudelle tyypillisiä piirteitä jo ennen kuin se 1880-luvun alku-

⁸⁶⁵ SS 1/1895, 15 ("Kun eräs veli Vaasasta pyytäen vastausta kirjoittaa, että olen syntiä tehnyt, kun nykyään tunnen kansan kirkkomme kalliimmaksi kuin ensi kiivauden aikana ja lehtiäni ei siksi tilata.").

⁸⁶⁶ 1800- ja 1900-lukujen taitteen hajaannuksissa edustivat uudestiheränneet väljempää seurakuntaoppia kuin vanhoillislestadiolaiset ja esikoislestadiolaiset (Jussila 1948, 59-64; Raittila 1977, 142-143). Myös vanhoillislestadiolaisuuden pääuomasta 1930-luvulla eronnut ryhmittymä, ns rauhansanalaisuus edusti seurakuntakäsitykseltään avoimempaa suuntausta (Raittila 1977, 143).

⁸⁶⁷ Kinnunen 1997, 75-76; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaisaarnaajista.

⁸⁶⁸ Pakkanen 1960, 40, 79-80; Luukka 1964a, 213; Raittila 1967, n:o 608; Kansanaho 1985, 184 - 185.

⁸⁶⁹ SS 9/1889, 167-171 (Hilda Loviisa Korhonen: Herätyksestäni).

⁸⁷⁰ Seuraavissa seurakunnissa oli kumpaankin herätysliikkeeseen kuuluneita vähintään kymmeniä, jopa satoja henkilöitä: Kivennapa, Koivisto, Kuolemajärvi, Savitaipale, Uusikirkko, Pyhäjärvi, Räisälä, Valkjärvi, Vehkalahti (Koskenniemi 1967, 237-238; Luukka 1964a, 223-226).

⁸⁷¹ Esimerkiksi Savitaipaleen Säänjärvellä oli sekä evankelisuutta että lestadiolaisuutta (Mikko Karhulan hst. 25.9.1992).

vuosina sai lopullisesti lestadiolaisuuden ominaispiirteet.⁸⁷² Merkkejä päinvas-
taisesta kehityksestä, jossa lestadiolaissävytteinen herätys olisi muuttunut evan-
kelisuudeksi, ei sen sijaan ole Viipurin läänin alueelta löytynyt. Läänin evan-
kelinen papisto suhtautui lestadiolaisuuteen hyvin vaihtelevasti. Kuten aikaisem-
min todettiin, oli Koiviston kirkkoherra Erik Johan Liljestrand eräs liikkeeseen
myötämielisimmin suhtautuneista papeista, kun taas Muolaan kirkkoherra Jo-
han Albert Tengén antoi erittäin ylimielisen ja halveksivan lausunnon lestadio-
laisuudesta.⁸⁷³

Herännäisyyden ja lestadiolaisuuden kosketukset jäivät Karjalassa vähäi-
siksi. Herännäisyyttä kannatti vain muutamat papit ja Ylä-Karjalaa lukuun otta-
matta se ei saanut tavallisen kansan tukea. Tosin Jaakkiman seurakunnassa oli
kirkkoherra Johan Fredrik Berghin vaikutuksesta jonkin verran herännäisyyttä.
Herännäisyys ei aluksi muitten herätysliikkeiden tapaan hyväksynyt lestadio-
laisuutta. Keskeinen herännäispappi Vilhelmi Malmivaara arvosteli toimitta-
massaan *Hengellisessä Kuukausilehdessä* lestadiolaisuutta lahkolaisuudesta, kir-
konvastaisuudesta ja rippiopista.⁸⁷⁴ Kun lestadiolaisuus pysyi uskollisena lute-
rilaiselle kansankirkolle, alkoivat myönteisemmät arviot lisääntyä heränneiden
piirissä. Varsinkin lestadiolaisuuden hajaannuksessa syntynyt uusiheräys sai
positiivisia arvioita. Huolimatta arvostelusta monet heränneet suhtautuivat les-
tadiolaisuuteen myönteisemmin kuin evankelisuuteen: *Olihan lestadiolaisuuskin
liike, joka oli oppinut ikävöimään (kuten herännäisyys) elämää.*⁸⁷⁵ Siirtymisiä herän-
näisyydestä lestadiolaisuuteen tai päinvastoin ei Karjalassa liene tapahtunut.
Ainakaan lähteissä ei sellaisesta ole merkintöjä. Toisaalta Karjalan lestadiolai-
suuden kanssa tiiviissä yhteydessä olleella Pohjois-Savon lestadiolaisuudella oli
"juuret" herännäisyydessä. Heränneitä liittyi lestadiolaisuuteen varsinkin Lep-
pävirroilla ja Heinävedellä. Savon lestadiolaisuuden keskeinen vaikuttaja, saar-
naaja Vilhelm Markkanen, oli toiminut heränneiden saarnaajana.⁸⁷⁶ 1900-luvulla
herännäisyyden ja lestadiolaisuuden suhteita voisi luonnehtia korrekteiksi.
Molemmat liikkeet kunnioittivat toisiaan ja yhteistyötä esiintyi ainakin käytän-
tön asioissa. Kun vuonna 1931 Viipurissa järjestettiin herättäjäjuhlat, toimi Vii-

⁸⁷² Kinnunen 1993, 11; Kansanaho 1967, 57.

⁸⁷³ Tengénin lausunto: "*Hihhulia löytyy seurakunnissa hyvin vähän. Sillä kansa pitää kirjoit-
tun Jumalan sanan niin kallisarvoisena, ettei hihhulit voita puolellensa. Sen tähden harvat
kuulevat hihhulin puhetta: Jumala tulee alati lihaan, Kristus on veljessä, siellä sinun
pitää häntä etsimän ja löytämän. Niin paljon kansa kuitenkin ymmärtää, ettei Kristus
ole etsittävä ihmisessä, ei hihhuliveljessäkään.*" (KA. PTA. Cg 4:3. Muolaan rvkkert.
7.3.1890).

⁸⁷⁴ Kares 1941, 267; 1942, 33-36.

⁸⁷⁵ Kares 1942, 36-38.

⁸⁷⁶ Leppävirralla sai lestadiolaisuus erittäin vahvan jalansijan ja sen säteilyvaikutus tun-
tui voimakkaana myös Pohjois-Karjalassa ja Viipurin läänissä (Kinnunen 1996, 56).
Heinäveden ensimmäisistä lestadiolaisista sanottiin, että he olivat leppävirtalaisten
tavoin "körttipohjaheränneitä". (Kinnunen 1997, 20; OMA. Laestadiana 10. Juuso
Markkasen muistelmat 1951-1957; Maria Nykäsen hst. 4.8.1951; Raittila 1967, n:ot 129
ja 274; Kares 1942, 210); Siirtymistä lestadiolaisuudesta herännäisyyteen kertoo Kares
tapahtuneen Paavolan seurakunnassa Vilhelmi Malmivaaran ollessa seurakunnan
kirkkoherrana 1890-luvulla (Kares 1942, 86-87).

purin Rauhanyhdistyksen rukoushuone herättäjäjuhlien puhujien ruokailupaikana.⁸⁷⁷

Uukuniemeläisen herätysliikkeen alkuvaiheet sisältävät mielenkiintoisia, liikkeen lestadiolaisuuteen sitovia yksityiskohtia. Yleensä tutkimuksissa on korostettu uukuniemeläisen herätyksen yhteyttä Sortavalan renqvistiläisyyteen ja Jaakkiman herännäisyyteen. On painotettu sitä, että uukuniemeläisyyden johtohenkilöt saivat nuoruudessaan vaikutteita näistä seudulla aikaisemmin toimineista herätysliikkeistä.⁸⁷⁸ Sen sijaan Uukuniemellä samaan aikaan vaikuttaneiden lestadiolaisuuden ja vapaakirkollisuuden merkitystä on vähätelty.⁸⁷⁹

Uukuniemeläinen saarnaaja Olli Hälvä perheineen

Paikallinen lestadiolainen perimätieto kertoo kahden keskeisen uukuniemeläisyyden saarnamiehen ja vaikuttajan, Paavo Sihvosen (1864-1946) sekä Olli Hälvän (1869-1944), liittyneen lestadiolaisuuteen herätysliikkeen saapuessa paikakunnalle 1880-luvulla ja 1890-luvun alussa. Saarnaaja Juho Hannosen poika Johan Alarik Hannonen on muistellut heidän olleen lestadiolaisten toiminnassa mukana vielä vuonna 1894. Heistä nimenomaan Olli Hälvä oli ollut herätysliikkeessä *koko paljon mukana*, mutta papisto ja myöhemmin Paavo Sihvonen olivat vetäneet hänet pois liikkeestä. Hälvän ja Sihvosen on muisteltu liittyneen lestadiolaisuudesta luopumisen jälkeen Sortavalan renqvistiläisyyteen. Tämä tieto soveltuu yhteen uukuniemeläisyyden oman perimätiedon kanssa. Sen mukaan Olli Hälvä ja Paavo Sihvonen ystävästyivät Sortavalasta 1891 Matrin kylään muuttaneen renqvistiläisen naissaarnaajan Maria Hannosen (o.s.

⁸⁷⁷ VÄ:n Jouluku 1981, 8 - 10 (Leevi Vironmäki: Patterinmäellä ja sen varjossa).

⁸⁷⁸ Suutarinen 1970, 62-63; Kansanaho 1985, 186; Valkeapää 1990, 4.

⁸⁷⁹ Esim. Repo 1981, 29; Ks. myös Pörsti 1970, 96; Suutarinen 1970, 55; Kansanaho 1985, 186.

Arponen) kanssa. Kun Maria Hannonen muutti vuonna 1898 takaisin Sor-tavalaan, jäi alkaneen liikkeen johto Olli Hälvän ja Paavo Sihvosen käsiin. *Veikko Suutarinen* on pitäjäkirjassa todennut Paavo Sihvoseen tukeutuen:

Veljesyhteys oli saanut heti synnyttyään kokea hajoittavan tuulenpuuskan, kun Viipurin suunnalta vieraantuntuista parannusoppia tuli pitäjään. Nämä äskenheränneet suostui-vat siihen oppiin, jopa Hälväkin oli vähällä sotkeutua.⁸⁸⁰ Myös Erkki Lemisen kirjoitta-maan 100-vuotishistoriikkiin sisältyy viittaus lestadiolaisyyteksiin: Tosin samoihin ai-koihin Viipurin suunnalta levisi myös lestadiolaista herätystä Uukuniemelle. Tästä syntyi tietenkin hämminkiä Niukkalan miesten mielissä. He joutuivat käymään kovia sisäisiä taisteluita. Nuoria uskovia kun olivat, ei heillä ollut vielä opillista selvyyttä näissä moni-mutkaisilta tuntuissa asioissa. Paavo Sihvonen siinä sitten, hyvin vakaa kirkonmies kun alusta asti oli, johti joukkoa niin, ettei heistä ns. lestadiolaisia tullut.⁸⁸¹

Varsinkin Olli Hälvä suhtautui myötämielisesti myös vapaakirkollisiin virtauk-siin.⁸⁸²

Hyppääjäliikkeen ja skoptsilaisuuden yhteydet lestadiolaisuuteen olivat vähäiset. Henkilötasolla kontaktit ovat tuskin olleet yleisiä. Ainoa tähän suun-taan viittaava tieto on aikaisemmin kuvattu tapaus Jäσκεstä. Syytettyjen kirk-koneuvostolle antamat vastaukset opillisiin kysymyksiin viittaavat siihen, että he olisivat olleet lestadiolaisia tai saaneet vaikutteita lestadiolaisuudesta. Syyte-tyt katsoivat muun muassa, että kaikilla uskovilla oli valta antaa syntejä anteek-si. Uskon he totesivat syntyvän vain kuulosta, sillä kirjoitettu Sana oli kuollut. Syytetyt katsoivat kasteesta olevan hyötyä vain, jos ihminen teki parannuksen. Nämä kaikki olivat lestadiolaisuuteen liittyviä oppikäsityksiä.⁸⁸³ Hyppääjälii-kettä esiintyi osittain samoilla alueilla kuin lestadiolaisuutta. Tästä on merkkejä myös Inkerissä. Esimerkiksi Valkjärvellä oli Valkeamatkan kylä yksi hyppääjä-liikkeen tukikohdista. Samassa kylässä alkoivat lestadiolaisherätykset 1890-lu-vulla. Liikkeiden osittaisesta päällekkäisestä ilmenemisestä herää kysymys, muodostuiko hyppääjäliikkeen taantuessa lestadiolaisuudesta korvaava kanava uskonnolliselle ja yhteiskunnalliselle protestille.

Tiedot varsinaisten eriuskolaisliikkeiden ja lestadiolaisuuden kohtaami-sesta Viipurin läänin alueella ovat vähäisiä. Yleensä lestadiolaisuus torjui alku-hämmennyksen jälkeen bap-tismin ja anglosaksisesta maailmasta levinneet se-paraatioliikkeet. Vasta 1900-luvun puolella liike joutui ennen kaikkea helluntai-laisuuden ja vapaakirkollisuuden kanssa rajankäyntiin.

⁸⁸⁰ MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Pörsti 1970, 94-95; Suutarinen 1970, 54; Leminen 1986, 14-15; Otto Matikaisen puhst. 14.9.1994.

⁸⁸¹ Leminen 1986, 13; Uukuniemeläisyyden ja lestadiolaisuuden yhteisistä "juurista" to-distavat myös molempien liikkeiden sijoittuminen samoihin kyliin (Niukkalaan ja Matriin).

⁸⁸² Leminen 1986, 16.

⁸⁸³ Ikonen 1966, 65-68.

2.5.3 Ortodoksien keskuudessa

Lestadiolaisuus sai kannatusta ortodoksiväestön keskuudessa niissä pitäjissä, joissa ortodoksisuus oli vähemmistönä luterilaisen väestön keskuudessa. Varsinkin Pohjois-Karjalassa Liperin, Polvijärven ja Kuusjärven pitäjissä pohjoisesta tullut luterilainen herätysliike sai mukaansa merkittävän määrän ortodoksisen kirkon jäseniä. Erikoista on, että herätysliike levisi näissä pitäjissä nimenomaan niihin kyliin, joissa asui runsaasti ortodoksiväestöä. Kun seudulla avioliitot solmittiin yli kirkkokuntarajojen, oli lähes kaikissa lestadiolaisperheissä sekä ortodoksisen että luterilaisen kirkon jäseniä. Ensimmäisiä herätykseen liittyneitä oli Heikki Hiltunen, jonka äiti oli ortodoksi.⁸⁸⁴ Lestadiolaisuudella oli Liperissä vahva kannatus Harmaasalon ortodoksivoittoisessa kylässä.⁸⁸⁵ Kylässä syttyivät herätykset molempiin kirkkokuntiin kuuluvien keskuudessa. Saarnaajana toimi ortodoksi Iivana Mutanen 1880-luvulta alkaen. Hänen veljensä Matfeij (Matti) Mutanen saarnasi myös jonkin verran, mutta tiedot hänen saarnaajuudestaan ovat 1900-luvun alkuvuosilta.

Harmaasalon asukkaista kerrotaan enemmistön liittyneen herätykseen. Se, että yli puolet kylän asukkaista oli ortodokseja, ei muodostunut esteeksi herätysliikkeen etenemiselle. Olihan kylän saarnamies Iivana Mutanenkin ortodoksisen kirkon jäsen. Koska luterilaisilla saarnamiehillä ei ollut lupa pitää hartaustilaisuuksia ortodoksisissa taloissa, oli herätysliikkeen leviämisen edellytyksenä omaan kirkkokuntaan kuuluvien saarnaajien toiminta. Luterilaisten saarnaamisen ortodoksikodeissa pyrki ortodoksinen papisto estämään. Tähän he pyysivät viranomaisten apua. Viranomaiset eivät puuttuneet ortodoksien samanuskoisten hallinnoimissa taloissa pitämiin hartaustilaisuuksiin. Ainoastaan luterilaisten ortodoksitaloissa pitämiin seuroihin tartuttiin. Tosin ortodoksinen papisto yritti omilla toimenpiteillään estää ortodoksiseen kirkkoon kuuluvien saarnaajien toimintaa. Perimätieto kertoo, että Iivana Mutanen asetettiin Taipaleen seurakunnan kirkkoherra Venzezlav Diakonowin⁸⁸⁶ toimesta "pannaan", ja häneltä kiellettiin kirkkossakäynti ja ehtoollinen. Diakonow yritti hajottaa ortodoksiseen kirkkoon kuuluvien saarnaajien pitämiä seuratilaisuuksia, mutta ilmeisesti huo-

⁸⁸⁴ Heikki Hiltunen syntyi 13.4.1849 Liperin Polvijärven Ala-Sotkuman kylässä itsellisen Johan Hildusen ja hänen kreikkalaiskatolisen vaimonsa Balaga Tirkoinin toiseksi nuorimpana poikana. Asuttuaan välillä Pietarissa hän muutti Turun kautta 23.8.1875 Joensuuhun, jossa hän kuoli 11.12.1908 (Raittila 1967, n:o 100).

⁸⁸⁵ *Kauko Mäntylä* ajoittaa tutkimuksessaan lestadiolaisuuden tulon Harmaasalolle ja Sukkulansalolle jonkin verran myöhäisempään ajankohtaan, nimittäin saarnaaja Antti Korhosen (Raittila 1967, n:o 200) muuttoon Harmaasalon naapurikylään Sukkulansalolle vuonna 1889. *Mäntylän* käsityksen mukaan liike levisi tällöin Korhosen kotikylälle ja sieltä käsin Harmaasalolle. Koska Harmaasalolaisen Iivana Mutasen saarnatoiminta on alkanut viimeistään 1880-luvulla, täytyy *Mäntylän* ajoituksen olla liian myöhäinen. Näin ollen perimätiedon ajoitus (viimeistään vuonna 1881) lienee totuudenmukainen (Mäntylä 1953, 18 - 19).

⁸⁸⁶ Venzezlav Diakonow toimi Taipaleen ortodoksisen seurakunnan kirkkoherrana vuosina 1892 - 1912. Diakonow siirtyi Taipaleen seurakunnasta Kuopion seurakuntaan (Salokas 1937, 513 - 515).

nolla menestyksellä.⁸⁸⁷ 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa lestadiolaisuus oli Harmaasalon kylällä voimakkaimmillaan. Lestadiolaisia oli lähes jokaisessa kylän talossa. Herätysliikkeellä oli kannattajia ortodoksien joukossa Liperissä Taipaleen, Komperon, Kokonvaaran, Sukkulansalon ja Särkijärven kylissä, Kuusjärven Vuonoksen ja Sysmän kylissä sekä Polvijärven Horsmanahossa, Sotkumassa ja Mutkanvaarassa. Joensuun lestadiolaisyhteisöönkin kuului ortodokseja.⁸⁸⁸

Vaikka lestadiolaisuus ei Viipurin läänin alueella saanut samalla tavalla otetta ortodoksisesta väestöstä kuin Pohjois-Karjalassa, löytyy hajanaisia tietoja ortodoksien liittymisestä herätysliikkeeseen myös Laatokan Karjalasta. Ainakin Kaukolan, Pyhäjärven, Kurkijoen ja Impilahden lestadiolaisyhteisöihin kuului ortodokseja.⁸⁸⁹ Lisäksi Lappeenrannan lestadiolaisyhteisössä oli joitakin venäläisiä ortodokseja.⁸⁹⁰

Ortodoksisen papiston suhtautumisesta lestadiolaisuuteen löytyy 1800-luvulta tietoa ainoastaan Taipaleen seurakunnan alueelta. Sen sijaan luterilainen piispa Gustaf Johansson puuttui Kuusjärven piispantarkastuksessa lestadiolaisuuden leviämiseen ortodoksien keskuuteen:

Ikävää on...että kiertävät, lutherilaiseen kirkkoon, mutta laestadiolaisuuteen kuuluvat maallikkosaarnaajat, ovat liikkuneet Kreikan uskoisten taloissa. Suuri on se edesvastaus heillä siitä. Eikö siinä ole kylliksi, kun käyvät omia uskolaisiaan eksyttämässä, kun pyrkivät vielä vierasuskoihiakin pettämään.⁸⁹¹

Kuusjärven Vuonoksen kylässä olivat ensimmäiset "parannuksentekijät" perimätiedon mukaan ortodoksiset Iivana Karpoff ja Vasili Lasaroff. He järjestivät innokkaasti kodeissaan seuroja. Lestadiolaisseurojen pito ortodoksisissa taloissa johti lopulta virkavallan puuttumiseen asiaan. Kuusjärven ja Liperin tapahumat saivat valtakunnallista merkitystä. Ilmeisesti viesti lestadiolaisuuden kannatuksesta ortodoksiväestön keskuudessa oli kiirinyt Pietariin saakka. Piis-

⁸⁸⁷ Mäntylä 1953, 15, 72, 79-80. *Mäntylä* kertoo, että Mutanen vapautettiin "pannasta" noin kolmen vuoden kuluttua. Heikki Jussila kertoo myös kreikkalaiskatolisten lestadiolaisten joutumisesta "pannaan" Liperissä tarkoittaen mahdollisesti juuri Mutasen tapausta. Hänen mukaansa lestadiolaiset pääsivät nauttimaan uudelleen ehtoollista vasta yhdeksän vuoden kuluttua: (Jussila 1948, 50). *Pekka Raittila* on kysynyt sekä Taipaleen kirkkoherra Pekka Timoselta että Joensuun ortodoksisen seurakunnan kirkkoherralta Erkki Piiraiselta, mistä "panna-asiassa" oli kysymys, koska Taipaleen seurakunnan arkistosta ei löydy siitä mainintaa. Molemmat ovat sitä mieltä, että kyseessä on epitimea = Synnintunnustuksen yhteydessä määrättävät hengelliset harjoitukset, joiden jälkeen vasta pääsee ehtoolliselle. Näistä ei ole mitään kirjaa pidetty. (ks. *Laestadiana* 10. Ed:2. Liperi/Taipale. Muistiinpanot 29 ja 30.1.1965); SRKA. C:2. jhtk.ptk 16.10.1911.

⁸⁸⁸ Kinnunen 1997, 17 - 20; 2001b, 67 - 68. MKK. Kortistot Outokummun, Joensuun ja Liperin lestadiolaisista.

⁸⁸⁹ Edith Luukkasen hst. 23.9.1994 (Kirkiset Kaukolasta); Kukko 1980, 231-232 (Palakia Klementjeff, Maria Grigorjeff, Konsta Beloff); HÄ 10/1924, 167-169 (Muistelmia naislähetysmatkalta Karjalasta 1924).

⁸⁹⁰ Rautiainen 1926, 7-8, MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920.

⁸⁹¹ OutKA. II Cd. Ptptk. 13-16.9.1897 (Gustaf Johansson).

pa Johansson lähti tapahtumia käsitelleen tuomiokapitulin istunnon jälkeen Pietariin ja Moskovaan ollakseen läsnä Suomen virallisena edustajana keisari Nikolai II:n kruunajaisjuhlassa. Hän kirjoitti matkastaan yksityiskohtaisesti *Teologisessa Aikakauskirjassa* kuvaten ihastuneesti uutta hallitsijaa. Heinäkuun lopulla Kittilän piispantarkastuksessa tuli terveisiä myös lestadiolaisille:

Aina valtaistuimen juurelle on nyt kohonnut valituksia epäjärjestyksistä laestadilaisten kautta, sillä pahennuksia on siitä syntynyt, kun kreikkalaisen kirkon alalle on tunkeuduttu ja valituksia on siitä tullut hallitsijan luo.

Lestadiolaiset merkittiin näin poliittisesti epäluotettaviksi ja hallitsijan arvovaltaa murentaviksi seikkailijoiksi.⁸⁹²

Vähitellen lestadiolaisuus ja ortodoksinen kirkko sopeutuivat rauhanomaiseen rinnakkaiseloon. Lestadiolaiset mielsivät ortodoksinen kirkon samalla tavalla kuin evankelisluterilaisen kirkon osaksi kristillistä esivaltaa. Tärkeintä ei ollut mihin kirkkokuntaan kukin kuului, kunhan uskoi "oikealla" tavalla. Pastori Aatu Laitinen totesi *Sanomia Siionista*-lehdessä:

Jos te uskotte Herran Jeesuksen sovintoveressä synnit ja viat anteeksi, missä ulkonaisen kirkon helmassa te sitten mahtanette olla, olette hyvät ja kalliit kristityt.⁸⁹³

Niinpä sadat lestadiolaiset on siunannut maan poveen ortodoksipappi. Muistotilaisuudessa vainajan kotitalossa, luterilaisella tai ortodoksisella seurakuntatallolla tai rauhanyhdistyksellä muistopuheen on pitänyt lestadiolaissaarnaaja.⁸⁹⁴

Vaikka lestadiolaistuneet ortodoksit pitivät hengellisenä kotinaan herätysliikettä, he arvostivat kirkkoaan instituutiona. Kirkossa käytiin ehtoollisella ja jumalanpalveluksissa, hautaus suoritettiin ortodoksiselle hautausmaalle. Esimerkiksi lestadiolaissaarnaajana toiminut Iivana Mutanen kävi ahkerasti Taipaleen kirkossa. Toisaalta hän katsoi kirkkonsa jumalanpalveluksen pitäytyvän liikaa "muotomenoissa". Perheessä pidettiin ruokarukous kädet luterilaiseen tapaan ristittynä. Lutherin postillaa tai Raamattua Iivana Mutanen luki joka sunnuntai.⁸⁹⁵ Selvin ulospäin näkyvä muutos lestadiolaistuneiden ortodoksien tavoissa oli sekä ristinmerkin että ikonien käytöstä luopuminen lähes kokonaan. Samoin osallistuminen ortodoksis seurakuntien vapaaehtoiseen seurakuntaelämään oli olematonta.⁸⁹⁶

⁸⁹² TAIk 1896, 383 - 393; Kouri 1970, 189; Lohi 1997a, 77; Mustakallio 1998, 211 - 212.

⁸⁹³ SS 9B/1895, 184. Artikkelin oli vastaus Amerikan kirkkoriitoja koskeviin kysymyksiin.

⁸⁹⁴ Tämä johti muutamissa tapauksissa pieniin konflikteihin 1940-luvun lopulla, kun Kuusjärven ja Liperin alueen lestadiolaisuudessa koettiin herätysaikoja. Monet herätykseen liittyneet olivat ortodokseja ja jotkut heistä vaihtoivat kirjansa luterilaiseen kirkkoon. Tämä heijastui Taipaleen kirkkoherran ja seurakunnan lestadiolaisten jäsenten välien kiristymisenä. Kirkkoherra loukkaantui joissakin hautajaistilaisuuksissa pidettyihin saarnoihin (TaipKA. Seurakuntakertomukset).

⁸⁹⁵ Mäntylä 1953, 80.

⁸⁹⁶ Erkki Kinnusen hst. 19.7.1994, 4.8.1997 ja kirje 3.8.1997, Kaarina Kontkasen hst. 5. - 6.7.1996, Emil Lasaroffin hst. 1992, Toini Lasaroffin hst. 2.8.1997.

3 HERÄTYSLIIKE KOLMENA ERI SUUNTANA 1898 - 1939

3.1 Herätysliike kriisissä 1898 - 1911⁸⁹⁷

Siirryttäessä 1900-luvulle alkavat papiston myönteiset lausunnot herätysliikkeen toiminnasta lisääntyä. Lestadiolaisuuden toimintamuodot olivat vakiintuneet ja varsinaiset suuret herätyksen ajat alkoivat olla ohi. Pohjoisen herätysliike oli 1890-luvun lopulta lähtien syvässä kriisissä. Kriisin eräänä syynä oli liikkeen voimakas ekspansio yli kieli- ja kulttuurirajojen. Seuratoimintaa oli 1800-luvun lopulla ainakin saamen, ruotsin, norjan, viron, venäjän ja englannin kielellä. Lestadiolaisuuden äärirajoina olivat Hammerfest pohjoisessa, Muurmannin rannikko ja Vytegra Äänisjärven rannalla idässä, Viron Narva ja Smoolannin Sommen etelässä sekä Astoria Tyynen meren rannalla lännessä. Herätysliike vakiintui Skandinaviassa, Baltiassa, Venäjällä ja Pohjois-Amerikassa hyvin erilaisiin kulttuuriympäristöihin. Kaukana toisistaan sijainneet lestadiolaisyhteisöt alkoivat vähitellen kasvaa eri suuntiin saadessaan vaikutteita ympäröivästä yhteiskunnasta.⁸⁹⁸

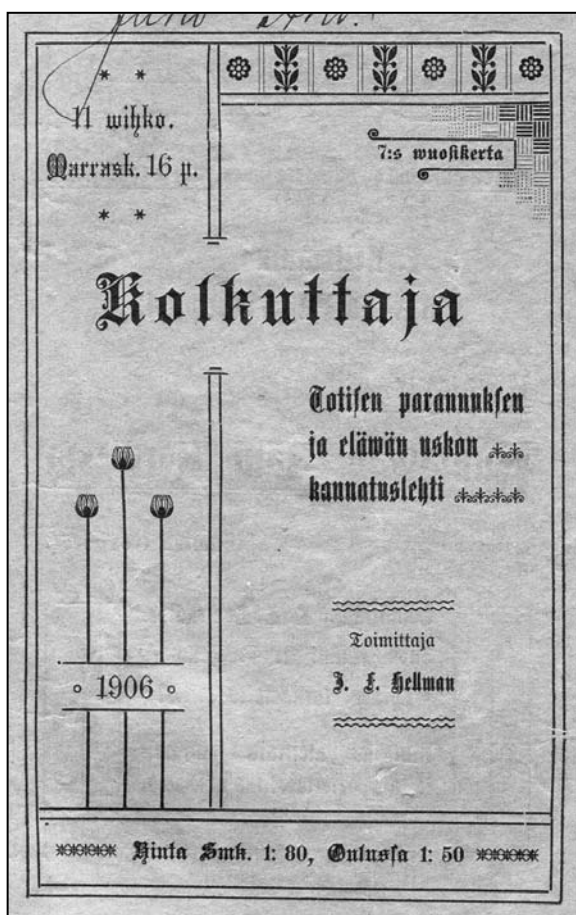
Voimakkaan laajentumisen lisäksi herätysliikettä koettelivat jo ensimmäisen sukupolven aikana erilaisista kristillisyyden käsityksistä johtuneet sisäiset jännitteet. *Aulis Zidbäckin* mielestä opillisten erimielisyyksien ja hajaannusten juuret ulottuvat jopa Laestadiuksen aikaan. Erimielisyyttä aiheutti ristiriita, joka syntyi kun liikkeessä "viljeltiin" ankaraa parannussaarnaa ja sen jäsenille asetettiin "tiukkoja" normeja ja samalla julistettiin "ehdotonta ja vapaata evankeliumia". Myös uudestisyntymisen kokemuksen painotus ja seurakunnan korostaminen pelastuksen yhteisönä saivat aikaan erimielisyyksiä. Henkilöiden välisillä inhimillisillä ristiriidoilla lienee ollut oma merkityksensä riitojen syntymises-

⁸⁹⁷ Väinö Havas määrittelee hajaannuksen ajaksi vuodet 1899 - 1906 vuonna 1927 ilmestyneessä *Laestadiolaisuuden historiassaan* (Havas 1927, 125).

⁸⁹⁸ Raittila 1977, 142; Raittila 1984, 193; Raittila 1987b; Talonen 1988a, 42; Talonen 1988b, 10. Ks. myös Jouko Talosen artikkeli *Suomen lestadiolaisuuden osaryhmät* (Perusta 1/2000, 27 - 29).

sä. Laajoihin mittoihin kasvaneen herätysliikkeen sisällä ilmeni lisäksi kamppailua vallasta. Erot opillisissa painotuksissa johtuivat osittain lestadiolaisyyhteisöjen erilaisista kirkkohistoriallisista taustoista. Suomen keskeiseksi lestadiolaiskeskukseksi nousseen Kittilän vaikuttajajaksilöillä oli herännäistausta. Pohjois-Satakunnan lestadiolaisuudella oli juuret osittain Emil Teodor Gestrinin pyhäliikkeessä, Kurikan ja Jalasjärven lestadiolaisuudella herännäisyydessä, Teuvan lestadiolaisuudella evankelisuuudessa.⁸⁹⁹

Liikkeen sisäiset ristiriidat pahenivat 1800-luvun lopulle tultaessa, kun ensimmäinen lestadiolaiskukupolvi väistyi. Laestadiuksen kuoleman jälkeen epäviralliseksi johtajaksi nousi Juhani Raattamaa. Hän onnistui pitämään liikkeen koossa "vanhimman" arvovallallaan, mutta hänen kuolemansa jälkeen (1899) erimielisyydet kärjistyivät lopulliseksi hajaannukseksi. Samaan aikaan liikkeessä tapahtuneen sukupolvenvaihdoksen kanssa menetti "alkuherätyksen" alue keskeisen asemansa herätysliikkeessä. Lestadiolaisuuteen oli aikaisemmin muodostunut kolme valtakeskusta: Kittilä, Tornionjokilaakso keskuksenaan Lannaavaara ja Jellivaara. Näillä kaikilla oli toisistaan poikkeavia opillisia painotuksia.⁹⁰⁰

Uudenheräyksen epävirallisena äänenkannattajana alkoi vuonna 1900 ilmestyä Kolkuttaja-lehti. Sen toimittajana ja kustantajana toimi oululainen J. F. Hellman. Lehti jatkoi ilmestymistään vuoteen 1918 saakka, vaikka liikkeen piirissä esitettiin varsinkin 1910-luvulla useita kertoja lehden ottamista SLLH:n hallintaan ja sen viralliseksi äänenkannattajaksi.

⁸⁹⁹ Havas 1927, 127 - 129; Zidbäck 1941, 120; Virkkala 1945, 26, 32-33; 72; 1970, 80-99; Hulkko 1956, 25; Raittila 1987a.

⁹⁰⁰ Havas 1927, 129.

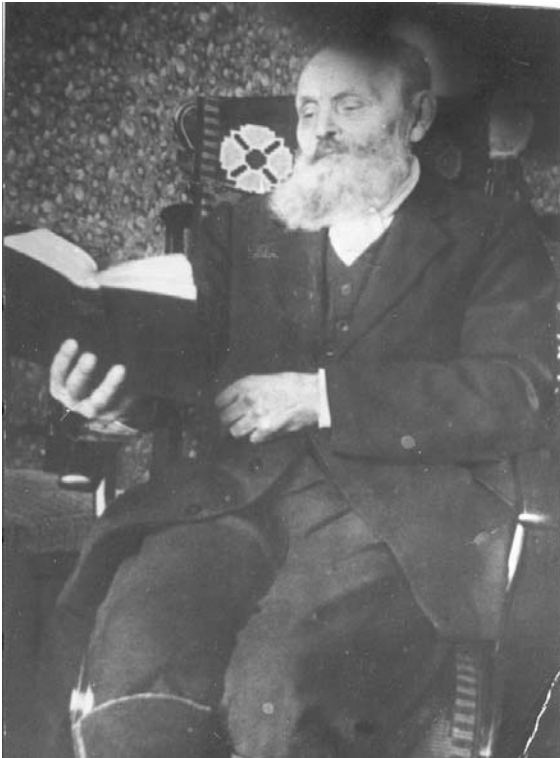

Uudenheräyksen "isiksi" on sanottu kittiläläisiä saarnaajaveljeksiä Pietari Hanhivaaraa (vasemmalla) ja Fredrik Paksuniemeä. Kuvat: LUA

1800-luvun lopulla alkoi herätysliikkeessä olla merkkejä pysähtymisestä. Liikkeeseen kaivattiin virvoituksen ja uudistumisen aikoja. Lestadiolaisuuden luonne alkoi muuttua herätysliikkeestä enemmän perheperinteen varassa eteneväksi kasvatuskristillisyydeksi.⁹⁰¹ Yhteiskunnalliset ja lainsäädännölliset muutokset olivat edesauttaneet liikkeen leviämistä hyvin nopeasti laajoille alueille. Kuitenkin yhteiskunnallinen murros tapahtui lestadiolaisuuden laajalla levinneisyysalueella eri aikoina ja eri tavoin. Tämä aiheutti liikkeen sisällä tulkintaeroja esimerkiksi suhtautumisessa yhteisön jäsenille asetettuihin normeihin. *Kirsti Suolinna* käsityksen mukaan lestadiolaisuus hajosi, koska se ei pystynyt tyydyttämään kaikkien kannattajiensa tarpeita ja ajamaan heidän etujaan. Myös lainsäädännölliset erot valtioiden välillä edistivät liikkeen hajoamista. Suomen Ruotsia liberaalimpi kirkkolaki antoi herätysliikkeelle mahdollisuuden kehittyä täällä itsetietoisemmaksi ryhmäksi kuin naapurimaassamme. Tällä oli vaikutusta 1800- ja 1900-lukujen taitteen hajaannusten lisäksi myös herätysliikkeen myöhemmissä erimielisyyksissä. Ensimmäisenä herätysliikkeen sisäiset ristiriidat nousivat voimakkaina esille lestadiolaisuuden levinneisyysalueen äärirajoilla: Pohjois-Amerikassa ja Itä-Ruijassa.⁹⁰²

⁹⁰¹ Hulkko 1956, 23-24; Raittila 1987b.

⁹⁰² Brännström 1974, 35; Raittila 1982, 8; Suolinna 1982, 101-102; Raittila 1984, 194; Zidbäck 1941, 158; Amerikan lestadiolaisuuden hajaannuksista ks. Uuras Saarnivaara: *Amerikan lestadiolaisuuden eli apostolis-luterilaisuuden historia*. Ironwood. Mich. 1947 ja *History of Living Christianity in America*. Hancock. Mich. 1974; Palola, Tuomas: *Vaikeasta rauhasta avoimeen taisteluun Amerikan apostolis-luterilaisuus 1884 - 1908*. HYTTK 2000; Itä-Ruijan lestadiolaisuutta ja siinä ilmenneitä erimielisyyksiä on käsitellyt laajasti *Ananias Brune* artikkelissaan *Den levende kristendom i Vadsö* [Norvegia Sacra XIV, 1934 (1938), s. 41-81].

Uuttaheräystä Etelä-Suomessa levittänyt saarnaaja Matti Rasi liikkui jo 1880-luvulla ahkerasti saarnamatkoilla Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa.

Kuva: LUA.

Samaan aikaan, kun herätysliike alkoi menettää dynaamisuuttaan jämähtäen paikalleen, muutos ympäröivässä yhteiskunnassa kiihtyi. Uudet poliittiset ja uskonnolliset aatteet kilpailivat kansalaisten suosiosta. Samalla voimakas teollistuminen, liikenneyhteyksien kehittyminen ja koulutustason nousu saivat aikaan yhteiskunnallisen murroksen, jossa siirryttiin sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskuntaan. Haasteeseen, jonka herätysliikkeen pysähtyminen ja sitä ympäröivän yhteiskunnan kiihtyvä muutos aiheuttivat, vastattiin kolmella eri tavalla. Osa aloitti avautumisen ja yhteistyön muiden uskonnollisten liikkeiden kanssa, osa halusi jatkaa "vanhalla mallilla" ja osa halusi palauttaa liikkeen sananjulistuksen ja normiston niihin käytänteisiin, jotka olivat Pohjois-Ruotsissa herätysten syttymisaikana. Dogmaattisten erimielisyyksien ohella nämä erilaiset strategiat uuden tilanteen edessä johtivat liikkeen pirstoutumiseen. 1800- ja 1900-lukujen taitteen hajaannuksissa syntyi kolme pääryhmää: "esikoiset", "uudestiheränneet" ja "vanhoilliset". Hajaantumisprosessi saattoi kestää joillakin paikkakunnilla vuosikausia, mutta jako vakiintui lopulliseksi Oulussa vuonna 1911 pidetyn lestadiolaisryhmien sovintokokouksen epäonnistuttua.⁹⁰³

⁹⁰³ Sovintokokouksen pöytäkirja (Pöytäkirja lestadiolaisten ryhmien sovintokokouksesta Oulussa maalisk. 22-23 päivinä 1911) ilmestyi Oulussa painettuna samana vuonna suomenkielisenä ja seuraavana vuonna myös ruotsinkielisenä; Kinnunen 1996, 159.

3.2 "Uusi suunta"

3.2.1 Kittilän yhteys

Kuten edellä todettiin, muodostui Kittilästä yksi lestadiolaisuuden keskuksista 1800-luvun lopulla. Paikkakunnalla asui useita henkilöitä, jotka tulivat tunnetuiksi koko herätysliikkeessä. Heillä oli keskeinen vaikutus herätysliikkeen hajaannuksessa syntyneen lestadiolaishaaran, uudenheräyksen syntyvaiheissa. Seurakunnan kirkkoherrana toimi vuosina 1870 - 1883 Karl Abiel Heikel (1846-1919), joka toimitti herätysliikkeen epävirallista äänenkannattajaa (*Kristillinen Kuukausilehti*) vuosina 1880-1882. Hänen on katsottu olleen eräs uudenheräyksen alullepanijoista. Heikeliä huomattavasti keskeisempi osuus oli kuitenkin Hanhiveljeksillä eli Pietari Hanhivaaralla (1833-1926) ja Fredrik Paksuniemellä (1840-1921). Yhteistä Hanhiveljeksillä ja kirkkoherra Heikelillä oli herännäishenkinen kasvatus ja koti.⁹⁰⁴ Myös metsänhoitaja Frans Silénin on väitetty olleen yksi uudenheräyksen "isistä", mutta uuttaheräystä tutkinut *Oiva Virkkala* katsoo nimenomaan Hanhi-Pietin olleen sen sielu.⁹⁰⁵

1800-luvun lopulle tultaessa lestadiolaisuus alkoi Kittilässä⁹⁰⁶ saada painotuksia, joita muissa herätysliikkeen keskuksissa vieroksuttiin. *Aulis Zidbäckin* käsityksen mukaan Kittilään muodostui oppositio lestadiolaisuuden johtavaa aatesuuntaa ja sen edustajia vastaan. Synninpäästön käytöstä luovuttiin paikka paikoin miltei kokonaan, koska sen katsottiin synnyttävän *höllää kristillisyyttä*. Myös siihenastisessa "kristillisyyden" opissa nähtiin korjaamista. Uusiheräys olikin protesti *löyhään synninpäästöön tuudittautunutta* lestadiolaisuutta vastaan.⁹⁰⁷ Uuden suunnan⁹⁰⁸ omaksuneiden mielestä monille oli jäänyt pääasiaksi synninpäästön kautta seurakuntaan pääseminen. Sen sijaan *sydämen uudistaminen* ja persoonallinen uskonelämä jäivät tuntemattomiksi. Tämän takia heidän mielestään monien elämässä alkoi ilmetä *lankeemuksia*, joita tapahtui myös saarnaajien keskuudessa.

Lestadiolaisuuden sisällä syntyneissä ongelmassa käännyttiin Kittilän puoleen, koska Lapin saarnaajista ainoastaan kittiläläiset olivat kierrelleet laajasti Etelä-Suomessa. Monet eteläisen Suomen saarnaajat matkustivat Kittilään *kristillisyyttä* oppimaan jo 1870-luvulta alkaen. Näin syntyi tiivis ystävyysuhteiden verkko ja vilkas kirjeenvaihto eteläisen Suomen ja kittiläläisten välille. Kittilä -

⁹⁰⁴ Raittila 1967, n:ot 74, 335 ja 591; Hulkko 1956, 25; Talonen 2004a, 538 - 539.

⁹⁰⁵ Virkkala 1945, 76.

⁹⁰⁶ Kirkkoherra *Toivo Kulpakko* on *Vartija*-lehdessä olleessa artikkelissaan *Lestadiolaisuuden yhdeksän suuntaa* ajoittanut uudenheräyksen synnyn Kittilässä vuoteen 1887 (*Vartija* 5 - 6/1997, 185).

⁹⁰⁷ Havas 1927, 138 - 139; Zidbäck 1941, 140.

⁹⁰⁸ Uudenheräyksen keskeinen johtaja, kittiläläinen Pietari Hanhivaara, toteaa kilvoitteleensa uudestisyntymisen jälkeen samankaltaisessa uskossa koko ikänsä. Mitään varsinaista uutta oppia tai hajaannusta ei ollut tarkoitus synnyttää. Esimerkiksi hänessä itsessään ei ollut tapahtunut mitään uutta heräystä (Havas 1927, 137; 1930, 3).

Alavieskalainen saarnaaja Juho Pyörre kuului uuden heräämisen viestinviejiin 1800-luvun lopulla.

Kuva: Eeva-Liisa Leskelä

läisten arvovaltaa kasvattivat myös pitäjässä alkaneet laajat herätykset. Etelä-Suomen johtaviin uudestiheränneisiin kuulunut jalasjärveläinen Mikko Saarenpää kuvasi lestadiolaisuuden tilannetta seuraavasti:

Mitä enempi suolatoim armon ja parannuksetoin uskon saarna pääsi valtaan, sitä enempi alkoi sisällinen elämä kuoleentua ja lihallisuus saada sijaa. Mitä parannuksesta puhutaan, suljetaan se kaikki siihen, että viljellään synninpäästöä. Muu synty ei ole niin vahingollinen kuin epäusko, jolla tarkoitetaan yksinomaan sitä, että ei uskota itseään autuaaksi.

Pietististen korostusten (armonmurros, sydämen särkyminen ja sydämen ympärileikkaus) koettiin jääneen lestadiolaisuudessa yksipuolisen evankeliumin julistuksen ja siihen kytkeytyneen seurakuntamuodostuksen varjoon. Herätysliikkeessä katsottiin tarvittavan nyt uutta herätystä. Tämän uuden herätyksen saaneet kertoivat havahtuneensa horrostilasta ja vaativat myös muita lestadiolaisia heräämään uuteen elämään ja tuntemaan uudestaan "syntinsä". Kerrallinen herääminen ei riittänyt. Uusiheräys painotti voimakkaasti "kristillistä valvomista" jokapäiväisessä elämässä.⁹⁰⁹

Juuri uuden heräämisen vaatimuksesta sai muotoutunut lestadiolaisryhmä nimensä. Varsinaisena uudenheräyksen itsenäistymisajankohtana⁹¹⁰ on pi-

⁹⁰⁹ Havas 1929,170-171; Heikel 1899, 41; Zidbäck 1941, 140; Virkkala 1945, 72 - 75; 1968, 3 - 4; Talonen 1988a, 42; Lumijärvi 1990, 31; Kulpakko 1997, 185.

⁹¹⁰ Väinö Havas ajoittaa uudenheräyksen ensimmäisten merkkien ilmenemisen vuosiin 1895 - 1897. Sekä Kullervo Hulkko että Oskar Immanuel Heikel ajoittavat uudenheräyksen alun vuosiin 1894 -1895. *Toivo Kulpakko* katsoo uudenheräyksen murroksen alkaneen Etelä-Suomessa jo vuonna 1893 (Havas 1927, 143 - 144; Hulkko 1956, 26; Heikel 1899, 43; Kulpakko 1997, 185).

dettävä vuosia 1894 - 1896, jolloin siihen liittyneet saarnamiehet aloittivat järjestelmälliset lähetysmatkansa. Voimakas esiinmarssi tapahtui kaksi vuotta myöhemmin, jolloin kevättalvella 1898 Pietari Hanhivaara ja Heikki Syväjärvi kiersivät ympäri Suomea julistamassa uudenheräyksen oppikäsityksiä.⁹¹¹ Hanhivaaran ja Syväjärven ohella uuttaheräystä levittivät Hanhi-Pietin sisaret Maria ja Kaisa Jokela, Mikko Saarenpää, Juho Pyörre sekä Matti Rasi.⁹¹² Leppävirtalainen saarnaaja Heikki Jussila kuvaa kirjeessään veljelleen Jaakko Jussilalle kokemuksiaan uudenheräyksen tulosta Kuopioon kriittisessä sävyssä:

Nyt tulin myös sieltä (Kuopiosta) ja siellä oli kolme päivää Mikko Saarenpää ja sen seuraalaisena Stenius ja Tyyskä Oulusta, Mikkola ja Kultala ym. Pietarista sekä Etelä-Suomesta yhteensä parikymmentä henkeä Wiipurista, Lappeenrannasta, Joensuusta ym. Kyllä minusta näytti siinä seurassa höpeltämistä tapahtuneen jotenki korkealle niin kuin ei valkeutta paljo muualla löytyisi kuin heillä ja Kittilässä. Mutta ei valkeus ole pohjoisessa ja etelässä, vaan on valkeus Jumalassa ja hänen sanassaan.⁹¹³

Ne lestadiolaiset, jotka eivät liittyneet uudenheräyksen vaatimukseen, myönsivät liikkeessä kaivatun herätyksen aikoja. Huolen aiheeksi nähtiin myös ne ”lihalliset lankeemukset”, joita oli tapahtunut nuorison ja jopa saarnamiesten keskuudessa.⁹¹⁴ Esikoislestadiolainen David Johan Rautiainen⁹¹⁵ on kuvannut tuota aikaa seuraavasti:

Alkuperäisen opin puhtaus pimeni saarnaajilta ja sanankuulijoilta. Se johtui siitä, kun huomattavimmat saarnaajat olivat liikemiehiä, rakennusmestareita, kivimuurin omistajia, suutareita, räätäleitä, maalareita ja puuseppämestareita. Komiasti eläjiä, vaikka vekseileillä...Vaan kun se oli huippuunsa noussut, niin liikemiehistä tuli konkurssiherroja...Vaan ei niiltä silti loppunut saarnaamishalu, vaan kulkivat ahkeraan saarnamatkoilla ja lampaita keritsemässä kutsumatta tai lähettämättä.⁹¹⁶

⁹¹¹ Havas 1927, 149 - 151; Virkkala 1968, 5; Raittila 1987b; Silminnäköjen kuvaus Hanhi-Pietin ja Syväjärven pitämistä seuroista Helsingin rauhanyhdistyksellä 1898, ks Salo 1918, 35 - 46. Oskari Vihantola on kuvannut Pomarkun lestadiolaisten keskuudessa syntyneitä vakavia erimielisyyksiä jo vuonna 1891. Ne johtivat paikallisen lestadiolaisyyhteisön jakaantumiseen kahtia. Vihantolan kertoman mukaan *uusi valo* saapui Satakuntaan vuonna 1895 jalasjärveläisen Mikko Saarenpään tuomana (Kares 1952, 162 - 163, 166 - 167).

⁹¹² Havas 1927, 150.

⁹¹³ OMA. Laestadiana 4. Heikki Jussilan kirje 2.11.1898.

⁹¹⁴ Havas 1927, 138; Esimerkkejä lestadiolaisyyhteisöjä paikka paikoin ravistelleista ”pahennuksista”: HPKK. John Ryselin Lappeenrannasta 8.8.1898; Heikki Kultala Pietarista 30.8.1898; KA. HKE. Erland Rantasen muistelmat; Kares 1952, 163.

⁹¹⁵ Raittila 1967, n:o 419. Ks. myös liite 1.

⁹¹⁶ Rautiainen 1926, 8 - 9; Yksi surullisimmista tapauksista oli pomarkkulaisen kauppiaan ja saarnaajan Frans Fredrik Grönroosin (s. 1850) konkurssi. Se jätti monet hänen lainojansa taanneet uskonystävät puille paljaille. Grönroos itse pakeni velkojiaan Amerikkaan. Pomarkun lestadiolaisuutta kohtasi tapauksen jälkeen *hallayö* (Raittila 1967, n:o 63; Kares 1952, 157 - 163; Vuonokari 1974, 39).

Oikeutetusta kritiikistä huolimatta katsoivat uudenheräyksen vastustajat suunnan repäisseen *eri opilla ja hengellä varustetun eriseurain*. He eivät katsoneet voitavansa hylätä entistä uskoaan ja oppiaan. Monin paikoin uudenheräyksen innokkaimmat kannattajat tuomitsivat entisen kristillisyyden vääräksi ja vaativat parannusta kaikilta. Tähän vaatimukseen pahentuivat monet niistä lestadiolaiskristityistä, jotka katsoivat *kilvoitelleensa puhtaalla omallatunnolla*. Lisäksi torjuttiin uudenheräyksen näkemys evankeliumin ja pyhityksen suhteesta. *Armo ja sen sisältämät armoneuvot* olivat heidän mukaansa opettaja ja voiman lähde uskonkilvoituksessa.⁹¹⁷ Uudessaheräyksessä arvosteltiin varsinkin alussa ilmennyttä *evankeliumia vieroksuvaan henkeä*.⁹¹⁸

Kittilän noustua Suomen lestadiolaisuuden merkittäväksi keskuksesi koontuivat vuosittain suuret lestadiolaisjoukot sinne seuroihin. Helsinkiä ja Pietaria myöten nähtiin tarpeelliseksi, että varsinkin saarnaajat kävisivät Kittilässä.⁹¹⁹ Esimerkiksi Helsingin tunnetuimmat saarnaajat, Gustaf Adolf Sundström ja Karl Wilkman, vierailivat siellä.⁹²⁰ Pietarin saarnaajista Heikki Kultala, Karl Teodor Lindström ja Juho Mikkola kävivät Kittilässä. Varsinkin vuonna 1896 olivat monet Etelä-Suomen saarnaajat *Kittilän valkeutta* hakemassa.⁹²¹ Ryhmän oman identiteetin luomista vahvisti epävirallisen äänenkannattajan, *Kolkuttajalehden*, julkaisemisen aloittaminen vuonna 1900. Lehden näytenumero oli ilmestynyt jo syyskuussa edellisenä vuonna.⁹²² Uudenheräyksen oppi saavutti vastakaikua Kittilän ohella ennen kaikkea Itä-Lapissa. Kannatusta oli Rovaniemen seudulla sekä Siika-, Pyhä- ja Kalajokivarsilla, vaikka näillä alueilla vanhoillislestadiolaisuus oli vahvempi. Myös Etelä-Pohjanmaalla (varsinkin Teuvalla, Kurikassa ja Jalasjärvellä) ja Porin ympäristössä oli uudellaheräyksellä vahvaa kannatusta. Etelä-Suomessa se sai merkittäviä asemia yleensä kaupunkien lestadiolaisyhteisöissä. Alkuvaiheessa uuteenheräykseen liittyivät monessa Etelä-Suomen kaupungissa lähes kaikki lestadiolaiset. Vähitellen osa heistä siirtyi vanhoillis- tai esikoislestadiolaisuuteen. Uudenheräyksen omaksui ilmeisesti keskimääräistä enemmän yhteisöjen varakkaimmat jäsenet, vaikkei jakautuminen tapahtunutkaan suoranaisesti yhteiskunnallisen aseman perusteella.⁹²³

3.2.2 Järjestäytyminen Suomen Lähetysseuran Haaraosastoksi

Uudestiheränneiden toiminta organisoitiin täysin eri pohjalta kuin muiden lestadiolaisryhmien. Kimmokkeen antajana oli kuitenkin mitä ilmeisemmin vanhoillislestadiolaisuuden organisoituminen syksyllä 1906. Noin kuukausi vanhoillislestadiolaisten ensimmäisen saarnaajakokouksen jälkeen julkaisivat uudestiheränneet saarnaajat Mikko Saarenpää ja Juho Pyörre *Kolkuttajassa* kirjeen, jolla käynnistettiin uudestiheränneitten järjestäytyminen pakanalähetys-

⁹¹⁷ Havas 1927, 142; Havas 1929, 171; Virkkala 1945, 108-109; Väyrynen 1988, 41.

⁹¹⁸ Havas 1927, 140 - 141; Havas 1930, 4.

⁹¹⁹ Zidbäck 1941, 145; Jussila 1948, 48.

⁹²⁰ Väyrynen 1988, 41.

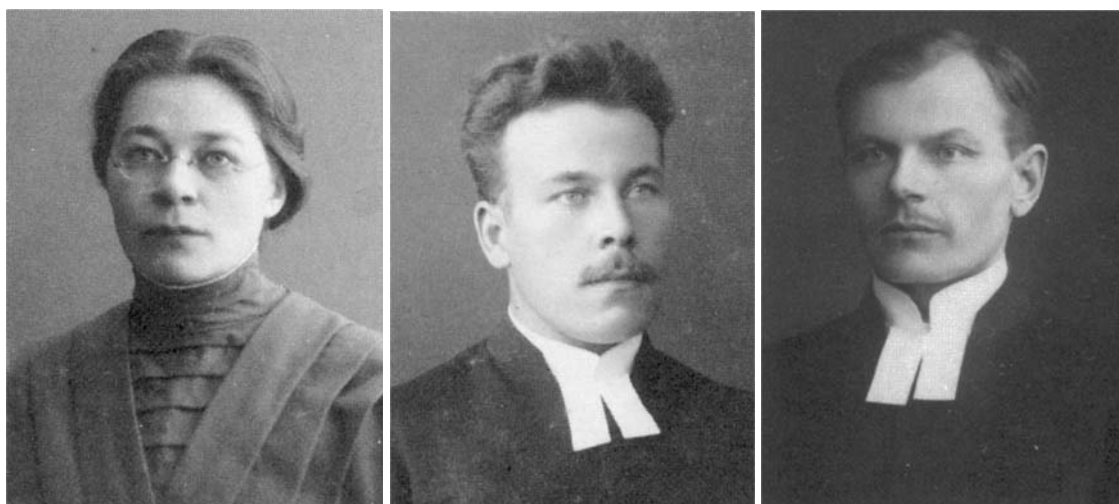
⁹²¹ Raittila 1967, n:ot 214, 253, 289; Jussila 1948, 66.

⁹²² Raittila 1967, 322.

⁹²³ Havas 1927, 160; Raittila 1987b; Jussila 1948, 69; Talonen 1988a, 42.

keen ympärille. Perustava kokous pidettiin Oulussa 19.2.1908, jolloin päätettiin liittyä haaraosastona Suomen Lähetysseuraan. Näin syntyi Suomen Lähetysseuran Laestadiolainen Haaraosasto, jonka lähetyskohteeksi esitettiin Kiinaa.⁹²⁴ Hanke pääsi nopeasti käyntiin ja ensimmäiset uudenheräyksen kannattamat lähetysaarnajat olivat Ida Rönkä (vuodesta 1909) ja Helmi Heikinheimo (vuodesta 1911). Vuonna 1913 lähtivät Jaakko Ojanperä, Eliel Auno ja viimeksimainitun morsian Hellin Karlsson, joiden kaikkien lähetyskohteena oli alkuperäisten suunnitelmien mukaisesti Kiina.⁹²⁵

Haaraosaston toimintaa johtamaan valittiin päätoimikunta, johon kuuluivat Viipurin läänin alueelta saarnaaja Juho Mikkola Kuokkalasta vuodesta 1914 vuoteen 1923 ja kenkätehtailija Pekka Kinnunen Lappeenrannasta vuodesta 1923 alkaen. Haaraosaston valtakunnallinen jäsenmäärä vaihteli parin ensimmäisen vuosikymmenen aikana tuhannen jäsenen molemmilla puolin. Suurimmillaan se oli 1920-luvun puolivälissä, jolloin jäsenmäärä oli noin 2000. Uudestihäränneitten järjestö oli valtakunnallinen organisaatio, johon paikalliset liikkeen kannattajat liittyivät henkilöjäseninä. Järjestöllä ei ollut paikallisosastoja.

Uudenheräyksen pakanalähetteinä Kiinassa toimivat Helmi Heikinheimo (vuodesta 1909), Jaakko Ojanperä ja Eliel Auno.

Uudestihäränneet saattoivat kuulua paikallisiin rauhanyhdistyksiin niillä paikakunnilla, missä heillä oli muiden lestadiolaissuuntien kanssa yhteinen koontumistila tai missä uudestihäränneet olivat saaneet koko rauhanyhdistyksen hallintaansa. Haaraosaston jäsenistä noin viidesosa asui Viipurin läänin alueella ja kymmenesosa Pohjois-Karjalassa. Näin ollen Karjalan uudellaheräyksellä oli varsin keskeinen merkitys suunnalle myös valtakunnallisesti.⁹²⁶ Liikkee-

⁹²⁴ Kolk 11/1906, 177-178; Kolkuttajan Lähetysseuran 1/1907, 2-6; Kupsala 1995, 68. Pakanalähetystyö herätti kiinnostusta varsin yllättävilläkin tahoilla, sillä haaraosaston asiamiehiksi valittiin amerikkalainen pastori Arthur Leopold Heideman sekä saarnaaja John Pollari (OMA. Laestadiana 2. Bb:1).

⁹²⁵ Saarilahti 1960, 82, 84-85.

⁹²⁶ OMA. Laestadiana 2. Uudestihäränneitten ja vanhoillislestadiolaisten yhdessä hallitsemia rauhanyhdistyksiä olivat mm. Helsingin ja Viipurin rauhanyhdistykset. *Erk-*

seen kuuluneiden liittyminen haaraosaston jäseniksi vaihteli huomattavasti paikkakunnittain. Useilla paikkakunnilla siihen liittyivät vain aktiivisimmat liikkeen jäsenet.⁹²⁷ Lisäksi uudenheräyksen keskuudessa oli jo alkuvaiheessa erimielisyyttä organisoitumisesta. Osa liikkeen jäsenistä olisi halunnut perustaa itsenäisen lähetyjärjestön, joka ei olisi riippuvainen Suomen Lähetysseurasta.⁹²⁸ Vaikka järjestäytyminen lähetyseuran haaraosastoksi aiheutti ristiriitoja, merkitsi yhteisen järjestön syntyminen uudenheräyksen toiminnan tiivistymistä ja organisoitumista. Toisaalta liikkeen piirissä heräsi ajatus lestadiolaisuudessa syntyneen repeämän korjaamiseksi.⁹²⁹

3.2.3 Uusiheräys Karjalassa

Uusiheräys saavutti alkuvaiheessa vahvan aseman Karjalan lestadiolaisuudessa.⁹³⁰ Kaakkois-Suomen lestadiolaissaarnaajista ainakin neljä - Aleksanteri Kumpulainen, Aapo Marttala, Abraham Pentikäinen ja Antti Räsänen - vieraili Kittilässä joko ennen uudenheräyksen esiinmurtautumista tai sen alkuvaiheessa. Sen sijaan pohjoiskarjalaisten saarnaajien ei tiedetä käyneen Kittilässä.⁹³¹ Syntyneet kontaktit Kittilään mahdollistivat uudenheräyksen nopean leviämi-

ki Kuujo mainitsee Viipurin historiassaan virheellisesti sekä uudestiheränneillä että vanhoillislestadiolaisilla olleen hajaannuksen jälkeen omat rukoushuoneet (Kuujo 1981, 430). Sen sijaan Turun ja Joensuun rauhanyhdistykset siirtyivät vähitellen kokonaan uudestiheränneitten hallintaan. Kaikkien kolmen lestadiolaisuuden päähaarauman pitkään yhteisesti ylläpitämiä rauhanyhdistyksiä olivat Haapaveden ja Teuvan rauhanyhdistykset. Haapavedellä kehitys johti vuonna 1933 rauhanyhdistyksen siirtymiseen kokonaan vanhoillislestadiolaisten käsiin muiden lestadiolaisuutien kannatuksen supistuessa samaan aikaan, kun vanhoillislestadiolaisuuden kannatus kasvoi (Kokkonieniemi 1995, 88-92). Myös Nivalassa uudestiheränneitten ja vanhoillislestadiolaisten yhteinen seurahuone siirtyi vanhoillislestadiolaisille vastaavanlaisen kehityksen seurauksena. Niinpä uudestiheränneitten keskuudessa heräsi huoli myös Viipurin rukoushuoneen menettämisestä (HÄ 7-8/1933, 113-114. Y.A.N: Yhä seurahuoneen riistoja).

⁹²⁷ Esim. Lappeenrannassa oli uudestiheränneitten vuonna 1922 perustaman Lappeenrannan Rauhanyhdistyksen jäsenmäärä 34 henkeä ja olipa perustamiskokouksessa paikalla 45 henkilöä. Sen sijaan Suomen Lähetysseuran Laestadiolaisen Haaraosaston jäseniä oli Lappeenrannassa vain kymmenkunta (LKA. LpryA (uh), tilikirjat. Perustamisasiakirjat; OMA. Laestadiana 2). Vastaavanlainen oli tilanne myös Viipurissa (VNKA. OikMA. YRTA. Viipurin Rauhanyhdistystä koskevat asiakirjat, OMA. Laestadiana 2. Bb: 1 - Bb:2).

⁹²⁸ OMA. Laestadiana 2. Bb:1 - 2.

⁹²⁹ Kolk 7/1910, 59-83 (Suomen Lähetysseuran Laestadiolaisen Haaraosaston ylimääräinen yleinen kokous Antreassa 18. - 20.6.1910).

⁹³⁰ Havas 1927, 160.

⁹³¹ Viipurilainen Aleksandra Mäkinen on kertonut Fredrik Paksuniemen saarnan tammikuussa 1895 Viipurissa sisältäneen uudenheräyksen enteitä. Varsinaisesti uusiheräys ”*pääsi matkaan*” paikkakunnalla vuonna 1898. (KA. MEMK. Aleksandra Mäkinen hst.); MIKK, Pekka Hanhivaara nuor. kirje 19.12.1900; Raittila 1967, n:ot 215, 275, 355 ja 444; Virkkala 1945, 115.

sen. Pietarin ja lähes kaikkien Helsingin saarnaajien liittyminen siihen auttoi myöskin suunnan menestystä.

Kun Pietari Hanhivaara ja Heikki Syväjärvi kiersivät eteläisessä Suomessa esittämässä kehotuksen uuteen heräämiseen kevättalvella 1898, he kävivät Pietarin ja Helsingin lisäksi ainakin Joensuussa, Viipurissa, Lappeenrannassa, Kotkassa ja Haminassa. Lappeenrantaan he saapuivat 16.2.1898 jatkaen 19.2. matkaa Haminan ja Kotkan kautta Helsinkiin. Keskusteluun uuttaheräystä levittäneet Jokelan sisarukset olivat myös matkalla mukana. Pietari Hanhivaara oli vierailut jo vuoden 1896 alussa Viipurissa, josta hän jatkoi matkaa Joensuuhun ja edelleen Kuopioon mukanaan viipurilaiset saarnaajat Grels Timonen ja Kalle Rautiainen sekä pietarilainen Juho Mikkola.⁹³² Kalle Rautiainen kiersi myöhemmin Mikko Saarenpään kanssa uudenheräyksen ”lähettinä” eteläisessä Suomessa.⁹³³

Eteläpohjalaiset saarnaajat Mikko Saarenpää ja Iisakki Aho. Saarenpäällä oli keskeinen rooli uudenheräyksen levittäjänä Etelä- ja Kaakkois-Suomessa, Pietarissa sekä Inkerinmaalla. Kuva: Vartijan Ääni 12/1982, 6

Hyvän kuvan tilanteen kehityksestä Itä-Suomessa saa perehtymällä uudenheräyksen vastustajana tunnetuksi tulleen leppävirtalaisen Heikki Jussilan lähettämiin kirjeisiin. Hän kertoo Hanhi-Pietin matkan vaikutuksesta huhtikuussa 1896 positiiviseen sävyyn:

Yleensä on täällä Jumalan valtakunta herännyt sisälliseen valvomiseen ja uskon kilvoitukseen. Siihen suuntaan vaikutti Hanhi-Pieti ja se vaikutus oli tuntuva, vaikka hän ei viipynyt Savossa ja Keski-Karjalassa kuin vähän toista viikkoa.

Matkan seurauksena näyttää Jussilan mukaan olleen Itä-Suomen lestadiolaisyhteisöissä itsetutkistelua: *Valvomattomille kristityille on nyt kurituksen aika ja kaikkien rangaistus käsillä.* Hanhi-Pietin uuden käynnin jälkeen tammikuussa 1898

⁹³² HPKK, Paavo Kainulaisen kirje 22.1.1896; K. T. Lindströmin kirje 18.2.1898; Kristiina Hanhivaaran kirje 20.2.1898; OMA. Laestadiana 9. Aa:2. Emil Koskisen kirje 25.2.1898.

⁹³³ OMA. Laestadiana 9. Aa:1. Kalle Heiskanen Mikko Saarenpäälle 5.2.1899.

Jussilan kirjeissä säilyy pääosin myönteinen sävy, joskin myös kritiikkiä alkaa esiintyä:

(Vilhelm) Markkanen lienee vasta saapunut kotia Joensuusta ym. Minä olen kuullut, että siellä on uudestiheränneet pitäneet häntä ahtaalla. Kaikkialta kuuluu järjestyksiä ja lienee tarvettakin herätä valvomaan. Kuitenkin tarvitsis toimesta osoittaa kohtuullisuutta.

Kesäkuussa samana vuonna asenne Jussilan kirjeissä on jo täysin kielteinen:

Kristillisuus on täällä yhtä rauhallinen kuin ennenkin, mutta Kuopiossa on ollut jokseenkin myrskyinen. Siellä rupesi (Olli) Miettinen ”uutta suuntaa” vaikuttamaan, mutta kristityt perkkasivat näköksälle, minkälainen mädännyt hän todella onki ja nyt se on raatona makaamassa.⁹³⁴

Kittilässä vierailleitten saarnaajien lisäksi uudenheräyksen opin omaksuivat useat muut Karjalan lestadiolaissaarnaajat. Uuteenheräykseen liittyivät alkuvaiheessa tietävästi seuraavat Viipurin läänin saarnaajat: Adam Laakko Savitaipaleelta, Pekka Kinnunen ja John Ryselin Lappeenrannasta, Albin Kuronen, Pekka Turunen ja Kalle Rautiainen Viipurista, Kalle Korhonen ja August Pohjolainen Käkisalimesta, Heikki Kultala Muolaasta, Erkki Miettinen Kotkasta, Joo-seppi Peippo ja Markus Saksi Uudeltakirkolta, Nikodemus Kiesi Kanneljärveltä, Juho Sipolainen Kivennavalta (Käkisalimesta), Juho Pirttinen, Taavetti Loponen ja Iisakki Hirvonen Terijoelta, Matti Vanninen Impilahdelta sekä Antti Pulkkinen Valkjärveltä.⁹³⁵ Pohjoiskarjalaisista saarnaajista uudenheräyksen omaksuivat alussa Kusti Asikainen, Heikki Ihalainen, Paavo Kainulainen ja Pekka Vuorisalo sekä ilmeisesti Matti Auvinen ja Matti Ryynänen.⁹³⁶ Alueella toimineista lestadiolaispapeista liittyi uuteenheräykseen Antrean kappalainen Johan Theodor Bäckman. Sortavalassa ja Antreassa pappina toimineen Vilhelm Fagerlundin asennoitumisesta on ristiriitaisia tietoja, mutta 1920-luvulla Sieviin muuton jälkeen hänet tunnettiin lähinnä uudestiheränneenä.⁹³⁷

Vahvinta suunnan vaikutus oli kaupungeissa sekä Kannaksen itäosissa. Näyttää siltä, että uusiheräys sai aluksi enemmistön puolelleen Lappeenrannassa, Kotkassa, Haminassa, Joensuussa, Viipurissa sekä Käkisalmissa. Viipurissa uudenheräyksen vaikutus alkoi tuntua vuonna 1896, kun saarnaajat Kalle Heiskanen ja Aleksanteri Kumpulainen olivat palanneet syystalvella Kittilän matkaltaan. Koska Kumpulaisessa ja Heiskasessa ilmeni tiukka ja vaativa henki, suhtauduttiin uuteenheräykseen alussa kielteisesti. Ennen pitkää siitä tuli kui-

⁹³⁴ OMA. Laestadiana 4. A:1. Heikki Jussila 17.4.1896, 16.11.1896, 19.1.1898, 28.6.1898.

⁹³⁵ Raittila 1967, n:ot 90, 201, 214, 284, 345, 365, 420, 531, 634; KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst, OMA. Laestadiana 9. Aa:2. Leima Krank Calumetista Mikko Saarenpäälle 27.4.1903, Laestadiana 10. Ec:2. Lyydia Niinisen hst. 28.12.1965 ja Mimmi Pulkkinen hst. 28.12.1965 ja kirje 24.2.1966; Kinnunen 1993, 34, 94; HÄ 7-8/1932.

⁹³⁶ Raittila 1967, n:ot 14, 18, 120, 441, 556.

⁹³⁷ Raittila 1967, n:ot 575 ja 608; Laestadiana 1. Havaksen kok. Ca:102. Vilho H. Kivioja 19.2.1928 ja 21.5.1929; Sorjanen 1999, 38.

tenkin vahvin lestadiolaissuunta kaupungissa.⁹³⁸ Kimmo Aleksanteri Kumpulaisen Kittilän matkaan lienee tullut John Ryseliniltä, joka Lappeenrantaan muutettuaan *oli ollut herättämässä* Kumpulaista.

Perimätiedon mukaan Joensuuhun uudenheräyksen toi leipuri Anders Johan Tapanisen äiti käytyään Pohjanmaalla.⁹³⁹ Asiakirjalähteiden perusteella uudenheräyksen ensimmäisten vaikutteiden tulo on ajoitettavissa vuoteen 1896. Silloin nuohoojamestari Heikki Hiltunen kävi hakemassa Kittilän ”vanhukset” tammikuun alussa Lappeenrannasta. Tämän matkan yhteydessä kittiläläiset kävivät myös Liperissä. Seuraavana vuonna Joensuussa vierailivat uudenheräyksen vaikuttajista Heikki Syväjärvi ja Mikko Saarenpää, vuonna 1898 Hanhi-Pieti sekä Mikko Saarenpää uudelleen ja vuonna 1899 Juho Mikkola Fredrik Paksuniemen kanssa.⁹⁴⁰ Melkein kaikki Joensuun lestadiolaiset liittyivät aluksi uuteenheräykseen. Tosin uudenheräyksen ja vanhoillislestadiolaisuuden välinen raja oli pitkään epäselvä: *Seuroja pidettiin sekaisin, vuoroin kutsuttiin vanhoillisia ja uudestiheränneitä puhujia*. Kummankin osapuolen kannattajat kävivät kuulemassa vastapuolen puhujia. Myös nuohooja Heikki Hiltunen ”horjui” jonkin aikaa. Joensuun Rauhanyhdistyksen pöytäkirjoista sekä aikalaiskirjeistä saa kuvan, että paikkakunnan vanhimmat saarnaajat Heikki Hiltunen ja Mikko Hermann Karjalainen eivät alkuhämmennyksen jälkeen kuitenkaan liittyneet uuteenheräykseen. Molemmat mainitaan vanhoillisten saarnaajina jo vuonna 1900. Uudenheräyksen saarnaajina olivat todennäköisesti puuseppä Paavo Kainulainen, kauppias Kusti Asikainen, kiviliikkeen omistaja Heikki Kinnunen ja kauppias Pekka Vuorisalo.⁹⁴¹

Monessa maaseutupitäjässä uudenheräyksen vaikutus tuntui kuitenkin hyvin vähäisenä. Tällaisia pitäjiä olivat Kaukola, Pyhäjärvi, Säkkijärvi, Ukuniemi, Kuusjärvi, Liperi, Polvijärvi ja Tohmajärvi. Suunta sai vahvan jalansijan Enon, Valkjärven, Impilahden, Terijoen ja Kivennavan lestadiolaisyhteisöissä. Kannatusta oli lisäksi Antreassa, Vehkalahdella, Kymissä, Savitaipaleella, Kuolemajärvellä, Koivistolla, Uudellakirkolla, Räisälässä, Ruskealassa, Hiitolassa ja Jaakkimassa.⁹⁴² Myös Värtsilässä uusiheräys sai aluksi vastakaikua.⁹⁴³

⁹³⁸ KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; Salo 1918, 59; SL 3/1925, 43-44; Rautiainen 1926, 15; Kinnunen 1993, 34.

⁹³⁹ OMA. Laestadiana 9. Aleksander Kumpulaisen kirje 24.7.1896; Laestadiana 10. Ec:1. Helmi Kosusen hst. 7.8.1945.

⁹⁴⁰ JnsRYA (uh). Tulo-, meno- ja omaisuuskirja 1894 - 1928.

⁹⁴¹ OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Helmi Kosusen hst. 7.8.1945. Joensuun Rauhanyhdistyksen pöytäkirjoissa mainitaan saarnaajina 1900-luvun alussa ainoastaan Hiltunen, Karjalainen ja Asikainen (JnsRYA (uh). Jhtkok 18.4.1902).

⁹⁴² Kinnunen 1993, 34; 1996, 163, HÄ 7-8/1932 (Antti Pulkkinen: Hengellisten herätysten alkua ajoilta Valkjärvellä Karjalassa); 10/1940, 132-134 (Matti Vanninen: Muistelmia Itä-Karjalan herätyksestä, joka alkoi Impilahdella vuonna 1879). OMA. Laestadiana 11. Matti Polkon hst. 8.7.1933; Hirvonen 1989, 7.

⁹⁴³ Tähän viittaa se, että narvalaisuus nousi seudun johtavaksi suunnaksi 1900-luvun alussa.

3.2.4 Erimielisyydet uudenheräyksen keskuudessa

3.2.4.1 Narvalaisuus

Synty ja leviäminen

Lestadiolaisen uudenheräyksen sisällä syntyi vuosina 1899 – 1900 äärimmäisen hurmoksellinen liike. Sen juuret ovat Viron lestadiolaisuudessa, ja liike sai kannatusta myös Inkerissä sekä Kaakkois- ja Etelä-Suomessa. Tällä alueella suunnan vaikutus kosketti ainakin lyhytaikaisesti kaikkia lestadiolaisyhteisöjä.⁹⁴⁴

Pietarin lestadiolaisyhteisön välityksellä Skandinavian periferiassa alkanut herätysliike saavutti Viron. Lestadiolaisuuden levitessä Pietariin joutuivat siellä asuneet virolaiset tekemisiin liikkeen kanssa. Jotkut heistä kokivat kääntymyksen, ja kaupungissa alkoi vironkielinen seuratoiminta. Se jatkui 1890-luvulle Villem Vinkelbergin toimiessa saarnaajana. Vironkielinen saarnatoiminta lakasi vähitellen, koska kaikki vironkieliset lestadiolaiset ymmärsivät suomea.⁹⁴⁵ Viron alueelle lestadiolaisuus levisi vuonna 1886. Tällöin Jöhvin seurakunnassa syntynyt Liisa Heinrichson Pietarista vieraili sukulaistensa luona Narvassa. Hän oli liittynyt lestadiolaisuuteen noin vuotta aikaisemmin. Liisa Heinrichson puhui kääntymyksestään sukulaisilleen ja ystävilleen, jolloin seudulla syntyi herätystä.⁹⁴⁶ Viron lestadiolaisuuden voimakas laajenemisvaihe ajoittui 1890-luvun alkuvuosiin. Tässä vaiheessa lestadiolaistuivat melkein kaikki herätysliikkeen saarnaajina myöhemmin toimineet henkilöt.⁹⁴⁷

Lestadiolaisuuden kannatus keskittyi Viron itäosiin, jossa Narvasta muodostui herätysliikkeen keskus. Liikkeeseen kuuluvia oli vuonna 1893 noin 250 henkilöä. Narvasta käsin herätys levisi Narva-Joensuun, Jöhvin ja Viru-Nigulan seurakuntiin. Lestadiolaisuutta oli myös Tallinnassa, jonne vaikutteet tulivat suoraan Suomesta.⁹⁴⁸ Herätysliikkeeseen kuuluneiden määrä Virossa lienee suurimmillaan ollut 400-500 henkilöä.⁹⁴⁹

Viron lestadiolaisten kontaktit suuntautuivat lähinnä Pietariin, josta saarnaajat Karl Teodor Lindström, Juho Mikkola, Heikki Kultala ja Juho Ellonen vierailivat saarnamatkoillaan Narvan seudulla. Virossa papiston asenne liikkeeseen oli alkuvaiheessa erittäin kielteinen. Narvan kirkkoherra Pauckerin painostustoimenpiteiden takia jouduttiin vuokrattu seurahuoneisto sulkemaan joksikin aikaa. Paucker piti lestadiolaisuutta lahkona, ja hän kritisoi useita liikkeen oppikäsitteitä sekä sen harjoittamaa sielunhoitokäytäntöä. Narva-Joen-

⁹⁴⁴ Ks. Kinnunen 2001a: *Narvalaisuus – lestadiolainen väylä helluntaiherätykselle*.

⁹⁴⁵ KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen muistelmat; Talonen 1988b, 13.

⁹⁴⁶ KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen muistelmat; Talonen 1988b, 13-14.

⁹⁴⁷ Virossa toimivat ennen vuosisadan vaihdetta saarnaajina seuraavat henkilöt: Ans Hauki, Klaus Huusman (1870-1920), Juri Jegor, Jaan Kaera, Juri Karja, August Kaswendig, Juri Koch (s. 1859), Kristian Pisu (1820-1903), Peter Saarman (1853-1922), Kristjan Sepp (1864-1918), Juri Vatt (1856- 1926) ja Villem Vinkelberg (s. 1854) (Talonen 1988b, 79-83).

⁹⁴⁸ Erviö 1936, 89-92; Talonen 1988b, 16-18.

⁹⁴⁹ Erviö 1936, 89-92.

suun ja Jöhvin kirkkoherrojen asenne oli samoin kielteinen. Kriitikissään eivät virolaiset papit juurikaan poikenneet suomalaisista virkaveljistään.⁹⁵⁰

Sekä Pekka Raittila että Jouko Talonen toteavat tutkimuksissaan, että narvalaisuus oli lähinnä uudenheräyksen lieveilmiö.⁹⁵¹ Käsittelen narvalaisuutta tässä yhteydessä uudestaheräyksestä eronneena omana suuntanaan, koska sillä oli erillistä seuratoimintaa 1900-luvun kolmella ensimmäisellä vuosikymmenellä. Lisäksi ryhmittymän vaikutus Kaakkois-Suomen, Viron ja Inkerin lestadiolaisyhteisöissä oli merkittävä. Sen vaikutus tuntui joillakin paikkakunnilla talvisotaan saakka. Narvalaisuuden syyt löytyvät uudenheräyksen murroksesta. Pietarin lestadiolaisyhteisö omaksui uudenheräyksen lähes kokonaisuudessaan. Tämän seurauksena tuomittiin siihenastinen "kristillisuus" sekä Pietarissa että koko Etelä-Suomessa. Uudenheräyksen "kiivaimman" vaiheen aikana vieraili narvalainen lestadiolainen Juri Jegor Pietarissa. Hän vei mahdollisesti kielellisten väärinymmärrysten seurauksena *epätoivon opin* Narvaan. Tuloksena oli kaaos Narvan lestadiolaisyhteisössä. Pietarin lestadiolaisyhteisön saarnaajat ja jäsenet olivat olleet Viron lestadiolaisten esikuvina. Nyt nämä *mallikelpoiset kristityt* kertoivatkin olleensa aikaisemmin *kuolleessa sieluntilassa*. Virolaiset lestadiolaiskristityt hätääntyivät sekä omasta että seurakuntansa tilasta.⁹⁵² Yhteisön koontumisissa Raamatun lukeminen alkoi jäädä vähemmälle ja painopiste siirtyi ns. sisäiseen sanaan.⁹⁵³

Syntyi voimakas ekstaattishurmoksellinen herätys, jonka karismaattiseksi johtajaksi nousi Katariina Olli-niminen (ns. Narvan Katri, o.s. Konga, s. 1870) kansannainen. Ekstaattiset ilmiöt, näyt, hurmoskokemukset ja julkiripin vaatimus kuuluivat sisäisen sanan ohella liikkeen tuntomerkkeihin. Katri saattoi julistaa: *Kirjoittakaa ylös, mitä minä puhun, siitä tulee uusi Raamattu*. Pyhän Hengen saamisen ja narvalaisten seurakuntaan pääsemisen ehtona oli julkirippi. Esiintyi myös käsitystä, että julkiripin tehnyt ja seurakunnan päästön saanut uskova tuli pyhäksi eikä tehnyt enää "syntiä".⁹⁵⁴ Narvan seudun lestadiolaiset kokoontuivat

⁹⁵⁰ KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen muistelmat; Erviö 1936, 87; Talonen 1988b, 14, 20.

⁹⁵¹ Raittila 1967, 344; Talonen 1988b, 22.

⁹⁵² KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen hst. 18.10.1936; Havas 1927, 161 – 162.

⁹⁵³ Havas 1927, 162.

⁹⁵⁴ Rautiainen 1926, 16, Havas 1927, 162; Virkkala 1945, 113-114; Jussila 1948, 101-102, Talonen 1988b 23, KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst. OMA. Laestadiana 9. Aa:1. Pietari Hanhivaara Mikko Saarenpäälle 22.2.1900. Erland Rantanen ja Miina Karja (KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen ja Miina Karjan hst. 7.3.1935) ovat kuvanneet haastattelussaan 7.3.1935 tuota aikaa seuraavasti: *Narvalaisuuden perustana olivat ankara synninhätä, joka pakotti ihmiset tunnustamaan syntinsä ja siitä sekä syntien anteeksitodistamisesta seurannut suuri, sydämen täyttävä ilo ja riemu... Alkoi aivan yleinen ja julkinen syntien tunnustaminen. Ihmiset odottivat vain vuoroaan, milloin saisivat polvistua toisten keskelle syntejään tunnustamaan ja saamaan toisilta, jo syntinsä anteeksi saaneilta, todistuksen syntien anteeksi antamisesta. Sen saatuaan täytti tunnustajan suuri ilo ja hän rupesi kiittämään Jumalaa suurin liikutuksin, käsiään taputtaen ja hyppien. Tällaista menoa jatkui aamuun asti. Kerran jälleen oli joukko Narvan uskovaisia matkalla Riiginkylään koulusta pitämään. Heidän joukossaan oli mm. Mihkel Vospert, joka kulki joukon edellä tanssien ja hyppien ja käsiään yhteen lyöden koko matkan sanoen olevansa Jumala*

viikkokausia joka ilta. Jokaisen tuli esittää julkinen synnintunnustus polvillaan. Anteeksianto oli epävarma ja siitä piti seurakunta välillä neuvonpitoa. Monesti "katuvainen" jätettiin paastoamaan ja häntä neuvottiin rukoilemaan oikeata katumuksen armoa. Muutamien kohdalla tämä kesti pitkän ajan, vaikka katuvainen usein vaikeroi tilaansa. Ratkaisu oli viime kädessä Narvan Katrin mielivallassa.⁹⁵⁵

Narvalaisuuden taustoja etsittäessä yksi selitys saattaisi olla Narvan lestadiolaisyyhteisössä ilmenneet erimielisyydet ja kilpailu siitä, *kuka on suurin*.⁹⁵⁶ Tämä johti sisäisten ilmoitusten voimakkaaseen korostamiseen ja "kilpailuun" julkiripin käytössä. Toinen selitys voisi löytyä Narvan seudun herrnhutilaisesta, Kristus-mystiikkaa painottaneesta uskonnollisesta pohjavireestä. Inkerissä ja Viipurin läänissä vaikuttaneen hyppääjäliikkeen vaikutus olisi myös tutkimisen arvoinen. Hurmoksessa ilmeni monia piirteitä, jotka ovat tuttuja hyppääjäliikkeestä. Narvalaisuus syntyi lestadiolaisen herätysliikkeen esiintymisalueen äärimmäisellä eteläreunalla, josta yhteydet liikkeen epäviralliseen johtoon olivat heikot. Tämä osaltaan mahdollisti sen synnyn ja leviämisen.⁹⁵⁷

Narvan lestadiolaisyyhteisö ei ollut yksimielisesti hurmosliikkeessä mukana, vaan eräät sen jäsenet pyysivät jo alkuvaiheessa apua Pietarista. Apu ei kuitenkaan tullut ajoissa. Kun Narvaan saapui Pietarista saarnaaja Kaarle Teodor Lindström, oli hurmosliike täydessä vauhdissa. Lindström pyrki palauttamaan entisen seurajärjestyksen ja nousi Katri Ollia vastaan.⁹⁵⁸ Hurmos ei kuitenkaan asettunut, vaan levisi nopeasti Inkerin maaseudulle ja Pietariin. Narvalaisuus

poja pruuut (Jumalan Pojan morsian)... Kerran eräs Narvasta kotoisin ollut tuli Ropsun kartanoon (narvalaisten lestadiolaisten omistama kartano Inkerin Narvussa) ja näki, miten sen neljä isäntää toisiaan kädestä pitäen hyppivät ympäri huonetta. Tiedustellessaan syytä hän sai vastauksen: *Täällä vietetään tuhlaajapojan häitä*.

⁹⁵⁵ KA. HKE. Erland Rantasen kertomus. Erland Rantanen kuvaa yksityiskohtaisesti tilanteita, joissa hätääntyneet seuravieraat kiemuroivat tuntikausia maassa, tai hakkasivat päätä seinään hokien *järki pois, järki pois*. Havas 1927, 162.

⁹⁵⁶ Pietarilainen saarnaaja Juho Mikkola kertoo kirjeessään Hanhipietille toukokuussa 1896 suurista herätyksistä Narvan seudulla, mutta myös erimielisyyksistä paikallisessa yhteisössä sekä kielellisistä ongelmista: *"Narvassa siellä on ollu suuria heräyksiä viime aikoina, vaan eripuraisuuden henki on tahtonut tunkeutua – ei niin paljon opin suhteen vaan ilmankin, että kuka näkyis suurin olevan ja met kansa emme kykene kielen puolesta heidän kanssaan puhumaan, kun ovat virolaisia."* (HPKK. J. E. Mikkolan kirje 3.5.1896).

⁹⁵⁷ Talonen 1988b, 72; *Oiva Virkkala* pitää narvalaisuutta eräänlaisena uudenheräyksen ja vanhoillislestadiolaisuuden välisenä heiluriliikkeenä. Hänen mielestään uusiheräys syntyi aikaisemman lestadiolaisuuden ulkokohtaisen seurakuntaopin ja äärimmäis-evankelisen suuntauksen vastapainoksi korostaen uskon subjektiivisia puolia. Narvalaisuus merkitsi heilurin palaamista vanhoillislestadiolaista äärtä kohti (Virkkala 1945, 121). Tätä käsitystä tukee Aleksandra Mäkisen muistelu: "Jo vuonna 1899 kesällä Lindström ja Mikko Saarenpää keskustelivat Pietarissa suutari Jalon (Ilmeisesti saarnaaja Kustaa Jalo (Raittila 1967, n:o) asunnossa. Lindström sanoi, että uusiheräys muuttuu körttiläisyydeksi, painuu pimeäksi ja loppuu, ellei ruveta evankeliumia saarnaamaan. (KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst.). Vanhoillislestadiolainen saarnaaja Heikki Jussila on kuvannut narvalaisuutta *moukariksi, joka säälimättä löi uuttaheräystä ja murskasi sen suuressa määrin* (Jussila 1948, 104).

⁹⁵⁸ KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen hst. 18.10.1936; Havas 1927, 162.

tempasi alkuvaiheessa mukaansa suurimman osan Pietarin lestadiolaisyhteisöstä. Kaupungissa tuolloin asuneista saarnaajista sen ulkopuolelle jäi ainoastaan Juho Mikkola. Esimerkiksi Narvaan hurmosta tyynnyttämään lähetetty Kaarle Teodor Lindström teki vielä saman vuoden joulukuussa (1899) julkisen synnintunnustuksen pyytäen anteeksi aikaisempaa vastustustaan.⁹⁵⁹

Lindströmin lisäksi narvalaisuuteen liittyivät Pietarin saarnaajista Heikki Kultala, Axel Helsingius ja Karl Sohlman. Myös Pietarissa hurmosliikkeeseen kuului julkiripin vaatimus, rajut liikutukset ja toisten lestadiolaisten ankara tuomitseminen. Saarnaaja Juho Mikkola kertoi 19.2.1902 päivätyssä kirjeessään taapahtumista seuraavasti:

Moni yksinkertainen ihminen hämmästyí alussa niistä hirveistä tuomioista, varsinkin kun esimiehet yhtyivät samaan työhön. Rukoushuoneessamme alkoi hirveä kiihko, ahdisteltiin jokaista, joka ei ollut yhtä mieltä. Itkeväisille sanottiin: tunnusta syntis. Sinusta on vielä perkele ulos ajamatta!⁹⁶⁰

Seuroissa monet narvalaiset saivat *hengen ilmoituksia*. Narvalaisuuteen liittymättömien saarnaajien oli mahdoton pitää enää seurapuheita. Kun seurakunnan esimiehiä pyydettiin puuttumaan asiaan, nämä totesivat: *Ei siinä ole mitään vikaa*.⁹⁶¹ Narvalaisuuteen liittyi jo tässä vaiheessa helluntailiikkeelle tyypillisiä piirteitä: *Nyt se ilmestyy semmone kristillisyyys kuin apostoliin aikana että tehtään ihmeitä ja tunnustáhtia vielä*. Liikkeen piirissä odotettiin Pyhän Hengen vuodastusta.⁹⁶² Etelä-Suomesta lähtivät monet uudestiheränneet ottamaan selkoa liikkeestä. Heidán joukossaan olivat muun muassa Mikko Saarenpää ja Oskari Grönroos. Jälkimmäinen on kirjannut tuntojaan päiväkirjaansa Pietarissa 13.10.1899: *Semmoista hengen menoa on täällä ollut, että mieleni on siitä kauhistunut. He leikkivät ihmisten omientuntojen kanssa. Paluumatkallaan Grönroos viiipyi Viipurissa, jossa käytiin taistelua narvalaisuutta vastaan. Siellä oli erään kirjansitojan luona meluiset seurat, joita Grönroos kuvasi näin: Siellä pidettiin niin suurta suukopua, että oli aivan kuin jyminä olisi käynyt, kuin suuren rautatehtaan väkivoasara olisi takonut kiehuvaá takkia rautakangeksi*.⁹⁶³

⁹⁵⁹ KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; Virkkala 1945, 115-116; Pms näytenumero 4/15.6.1954); David Johan Rautiainen mainitsee muistelmissaan myös Juho Mikkolan olleen levittämässä narvalaisuutta. Tätä väitettä eivät aikalaislähteet tue (Rautiainen 1926, 16).

⁹⁶⁰ HPKK. Tunnistamaton fragmentti Pietarista 23.8.1900; Havas 1927, 162 - 163; Raittila 1967, n:ot 94, 214; Talonen 1988b, 72; Pietarilaissyntyinen, Outokummussa nykyisin asuva Alma Parviainen mainitsee äitinsä (Maria Kemppinen, o.s. Blomgren, pietarilaisen vanhoillislestadiolaisen saarnaajan August Backin vaimon sisko) muistelleen, että uudenheräyksen ja narvalaisuuden vallattua Pietarin lestadiolaisyhteisön olisi kaupungissa ollut vain kolme vanhoillislestadiolaista perhettä. Seuravieraita painostettiin julkirippiin seurakunnan eteen tokaisemalla: *Ala siekii tulla, kyl siulkii on pöTTYitá*.

⁹⁶¹ Havas 1927, 163.

⁹⁶² HPKK. Antti Räsäsen kirje Kotkasta 22.12.1899.

⁹⁶³ Kares 1952, 172.

Suomeen narvalaisuus saapui lappeenrantalaisen saarnaaja Aleksanteri Kumpulaisen tuomana jo liikkeen alkamisvuonna. Se sai kannatusta Etelä-Suomen kaupunkien lestadiolaisyhteisöissä ja ennen kaikkea uudenheräyksen piirissä. Narvalaisuudella tiedetään olleen laajahkoa kannatusta Helsingissä ja Turussa. Myös Etelä-Pohjanmaalla hurmos sai kannattajia, mutta *alkuhumauksen* mentyä ohi ohjattiin *erehtyneitä keskusteluihin selvään raamatulliseen oppiin*. Monella paikkakunnalla, kuten Satakunnan Ahlaisissa, ei narvalaisia laskettu lainkaan saarnaamaan. Pohjoisessa hurmos eteni Nivalan ja Ylivieskan korkeudelle saakka.⁹⁶⁴

Narvalaisuus jakaantui varsin aikaisessa vaiheessa kahtia. Toisen, maltillisemman suunnan johtoon nousi Karl Teodor Lindström. Toista, kiihvasenkistä, hurmoksellista ja tuomiohenkistä suuntausta johti Aleksanteri Kumpulainen. Lindström ei hyväksynyt Kumpulaisen vaatimusta tarkasta muotoseikkoihin pitäytymisestä synninpäästön yhteydessä eikä ehdotonta julkirippiä. Varsinkin Kumpulainen kiersi ahkerasti oppiaan levittämässä Etelä-Suomen lestadiolaisyhteisöihin. Molemmat narvalaissuunnat erosivat uudestaheräyksestä siinä, että niissä julistettiin "avaraa evankeliumia" vanhoillis- ja esikoislestadiolaisten tavoin.⁹⁶⁵

Pohjois-Karjalassa narvalaisuuden vaikutus rajoittui Joensuuhun ja Värtsilään. Joensuussa narvalaiset pyysivät vuonna 1902 omaa seuravuoroa Joensuun rauhanyhdistyksellä. Johtokunta kielsi kokouksessaan 1.2.1902 yksimielisesti narvalaisten kokoontumisen rukoushuoneella. Asia oli uudelleen esillä vuosikokouksessa 14.2.1902 ja johtokunnan kokouksessa 22.12.1902. Päätös oli molemmissa kokouksissa jälleen kielteinen.⁹⁶⁶ Joensuulainen Helmi Kosunen on muistellut, ettei narvalaisuus päässyt Joensuussa lyhytaikaista ryöppyä pidemmälle.⁹⁶⁷ Narvalaisuuden vaikutus tuntui vahvana ennen kaikkea niillä seuduilla, joista oli vilkkaat yhteydet Pietariin. Esimerkiksi Värtsilän lestadiolaisyhteisöstä yli puolet liittyi alkuvaiheessa mukaan. Paikkakunnan saarnaajista siihen liittyivät Matti Auvinen ja Matti Riikonen, jotka kävivät levittämässä oppia Joensuussa.⁹⁶⁸

⁹⁶⁴ Havas 1927, 163 – 164; Narvalaisuuden leviämisestä ja kannatuksesta eri paikkakunnilla: **Helsinki**: ks. HPKK. Emil Koskisen kirje 7.9.1901 ja MIKK. Emil Koskisen kirje 5.5.1900, G. A. Sundströmin kirje 21.12.1900; **Joensuu**: ks. HPKK. W.L. Tukiainen kirje 30.7.1900, KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; **Kotka**: ks. HPKK. Antti Räsänen kirje 30.4.1902; **Kuolemajärvi**: ks. OMA. Laestadiana 9. Aa:3. Abraham Pentikäisen kirje; **Käkisalmi**: ks. OMA. Laestadiana 9. Aa:2. J.E.Mikkolan kirje 29.6.1904; **Nivala**: ks. HYKHL K/1. Nivala 127, pp. 342-343; 127c, pp. 379-380. **Tampere**: ks. OMA. Laestadiana 9. Aa:3. Juho Sahlmanin kirje 19.1.1901; **Turku**: ks. OMA. Laestadiana 9. Aa:1. Mimmi Ahoniuksen kirje 10.5.1902; **Viipuri**: ks. PKK. Johannes Paksuniemen kirje 28.1.1901, KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; **Ylivieska**: ks. MIKK. J. A. Lassilan kirje 10.12.1902; HYKHL. K/1. Ylivieska 103N, pp. 45; Lisäksi ks. Virkkala 1945, 113, 119-120; Talonen 1988b, 24.

⁹⁶⁵ KA. SKHSA. Aunon kok. Heikki Jussilan kirje Hanhi-veljeksille 28.5.1914; KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; Talonen 1988b, 25.

⁹⁶⁶ JRYA (uh). Pöytäkirjat 1900-1935.

⁹⁶⁷ OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Helmi Kosusen muistelu 18.2.1963.

⁹⁶⁸ OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945.

Viipurin läänin alueen lestadiolaisyhteisöissä tuntui narvalaisuuden vaikutus lähes kaikkialla. Liikettä levittivät ennen kaikkea Aleksanteri Kumpulainen ja Heikki Kultala. Kultala kulki julistamassa oppia Viipurissa, Haminassa ja Kotkassa ja matkalla *oli hyvä sato*.⁹⁶⁹ Viipurissa siihen liittyi mm. kivenhakaajaliikkeen johtaja Mikko Mäkinen,⁹⁷⁰ joka esiintyi jonkin verran saarnaajana. Aikalaiskirjeestä löytyy maininta Kalle Heiskasen liittymisestä narvalaisuuteen. Mahdollisesti myös saarnaaja Kalle Rautiainen oli jonkin aikaa mukana narvalaisuudessa. Hänen poikansa rovasti Väinö Rautiainen (1886 - 1950) on muistellut olleensa Viipurissa useita kertoja narvalaisten seuroissa rukoustenpitäjänä nuorena koulupoikana. Maltillisemmän narvalaisuuden keskushenkilö Karl Teodor Lindström muutti Viipuriin vuosien 1903 - 1905 välisenä aikana. Kun hänen ei annettu saarnata Viipurin seurahuoneella, hän puhui kotiseuroissa. Aleksandra Mäkinen on haastattelussaan arvioinut narvalaisten määräksi Viipurissa vain parikymmentä henkeä. Hurmos tempasi kuitenkin aluksi mukaansa huomattavasti suuremman määrän paikkakunnan lestadiolaisia. Esimerkiksi Johannes Paksuniemi kertoi kirjeessään tammikuussa vuonna 1901 narvalaisuuden olevan vallalla Viipurin lestadiolaisyhteisössä.⁹⁷¹

Käkisalmissa liittyi narvalaisuuteen paikkakunnan kolmesta saarnaajasta kaksi, August Pohjolainen (1872-1947) ja Kalle Korhonen. Myös Kittilästä Käkisalmeen muuttanut metsänhoitaja Frans Silén oli liittynyt hurmosliikkeeseen. Sekä Korhonen että Pohjolainen irtaantuivat siitä kuitenkin pian liittyen takaisin uuteenheräykseen. Sen sijaan Silén oli mukana narvalaisuuden toiminnassa ilmeisesti kuolemaansa saakka.⁹⁷² Hurmos sai pysyvämmin jalansijaa lisäksi Impilahdella.⁹⁷³ Kotkassa narvalaisuutta alkoi esiintyä vuonna 1900. Saarnaaja Antti Räsäsen kirjeistä ilmenee, että lestadiolaisseurakunta oli vielä yksimielinen vuoden 1899 joulukuussa. Huhtikuussa 1902 hän toteaa: *Mennä vuodena ihmiset kovasti touhusivat narvalaisuudessa*.⁹⁷⁴ Myös Lappeenrannassa narvalaisuuden vaikutus oli vahvaa. Olihan toinen liikkeen johtajista kaupungista kotoisin.

⁹⁶⁹ Rautiainen 1926, 16. Rautiainen mainitsee kotkalaisen saarnaajan Erkki Miettisen liittyneen aluksi narvalaisuuteen (Raittila 1967, n:o 284).

⁹⁷⁰ RS 6/1938, 143 (Elias Kokko); Regina Laitisen hst. 29.2.1992.

⁹⁷¹ PKK, Johannes Paksuniemen kirje noin vuodelta 1900; Johannes Paksuniemen kirje 28.1.1902; KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; HÄ 12/1947, 183; OMA. Laestadiana 1. O. H. Jussilan kokoelma. Ba:2/49. Väinö Rautiainen 16.4.1948; Raittila 1967, n:ot 253 ja 420.

⁹⁷² MIKK. August Pohjolan kirje 27.8.1906; Virkkala 1945, 119; Jussila 1948, 105; Raittila 1967, n:o 470. Narvalaisuuden ulkopuolelle jäi paikkakunnan saarnaajista vanhoillislestadiolaisena sittemmin tunnettu Juho Virolainen (Raittila 1967, n:o 551).

⁹⁷³ Saarnaaja Matti Vanninen kertoo artikkelissaan Lindströmin tuoneen narvalaisuuden Impilahdelle. Myös Aleksanteri Kumpulainen sai paljon ystäviä paikkakunnalla. Alkuvaiheessa näytti siltä, että kaikki seudun lestadiolaiset taipuisivat narvalaisuuteen. Suurin osa ilmeisesti luopui kuitenkin ennen pitkää hurmuksesta ja "antoivat Jumalan Hengen nöyryyttää parannukseen". Osa "eksyi kaikenlaisiin opinsuuntiin ja erosi kirkosta tehden puhtaan seurakunnan" (HÄ 10/1940, 132-134).

⁹⁷⁴ HPKK. Antti Räsäsen kirjeet 22.12.1899 ja 30.4.1902.

Lappeenrannassa erimielisyydet narvalaisten ja muiden lestadiolaisten välillä johtivat jopa oikeudenkäynteihin.⁹⁷⁵

Myös Karjalan kannaksen rajapitäjissä oli narvalaisuus vahva 1910-luvun alkuvuosiin saakka. Tällöin vanhoillislestadiolaiset saarnaajat Heikki Jussila ja Taavetti Jokinen pyydettiin Pietarin-matkan yhteydessä seurojen pitoon Uudellekirkolle, jolloin suurin osa Kuolemajärven ja Uudenkirkon lestadiolaisista siirtyi vanhoillislestadiolaisuuteen. Tapahtumaa Jussila kuvasi seuraavasti:⁹⁷⁶

Ollessani saarnaaja August Backin kanssa seuramatkalla Pietarissa, tuli sinne seuroihin Uudeltakirkolta eräs kauppias, jolle Jumala sanan kuulossa avasi ymmärryksen silmät. Hän pyysi: "Lähtekää rakkaat veljet, Uudellekirkolle seuroja pitämään. Meitä on siellä suuri joukko, jotka kaikki olemme eksytyttyjä." Siellä, Daavid Hussin talossa ensimmäisen puheen aikana, nousi heidän saarnaajansa Markku Saksi kolme kertaa pyytämään anteeksi eksymistään. Ja joukko tuli niinkuin lampaat paimenensa perästä. Kun Uudellekirkolle näin aukesi tie, lähetti lähetystoimikunta sinne minut saarnaaja David Jokisen kanssa. Me kuljimme Uudenkirkon, Kuolemajärven ja Koiviston pitäjissä pari kuukautta. Siellä selvisivät melkein kaikki eksytytyt.

Narvalaisuutta esiintyi haastattelutietojen mukaan ainakin pienessä määrin myös Sortavalan – Harlun seudulla,⁹⁷⁷ Jaakkimassa,⁹⁷⁸ Kuolemajärvellä ja Koivistolla.⁹⁷⁹ Narvalaisuuden kannatus näyttää olleen vahvinta kaupungeissa ja taajamissa. Maaseudulla sen kannatus oli vähäistä. Tästä kertoo sekin, ettei yksikään siihen liittyneistä saarnaajista toiminut maanviljelijänä.⁹⁸⁰

Sammuva liike kanavana helluntaiherätykselle

Narvalaisuuden pari vuotta kestäneen etenemisvaiheen jälkeen alkoi liikkeen taantuminen lähes yhtä nopeasti. Niinpä vuonna 1908 oli liikkeen syntymäseudulla Narvassa enää muutamia suunnan kannattajia.⁹⁸¹ Usealla paikkakunnalla

⁹⁷⁵ Kinnunen 1993, 35-37. Myös Lappeenrannassa narvalaisuuden tuntomerkkeihin kuului julkiripin vaatimus. Jos rippi ei seurakuntaa miellyttänyt, se aloitti perimätiedon mukaan laulun: *Ah suruton, koska synnistä lakkaat*. Aikalaiskirjeessä kerrotaan Lappeenrannan lestadiolaisyhdistyksen olleen tuossa vaiheessa jakaantuneena neljään eri ryhmittymään. Siitä huolimatta kokoonnuttiin edelleen rukoushuoneella yhdessä seuroihin (Einari Koposen hst. 28.3.1992; HPKK. Pekka Kinnusen kirje 8.12.1900).

⁹⁷⁶ Jussila 1948, 105-106. Jussilan kertomus saa vahvistusta myös Siionin Lähetyslehdessä olleista muisteluista ja muistokirjoituksista sekä haastatteluista. (Esim. SL 6/1918, 122; 8/1924, 122; 10/1929, 191).

⁹⁷⁷ HYKHL K/1. Harlu 14N, pp. 320.

⁹⁷⁸ HYKHL K/1. Jaakkima 10N, pp. 354.

⁹⁷⁹ Luukka 1964a, 126.

⁹⁸⁰ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista.

⁹⁸¹ OMA. Laestadiana 9. Aa:2. J. E. Mikkolan kirje 2.5.1908.

asettuivat keskeiset lestadiolaisvaikuttajat liikettä vastaan ja toiminta näillä seuduilla hiipui muutaman vuoden kuluttua.⁹⁸²

Voimakasta suoneniskua narvalaisuudelle merkitsi Viipurin ja Lappeenrannan seudulla Ruotsin Lapista tulleiden esikoissaarnaajien vierailut vuosina 1902-1903. Tällöin huomattava osa narvalaisista liittyi esikoislestadiolaisuuteen.⁹⁸³ Tämän mahdollisti Aleksanteri Kumpulaisen joutuminen samaan aikaan vankilaan kolmeksi kuukaudeksi kunnianloukkauksesta.⁹⁸⁴ Tuomio tuli perättömistä lausunnoista, jotka liittyivät lestadiolaisen kauppiaspariskunnan (Heikki ja Maria Pajari) syksyllä 1900 tapahtuneisiin murhiin. Murhatutkimusten yhteydessä syyllistyi Kumpulainen perättömiin syytöksiin, joiden kimmokkeena olivat ilmeisesti uskonnolliset erimielisyydet.⁹⁸⁵

Useat narvalaisuuteen liittyneet saarnaajat palasivat joidenkin vuosien kuluessa lestadiolaisuuden "maltillisempiin" suuntauksiin. Uudestiheräykseen liittyivät saarnaajat Kalle Korhonen, August Pohjolainen ja Heikki Kultala.⁹⁸⁶ Vanhoillislestadiolaisuuteen siirtyivät useat narvalaiset pastori Pekka Fredrik Lappalaisen Itä-Suomeen suorittamien matkojen yhteydessä vuosina 1909-1911. Narvalaisten saarnaajista liittyivät vanhoillislestadiolaisuuteen viipurilainen Mikko Mäkinen⁹⁸⁷ ja värtsiläläinen Matti Auvinen oltuaan narvalaisuudessa useita vuosia.⁹⁸⁸

Narvalaisuudella oli tärkeä osuus helluntailiikkeen ensimmäisten kosketusten syntymisessä Suomeen. Nimittäin Helsingissä asunut narvalaissaarnaaja Johan Johansson (1864-1931)⁹⁸⁹ ja tammisaarelainen muurarimestari Hugo Sjöblom lähtivät jouluna 1910 tapaamaan Kristianiaa norjalaista saarnaajaa Thomas Barrattia, jonka toiminnan seurauksena Kristianian seudulla oli syntynyt

⁹⁸² Esim. Luukka 1964a, 126. Kirjeitten perusteella on narvalaisten toiminnan hiipuminen esimerkiksi Käkisalmessa ajoitettavissa vuoteen 1904 (OMA. Laestadiana 9. Aa:2. J. E. Mikkolan kirjeet 29.6. ja 23.9.1904).

⁹⁸³ PKK. Johannes Paksuniemen kirje 16.4.1902, HPKK. Antti Räsäsen kirje 30.4.1902.

⁹⁸⁴ LKA. Ro ja m:tti. Raastuvanoikeuden ptk:t. Varsinaisasiain ptk:t. Cd:27, § 276; PKK. Johannes Paksuniemen kirje 16.4.1902; MMA. VHA. Päätös 16.12.1901 rkm. Johan Ringvallin valitukseen.

⁹⁸⁵ Oikeudenkäyntiasiakirjoista saa sellaisen käsityksen, että Pajarit olisivat saattaneet olla narvalaisia. Todistajalausunnat kertovat seudun lestadiolaisilla olleen erimielisyyksiä uskonasioissa. Asian käsittelyn yhteydessä kuultiin todistajana muun muassa esikoissaarnaajana myöhemmin tunnetuksi tullutta Niklas Mileniä (Raittila 1967, n:o 293). Todettakoon, ettei murhaajilla ollut mitään yhteyttä lestadiolaisuuteen (MMA. Lappee TA. Lappeen talvikäräjät 29.3.1901, § 233; välikäräjät 7.6.1901, § 2; syyskäräjät 7.10.1901, § 117).

⁹⁸⁶ Havas 1927, 164; Raittila 1967, n:ot 201 ja 214; VÄ 12/1947, 183.

⁹⁸⁷ KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; MKK. Regina Laitisen hst. 29.2.1992.

⁹⁸⁸ Värtsilästä kotoisin ollut saarnaaja Juho Nenonen on haastattelussa 5.8.1945 kertonut Auvisen olleen narvalaisuudessa toistakymmentä vuotta. Tämä ei ole mahdollista, sillä Auvinen kuoli jo vuonna 1911. Hän toimi seudulla vanhoillislestadiolaisena saarnaajana useita vuosia ennen kuolemaansa. Nenonen mainitsi siirtymisen vanhoillisuuteen tapahtuneen Auvisen vaimon kuoleman (1906) jälkeen (OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945; Raittila 1967, n:o 18).

⁹⁸⁹ Raittila 1967, n:o 133.

uskonnollista herätystä.⁹⁹⁰ Vierailun aikana narvalaiset esittivät Barratille pyynnön saapua Suomeen. Johansson ja Sörnäisten yhteiskoulun johtajatar Hanna Castrén (1862-1943) tekivät uuden matkan Kristianiaan helluntaikokouksiin juhannuksena 1911 uudistaen pyyntönsä. Barrattin matka toteutui lopulta syksyllä 1911.⁹⁹¹

Ensimmäiset tilaisuudet järjestettiin Helsingin Rauhanyhdistyksen rukoushuoneella, ensin suuressa salissa, myöhemmin ns. katakombissa. Näissä kokouksissa sai eräs lestadiolaisnainen henkikasteen ja tapahtui myös "sairaiden parantumisia". Barrat kävi matkansa aikana tapaamassa Tammisaassa pääkaupunkiseudun narvalaisten vaikuttajaa Frans Siléniä.⁹⁹² Barrattin matkakohteina olivat lisäksi Kuopio, Viipuri, Pietari, Tampere ja Turku. Näillä paikkakunnilla hän esiintyi myös narvalaisten tilaisuuksissa. Viipurissa Barratt tapasi muun muassa Aleksanteri Kumpulaisen.⁹⁹³ Pietarissa lestadiolaiset (ilm. lähinnä narvalaiset) osallistuivat aktiivisesti Barrattin tilaisuuksiin.⁹⁹⁴

Barrattilla oli ensimmäisellä Suomen-matkallaan yhteyksiä myös vapaakirkollisiin piireihin, metodisteihin sekä baptisteihin. Silti narvalaisten osuus oli ilmeisesti merkittävin. Nimenomaan narvalaiset kutsuivat Barrattin Suomeen ja järjestivät Helsingin Rauhanyhdistykseltä kokoustilat. Matkan järjestelyissä oli Hanna Castrénilla ja Johan Johanssonilla keskeinen osuus. Saarnaaja Johansson toimi ensimmäisellä matkalla Barrattin tulkkina. Kun vuoden 1912 alussa alkoi helluntailiikkeen lehden *Ristin Voiton* julkaiseminen, toimi sen ensimmäisenä (nimellisenä) julkaisijana Hugo Sjöblom. Thomas Barratt hoiti kuitenkin käytännössä päätoimittajan tehtäviä Norjasta käsin.⁹⁹⁵ Alkuvaiheen jälkeen siirtyi

⁹⁹⁰ Narvalaisten ja Barrattin ensimmäiset kontaktit olivat syntyneet jo tammikuussa 1907, jolloin suomalaisia saarnaajia oli ollut mukana hänen kokouksissaan Kristianiaassa. Narvalaiset olivat yrittäneet saada Barrattin Suomeen jo vuonna 1908, mutta suunnitelma oli lykkääntynyt Barrattin pitkän Intian-matkan vuoksi (Ahonen 1994, 36, 43). *Martti Vuollon* mukaan Hugo Sjöblom oli ammatiltaan maalari (Vuollo 1999, 80 - 81).

⁹⁹¹ HÄ 12/1931, 188-189 (Johan Johanssonin muistokirjoitus), Brofeldt 1935, 22, Ahonen 1994, 43.

⁹⁹² Brofeldt 1935, 25; RV 50, 51-52/1971; 3,4/1972, Ahonen 1994, 48-57; Barrattin toiminta aiheutti sekä kiinnostusta että huolta lestadiolaisuuden muissa haarautumisissa (Esim. OMA. Laestadiana 9. Aa:2. Albert ja Hilda Levonin kirje Mikko Saarenpäälle 16.11.1912, Tuomas Lindbergin kirje Mikko Saarenpäälle 15.6.1912. Aleksandra Mäkinen on kertonut Aleksanteri Kumpulaisen *menneen helluntailiikkeeseen lopullisesti, kättäen myös itsensä*. KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst.). Aleksandra Mäkisen tiedon kanssa on ristiriidassa se, että Aleksanteri Kumpulainen ei missään vaiheessa eronnut evankelisluterilaisesta kirkosta. Hän osallistui vuonna 1920 uudenheräyksen kokoukseen Oulussa käyttäen myös kokouksen yhteydessä puheenvuoron (OMA. Laestadiana 2. Cb:1. Vuosikokouksen 18.-19.3.1920 yhteydessä pidetyn neuvottelukokouksen ptk).

⁹⁹³ Brofeldt 1935, 23; Ahonen 1994, 48-57.

⁹⁹⁴ Ahonen 1994, 48, 61.

⁹⁹⁵ RV 4/1972. Venäjän ns. vanhojen uskovaisten perimätieto kertoo kaupungin lestadiolaisyhteisössä tapahtuneesta hajaannuksesta samaan aikaan. Yhteisöstä erosi omaksi seurakunnakseen vapaakirkollisvaikutteinen ryhmä (MKK. Raportti matkasta Pietarin ja Inkerin ns. vanhojen uskovaisten keskuudessa heinäkuussa 1996).

helluntailiikkeen johto pois narvalaisten käsistä. Osa Barrattiin yhteydessä olleista palasi takaisin lestadiolaisuuden muihin haarautumiin. Esimerkiksi Barrattia Suomeen kutsumassa olleet Johan Johansson ja Hugo Sjöblom liittyivät takaisin uuteenheräykseen.⁹⁹⁶ Useat jatkoivat toimintaansa helluntailiikkeessä eittäntyen lestadiolaisuudesta.⁹⁹⁷

Huolimatta siitä, että narvalaisuus menetti kannattajia sekä muille lestadiolaisuuden haaroille että helluntailiikkeelle, jatkoivat narvalaisuuden maltillisemmän haaran kannattajat omia kokoontumisiaan. Karl Teodor Lindström saarnasi kotiseuroissa ja pysyi narvalaisena kuolemaansa (1917) saakka. Helsingissä suunnan kannattajat kokoontuivat rauhanyhdistyksen ns. katakombissa vielä vuosina 1915-1917.⁹⁹⁸ Viipurissa narvalaisten seurojen pito (lukuun ottamatta kotiseuroja) loppui vuonna 1909. Uudestiheränneet ja narvalaiset tekivät sovinnon kaupungissa vuonna 1913.⁹⁹⁹ Viipurin lestadiolaisyhteisöissä narvalaisuuden vaikutus tuntui kuitenkin vielä 1920- ja 1930-luvuilla. Uudenheräyksen sisällä toimineet narvalaiset pitivät tiiviisti yhteyttä keskenään. Pienimuotoista seuratoimintaa oli kodeissa talvisotaan saakka.¹⁰⁰⁰ Samoin suunnan toimintaa oli Koivistolla, Värtsilässä, Harlussa ja Sortavalan seudulla. Kauimmin narvalaiset järjestivät säännöllisesti seuroja Terijoella, jossa puhujana oli Axel Mauritz Helsingius.¹⁰⁰¹

3.2.4.2 Heiskaslaisuus

Suonenjoella syntyneen saarnaaja Aatu Heiskasen (1886 - 1941) toiminnan seurauksena alkoi 1920-luvun alussa uudenheräyksen piirissä kehitys, joka johti erimielisyyksiin hänen ja varsinkin uudestiheränneiden vanhimpien saarnaajien välillä. Muutama vuosi myöhemmin osa uudestiheränneistä seurasi arvostamaansa saarnaajaa uudelle kasteelle ja eroon luterilaisen kirkon jäsenyydestä.

Saarnaaja Aatu Heiskanen oli saanut kodissaan herännäishenkisen kasvatuksen. Muutettuaan vuonna 1901 Helsinkiin kirjansitojan oppiin hän tutustui ensimmäistä kertaa lestadiolaisuuteen. Vaikutteiden antajana oli esikoislestadiolainen Antti Haatasen perhe. Helsingissä asuessaan Heiskanen oli kuitenkin yhteydessä skutnabbilaisten, NMKY:n ja Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen

⁹⁹⁶ HÄ 12/1931, 188-189 (Johan Johanssonin muistokirjoitus, jonka toisena laatijana mainitaan H. Sjöblom); Johan Johansson valittiin Helsingin Rauhanyhdistyksen johtokuntaan uudestaan vuonna 1923. Aikaisemmin hän oli kuulunut johtokuntaan vuosina 1889-1899 (Särkiniemi 1988, 159-160).

⁹⁹⁷ Mm. Hanna Castrén, Anna Brodd ja Matti Rantanen (Brofeldt 1935, 26, 119); Herätysliikekyselyistä löytyi Viipurin läänin alueelta yksi maininta siirtymisestä narvalaisuudesta helluntailiikkeeseen (HYKHL/K 4. Jaakkima 10N, pp. 354).

⁹⁹⁸ Talonen 1989b, 26; Aunuksen Vytegrassa jonkinlainen sovinto uudestiheränneitten ja narvalaisten välille lienee syntynyt jo vuoden 1903 lopulla (Kolk 3/1904, 40-44. Aleks Järvenpään kirje Vytegrasta 25.12.1903), joka kuitenkin rikkoutui vuonna 1908 (MIKK. Anna Polvisen kirje 27.9.1908).

⁹⁹⁹ KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst.

¹⁰⁰⁰ KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; Talonen 1989b, 72; Regina Laitisen hst. 29.2.1992; Antti Vasarin puhst 15.12.2003.

¹⁰⁰¹ Antti Vasarin puhst. 15.12.2003.

kanssa. Muutettuaan vuonna 1906 Kannaksen Terijoelle Heiskanen tutustui uudestiheränneisiin. Kontaktit syntyivät Aatu Heiskasen avioiduttua 1.1.1909 terijokelaisen Anna-Mari Veijalaisen (s. 1892) kanssa. Monet vaimon sukulaisista kuuluivat uuteenheräykseen. Aatu Heiskanen aloitti Terijoen Ollilassa uskonnollisten kokousten pidon lähinnä evankelisen suunnan lipun alla. Vuonna 1909 hän toimi jonkin aikaa Suomen Piipiaseuran matkapapin Armas Roschierin apulaisena ja piti kirjailija Pekka Brofeldtin kanssa yhteisiä herätyskokouksia. Noin vuonna 1912 Aatu Heiskanen teki ”parannuksen” uuteenheräykseen. Hänen työnsä piipiaseuran palveluksessa päättyi. Sananjulistajana hän alkoi liikkua uudenheräyksen piirissä vuonna 1913, ja haaraosaston jäseneksi hän liittyi seuraavana vuonna.¹⁰⁰²

Ensimmäisen kerran Aatu Heiskasen nimi esiintyy *Kolkuttajan* sivuilla vuonna 1915. Hän oli pitänyt alustuksen perhehartaudesta haaraosaston yleisessä ylimääräisessä kokouksessa Kuopiossa 2.- 6.7.1915. Säilyneistä pöytäkirjoista ei käy selville, milloin Aatu Heiskanen palkattiin uudenheräyksen lähetiksi. Ensimmäinen maininta SLLH:n pöytäkirjoista löytyy Aatu Heiskasesta vasta lokakuulta 1920. Siinä todetaan, että hän voi edelleen jatkaa haaraosaston lähettinä. Lisäksi päätettiin nostaa hänen palkkaansa 1000 markasta 1500 markkaan (500€) kuukaudessa.¹⁰⁰³

Todennäköisesti Aatu Heiskanen palkattiin ensimmäisen kerran SLLH:n palvelukseen keväällä 1918. Tällöin varustettiin kolmetoistahenkinen ns. liikkuva ambulanssi valkoisten Karjalan rintamalle. Aatu Heiskanen valittiin ambulanssin kenttäsaarnaajaksi. Heiskasen palkkaaminen herätti jo alussa vastustusta. Esimerkiksi SLLH:n sihteeri Alex Hellman toi esille närkästyneisyytensä kirjeessään 27.4.1918.¹⁰⁰⁴ Vielä vuonna 1919 näyttää Heiskanen nauttineen kuitenkin uudestiheränneiden luottamusta. Hän osallistui SLLH:n vuosikokoukseen ja saarnasi kokousten aikana. Tämä siitä huolimatta, että samana vuonna ilmestyneessä kirjassaan *Armon alla* Heiskanen arvostelee monia lestadiolaisuuden ”perusasioita”. Moitetta saa liikkeen piirissä yleinen tupakanpolto, mutta myös ripin ”pintapuolisuus”. Heiskanen puuttui myös lestadiolaisuudessa keskeisen äänellisen synninpäästön käyttöön:

Jos ajatellaan, ettei Jumala vanhurskauta ketään ilman äänellistä synninpäästöä - missä se muuten on kirjoitettu? - niin meidän täytyisi tehdä tyhjäksi monen kalliin Herran palvelijan armoitus. Eikähän läheskään kaikille ole synninpäästöhetkellä armo kirkastunut.

Aatu Heiskanen joutui tämän jälkeen vastaamaan yhä enemmän muiden uudestiheränneiden syytöksiin ”väärästä opista”.¹⁰⁰⁵

Lopullinen ero Heiskasen ja uudenheräyksen välillä tapahtui vuosina 1922 - 1923. Vaimonsa liittyttyä skutnabbilaisiin Aatu Heiskanen alkoi liikkua sekä

¹⁰⁰² OMA. Laestadian 2. Bb:1; Rantanen 1946, 26 - 40.

¹⁰⁰³ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 23.10.1920, § 141 - 142; Da: 2. Alex Hellman 27.4.1918; Kolk 15/1915, 249 - 262.

¹⁰⁰⁴ OMA. Laestadiana 2. Da: 2. Alex Hellman 27.4.1918; Vuollo 1999, 102.

¹⁰⁰⁵ HÄ 4/1919; Rantanen 1946, 45 - 46.

skutnabbilaisten että evankelisten kokouksissa. Hän esiintyi puhujana kesällä 1922 evankelisten kesäjuhlilla Impilahdella, samoin vuodenvaihteessa 1922 – 1923 Tampereella pidetyillä evankelisten talvipäivillä. Lopullinen välirikko uudenheräyksen kanssa tapahtui kesäkuussa 1923 Lahdessa, kun Aatu Heiskanen meni kasteelle. Ero uudenheräyksen lähetin toimesta oli myönnetty jo puolta vuotta aikaisemmin hänen itsensä pyynnöstä 21.10.1922. Elokuussa samana vuonna Aatu Heiskasen nimi esiintyy skutnabbilaisten evankelistojen luettelossa ja hänestä tuli yhden liikkeen tunnetuimmista saarnaajista. Aatu Heiskanen liikkui tämän jälkeen paljon myös niillä seuduilla, joilla hän oli kiertänyt uudenheräyksen lähetin.¹⁰⁰⁶ Hän käytti skutnabbilaisten lähetinä kiertäessään hyväksen niitä yhteyksiä, jotka olivat syntyneet hänen kuullessaan uuteenheräykseen. Tämä aiheutti sekaannusta monissa uudestiheränneiden yhteisöissä. Tilannetta selkiyttääkseen uudestiheränneet julkaisivat *Huutavan Äänessä* seuraavan tiedotteen:

Koska saarnaaja Aatu Heiskanen on esiintynyt hengessä, joka on evankelisluterilaisen kirkkomme ja kristillisyytemme käsityksiä vastaan monissa tärkeissä uskon peruskysymyksissä, ja koska hän edelleen kiertää kristillisyyden piirissä, keräten varoja erälle toiselle yhdistykselle, olemme murheella pakoitetut veljille ja sisarille avoimesti ilmoittamaan, että Aatu Heiskanen ei näin ollen enään nauti luottamustamme.¹⁰⁰⁷

Vakavimmalta tilanne näytti uudenheräyksen kannalta Kittilässä. Vuonna 1925 kerrottiin *Huutavan Äänessä* huolestuneena uudestikastajain liikkeen leviämisestä erityisesti Kittilän Alakylässä. Artikkelissa todettiin olevan *vielä vakavampaa, kun juuri lestadiolaisia on kääntynyt kannattamaan uutta oppia*. Artikkelissa todettiin Aatu Heiskasen innokkaasti levittäneen sitä.¹⁰⁰⁸ Myös Oulun hiippakunnan johto oli huolissaan kehityksestä. Ratkaisua haettiin lähettämällä nuori ja lahjakas uudestiheränneisiin liittynyt pastori Väinö Havas seurakunnan v.t. kirkkoherraksi. Tilannetta pyrittiin lisäksi selkiyttämään järjestämällä Kittilässä 23. – 25.6. 1925 uudenheräyksen ylimääräinen kokous ja kesäseurat. Kokouksessa käytetyissä puheenvuoroissa puolustettiin voimakkaasti lapsikastetta ja luterilaisen kirkon opetusta lapsikasteesta. Mahdollisesti tähän tilaisuuteen laati Väinö Havas kirjoituksensa *Muutamia sanoja Aatu Heiskasen avoimen kirjeen johdosta*, jossa hän toteaa:

Heiskasen kasteoppi Lutherin ja laestadiolaiskristillisyyden vakaumuksien vastainen... Heiskasen oppi kadotuksesta Jumalan sanan vastainen. Hän kieltää kadotuksen ikuisuuden...Heiskanen kävi kirkon parjaajien ja verivihollisten kastejuhlissa ja puhui heidän kokouksissaan ja nauttii HPE:sta heidän parissaan ollessaan vielä Päätoimikunnan palve-

¹⁰⁰⁶ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 21.10.1922, § 57.

¹⁰⁰⁷ HÄ 6-7/1923, 112. Sitä epätietoisuutta ja niitä ristiriitoja, joita uudenheräyksen piirissä syntyi Aatu Heiskasen toiminnan seurauksena kuvaa hyvin pyhäjokisen saarnaaja Antti Rantalan kirje *Huutavan Äänessä* tammikuussa 1924 (HÄ 1/1924, 10. Antti Rantala: Ilmoitus).

¹⁰⁰⁸ HÄ 1/1924, 11; 4/1925, 55 – 56.

luksessa...Pitää muita lain alla olevina. Itse oikeassa...Perusero Heiskasen ja meidän välillä on hengessä.”¹⁰⁰⁹

Aatu Heiskasen irtautuminen uudenheräyksen piiristä aiheutti lohkeaman liikkeen kannattajien keskuudessa Kittilän lisäksi ainakin Kalajoella ja Impilahdella. Kittilässä Heiskasen kannattajia lienee ollut useita kymmeniä. Samoin nousi ”heiskaslaisten” määrä useisiin kymmeneen Kalajoella, jossa suurin osa Heiskasen seuraajista oli kuten Kittilässä uudestiheränneitä. Sekä Kalajoella että Kittilässä osa ”heiskaslaisista” erosi luterilaisesta kirkosta liittyen vapaakirkkoon.¹⁰¹⁰ Myös Impilahden uudestiheränneitten keskuudessa syntyi repeämä, josta saarnaaja Matti Vanninen toteaa muistelmissaan vuonna 1940: *Mutta jotka eivät nöyrytyneet (parannukseen), ne eksyivät kaikenlaisiin opinsuuntiin ja erosivat kirkosta tehden puhtaan seurakunnan.*¹⁰¹¹ On myös ilmeistä, että tapahtumat Aatu Heiskasen toiminnan ympärillä vaikuttivat hänen kotiseutunsa uudestiheränneitten keskuudessa Terijoella. Toiminta näyttää siellä vähitellen lamaantuneen, kun Heiskanen jättäytyi pois uudenheräyksen yhteydestä. Myös Räisälässä todettiin olevan *kasteoppiin kallistujia.*¹⁰¹²

3.2.4.3 Suomen Lestadiolainen Lähetysliitto

Kun uusiheräys aloitti yhteistyön Suomen Lähetysseuran kanssa, se aiheutti paikoin pelkoa siitä, että uusiheräys menettää vähitellen oman lestadiolaisen luonteensa. Kysymys yhteistyön jatkamisesta lähetysseuran kanssa ja tuon yhteistyön luonne olivat usein esillä uudenheräyksen vuosikokouksissa ja ylimääräisissä kesäkokouksissa.¹⁰¹³ Monien uudestiheränneiden nihkeästä suhtautumisesta kertoo, ettei SLLH:n jäsenmäärä missään vaiheessa noussut kovinkaan suureksi. Esimerkiksi Laatokan Karjalassa oli asennoituminen yhteistyöhön lähetysseuran kanssa aluksi kielteinen. Vain murto-osa uudestiheränneistä liittyi SLLH:n jäseneksi ja monet laiminlöivät jäsenmaksunsa maksamisen. Varsinkin Pohjois-Karjalassa haaraosaston jäsenyys oli vähäistä. Esimerkiksi enolaisia jäseniä löytyy yhdistyksen jäsenluttelosta vuosilta 1907 – 1939 vain muutamia, vaikka Enossa oli vahva uudenheräyksen kannatus. Myös joensuulaiset uudestiheränneet olivat varsin passiivisia jäsenyysasiassa. Herätysliikkeen kirkollistuminen ja protestiluonteen katoaminen sen julistuksesta ohensivat liikkeeseen

¹⁰⁰⁹ OMA. Laestadiana 1. Havaksen kok. Cg:8. Muutamia sanoja Aatu Heiskasen avoimen kirjeen johdosta; Havas 1927, 193 – 194.

¹⁰¹⁰ Havas 1927, 194 – 195; OMA. Laestadiana 1. O. H. Jussilan kok. Ba:1/97. Vilho H. Kivioja Kalajoelta 25.11.1929.

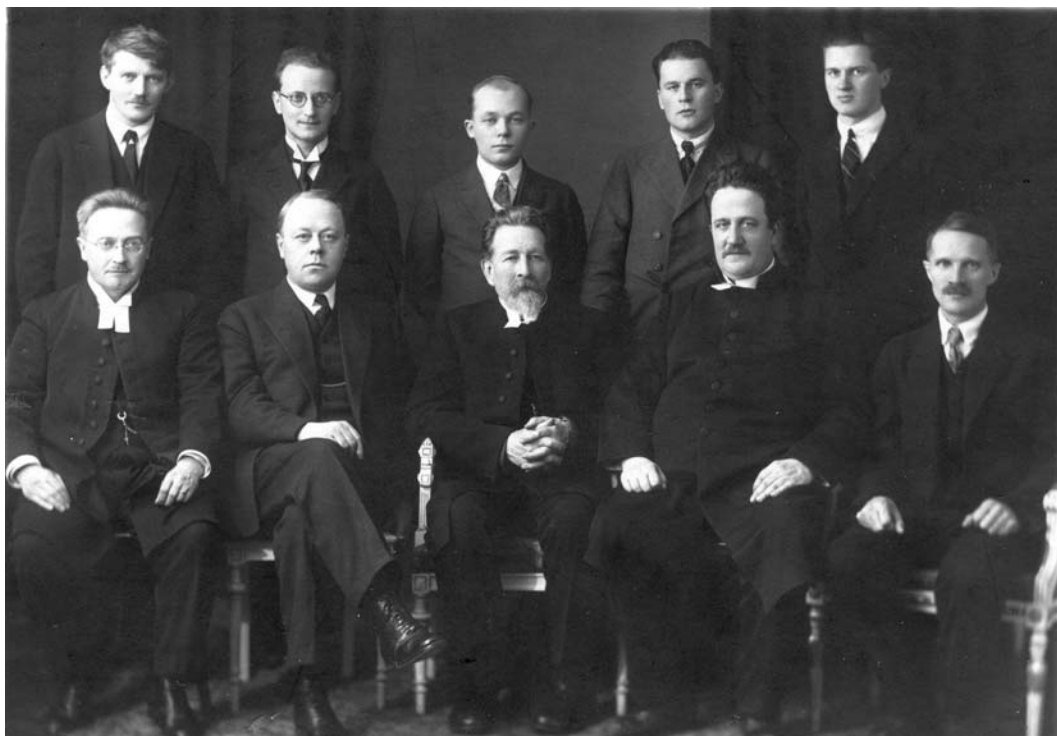
¹⁰¹¹ HÄ 10/1940, 132 – 134 (Matti Vanninen: Muistelmia Itä-Karjalan herätyksestä, joka alkoi Impilahdella vuonna 1879).

¹⁰¹² HÄ 10/1928, 152 (Antti Pulkkinen: Työmaalta).

¹⁰¹³ Esimerkiksi vuoden 1914 kesäkokouksessa Viipurissa käytiin keskustelua yhteistyöstä lähetysseuran kanssa. Kokouksen puheenjohtaja Alex Hellman totesi kuulleensa herätysliikkeen sisällä ilmenevän usealla taholla kielteistä asennetta yhteistyöhön. Kokous totesi kuitenkin yksimielisesti, ettei yhteistyöpäätös ollut väärä (Kolk 9/1914, 275 – 276).

kuuluneiden lestadiolaista identiteettiä. Tasaisin välein tehtiin ehdotuksia, joissa vaadittiin yhteistyön katkaisemista lähetykseuran kanssa.¹⁰¹⁴ Kouvolassa uudestiheränneitten riidat johtivat vuonna 1936 kaksien erillisten ompeluseurojen pitoon. Erimielisyyksiä selvittivät Jaakko Ojanperä ja Uno Juntunen.¹⁰¹⁵

Vähitellen tilanne kuitenkin ajautui avoimeen yhteenottoon herätysliikkeen sisällä. Uudenheräyksen kehitykseen ja yhteistyöhön lähetykseuran kanssa tyytymättömiä johtivat uuteenheräykseen kuuluneet nuoret papit: Kittilän ja

Uuteenheräykseen kuulunutta papistoa Turussa pidetyssä kokouksessa 1930. Vasemmalta istumassa Antti Raunio, Kustavi Lounasheimo, Oskar Immanuel Heikel, Yrjö Kivenoja ja Eiel Laitinen. Seisomassa vasemmalta Yrjö Nummi, Eino Raunio, Einari Peura, Arvi Merikallio ja Martti Miettinen. Heistä Lounasheimo siirtyi vanhoillislestadiolaisuuteen ja Merikallio, Miettinen, Peura ja Kivenoja olivat 1930-luvun lopulla mukana uudenheräyksen opposition toiminnassa.

Paltamon kirkkoherrana ollut Arvi Merikallio (1901 – 1989) ja haaraosaston lähettinä toiminut pastori Martti E. Miettinen sekä kirkkoherra Einari Peura. Merikallio ja Miettinen vaativat irtautumista työyhteystä lähetykseuran kanssa. He ehdottivat liikkeen hengellisen johdon siirtämistä SLLH:n päätoimikunnalta saarnaajainkokoukselle. Peura sekä tunnettu saarnaaja ja katekeetta Jaakko Artur Miettunen (1876 – 1954) olivat huolissaan uudenheräyksen kehityksestä. He herättivät keskustelua uudestisyntymisestä painottaen perinteisiä uudenhe-

¹⁰¹⁴ OMA. Laestadiana 2. Bb: 1 - 2; Ca:1. 5.10.1933, § 103; 13.3.1935, § 64; Ea:2. Heikki Ihalainen 29.4.1911; Ea:3. Heikki Ihalainen 28.2.1913; Ks. Taulukko 2; Vuollo 1999, 157.

¹⁰¹⁵ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 23.9.1936, § 227; 29.10, § 246.

räyksen opillisia käsityksiä. Jaakko Miettusen kritiikin kohteena oli haaraosaston lähettien julistus. Hänen mielestään siitä puuttui ”uudestisyntymisen kokemukset”. Haaraosaston lakkauttamisasia oli esillä sekä Kemijärven että Oulaisen ylimääräisissä kokouksissa kesällä 1937.¹⁰¹⁶ Tukea oppositio sai monilta keskeisiltä uudenheräyksen nuoremman polven saarnaajilta. Haaraosastosta irtottautumista tukivat Amerikkaan lähetetyt saarnaajat Lars Leevi Aaltonen ja Matti Junttila¹⁰¹⁷ sekä haaraosaston lähettinä vuodesta 1935 toiminut Matti Sorsa.¹⁰¹⁸ Haaraosaston päätoimikunnan enemmistö näyttää pitäneen riitaisuuksien organisaattorina pastori Martti E. Miettistä. Häntä syytettiin hajoittamistoinnista sekä vallankaappausyrityksestä. Haaraosaston maallikkojohto pelkäsi nimenomaan papiston ”kaappausta”.¹⁰¹⁹ Päätoimikunnan turkulainen jäsen Aleks Pulkkinen totesikin: *Jos panemme papit johtajiksi, saamme sanoa pian hautajaiset tälle kristillisyydelle.* Hän mainitsi lisäksi, että *pappisveljien työ on ollut salaisesti käynnissä jo vuodesta 1930.*¹⁰²⁰ Talvella 1937 – 1938 kriisi kärjistyi edelleen. Päätoimikunta sai lukuisat määrät Miettistä ja Merikalliota tukevia ja vastustavia kirjeitä. Se päätti hajaannuksen uhkasta huolimatta erottaa pastori Miettisen haaraosaston palveluksesta helmikuun alusta alkaen 1938.¹⁰²¹

Miettisen erottamisen jälkeen alkoi posti tuoda päätoimikunnalle eroamisilmoituksia. Lars Levi Aaltosen eroamisanomus saapui 18.7.1938 ja Matti Junttilan 19.8.1938.¹⁰²² Lopullinen yhteenotto käytiin joulukuussa 1938. Haaraosaston jäsenyydestä erotettiin vähemmistöön jääneen opposition keskeiset edustajat, kirkkoherrat Arvi Merikallio ja Einari Peura, rovasti Yrjö Kivenoja, pastori Martti E. Miettinen sekä maallikkosaarnaajat Veikko Hynninen ja Urho Vuorela.¹⁰²³

Kriisin seurauksena huomattava osa haaraosaston jäsenistä erosi siitä. SLLH:lle tuli 399 eroamisilmoitusta, joista kuitenkin vain vajaa viidesosa oli varsinaisia yhdistyksen jäseniä. Varsinkin keväällä 1939 tilanne näytti haaraosaston kannalta huonolta. Sille saapui jatkuvasti kirjeitä, joissa uhattiin erolla, mikäli kuutta erotettua ei oteta takaisin jäseneksi. Kun päätoimikunta kieltäytyi

¹⁰¹⁶ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 29.10, § 248; 24.8.1937, § 137; 25.8.1937, 161; 21.9.1937, § 176; 21.10.1937, § 183; 22.10.1937, § 201, 204; 23.10.1937, § 207; HÄ 7 – 8/1937, 124.

¹⁰¹⁷ Päätoimikunta mielti Aaltosen ja Junttilan matkan peruuttamista heidän alettuaan kannattaa haaraosaston lakkauttamista. Heidän pelättiin aiheuttavan uudestiheränneiden jakautumisen myös Amerikassa. Matkaa ei voitu kuitenkaan enää peruuttaa valmistelujen edettyä liian pitkälle (OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 24.8.1937, § 137; 22.10.1937, § 204).

¹⁰¹⁸ OMA. Laestadiana 2. Ca:2. 7.6.1939, § 88.

¹⁰¹⁹ Martti E. Miettinen totesi puheenvuorossaan päätoimikunnan kokouksen käsitellessä asiaa, ettei *haaraosasto ja uusisheräys ole sama asia.* Lisäksi hän totesi pelkäävänsä *kristillisyyden kuoleutuvan, jos ollaan Lähetysseurassa.*

¹⁰²⁰ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 23.10.1937, § 207.

¹⁰²¹ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 25.1.1938, § 16 – 20.

¹⁰²² OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 23.8.1938, § 130.

¹⁰²³ Vuollo 1999, 157.

Nuoret pastorit Einari Peura (vasemmalla) ja Martti E. Miettinen olivat 1930-luvulla huolissaan uudenheräyksen kehityksestä. He edellyttivät uudenheräyksen ja Suomen Lähetysseuran yhteistyön uudelleenarviointia. Lisäksi he korostivat uudenheräyksen omaa identiteettiä sekä kirkon että lestadiolaisuuden piirissä. Kuvat: LUA

helmikuussa opposition esittämästä neuvottelukokouksesta, hajaannus oli tosia asia. Erotetut ja heidän tukijansa muodostivat *Suomen Lestadiolaisen Lähetysliiton*, jonka äänenkannattajaksi perustettiin *Kolkuttaja*-lehti. Lehti alkoi ilmestyä kesäkuussa 1939 ja sen päätoimittajaksi valittiin kirkkoherra Einari Peura. Avustajina olivat mm. Martti E. Miettinen, Lars Leevi Aaltonen, Yrjö Kivenoja ja Arvi Merikallio. Lestadiolaisen lähetysliiton lähetiksi palkattiin toukokuusta 1939 alkaen haaraosaston lähettinä aikaisemmin toiminut Matti Sorsa Lahdesta.¹⁰²⁴

Kilpailevan järjestön syntyminen sai myös enemmistön pohtimaan tilannetta uudelleen. Turussa juhannuksena 1939 pidettyjä kesäseuroja edelsi hajaannusta käsittelevä neuvottelukokous. Paikalla oli myös opposition edustajia. Sovintoneuvotteluja päätettiin jatkaa. Varsinainen vuosikokous valitsi seurojen aikana uudet jäsenet päätoimikuntaan erotettujen tilalle, mutta oppositiota tulittiin vastaan ilmoittamalla valmius nimen- ja sääntömuutoksiin. Tämän jälkeen alkoivat varsinaiset sovintoneuvottelut, jotka kestivät toista vuotta. Niiden seurauksena lakkautettiin Suomen Lestadiolainen Lähetysliitto ja uudestiheränneiden keskusjärjestöksi perustettiin Suomen Laestadiolainen Lähetysyhdistys ry. Se muodostettiin SLLH:n ylimääräisessä kokouksessa joulukuussa 1940. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin opposition keskeisiin nimiin kuulunut Einari Peura. Karjalassa uudenheräyksen oppositio sai varsin vähän tukea. Yksikään sen keskeisistä tukijoista ei asunut varsinaisessa Karjalassa. Sen sijaan Kymen-

¹⁰²⁴ OMA. Laestadiana 2. Ca:2. 30.1.1939, § 22, 7.2.1939, § 43, 8.3.1939, § 85; Kolk 6/1939; 8/1940, 126 - 127, 9/1940, 142; Vuollo 1999, 158.

laakso näyttää olleen sen vahvaa tukialuetta. Olivathan sekä Yrjö Kivenoja että Martti Sorsa kymenlaaksolaisia.¹⁰²⁵

3.3 "Esikoisten seurakunta"

3.3.1 Taistelu Raattamaan perinnöstä

Uudeksi hajaannuksen aiheeksi nousi uudenheräyksen murtautumisen jälkeen 1800- ja 1900-luvun taitteessa kysymys "esikoisten seurakunnan" arvovallasta. "Esikoisten seurakunnalla" tarkoitettiin alkuheräyksen aluetta Ruotsin Lapissa. Herätysliikkeessä koettiin, että Laestadiuksen aika oli uusi, erityinen Jumalan aika Lutherin ja alkuseurakunnan ajan tavoin. Elettiin viimeistä etsikon aikaa. Laestadius oli tämän ajan ensimmäinen esikoinen. Hän jätti seurakunnan hallituksen Juhani Raattamaalle ja Ruotsin Lapissa syntyneelle esikoisten seurakunnalle. Sen vanhimmilla katsottiin olevan johtoasema koko liikkeessä. Käsite oli saanut keskeisen merkityksen laajenevan herätysliikkeen sisäisessä kehityksessä, kun Amerikan ja Pohjois-Norjan lestadiolaiskiistoissa vedottiin Lapin vanhimpiin. Sillä oli ykseyttä luova funktio, koska kuuluminen Ruotsin Lapista alkaneeseen "kristillisyyteen" tiedostettiin liikkeen syrjäisimmissäkin yhteisöissä. Esikoisaseman ja -valtuuksien ottaminen taisteluaseiksi horjutti kuitenkin niiden yleistä merkitystä. Tapa, jolla esimerkiksi Amerikasta vedottiin esikoisten seurakuntaan, murensi alkuperäistä luottamusta. 1800-luvun viimeisinä vuosina alkaneissa hajaannuksissa ilmeni, että Jellivaaran lestadiolaisten taholta entistä voimakkaammin markkinoidun esikoisten seurakunnan arvovalta oli merkittävästi kaventunut.¹⁰²⁶ Esikoislestadiolaisuuden traditiossa hajaannus on selitetty joidenkin liikkeeseen kuuluneiden kavalan toiminnan seurauksena. Vanhoillislestadiolaisuuden synty on tulkittu prinsessa Eugenian ja pastori Pehr Olof Grapen välisen kirjeenvahdon pohjalta. Pastori Grape sai esikoislestadiolaisten käsityksen mukaan tehtäväkseen "sivistää" herätysliikkeen. Uudenheräyksen isänä traditiossa on nähty Hanhi-Pieti Kittilässä.¹⁰²⁷

Ruotsin Lapin länsiosan lestadiolaisyhteisöt käsittivät, että "esikoisten seurakunnan" koko herätysliikettä koskeva johtovaltuutus¹⁰²⁸ oli Juhani Raatta-

¹⁰²⁵ OMA. Laestadiana 2. Ca:2. 23.6.1939, § 124, 28.9.1939, § 161, Kolk 8/1940, 123, Vuollo 1999, 158.

¹⁰²⁶ Havas 1927, 131; Raittila 1977, 142-143; 1984, 192-193, 198.

¹⁰²⁷ Ahonen 1972a, 8.

¹⁰²⁸ Esikoislestadiolaisuudessa pidettiin tärkeänä muistelmaa, jonka mukaan Raattamaa olisi viimeisellä käynnillään Vittangissa kevättälvellä 1897 luovuttanut huolenpidon kaikista lestadiolaisseurakunnista jellivaaralaiselle Joonas Purnulle (AWK 1903, 246; Zidbäck 1941, 237 - 238; Koistinen 1976, 78). *Raittilan* mukaan ei tällainen vanhimman tehtävien siirto ole samanaikaisten lähteiden perusteella todennäköinen (Raittila 1984, 195). Toisen maailmansodan jälkeen ei esikoislestadiolaisuuden pääsuuntaus ole enää pitänyt itsestään selvänä kyseistä perimätietoa (Talonen 1993, 15). Sen sijaan esikoislestadiolaisuuden oppositioryhmä (Ensinsyntynyt laestadiolainen seurakunta

maan kuoleman jälkeen siirtynyt Ruotsin Lapin saarnaajille Jellivaaraan. Alueen johtava saarnaaja Joonas Purnu (1829 -1902) pyrki tämän jälkeen esiintymään "vallansiirron" tuomalla arvovallalla. Muilta lestadiolaisyhteisöiltä ja niiden jäseniltä edellytettiin kuuliaisuutta. Tämän käsityksen sekä vanhoillislestadiolaiset että uudestiheränneet torjuivat jyrkästi. Eroa muihin lestadiolaisryhmiin jyrkensi, että esikoislestadiolaiset korostivat muita liikkeen haaroja ankarammin yksinkertaisuutta pukeutumisessa ja kotien sisustuksessa sekä kielteistä asennetta kulttuuriin. Esikoislestadiolaiset katsoivat hajaannusten johtuneen osittain siitä, että *ihmisten sydämet voitettiin maailmanrakkaudella*. Varsinkin oppineitten ja varakkaitten väitettiin halunneen osoittaa kuuluvansa herrassäätyyn. Saarnaaja Joel Ahonen kuvasi heidän toimintaansa seuraavasti:

Vierashuoneet sisustettiin komeilla kalustoilla, punaiset samettipäällysteiset sohvut ja tuolit, seinätaulut, soittokoneet, komeat ja kalliit ikkunaverhot, seinämatot ja valokuvaalbumit.¹⁰²⁹

Rigorismin ja asketismin ohella tuli esikoislestadiolaisuuden tunnusmerkiksi alkuvaiheessa jyrkkä kirkon ja sen papiston kritiikki. Saatettiin todeta:

Jos kristitystä tulee ahkera kirkkovieras, missä uudestisyntymätön pappi saarnaa, niin ehkäpä sillä ihmisellä olisi syytä tutkia sitä, onko hänellä taivaan valtakunnan rajat selvillä.

Papiston kritiikin taustalla vaikuttivat ne lestadiolaisuuden sisäiset ristiriidat, jotka aiheutuivat lestadiolaispappien roolista herätysliikkeessä. Lestadiolaispappeista saatettiin käyttää nimitystä *puoliheränneet papit*. Kirjanoppineiden katsottiin tulleen mukaan liikkeeseen vain kristillisyyden *parantajiksi*. Sen sijaan aikaisemmat käsitykset saarnaaja Joonas Purnusta erilliseen ehtoollisenviettoon tähänneen separaatioliikkeen johtajana lienevät virheellisiä.¹⁰³⁰ Vanhoillisesta-

Ruotsin Lapinmaassa) pitää vallansiirtotraditiosta tiukasti kiinni (Koistinen 1978, 70-71). Purnun arvovaltaa oli vahvistanut onnistunut sovittelumatka Amerikkaan vuonna 1893 (Talonen 1993, 14). Väinö Havas lähtee lestadiolaisuuden historiassa siitä, että esikoislestadiolaisuuden syntyminen oli eräänlainen vastareaktio sille, että lestadiolaisuuden painopiste oli siirtynyt Ruotsista Suomeen. Suomessa liike oli saanut mukaan lahjakkaita pappeja ja maallikkosaarnaajia. Tästä tuli joillekin Ruotsin Lapin saarnaajille "ankara koetinkivi", eivätkä he voineet vastustaa "kateuden kiusauksia" (Havas 1927, 130).

¹⁰²⁹ Ahonen 1972b, 37 - 38. Joel Ahosen kritiikki kohdistui myös vaatetukseen: *Miehille ilmestyivät kultasormukset, tärkkirintapaidat, kumiset kaulukset ja knallihatut. Sitten naisille hatut yleiseen käyttöön sekä kesällä että talvella, kiiltävöäkarvaiset ja komeat "sirkkelikaput"*.

¹⁰³⁰ Havas 1927, 130 - 131, Ahonen 1972b, 40, Ahonen 1972c, 45. Erimielisyyttä aiheutti pastori Arthur Leopold Heidemanin tulo Calumetin seurakunnan papiksi keväällä 1890. Epäluuloja herätti myös lääninrovasti Pehr Olof Grapen kaksoisrooli toisaalta ruotsalaisen kieli- ja koulupolitiikan toteuttajana, hiippakuntahallinnon ja Lappska Missionens Vänner-järjestön luottamusmiehenä sekä toisaalta lestadiolaisten puoltajana ja "uskonveljenä" (Raittila 1984, 197 - 198; Talonen 1993, 15-16).

diolaisuudella ja esikoislestadiolaisuudella oli yhteistä oman seurakunnan korostaminen ja vapaa synninpäästön käyttö.¹⁰³¹

Pohjois-Ruotsissa alkoi lestadiolaisuuden jakautuminen niin sanottuihin länsiläisiin (esikoislestadiolaiset) ja itäläisiin (vanhoillislestadiolaiset) 1800-luvun loppuvuosina. Hajaannus tapahtui lopullisesti vuonna 1900, jolloin Svappavaaran kylässä pidettiin samanaikaisesti kahdet erilliset seurat. Seuraavana vuonna oli vielä tulokseton sovintokokous Jellivaaran kirkonkylässä.¹⁰³² Suomesta ei vedottu Raattamaahan ja muihin Lapin vanhimpisiin samalla tavalla kuin Norjasta ja Amerikasta. Silti heidän arvovaltansa tunnustettiin myös täällä. Toisaalta Etelä-Suomessa katsottiin Lapin saarnaajien arvovaltaa edustavan lähinnä Kittilän eikä Jellivaaran saarnaajien. Nämä olivat tehneet 1880-luvun alusta lähtien useita saarnamatkoja Etelä-Suomeen ja Pietariin.¹⁰³³

Uuttaheräystä seuranneet ristiriidat saivat jotkut Etelä-Suomen lestadiolaiset kääntymään Lapin vanhimpien puoleen. Apua toivottiin Raattamaalta ja Erkki Antti Juhonprietiltä. Myös Joonas Purnua toivottiin Suomeen. Purnua teki tunnetuksi todennäköisesti amerikansuomalainen saarnaaja Hermann Nikulas, joka vieraili useilla paikkakunnilla Etelä-Suomessa vuonna 1898. Esimerkiksi vaasalainen Matti Kuula toivoi Purnulta apua uudenheräyksen torjunnassa. Etelä-Suomesta, lähinnä Tampereelta, syntyi vuonna 1900 suora kosketus länsiläisyyden sydänelueille Jellivaaraan. Sieltä lähetetyt ihastuneet viestit lisäsivät halua Joonas Purnun saamiseksi Etelä-Suomeen. Tässä vaiheessa alkoi uuttaheräystä vastustaneiden keskuudessa eriytyminen kahteen kilpailevaan ryhmään.¹⁰³⁴

3.3.2 "Esikoisuuden" tukikohdat Karjalassa

Etelä-Suomen lestadiolaisyhteisöissä alkoi jakautuminen uudenheräyksen vastustajien keskuudessa vuonna 1900. Hajaantumisprosessin seurauksena syntyi sekä esikoislestadiolaisia että vanhoillislestadiolaisia yhteisöjä lähes kaikille niille Etelä-Suomen paikkakunnille, joilla oli aikaisemmin ollut lestadiolaisuutta. Tampereella eivät molempien ryhmittymien kannattajat kokoontuneet helmikuussa 1901 enää samoihin seuroihin.¹⁰³⁵ Helsingissä eriytyminen tuli selvästi esille vasta Ruotsin Lapista saapuneiden esikoissaarnaajien ensimmäisen matkan yhteydessä maaliskuussa 1902. Helsingistä oli ilmeisesti jo aikaisemmin ollut yhteyksiä sekä Ruotsin Lappiin että Tampereelle.¹⁰³⁶ Tamperelainen Aatu Härmä esitti joulukuun alussa 1901 Tampereen, Helsingin ja Viipurin lestadio-

¹⁰³¹ Raittila 1967, 386; Raittila 1987b.

¹⁰³² Havas 1927, 134 - 135; Lahtinen 1984, 67; Brännström 1990, 125; Talonen 1993, 19 - 20.

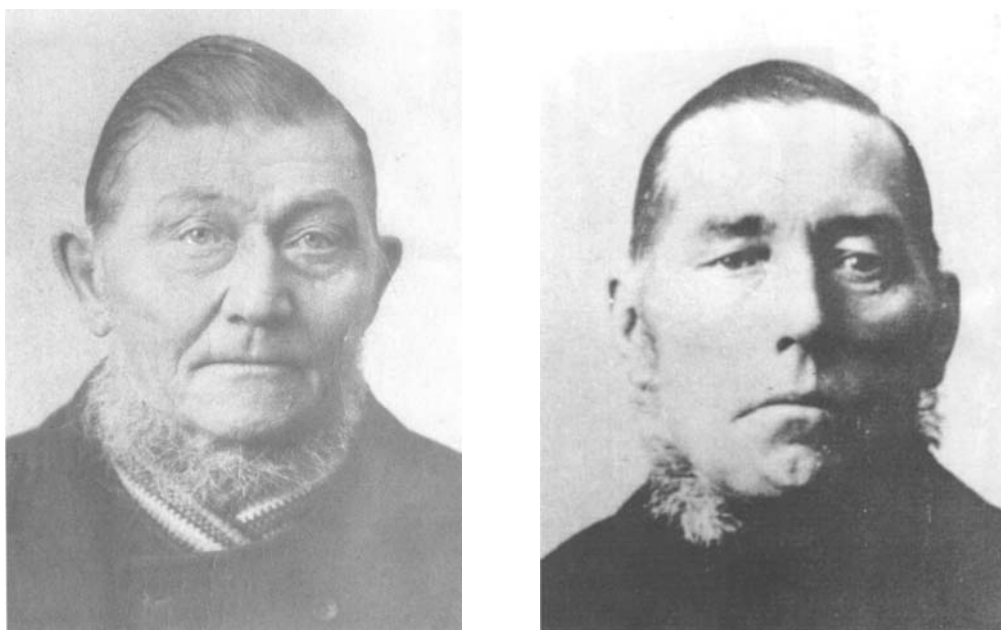
¹⁰³³ Raittila 1984, 193.

¹⁰³⁴ Tampereelta Jellivaaraan olivat lyhyeksi aikaa muuttanut Anshelm ja Maria Kulonen. He palasivat viimeistään heinäkuussa 1900 takaisin Tampereelle. Myös tamperelainen Aatu Härmä oli yhteydessä Jellivaaran lestadiolaisyhteisöön (Lahtinen 1984, 69-73; Talonen 1993, 21).

¹⁰³⁵ Toinen ryhmittymä (esikoislestadiolaiset) kokoontui Esmell Forströmin johdolla ja toinen (vanhoillislestadiolaiset) Gustaf Gustafssonin johdolla (Lahtinen 1984, 72).

¹⁰³⁶ Väyrynen 1988, 48.

laisten nimissä uuden kutsun Joonas Purnulle. Härmä pyysi pikaista vastausta todeten: *Täältä Etelä-Suomesta tulee kaksi eli kolme miestä oikeen hakemaan ja puhumaan ja opastamaan teitä sieltä tänne.* Aatu Härmä mainitsi lisäksi, että Viipurissa oli 70 hengen paikoilla aivan yksimielisiä ja Helsingissä useampia satoja.¹⁰³⁷ Tällä kertaa saarnaajien kutsuminen tuotti tulosta, ja 12.12.1901 Joonas Purnu ilmoitti yhdessä muitten veljien, apostolien ja vanhimpien kanssa toteuttavansa saarnaajien lähettämisen seuraavana kevättalvena. Purnu ei kuitenkaan itse tullut saarnamatkalle, sillä hän kuoli 15.3.1902. Vittangissa 22.2.1902 pidetyssä kokouksessa Etelä-Suomeen päätettiin lähettää saarnaajat Viktor Appelqvist (1871-1938) ja Samuel Vettasjärvi (1860-1928).¹⁰³⁸

Saarnaajat Isak Kuoksu (1858 – 1935) ja Iisak Niku (1866 – 1929) tekivät useita lähetysmatkoja Suomeen vuosina 1903 – 1929 esikoislestadiolaisten keskuuteen.

Kuva: Yksityiskokoelma

Suomesta lähtivät Lapin lähettejä hakemaan viipurilainen Antti Kolehmainen ja lahtelainen Juho Simolin. Antti Kolehmaisella oli ristiriitainen asema herätysliikkeessä. Esimerkiksi hänen entisellä kotiseudullaan Vaasassa kieltäytyi Purnuun myönteisesti suhtautunut Matti Kuula seudun muiden lestadiolaisten kanssa ottamasta vastaan Ruotsin Lapin saarnaajia. Syynä oli Kolehmaisien keskeinen rooli hankkeessa. Myös Turussa monet lestadiolaiset suhtautuivat Kolehmaiseseen kielteisesti.¹⁰³⁹ Esikoisseurakunnan lähetit saapuivat noutajiensa kanssa laivalla Tukholmasta Turkuun todennäköisesti 12.3.1902. Appelqvist ja Vettasjärvi pitivät seuroja Turussa, Helsingissä, Lahdessa, Viipurissa, Lappeenrannassa sekä Tampereella. Seurojen aikana solmittiin yhteyksiä lisäksi Ant-

¹⁰³⁷ SLK. Kierin kok. Aatu Härmän kirje Joonas Purnulle 1.12.1901.

¹⁰³⁸ Raittila 1967, n:ot 13, 386 ja 542; Lahtinen 1984, 77.

¹⁰³⁹ Lahtinen 1984, 80-81; Myös Viipurissa aiheutti Kolehmaisien toiminta tyytymättömyyttä (PKK. Johannes Paksuniemen kirje 27.9.1900). Hän oli keskeinen henkilö esikoislestadiolaisuudessa alkuvaiheessa syntyneissä ristiriidoissa (Lahtinen 1984, 15).

reaan, Imatralle, Hämeenlinnaan, Kotkaan ja Hankoon. Lapin vanhimmat ruoskivat saarnoissaan ankarasti koreutta ja maailmanrakkautta sekä kehottivat kuulijoitaan liittymään "esikoisten seurakuntaan". Muutaman edellisen vuoden aikana lestadiolaisyhteisöjä repineet ristiriidat olivat valmistaneet Lapin vanhimpien sanomalle otollista maaperää. Monet kaipasivat jälleen selkeyttä. Nimenomaan sitä Vettasjärvi ja Appelqvist tarjosivat väittäen samalla seisovansa alkuperäisellä pohjalla. Matka johti Etelä-Suomessa lopulliseen eroon vanhoillislestadiolaisuuden ja esikoislestadiolaisuuden välillä.¹⁰⁴⁰

Kaikissa niissä lestadiolaisyhteisöissä, joissa Ruotsin Lapin lähetit vierailivat, alkoi "kiivas" rajankäynti lestadiolaisuuden sisällä. Samalla pyrittiin selkeyttämään rajaa myös "maailmaa" vastaan. David Johan Rautiainen kuvasi tilannetta seuraavasti:

Sitten 1902 talvella Jumala kuuli hätäisen huudon ja heidän rukouksensa tuli Herran ehteen, koska hän lähetti meille avun. Ruotsin Lapista ensinsyntyneestä seurakunnasta kalliit apostoli Wiktor Appelqvistin ja Vettasjärven taivaanvaltakunnan rajoja aukaisemaan, jotka oli jo aivan umpeen menneet täällä Suomessa. Ne kaivoi karttakirjan jälkeen rajakivet näkyviin jälleen, jotka oli maalla vesittyneet.¹⁰⁴¹

Ruotsin Lapin hyväksyminen ylimmäksi auktoriteetiksi merkitsi muutosta myös muutamiin seurakäytäntöihin. Näihin kuului Laestadiuksen postillojen lukemisen aloittaminen jokaisen seuratilaisuuden yhteydessä. Etelä-Suomessa postilloja oli aikaisemmin käytetty lähinnä kotihartauden yhteydessä tai silloin kun paikalla ei ollut yhtään saarnaajaa. Myös syntien anteeksi anomisen käytäntö muuttui. Aikaisemmin niitä oli pyydetty anteeksi saarnan aikana seisomaan nousten. Nyt syntejä anottiin anteeksi seurojen loputtua saarnaajalta kaukasta pitäen. Myös Siionin laulujen ja virsien laulaminen hiipui aluksi. Lopulta todettiin, ettei Ruotsin Lapin "niukka linja" ole tarpeen Suomessa.¹⁰⁴²

Joillakin Viipurin lestadiolaisilla saattoi olla yhteyksiä Ruotsin Lapin esikoissaarnaajiin jo ennen vuotta 1902. Joka tapauksessa henkilökontakteja oli ainakin Tampereelle niihin henkilöihin, jotka olivat olleet Jellivaarassa. Säilyneiden kirjeitten perusteella Viipurin lestadiolaisyhteisö oli jakautunut "heränneisiin" (uudestiheränneet), "narvalaisiin" ja "uskovaisiin". Jälkimmäistä ryhmää on kaiketi pidettävä lähinnä vanhoillislestadiolaisena. "Heränneet" muodostivat enemmistön. "Heränneet" ja "uskovaiset" kokoontuivat erimielisyyksistä huolimatta yhteisiin seuratilaisuuksiin.¹⁰⁴³ Myös Lappeenrannassa tiedetään neljään eri ryhmittymään jakautuneen lestadiolaisyhteisön kokoontuneen seuroihin samoissa tiloissa vielä keväällä 1901.¹⁰⁴⁴ Ilmeisesti uuttaheräystä vastustaneen ryhmittymän kutsusta Viipurissa kävivät saarnaamassa lahtelainen Niklas Milén ja Antti Kolehmainen alkusyksystä vuonna 1900. Milén liikkui samoihin

¹⁰⁴⁰ Havas 1927, 135; Airamo & Leivo 1983, 8; Talonen 1993, 22.

¹⁰⁴¹ Rautiainen 1926, 17.

¹⁰⁴² Rside 4/2000, 17.

¹⁰⁴³ SLK. Forsströmin kok. Kustaa Tuomisen kirjeet Viipurista 12.2. ja 6.3.1900.

¹⁰⁴⁴ HPKK. Pekka Kinnusen kirje 8.12.1900; Kinnunen 1993, 36-37.

aikoihin myös Lappeenrannan seudulla.¹⁰⁴⁵ Kolehmaisien muutto Viipuriin vuonna 1902 nosti hänet siellä uuttaheräystä vastustaneen ryhmittymän yhdeksi johtajaksi. Kaupungin lestadiolaissaarnaajista myös Viipurin Rauhanyhdistyksen puheenjohtaja Fredrik Grels Timonen suhtautui torjuvasti uuteenheräykseen ja Aapo Marttala oli epäröivällä kannalla.¹⁰⁴⁶

Appelqvistin ja Vettasjärven kaksi viikkoa kestänyt vierailu keväällä 1902 aiheutti mullistuksen Viipurin lestadiolaisyhteisössä, vaikka yhdistyksen puheenjohtaja keskeytti esikoislestadiolaisten seurat, ja he joutuivat jatkamaan seuroja muualla. Suuri osa yhteisön jäsenistä liittyi esikoislestadiolaisuuteen. Tästä kertoo aikalaiskirje:

Kristityissä täällä suuri ympärikäntymys. Esikoissaarnaajat Gellivaarasta ovat sulattaneet Viipurin seurakunnan Kolehmaiseen, joka nyt paras kulmakivi täällä on, ja niin tarkoin, ettei eriseuraisia enää taida olla - paitsi narvalaisia ja heiskaslaisia muuta kuin Timonen, Kuronen, Niskanen.

Väkeä oli pyydetty kuulemaan Lapista tulleita ”vanhimpia” myös muista maakunnan lestadiolaisyhteisöistä. Näiden kosketusten kautta syntyivät yhteydet Imatralle, Kotkaan ja Antreaan. Saarnamiehet kävivät Viipurista käsin pitämässä seuroja Lappeenrannassa. He saivat aikaan sielläkin *ympärikäntymyksen*, vaikka eivät saaneet käyttää seurahuoneistoa. Seurat pidettiin Kalle ja Malviina Paavilaisen kodissa. Esikoislestadiolaisuuden ulkopuolelle jääneinä mainitaan Lappeenrannassa Gabriel Huttunen ja Pekka Kinnunen.¹⁰⁴⁷

Viipurin saarnaajista liittyi esikoislestadiolaisuuteen Aapo Marttala, joka oli ollut epäröivällä kannalla suhteessaan uuteenheräykseen. Lisäksi saarnaajat Mikko Hulkkonen Lappeenrannasta ja David Johan Rautiainen Kotkasta liittyivät esikoislestadiolaisuuteen.¹⁰⁴⁸ Kotkasta käytiin Viipurissa kuulemassa Lapin saarnaajia useiden henkilöiden joukolla. Kotkassa tuolloin asunut saarnaaja Antti Räsänen kuvasi seuroja näin:

Ei täällä nyt makaa tyhmet eikä taitavat, kyllä ne juoksee, mutta harvat tietävät mihin ja minkä perään, mutta kovassa vauhdissa; mennä vuodena kovasti touhusi ihmiset narvalaisuudessa, mutta nyt esikoisseurakunnassa, narvalaisuus on jo jälellä, täällä on ollut Gellivaaran esikoismiehiä 2si - jotka väkevästi Laestadiuksen nimen ja hahmon kansa pystyttää esikoisseurakunta oppia ja kumoo ja sortaa kittiläläisiä ja erittäin tosi heränneitä joka paikassa... ja kyllä ne on nyt kääntyneet monessa paikassa lihalliset ja horjuvat totisetkin sielut... Kyllä ne on nyt melkein kaikki käännetty siihen, paitsi Timonen perheen-

¹⁰⁴⁵ SLK. Forsströmin kok. Kustaa Tuomisen kirje Viipurista 22.8.1900; MMA. Lappee TA. Talvikäräjät 22.3.1901, § 233; syyskäräjät 7.10.1901. § 117.

¹⁰⁴⁶ OMA. Laestadiana 10. Pekka Raittilan muistiinpanot Antti Kolehmaisesta; Kinnunen 1993, 34; SLK. Forsströmin kok. Kustaa Tuomisen kirje 12.2.1900.

¹⁰⁴⁷ PKK. Johannes Paksuniemen kirje 16.4.1902; HPKK. Antti Räsäsen kirje 30.4.1902; Rside 3/1981, 10; Kinnunen 1993, 38-39.

¹⁰⁴⁸ Raittila 1967, n:ot 108, 275 ja 419. Aapo Marttalan välityksellä esikoislestadiolaisuutta levisi jonkin verran myös hänen synnyinseudulleen Haapavedelle (Kokkonniemi 1995, 63-64).

sä kansa, Kuronen perheensä ja Gajanderi, sisar ja joitakin toisia. Sai ne Marttalankin huojumaan, vaan ei varsin suostumaan, ja täälläkin Miettinen ja joitakin...

Ruotsin Lapin saarnaajien vierailu aiheutti siis horjuntaa myös monissa uudenheräyksen saarnaajissa.¹⁰⁴⁹ Suurin osa esikoislestadiolaisuuteen liittyneistä oli aikaisemmin kuulunut uudenheräyksen vastustajiin. Esikoislestadiolaisuus sai kannattajia myös narvalaisuuden piiristä. Varsinkin Lappeenrannan seudulla monet narvalaiset siirtyivät esikoislestadiolaisuuteen. Johannes Paksuniemi totesi kirjeessään: *Kumpulaisen lauma meni ihan sileäksi – ukko itse kun istuu linnassa*. Esikoissaarnaajien vierailun jälkeen tulivat vanhoillislestadiolaisuuden arvostetut saarnaajat Pauli Rantala ja Vilhelm Markkanen Viipurissa hylätyiksi "vääräoppisina".¹⁰⁵⁰

Vuoden kuluttua esikoissaarnaajien ensimmäisestä matkasta toteutui Lapin "vanhimpjen" toinen matka Etelä-Suomeen. Tällä matkalla saarnaajina olivat Isak Niku ja Isak Kuoksu. Pyyntöjä esikoissaarnaajille oli muiden etelä-suomalaisen paikkakuntien ohella tullut myös Viipurista, Lappeenrannasta ja Imatralta. Matka vakiinnutti esikoislestadiolaisuuden kannatuksen useille Etelä-Suomen paikkakunnille.¹⁰⁵¹ Esikoissaarnaajien toisella vierailulla pohdittiin lähetystoiminnan järjestämistä Etelä-Suomessa. Lahdessa maaliskuun lopussa 1904 pidetyssä suuressa esikoislestadiolaisten kokouksessa, jota voidaan pitää liikkeen järjestäytymisenä, päätettiin ensimmäisen kerran laajan lähetystoimen käynnistämisestä. Kuudesta valitusta lähetysmiehestä kaksi oli kotoisin Viipurin läänistä (Mikko Hulkkonen ja Antti Kolehmainen). Ensimmäisten lähetysmatkakohteiden joukossa oli yksi (Karhula) Viipurin läänissä. Kirjeitten perusteella tiedetään, että Antti Kolehmainen kävi lisäksi Kymissä, Imatralla ja Antreassa.¹⁰⁵²

Koska suurin osa ennen hajaannusta saarnaajana toimineista liittyi muihin lestadiolaisryhmiin, syntyi esikoislestadiolaisuuden keskuudessa pula saarnaajista. Liikkeen keskuudesta nousi uusia saarnaajia heti ryhmän eriytymisen jälkeen. *Antti Lahtinen* on maininnut pro gradu-työssään 21 saarnaajaa, jotka aloittivat toimintansa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Heistä Frans Peltomaa (1876-1918) asui Viipurissa. Peltomaan saarnatoiminta alkoi vuonna

¹⁰⁴⁹ Kahdessa kirjeessä on esimerkiksi maininta kotkalaisen Miettisen (ilmeisesti Erkki Miettinen, Raittila 1967, n:o 284) "totisesta parannuksenteosta" esikoissaarnaajille (SLK. Vettasjärven kok. David Johan Rautiaisen kirje 29.4.1902; HPKK. Antti Räsäsen kirje 30.4.1902). Viipurista kerrottiin että "yksin Rautiainenkin ajatti partansa" tarkoittaen ilmeisesti saarnaaja Kalle Rautiaista (Raittila 1967, n:o 420). Häntä ei myöskään mainita esikoisseurakunnan ulkopuolelle jääneenä (PKK. Johannes Paksuniemen kirje 16.4.1902).

¹⁰⁵⁰ PKK. Johannes Paksuniemen kirje 16.4.1902; Rside 3/1981, 12 – 13.

¹⁰⁵¹ Raittila 1967, n:ot 217 ja 313. VLKYJ 1972, 93; Lahtinen 1984, 95.

¹⁰⁵² SLK. Vettasjärven kok. Aatu Härmän kirje 18.9.1903; Airamo & Leivo 1983, 10; Lahtinen 1984, 154; *Raittilan* matrikelissa mainitaan kaikkiaan 18 suomalaista saarnaajaa, jotka liittyivät esikoislestadiolaisuuteen. Heistä neljä (Antti Kolehmainen, Aapo Marttala, Mikko Hulkkonen ja David Johan Rautiainen) asui Viipurin läänissä, yksi oli kotoisin Pohjois-Karjalasta (Juho Ihalainen) ja vain yksi (Kusti Asikainen) asui Pohjois-Karjalassa.

1906, vaikka hänen muistokirjoituksessaan saarnatoiminnan alkamisajankohdaksi ilmoitettiin vuosi 1903.¹⁰⁵³ Viipurissa toimi lyhyen aikaa (noin vuosina 1902-1904) saarnaajana Frans Herman Hellén (1854-1925). Hänen lisäksi aloittivat saarnaajina 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Janne Björnholm (1869 – 1927) Enosta, Joonas Rustholkarhu (1886-1964) ja hänen samanniminen serkkunsa Joonas Rustholkarhu (1884-1926) Savitaipaleelta, Heikki Savolainen (1862-1934) Lappeenrannasta sekä Heikki Vesikko (1863-1934) Joutsenosta.¹⁰⁵⁴

Esikoislestadiolaisuuteen liittyi enemmistö Lappeenrannan ja sen esikauptunkien lestadiolaisista. Sen sijaan kaupunkia ympäröivässä Lappeen pitäjässä suurin osa lestadiolaisista torjui esikoislestadiolaisuuden.¹⁰⁵⁵ Viipurissa suunnan kannatus oli myös vahva, joskaan se ei muodostanut siellä lestadiolaisuuden enemmistöä. Rauhanyhdistyksen rukoushuonetta saivat esikoislestadiolaiset käyttää maksua vastaan.¹⁰⁵⁶ Viipurissa oli 1800-luvun lopulla 200-250 lestadiolaista. Joulukuussa 1901 Aatu Härmä arvioi kaupungissa olevan *70 henken paikoilla aivan yksimielisiä ja esikoisten seurakuntaa ja sen vanhuksia rakastamassa*. Tämä arvio lienee koskenut sitä ryhmittymää, joka rauhanyhdistyksen sisällä tukeutui Antti Kolehmaiseen ja kutsui esikoissaarnaajat myös Viipuriin. Koska esikoissaarnaajien vierailu sai osan muihin lestadiolaisryhmiin kuuluvista liittymään esikoislestadiolaisuuteen, lienee esikoisten yhteisö ollut hajaannuksessa syntyneistä ryhmistä suurin. Oma vuokrattu seurahuoneisto, joka sijaitsi Antti Kolehmaisen talossa, esikoislestadiolaisilla oli vuonna 1908, mahdollisesti useita vuosia aikaisemmin. Huoneiston vuokraamisen jatkamisesta kysyttiin neuvoa Lahdesta ja Helsingistä saakka.¹⁰⁵⁷ Lappeenrannassa esikoislestadiolaiset ostivat perimätiedon mukaan uudestiheränneiltä vuonna 1909 seurahuoneen, jolloin siihen tehtiin muutoksia.¹⁰⁵⁸

Esikoislestadiolaisuuden kannatus keskittyi Viipuriin ja Lappeenrantaan. Myös Kymmin Karhulassa suunnan kannattajia oli niin paljon, että paikkakunnalla ylläpidettiin jonkin aikaa vuokrattua seurahuonetta. Esikoislestadiolaisia asui Karhulassa kymmenkunta perhettä.¹⁰⁵⁹ Kymenlaaksossa suunnalla oli Karhulan lisäksi kannatusta Kotkassa ja Haminassa. Näillä paikkakunnilla heitä asui vain muutamia perheitä, mutta siitä huolimatta esikoissaarnaajat vierai-

¹⁰⁵³ Lahtinen 1984, 156-157.

¹⁰⁵⁴ VLKYJ 1972, 240-242; SLK. Saarnaajakortisto; Lahtinen 1984, 157.

¹⁰⁵⁵ Kinnunen 1993, 39. Esikoislestadiolaisten määrä Lappeenrannassa lienee ollut 50-70 hengen välillä. Arvio perustuu haastattelutietoihin ja esikoislestadiolaisten rukoushuoneen asiakirjoihin.

¹⁰⁵⁶ SLK. Valtarin kok. Aapo Marttalan kirje 31.8.1908.

¹⁰⁵⁷ SLK. Valtarin kok. Aapo Marttalan kirje 31.8.1908; Lahtinen 1984, 128 – 129.

¹⁰⁵⁸ Einari Kopsen hst. 28.3.1992.

¹⁰⁵⁹ Seurahuoneen hankkiminen aiheutti voimakkaita ristiriitoja Karhulan esikoisyhteisön sisällä (SLK. Valtarin kok. Juho Ahosen ja Niklas Milénin kirje Pekka Kuokkaselle 29.4.1908; Pekka Kuokkasen kirjeet 19.1.1908 ja 3.5.1908 Juho Ahoselle ja Niklas Milénille).

livat niissä säännöllisesti.¹⁰⁶⁰ Maaseudulla jäi esikoislestadiolaisuuden kannatus huomattavasti vähäisemmäksi kuin muiden lestadiolaisryhmien. Esikoisyhteisöön liittyivät vain Taipalsaaren, Ruokolahden ja Joutsenon lestadiolaiset. Ruokolahdella oli pieni seurahuoneisto Siitolan kylässä. Talon omistaja, Korppi-niminen perhe, mainitaan esikoissaarnaajien vierailun yhteydessä vuonna 1903.¹⁰⁶¹ Joutsenon ja Taipalsaaren esikoisyhteisöihin kuului vajaan kymmenkunta perhettä kuhunkin. Myös Savitaipaleella suurin osa lestadiolaisyhteisön jäsenistä valitsi esikoislestadiolaisuuden.¹⁰⁶² Suunnalla oli edellä mainittujen paikkakuntien lisäksi kannatusta Antreassa ja Muolaan (myöhemmin Äyräpään) Pölläkkälässä.¹⁰⁶³ Yksittäisiä kannattajia ja perheitä oli Koivistolla,¹⁰⁶⁴ Ruskealassa¹⁰⁶⁵ ja Terijoella.¹⁰⁶⁶ Ensimmäinen maininta matkoista Terijoelle ja Koivistolle on vuodelta 1907.¹⁰⁶⁷ Esikoislestadiolaisten kokonaismäärä Viipurin läänin alueella lienee ollut 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loputtua 400-500 henkilöä. Näin se oli pienin hajaannuksessa syntyneistä pääsuunnista.

Pohjois-Karjalassa syntyivät ensimmäiset kosketukset eteläisen Suomen esikoislestadiolaisiin joulun tienoilla vuonna 1904. Silloin Enosta vuonna 1902 Helsinkiin muuttanut Juho Ihalainen ja lahtelainen Juho Ahonen saapuivat Pohjois-Karjalaan tunnustelemaan maaperää. Suurin osa Enon ja Pielisjokiseudun lestadiolaisista oli tässä vaiheessa omaksunut uudenheräyksen. Vaikka Ihalainen ja Ahonen eivät saaneet missään lupaa pitää seuroja, muodostui vierailun aikana yhteyksiä Joensuuhun, Kontiolahdelle ja Enoon. Yksi Ihalaisen ja Ahosen vastaanottaneista oli joensuulainen saarnaaja Kusti Asikainen. Joensuun lisäksi miehet vierailivat Kontiolahden Mönnissä ja Enossa. Seuraavana vuonna Juho Ihalainen ja hänen matkakumppaninaan Antti Kolehmainen otet-

¹⁰⁶⁰ SLK. Valtarin kok. Juho Ahonen ja Niklas Milén Pekka Kuokkaselle 29.4.1908. Seppo Leivon muistiinpanot eri kokoelmista. Juho Ahosen kirje 24.12.1909 Evald Rantaselle.

¹⁰⁶¹ SLK. Vettasjärven kok. Isak Nikun kirje 21.3.1903.

¹⁰⁶² Einari Koposen hst. 28.3.1992. Savitaipaleella oli jonkin verran myös uuttaheräystä. Tunnetuin uuteenheräykseen liittyneistä oli lestadiolaisuuden Savitaipaleelle tuonut saarnaaja Adam Laakko (Kinnunen 1993, 94).

¹⁰⁶³ Antrea alkaa esiintyä seurapyyntöjen yhteydessä jo vuonna 1903. Paikkakunnan esikoislestadiolaisina mainitaan Heikki Kontra ja P.Lappalainen (SLK. Vettasjärven kok. Aatu Härmän kirje 18.9.1903; Kirje Lahden esikoislestadiolaisilta 29.3.1904; Muistiinpanot eri kokoelmista. Kirje 2.11.1907 Antti Kolehmaisesta Viipurista. Tiedot Pölläkkälän esikoislestadiolaisuudesta perustuvat Anders Holmin kirjeeseen Viktor Björkmannille 5.3.1936, jossa hän mainitsee seudun *kristillisyyden olevan 20-30 vuotta vanhaa* (SLK. Holmin kok. Anders Holmin kirje 5.3.1936 Viktor Björkmanille).

¹⁰⁶⁴ SLK. Seppo Leivon muistiinpanot eri kokoelmista. Antti Kolehmaisesta ja Aapo Martalan kirje 16.8.1907 Juho Ahoselle.

¹⁰⁶⁵ SLK. Seppo Leivon muistiinpanot eri kokoelmista. Gustaf Asikaisen kirje Juho Ahoselle 28.4.1908.

¹⁰⁶⁶ SLK. Seppo Leivon muistiinpanot eri kokoelmista. Antti Kolehmaisesta ja Aapo Martalan kirje Juho Ahoselle 16.8.1907. Saarnaaja Antti Kolehmaisesta hautajaisista, jonne kokoontui koko Itä-Suomen keskeisimmät esikoisvaikuttajat, lähetettyyn tervehdyskirjeeseen osallistui J. Nissilä Terijoelta (SLK. Seppo Leivon muistiinpanot eri kokoelmista. Kirje Antti Kolehmaisesta Viktor Appelqvistille 2.11.1907).

¹⁰⁶⁷ SLK. Valtarin kok. Antti Kolehmainen Juho Ahoselle 16.8.1907.

tiin vastaan useissa paikoissa Pielisjokivarrella ja Enossa. Kutsujana oli ollut kontiolahtelainen Heikki Nuutinen. Joensuussa majoituspaikkana oli Kusti Asikaisen koti. Sieltä Heikki Nuutinen haki Ihalaisen ja Kolehmaisen kotiinsa Kontiolahdelle, jossa esikoissaarnaajat pitivät seuroja useita päiviä. Kerrotaan Antti Kolehmaisen aloittaneen saarnansa: *Me emme ole tulleet uutta tuomaan, vaan vanhaa korjaamaan. Linnulla on ollut pesä, jonka rietas on hajoittanut.* Samalla matkalla pitivät Ihalainen ja Kolehmaisen seuroja ainakin Kontiolahden Jakokoskella sekä Enossa.¹⁰⁶⁸ Aluksi esikoislestadiolaisten määrä Enossa oli vähäinen. Vuonna 1907 Frans Peltomaa lähettää kirjeessään Janne Björnholmille terveisiä kahdelletoista perheelle.¹⁰⁶⁹ Pielisjärvelle esikoislestadiolaisuus levittäytyi vähitellen Enosta. Osa pitäjän lestadiolaisista oli liittynyt esikoisyhteisöön viimeistään vuonna 1910. Kyseisen vuosikymmenen alussa saarnatoimintansa aloitti suutari Heikki Turunen.¹⁰⁷⁰

Joensuun Rauhanyhdistyksen asiakirjoista löytyvät ensimmäiset merkinnät esikoislestadiolaisista omana ryhmänään vuodelta 1907. Silloin johtokunnan kokouksessa päätettiin kutsua yhdistyksen väliaikainen kokous, jossa *tulisi keskusteltavaksi ns. esikoisseurakuntalaisten eroittaminen Rauhanyhdistyksestä.*¹⁰⁷¹ Joensuun Rauhanyhdistyksen pöytäkirjoista ei kuitenkaan löydy mainintaa kyseisestä kokouksesta. Seuraavana vuonna annettiin Kusti Asikaiselle seurahuoneen käyttöoikeus 15 markan kuukausivuokraa vastaan. Esikoislestadiolaisten seura-ajaksi sunnuntaisin tuli kokouksen päätöksellä klo 18.30. Lisäksi heillä oli oikeus käyttää seurahuonetta torstaisin.¹⁰⁷² Seuraavina vuosina yhdistys teki ajoittain päätöksiä, joissa esikoislestadiolaisilta evättiin rukoushuoneen käyttöoikeus (1910), ajoittain se myönnettiin (1911).¹⁰⁷³ Lopullinen ero tapahtui vuonna 1911, jolloin yhdistyksestä erotettiin 13 jäsentä. Heidän joukossaan olivat keskeiset esikoislestadiolaiset Kusti ja Maria Asikainen, Wille ja Liisa Asikainen sekä Alex Naumanen. Erottaminen liittyy rauhanyhdistyksen uuden rukoushuoneen rakentamiseen, jossa sekä uudestiheränneet että vanhoillislestadiolaiset olivat mukana, mutta esikoislestadiolaiset eivät.¹⁰⁷⁴ Vaikka keskeiset esikoislestadiolaiset erotettiin rauhanyhdistyksestä, myönnettiin heille kuitenkin oma seuravuoro rukoushuoneelle kesäkuun alusta 1912 alkaen 300 markan (vuoden 2002 rahassa 940 euroa) vuosivuokralla. Esikoislestadiolaisille myönnettiin rukoushuoneen käyttöoikeus vielä seuraavana vuonna, mutta sen jälkeen pöytäkirjamerkinnot heistä loppuvat.¹⁰⁷⁵ Tämän jälkeen esikoislestadiolaiset hankkivat vuokratun huoneiston Torikadun varrelta.¹⁰⁷⁶

Esikoislestadiolaisuus keskittyi Kaakkois-Suomessa kaupunkeihin ja tehdaspaikkakunnille. Se kertoo siihen liittyneiden olleen ammatiltaan käsi- ja teh-

¹⁰⁶⁸ Rside 4/1982, 11; 3/1985,10.

¹⁰⁶⁹ Lahtinen 1984, 135.

¹⁰⁷⁰ OMA. Laestadiana 2. Ea:2. Heikki Ihalainen 16.2.1911; Rside 3/1991, 11.

¹⁰⁷¹ JnsRYA (uh). Jhtkok 14.7.1907, § 2.

¹⁰⁷² JnsRYA (uh). vkok 10.3.1908, § 5.

¹⁰⁷³ JnsRYA (uh). vkok 16.2.1910, § 8; vkok 8.2.1911, § 7.

¹⁰⁷⁴ JnsRYA (uh). Ylim.ylkok 27.4.1911, § 5.

¹⁰⁷⁵ JnsRYA (uh). vkok 30.1.1912, § 7; jhtkok 27.2.1913.

¹⁰⁷⁶ Rside 4/1982, 12.

dastyöläisiä. Esimerkiksi Lappeenrannan esikoisyhteisöön kuului muurareita, kirvesmiehiä, nuohoojia ja räätäleitä. Osa heistä toimi jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa tori- ja pikkukauppiaina ennustaen esikoisyhteisössä myöhemmin runsaasti esiintynyttä yrittäjyyttä.¹⁰⁷⁷ Myös Viipurin esikoislestadiolaisiin kuului paljon käsityöläisiä ja kauppiaita.¹⁰⁷⁸ Maaseudulla he eivät saaneet jalansijaa talollisväestön keskuudessa muualla kuin Taipalsaarella, Savitaipaleella, Kontiolahdella ja Enossa. Taipalsaaren ja Savitaipaleen pitäjien liittyminen esikoisyhteisöön selittyy sillä, että yksi tunnetuimmista esikoissaarnaajista, Mikko Hulkkonen, oli kotoisin Taipalsaareltä. Hän oli perimätiedon mukaan Taipalsaaren ensimmäinen lestadiolainen ja kierteli seudulla jo ensimmäisten saarnamatkojen yhteydessä.¹⁰⁷⁹

Esikoislestadiolainen saarnaaja Niklas Milén liikkui paljon Lappeenrannan seudulla 1900-luvun alussa.

Pohjois-Karjalassa esikoislestadiolaisuus oli huomattavasti agraarisempi kuin Viipurin läänissä. Joensuussa suuntaus ei saanut samanlaista vahvaa asemaa kuin Viipurissa ja varsinkin Lappeenrannassa. Esikoislestadiolaisuuden kannatuksen Kontiolahdella ja Enossa selittää saarnaaja Juho Ihalaisen merkittävä osuus seudun lestadiolaisuuden alkuvaiheessa sekä hänen voimakas panok-

¹⁰⁷⁷ MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920. Lestadiolaisia liikkeenharjoittajia 1900-luvun alussa olivat Antti Långsjö (nuohous- ja muurarinliikkeet), Jaakko Somppi (muurarinliike), Asarias Häkkinen (kauppaliike), Kalle Paavilainen (torikauppias), Johan Ringvall (maakauppias) ja Ida Gråsten (torikauppias). (LKA. Roa ja m:tti. Aab:3; Ar:4 - Ar:6; MMA. Lappee TA. Välikäräjät 7.6.1901, § 2; Syyskäräjät 7.10.1901, § 117.

¹⁰⁷⁸ Viipurin Rauhanyhdistyksen perustamisasiakirjoissa esiintyvistä kuudesta henkilöstä liittyi Mikko Kiimalehto esikoislestadiolaisuuteen. Muita keskeisiä esikoislestadiolaisia olivat suutari Antti Kolehmainen, posteljooni Antti Häkkinen, puuseppä Aapo Marttala ja roomalaiskatolisuudesta kääntynyt kauppias Simo Kupsus. Simo Kupsus siirtyi evankelisluterilaisen kirkon jäseneksi 26.5.1903 (MMA. LSKA. Viipuri tmksrk KA. II C.b.1. Kirkkoneuvoston ptk 26.5.1903, § 2).

¹⁰⁷⁹ MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest; Kinnunen 1993, 24-28.

sensa kontaktien luomiseksi entisen kotiseutunsa ja Etelä-Suomen esikoisyhteisöjen välille.

Esikoislestadiolaisuutta leimasi eriytymisvaiheessa kielteinen asenne "maailmaa" vastaan. Uudet ilmiöt torjuttiin voimakkaasti. Tuomituksi joutuivat taulut, ryijyt, ikkunaverhot, polkupyörät ja valokuvat. Askeettis-rigoristisissa asenteissaan liike liittyi kuitenkin yhteiseen lestadiolaisperinteeseen, jossa kristittyjen tuli noudattaa "alennuksen muotoa". Herätysliikkeen muissakin haaroissa suhtauduttiin varoen uusiin ilmiöihin, mutta niitä ei yleensä tuomittu tarkasti yksilöiden. Tosin myös esikoislestadiolaisuudessa ilmeni vaihtelua askeettis-rigoristisissa asenteissa sekä paikkakuntien että yksilöiden välillä.¹⁰⁸⁰ Joka tapauksessa esikoislestadiolaisuus profiloitui hajaannuksessa lestadiolaisryhmäksi, joka vaali tiiviisti herätysliikkeen syntyäaikoina vallinneita talonpoikaisia pukeutumis- ja käyttäytymisnormeja. Eräänä syynä hajaannuksiin on nähty sosiaaliset jännitteet lestadiolaisyhteisöjen sisällä. Esikoislestadiolaiset katsoivat, että sosiaalisesti parempiosaisten ja sivistyneistön tulo lestadiolaisuuteen johti luokkaeroihin herätysliikkeen sisällä. Samalla alkoi liikkeen uskonnollinen julistus laimentua.¹⁰⁸¹ Tämä "herraskristittyjen" ja "rutujoukon" välinen ristiriita hajaannuksen syynä ei saa vahvistusta Lappeenrannan ja Viipurin osalta. Lappeenrannassa ja sen esikaupungeissa suurin osa lestadiolaisista liittyi esikoislestadiolaisuuteen riippumatta yhteiskunnallisesta asemasta tai varallisuudesta. Viipurissakaan jakautuminen ei tapahtunut varallisuuden mukaan.¹⁰⁸²

Eriytymistä selittää paremmin maaseudun talollisväestön ja kaupunkilaisväestön ristiriita. Kaupunkien lestadiolaisyhteisöjen jäsenet olivat usein syntyperältään maaseudun tilatonta väestöä tai vanhimmalle veljelleen osuutensa luovuttaneita talollisen poikia ja tyttäriä. Heille oli selkeästi rajautuva, jopa ulkonaisesta habituksesta tunnistettavissa oleva uskonyhteisö mieleinen valinta. Se tarjosi lämminhenkisen, mutta eristäytyvän turvasataman. Sen sijaan sukunsa ja naapuriensa kanssa elävä maaseutuväestö ei tuota turvasatamaa tarvinnut. Esimerkiksi Lappeenrannan ja Lappeen seurakunnissa jakautuminen tapahtui selkeästi kaupunki- ja maalaisväestön välillä. Myös henkilökontakteilla oli tärkeä merkitys lestadiolaisryhmän valinnassa.¹⁰⁸³

¹⁰⁸⁰ Talonen 1993, 53-56.

¹⁰⁸¹ VLKYJ 1972, 37-38; Rautiainen 1926, 8-10.

¹⁰⁸² MKK. Kortistot Joensuun, Lappeenrannan seudun ja Viipurin lestadiolaisista 1880-1920; Vastaavan huomion on tehnyt *Leo Väyrynen* Helsingin lestadiolaisyhteisön hajaantumisessa. Hänen käsityksensä mukaan sosiaalisen vähäarvoisuuden korostus juontui syrjäistä Jellivaaraa keskuspaikkana pitävien esikoislestadiolaisten itsemäärittelystä, johon osana kuului oppineisuuden torjunta. Helsingissä erkaantuneiden esikoislestadiolaisten luettelo osoittaa heidän sosiaalisen asemansa vastanneen lestadiolaisten keskimääräistä sääty- ja ammattijakaumaa (*Väyrynen* 1988. 51).

¹⁰⁸³ MKK. Kortistot Joensuun, Lappeenrannan seudun ja Viipurin lestadiolaisista 1880-1920.

3.3.3 Lähetystoimi, kiinteistöosa- ja vanha-laestadiolaiset-kristilliset yhdistykset

Lestadiolaisuuden hajoaminen eri ryhmittymiin loi kullekin suunnalle tarpeen toiminnan keskitettyyn johtamiseen. Ensimmäisenä aloitti järjestäytyneen "lähetystoimen" vuonna 1904 esikoislestadiolaisuus, joka oli muotoutunut omaksi lestadiolaisryhmäksi Etelä-Suomessa vasta kaksi vuotta aikaisemmin. "Lähetystoimi" oli vielä verraten löyhä, epävirallinen organisaatio. Suunnan yhtenäisyyttä pitivät koossa saarnaajakokoukset sekä niiden yhteydessä pidetyt suuret seurat, joissa tehtiin päätökset lähetyksimatkoista. Suurten seurojen ajankohdaksi vakiintui mikkelinpäivä.¹⁰⁸⁴

Esikoislestadiolaisten organisoituminen paikallistasolla alkoi myöskin aikaisessa vaiheessa. Rukoushuoneitten rakentamiseksi ja hallinnoimiseksi perustettiin vuodesta 1909 alkaen kiinteistöyhtiöitä.¹⁰⁸⁵ Karjalan alueella pyrkivät käytettävissä olevien asiakirjojen mukaan ensimmäisenä järjestäytymään Lappeenrannan seudun esikoislestadiolaiset. Järjestäytymiskokous pidettiin 12.12.1909, jolloin rukoushuonetta hallitsemaan valittiin seitsenjäseninen johtokunta. Muodostetun avonaisen yhtiön "Walon" säännöille annettiin vahvistusta 10.9.1910. Lappeenrannan esikoislestadiolaisilla oli myös tarkoitus perustaa uskonnollinen yhdistys, sillä he jättivät Viipurin läänin kuvernöörille 17.8.1911 ano-

Enon esikoislestadiolaisten rukoushuonetta laajennettiin useita kertoja 1920- ja 1930-luvuilla. Rakennus tuhoutui vuonna 1944 tulipalossa. Kuva: Seppo Leivo

¹⁰⁸⁴ Vuoden 1904 seurat (suuret kokoukset) pidettiin maaliskuun lopulla Lahdessa ja ne kestivät toista viikkoa. Seuraväkeä oli 35 paikkakunnalta eri puolilta Suomea, ja mukana oli saarnaajia "24 paikkeilla" (Airamo & Leivo 1983, 10).

¹⁰⁸⁵ Talonen 1993, 29.

muksen sääntöjen vahvistamisesta *Apostolinen yhdistys Lappeella-* nimiselle yhdistykselle. Käytettävissä olevista asiakirjoista ei ilmene, vahvistiko kuvernööri yhdistyksen säännöt. Samoihin aikoihin pyrittiin järjestäytymään myös osuustoiminta-aatteen pohjalta.¹⁰⁸⁶ Perustetun osuuskunnan sääntöjen ensimmäisessä pykälässä mainitaan sen tarkoituksena olevan *rakentaa yhteinen rukoushuone kansanvalistusta varten*. Tähän asiaan kiinnitti huomionsa myös Pellervo-seura antaessaan kielteisen lausunnon kuvernöörille osuuskunnan sääntöjen hyväksymisestä.¹⁰⁸⁷ Viipurissa perustettiin 11.11.1910 esikoislestadiolaisten toimesta Kiinteistö Osakeyhtiö "Walo", jonka tarkoituksena oli yhtiöjärjestyksen mukaan *ostaa kiinteistöjä ja rakentaa huoneustoja itselle sekä vuokralaisille*. Kiinteistöosakeyhtiön osakepääoma oli 15 000 markkaa (vuoden 2002 rahassa 50 000 euroa) jakautuen kuuteensataan 25 markan suuruiseen osakkeeseen. Yhtiöjärjestyksen viidennessä pykälässä rajoitettiin yhden osakkaan korkeimmaksi mahdolliseksi osuudeksi 200 osaketta. Yhtiön yhtiöjärjestyksestä ei löydy minäänlaista mainintaa sen todellisista tarkoituseristä eli paikallisen esikoislestadiolaisen rukoushuoneen ylläpidosta.¹⁰⁸⁸

Joensuussa rukoushuonekiinteistön hankkimiseen ryhdyttiin vuonna 1918, jolloin 28.7. perustettiin Kiinteistö Osakeyhtiö Koulukatu 22. Osakeyhtiön yhtiöjärjestyksen senaatti oli hyväksynyt kesäkuun ensimmäinen päivä samana vuonna. Kiinteistö Osakeyhtiö Koulukatu 22:n osakepääoma oli 5000 markkaa (vuoden 2002 rahassa 1500 euroa), josta perustamiskokoukseen mennessä oli maksettu puolet. Myöskään Joensuun kiinteistöosakeyhtiön yhtiöjärjestyksestä ei löydy merkintää uskonnollisista tarkoituseristä. Niissä todetaan osakeyhtiön toimialana olevan *kiinteistöjen ostaminen ja rakentaminen ja niiden vuokraaminen*. Osakeyhtiön hallitukseen valittiin talonomistaja Kusti Asikainen, teurastaja Juho Härkönen, työnjohtaja Aleksi Naumanen, räätäli Heikki Laakkonen sekä työmies Heikki Nuutinen. Heistä Asikainen, Naumanen ja Laakkonen olivat entisiä rauhanyhdistyksen jäseniä. Kiinteistöosakeyhtiön osakkeita merkitsivät myös "maakuntien miehet", sillä osakkeenomistajina olivat talollinen Janne Björnholm sekä viilari Juho Hassinen Enosta, opettaja Juho Hirvonen Polvijärveltä sekä hallitukseen valittu kontiolahtelainen Heikki Nuutinen.¹⁰⁸⁹

Enossa esikoislestadiolaiset hankkivat ensimmäisen rukoushuonekiinteistönsä vuonna 1920. Tällöin perustettiin Kiinteistö Osakeyhtiö Louhioja. Osakepääoma oli Joensuun tavoin 5000 markkaa, osakkeiden määrä 200 kappaletta ja yhden osakkeen nimellisarvo 25 markkaa. Osakeyhtiön osakkaina olivat ta-

¹⁰⁸⁶ LKA. LVLKYA. Tilikirja 1909-1936. Kirjeet Lappeen pitäjän kihlakunnanoikeudelle 10.9.1910 ja Viipurin läänin kuvernöörille 17.8.1911; Ehdotus säännöiksi uskonnolliselle yhdistykselle Apostolinen yhdistys Lappeella; Viipurin lääninkanslian päätös 15647/6.3.1911; Osuuskunta Walo i.l:n sopimuskirja ja säännöt 23.1.1911.

¹⁰⁸⁷ LKA. LVLKYA. Osuuskunta Walo i.l:n sopimuskirja ja säännöt 23.1.1911; Pellervo-seuran kirje Viipurin läänin kuvernöörille 23.2.1911.

¹⁰⁸⁸ LKA. LVLKYA. Yhtiöjärjestys Kiinteistö Osakeyhtiö "Walolle" 11.11.1910.

¹⁰⁸⁹ KA. Kaupparekisteri. Kiinteistö Osakeyhtiö Koulukatu 22:n asiakirjat. Kaupparekisterinumero 37.866. Edellä mainittujen henkilöiden lisäksi esiintyy perustamisasiakirjassa neiti Ester Kempen nimi. Hänet valittiin varatilintarkastajaksi.

lolliset Matti Kärki, Antti Romppanen, Antti Häkkinen, Emil Björnholm ja Heikki Ikonen sekä leski Maria Honkanen ja sahanasettaja Juho Hassinen. Yhtiöjärjestys oli hyväksytty 7.6.1920 ja perustava kokous pidettiin 19.9.1920 Enon kirkonkylässä. Yhtiöjärjestyksessä todettiin kuten Joensuussa, että tarkoituksena oli *ostaa kiinteistöjä ja rakentaa huoneustoja itselleen ja vuokralaisille*. Suurin yhden osakkaan omistama osakemäärä rajattiin sataan osakkeeseen.¹⁰⁹⁰ Kiinteistö hankittiin ostamalla maaliskuussa 1920 Sulina ja Emil Björnholmilta asuintalo, joka muutettiin rukoushuoneeksi. Rukoushuonetta laajennettiin ennen sotavuosia pariin otteeseen.¹⁰⁹¹

Varsinaisten uskonnollisten yhdistysten perustaminen alkoi esikoislestadiolaisuudessa vasta 1920-luvulla. Lahdessa perustettiin valtakunnalliseksi keskusjärjestyksi 3.10.1921 Vanha-Laestadiolais-Kristillinen yhdistys, jonka tarkoituksena oli tehdä sisälähetystyötä *Pyhän Raamatun ja Lutheruksen tunnustuskirjain pohjalta*.¹⁰⁹² Keskusyhdistyksen perustamisen jälkeen aloitettiin myös paikallisyhdistysten perustaminen. Vanha-Laestadiolais-Kristillinen Yhdistys rekisteröitiin Lappeenrannan seudulla 21.4.1928¹⁰⁹³ ja Imatran seudulla vastaava yhdistys aloitti toimintansa edellisenä vuonna 8.8.1927.¹⁰⁹⁴

3.4 "Vanha suunta"

3.4.1 "Vanhat" puolustuskannalla

Vanhoillislestadiolaisuuden¹⁰⁹⁵ nimellä kutsutaan sitä lestadiolaisuuden haaraa, joka herätysliikkeen suuressa hajaannuksessa torjui sekä uuden heräämisen vaatimuksen että alistumisen Ruotsin Lapin länsiosan saarnaajien vaatimaan "esikoisten seurakunnan" alaisuuteen. Vanhoillislestadiolaiset katsoivat sekä uudestiheränneiden että esikoislestadiolaisten poikenneen vaatimuksillaan alkuperäisestä opista. Uudestiheränneet syyttivät vanhoillislestadiolaisia liian a-

¹⁰⁹⁰ SLK. Muistiinpanot Kiinteistö Osakeyhtiö Louhiojan asiakirjoista Kaupparekisterissä 18.7.1985.

¹⁰⁹¹ Rukoushuone tuhoutui huhtikuussa 1944, kun pärekatolle lentänyt kipinä sytytti sen palamaan (Rside 4/1997, 8 - 9 [Jaakko Hirvonen: Enon rukoushuoneen vaiheita]).

¹⁰⁹² VNKA. OikMA. YRTA. rn:o 6899; Airamo & Leivo 1983, 10; Talonen 1993, 29-30. Viipurin läänin alueelta kuului yhdistyksen ensimmäiseen hallitukseen yrittäjä, saarnaaja Juho Ahonen Viipurista (Talonen 1993, 152). Vain harvat Karjalan esikoislestadiolaiset osallistuivat Lahteen rakennetun päärukoushuoneen keräykseen (ELRYA. Lahjavarojen kirja).

¹⁰⁹³ Yhdistyksen virallinen nimi oli Lappeen ja Lappeenrannan Vanha Laestadiolais-Kristillinen yhdistys. Sen perustamiskokous oli pidetty 14.11.1925. Yhdistyksen rekisterinumero oli 14486.

¹⁰⁹⁴ Yhdistys hyväksyttiin yhdistysrekisteriin 26.8.1927 numerolla 13706 (IVLKYA. Perustamisasiakirjat).

¹⁰⁹⁵ Esim. Helsingissä käytettiin suunnasta aluksi nimityksiä "gammalväckta", "vanha-suuntaiset heränneet", "Vanhat heränneet" ja "vanha suunta" (Väyrynen 1988, 43).

varasta synninpäästön käytöstä. Se torjuttiin ja katsottiin, että uudessaheräyksessä asetettiin pyhitys uskon edelle, kiellettiin synninpäästö ja vaadittiin laki vanhurskaan ojennusnuoraksi. Uudessaheräyksessä oli vanhoillislestadiolaisten mielestä lisäksi voimakas tuomiohenki.¹⁰⁹⁶ Esikoissaarnaajien arvovalta torjuttiin toteamalla: *Hän (Jeesus) on ruumiin, nimittäin seurakunnan pää, joka on alku ja esikoinen kuolleista*". Lisäksi vieroksuttiin esikoissaarnaajien karkeaa puhetapaa ja äärimmilleen vietyä rigorismia: *Neuvot, nuhteet ja opetukset on tarpeelliset Jumalan valtakunnassa, mutta nekin tapahtukoon siveydellä ja hiljaisuudessa Raamattujen jälkeen*. Samoin torjuttiin esikoisten syytökset "lihallsuuteen" lankeamisesta. Katsottiin, etteivät yksittäisten lestadiolaisten "hairahdukset" johtuneet opetuksesta, vaan yksinkertaisesti lankeamisesta syntyin.¹⁰⁹⁷ Toisaalta myös vanhoillislestadiolaisuuden piirissä esiintyi 1900-luvun alussa, varsinkin maaseudulla askeettisia pukeutumismormeja korostavia painotuksia.¹⁰⁹⁸

Herätysliikkeen epävirallinen johtaja Juhani Raattamaa ei näytä jaksaneen ottaa kantaa uudenheräyksen aiheuttamiin ristiriitoihin. Kuitenkin hän säilytti avaran synninpäästön käytön kuolemaansa (1899) saakka. Sen sijaan Raattamaan suhde esikoisyhteisöön on problemaattisempi. Monet Raattamaan kirjeet korostivat "esikoisten seurakunnan" arvovaltaa ja antoivat määrättyllä tavalla tulkittuina "oikeutuksen" esikoissaarnaajien vaatimuksille. Toinen herätysliikkeen keskeisistä saarnaajista, Erkki Antti Juhonpieti (1814-1900), asettui jyrkästi uttahaeräystä vastaan.¹⁰⁹⁹

Aikaisemmin on todettu, että uudenheräyksen aiheuttaman hämmingin seurauksena vedottiin Lapin saarnaajiin. Kaaresuvantolainen saarnaaja Pietari Nutti (Antin Pieti 1825-1898) lähti matkalle Etelä-Suomeen 1898 taistelemaan uttahaeräystä vastaan, mutta hän sairastui matkan aikana Ylivieskassa ja kuoli lyhyen sairauden jälkeen. Uudenheräyksen vastaisen toiminnan puuhamiehiksi Suomessa nousivat pyhäntäläinen Pauli Rantala (1862-1936), vaasalainen Matti Kuula (1854-1921), rautiolainen Leonard Typpö (1868-1922), helsinkiläinen Matti Suo (1861- 1927) sekä leppävirtalaiset Heikki Jussila (1863-1955) ja Vilhelm Markkanen (1836-1921).¹¹⁰⁰ Muita keskeisiä vanhoillislestadiolaissaarnaajia hajaantumisprosessin aikana olivat Nikkari-Tuomas (Tuomas Yliantti 1834-1911) ja Juhani Rautio (1849-1931) Ylitorniolta, Johan Sirkanmaa (1838-1913) Enontekiöltä sekä Kalle (Kaarle) Helisten Kemijärveltä (1848-1915).¹¹⁰¹ Yksikään keskeisistä vanhoillislestadiolaisista vaikuttajista ei ollut kotoisin Viipurin läänin alueelta tai Pohjois-Karjalasta.

Uttahaeräystä vastaan noustiin useilla paikkakunnilla alkuhämmennyksen jälkeen. Tämä aiheutti riitoja seurahuoneistojen käytöstä ja seura-ajoista. U-

¹⁰⁹⁶ Jussila 1948, 66-67; Hulkko 1956, 56-60.

¹⁰⁹⁷ Typpö 1904, 41, 64-66; Rautiainen 1926, 17.

¹⁰⁹⁸ OMA. Laestadiana 1. O. H. Jussilan kok. Ba:1/76. Sofia Jussilan lähettämät kirjeet 10.5.1906 ja 14.5.1906. Kirjeissään Sofia Jussila moitti tyttäriänsä siitä, että nämä ovat vaihtaneet huivit hattuihin. Nuhteita saa myös Oskari Heikki Jussila arpajaisten järjestämisestä.

¹⁰⁹⁹ Havas 1927, 149; Hulkko 1956, 21, 28-29; Raittila 1984, 199.

¹¹⁰⁰ Jussila 1948, 37, 67; Raittila 1967, n:ot 146, 221, 274, 317, 406, 490, 522.

¹¹⁰¹ Raittila 1967, n:ot 91, 421, 473, 563.

sean rauhanyhdistyksen omistus- ja hallinta-asioita käsiteltiin tämän jälkeen oikeusistuimissa.¹¹⁰² Ruotsin Lapista tulleiden esikoissaarnaajien vierailun seurauksena syntyneet ristiriitaisuudet vuonna 1902 johtivat uusiin taisteluihin rukoushuoneista. Esikoislestadiolaiset eivät saaneet millään paikkakunnalla rukoushuonetta hallintaansa.¹¹⁰³ Tosin he toimivat muitten lestadiolaisryhmien tavoin monella paikkakunnalla vuosia rauhanyhdistyksissä pitäen seuroja o-malla seuravuorollaan.

Vanhoillislestadiolaisuus jäi Suomessa lestadiolaisuuden valtauomaksi, vaikka uudenheräyksen vaikutus tuntui voimakkaana aluksi lähes kaikkialla herätysliikkeen leviämisalueilla. Lähes yksimielisesti vanhoillislestadiolaisuuden valitsivat Keski-Suomen, Pohjois-Savon, Pohjois-Pohjanmaan, Koillismaan ja Torniojokilaakson lestadiolaiset. Myös Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla oli "vanhoillinen" suunta lestadiolaisryhmistä selkeästi suurin, vaikka 1900-luvun alkuvuosina vaaka näytti aluksi kääntyvän uudenheräyksen eduksi.

Vanhoillislestadiolaisuuden organisoituminen käynnistyi vuonna 1906. Liikkeen toiminnan tehostamiseksi ja herätysliikkeen alkuperäisen lähetystehtävän elvyttämiseksi heräsi Oulun vanhoillislestadiolaisten keskuudessa ajatus koko maata kattavan saarnaajain kokouksen pitämisestä. Kokouksesta ilmoitettiin liikkeen epävirallisessa kuukausijulkaisussa *Armon Sanomassa*,¹¹⁰⁴ ja se pidettiin lokakuun alussa 1906 Oulun rauhanyhdistyksellä. Kokoukseen osallistui noin 2000 henkilöä, joukossa noin 100 *puhuvaista veljeä*.¹¹⁰⁵ Kokouskutsussa ilmoitettiin, että "*keskusteluina tulisi olemaan saarnaajien lähetyksestä sekä waltio-kirkon helmassa olemisesta ja pysymisestä y.m. esille tulewista asioista, ylipäättään Jumalan sanan oikeasta ymmärryksestä*".¹¹⁰⁶ Kokouksessa perustettiin vanhoillislestadiolaisten sisälähetystyötä varten lähetystoimen päätoimisto.

Lähetystoimen johtokuntaan valittiin 12 jäsentä, jotka kaikki olivat oululaisia.¹¹⁰⁷ Kokouksessa lausuttiin toivomus, että *lähetystoimi olisi toimeenpantava etenkin uskottomille paikkakunnille Suomessa ja, jos tilaisuutta on, myöskin maamme rajojen ulkopuolelle*. Päätoimikunnan luottamusmiehiksi eri paikkakunnille valittiin 12 henkilöä. Heistä elisenvaaralainen Ville Matilainen ja jaakkimalainen Esko Pellikka olivat kotoisin tutkimusalueelta.¹¹⁰⁸ Vuoden 1907 kokouksessa luottamusmiehiä valittiin 11 lisää. Heistä torppari Aksel Hokkanen Kaukolan Oja-

¹¹⁰² Esimerkiksi Helsingissä päädyttiin oikeuskäsittelyjen jälkeen sovintoon, jossa rukoushuone jäi uudestiheränneitten ja vanhoillislestadiolaisten yhteishallintaan (Väyrynen 1988, 43-46).

¹¹⁰³ Ainoastaan Teuvalla pääsivät esikoislestadiolaiset mukaan rauhanyhdistyksen yhteishallintaan, joka purettiin vasta vuonna 1952 (RSide 4/1992, 10-12).

¹¹⁰⁴ AS 1906, 26-27.

¹¹⁰⁵ Vkokptk 1906, § 1. Vkokouksen pöytäkirjan esipuheessa kerrotaan saapuvilla olleen "noin 90 puhuwaista miestä". Sen sijaan varsinaisessa pöytäkirjassa todetaan: "*Osanottajia saapuvilla noin 2000, joista puhuwaaisia 100 seuduille*".

¹¹⁰⁶ AS 1906, 25-26.

¹¹⁰⁷ Vkokptk 1906, § 2 ja 7; Kupsala 1995, 62-63. Johtokuntaan valittujen joukossa oli majuri John Ryselín, joka oli asunut Lappeenrannassa 1890-luvun lopulla toimien paikkakunnalla saarnaajana (Kinnunen 1993, 95).

¹¹⁰⁸ Vkokptk 1906, § 2 ja 11.

järveltä, torppari Juho Haikonen Räisälästä ja torppari Pekka Muukkonen Uukuniemeltä olivat Karjalasta.¹¹⁰⁹ Lähetystoimen päätoimiston perustaminen merkitsi seuratoiminnan viriämistä ja kanssakäymisen vilkastumista. Seurauksena oli vanhoillislestadiolaisen liikkeen johdon keskittyminen aikaisempaa korostetummin Oulun seudulle.¹¹¹⁰ Organisoituminen ja keskitetty sisälähetystyö edesauttoivat liikettä valtaamaan alaa uusheränneiltä useilla paikkakunnilla.¹¹¹¹

Viipurin läänin alueelle lähetystoimen päätoimisto järjesti vuosina 1907-1913 kaikkiaan 12-15 lähetysmatkaa. Lähetysmatkakohteina esiintyvät Hamina, Impilahti, Johannes, Joutseno, Jääski, Koivisto, Lappee, Lappeenranta, Salmi, Sortavala, Säkijärvi ja Viipuri.¹¹¹² Lähetystoimen palveluksessa kierteli samoina vuosina seuraavat Viipurin läänin alueella asuneet saarnaajat: Juho Hannonen Uukuniemeltä, Ville Matilainen Elisenvaarasta, Antti Mättö Säkijärveltä, Taavetti Salminen Hiitolasta ja Grels Timonen Viipurista. Pohjoiskarjalaisista saarnaajista liikkuvat lähetysmatkoilla Matti Mutanen, Heikki Hiltunen ja Mikko Hermannin Karjalainen.¹¹¹³ Paikallista organisoitumista ei vanhoillislestadiolaisuudessa tapahtunut ennen 1920-lukua. Vuonna 1917 perustettiin Viipuriin apulähetystoimikunta, jonka tehtävänä oli *edistää paikallisella olojen tuntemuksella lähetystyötä*.¹¹¹⁴

3.4.2 Kannatus maaseudulla

Lähetystoimen päätoimiston perustaminen näkyi Karjalassa vanhoillislestadiolaisen toiminnan piristymisenä. Merkittävä osa alueen saarnaajista kuului lestadiolaisuuden "vanhoilliseen" haaraan. Karjalan saarnaajista siihen liittyivät Juho Hannonen Uukuniemeltä, Heikki Hiltunen ja Mikko Hermannin Karjalainen Joensuusta, Iivana Karpoff Kuusjärveltä, Antti Korhonen ja Iivana Mutanen Liperistä, Ville Matilainen Elisenvaarasta, Taavetti Salminen Hiitolasta, Esko Pellikka Jaakkimasta, Fredrik Grels Timonen Viipurista, Antti Tuunainen Impilahdelta ja Juho Virolainen Käkisalmen maaseurakunnasta. Heistä Hiltunen, Karja-

¹¹⁰⁹ Vkokptk 1907, § 2.

¹¹¹⁰ Kupsala 1995, 74; Kokkonieniemi 1995, 65.

¹¹¹¹ Esim. Viipurissa vuosina 1909-1911 (KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst.) Kannaksen rantapitäjissä 1910-luvulla (Jussila 1948,), Haapavedellä 1906-1914 (Kokkonieniemi 1995, 65-69).

¹¹¹² SRKA. C:2. Lähetystoimen päätoimiston johtokunnan ptk:t 1906-1913. Viipurin läänin alueelle suuntautuneiden matkojen määrän selvittäminen tarkoin on vaikeaa, sillä usein lähetysmatkakohteista oli varsin ylimalkainen maininta. Samoin ei aina käy selville, toteutuiko suunniteltu lähetysmatka.

¹¹¹³ Hulkko 1956, 211-216.

¹¹¹⁴ Vkokptk 1917, 14. Vastaavanlaisia aputoimikuntia perustettiin samaan aikaan myös Jyväskylään, Kajaaniin, ja ruotsinkielistä toimintaa varten Kokkolaan. Viipurin "aputoimikuntaan" kuuluivat talonomistaja Juho Alfred Kosonen, poliisi Eljas Kokko ja räätäli August Sairanen. Viipurissa vanhoillislestadiolaisuuden ja uudenheräyksen välinen raja oli pitkään häilyvä. Esimerkiksi marraskuussa 1916 Pauli Rantalalle lähetetyssä seuramatkapyynnössä allekirjoittajina ovat kaupungin vanhoillislestadiolaisten lisäksi uudenheräyksen saarnaajat Pekka Turunen ja Albin Kuronen (OMA. Laestadiana 7. Aa:2. Alfred Keiho 8.11.1916.

lainen, Matilainen, Pellikka, Salminen ja Timonen olivat kierrelleet laajalti saarnamatkoilla jo ennen hajaannuksia.¹¹¹⁵ Paikallisista saarnaajista vanhoillislestadiolaisuuteen liittyivät Säkkijärvellä asuneet Ville Peräkasari ja Tuomas Ilves sekä uukuniemeläiset Pekka Berg, Matti Matikainen, Juho Pouta ja Mikko Silventoinen.¹¹¹⁶ Vanhoillislestadiolaisena saarnaajana on mainittu lisäksi Matti Kontti Raivolasta. Antrean pitäjän Meskalan kylässä Matti Ruponen saattoi aloittaa saarnatoimintansa ennen 1900-lukua, ja hän toimi hajaannuksen jälkeen vanhoillislestadiolaisena saarnaajana.¹¹¹⁷

Hajaannusten seurauksena syntyi myös vanhoillislestadiolaisuudessa tarve uusien saarnaajien asettamiseen. Kuohunnan vuosina aloittivat saarnatoimintansa säkkijärveläinen Antti Mättö (1869-1939), viipurilainen Elias Kokko (1870-1951) ja uukuniemeläinen Pekka Muukkonen (1873-1933).¹¹¹⁸ Viipurin läänin kaupungeissa näyttää "vanhoillisuus" jääneen aluksi selvästi pienemmäksi kuin esikoislestadiolaisuus ja uusiheräys. Viipurissa kannatus oli heikohkoa vuosiin 1909-1911 saakka, jolloin pastori Pekka Fredrik Lappalaisen vierailut saivat osan narvalaisista ja uudestiheränneistä siirtymään vanhoillislestadiolaisuuteen: *Siitä lähtien vanhoillisuus sai siellä voimaa ja erottui selvemmin omaksi ryhmäkseen.*¹¹¹⁹ Lappeenrannassa vanhoillislestadiolaiseen suuntaan liittyi vain pari perhettä, ja kaupungin vanhoillislestadiolainen yhteisö vahvistui vasta 1920-luvulla.¹¹²⁰ Kotkassa ja Haminassa asui samoin vain harvoja vanhoillislestadiolaisia. Sen sijaan Käkisalmissa ja Sortavalassa näyttäisi toiminta olleen viireämpää. Pääosin vanhoillislestadiolaisuus keskittyi kuitenkin maaseudulle. Tietävästi ainoastaan Savitaipaleen ja Taipalsaaren lestadiolaisyhteisöt "hylkäsivät" kokonaisuudessaan tämän suunnan. Lähes kaikkialla muualla, ainakin osa lestadiolaisista valitsi vanhoillislestadiolaisuuden. Lappeen pitäjän maaseutukylissä Haapajärvellä, Saimaan kanavan varrella ja pääosin myös Simolassa lestadiolaisyhteisöt olivat "vanhoillisia". Sama oli tilanne Säkkijärvellä.¹¹²¹

Karjalan kannaksella vanhoillislestadiolaisuus oli vahvin lestadiolaisuunta Koivistolla. Sen sijaan Kuolemajärvellä ja Uudellakirkolla se saattoi olla vähemmistönä 1910-luvulla tapahtuneeseen Heikki Jussilan ja Taavetti Jokisen saarnamatkaan saakka.¹¹²² Muita vanhoillislestadiolaisuuden valinnoita olivat Pyhäjärven, Kaukolan ja pääosin Räisälän lestadiolaisyhteisöt.¹¹²³ Käkisalmen

¹¹¹⁵ Raittila 1967, n:ot 76, 280, 349, 454, 511, 520, 551.

¹¹¹⁶ Kinnunen 1993, 93, 95; HYKHL/K 1. Uukuniemi 12; JPK. Emma Ahokkaan hst.

¹¹¹⁷ OMA. Laestadiana 11. Matti Polkon hst. 8.7.1933; HYKHL/K 1. Antrea 3.

¹¹¹⁸ Kinnunen 1993, 95; Mäenpää 1984, 190; Vainikainen 1969, 42-44.

¹¹¹⁹ KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst.

¹¹²⁰ Kinnunen 1993, 40-42.

¹¹²¹ Kinnunen 1993, 40-41.

¹¹²² Jussila 1948, 105-106; On mahdollista, että Jussilan ja Jokisen matka tapahtui vasta syksyllä 1916, jolloin heidän matkastaan löytyy merkintä lähetystoimen johtokunnan pöytäkirjoista (SRKA. C:2. 10.9.1916, § 10).

¹¹²³ Kukko 1980, 239; Helasvuo 1949, 161-162; Sulo Korhosen hst. 3.12.1992 ja kirje 13.9.1994; Pentti Pelkosen hst. 23.5.1995. Uudestiheränneitten toiminnasta Kaukolassa löytyy vain pari mainintaa liikkeen lehdistöstä. Sen sijaan Siionin Lähetyslehdessä, vuosikokouspöytäkirjoissa ja lähetystoimen johtokunnan pöytäkirjoissa on kymme-

maaseurakunnassa samoin kuin kaupungissa lestadiolaisuus jakaantui todennäköisesti aluksi suunnilleen tasan uudenheräyksen ja ”vanhoillisuuden” kesken, mutta ”vanhoillisuus” kasvoi vähitellen suuremmaksi.¹¹²⁴ Laatokan Karjalan lestadiolaisuudessa oli tilanne sama. Kuten edellä on todettu, oli seudulla hieman myös narvalaisuutta. Uukuniemen ja Parikkalan pitäjien alueella esiintyi yksinomaan vanhoillislestadiolaisuutta, kun taas Hiitolan, Kurkijoen, Jaakkiman, Sortavalan ja Impilahden pitäjissä sekä vanhoillista suuntaa että uuttaheräystä.¹¹²⁵ Ruskealassa olivat lestadiolaisuuden kaikki pääsuunnat edustettuina. Pitäjässä oli Pirttipohjan kylässä sekä uuttaheräystä että esikoislestadiolaisuutta, Höksölän-Matkaselän alueella sen sijaan vanhoillislestadiolaisuutta.¹¹²⁶ Vuoksen yläjuoksulla Jääskessä ja Antreassa esiintyi hajaannusten jälkeen sekä vanhoillislestadiolaisuutta että esikoislestadiolaisuutta. Antreassa ”vanhoillisuudella” oli kannatusta Noskuan, Kuparsaaren, Kuukaupin, Meskalan ja Koljolan kylissä, ”esikoisluudella” Kavantsaarella.¹¹²⁷ Kannaksen itäisimmässä pitäjässä oli vanhoillislestadiolaisuuden kannatus selvästi vähäisempää kuin uudenheräyksen. Vanhoillislestadiolaisuutta oli Terijoella sekä Kivennavalla jonkin verran, mutta Valkjärvellä ainoastaan uuttaheräystä.¹¹²⁸

Vanhoillislestadiolaisuus oli hajaannuksissa muodostuneista ryhmistä kaikkein laajimmalle levinnyt myös Viipurin läänissä. Kannattajamäärältään uusiheräys ja vanhoillislestadiolaisuus olivat yhtä vahvat 1910-luvun alussa. Vaakakuppi alkoi kuitenkin vähitellen kallistua yhä enemmän ”vanhoillisuuden” eduksi.¹¹²⁹ Huoli uudenheräyksen toiminnan taantumisesta ilmenee lukuisista *Kolkuttajan* ja *Huutavan Äänen* artikkeleista 1910- ja 1920-luvuilla.¹¹³⁰ Molemmilla suunnilla lienee ollut 1910-luvun alussa Viipurin läänin alueella vajaa tuhat kannattajaa.

niä mainintoja vanhoillislestadiolaisuuden toiminnasta ja lähetysmatkoista Kaukolassa.

¹¹²⁴ MIKK. August Pohjolaisten kirje 18.4.1904; SL 8/1914, 241-241 (I. Hoikka); 3/1925, 43 - 44 (H. Pohjanlehto); 7/1925, 100-101 (E. K.).

¹¹²⁵ MVK. Juho Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Johannes Jantusen hst. 22.8.1974; Lauri Naukkarisen kirje toukokuussa 1994, Pms 33/10.8.1972 (Tyynemaria Tuovinen: Keralvalta kerrottua); Reino Pellikan puhst. 1.10.1994; HÄ 9/1940, 116-117 ja 10/1940, 132-134. (Matti Vanninen: Muistelmia Itä-Karjalan herätyksestä, joka alkoi Impilahdella vuonna 1879), OMA. Laestadiana 2. Bb:1, SRKA. C:2.

¹¹²⁶ OMA. Laestadiana 2. Ca:1; HÄ 9/1922, 157; 1/1929, 5-6; SL 8/1943, 174; SLK. Oskari Olkkosen hst. 19.2.1984 ja Linda Kaartoahon hst. 13.4.1985; Paavo Tamsi: Tahvo Jaattisen muistolle 27.8.1990.

¹¹²⁷ SRKA. RLK, Hugo Häyrysen kirje 22.2.1964; MMA. LSKA. AnKA. II Fa:1/1; HYKHL/K 1. Antrea 2 ja 3; SLK. Veikko Karin hst. 2.3.1978, SL 12/1928, 233-234, MKK. Kaarina Vitikaisen kirjeellinen tiedonanto kesäk. 1994.

¹¹²⁸ HYKHL/K 1. Kivennapa 1. pp. 23; HYKHL/K 4. Terijoki 4bN. pp. 113-114; OMA. Laestadiana 2. Bb:1. Laestadiana 11. Matti Polkon hst. 8.7.1933; Kiuru 1961, 274-275; Seppänen 1953, 245 - 247.

¹¹²⁹ Molemmilla suunnilla lienee ollut 1910-luvun alussa läänin alueella vajaa tuhat kannattajaa.

¹¹³⁰ Esim. Kolkuttaja 7/1910, 59-83 (Antrean kesäkokouksen pöytäkirja).

Pohjois-Karjalassa vanhoillislestadiolaisuus jäi lestadiolaisuuden valtasuunnaksi Liperissä, Kuusjärvellä, Polvijärvellä, Tohmajärvellä sekä Värtsilässä. Myös Kiteen eteläosiin levinyt lestadiolaisuus sai vanhoillislestadiolaisen muodon. Joensuussa olivat ”vanhoillisuus” ja uusiheräys yhtä vahvoja lyhyen uudenheräyksen valta-aseman jälkeen.¹¹³¹ Kontiolahdella ja Enossa oli vanhoillislestadiolaisuutta hieman, mutta selvästi vähemmistönä heikkenevän uudenheräyksen ja vahvistuvan esikoislestadiolaisuuden keskellä.¹¹³² Pielisjärven lestadiolaisuus näyttää valinneen ennen pitkää esikoissuunnan. Kiihtelysvaarassa olivat kaikki lestadiolaisuunnat edustettuina. Kuihtuva Nurmeksen lestadiolaisuus jakautui ilmeisesti kaikkien kolmen pääuoman kannattajiin.

Vanhoillislestadiolaisuudessa on esikoislestadiolaisuuden tavoin esiintynyt käsitys, jonka mukaan hajaannuksessa vain kaikkein köyhimmät ja mitättömimmät jäivät ”uskomaan”. Tämän selityksenä voi olla vanhoillislestadiolaisuuden kannatuksen keskittyminen maan syrjäisimpiin osiin muita lestadiolaisuuntia selvemmin. Herätysliikkeen jakaantumisessa ilmennyt ristiriita kaupunkilaisväestön ja maalaisväestön välillä saattoi heijastua edellä mainittuun käsitykseen.

3.4.3 Hajaannukset ”vanhoillisuuden” sisällä

3.4.3.1. "Uuven kirkon höyry"

Karjalan ja Savon vanhoillislestadiolaisuudessa esiintyi vuosina 1906 -1907 kirkostaeroamishanke. Tämä oli ilmeisesti yhteydessä suomalaisessa yhteiskunnassa suurlakon jälkeen nousseeseen kirkonvastaiseen radikalismiin. Ilmapiiriä pyrkivät tietyt eriuskolaisyhteisöt käyttämään hyväkseen kauan odottamiensa uskontopoliittisten uudistusten toteuttamiseksi. Osittainen uskonnonvapaus oli toteutunut maassamme vuonna 1889, mutta se koski vain protestanttisia kirkkokuntia. Sen ulkopuolelle jäivät ei-kristityt, roomalaiskatoliset ja ortodoksit. Suurlakon jälkeen voimistuivat vaatimukset täydellisestä uskonnonvapaudesta, uskonnonopetuksesta luopumisesta kouluissa sekä valtion ja kirkon erosta.¹¹³³

Matti Vainikainen on pastoraalityössään¹¹³⁴ selvittänyt syitä, jotka johtivat kirkostaeroamispyrkimykseen Karjalan ja Pohjois-Savon vanhoillislestadiolaisuudessa. Samaa asiaa käsittelee laajasti *Kullervo Hulkko* SRK:n 50-vuotishistori-

¹¹³¹ OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Helmi Kosusen hst. 7.8.1945 ja 18.2.1963; EC.2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945; Kinnunen 1997, 22.

¹¹³² OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus Pohjois-Karjalan lestadiolaisuudesta; Ec:2. Irma Tuovisen selvitykset Enon lestadiolaisista Pekka Raittilalle 12 ja 31.10.1965; SLK. Jaakko Hirvonen: Taustaa Enon kristillisyydestä; Yhteenveto Erda Merranmaan haastatteluista 28.10.1987, marrask. 1987, 7.9.1988 ja 29.9.1988.

¹¹³³ Murtorinne 1967, 2, 31-34, 41.

¹¹³⁴ Vainikainen, Matti: *Pellikkalaisuus-nimisen separaatioliikkeen syntyyn johtaneita syitä*. OTA. 1969.

assa.¹¹³⁵ Hulkko kertoo ensimmäisten merkkien alkavasta separaatioliikkeestä esiintyneen Karjalan ja Pohjois-Savon vanhoillislestadiolaisuudessa jo vuonna 1904. Hän toteaa liikkeen johtajaksi nousseella jaakkimalaisella Esko Pellikalla¹¹³⁶ olleen "vahva poliittinen tendenssi" puheissaan ja arvelee syyksi sosialismin vaikutusta. Lisäksi Pellikka *ruoski säälimättä valtiokirkkoa ja sen papistoa*.¹¹³⁷ *Vainikainen* ei löytänyt selvää yhteyttä sosialismin ja "pellikkalaisuuden" välillä.¹¹³⁸ Taustalla saattoivat hänen mielestään olla vapaakirkollisten piirien antama esimerkki sekä eräiden kirkon johtajien ja papiston enemmistön kielteinen asenne herätysliikkeeseen.¹¹³⁹

Saarnaaja Ville Tenhunen kuvattuna Viipurissa 1920-luvun alussa vaimonsa ja tyttärensä kanssa.

Vanhoillislestadiolainen herätysliike käsitteli kirkon ja herätysliikkeen suhdetta ensimmäisessä yhteisessä kokouksessaan vuonna 1906. Puheenjohtaja Heikki Hooli esitti keskusteltavaksi: *Missä määrässä on Jumalan lapsille soweliasta ottaa osaa nykyaikaisen maailman rientoihin, ensiksikin jos tulee kysymys waltiokirkon hel-*

¹¹³⁵ Hulkko, Kullervo: Minä lähetän teidät. Piirteitä Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen toiminnasta ja vanhoillislestadiolaisuudesta vuosina 1906-1955. Lahti 1956.

¹¹³⁶ Raittila 1967, n:o 349. Liikettä kutsuttiin johtajansa mukaan pellikkalaisuudeksi.

¹¹³⁷ Hulkko 1956, 100-101; *Matti Kyllönen* on väitöskirjassaan *Hulkoon* tukeutuen todennut Karjalan ja Pohjois-Savon - päinvastoin kuin Koillismaan - vanhoillislestadiolaisuudessa ilmenneen myönteistä suhtautumista sosialidemokratiaan ja myöhemmin kommunismiin (*Matti Kyllönen: Pohjois-Suomen varhaissozialismi. Sen leviäminen ja sosialistisen perinteen synty noin vuosina 1900-1910. Studia Historica Jyväskyläläensia* 55. Saarijärvi 1995, s. 112).

¹¹³⁸ *Vainikainen* 1969, 23, 35-36. *Vainikaisen* käsitys lienee todenmukaisempi kuin *Hulkon*, sillä se perustuu sekä haastatteluihin että vuoden 1907 vaalitulosten analysointiin, kun sen sijaan *Hulkon* päätelmän pohjana on vain sosialismin kannatuksen yleinen voimakas nousu.

¹¹³⁹ *Ibid.*, 20, 24, 28-31.

massa olemisesta ja siinä pysymisestä. Kokouksen pöytäkirjan mukaan *Yleinen mieli ilmeni kaikilla, että ainoastaan waltiokirkossa pysymisestä saattaa puhettakaan nostaa, eikä suinkaan luopumisesta*. Vanhoillislestadiolaisuuden yhteinen kokous torjui kirkosta eroamisen selkeästi.¹¹⁴⁰ Kokouksen päätös ei miellyttänyt kaikkia. Esko Pellikka paheksui paluumatkallaan Nilsiässä päätöstä. Ilmeisesti tämän jälkeen Pellikka aloitti toiminnan eriuskolaisyhteisön perustamiseksi.¹¹⁴¹ Pisimmälle toiminnassa edettiin Nilsiässä, jossa 16 henkilöä erosi kirkosta. Heidän joukossaan olivat pitäjän keskeiset lestadiolaiset, kauppias Heikki Kokkonen ja torppari Niilo Väyrynen. Niilo Väyrynen erosi 21.11.1907, ja häntä seurasivat muut 15.2.1908 ja 25.3.1908. Nilsiään lestadiolaiset kuuluivat miltei poikkeuksetta torppari-, mäkitupalais- ja loisväestöön. Näin ollen kirkostaeroamis-hankkeeseen sisältyi mitä ilmeisemmin myös yhteiskunnallista protestia.¹¹⁴²

Esko Pellikka oli arvostettu saarnaaja Karjalan ja Savon vanhoillislestadiolaisuudessa, mutta kaikki eivät hyväksyneet hänen käsityksiään. Esimerkiksi Uukuniemellä asiasta väiteltiin, mutta paikkakunnan lestadiolaiset hylkäsivät "uuden opin" saarnaaja Pekka Muukkosta ja muutamia muita lukuun ottamatta. Separatiopyrkimykset olivat esillä Uukuniemen seurakunnan piispantarkastuksen yhteydessä vuonna 1908. Tällöin piispa Colliander totesi ykskantaan:

Sen johdosta, että eräs ryhmä laestadiolaisia on keskuudessaan kastanut lapsensa ja aikoinut lähettää kastetodistuksen pappilaan, huomautti visitaattori papistolle, että tuollaisilla kastetodistuksilla ei ole minkäänlaista arvoa ja jos niitä saapuisi, niin saapi ne hävittää.

Uukuniemen lestadiolaisyhteisössä separaatiohankkeen vastustusta johti Juho Hannonen. Pohjois-Savossa nousivat Pellikkaa vastaan iisalmelaiset Pekka Kaikkonen ja kelloseppä J. A. Appelqvist. Kirkostaeroamishankkeella oli kannattajia *Hulkon* mukaan Viipurin läänissä Uukuniemellä, Kurkijoella, Räisälässä, Pyhäjärvellä, Hiitolassa, Jaakkimassa ja Antreassa. Pohjois-Savossa kannatusalue supistui Kuopioon, Nilsiään ja Iisalmeen. Pohjois-Karjalassa eroamishanke ei saanut kannatusta.¹¹⁴³ Uukuniemen vanhoillislestadiolaisten separaatiohanke selittynee kirkkoherra Wallen jyrkistä toimenpiteistä nousseena vasta-reaktiona.¹¹⁴⁴ Räisälässä lestadiolaisseurat olivat joutuneet aktiivisen häirinnän kohteiksi. Tämä oli johtanut käräjöinteihin, joissa lestadiolaiset kokivat tullessaan väärinkohdeiluiksi. Ilmeisesti aikaisemmat tapahtumat saivat osan seudun lestadiolaisista harkitsemaan kokonaan kirkosta eroamista sen tultua käytännössä mahdolliseksi.¹¹⁴⁵

¹¹⁴⁰ Vkokptk 1906, § 4.

¹¹⁴¹ Hulkko 1956, 103.

¹¹⁴² OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Pekka Raittilan käsikirjoitus ja muistiinpanoja Nilsiään lestadiolaisuudesta.

¹¹⁴³ Uukuniemi KA. II Cd:1. Ptptk 7-10.1908 (Otto Immanuel Colliander, A. G. Walle); Hulkko 1956, 101, 113; MVK. Juho Alarik Hannosen hst. 19.4.1968.

¹¹⁴⁴ Walle kutsui perimätiedon mukaan kaikki lestadiolaiset yksitellen luokseen yrittäen saada heidät luopumaan uskostaan. Kirkkoraati jakeli lestadiolaissaarnaajille kieltoja vaatien näitä lopettamaan aktiivisen toimintansa.

¹¹⁴⁵ Käräjöinnistä Räisälässä, ks. Luukka 1964b, 28 - 36.

Separatioliikkeen johtaja Esko Pellikka kuoli vuonna 1907. Hän koki tätä ennen täydellisen mielenmuutoksen. Toista viikkoa ennen Pellikan kuolemaa pidettiin hänen kotonaan seurat, joissa oli mukana noin 50 henkilöä. Pellikka, joka oli sairauden vuoksi vuoteenomana, joutui horrostilaan. Herättyään hän kutsui luokseen yksitellen seuravieraita. Yksityiskeskustelujen jälkeen hän kutsui kaikki koolle kertoen, että hänelle oli ilmoitettu horrostilassa kirkosta eroamisen olevan väärin. Levittämäänsä oppia hän katui ja pyysi anteeksi. Yhteisö jakautui tilaisuudessa erillisen kirkkokunnan kannattajiin ja vastustajiin.¹¹⁴⁶ Eroamishankkeen johtajiksi nousivat Esko Pellikan jälkeen hänen leskensä Anna Pellikka (1862-1944)¹¹⁴⁷ ja saarnaaja Niilo Väyrynen (1872 - 1924).¹¹⁴⁸

Kirkosta eroaminen oli esillä uudestaan vuoden 1907 "kristittyjen" kokouksessa. Puheenjohtaja esitti kokousväelle kysymyksen: *Owatko wiime wuotisen kokouksen pöytäkirjaan merkityt päätökset antaneet aiheutta erimielisyyteen eli toisiin käsityksiin?* Tällöin esiintyi uukuniemeläinen saarnaaja Pekka Muukkonen Karjalan lestadiolaisten puolesta todeten heidän joutuneen *omantuntonsa tähden lewottomiksi sakramenttiasiaassa waltiokirkkoon kuulumisen tähden*. Hän kertoi, että muutamassa seurakokouksessa, joissa oli ollut mukana parisataa lestadiolaista, oli tehty päätös kirkosta eroamisesta. Synä olivat *kirkollisten seurakuntien suruton tila, ja se että kirkon paimenet owat niin jumalattomia ja eläwälle kristillisyydelle wainomielisiä*. Lisäksi perusteluna oli, että *Kristus on jättänyt sakramentit omien opetuslastensa keskuuteen, eikä maailman suruttomille*. Hankkeen perusteluissa tuli esille tyytymättömyys valtiokirkon pappien kielteiseen asennoitumiseen herätysliikettä kohtaan. Ilmeisesti vapaakirkollisista piireistä tullessiin vaikutteisiin kuului halu nauttia sakramentit vain "omien opetuslasten" keskuudessa.¹¹⁴⁹

Separatiohanke vietiin vuoden 1907 lopulla niin pitkälle, että senaattiin saapui 11.12.1907 anomus luvan saamiseksi Evankelis-Apostolisen seurakunnan perustamiseen. Anomuksen liitteenä oli 16.10.1907 pidetyn kokouksen pöytäkirjat ja sääntöehdotus. Tuossa kokouksessa oli tehty päätös uuden kirkkokunnan perustamisesta. Senaatti pyysi asiasta 16.12.1907 lausunnon Kuopion tuomiokapitulilta. Tuomiokapitulissa kielteistä lausuntoa sorvattiin 16.1.1908 pidetyssä kokouksessa. Lausunnossa ehdotettiin anomus hylättäväksi sen puutteellisen sisällön ja muodon perusteella sekä siksi, että maininnat uskontunnustuksesta ja kirkollisesta järjestyksestä olivat liian ylimalkaisia. Senaatti ei suos-

¹¹⁴⁶ Pellikka oli kutsunut luokseen mm. eroamishankkeen puuhamiehiin kuuluneen Juho Haikosen sanoen tälle: *Kuule Haikonen, pidä sinä kiinni entisestä* (MVK. Anna Haikosen hst. 8.6.1969; Vainikainen 1969, 36).

¹¹⁴⁷ Vainikainen 1969, 37-38. Anna Pellikka (o.s. Kiiveri) oli syntyisin Kurkijoelta. Esko Pellikan pojanpoika, saarnaaja Reino Pellikka, on sitä mieltä, että Esko Pellikan leski Anna Pellikka nousi separaatiohankkeen johtoon tässä vaiheessa.

¹¹⁴⁸ Vainikainen 1969, 38-42. Niilo Väyrynen oli syntynyt Nilsiässä, jonka johtavia lestadiolaisia hän oli ennen 1909 tapahtunutta muuttoaan Viipurin läänin Pyhäjärvelle. Väyrynen asui tämän jälkeen myös Käkisalmen maaseurakunnassa ja Kirvussa. Niilo Väyrysen keskeistä asemaa separaatiota kannattaneiden keskuudessa Pellikan kuoleman jälkeen kuvaa hyvin nimitys "väyrysläisyys", jota liikkeestä käytettiin ainakin Räisälässä.

¹¹⁴⁹ Vkokptk 1907, § 3; Vainikainen 1969, 20.

tunut anomukseen. Kielteisen päätöksen perustana olivat tuomiokapitulin lausunnon pohjalta nostetut kirkkokunnan uskontunnustuksessa ja kirkollisessa järjestyksessä ilmenneet "epäselvyydet ja vaillinaisuudet" sekä se, etteivät anojat olleet tehneet ilmoitusta evankelisluterilaisesta kirkosta luopumisesta.¹¹⁵⁰ Tämän jälkeen kirkkokunnan perustamishankkeesta luovuttiin. Kuitenkin ryhmittymään kuuluneet jakoivat keskuudessaan ehtoollista. Ymmärrettiin, että sakramentin jakajan tulee olla "uskovainen". Liikkeessä päädyttiin käytäntöön, jossa kukin nauttija otti omalla kädellään suuhunsa sekä leipää että viiniä.¹¹⁵¹

Vuoden 1907 kokouksessa eivät Karjalan ja Pohjois-Savon vanhoillislestadiolaisten hankkeet kirkosta eroamiseksi saaneet kannatusta. Eroamispäätökselle osoitettiin samalla kuitenkin ymmärtämystä: *Onhan ikävä mennä ehtoollis-pöytään, jossa jakajana on tunnetusti suruton, jopa wainomielinen pappi, joka näkee edessään ainoastaan lahkolaisen ja kansanwillitsijän.* Kirkosta eroamisen vastaiselle kannalle olivat perusteluina "puhtaan seurakunnan" syntymisen mahdottomuus sekä se, että sakramentti on aina pyhä, huolimatta siitä, että "uskoton" sitä jakaa. Tilanteen selkiyttämiseksi ja kokouksen päätösten tiedottamiseksi lähetettiin kiertokirje "Karjalan kristityille". Kirjettä viemään valtuutettiin saarnaajat Isak Rova ja Vilhelm Matilainen.¹¹⁵² Kiertokirjeessä todettiin ehtoollisen sakramentin vaikutuksen riippuvan vastaanottajan mielenlaadusta eikä sen jakajasta. Kirkosta eroaminen katsottiin vääräksi vedoten siihen, etteivät apostolinen alkukirkko ja Lutherkaan eronneet kirkoistaan, vaan heidät suljettiin ulos ja erotettiin.¹¹⁵³ Separaatiohankkeen puuhamies Niilo Väyrynen onnistui kääntämään kokouksen lähetit takaisin Kuopiosta, ja hanke kehittyi edellä kuvatulla tavalla eriuskolaiskirkon perustamisanomukseen saakka. Seuraavana vuonna kävivät vanhoillislestadiolaiset lähetysmiehet Juho J. Mattila ja Heikki Hooli niillä alueilla Karjalassa, joissa kirkostaeroaminen oli saanut kannatusta. Monet kuulijoista liittyivät hankkeen vastustajiin.¹¹⁵⁴

"Pellikkalaisuuden" nimeä kantaneella separaatioliikkeellä oli varsin lyhyt kesto aika. Kiihkeän toiminnan vuosia olivat 1907-1909. Vaikka monet "harhautuneista" luopuivat separaation tukemisesta, oli vielä vuonna 1913 Karjalassa saarnaajia, jotka kannattivat tätä pyrkimystä. Suomen itsenäistymisen jälkeen

¹¹⁵⁰ KA. Senaatin Arkisto. Talousosaston ptkt 1908. II nidos. 19.2. 1908. § 6; OMA. OTA. Ca:58, § 27/16.1.1908. Anomuksen olivat jättäneet kuopiolainen kultaseppä B. J. Knuutinen ja räisäläläinen mäkitupalainen Juho Haikonen. Kirkkokunnan toimintapaikkoina mainitaan anomuksessa Kuopion kaupunki, Nilsia, Uukuniemi, Kurkijoki ja Räisälä.

¹¹⁵¹ Vainikainen 1969, 56-57.

¹¹⁵² Vkokptk 1907, § 3. Vilhelm Matilainen oli kotoisin alueelta, jossa separaatiohankkeella oli vahvin kannatus eli Laatokan Karjalan Elisenvaarasta (Raittila 1967, n:o 280).

¹¹⁵³ SRKA. Onni Majavan kok. Kiertokirje Karjalan kristityille.

¹¹⁵⁴ Raittila 1967, n:ot 106 ja 282; RS 4/1936, 85-88 (Heikki Hooli: Kristillisyytemme harhakäsitteistä kuudenkymmenen vuoden taipaleelta). Hooli kertoo artikkelissa käyneensä matkan aikana Mattilan kanssa Pietarin ja Viipurin lisäksi Antreassa, Kaukosessa (Tarkoittaa ilmeisesti Kaukolaa), Kirvussa, Käkisalmissa, Kurkijoella sekä Uukuniemellä. Hänen mukaansa *paljon oli niitä, jotka olivat hyväksyneet kokouksen päätöksen.*

toiminta loppui miltei tyystin. Ilmeisesti sitä oli vain Hiitolassa vielä itsenäisyyden alkuvuosina.¹¹⁵⁵ Liikkeen lyhytaikaista luonnetta kuvaa hyvin sille Räisälässä annettu nimitys "uuden kirkon höyry".¹¹⁵⁶ *Hulkko* on esittänyt kirjassaan väitteen, että sunnunan keskeisistä vaikuttajista sekä Juho Haikonen että Niilo Väyrynen olisivat olleet loppuikänsä "mitä kiivaimpia kommunisteja". Tätä tietoa eivät kuitenkaan mitkään muut tahot vahvista.¹¹⁵⁷ Esimerkiksi Juho Haikonen esiintyi viimeisinä elinvuosinaan kirkollismielisenä hartauspuhujana. Juho Haikosen tytär on kertonut, ettei hänen isänsä kannattanut poliittista vasemmistoa.¹¹⁵⁸ Myöskään Niilo Väyrysen kääntyminen kommunismin kannattajaksi ei ole todennäköistä. Hänen mielipiteensä omaisuuden tasaamisesta lienevät syntyneet pyrkimyksistä palata alkukirkon käytäntöön.¹¹⁵⁹

3.4.3.2 Rauhansanalaisuus

Vanhoillislestadiolaisuudessa koettiin 1930-luvulla hajaannus. Taustalla olivat erimielisyydet suhtautumisessa Pohjois-Amerikassa muodostuneisiin lestadiolaisryhmiin. Jo 1870-luvulla siellä puhjenneet riidat olivat johtaneet kolmen eri lestadiolaisryhmän syntymiseen. Kesäkuussa vuonna 1908 järjestettiin Calumetissa Michiganissa Suomen vanhoillislestadiolaisten esimerkin innoittamana yleinen "kristittyjen" viisipäiväinen kokous, joka johti sovintoon ja lähetystötoimen perustamiseen. Sovinnon ulkopuolelle jäi osa esikoislestadiolaisista ja vanhoillislestadiolaisista. Sovinnonteon seurauksena syntynyttä ryhmää kutsuttiin suurseuralaisuudeksi, koska ryhmä järjesti Suomen vanhoillisten mallin mukaan vuosittaisia suuria seuroja eri puolilla mannerta. Vähitellen osa vanhoillislestadiolaisista vetäytyi pois suurseuralaisten toiminnasta. Tätä ryhmää alettiin kutsua heidemanilaisuudeksi.¹¹⁶⁰ Pohjois-Amerikkaan oli muodostunut näin kaksi erillistä ryhmää, jotka väittivät edustavansa vanhoillislestadiolaisuutta. Suomen vanhoillislestadiolaisten keskusjärjestö SRK katsoi vain heidemanilaisten olevan "hengen yhteydessä" suomalaisten kanssa. Vuodesta 1920 lähtien

¹¹⁵⁵ Vainikainen 1969, 9-10.

¹¹⁵⁶ Pentti Pelkosen hst. 23.5.1995.

¹¹⁵⁷ *Hulkko* 1956, 117; *Hulkon* kirjoituksessa esiintyi muitakin epätarkkuuksia. Hän mainitsee hankkeen puuhamiehistä ainoastaan Ville Tenhusen palanneen takaisin vanhoillislestadiolaisuuteen. Kuitenkin esim. saarnaaja Pekka Muukkonen oli todennäköisesti separaatiohankkeessa mukana vain muutamia vuosia ja hän liikkui myöhemmin vanhoillislestadiolaisena saarnaajana ainakin Uukuniemellä ja Kiteellä, jonne hän oli muuttanut vuonna 1912 (Vainikainen 1969, 42-44). Myös toinen keskeinen hankkeen vetäjä, kelloseppä Bernhard J. Knuutinen, liittyi takaisin vanhoillislestadiolaisuuteen, koska hänen nimensä esiintyy yhdessä Ville Tenhusen kanssa Helsingin Rauhanyhdistyksen asiakirjoissa 1920-luvulla uusien ristiriitojen aiheuttajana (KA. YLK. Kansio 1. Kirje Helsingin Rauhanyhdistyksen johtokunnalle 15.11.1966; Kansio 7. Rauhanyhdistys Helsingissä. Ote Rauhanyhdistyksen jäsenten kokouksen pöytäkirjasta 24.2.1924; Johtok.kok.ptkt. 1.3.1924, 29.3.1924); Ks. myös *Kyllönen* 1995, 112.

¹¹⁵⁸ MVK. Anna Haikosen hst. 8.6.1969; Sulo Korhosen hst. 3.12.1992.

¹¹⁵⁹ Vainikainen 1969, 40-42.

¹¹⁶⁰ Uutinen "yhdistymisestä" julkaistiin myös uudestiheränneiden Kolkuttaja-lehdessä positiivisessa sävyssä (Kolk 9/1908, 143 - 144).

suomalaiset vanhoillislestadiolaiset papit ja maallikkosaarnaajat kiersivät vain heidemanilaisten kutsumana Pohjois-Amerikassa.¹¹⁶¹

Vanhoillislestadiolaisuuden sisällä sekä Suomessa että Ruotsissa oli koko ajan vaikutusvaltaisia saarnaajia ja henkilöitä, jotka olivat tiiviissä kanssakäymisessä suurseuralaisten kanssa. Myös *Siionin Lähetyslehti* julkaisi edelleen suurseuralaisten kirjoituksia. Monet vanhoillislestadiolaiset seurasivat ristiriitaista tilannetta huolestuneena. Heidän kirjeissään heijastui huoli ja pelko uudesta hajaannuksesta, jonka syynä olisi riita suhtautumisesta Amerikan eri lestadiolaisryhmiin.¹¹⁶² Vanhoillislestadiolaisuuden sisällä ilmenneitä erimielisyyksiä yritettiin selvittää huhtikuussa 1929 Oulussa pidetyssä suljetussa saarnaajain kokouksessa.¹¹⁶³

Suurseuralaiset perustivat vuonna 1928 Amerikan Suomalaisen Apostolisluterilaisen kirkkokunnan. Se pyysi apua vanhoillislestadiolaisten pappien ja saarnaajien saamiseksi vuonna 1925 Amerikassa vierailleelta lestadiolaistaiselta professori Antti J. Pietilältä.¹¹⁶⁴ Hän oli ystäväystynyt Amerikan-matkallaan apostolisluterilaisen kirkkokunnan keskeisten vaikuttajien, pastori Eevent Määttälän, Jacob Uitin ja Frank Eilolan kanssa.¹¹⁶⁵ Pietilä välitti pyynnön Oulun hiippakunnan piispalle J. R. Koskimiehelle. Monien vaiheiden jälkeen kutsu esitettiin Kiimingin kirkkoherra Väinö A. Juntuselle ja saarnaaja Antti Krekulalle ja Ville Kaikkoselle. He suostuivat pyyntöön, vaikka SRK:n johtokunta kielsi heitä lähtemästä. Lähtö aiheutti Amerikan riitojen lopullisen leviämisen myös suomalaisten keskuuteen. Asiaa puitiin SRK:n vuosikokouksessa 27. – 29.1932 Iisalmessa ja 4. – 6.10.1932 Oulussa saarnaajain ja vanhinten kokouksessa. Oulussa päätettiin jäädä odottamaan, kunnes saarnaajat palaavat matkaltaan. Kesällä 1933 pidetyssä pappien ja saarnaajien kokouksessa langetettiin Amerikassa käyneille saarnakielto liikkeen piirissä. Myöhemmin pidettyjen useiden kokousten seurauksena erimielisyydet johtivat lopulliseen hajaannukseen. Jakavana tekijänä oli kysymys seurakuntaopista.¹¹⁶⁶

Rajanvedossa tappiolle jääneet pitivät Rovaniemellä syyskuun 4. päivänä 1934 kokouksen, jossa laaditussa julkilausumassa todettiin, ettei *täysin puhdasta seurakuntaa ole maan päällä*. Näin ollen rakkauden käsky velvoittaa noudatta-

¹¹⁶¹ Vuollo 1999, 133 – 136.

¹¹⁶² Oskari Heikki Jussilalle 1920-luvulla lähetetyissä kirjeissä osattiin jo ennustaa tuleva kehitys. Ks. OMA. Laestadiana 1. Ba:1/58. L. G. Larsson Palo ja Oskar Israelsson 1.2.1927; Ba:2/83. Pekka Tapanisen kirjeet 14.4.1924; 28.8.1926.

¹¹⁶³ SRKA. C:2. 27.3.1929, § 70.

¹¹⁶⁴ Antti J. Pietilä kirjoitti Amerikan-matkastaan kirjan *Helsingistä Astoriaan. Amerikan-kävijän havaintoja ja ajatuksia*. Siinä hän antaa synkän kuvan uuden mantereen lestadiolaisuudesta. Kiitosta saa lestadiolaisuuden pyrkimys vaeltaa *omantunnon puhtaudessa*, virsilaulussa ja keskinäisessä rakkaudessa. Moitteen kohteena on maallikkovaltaisuus, julistuksen yksipuolisuus, äänellisen synninpäästön liiallinen korostaminen ja kylmäkiskoinen suhtautuminen muihin. Negatiivinen kuva annetaan myös Amerikan lestadiolaisuuden keskeisestä vaikuttajasta, pastori Arthur Leopold Heide-
manista (Pietilä 1927, 268 – 273; Tiililä 1972, 242 – 243).

¹¹⁶⁵ Pietilä 1927, 117 – 118.

¹¹⁶⁶ SRKA. C:2. 10.1.1931, § 79; 5.5.1932, § 173; 8.6.1932, § 204; 15.10.1933, § 47; 29.11.1933, § 79; Puhujain ja seurakuntavanhinten kok.ptk 4-6.10.1932; Vuollo 1999, 135 – 137.

maan lähetyskäskyä kaikkialla. Lisäksi katsottiin, ettei oikein saarnattu Jumalan Sana voi synnyttää *väärää oppia tai väärää hengellisyyttä*. Julkilausuman allekirjoittajat torjuivat väitteen, että he olisivat ”repäisseet” itsensä irti ”Jumalan valtakunnasta”. Samalla esitettiin toivomus yhtenäisyyden säilymisestä huolimatta erimielisyyksistä. Julkilausuman allekirjoitti 56 henkilöä. Allekirjoittajien joukossa ei ole yhtään henkilöä Karjalasta.¹¹⁶⁷

Hajaannuksen tultua tosiasiaksi jatkui epäselvä tilanne vanhoillislestadiolaisuudessa joitakin kuukausia. Keskusjärjestö vaati ”eriseuraisilta” parannusta. Vanhoillislestadiolaisuuden äänenkannattaja *Siionin Lähetyslehti* ei julkaissut oppositiomielisten kirjoituksia. Saadakseen äänensä kuuluville perusti vähemmistö huhtikuussa 1935 Kustannus-Osakeyhtiö-Rauhan, joka alkoi julkaista Rauhan Sana-lehteä.¹¹⁶⁸

Koska kontaktit Pohjois-Amerikan lestadiolaisseurakuntiin olivat Karjalasta varsin vähäiset, ei uuden mantereen riidat heijastuneet alueelle samalla tavalla kuin Lapissa tai Pohjanmaalla.¹¹⁶⁹ Ehkä juuri vähäisten Amerikan-yhteyksien takia jäi Rauhan Sanan ryhmän kannatus Karjalassa varsin ohueksi. Sille muodostui alueelle kolme etappipaikkaa: Viipuri, Käkisalmi ja Joensuu. Tosin hajaannuksen alkuvaiheessa näytti siltä, että suunta saisi vahvan kannatuksen Käkisalmen seudulla, jossa siihen liittyivät kaikki paikalliset saarnaajat sekä useita rauhanyhdistyksen keskeisiä toimihenkilöitä. Myös muualla Kannaksella sekä Lappeenrannan seudulla oli tilanne jonkin aikaa epäselvä. Varsin pian suurin osa keskusyhdistyksen toimintaan kriittisesti suhtautuneista luopui oppositioryhmän kannattamisesta. Käkisalmeen jäi rauhansanalaisuuden yksinäiseksi kannattajaksi saarnaaja Otto Pitkänen perheineen. Otto Pitkänen oli aikaisemmin joutunut saarnaajien kokouksen nuhteluiden kohteeksi liikuttuaan Karjalassa saarnamatkoilla saarnakieltoon asetetun Juho Heikki Kauhasen kanssa.¹¹⁷⁰

Viipurissa rauhansanalaisuuden yksinäiseksi kannattajaksi jäi saarnaaja Elias Kokko, joka kertoo Rauhan Sanassa julkaistussa kirjeessään vuonna 1939 käyneensä saarnamatkalla Nuijamaalla ja Raudussa. Tosin myös Alfred Keihon on muisteltu liittyneen opposition kannattajiin vähäksi aikaa. Kustavi Lounas-

¹¹⁶⁷ Julkilausuma, annettu kristittyjen neuvottelukokouksessa Rovaniemellä 4. päivänä syyskuuta 1934. Julkilausuman allekirjoittajien joukossa ovat majuri John Ryselin ja hänen vaimonsa Olga, jotka asuivat Lappeenrannassa 1890-luvun lopulla. Allekirjoittajien joukossa oli neljä vanhoillislestadiolaisuudessa arvostettua vanhaa saarnaajaa: Pauli Rantala, Heikki Hooli, Isak Hoikka ja Mikko Pääkkölä, Talonen 1984, 14 - 15.

¹¹⁶⁸ Talonen 1984, 19.

¹¹⁶⁹ Useilla Amerikan lestadiolaisuuden vaikuttajilla oli kuitenkin joko juuret Karjalassa tai he olivat toimineet alueella jossakin vaiheessa. Arthur Leopold Heideman toimi puolen vuoden ajan pappina vuonna 1886 Lappeenrannassa. Amerikan Suomalaisen Apostolis-Luterilaisen kirkkokunnan ensimmäinen esimies John Oberg asetettiin saarnaajaksi Taipalsaarella ja hän ehti toimia alueella saarnaajana lähes kymmenen vuotta. Myös Minneapolisin seurakunnan pappina toiminut August Marin asui pitkään Kannaksella. Hockinsonin seurakunnan pappina toiminut Petteri Kopra oli kohtoisin Kivennavalta, Kaliforniassa pappina ollut John Riikonen Kontiolahdelta.

¹¹⁷⁰ SRKA. E:6. Heikki Jussilan kirje Viipurista 4.2.1935; Sulo Korhosen hst. 3.12.1992 ja kirj. tiedonanto 13.9.1994; Edith Luukkasen hst 23.9.1994.

heimonkin kirjeistä heijastuu hajaannuksen alkuvaiheissa selkeää kritiikkiä ja epäluuloa SRK:n toimenpiteitä kohtaan.¹¹⁷¹

Joensuun seudulle syntyi pieni, noin kuusi henkeä käsittänyt rauhansana-lainen ryhmä, jonka saarnaajina toimivat kauppias Juho Rautiainen Nolja-kasta ja työmies Matti Sivonen Kulhosta.¹¹⁷² Sortavalan seudulla oli haastattelutietojen mukaan joitakin Rauhan Sanan kannattajia.¹¹⁷³ Kaiken kaikkiaan Karjalan lestadiolaisuus jäi SRK:n linjalle ja Rauhan Sanan kannattajien määrä Karjalassa lienee ollut korkeintaan 20 – 30 henkeä.¹¹⁷⁴

3.4.3.3 Kososlaisuus

Viipurin vanhoillislestadiolaisessa yhteisössä syntyi 1930-luvulla ristiriitoja, jotka johtivat yhteisön sisällä lähes avoimeen hajaannukseen. Erimielisyyksien taustalla näyttää olleen paitsi henkilöristiriidat myös opilliset kysymykset. Keskeisinä osapuolina riidoissa olivat voimakkaat persoonallisuudet, pastori Kustavi Lounasheimo ja saarnaaja Juho Alfred Kosonen.¹¹⁷⁵

Kun Fredrik Grels Timonen kuoli vuonna 1917, Juho Kosonen nousi Viipurin "vanhoillisten" keskeiseksi saarnaajaksi. Hänen on sanottu olleen saarnoissaan raamatullinen, mutta myös erittäin suorasanainen, jopa jyrkkä. Kuvaa-va on, ettei häntä missään vaiheessa valittu vanhoillislestadiolaisten ja uudestihäeränneiden yhteisen rauhanyhdistyksen johtokuntaan. Ensimmäisen kerran ristiriidat tulivat esille Juho Alfred Kososen 50-vuotispäivillä, jolloin keskustelu opillisista asioista oli päättynyt avoimeen riitaan Kososen ja Pohjois-Suomesta tulleiden lähetysmiesten kanssa. Juho Alfred Kososen ympärille kokoontuneita alettiin 1930-luvulla kutsua kososlaisiksi. Henkilöristiriitojen lisäksi erimielisyyksien taustalla oli eroja opillisissa painotuksissa.

Kososlaisuuden analysointi on vaikeata, koska sillä ei ollut selkeää tai yhtenäistä dogmaattista perustetta. Se oli ilmeisesti antinomistinen suuntaus, joka halveksui kirkon työntekijöitä. Herätysliikkeeseen kuuluneita evankelisluterilaisen kirkon pappeja ei hyväksytty. Samoin asenne muita lestadiolaisryhmiä sekä herätysliikkeitä kohtaan oli tiukka. Juho Kososen oli vaikea hyväksyä yhteistoiminta uudestihäeränneitten kanssa Viipurin Rauhanyhdistyksen puitteis-sa. Toisaalta "kristityn" elämänvaelluksen suhteen ei oltu tarkkoja. On väitetty Juho Kososen opettaneen, etteivät neuvon ja nuhteen sanat kuuluneet lainkaan "Jumalan lapsille". Lisäksi opetettiin, että lankeemuksen jälkeenkin uskovan nimi säilyy "Elämän kirjassa". Regina Laitinen on haastattelussa todennut kososlaisuuden olleen toisaalta erittäin *lakihenkinen, mutta toisaalta jotkut siinä vaikutta-*

¹¹⁷¹ OMA. Laestadiana 1. Ba:1/127. Kustavi Lounasheimo Viipurista 23.3.1933; Lounasheimon asenteista, ks myös KA. SKHSA. YLK. Kansio 2. Arvo Pellikan kirje 17.11.1936; Regina Laitisen hst. 29.2.1992.

¹¹⁷² RS 3/1936, 69; Rimpiläinen 1975, 119.

¹¹⁷³ HYKHL/K 1. Harlu 14N.

¹¹⁷⁴ Talonen 1984, 26.

¹¹⁷⁵ SRKA. E:6. Heikki Jussila Viipurista 4.2.1935.

Hyvät ystävykset, Juho Kanniainen ja Juho Alfred Kosonen kuvattuna Viipurissa 1920-luvulla. Juho Kanniainen (1875 – 1929) toimi maalaisliiton kansanedustajana vuosina 1922 – 1923, jolloin hän liikkui usein Viipurissa ja Kannaksella saarnamatkoilla. Hän oli yksi tunnetuimpia vanhoillislestadiolaisuuden saarnaajia 1910- ja 1920-luvulla. Hän liikkui laajasti saarnamatkoilla paitsi Suomessa myös Ruotsissa, Norjassa, Venäjällä ja Amerikassa. Juho Kanniainen joutui syrjään 1920-luvun puolivälissä sananjulistuksessa ja elämänvaelluksessa ilmenneen ”kunnianhimon ja keveyden” takia. Pitkä sairausvuode ”pienensi ja köyhdytti” hänet ”parannukseen”. Juho Alfred Kosonen (1877 – 1937) muutti 1910-luvulla Savonlinnasta Viipuriin, jonka vanhoillislestadiolaisten keskeiseksi saarnaajaksi hän nousi 1910-luvun lopulla. 1920-luvulla alkoi Kososen ja joidenkin muiden vanhoillislestadiolaisten välillä ilmetä erimielisyyksiä, jotka johtivat Viipurissa 1930-luvun puolivälissä erillisten seurojen pitoon. Kaupunkiin syntyi ”vanhoillisuuden” sisälle kososlaisuudeksi kutsuttu ryhmittymä. Regina Laitinen on esittänyt haastattelussa vuonna 1992 väitteen, jonka mukaan kososlaisuuden juuret on Kanniaisen ja Kososen yhteistyössä 1920-luvulla.

neet eivät olleet tarkkoja omasta vaelluksestaan. Ryhmä katsoi muodostavansa kristittyjen keskuudessa tosiuskovien ydinjoukon. Tyypillistä kososlaisuudelle oli haastattelujen mukaan voimakas muiden vanhoillislestadiolaisten arvostelu. Kososlaisuutta levisi niille paikkakunnille, joihin Viipurista oli vilkkaita yhteyksiä. Sen vaikutus tuntui jo 1930-luvulla ainakin Helsingissä.¹¹⁷⁶

Ennen pitkää tilanne johti Viipurissa seuratoiminnan eriytymiseen. Rauhanyhdistyksellä kokoontuivat Lounasheimon johdolla Kososen vastustajat ja

¹¹⁷⁶ KA. SKHSA. YLK. Kansio 1. Kirje Laina Pellikalle 28.2.1961. Alma Parviaisen hst. 29.12.1991; Regina Laitisen hst. 29.2.1992; Vuollo 2003, 230 – 231. Regina Laitisen mielestä kososlaisuuden juuret ovat jo 1920-luvulla. Tällöin maalaisliiton kansanedustaja ja tunnettu maallikkosaarnaaja Juho Kanniainen (1875 – 1929) sekä Juho Alfred Kosonen ystävyistyivät. Kosonen piti Juho Kanniaista niin suurella arvolla, että hänen oli vaikea hyväksyä muita ”oikeoppisiksi”. Laitisen käsityksen mukaan Kosonen toi mukanaan ”lakihengen” ja Kanniainen ”välinpitämättömyyden vaelluksessa”.

Notkokadulla Kososen kannattajat. Tilanne kehittyi hajaannuksen partaalle 1930-luvun puolivälissä.¹¹⁷⁷ Samoihin aikoihin Viipuriin muutti Kemistä Tienhaaran asemapäälliköksi SRK:n johtokuntaan kuulunut Rieti Honkavuori. Hän pyrki toimimaan välittäjänä syntyneissä erimielisyyksissä. Tilanteen laukaisi Kososen vakava sairastuminen. Hän kutsui sairasvuoteensa ääreen riitakumppaninsa, erimielisyydet sovittiin ja pyydettiin anteeksi. Myös kokoontuminen erillisiin tilaisuuksiin päättyi. Kososlaisuus jäi kuitenkin elämään vanhoillislestadiolaisten yhteisöjen sisälle vielä Kososen kuoleman (27.10.1937) jälkeen. Se aiheutti jatkuvia sisäisiä ristiriitoja Helsingin vanhoillislestadiolaisten keskuudessa 1940-luvulta alkaen. Monilla paikkakunnilla kososlaiset muodostivat vanhoillislestadiolaisten keskuuteen pienen, tiiviissä kanssakäymisessä olevan ”y-dinryhmän”, joka katsoi olevansa ”oikeasti uskomassa”. Näitä kososlaisia ryhmiä muodostui ennen kaikkea niille paikkakunnille, jonne oli muuttanut viipurilaisia vanhoillislestadiolaisia. Tällaisia paikkakuntia olivat Helsingin lisäksi mm. Oulu, Tampere, Jyväskylä, Imatra ja Lappeenranta.¹¹⁷⁸

3.5 Hajaannusten seuraukset

3.5.1 Lyhytaikainen lamaannus

Lestadiolaiselle herätysliikkeelle oli 1800-luvun viimeisinä vuosina alkaneella hajaannusprosessilla aluksi lamaannuttava vaikutus. Herätysliikkeen sisäiset ristiriidat johtivat siihen, ettei ”ulkopuolisia” voinut enää kutsua seuroihin. Riitaisuudet aiheuttivat usealla paikkakunnalla oikeudenkäyntejä seurahuoneitten omistuksesta. Lestadiolaisyhteisöihin kuuluneiden henkilökohtaiset välit tullehtuivat muutamissa tapauksissa oikeudenkäynteihin saakka.¹¹⁷⁹ Hajaannuksessa syntyneet lestadiolaisryhmät syyttivät uuttaheräystä siitä, ettei se pyrkinyt *uskottomia uskovaiksi käännyttää, vaan tunkeutui uskovaisten seurakuntiin käännyttämään uskovaisia*. Koska herätysliikkeen ristiriidat pakottivat keskittymään sisäiseen pyykinpesuun, jäi uusien kannattajien hankkiminen kokonaan syrjään. Tilannetta kuvaa vanhoillislestadiolaisten näkökulmasta saarnaaja Heikki Jussila:

Työmiesten Herran viinimäessä piti kääntää raskaan tykistönsä maailman rintamalta eriseurain rintamaa vastaan.¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁷ Alma Parviaisen hst. 29.12.1991; Regina Laitisen hst. 29.2.1992; Viipurissa vuosina 1936 – 1938 asunut lappeenrantalainen Väinö Matikainen on kertonut, että syntynyt erimielisyyttä yritettiin selvittää rauhanyhdistyksellä pidetyssä kokouksessa. Kosonen oli suuttunut häneen kohdistuneesta kritiikistä, marssinut ovelle ja todennut yskantaan: ”Haistoote työ paska!”

¹¹⁷⁸ Alma Parviaisen hst. 29.12.1991; Regina Laitisen hst. 29.2.1992, Särkiniemi 1988, 133; Kupsala 1995, 169 – 170; Vuollo 2003, 230 – 232.

¹¹⁷⁹ Havas 1927, 161; Väyrynen 1988, 43-46, 48-51; Lumijärvi 1990, 33-38; Kinnunen 1993, 34-37.

¹¹⁸⁰ Jussila 1948, 158, 168.

Vaikka herätysliikkeen kannattajia jättäytyi ristiriitojen takia pois liikkeen toiminnasta, ei heidän määränsä ollut Karjalassa suuri. Lestadiolaisten määrä ei tutkimusalueella vähentynyt.¹¹⁸¹ Merkittävä vaikutus hajaannuksilla saattoi olla lestadiolaisperheiden lapsille ja nuorille. Varsinkin kaupungeissa he olivat kosketuksissa monien uskonnollisten suuntien kanssa. Riitainen vanhempien uskonyhteisö alkoi tuntua liian ahtaalta ja ”halvalta”. Lisäksi työläiskotien lapsia houkutti voimakkaasti kasvava työväenliike. Myös monien lestadiolaisperheiden vaurastuminen ja koulutustason nousu heijastuivat seuraavassa polvessa jättäytymisenä herätysliikkeen ulkopuolelle. Tilannetta kuvasi haminalainen Emil Spets kirjeessään 21.2.1913:¹¹⁸²

Ja mitä erittäinkin pitäisi nuorison suhteen ruveta tekemään, kun kristityinkin lapset, sitä myöten, kun vaurastuvat, menevät maailmaan. Varattomain vanhempain lapset, jotka eivät ole voineet lapsiaan ruveta suurempia kouluja käyttämään, ne tahtovat väkisin painua kaupungeissa ja tehdasseuduilla henkisestikin ajan hengen aatteeseen, kun toimeen tullakseen tarvitaan kuulua työläiseksi. Taasen ne nuorukaiset, jotka ovat parempiosaiten lapsia, niin niitä voittaa niin suuri maailman kunnia, että eivät voi sentään seurata kristillisyyttä, kun kristityt ovat vanhoja enämpi kaikki ja halpaa oppimatonta väkeä niin heidän täytyy ruveta laajentamaan uskonnollisia käsitteitään ajatellen, että kyllä sitä tulee autuaaksi ihminen, kun vaan uskoo ja elää puhdasta elämää ulkonaisesti, vaikka ei seuraisikaan tätä kristillisyyttä, joka on heidän mielestään kovin sivistymätöntä...

Pahimmat ristiriidat olivat ohi vuoden 1903 jälkeen ja liikkeen eri haarat koontuivat omiin seuratilaisuuksiinsa. Varsinkin vanhoillislestadiolaisuus sai vahvistusta 1910-luvun taitteessa uusien kannattajien liittyessä toimintaan mukaan. Myös esikoislestadiolaisuus sai mukaansa uusia jäseniä. Toisaalta koko ajan tapahtui siirtymistä lestadiolaisryhmistä toiseen. Herätysliikkeen kannattajien kokonaismäärä oli tutkimusalueella vuoden 1910 tienoilla 2500 - 3500 aikuista.

3.5.2 Sovintopyrkimyksiä

Uudestiheränneet tekivät Antreassa kesäkuussa 1910 kesäseurojen yhteydessä aloitteen lestadiolaisryhmien sovintokokouksesta. Antrean kokouksessa asian

¹¹⁸¹ Vaikuttaa siltä, ettei yksikään keskeisistä lestadiolaisyyhteisön jäsenistä jättäytynyt pois Joensuussa, Viipurissa ja Lappeenrannassa. Viitteitä on kuitenkin siitä, että ”rivijäsenten” joukossa tapahtui poisjäämistä. Toisaalta monet niistäkin, jotka siirtyivät muihin uskonnollisiin ryhmiin, palasivat takaisin johonkin lestadiolaisuuden haarautumista (MKK. Kortistot Lappeenrannan, Joensuun ja Viipurin lestadiolaisista). *Havas* mainitsee lestadiolaisuuden historiassaan, että poisjättäytyneitä olisi ollut varsinkin Tampereella ja muualla Hämeessä (*Havas* 1927, 161).

¹¹⁸² OMA. Laestadiana 2. Ea:3. Emil Spets 21.2.1913. Emil Spetsin huomiot osoittautuvat todeksi perehtymällä lestadiolaisperheiden lasten elämänvaiheisiin. Yleensä lestadiolaisperheisiin syntyi 5 - 10 lasta. Vain harvat heistä esiintyvät myöhemmin lestadiolaisuuden yhteydessä. Sen sijaan maaseudulla lestadiolaisuus näyttää usein siirtyneen suvun perintönä sukupolvelta toiselle.

otti esille joensuulainen saarnaaja Pekka Vuorisalo, joka oli osallistunut edellisenä vuonna Torniossa ja Haaparannalla pidettyyn vanhoillislestadiolaisten saarnaajien kokoukseen ja suuriin seuroihin. Hän esitti Torniossa kokouksen keskustelunaiheeksi: *Miten voitaisiin tulla lähemmin sydämen kautta tuntemaan toisin ajattelevia lestadiolaisia*. Kysymystä ei ehditty käsitellä kokouksessa.¹¹⁸³ Sovintopyrkimykset liittyivät pahimpien erimielisyyksien lientymiseen, joka oli alkanut 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolivälissä. Varsinkin uudestiheränneiden ja ”vanhoillisten” yhteistyö monissa yhteisesti hallituissa rauhan-yhdistyksissä sujui hyvin. Yhteistyötä oli edesauttanut yhteisen linjan löytäminen esikoislestadiolaisuuden torjunnassa. Esimerkiksi Joensuun Rauhanyhdistyksen uuden rukoushuoneen rakentamishankkeessa olivat sekä uudestiheränneet että vanhoillislestadiolaiset yhdessä mukana.¹¹⁸⁴ Vanhoillislestadiolaiset käsitelivät neuvottelukutsua Helsingissä lokakuussa 1910 saarnaajien kokouksen ja suurten seurojen yhteydessä. Kokous kannatti yksimielisesti sovintokokoukseen osallistumista. ”Vanhoillisten” edustajiksi valittiin Vilhelm Markkanen Kuopion msrk:sta, Kalle Heliste Kemijärveltä, Antti Halttu Haukiputaalta,

Joensuun Rauhanyhdistyksen rukoushuone Kirkkokatu 4:ssä kuvattuna 1980-luvulla. Yhdistys rakensi uuden rukoushuoneen vuosina 1910 – 1911. Rakennushankkeessa oli mukana uudestiheränneet ja vanhoillislestadiolaiset. Kiinteistö jäi yksinomaan uudestiheränneitten hallintaan vuonna 1920, kun rauhanyhdistyksestä erotettiin lähes kaikki sen vanhoillislestadiolaiset jäsenet.

¹¹⁸³ Vkokptk 1909, 13, 35; Hulkko 1956, 55.

¹¹⁸⁴ Uudenheräyksen ja vanhoillislestadiolaisuuden suhteiden lientymisestä Oulussa, ks. Kupsala 1995, 77. Joensuussa uudestiheränneet luopuivat omasta saarnavuorosta vuonna 1900, koska olivat ”tyytyväisiä” vanhoillislestadiolaisten saarnaajien Heikki Hiltusen ja Mikko Hermannin Karjalaisen saarnoihin.

Heikki Hooli Karungista ja Leonard Typpö Rautiosta. Varaedustajiksi tulivat Pauli Rantala Pyhännältä ja Matti Suo Jyväskylän msrk:sta sekä kirjuriksi Janne Heilala Kemistä. Kokouksessa vanhoillislestadiolaisten edustajina olivat valituista muut paitsi Leonard Typpö ja Pauli Rantala. Lisäksi kokoukseen osallistui "vanhoillisten" edustajana saarnaaja Mikko Pääkkölä Kittilästä.¹¹⁸⁵ Kokousajaksi esitettiin *Maariain pyhään aikaa maaliskuun lopulla* ja paikaksi Oulua.¹¹⁸⁶

Uudenheräyksen puolelta valittiin Antrean kokouksessa edustajiksi Pekka Vuorisalo Joensuusta, Emil Spets Kotkasta, Juho Mikkola Kuokkalasta, Olli Miettinen Kuopiosta, Gustaf Adolf Sundström Helsingistä ja Iisakki Aho Jalasjärveltä.¹¹⁸⁷ Uudestiheränneiden edustajina olivat kuitenkin Juho Mikkolaa lukuun ottamatta eri henkilöt. Kokouksessa olivat Pietari Hanhivaara Kittilästä, Mikko Saarenpää Jalasjärveltä, Juho Pyörre Alavieskasta, Matti Juntila Nivalasta, Antti Rantala Pyhäjoelta sekä Juho Mikkola Kuokkalasta.¹¹⁸⁸ Esikoislestadiolaisuuden johtavat saarnaajat Juho Ahonen, Aapo Marttala ja Juho Ihalainen olivat myös suunnitelleet osallistuvansa sovintokokoukseen. He joutuivat perumaan matkansa, koska Ruotsin Lapin "vanhimmat" vastustivat sitä.¹¹⁸⁹ Lapin vanhimmista Peder Olsen Fjeldalin (Meri-Pietari, 1836-1913) kielteinen asenne sovintopyrkimykseen heijastui hänen lausunnoissaan: *Jumala taivoassa korkean neuvonsa kanssa varjelkoon meitä menemästä sovintoon eriseurain rakentajain kanssa. Ennen kaikkea epäiltiin muiden lestadiolaisryhmien motiiveja: Ajattelemme, että siinä kokoonhaalimisessa on hirmuinen koira alla.*¹¹⁹⁰ Ainoastaan oululainen rakennusmestari Abraham Tikkanen (1857-1922) edusti esikoislestadiolaisia kokouksessa.¹¹⁹¹ Esikoislestadiolaiset lähettivät kokoukselle kirjeen, jossa he esittivät mielipiteensä sovinnon syntymisen ehdoista. Se sisälsi vaatimuksen kuuliaisuudesta esikoisten seurakunnalle: *Se on Pyhän Raamatun jälkeen kuulla esikoisten seurakuntaa niin lawealta kuin heräys on tapahtunut.*¹¹⁹² Narvalaiset eivät osallistuneet kokoukseen lainkaan.¹¹⁹³

Kokouksesta muodostui lähinnä uudenheräyksen ja vanhoillislestadiolaisuuden välinen rajankäynti. Keskustelun aiheiksi nousivat ryhmittymien erilaiset tulkinnat opillisista kysymyksistä. Myös seurakuntaopissa erosivat uudestiheränneiden ja "vanhoillisten" käsitykset jonkin verran toisistaan.¹¹⁹⁴ Sovinto-

¹¹⁸⁵ Svtktk 1911, 12; Raittila 1967, n:o 390.

¹¹⁸⁶ Kolk 7/1910, 59-83; Vkokptk 1910, 41-43. Raittila 1967, n:ot 91, 106, 274, 490, 522.

¹¹⁸⁷ Kolk 7/1910, 59-83; Raittila 1967, n:ot 2, 285, 289, 488, 556.

¹¹⁸⁸ Svtktk 1911, 12; Raittila 1967, n:ot 74, 143, 388, 404, 448. Alkuperäiset kokoukseen valitut edustivat ilmeisesti sovintohankkeelle myönteisempiä ja vanhoillislestadiolaisuuteen sovittelevammin asennoituvia käsityksiä kuin kokouksen varsinaiset osallistujat.

¹¹⁸⁹ Svtktk 1911, 14-15, 25-26; Talonen 1993, 31-32.

¹¹⁹⁰ VK 1939, 163-165; Raittila 1967, n:o 55.

¹¹⁹¹ Abraham Tikkasen osallistuminen sovintokokoukseen johti Antti Lahtisen käsityksen mukaan hänen syrjäytymiseensä liikkeen piirissä. Toisaalta perimätieto ilmoittaa syrjäytymisen syyksi "lankeemuksen" (Lahtinen 1984, 143; Seppo Leivon kirje 16.2.1997).

¹¹⁹² SLK. Isak Kuoksu ym. Etelä-Suomeen 9.3.1911.

¹¹⁹³ Kolk 6/1911, 107.

¹¹⁹⁴ Kolk 6/1911, 108 - 110.

kokouksen aikana kävi selväksi, ettei erimielisyyksistä voitu päästä yksimielisyyteen. Uudestiheränneet halusivat pitää uskontulkinnassaan kiinni pietistis-sävyytteisen kilvoittelukristillisyyden piirteistä. Vanhoillislestadiolaiset halusivat säilyttää julistuksessaan evankelisen perussävyn.¹¹⁹⁵

Sovintoyrityksen kariutuminen merkitsi tapahtuneiden hajaannusten muuttumista lopullisiksi. Hajaannus ja varsinkin sen sinetöityminen edesauttoivat eksklusivismin tehostumista ja rajanvedon selkiytymistä lestadiolaisuuden eri ryhmien välille. Herätysliikkeen osaryhmien kasvaessa ja kehittyessä itsenäisiksi ja itsetietoisiksi muiden herätysliikkeiden keskellä, tuli rajanveto aikaisempaa tärkeämmäksi. Jokainen osahaara joutui profiloitumaan erottautuakseen kilpailevista lestadiolaisryhmistä.¹¹⁹⁶

Uusiheräys erottautui muista lestadiolaisryhmistä innokkaalla panostuksella lähetystyöhön sekä muita avoimemmalla asennoitumisella toisiin uskonnollisiin liikkeisiin. Liike oli muita ryhmiä varovaisempi synninpäästön käytössä. Vanhoillislestadiolaisuus korosti edustavansa lestadiolaisuuden ”vanhaa” pohjaa, jolta ei oltu poikettu. Suunta oli uudestiheränneitä eksklusivisempi ennen kaikkea asennoitumisessa muihin uskonnollisiin liikkeisiin. Vanhoillislestadiolaisuudessa käytettiin avaraa synninpäästöä. Esikoislestadiolaisuus profiloitui pitämällä tarkemmin kiinni pukeutumiseen ja tapakulttuuriin liittyvistä normeista. Pohjois-Ruotsin tapakulttuuri pyrittiin siirtämään myös eteläsuomalaisiin kaupunkiyhteisöihin. Lisäksi otettiin käyttöön tapa lukea jokaisessa seuratilaisuudessa ensin Laestadiuksen saarna. Esikoislestadiolaisuus halusi korostaa edustavansa ”aitoa” lestadiolaisuutta.

Uusia yrityksiä hajaannusten korjaamiseksi tehtiin 1920-luvulla. Aloitteentekijänä olivat jälleen uudestiheränneet.¹¹⁹⁷ Vanhoillislestadiolainen herätysliike ei ollut kuitenkaan valmis uuteen sovintokokoukseen. Myöskään esikoislestadiolaisten keskuudessa se ei saanut kannatusta. Vastauksessaan esikoislestadiolaiset tosin korostivat olevansa *alttiit aina neuvotteluihin* ja uudestiheränneitten olevan vapaita tulemaan *pienempiin ja suurempiin kristittyin kokouksiin*. Lisäksi todettiin:

Olema tätä teidän esitystänne tutkineet Pyhän Raamatun yhtäpitävästi, mutta emme ole löytäneet sen nimellistä kokousta, että oikia seurakunta olisi sitä päättänyt ja niin muoton emme mekkään voi sitä päättää.

Lopuksi vastauksessa kehoitettiin saapumaan Jellivaaran jouluseuroihin.¹¹⁹⁸

¹¹⁹⁵ Svktk 1911, 16-82; Kolk 6/1911, 111; Hulkko 1956, 55-62, Kupsala 1995, 77-78; Talonen 1993, 32.

¹¹⁹⁶ Talonen 1988a, 47.

¹¹⁹⁷ SRKA. Ca:2. Jhtk ptk 11.12.1921, § 50; 5.2.1922, § 70.

¹¹⁹⁸ SLK. Kopiot Wettaisen kok. Joulukuussa 1921 uudestiheränneiden sovintokokoustarjouksen johdosta.

Viipurilainen pastori Kustavi Lounasheimo kävi kaksi kertaa uudenheräyksen lähettinä saarnamatkalla Pohjois-Amerikassa. Oheisessa kuvassa Lounasheimo on kuvattuna Berkeleyn kaupungissa Kaliforniassa vuonna 1928 jälkimmäisen Amerikan-matkan yhteydessä. Muutama vuosi myöhemmin Lounasheimo siirtyi uudestaheräyksestä vanhoillislestadiolaisuuteen. Hän oli ollut vuosikausia innokkaimmin uudenheräyksen ja vanhoillislestadiolaisuuden sovintoa puuhanneista papeista. Kuva: Eeva Kujanpää

Sovintohanketta puuhasivat eräät vanhoillislestadiolaiset papit yhdessä uudestiheränneiden virkaveljiensä kanssa. Ajatuksena oli pitää molempiin suuntiin kuuluvien pappien kokous. Vesilahtelainen pastori Leonard Pietari Tapaninen varoitti kuitenkin kirkkoherra Oskari Heikki Jussilaa ryhtymästä hankkeeseen:

Mutta, että nyt virallisesti kristityt ja uusheränneet papit ottaisivat pitääkseen jonkun alkunäytöksen yleiseen sovittelukokoukseen – sillä niin kai lienee tarkoitus – tuntuu minusta teolta, johon meillä ei ole oikeutta. Ensiksikään ei tämä meidän kristillisyyks ole mitään pappien kristillisyyttä, ja toiseksi on mielestäni varottava, ettei se siksi tule. Kun on kysymyksessä asia, joka on perin pohjin järkyttänyt Suomen kristillisyyttä, on siinä otettava myös maallikkovalkeus huomioon ja kummastuksella varmaan katseltaisiin ja kyseltäisiin, millä oikeuksilla ja valtuuksilla papit ottavat sellaisen askeleen.¹¹⁹⁹

Vaikka lestadiolaisryhmien sovinnonhieronta päättyi epäonnistumiseen, jatkoivat uudestiheränneet ja vanhoillislestadiolaiset paikoin yhteistoimintaa rauhan-yhdistyksissä. Molemmilla suunnilla oli omat seuravuoronsa, mutta yhteinen johtokunta. Yhteisen johtokunnan tehtävänä oli lähinnä yhdistyksen omistaman kiinteistön hallinnointi. Tutkimusalueella tällaisia rauhanyhdistyksiä olivat Joensuun ja Viipurin yhdistykset. Joensuun Rauhanyhdistyksen saivat uudestiheränneet yksin hallintaansa 1920-luvun alussa. Viipurin Rauhanyhdistys sen

¹¹⁹⁹ OMA. Laestadiana 1. Ba:2/83. Pekka Tapaninen 13.1.1922.

sijaan pysyi yhteishallinnassa lakkauttamiseensa asti. Lakkauttamiskokouksessa ei tosin ollut mukana enää yhtään uudestiherännyttä.¹²⁰⁰

3.6 Herätysliikkeen haarautumien toiminta 1930-luvulla

3.6.1 Hiipuva uusiheräys

Uusiheräys jäi monin paikoin Karjalassa lestadiolaisuuden hajaannuksen jälkeen liikkeen valtasuunnaksi. Lähes kaikkialla se kuitenkin kilpaili joko vanhoillelestadiolaisuuden tai esikoislestadiolaisuuden kanssa lestadiolaisten kannatuksesta. Ainoastaan Valkjärven lestadiolaisyyhteisö oli muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta uudenheräyksen käsissä.¹²⁰¹ Valkjärven uudenheräyksen piirissä koettiin laaja herätys vuonna 1925 Emil Spetsin lähetysmatkan aikana. Herätysliikkeeseen liittyi lukuisa määrä henkilöitä, joista kuitenkin osa luopui vähitellen.¹²⁰² Paikallisina saarnaajina toimivat talolliset Antti Pulkkinen (1861 – 1934) ja Mikko Ellonen (1864 – 1918), metsätyönjohtaja Otto Salo (1878 – 1949) sekä talollinen Jooseppi Papunen. Otto Salo oli liittynyt lestadiolaisuuteen muutettuaan Valkjärvelle Pieksämäeltä 1920-luvulla.¹²⁰³ Hänestä tuli paitsi saarna-

¹²⁰⁰ Viipurin Rauhanyhdistys uudisti sääntönsä vuosikokouksessaan 3.1.1920. Merkittävimmät muutokset verrattuna vuoden 1890 sääntöihin olivat ensimmäisessä pykälässä. Vanhoissa säännöissä todettiin yhdistyksen tarkoituksena olevan *Perustaa ja rakentaa rauhaa, raittiutta ja siveyttä, etenkin paheissa elävien auttamiseksi*. Uusissa säännöissä todettiin yhdistyksen päämääränä olevan *Pyhän Raamatun ja luterilaisen kirkon tunnuksen perustuksella toimia Jumalan valtakunnan levittämiseksi kansamme keskuudessa*. Sääntöihin tuli nyt selvä viittaus yhdistyksen toimimisesta uskonnollisella, ja ennen kaikkea luterilaisella perustuksella. Uusissa säännöissä yhdistyksen kotipaikaksi nimetään Viipurin kaupunki, kun aikaisemmin todettiin yhdistyksen toiminta-alueen rajoiksi koko lääni. Viipurin Rauhanyhdistys ry:n lakkauttamiskokous pidettiin 9.10.1948 Helsingin Rauhanyhdistyksellä. Paikalla oli yhdeksän entistä jäsentä. Yhdistyksen varat luovutettiin SRK:lle lähetystyöhön. (Rauhanyhdistys Wiipurissa. Säännöt. Viipuri 1890; Viipurin Rauhanyhdistys r.y. Säännöt. Viipuri 1921. SRKA. Viipurin Rauhanyhdistyksen tallete. Ylim ylkok. 9.10.1948, § 3 – 4)

¹²⁰¹ Vanhoillelestadiolaiset tekivät silloin tällöin lähetysmatkoja Valkjärvelle, mutta pitäjään ei kuitenkaan syntynyt pysyvästi liikkeen tukikohtaa. Toisaalta se, että pitäjään tehtiin lähetysmatkoja, viestii ainakin yksittäisten kannattajien olemassaolosta. Pitäjässä asui myös joitakin esikoislestadiolaisuuteen kuuluneita yksittäisiä lestadiolaisia. He kävivät seuroissa Äyräpään Pölläkkälässä (SL 1931 – 1939; Lankinen 1995, 92 – 93; HYKHL/K1. Valkjärvi 2).

¹²⁰² HÄ 7 – 8/1932 (Antti Pulkkinen engellisten heräysten ajoilta Valkjärvellä Karjalassa); HYKHL/K1. Valkjärvi 2.

¹²⁰³ Salon lestadiolaistumisajankohdaksi on annettu myös 1920- ja 1930-lukujen vaihde (Partanen & Sivonen 1999, 90), mutta se ei voi pitää paikkaansa. Salon nimi ilmestyy uudenheräyksen lehden Huutavan Äänen sivuille vuonna 1925 ja elokuussa vuonna 1926 hän on yhdessä Antti Pulkkinen kanssa tuomassa Valkjärveläisten tervehdyksen uudestiheränneiden ylimääräiseen kokoukseen Lahdessa (HÄ 8/1925, 132, 10/1926, 151 – 153).

mies myös keskeinen yhteiskunnallisten asioiden hoitaja kotikylässään Nousealassa. Otto Salo oli aktiivinen järjestöihminen, ja hän oli innokkaasti mukana suojeluskunnan toiminnassa. Otto Salon poika Jorma Salo on kuvannut lapsuutensa seuroja:¹²⁰⁴

Tupaan kannettiin pyhänä seurapenkit, joiden varassa pidettiin polvirukouksia. Saarnamiehiä kävi usein. Mielenkiintoisimpia näin ajatellen oli ”sokkee Korhonen” eli Aku Korhosen isä jostain Käkisalmen suunnalta. Hän luki tekstin sanasta sanaan näkemättä riviäkään. Kirja oli kädessä, ja se saattoi olla auki mistä tahansa. Taisipa olla virsikirjakin joskus Raamattuna, mutta sanat kuuluivat kyllä aina ”Herran nimeen” ja aivan oikein...Ei järin syntisiä hätyytellyt. Saiko sitten ketään uskoonkaan, tuskinpa.

Seuroja pidettiin kylässä joka sunnuntai. Valkjärven uudestiheränneiden määrä lienee ollut noin sata. Lähetysseuran lestadiolaisen haaraosaston jäsenmäärä ei kuitenkaan noussut kovin suureksi. Esimerkiksi vuonna 1937 haaraosaston jäseniä oli Valkjärvellä seitsemän, seuraavana vuonna kahdeksan. Silti sekä Nousealan että Valkeamatkan lähetysseurat näyttävät tilitysten perusteella toimineen aktiivisesti. Nousealassa lähetysompeluseurojen organisoijana toimi Helena Nousiainen (1898 – 1952). Varoja lähetystyöhön kerättiin käsitöiden myynnillä ja ”sajumaksulla”.¹²⁰⁵

Toinen uudenheräyksen hallussa ollut alue oli Pohjois-Kymenlaakso, jossa saarnamiehinä kiersivät 1900-luvun alkuvuosista lähtien Topias Salonen (1866 – 1915) ja Aatto Salo (1877 – 1919). Lestadiolaisuus levisi Pohjois-Kymenlaaksoon laajemmin vasta 1900-luvun puolella ja nimenomaan uutenaheräyksenä.¹²⁰⁶ 1910-luvun lopulta alkaen puhui uudenheräyksen seuroissa F. J. Niskanen ja 1920-luvulla Kouvolassa muutamia vuosia asunut jalkinetyöntekijä Enok Niemi. Liittyminen SLLH:n jäseneksi oli Kouvolassa huomattavasti vilkkaampaa kuin monilla muilla paikkakunnilla. Jäsenten määrä oli toiseksi suurin koko Viipurin läänin alueella. Vuosina 1937 ja 1938 oli haaraosastolle jäsenmaksunsa maksaneita 29 henkeä.¹²⁰⁷ Paikallisille uudenheräyksen kannattajille olivat 1. – 4.8.1925 järjestetyt uudenheräyksen kesäkokoukset merkittävä tapahtuma. Kaupunkiin saapui satamäärin uudestiheränneitä, jotka kokoontuivat kirkossa sekä rautatieläisten lukutuvalla. Kokouksessa saarnaaja Emil Spets piti alustuksen aiheesta *minkälainen on Raamatun mukainen armojärjestys*. Puheenvuoroissa ilmeni huolta liian varhaisen synninpäästön kielteisistä vaikutuksista. Toisaalta todettiin, ettei katuvalta saa kieltää synninpäästöä. Korostettiin myös sitä, että ”Jumalan lähettiläällä” täytyy olla Pyhä Henki. 1930-luvun alussa Kouvolaan siirtyi uudenheräyksen tunnettu saarnamies, kun kaupपालaan muutti Joen-

¹²⁰⁴ Salo 1995, 78 – 79.

¹²⁰⁵ OMA. Laestadiana 2. Bb:1. Jäsenluettelot 1937 – 1938; HÄ 1918 – 1939; Raninen 1995, 211; Partanen & Sivonen 1999, 90.

¹²⁰⁶ Aatto Salo kuvaa muistelmissaan, miten muutamia vuosikymmeniä aikaisemmin seudulla vaikuttaneen herännäisyyden rippeet syttyvät ikään kuin uudestaan liekkiin uudestiheränneiden saarnojen aikana (Salo 1918, 63 – 67).

¹²⁰⁷ OMA. Laestadiana 2. Bb:1. Jäsenluettelot 1937 – 1938.

suusta vuonna 1931 saarnaaja Juho Mikkola.¹²⁰⁸ Sippolassa uusiheräys sai kannatusta 1910-luvulta alkaen Enäjärven ja Kaipiaisten kylissä. Uudestiheränneitä asui kyseisissä kylissä ympäristöineen muutamia kymmeniä. Sippolassa asui ainakin vuosina 1916 -1920 saarnaaja P. Fr. Riekkinen, joka liikkui saarnamatkoilla paitsi Kymenlaaksossa myös kotiseudullaan Rautavaaralla. Toinen sippolalainen saarnaaja oli Matti Sorsa (1888 - 1958), joka oli kotoisin Enäjärven kylästä. Matti Sorsa asui Sippolassa vuoteen 1912 ja palasi uudestaan kotiseudulle vuosiksi 1931 - 1935. Tämän jälkeen hän siirtyi Lahteen ja liikkui uudenheräyksen palkattuna lähettinä.¹²⁰⁹

Viipurilaisia uudestiheränneitä Patterinmäen rinteillä 1935. Kuvassa vasemmalta: Olavi Majlander, Daniel Virolainen ja hänen poikansa Leevi Virolainen.

Kuva: Vartijan Äänen Joulu, 1981

Myös Kymenlaakson eteläosassa uusiheräys oli vahvin lestadiolaissuunta. Lähes kaikki alueen saarnaajat omaksuivat uudenheräyksen. Heihin kuuluivat Erkki Miettinen, Antti Räsänen, Adam Savolainen, Robert Koskinen ja Emil Spets. Erkki Miettisen ja Antti Räsänen kuoleman jälkeen nousi Haminassa sekä Kotkassa asunut Emil Spets uudenheräyksen keskeisten vaikuttajien joukkoon. Hänet valittiin uudenheräyksen vuosilähetiksi vuonna 1912. Vuosilähetin palkkaamisen takana olivat Kouvolan ja Kotkan uudestiheränneet, jotka lupasivat rahoittaa hanketta. Idea oli syntynyt saarnaaja Erkki Miettisen hautajaisissa Kouvolassa marraskuussa 1911. Emil Spets toimi tehtävässä ensin vuoden ajan. Hänet vapautettiin toimesta, mutta syntyneet vastalauseet ja säännöllisen toi-

¹²⁰⁸ OMA. Laestadiana 2. Ef:3. Lestadiolaisen ystäväinkokouksen pöytäkirja Kouvola 1925; Raittila 1967, n:o 289.

¹²⁰⁹ OMA. Laestadiana 2. Aa:1; Bc:1; Ca:1; Kolk 13/1916, 297 - 300; HÄ 2/1920, 30; HYKHL/K1. 11N; 15N - 16N.

minnan tarve saivat haaraosaston palkkaamaan hänet uudestaan tehtävään maaliskuussa 1915. Lähetin palkkaaminen ei saanut kaikkien jakamatonta kannatusta.¹²¹⁰

Asiaan palattiin uudestaan vuoden 1919 vuosikokouksessa, jossa esitettiin lähetin toimen lakkauttamista. Yleisenä perusteluna oli haaraosaston vastuu lähetistä ja hänen perheestään sairauden ja kuolemantapausten yhteydessä. Kaksi muuta perustelua kohdistuivat suoraan lähetinä toimineeseen Emil Spetsiin. Katsottiin "alituisen saarnaamisen" johtavan ylpeyteen ja paisumiseen. Lisäksi todettiin lähetillä olevan suuren perheen, jolle ei ole hyväksi isän jatkuva pois-saolo. Vuosilähetin tilalle esitettiin kuukausilähettejä. Kokouksessa päädyttiin edelleen vuosilähetin palkkaamiseen, mutta vain kolmen kuukauden irtisanomisajalla. Erimielisyyksiä oli myös vuosilähetin palkasta.¹²¹¹ Seuraavana vuonna vuosilähetin toimi lakkautettiin ja päätettiin siirtyä tilapäisten lähettien käyttöön. "Soutaminen ja huopaaminen" asian tiimoilta jatkui. Uudenheräyksen kesäkokouksessa samana vuonna Porissa päätettiin vuosilähetti palkata uudestaan ja samalla hänen palkkansa nostettiin 1000 markkaan kuussa (334€).¹²¹² Tämän jälkeen Emil Spets jatkoi SLLH:n lähetinä kuolemaansa asti. Emil Spetsin lisäksi Kotkan seudulla toimi saarnaajana tullipäällysmies Optatus Nummi (1860 - 1950) vuosina 1905 - 1935 ja räätäli Antti Räsänen vuosina 1901 - 1907 sekä 1909 - 1913.¹²¹³

Kotkassa järjestettiin 23. - 26.6.1916 uudenheräyksen ylimääräinen yleinen kokous, johon saapui satoja kokousvieraita. Heistä kaukaisimmat tulivat Venäjältä saakka. Kokoukset ja seurat pidettiin suomalaisella yhteiskoululla sekä kirkossa. Majoituspaikkoina olivat suomalainen ja ruotsalainen yhteiskoulu.¹²¹⁴ Uudestihäränneillä oli Kotkassa vuokrattu seurahuoneisto ainakin 1910-luvulla. Seuroissa vieraili Kotkan kirkkoherra Jaakko Ripatti. Hän kertoi seuravieraita kokoontuvan yleensä 30 - 40 henkeä.¹²¹⁵ Kotkalaisilla oli tarkoituksena hankkia kaupunkiin oma rukoushuone. Sitä varten kerättiin varoja. Optatus Nummi kertoo kirjeessään 12.12.1935 hankkeen rauenneen ja tarjosi koottuja varoja haaraosaston käyttöön.¹²¹⁶ Kotkan seutu oli yksi aktiivisimmin haaraosaston toimintaa tukeneista paikkakunnista 1930-luvulle saakka. Esimerkiksi vuonna 1931 kotkalaiset keräsivät 3978 markkaa (1195€) haaraosaston hyväksi. Summa

¹²¹⁰ OMA. Laestadiana 2. Ea:2. Adolf Salo ja Optatus Nummi Kouvolasta 22.11.1911; Adolf Salo Kouvolasta 18.12.1911; Ea:3. Olli Miettinen Kuopiosta 8.1.1913; Optatus Nummi 25.6.1913; Ea:4. Emil Spets Haminasta 1.2.1915; Cb:1. vkok 11. - 12.3.1915, § 8.

¹²¹¹ OMA. Laestadiana 2. Cb:1. vkok 13 - 15.3.1919, § 9; Ca:1. 5.7.1919, § 67; 10.12.1919, § 142; 27.5.1920, § 45.

¹²¹² OMA. Laestadiana 2. Cb:1. vkok 18 - 9.3.1920, § 12; Ca:1. 27.5.1920, § 45; 2.8.1920, § 81.

¹²¹³ OMA. Laestadiana 10. Eb:2; HÄ 10/1926, 151 - 152; 2/1936, 25 - 26; VÄ:n Joulu 1950, 12 - 13 (Oiva Virkkala: Kristuksen sotilaita ennen ja nyt).

¹²¹⁴ Kolk 6/1916, 125; 9/1916, 212; 13/1916, 293 - 297 (Emil Spets: Pöytäkirjaa odotellessa); 14/1916, 311; 17/1916, 357 - 376.

¹²¹⁵ MMA. VTA. Ej:5. Kotkan srkert. 27.4.1912 (J. Ripatti).

¹²¹⁶ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 7.1.1936, § 14.

oli kuudenneksi suurin kyseisen vuoden tilityksistä. Haaraosaston koko maassa keräämä rahasumma vuonna 1934 oli esimerkiksi 287 573 markkaa (91 267€).¹²¹⁷

Haminan seudun uudenheräyksen toiminta ei ollut yhtä aktiivista kuin Kotkassa. Haminassa asuivat Antti Räsänen vuosina 1907–1909 sekä Emil Spets vuosina 1912–1913 ja 1915–1927. Koska Emil Spets liikkui uudenheräyksen lähettinä koko Suomen alueella, paikallisesta saarnatoiminnasta vastasi Adam Savolainen. Hän kuoli helmikuussa 1919.¹²¹⁸ Lestadiolaisten kokonaismääräksi Haminassa kirkkoherra Adolf Ingman arvioi vuonna 1912 noin 30 henkilöä. Koska osa heistä oli esikoislestadiolaisia ja ilmeisesti muutamat myös vanhoillislestadiolaisia, lienee uudestiheränneitä ollut Haminassa 15 – 20 henkilöä. Uuttaheräystä oli jonkin verran myös Vehkalahdella, sillä Neuvottoman kylä esiintyy *Kolkuttajan* ja *Huutavan Äänen* lähetysmatka- ja tilityskertomuksissa. Piristystä uudenheräyksen toimintaan merkitsi pastori Yrjö Kivenojan saapuminen toukokuun alussa 1921 Vehkalahden kappalaiseksi. Tässä tehtävässä hän toimi kuolemaansa (1948) saakka. Yrjö Kivenoja oli paikallisten uudestiheränneitten johtaja ja saarnaaja sekä merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja.¹²¹⁹ 1920-luvulla uuttaheräystä alkoi esiintyä Miehikkälässä, jossa siihen kuului muutamia perheitä.¹²²⁰ Samoihin aikoihin suunta sai hieman kannatusta myös

Uudestiheränneet virittävät lähtövirtä joko Jaakkiman tai Viipurin asemalla vuoden 1938 kesäseuroista poistuville vieraille.

¹²¹⁷ HÄ 9/1932, 135; Vuollo 1999, 107.

¹²¹⁸ HamKA. Sukuselvitys Adam Savolaisesta 14.1.1997; HÄ 3/1919, 44.

¹²¹⁹ MMA. VTA. Ej:5. Haminan srkert 5.4.1912 (Adolf Ingman); Vehkalahden srkert 17.4.1912 (Gustaf Adolf Taube); VÄ 9/1948, 139 – 140; Kymen Sanomat 21 – 24.5.1980 (Leevi Vironmäki: Ja vaunut vierivät yli hevoshaan); HKA. Eija Kuuselan tiedonannot Yrjö Kivenojan kunnallisista luottamustehtävistä 19.9.2003 ja 23.9.2003.

¹²²⁰ HÄ 6/1930, 86 (Ida K.).

Säkkijärvellä. Seurakunnassa vaikutti pari vuotta (1936 – 1938) pappina uudenheräyksen toiminnassa mukana ollut Toivo Roivas, joka piti aktiivisesti seuroja.¹²²¹

Talikkalan kirkko Viipurin Hiekan kaupunginosassa vuonna 1930. Kirkossa saarnasi parin vuosikymmenen ajan lestadiolaispastori Kustavi Lounasheimo.

Lappeenrannassa tapahtui piristymistä suunnan toiminnassa 1920-luvun alussa. Tällöin kaupungin varuskunnan sotilaspappina oli pastori Väinö Havas. Paikkakunnalle perustettiin Lappeenrannan Rauhanyhdistys, jonka perustavassa kokouksessa oli 45 henkilöä. Seuroihin kokoonnuttiin säännöllisesti niin sanotussa Kinnusen kirkossa. Toiminta näyttää vähitellen hiipuneen 1920-luvun lopulla, kun lähes kaikki yhdistyksen puuhamiehet (Väinö Havas, Oskar Vilka, Otto Appelgren) Pekka Kinnusta lukuun ottamatta olivat muuttaneet paikkakunnalta. Yhdistyksen arkistosta ei löydy enää asiakirjoja vuoden 1931 jälkeen.¹²²² Toiminnan vähenemisestä kertoo myös, että haaraosaston jäsenmaksun maksoi vain kaksi lappeenrantalaista vuonna 1938.¹²²³ Paikallisena saarnaajana oli suutari Antti Juho Kolehmainen (s. 1872) 1910-luvulta vuoteen 1924, jolloin hän muutti Lahteen. Hänen rinnallaan toimi 1920-luvun alusta vuoteen

¹²²¹ HÄ 5/1935, 73. (Kannatustilasto); 7 -8/1935, 11 - 112: (Benjam Lyytikäisen nekrologi, jossa kerrotaan hänen olleen "uskomassa" kahdeksan vuoden ajan); 9/1935, 125 - 126; 2/1936, 19 (Hilma Peltola: Kirje Säkkijärveltä); 7 - 8/1938, 123; 3/1938, 45 - 46 (A. Metso: Säkkijärveltä).

¹²²² LKA. LprRYA (uh). Perustamisasiakirjat, kokouspöytäkirjat, tilikirjat.

¹²²³ OMA. Laestadiana 2. Bb:1. Jäsenluettelot 1937 - 1938.

1937 saakka kauppias Uno Heiskanen (1896 – 1969). Lisäksi saarnasivat jonkin verran Pekka Kinnunen, Oskar Vilkama, Otto Appelgren sekä ratsuvääpeli Johan Emil Vestergren (1874 – 1952).¹²²⁴

Viipurissa uudestiheränneet ja vanhoillislestadiolaiset järjestivät seuroja yhteishallinnassa olleen Viipurin Rauhanyhdistyksen rukoushuoneella Sammonkadun ja Mallaskadun kulmassa. Yhteisen yhdistyksen jäsenmäärästä voi esittää vain arvioita. Jäsenmäärä lienee ollut jossakin 100 – 200 jäsenen välillä. Yhdistyksen vuosikokouksiin osallistui säilyneiden asiakirjojen mukaan 70 – 90 henkilöä. Vanhoillislestadiolaiset näyttävät olleen jonkin verran niskanpäällä, sillä heidän keskeiset vaikuttajansa varatuomari Arvi Timonen (1876 – 1932) ja kauppias Alfred Keiho (1885 – 1941) sekä August Sairanen (1873 – 1953)¹²²⁵ olivat vuosikokousten ”ääniharavia”. Johtokunnan paikat jakautuivat yleensä suhteessa 5 – 4 ”vanhoillisten” eduksi.¹²²⁶ Yhteinen hallinto johti siihen, että vuosikokouksiin yrittivät molemmat ryhmät saada mahdollisimman monta kannattajaansa. Jäseneksi pääsyä ei muistelujen mukaan rajoitettu millään tavalla kilpailevan ryhmän vaikutusvallan kasvun estämiseksi.¹²²⁷

Uudestiheränneiden paikallisina saarnaajina toimivat 1900-luvun alusta muurari Kalle Heiskanen (1867 – 1943), suutari Albin Kuronen (1861 – 1921), muurarimestari Pekka Turunen (1871 – 1928) ja opettaja Antti Ovaskainen (1876 – 1957). Myöhemmin saarnatoimintansa aloittivat junamies Adam Kytö (1861 – 1947) vuodesta 1929, koneasiamies Anton Kärki (s. 1873) vuodesta 1932 sekä 1930-luvun lopulta huoltopäällikkö Olavi Majlander (1916 – 1978).¹²²⁸ Lisäksi uskonnonopettajana ja Viipurin esikaupunkipappina toiminut pastori Kustavi Lounasheimo (1882 – 1948) kuului uudestiheränneisiin ennen vanhoillislestadiolaisuuteen siirtymistään vuonna 1932.¹²²⁹

¹²²⁴ Liite 1.

¹²²⁵ Räättäli August Wilhelm Sairanen oli syntynyt 16.8.1873 Ruskealan Pirttipohjan kylässä. Pirttipohjassa oli lestadiolaisuutta viimeistään 1890-luvulta alkaen. Avioliiton August Wilhelm Sairanen solmi Maria Rissasen kanssa. Avioliitosta syntyi viisi lasta. Maria Sairanen kuoli Viipurissa 25.1.1928. Tätä ennen avioliitto oli päättyneet eroon. August Wilhelm Sairanen muutti noin vuonna 1923 Kanadaan, jossa hän vielä asui entisen vaimon kuoltua. Kanadasta palattuun August Wilhelm Sairanen asettui asumaan Parkanoon, jossa hän kuoli vuonna 1953. (MMA. VKA. ROA. Ec:26. 104/1928. Maria Sairasen perunkirjoitukseen liittyvät asiakirjat; SL 7-8/1953, 164).

¹²²⁶ VNKA. OikMA. YRTA. Viipurin Rauhanyhdistyksen asiakirjat. Arkistosta löytyvät seuraavat asiakirjat: Ilmoitukset yhdistysrekisteriin 13.1.1920, 28.2.1921, 18.1.1925, 14.2.1933; Pöytäkirjanotteet vuosikokouksista 3.1.1920, 10.1.1921, 30.1.1924; Pöytäkirjanotteet johtokunnan kokouksista 19.1.1921, 4.2.1924.

¹²²⁷ MKK. Alma Parviaisen hst. 29.12.1991. Sekä Joensuussa että Helsingissä vanhoillislestadiolaisten määrä kasvoi vähitellen selvästi suuremmaksi kuin uudestiheränneitten. Joensuun Rauhanyhdistyksen uudestiherännyt johto ratkaisi ongelman erottamalla osan jäsenistään. Helsingissä ”ongelma” lakaistiin ”maton alle” rajoittamalla nimenonomaan vanhoillislestadiolaisten jäseneksi pääsyä.

¹²²⁸ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista.

¹²²⁹ Kustavi Lounasheimon myönteisestä asennoitumisesta vanhoillislestadiolaisuuteen jo ennen lopullista siirtymistä kertoo hänen kirjeensä kirkkoherra Oskari Heikki Jusilalle 16.7.1931: *Tapasin alastullessa mm. Havaksen, Ainalin, Pauli Kauppisen ja Kalajoen*

Varsinaisten saarnaajien lisäksi keskeisiä uudestiheränneitä olivat kanssapuheissa aktiivisesti mukana olleet työmiehet Jooseppi Leppiniemi (k. 1928), Kalle Pohjolainen ja Filip (Vilppu) Penttinen (1862 – 1929).¹²³⁰ Seuralukkarina oli Daniel Virolainen, joka yhdessä vaimonsa Susannan (1878 – 1939) kanssa toimi pitkään rauhanyhdistyksen vahtimestarina. Virolaisten pojat Matti ja Leevi Virolainen aloittivat ylioppilaiksi kirjoitettuaan teologian opinnot Helsingin yliopistossa. Heidät vihittiin papeiksi 1930-luvun lopulla Viipurissa. Molemmat osallistuivat uudenheräyksen toimintaan. Matti Virolainen palkattiin 1.4.1939 alkaen uudenheräyksen lähetiksi. Uudestiheränneiden ja vanhoillislestadiolaisien seuravuorojen kellonajat vaihtelivat vuosittain. Vuorovuosina seurat alkoivat joko kello 14.00 tai 19.00. Uudestiheränneet ja ”vanhoilliset” tapasivat toisiaan rukoushuoneella vuosikokousten lisäksi seuravuoron vaihtuessa. Nämä kohtaamiset johtivat aika ajoin keskusteluihin, joiden aiheena oli päästönavaimien käyttö. Uudestiheränneet painottivat katumusta ja sen merkitystä, vanhoillislestadiolaiset halusivat julistaa rajatonta synninpäästöä.¹²³¹ Koska jako eri lestadiolaisryhmien välillä kulki usein perheiden ja sukujen sisällä, olivat uudestiheränneet, narvalaiset ja vanhoillislestadiolaiset varsin paljon tekemisissä keskenään. Tämä merkitsi myös sitä, että eri ryhmien sisällä oli monenlaisia oppillisia käsityksiä ja painotuksia, jotka heijastuivat jatkuvina skismoina yhteisön sisällä.¹²³²

Uudestiheränneet järjestivät Viipurissa ylimääräisen kokouksen ja kesäseurat kahdesti. Ensimmäiset olivat 4. - 6.1914 ja toiset 7 - 10.7.1933. Jälkimmäisissä seuroissa paikalla oli jopa 1000 henkilöä.¹²³³ Viipurin pohjoispuolella Antreassa oli joitakin uudenheräyksen kannattajia. Siellä järjestettiin kesäkuussa 1910 suunnan kesäseurat ja ylimääräiset kokoukset, joihin osallistui yli 300 uudestiherännyttä. Seuravieraista suurin osa oli Karjalasta tai Pietarista. Antreassa

kappalaisen Ruukin ja Oulaisten – Ylivieskan välillä. Kumma mies se Vilho Kivioja suustaan. Toisten kanssa puhuimme pääasiassa Karitsasta, joka tapettu on. Sehän on Pauli Kauppinen kallis mies ja käsitin häneen erityisen rakkauden kahden kesken vaunun sillalla puhellessamme...Jonkunverran tuli näkyviin matkalla ns. linjoja ja viivoja. Toisin sanoen selveni yksi ja toinen asia. Myös se, että aivan hyvin ja kaikkein sulemmin viihtyy henkeni ns. vanhoillislestadiolaisuuden ilmapiirissä, kunhan vahvistuu kestävä ja kärsimään – Jumala minua siihen auttakoon – sitä kaikkein räikeintä ja pintapuolisinta, mikä on vuosien kuluessa itse laestadiolaiseen ihanaan herätysliikkeeseen toisin paikoin päällimmäiseksi kerrostunut ja johon kerrostumaan kuuluvilta ihmisiltä näkyy puuttuvan- se on vain minun ajatteluni tulos – kristityn kilvoitteleva henki. (OMA. Laestadiana 1. Ba:1).

¹²³⁰ MMA. VKA. ROA. Ec:27. 206/1929. Joosep Leppiniemen perunkirjoitukseen liittyvät asiakirjat, 314/1929. Filip Penttisen perunkirjaan liittyvät asiakirjat; Vironmäki 1957, 24 – 25.

¹²³¹ HÄ 2/1939, 31; Vironmäki 1957, 24 – 25; Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1973., 540 – 541; MKK. Alma Parviaisen hst. 29.12.1991.

¹²³² MKK. Alma Parviaisen hst. 29.12.1991; Regina Laitisen hst.; Erimielisyyksistä ja jännitteistä, ks. OMA. Laestadiana 1. Ba:1/93, Alfred Keiho Viipurista 17.10.1911; 17.10.1911; 30.5.1912; Ba:1/127, Kustavi Lounasheimo Viipurista 23.3.1933.

¹²³³ HÄ 7 – 8/1933, 114 (Kesäseurat).

oli SLLH:n paikallisasiamiehenä vuodesta 1919 alkaen Oskar Selin Koljolas-ta.¹²³⁴

Mualla Kannaksella uuttaheräystä oli hieman Koivistolla, jossa uudestiheränneiden aktiivina ja SLLH:n asiamiehenä toimi Koiviston Saarenpäässä asunut laivuri Pärtty Kokkala.¹²³⁵ Humaljoella uudellaheräyksellä oli vahva kannatus, mutta 1910-luvulla suurin osa uudestiheränneistä ”teki parannuksen” vanhoillislestadiolaisuuteen. Tämän on muisteltu tapahtuneen vuonna 1916. Uudestiheränneitten aktiivina ja seuralukkarina Humaljoen kylässä toimineen Adam Kalloksen kodissa oli vanhoillislestadiolaisten lähetysmiesten Heikki Jusilan ja Taavetti Jokisen seurat. Tämän jälkeen Adam Kalloksen nimi esiintyy vanhoillislestadiolaisuuden aikalaislähteissä. Uudestiheränneitä lienee Koivistolla ollut yhteensä 20 - 30 henkeä. Mainittakoon, että perimätiedon mukaan narvalaiset pitivät seuroja Koivistolla vielä 1920-luvun alussa.¹²³⁶

Terijoen uudestiheränneiden parissa aktiivisesti toimineet Taskiset kuvattuna vuonna 1919. Vasemmalta istumassa Eeva Taskinen, Laina Taskinen (myöh. Louvo), Miila Lahtiharju (o.s. Taskinen) ja perheen vävy Iisakki Lahtiharju, takana seisomassa Oili ja Hanna Taskinen. Kuva: Aejmelaesus 1998, kuvaliite

Kuolemajärvellä uusiheräys oli selvästi vahvempaa kuin Koivistolla. Saarnaaja Aabraham Pentikäinen (1859 - 1926) omaksui hajaannuksessa uudenheräyksen. Hän liikkui suunnan seurapuhujana Kannaksen rantapitäjissä.¹²³⁷ Merkittävää piristystä paikalliselle uudelleheräykselle merkitsi pastori Toivo Roivaksen (s. 1908) tulo Kuolemajärven kirkkoherran apulaiseksi vuonna 1938. Kuolemajärvellä asuessaan Roivas oli innokkaasti mukana uudestiheränneitten toi-

¹²³⁴ OMA. Laestadian 2. Ca:1; Kolk 7/1910, 59 - 86.

¹²³⁵ OMA. Laestadiana 2. Ba:1; Ea:3. P. Kokkala 29.6.1907; MKK. Eeva Passojan hst. 20.12.1962; Hilska 1988, 323.

¹²³⁶ OMA. Laestadiana 2. Ea:3, Adam Kallonen 9.10.1911; SRKA. C:2. 24.10.1920, § 19.: Antti Vasarin puhst. 15.12.2003.

¹²³⁷ HÄ 1927, 22; Jussila 1948, 106; Luukka 1964a, 132; Raittila 1967, n:o 355.

minnassa. Tämä näkyi SLLH:n jäsenmäärässä, joka yht'äkkiä nousi 36 jäsenen vuosina 1937 - 1938. Paikallisina uudenheräyksen aktiiveina toimivat Abraham Hentula (1875 - 1946), Salomon Nikkanen (1869 - 1952), Herman Evesti ja saarnaajana toiminut Fredrik (Veta) Valtonen (1894 - 1959). Valtonen kiersi Kuolemajärven eri kylissä pitämässä seuroja sunnuntai-iltapäivisin.¹²³⁸

Uudenkirkon uusiheräys alkoi hiipua edellä mainitun Heikki Jussilan ja Taavetti Jokisen matkan jälkeen. Paikallista saarnaajaa Jooseppi Peippoa (1855 - 1917) ei otettu enää vastaan. Pitäjään jäi kuitenkin muutamia suunnan kannattajia. 1930-luvulla aloitti saarnaamisen Jooseppi Peipon poika Juho Peippo (s. 1880), joka toimi samalla suunnan organisoijana kotiseudullaan. Hän valitteli tilannetta *Huutavan Äänessä* kesällä 1930: *Meitä on täällä Uudellakirkolla ja Kuolemajärvellä muutamia harvoja, jotka olemme maailman tunkioksi tulleet*. SLLH:n jäseniä oli pitäjässä vain muutamia. Toisaalta uudenheräyksen lähetit kävivät seudulla vuosittain ja saivat kootuksi aina pienehkön summan rahaa haaraosastolle.¹²³⁹

Keskeisiä uudenheräyksen saarnaajia kuvattuna 1920-luvulla. Kuvassa vasemmalta Kalle Korhonen Käkisalimesta, hänen veljensä August Korhonen Oulusta sekä Juho Mikkola Terijoelta.

Merkittävän uudenheräyksen tukipisteen muodosti Terijoki. Pietarin vahvan uudenheräyksen ansiosta toiminta oli vilkasta vallankumoukseen asti. Paikalli-

¹²³⁸ Kojo 1957, 210; OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Elina Kurjen hst. 10.1.1964; VÄ 3/1947, 43 - 45; 4/1953, 59; HYKHL/K 1. Kuolemajärvi 4N; 8N.

¹²³⁹ HÄ 6/1930, 85; 1/1935, 15; 5/1935, 73; 9/1935, 125 - 126; 1/1936, 15; 6 - 7/1936, 102; 1/1937, 13; 11/1937, 168; 7 - 8/1938, 113; 3/1939, 47; OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Joonas Peipon hst. 15.8.1962.

sina saarnaajina olivat Mikko Taskinen (vuoteen 1911), Iisakki Hirvonen (vuoteen 1916), Taavetti Loponen (vuoteen 1926), Matti Paananen (vuosina 1920 – 1936) ja Aatu Heiskanen (noin vuodesta 1913 alkaen). Aatu Heiskanen kiersi uudenheräyksen lähettinä koko Suomen alueella vuodesta 1918 alkaen, mutta hän ajautui vähitellen eroon kokonaan lestadiolaisuudesta liittyen skuttnabbilaisuuteen. On todennäköistä, että myös joitakin Terijoen uudestiheränneitä seurasi pidettyä saarnaajaansa vapaiden evankelisten toimintaan mukaan.¹²⁴⁰ Vuosina 1903 – 1922 Terijoen Kuokkalassa asui tunnettu uudestiheränneiden saarnaaja ja SLLH:n päätoimikunnan jäsen Juho Mikkola.¹²⁴¹ Muita tunnettuja uudestiheränneitä olivat Sesilia ja Tobias Pakkanen sekä Anna Riikonen.¹²⁴²

Terijoen uudelleheräykselle merkitsi Venäjän vallankumous ja Suomen irtautuminen Venäjästä suurta muutosta. Yhteydet Pietarin vahvaan yhteisöön katkesivat. Osa pietarilaisista uudestiheränneistä muutti Suomeen ja monet heistä asettuivat aluksi asumaan Terijoelle. Vähitellen kuitenkin lähes kaikki muuttivat muualle Suomeen. Haaraosaston perustamisaikoihin (1907) Terijoki oli yksi aktiivisimpia paikkakuntia Kaakkois-Suomessa. Paikallisasiamiehinä toimivat saarnaajat Mikko Taskinen ja Juho Mikkola sekä kauppiaat J. Mutanen ja Juho Anttonen ja talolliset Emil ja Tuomas Taskinen. Esimerkiksi vuonna 1914 silloiset asiamiehet Juho Mikkola ja Tuomas Taskinen keräsivät 52 henkilöä jäsenmaksun, joka oli 5 % koko haaraosaston jäsenmäärästä (1010). Vuonna 1920 haaraosaston jäseniä oli Terijoella 29, joka on noin 2% jäsenmäärästä (1505). Tämän jälkeen jäsenmäärä näyttää romahtaneen. Esimerkiksi vuosilta 1934, 1937 ja 1939 ei SLLH:n jäsenluttelosta löydy yhtään terijokelaista jäsentä.¹²⁴³ 1920-luvun puolivälistä alkaen uusiheräys sai kannattajia Äyräpään Pölläkkälässä. Siellä paikallisena haaraosaston asiamiehenä toimi Tuomas Lehtonen, joka ilmeisesti myös saarnasi jonkin verran. Pölläkkälässä asuivat 1920-luvulla myös saarnaajat Adam Kytö (vuoteen 1929 saakka) ja Anton Kärki (vuoteen 1932 saakka).¹²⁴⁴

Käkisalmissa ympäristöineen oli uudenheräyksen kannatus myös laajahkoa. Ilmeisesti se oli aluksi Käkisalmissa selvästi vahvempi kuin vanhoillislestadiolaisuus. Uudenheräyksen saarnaajina kaupungissa toimivat muurari Kalle Korhonen (vuoteen 1931), levyseppämestari August Pohjolainen ja 1920-luvulla työmies Wilho (Wille) Martikainen (vuoteen 1926). Myös Käkisalmen naapuripitäjissä oli jonkin verran uuttaheräystä, vaikka se jäi niissä selvästi heikommaksi kuin ”vanhoillisuus”. Uudenheräyksen saarnaajina olivat Räisälässä talollinen Antti Kaatonen (vuoteen 1906), torppari Aatami Marila (vuoteen 1914) ja seppä Tahvo Koponen noin vuodesta 1907 alkaen. Uudestiheränneitä lienee ollut Räisälässä samoin kuin Käkisalmissa 1930-luvulla parikymmentä henkeä.

¹²⁴⁰ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 21.10.1922, § 57; Rantanen 1946, 37 – 50; Raittila 1967, n:o 330; Aejmelaeus 1989, 125 – 126, 176, 179 – 182.

¹²⁴¹ Raittila 1967, n:o 289.

¹²⁴² Kolk 2/1912, 26, 28.

¹²⁴³ OMA. Laestadiana 2. Ba:1; Bb: 1; Bb:2.

¹²⁴⁴ Liite 1.

Myös Pyhäjärvellä oli joitakin uudestiheränneitä. Heistä tunnetuin oli Haakanan niminen saarnaajana.¹²⁴⁵

Hiitolassa, Kurkijoella, Lahdenpohjassa, Lumivaarassa ja Jaakkimassa uudella heräyksellä oli kaikissa kannatusta. Jaakkiman - Lumivaaran - Lahdenpohjan alueella suunnalla oli niin vahva yhteisö, että siellä kyettiin järjestämään uudenheräyksen kesäseurat kaksi kertaa, 21. - 25.6.1924 ja 23. - 26.1938.¹²⁴⁶ Varsinkin Lumivaaran Myllykylässä toiminta oli vilkasta. Seudulla suhtauduttiin aluksi varauksellisesti haaraosastoon. Vähitellen useat paikalliset uudestiheränneet liittyivät SLLH:n jäseniksi. Ensimmäisen asiamiehen seutu sai vasta vuonna 1919, kun Jaakko Raninen (1874 - 1934)¹²⁴⁷ Lumivaaran Myllykylästä ryhtyi toimeen. Seuraavana vuonna Miina Talisoinen Jaakkimasta valtuutettiin myös asiamieheksi. Vuonna 1920 SLLH:n jäsenmäärä seudulla oli 18, vuonna 1937 jäseniä oli 21 ja seuraavana vuonna 18. Suurimmillaan jäsenmäärä oli 1920-luvun puolivälissä, jolloin jäseniä oli 31.¹²⁴⁸ Jaakkimassa toimivat lähetyksompeluseurat ainakin Miklin ja Rukolan kylissä, Lumivaarassa toimintaa oli Myllykylässä, Oinaanvaaralla, Ihalassa sekä Kesvalahdella.¹²⁴⁹ Aktiivisia uudestiheränneitä seudulla olivat Samuli Tapanainen Jaakkiman Rukolasta, Juho Sihvonen, Elisa (o.s. Myllärinen) ja Matti Tapanainen Jaakkiman Miklistä ja Katri Tapanainen. Lumivaaran Myllykylässä keskeisiin lestadiolaisiin kuuluivat Jaakko (k. 1.1.1940) ja Anna Orpana. Orpanan talo oli Jaakko Ranisen ja Matti Vannisen talon ohella kylän keskeinen seurapaikka. Ranisesta, Vannisesta ja Orpanasta oli sepitetty pilkkalaulu, joka päättyi : *vanhurskas Vanninen, punaparta Raninen ja Myllykylän oivallinen Orpana*.¹²⁵⁰ Paikallisena saarnaajana toimi Matti Vanninen, joka muutti Impilahdelta Myllykylään elokuussa 1921. Muuton tarkoituksena oli päästä parempien liikenneyhteyksien äärelle, sillä Matti Vanninen oli jo tuossa vaiheessa laajalti tunnettu saarnaaja.¹²⁵¹ Kurkijoella uudenheräyksen kannattajia oli vain muutamia. *Huutavan Äänestä* ja *Kolkuttajasta* löytyy vain joitakin uutisia suunnan toiminnasta siellä. Tunnettuja uudestiheränneitä olivat Simo ja Palakia Kukko Kurkiojen Heinäsenmaan saaresta.¹²⁵²

¹²⁴⁵ OMA. Laestadiana10. Ec:1. Jorma Helasvuon hst.

¹²⁴⁶ HÄ 5/1924, 79 - 80; 6/1924, 93 - 98; 7 - 8/1938, 123.

¹²⁴⁷ Jaakko Raninen oli lestadiolaistunut ensimmäisen kerran narvalaisuuden leviämisen aikana. Usko oli kuitenkin kadonnut jonkin ajan kuluttua. Uudestaan hän ”teki parannuksen” 12 vuotta myöhemmin uuteenheräykseen tautivuoteellaan. Hänestä tuli tämän jälkeen seudun uudestiheränneiden keskushenkilöitä. Jaakko Raninen oli syntynyt Jaakkiman Miklissä, asunut välillä Pietarissa, josta palasi takaisin Mikliin. Myllykylään hän muutti perheineen vuoden 1906 tienoilla. Jaakko Raninen toimi Jaakkiman kirkkovaltuustossa sekä Palovakuutusyhdistyksen johtokunnassa. (HÄ 5/1935, 72; Myllykylä. Kylä Lumivaarassa, 24).

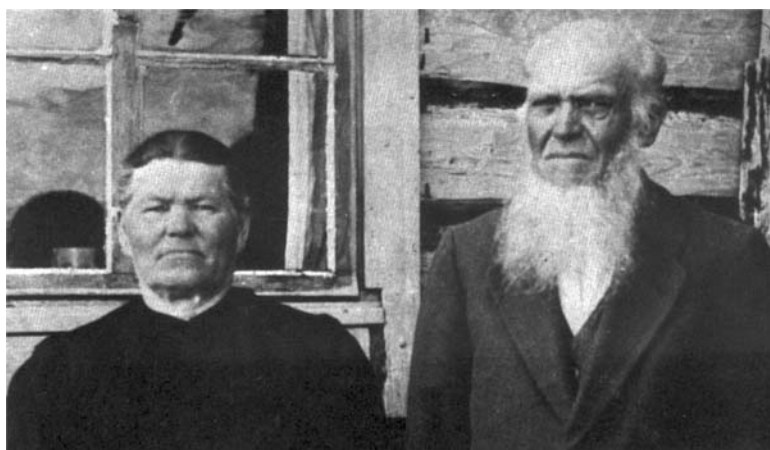
¹²⁴⁸ OMA. Laestadiana 2. Ba:1; Bb:1; Bb:2.

¹²⁴⁹ HÄ 1919 - 1939. Esimerkiksi vuonna 1938 Jaakkimalaiset keräsivät SLLH:lle varoja 4050 markkaa, lumivaaralaiset 1234 markkaa (HÄ 7 - 8/1939, 113).

¹²⁵⁰ Myllykylä. Kylä Lumivaarassa, 25, 72, 116 - 117.

¹²⁵¹ Raittila 1967, n:o 531; Myllykylä. Kylä Lumivaarassa, 32.

¹²⁵² Kolk 5/1907, 79 - 80; HÄ 7 -8/1931, 128; 3/1934, 47; Kukko 1980, 230 - 231.

Kurkijoen Tervun kylässä Heinäsenmaan saarella asunut kalastaja Simo Kukko ja hänen vaimonsa Palakia Klementjeff. Kukot liittyivät uuteenheräykseen. Muu suku valitsi vanhoillislestadiolaisuuden.

Kuva: Kukko 1980, 233.

Hiitolassa uudestiheränneiden asiamiehinä toimivat Kaarlo Lindgren vuodesta 1908, Juho Lankinen vuodesta 1910 sekä Juho Parkkali (1866 – 1944) vuodesta 1919 lähtien. Muita uudenheräyksen aktiiveja olivat Juho Lankisen vaimo Alina Lankinen (o.s. Parkkali, 1875 – 1938), Juho Parkkalin vaimo Anna Maria Parkkali (o.s. Hannukainen, 1875 – 1941) Haukilammelta, Juho Parkkali (1882 – 1935) Kuoksjärveltä, Antti Lankinen (1880 – 1957) sekä Kalle Immonen (1872 – 1923). SLLH:n jäsenmäärä pitäjässä vaihteli kymmenen hengen molemmin puolin.¹²⁵³

Sortavalan seudulla uusiheräys sai aluksi lestadiolaisyhteisön mukaansa. Kun haaraosasto perustettiin, pyydettiin sen asiamieheksi (1907) Joensuusta muuttanutta ylikonduktööri Vilhelm Ludvig Tukiaista. Hän suostuikin, mutta erosi jo seuraavana vuonna tehtävästä. Eron syynä saattoi olla siirtyminen vanhoillislestadiolaisuuteen. Vuonna 1908 asiamiehiksi lupautuivat Juho Puurtinen ja Matti Huttunen (1866 – 1915). Matti Huttusen vaimo Anna Huttunen (1866 – 1942) oli asiamiehenä vuodesta 1919 ja vaihdemies Paavo Poutanen (s. 1876) vuodesta 1923 alkaen. Vaikka haaraosastolla oli Sortavalassa useita asiamiehiä, ei jäsenmäärä noussut seudulla kovinkaan suureksi.¹²⁵⁴ Uudestiheränneitä oli Sortavalan seudulla kuitenkin enemmän kuin mitä jäsentilastot kertovat, sillä 1920-luvulla sinne puuhattiin jopa omaa rukoushuonetta.¹²⁵⁵ SLLH:n päätoimikunta suhtautui hankkeeseen nihkeästi. Se palautti Sortavalasta lähetetyt keräyslistat ja pysyi kielteisessä kannassaan sortavalalaisten vetoomuksista huolimatta.¹²⁵⁶

¹²⁵³ OMA. Laestadiana 2. Ba:1; Bb:1; (SLLH:n hiitolalaisia jäseniä oli 17 vuonna 1925, vuonna 1934 oli seitsemän jäsentä ja vuonna 1937 jäseniä oli 13); HÄ 6 – 7/1923, 106 – 107; 6 – 7/1936, 99; 12/1938, 177; VÄ 3/1943, 46 – 47; 6/1945, 93; 11/1957, 165.

¹²⁵⁴ OMA. Laestadiana 2. Ba:1; Bb:1. Jäseniä oli neljä vuonna 1907, kuusi vuonna 1920 ja seitsemän vuonna 1934.

¹²⁵⁵ HÄ 11/1927, 173 (Pyyntö: *Sortavalan ystävät pyytävät sisaria ja veljiä mahdollisuuksien mukaan avustamaan heitä kokoushuoneen aikaansaamiseksi Sortavalaan*).

¹²⁵⁶ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 22.10.1927, § 58; 7.12.1927, § 64; 27.12.1927, § 70.

Impilahden lestadiolaisuus omaksui uudenheräyksen muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Paikallisista saarnaajista siihen liittyivät Matti Vanninen, Pekka Nykänen ja Juho Sipolainen. Ainoastaan Antti Tuunainen jäi sen ulkopuolelle. SLLH:n asiamiehinä toimivat saarnaaja Juho Sipolainen (1908 – 1911), Matti Holopainen (1915 – 1933), Ida Hirvonen vuodesta 1917, Matti Vanninen (1917 – 1921), Elina Seikkula (vuonna 1921) ja Pekka Myllärinen vuodesta 1925. Paikkakunnalla oli useita paikallisasiamiehiä ja 1920 SLLH:n jäseniä oli 27 henkeä.¹²⁵⁷ Impilahti kuului paikkakuntiin, joissa uusiheräys alkoi vähitellen menettää kannatustaan. Sitä söivät 1920-luvulta alkaen ensin heiskaslaisuus, sitten vahvistuva ”vanhoillisuus”¹²⁵⁸ ja esikoislestadiolaisuus.¹²⁵⁹ Lisäksi Matti Vanninen muutti vuonna 1921 Lumivaaraan, jolloin seutu jäi kokonaan ilman paikallista uudenheräyksen saarnaajaa. Lestadiolaisuuteen 1800-luvulla herätyksen aikana liittyneet alkoivat siirtyä 1920- ja 1930-luvuilla ajan rajan toiselle puolelle. SLLH:n jäsenmäärä alkoi 1920-luvulla laskea. Vaikka vanha polvi poistui vähitellen riveistä, jatkuivat uudenheräyksen lähettien säännölliset vierailut pitäjässä talvisotaan saakka.¹²⁶⁰

Ruskealan Pirttipohjan lestadiolaisuus piti yhteyttä uuteenheräykseen 1920-luvulle saakka. Paikallisina aktiiveina olivat kylässä talolliset Matti Jaatinen (1864 – 1928) ja Juho Jaatinen (1888 – 1922). Uudenheräyksen lähetit kävivät säännöllisesti Pirttipohjassa talvisotaan saakka, vaikka seudun valtasi 1920-luvulla esikoislestadiolaisuus.¹²⁶¹ Uudenheräyksen paikallisena asiamiehenä oli vuodesta 1924 kauppias Albin Suhonen Matkaselän Kiteenvaarasta.¹²⁶²

Pohjois-Karjalassa uudenheräyksen kannatus keskittyi lähinnä kahteen seurakuntaan: Joensuuhun ja Enoon. Uudestiheränneille vuodesta 1921 yksinomaan jääneen Joensuun Rauhanyhdistyksen pieni jäsenmäärä (20 – 35 henkeä)

¹²⁵⁷ OMA. Laestadiana 2. Ba:1. SLLH:n paikallisasiamiehet 1907 – 1926; Bb:1. 1920-luvuilla 4 – 6 henkilöä. Vuosilta 1934, 1937 ja 1938 ei löydy yhtään jäsenmaksua Impilahdelta.

¹²⁵⁸ Vanhoillislestadiolaisuudessa koettiin herätyksen aikoja 1920-luvulla Harlussa, joka muodostettiin 1923 Impilahden länsiosan ja Sortavalan itäosan kylistä.

¹²⁵⁹ Pitkärannassa asui muutamia esikoislestadiolaisia, joihin liittyi joitakin uudestiheränneistä kodeista olleita nuoria (SLK. Martta Nilssonin hst. 4.4.1982).

¹²⁶⁰ HÄ 1918 – 1939; Uudenheräyksen voimasta Impilahdella kertoo suuri muistokirjoitusten määrä uudestiheränneiden lehdissä. Liikkeen aktiiveihin kuuluivat mm. Anni Vanninen (1875 – 1921), Helena Holopainen (k. 25.6.1927), Anton Grönberg (1862 – 1927), Janne Saavalainen (k. 15.7.1928), Anna Jolkkonen (o.s. Myllärinen, 1873 – 1938), Pekka Saavalainen (k. 29.3.1930), Maria Sipolainen (o.s. Sundström, 1851 – 1933), Matti Holopainen (k. 26.12.1933), Maria Holopainen (o.s. Partanen, k. 24.4.1934), Eeva Tuunanen (o.s. Kohonen, k. 31.4.1933), Juho Myllärinen (k. 5.4.1958 Heinävedellä). Kannatuksen hiipumisesta vähitellen kertoo se, että SLLH:n jäsenmäärä oli 1920-luvun puolivälissä enää 4 – 6 henkilöä. Vuosilta 1934, 1937 ja 1938 ei löydy yhtään jäsenmaksua Impilahdelta (OMA. Laestadiana 2. Bb:1).

¹²⁶¹ HÄ 8/1919, 134; 11/1920, 183 – 185; 6/1922, 112; 9/1922, 157; 1/1929, 5 – 6; 4/1932, 62; 12/1936, 181; 7 – 8/1937, 126 – 17; SLK. Hilka Räsänen hst. 5.3.1971; Oskari Olkkosen hst. 13.2.1976 ja 19.2.1984; Linda Kaartoahon hst. 13.5.1985.

¹²⁶² MMA. Laestadiana 2. Ba:1. SLLH:n paikallisasiamiehet 1907 – 1926; Ca:1. 28.8.1923, § 50.

ei kerro koko totuutta liikkeen vahvuudesta kaupungissa. Huomio kiinnittyy kuitenkin kaupungin uudestiheränneitten vähäiseen osallistumiseen SLLH:n toimintaan. Paikallisia asiamiehiä kaupungissa olivat Pekka Vuorisalo ja David Piispanen vuodesta 1907 alkaen. Vuonna 1908 haaraosaston jäsenistä ainakin 18 oli joensuulaisia. Osa heistä oli myöhemmin tunnettuja vanhoillislestadiolaisia. Joensuussa pidettiin uudenheräyksen yleinen ylimääräinen kokous 28. – 30.9. 1912. Osallistujia oli noin neljäsataa. Seurat ja kokoukset pidettiin kirkossa ja ruokala toimi Joensuun Rauhanyhdistyksen rukoushuoneella.¹²⁶³

Enon uudestiheränneitten 1930-luvulla rakennettu rukoushuone Elovaaralla kuvattuna kesällä 2003.

Kuten aikaisemmin mainittiin, oli uusiheräys vahvin lestadiolaissuunta Enossa hajaannusten jälkeen. Paikallisina saarnaajina toimivat Pentti Hirvonen (vuoteen 1918), Heikki Ihalainen (vuoteen 1931), Antti Kärki (Kärjen saarnatoiminta lakkasi viimeistään 1930-luvun alussa) ja Antti Pölönen (vuoteen 1909). Heikki Ihalainen liikkui paljon saarnamatkoilla koko Pohjois-Karjalan alueella sekä usein Laatokan-Karjalassa. Hän toimi myös haaraosaston asiamiehenä vuodesta 1909 alkaen. Enossa uudestiheränneitten seurapaikkoina olivat mm. Novikalla Nygrénin, Ilomäellä Hassisen, Loiralla Puhakan ja Notkolla Hirvosen tuvat. Pääseurapaikka oli Elovaaran Hassilan iso tupa. 1920-luvulla saarnaajan tehtävään asetettiin Iisakki Sivonen.¹²⁶⁴ Enossa uudestiheränneet perustivat rukoushuoneyhdistyksen vuonna 1931. Sen jäsenmäärä oli alussa 36 henkilöä. Yhdistyksen jäsenet näyttävät olleen kaikki Enon kirkonkylän alueelta. Koska uuttaheräystä oli myös pitäjän monissa muissa kylissä, kertoo jäsenmäärä vain

¹²⁶³ Kolk 20/1912, 309.

¹²⁶⁴ Björn 1994, 404 – 405.

vähän suunnan vahvuudesta. Enon seurakunnan alueella lienee ollut 1930-luvulla yhteensä 100 – 200 uudestiherännyttä. Näin ollen uusiheräys oli jo selvästi pienempi kuin koko ajan vahvistuva esikoislestadiolaisuus.¹²⁶⁵ Rukoushuoneyhdistyksen päämääränä ollut oma rukoushuone valmistui Louhiojan Elovaaraan vuonna 1933. Sen vihkivät seurakunnan omat papit A. J. Tuovinen ja Paavo Kiuru sekä uudestiheränneiden keskeisiin vaikuttajiin kuulunut pastori Martti E. Miettinen.¹²⁶⁶ Uudellaheräyksellä oli hieman kannatusta myös Nurmeksessa, jossa asiamiehenä oli vuodesta 1909 suutari P. Korhonen. Kuusjärvelä paikallisasiamiehinä toimivat ohtaansalmelainen kauppias Juho Petter Kettunen vuodesta 1918 ja nimismies Kalle Sutinen vuodesta 1925.¹²⁶⁷

Vaikka paikoin koettiin uudenheräyksen piirissä herätyksiä, näkyy sen lehdistössä huoli liikkeen tulevaisuudesta. Haminalainen Emil Spets valitti vuonna 1913:

Minusta näkyy siltä, kuin täältä etelästä sammuisi kokonaan tämä kristillisuus. Ystävien ja tunnustajien luku vähenee, uusia kristityitä ei tule. Entiset tunnustajatkin tahtoo väsyä ja uupua.¹²⁶⁸

Vuoden 1918 lopulla ilmestyneessä Huutavan Äänen näytenuumerossa valitettiin sitä, että

vanhat saarnaajat eivät enää jaksaa ja osa on jo kuollut. Heidän tilalleen ei ole noussut uusia. Liikettä vaivaa uneliaisuus ja ykseyden puute. Monin paikoin on lopetettu jokasunnuntainen kokoontuminen. Lisäksi osa uudenheräyksen saarnaajista ei nauti kaikkien luottamusta. Heitä pidetään liian lakihenkisinä ja kuivina, osaa pintapuolisina ja liian allianssihenkinä.¹²⁶⁹

Vuonna 1917 Emil Spets valitti edelleen: *Yleisesti on havaittavissa suuri väsymys kristillisyydessä. Syinä hän näki väärät valvomiset ja maailmallistumisen.* Hänen mukaansa monet olivat kiintyneet ajalliseen rikkauteen ja liikkeessä oli suuri kiulu rikkaiden ja köyhien sekä vanhojen ja nuorten välillä.¹²⁷⁰ Vuonna 1930 toi Iisakki Ylikahri artikkelissaan *Uusiheräys* esille huolen liikkeen sammumisesta. Hän totesi edellisenä kesänä pidettyjen kesäkokousten aikana monen kantaneen huolta suunnan tulevaisuudesta.¹²⁷¹

Vaikka uudessa heräyksessä tunnettiin huolta tulevaisuudesta, löytyi ilonaiheitakin. SLLH:n jäsenmäärä kasvoi jonkin aikaa. Jäseniä oli 833 vuonna 1909 ja 1070 vuonna 1910. Uudestiheränneiden järjestö oli ylivoimaisesti suurin osas-

¹²⁶⁵ ERYA. Perustamisasiakirjat.

¹²⁶⁶ Björn 1994, 405.

¹²⁶⁷ OMA. Laestadiana 2. Ba:1.

¹²⁶⁸ OMA. Laestadiana 2. Ca.1. Emil Spets 6.11.1913; Kehityksestä huolestuneita kirjeitä lähetti myös Optatus Nummi Kotkasta (OMA. Laestadiana 2. Ea:3. 25.6.1913).

¹²⁶⁹ Huutavan Äänen näytenuumero 30.11.1918 (Työmaalta. Kotimaa. Rivit harvenevat).

¹²⁷⁰ Kolk 2/1917, 19 – 22.

¹²⁷¹ HÄ 4/1930, 54 – 55 (Iisakki Ylikahri: Uusiheräys).

to Suomen Lähetysseurassa.¹²⁷² Vuoteen 1920 tultaessa jäsenmäärä oli noussut 1505 henkilöön. Suurimmillaan jäsenmäärä näyttää olleen 1920-luvun lopulla, jolloin se oli noin 2000 henkeä 1930-luvulla jäsenmäärä vaihteli jopa sadoilla vuosittain. Yleiskuva kertoo kuitenkin jäsenmäärän olleen laskussa. Haaraosaston jäsenistä runsas kymmenesosa oli tutkimusalueelta.¹²⁷³

TAULUKKO 2

Suomen Lähetysseuran Laestadiolaisen Haaraosaston jäsenmäärä 1908 - 1938

Vuosi	ainais-jäsenet	vuosi-jäsenet	yhteensä	vuosi	ainais-jäsenet	vuosi-jäsenet	yhteensä
1909	833	1925	189	991	1180
1910	43	1027	1070	1927	221	1757	1978
1913	58	1025	1083	1934	243	1158	1401
1914	59	951	1010	1937	263	1339	1602
1920	152	1353	1505	1938	..	1139	..

Merkittävän kolauksen uudenheräyksen toiminnalle aiheutti kahden keskeisen papin siirtyminen vanhoillislestadiolaisuuteen. 1920-luvun alussa Lappeenrannassa asunut Väinö Havas liittyi siihen Merijärvellä vuonna 1929.¹²⁷⁴ Häntä seurasi vuonna 1932 viipurilainen pastori Kustavi Lounasheimo.¹²⁷⁵ Heidän keskeisestä roolistaan uudessa heräyksessä kertoo se, että molemmat toimivat uudenheräyksen äänenkannattajan *Huutavan Äänen* toimittajina. Lounasheimo oli tehtävässä vuosina 1925 - 1926 ja Havas vuosina 1928 - 1929. Lisäksi he kumpikin olivat tehneet uudenheräyksen lähetteinä laajan saarnamatkan Pohjois-Amerikassa.

Yleiskuvaksi uudenheräyksen kannatuksesta näyttää Karjalassa muodostuvan asemien menettäminen sekä vanhoillislestadiolaisuudelle että esikoislestadiolaisuudelle. Poikkeuksiakin tästä oli. Niistä merkittävin lienee edellä mainittu Äyräpään Pölläkkälä, jossa noin kymmenkunta lestadiolaisyyhteisön jäsentä siirtyi esikoislestadiolaisuudesta uuteenheräykseen 1920- ja 1930-luvuilla, kuten Anders Holmin kirjeestä Viktor Björkmanille ilmenee:

Äyräpään seurakunnan Pölläkkälän kauppalassa on 20 - 30 vuotta sitten ollut suuri kristillisyyden ja suuri hartaus, mutta nyt se on paljon vähentynyt ja viimeisen kymmenen vuoden on yli kymmenen henkeä jättänyt kristillisyyden kanssakäymisen ja liittynyt uusheränneisiin, vaikkei heilläkään ole saarnaaja siellä.¹²⁷⁶

¹²⁷² OMA. Laestadiana 2. Bb:1; Vuollo 1999, 100 - 101.

¹²⁷³ OMA. Laestadiana 2. Bb:1 - Bb:2; Vuollo 1999, 260.

¹²⁷⁴ Viljanen; Vuollo 1999, 157.

¹²⁷⁵ OMA. Laestadiana 1. Havaksen kok. Ca:1/79. O. H. Jussilan kirje 6.12.1932; Vuollo 1999, 157.

¹²⁷⁶ HÄ 5/1935, 73; 4/1938, 61; Holmin kok. Anders Holmin päiväkirjat, Pölläkkälässä 14 - 16.4.1936; Anders Holm Viktor Björkmanille 5.6.1936.

Myös Lappeenrannan seudulla koettiin toiminnan piristymisen 1920-luvun alussa, kun kaupungissa asuivat pastori Väinö Havas, eversti Oskar Vilkama ja majuri Otto Appelgren. Toiminta näyttää kuitenkin hiipuneen 1930-luvulle tullessa. Muutamat uudestiheränneet siirtyivät ”vanhoillisuuteen” ja jotkut luo-

TAULUKKO 3

Huutavan Äänen tilaukset Viipurin läänissä 1919 - 1920, 1928, 1932

Kunta	1919- 1920	1928	1932
Antrea	2	9	9
Hamina, Vehkalahti	24	18	7
Harlu	19	4	4
Hiitola	14	25	14
Impilahti	16	21	12
Jaakkima	1	27	13
Johannes	1	-	-
Jääski	-	1	1
Kanneljärvi	-	1	1
Kaukola	-	-	1
Kirvu	-	3	3
Kivennapa	-	4	4
Koivisto	9	7	7
Kotka, Kymi, Karhula	18	49	36
Kouvola, Valkeala	22	37	49
Kuolemajärvi	7	10	8
Kurkijoki	-	2	1
Käkisalmi	28	16	29
Lahdenpohja	-	2	2
Lappeenranta; Lauritsala, Lappee	52	49	83
Lemi	-	-	1
Lumivaara	-	14	11
Luumäki	1	5	4
Metsäpirtti	-	1	-

Kunta	1919- -1920	1928	1932
Miehikkälä	-	9	2
Parikkala	1	1	4
Pyhäjärvi	-	1	1
Rautjärvi	-	1	-
Rautu	-	1	-
Ruokolahti	-	-	3
Ruskeala	-	3	7
Räisälä	10	11	3
Saari	-	14	-
Savitaipale	1	1	-
Simpele	-	2	-
Sippola	18	7	14
Sortavala	6	26	12
Suistamo	-	1	-
Suursaari	-	-	1
Säkkijärvi	-	1	2
Taipalsaari	-	2	2
Terijoki	30	41	7
Uukuniemi	-	2	1
Uusikirkko	3	7	3
Valkjärvi	6	25	20
Viipuri	39	68	56
Virolahti	-	1	-
Vuoksela	-	1	-
Äyräpää	-	10	11
Yhteensä	328	553	449

puivat kokonaan lestadiolaisuudesta. Uudenheräyksen hiipuminen näkyi myös yhdistyksen toiminnan lamaantumisenä.¹²⁷⁷ Sen sijaan uudenheräyksen lehden *Huutavan Äänen* tilaajamäärä kasvoi. Huomattava osa lehden tilaajista näyttää Lappeenrannan seudulla olleen joko esikoislestadiolaisia tai ei-lestadiolaisia seurakunta-aktiiveja. Myös muilla paikkakunnilla *Huutavan Äänen* tilaajina oli suhteellisen paljon vanhoillis- ja esikoislestadiolaisia sekä muita liikkeeseen kuulumattomia.

¹²⁷⁷ LKA. LprRYA (uh). Pöytäkirjat, tilikirjat.

Huutavan Äänen tilausmäärä näyttäisi oheisen taulukon¹²⁷⁸ perusteella laskeeneen Viipurin läänin alueella noin viidenneksen vuosien 1928 – 1932 välisenä aikana. Taantumista näyttää tapahtuneen Haminan ja Impilahden-Harlun seudulla. Pohjois-Karjalassa *Huutavan Äänen* tilausmäärä kolminkertaistui tarkasteluajanjaksona. Selitys löytyy siitä, että tilauksia alettiin kerätä järjestelmällisesti vasta 1920-luvulla. Enon tilausten reipas kasvu 1920-luvun lopulla ja 1930-luvun alussa selittynee toiminnan organisoitumisella, joka johti vuonna 1932 rukoushuoneyhdistyksen perustamiseen. Varsinaisista herätyksistä seudulla ei tämän jälkeen ole tietoja. Lehtien tilausmäärän perusteella voisi olettaa Enossa olleen 1930-luvun alussa noin 150 – 200 uudestiherännyttä. Joensuussa ympäristöineen lienee heitä ollut sama määrä. Useita kymmeniä asui lisäksi Kontiolahdella. Merkittävä on myös liperiläisten tilausten kasvu. Uusiheräys sai pitäjässä kannatusta muutamiksi vuosiksi, kun seurakuntaan muutti kontiolahtelainen saarnaaja Heikki Haapalainen vuonna 1932. Hän kierteli Liperissä, Polvijärvellä sekä Kuusjärvellä jo 1920-luvulla. Aluksi useat alueen vanhoillislestadiolaiset ottivat hänet vastaan, ja monissa seudun keskeisissä lestadiolaisaloissa järjestettiin seuroja SLLH:n hyväksi. 1930-luvun alussa teki uuteenheräykseen ”parannuksen maailmasta” tunnetun lestadiolaiskauppiaan Antti Vänskän poika Johannes (Janne) Vänskä, joka alkoi liikkua ahkerasti kotiseudullaan uudenheräyksen saarnaajana. Hän näyttää keränneen aktiivisesti *Huutavan Äänen* tilauksia kotiseudullaan. Uudenheräyksen vaikutus Liperissä jäi melko lyhytaikaiseksi, sillä Janne Vänskä siirtyi vanhoillislestadiolaisuuteen, ja suunnan kannattajat sulki vähitellen ovensa uudestiheränneitten saarnaajilta. Haastattelutietojen perusteella näyttää siltä, että lähes kaikki Kuusjärven ja Liperin uudestiheränneet siirtyivät vanhoillislestadiolaisuuteen. Niinpä 1930-luvun lopulla Liperissä oli enää vain muutamia uudestiheränneitä.¹²⁷⁹

Uudenheräyksen kannatusta söi sen identiteetin vähittäinen rapautuminen. Samalla kun liike avasi oviaan muiden kristillisten liikkeitten suuntaan, se menetti osan kannattajistaan. Monet uudestiheränneet eivät samaistuneet enää yhtä voimakkaasti kuin ennen lestadiolaisuuteen. Tämä alkoi ennen pitkää vaikuttaa aktiivisuuden heikentymisenä. *Kolkuttaja*-lehden herätysliikerajat ylittävistä työnäystä kertoo, että lehdessä julkaistiin tammikuussa 1907 samalla sivulla kaikkia kristillisiä uskonsuuntia koskeva kokouskutsu Helsinkiin sekä ilmoitus uudestiheränneiden pakanalähetyksen perustavasta kokouksesta Oulussa.¹²⁸⁰

¹²⁷⁸ Lähteet: OMA. Laestadiana 2. Bc:1; Bc: 9; Bc: 18. Taulukko on vain suuntaa antava, sillä osan tilauksista ovat keränneet *Huutavan Äänen* asiamiehet, jotka enimmillään tilittivät jopa 29 vuosikertaa. Kyseinen tilausmäärä on merkitty sille paikkakunnalle, josta asiamies on kotoisin. Vuosien 1919 – 1920 tilauksista ei kannata myöskään tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä, sillä *Huutavan Äänen* ei ollut ilmeisesti väkiinnuttanut asemaansa uudenheräyksen kannattajien keskuudessa. Lehti oli alkanut ilmestyä vuoden 1918 lopulla.

¹²⁷⁹ Hilma Maria Korhosen hst. 1992; Sylvia Sutisen hst. 18.6.1996 ja kirjallinen tiedonanto 23.6.1996; Antti Saukkosen hst. 19.7.1997.

¹²⁸⁰ Kolk 1/1907, 15.

TAULUKKO 4

Huutavan Äänen tilaukset Pohjois-Karjalassa vuosina 1919- 1920, 1928 ja 1932¹²⁸¹

Kunta	1919- 1920	1928	1932
Eno	20	18	45
Ilomantsi	-	1	-
Joensuu	27	37	45
Juuka	-	3	3
Kiihtelysvaara	-	1	-
Kitee	1	2	5
Kontiolahti	1	17	19
Kuusjärvi	-	5	3
Lieksa	-	3	-
Liperi	3	9	14
Nurmes	-	1	3
Polvijärvi	1	1	3
Pyhäselkä	4	4	5
Pälkjärvi	-	1	1
Tohmajärvi	-	5	7
Valtimo	-	1	1
Värtsilä	-	2	2
Yhteensä	57	111	166

TAULUKKO 5

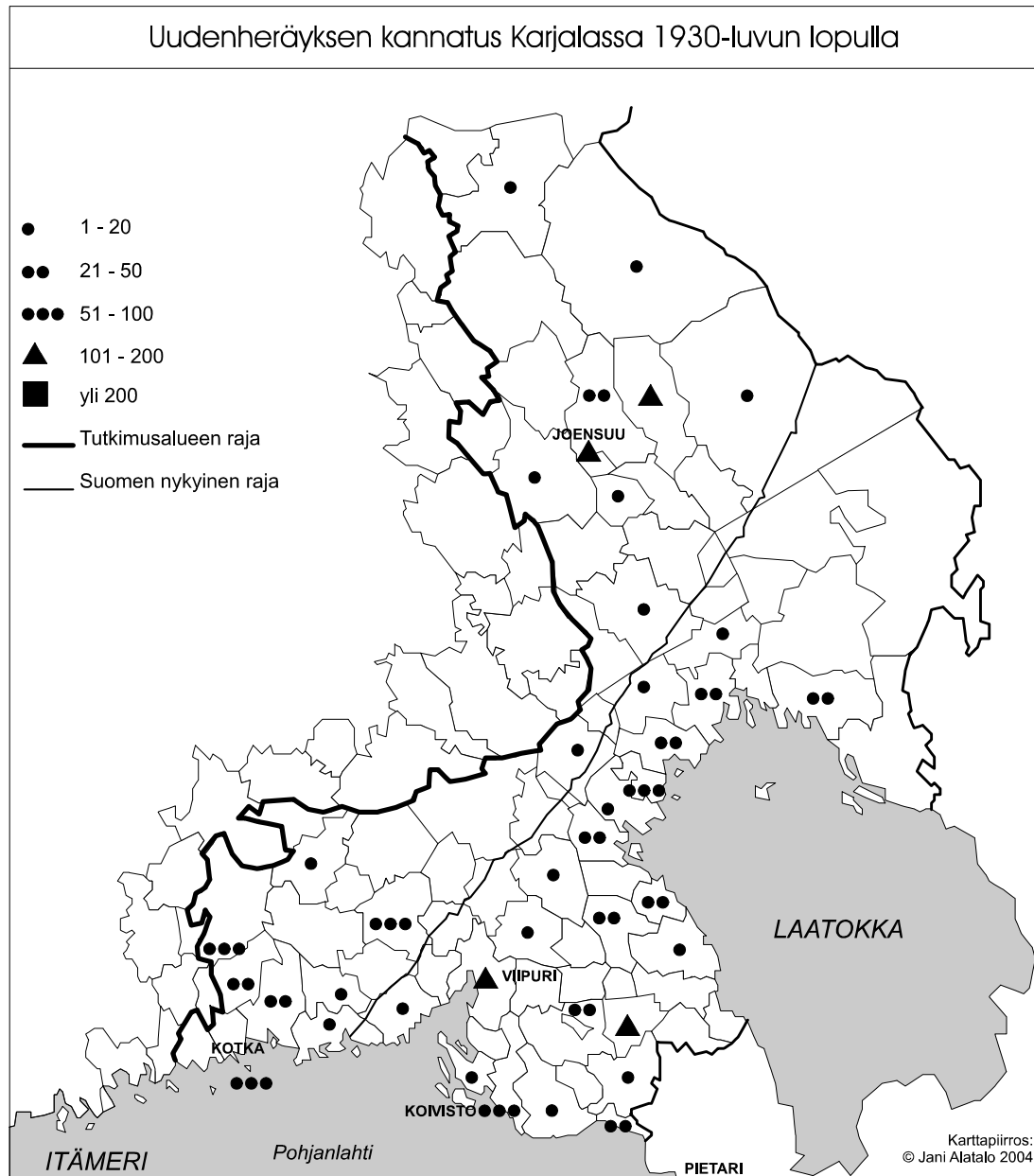
Uudenheräyksen kesäseurat/ylimääräiset yleiset kokoukset 1908 - 1939

Paikkakunta	ajankohta	Paikkakunta	ajankohta	Paikkakunta	ajankohta
Jalasjärvi	24.-26.6.1909	Mäntyharju	22.-25.6.1923	Hämeenlinna	20.-25.6.1931
Antrea	18.-20.6.1910	Kemijärvi	29.6.-1.7.1923	Käkisalmi	1.-4.7.1932
Rovaniemi	1.-3.7.1911	Jaakkima	21.-25.6.1924	Viipuri	7.-10.7.1933
Nivala	22.-24.6.1912	Kittilä	23.-25.6.1925	Nivala	22.-25.6.1934
Joensuu	28.-30.9.1912	Kajaani	23.-25.6.1925	Lappeenranta	29.6.-1.7.1934
Kemi	4.-6.7.1913	Urjala	3.-7.7.1925	Helsinki	8.-10.6.1935
Viipuri	6.-8.6.1914	Kuopio	2.-4.7.1926	Kajaani	21.-24.6.1935
Kuopio	2.-5.7.1915	Kauhajoki	10.-12.7.1926	Turku	19.-22.6.1936
Kotka	23.-25.6.1916	Lahti	21.-22.8.1926	Raahe	3.-7.7.1936
Jyväskylä	22.-24.6.1917	Turku	23.-26.6.1927	Oulainen	18.-21.6.1937
Lappeenranta	21.-24.6.1919	Joensuu	29.6.-1.7.1928	Kemijärvi	2.-4.7.1937
Pori	23.-27.6.1920	Merijärvi	22.-25.6.1929	Jaakkima	23.-26.6.1938
Helsinki	2.-5.7.1921	Vaasa	21.-25.6.1930	Turku	22.-25.6.1939
Laihia	22.-26.6.1922				

¹²⁸¹ Lähteet: OMA. Laestadiana 2. Bc:1; Bc:9; Bc:18.

Karjalassa saadulla kannatuksella oli uudelleheräykselle huomattava merkitys. Suunnan kannattajista asui tutkimusalueella karkeasti arvioituna noin neljäso-
sa. Tämä näkyi myös siinä, että alueella pidettiin usein suunnan kesäkokouksia.

KARTTA 3

Viipurissa ne pidettiin kaksi kertaa, vuonna 1914 ja 1933. Lisäksi uudenheräyksen kesäseurat ja ylimääräiset yleiset kokoukset olivat kaksi kertaa Jaakkimassa (vuosina 1924 ja 1938), Joensuussa (vuosina 1912 ja 1928) ja Lappeenrannassa (vuosina 1919 ja 1934). Ennen sotia pidetyistä 40 kesäkokouksesta runsas neljännes (11) oli Karjalassa, kuten yllä olevasta taulukosta käy ilmi.¹²⁸² Paikallisen papiston ja uudestiheränneiden hyvistä suhteista jo vuonna 1914 kertoo, että kesäseurat pidettiin Viipurin maaseurakunnan kirkossa ja tilaisuus avattiin kirkkoherra Jooseppi Mustakallion pitämällä alkurukouksella.¹²⁸³

Liikkeen kannalta ongelmalliseksi muodostui lestadiolaisperheiden vaurastuminen. Monet keskittyivät maallisen omaisuuden hankkimiseen. Se kasvatti kuilua yhteisön sisällä rikkaiden ja köyhien välillä. Tilannetta kuvaa saarnaaja Emil Spets *Kolkuttaja*-lehdessä:

Kiirein askelin kristillisyytemme kasvaa tähän maailmaan. Siitä ovat todistamassa silminnähtävät hedelmät. Muutamat, joille Jumala on uskonut enemmän tämän maailman hyvyttä, on ahneus niin voittanut, etteivät enään näe köyhiä, joita olisi autettava, ei myöskään liikene mitään kristillisyyden levittämiseksi...Perkele on sulkenut rikkaiden sydämen ja kukkaron...Pitäähän sitä saada jättää omaisuutta lapsillensa, vaikka lapsista on tullut enimmäkseen kokonaan ylellisyydessä eläviä maailman rakastajia.

Emil Spetsin kirjoitus vahvistaa huomiota, joka nousee esille Karjalan lestadiolaisyhteisöjä tutkittaessa. Varakkaiden uudestiheränneiden kotien nuoret irtautuivat lähes kaikki herätysliikkeen piiristä kouluttautuessaan ”hyviin” ammatteihin tai perittyään vanhemmiltaan heidän liiketoimintansa.¹²⁸⁴

3.6.2 Etenevä ”esikoisuus”

Pohjois-Karjalassa esikoislestadiolaisuus keskittyi akselille Joensuu – Kontiolahden Romppala – Lieksa – Eno. Kontiolahdella liikkeen kannatusta oli ennen kaikkea Romppalan kylässä, jossa esikoislestadiolaisia oli kylän lähes jokaisessa talossa. Heidän määräkseen on arvioitu seudulla toistasataa henkeä. Muualla pitäjässä asui siellä täällä yksittäisiä esikoislestadiolaisperheitä. Suunta vahvistui pitäjässä jonkin verran 1920- ja 1930-luvuilla. Sen yhdyshenkilönä ja seuraamatkojen järjestäjänä toimi Heikki Nuutinen (1858 – 1933). Noin vuodesta 1920 saarnasi Romppalassa maanviljelijä Pekka Nuutinen (1881 – 1951). Aikaisemmin saarnaajana liikkui pitäjän alueella myös maanviljelijä Hemmi Karjalainen (1842 – 1912). 1930-luvulla aloitti saarnaamisen Kontiolahden Paiholassa asunut maanviljelijä Antti Mustonen (1896 – 1958).¹²⁸⁵

Joensuussa esikoislestadiolaisten määrä nousi 80 – 100 henkeen. Paikallisen saarnaajana toimi torikauppias Kusti Asikainen (1854 – 1926) vuoteen

¹²⁸² Kolk 1908 – 1918; HÄ 1919 – 1939.

¹²⁸³ Kolk 15/1914, 273 – 294.

¹²⁸⁴ Kolk 22/1913, 366 – 369 (Emil Spets: Uusi herätys).

¹²⁸⁵ Lahtinen 1984, 134; Pauli Nuutisen puhst. 28.11.2003.

1926. Uusina saarnaajina aloittivat veturinkuljettaja Arvid Pulkkinen (1887 – 1958) 1920-luvun puolivälissä ja 1930-luvun alussa kirvesmies Bernhard Niemeläinen (1901 – 1990). Muita keskeisiä esikoislestadiolaisia olivat työnjohtaja Alex Naumanen, saunaliikkeen omistaja Wille Asikainen, räätäli Heikki Laakkonen sekä teurastaja Juho Härkönen. Oma rukoushuone esikoislestadiolaisilla oli vuodesta 1919 alkaen, jolloin hankitun Kiinteimistöosakeyhtiö Koulukatu 22 yhteyteen tehtiin rukoushuonesali. Siihen mahtui toista sataa henkeä.¹²⁸⁶

Esikoislestadiolaisuuden kannalta tärkein yhteisö Pohjois-Karjalassa oli kuitenkin Enossa. Se kasvoi koko ajan uudenheräyksen menettäessä kannatusaan. Esikoislestadiolaisuuteen kuuluneiden määrä nousi 1930-luvulla jo satoihin. *Aulis Zidbäckin* antama arvio on 400 henkeä. Saarnaajina toimivat Janne Björnholm (1869 – 1927) ja maanviljelijä Heikki Ikonen (1886 – 1969) 1910-luvulta, maanviljelijä Matti Kärki (1869 – 1934) 1920-luvun alusta ja maanviljelijä Antti Väänänen (1896 – 1949) 1920-luvun puolivälistä. 1930-luvulla Enon esikoislestadiolaiset asettivat saarnaajaksi kirvesmies Iisakki Mielosen (1903 – 1975). Suunnalla oli Enossa rukoushuone vuodesta 1920 alkaen. Tällöin perustettiin Kiinteistö Oy Louhioja. Sen yhtiöjärjestys hyväksyttiin 19.3.1920. Yhtiö osti Enon Louhiojalta pienen asuintalon ja sen ympärillä olleen puolen hehtaarin tontin 5.1.1923 esikoislestadiolaisilta Sulina ja Emil Björnholmilta. Taloa laajennettiin 1920- ja 1930-luvuilla kaksi kertaa yhteisön kasvaessa. Laajennusten jälkeen rukoushuoneessa oli suuri ja pieni kokoushuone sekä neljä asuinhuonetta.¹²⁸⁷

Lieksassa esikoislestadiolaisuus sai enenevässä määrin kannattajia 1910-luvulta alkaen. Yhteisön kokoajana oli leipuri Jaakko Kärki (1879 – 1941), joka oli liittynyt esikoislestadiolaisuuteen muutettuaan Lieksaan vuonna 1909. Saarnaajaksi hänet asetettiin 1920-luvun lopulla. Aikaisemmin esikoislestadiolaisten saarnaajana oli suutari Heikki Turunen (1865 – 1925) Jamalin kylästä 1910-luvulta lähtien. Esikoislestadiolaisten määrä Lieksan – Pielisjärven alueella oli 1930-luvulla noin 50 henkeä. He hankkivat oman rukoushuoneen keväällä 1939 ostamalla Pielisentien varrelta pankinjohtaja Airaksisen asuintalon. Rakennus paloi seuraavana talvena sen ollessa sotilaiden majapaikkana.¹²⁸⁸

Esikoislestadiolaisuutta oli edellä mainittujen paikkakuntien lisäksi ainakin Kuusjärvellä, Liperissä, Polvijärvellä, Valtimolla sekä Pälkjärvellä. Kaikilla näillä paikkakunnilla esikoislestadiolaisia oli vain muutamia perheitä.¹²⁸⁹ Valtimon ja Sotkamon rajalla sijaitsevalla Maaselän asemalla oli asemapäällikkönä

¹²⁸⁶ KA. Kaupparekisteri. rn:o 37.866. Kiinteimistöosakeyhtiö Koulukatu 22; Rside 4/1982 11 – 12; *Aulis Zidbäck* arvioi kirjassaan *Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja (Helsinki 1941, s. 258)* esikoislestadiolaisten määräksi Joensuussa 60 – 80 henkeä. Esikoislestadiolaisuuden historioitsija rakennusarkkitehti *Seppo Leivo* pitää *Zidbäckin* arvioita kauttaaltaan liian varovaisina.

¹²⁸⁷ Rside 2/1984, 15 – 17 (Raimo Airamo: Saarnaaja Otto Airamon muistolle); 3/1985, 9 – 10 (Läpi kaupunkeja ja kyliä. Eno); 1/1991, 11 (Enon vanha rukoushuone. Tulipalosta lähes 50 vuotta).

¹²⁸⁸ Rside 3/1991, 11; *Zidbäck* 1941, 258.

¹²⁸⁹ SLK. Oskari Olkkosen hst. 13.2.1976 ja 19.2.1984; Rside 4/1982, 12; 3/1991, 12; MKK. Hilma Maria Korhosen hst. 1992; Alma Parviaisen hst. 5.6.1996; Kinnunen 1997, 23.

vuosina 1933 – 1943 esikoislestadiolainen saarnaaja Matti Rautio (1896 – 1962). Sotkamossa asuessaan hän kiersi saarnamatkoilla Ylä-Karjalassa ja Lieksassa.¹²⁹⁰ Polvijärvellä Sammakkovaaran koululla asui vuodesta 1913 Pohjois-Karjalan esikoislestadiolaisuuden merkittävin vaikuttaja kansakoulunopettaja Juho Hirvonen. Hän kulki suunnan lähetysmiehenä kotiseutunsa lisäksi muualla Pohjois-Karjalassa sekä Laatokan Karjalassa. Hänen aktiivisuutensa seurauksena esikoislestadiolaisuutta levisi jonkin verran myös Polvijärvelle.¹²⁹¹ Esikoislestadiolaisten määrä lienee noussut Pohjois-Karjalassa 1930-luvun lopulla 800 – 1000 henkeen.

Viipurissa esikoislestadiolaisuus oli ilmeisesti vahvin lestadiolaisuunta. Liikkeeseen kuuluvia oli ennen talvisotaa noin 250 – 300 henkeä. Esikoislestadiolaisten rukoushuone sijaitsi Otavankadun (n:o 9) ja Sotilaskadun (n:o 4) kulmassa. Tontilla oli puurakennus, jossa sijaitsi ruokala, asuntoja sekä kivinen rukoushuonerakennus. Rukoushuoneen on arveltu valmistuneen noin vuonna 1913. Siihen mahtui lähes kolmesataa sanankuulijaa.¹²⁹²

Esikoislestadiolaisten rukoushuonerakennus Viipurissa kuvattuna kesällä 2003.

Kuva: Erkki Hartikka

Paikallisina saarnaajina olivat Antti Kolehmainen kuoleman (1907) jälkeen rakennustyömies Frans Peltomaa (1876 – 1918) vuodesta 1906 sekä vaihdemies Väinö Kauppinen (1886 – 1962) noin vuodesta 1918. 1920-luvulla sananpalvelijoina toimivat kauppiat Juho Ahonen (1873 – 1928) ja Antti Vainikka (1901 – 1973). Lahdessa saarnaajaksi asetettu Juho Ahonen asui Viipurissa vuodesta

¹²⁹⁰ MKK. Seppo Leivon kirje 5.12.2003.

¹²⁹¹ Rside 4/1982, 12; Kinnunen 1997, 23.

¹²⁹² SLK. Kirje Erkki Kansanaholle 1.8.1985.

1921 alkaen, Antti Vainikka aloitti saarnaamisen vuonna 1929. Hän oli muuttanut Viipuriin vuonna 1922 avioiduttuaan saarnaaja Frans Peltomaan tyttären kanssa. Jo 1880-luvulla saarnaamisen aloittanut puuseppä Aapo Marttala (1850 – 1925) jatkoi puhujana kuolemaansa saakka.¹²⁹³

Esikoislestadiolaisuudessa vuonna 1904 alkanut saarnaajainkokousperinne vakiintui mikonpäivään, jolloin pidettiin ns. mikonpäiväseuroja. Niitä oli esikoislestadiolaisuuden tärkeimmillä paikkakunnilla. Viipurissa ne olivat vuosina 1913, 1916, 1926 ja 1931. 1930-luvun alussa alkoivat liikkeen piirissä vakiintua tammikuussa pidetyt saarnaajainkokoukset, joissa päätettiin kevään lähetyksimatkoista. Tällaiset pidettiin Viipurissa kerran, vuonna 1936. Suuri merkitys esikoislestadiolaisuuden yhtenäisyydelle oli ns. Lapin lähetyksillä. Viipuri oli vakituinen pysähdyspaikka Ruotsista tulleille lähetyksmiehille. Viipurissa he kävivät vuosina 1902, 1903, 1905, 1909, 1913, 1922, 1927, 1929, 1932, 1935, 1937 ja 1939. Vuoden 1939 seurat keskeytyivät Viipurissa yleiseen liikekannallepanoon.¹²⁹⁴ Viipurin esikoislestadiolaisten yhteisö koostui kauppiaista, käsityöläisistä ja työväestöstä. Valtakunnallisen esikoislestadiolaisten keskusjärjestön (Vanha – Laestadiolais – Kristillinen – Yhdistys) johtokuntaan kuuluivat viipurilaisista Juho Ahonen (1921 – 1928) ja latvialaissyntyinen Yrjö Dubinskij (1929 – 1951).¹²⁹⁵

Padasjokelainen saarnaaja Anders Holm kiersi usein esikoislestadiolaisten lähetyksimatkoilla Kannaksella 1930-luvulla.

Kuva: yksityiskokoelma

Muualla Kannaksella oli esikoislestadiolaisuuden kannatus Pölläkkälää (25 – 40 henkeä) lukuun ottamatta vähäistä. Pölläkkälän esikoislestadiolaiset alkoivat puuhata 1930-luvun lopulla oman rukoushuoneen pystyttämistä. Paikallinen maanviljelijä lahjoitti tontin, mutta sodan syttyminen pysäytti hankkeen. Pöl-

¹²⁹³ SLK. Kirje Erkki Kansanaholle 1.8.1985; Pentti Vainikan hst. 20.7.1985; Saarnaajakortisto.

¹²⁹⁴ SLK. Kirje Erkki Kansanaholle 1.8.1985.

¹²⁹⁵ Talonen 1993, 152.

läkkälän esikoisyhteisön saarnaajina toimivat seppä Yrjö Nousiainen (1859 - 1945) ja työmies Juho Häkkinen (1863 - 1928).¹²⁹⁶ Yksittäisiä kannattajia esikoislestadiolaisuudella tiedetään olleen lisäksi Räisälässä, Kivennavalla, Terijoella, Koivistolla, Kuolemajärvellä ja Muolaassa. Säännöllistä toimintaa oli Viipurin ja Pölläkkälän lisäksi Antreassa, jonne kontaktit olivat syntyneet ilmeisesti Pölläkkälästä käsin. Antrean esikoislestadiolaisten yhteisö käsitti muutamia perheitä. Antreassa 1930-luvulla pappina toiminut Veikko Kari on muistelusaan maininnut paikallisina esikoislestadiolaisina seppä-Nousiaisen, Väisäsen ja Anttosen perheineen. Hän mainitsee myös muurari Ruposen Kuukaupista, tarkoittaen saarnaajanakin toiminutta Matti Ruposta (1869 - 1949). Matti Ruponen kuului kuitenkin vanhoillislestadiolaisiin.¹²⁹⁷ Paikallisina saarnaajina toimivat Yrjö Nousiainen muutettuaan sinne Pölläkkälästä sekä Anttonen-niminen mies.¹²⁹⁸

Laatokan Karjalassa esikoislestadiolaisuutta oli kolmella paikkakunnalla: Sortavalassa, Pitkärannassa ja Ruskealassa. Vahvinta kannatus oli Ruskealassa, jonne yhteydet syntyivät viimeistään 1920-luvun alussa. Esikoislestadiolaisten yhdyshenkilönä pitäjässä toimi muurari Heikki Kortelainen.¹²⁹⁹ Ruskealassa koettiin herätyksiä 1930-luvun lopulla lähinnä Pirttipohjan kylässä. Herätysliikkeeseen liittyneitä oli 40 - 60 henkeä. Keskeisiä esikoislestadiolaisia olivat mm. Tahvo ja Maikki (o.s. Vottonen) Jaatisen perhe Pirttipohjasta (Pirttipohja n:o 2), Juho ja Edla (o.s. Tienaho) Kortelaisen perhe Pirttipohjasta (Pirttipohja n:o 11) ja Alvar ja Aina (o.s. Harisen) Koljosen perhe Kirkkolahdesta (Kirkkolahti n:o 6).¹³⁰⁰ Pitkärannassa ja Sortavalassa esikoisyhteisöt koostuivat muutamista perheistä. Tosin saarnaaja Juho Hirvonen kertoo 1920-luvun puolivälissä Sortavalassa olleen *toistakymmentä, jotka mustasta maailmasta parannuksen lupauksia tekevät ja useita eriseurasta*. Seuratoiminnan organisaattorina kaupungissa oli kauppiaan leski Miina Siitoin, jonka ns. Vorssun hovissa oli jopa pieni seuratu-pa.¹³⁰¹ Laatokan Karjalan saarnaajana toimi pitkärantalainen vaateliikkeen omis-

¹²⁹⁶ SLK. Saarnaajakortisto; Rakel Milén-Kokkosen hst. 6.8.1985; MKK. Maire Skytän kirjellinen tiedonanto. Maire Skyttä nimeää tiedonannossaan kymmenkunta esikoislestadiolaista perhettä sekä muutamia yksittäisiä henkilöitä.

¹²⁹⁷ SLK. Muistiinpanot eri kokoelmista Anna Ursin 28.6.1923 J. Fortströmille; Antti Vainikka 31.7.1936 Svante Vesteriselle; Veikko Karin hst. 2.3.1978; Veikko Karin haastattelutietojen epätarkkuus johtunee siitä, että Matti Ruposen poika liittyi sotien jälkeen esikoislestadiolaisuuteen. Myös Matti Ruposen toinen vaimo Fredrika Kellberg (1888 - 1964) kääntyi esikoislestadiolaiseksi 1950-luvulla (MKK. Anja Mäen tiedonannot).

¹²⁹⁸ SLK. Pentti Vainikan hst. 20.7.1985.

¹²⁹⁹ SLK. Muistiinpanot eri kokoelmista. Juho Hirvonen Juho Ahoselle 7.11.1922.

¹³⁰⁰ SLK. H. Räsäsen hst. 5.3.1971; Oskari Olkkosen hst. 13.2.1976 ja 19.2.1984; Paavo Tamsi: Tahvo Jaatisen muistolle 27.8.1990; Ruskealaa sanoin ja kuvin 1985, 560, 579 - 580.

¹³⁰¹ SLK. Kirje Erkki Kansanaholle 1.8.1985; Muistiinpanot eri kokoelmista. Juho Hirvonen 11.12.1926 Kalle Heleniukselle. Kirjeessä mainitut "eriseuraiset" lienevät vanhoillislestadiolaisia, sillä myös "vanhoillinen" perinne muistaa joidenkin yhteisönsä jäsenten liittyneen vähäksi aikaa esikoislestadiolaisuuteen, mutta palanneen myöhemmin takaisin vanhoillislestadiolaisuuteen. Ks. SRKA. Eino Rouvisen hst 31.8. 1971.

taja Oskari Erkkilä(1895 – 1949), joka oli liittynyt herätysliikkeeseen 1930-luvun alkuvuosina. Pitkärannan pieni esikoislestadiolaisten yhteisö syntyi, kun paikakunnalle muutti ratamestari Heimonen yhdessä vävynsä Heikki Lahtisen kanssa. Kirkollisesti aktiivinen Oskari Erkkilä liittyi esikoislestadiolaisuuteen keskusteltuaan heidän kanssaan. Yhteisön toimintaan tuli mukaan myös joitakin uudestiheränneissä perheissä kasvaneita nuoria.¹³⁰²

Viipurin jälkeen vahvinta esikoislestadiolaisuuden kannatus oli Lappeenrannassa ympäristöineen. Oma rukoushuone esikoislestadiolaisilla oli vuodesta 1909. Talo sijaitsi Kourulanmäen esikaupungissa Simolaan johtavan tien varella osoitteessa Simolankatu 9. Tuossa vaiheessa lienee esikoislestadiolaisten määrä noussut jo sataan henkeen, sillä vuosina 1909 – 1910 rukoushuoneen vuokran maksamiseen osallistui 35 perhettä tai yksittäistä henkilöä. Vuonna 1926 perustetun Vanha-Laestadiolaisen yhdistyksen jäsenmäärä kohosi 1930-luvulla yli 130 henkeen. *Aulis Zidbäckin* antama arvio (100 henkeä) osoittautuu jäsenmäärän valossa siis liian varovaiseksi. 1930-luvun lopulla lienee esikoislestadiolaisia ollut Lappeenrannassa ympäristöineen noin 200 - 250 henkeä.¹³⁰³ Lappeenrannan seudulla esikoislestadiolaisuus ei näytä saaneen hajaannusvaiheen jälkeen uusia jäseniä muista lestadiolaisryhmistä. Liikkeen kasvu selittyy lähinnä sisäisellä kasvulla sekä muuttoliikkeellä. Varsinkin Savitaipaleen ja Taipalsaaren esikoislestadiolaisista monet muuttivat Lappeenrantaan. Jonkin verran herätysliike sai lähinnä 1920-luvulla uusia kannattajia kokonaan lestadiolaisuuden ulkopuolelta. Kasvava yhteisö tarvitsi suurempia kokoontumistiloja, joten rukoushuonetta laajennettiin vuonna 1932. Laajennuksen jälkeen sinne mahtui noin 200 sanankuulijaa.¹³⁰⁴

Lappeenrannan esikoislestadiolaisten ”vanhimpana” saarnaajana oli puuseppä Mikko Hulkkonen (1845 – 1932), joka liikkui saarnamatkoilla jo ennen lestadiolaisuuden hajaannusta. 1900-luvun alkuvuosina aloitti saarnaajana muurari Heikki Savolainen (1862 – 1934). Savitaipaleella saarnatoimintansa aloittanut kauppias Joonas Rustholkarhu (1886 – 1964) muutti Lappeenrantaan vuonna 1908. Rustholkarhu valittiin vuodesta 1934 alkaen esikoislestadiolaisten keskusjärjestön VLKY:n johtokuntaan. Noin vuonna 1930 aloitti hautausliikkeen omistaja Antti Tolvanen (1892 – 1961) esikoislestadiolaisten sananpalvelijana. 1930-luvun lopulla Lappeenrantaan muutti Kemistä saarnaaja Olli Tenhunen (1888 – 1955).¹³⁰⁵ Edellä mainittujen ohella keskeisiä esikoislestadiolaisia olivat vaatturi Taavi Koponen, muurari Matti Meuronen, Asarias Lahikainen, Felix Hulkko, Kalle Koskinen ja Taavetti Hujanen. 1930-luvulla aktiivisesti olivat mukana mm. Joonas Hongisto, Robert Kuokkanen, Iivari ja Hilma Hämäläinen, Aapeli Saukkonen, Oskari Tuomi, Herman Rautiainen, Ville Timonen,

¹³⁰² Oskari Erkkilän kuoleman muisto, 3; SLK. Saarnaajakortisto; Martta Nilssonin hst. 4.4.1982.

¹³⁰³ LVLKYA. Jäsenluettelot; tilikirjat; Rside 4/1980, 11 – 12.

¹³⁰⁴ MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest.; LKA. LprRYA (uh). Pöytäkirjat, jäsenluettelot; LVLKYA. jäsenluettelot.

¹³⁰⁵ Rside 4/1980, 12 – 13 (Läpi kaupunkeja ja kyliä. Lappeenranta); Talonen 1993, 152.

Felix Heikka, Kusti ja Iida Lind, Ville Pekkonen, Kalle ja Lyyti Ahonen, Johannes ja Miina Salo, Eeva Reponen ja Paavo Kuronen.¹³⁰⁶

Monet esikoislestadiolaiset toimivat Lappeenrannassa pikkukauppiaina ja käsityöläisinä. Yksi heistä oli räätäli Taavi Koponen, jolla oli naisten ja lasten vaatetusliike Kauppakadulla Wolkoffin talossa. Kuvassa liikkeen henkilökuntaa. Oikealla seisomassa liikkeen omistaja Taavi Koponen.

Savitaipaleella ja Taipalsaarella oli kummassakin pienet esikoislestadiolaiset yhteisöt. Savitaipaleella esikoislestadiolaisia oli 20 – 30 henkeä, Taipalsaarella 30 – 40 henkeä. Taipalsaarella kokoonnuttiin pyhäisin neljässä talossa kanssapuheisiin: Vitikaisella, Kuusistolla, Hongistolla (sukunimi alkuaan Kuttilainen) ja Uskillä. Savitaipaleella keskeisinä seurapaikkoina olivat Matinniemen (Aatami ja Vilhelmiina Rusthollkarhu) talo Säänjärvellä, Heikan talo Nikkilässä sekä Antti ja Kristiina Vainikan talo.¹³⁰⁷

Imatran seudun esikoislestadiolaisuus sai oman rukoushuoneen vuonna 1916, kun pari vuotta aikaisemmin liikkeeseen liittynyt Otto Kantoluoto osti aikaisemmin seurapaikkana toimineen Korpin talon. Talossa oli kaksi parihuonetta, joista toisen väliseinät Kantoluoto purki muuttaen huoneet pieneksi rukoushuonesaliksi. Talon osti Kantoluodoilta 24.9.1927 vasta perustettu Imatran Vanha Laestadiolais-Kristillinen yhdistys. Rukoushuoneen hallintaa varten 8.8.1927 perustettu yhdistys sai lainhuudon ostamalleen Harjula-nimiselle tilalle 4.12.1928. Rukoushuonetta laajennettiin ja peruskorjattiin vuonna 1935. Tämän jälkeen siihen mahtui 200 – 300 henkeä. Imatran seudun esikoislestadiolaisten saarnaajina toimivat Heikki Vesikko (1863 – 1934) 1900-luvun alkuvuosista lähtien, Antti Tirkkonen (1872 – 1923) muutamia vuosia 1910-luvun lo-

¹³⁰⁶ LKA. LVLKYA. Jäsenluttelot 1908 – 1936.

¹³⁰⁷ MKK. Kortistot Savitaipaleen ja Taipalsaaren lestadiolaisista; SLK. Eino Uskin hst. 5.2.1983.

pulla ja 1920-luvun puolivälistä poliisi August Raunila (1889 – 1937). Heikki Vesikon poika Kalle Vesikko (1893 – 1966) saarnasi vuodesta 1938 lähtien.¹³⁰⁸ Vanha Laestadiolais-Kristillisen yhdistyksen ensimmäiseen hallitukseen valittiin Heikki Vesikko, Erik Heino, August Varis (myöh. Raunila), Oskari Puuska, Matti Hanski, Otto Kantoluoto ja Mikko Saarelainen. Yhdistyksen asiakirjoissa usein esiintyviä nimiä ovat lisäksi Samuli ja Miina Pussinen, Väinö Raunila, Martti Vitikainen ja Pentti Konttori. Yhdistykseen kuului jäseniä Ruokolahdelta, Rautjärveltä, Jääskestä ja Joutsenosta. Vanhoja jäsenluetteloita ei ole säilynyt, joten yhteisön koosta esitetyt arviot perustuvat haastattelutietoihin. Ruokolahdella lienee asunut 1930-luvulla 10 – 12 esikoislestadiolaista perhettä. Edellä mainittujen lisäksi tunnettuja esikoislestadiolaisia olivat Satamat, Satolat, Liina Penttinen, Kustaava Mononen sekä Tilda Nasura. Rautjärveltä herätysliikkeen kuuluivat Vihtori Isola sekä Lauri ja Juho Kalpio perheineen ja Miettisen sisarukset. Jääskessä asui 3 – 4 esikoislestadiolaista perhettä, joista tunnetaan Kalalammilla asuneet Aallot ja Ensossa asuneet Arposet sekä Vitikaiset. Yhteensä seudulla lienee ollut ennen sotavuosia 80 – 100 esikoislestadiolaista.¹³⁰⁹

Esikoislestadiolaisuuden tuojina Joutsenon kirkonkylään on perimätieto maininnut Heinäveden Palokista noin vuonna 1910 muuttaneet Antti ja Liisa Kautosen. Hackmannin Palokin sahan toiminta oli lopetettu kyseisenä vuonna ja ammattiväkeä siirtyi Joutsenoon Honkalahden sahalle. Kautosten kodissa pidettiin sunnuntaisin kokouksia Antti Kautosen toimiessa niiden järjestäjänä. Kautosen kuoleman jälkeen (noin vuonna 1920) kokousten järjestäjänä toimi Käkisalmen tienoilta 1920-luvun alussa muuttanut Uno Malmi. Joutsenossa saarnaajana toimi vuodesta 1929 lähtien Kalle Immonen (1881 – 1942). Esikoislestadiolaisten yhteisö koostui kirkonkylässä muutamista perheistä. Saarnaaja Heikki Vesikko oli vuodesta 1914 asunut Joutsenon Aholan kylässä, josta kuitenkin yhteydet suuntautuivat Imatran rukoushuoneelle. Aholassa on Vesikkojen lisäksi muisteltu asuneen Järvelinin sekä Antti ja Anna Isolan perheet.¹³¹⁰

Kymenlaaksossa esikoislestadiolaisuus sai kannatusta jonkin verran sekä Kotkassa että Haminassa. 1900-luvun alkuvuosikymmenien esikoislestadiolaisia perheitä olivat mm. Leväset, Kinnuset, Haimit, Johanssonit, Heinokset, Kärkäiset ja Kuokkaset. Karhulaan oli hankittu pieni vuokrattu seurahuone vuonna 1907. Huoneistosta luovuttiin kuitenkin melko pian. Seudulla oli tuolloin 8 – 9 esikoislestadiolaista perhettä, mutta monet heistä muuttivat myöhemmin pois. Yhteisö jatkoi toimintaansa kodeissa. Vuonna 1915 Haminaan muutti saarnaaja Juho Ahonen, joka siirtyi parin vuoden kuluttua kuitenkin Viipuriin. Varsinaisen piristysruiskeen esikoislestadiolaisuus sai vuonna 1934, kun esikoislestadio-

¹³⁰⁸ Rside 1/1984, 10; SLK. Saarnaajakortisto; IVLKYA. Pöytäkirjat. Lainhuutoasiakirjat.

¹³⁰⁹ IVLKYA. Pöytäkirjat. Lainhuutoasiakirjat; SLK. Aili Hämäläisen puhhst. 8.12.1983 ja 5.1.1984; RAK. Martti Konttorin puhhst. 10.1.1984; Rside 1(1984, 9 – 10; MKK. Elis Raunilan hst 12.4.1994; *Aulis Zidbäck* ei mainitse (Zidbäck 1941, 258) lainkaan Imatran seudun esikoislestadiolaisuutta esitellessään suunnan toimintaa ja kannatusta.

¹³¹⁰ Rside 1/1984, 10; SLK. Saarnaajakortisto; Aili Hämäläisen puhhst. 8.12.1983 ja 5.1.1984; RAK. Onni Turusen puhhst. 1.1.1989; MKK. Eelis Raunilan hst. 12.4.1994; Ellen Uutela: Muistikuvat lapsuudesta; Saimi Isolan kirjeellinen tiedonanto 1.5.1994; Kaarina Vitikaisen kirjeellinen tiedonanto kesäkuussa 1994; Rätty 2002, 12 – 13.

laisen Heleniuksen perheen omistuksessa ollut Oululainen Oy perusti leipomon Kotkaan. Seudulle muutti melkoinen joukko esikoislestadiolaisia Lahdesta ja muualta Etelä-Suomesta. Osa heistä tosin siirtyi muutamien vuosien kuluttua pois. Esikoislestadiolaisen yhteisön sidoksisuudesta Oululaiseen kertoo sekin, että seuroja pidettiin yrityksen tiloissa Kotkansaarella. Vuonna 1937 on Kotkassa muisteltu olleen kuusi perhettä sekä muutamia perheettömiä, Haminassa asui vain yksi esikoislestadiolainen perhe. Yhteisön kantajoukkoa olivat Paroset¹³¹¹, Kärkkäiset ja Parviaiset. Esikoislestadiolaisten määrä Kotkan – Haminan alueella ei kohonnut muutamaa kymmentä henkeä suuremmaksi 1930-luvulla.¹³¹²

Esikoislestadiolaisten kokonaismäärä Viipurin läänin alueella oli 1930-luvulla 700 – 800 henkeä. Vahvin ote suunnalla näyttää olleen Lappeenrannan seudulla. Liike ei kuitenkaan noussut läänin alueella missään pitäjässä herätysliikkeenä samanlaiseen merkittävään asemaan, joka sillä oli Enossa. Esikoislestadiolaisuus oli Kaakkois-Suomessa muita suuntia selkeämmin kaupunkien ja taajamien liike. Ainoastaan Savitaipaleella ja Taipalsaarella se sai jalansijaa myös maaseutuväestön keskuudessa. Sen sijaan Pohjois-Karjalassa herätysliike onnistui saamaan tukevan otteen maaseudun lestadiolaisyhteisöistä Enossa, Kontiolahdella ja Lieksassa. Se valtasi näissä pitäjissä koko ajan alaa taantuvilta uudeltaheräykseltä.

Esikoislestadiolaisuus tarjosi selvästi muusta yhteiskunnasta rajautuvana ja tiiviinä yhteisönä väylän yhteiskunnalliselle ja uskonnolliselle protestille. Eksklusiivisuus ja tiivis yhteisö takasivat liikkeen jälkikasvun, sillä esikoislestadiolaisten perheiden lapset seurasivat vanhempiansa uskonnollista ratkaisua myös kaupungeissa huomattavasti useammin kuin uudestiheränneiden jälkikasvu.

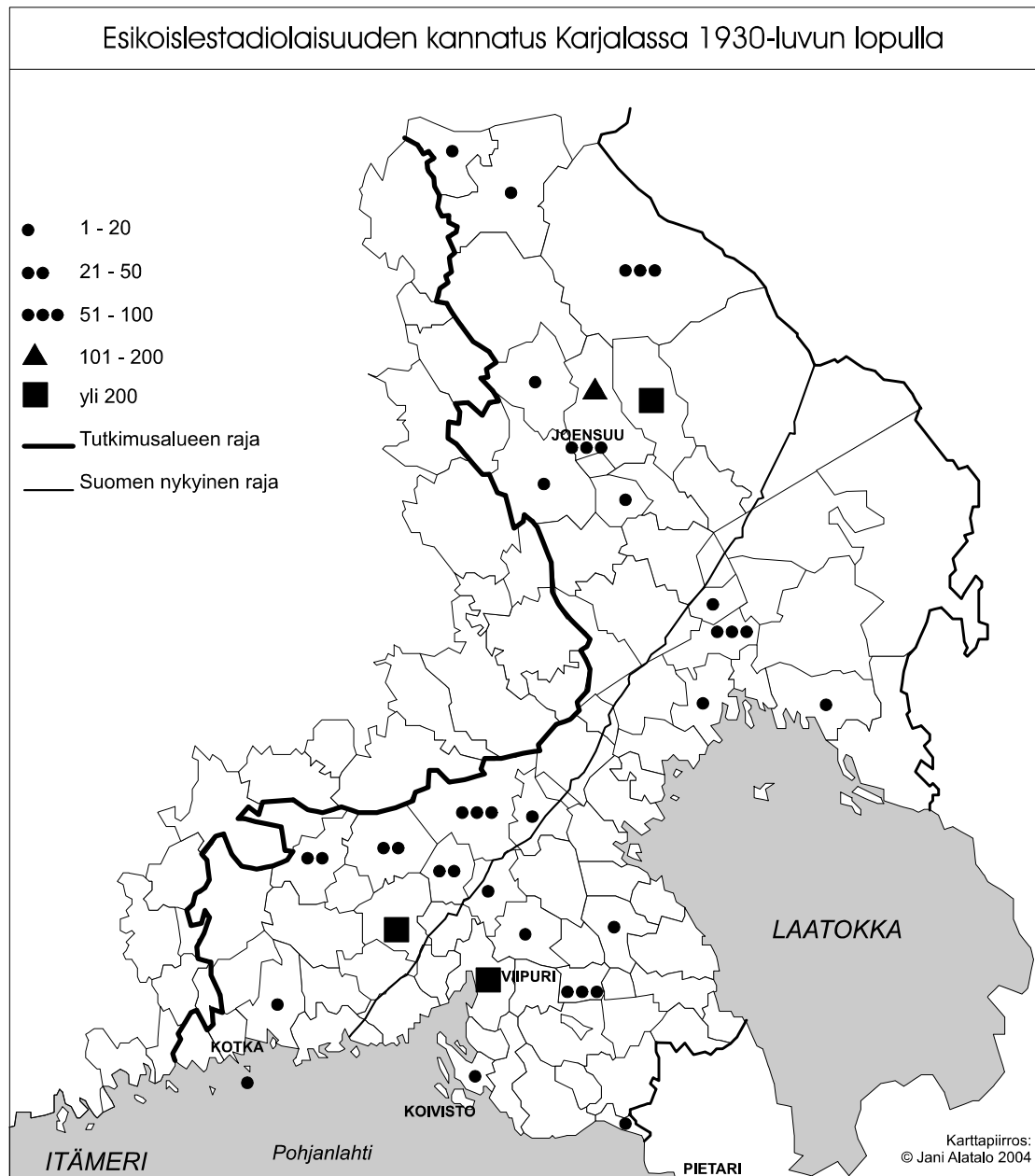

Jellivaaran esikoislestadiolaisten vanha rukoushuone. Tästä vaatimattomasta rukoushuoneesta johdettiin koko suunnan toimintaa Skandinaviassa ja Pohjois-Amerikassa. Jellivaaran "vanhimpien" kannanotot olivat myös Karjalan esikoislestadiolaisten ohjenuorana heidän joutuessaan kohtaamaan uusia ilmiöitä monimutkaistuvassa maailmassa.

¹³¹¹ Haminan seurakunnan pitkäaikainen kanttori Aaro Lapinsara (1981 – 1978) on muisteltu Parosen perheen jakaantuneen kahteen eri lestadiolaishaaraan 1900-luvun alun hajaannuksessa. HYKHL/K1. Hamina 9N.

¹³¹² SLK. Eija Liuksialan hst. 17.12.1987; Veikko Aallon hst. 9.12.1987; Outi Kärkkäisen hst. 19.12.1987; Rside 1/1988, 11.

KARTTA 4

3.6.3 Vahvistuva "vanhoillisuus"

Vanhoillislestadiolaisuuden valtakunnallinen organisoitumisen käynnistymisen vuonna 1906 merkitsi herätysliikkeen toiminnan tehostumista. Oulussa 1906 perustettu lähetystoimen päätoimisto muutettiin myöhemmin Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistykseksi. Vuonna 1917 aloittivat vanhoillislestadiolaisten ensimmäiset paikalliset apulähetystoimikunnat. Sellainen perustettiin Karjalaa varten kyseisenä vuonna myös Viipuriin. Viipurissa vuonna 1922 pidettyjen vuosikokousseurojen yhteydessä tämä Karjalan apulähetystoimikunta siirrettiin Joensuuhun.¹³¹³

Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen 1920-luvulla rakennettu rukoushuone.
Kuva: Joensuun Rauhanyhdistyksen juhlaKirja 1994, 71.

Vanhoillislestadiolaisuus oli myös Karjalassa laajimmalle levinnyt lestadiolaisuunta. Herätysliikkeellä oli kolme vahvan kannatuksen aluetta: Kannaksen rannikkopitäjät, Käkisalmen seutu sekä Joensuun -Liperin - Kuusjärven alue keskisessä Pohjois-Karjalassa. Pohjois-Karjalan "vanhoillisten" vuosittaiseksi merkkitapahtumaksi muodostuivat Joensuun juhannusseurat, joihin osallistui vuosittain noin 1000 - 3000 henkeä.¹³¹⁴ Vanhoillislestadiolaiset perustivat oman, uudestiheränneistä erillisen Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen 30.11.1921. Yhdistyksen toimialueeseen katsottiin kuuluvan myös Liperi. Liperiläisiä oli yhdistyksen perustavassa kokouksessa ilmeisesti vain yhdistyksen puheenjohtajaksi valittu Antti J. Silfstén (myöh. Silkelä). Toiminta uudestiheränneitten kanssa Joensuun Rauhanyhdistyksessä oli vanhoillislestadiolaisten mielestä käynyt mahdottomaksi. Yhdistyksen johtokunta hylkäsi 36 vanhoillis-

¹³¹³ Vkokptk 1906, § 1 - 2; Vkokptk 1917, 14; Vkokptk. 1922, § 7. (apulähetystoimikunnan jäseniksi valittiin Paavo Kainulainen ja Juho Nenonen Joensuusta, Antti Silfstén ja Antti Korhonen Liperistä sekä Juho Leskinen Värtsilästä).

¹³¹⁴ Joensuun vuosittaisista juhannusseuroista, ks. SL 7/1925, 102 - 106; 8/1926, 118; 8/1928, 150; 7/1933, 166 - 167.

lestadiolaisen jäsenanomuksen 19.4.1920 ja uudestaan 23:n jäsenanomuksen 21.11.1921. Lisäksi osa yhdistyksen vanhoillislestadiolaisista jäsenistä erotettiin ylimääräisessä kokouksessa 28.8.1920. Syynä jäsenyysanomusten hylkäämiseen ja erottamisiin oli uudestiheränneitten pelko yhdistyksen siirtymisestä täysin vanhoillislestadiolaisten käsiin. Uudestiheränneitten johdossa olleeseen yhdistykseen kuului tuossa vaiheessa vain parikymmentä jäsentä. Vanhoillislestadiolaisten ottaminen jäseniksi olisi käytännössä merkinnyt reilun enemmistön siirtymistä heille.¹³¹⁵ Joensuun vanhoillislestadiolaiset rakensivat oman rukoushuoneen. Sen tupaantuliaisjuhlaa vietettiin vuoden 1928 juhannusseurojen yhteydessä.¹³¹⁶

Joensuun vanhoillislestadiolaisten keskuudessa oli Kaisa ja Viljo Raittilan perheellä keskeinen asema 1920-luvun lopulta lähtien. Raittiloiden koti oli majapaikkana kymmenille eri puolilta maakuntaa saapuneille seuravieraille pääsiäis- ja juhannusseurojen aikana. Myös lestadiolaissaarnaajat ja -papit yöpyivät usein Raittiloilla. Viljo Raittila toimi Joensuun kaupungin rakennusmestarina. Hän oli Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen puheenjohtaja vuodesta 1926 alkaen kuolemaansa (1949) saakka. Perheen lapsista Pekka Raittila kohosi lestadiolaisuuden tutkimuksen uranuurtajaksi, Anna-Maija Raittila merkittäväksi runoilijaksi ja suomentajaksi sekä Tapani Raittila arvostetuksi kuva-

Rakennusmestari Viljo Raittilan perhe vuonna 1931. Vasemmalta Pekka, Liisa, Anna-Maija, Viljo, Pentti, Pälvi, Kaisa, Aino-Mirjami ja Tapani. Kuva: Joensuun Rauhanyhdistyksen juhlakirja 1994, 23.

¹³¹⁵ JRYA (uh). Kokouspöytäkirjat 1920 – 1921.

¹³¹⁶ Seurojen saarnaajina olivat Iisak Perälä Kärsämäeltä, Markuksela Haukiputaalta, Otto Pitkänen Kerimäeltä, Eetu Tuunanen Harlusta, Juho Leskinen Värtsilästä, Otto Karvonen Heinävedeltä, Heikki Kemppinen Parikkalasta sekä Pekka Kuikka Polvijärveltä (SL 8/1928, 150).

taiteilijaksi.¹³¹⁷ Saarnaajina Joensuussa olivat nuohoojamestari Heikki Hiltunen (vuoteen 1908), työmies Mikko Hermann Karjalainen (vuoteen 1919), muurari Juho Nenonen (vuodesta 1919), maanviljelijä Janne Vänskä (vuodesta 1933), rakennusmestari Eino Jokinen (myöh. Vaherjoki, vuosina 1936 - 1937) ja veturinkuljettaja Emanuel Ropponen (noin vuodesta 1937 alkaen).¹³¹⁸ Joensuun seudun ensimmäisinä vanhoillislestadiolaisina pappeina toimivat 1930-luvulla Paavo Viljanen ja Eino Pietilä. Viljanen oli vuosina 1931 - 1933 Kontiolahden seurakunnan pitäjänapulaisena, Pietilä Joensuun vt. kirkkoherrana ja komministerinä vuonna 1939.¹³¹⁹

Liperissä oli myös vanhoillislestadiolaisuuden kannatus laajaa. Huomatava osa herätysliikkeeseen kuuluvista oli edelleen ortodoksisen kirkon jäseniä. Seurakunnan alueella asui lukuisia vanhoillislestadiolaisia saarnaajia: talollinen Antti Hirvonen (vuoteen 1919), Mikko Piironen (vuoteen 1935), Antti Piironen (vuoteen 1919), talollinen Antti Korhonen (vuoteen 1925), pienviljelijä Jooseppi Asikainen (vuoteen 1932), muurari Pekka Aulassalo (vuodesta 1926), räätäli Martti Gröhn (vuoteen 1937), talollinen Paavo Haapalainen (1920-luvulta), talollinen Paavo Hyttinen (1920- ja 1930-luvulla) ja talollinen Paavo Koistinen (vuodesta 1926).¹³²⁰ Hajaannusten myrskyjen tauottua jatkui lestadiolaisuuden toiminta Liperin-Kuusjärven alueella pääosin vanhoillislestadiolaisessa uomassa. Harmaasalolainen Emil Lasaroff (1916 - 1994), jonka suvussa lestadiolaisuutta oli ollut ainakin kolmessa sukupolvessa, totesi haastattelussaan vuonna 1992: *Kyllä se (paikkakunnan lestadiolaisuus) miun tietääkseen ol tätä vanhoo lestadiolaisuutta, ei ollunna miun tietääkseen esikoisuutta, ei uutta herräystä.* Kylällä koettiin 1920-luvulla herätyksen aikoja. Perimätiedon mukaan seuratuivat täytyivät ilta illan jälkeen. Sananjulistus oli voimallista, eikä kukaan voinut lähteä seuroista tekemättä "parannusta". Harmaasalolta kotoisin ollut Toivo Kuokkanen on muistellut, että sisällissodan jälkeen oli yhtenä iltana yli kaksikymmentä nuorta tehnyt "parannuksen". Saarnaaja Antti Korhonen muutti 1908 Sukkulansalolta Harmaasalon kylään ja hänen johdolla kylässä kokoonnuttiin joka sunnuntai seuratilaisuuteen. Hänen vävynsä Paavo Haapalaisen saarnatoiminta alkoi ilmeisesti Antti Korhosen kuoleman (1925) jälkeen. Harmaasalon saarnaajista Iivana Mutanen muutti Pielisensuuhun vuonna 1899.¹³²¹ Vanhoillislestadiolaisuuden voimasta Harmaasalolla kertoo seurojen pitäminen kymmenissä taloissa.¹³²²

¹³¹⁷ Joensuun Rauhanyhdistyksen juhlakirja 1994, 27, liite 1, Pehkonen 1995, 8; Anna Maija Raittila on muistellut lapsuudenkotiaan ja Joensuun vanhoillislestadiolaisten kanssakäymistä kirjassaan *Kotipiha kulkee mukana - hengellinen matkakertomukseni (1990)*.

¹³¹⁸ AS 12/1909, 233 - 234; SL 8/1919, 161 - 162.

¹³¹⁹ Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1973, 365 - 366.

¹³²⁰ Kinnunen 1997, 14, 75 - 81.

¹³²¹ Kinnunen 1997, 22 - 24.

¹³²² Seuraapaikkoina kylässä olivat Aino ja Paavo Haapalaisen (Taipale n:o 84, Kannas), Anna ja Antti Korhosen (Taipale n:o 53, Kärkkälä), Anna ja Ville Korhosen, "Ukko-Kettusen", Benjam Kontkasan (Taipale 136, Harmaanaho), Pekka ja Natalia Kontkasan (Simukkala, Koivukangas), Juho Hyttisen (Taipale n:o 35, Säkinlahti), Iivo ja Santra Ratilaisen, Heikki Variksen, Simo ja Martta Ratilaisen (Taipale n:o 123, Musta-

Vaikka herätysliike oli 1920-luvulla Harmaasalolla vahvimmillaan, aiheutti nuoren polven puuttuminen huolta. Vuonna 1922 harmaasalolainen Salamo Surakka kirjoitti:

Sydämeni halu tuli tervehtää hajalla asuvaa Kristuksen laumaa, erittäin nuoria matkays-täviä, joita tapasin Viipurin suurissa seuroissa niin runsaasti. Ennen Viipuriin menoa luulin muuallakin käyneen niin kuin meidän puolella, että ovat poikenneet pois uskosta. Täällä on jäljellä vain muutamia nuoria. Kiitos Jumalalle, että eivät kaikki ole luopuneet. Vanhempia kristittyjä on aika runsaasti. Täällä Harmaasalolla on pidetty seuroja miltei joka pyhä. Vanha veli A. Korhonen on Jumalan sanalla virvoittanut Kristuksen laumaa. On täällä käynyt vieraitakin puhujia eri paikoista, mutta ei nyt äskettäin. Sydämen rak-kaita terveisiä tutuille ja tuntemattomille, erittäin A. Korvella, joka minulle ensin syn-nit anteeksi antoi.¹³²³

Myös Sysmän kylässä vanhoillislestadiolaisia seuroja pidettiin useissa talois-sa.¹³²⁴ Kuusjärven pitäjän läntisissä osissa on muisteltu lestadiolaisuuden saa-neen kannatusta sen jälkeen, kun vanhoillislestadiolaiset Kusti ja Loviisa Pelto-nen muuttivat Palopäähän Liperin Komperon kylästä. He aloittivat seurojen jär-jestämisen kotikylällään ja talo oli saarnamiesten vakituinen etappipaikka. Kos-ka Peltoset muuttivat Palopäähän kuitenkin vasta vuonna 1937, ja lestadiolai-suutta tiedetään olleen kylässä jo aikaisemmin¹³²⁵, täytynee perimätiedossa olla virhe. Luultavasti Peltosten muuton seurauksena seuratoiminta vilkastui ja ky-lässä koettiin herätyksen aikoja. Kusti ja Loviisa Peltosen ohella seudun tun-

lahti, Kangaslahti), Iivana ja Jekaterina Parviaisen, Juho ja Elisabet Mertasen (Taipale n:o 122, Laikanlahti) ja Kuokkalan (Taipale n:o 57, Naukka) talot. Perttilahdessa seu-rapaikkana oli Eemil Nevalaisen koti (Taipale n:o 130. Panttikangas). Sätösjoella seu-roja pidettiin Juho ja Martta Naumasan (Taipale n:o 56, Haapaniemi) talossa, Kokon-vaarassa Anna ja Adam Juvosella (Taipale n:o 32) sekä Arvi ja Anna Pietarisella (Tai-pale n:o 113, Mustalahti) (LipKA. Rk. 1921-1930; OutKA. Rk. 1931-1940 ja 1941- 1950; Emil Lasaroffin hst. 1992; Toini Lasaroffin hst. 1.8.1996; Hilma Maria Korhosen hst. 1992. Elsa Kuokkasen kirje syyskuussa 1997; Pms 46/21.11.1973 (K(auko) T(ieranta): Portin vartija -Siionin muurin vartija); Pms 26/25.6.1986. (Merja Lasaroff: Muisti-kuvia Outokummun kristillisyydestä).

¹³²³ Salamo Surakka viittaa kirjeessään kehitykseen, jonka seurauksena seudun lestadio-laisuuden painopiste siirtyi vähitellen Harmaasalolta Outokumpuun. Osa lestadio-laisista muutti Outokummun taajamaan ja 1920- ja 1930-luvuilla suuri osa kylän les-tadiolaisperheiden nuorista ei seurannut vanhempiansa uskoa. Joitakin heistä lesta-diolaistui varsinkin 1940-luvulla, kun seudulla oli herätyksen ajat. (Emil Lasaroffin hst. 1992; Toini Lasaroffin hst. 1.8.1996; Pms 26/25.6.1986 (Merja Lasaroff: Muisti-kuvia Outokummun kristillisyydestä).

¹³²⁴ Seurapaikkoina olivat Rummukalan (Sysmä n:o 27, Rummukkala), Heippolan (Sys-mä n:o 36), Keijolan (Sysmä n:o 37), Kusti ja Maria Parviaisen (Sysmä n:o 60, Rupan-rinne), Nestor ja Ida Soinisen (Sysmä n:o 15, Siltapuro), Josefiina ja Konsta Kontkasen sekä Otto ja Lyydia Juvosen (Sysmä n:o 67, Sirkka-aho) talot. (OutKA. Rk. 1921-50. Alma Parviaisen hst. 5.6.1996; Sirkka ja Kauko Tierannan hst. 30.-31.7.1996).

¹³²⁵ Esimerkiksi Heikki Turunen (s. 1908) on muistellut etsineensä "tunnonrauhaa" 18-vuotiaana keskusteluissa papiston kanssa. Se ei auttanut. Hän meni vanhoillislesta-diolaisen Paavo Räsäsen luona pidettyihin lauluseuroihin, joissa hän teki "parannuk-sen" (Pms 18/3.5.1978).

nettuja lestadiolaiskristittyjä olivat Paavo ja Henriikka Räsänen, Kalle Kinnunen sekä kylällä tupaseuroissa saarnannut Antti Juho Hirvonen (1888 - 1959). Hän muutti Kuusjärvelle vuonna 1907 ja saarnasi vähäisessä määrin jo ennen sotavuosia. Saarnatoimintansa aloitti mahdollisesti jo Kuusjärvellä asuessaan (1890 - 1902) Liperistä tullut Antti Paavonpoika Hirvonen (14.3.1869 - 30.12.-1919). Hän palasi kotitalalleen Liperin Nivalle vuonna 1902. Aikaisemmin mainitun Jussi Pekka Kettusen saarnatoiminnasta 1900-luvun puolella ei ole täyttä varmuutta. Kettunen liittyi hajaannuksessa uuteenheräykseen, sillä hänet valittiin haaraosaston asiamieheksi vuonna 1918. Hänen vaimonsa nimi esiintyy *Huutavan Äänen* tilausluetteloissa.¹³²⁶

Outokummun työväentalo kuvattuna vuonna 1937. Talossa järjestettiin samana kesänä vanhoillislestadiolaisten ensimmäiset paikalliset isot seurat

Vanhoillislestadiolaisten määrä Kuusjärvellä näyttää seurakuntakertomusten mukaan kasvaneen koko ajan. Samalla alkavat myönteiset lausunnot herätysliikkeestä. Papisto ilmoitti lestadiolaisten määräksi muutamia kymmeniä henkilöitä, ja heitä asui Liperin ja Polvijärven rajaseudulla. Vuosina 1912 - 1917 seurakunnassa tapahtui herätyksiä.¹³²⁷ Vanhoillislestadiolaisuuden toiminnan organisoituminen ja tehostuminen näkyi seudulla 1920-luvulta alkaen. Vuonna

¹³²⁶ OMA. Laestadiana 2. Ba:1; MKK. Puhujakortisto; OutKA, rk. 1941-1950, s. 277 (Maljasalmi n:o 21); SL 4/1920, Pms 46/21.11.1973 (K(auko) T(ieranta): Portin vartija - Siionin muurin vartija); Irja Räsänen kirje 13.6.1997 ja puhst. 12.6.1997; Hoppa & Lehtonen & Lyytikäinen & Tanskanen 1996, 11; Sirkka ja Kauko Tierannan hst. 30 - 31.7. 1996.

¹³²⁷ OutKA. II Dd. Srkert. vuosilta 1912 -1917 (Päiväämätön ja allekirjoittamaton), srkert. piispantarkastusta varten 5.8.1919 (T. Vilho Laine) ja 5.9.1925 (Juuso Matias Taipale).

1920 Kaavin, Liperin, Kuusjärven ja Polvijärven alueella kiersi SRK:n lähettinä viipurilainen Janne Hakkarainen, joka kuvasi matkaansa:

Menin Maarianvaaran kylään ja puhuin Jumalan sanaa monessa talossa. Ihmisiä paljon kokoon, vain yksi emäntä teki parannuksen. Kylä kirjoittajan syntymäkylä. Sieltä Syrjävaaran kylään, isäntä Aapeli Nykänen ja veli A. Miettisen äiti tekivät parannuksen. Sieltä Polvijärven Saarenvaaran kylään, jossa veli Albin Soinisen emäntä ja J. Mustonen uskoon. Kuljin kylä kylältä Liperin Harmaasaloon kylään, jossa tulimme herran työmiehen Antti Korhosen kanssa yhteen. Pidimme yhdessä seuroja toista viikkoa.¹³²⁸

Polvijärvellä kokoontuivat vanhoillislestadiolaiset Horsmanahossa ja Mutkanvaarassa lähes joka sunnuntai seuroihin. Antti Korhosen muutettua Harmaasalolle seuratoimintaa ja pyhäkoulua piti Mutkanvaarassa talollinen Pekka Kuikka (1884 - 1934). Horsmanahossa asui vuosina 1919 - 1931 talollinen, räätäli Martti Gröhn (1860 - 1937), jonka tiedetään tehneen saarnamatkoja Polvijärvellä asuessaan myös Liperiin ja Joensuuhun.¹³²⁹ Kuusjärven - Polvijärven alue sai edustajan Karjalan apulähetystoimikuntaan vuonna 1931, kun siihen valittiin saarnaaja Pekka Kuikka. Seuraavana vuonna keuhkotautiin sairastuneen Kuikan tilalle valittiin Harmaasalolta saarnaaja Paavo Haapalainen. Toimikunta katsoi, että molemmat ovat myös sopivia henkilöitä kiertämään lähetysmatkoilla Pohjanmaalta tulevien lähetysmiesten kanssa.¹³³⁰

Pohjois-Karjalassa toimi 1940-luvulle saakka vain kaksi rauhanyhdistystä, toinen Värtsilässä ja toinen Joensuussa. Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistys pyrki hankkimaan jäseniä ympäröivästä maakunnasta. Liperin Harmaasaloon ja Taipaleen kyliin valittiin vuonna 1927 Salamo Surakka jäsenien hankkijaksi ja jäsenmaksujen kerääjäksi.¹³³¹ Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen johtokunnan varajäseneksi valittiin vuonna 1932 Paavo Haapalainen. Kuusjärven vanhoillislestadiolaisista ilmeisesti vain muutamat liittyivät Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen jäseniksi. Yhdistyksen pöytäkirjoista löytyvät ainoastaan Konsta Parviaisen ja Nestor Soinisen nimet.¹³³² Ensimmäiset paikalliset suuret seurukset järjestettiin Kuusjärven Outokummussa Karjalan apulähetystoimikunnan toimesta kesällä 1937. Apulähetystoimikunnan puheenjohtaja Antti J. Silfstén oli tarjonnut seurojen järjestämistä outokumpulaisille, jotka eivät uskaltaneet ryhtyä hankkeeseen taloudellisten tappioiden

¹³²⁸ SL 8/1920, 238-239 (Juho Hakkarainen).

¹³²⁹ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; JRYA. Muistiinpanot Martti Gröhnistä; Pms 44/1.10.1978; Hilma Maria Korhosen hst. 1992.

¹³³⁰ JRYA. Karjalan apltmk.ptk. 8.3.1931, § 1; 21.2.1932, § 1; 4.12.1932, § 3.

¹³³¹ JRYA. Jhtkkok.ptk. 6.2.1927, § 4. Missä määrin liperiläiset ja kuusjärveläiset liittyivät Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen jäseniksi, on arvoitus. Yhdistyksen jäsenluettelot tuolta ajalta eivät ole säilyneet.

¹³³² Paavo Haapalainen toimi johtokunnan varajäsenenä vuoteen 1949, jolloin hänen todettiin kuuluvan toiseen yhdistykseen (Outokummun) ja hänen tilalleen valittiin Erkki Kaasinen. Paavo Haapalainen ei käytännössä kuitenkaan osallistunut johtokunnan työskentelyyn, sillä hän ei ollut pöytäkirjojen mukaan mukana yhdessäkään johtokunnan kokouksessa. (JRYA. Ylkkok.ptk. 4.12.1932, § 2; 6.2.1949, § 2; Jhtkkok.ptk. 1932-1949; Vkok.ptk. 28.2.1933, § 4, 6; 23.2.1941, § 4; Alma Parviaisen hst. 5.6.1996.

pelossa. Varovaisuus oli turhaa, sillä seurat tuottivat voittoa. Seurapaikka oli varsin erikoinen, Outokummun Työväenyhdistyksen talo. Suuret paikalliset seurat järjestettiin Outokummussa myös vuonna 1939.¹³³³ Vanhoillislestadiolaisten määrä kasvoi 1930-luvulla Outokummun kaivostaajamassa muuttoliikkeen seurauksena. Lukuisia vanhoillislestadiolaisia perheitä muutti taajamaan varsinkin Liperistä.¹³³⁴

Vaikka vanhoillislestadiolaiset järjestäytyivät Kuusjärvellä virallisesti vasta vuonna 1947, kerättiin seuratoimintaa varten varoja epävirallisen "kipukassan" avulla. Outokummussa kassaa hoiti 1930-luvulla Nestor Soininen, Harmaasalolla Paavo Haapalainen. Outokummussa kassamaksu oli kymmenen markkaa (vuoden 1993 rahassa n. 15 markkaa) perheeltä, ja se kerättiin kerran kuukaudessa. Siitä maksettiin puhujapalkat ja matkat, jos kolehti ei riittänyt. Outokummussa kokoonnuttiin joka pyhä seuroihin. Jos paikkakunnalla ei ollut vierailevia puhujia, palvelivat joko Iivana Karpoff tai Kusti Parviainen. Parviaisilla oli seuravieraita varten lankuista tehdyt seurapenkit, jotka olivat säilössä rakennuksen sillan alla. Parviaisten kodin ohella seurapaikkoina olivat 1930-luvun lopulla vanha ja uusi Rummukkala sekä Konsta ja Josefiina Kontkasen pieni mökki. Jokasunnuntaihin seuroihin kokoontui keskimäärin 20 henkeä ja niissä luettiin Raamatun ohella myös Lutherin ja Laestadiuksen postilloja.¹³³⁵ Enemmistö Kuusjärven lestadiolaisista kuului kaivostoiminnan paikkakunnalle houkuttelemaan työväestöön. Liikkeeseen kuului paljon myös talollisväestöä.¹³³⁶

Joensuun pohjoispuolella vanhoillislestadiolaisuutta oli hieman Kontiolahdella ja Enossa. Muualla suunnan kannatus oli vain yksittäisten henkilöiden ja perheiden varassa. Nurmeksessa liikkeen yhdyshenkilöinä toimivat työnjohtaja Veikko Kortelainen sekä Nurmeksen Kuokkastenkoskella opettaja E. J. Ko-

¹³³³ JRYA. Apltmk.kok.ptk. 6.12.1936, § 2; 25.7.1937, § 3; 19.2.1939, § 4; Alma Parviaisen hst. 5.6.1996.

¹³³⁴ Kuusjärven kunta oli voimakkaan muuton kohteena kaivoksen tarjotessa työmahdollisuuksia ympäristön työväestölle. Kunnassa oli asukkaita 1910 noin 3 000 ja vuonna 1950 jo yli 12 000. Outokummun kuparikaivoxsella oli tärkeä merkitys sotaan valmistuvalle Euroopalle ja tuotanto pyrittiin pitämään mahdollisimman korkeana. Niinpä kaivosta vaivasi sotavuosina ankara työvoimapula. Henkilökunnan määrä moninkertaistui 1930-luvun ja sotavuosien aikana. Sodan jälkeen pitivät sotakorvaustoimitukset kaivostoiminnan täydessä vauhdissa. (Kuisma 1985, 225 - 229, 234, 236, 442). Liperistä muuttaneita: Kalle ja Elli Piironen perheineen muuttivat vuonna 1933 Komperosta, Toivo ja Ida Kuokkanen perheineen vuonna 1937 Harmaasalolta, Einar ja Tyyne Piironen Komperosta, Kalle Vänskä sekä Kerttu Hakkarainen vuonna 1937, Eino ja Helena Piironen perheineen vuonna 1938.

¹³³⁵ Taimi Haapalaisen hst. talvella 1996; Alma Parviaisen hst. 5.6.1996. Humoristisen nimensä kassa oli saanut niistä tuntemuksista, joita maksajilla oli maksua suorittaessaan. Raha oli 1930-luvun pulavuosina työläisperheissä erittäin tiukassa. Suuri osa Outokummun taajaman lestadiolaiskristityistä kuului työväestöön.

¹³³⁶ MKK. Kortisto Kuusjärven lestadiolaisista. Ainoan poikkeuksen työväestöstä ja talonpojista koostuvan yhteisön joukossa teki Kuusjärven nimismies Kalle Juho Sutinen. Hän oli kuulunut aluksi uuteenheräykseen, mutta liittyi Kuusjärvelle muutettuun 1920-luvulla vanhoillislestadiolaisuuteen.

lehmainen. Heistä Veikko Kortelainen toimi saarnaajana. Sekä Nurmes että Lieksa olivat säännöllisesti lähetysmatkakohteina huolimatta vähäisestä kannatuksesta.¹³³⁷ Enossa vanhoillislestadiolaisuus jäi selvästi heikommaksi kuin esikoislestadiolaisuus ja uusiheräys. Paikallisena saarnaajana oli talollinen Iisakki Kärki (1873 – 1949) ja lähetysmiesten yhdyshenkilönä sekä *Siionin Lähetyslehden* tilausten kerääjänä Evert Ihalainen. ”Vanhoillisia” lienee seurakunnassa ollut muutamia kymmeniä.¹³³⁸ Myös Kontiolahdella jäi vanhoillislestadiolaisuus uudenheräyksen ja esikoislestadiolaisuuden varjoon. Suuntaa esiintyi Selkien kylässä, Varparannalla, Lehmosssa ja Kulhossa. Kulhossa vakituksena seuratalona oli Matti ja Anna Riikosen koti. Vanhoillislestadiolaisena saarnaajana toimi Kontiolahdella Matti Sivonen. Hän oli yhdessä vaimonsa kanssa perustamassa Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistystä, mutta näyttää kirjeittensä valossa olleen jonkinlaisessa oppositiossa yhteisössään jo 1910-luvun lopulla. 1930-luvun alussa joensuulaiset eväsivät Matti Sivoselta saarnaioikeuden seuroissaan. Hän liittyi vuoden 1934 – 1935 tienoilla rauhansanalaisuuteen.¹³³⁹

Tohmajärven vanhoillislestadiolaisuuden keskus oli Tikkalan kylä. Siellä pidettiin aika ajoin isot paikalliset seurat. Kylässä oli oma puhuja, kun paikalliset lestadiolaiset asettivat Juho Rautiaisen sananpalvelijan tehtävään. Seudun saarnamiehenä oli aikaisemmin toiminut Kaarle Wellingk, joka kuoli vuonna 1909. Vuonna 1920 seudulla koettiin herätyksen aikoja, kun lähes kolmekymmentä henkilöä ”sai parannuksen armon” Hämmälän talossa pidetyissä juhanusseuroissa. Lestadiolaiset kokivat myös vastustusta, kun muutamat seurakuntalaiset haastoivat lestadiolaisia oikeuteen perättömien juorujen perusteella. Vastaajien edustajana oli Tikkalasta Juho Hämmäläinen. Kun kantajilla ei ollut minkäänlaista näyttöä syytöksilleen, syyttäjä hermostui heihin esittäen samalla vastaajalle mahdollisuuden korvauksiin perättömästä ilmiannosta. Nämä eivät kuitenkaan vaatineet mitään.¹³⁴⁰

Vaikka narvalaisuus sai aluksi mukaansa yli puolet Värtsilän lestadiolaisista, siirtyi suurin osa vähitellen vanhoillislestadiolaisuuteen. Narvalaisuudesta vuoden 1906 jälkeen ”vanhoillisuuteen” siirtynyt Matti Auvinen jatkoi saarnatoimintaansa kuolemaansa (1911) saakka, samoin Pekka Koikkalainen (vuoteen 1914). Myös talollinen Antti Laakkosen (1859 – 1940) on kerrottu saarnanneen seuroissa. Värtsilän vanhoillislestadiolaiset asettivat uusiksi saarnaajiksi Juho Nenosen (1875 - 1963, muutti vuonna 1919 Värtsilästä Joensuuhun), Heikki Vasaraisen (1873 - 1948), Olli Tarvaisen ja Juho Leskisen (1872 - 1953). Värtsiläläisten keskuudessa heräsi ajatus oman rukoushuoneen hankkimisesta ja rauhanyhdistyksen perustamisesta. Värtsilänkylän ja sen ympäristön Rau-

¹³³⁷ OMA. Laestadiana 1. Havaksen kok. Aa:2/8. Veikko Kortelainen 18.10.1936; Laestadiana 7. Rantalan kok. Aa:2/98. Niilo Kyllönen 23.6.1929 ja 6.9.1929; SRKA. C:2. 26.10.1913, § 39; 6.9.1914, § 8; 24.1.1916, § 26; 10.8.1919, § 2; 12.10.1919, § 24; 17.1921, § 14; 11.12.1921, § 47; 3.12.1922, § 49; 8.1.1923, § 27; 14.10.1929, § 39; 27.2.1930, § 103; 25.10.1933, § 53; 13.12.1933; § 88; 27.3.1935; § 133; 6.12.1936, § 62; 1.3.1939, § 113; E.6. E. J. Kolehmainen 14.12.1937.

¹³³⁸ SRKA. C:2. 5.1.1919, § 1; 10.8.1919, § 2; 2.5.1920, § 85.

¹³³⁹ Pms 1/30.12.1987 (Helmi Maria Nykänen 85 vuotta).

¹³⁴⁰ Pms 41/9.10.2002 (Työttömät työnhakijat toivat kristillisyyden Värtsilään).

hanyhdistyksen perustava kokous pidettiin Juho Leskisen asunnossa 24.6.1924. Paikallaolijoista liittyi 28 jäseneksi. Johtokuntaan valittiin Juho Leskinen (puheenjohtajaksi), Kalle Stedt, Tahvo Simonen (taloudenhoitajaksi), Heikki Vasarainen (kirjuriksi), Mikko Hiltunen ja Antti Laakkonen. Yhdistyksen jäsenmäärä oli suurimmillaan vuonna 1927, jolloin siinä oli 62 jäsentä. Rukoushuonehanke käynnistettiin, ja sitä varten järjestettiin 1920-luvun lopulla valtakunnallinen keräys. Alkanut pulakausi, jäsenistön ikääntyminen ja jäsenmäärän lasku (vuonna 1936 enää 44 jäsentä) viivästyttivät hanketta niin, ettei se ollut toteutunut vielä talvisodan syttyessä. Vaikka muualla Karjalassa koettiin vanhoillislestadiolaisuudessa herätyksen aikoja 1930-luvulla, näyttää Värtsilässä suunta olleen päinvastainen.¹³⁴¹

Vanhoillislestadiolaisia saarnaajia Värtsilässä 1930-luvulla. Istumassa vasemmalta Juho Leskinen (Värtsilä), tuntematon, Hannes Karjalainen, Eetu Tuunanen (Harlu), seisomassa Hugo Jokikivi (Harlu), Oskari Jurva (Käkisalmi), Heikki Vasarainen (Värtsilä). Kuva: SRKA

Kiteellä paikallisena vanhoillislestadiolaisena saarnaajana oli Uukuniemeltä muuttanut talollinen Pekka Muukkonen. Hän asui vuosina 1912 – 1928 Närsäkälässä, josta muutti Riihijärven kylään. Hän piti kotiseudullaan ahkerasti seuroja kuolemaansa (1933) saakka. Vanhoillislestadiolaisuutta oli pitäjän alueella

¹³⁴¹ VNKA. OikMA. YRTA. Värtsilänkylän ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen asiakirjat (rn:o 11322).

Puhoksen, Papinniemen, Juurikankylän, Misolankylän, Närsäkkälän, Riihijärven ja Lahdenkylän kylissä. Suurin osa vanhoillislestadiolaisista asui pitäjän kaakkoisissa kylissä. Yhteysttä pidettiin Ruskealan ja Uukuniemen uskonystäviin. Pekka Muukkosen ohella aktiiveja seudulla olivat Koivistolta muuttanut talollinen Juho Toikka Lahdenkylässä ja 1920-luvun alussa herätysliikkeeseen mukaan tullut närsäkkäläläinen talollinen Matti Uuksulainen (1879 – 1932). Hän piti seuroissa rukoukset, mutta ei ollut varsinaisesti saarnaaja.¹³⁴² Ruskealan puolella vanhoillislestadiolaisuutta oli Höksölän, Matkaselän ja Kaalamon kylissä. Paikallisena saarnaajana oli talollinen Juho Pouta (1861 – 1928), joka oli muuttanut Ruskelan Kaalamoon vuonna 1917 Uukuniemen Latvasyrjästä. Juho Pouta kävi saarnamatkoilla myös Kiteellä.¹³⁴³ Herätysliikettä oli 1930-luvun lopulla hieman Kesälahdella, kun sinne muutti Hummovaaran koululle opettajaksi Hilda (Maija) Matikainen. Hän järjesti seudulla seuroja ja kutsui sinne lähetysmiehiä.¹³⁴⁴

Sortavalan seudulla vanhoillislestadiolaisuuden toiminta oli hajaannusten jälkeen pitkään vähäistä. Se piristyi huomattavasti 1920-luvulla. Paikkakunnalle muuttivat Kalle (1869 - 1944) ja Vilhelmiina Jauhiainen (1866 - 1947) Varkaudesta. He alkoivat järjestää seuroja. Samoihin aikoihin koettiin herätyksen aikoja naapuriseurakunnassa Harlussa. Parin viikon aikana vuonna 1926 teki noin kuusikymmentä henkeä ”parannuksen”. Sortavalassa monet lestadiolaisperheiden sukulaiset, naapurit ja nuoret liittyivät ”vanhoillisuuteen”. Seudulla järjestettiin tämän jälkeen kesäisin paikallisia suuria seuroja, ja vuonna 1932 perustettiin Sortavalan ja sen ympäristön Rauhanyhdistys. Yhdistyksen ensimmäisenä puheenjohtajana toimi työnjohtaja Eetu Tuunanen (1884 - 1952) Harlusta, varapuheenjohtajana talonomistaja Kalle Jauhiainen Sortavalasta ja sihteerinä asioitsija Mikko Summala (alk. Siidoroff, 1905 - 1971) Suojärveltä. Sortavalan ja Harlun lisäksi yhdistykseen kuului muutamia jäseniä myös Suojärveltä, kunnes sinne perustettiin oma rauhanyhdistys vuonna 1939.¹³⁴⁵

Rauhanyhdistyksen tavoitteena oli oman rukoushuoneen saaminen. Sitä varten järjestettiin valtakunnallinen keräys 1930-luvun puolivälissä. Talo päätettiin rakentaa vuoden 1938 kokouksessa Harlun seurakunnan puolelle, koska enemmistö yhdistyksen jäsenistä asui Harlussa. Taloa varten oli saatu jo kunnalta lahjoituksena tontti kirkonkylästä sekä kerätty hirssiä ja puutarpeita, kun alkanut talvisota katkaisi hankkeen 1939. Paikallisena saarnamiehenä Sortavalassa toimi muistelujen mukaan Inkerin Keltosta kotoisin ollut Juho Hämäläinen (1865 - 1940). Harlussa asui kolme sananpalvelijaa: Hugo Jokikivi (1891 - 1955), Eetu Tuunanen ja Eino Rouvinen. Rouvinen oli asetettu puhujaksi vuonna 1927, vuosi liikkeeseen liittymisensä jälkeen. Seudun vanhoillislestadiolaisia

¹³⁴² SRKA. E:6. Juho Leskinen 5.2.1936; MVK. Tauno Muukkosen hst. 10.3.1969; Antero Uuksulaisen hst. 10.3.1969.

¹³⁴³ SRKA. E:6. Juho Leskinen 5.2.1936; MVK. Antero Uuksulaisen hst. 10.3.1969.

¹³⁴⁴ Maija Matikaisen hst. 10.4.1976.

¹³⁴⁵ Pms 38/18.9.2002 (Talvisota keskeytti Sortavalan rauhanyhdistyksen rakennushankkeen).

olivat edellä mainittujen lisäksi mm. Hirvoset, Klemettiset, Lötjöset, Savinaiset, Hoffrenit, Rädýt, Bergit ja Jaatiset.¹³⁴⁶

Sortavalan eteläpuolella sijainneissa Jaakkiman, Lahdenpohjan, Lumivaa-
ran ja Kurkijoen seurakunnissa oli vanhoillislestadiolaisuutta vähän. Lahden-
pohjassa seuroihin kokoontui pyhäisin vain noin 15 henkeä. Kurkijoen Elisen-
vaaran Kivikkömaässä oli seudun vanhoillislestadiolaisilla saarnaaja Ville Mati-
laisen rakentama seuratupa, jonne kokoonnuttiin varsinkin lähetysmiesten tul-
lessa seudulle. Jaakkimassa vanhoillislestadiolaisuutta oli mm. kirkonkylässä.
Paikallisina saarnaajina toimivat rakennusmestari Ville Matilainen (vuoteen
1913) ja satulaseppä Esko Pellikka (vuoteen 1907). Heidän kuolemansa jälkeen
alueella ei ollut omaa saarnaajaa.¹³⁴⁷

Vanhoillislestadiolaista seuraväkeä Laatokan Karjalassa vuonna 1934. Edessä istumassa seuroissa saarnannut Juho Leskinen (4. vasemmalta) Värtsilästä. Kuva: SRKA.

Laatokan Karjalan ortodoksienemmistöisiin kuntiin levisi vanhoillislestadiolai-
suus 1920-luvulla ensin henkilökontaktien, sitten muuttoliikkeen mukana. Van-
hoillislestadiolaisuutta oli ns. Hyrsylän mutkan alueella, Suojärven Suvilahdes-
sa ja Salmin kirkolla. Hyrsylän kylään lestadiolaisuuden toi Mikko Summala
vuosina 1927 – 1928. Kylän seurapaikkana oli usein kansakoulu, jonka opettajis-
ta Nasti Lesonen liittyi herätysliikkeeseen. Vanhoillislestadiolaisuuteen liitty-
neet kuuluivat ortodoksiseen kirkkoon.¹³⁴⁸ Suojärvelle muutti Suvilahden taaja-
maan 1920-luvulta alkaen väestöä muualta Viipurin läänin alueelta sekä Poh-

¹³⁴⁶ Ibid.

¹³⁴⁷ SRKA. E:6. Herman Liukkonen 8.10.1935; SL 4/1936; 2/1937; 1/1946, 15 – 16; Pms 44/2.11.1955; 27/6.7.1994; Reino Pellikan puhst. 1.10.1994.

¹³⁴⁸ SRKA. C:2. 11.3.1931, § 109; 27.3.1935, § 142; 9.10.1935, § 37; Pms 17/21.4.1971; 49/1986 (Kaasinen, Aune & Karppinen Marjatta: Hyrsylän mutkasta evakkopoluille).

jois-Karjalasta. Muuttajien joukossa oli myös vanhoillislestadiolaisia. Suojärvestä tuli säännöllinen ”vanhoillisten” lähetysmiesten etappikohde. Yhteisön koko kasvoi 1930-luvulla niin suureksi, että Suojärvellä aloitettiin paikallisten suurten seurojen järjestäminen vuonna 1936.¹³⁴⁹ Paikkakunnalle muutti Helsingistä kunnan rakennusmestariksi kesällä 1939 saarnaaja Eino Jokinen. Toiminnan aktiivisuudesta kertoo, että Suojärvelle perustettiin elokuussa 1939 rauhanyhdistys. Johtokuntaan valittiin rakennusmestari Eino Jokinen puheenjohtajaksi, piiriesimies Mikko Summala sihteeriksi sekä rautatieläinen Uuno Piironen ja työnjohtaja Matti Linna muiksi jäseniksi.¹³⁵⁰ Impilahdella oli vanhoillislestadiolaisuutta vähän. Herätysliikkeen kannattajia oli lähinnä Pitkärannassa.¹³⁵¹

Vanhoillislestadiolaista seuraväkeä Uukuniemen Niukkalassa Pekka ja Selma Ahokkaalla 17.10.1937. Istumassa oikealla saarnaaja Jooseppi Kokko ja hänen vieressään Antti ja Anna Matikainen. Antti Matikainen hoiti yleensä seuroissa esilaulajan tehtävää. Kuvassa lisäksi vasemmassa reunassa seisomassa seurojen puhujia: Juho Leskinen Värtsilästä, Oskari Naukkarinen Hiitolasta sekä Kustaa Ahokas. Kustaa Ahokkaan edessä seisomassa Sortavalan lestadiolaisten puuhamies Kalle Jauhiainen.

Uukuniemen lestadiolaisuus valitsi liikkeen hajaannuksessa vanhoillislestadiolaisuuden. Seudulla aiheutti hämmennystä vuosina 1906 – 1908 kirkostaeromishanke. Yksi hankkeen puuhamiehistä, torppari Pekka Muukkonen, oli kotoisin Uukuniemeltä. 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä lestadiolaisten toimintaan tuli mukaan uusia perheitä. Kirkonkylässä liikkeeseen liittyivät Elna ja Yrjö Mujunen, Matrissa August ja Anni Suomalainen, sekä Hilda ja Matti Ahokas, Niukkalassa Kusti ja Helmi Matikainen sekä Pekka ja Selma Ahokas. Ristlahden kylään muutti Elisenvaarasta Onni Matilainen perheineen. Seuroja

¹³⁴⁹ SL 6/1931, 139; 2/1933, 42; 8/1936, 175; 11/1936, 248.

¹³⁵⁰ VNKA. OikmA. YRTA. Suojärven Rauhanyhdistyksen asiakirjat. (rn:o 32 199).

¹³⁵¹ SRKA. C:2. 25.5.1913; 12.10.1913; 10.12.1920, § 15; 2.3.1924, § 66; 9.10.1935, § 37; 19.10.1938, § 27; SL 9/1939, 215; E:6. Juho Leskinen 5.2.1936.

pidettiin joka pyhä, ja niissä palvelivat Mikko Silventoinen (vuoteen 1912), Juho Hannonen (vuoteen 1924) ja Jooseppi (Juoso) Kokko (1864 – 1945). Jooseppi Kokon lestadiolaiset olivat nimenneet leikkillisesti rovastiksi. Paikallisista saarnaajista muutti Pekka Muukkonen vuonna 1912 Kiteelle ja Matti Matikainen vuonna 1908 Viipuriin. Uudeksi sananpalvelijaksi vuonna 1926 asetettiin Kustaa Ahokas (1905 – 1964) Niukkalasta. Vuosittain järjestettiin kahdet isot seurat. Uukuniemellä vaikutti maatalousneuvojana lyhyen aikaa (1933-1934) Suomen sisäpolitiikassa toisen maailmansodan jälkeen tunnetuksi tullut Martti Miettunen (1905 – 2002). Lestadiolaisten suhde papistoon ja muuhun seurakuntaan näyttää olleen hyvä. Uukuniemellä vanhoillislestadiolaisuutta oli Niukkalan, Matrin, Kummun, Latvasyrjän ja Ännikänniemen kylissä. Suunnan kannattajien määrä lienee ollut lähes sata henkeä ennen talvisotaa.¹³⁵²

Liisa ja Pekka Bergin talo Uukuniemen Latvasyrjässä oli vuosikymmeniä lestadiolaisten kokoontumispaikkana. Kuva Esko Berg

Hiitolassa monet keskeiset lestadiolaisperheet liittyivät uuteenheräykseen. Useat, kuten Paukkuset, Ristolaiset, Taivassalot, Männyt sekä paikkakunnan saarnaaja Taavetti Salminen valitsivat vanhoillislestadiolaisuuden. Kirkostaeromishanke aiheutti hämmennystä ”vanhoillisen” suunnan keskuudessa Uukuniemen lisäksi myös Hiitolassa. Pitäjässä oli muutamia kymmeniä vanhoillislestadiolaisia. Muutamat heistä kuuluivat Käkisalmen ja sen ympäristön Rauhanyhdistykseen. Yhdistyksen ensimmäiseen johtokuntaan valittiin varajäseneksi hiitolalainen Kalle Ristolainen. 1930-luvulla seudulla alkoivat herätykset. Vanhoillislestadiolaisten määrä nousi ja oli ennen talvisotaa 50 - 100 henkilöä. Seuroja pidettiin Kiuruilla, Paukkusilla, Ristolaisilla, Salmisilla, Jantusilla, Tai-

¹³⁵² JPK. Emma Ahokkaan hst. 3.6.1970; MKK. Maija Matikaisen hst. 10.4.1976; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Pms 39/25.9.2002 (Uukuniemellä kristillisyyttä elää edelleen). Martti Miettusen myöhemmästä toiminnasta sekä poliittikona että lestadiolaisvaikuttajana ks. Vuollo 1999, s. 151 – 153, 185, 189, 229.

vassaloilla, Pärssisillä, Heponiemen Männyillä ja Korhosilla. Heponiemen emäntä Elisabet (1888-1972) Mänty liittyi lestadiolaisuuteen Viipurin suurissa seuroissa 1922. Tämän jälkeen Heponiemen tuvassa pidettiin usein seuroja.¹³⁵³

1930-luvun herätyksen aikoina liittyivät vanhoillisuuteen Klaara (1889 - 1966) ja Oskar Naukkarinen (1891 - 1971). He asuivat vuodesta 1920 lähtien Hiitolassa, jonne olivat saapuneet Pietarista. Naukkarinen toimi ensin asemamiehenä ja sitten junailijana. Naukkarisen perheen "parannuksenteko" johti paikakakunnalla monien asenteen muuttumiseen. Tästä kertoo Erkki Kaasalainen: kirjeessään 1.5.1936 Antti Sankille:

Hiitolassa ei ole ihmiset tähän asti tulleet kuulemaan, mutta nyt kun veli konduktööri Naukkarinen tuli vaimonsa kanssa uskomaan, niin se oli kuin suuri luonnonmullistus ihmisten mielestä ja nyt ovat ruvenneet käymään seuroissa ja heittäneet vähemmäksi pilkkaamisen ja halveksimisen. Useita on jo tullut uskomaankin, ihmisten mielestä oikein arvohenkilöitäkin. Se mainittu kallis veli Naukkarinen on jo vähin ruvennut tekstistäkin puhelemaan, mutta apua tarvittaisiin.

Perimätiedon mukaan Taavetti Salminen "valitsi" Naukkarisen jatkamaan sananjulistajana hänen jälkeensä Hiitolassa. Ensimmäisen puheensa Naukkarinen piti lestadiolaisen Matti Kiurun hautajaisissa helmikuussa 1936. Oskar Naukka-

Vanhoillislestadiolaista seuraväkeä Käkisalmissa 1930-luvulla. Keskellä lähetysmatkalla ollut Roope Vepsäläinen Kajaanista. Hänen vasemmalla puolellaan Erkki Kaasalainen vaimonsa kanssa, oikealla puolella metsäteknikko Oskari Jurva, joka asetettiin saarnaajaksi Käkisalmissa 1930-luvun alussa. Kuva: SRKA

¹³⁵³ Pms 33/10.8.1972; 10/1982; 33/14.8.2002 (Hiitolassa toimi "taivaan junan konnari").

rinen sai kotiseudullaan kutsumanimen "taivaan junan konnari".¹³⁵⁴

Käkisalmissa vanhoillislestadiolaisuuteen liittyi aluksi vain muutamia kymmeniä lestadiolaisia. Saarnaajista Juho Virolainen ainoastaan oli "vanhalla pohjalla". Vanhoillislestadiolaisten toiminta pääsi muutaman vuoden kuohunta-ajan jälkeen vähitellen elpymään. Seudulla oli "vanhoillista" suuntaa Käkisalmen kaupungin lisäksi ainakin Ostamon, Vuohensalon ja Hirvisaaren kylissä. Hirvisaarissa siihen kuuluivat muistelun mukaan Matti ja Anna-Mari Penttinen, Antti ja Varpu Ruotsalainen, Tuomas ja Martta Ruuska sekä Paavo ja Anni Tiira.¹³⁵⁵ 1920-luvulla aloitettiin Käkisalmissa paikallisten suurten seurojen järjestäminen. Seuroihin saapui satoja kuulijoita Itä-Suomen alueelta. Erkki Kaasalainen kertoo (*Siionin Lähetyslehti* 7/1926) vuoden 1926 helluntaiseuroista:

Viime helluntain aikana pidettiin Käkisalmen kaupungissa suuret seurat, joihin oli kertynyt kristityitä enemmän kuin koskaan ennen on seuroissamme näillä seuduilla ollut...Puhujia oli toistakymmentä...Seurat kestivät neljä päivää ja jättivät ihanan muiston... Seurat pidettiin vuoroin kirkossa ja vuoroin rukoushuoneella...Tämäkin vähäinen yhdessäolomme tuotti suurta siunausta, sillä Herra lisäsi autuaaksi tulevaisia seurakunnalle useampia."

Vanhoillislestadiolaisten määrän kasvaessa perustettiin rauhanyhdistys. Perustava kokous pidettiin konstaapeli Esko Kopran talossa 26.5.1926. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin talollinen Antti Kukko Pyhäjärveltä ja sihteeriksi Esko Kopra. Paikalla olivat läsnä Erkki Kaasalainen, Pietari Jantunen, Mauno Hoikka, Juho Kukko, Martti Kukko, Simo Kaija, Pekka Patrakka, Taavetti Pelkonen, Paavo Korhonen, Kalle Ristolainen, Tahvo Kaasalainen, Heikki Pohjanlehto, Pekka Pusa, Juho Jantunen ja Otto Pitkänen. Kokous valitsi yhdistyksen puheenjohtajaksi ja rahastonhoitajaksi Mauno Hoikan Käkisalimesta, varapuheen-

Vanhoillislestadiolainen konstaapeli Esko Kopra oli Käkisalmen ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen pitkäaikainen sihteeri.

¹³⁵⁴ Pms 26/25.6.1980; 33/14.8.2002 (Hiitolassa toimi "taivaan junan konnari"); Lauri Naukkarisen kirjeist. toukokuussa 1994.

¹³⁵⁵ Paukkunen 2003, 21, 43, 63, 70, 77.

johtajaksi Antti Kukon Pyhäjärveltä ja kirjuriksi Esko Kopran Käkisalimesta. Muina johtokunnan jäseninä toimivat Heikki Pohjanlehto Pyhäjärveltä sekä Matti Pelkonen Räisälästä ja Heikki Pelkonen Käkisalimesta. Yhdistykseen kuului jäseniä Käkisalmen ja Käkisalmen maalaiskunnan lisäksi ainakin Kaukolasta, Pyhäjärveltä, Räisälästä ja Hiitolasta. Jäsenmäärältään se oli ennen talvisotaa Suomen suurimpia, sillä esimerkiksi vuoden 1937 alussa yhdistyksessä oli 130 jäsentä.¹³⁵⁶

Rauhanyhdistyksen perustaminen loi puitteet herätysliikkeen vakiintuneelle toiminnalle Käkisalmissa ympäristöineen. Isot paikalliset seurat pidettiin vähintään kerran vuodessa, usein helluntaina tai syksyllä. Paikkakunnalla asui useita puhujia. Vuonna 1926 Käkisalmeen muutti Kerimäeltä saarnaaja Otto Pitkänen (s. 1879) ja vuonna 1931 Pyhäjärveltä saarnaaja Juho Kukko (1873 - 1954). Lisäksi paikalliset lestadiolaiset asettivat puhujaksi metsäteknikko Oskari Jurvan (1892 - 1953). Lyhyen hämmennyksen kaupungissa aiheutti 1932 - 1934 hajaannus, joka aluksi sai mukaansa monia seudun vanhoillislestadiolaisia. Lopulta ainoastaan saarnaaja Otto Pitkänen irtautui yhteisöstä.¹³⁵⁷

Kaukolassa oli jonkin verran vanhoillislestadiolaisuutta. Keskeisiä seura- paikkoja olivat Erkki Kaasalaisen (noin vuodesta 1916) ja Aatami Pelkosen (Kaukola nro 1, Liinamaa) talot. Yhteensä pitäjässä oli vajaat kymmenkunta herätysliikkeeseen kuulunutta perhettä. Pitäjässä ehti lyhyen aikaa toimia saarnaajana vuokraviljelijä Akseli Hokkanen (1861 - 1914).¹³⁵⁸

Vanhoillislestadiolaisuus oli Pyhäjärvellä vallitseva lestadiolaisuutta. Sen keskuspaikaksi pitäjässä muodostui Riiskan kylä Laatokan rannalla. Simolan talon vanhaisäntä Antti Kukko oli mukana monissa luottamustehtävissä toimien Riiskan kylän kylänvanhimpana, kirkkovaltuutettuna ja lautamiehenä. Simolan miehet nauttivat ympäristönsä kiistatonta arvonantoa. Lestadiolaisuus heijastui arkipäivän ”kristillisyytenä” ja lapsirikkauteen. Riiskan lisäksi ”vanhoillisuutta” oli Konnitsan, Äijönniemen, Pyhäkylän, Rantakylän ja Salitsanrannan kylissä. Kukon perheestä Juho Kukko (1873 - 1954) asetettiin puhujan tehtävään 1900-luvun alussa. Kotikylältään hän muutti vuonna 1931 Käkisalmeen. Marraskuun alussa vuonna 1921 muutti Pyhäjärven Konnitsan kylään saarnaaja Heikki Pohjanlehto Porin maaseurakunnasta. Hän oli jo siinä vaiheessa tunnettu lähetysmies, joka oli kierrellyt SRK:n lähetysmatkoilla kotiseutunsa lisäksi Karjalan kannaksella ja kolme kertaa Pietarissa. Näillä lähetysmatkoilla hän oli löytänyt mieleisen asuinpaikan, jossa harjoitettiin karjanhoitoa ja siipikarjankasvatusta. Karjalan kannaksen seuratuissa Heikki Pohjanlehto oli usein sananju-

¹³⁵⁶ VNKA. OikMA. YRTA. Käkisalmen ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen asiakirjat; SRKA. SRK:n jäsenyhdistysten luettelot; Pms 35/28.8.2002 (Käkisalmen Rauhanyhdistys oli Suomen suurimpia).

¹³⁵⁷ Edith Luukkasen hst. 23.9.1994; Pms 35/28.8.2002 (Käkisalmen Rauhanyhdistys oli Suomen suurimpia).

¹³⁵⁸ Kaukolalaisyntyinen Anna Hämäläinen (o.s. Pelkonen) on muistellut Kaukolassa olleen oman kotiväkensä (Aatami ja Anna Pelkonen) ja muiden edellä mainittujen lisäksi Alakaukolassa Korhoset ja Ruuskat, Korkeasalmella toisen Korhosen perheen sekä Seppäälle Pyhäjärveltä muuttaneet Kykkäset; SL 8/1913, 229 - 231; 2/1915, 39 - 41; 9/1925, 134 - 137; 3/1932, 65 - 66, Edith Luukkasen hst. 23.9.1994.

listajana. 1920-luvulla hänen saarnamatkansa suuntautuivat myös Pohjois-Pohjanmaalle. Pidetyin sananjulistajan elämänlanka katkesi 27.3.1931.¹³⁵⁹

Vanhoillislestadiolainen Anna-Maria ja Martti Kukon perhe Pyhäjärven Rantakylästä kesällä 1942. Kuvassa myös isovanhemmat Antti ja Katri Kukko. Kuva: Kukko 1980, 241.

Vanhoillislestadiolaisten määrä ei noussut Pyhäjärvellä kovin suureksi. Heitä lienee ollut noin 40 - 60 henkeä. Konnitsan kylällä on muisteltu asuneen Heikki ja Tuomas Luukkanen perheineen. Seuroja pidettiin myös Muleilla, Paaivilaisilla, Toivasilla, Näriäisillä, Heinosilla ja Kaasalaisilla. Riiskan kylässä seurapaikkana oli Antti ja Katri Kukon talo, Rantakylässä Martti ja Anna-Maria Kukon koti. Pyhäjärveläisten seuramatkat suuntautuivat usein Käkisalmeen, josta puhujat siirtyivät Pyhäjärvelle jatkamaan seuroja.¹³⁶⁰

Räisälässä elettiin itsenäisyytemme ensi vuosikymmenillä vanhoillislestadiolaisuuden kasvun aikaa. Seuroja pidettiin Siirlahdessa (mm. Taavetti ja Selma Pelkosella sekä Matti ja Riitta Pelkosella, Kiuruilla, Soikkeleilla, Patrakoilla, Kuismilla, Huppusilla ja Rissasilla), Unnunkoskella (Patrakoilla ja Räsäsillä), Hytinlahdessa (Laitisilla), Makkolassa (Kinnusilla), Särkisalossa (Tonteilla, Tuomas ja Alma Patrakalla, Elsa Rakkolaisella, Veijalaisilla, Purasilla, Tuomas Karosella) ja Myllypellossa (Korhosilla, Tahvo ja Aino Kaasalaisella, Taavetti ja Helena Eevalla, Miina Matikaisella sekä Erkki ja Helmi Kaasalaisella). Vanhoillislestadiolaisten määrä Räisälässä lienee ollut 70 - 80 henkeä 1930-luvun lopul-

¹³⁵⁹ Pms 36/4.9.2002 (Resuiset miehet pitivät seuroja Pyhäjärvellä).

¹³⁶⁰ Pms 30/27.7.1977; 33/17.8.1987; 25/17.6.1998; 45/8.11.1995; 36/4.9.2002 (Resuiset miehet pitivät seuroja Pyhäjärvellä).

la.¹³⁶¹ Metsäpirttiin suunta levisi 1920-luvulla. Seurapaikkoina olivat mm. Katri ja Paavo Eevan sekä Jaakko ja Anni Eevan kodit Koselassa.¹³⁶² Raudun ja Sakkolan pitäjistä ei löydy tietoja vanhoillislestadiolaisuuden esiintymisestä.

Räisälän Myllypellon Nuorisoseuran talo, jossa pidettiin usein vanhoillislestadiolaisten seuroja.

Lappeenrannan kaupungin vanhoillislestadiolaisuudessa oli Juhana Saarisen perhe keskeinen 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Juhana (Juho) Saarinen kirjoitti useita kertoja seudun kuulumisia *Armon Sanomiin*. Näiden kirjoitusten avulla tiedetään tuon ajan "vanhoillisuudesta" Lappeenrannassa. Vuonna 1904 Saarinen lähetti

terveisiä minulta ja muutamilta harvoilta täältä Lappeenrannasta, jotka vielä suojellaan Isän Jumalan rakkaudelta Herramme Jeesuksen haavain turvissa, ja jotka tuntevat toisilansa olevan yhdenkaltaisen uskon, jotka vaikutetaan ja uudistetaan Jumalan rakkaudesta Pyhän hengen kautta.

Lappeenrannassa vieraili vuonna 1904 pastori Aatu Laitinen (1853-1923). Vuodelta 1909 löytyy Saarisen artikkelista tieto seuroista, joissa saarnasivat Juho Mattila (1849-1925) Oulusta ja Kannainen Kemistä. Juho Mattila teki vuonna 1911 matkan lähetystoimen "myötävaikutuksella" Pietariin. Hän pysähtyi sekä meno- että paluumatkallaan Lappeenrannan seudulla. Matkakertomuksessaan hän mainitsee *monien erhein tuultien heilutelleen totisia sieluja* viitaten hajaannusten aikaansaannoksiin paikkakunnalla. Paluumatkalla Mattilan kumppanina oli viipurilainen Grels Timonen. Seuroja pidettiin Lempiälän kylässä Tienhaaran talossa, Jahman kylässä Rasalassa sekä Simolan kylän Petäisessä (Juhana Pentin

¹³⁶¹ Särkisalo 1993, 110, Edith Luukkasen hst. 23.9.1994; Pentti Pelkosen hst. 23.5.1995; Pms 37/11.9.2002 ("Uuven kirkon höyry" laantui Räisälässä).

¹³⁶² SRKA. C:2. 8.3.1933, § 99 - 100; Helvi Pöyhösen (o.s. Eeva) kirje 22.3.1982, Pirttiläiset 1983, 93.

talo). Matka jatkui seuroilla Säkkijärven Lavolankylässä, Husunkylässä (Nikusen talo), Ylijärvellä (Erkki Winikan talo) ja Mätönkylässä.¹³⁶³

Leonard Typön kirjeistä löytyy merkintä vierailusta Lappeenrannassa Pietarin matkan yhteydessä 18.1.1910. Lappeenranta oli ilmeisesti Viipurin ohella saarnaajien pysähdyspaikka, kun he vierailivat Pietarissa ja Inkerinmaalla lähetyksimatkoilla. Yhteydenpito Inkeriin tapahtui molempiin suuntiin, sillä pietarilaisten August Backin ja Pekka Marinin tiedetään vierailleen saarnamatkoillaan sekä Lappeenrannassa että Säkkijärvellä.¹³⁶⁴ Lähetyksimatkojen lisäksi haastattelutiedot kertovat säännöllisestä, paikallisoin voimin järjestetystä toiminnasta Haapajärven kylällä, Saimaan kanavan varressa ja Säkkijärvellä. Muualla pidettiin seuroja lähetyksmiesten saapuessa. Lisäksi kontaktit suuntautuivat Viipuriin ja Koivistolle.¹³⁶⁵

Lappeenrannan vanhoillislestadiolaisuudelle merkitsi 1920-luku virkistymisen aikaa. Joitakin henkilöitä siirtyi uudesta heräyksestä sekä esikoislestadiolaisuudesta ”vanhoillisuuteen”. Lisäksi kaupunkiin muutti lestadiolaisia ympäröivältä maaseudulta.¹³⁶⁶ Seudun vanhoillislestadiolaiset alkoivat keskustella oman seurahuoneiston hankkimisesta. Tarjolla oli useita vaihtoehtoja sekä itse kaupungista että sen ulkopuolelta. Yksi kiinteistöistä sijaitsi Armilankadun varrella, ja sen ostamista ehdotti kanavanvartija Oskari Toivanen (1873-1940). Muutamia muitakin taloja käytiin katsomassa. Talohankkeet raukesivat osan vastustaessa niitä taloudellisten vaikeuksien pelossa.¹³⁶⁷

Haapajärven kylän lestadiolaisuus aktivoitui myös 1920-luvun alussa. Silloin siellä viettivät kesiään nuoret teologian opiskelijat Pauli Kauppinen, Olli Marttinen ja Väinö Juntunen. He pitivät kylällä seuroja, joissa lestadiolaistuivat muun muassa Hanna (1889-1967) ja Antti Leino (1887-1965) sekä Eva (1890-1961) ja Elias Lyijynen (1880-1950). 1920-luvun alussa liittyivät herätysliikkeen suutari Anton Kauranen (1890-1944) ja hänen vaimonsa Hilja (o.s. Lyijynen, k.1928). Haapajärven lestadiolaiset asettivat Anton Kaurasen saarnaajaksi. Kaurasen kotitalo tuhoutui tulipalossa vuonna 1932, jonka jälkeen perhe muutti kaupunkiin. Samoihin aikoihin olivat kaupunkiin muuttaneet Haapajärven kylältä Anni (o.s. Meuronen, 1875-1942) ja Eljas Keskisaari (1874-1947).¹³⁶⁸

¹³⁶³ AS 5/1904, 104-106 (Juho Saarinen); 3/1906, 61 (Adolf Salo); 9/1909 (Lisälehti), 190-191 (Juho Saarinen); Pms 32/6.8.1986.

¹³⁶⁴ SRKA. Typön kok; Leonard Typön kirje 15.1.1910; Pms 20/1962 (Samuli Pentikäinen); Elina Närhin ja Aino Aapron hst. 7.12 ja 27.12.1991.

¹³⁶⁵ SL 9/1929, 173 (Manda Metiäinen); Pentti Oikkosen hst. 17.3.1990; Einari Meurosen hst. 9.1.1992.

¹³⁶⁶ Signe Ventelän puhhst. 21.10.1992; MKK. Kortisto Lpr:n lestadiolaisista 1880-1920.

¹³⁶⁷ Kanavanvartija Oskari Toivanen huolehti saarnaajien hankkimisesta Lpr:n seudulle ennen Rauhanyhdistyksen perustamista. Hän oli saanut ”parannuksen armon” noin vuonna 1906-1907 keskusteltuaan Juho Oikkosen kanssa. Oskari Toivasen vaimo Pauliina (o.s. Kankkonen, k. 1958) oli ensin esikoislestadiolaisuudessa (noin vuodet 1906-1910). (Olavi Toivasen hst. 24.2.1990; Pentti Oikkosen hst. 17.3.1990).

¹³⁶⁸ SL 3/1944, 53-54 (Väinö Matikainen); Olavi Toivasen hst. 24.2.1990; Einari Meurosen hst. 9.1.1992; Martta Kaurasen kirjeellinen tiedonanto 28.1.1992.

Lappeenrannan kaupungissa oli 1910-luvulta saarnaajana kauppias Otto Sairanen (1872-1941). Hänen ja vaimonsa Alvina Sairasen (o.s. Karvinen, 1868-1949) koti oli keskeinen vanhoillislestadiolaisten kokoontumispaikka. Alviina Sairanen oli aktiivisesti mukana lestadiolaisten toiminnassa kuolemaansa asti. Otto Sairanen loittooni 1920-luvun lopulla liikkeestä.¹³⁶⁹ Ajatus seuratalon hankkimisesta ja toiminnan vilkastuminen johtivat vuonna 1933 rauhanyhdistyksen perustamiseen. Perustava kokous pidettiin Aino ja Väinö Pitkäsen asunnossa Kalevankatu 3:ssa 12.2.1933. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin kanavanvartija Oskari Toivanen ja kirjuriksi parturi Väinö Pitkänen (1899-1965). Kokouksessa oli mukana 29 osanottajaa, jotka valitsivat yhdistyksen nimeksi Lappeenrannan ja sen ympäristön Rauhanyhdistys.¹³⁷⁰ Yhdistyksen yleinen kokous totesi heinäkuussa 1933: *lähimpänä päämääränä todettiin olevan Jumalan armosta, suomana ja Jeesuksen nimeen siunaamana oman kokoushuoneen hankkiminen ja sen kautta Jumalan valtakunnan työn edes auttaminen ja keskinäisen rakkauden lujittaminen.* Hanketta varten käynnistettiin keräys, joka ulotettiin Suomen lisäksi Ruotsiin, Norjaan ja Pohjois-Amerikkaan.¹³⁷¹

Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin suutari Anton Kauranen, varapuheenjohtajaksi työmies Simo Kasari (1889-1953), kirjuriksi parturi Väinö Pitkänen, varakirjuriksi opettaja Kerttu Toivanen (s.1899), rahaston- ja taloudenhoitajaksi kanavanvartija Oskari Toivanen. Lisäksi johtokuntaan kuuluivat työmies Toivo Kuokkanen (1893- 1950) ja maanviljelijä Antti Meuronen (1870-1951). Yhdistyksen jäsenmaksuksi päätettiin viisi markkaa. Lappeenrannan ja sen ympäristön Rauhanyhdistys liittyi 16. 7.1933 yleisen kokouksen päätöksellä Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistykseen. Puheenvuoroissa liittyminen katsottiin *tarpeelliseksi ja välttämättömäksi.* Ensimmäisenä toimintavuonna yhdistykseen liittyi 46 jäsentä. Suurin osa maaseudun vanhoillislestadiolaisista liittyi yhdistykseen vasta myöhemmin.¹³⁷²

Paikallisten suurten seurojen järjestäminen aloitettiin vuonna 1934. Seurojen ajankohdaksi päätettiin 18.- 20. elokuuta ja seurapaikaksi Lappeen kirkko ja seurakuntasali. Järjestämispäätös sisälsi kuitenkin ehdon, jonka mukaan Karjalan apulähetystoimikunnan tuli kustantaa kaksi tai kolme puhujaa seuroihin.¹³⁷³ Seuroissa saarnasivat kirkkoherra Erkki Gummerus Kuolemajärveltä, pastori Kustavi Lounasheimo Viipurista sekä maallikkosaarnaajat Roope Vepsäläinen Kajaanista, Juho Kosonen Viipurista, Janne Vänskä Kontiolahdelta ja Heikki Kauhanen Viipurista. Näissä seuroissa toistakymmentä henkilöä ”teki parannuksen” vanhoillislestadiolaisuuteen. *Siionin Lähetyslehteen* seuroista kirjoittanut Väinö Pitkänen totesi innostuneena: *Lappeenrannassakin on vielä oleva suuri kristillisyyys, sillä paljo on täällä ihmisiä, joilla on kysymystä siitä, miten tullaan autu-*

¹³⁶⁹ Olavi Toivasen hst. 24.2.1990.

¹³⁷⁰ LprRyA. Perustavan kok. ptk. 12.2.1933.

¹³⁷¹ LprRyA. Ylkok. 16.7.1933; Olavi Toivasen hst. 24.2.1990 (Olavi Toivanen muistelee nimenomaan oman seurahuoneiston hankkimissuunnitelmien olleen lopullinen kimmoke yhdistyksen perustamiseen).

¹³⁷² LprRyA. Perustavan kok.ptk 12.2.1933, § 4, § 11 ja § 12; Jhtkok. 12.2.1933, § 1-3; Ylkok. 16.7.1933, § 1; Jäsenluettelot vuosilta 1933-1934.

¹³⁷³ LprRyA, Ylkok. 25.2.1934, Ylim.ylkok. 1.7.1934.

aaksi.¹³⁷⁴ Paikallisia suuria seuroja pidettiin tämän jälkeen talvisotaan saakka. Seurapaikkoina olivat Lönnrotin ja Peltolan koulut sekä Lappeenrannan kirkko. SRK tuki useana vuonna seuroja pienellä summalla.¹³⁷⁵ Ompeluseuratoiminta käynnistettiin vuonna 1934, ja sille valittiin rahastonhoitaja. Kyseiseltä vuodelta löytyvät myös ensimmäiset merkinnät ompeluseuratoiminnasta saaduilla tuloilla maksetuista puhujapalkkioista.¹³⁷⁶

Seurahuoneiston hankkimista varten vuosina 1934-1935 järjestetty keräys tuotti kaikkiaan 12499 markkaa (3967€). Painettuja keräyslistoja lähetettiin yhteensä 228. Kaukaisimmat tilitykset saapuivat Alaskasta saakka. Keräyksellä saadut varat eivät riittäneet oman seurahuoneiston ostoon.¹³⁷⁷ Yhdistyksen jäsenmäärä nousi hieman 1930-luvulla ollen suurimmillaan vuonna 1937, jolloin yhdistykseen kuului 60 jäsentä.¹³⁷⁸ Yhdistyksen toimihenkilöissä ei tapahtunut juurikaan muutoksia. Väinö Pitkäsen tilalle valittiin vuonna 1935 poliisikons- taapeli Erkki Tapaninen ja hänen muutettuaan paikkakunnalta vuonna 1939 kirvesmies Väinö Matikainen.¹³⁷⁹ Ylämaalla vanhoillislestadiolaisten seuratoi- minta jatkui vilkkaana. Seuroihin kokoonnuttiin joka sunnuntai Tuomas Ilvek- sen (vuoteen 1933), Vilhelm Aapron (vuoteen 1934), Antti Saarisen (vuoteen 1938), Otto Aapron (1920-luvun lopulta) ja Matti Aapron (1920-luvun lopulta) toimiessa paikallisina sananpalvelijoina. Lisäksi tiedetään muutamia vanhoillis- lestadiolaisia asuneen ainakin Joutsenon, Luumäen, Lemminkäisen ja Nuijamaan pitäjis- sä.¹³⁸⁰

Imatran seudulla vanhoillislestadiolaisuus sai kannatusta vasta 1930-lu- vulla. Tosin on tietoa, että seudun harvat vanhoillislestadiolaiset olisivat ko- koontuneet vuodesta 1915 alkaen seuroihin ja kanssapuheisiin. Muutamat heis- tä siirtyivät vuosien kuluessa alueen valtasuunnan esikoislestadiolaisuuden lei- riin. Ainoaksi vanhoillislestadiolaisuuden aktiiviksi jäi Harlusta muuttanut työ- mies Olli Holopainen. 1930-luvulla seudulle muutti muutamia ”vanhoillisia” perheitä ja toiminta piristyi. Vireän kasvun aikaa olivat varsinkin talvisotaa e- deltävät vuodet.¹³⁸¹ Ensimmäiset paikalliset suuret seurat pidettiin Imatralla Tainionkosken kirkossa elokuussa 1938.¹³⁸² Samana syksynä seudulle perustet- tiin rauhanyhdistys. Perustava kokous pidettiin Parikkalan Koitsansalossa maanviljelijä Anton Naukkarisen talossa 6.11.1938. Yhdistyksen nimeksi tuli

¹³⁷⁴ JRYA, Karjalan apltmk 16.7.1934, §2; LprRyA. Isojen seurojen seuraohjelma 18-21.8. 1934 (painettu); SL 9/1934, 208-211 (Väinö Pitkänen).

¹³⁷⁵ LprRyA, Ylkok. pkt 1935 - 1939, Seuratmk. 14.5.1933, § 2-4, Seuratmk. 21.5.1935, Tili- kirjat 1933-1939, Lpr:n ja sen ymp. Rauhanyhdistyksen kirje SRK:lle 26.8.1935, OMA Laestadiana 17. Ab:2, Anton Kaurasen kirjeet 27.4.1936, 6.11.1937, 23.1.1938.

¹³⁷⁶ LprRya. Tilikirjat 1933-1933; Ylkok. 1.3.1936, § 4.

¹³⁷⁷ LprRyA. Tilikirjat 1933-1946; Ylkok. 16.7.1933, § 3; Luettelo keräyslistoja vuonna 1934 saaneista henkilöistä.

¹³⁷⁸ LprRyA. Tilikirjat 1933-1939; Jäsenluettelot vuosilta 1933 - 1939.

¹³⁷⁹ LprRyA. Ylkok.ptkt. 1933-1939; Jhtkok.pt. 1933-1939.

¹³⁸⁰ LprRyA. Tilikirjat 1933-1946. Olavi Toivasen hst. 24.2.1990. Elina Närhin ja Aino Aapron hst. 7.12.1991 ja 27.12.1991; Pentti Oikkosen kirje tekijälle 1.1.1992.

¹³⁸¹ Pms 45/1961; MKK. Rimpiläinen 1988, 1; Veikko ja Martta Halosen hst. 29.2.1992.

¹³⁸² SL 12/1938, 262.

Ylä-Vuoksen ja sen ympäristön Rauhanyhdistys. Jäseniä siihen liittyi Ruokolahden, Jääskén, Simpeleen, Parikkalan ja jopa Säamingin kunnan alueelta yhteensä 43. Seuraavana vuonna jäseniä oli jo 54. Rauhanyhdistyksen johtokuntaan valittiin työmies Mikko Kariniemi (puheenjohtaja), jalkinetyöntekijä Yrjö Kauppinen (varapuheenjohtaja), parturi Väinö Pitkänen (sihteeri), liikemies Julius Turpeinen ja maanviljelysteknikko Matti Sarpalahti Tainionkoskelta, työmies Olli Holopainen Immolasta, neiti Esteri Naukkarinen Parikkalan Koitsansalosta, posteljooni Eedla Tamminen sekä työmies Olli Lötjönen Simpeleeltä.¹³⁸³ Jääskessä vanhoillislestadiolaisia oli muutamia perheitä, Simpeleellä parikymmentä henkeä ja Parikkalassa noin 40 – 50 henkeä.

Vanhoillislestadiolaiset Antti ja Maria Ruponen Antrean Noskualta.

Parikkalan vanhoillislestadiolaisista koitsansalolaiset liittyivät Ylä-Vuoksen ja sen ympäristön Rauhanyhdistykseen. Tyrjän kylän vanhoillislestadiolaisten yhteydet sen sijaan suuntautuivat Hiitolaan. Sekä Simpeleellä että Parikkalan Koitsansalossa vanhoillislestadiolaisuus voimistui 1930-luvulla.¹³⁸⁴

Antrean vanhoillislestadiolaisuudessa oli herätyksiä 1920-luvulla Noskuan kylällä. Joka sunnuntai kokoonnuttiin seuroihin, joissa puhuivat Antti Ruponen (1920-luvun puolivälistä), Matti Ruponen (1900-luvun alusta), Juho Suikkari (1920-luvulta alkaen) ja hieman myös Heikki Pitkä (luultavasti 1920-luvulta alkaen). Antti Ruponen kirjoitteli ahkerasti hartauskirjoituksia ja paikkakunnan kuulumisia *Siionin Lähetyslehteen*. Siionin laulu numero 149 (*On luotu mulle koti taivainen*) on hänen kynästään lähtöisin. Lestadiolaisuuteen Antti Ruponen oli liittynyt Viipurin suurissa seuroissa vuonna 1922. "Vanhoillisuutta" Noskuan lisäksi oli Kuukaupissa, Kuparsaassa, Koljolassa ja Meskalassa. Kuukaupissa asui Vuoksella lautturina toiminut Kalle Hinkkanen perheineen. Lisäksi lestadiolainen Wilhelm Ferdinand Fagerlund oli seurakunnassa kappalaisena vuosina 1914 - 1921. Häntä paikkakunnan lestadiolaiset muistelivat lämpimästi vielä 1960-luvulla.¹³⁸⁵

¹³⁸³ IRYA. Perustamiskokouksen ptk 6.11.1938; Ilmoitus yhdistysrekisteriin 29.11. 1938: SRKA. Imatran Rauhanyhdistyksen tallette. Jäsenluttelot 1938 - 1946.

¹³⁸⁴ SL 12/1928, 233 - 234; SRKA. Imatran Rauhanyhdistyksen tallette. Jäsenluettelot 1938 - 1946.

¹³⁸⁵ SRKA. RLK, Hugo Häyrysen kirje 22.2.1964; MMA. LSKA. AnKA. II Fa:1/1; HYKHL/K 1. Antrea 2 ja 3; Pms 32/7.8.2002 (Rautatie toi herätyksen Antreaan).

Karjalan radan rakentamisesta lähtien Antrean lestadiolaisuuden keskuspaikaksi muodostui liikemies Pekka Karjalaisen (1859 - 1940) koti Koljolan kylässä. Pieksämäellä syntynyt Karjalainen oli saapunut Antreaan Heinolasta Karjalan rataa rakentamaan, lankkusahuriksi. Pian hän avasi Koljolassa pienen kaupan ja ryhtyi lisäksi välittämään halkoja Viipuriin ja Pietariin. Vuonna 1910 hän perusti Koljolan asemalle yksiraamisen sahan ja myllyn. Vuosikymmenien kuluessa Karjalainen kohosi arvostettuun asemaan kotiseudullaan keräten myös huomattavan varallisuuden. Tuuheapartainen Pekka Karjalainen oli pidetty, lupsakka mies, jonka sydäntä lähellä oli seurojen järjestäminen. Vuosi-

Antrean Koljolassa asunut liikemies Pekka Karjalainen oli "vanhoillisuuden" toiminnan järjestäjä kotiseudullaan.

kymmenien ajan hän kutsui vanhoillislestadiolaisia saarnaajia kotiseudulleen ja rahoitti heidän matkansa. Joka kesä hän järjesti Antreaan omalla kustannuksellaan paikalliset suuret seuramatkat.¹³⁸⁶ Antrean naapuripitäjässä Kirvussa oli vanhoillislestadiolaisia vain muutamia, heistä tunnetuimpia oli Inkilän koululla opettajana toiminut Valtosen aviopari.

Viipurissa vanhoillislestadiolaiset toimivat uudestiheränneitten kanssa Viipurin Rauhanyhdistyksessä yhteisellä rukoushuoneella. Molemmilla suunnilla oli omat seuravuoronsa ja yhdistyksen tehtävänä oli kiinteistön ylläpito. Asiakirjojen valossa näyttäisi vanhoillislestadiolaisia olleen niukka enemmistö yhdistyksen jäsenistä. "Vanhoillisten" saarnaajina olivat maalarimestari Grels Timonen (vuoteen 1917), rukoushuoneen vahtimestarina toiminut muurari Taavetti Turunen (1862 - 1928), kiviliikkeen omistaja Mikko Mäkinen (1864 - 1938), työnjohtaja Elias Kokko (1870 - 1951), kauppias Janne Hakkarainen (s. 1852) ja talonomistaja Juho Alfred Kosonen (1877 - 1937). Kauppias Alfred Keiho oli seuroissa tekstinlukijana ja saattoi saarnata joskus. Vuonna 1917 saarnaajaksi asetettiin postivirkailija Eino Juntunen, joka muutti jo vuonna Ouluun. Lyhyen aikaa saarnaajana toimi saarnaaja Emanuel Välikankaan veli, joka syrjäytyi teh-

¹³⁸⁶ Pms 32/7.8.2002 (Rautatie toi herätyksen Antreaan); Sulo Korhosen kirje 11.3.2003.

tävästä elämänvaelluksensa takia.¹³⁸⁷ Merkittävän virkistymisen toiminnalle antoi pastori Kustavi Lounasheimon siirtyminen uudestaheräyksestä vanhoillislestadiolaisuuteen vuonna 1932. Vuonna 1935 Viipuriin muutti Tienhaaran asemapäälliköksi vanhoillislestadiolainen saarnaaja Rieti Honkavuori. Hän oli ollut 1910-luvulta alkaen merkittävä vaikuttaja herätysliikkeessä. Honkavuori kuului Oulussa asuessaan lähetystoimen päätoimikuntaan vuosina 1911 - 1914. Lisäksi hän oli usein saarnaajana (kahdeksan kertaa) vanhoillislestadiolaisten vuosikokousseuroissa 1920- ja 1930-luvuilla. Viipurissa järjestettiin vuonna 17.-20.6.1922 vanhoillislestadiolaisten isot seurat ja SRK:n vuosikokous, Seurat merkitsivät piristysruisketta liikkeen toiminnalle Karjalassa.¹³⁸⁸

Edellä mainittujen lisäksi tunnettuja vanhoillislestadiolaisia olivat mm. lääninhallituksen virkailija Arvi Timonen yhdessä Valborg-vaimonsa kanssa, Porista muuttaneet Jylhät sekä Säämingistä tullut Mutkan perhe. 1930-luvulla herätysliikkeeseen liittyivät Viipurin Liikenteen omistaneet Aili ja Martti Korpelainen. 1920- ja 1930-luvuilla kaupunkiin muutti vanhoillislestadiolaisia Kankaselta ja Etelä-Karjalasta. Yhteisön jäsenten vaihtuvuus oli suurta, sillä monet muuttivat Viipurista edelleen Helsinkiin.¹³⁸⁹ Suosittu viipurilaisten "vanhoillisten" retkikohde oli metsänhoitaja Heroldin huvila Porkansaaressa.¹³⁹⁰

Vanhoillislestadiolaista seuraväkeä Viipurin Rauhanyhdistyksen pihalla 1930-luvulla.
Kuva: Pentti Pelkonen

¹³⁸⁷ Vkokptk 1922. Vuoskokouksessa keskeisin keskusteluaihe oli lähetystyön virkistäminen Karjalassa. Keskustelu johti toiminnan uudelleenorganisointiin. Vuonna 1917 perustettu apulähetystoiminkunta siirrettiin Viipurista Joensuuhun; OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Eino Juntumaan hst.

¹³⁸⁸ SL 1938, 63; Irja Junttilan kirje 23.12.2003.

¹³⁸⁹ Tunnetuimpia Viipurista Helsinkiin muuttaneista olivat Jylhän ja Kopsan perheet.

¹³⁹⁰ SRKA. Impi Jylhän hst 23.3.1980, 13.5.1980 ja 20.5.1980; Alma Parviaisen hst 29.12.1991; Martta ja Veikko Halosen hst 29.2.1992; Regina Laitisen hst 29.2.1992.

Uudenkirkon vanhoillislestadiolaisuus eli 1910-luvun lopulla ja 1920-luvulla uuden kasvun aikaa. Kymmenittäin nuoria ja parhaassa miehuusiässä olevia liittyi liikkeeseen. Hajaannusten jälkeen uuden "nousukauden" sai aikaan kaksi suunnilleen samanaikaista tapahtumaa. Kannaksen rantarataa rakennettiin ensimmäisen maailmansodan aikana Koivistolta Kuolemajärven ja Uudenkirkon kautta Terijoelle. Rata valmistui vuonna 1916. Rakentajien ja urakoitsijoiden joukossa oli lestadiolaisia, jotka kyselivät taloista lupaa seurojen järjestämiseen. Seuratoiminta virkistyi tämän ansiosta huomattavasti. Samoihin aikoihin ajoittui aikaisemmin kerrottu Heikki Jussilan ja Taavetti Jokisen matka Kannaksen rantapitäjiin. Mukana tällä matkalla olivat myös pietarilainen saarnaaja August Back sekä viipurilainen Juho Kosonen. Seuroja pidettiin Hussilla Uudellakirkolla ja Kuolemajärvellä Rumpusilla Karjalaisenkylässä, Samuel Kipinoinella Kipinolassa sekä Matti Karhulla Inkilässä. Matka jatkui Koiviston Humaljoelle. Monet uuteenheräykseen ja narvalaisuuteen liittyneet sekä kokonaan lestadiolaisuudesta luopuneet "tekivät parannuksen" vanhoillislestadiolaisuuteen.¹³⁹¹

Viipurilaisia vanhoillislestadiolaisia vierailulla Hellin Heroldin luona Viipurin Porkansaassa kesällä 1937.

Vanhoillislestadiolaiset saarnaajat kiersivät pitäjässä säännöllisesti lähetysmatkoilla. Kansanedustaja Kalle Aukusti Lohen saarnamatkaan mikkelinpäivänä 1930-luvun alussa liittyy pieni välikohtaus Kuujärven koululla. Koulun johtokunnan puheenjohtaja oli vienyt tarkoituksellisesti mukanaan koulun avaimet, eikä opettaja uskaltanut laskea seuraväkeä sisään. Niinpä kansanedustaja Lohi joutui pitämään seurat koulun ulkoportilla jäätävässä tuulessa. Lestadiolaiset

¹³⁹¹ Pms 31/31.7.2002 (Karjalan lestadiolaisuuden historiaa).

olivat kuitenkin iloisia, kun saivat vainonkii kärsiä, ett reimarit ol paikallaa ja tie viep taivaasee. Uudenkirjon vanhoillislestadiolaisten keskuudessa saarnaajina olivat Markus Saksi Jäppilästä kuolemaansa (1928) saakka ja talollinen Jooseppi Himanen (1861 - 1936) Hännilänojalta. 1930-luvun alussa sananpalvelijoiksi valittiin talolliset Mikko Toivonen (s. 1892) ja Joonas Peippo (1888 - 1969) Halolasta. Herätysliikkeen kasvu innosti oman rukoushuoneen hankkimiseen ja yhdistyksen perustamiseen. Sen mahdollisti kauppiaan leski Loviisa Kokon (s. 1877) lahjoitus. Kaukjärven Rauhanyhdistyksen perustava kokous pidettiin 26.7.1926. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin Jooseppi Himanen, varapuheenjohtajaksi Salomon Mellanen (1870 - 1940), sihteeriksi Aino Kokko ja rahastonhoitajaksi Loviisa Kokko. Muina johtokunnan jäseninä olivat Salomon Muurinen (1874 - 1938), Nikodemus Ranki (s. 1894) ja Herman Mellanen (s. 1872).¹³⁹²

Vanhoillislestadiolaisuus eli vireän toiminnan aikaa koko 1930-luvun. Joissakin kylissä liikkeeseen kuuluvia oli joka talossa. Paikallisia isoja seuroja pidettiin vuosittain Kaukjärven VPK:n talolla ja vanhalla kansakoululla. Jäppilän kylässä seurapaikkana oli usein Antti Rasimuksen (1871- 1939), Herman Tuhkasen (1878 - 1949), Ville Tuhkasen (s. 1887) ja Mikko Saksin (1886 - 1940) pirtit. Halolassa seuroja pidettiin kylänvanhimman Herman Paakin (1852 - 1937) kotona, Mikko Toivosella, Antti Uutulla (s. 1889) ja Joonas Peipolla. Kelolassa kokoonnuttiin Johannes Haviolla (s. 1900), Kokkolassa Herman Mellasella, Leistolassa Salomon Muurisella, Talpolassa Salomon Mellasella, Hännilässä Paavo Kyynäräisellä (s. 1879) ja Uiskolassa Salomon Nikkasella.¹³⁹³

Toukokuun alussa vuonna 1932 astui Kuolemajärven kirkkoherran virkaan vanhoillislestadiolainen Erkki Gummerus. Hän oli liittynyt herätysliikkeeseen toimiessaan Turtolan kirkkoherrana. Erkki Gummerus oli aktiivisesti mukana vanhoillislestadiolaisten seuratoiminnassa. Hän liikkui puhumassa myös oman pitäjän ulkopuolella lähinnä Kaakkois-Suomessa. Kuolemajärvellä järjestettiin isoja paikallisia seuroja, joihin saapui vieraita kaikkialta Kannakselta. Monet seuravieraat majoitettiin pappilaan. Tätä Regina Laitinen muisteli:

Koko seuraväki souvvetii Gummerukse pappilaa, ja se ol niin täynnä, ett miu eno nukku vajas ajorees. Mie nukui keittiö lattial ja kynnyks ol miun tyynyin. Siel ol nukkujat flyyge-linkii al. Siel ol talos sata henkee.

1930-luvulla vanhoillislestadiolainen kristillisuus eli voimakkaana pitäjässä. Kannattajien määrä Kuolemajärvellä lienee ollut pari sataa henkeä. Paikkakunnan vanhoillislestadiolaiset asettivat sananpalvelijaksi 1930-luvun puolivälissä Herman Kokon (1894- 1965) Pentikkälästä.¹³⁹⁴

Vanhoillislestadiolaisuudella oli vankka asema Koiviston uskonnollisessa elämässä. Lestadiolaisuudesta tuli monissa kylissä osa paikalliskulttuuria. Seuroihin osallistuivat lähes kaikki kylien asukkaat. Säännöllisesti kokoonnuttiin laulamaan Siionin lauluja ja lukemaan Raamattua, postilloja tai kirjoituksia les-

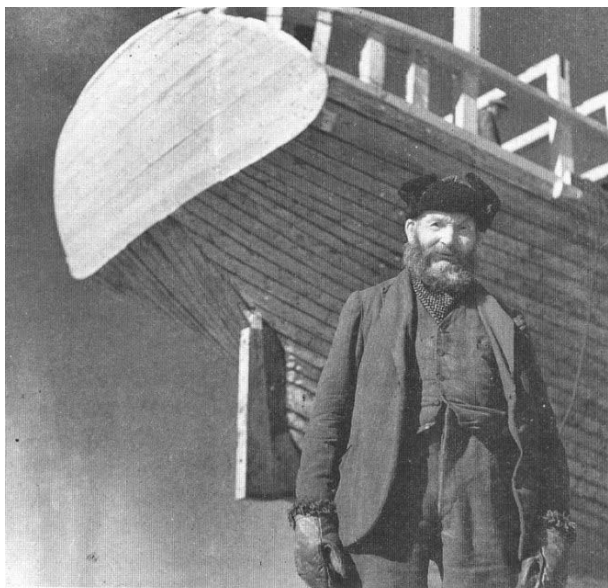
¹³⁹² VNKA. OikMA. YRTA. Kaukjärven Rauhanyhdistyksen asiakirjat.

¹³⁹³ Pms 40/2.10.2002.

¹³⁹⁴ Pms 31/31.7.2002 (Karjalan lestadiolaisuuden historiaa).

tadiolaislehdistä. Taavetti Jokisen ja Heikki Jussilan lähetysmatka 1910-luvulla vei pitäjässä kannattajat muilta lestadiolaisuunnilta. Koiviston väkimäärältään suurin vuosittainen tapahtuma oli Saarenpään kesäseurat. Joinakin vuosina väitettiin osallistujia olleen jopa parituhatta henkeä. Seurat pidettiin Saarenpään urheiluseuran talolla. Vieraita saapui kaikkialta Kannakselta ja Etelä-Karjalasta.

Vaikka Koivistolla oli vanhoillislestadiolaisia paljon, oli järjestäytyminen hidasta. Ennen talvisotaa ehtivät järjestäytymään vain Koiviston Saarenpään kylän asukkaat. He kokoontuivat joulukuun 26. päivänä 1937 perustamaan Koi-

Matti Passoja (1857 -1950) oli kuuluisa laivanrakennusmestari Saarenpään kylästä. Alkuaan hän oli kotoisin Keski-Pohjanmaalta Kälviältä, josta muutti 1900-luvun alkuvuosina Kokkolan, Helsingin ja Viipurin kautta Koivistolle.

viston Saarenpään Rauhanyhdistystä. Yhdistyksen johtokuntaan valittiin Matti Passoja puheenjohtajaksi ja Hilja Aatola sihteeriksi. Muina johtokunnan jäseninä olivat talolliset Simo Samuli, Simo Aatola, Wilhelm Hytti, Juho Marttila, Simo Wirkki, Antton Hytti ja työmies Antton Grusander, kaikki Koiviston Saarenpään kylästä. Yhdistys ei ollut ehtinyt liittyä SRK:n jäseneksi, kun talvisota lopetti toiminnan. Yhdistyksen jäsenmäärä lienee ollut useita kymmeniä, sillä säännöissä todettiin, että yleisen kokouksen päätösvaltaisuuteen vaaditaan johtokunnan jäsenten lisäksi 20 jäsenen läsnäolo.¹³⁹⁵ Kanneljärvellä vanhoillislestadiolaisuutta oli muutamissa perheissä Mustallamäellä, Kanneljärven asemalla ja Hötsölässä. Kivennavalla liikettä esiintyi Raivolassa, Tonterissa ja kirkonkylässä. Raivolassa asunut saarnaaja Matti Kontti liittyi hajaannuksessa ”vanhoillisuuteen”. Valkjärvellä ja Terijoella suunnalla oli vain yksittäisiä kannattajia.¹³⁹⁶

Tutkimusalueella vanhoillislestadiolaisuuden kannatus oli vähäisintä Kymenlaaksossa. Sekä Kotkassa että Haminassa oli hajaannuksen jälkeen muutamia vanhoillislestadiolaisia perheitä. Suunta oli vähemmistönä uudenheräyksen ja esikoislestadiolaisuuden keskellä. Kouvolan seudun lestadiolaiset näyttä-

¹³⁹⁵ Pms 34/21.8.2002 (Koiviston Saarenpään kesäseurat olivat ”Karjalan suviseurat”).

¹³⁹⁶ OMA. Laestadiana 11. A:9. Matti Polkon hst. 8.7.1933; SRKA. C:2. 10.6.1916, § 10; 7.12.1919, § 40; 29.8.1920, § 3; 5.9.1920, § 6; 3.12.1922, § 49; 1.12.1923, § 34; 29.5.1935, § 199; SL 9/1930, 210 - 211; Irja Mäyräsen hst. 6.1.2003.

vät olleen 1910-luvun ensimmäisiin vuosiin saakka yhteydessä sekä uuteenheräykseen että vanhoillislestadiolaisuuteen kallistuen lopulta uudenheräyksen puolelle. Kannatuksen vähäisyydestä kertoo, ettei alueella asunut yhtään vanhoillislestadiolaista saarnaajaa. Suunnan lähetysmiehet vierailivat seudulla matkoillaan Kannakselle. Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että Kotkan seu-

Kouvolan seudun lestadiolaisia vuosien 1909 - 1910 tienoilla. Kuvassa saarnamatkalla olleet pastori Pekka Fredrik Lappalainen (toinen vasemmalta) ja teologian ylioppilas Paul Heideman (kolmas vasemmalta). Heideman oli tullut USA:sta Suomeen opiskelemaan. Heidän edessään istumassa saarnaaja Adolf Salo Kouvolaista. Kuva: Hannu Salo

dun harvat vanhoillislestadiolaiset olivat 1920-luvulla miltei kaikki Vienan Karjalasta tulleita pakolaisia. "Vanhoillisuus" alkoi piristyä maakunnassa 1930-luvulla, kun sekä Kotkan seudulle että Sippolaan muutti vanhoillislestadiolaisia perheitä Kannakselta. Kotkaan suunniteltiin jopa paikallisia isoja seuroja.¹³⁹⁷ Vanhoillislestadiolaisten julkaisujen tilitykset, joita julkaistiin Siionin Lähetyslehdessä 1930-luvulla, antavat viitteitä sen kannatuksesta eri paikkakunnilla.¹³⁹⁸

¹³⁹⁷ OMA. Laestadiana 1. O. H. Jussilan kok. Ba:2/7. Siiri Miettinen 29.11.1910; SRKA. C:2. 11.11.1917, § 2; 5.12.1929, § 68; 6.10.1932, § 33; 26.4.1933, § 200; 18.10.1933, § 49; 30.5.1934, § 250; 17.4.1935, § 179; 29.1.1936, § 100; 28.6.1938, § 14; 14.6.1939, § 162 - 163; SL 8/1914, 254; 6/1932, 131; 12/1938, 271 - 272; Pms 9/1982, 22/28.5.1986; Arvi Penin hst. 5.9.1994; SRKA: E:6. Kotkan jumalanlasten kirje 28.6.1938.

¹³⁹⁸ Lehtitilitykset voivat antaa vain viitteenomaista tietoa liikkeen levinneisyydestä. Huomattava osa tilauksista saatettiin maksaa esimerkiksi lähetysmiehille. Suuria maksuja ovat tilittäneet myös postikonttorit, kirjakaupat ja kauppaliikkeet. Myös tilityksien hoitamisessa oli vaihtelua. Jotkut tilittivät maksut vuosittain, toiset kahden tai kolmen vuoden välein. Lisäksi osa lehtitilausten kerääjistä hankki niitä usean

TAULUKKO 6

Vanhoillislestadiolaisten lehtien tilausmaksutilitykset Viipurin läänin alueella vuosina 1933 - 1939

Kunta	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Antrea	-	14	11	9	11	10	9
Harlu	30	4	19	24	28	21	16
Hiitola	11	11	1	27	34	42	49
Impilahti	5	-	3	-	-	5	3
Kanneljärvi	-	-	5	6	20	62	10
Kaukola	-	19	2	13	6	1	1
Kirvu	-	-	-	4	2	-	-
Kivennapa	-	-	-	-	12	18	17
Koivisto	60	22	57	85	99	105	102
Korpiselkä	-	-	1	-	-	-	-
Kotka/Kymi	1	21	13	15	-	17	1
Kouvola/Valkeala	-	1	-	1	-	-	2
Kuolemajärvi	33	59	37	30	34	57	31
Kurkijoki	-	-	-	-	2	-	-
Käkisalmi	5	84	27	32	32	60	35
Lahdenpohja	8	17	22	10	14	10	14
Lappeenranta	23	22	22	35	39	40	45
Lavansaari	-	-	-	-	13	-	-
Lemi	-	-	-	-	-	1	1
Luumäki	15	-	23	22	19	23	34
Metsäpirtti	-	9	8	9	9	9	-
Miehikkälä	-	-	-	1	-	-	-
Parikkala	4	9	27	11	6	13	18
Pyhäjärvi	-	-	-	9	12	14	-
Ruokolahti	2	2	1	1	1	-	19
Ruskeala	22	-	9	15	9	15	-
Räisälä	2	23	16	16	28	24	24
Saari	-	-	-	1	-	-	2
Salmi	-	-	6	-	2	-	-
Seiskari	14	-	-	-	-	-	-
Simpele	13	18	18	2	30	1	12
Sippola	-	1	-	2	15	15	16
Soanlahti	-	-	-	1	-	-	-
Sortavala	27	5	43	1	29	35	28
Suistamo	-	-	1	-	1	-	-
Suojärvi	6	19	8	29	-	34	-
Säkkijärvi	-	-	-	-	-	3	-

(jatkuu)

kunnan alueelta. Lehtitilauksista tehty tilasto kertoo enemmän kyseisen seudun vanhoillislestadiolaisuudesta kuin kannatuksesta yksittäisen kunnan alueella.

TAULUKKO 6 (jatkuu)

Kunta	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Taipalsaari	-	-	1	-	-	-	-
Terijoki	2	-	3	3	-	-	-
Uukuniemi	9	11	10	11	12	11	9
Uusikirkko	107	112	93	91	87	82	87
Valkjärvi	1	-	-	-	-	-	2
Virolahti	-	-	-	1	-	-	-
Viipuri	20	33	23	28	41	39	15
Ylämaa	-	6	-	-	-	-	-
Yhteensä	420	531	509	534	647	766	602

Taulukon 6 perusteella näyttää vanhoillislestadiolaisuudella olleen Viipurin läänissä kaksi vahvan kannatuksen aluetta. Selkeästi laajinta vanhoillislestadiolaisuus oli Koiviston - Kuolemajärven - Uudenkirkon alueella. Sekä Uudellakirkolla että Koivistolla lienee ollut kummassakin noin 400 - 500 vanhoillislestadiolaista 1930-luvulla. Kuolemajärvellä suuntaan kuuluneiden määrä oli 200 - 250 henkeä. Toinen vahvan kannatuksen alue oli Käkisalmen ympäristöineen (Käkisalmen, Käkisalmen maalaiskunta, Kaukola, Räisälä, Hiitola). Tällä alueella lienee ollut noin 500 - 600 liikkeeseen kuulunutta. Jonkin verran vanhoillislestadiolaisuudella oli kannatusta Sortavalassa ympäristöineen (Sortavala, Harlu, Uukuniemi, Ruskeala). Viipurissa ympäristöineen kannatus oli yllättävän vähäinen. Tilausmaksujen valossa lienee kaupungissa ollut 100 - 200 vanhoillislestadiolaista. 1930-luvulla vanhoillislestadiolaisuus vahvistui Lappeenrannan seudulla ja uusina alueina nousevat esille Suojärvi, Imatra ja Kivennapa. Vanhoillislestadiolaisten kokonaismääräksi voisi lehtitilausten perusteella arvioida läänin alueella 2000 - 2500 henkeä. Kannattajien määrä näyttäisi nousseen 1930-luvun aikana niin, että vuosikymmenen lopulla lähestyttiin jo 3000:n rajaa.

Taulukon 7 perusteella näyttää vanhoillislestadiolaisten kokonaismäärä Pohjois-Karjalan alueella olleen noin 1000 - 1500 henkeä. Herätysliike voimistui jonkin verran 1930-luvun aikana. Kannatus painottui selvästi akselille Kuusjärvi - Liperi - Joensuu. Kuusjärvellä oli arviolta noin 200 - 250 vanhoillislestadiolaista, Liperissä 250 - 350 ja Joensuun seudulla samoin 250 - 350 henkeä. Lisäksi Värtsilässä ja sen lähikylissä oli satakunta vanhoillislestadiolaista. Pieniä yhteisöjä Enossa, Kontiolahdella, Polvijärvellä (Mutkanvaara, Horsmanaho), Pyhäselässä (Hammaslahti), Tohmajärvellä (Onkamo, Tikkala) sekä Kiteellä (Puhos, Närsäkkälä). Kaikilla edellä mainituilla paikkakunnilla näyttää olleen henkilö/henkilöitä, jotka vuosittain hankkivat lehtitilauksia. Yhteisöjen koko lienee näissä kunnissa vaihdellut 20 - 60 hengen välillä. Yksittäisiä kannattajia löytyi lisäksi Ilomantsista, Kesälahdelta, Juuasta, Nurmekselta, Valtimolta ja Pälkjärveltä. Ilman kannatusta liike oli lehtitilauksien perusteella Pielisjärvellä, Rääkkylässä, Tuupovaarassa ja Kiihtelysvaarassa.

TAULUKKO 7

Vanhoillislestadiolaisten lehtien tilausmaksutilitykset Pohjois-Karjalassa vuosina 1933 – 1939¹³⁹⁹

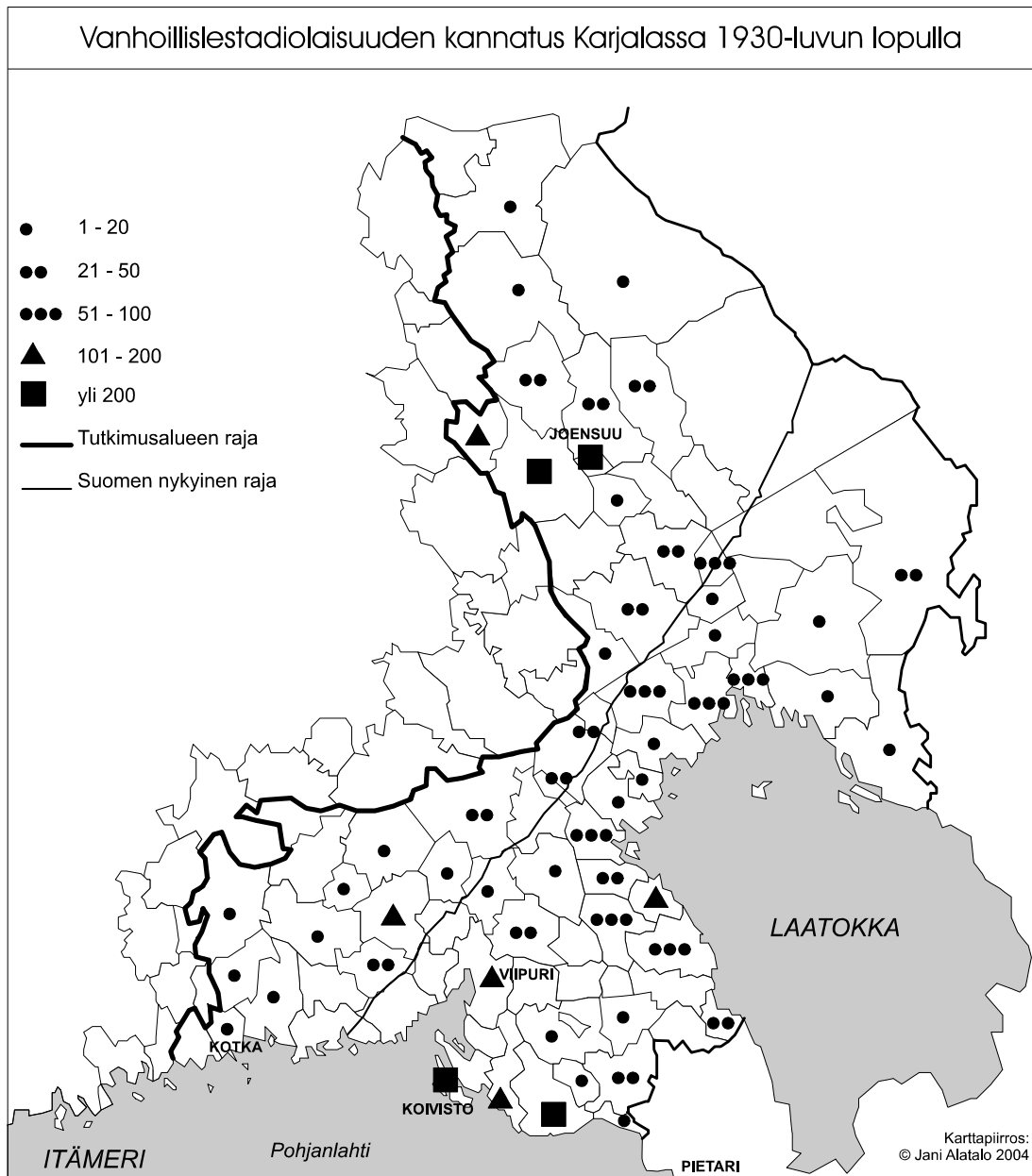
Kunta	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Eno	-	-	7	9	12	16	8
Ilomantsi	-	-	-	-	-	1	-
Joensuu	117	100	2	178	118	88	77
Juuka	-	-	-	-	5	-	6
Kesälahti	-	-	-	-	1	-	34
Kitee	-	15	-	3	5	4	1
Kontiolahti	4	4	6	9	12	1	-
Kuusjärvi	41	17	39	47	53	138	87
Liperi	25	86	51	53	71	101	71
Nurmes	-	-	-	2	1	7	2
Polvijärvi	-	6	5	4	4	-	16
Pyhäselkä	-	-	-	3	12	12	-
Pälkjärvi	3	1	1	-	1	-	-
Tohmajärvi	14	-	7	9	12	10	13
Värtsilä	37	20	36	-	28	22	-
Yhteensä	241	249	154	317	335	400	315

3.6.4 Yhteenveto kannatuksesta

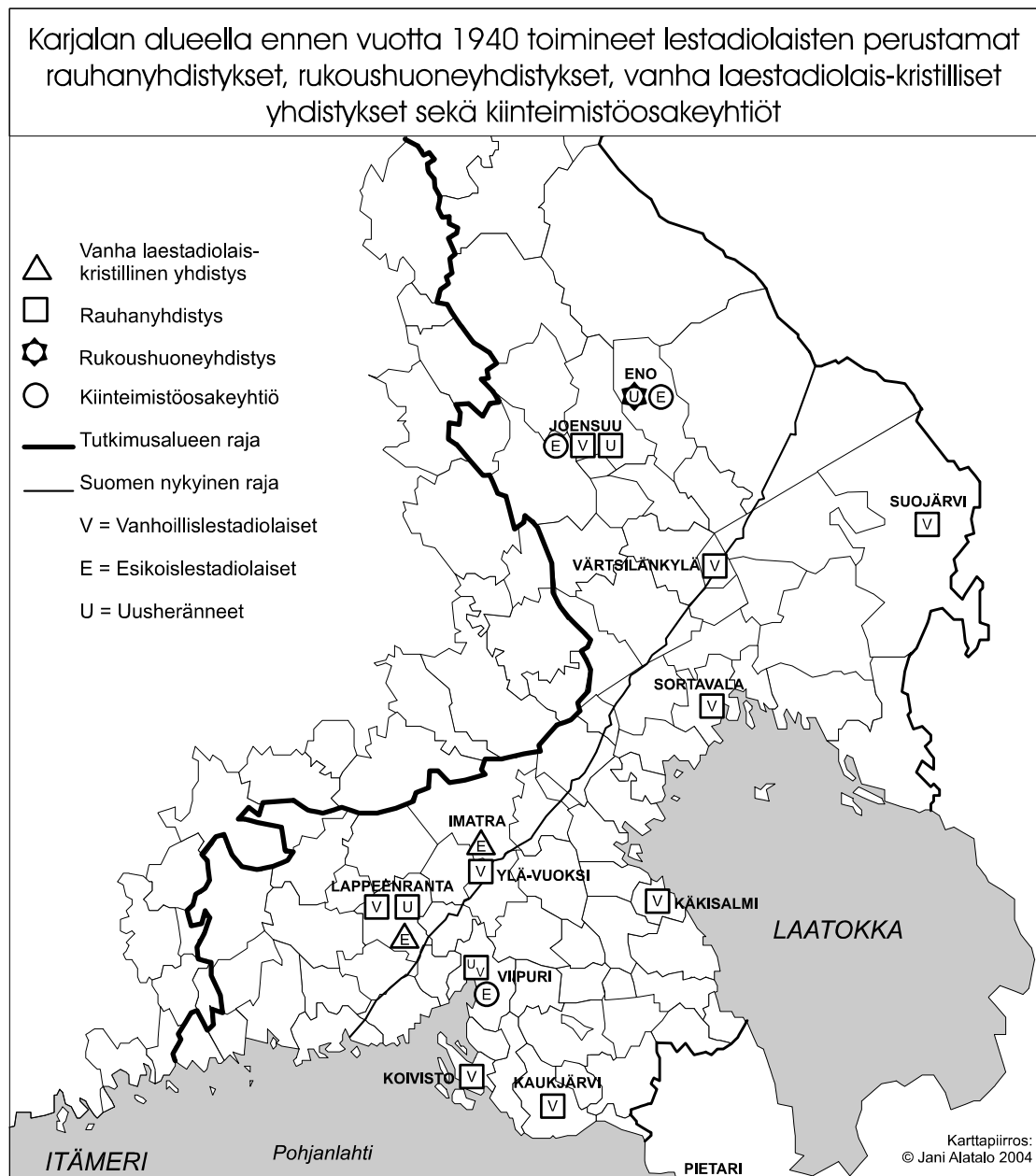
Yhteenvetona voidaan todeta lestadiolaisuuden kannatuksen kasvun pysähtyneen kaupungeissa. Joissakin niistä herätysliike näyttää taantuneen. Näin tapahtui esimerkiksi Kotkassa ja Haminassa. Kaikissa kaupungeissa lestadiolaisten suhteellinen osuus väestöstä laski. Kaupungeissa lestadiolaisuus joutui kilpailemaan voimakkaasti muiden uskonnollisten liikkeiden kanssa. Lisäksi työväenliike tempasi osan lestadiolaisista ja varsinkin heidän lapsistaan mukaansa.

¹³⁹⁹ Joensuun tilitysten osuus on ilmeisesti liian suuri. Ylivoimaisesti suurimmat summat tilitti Joensuusta saarnaaja Juho Nenonen, joka ilmeisesti hankki lehtitilauksia kiertäessään saarnamatkoilla koko Pohjois-Karjalan alueella. Lisäksi osa Joensuuhun rajautuvien seurakuntien vanhoillislestadiolaisista maksoi tilauksensa Joensuussa siellä asioidessaan. Nurmeksien ja Juuan tilitykset on maksanut sama henkilö, saarnaajankin toiminut Veikko Kortelainen, joka oli Ylä-Karjalan harvojen vanhoillislestadiolaisten yhdyshenkilö. Kiteen osuus tilityksissä on liian pieni, sillä Uukuniemeen ja Ruskealaan rajautuvassa Närsäkkälän kylässä lehtitilauksia keränneet Antero ja Matti Uuksulainen maksoivat lehtitilaukset vuotta 1934 lukuun ottamatta Ruskealan Kaalamon kylässä. Huomio kiinnittyy Kesälahden yht'äkkiseen suureen tilausmäärään vuonna 1939. Muutoksen selittää se, että paikkakunnalle muutti vanhoillislestadiolainen opettaja Hilda (Maija) Matikainen Liperistä. Tilitetyt tilausmaksut lienevät lähinnä liperiläisten tilauksia, koska Kesälahdella asui vain muutamia vanhoillislestadiolaisia. Hilda Matikainen oli tilittänyt vastaavansuuruisia tilausmaksuja aikaisempina vuosina Liperistä.

KARTTA 5

KARTTA 6

Samalla, kun liike menetti jyrkän protestiluonteensa, sen kannatus alkoi kaupungeissa hiipua. Tämä kertoo siitä, että voimakkaasti luterilaista kirkkoa ja sen papistoa arvostellut herätysliike oli monelle uskonnollisen funktion lisäksi kanava yhteiskunnalliselle protestille. Liikkeen protestiluonteen vähenemisen yhtenä syynä on nähtävä lestadiolaisperheiden vaurauden kasvu ja yhteiskunnallisen aseman paraneminen. Moni lestadiolainen pikkukauppias ja käsityöläinen menestyi vähitellen säännöllisten elämäntapojensa ja ahkeruutensa ansiosta. Lestadiolaiset kouluttivat lapsensa joko omien yritystensä jatkajiksi tai yhteiskunnallisesti arvostettuihin ammatteihin. Vähitellen suurin osa perheiden lapsista irtautui herätysliikkeen piiristä. Tämä kehitys näyttää syöneen ennen kaikkea uudenheräyksen kannatusta. Niinpä kaupunkien lestadiolaisyhteisöjä piti elinvoimaisena lähinnä maaseudulta tullut muuttoliike.

Maaseudulla herätysliike vahvistui. Menettäessään protestiluonnettaan liikkeestä tuli vähitellen osa hyväksyttyä paikalliskulttuuria. Paikoin lestadiolaisseuroista tuli tapahtuma, johon ottivat osaa niin "uskovaiset" kuin "uskottomatkin". Monissa kylissä lestadiolaisuus jatkui suvun perintönä sukupolvesta toiseen. Uusia herätyksiä syntyi herätysliikkeen piirissä 1900-luvun puolella vain maaseudulla. Herätyksiä oli 1920-luvulla Valkjärvellä, Uudellakirkolla, Kuolemajärvellä, Koivistolla, Enossa, Ruskealassa ja Harlussa. 1930-luvulla herätyksiä tapahtui Liperissä, Kuusjärvellä, Parikkalassa, Hiitolassa, Simpeleellä ja Suojärvellä. Lestadiolaisten kokonaismäärä tutkimusalueella oli 1930-luvun lopulla noin 5000 - 6000 henkeä. Liikkeen kolmeen eri haaraan kuuluneitten yhteismäärä oli noin 1 % Karjalan koko asukasmäärästä. Lestadiolaisuus oli suurin ja laajimmalle levinnyt herätysliike alueella. (Tutkimusalueen lestadiolaisten määrä oli noin 6-7% koko Suomen lestadiolaisista 1930-luvulla.)

Vanhoillislestadiolaista seuraväkeä Joensuun juhannusseuroissa 24.6.1934.

4 LESTADIOLAISUUS KARJALAISEN YHTEISÖN OSANA

4.1 Evankelisluterilainen kirkko ja lestadiolaisuus

4.1.1 Lahko vai kirkon herätysliike?

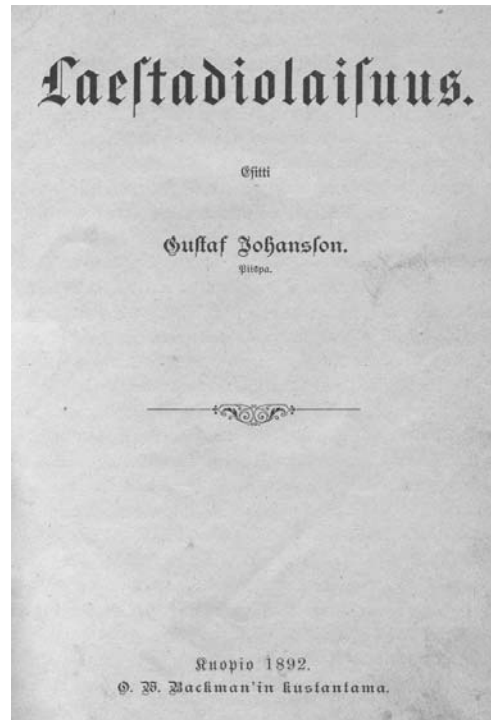
Lestadiolaisuuden ja evankelisluterilaisen kirkon suhteissa oli liikkeen hajaannusprosessilla merkittävä vaikutus. Syntyneistä kolmesta pääryhmästä uusiheräys asennoitui sangen myönteisesti kirkon toimintaan. Tästä se sai jatkuvasti positiivista palautetta kirkon johdolta. Kielteisin asenne kirkon toimintaan oli esikoislestadiolaisuudella, varsinkin hajaannusprosessin aikana. Vanhoillislestadiolaisuuden suhtautuminen oli varauksellisen myönteinen ja liikkeen piirissä ilmenneet separaatiopyrkimykset torjuttiin.¹⁴⁰⁰ Kirkon johdon asennetta sävytti edelleen arkkipiispa Gustaf Johanssonin kielteinen asenne. Kuitenkin muiden piispojen suhde oli myönteisempi.¹⁴⁰¹

Savonlinnan hiippakunnan piispan Otto Immanuel Collianderin suhtautumisessa tapahtui selvää lientymistä, joka tuli esille sekä piispantarkastuksissa että pappeinkokouksissa. Kertomuksessaan hiippakunnan tilasta vuodelta 1902 hän toteaa: *Laestadiolaisuus on koko joukon lieventänyt yksipuolisuuksiaan, sen kannattajat käyneet maltillisemmiksi, jopa käyneet harrasmielisiksi ja alkaneet rakastaa kansankirkkoamme.*¹⁴⁰² Piispa Colliander käsitteli tällöin lestadiolaisuutta yhä lah-

¹⁴⁰⁰ Eri lestadiolaisuuntien asenteista kirkkoon 1900-luvun alussa, katso Hulkko 1956, 99 -114, 118-122; Talonen 1988a, 138 - 146; 1993, 68 - 79.

¹⁴⁰¹ Talonen 1993, 68-71.

¹⁴⁰² Savonlinnan hiippakunnan synod.kok. pöytäkirja 14. -17.10.1902, 98.

Merkittävä suomalainen kirkkopoliittinen vaikuttaja, piispa ja teologi Gustaf Johansson¹ oli aktiivinen lestadiolaisuuden arvostelija 1800-luvulla. Merkittävin panos herätysliikettä koskevaan vilkkaaseen keskusteluun oli hänen vuonna 1892 valmistunut kirjansa *Laestadiolaisuus*. Siinä hän esittelee Lars Levi Laestadiuksen elämänvaiheet ja opin, lestadiolaisuuden leviämisen ja herätysliikkeen opin. Kirja on koottu lähinnä pastori Aatu Laitisen toimittamista lehdistä sekä Laitisen julkaisemasta hartauskirjallisuudesta poimituista lainauksista, jotka on pitkälti irrotettu asiayhteyksistä. Lainausten avulla Johansson pyrki osoittamaan lestadiolaisuuden harhaopiksi. Kirjassa hän arvostelee lahkoksi määrittelemäänsä lestadiolaisuutta rajusti. Arvostelua sai liikkeen piirissä yleiset ”liikutukset”, synninpäästön käyttö, papiston arvostelu ja parjaaminen, hengellinen ylpeys sekä lukuisat herätysliikkeen oppilliset käsitykset. Lisäksi hän syytti lestadiolaisuutta siivottomasta kielenkäytöstä. Kirjassa esitetyt väitteet kohdistuvat myös liikkeenjäsenten persoonallisiin ominaisuuksiin ja luonteenpiirteisiin: *Mielenvikaisten luku lahkossa on suuri...Ulkokohtainen siisteys on lahkossa ylenkatseen alainen...Walhe on yleinen*. Gustaf Johansson syyttää lestadiolaisuutta myös siitä, että naiset saavat saarnata herätysliikkeen tilaisuuksissa.²

Yhteenoton taustalla oli herätysliikkeen kannattajien ja piispan täysin erilaiset lähtökohdat. Gustaf Johansson oli pappilassa kasvanut teologi, joka arvosti rauhallista uskonelämää ja kristillistä tietoutta. Hän oli yksi beekiläisyyden tunnetuimpia edustajia suomalaisessa kirkollisessa elämässä. Johansson tunsu itsensä jumalallisen totuuden ja ikuisten säädösten opettajaksi. Piispana hän katsoi tehtävänsä olevan vartioida näitä. Lestadiolaiset hän koki harhaoppisiksi. Niinpä heidän liikkeensä olisi saatava häviämään. Lestadiolaisuudessa korostettiin sen sijaan syvän, tunteita koskettavan armonmurroksen merkitystä viileän tiedollisen ymmärryksen sijasta. Kun Gustaf Johansson aloitti koko kirkollisen ja valtiollisen koneiston avulla liikkeen ankaran arvostelun, kokivat lestadiolaiset itsensä vainotuksi ”piskuisseksi laumaksi”.³

Piispantarkastusmatkoilla Gustaf Johanssonille selvisi herätysliikkeen vahva kannatus, varsinkin maamme pohjoisosissa. Lestadiolaisuuden voimakas kirkon ja papiston arvostelu sai hänet pelkäämään laajoja kansanjoukkoja koskevan herätysliikkeen ajautumista kirkon ulkopuolelle. Vaikka Johanssonin asenne myös pelastusarmeijaan ja varsinaisiin eriskolalaisliikkeisiin oli yhtä kielteinen, koki hän pohjoisen herätysliikkeen paljon suuremmaksi uhkaksi kirkon yhtenäisyydelle. Erityishuomion häneltä saivat lestadiolaisuuden toiminnassa mukana olleet papit. Uuden huolen toi mukanaan kiihkovaltaisten Suomen autonomiaan kohdistama arvostelu sekä sen vähittäinen kaventaminen. Postimanifestin jälkeen Johanssonin toiminnassa on nähtävissä selvä muutos. Otteet lestadiolaisuutta vastaan kovenivat venäläistämistoimenpiteiden alettua. Johansson ajatteli, että vain yhtenäinen kansakunta, joka turvautui Jumalaan, pystyi välttämään tuhon. Puhdistustyön hän aloitti omassa hiippakunnassaan. Vaikka hän sai monin paikoin kuulla, että herätysliike oli maltillistumassa ja kannatus laskemassa, hänen hyökkäyksensä liikettä vastaan kovenivat. Gustaf Johansson vaati lestadiolaisilta selvää muutosta tai eroa kirkosta. Johanssonin *Laestadiolaisuus* onkin nähtävä tuon taistelun huipentumana.⁴

Vähitellen Gustaf Johansson joutui myöntämään, että lestadiolaisuus oli kehittynyt merkittäväksi tekijäksi Suomen kirkossa. Kun Johanssonin tehtäväkenttä laajeni ja hänestä tuli koko Suomen evankelisluterilaisen kirkon johtaja, ei hänellä ollut aikaa kiinnittää huomiota lestadiolaisuuteen. Niinpä ei 1900-luvun puolelta löydy enää esimerkkejä Gustaf Johanssonin ja lestadiolaisuuden yhteentörmäyksistä.⁵

-
- ¹ Gustaf Johansson syntyi Ylivieskassa 10.1.1844 rovasti Gustaf Johanssonin ja Johanna Emilia Schalinin perheeseen. Hänet vihittiin papiksi 28.3.1871, teologian tohtoriksi hän valmistui 28.5.1875, nimitettiin dosentiksi 28.10.1875, määrättiin hoitamaan systemaattisen teologian professorin virkaa 17.11.1875, johon tehtävään hänet nimitettiin 2.2.1877. Kuopion hiippakunnan piispaksi hänet nimitettiin 28.11.1884. Tästä tehtävästä hänet nimitettiin Savonlinnan hiippakunnan piispaksi 30.6.1896 ja edelleen Turun piispaksi ja arkkipiispaksi 4.3.1899. (Neovius 1898, 45 - 46; Neovius 1908,117). Naisten roolista lestadiolaisaarnaajina ks. Lohi 1997b, 111 -124.
- ² Johansson 1892, 283, 286, 291; Kouri 1970, 191 - 192.
- ³ Kouri 1970, 191.
- ⁴ Kouri 1970, 192 - 193.
- ⁵ Kouri 1970, 193.

kona samoin kuin viisi vuotta myöhemmin. Kokonaisarvio liikkeestä oli vuonna 1907 edelleen myönteinen. Samalla lausunnosta heijastuu jonkinasteinen lamaannus herätysliikkeen toiminnassa:

Lahkolaisuus on ikäänkuin väsähtynyt. Niin on laestadiolaisuutta kyllä olemassa kaikilla seurakunnissa, mutta yksimielisesti tunnustavat kirkkoherrat tämän ennen niin kiihkeän liikkeen kokonaan rauhoittuneen ja siihen kuuluvain seurakuntalaisten viettävän hiljaista, rauhallista elämää, jopa useassa seurakunnassa olevan terveellisenä suolana ja uskollisena apuna esimerkiksi pyhäkoulunpidossa.¹⁴⁰³

Evangelisluterilaisen kirkon ja lestadiolaisen herätysliikkeen suhteiden myönteisen kehityksen yhtenä tärkeimpänä syynä oli, että liike osoittautui kirkolle uskolliseksi, vaikka sitä kohtaan tuli joidenkin kirkollisten piirien suunnalta ankaraa arvostelua. Liikkeestä muodostui eräiden tutkimusten mukaan sekä Suomessa että muissa Pohjoismaissa suojamuuri kirkosta eroamista vastaan. Tällä tuli myöhemmin olemaan myös poliittisia ulottuvuuksia.¹⁴⁰⁴ Kirkollisten vaikuttajien keskuudessa alkoi asennemuutos vuosisadan vaihteessa. Esimerkiksi pastori Elis Bergroth luokitteli lestadiolaisuuden lahkoksi vielä vuonna 1892 ilmestyneessä Suomen kirkon historiassaan, mutta vuonna 1903 hän käsittelee lestadiolaisuutta kirkon sisäisenä herätysliikkeenä.¹⁴⁰⁵ Herätysliikkeen julkisuuskuva muokkasi positiivisemmaksi myös WSOY:n kustantamassa *Oma maa*-tietosanakirjassa ilmestyneet Kivennavan kirkkoherra J. A. Maunun artikkelit Laestadiuksesta ja lestadiolaisuudesta, joissa hän arvioi liikettä ja varsinkin sen uudestiherännyttä haaraa myönteisesti.¹⁴⁰⁶

4.1.2 Lestadiolaiset kirkollismielisiksi

1900-luvun alkuvuosina tilanne oli pitkään kuitenkin papiston mielestä epäselvä. Vaikka lestadiolaisen liikkeen todettiin maltillistuneen, herättivät sen opilliset korostukset edelleen vastustusta papiston keskuudessa ja sitä pidettiin lahkona. Myönteiseen suuntaan tapahtunut kehitys heijastuu piispa Otto Immanuel Collianderin puheenvuorossa Käkisalmen piispantarkastuksessa 5 - 7.8. 1903:

¹⁴⁰³ Pöytäkirja, joka laadittiin Savonlinnan hiippakunnan toisessa lakimääräisessä pappeinkokouksessa syysk. 3-6 päivänä 1907, 131.

¹⁴⁰⁴ Kyllönen 1975, 6, 116; 1995, 219-220; Raittila 1987a, 157-158 (Kåre Svebakin tutkimuksen "Lestadianere - kirkens voktere" arvostelu); Talonen 1988a, 89-90, 129-135, 142-144.

¹⁴⁰⁵ Bergroth 1892, 377-383; 1903, 852-862.

¹⁴⁰⁶ *Oma Maa* IV 1909, 506 - 519. (J. A. Maunu: Lars Levi Laestadius ja laestadiolaisuus); Kolkuttaja-lehdessä ilmestyi vuonna 1909 J. F. Hellmanin arvostelu Maunun artikkeleista (Kolk 7/1909, 97 - 101). J. A. Maunu käsittelee lestadiolaisuutta lahkoliikkeenä vielä vuoden 1917 seurakuntakertomuksessa, vaikka lausunto oli muuten myönteinen: *Lestadiolaiset osoittaneet raittiutta ja vakavuutta*. (MMA. LSKA. KivKA. II Dd. srkert. huhtikuussa 1917).

Lahkoista vanhin on täällä lestadiolaisuus, jonka kiihko lie täällä niin kuin muuallakin asettunut. Sitten kun sen johtajat ymmärsivät, että olivat väärää oppia ajaneet, kun vaativat synnin tunnustusta lahkon keskuudessa ja sitten julistivat synnit anteeksi. Ne ovat taantuneet ja lähenneet yhä enemmän Raamatun ja kirkomme oppia.¹⁴⁰⁷

Laatokan Karjalassa vanhoillislestadiolaisten keskuudessa lyhyen aikaa esiintynyt separaatiohanke nousi esille seurakuntakertomuksissa ainoastaan Käkisalmissa¹⁴⁰⁸ ja Uukuniemellä.

Lestadiolaisuuden kaikki haaraumat osoittautuivat lopulta uskollisiksi kirkon jäseniksi huolimatta uuden eriuskolaissäädännön mahdollistamasta kirkosta eroamisesta. Vaikka esimerkiksi Kymissä lestadiolaisuutta käsiteltiin eriuskoisten nimikkeen alla, heistä todettiin: *Täällä olevat lestadiolaiset ovat jokseenkin kirkollismielisiä.*¹⁴⁰⁹ Vähitellen siirryttiin lestadiolaisuutta käsittelemään seurakuntakertomuksissa ja piispantarkastuksissa kirkon herätysliikkeenä. Esimerkiksi Joensuussa muutos tapahtui vuoden 1920 piispantarkastuksessa, jossa todettiin: *He epäilemättä paikkakunnalla kristillisyyttä valvoovat, ettei siitä suola puuttuisi ja niin laimentuisi.*¹⁴¹⁰ Vielä vuonna 1917 kirkkoherra Anselm Pärnänen käsiteli lestadiolaisuuden yhdessä pelastusarmeijan, adventistien, teosofien ja vapaakirkollisten kanssa.¹⁴¹¹ Etelä-Karjalassa Taipalsaarella muutos tapahtui vuoden 1921 seurakuntakertomuksessa. Kymenlaaksossa käsiteltiin Kotkan seurakuntakertomuksessa lestadiolaisuus neutraalisti uskonnollisena suuntana jo vuonna 1912 evankelisuuden ohella.¹⁴¹² Valkjärvelläkään lestadiolaisia ei pidetty enää vuonna 1914 lahkona, vaan heistä todettiin: *Myöskin lestadiolaisuutta on olemassa, vaan sekin on kehittynyt parempaan päin, niin ettei ole kuin hyöää sanottavana.*¹⁴¹³

Samaan aikaan, kun papiston asenteessa lestadiolaisuutta kohtaan tapahtui lientymistä, myös herätysliikkeen sisällä kehitys edesauttoi suhteiden paranemista. Ennen kaikkea uudenheräyksen asenne luterilaiseen kirkkoon ja sen papistoon muodostui hyväksi. Liikkeen organisoituminen SLLH:ksi ja aktiivinen tuki kirkon ulkolähetystyölle loi myönteistä mielikuvaa papiston parissa. Uusiheräys sai myönteisiä arvioita papistolta rajoittaessaan julkisen synnin-

¹⁴⁰⁷ MMA. VTA. Ej:1. Käkisalmen ptpk 5 - 7.8.1903. Piispan tulkinta synninpäästöstä luopumisesta johtuu uudenheräyksen piirissä esiintyneestä varovaisesta absoluution käytöstä.

¹⁴⁰⁸ Kirkkoherra Konstantin Helén toteaa vuoden 1909 seurakuntakertomuksessa: Laestadiolaiset ovat hiljaisia seurakunnan keskuudessa toimivaa väkeä eikä heidän toiminnastaan ole muuta kuin hyvää sanottavaa. Muutamia heistä on kuitenkin sellaisia, jotka erottautuen ei ainoastaan kirkosta vaan myöskin toisista laestadiolaisista ajattelevat oman seurakunnan perustamista (MMA. VTA. Ej:1. Käkisalmen srkert 25.9.1909 (Konstantin Helén).

¹⁴⁰⁹ MMA. VTA. Ej:1. Kymen srkert 22.7.1907 (K.R.Bonsdorff).

¹⁴¹⁰ JoKA. II Cf. Ptpk 25 - 28.9.1920 (Otto Immanuel Colliander).

¹⁴¹¹ JoKA. II Dd:2. srkert. synodaalokokousta varten 1917.

¹⁴¹² MMA. VTA. Ej:2. Taipalsaaren srkert 13.8.1921 (F. V. Hannus); Ej:5. Kotkan srkert 27.4.1912 (J. Ripatti).

¹⁴¹³ MMA. LSKA. II Ef. Rovastintarkastusptk. 6. - 8.5.1914.

päästön käyttöä.¹⁴¹⁴ Tutkimusalueen seurakunnissa papisto määritteli lestadiolaisuuden kuitenkin pääasiassa joko eriuskolaisuudeksi tai lahkoksi.¹⁴¹⁵ Vuosien 1901-1916 välisenä aikana näin tehtiin neljässätoista tapauksessa. Seitsemässä seurakuntakertomuksessa liike määriteltiin *kirkon ystäväksi* tai pelkästään uskonnolliseksi liikkeeksi. Vaikka lestadiolaisuutta pidettiin vielä pääasiassa lahkona, olivat siitä annetut muut maininnat yleensä vain myönteisiä. Seurakuntakertomuksissa kerrottiin lestadiolaisten viettävän *hiljaista, rauhallista elämää*¹⁴¹⁶ tai olevan *hiljaisia ja pitävään hartauskokouksiaan keskinäiseksi rakennukseksi*.¹⁴¹⁷ Vaikka lestadiolaisuus luokiteltiin lahkoksi, saatettiin siitä antaa myönteisempi arvio kuin esimerkiksi evankelisuudesta:

Visitaattori sanoi hänelle ilmoitetun, että laestadiolaiset ovat osoittautuneet hiljaisiksi ja kirkosta luopumattomiksi, niinkuin he eivät elämässäänkään ole antaneet moitteen syytä. Sitävastoin on tuo evankelinen lahko osoittanut, kuten luonnollista on, monessa suhteessa ikäviä hedelmiä, kuten hyväksytään sellaisia periaatteita kuin; kun vain uskot, olet kristitty, niin elä kuinka tahdot.¹⁴¹⁸

Papistossa oli myös henkilöitä, jotka itse kuuluivat herätysliikkeeseen tai joilla oli erittäin myönteinen asenne. Aikaisemmin on jo viitattu useissa Viipurin läänin seurakunnissa toimineiden lestadiolaispappien Johan Theodor Bäckmanin ja Vilhelm Ferdinand Fagerlundin panokseen herätysten leviämisessä ja liikkeen kannatuksen vakiintumisessa.¹⁴¹⁹ Myös Vilhelm Ferdinand Fagerlundin nuorempi veli Bror Emil toimi pappina Kannaksella.¹⁴²⁰ Lyhyen ajan oli Karja-

¹⁴¹⁴ MMA. VTA. Ej:1. Käkisalmen ptptk. 5-7.8.1903.

¹⁴¹⁵ Ks. MMA. LSKA. RusKA. De.1; Sortavalan msrKA. II C.n.7.

¹⁴¹⁶ MMA. VTA. Ej:5. Säkijärven srkert. 18.4.1912 (F. A. Carpen).

¹⁴¹⁷ MMA. VTA. Ej:5. Kotkan srkert. 27.4.1912 (J. Ripatti).

¹⁴¹⁸ MMA. LSKA. MuoKA. II Cf:3. Ptptk 18-21.7.1903 (Otto Immanuel Colliander). Piispa Colliander vertaili evankelisuudessa ja lestadiolaisuudessa tapahtunutta kehitystä lausuen huolensa evankelisuudessa esiintyneistä virtauksista: *Ns. äärimmäinen evankelinen suunta näyttää yhä enemmän luopuvan kirkosta ja muuttuvan sille vihanieliseksi, jota vastoin laestadiolaisista annetaan se todistus, että he yhä enemmän tyyntyvät ja lähenevät kirkkoa* (Colliander 1913, 194-195).

¹⁴¹⁹ Raittila 1967, n:ot 575 ja 608. Fagerlund oli saarna-apulaisena Koivistolla 1890-1891, ylimääräisenä pappina Koivistolla 1895-1898, Sortavalassa (1898-1900), Räisälässä (1900) sekä kappalaisena Antreassa 1914-1921 (Helasvuo 1949, 112; Simonen 1951, 72; Kansanaho 1953, 82-83; Pakkanen 1960, 40-41). Bäckman toimi ylimääräisenä pappina Koivistolla 1890-1894 (Kansanaho 1953, 82-83), Sortavalassa 1894-1896 ja 1900-luvun alussa Antreassa.

¹⁴²⁰ Bror Emil Fagerlund toimi Antrean seurakunnan v.t. kirkkoherrana 1900-1901, papiston apulaisena Räisälässä 1901-1902 ja Muolaassa 1903. Hän kuoli 33-vuotiaana keuhkotautiin vuonna 1903. Hänen vanhempansa olivat lestadiolaisia ja ilmeisesti myös Bror Emil Fagerlund oli omaksunut vanhempiensa uskonvakaumuksen. Epäsuora viittaus tästä on hänen muistokirjoituksessaan (Pöytäkirja, joka laadittiin Savonlinnan hiippakunnan toisessa lakimääräisessä pappeinkokouksessa syysk. 3-6 päivänä 1907. Liite IV, 4). Samoin lestadiolaisperinteestä löytyy maininta hänen kuulumisestaan herätysliikkeeseen (KA. SKHSA. YLK. Kansio 9, Aurora Viitakankaan hst.). Tätä käsitystä vahvistaa, että Bror Emil Fagerlund oli usean 1890-luvun puoli-

lassa ylimääräisenä pappina Savitaipaleella, Rääkkylässä ja Sortavalassa vuosina 1897-1901 Kaarle Albert Lauri (1865-1942), jolla oli hajaannusten jälkeen yhteyksiä sekä vanhoillislestadiolaisuuteen että uuteenheräykseen. Hän ei osallistunut kovin aktiivisesti lestadiolaisten toimintaan.¹⁴²¹ Liikkeeseen sitoutumattomista papeista Säkkijärven kirkkoherra Frans Alfred Carpén tuki herätysliikkeen toimintaa seurakunnassaan.¹⁴²² Erityisen kielteisesti lestadiolaisuuteen suhtautui 1900-luvun puolella enää vain Uukuniemen kirkkoherra Alexander Gustaf Walle. Hänen johdollaan Uukuniemen kirkkoneuvosto kielsi muun muassa maallikkosaarnaaja Pekka Muukkosta puhumasta seuroissa niinkin myöhään kuin vuonna 1903.¹⁴²³

Herätysliikkeen eri suuntausten piirissä keskusteltiin suhteesta kansankirkkoon heti ensimmäisten järjestäytymiskokousten yhteydessä. Vanhoillislestadiolaisten asenteesta on ollut jo aikaisemmin puhetta, kun luvussa 3.4.3.1. käsiteltiin Karjalan ja Pohjois-Savon separaatiohanketta.¹⁴²⁴ Suhde kansankirkkoon oli keskustelun aiheena useissa myöhemmissäkin vuosikokouksissa ja saarnaajien kokouksissa. Vuoden 1909 kokouksessa asia tuli esille kemijärveläisen saarnaaja Kalle Helistenin¹⁴²⁵ vastauksessa kaukolalaisen Akseli Hokkasen kysymykseen: *Sopiiko kristityn ottaa osaa valtiopäivävaaleihin?* Helistenin puheenvuorossa katsottiin kirkolla olevan yhdessä valtiovallan kanssa herätysliikettä ja sen toimintaa suojaava tehtävä:

Mutta nyt on Jumala säilyttänyt meitä, niinkuin linnunpoikia, kahden kuoren sisällä. Linnunpoikakin se kehittyi kahden kuoren sisällä niinkuin mekin. Kristillinen esivalta on toinen kuori ja kristillinen kirkko on toinen. Jos nämä puhkaistaan, niinkuin pimeyden voimat nykyään siihen työtä tekevät, silloin tulee meille paratiisiin lähtö.¹⁴²⁶

välissä Lappeenrannan seudulla kastetun lestadiolaisperheen lapsen kummi. (MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920).

¹⁴²¹ Neovius 1898, 56; Raittila 1967, n:o 618; SL 3/1912, 51-54; HÄ 3/1922, 38-61. Ptk. laestadiolaisen uudenheräyksen saarnamiesten ja pappien kok. Helsingissä 8-12.11.1921.

¹⁴²² Kirkkoherra Carpén (1850-1920) oli syntynyt lestadiolaisuuden vahvalta alueelta Kuivaniemeltä. Hänet valittiin Kittilään vuonna 1881 kirkkoherraksi, jossa tehtävässä hän toimi Säkkijärvelle tuloonsa (1898) saakka. Viimeiset kuusi vuotta hän toimi Kittilässä ollessaan Lapinmaan rovastikunnan lääninrovastina. Rovasti Carpénin muistokirjoituksessa painotetaan voimakkaasti, ettei hän varsinaisesti kuulunut lestadiolaiseen herätysliikkeeseen huolimatta monista hyvistä suhteista liikkeeseen ja siihen samaistuviin ystäviin. Kirkkoherra Carpénin pappila toimi jopa vanhoillislestadiolaisten lähetysmiesten etappipaikkana (Pöytäkirja tehty Savonlinnan hiippakunnan viidennessä lakimääräisessä pappeinkokouksessa Savonlinnassa lokakuun 10-13 p:nä 1922. Liitteet, 79; SRKA. C:2. Lähetystoimen päätoimiston johtokunnan kok. 12.10.1913, § 29).

¹⁴²³ Vainikainen 1969, 42-43, MVK. Juho Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Maija Matikaisen hst. 10.4.1976.

¹⁴²⁴ Vkokptk 1906, § 4; Vkokptk 1907, § 3.

¹⁴²⁵ Raittila 1967, n:o 91.

¹⁴²⁶ Vkokptk 1909, 6,15.

Vuoden 1917 vuosikokouksessa oli valtion ja kirkon välinen suhde esillä. Tällöin vahvistettiin vuoden 1906 kokouksen päätös, jonka mukaan *kristittyjen ei sovi erota valtiokirkosta*.¹⁴²⁷

Suhde evankelisluterilaiseen kirkkoon joutui uudelleen puntariin uskonnonvapauslain toteuttamisen yhteydessä 1920-luvun alussa. Uusi uskonnonvapauslaki hyväksyttiin 7.10.1922 selvällä äänten enemmistöllä. Se astui voimaan vuoden 1923 alussa. Vaikka vanhoillislestadiolaisuus pysyi kirkossa, oli joillakin tahoilla jo valmisteltu mahdollisuutta oman lestadiolaisen vapaakirkon perustamiseen. Pastori ja kansanedustaja Jaakko Seppänen (1881 – 1938) oli Vilho H. Kiviojan muistelun mukaan laatinut mallin perustettavalle kirkkokunnalle. Esikuvana oli Amerikan lestadiolaisten toimintamalli. Myös kansanedustaja, ministeri ja maallikkosaarnaaja Kalle Aukusti Lohi oli Kiviojan mielestä lestadiolaiskirkon puuhaaja.¹⁴²⁸ Huolimatta aikaisemmista päätöksistä pysyä kirkossa, pulpahti kysymys esille uudestaan muuttuneessa tilanteessa joillakin paikkakunnilla. Esimerkiksi toukokuussa vuonna 1923 joukko Kinnulan ”kristityitä” kritisoi luterilaisessa kirkossa pysymistä kirjeessään Siionin Lähetyslehden toimitukselle:

Tästä lehdestä näimme, että lähetystoimen johtokunta ynnä muita kristityitä Oulussa ovat päättäneet, että ei ole mitään syytä erota valtiokirkosta, vaan päinvastoin syytä pysyä siinä, ja että tätä käsitystä tukee monet jumalansanan paikat. Me emme ole sellaisia jumalansanan paikkoja löytäneet, emmekä jumalansanasta saaneet sitä käsitystä, että väärä profetia on tuettava ja kannatettava. Olisimme sen tähden kiitollisia, jos meille nuo jumalansanan paikat ilmoitettaisiin, sillä mekin haluamme osoittaa kuuliaisuutta jumalansanalle. Oman käsityksemme tukemiseksi esitämme luettavaksi Hesekielin 34. luvun, joka sopii nykyajankin palkkapaimeniin.¹⁴²⁹

Samoihin aikoihin myös Pyhännällä 23 vanhoillislestadiolaista erosi kirkosta. Aloitteellisina olivat Amerikassa siirtolaisina olleet perheet, jotka olivat tottuneet siihen, ettei heiltä peritty muita kirkollisia maksuja kuin toimitusmaksut. Taustalla oli myös seurakunnan kirkkoherran kielteinen asenne herätysliikkeen sekä paikallisen saarnaajan (Kaaperi Halonen) voimakas kirkkokritiikki. Karjalassa ei ollut kirkostaeroamispyrkimyksiä tässä vaiheessa.¹⁴³⁰

Kirkostaeroamishankkeisiin ja uuteen lainsäädäntöön otettiin kantaa vanhoillislestadiolaisten vuosikokouksessa Kajaanissa 27 – 29.6.1923. Vuosikokousta ennen oli 17.6.1923 Ouluun kokoontunut osa keskeisimmistä vanhoillislestadiolaisista saarnaajista ja papeista pohtimaan tilannetta. Kokousta johti valtio-

¹⁴²⁷ Vkokptk. 1917, 13.

¹⁴²⁸ Reijonen 1980, 255 – 257, 262 – 263, 304 – 306; *Jouko Talosen* mukaan K. A. Lohen kannanotoissa heijastui maalaisliiton perinteinen antiklerikalismi sekä lestadiolaisuuden ja evankelisluterilaisen kirkon jännitteet. Sekä Lohen että Jaakko Seppäsen eduskunnassa käyttämistä puheenvuoroista puuttui vanhoillislestadiolaisuuden perinteinen ns. kahden kuoren oppi esivallasta (Talonen 1988, 264).

¹⁴²⁹ SL 1922, 168 – 169; OMA. Laestadiana 10. O. H. Jussilan kokoelma. 6.5.1923 (Useita Kinnulan kristityitä . Puolesta E. Lindholm, Kalle Vasalampi).

¹⁴³⁰ OMA. Laestadiana 10. Ed:2. Muistiinpanot Pyhännästä.

päivämies Juuso Runtti Kiimingistä. Kokouksen yksimielisessä päätöslauselmassa todettiin:

Pysymme sen kirkon helmassa, jonka kirjoihin merkityt olemme niin kauan kuin sakramenttien pyhyys ja uskonopin tunnustuskirjojen mukainen oppi säilyy kirkossamme, eikä meitä uskomme tähden pakoiteta kirkosta eroamaan.

Kajaanin vuosikokous yhtyi Oulun kokouksen lausuntoon ja se totesi: *Kirkosta eroamiseen tähtäävää henkeä pidetään antikristillisenä ja tuomittavana, ilmenipä se missä muodossa tahansa.* Kajaanin vuosikokous saattoi päätökseen sen keskustelun, jota vanhoillislestadiolaisuudessa oli vuodesta 1906 alkaen käyty kuulumisesta evankelisluterilaiseen kirkkoon. Liike pysyi uskollisena kansankirkolle.¹⁴³¹

Esikoislestadiolaisuuden muita lestadiolaissuuntia kielteisempi asenne kansankirkkoon säilyi koko tarkasteluajanjakson. Vaikka paikallisseurakuntien papisto suhtautui liikkeeseen jo varsin myönteisesti, jatkui epäluulo liikkeen keskuudessa pitkään. Koska kaikki herätysliikkeeseen kuuluneet papit liittyivät hajaannuksissa vanhoillislestadiolaisuuteen, uuteenheräykseen tai yksinäistyivät, jäi esikoislestadiolaisuus kokonaan maallikkosaarnaajien johtoon. Näin se jäi asemaan, jossa epäluuloiselle asenteelle oli olemassa konkreettinen lähtökohhta.¹⁴³² Myös tutkimusalueen seurakuntien papiston laatimat seurakuntakertomukset vahvistavat yllä esitettyä kuvaa.¹⁴³³

Kuten aikaisemmin on todettu, oli uudenheräyksen suhtautuminen kansankirkkoon lestadiolaissuunnista myönteisin. Liikkeen järjestäytyminenkin tapahtui "kirkollisen" lähetysjärjestön Suomen Lähetysseuran alajärjestönä.¹⁴³⁴ Suurlakon jälkeen, jolloin julkisuudessa olivat esillä voimakkaat kirkon vastaiset virtaukset, alettiin uudenheräyksen piirissä arvostaa luterilaista kirkkoa kansan uskonnollisena kasvattajana. Tästä huolimatta saatettiin kirkkoa ja sen papistoa arvostella siitä, että *heräämättömiä vahvistetaan heidän väärään sieluntilaansa.*¹⁴³⁵ Liikkeen piirissä katsottiin, että lestadiolaisuuden tulisi jäädä kirkkoon, sillä *kirkkomme kaipaa yhä vielä sitä valoa ja suolaa, mikä rovasti Laestadiuksesta on alkunsa saanut.* Luterilaiseen kirkkoon kuulumisesta nähtiin olevan hyötyä myös herätysliikkeen leviämiskanavana: *Jos herätysliikkeemme henki pääsee valloit-*

¹⁴³¹ Hulkko 1956, 121 - 122.

¹⁴³² Raittila 1984, 218-219; Talonen 1988a, 74.

¹⁴³³ Esikoislestadiolaisuus ei missään seurakunnassa ollut ainoa lestadiolaissuunta lukuun ottamatta Taipalsaarta. Niissä seurakunnissa (Antrea, Viipuri, Ruokolahti, Lappee, Lappeenranta, Savitaipale, Kymi, Hamina, Muolaa, Joensuu, Kontiolahti, Eno), joissa esikoislestadiolaisuutta oli muitten lestadiolaissuuntien rinnalla, sitä ei yleensä eritelty. Näin ollen sen suhteesta kirkkoon on vaikea tehdä seurakuntakertomusten perusteella kovin pitkälle meneviä päätelmiä. Eristäytyminen kirkon toiminnasta löi kuitenkin ilmeisesti leimansa esikoislestadiolaisuuden toimintaan vielä 1910-luvulla, kuten Taipalsaaren seurakuntakertomuksen kommentista - "pysyvät erillään kirkosta"- käy ilmi (TaiKA. srkert. 1.7.1912. Otto Kolehmainen).

¹⁴³⁴ Kolkuttajan Lähetysseuran 4/1907, 2-6; Vartijan Äänen Joulu 1952, 10-12; Kupsala 1995, 68 (huom. virheellinen ajoitus).

¹⁴³⁵ Virkkala 1945, 144-146.

tamaan sijaa kirkoissamme, saa se paljon laajemmat mahdollisuudet leviämään myös kansamme keskuudessa.¹⁴³⁶

Myönteiset lausunnot lestadiolaisuudesta lisääntyivät koko ajan. 1930-luvulla kerrottiin lestadiolaisten ja evankelisluterilaisen kirkon suhteiden olevan hyvä mm. Harlussa, Joensuussa, Pielisensuussa, Polvijärvellä, Tohmajärvellä ja Värtsilässä.¹⁴³⁷ Äyräpäässä lestadiolaisten kerrottiin *suhtautuvan terveellisesti seurakuntaelämään ja innolla osallistuvan pyhäkoulutyöhön*. Heidän todettiin lisäksi olevan seurakunnassa *hyvänä suolana*.¹⁴³⁸ Pyhäjärvellä liikkeen mainittiin vaikuttavan *hengellisesti elvyttävästi*.¹⁴³⁹ Muutamista seurakunnista löytyy myös liikettä arvostelevia mainintoja. Niissä kritiikkiä saavat sekä vanhoillislestadiolaiset että esikoislestadiolaiset. Vanhoillislestadiolaisten kerrottiin paikoin vieroksuvan seurakunnan yhteistä elämää. Jännitettä papiston ja vanhoillislestadiolaisten välillä näyttää olleen Käkisalmen seudulla. Käkisalmen kirkkoherra Heikki Repo totesi vuoden 1928 seurakuntakertomuksessa rauhanyhdistyksen jokavuotisissa suurissa ”juhliissa” esiintyvän *separatistista henkeä*.¹⁴⁴⁰ Esikoislestadiolaiset saivat moitteita Enossa, Kontiolahdella ja Pielisjärvellä. Enossa kirkkoherra Antti Juho Tuovinen totesi: *esikoisuus vieroksuu yleistä seurakuntaa, opetus on tunnepitoista, esitys voi olla räikeääkin*. Pielisjärvellä lestadiolaisia syytettiin repivästä vaikutuksesta seurakunnassa.¹⁴⁴¹ Huolimatta ajoittaisista jännitteistä näyttävät papiston ja lestadiolaisten suhteet olleen pääosin hyvät. Uudestaheräyksestä ei löydy yhtään kriittistä lausuntoa koko tutkimusalueelta. Joensuun seurakuntakertomuksessa vuosilta 1937 – 1941 todettiin:

Niin kutsutut uusheränneet lestadiolaiset ovat lähinnä kirkkoa, sen jälkeen vanhoilliset ja esikoislestadiolaiset, jotka viime mainitut arvostelevat eniten kirkkoa.¹⁴⁴²

Edellinen lausunto kuvastaa hyvin lestadiolaisuuden eri haaraumien suhdetta evankelisluterilaiseen kirkkoon 1930-luvulla.¹⁴⁴³

¹⁴³⁶ HÄ 6/1922, 101-103 (Väinö Havas: Suhteemme kansankirkkoon).

¹⁴³⁷ MMA. VTA. Ej:5. Harlun srkert 5.5.1938; JoKA. II Dd:2. 20.8.1931, 14.4.1932, 31.3.1937 ja 9.5.1942 (Anselm Pärnänen); Tohmajärvi KA. II D.d:1. 16.3.1937 (K.Kalke); Värtsilä KA. II Dd:1. srkert. 20.4.1942; PieKA. II Dd:1. 14.4.1932; 20.9.1934; 16.3.1937; 20.5.1942 (A.E.Ruuskanen).

¹⁴³⁸ MMA. VTA. Ej:5. Äyräpään srkert 4.5.1932 (J.O.Markkola).

¹⁴³⁹ MMA. VTA. Pyhäjärven srkert 30.4.1933 (Karl Wiika).

¹⁴⁴⁰ MMA. VTA. Ej:5. Kaukolan srkert 27.4.1939 (Fors); Käkisalmen srkert elokuussa 1928 (Heikki Repo).

¹⁴⁴¹ MMA. VTA. Ej: 3. Enon srkert 8.8.1932 (Antti Juho Tuovinen); Kontiolahden srkert 6.8.1932 (A. K. Saarela); Pielisjärven srkert 10.8.1932 (Kaarlo Johannes Korpitie). Pielisjärven seurakuntakertomuksessa lestadiolaisuuden kerrotaan olevan vanhoillislestadiolaisuutta, joka ei voi pitää paikkaansa. Seurakunnan alueella ei asunut kuin muutamia vanhoillislestadiolaisia. Sen sijaan esikoislestadiolaisuus sai vähitellen yhä laajempaa kannatusta. Kirkkoherra lienee sekoittanut vanhoillislestadiolaisuuden ja vanhalestadiolaisuuden, jota nimitystä esikoislestadiolaiset käyttivät termin esikoisuus ohella.

¹⁴⁴² JoKA. II Dd:2. srkert 9.5.1942 (Anselm Pärnänen).

4.1.3 Kirkolliset luottamustehtävät

Lestadiolaisuus ei saanut Viipurin läänin yhdessäkään pitäjässä eikä Pohjois-Karjalassa väestön enemmistöä taakseen. Näin ollen niiden lestadiolaisten, jotka halusivat tulla valituiksi kirkollisiin luottamustehtäviin, täytyi saada laajaa kannatusta myös herätysliikkeeseen kuulumattomilta henkilöiltä. Herätysten alkuvaiheessa annettiin lestadiolaisuudesta lehdistössä erittäin negatiivinen kuva. Tämän olisi luullut estäneen lestadiolaisten valinnat. Heitä kuitenkin oli muutamissa pitäjissä seurakunnallisissa luottamustehtävissä. Esimerkiksi Lappeen pitäjässä oli useita lestadiolaisia pyhäkoulunopettajia¹⁴⁴⁴ ja kylänvanhimpia¹⁴⁴⁵. Samoin olivat lestadiolaiset pyhäkoulunopettajina ja kylänvanhimpina ainakin Taipalsaarella¹⁴⁴⁶, Koivistolla¹⁴⁴⁷ ja Pyhäjärvellä.¹⁴⁴⁸ Lestadiolaisten toimiminen pyhäkoulunopettajina aiheutti paikoin myös kielteisiä reaktioita.¹⁴⁴⁹ Kirkkoneuvostoihin valittiin lestadiolaisia jo 1800-luvulla. Tuomas Kuittinen pääsi Nurmeksen kirkkoneuvostoon jo 32-vuotiaana vuonna 1878. Antti Kinnunen oli Liperin kirkkoneuvoston jäsen vuodesta 1891 alkaen ja lisäksi virkatalolautakunnan jäsenenä vuodesta 1901. Saarnaaja Antti Korhosen samanniminen lestadiolainen isä valittiin kirkkoneuvostoon vuonna 1887.¹⁴⁵⁰ Saarnaaja Juho Virolai-

¹⁴⁴³ Lumivaarassa syntyi 1930-luvulla ristiriitoja uudestiheränneiden ja joidenkin seurakuntalaisten välillä. (RVK. Veikko Vannisen kirje Paavo Kiurulle 16.2.1982 ja Paavo Kiurun kirje Veikko Vanniselle 20.2.1982)

¹⁴⁴⁴ Lempiälän pyhäkoulunopettajana toimi lestadiolainen talollinen Elias Loiri ja Haapajärven pyhäkoulunopettajana kylän herätysten johtajaksi mainittu talollinen Filip Meuronen (LaKA. IIB; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920; Einari Meurosen hst. 9.1.1992).

¹⁴⁴⁵ Monolan kylänvanhin oli lestadiolainen Aleksanteri Mononen ja Haapajärven kylänvanhimpana toimi kylän lestadiolaisten puuhämiehenä ollut Antti Keskisaari (LaKA; AS 1908, 184-186; Elsa Kuokkasen hst. 2.3.1990).

¹⁴⁴⁶ Muukkolan kylänvanhimpana oli 1890-luvulla lestadiolainen Johan Muukkonen (1848-1919), jonka nimi esiintyy Lappeenrannan esikoislestadiolaisten rukoushuoneen asiakirjoissa. Hän oli mahdollisesti Matti Kuulan (SS 8/1889, 154) mainitsema Muukkola Taipalsaareltä (TaiKA).

¹⁴⁴⁷ Lestadiolaisia olivat kylänvanhimmissa seuraavat: Hyttölässä Matti Kala, Harilaisessa Joel Harilainen ja Patalassa Matti Talo. He toimivat kotikylissään myös seurakunnan pyhäkoulunopettajina. Lestadiolaisia pyhäkoulunopettajia olivat lisäksi Herman Vähäkarjaluo, Aatami Kallonen ja Matti Alatalo Humaljoelta sekä Matti Passoja Saarenpäästä (Luukka 1964a, 123-124). Heistä Matti Passoja kuitenkin lestadiolaistui vasta 1920-luvulla.

¹⁴⁴⁸ Riiskan kylän Simolan talon lestadiolaisisäntä Antti Kukko (1869-1954) toimi lautamiehenä, palovakuutusasiamiehenä, ja hän oli pitkäaikainen kirkkovaltuuston jäsen (Kukko 1980, 240).

¹⁴⁴⁹ Pyhäjärven seurakunnan jäsen talollinen Matti Paukku esitti paheksuntansa siitä, että "tämän suunnan (lestadiolaisuuden) levittäjät pitävät myöskin pyhäkoulua, jonka kautta he koettavat istuttaa oppisuuntaansa kasvavaan sukupolveen." (KA. PTA. Cf: 12. Pyhäjärven ptptk 6-9.10.1896).

¹⁴⁵⁰ LipKA. IV D:3 Kirkkoraadin pöytäkirjat 8.9.1873 - 14.5.1910; Saloheimo 568, 614, 729; Mäntylä 1953, 17, 26.

nen nousi Käkisalmen kirkkoneuvostoon vuonna 1899.¹⁴⁵¹ Joissakin seurakunnissa lestadiolaiset eivät tulleet valituiksi seurakunnallisiin luottamustehtäviin, vaikka heillä oli samaan aikaan yhteiskunnallisia tehtäviä. Tästä on selkeä esimerkki Joensuun seurakunta, jossa yhtään lestadiolaista ei ollut kirkkoneuvostossa 1800-luvun lopulla eikä 1900-luvun alussa.¹⁴⁵² Niissäkin seurakunnissa, joissa lestadiolaisia valittiin, kukaan ei noussut keskeiseksi seurakunnalliseksi vaikuttajaksi, kuten esimerkiksi kirkonkokousten puheenjohtajaksi.

1900-luvun puolelle siirryttäessä lestadiolaisten määrä seurakunnallisissa luottamustehtävissä alkoi lisääntyä. Joensuussa uuden kirkon rakennustoimikuntaan valittiin vuonna 1899 lestadiolaiset kultaseppä Arthur Mauritz Björklund ja puuseppä Paavo Kainulainen. Enossa kirkkoneuvostoon tuli vuonna 1900 uudestiherännyt saarnaaja Antti Pölönen, joka oli tehtävässä kuolemaansa (1909) saakka. Samassa yhteydessä kirkkoneuvostoon valittiin myös Matti Kärki ja Heikki Ikonen, jotka olivat luultavasti lestadiolaisia. Kaksi vuotta myöhemmin kirkkoneuvoston jäseneksi nousi uudestiherännyt Pentti Hirvonen ja vuonna 1906 uudestiheränneisiin lukeutunut saarnaaja Heikki Ihalainen. Pentti Hirvonen oli neuvoston jäsenenä vuoteen 1910 saakka, Heikki Ihalainen vuoteen 1931 asti.¹⁴⁵³ Muualla selkeä muutos lestadiolaisuuden ”hovikelpoisuuden” suuntaan tapahtui 1910-luvun lopulla. Enon seurakunnan tavoin alkoivat varsinkin uudestiheränneet nousta seurakunnallisiksi luottamushenkilöiksi.¹⁴⁵⁴ Uudestiherännyt Antti Pulkkinen valittiin Valkjärven kirkkoneuvostoon vuonna 1908.¹⁴⁵⁵ Uudenkirkon kirkkoneuvostoon valittiin ensimmäinen lestadiolainen, uudestiherännyt Salomon Nikkanen vuonna 1908, ja ensimmäiset vanhoillislestadiolaiset Ville Koli vuonna 1910, Salomon Muurinen vuonna 1912 ja Ville Hussi vuonna 1916.¹⁴⁵⁶ Käkisalmen seurakunnassa nousi kirkkoneuvostoon uudestiherännyt Juho Kokko vuonna 1914 ja hänen uskonveljensä August Pohjolainen kaksi vuotta myöhemmin.¹⁴⁵⁷ Pitkärantalainen esikoissaarnaaja Oskari Erkkilä valittiin Impilahden kirkkoneuvostoon vuosiksi 1929 – 1942 ja kirkkovaltuustoon vuosiksi 1931 – 1942.¹⁴⁵⁸

Monissa seurakunnissa lestadiolaiset muodostivat 1920-luvulta alkaen ja varsinkin 1930-luvulla merkittävän osan kirkollisista luottamushenkilöistä. Vii-

¹⁴⁵¹ MMA. LSKA. KäKA. II Ca:4. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1890 – 1917. Juho Virolainen oli kirkkoneuvostossa vuodet 1899 – 1910.

¹⁴⁵² Könönen 1904, 374 – 375.

¹⁴⁵³ SLK. Muistiinpanot Enon kirkkoneuvoston ja kirkonkokousten pöytäkirjoista.

¹⁴⁵⁴ Könönen 1904, 377.

¹⁴⁵⁵ MMA. LSKA. ValKA. Ca. Kirkonkokousten ptkt.

¹⁴⁵⁶ MMA. LSKA. UusKA. II Ca:1. Pitäjän ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1893 – 1939.

¹⁴⁵⁷ August Pohjolan luottamustehtävästä tuli varsin pitkä, sillä hän oli kirkkoneuvoston jäsen 1916 – 1947 eli kuolemaansa saakka. Käkisalmen kirkkovaltuustoon ja –neuvostoon kuului useita henkilöitä, jotka nimen perusteella (mm. useita Kaasalaisia) voisi olettaa kuuluneen lestadiolaisyhteisöön. Heidän tarkempi identifioimisen sa ei kuitenkaan ole mahdollista, koska seudulla asui useita samannimisiä henkilöitä. (MMA. LSKA. KäKA. II Ca:4 – Ca:6. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1890 – 1950).

¹⁴⁵⁸ ImpKA.

purin tuomiokirkkoseurakunnan hallintoon lestadiolaiset tulivat voimakkaalla panoksella 1930-luvulla.¹⁴⁵⁹ Pastori Kustavi Lounasheimo oli kirkkovaltuutettuna vuodet 1932 – 1940, uudestiheränneet Antti Ovaskainen vuosina 1934 – 1940 ja Kalle Heiskanen vuosina 1934 – 1944, vanhoillislestadiolainen Alfred Keiho vuodet 1934 – 1940 sekä esikoislestadiolainen Antti Vainikka vuosina 1936 – 1940. Ilmeisesti lestadiolaisten vahvan panoksen ansiosta seurakunta tuki vuosittain rauhanyhdistystä 3000 markalla (vuoden 2002 rahassa 940€).¹⁴⁶⁰ Uuden kirkon seurakunnan hallinnossa lestadiolaisilla oli vahva panos. Kirkkoneuvostoon kuuluivat edellä mainitut Salomon Nikkanen (1908 – 1941), Ville Koli (1910 – 1926), Ville Hussi (1916 – 1925) ja Salomon Muurinen (1912 – 1938). Kirkkovaltuuston jäseninä olivat vanhoillislestadiolaiset Mikko Saksi (1933 – 1942), Antti Rasimus (1918 – 1939), Ville Koli (1923 – 1940) ja Salomon Havia (1927 – 1941).¹⁴⁶¹

Viipurin maaseurakunnan kirkkovaltuustoon ensimmäiset lestadiolaiset tulivat vuonna 1920, jolloin uudestiherännyt saarnaaja Kalle Heiskanen ja vanhoillislestadiolainen kauppias Mikko Mononen¹⁴⁶² valittiin maaseurakunnan kirkkovaltuustoon vuosiksi 1920 – 1924.¹⁴⁶³ Kannaksen lestadiolaisuuden vahvimpiin tukikohtiin kuuluneissa Kuolemajärven ja Koiviston seurakunnissa lestadiolaisia oli kirkollisissa luottamustehtävissä varsin vähän. Kuolemajärven kirkkoneuvostossa oli jäsenenä vanhoillislestadiolainen talollinen Aabraham Sirkiä (1870 – 1948) vuosina 1925 – 1933.¹⁴⁶⁴ Koivistolla ensimmäisenä vanhoillislestadiolaisena kirkkovaltuustossa oli talollinen Adam Kallonen Humaljoelta (1923 – 1936). Uudestiherännyt talollinen Pärttyli Kokkala Saarenpäästä valittiin kirkkovaltuustoon vuosiksi 1926 – 1941 ja vuonna 1939 äänestettiin kirkkovaltuustoon lähinnä vanhoillislestadiolainen Jalmari Peltonen Koiviston kauppa-

¹⁴⁵⁹ Lestadiolaiseksi tunnistettavia ei löydy kirkkoneuvoston jäsenien joukosta vuosilta 1873 – 1924. Sen jälkeen kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat puuttuvat vuoteen 1930 saakka. Samoin arkistosta puuttuvat kirkonkokousten pöytäkirjat vuosilta 1880 – 1938. Näin ollen on mahdollista, että lestadiolaisia oli kirkkovaltuutettuina jo ennen vuotta 1930. (MMA. LSKA. Viipurin tmksrKA. II Cb. Kirkkoraadin pöytäkirjat 1873 – 1924.).

¹⁴⁶⁰ MMA. LSKA. Viipurin tmksrKA. II Ca:5. Kirkonkokouksen pöytäkirjat 1879, 1939 – 1943; II Cc:1. Kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1930 – 1934; II Cc:3. Kirkkovaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1935 – 1947.

¹⁴⁶¹ MMA. LSKA. UusKA. II Ca:1. Pitäjän ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1893 – 1939.

¹⁴⁶² Kauppias, räätäli Mikko Mononen syntyi 11.10.1865 Lappeen Simolassa Monolan talossa. Talonväki omaksui lestadiolaisuuden ensimmäisten joukossa koko Kaakkois-Suomessa. Vuonna 1890 Mikko Mononen muutti Viipuriin, jossa hän avioitui lestadiolaisen kauppiantyttären Amanda Charlotta Kajanderin kanssa. Monoset osallistuivat perheineen aktiivisesti Viipurin lestadiolaisten toimintaan. Mikko Mononen kuoli Viipurissa 9.4.1925. (MKK. Kortistot Lappeenrannan ja Viipurin lestadiolaisista; MMA. VKA. ROA. 84/1926. Mikko Monosen perunkirjoitukseen liittyvät asiakirjat.

¹⁴⁶³ MMA. LSKA. Viipurin msrKA. II Cb:1. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1906 – 1922. 1.6. 1920, § 3.

¹⁴⁶⁴ MMA. LSKA. KuolKA. II Ca:3 – 4. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1901 – 1946.

lasta.¹⁴⁶⁵ Kivennavalla valittiin seurakunnan ensimmäiseen kirkkovaltuustoon vuonna 1920 vanhoillislestadiolainen metsänvartija Kustaa Helminen.¹⁴⁶⁶ Teri-joen lestadiolaisilla ei ollut vahvaa panosta seurakunnallisissa luottamustoimis-
sa. Tosin kirkkohallintokuntaan äänestettiin vuonna 1926 uudestiherännyt liik-
keenjohtaja Iisakki Lahtiharju. Hänet valittiin myös lisättyyn kirkkovaltuus-
toon vuonna 1936.¹⁴⁶⁷

Pyhäjärven kirkkovaltuutettuna oli kauan vanhoillislestadiolainen Antti Kukko (1869 – 1954).¹⁴⁶⁸ Valkjärvellä uudestiheränneistä oli Antti Pulkkisen ohella kirkkovaltuustossa metsätyönjohtaja Otto Salo. Lumivaaran seurakunnan kirkkovaltuustossa olivat uudestiheränneet talolliset Jaakko Raninen (1925 – 1933) ja Juho Sihvonen (1933 – 1938).¹⁴⁶⁹ Harlun seurakunnan kirkkovaltuutet-
tuja olivat vanhoillislestadiolaiset: työmies Heikki Onnela vuosina 1923 – 1926,
työnjohtaja Eetu Tuunanen vuosina 1933 – 1936 ja työmies Eino Rouvinen vuo-
sina 1934 – 1947.¹⁴⁷⁰

Säkkijärvestä erotetun Ylämaan seurakunnan hallinnossa oli vanhoillisles-
tadiolaisilla keskeinen asema seurakunnan alkutaipaleella. Seurakunnan kirk-
kovaltuuston pitkäaikaisena puheenjohtajana oli vanhoillislestadiolainen maan-
viljelijä Matti Aapro. Seurakunnan kirkkoneuvoston jäsenenä oli vanhoillisles-
tadiolainen saarnaaja Antti Saarinen. Etelä-Karjalassa ensimmäiset lestadiolaiset
valittiin seurakunnallisiin luottamustehtäviin Lappeenrannassa, jossa uudesti-
herännyt kauppias Pekka Kinnunen äänestettiin kirkkoneuvostoon vuonna
1922. Hän oli tässä tehtävässä vuoteen 1932 saakka. Pekka Kinnunen valittiin
vuoden 1922 lopulla myös kirkkoneuvostoon, johon hän kuului niin ikään vuo-
teen 1932 asti. Vuonna 1924 Lappeenrannan kirkkovaltuustoon äänestettiin toi-
nen uudestiherännyt, kauppias Uno Heiskanen. Hän oli tehtävässä vuoteen
1937 saakka. Kirkkoneuvostoon valittiin vuodesta 1928 alkaen eversti Oskar
Vilkama. Hänelle myönnettiin ero vuoden 1928 lopulla paikkakunnalta pois-
muuton takia. Vuonna 1932 kirkkovaltuustoon äänestettiin kolme esikoislesta-
diolaista: kauppias Kalle J. Hämäläinen¹⁴⁷¹, rouva Eeva Reponen ja puuseppä,
saarnaaja Antti Tolvanen. Heistä Eeva Reponen oli valtuutettuna vuoteen 1956
ja Antti Tolvanen vuoteen 1960 saakka. Eeva Reponen valittiin kirkkoneuvos-

¹⁴⁶⁵ MMA. LSKA. KoiKA. Ca:4. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1916 - 1944. Jal-
mari Peltosen liittyminen lestadiolaisuuteen tapahtui joko 1930-luvun lopulla tai
vasta 1940-luvulla.

¹⁴⁶⁶ Kiuru 1952, 262.

¹⁴⁶⁷ MMA. LSKA. TerKA II Ca:1 – Ca:3. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1903 –
1941.

¹⁴⁶⁸ Kukko 1980, 240.

¹⁴⁶⁹ MMA. LSKA. LumKA. II Ca:2 – 4. Pitäjän ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1923 – 1941.

¹⁴⁷⁰ MMA. LSKA. HarKA. II Ca: 3 – II Ca:5. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1922 –
1943.

¹⁴⁷¹ Kauppias Kalle Juho Hämäläinen kuului haastattelutietojen mukaan aluksi esikois-
lestadiolaisuuteen, mutta ”kirkollistui” vähitellen jättäytyen pois esikoislestadiolai-
suuden toiminnasta. Sen sijaan hänen vaimonsa ja osa lapsista oli aktiivisesti mukana
esikoislestadiolaisten toiminnassa koko ajan. (Einari Koposen hst. 28.3.1992 ja
puhhst. 7.9.1994).

toon vuosiksi 1956 – 1959. Vuonna 1932 lisättyyn kirkkovaltuustoon valittiin esikoislestadiolainen muurari Matti Meuronen. Kirkkovaltuuston varsinaisena jäsenenä hän oli vuodet 1934 – 1944.¹⁴⁷²

Lappeen seurakunnassa eivät lestadiolaiset saavuttaneet yhtä merkittävää asemaa kuin Lappeenrannassa. Vuonna 1922 kirkkovaltuuston lisäjäseneksi valittiin uudestiheränneisiin kuulunut työmies Pekka Hannula.¹⁴⁷³ Lisäksi vuonna 1929 ja 1930 kirkkovaltuuston lisäjäseneksi äänestettiin edellä mainittu kauppias Kalle Juho Hämäläinen.¹⁴⁷⁴ Lestadiolaiset nousivat seurakunnallisiin luottamustehtäviin varhain myös Savitaipaleella, vaikka lestadiolaisten määrä seurakunnassa oli vähäinen. Vuonna 1927 kirkkovaltuustoon valittiin esikoislestadiolainen Adam Heikka Säänjärveltä. Hän oli tässä tehtävässä vuoteen 1956 saakka. Esikoislestadiolainen talollinen Taavetti Mäkelä oli kirkkovaltuuston lisäjäsenenä vuosina 1935 ja 1938.¹⁴⁷⁵

Pohjois-Karjalassa lestadiolaisilla oli edustajia ennen kaikkea Liperin ja Enon kirkkovaltuustoissa. Liperin uudestiheränneistä oli kansakoulunopettaja Artturi Hyttinen useissa seurakunnallisissa luottamustehtävissä. Hän oli kirkkovaltuuston jäsen vuosina 1933, 1937, 1947, 1950 ja 1952, kirkkoneuvoston jäsen vuosina 1947 – 1962, kirkkohallintokunnan varajäsen 1948 – 1953, 1956 – 1959 sekä diakoniatoimikunnan jäsen vuonna 1957.¹⁴⁷⁶ Vanhoillislestadiolainen maanviljelijä ja saarnaaja Paavo Koistinen kuului Liperin kirkkovaltuustoon vuosina 1922 – 1925 ja 1930 – 1959 sekä kirkkoneuvostoon vuosina 1931 – 1964. Toinen vanhoillislestadiolainen maanviljelijä ja saarnaaja Liperin kirkkovaltuustossa oli Antti Jooseppi Asikainen, joka valittiin tehtävään vuonna 1923. Hän oli tehtävässä kuolemaansa (1932) saakka.¹⁴⁷⁷ Liperiläinen kunnallispoliittinen vaikuttaja Antti Juho Silkelä oli mukana vahvasti seurakunnan hallinnossa. Kirkkoneuvoston jäsenenä tämä vanhoillislestadiolainen maanviljelijä oli vuosina 1914 – 1922 ja kirkkovaltuuston jäsenenä vuosina 1926 – 1929 sekä kirkko-

¹⁴⁷² LapKA. Ca:2. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1921 – 1962. Lestadiolaisten panos seurakunnallisissa luottamustehtävissä vahvistui edelleen sotien jälkeen, kun kirkkoneuvostoon ja -valtuustoon valittiin useita vanhoillislestadiolaisia (työmies Elias Keski-saari [1945 – 1947], käsityönopettaja Onni Virtanen [vuodesta 1951 alkaen], opettaja Irja Virtanen [vuodesta 1953 alkaen] ja rouva Aino Määttänen [vuodesta 1951 alkaen]). Heistä Onni ja Irja Virtanen olivat myös kirkkoneuvoston jäseniä. Onni Virtanen vuodet 1951 – 1958, Irja Virtanen vuosina 1953 – 1958. Lisäksi uudestiherännyt nuohoojamestari Leevi Koivula valittiin vuodesta 1948 alkaen sekä kirkkoneuvostoon että -valtuustoon, joissa hän toimi sen jälkeen koko 1940- ja 1950-luvut).

¹⁴⁷³ LaKA. Ca + Cc:8. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1901 - 9.4.1928 ja kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1918 – 1928. 17.11.1922. Lisävaltuusmieheksi valittiin samassa kokouksessa myös talollinen Juho Mononen, joka mahdollisesti oli vanhoillislestadiolainen.

¹⁴⁷⁴ LaKA. II Ca + Cc:9. Kirkonkokousten ja kirkkovaltuuston kokousten pöytäkirjat 1928 – 1946. 4.8.1929, 2.2.1930, 7.12.1930.

¹⁴⁷⁵ SavKA. Ca. Kirkonkokousten pöytäkirjat.

¹⁴⁷⁶ LipKA. Harri Nousiaisen antamat tiedot Artturi Hyttisestä ja hänen luottamustehtävistään.

¹⁴⁷⁷ LipKA. Harri Nousiaisen antamat tiedot Paavo Koistisesta ja hänen luottamustehtävistään, sekä Antti Jooseppi Asikaisen luottamustehtävistä 17.2.2004.

hallintokunnan varajäsenenä 1922 – 1931.¹⁴⁷⁸ Enossa esikoislestadiolaiset nousivat kirkollisiin luottamustehtäviin 1920-luvun alussa, kun kirkkovaltuustoon valittiin saarnaaja Matti Kärki. Hän oli tehtävässä vuosina 1920 – 1934. Muita esikoislestadiolaisia kirkkoneuvoston jäseniä Enossa olivat maanviljelijät Jaakko Puhakka vuosina 1929 – 1956 ja Antti Romppanen vuosina 1935 – 1949. Uudestiheränneistä kirkkovaltuustossa oli saarnaaja Heikki Ihalainen vuosina 1920 – 1931. Uudestiherännyt saarnaaja Antti Kärki oli kirkkoneuvoston jäsenenä vuosina 1929 – 1933. Lisätyn kirkkovaltuuston jäseneksi tulivat vuonna 1935 esikoislestadiolaiset nahkuri Tahvo Mönkkönen ja maanviljelijä Antti Häkkinen sekä uudestiherännyt maanviljelijä Iisakki Sivonen. Seuraavana vuonna Mönkkösen tilalle valittiin esikoislestadiolainen Antti Väänänen.¹⁴⁷⁹

Lestadiolaisia valittiin seurakunnallisiin luottamustehtäviin jo 1800-luvun puolella huolimatta siitä, että lestadiolaisuutta arvosteltiin voimakkaasti ja herätysliikettä pidettiin lahkona. Ensimmäiset herätysliikkeen edustajat valittiin kirkkoneuvostoon Nurmeksessa (1878), Liperissä (1887 ja 1891) ja Käkisalmissa (1899). Siirryttäessä 1900-luvun puolelle lestadiolaisten määrä seurakunnallisissa luottamustehtävissä kasvoi. Uudellakirkolla, Viipurissa, Lappeenrannassa, Liperissä ja Enossa lestadiolaiset nousivat merkittävään rooliin seurakuntien hallinnossa. Herätysliike osoittautui kirkkouskolliseksi ja liikkeen protesti luterilaista kirkkoa ja sen papistoa vastaan laimentui. Samalla herätysliikkeestä oli tullut useissa seurakunnissa osa paikallista uskonnollista perinnettä. Monista lestadiolaisista tuli arvostettuja uskonnollisia auktoriteetteja, joilta kysyttiin neuvoja elämän perusasioissa. Lestadiolaisten osuus luottamustehtävissä vahvistui koko ajan 1920- ja 1930-luvuilla. Osuuden nousua selittää paikoin koetut uskonnolliset herätykset. Varsinkin luterilaiseen kirkkoon myönteisimmin suhtautuneen uudenheräyksen edustajia oli useissa kirkkoneuvostoissa ja -valtuustoissa.

4.2 Ortodoksinen kirkko ja lestadiolaisuus

4.2.1 Rauhanomaista rinnakkaiselo

Kuten aikaisemmin todettiin, johti ortodoksinen kirkon ja lestadiolaisuuden kohtaaminen Pohjois-Karjalassa aluksi konflikteihin. Varsin pian sekä herätysliike että ortodoksinen papisto sopeutuivat rauhanomaiseen rinnakkaiseloon. Tällaisena tilanne jatkui vuosikausia. Voimakkaan haasteen ortodoksiselle kirkolle asetti Venäjällä vuonna 1905 toteutettu uskonnonvapaus. Suomessa annettiin asetus ortodoksien uskonnon muuttamisoikeudesta helmikuussa vuonna

¹⁴⁷⁸ LipKA. Harri Nousiaisen antamat tiedot Antti Silkelästä ja hänen luottamustehtävistään 30.10. ja 14.11.2003.

¹⁴⁷⁹ SLK. Muistiinpanot Enon kirkkoneuvoston ja kirkonkokousten pöytäkirjoista; *Talonen* 1993, 154.

1906. Huomattava määrä ortodokseja vaihtoi kirkkokuntaa siirtyen evankelislu-
terilaisen kirkon jäseniksi.¹⁴⁸⁰

Miten uudessa tilanteessa toimivat lestadiolaiset ortodoksit? Yllättävää on,
että suurin osa pysyi ortodoksisen kirkon jäsenenä. 1890-luvulla lestadiolaisten
toimintaan aktiivisesti puuttanutta Taipaleen seurakunnan kirkkoherra Diako-
nowia pidettiin sortovuosien aikana venäläistämistoimenpiteiden kannattajana,
mikä aiheutti seurakuntalaisten keskuudessa yleisesti vieroksuntaa.¹⁴⁸¹ Silti esi-
merkiksi Liperin Harmaasalon ortodoksilestadiolaisista ei kukaan vaihtanut
tässä vaiheessa kirkonkirjojaan. Muuallakin tapaukset olivat yksittäisiä.¹⁴⁸² Ku-
vaavaa tilanteelle oli, etteivät kummatkaan ortodoksiseen kirkkoon kuuluneet
saarnaajat, Iivana Mutanen ja Iivana Karpoff, siirtyneet luterilaisen kirkon jäse-
niksi. Sen sijaan myöhemmin, lähinnä 1920- ja 1930-luvuilla, vähittäistä siirty-
mistä tapahtui koko ajan. Usein kirkkokunnan vaihtamisen taustalla oli avioitu-

Taipaleen ortodoksisen seurakunnan kirkkoherrana toimi vuosina 1892 - 1912 Venzezlav Diakonov. Hän valvoi tarkasti, etteivät luterilaiset pitäneet seuroja ortodoksien omistamissa taloissa. Kuva: Salokas 1937, 514

minen luterilaisen kanssa.¹⁴⁸³ Näyttää siltä, ettei lestadiolaisten siirtyminen or-

¹⁴⁸⁰ Laasonen 1972, 106 - 108.

¹⁴⁸¹ Salokas 1937, 513.

¹⁴⁸² Esimerkkejä kirkkokuntaa vaihtaneista: Kusti Iivananpoika Parviainen (erosi Taipaleen ortodoksisesta seurakunnasta 29.4.1906 liittyen Kymin evankelisluterilaiseen seurakuntaan 1.5.1906); Anna Vasilintytär Kinnunen (o.s. Parviainen) (erosi Taipaleen ortodoksisesta seurakunnasta 19.4.1908 liittyen Liperin ev.lut srk:aan). Kusti Ratilainen (myöh. Peltonen) vuosien 1906 - 1908 välisenä aikana ja Matfeij Ivaninpoika Mutanen vuonna 1908. MKK. Kortisto Liperin ja Outokummun lestadiolaisista.

¹⁴⁸³ Esimerkiksi saarnaaja Pekka Kuikka ja hänen vaimonsa Anna siirtyivät Taipaleen ort.srk:sta Polvijärven lut.srk:n jäseniksi 30.12.1917; muita esimerkkejä siirtymispäivämäärineen: Elisabet Höök (o.s. Iljo) 26.3.1922; Martta Jouhkimow (o.s. Jyrkinen) 13.5.1938; Lyydia Juvonen (o.s. Surakka) 19.6.1921; Anna Iivanantytär Karttunen (o.s. Karpoff) 26.11.1941; Johannes Ollinpoika Naumanen 13.1.1931, Kusti Iivananpoika Naumanen vuonna 1915, Martta Pekantytär Ratilainen (o.s. Ratilainen) 28.12.1943;

todoksisesta kirkosta luterilaiseen ollut selkeästi muita yleisempää. Myös haastattelutiedot vahvistavat kuvaa varsin rauhallisesta yhteiselosta. Harmaasalon kylässä lestadiolaisten keskeinen seurapaikka oli ortodoksisten Pekka ja Natalia Kontkasan Koivukankaan Simukkalan talo. Heidän tyttärensä on myöhemmin kuvannut tilannetta:

Huolimatta lestadiolaisuudesta oli suhde ortodoksiseen kirkkoon molemmin puolin reilu. Isä saattoi kyllä joskus sanoa kirkkoherra Nikolai Roudalle: "Mittee sie noita kuvia kumartelet". Kuitenkin pappi kävi aina Harmaasalolla asioidessaan Koivukankaalla ja haastateltavan vanhemmat Viinijärvellä asioidessaan pappilassa kahvilla.¹⁴⁸⁴

Taipaleen vanha ortodoksinen kirkko, joka palveli seurakuntaa vuodet 1775 – 1905. Kuva: Salokas 1937, 497

4.2.2 "Ei mitään eroa kreikkalaisen ja juutalaisen välillä..."

Nikolai Roudan aika Taipaleen kirkkoherrana merkitsi eräänlaista "kuherruskuukautta" lestadiolaisuuden ja ortodoksisen seurakunnan välillä.¹⁴⁸⁵ Rouda

Simo Iivonpoika Ratilainen 28.12.1943; Heikki Surakka 29.3.1925. MKK. Kortistot Outokummun ja Liperin lestadiolaisista). Lestadiolaisia ortodokseja oli mukana lähinnä vanhoillislestadiolaisuudessa. Tietoja on kuitenkin myös muutamasta esikoislestadiolaisuuteen kuuluneesta ortodoksista. (esim. Joensuun Rauhanyhdistyksen asiakirjoissa esiintyy yhtenä esikoislestadiolaisten asiamiehenä Alex Naumanen, joka sukunimestä päätellen oli ainakin kuulunut ortodoksiseen kirkkoon).

¹⁴⁸⁴ Kaarina Kontkasan hst. heinäkuussa 1996. Pekka Kontkanen oli syntynyt 31.1. 1880 ja hän kuoli 5.9.1935. Natalia Kontkanen (o.s. Surakka) oli syntynyt 28.11.1892 ja hän kuoli heinäkuussa 1962. Molemmat kuuluivat koko ikänsä lestadiolaisuuteen.

¹⁴⁸⁵ Nikolai Rouda ei mainitse seurakuntakertomuksissaan mitään seurakuntalaisten keskuudessa vahvaa kannatusta nauttineesta lestadiolaisuudesta: *Lahkolaisilla ei mitään*

tunnettiin luterilaishenkisenä pappina, joka osallistui aktiivisesti muun muassa suojeluskunnan toimintaan. Hänen aikanaan jumalanpalvelusmenoissa siirryttiin luterilaiseen suuntaan vähentämällä rituaaleja, ja seurakunnan eri toimintamuodoissa otettiin oppia luterilaisista. Seurakunnan kirkkoherrana 1950-luvulla toiminut Erkki Piironen luonnehti Routaa hyväksi saarnamieheksi, mutta samalla jopa puoliluterilaiseksi. Routa erosi myöhemmin kirkkoherran tehtävistä, kääntyi evankelisluterilaiseksi ja luki tiettävästi itsensä luterilaisen kirkon papiksi.¹⁴⁸⁶ Lestadiolaisuuden saavuttamaa asemaa paikallisen ortodoksiväestön keskuudessa kuvaa hyvin viinijärveläisen, alun perin ortodoksin Johannes Surakan muistelu vuodelta 1955:

Muistan lapsuuteni ajalta, että niitä (ortodokseja) oli suurin osa silloisista uskovaisista. Täällä on näkynyt selvästi, että ei ole ollut mitään eroa kreikkalaisen ja juutalaisen välillä, vaan kaikki ovat olleet vain Jumalan lapsia. Yhdessä he ovat seuratuvan penkissä itkeneet ja nauraneet.¹⁴⁸⁷

Miksi lestadiolaisuus sai niin vahvan kannatuksen Liperin, Kuusjärven ja Polvijärven ortodoksien keskuudessa? Yksi syy on varmasti se, että ortodoksisella papistolla ei ollut muutoin kuin kirkollisten toimitusten suorittajana otetta paikalliseen väestöön. Varsinkaan seurakunnan syrjäisimmissä kolkissa ei ortodoksipappeja juurikaan nähty. Lisäksi lestadiolaiset katsoivat, ettei ollut tärkeätä, mihin ulkonaiseen kirkkoon kuului, kunhan uskoi ”oikealla tavalla”. Ortodoksien liittymisen kynnystä saattoi helpottaa lestadiolaisuuden käyttämä synninpäästö. Ortodoksien kirkon papit olivat, päinvastoin kuin luterilaiset virka-veljensä, julistaneet katuvalle syntiselle synninpäästön. Tähän käytäntöön oli totuttu. Lestadiolaistuneen ortodoksin ei enää tarvinnut rientää Taipaleen kirkolle tuota synninpäästöä hakemaan, vaan sen sai joko paikalliselta saarnaajalta tai uskonveljeltä ja -sisarelta. Harmaasalolla asunut lestadiolaissaarnaaja Antti Korhonen nautti suurta arvonantoa kotikylässään luterilaisten ja ortodoksien keskuudessa. Kuoleman lähestyessä Korhonen haettiin sairausvuoteen äärelle, eikä kummankaan kirkkokunnan pappia. Kuolemaan valmistautuva halusi kuulla arvostetulta saarnaajalta synninpäästön. Tätä on muistellut harmaasalolainen Emil Lasaroff:

Antti Korhosta hyvinkin kunnioitettiin. Aina kun se kuoleman hetki lähestyi, ne kävivät Antti Korhosen sairaan luokse. Tekivät parannuksia aika paljon. Aina sanoivat, että kyllä se oli hyvä, kun kerkesi se Antti Korhonen, ennen kun tuli viimeinen lähtö.¹⁴⁸⁸

järjestelmällistä toimintaa, joten se ei ole vaikuttanut seurakuntaelämään häiritsevästi (OK-HA. Fd:7. Nelivuotiskertomus Taipaleen kreikkalaiskatolisesta seurakunnasta vuosilta 1930 - 1933; samanlaisia olivat Roudan maininnat seurakuntakertomuksissa 30.3.1933 ja 6.6.1935).

¹⁴⁸⁶ Rovasti Erkki Piironen puhhst. 31.7.1996; Toini Lasaroffin hst. 1.8.1996.

¹⁴⁸⁷ Pms 49/1.12.1955. Johannes Surakka; Rikkaan miehen koira – Kristillisyytemme vaiheita Viinijärvellä. Ks. myös VJRYA. Jäsenkortisto.

¹⁴⁸⁸ Emil Lasaroffin hst. 1992.

Vaikka lestadiolaisuus ja ortodoksisuus elivät Pohjois-Karjalassa sulassa sovussa, ortodoksinen papisto pelkäsi paikoin lestadiolaisuuden vievän kirkon jäsenet mukanaan. Pitkärannan seurakuntakertomuksessa vuodelta 1932 mainitsee Wladimir Petsalo (1896 – 1943) uhkaavina lahkolaisina helluntailaiset, baptistit, adventistit, jehovantodistajat ja lestadiolaiset.¹⁴⁸⁹ Myös kirkkokunnan lehdessä Aamun Koitossa oli vuonna 1919 M. Michailovin artikkeli *Ns. seurat ja kristillinen nöyryys*, jonka kirjoittaja oli suunnannut lestadiolaisuutta vastaan. Siinä hän toteaa, että lestadiolaisuus *viime aikoina leviää nopein askelin ympäri Karjalan*.¹⁴⁹⁰ Kirjoittaja lienee ollut kirkkoherra Mikael Mihailov (myöh. Miikkola, 1886 – 1956), joka toimi Taipaleen ortodoksisen seurakunnan sielunpaimenena vuosina 1912 – 1925.¹⁴⁹¹ Itsenäistymisen jälkeen aikaisemmin lestadiolaisuuden kosketuksia vaille jääneet seudut Raja-Karjalassa joutuivat liikkeen kanssa tekemisiin. Herätysliike onnistui 1920-luvulla saamaan jalansijaa sekä Salmisella että Suojärvellä, ja se levisi siellä myös ortodoksien keskuuteen ennen kaikkea ns. Hyrsylän mutkassa.¹⁴⁹² Ortodoksisen kirkon kannalta huolestuttavin tilanne oli kuitenkin Pohjois-Suomessa hajallaan asuvien ortodoksien keskuudessa. Heistä suurin osa oli Vienan Karjalasta tulleita pakolaisia tai Suomeen pysyvästi asettuneita ns. laukkurysiiä. Monet heistä olivat jo ennen pakoaan omaksuneet lestadiolaisuuden. Pohjois-Suomen piirin matkapappi Nikolai Loimo totesi kertomuksessaan vuonna 1933:

Ikäväkseni täytyy todeta, että kertomusvuonna luterilaisuuden vaikutus, jos ei lienekään voimistunut, se ei ole heikontunutkaan. Lestadiolaisuus hyvin järjestäytyneenä ja Pohjois-Karjalassa yksin vallitsevana uskonnollisena liikkeenä muokkaa maaperää suopeaksi "uskovaisia" kohtaan kreikkalaiskatolisten keskuudessa. Varsinkin nuorempi polvi omaksuu ympäristönsä ajatustavan ja tulee kylmäkiskoiseksi kirkkoamme kohtaan.¹⁴⁹³

¹⁴⁸⁹ OKHA. Fd:7. Pitkärannan seurakuntakertomus vuodelta 1932. 21.5.1933 Wladimir Petsalo. Petsalosta ks. Piironen 1991, 98 – 101.

¹⁴⁹⁰ Aamun Koitto 1919, 29.

¹⁴⁹¹ Piironen 1991, 70 – 73. Mikael Mihailov oli merkittävä vaikuttaja ortodoksisessa kirkossa, sillä hän oli kirkkokunnan kirkolliskokouksen jäsen vuosina 1919 – 1935 ja kansallistamistoimikunnan jäsen 1925 – 1935. Hän laati oppikirjan kristinoppikouluja varten ja avusti kirkkokunnan lehteä Aamun Koittoa ahkerasti kirjoituksillaan.

¹⁴⁹² Lestadiolaisuuteen liittyneitä suojärveläisiä ortodokseja olivat mm. Maria Summala (o.s. Ruhtajew, 1882 – 1954), Herman Pisto (1916 – 1985), Mikko Summala (sukunimi alk. Siidoroff, 1905 – 1971), Maria (o.s. Siidoroff) ja Vilho Pääskyyvuori (sukunimi alk. Pentsoff), Niilo Summala, Nasti Lesonen. (Kaasinen, Aune & Karppinen, Marjatta: Hyrsylän mutkasta evakkopoluille. Pms 49/1986). Luterilaisen seurakunnan asiakirjoihin ilmestyvät maininnat lestadiolaisten toiminnasta vuonna 1935 (MMA. LSKA. SuoKA II Dd:1 ja Di:1).

¹⁴⁹³ OKHA. Fd:7. Pohjois-Suomen piirin matkapapin kertomus vuodelta 1933. 30.11.1934 (Nikolai Loimo).

4.3 Venäjän lestadiolaisuuden kohtalo heijastuu Suomeen

4.3.1 Lestadiolaisuus Venäjän viranomaisten huolena¹⁴⁹⁴

Lestadiolaisuus joutui Venäjän viranomaisten tutkinnan ja huomion kohteeksi ensimmäisen kerran vuonna 1852, kun Kautokeinosssa herätykseen tulleet lap-palaiset pahoinpitelivät paikallisen nimismiehen ja kauppiaan hengiltä. Kun tie-to tapahtumasta saavutti Tukholman, raportoi Venäjän diplomaattinen edustaja Freytag Loringhöven siitä Pietariin ulkoasiainministeri Nesselrodelle. Kirjel-mässä kuvattiin Kautokeinon tapahtumien lisäksi herätykseen liittyneiden ole- van väkivaltaisista, ja kokousten muodostuvan usein orgioiksi. Loringhöven esiti huolensa liikkeen leviämisestä Suomen puolelle, elleivät viranomaiset ryhdy tarvittaviin toimenpiteisiin.¹⁴⁹⁵ Tukholmasta saapunut kirje herätti Venäjän ul- koministeriön mielenkiinnon. Se kääntyi salaisella tiedustelulla Suomen ken- raalikuvernöörin puoleen. Kenraalikuvernööri Menschikoff vaati selvitystä Ou- lun läänin kuvernööriltä. Myös Kuopion hiippakunnan piispalle tiedotettiin asi- asta, jotta papisto voisi ryhtyä ehkäisytoimenpiteisiin. Sekä maaherra A. Lavo- nius että piispa Robert Valentin Frosterus kertoivat lähettämässään kirjeissä ta- pahtumista Norjassa sekä lestadiolaisuudesta Lapissa. Vaikka herätykseen liit- tyneitä moitittiin suvaitsemattomuudesta sekä huudosta ja tanssista kirkoissa, he saivat kiitosta viinan hylkäämisestä sekä siveellisestä elämästä. Niin Lavo- nius kuin Frosteruskin olettivat herätyksen vähitellen rauhoittuvan. Frosterus totesi lisäksi, ettei herätyksiin liity mitään poliittista. Saadut selvitykset lienevät tyydyttäneet kenraalikuvernööriä. Hän pyysi kuitenkin joulukuussa 1853 Ou- lun läänin kuvernööriä ryhtymään salaisiin toimenpiteisiin, jotta ruotsalaiset ta- lonpojat eivät pääsisi levittämään vahingollisia oppeja Suomen puolelle.¹⁴⁹⁶

Uudestaan lestadiolaisuus oli Venäjän viranomaisten huolen kohteena 1900-luvun alussa. Keisarillisen Suomen senaatin kirkollisasiaintoimituskunta sai 19.11.1909 vastattavakseen lestadiolaisuutta koskevan tiedustelun. Sen taka- na oli Venäjän sisäministeriön ulkomaisten uskontunnustusten kirkollisasiain- osasto, joka oli lähettänyt Suomen kenraalikuvernöörin kanslialle kirjelmän, jos- sa se pyysi tietoja *Suomessa levinneen hihhulilahkon opista ja sen toiminnan laadusta*. Kenraalikuvernöörin kanslia lähetti kirjelmän edelleen kirkollistoimikunnalle *lähempää toimenpidettä varten*. Toimituskunta kääntyi puolestaan 24.11.1909 te-

¹⁴⁹⁴ Luku perustuu Kaarlo Castrenin ja Hannu Mustakallion artikkeleihin. Castrenin ar- tikkeli *Laestadiolaisuus Suomessa Venäjän viranomaisten pelon kohteena* ilmestyi Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirjassa 1933. Mustakallion artikkeli *Lestadiolaisuus valtiollisena vaarana. Venäjän sisäministeriön tiedustelu "hihhulilahkon opista ja sen toi- minnan laadusta" on vuodelta 1909*. Artikkelit ilmestyi Jorma Selovuoren toimittamassa professori Osmo Jussilan juhla-kirjassa ...*Vaikka voissa paistais?* vuonna 1998.

¹⁴⁹⁵ Castren 1934, 140 – 142.

¹⁴⁹⁶ Castren 1934, 142 – 148.

kemällään päätöksellä Tuomiokapitulin puoleen. Sen oli toimitettava senaattiin saatavissa olevat tietonsa *hihhulisuunnasta*.¹⁴⁹⁷

Selvityspyyntö oli todennäköisesti ortodoksisen Karjalan veljeskunnan pyrkimys torjua protestanttinen Karjalan lähetys. Karjalan lähetystä organisoivat innokkaasti Sortavalan evankelinen seura lehtori Bruno Boxströmin johdolla. Boxströmin kuningasajatus oli rajantakaisen Karjalan evankelioiminen, jota varten perustettiin erityinen "Karjalan ystävien" toimintaryhmä. Evankelioimisohjelma kumpusi suomalaiskansallisesta innostuksesta ja uskonnollisesta tavoitteenasettelusta. Ortodoksisen kirkon puolelta ryhdyttiin nopeasti vastatoimenpiteisiin, ja vuonna 1907 perustettiin edellä mainittu Karjalan veljeskunta, joka toimi molemmin puolin Suomen ja Venäjän rajaa. Veljeskunta pyrki estämään ortodoksien luopumisen kirkostaan korostamalla ortodoksian liittymistä venäjän kieleen ja toisaalta suomalaisuuden yhteenkuuluvuutta luterilaisuuden kanssa. Venäläistämistyön johtoon nousi pappismunkki Kiprian, jonka ansiosta suomalainen Karjalan lähetys oli kielteisesti esillä venäläisessä lehdistössä. Aunuksessa ja Muurmannin rannikolla oli protestanttisista ryhmistä ainoastaan lestadiolaisuudella vankka ote. Tämä selittää viranomaisten mielenkiinnon, sillä ilmeisesti pelättiin protestanttisuuden leviämistä lestadiolaisuuden muodostamien sillanpääasemien avulla.¹⁴⁹⁸

Ortodoksisen papiston huoli lestadiolaisten ja vähitellen myös muiden protestanttisten suuntien vaikutusvallan kasvusta ei ollut aiheeton. Lestadiolaiset herätykset venäläisten keskuudessa Pietarissa ja sen ympäristössä olivat alkaneet perimätiedon mukaan vuosina 1897 - 1898. Tällöin tsaari oli mahdollisesti jopa henkilökohtaisesti kosketuksissa lestadiolaistuneiden venäläisten kanssa.¹⁴⁹⁹ Myös Karjalan ystävien ja lestadiolaisuuden väliltä löytyy yhteys. Kun Karjalan ystävät lähettivät Britannian raamattuseuran palkkaaman venäläisen lähetin matkalle Itä-Karjalaan, he värväsivät hänen tulkikseen Aunuksen Vytegrasta kotoisin olleen Aleksanteri Järvenpään. Tämä kuului lestadiolaiseen uuteenheräykseen. Järvenpää kuvasi matkaansa yksityiskohtaisesti *Kolkuttajan Lähetysanomissa*. Siinä Järvenpää kertoo joutuneensa Aunuksessa maaherran käskystä virkavallan tutkittavaksi. Kolme vuotta aikaisemmin lähettämässään kirjeessä hän valittaa lestadiolaisten vaikeita oloja huolimatta vuonna 1905 annetusta uskonnonvapaudesta:

Onhan täällä paljon rauhaa kaipaavia sieluja, mutta näin ahtaissa oloissa ei vielä ole mitään toivoa, että semmoisellekaan saisi vapaasti saarnata evankeliumia. Sillä kun hallitsija

¹⁴⁹⁷ Mustakallio 1998, 198 - 199.

¹⁴⁹⁸ Kansanaho 1964, 21; Mustakallio 1998, 213 - 214.

¹⁴⁹⁹ Venäjän lestadiolaisten keskuudessa säilyneen perimätiedon mukaan 1800-luvun lopulla alkaneita herätyksiä johtivat Nikolai Aleksejev ja Pjotr Schtyrikoff. Heistä Nikolai Aleksejev olisi tuon tiedon mukaan ollut tsaarin hovin palveluksessa verhoilijana. Hän oli puhutellut tsaaria: *Nikolai Aleksejev sanoi tsaarille, että tsaari tekisi parannuksen ja ottaisi elävän uskon. Kun tsaari ei puhuttelusta huolimatta tehnyt parannusta, sanoi Nikolai Aleksejev tsaarille: "Sinun valtakuntasi ei tule pysymään"*. Tsaarin hovin palveluksessa oli myös suomalaisia lestadiolaisia. (MKK. Anastasia Kolgunovan hst. 5. - 6.7.1996, Venäjän ns. vanhojen uskovaisten ryhmähaastattelu 1.7.1996).

julisti uskonnon vapauden, niin papisto kohta keksi uuden lakipykälän, joka raskaan rangaistuksen uhalla kieltää ketään viekoittelemasta "oikeauskoisia" muihin uskontoihin."

Kirjeessään Aleksanteri Järvenpää kertoo nimeltä mainiten parista lestadiolaisuuteen kääntyneestä venäläisestä.¹⁵⁰⁰ Lisäksi niissä inkeriläiskylissä, joissa lestadiolaisuus oli saanut vankan kannatuksen, liikkeeseen liittyi osa suomalaisten keskuudessa asuneista venäläisistä ortodokseista. Tyypillinen esimerkki tällaisesta kehityksestä oli Pietarin kupeessa sijainnut Lahden kylä.¹⁵⁰¹ Myös muilta lestadiolaisuuden leviämisalueilta löytyy esimerkkejä uskonnollisen yhteisön luomasta paineesta yhtenäiseen uskonnonharjoitukseen, jolloin kirkkokuntaratjatkaan eivät muodostuneet esteeksi herätysten leviämiseksi. Tämän tyyppisestä kehityksestä on tietoa Muurmannin rannikolta ja Pohjois-Amerikasta.¹⁵⁰²

Kuopion hiippakunnan tuomiokapituli antoi lestadiolaisille mahdollisuuden oman selityksen antamiseen. Tuomiorovasti Elias Lönnrot kääntyi kahden oululaisen lestadiolaisen johtomiehen puoleen. "Vanhoillisten" edustaja, kapteeni John Ryselin kieltäytyi tarjotusta tehtävästä. Uudenheräyksen edustajaksi Lönnrot valitsi kirjailija, toimittaja ja kirjakauppias J. F. Hellmanin. Hellman esitti vastineessaan lyhyen katsauksen lestadiolaisuuden historiaan, laajan sel-

¹⁵⁰⁰ Kolk. 12/1907, 94 - 96; Kolkuttajan Lähetysseuran 1 /1910, 7 - 11.

¹⁵⁰¹ Lahti-niminen kylä irtaantui vuonna 1923 omaksi seurakunnakseen Pietarin Pyhän Marian seurakunnasta. Seurakunnassa oli vuonna 1925 noin 700 jäsentä (Jääskeläinen 1982, 258). Vaikka kylän väestöstä osa oli alunperin venäläistä alkuperää, he olivat pitkälle assimiloituneet kylän pääväestöön eli inkeriläisiin. Venäläiset olivat ortodoksisen kirkon jäseniä, mutta kävivät luterilaisessa kirkossa ja omaksuivat myös suomenkielisen pääväestön uskonnolliset näkemykset. Useat kansallisuudeltaan venäläiset olivat sulautuneet inkeriläisväestöön niin, että he olivat kadottaneet kunnollisen venäjänkielen taidon. Lestadiolaisuudesta tuli mahdollisesti jo 1880-luvulla kylän uskonnollisen elämän pääilmenemismuoto. Vaikka herätysliikkeeseen liittyikin todennäköisesti vähemmistö kylän väestöstä, tuli herätysliikkeen hyväksymistä uskonnollisista ja yhteiskunnallisista normeista koko kyläyhteisön normeja: "Kirkossa kävivät kaikki lahtoiset. Jotka oikein uskovaisia, eivät käyneet teattereissa, elokuvissa, tansseissa, jotka vähemmän uskovaisia - kuitenkin uskovaisia - kävivät kirkossa ja seuroissa, mutta saattoivat käydä joskus myös elokuvissa ja teattereissa. Hyvän esimerkin lestadiolaisuuden luomasta normistosta koko kyläyhteisölle antoi suhtautuminen alkoholiin: *Kylässä kolme ihmistä, jotka ryyppäsivät. Heitä halveksittiin ja he tekivät sen salaa.* (Erna Morozin hst. 24.10.1994); Lahden kylässä asui useita lestadiolaisia saarnaajia, joista tunnetaan nimeltä Juhani Laihininen ("Lahen Vanja", 1853-1936), Fredrik Soittonen (k. 1931) ja Pekka Marin (1849-1918). Heistä Fredrik Soittonen toimi Pietarin Pyhän Marian, Lahden, Siestarjoen ja Valkeasaaren seurakunnissa seurakunnanhoitajana vallankumouksen jälkeen, kun miltei koko Inkerin papisto oli paennut Suomeen (Raittila 1967, n:o 230; Erna Morozin hst. 24.10.1994; SL 11/1921, 12/1922, 184; 2/1925, 23-24; 6/1991, 160-161; Jääskeläinen 1980, 332, 349, 504; Jääskeläinen 1982, 258, 263, 265, 267; OMA. Laestadiana 10. Ef:37. Luettelo Pietarin seudun saarnaajista).

¹⁵⁰² Onnela 1975, 103; Raittila 1982, 54 -55. Muurmannin rannikolla lestadiolaisuudella oli vallankumoukseen saakka vahva ote. Uudenheräyksen lähetit Juho Pyörre ja Matti Juntila tekivät alueelle saarnamatkan kevättalvella 1914. Seuroja pidettiin Vaitolahdessa, Kervannossa, Pummangissa, Muotkavuonon kylissä ja Aleksandrovskin seudulla Tyyvän, Maaningan, Bresnoin, Bjelon ja Aleksandrovskin kylissä. (Kolk. 9/1914, 183 - 188).

vityksen liikkeen hajaannuksista, sekä totesi lestadiolaisuuden opin perustuvan Raamattuun ja luterilaiseen tunnustukseen. Hän totesi liikkeen tuoneen paheiden poistajana, raittiuden ja siveellisyyden edustajana "suurta siunausta".¹⁵⁰³

Tuomiokapitulin lausunnon laati asessori J. A. Mannermaa. Hän lähinnä tiivistä ja systematisoi Hellmannin laatimaa kuvausta. Mannermaa kertoi liikkeen levinneen kaikkialle Lappiin, jossakin määrin Pohjanmaalle ja "eteläisempiin seutuihin". Mannermaa totesi lestadiolaisuuden olevan ennen kaikkea maallikkoliike. Omana korostuksenaan hän toi esille sen, että lestadiolaisuus oli Suomessa aina esiintynyt kuuliaisena maan laeille ja yhteiskuntajärjestykselle. Lisäksi hän totesi vanhoillisen suunnan "vikana" olevan jyrkän ja tuomitsevan hengen toisella tavalla uskovia kohtaan, vaikka ulkonaisesti tämä suunta esiintyi rauhallisesti. Lestadiolaisuuden leviämisestä ulkomaille, esimerkiksi Venäjälle, Mannermaa ei maininnut mitään. Hän ei selvityksessään esitellyt lainkaan lähinnä Etelä-Suomessa esiintynyttä esikoislestadiolaisuutta. Tuomiokapituli päätti lausunnostaan 21.12.1909, ja kirkollistoimituskunta vastaanotti sen 27.12.1909. Kirkollistoimituskunnan esittelijäsihteeri Niilo Karilas lähetti selvityksen edelleen kenraalikuvernöörille 30.12.1909. Epäselvää on, johtiko selvitys toimenpiteisiin Venäjän sisäministeriössä.¹⁵⁰⁴

Uudenheräyksen toiminta Venäjällä aiheutti siinä määrin epäluuloja, että kirkollistoimituskunta kehotti haaraosastoa keskeyttämään toimintansa. Muussa tapauksessa koko SLLH:n toiminta uhattiin lopettaa. Saarnaaja Jaakko Huotarin matka Aunukseen oli epäluulojen takia keskeytynyt samoihin aikoihin. Vytegralaiselle uudestiheränneelle Renne Pulkkiselle lähetettiin venäjänkielinen todistus haaraosaston päämääristä ja toiminnasta väärinkäsitysten ehkäisemiseksi. Viranomaisten epäluuloja herätti varsinkin varojen keruu haaraosaston hyväksi. Paikalliset uudestiheränneet olivat olleet kolme kertaa viranomaisten kuulusteltavina. Lopulta nämä olivat tyytyväisiä saamiinsa selvityksiin. He kehittivät paikallisia uudestiheränneitä säilyttämään viralliset todistukset "hyvässä tallessa" ja näyttämään uudet keräyslistat aina poliisilla vahvistusta varten.¹⁵⁰⁵ Seuraavina vuosina uudestiheränneet olivat varovaisia toimiessaan Venäjällä. Tarkkoja oltiin erityisesti venäjänkielisten lestadiolaisten toiminnasta uutisoidessa. Kun Viipurissa pidettyyn SLLH:n ylimääräiseen kokoukseen 6. – 9.6. 1914 osallistui kansallisuudeltaan venäläisiä seuravieraita, poistettiin maininta heistä *Kolkuttajassa* ilmestyneestä artikkelista.¹⁵⁰⁶ Muutama vuosi myöhemmin mainitaan heidän osallistumisensa uudestiheränneiden kesäseuroihin ja kokouksiin jo avoimesti. *Kolkuttajassa* julkaistiin ensimmäisen maailmansodan aikana venäläisen lestadiolaissotilaan Aleksander Schdanoffin kirjeitä pal-

¹⁵⁰³ Mustakallio 1998, 215 – 216.

¹⁵⁰⁴ Mustakallio 1998, 216 - 217.

¹⁵⁰⁵ OMA. Laestadiana 10. Da: 2. 16.11.1910 Antti Pulkkiselle; 10.12.1911 Renne Pulkkiselle; 23.12. 1911 Jaakko Huotarille; Ea:2. Jaakko Huotari 29.1.1911; Renne Pulkkinen 12.2.1911.

¹⁵⁰⁶ OMA. Laestadiana 2 Cd: 1. Ylim. ylkok. 6 – 9.6.1914.

veluspaikoistaan.¹⁵⁰⁷ *Kolkuttajan* artikkelien mukaan venäjänkielisiä seuravie-
raita osallistui Viipurin lisäksi vuonna 1910 pidettyyn Antrean ylimääräiseen
kokoukseen sekä vuonna 1916 Kotkassa pidettyyn ylimääräiseen kokoukseen ja
kesäseuroihin.¹⁵⁰⁸

4.3.2 Yhteydet Neuvosto-Venäjän lestadiolaisuuteen katkeavat

Vallankumouksen jälkeen useimmat Pietarin lestadiolaisyhteisön keskeiset vai-
kuttajat muuttivat Suomeen. Heistä mainittakoon uudestiheränneet nuohooja-
mestarit Aleks Pulkkinen¹⁵⁰⁹, Pekka Siitonen (1877 – 1930) ja Eljas Lemmetyi-
nen¹⁵¹⁰ sekä Pietarin Pyhän Marian seurakunnan taloudenhoitaja Tuomas Kar-
vanen.¹⁵¹¹ Sekä Pulkkinen että Lemmetyinen olivat aloittaneet saarnatoimintan-

Fedosija Trofimovna Aleksejeva ja Nikolai Aleksejevits Aleksejev olivat ensimmäisiä venä-
läisiä lestadiolaiskristittyjä Pietarin alueella. Nikolai Aleksejev toimi venäläisten keskuu-
dessa saarnaajana.

¹⁵⁰⁷ Kolk 8/1915, 150 – 151; 10/1915, 181 – 183; 19/1915, 335 – 336.

¹⁵⁰⁸ Kolk 8/1915, 150 – 151; 16/1916, 357 – 376.

¹⁵⁰⁹ Aleks Pulkkinen (1879 – 1953) osallistui uudenheräyksen saarnaajainkokoukseen Jy-
väskylässä 7 – 10.12.1918 ja oli tässä vaiheessa jo muuttanut Suomeen (HÄ 4/1919, 62
– 63; VÄ 9/1953, 124, 4/1954).

¹⁵¹⁰ Eljas Lemmetyisen nimi esiintyy Huutavan Äänessä julkaistuissa tammikuussa 1919
saaduissa tilitysmaksuissa. Hän on lähettänyt tilitykset Kiteeltä (HÄ 1919, 80). Nu-
ohoojamestari Pekka Siitonen (musta Pekko) siirtyi asumaan Ouluun, jossa hän kuoli
4.6.1930 (HÄ 9/1930, 140).

¹⁵¹¹ Tuomas Karvanen toi uskonystävien terveiset Pietarista ja Inkerinmaalta Lappeen-
rannan ylimääräiseen yleiseen kokoukseen 21 – 24.6.1919. Hän oli vielä huhtikuussa
1919 osallistunut Pietarin Pyhän Marian seurakunnan kirkkoneuvoston kokoukseen
(KA. PMariaKA. II Cab:3. knkok. 25.4.1919).

sa jo Pietarissa. Uudenheräyksen yhteydet Venäjällä asuviin uskonystäviin säilyivät 1920-luvun lopulle saakka. *Huutavan Äänessä* julkaistiin useita Venäjältä saapuneita tervehdyskirjeitä. Venäläisiä uskonystäviä osallistui uudestiheränneiden ylimääräisiin kokouksiin ja kesäseuroihin. Tosin osa näistä seuravieraista saattoi olla Venäjältä lopullisesti muuttaneita ja paenneita. Venäläisistä vieraista löytyy maininta ainakin Lappeenrannan kesäseuroista vuodelta 1919. Osallistuipa pietarilaisia vieraita uudestiheränneiden kesäseuroihin ja ylimääräiseen kokoukseen vielä 23. – 26.6.1927.¹⁵¹² Vanhoillislestadiolaisten saarnaajana Pietarissa toiminut August Back (1872 – 1924) palasi perheensä kanssa Suomeen vuonna 1918.¹⁵¹³ Inkeriläinen saarnaaja Simo Makara oli samoin muuttanut Suomeen.¹⁵¹⁴ Vanhoillislestadiolainen saarnaaja Pekka Marin kuoli Pietarissa vuonna 1918.¹⁵¹⁵

Venäjän lestadiolaisuus koki 1920-luvulla voimakkaan leviämisen aikaa. Inkerissä kerrottiin olleen ”suuri sanan nälkä”. Lahdenkyläläiset saarnaajat Juhani Laihin ja Fredrik Soittoinen kiersivät Inkerin kylissä ahkerasti pitämässä seuroja. Lahden kylän kirkonkokous valitsi Fredrik Soittosen toimittamaan kirkollisia tehtäviä. Pietarin ja Lahdenkylän lisäksi seuroja pidettiin Venjoella, Skuoritsassa ja Tyrössä. Saarnaajat saivat kutsuja myös kyliin, joissa aikaisemmin ei oltu pidetty lestadiolaisseuroja. Talvella 1923 syttyi Hietämäen seurakunnassa laajoja herätyksiä, ja noin 50 henkeä ”teki parannuksen”.¹⁵¹⁶ Inkerin ja Venäjän lestadiolaisuudessa koettiin historiallinen hetki pääsiäisenä vuonna 1924. Tällöin runsaat kaksikymmentä vuotta uudestiheränneiden ja vanhoillislestadiolaisten välejä kylmentäneet erimielisyydet sulivat sovintoon. Tapahtumia on kuvannut uudestiherännyt Maria Illi kirjeessään 30.6.1924 Vilhelm Ferdinand Korvenheimolle:

Me kaksi eri puoluetta olemme täydellisesti sopineet, niin että yksimielisyys, rauha ja rakkaus vallitsee...Ensiksi piti puhetta Mikko Soittoinen hyvästä Paimenesta. Ja sitten veljeni Juhani Laihin piti puhetta hyvästä Paimenesta. Hän puhui niin voimallisesti, että se sulatti kaikkien sydämet...kuin myrsky...jokainen riippui toisensa kaulassa... kolme päivää olimme kuin humalassa ... aina lisää katuvia... Koko viikon pidimme seuroja tämän johdosta, oikeita sovintokokouksia.

¹⁵¹² HÄ 9/1919, 177 – 189 (Pöytäkirja kirjoitettu SLLH:n yleisestä ylimääräisestä kokouksesta Lappeenrannassa kesäkuun 21 – 24 p:nä 1919); 8/1927, 123 – 124 (Y(rjö) A. N(ummi): Turun kesäkokous).

¹⁵¹³ SL 11/1924, 167. August Back siirtyi yhdessä perheensä ja muutamien muiden vanhoillislestadiolaisten kanssa kotimaahan Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisessä kansalaisten vaihdossa, jossa Suomi luovutti vangittuja venäläisiä sotilaita ja sai vastineeksi Venäjällä asuneita Suomen kansalaisia (Alma Parviaisen hst. 29.12.1991).

¹⁵¹⁴ Lumijärvi 990, 160.

¹⁵¹⁵ OMA. Laestadiana 10. Ef:37. Luettelo Pietarin alueella toimineista saarnaajista.

¹⁵¹⁶ HÄ 2/1921, 21 (Jumalan sanan nälkää Inkerissä); 11/1922 (Fredrik Soittoinen: Kuumisia Inkerinmaalta); 1/1924, 11.

Uutisen vahvistavat myös vanhoillislestadiolaisen Kristiina Rouvisen kirjeet kirkkoherra Korvenheimolle 25.5.1924 ja saarnaaja Heikki Jussilalle. Jussilalle lähetetty kirje julkaistiin helmikuussa 1925 Siionin Lähetyslehdessä:

Lahdella suuri Herran lauma. Siellä tapahtui suuri laupeus viime pääsiäispyhinä. Kun veli Soittonen puhui hyövästä paimenesta, niin Jumala särki vastaan riidelleiden uusheränneidenkin sydämet, niin että he tulivat näkemään eriseuraisuutensa synniksi ja alkoivat kysymään: Mitä meidän pitäisi tehdä, että me autuaiksi tulisimme. Kolme päivää ja yötä juhlittiin lakkaamatta... Aina on uusia tullut parannukseen, niin että uskovaisia on kirkko melkein täynnä.¹⁵¹⁷

Vaikka seurojen pito oli kodeissa kielletty, kertovat Venäjältä saapuneet kirjeet lestadiolaisten määrän vain kasvaneen.¹⁵¹⁸ Uutiset herätysten syttymisestä innostivat saarnaaja Juho Mikkolan tekemään SLLH:n päätoimikunnalle esityksen lähetystyön käynnistämiseksi Inkerissä. Esitys sai vuosikokouksen kannatuksen ja se valtuutti päätoimikunnan aloittamaan lähetystyön, mikäli olosuhteet ja varat sallivat.¹⁵¹⁹ Käytännön toimenpiteisiin hanke ei kuitenkaan johtanut.

Pjotr Trofimovits Schtyrikov oli Nikolai Aleksejevin ohella ensimmäisiä venäjänkielisiä lestadiolaisia. Hän toimi venäläisten keskuudessa saarnaajana ja vieraili ennen vallankumousta muutamia kertoja uudenheräyksen kesäseuroissa Suomessa.

1920-luvun puolivälissä ja sen jälkeen Suomeen saapuneet kirjeet kertovat herätysten jatkumisesta. *Huutavan Äänessä* maaliskuussa 1926 kirjoittavat saarnaajat Juhani Laihininen ja Fredrik Soittonen Lahdenkylän olevan Inkerin lestadiolaisuuden keskuspaikka. Lestadiolaisryhmien välinen sovinto näyttää kestäneen, sillä Laihininen toteaa kirjeessään: *Me entiset ns. vanhoilliset ja uusheränneet olemme keskenämme palavassa rakkaudessa.* Seuravieraita kerrotaan käyvän Lahdenkyläs-

¹⁵¹⁷ SL 2/1925, 23 – 24 (Kristiina Rouvinen: Kirje Neuvosto-Venäjältä).

¹⁵¹⁸ HÄ 2/1925, 27 – 28 (Jumalan työtä Pietarissa ja sen ympäristöllä); 5/1925, 81 (Fredrik Soittonen: Jumalan terve); 5/1926, 67 (Juhani Laihininen: Tervehdys Inkeristä).

¹⁵¹⁹ HÄ 4/1921, 73 – 75 (SLLH:n vkok ptk 21.3.1921).

sä Skuoritsasta, Ropsusta, Tyröstä, Venjoelta, Hietämäeltä, Miikkulaisista, Lempaalasta, Toksovasta, Jukista, Valkeasaaresta ja Leningradista. Fredrik Soittoon kertoo käyneensä lisäksi Markkovan ja Kelton seurakunnissa. Hän mainitsee ”uskovaisia” olevan Lahdenkylän seudulla noin sata henkeä. Samassa lehdessä oli myös L. Rännälin kirje Miikkulaisista 22.12.1925, jossa hän toteaa siellä vallitsevan uskonnonvapauden ja lestadiolaistenkin voivan kokoontua seuroihin.¹⁵²⁰ Samaan aikaan kuitenkin Muurmannin rannikolta tullut kirje kertoi toisenlaisesta tilanteesta, jossa lestadiolaiset olivat vainottuja.¹⁵²¹

1920-luvun lopulla uudestiheränneillä oli vielä joitakin yhteyksiä Venäjän lestadiolaisyyhteisöihin. Juhani Laihisen ja Fredrik Soittosen lisäksi yhteyttä piti Pietarista Mikko Kallinen, joka kertoi kirjeissään Pekka Siitoselle Juhani Laihisen ja Fredrik Soittosen pitävän säännöllisesti seuroja Lahdenkylässä ja Pietarissa. Viimeinen Mikko Kallosen kirje julkaistiin *Huutavan Äänessä* huhtikuussa 1931. Siinä hän valittaa sitä, että kaikki rakentavat ”uutta maailmaa”, joka ei voi syntyä, elleivät kaikki ole Jumalan kieltäjiä. Samassa lehdessä oli myös venäjänkielisten lestadiolaisten tervehdys Juho Mikkolalle.¹⁵²²

4.4 Lestadiolaiset karjalaisessa yhteisössä

4.4.1 Vähävaraista talollisväestöä, ”timpermanneja” ja suutareita

Karjala muistutti yhteiskunnalliselta rakenteeltaan paljon Oulun lääniä ja yleensä Pohjois-Suomea. Viipurin läänissä sekä loisiväestön että torpparien osuus oli vähäinen. Reilu enemmistö kuului talollisväestöön. Tilojen koko sen sijaan oli pienempi kuin maassa keskimäärin, mutta Kannaksella Pietarin tarjoamat sivuansiomahdollisuudet kompensoivat tämän. Viipurin lääniä voisi luonnehtia pientilojen lääniksi.¹⁵²³ Myös pohjoiskarjalaista yhteiskuntaa voi luonnehtia varsin tasa-arvoiseksi ja homogeeniseksi. Karjalan eteläosista poiketen ei Pohjois-Karjalassa teollistuminen ollut päässyt muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta vielä käyntiin 1800-luvulla.

Lestadiolaisten sosiaalista taustaa selvitetään tässä luvussa perehtymällä Lappeenrannan seudun lestadiolaisyyhteisöön. Myös Viipurin, Koiviston, Uudenkirkon, Räisälän, Joensuun, Liperin ja Kuusjärven lestadiolaisyyhteisöjen sosiaalinen rakenne on tarkastelun kohteena. Muiden paikkakuntien lestadiolaisten yhteiskunnallisesta asemasta ja ammasteista on vain joitakin hajahuomioita.

Lappeen pitäjässä koostuivat Haapajärven ja Simolan kylien lestadiolaisyyhteisöt 1800-luvulla miltei sataprosenttisesti talollisväestöstä. Sen sijaan Saimaan kanavan varressa asuneiden lestadiolaisten joukossa oli yksi säätyläis-

¹⁵²⁰ HÄ 3/1926, 40 - 41 (Tervehdyksiä Inkerinmaalta); 42 (L. Rännäli: Kirje Inkerinmaalta).

¹⁵²¹ HÄ 8/1926, 121.

¹⁵²² KA. Aunon kok. C9/29. Mikko Kallinen Leningradista Pekka Siitoselle 15.11.1927, 22.2.1928 ja 13.1.1929; HÄ 4/1931, 59. (Kaksi kirjettä Pietarista).

¹⁵²³ SVT IV:5, 58; Hietanen 1982a, 63 - 73; Hämynen 1998, 157.

perhe (Fagerlundit) sekä läksiäisiksi ja mökkiläisiksi rippikirjassa merkittyjä henkilöitä. Saimaan kanavan varressa asuneista lestadiolaisista pääosa kuului myös talollisväestöön.¹⁵²⁴ Savitaipaleella ja Taipalsaarella olivat pitäjien lestadiolaiset niin ikään pääosin talollisväestöä.¹⁵²⁵

Lappeenrannan ja Lappeen lestadiolaisyhteisö ei ollut homogeeninen, vaan se oli monella tavalla jakautunut kahtia. Maaseutukylien lestadiolaiset olivat miltei poikkeuksetta kotiseudullaan syntynyttä talollisväestöä, kun sen sijaan Lappeenrannan kaupungissa ja sitä ympäröineissä esikaupungeissa asuneet herätysliikkeen jäsenet hyvinkin kaukaa muuttanutta maaseudun tilatonta väestöä. Taulukkoon 8 on Lappeenrannan seudun lestadiolaiset ryhmitelty sen mukaan, missä läänissä he olivat syntyneet. Taulukosta ilmenee, että huomattava osa yhteisön jäsenistä oli kotoisin Viipurin läänin ulkopuolelta. Mikkelin ja Kuopion lääneissä syntyneet yhdessä keskisuomalaisista pitäjistä muuttaneiden kanssa muodostivat pääosin kaupungin lestadiolaisyhteisön.¹⁵²⁶

TAULUKKO 8

Lappeenrannan seudun lestadiolaisyhteisön koostumus 1800-luvun lopulla syntymälänsä mukaan¹⁵²⁷

Lääni	lm	%
Viipurin lääni	70	57,4
Kuopion lääni	16	13,1
Mikkelin lääni	14	11,5
Vaasan lääni	11	9,0
Oulun lääni	7	5,7
Hämeen lääni	2	1,6
Uudenmaan lääni	2	1,6
Yhteensä	122	100,0

¹⁵²⁴ LaKA. Rippikirjat 1880 - 1899; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920.

¹⁵²⁵ 1800-luvun lopulla Savitaipaleella asuneiksi lestadiolaisiksi on tunnistettu 18 henkilöä. Miehistä seitsemän oli talollisia, yksi torppari, yksi räätäli ja yhden yhteiskunnallisesta asemasta ei ole aivan varmuutta, mutta hän lienee ollut torppari. Kaikki Savitaipaleen lestadiolaiset olivat syntyneet kotipitäjässään (SavKA; MKK. Kortisto Savitaipaleen lest.). Taipalsaaren lestadiolaisyhteisö ei ollut yhtä homogeeninen. Siihen kuului seitsemän talollista, yksi seppä, työmies ja itsellinen. Yhteisön jäsenistä 11 oli syntynyt kotipitäjässään, kolme Lemillä, yksi Savitaipaleella, Lappeella, Puumalassa, Pihtiputaalla, Rautalammella ja Ahlaisissa (TaiKA; MKK. Kortisto Taipalsaaren lest.).

¹⁵²⁶ Viipurin läänin alueella syntyneistä 56 oli syntynyt Lappeen pitäjässä, neljä Taipalsaarella, kolme Lappeenrannassa ja Heinjoella sekä kaksi Savitaipaleella ja Viipurissa. Lappeen pitäjässä syntyneistä melkein kaikki (47) asuivat maaseudulla, samoin Heinjoella ja Viipurissa syntyneet sekä yksi Taipalsaarella syntynyt. Hyvin edustettuna lestadiolaisyhteisössä olivat lisäksi seuraavat pitäjät: Kerimäki (5), Pieksämäki (3), Saarijärvi (3), Iisalmi (3) ja Leppävirta (3) (LaKA; LapKA; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920).

¹⁵²⁷ MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920.

Kaupungin ja maaseudun seuratoiminta oli maantieteellisistä syistä eriytynyttä. Sekä Haapajärvellä että Saimaan kanavan varressa kokoonnuttiin joka pyhä omiin hartaustilaisuuksiin kaupungin rukoushuoneella pidettyjen seurojen lisäksi.¹⁵²⁸

Rakennustoiminta oli merkittävä herätysliikkeeseen kuuluneiden työllistäjä (taulukko 9). Vaikka talollisten määrä oli ylivoimaisesti suurin, osoittaa heidän osuutensa jääminen vain runsaaseen kolmannekseen, ettei lestadiolaisuus ainakaan Lappeenrannan seudulla ollut pelkästään talonpoikainen liike. Pikemminkin se oli rakennustyöväestön ja käsityöläisten joukkoliike. 1800-luvun lopulla virkamiesten ja kauppiaitten osuus lestadiolaisuuden kannattajissa oli vielä vähäinen, joskin vuosisadan vaihteeseen tultaessa useat muurarit ja työmiehet alkoivat yhä enemmän harjoittaa pienimuotoista urakointia ja kauppiastoimintaa.¹⁵²⁹

TAULUKKO 9

Lappeenrannan seudun lestadiolaisyhteisön miespuolisten jäsenten ammatillinen jakauma 1800-luvun lopulla

ammatti	lm	%
Talolliset	25	34,7
Rakennusalan ammatit ¹⁵³⁰	15	20,8
Muu työväestö ¹⁵³¹	13	18,1
Käsityöläiset ¹⁵³²	8	11,1
Virkamiehet, kauppiaat ¹⁵³³	7	9,7
Ei tietoa	4	5,6
Yhteensä	72	100

Lestadiolaisyhteisöön kuuluneitten rakennusmiesten ja käsityöläisten vanhemmat olivat yleensä kuuluneet maaseudun tilattomaan väestöön. Huolimatta vaatimattomasta taustastaan jotkut heistä nousivat varsin nopeasti hyvään taloudelliseen asemaan. Esimerkiksi vuoden 1900 veroluettelon mukaan oli Lappeenrannassa kaksi suhteellisen varakasta lestadiolaista liikkeenharjoittajaa: suutari, kenkätehtailija Pekka Kinnunen ja levyseppä Aleksanteri Kumpulainen. Heidän verotetut tulonsa olivat moninkertaisia, 3200 - 4200 markkaa (vuoden 2002 rahassa 11830 - 15530€), verrattuina muiden yhteisön jäsenten tuloihin, jotka kyseisenä vuonna olivat takseerausluettelon mukaan yleensä 600 - 800

¹⁵²⁸ Pentti Oikkosen hst. 1.1.1992; Einari Meurosen hst. 9.1.1992. Yhteisöjen erilainen sosiaalinen rakenne sekä eriytynyt seuratoiminta luultavasti edesauttoivat liikkeen paikallista hajoamista vuosisadan vaihteessa.

¹⁵²⁹ LaKA; LapKA; MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920; LKA. Ro ja m:tti. Ar:2-Ar:5, Aab:1, Aab:3-Aab:4, Cj:4-Cj:7.

¹⁵³⁰ Rakennusmestari, muurari, puuseppä, nikkari, seppämestari, levyseppä, peltiseppä.

¹⁵³¹ Läksiäinen, työmies.

¹⁵³² Räätäli, suutari, värjäri.

¹⁵³³ Vaakakirjuri, vanginvartija, luutnantti, kauppias.

markkaa (vuoden 2002 rahassa 2220 - 2960 €).¹⁵³⁴ Taloudellisen ja yhteiskunnallisen aseman nousu näyttää olleen sidoksissa myös uskonnollisen arvovallan kasvamiseen. Molemmat edellä mainitut liikemiehet toimivat lestadiolaisyhteisön saarnaajina ja johtajina. Liikkeen hajaannuksissa he valitsivat lestadiolaisuuden eri ryhmittymät. Aleksanteri Kumpulaisesta tuli narvalaisuuden johtaja, ja Pekka Kinnusesta eräs uudenheräyksen keskeisistä vaikuttajista.¹⁵³⁵

Viipurin suuren lestadiolaisyhteisön sosiaalisesta tai ammatillisesta koostumuksesta ei ole mahdollista tehdä lähteiden rajallisuuden takia yhtä kattavaa analyysiä. Rauhanyhdistystä Viipuriin perustamassa olleitten henkilöitten ammatit löytyvät perustamisasiakirjoista.¹⁵³⁶ Samoin joidenkin henkilöiden ammatti käy selville muistokirjoituksista. Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan arkisto on tutkimuksen kannalta merkittäviltä vuosilta tuhoutunut, mutta säilyneet katkelmalliset osat arkistosta antavat edellisten lähteiden lisäksi mahdollisuuden jonkinlaiseen lestadiolaisyhteisön analysointiin. Lisäksi Viipurin raastuvanoikeuden arkistossa olevat perunkirjat valottavat yhteisön jäsenten yhteiskunnallista asemaa. Tutkittujen lähteiden perusteella voisi lestadiolaisuutta luonnehtia suutarien, räätälien ja rakennustyömiesten uskoksi kuten Lappeenrannassakin. Niistä kahdestakymmenestä neljästä henkilöstä, joiden ammatit on tunnistettu, viisi toimi räätälinä, kolme suutarina ja viisi rakennusalan ammattimiehenä. Yhteisöön kuului lisäksi kauppiaita (3), vanginvartijoita (2), työnjohtaja, ajuri, kirjansitoja/kirjakauppias, kivenhakkaajaliikkeen omistaja, talonmistaja, poliiseja sekä työmiehiä. Kahdenkymmenenviiden lestadiolaisyhteisön jäsenen syntymäpäivä on selvitetty. Heistä kymmenen oli Viipurin läänin, kuusi Kuopion läänin, kolme Mikkelin läänin sekä neljä Oulun läänin alueelta.¹⁵³⁷

Joensuun lestadiolaisyhteisöä voi myös kuvata käsityöläisten yhteisöksi. Kukaan sen tunnetuista jäsenistä ei herätyksen alkuvaiheessa ollut kaupungin syntyperäinen asukas. Merkittävä osa heistä oli syntyisin Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon maaseudulta. Muutama oli kotoisin lestadiolaisuuden vahvalta alueelta Pohjois-Pohjanmaalta.¹⁵³⁸

Aikaisemmissa yhteyksissä on todettu sekä Räisälän että Uukuniemen lestadiolaisyhteisöjen koostuneen lähinnä talollisväestöstä. Haastattelutiedot kertovat, että näin oli useissa muissakin pitäjissä.¹⁵³⁹ Sen sijaan Koivistolla herätysliikkeeseen kuului paljon myös tilatonta väestöä. Raja tilallisväestön ja tilattoman väestön välillä oli pitäjässä merkityksetön, koska maanviljelyksellä oli huo-

¹⁵³⁴ LKA. Ro ja m.tti. Bb:1.

¹⁵³⁵ Kinnunen 1993, 19-21, 34-37.

¹⁵³⁶ SRKA, VNKA, OikMA. YRTA. Lappeenrannan Rauhanyhdistyksen asiakirjat. (rn:o 2307).

¹⁵³⁷ Luukka 1964a, 105-115; Luukka 1964b, 21-23; Raittila 1967, n:ot 24, 76, 90, 275, 321, 331, 419, 420, 444, 511, 559; LaKA; TaiKA; Elsa Kuokkasen hst. 2.3.1990; MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; SLK. Saarnaajakortisto; HÄ 1918 - 1939; Kolk 1900-1917; SL 1912-1939.

¹⁵³⁸ MKK. Kortisto Joensuun lestadiolaisista.

¹⁵³⁹ Lauri Naukkarisen kirje 5/1994, Sulo Korhosen kirje 13.9.1994; Otto Matikaisen kirje 26.9.1994; Ilmari Paukkusen hst. 26.5.1994.

Joensuulaisista käsityöläisistä liittyivät lestadiolaisuuteen mm. kultaseppä Gustaf Adolf Björklund ja Anders Johan Tapaninen. He olivat aktiivisesti mukana herätysliikkeen ja käsityöläisyhdistyksen toiminnassa sekä kaupungin hallintoelimissä.

mattavasti vähäisempi merkitys kuin kalastuksella, merenkululla, laivanrakennuksella ja Pietarin tarjoamilla sivuansiomahdollisuuksilla. Koiviston saaren Inger-tilän kylästä kotoisin ollut Aune Mannonen on todennut osuvasti kylän väestöstä: *Kaikki samallaissii saarelaisii, ei ollut yhteiskunnallisia ryhmiä.*¹⁵⁴⁰ Talollisväestöön kuuluneet olivat varakkuudeltaan joko keskitasoa tai köyhiä. Suur-tilallisia ei herätysliikkeeseen juurikaan kuulunut, eivätkä mahdolliset varallisuuserot tulleet esille muussa kuin siinä, että varakkaimmat yleensä majoittivat ja kestivät seuravieraat isojen seurojen yhteydessä.¹⁵⁴¹

Karjalan alueella toimineet saarnaajat ja papit olivat suurimmalta osalta (60,7 %) syntyisin tutkimusalueelta. Merkittävä osuus näyttää olleen myös Pohjois- ja Etelä-Savossa syntyneillä. Herätyksen alkuvaiheissa Pohjois-Pohjanmaalla syntyneet olivat keskeisessä roolissa. Jonkin verran Karjalassa toimi myös hämäläis- ja keskisuomalaistaustaisia saarnaajia. Muiden maakuntien osuus oli merkityksetön. Saarnaajista tehty yhteenveto paljastaa, että Fennoskandian periferiassa syntynyt herätysliike onnistui nopeasti sopeutumaan Karjalassa paikallisiin oloihin ja rekrytoimaan uutta kannattajakuntaa paikallisen väestön keskuudesta. Yhteenvedon pohjana on kaikkiaan 219 saarnaajan ja papin syntymäkunta.¹⁵⁴²

¹⁵⁴⁰ HYKHL/K1. Koivisto 12N. p. 222.

¹⁵⁴¹ Onni Honkalan hst. 20.6.1994; Sulo Korhosen kirje 13.9.1994; HYKHL/K1. Valkjärvi 1. p. 5-9.

¹⁵⁴² Taulukko (10) on tehty liitteen 1 pohjalta. Kaikkien liitteessä esiteltyjen saarnaajien syntymäkunta ei ole tiedossa.

TAULUKKO 10

Karjalassa toimineiden saarnaajien syntymämaakunta/lääni

Maakunta/lääni	saar- naa- jia	Osuus %	Maakunta/lääni	saar- naa- jia	Osuus %
Viipurin lääni	75	34,2	Venäjä	4	1,8
Pohjois-Karjala	58	26,5	Lappi	3	1,4
Pohjois-Savo	21	9,5	Pohjanmaa	3	1,4
Pohjois-Pohjanmaa	18	8,4	Satakunta	2	0,9
Etelä-Savo	13	5,9	Uusimaa	1	0,4
Keski-Suomi	10	4,6	Varsinais-Suomi	1	0,4
Häme	10	4,6	Yhteensä	219	100

Yhteenvedo (taulukko 10) lestadiolaissaarnaajien ammattijakaumasta ja yhteiskunnallisesta asemasta kertoo jälleen, ettei lestadiolaisuus ollut Karjalassa agraarinen liike, vaan pikemminkin käsityöläisten ja työväestön liike. 1900-luvun puolella alkaa virkamiesten, työnjohtajien, kauppiaitten ja yrittäjien osuus nousta voimakkaasti. Monet niistä, jotka nauttivat uskonnollisessa yhteisössään arvonantoa, saivat vastuunalaisia tehtäviä myös työyhteisössään. Säännölliset elämäntavat ja ahkeruus mahdollistivat monille lestadiolaisille käsityöläisille oman yrityksen perustamisen ja samalla taloudellisen aseman nousun.¹⁵⁴³

TAULUKKO 11

Karjalassa toimineiden saarnaajien yhteiskunnallinen asema ja ammatti

Ammatti, yhteiskunnallinen asema	määrä	osuus %
Maatalousväestö yhteensä	92	31,8
- Talolliset, maanviljelijät, pienviljelijät	72	
- Vuokratilalliset, torpparit, mäkitupalaiset, lohkotilalliset, mökkilläiset	20	
Työväestö yhteensä	109	37,8
- Rakennusalan ammatit: kirvesmiehet, maalarit, peltisepät, muurarit	27	
- Käsityöläiset: suutarit, räätälit, nuohoojamestarit	26	
- Muu työväestö	56	
Virkamiehet, kauppiaat, työnjohtajat	82	28,4
Muut	6	2,0
Yhteensä	289	100

¹⁵⁴³ Monien saarnaajien yhteiskunnallinen asema ja ammatti muuttui useaan kertaan heidän elämänsä aikana. Mikäli saarnaajan yhteiskunnallinen asema ja ammatti on muuttunut, se on joka kerta kirjattu uudelleen.

Kokonaiskuva Karjalan lestadiolaisyhteisöstä kertoo, että *Heikki Ylikankaan* herännäisyydestä esittämää arviota voisi käyttää kuvaamaan osittain myös itäisen Suomen lestadiolaisuutta. *Ylikangas* toteaa, että herännäisyyteen liittyivät "nousussa olevat, mutta toistaiseksi - niin sosiaalisesti kuin alueellisestikin - syrjäytetyt väestönosat". Karjalan lestadiolaisuutta voisi luonnehtia nousussa olevien sosiaalisesti syrjäytettyjen väestönosien liikkeeksi. Sen sijaan alueellisesti syrjäytyneistä ei voida puhua Karjalan lestadiolaisuuden yhteydessä.¹⁵⁴⁴

4.4.2 Ammatillisia etuja ajamassa

Herätysliikkeeseen kuuluvien yhteiskunnallinen aktivoituminen alkoi näkyä myös järjestötoiminnassa. Lestadiolaiset ovat olleet erittäin aktiivisia ajaessaan käsityöläisten ja pienteollisuuden etuja. Tästä löytyy esimerkkejä lähes jokaisesta kaupungista.¹⁵⁴⁵ Monet lestadiolaiset olivat jäseninä Lappeenrannan käsityö- ja teollisuusyhdistyksessä. Heistä räättäli Mikko Auvinen (1887-1888), suutari Pekka Kinnunen (1896-1897, 1901-1910, 1924 - 1927), vaatturi Uno Heiskanen (1924 - 1927) ja vaatturi Taavi Koponen (1928 -1929, 1931 - 1932, 1936, 1939) toimivat yhdistyksen hallinnossa valtuutettuina. Pekka Kinnunen oli käsityöläisyhdistyksen johdossa vuosina 1903-1907 ja rahastonhoitajana vuosina 1908-1911. Lestadiolaiset liikkeenharjoittajat liittyivät yhdistykseen heti oman liiketoiminnan aloittamisen jälkeen, esimerkiksi peltiseppä Aleksanteri Kumpulainen vuonna 1888 ja suutari Pekka Kinnunen vuonna 1890.¹⁵⁴⁶ Maalarimestari Fredrik Grels Timonen oli 1800-luvun lopulla Viipurin teollisuusyhdistyksen keskeisiä vaikuttajia. Hän kuului yhdistyksen johtokuntaan vuosina 1887 - 1899. Yhdistyksen lestadiolaisia aktiiveja oli myös kirjansitoja Anders Korhonen (valtuutettuna 1879 - 1882).¹⁵⁴⁷

Innokkaimmin lestadiolaiset osallistuivat käsityöläisyhdistyksen toimintaan Joensuussa. Yhdistyksen¹⁵⁴⁸ valtuutetuista ainakin kultaseppä Gustaf Adolf Björklund (valtuutettuna 1869 - 1875), vaskiseppä Jakob Jacklin (1869 - 1872) sekä kultaseppä Arthur Mauritz Björklund¹⁵⁴⁹ (1884 - 1888) olivat herätys-

¹⁵⁴⁴ Ylikangas 1990b, 343.

¹⁵⁴⁵ Näyttää siltä, että lestadiolaisten aktiivisuus ammatillisten ja taloudellisten etujen ajamisessa ei suinkaan rajoittunut Itä-Suomeen. Esimerkiksi Hämeenlinnan Käsityöläis- ja Tehtailijayhdistyksen valtuutettuna vuonna 1907 - 1920 toimi myöhemmin Terijoella asunut räättälimestari Matti Paananen (Lindeqvist 1928, 144).

¹⁵⁴⁶ Kertomus Lappeenrannan käsityöläis- ja tehtailijayhdistyksen 45-vuotisesta toiminnasta v:nä 1868-1913. Lappeenranta 1913. s. 167 - 170; Kinnunen 1938, 12, 15-16, 26.

¹⁵⁴⁷ Ora 1928, 45.

¹⁵⁴⁸ Yhdistys oli perustettu nimellä *Joensuun kaupungin Kauppa- ja Teollisuusporvari- yhtiö* 23.11.1868 (Könönen 1925, 48).

¹⁵⁴⁹ Arthur Mauritz Björklundin (1865 - 1928) koti oli noin seitsemän vuoden ajan Joensuun lestadiolaisten kokoontumispaikka. Hänen vanhempansa olivat kaupungin ensimmäisiä lestadiolaisia. Arthur Mauritz Björklundin yhteydet lestadiolaisuuteen näyttävät katkenneen vuoden 1901 jälkeen. Hänet tunnettiin myöhemmin jyrkkänä suomalaisuusmiehenä, joka muutti vuonna 1906 sukunimensä Koivulaksi. Hän oli

liikkeen toiminnassa mukana.¹⁵⁵⁰ Lestadiolaiset antoivat lisäksi Joensuun kaupungin käsityö- ja tehdasyhdistyksen hallinnossa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa merkittävän panoksen. Yhdistyksen valtuutettuina vuosina 1888 – 1923 toimivat seuraavat lestadiolaiset: nuohooja Heikki Hiltunen (1888 – 1889), kultaseppä Arthur Mauritz Björklund (1888 – 1889, 1893 – 1923), leipuri Anders Johan Tapaninen (1888 – 1889, 1895 – 1898), vaskiseppä Jakob Jacklin (1891 – 1894), makkaramestari David Piispanen (1897 – 1898, 1900 – 1907, 1910 – 1919), leipuri J. A. Kempe (1904), räätäli H. Rasi (1908 – 1909, 1911 – 1912), leipuri V. J. Tapaninen (1911 – 1912) sekä räätäli Heikki Laakkonen (1920 – 1923).¹⁵⁵¹ Koska lestadiolaisilla oli merkittävä rooli ajettaessa käsityöläisten ja pienyrittäjien etuja, he nauttivat myös laajaa ympäristön luottamusta.

Lappeenrannan lestadiolaiset osallistuivat raittiusyhdistyksen toimintaan ja monitoimimies Pekka Kinnunen oli mukana tämänkin yhdistyksen johtokunnassa.¹⁵⁵² Lappeen maamiesseuran jäseniksi liityttiin suuremmassa määrin vasta 1900-luvun puolella. Yhdistyksen perustajajäsenenä oli kuitenkin kaksi lestadiolaisisäntää: Elias Lyijynen ja Juhana Niemi.¹⁵⁵³ Lestadiolaisten yhteiskunnallinen aktiivisuus suuntautui myös pellervolaisen osuusliiketoiminnan käynnistämiseen ja edistämiseen. Herätysliikkeeseen kuuluvat olivat perustamassa osuusliikkeitä ja -kassoja ainakin Antreassa, Koivistolla, Uudellakirkolla, Sortavalassa, Säkkijärvellä ja Valkjärvellä. Varsinkin Koiviston Saarenpään Osuuskaupan perustamisessa ja hallinnossa oli kylän lestadiolaisilla keskeinen rooli.¹⁵⁵⁴ Ylämaalla vanhoillislestadiolainen Matti Aapro oli Ihakselan Osuuskassan perustaja ja sen hallituksen puheenjohtaja vuosina 1926 – 1936.¹⁵⁵⁵

Työväenyhdistyksen jäsenenä ei herätysliikkeeseen kuuluvia juurikaan ollut. Lappeenrannan työväenyhdistyksen perustava kokous pidettiin vuoden 1893 marraskuussa, ja yhdistyksessä oli alkuvaiheessa mukana työnantajia, vir-

merkittävä vaikuttaja paikallisessa politiikassa ja kansalaistoiminnassa. Hän istui kaupunginvaltuustossa useita kertoja (1895 – 1897, 1900 – 1905, 1922– 1925), ensin suomalaisen puolueen ja sitten kokoomuksen edustajana. Björklund oli perustamassa mm. urheiluseura Joensuun Katajaa, yhteiskoulua, eläinsuojeluyhdistystä ja matkailuyhdistystä (Ahonen 1986, 75).

¹⁵⁵⁰ Könönen 1925, 54 – 55.

¹⁵⁵¹ Könönen 1925, 89 – 93.

¹⁵⁵² Neljäkymmenvuotiselta taipaleelta. Piirteitä Raittiusyhdistys Yritys II:n toiminta-ajalta 1887 - 1927, 73.

¹⁵⁵³ LKA. LMSA. Bc:1.

¹⁵⁵⁴ Antrean osuuskaupan perustajana oli 16.11.1903 maanviljelijä Juho Suikkari. (Väinölä 1951, 148). Koiviston Saarenpään Osuuskauppa perustettiin 11.3.1906. Aloitteen tekijänä oli Matti Passoja. Osuuskaupan hallitukseen valittiin 25.3.1906 pidityssä kokouksessa kuusi jäsentä ja kaksi varajäsentä, joista peräti kuusi oli kylän lestadiolaisisäntää. (Väinölä 1951, 166 – 168) Myös Koiviston Humaljoella toimineen Osuuskauppa Yrityksen hallinnossa oli mukana lestadiolaisia (Väinölä 1951, 169 – 171). Uudenkirkon Halilan Osuuskaupan perustajana ja hallinnossa olivat lestadiolaiset mukana (Väinölä 1951, 207 – 211). Sortavalan Osuusliikkeen ensimmäisen hallintoneuvoston (valittu 22.2.1920) jäsenistä (kahdeksan) ainakin yksi oli lestadiolainen (Väinölä 1951, 312 – 313).

¹⁵⁵⁵ Liite 1.

kamiehiä ja työväestöä. Huolimatta työväenyhdistyksen wrightiläisestä luonteesta ei siihen kuulunut kuin korkeintaan muutama lestadiolainen. Vaikka useat lestadiolaiset olivat ammatiltaan muurareita, ei heidän nimiään löydy muurarien ammattiyhdistyksen jäsenluetteloista. Työväenliikkeen toimintaan suhtauduttiin näin ollen herätysliikkeen piirissä Lappeenrannan seudulla varautuneesti. Sama koskee ammattiyhdistystoimintaa. Useat lestadiolaisperheitten lapset nousivat 1900-luvulla keskeisiin asemiin työväenyhdistyksen toiminnassa.¹⁵⁵⁶

4.5 Yhteiskunnallinen osallistuminen

4.5.1 Puolueet ja politiikka

Lars Levi Laestadiuksen ajattelussa olivat poliittis-yhteiskunnalliset kysymykset toisarvoisia. ”Jumalan valtakunta” ja sen menestys oli hänelle ensisijaista. Hänen mielestään kristitylle oli viime kädessä yhdentekevää, oliko vallassa Nero vai Robespierre, ja maksoiko hän veronsa Turkin sulttaanille vai Amerikan presidentille. Kristityn tuli kuitenkin täyttää velvollisuutensa esivaltaa kohtaan, maksaa veronsa ja viettää lainkuuliaista elämää.¹⁵⁵⁷ Laestadiuksen mukaan yhteiskunnallisten epäkohtien korjaamiseen apua olisi saatavissa nimenomaan uskonnollisesta herätyksestä. Laestadiuksen mielestä politiikasta ei ollut apua saatavissa.¹⁵⁵⁸ Vaikka Laestadius ei kuulunutkaan mihinkään poliittiseen ryhmään, häntä on pidettävä lähinnä konservatiivina.¹⁵⁵⁹ Laestadiuksen jättämä perintö näkyi herätysliikkeen asenteissa yhteiskuntaan ja poliittisiin puolueisiin.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lestadiolaisten osallistumista yhteiskunnalliseen ja poliittiseen päätöksentekoon sekä valtakunnallisella että paikallisella tasolla. Liikkeen yleinen asennoituminen, saarnaajienkokousten ja vuosikokousten päätökset heijastuivat myös Karjalaan. Oulu ja Lahti saattoivat määrätä tahdin myös Itä-Suomessa. Tutkimusalueella perehdyn yksityiskohtaisesti Lappeenrannan seudun lestadiolaisten toimintaan. Muualta Karjalasta on koottu ne tiedot, jotka ovat olleet saatavissa kuntakertomuksista, pitäjänhistorioista ja perimätiedosta. Kattavimmat tiedot on saatu Kuusjärveltä, Viipurista ja Joensuuusta. Muista kunnista on vain hajahuomiota. Lähes kaikkien kuntien kohdalla ongelman muodostaa lestadiolaisten identifioiminen. Monissa kunnissa oli useita samannimisiä poliittisesti aktiivisia henkilöitä. Ninpä valtuuston jäsenet pystyttiin erottamaan toisistaan vain isän nimen tai tilan nimen perusteella.

4.5.1.1 ”Sopiiko kristityn ottaa osaa valtiopäivämiesvaaleihin?”

1860-luvulta alkanut nopea teollistuminen ja sääty-yhteiskunnan murtuminen

¹⁵⁵⁶ LKA. LTYA. Bb:4; LMUA. Ga; Hautala 1963, 10.

¹⁵⁵⁷ Laestadius 1964 II, n:o 273; Talonen 2000b, 178.

¹⁵⁵⁸ Laestadius 1909, 239.

¹⁵⁵⁹ Talonen 2000b, 179.

asetti herätysliikkeen uuden tilanteen eteen. Lisäjännitteen aiheutti venäläistämistoimenpiteet, jotka pääsivät vauhtiin Nikolai Bobrikovin tultua vuonna 1898 Suomen kenraalikuvernööriksi. Maaseudulla yhteiskuntaluokkien välistä jännitettä lisäsi kasvava tilaton väestö. Kaupungeissa sekä taajamissa asui teollistumisen seurauksena moninkertaiseksi kasvanut teollisuustyöväestö. Sekä maaseudun tilattomat että työväestö olivat vailla poliittisia oikeuksia. Suurlakon jälkeen vuonna 1906 säädetty laki kansanedustuslaitoksesta muutti tilanteen oleellisesti. Äänioikeutettujen määrä moninkertaistui. Nyt myös lestadiolaisten suuri enemmistö sai ääni- ja ehdokkuusoikeuden ja nousi poliittiseksi vallankäyttäjäksi. Uudessa tilanteessa lestadiolaisten asennoituminen poliittisten puolueitten toimintaan tuli ajankohtaiseksi.

Näyttää siltä, että vanhoillislestadiolainen herätysliike havahtui uuteen tilanteeseen vasta ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen. Osallistuminen vaaleihin oli esillä vanhoillislestadiolaisten vuosikokouksissa vuosina 1908 ja 1909. Havahduttajana saattoi olla sosialidemokraattisen puolueen vahva menestys ensimmäisissä eduskuntavaaleissa 1907. Vaikka useat liikkeen keskeiset vaikuttajat suhtautuivat kriittisesti poliittiseen osallistumiseen, todettiin Ylivieskassa 1908 pidetyssä vuosikokouksessa: *Ettei kuitenkaan ole kieltäydyttävää kunnallisista ja valtiollisista velvollisuuksista eikä vaaleista, mutta otettava osaa niihin ilman vihaa ja kiihkoa.*¹⁵⁶⁰ Seuraavana vuonna Tornion-Haaparannan vuosikokouksessa poliittista osallistumista käsiteltiin laajemmin ja myönteisemmin. Kaukolalainen torppari Akseli Hokkanen esitti kokoukselle kysymyksen: *Sopiiko kristityn ottaa osaa valtiopäivämiesvaaleihin?* Käytetyissä puheenvuoroissa edellisenä vuonna osallistumiseen kriittisesti suhtautunut kemijärveläinen Kalle Helisten totesi: *Ei suinkaan kristityt hylkää yhteiskunnallisia ja valtiollisia asioita. Tuleehan kristittyin toki katsoa sitä, etteivät ulkonaisissakaan asioissa tukisi perkeleen asiaa, eivätkä auttaisi pimeyttä.* Helisten vetosi myös siihen, ettei Lutherkaan hylännyt yhteiskunnallisia asioita. Samalla Helisten esitti aikaisemmin kerrotun vertauksen lestadiolaisuudesta kahden kuoren suojaamana. Muissa puheenvuoroissa asenne poliittiseen toimintaan oli myönteinen. Sosialismiin kokous asennoitui erittäin kielteisesti. Vuosikokouksessa laadittiin vaaleihin osallistumisesta loppuponsi:

Kristitty, saa, jos tahtoo, hyvällä omallatunnolla äänestää valtiopäivämiesvaalissa, mutta ainoastaan sitä, joka kannattaa kristinuskoa. Kristinuskon kieltäjää ei saata mitenkään hyvällä omallatunnolla kannattaa. Osanotto vaaleihin jääköön kunkin kristityn omantunnon asiaksi.¹⁵⁶¹

Tornion-Haaparannan kokous hyväksyi vanhoillislestadiolaisten poliittisen osallistumisen. Tätä perusteltiin esivaltateologisin perustein. Kannanotoilla lienee ollut vain vähän vaikutusta vanhoillislestadiolaisten vaaliaktiivisuuteen,

¹⁵⁶⁰ Vkokptk 1908, 10. Kokouksessa saarnaajat Pauli Rantala ja Kalle Helisten varoittivat poliittisista intohimoista. Sen sijaan saarnaajat John Ryselin ja Juho Kanninen käyttivät osallistumiseen myönteisesti asennoituvia puheenvuoroja.

¹⁵⁶¹ Vkokptk 1909, 6, 14 -15.

sillä äänestysvilkkaus laski seuraavissa vaaleissa liikkeen vahvalla alueella Oulun pohjoisessa vaalipiirissä.¹⁵⁶²

Esikoislestadiolaisuus otti kantaa eduskuntavaaleihin vanhoillestadiolaisia aikaisemmin. Yhteiskunnallisissa kannanotoissa heijastui voimakas sidonnaisuus Ruotsin Lapin saarnaajiin. Lapista kysyttiin neuvoja suhtautumisessa työväenliikkeeseen, ammattiyhdistystoimintaan ja sosialidemokratiiaan.¹⁵⁶³ Kun ensimmäiset eduskuntavaalit järjestettiin 15 -16.3.1907, pohti liikkeen johto niihin osallistumista. Esikoislestadiolaisten saarnaajien kokous teki asiasta päätöksen:

Yksimielinen päätös oli viimein se, että kristittyjen tulee ottaa osaa vaaleihin siinä mielessä, että sen kautta edesautetaan laillista yhteiskuntajärjestystä. Toiseksi sillä nimenomaisella määräyksellä, että kristittyjen tulee kannattaa vanhasuomalaista puoluetta ja ainoastaan sen puolueen ehdokkaille antaa äänensä. Tämä tulee tiedoksi antaa kristityille kaikkialla maassamme.¹⁵⁶⁴

Huolimatta yksityiskohtaisen tarkoista äänestysohjeista nousi päätöstä vastaan oppositio Karjalassa. Erityisesti esikoislestadiolaisuuden johtava saarnaaja, viipurilainen Antti Kolehmainen, ei pitänyt äänestämistä tarpeellisena. Kristittyjen ei tullut kantaa vierasta iestä yhdessä ”uskottomien” kanssa. Kolehmainen sai tukea mielipiteilleen Amerikan johtavilta esikoissaarnaajilta. Hän kirjoitti edellisenä vuonna Suomessa kierrelleelle amerikkalaiselle esikoissaarnaaja Olli Matoniemelle. Tämä vastasi kirjeessään: *Koska jokainen ajaa takaa ainoastaan oman puolueensa etua, ja siis kaikki ovat väärintekijöitä, niin se on parasta kristityille, etteivät eninkään mene äänestämään, vaan pysyvät niistä pois.* Matoniemen kirjeen saatuaan Kolehmainen moitti niitä esikoislestadiolaisia, jotka äänestivät eduskuntavaaleissa vaatien heiltä ”parannusta”.¹⁵⁶⁵ Kolehmaisen käsitystä asettuivat vastustamaan saarnaajat Niklas Milén ja Juho Ahonen. Samalla alkoi esikoislestadiolaisuudessa ilmetä kaksijakoista suhtautumista äänestämiseen kaikkialla maassa. Erimielisyyksien selvittämiseksi lähetettiin riidan keskeiset osapuolet Antti Kolehmainen, Juho Ahonen, Niklas Milén ja Juho Ihalainen Ruotsin Lappiin. Kriisi ratkaistiin Jellivaaran joulukokouksissa 1907.¹⁵⁶⁶

Voitolle pääsi vaaleille myönteinen kanta. Saarnaaja Peder Fjellidal esitti närkästyksensä siitä, ettei neuvoa oltu kysytty heiltä vaan Amerikasta. Hän painotti, että mahdolliset erimielisyydet tulisi tutkituttaa ”esikoislestadiolaisten

¹⁵⁶² Talonen 1988a, 97.

¹⁵⁶³ Talonen 1993, 32-36.

¹⁵⁶⁴ VLKYJ VII, 3 - 4; VLKYJ 1972, 95. Tieto perustuu saarnaaja Juho Ahosen muistitietoon, joka ainakin osittain pitää Jouko Talosen käsityksen mukaan yhtä aikalaislähteiden kanssa (Talonen 1993, 36).

¹⁵⁶⁵ VLKYJ VII, 33 - 35; Lahtinen 1984, 149-150; Talonen 1993, 37.

¹⁵⁶⁶ VLKYJ VII, 34 - 35. Jellivaarassa joulupäivänä pidetyistä kokouksista oli muodostunut esikoislestadiolaisuuden keskeisin vuotuinen tapahtuma, jonne saapuivat Pohjois-Ruotsin saarnaajien ohella keskeisimmät saarnaajat myös Suomesta ja Norjasta. Joulukokouksissa oli säännöllisesti edustajia myös Pohjois-Amerikan esikoisseurakunnista.

seurakunnan” edessä: *Miksi menitte kysymään neuvoa Amerikasta? Vai eikö ne neuvot kelpaa, joita teille on annettu tähän asti Ruotsin Lapista. Teidän kaikkien olisi tullut seisoa yksimielisenä sen teidän ensimmäisen koetellun neuvon päälle, sittenkin vaikka se olisi alkanut teille jollekin tuntua vääraltä, siihen asti, kun asiat tutkitaan Esikoisten seurakunnan edessä. Peder Fjeldal otti myönteisen kannan vaaleihin osallistumiseen: Totta vissiin kristittyin tulee edes auttaa esivaltaa, joka voimassa pitää kristilliset lait, ja rukoilla vielä sen esivallan puolesta, että me rauhassa ja levossa saisimme elää ja kuolla.*¹⁵⁶⁷

Lapin vanhimmat lähettivät äänestyskäyttäytymistä neuvovan kirjeen Suomen esikoislestadiolaisille 31.12.1907:¹⁵⁶⁸

Niin on meillä Apostolinen neuvo siihen, että olla alamainen esivallalle. Ja se, joka pitää oleman esivallalle kuuliainen, hänen pitää myös hänen lakia noudattaman ja niin muodoin puolustaman sitä, koska se ei ole hyvää omaatuntoa vastaan, vaan enempi suojelee meidän kristillisyyttämme, niinkuin teidän maassa Suomen vanha pohjalaki sitä tekee, jonka tähden me pidämme sitä viisautena, että te äänestyksen kautta sen pyydätte itsellenne tallella pysymään ulkonaiseksi suojaksi.

Huolimatta Jellivaaran ohjeista jatkui epätietoisuus seuraavien eduskuntavaalien yhteydessä. Käyty keskustelu ei muuttanut edellisenä vuonna otettua kantaa.¹⁵⁶⁹ Uskollisuutta esivallalle onkin pidetty esikoislestadiolaisuuden tunto-merkkinä. Liikkeen käsityksen mukaan kristitty ei missään muodossa saanut asettua kapinoimaan esivaltaa vastaan. Saarnaaja Joel Ahonen on todennut: *Kristityt (=esikoislestadiolaiset) ovat aina olleet valtakuntamme uskollisimmat alamaisimmat sekä maallisessa että hengellisessä mielessä.*¹⁵⁷⁰

Uudenheräyksen keskuudessa ei käyty virallista keskustelua äänioikeuden käyttämisestä ennen vuoden 1907 eduskuntavaaleja. Yksittäiset liikkeen vaikuttajat olivat mukana uskonnollisten vähemmistöryhmien vaalitoimikunnassa ainakin Oulussa. Suunnan piirissä esiintyi myös puoluetoiminnan vastustusta. Varsinkin saarnaaja Juho Pyörre katsoi, ettei kristittyjen tulisi vetää *yhteistä iestä* ”epäuskoisten” kanssa. Hän vetosi siihen, etteivät Jeesus ja apostolitkaan osallistuneet poliittiseen toimintaan.¹⁵⁷¹ Poliittiseen toimintaan osallistumisesta keskusteltiin vuonna 1917 Jyväskylässä pidetyssä ylimääräisessä kesäkokouksessa. Herätysliikkeen ja työväenliikkeen suhdetta käsiteltäessä nousi kotkalaisen saarnaaja Emil Spetsin puheenvuorossa esille pettymys olemassa oleviin puolueisiin sekä ajatus oman puolueen perustamisesta, *jota olisi Jeesus ohjaamassa.* Perusteluna oli se, ettei *kristitty saa vetää yhtä iestä uskottomain kanssa.*¹⁵⁷²

¹⁵⁶⁷ VLKYJ VII, 36.

¹⁵⁶⁸ VK II 1966, 141-142.

¹⁵⁶⁹ Lahtinen 1984, 150; Talonen 1993, 39 - 40.

¹⁵⁷⁰ Ahonen 1972c, 44 - 45.

¹⁵⁷¹ Raittila 1967, n:o 388; Kolk 12/1906, 187-188; 2/1907, 24; Talonen 1988a, 66-68.

¹⁵⁷² Kolk 13-14/1917. Pöytäkirja, tehty Suomen Lähetysseuran Laestadiolaisen Haarasaston yleisessä ylimääräisessä kokouksessa Jyväskylässä kesäkuun 22-23 päivinä 1917, § 4. *Matti Kyllönen* on todennut väitöskirjassaan, ettei lestadiolaisuus pystynyt toimimaan rokotteenä sosialismia vastaan niillä alueilla, joissa uusiheräys sai vahvan jalansijan (Kyllönen 1995, 120-121).

4.5.1.2 Porvarillisessa leirissä

Vanhasuomalaiset saavat kannatuksen

Lestadiolaisten käyttäytyminen suurlakon yhteydessä vaihteli sekä paikkakunnittain että yksilöittäin. Vaikka vanhoillislestadiolaisuudessa suhtauduttiin joillakin paikkakunnilla kielteisesti lakkoon, osallistuivat liikkeen kannattajat paikoin aktiivisesti lakkotapahtumiin. Näin aikaisemmin vallinnut patriarkaalinen, vallitsevat olosuhteet hyväksyvä ajattelu alkoi murentua. Esivallan oikeutus toimia ehdottomana auktoriteettinä asetettiin epäilyksenalaiseksi.¹⁵⁷³

Herätysliikkeen maailmankatsomuksesta käsin oli suomalainen puolue luonnollisin valinta herätysliikkeen kannattajille. Puolue esiintyi ensimmäisissä yksikamarisen eduskunnan vaaleissa hyvin uskontomyönteisenä. Vanhasuomalaisen (suomalaisen puolueen) listoilla oli herätysliikkeen vahvoilla alueilla useita vanhoillislestadiolaisia ja uudestiheränneitä ehdokkaita. Yhtenäisimmän tukensa puolue sai esikoislestadiolaisilta.¹⁵⁷⁴ Suomalaisen puolueen kansanedustajiksi valittiin vanhoillislestadiolaiset Juuso Runtti ja Iisakki Hoikka. Vuoteen 1917 mennessä heidän lisäksi eduskunnassa oli yhteensä viisi muuta lestadiolaiskansanedustajaa.¹⁵⁷⁵ Nuorsuomalaisen puolueen ote lestadiolaisista jäi ohueksi. Puoluetta tuki vain muutamat lestadiolaisvaikuttajat ja puolueen päämääriä kohtaan tunnettiin epäluuloja herätysliikkeen keskuudessa.¹⁵⁷⁶

Viipurin läänissä asuneet lestadiolaiset eivät pääosin poikenneet poliittiselta käyttäytymiseltään uskonveljistään Pohjois-Suomessa. Koska herätysliikkeellä ei ollut läänin alueella sellaista painoarvoa kuin pohjoisemmassa Suomessa, eivät paikalliset lestadiolaisvaikuttajat nousseet eduskuntavaaleissa ehdokaslistoille muutamia harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta. Merkittävimmän poikkeuksen muodosti viipurilainen muurari Kalle Heiskanen¹⁵⁷⁷, jonka poliittiseen toimintaan palataan myöhemmin. Myös kunnallishallintoon lestadiolaisia valittiin vielä hyvin vähän. Vanhasuomalaisen puuhämiehenä Lappeenrannassa toimi uuteenheräykseen kuulunut kenkätehtailija Pekka Kinnunen. Hänet valittiin kaupunginvaltuustoon vuodesta 1912 alkaen.¹⁵⁷⁸ Pekka Kinnunen kuului paikkakunnalla ilmestyneen vanhasuomalaisen sanomaleh-

¹⁵⁷³ Talonen 1988a, 61-64; *Talosen* tutkimusten mukaan osallistuivat lestadiolaisvaikuttajat suurlakon tapahtumiin aktiivisesti mm. Kemissä ja Rovaniemellä. Hyväksyvästi siihen suhtauduttiin esimerkiksi Nivalassa, Oulussa ja Taivalkoskella.

¹⁵⁷⁴ VLKYJ 1972, 95; Talonen 1979, 16 - 17; Talonen 1988a, 55, 69-70.

¹⁵⁷⁵ Talonen 1979, 254; Vuollo 2003, 126 - 127.

¹⁵⁷⁶ Talonen 1979, 17; Talonen 1988a, 70-71.

¹⁵⁷⁷ Raittila 1967, n:o 90.

¹⁵⁷⁸ Kokko 1913, 1; Kinnunen 1993, 21-22, 34-35, 94. Pekka Kinnusella oli lukuisa määrä yhteiskunnallisia luottamustehtäviä. Hän toimi valtuuston jäsenenä vuoteen 1929 ollen lisäksi raittiuslautakunnan pitkäaikainen puheenjohtaja. Samoin hän kuului mm. köyhäinhuoltokuntaan, tarkastuslautakuntaan, taksoituslautakuntaan, ammattioppilaslautakuntaan, rahatoimikamariin ja kansakoulun johtokuntaan (Lappeenrannan kunnalliskertomukset 1913-1930).

den Etelä-Savon hallitukseen. Hän oli vuosikautia lehden hallituksen varapuheenjohtajana ja puheenjohtajana.¹⁵⁷⁹

Muiden kuin uudestiheränneitten poliittisesta käyttäytymisestä on tehtävä päätelmiä vasta Suomen itsenäistymisen jälkeisen ajan asiakirjoista. Pääasiassa maaseudulla asuneet vanhoillislestadiolaiset äänestivät melko pitkään kunnallisvaaleissa kokoomusta. Vuoden 1918 vaaleissa oli Lappeen kunnanvaltuustoon ehdolla (lista numero 2) kaksi vanhoillislestadiolaista, työmies Juho Saari ja talollinen Jooseppi Lyijynen. Lyijynen oli ehdolla toisellakin listalla tulleen valituksi.¹⁵⁸⁰ Vuoden 1925 vaaleissa olivat valtuustoon ehdolla kokoomuksen listoilla (listat n:o 10 ja 16) vanhoillislestadiolainen maanviljelijä Antti Keskiisaari, lähinnä esikoislestadiolaiseksi luokiteltava kauppias Kalle Juho Hämäläinen (lista 3 ja 9) ja uudestiheränneisiin lukeutunut työmies Pekka Hannula¹⁵⁸¹ (lista n:o 8). Valitsijayhdistysten perustamisasiakirjoista ilmenee, että eri lestadiolaissuuntien edustajilla oli samanlaiset poliittiset päämäärät. Esimerkiksi vuoden 1925 vaaleissa uudestiheränneet, vanhoillislestadiolaiset ja esikoislestadiolaiset olivat perustamassa yhteistä valitsijayhdistystä liikkeisiin kuuluneiden ehdokkaiden läpisaamiseksi.¹⁵⁸²

Maalaisliitto nousee vaihtoehdoksi

Karjalassa maalaisliitosta kehkeytyi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä selkeästi suurin poliittinen puolue. Sillä oli ollut vahva kannatus jo ennen itsenäistymistä Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä. Karjalasta muodostui puolueelle yhdessä Pohjanmaan ja Pohjois-Suomen ohella sen kannatuksen ydinalueita.¹⁵⁸³ Vuosina 1906 - 1908 syntynyt maalaisliitto loi uudet mahdollisuudet lestadiolaisten poliittiselle osallistumiselle. Puolueen synnyssä oli useilla Pohjois-Suomen lestadiolaisvaikuttajilla keskeinen rooli. Ranualainen Kalle Aukusti Lohi korosti maaseudun väestön luokkatuntoa sekä kansanvallan ja laillisuuden merkitystä. Hän esitti maan hankkimista tilattomalle väestölle ja kruununtorpaparien aseman parantamista. Lohi oli puheenjohtana Ranualla lokakuussa 1906 kansalaiskokouksessa, jossa hyväksyttiin vaatimus kirkon ja valtion erosta. Näin maalaisliittolainen antiklerikalismi ja kirkonvastaisuus löi kättä kirkon johdon syrjimän herätysliikkeen edustajien kanssa. Maalaisliiton tavoitteet olivat omiaan vetoamaan vähävaraiseen lestadiolaiseen maaseutuväestöön, ja loi tälle sosialidemokratiaa hyväksyttävämmän vaihtoehdon.¹⁵⁸⁴ Vähitellen maa-

¹⁵⁷⁹ LKA. Aab:6. Kaupparekisteri, sivu 131.

¹⁵⁸⁰ LKA. LKuA. Keskusvaalilautakunnan Arkisto. Ca:1. Ptk. 17.12.1918.

¹⁵⁸¹ Pekka Hannula siirtyi 1950-luvulla uudestiheräyksestä vanhoillislestadiolaisuuteen.

¹⁵⁸² LKA. LKuA. Keskusvaalilautakunnan Arkisto. Ca:1. 5.11.1925, § 3.

¹⁵⁸³ Nevalainen 1994, 404.

¹⁵⁸⁴ Kalle Aukusti Lohi oli pitkään maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtajana sekä kolme kertaa sosiaaliministerinä 1920-luvun jälkipuoliskolla sekä 1930-luvun alussa. (K. A. Lohen elämäkerta, ks. Seppo Lohi: Kalle Aukusti Lohi 23.11.1872-11.06.1948. - He ovat voittaneet. Hämeenlinna 1978.); Talonen 1988a, 73, 75.

laisliiton kirkkokriittinen linja laimentui. Vuonna 1932 puolueen ohjelmasta poistettiin kirkon ja valtion eron selvittämistavoite.¹⁵⁸⁵

Vanhasuomalainen puolue ja sen seuraaja Kansallinen Kokoomus säilytti asemansa herätysliikkeeseen kuuluvien äänestäjien keskuudessa 1920-luvulle saakka. Esimerkiksi vanhoillislestadiolaisuudessa arvostetut saarnaajat Leonard Typpö ja Juuso Runtti olivat vanhasuomalaisen puolueen ja myöhemmin kokoomuksen kansanedustajia. Ensimmäisinä vanhoillislestadiolaisina maalaisliittolaisina valittiin eduskuntaan edellä mainittu Kalle Aukusti Lohi vuonna 1909 (eduskunnassa vuoteen 1944) ja maanviljelijä Antti Junes vuonna 1910 (eduskunnassa vuosina 1910 - 1914, 1919 - 1932, 1936 - 1939). 1920-luvulla eduskuntaan valittiin pastori Jaakko Seppänen (eduskunnassa 1922 - 1926) ja maanviljelijä Juho Kanninen (eduskunnassa 1922 - 1924), maanviljelijä Eero Nurmesniemi (eduskunnassa 1927 - 1932 ja 1936 - 1944) sekä kirkkoherra Vilho H. Kivioja (eduskunnassa 1929 - 1944).¹⁵⁸⁶ Lestadiolaisten kansanedustajien osuuden kasvu maalaisliitossa ja kahden vanhoillislestadiolaisen, Kalle Aukusti Lohen ja Antti Juneksen, nouseminen 1920-luvulla jopa ministereiksi, kasvatti puolueen arvostusta liikkeen piirissä. Tämä alkoi vähitellen näkyä ennen kaikkea vanhoillislestadiolaisten äänestyskäyttäytymisessä Karjalassa. Muutos on ajoitettavissa 1920-luvulle.

Äänestyskäyttäytymisen tarkastelu äänestysalueittain antaa viitteitä siitä, ettei kokoomuspuolueen kannatus Lappeenrannan seudulla ollut vanhoillislestadiolaisten keskuudessa rikkumatonta enää 1920-luvulla. Vuoden 1925 kunnallisvaaleissa oli Lappeella listalla numero 16 ehdokkaana vanhoillislestadiolainen Antti Keskisaari sekä esikoislestadiolainen Kalle Juho Hämäläinen. Lista sai vanhoillislestadiolaisuuden vahvimalla kannatusalueella, Antti Keskisaaren kotikylässä Haapajärvellä, vain 28 ääntä. Suurin kannatus listalle tuli Kourulanmäen äänestysalueelta, jossa asui paljon esikoislestadiolaisia. Vaalitulos viittaa siihen, että vanhoillislestadiolaisten äännet jakautuivat maalaisliiton ja kokoomuksen kesken. Sen sijaan esikoislestadiolaiset äänestivät edelleen kokoomusta.¹⁵⁸⁷ Vasta 1930-luvun alun oikeistoradikalismi mursi lähes yhtenäisen äänestyskäyttäytymisen esikoislestadiolaisuuden sisällä.¹⁵⁸⁸ Antti Keskisaari tuli valituksi valtuustoon vuosiksi 1926 - 1928. Hän oli ehdokkaana myös vuosina 1928 ja 1930 päästen varavaltuutetuksi.¹⁵⁸⁹ Vuonna 1928 olivat Lempiälän kylän vanhoillislestadiolaiset perustamassa maalaisliiton listaa, jossa ei ollut ehdokkaana

¹⁵⁸⁵ Talonen 1982, 210.

¹⁵⁸⁶ Talonen 1979, 17, 254.

¹⁵⁸⁷ LKA. LKuA. Keskusvaalilautakunnan Arkisto. Ca:1. Ptk. 5.11.1925.

¹⁵⁸⁸ Talonen 1993, 116 - 125.

¹⁵⁸⁹ LKA. LKuA. Keskusvaalilautakunnan Arkisto. Ca:1. Ptk. 5.12.1925, § 2; 5.12.1928, § 4; 5.12.1930, § 4.

lestadiolaisia, vaan kyläseudun muita vaikuttajia.¹⁵⁹⁰ Vähitellen maalaisliitosta alkoi tulla vanhoillislestadiolaisten pääasiallisen kannatuksen saanut puolue.¹⁵⁹¹

4.5.1.3 Lestadiolaiset sosialismia kampeamassa

Lestadiolaisen herätysliikkeen kaikki haarat ottivat kielteisen asenteen sosialismiin. Vanhoillislestadiolaisen suunnan järjestäytymiskokouksessa lokakuussa 1906 todettiin sosialistien toimintaan osallistumisesta ykskantaan: *Sosialistiriennosta lausuttiin yleisenä mielipiteenä, että niistä tulisi kristittyjen pysyä poissa.*¹⁵⁹² Sosialismiin palattiin vuosien 1908, 1909, 1917 ja 1926 vuosikokouksissa. Sosialismin "pauloihin" joutuneelle nähtiin ainoana ratkaisuna *Jumalan evankeliumi.*¹⁵⁹³ Sosialismi nähtiin uhkana maalliselle esivallalle. Lisäksi siinä katsottiin vallitsevan jumalankielteinen henki. Vanhoillislestadiolaisia varoitettiin tilaamasta sosialidemokraattisia lehtiä ja ostamasta edes puolueen arpoja.¹⁵⁹⁴

On aivan ilmeistä, että työväenliike ja sosialismi herättivät kiinnostusta monien vähävaraisten lestadiolaistyöläisten keskuudessa. Paikoin on merkkejä lestadiolaisten aktiivisesta osallistumisesta työväenliikkeessä, varsinkin työväestön organisoitumisen alkuvaiheessa. Tunnetuin lestadiolainen työväenaktiivi lienee ollut Vilho (Vilhelm) Pylkkö¹⁵⁹⁵ (1870 – 1926) Kotkasta. Vilho Pylkkö toimi Kotkan Työväenyhdistyksessä ollen vuosina 1897 – 1899 ja 1903 yhdistyksen sihteeri. Hän osallistui kotkalaisten edustajana Forssan puoluekokoukseen, jossa hän kuitenkin joutui wrightiläishenkisenä oppositioon.¹⁵⁹⁶ Vilho Pylkkö oli puuhaamassa Kotkan ensimmäistä työväenlehteä, *Itä-Suomen Työmiestä*. Hänet oli ajateltu lehden ensimmäiseksi päätoimittajaksi. Kotkan maistraatti ei pitänyt Pylkköä sopivana tehtävään, koska hänet oli muka havaittu anarkistiksi. Päätoimittajaksi valittiin toinen henkilö, ja lehti alkoi ilmestyä säännöllisesti 2.5.1900. Lehti edusti alkuvaiheessa kirjoituksillaan kristillisosiaalista linjaa. Kirkolliset dogmit oltiin valmiita hylkäämään ja niiden tilalle haluttiin *suuren natsarealaisen humanisuusaatteet ja Jeesus-uskon ylevät periaatteet*. Sosialismia julistettiin vuorisaarnan hengessä. Lehti ajoi voimakkaasti raittius-

¹⁵⁹⁰ LKA. LKuA. Keskusvaalilautakunnan Arkisto. Ca:1. Pöytäkirjanliitteet 1928, lista n:o 8. Valitsijayhdistyksen perustajina olivat mm. Juho ja Liisa Oikkonen, Mikko Mikonsaari, Juho Mikonsaari sekä Eva Siiskonen, jotka tiettävästi kaikki olivat vanhoillislestadiolaisia (Pentti Oikkosen hst. 1.1.1992).

¹⁵⁹¹ Maalaisliiton ja sen seuraajan Keskustapuolueen keskeinen asema vanhoillislestadiolaisuudessa on herättänyt ajoittain voimakasta kritiikkiä. Aiheesta käydystä keskustelusta ks. Kotimaa 86, 87, 88/1976; 16.10.1979; HS 11.10.1979.

¹⁵⁹² Vkokptk 1906, § 4.

¹⁵⁹³ Vkokptk 1908, 10; 1909, 31; 1917, 15 – 16; 1926, 8.

¹⁵⁹⁴ Vkokptk 1909, 14-15, 30-31.

¹⁵⁹⁵ Räättäli Vilhelm Pylkkö oli syntynyt 11.9.1870 Savitaipaleella, josta hän muutti vuonna 1887 Lappeenrantaan. Lappeenrannassa Vilho Pylkkö oli lestadiolaisella Mikko Auvissella räättälinopissa ja sai kisällinkirjan vuonna 1890. 1890-luvulla Pylkkö muutti Helsinkiin. Kotkaan hän muutti vuonna 1896 perustettuaan kaupunkiin räättälinliikkeen. Kirkonkirjat perhe siirsi Kotkaan vasta vuonna 1902 (LaKA I Bab:1, 157; Kinnunen; Anne Partin kirje 1.11.1996).

¹⁵⁹⁶ Runeberg 1955, 282.

aatetta, ja se tuki juomalakkoliikettä. Lehden linjassa heijastui ilmeisesti lestadiolaistaustaisen Vilho Pylkön kynänjälki. *Itä-Suomen Työmiehen* ilmestyminen päättyi jo 7.11. 1900, kun lehti julistettiin julkaisukielloon. Koko ilmestymisensä ajan se oli kärsinyt päätoimittajan ja lehden johtokunnan välisistä ristiriidoista.¹⁵⁹⁷ Vilho Pylkkö joutui sivuraiteille työväenyhdistyksen toiminnasta sen radikalisoituessa. Hänet erotettiin työväenyhdistyksestä vuoden 1904 kunnallisvaalien valmistelujen yhteydessä.¹⁵⁹⁸ Myöhemmin Vilho Pylkkö ja hänen poikansa tulivat tunnetuiksi Kotkassa vaatetusalan tehtailijoina.¹⁵⁹⁹

Koska pääosa esikoislestadiolaisista lukeutui 1900-luvun alussa työväestöön, oli luonnollista, että heidän keskuudessaan heräsi mielenkiinto työväen järjestötoimintaan. Tamperelainen Aatu Härmä tiedusteli "Lapin vanhimprien" kantaa työväestön ammatilliseen järjestäytymiseen talvella 1903 -1904. Vastauksessaan "vanhimmat" kielsivät osallistumisen työväenyhdistykseen.¹⁶⁰⁰ Suomen esikoislestadiolaiset kokivat vuoden 1905 suurlakkotapahtumat uhkana järjestykselle. Viipurilaiset saarnaajat Antti Kolehmainen ja Aapo Marttala totesivat Lapin "vanhimmille" lähettämässään kirjeessä 18.12.1905 maailman pauhaavan *niinkuin meri, joka ei tyyntyä taida*.¹⁶⁰¹ Samoihin aikoihin lähetti saarnaaja Niklas Milén kielteisen arvion vallitsevasta tilanteesta: *Vaikka kyllä nyt väkevästi sosialistihenki eli jumalankieltämysoppi turmelee kansaa, että näyttää kauhealta tämä aika*.¹⁶⁰² Esikoislestadiolaisten vasemmiston torjunta muotoutui jo ennen ensimmäisiä eduskuntavaaleja. Sekä joukkojen liikehdintä kaduilla että suurlakko nähtiin yhteiskunnallisen järjestyksen horjuttajina, ja ne herättivät huolta tulevaisuudesta.¹⁶⁰³

Uudenheräyksen asenne oli myös torjuva työväenliikkeeseen ja sosialidemokratiaan. *Kolkuttajassa* huomioitiin tyytyväisenä vanhoillislestadiolaisten Tornion-Haaparannan kokouksessa tekemät päätökset. Sosialistinen työväenliike nähtiin kirkon- ja uskonnonvastaisena. Sen katsottiin uhkaavan yhteiskunnallista järjestystä.¹⁶⁰⁴ Uudestiheränneiden keskusjärjestö esitti vuonna 1914 kannattajilleen vetoamuksen *Kolkuttajassa*:

Tämä nykyinen aika asettaa Herran omille erityisiä velvollisuuksia. Jumalattomuus ja suruttomuus on levinnyt laajalti yli maan. Jumalan olemassaolon kieltämysoppi uhkaa lopettaa kansastamme viimeisenkin kunnioituksen tunteen kaikkea pyhää kohtaan.¹⁶⁰⁵

Uudenheräyksen saarnaajain kokouksessa suhtautuminen työväenliikkeeseen oli esillä vasta vuonna 1917. Tällöin kotkalainen Emil Spets esitti kysymyksen:

¹⁵⁹⁷ Paronen 1963, 217 - 218.

¹⁵⁹⁸ Runeberg 1955, 282.

¹⁵⁹⁹ Harjunpää 1989, 25.

¹⁶⁰⁰ VK II 1966, 115-116; Talonen 1993, 32-33.

¹⁶⁰¹ SLK. Vettasjärven kok. Antti Kolehmaisena ja Aapo Marttalan kirje Ruotsin Lapin "vanhimmille" 18.12.1905.

¹⁶⁰² VK II 1966, 133.

¹⁶⁰³ Talonen 1993, 35.

¹⁶⁰⁴ Kolk 4/1909, 61, 9/1909, 159; 1912, 262.

¹⁶⁰⁵ Kolk 23/1914, 423-424 (Kirje lähetysystävillemme kaikkialla).

Miten kristityn on suhtauduttava nykyiseen työväenliikkeeseen? Herätysliikkeen asenne oli kielteinen. Emil Spetsin puheenvuoroissa nousi esille yleinen pettymys puolue-elämään. Hän katsoi puolueissa olevan *enempi tai vähempi katkeruutta toisia kohtaan*, ja katsoi sen vuoksi, että *Jumalan lapsilla tulisi olla oma puolue*. Puheenvuoroissa todettiin lisäksi, että *kauhialta tuntuu nähdä uskontunnustajan kulkemassa mielenosoituskulkueissa ja vielä ehkä kantamassa punaista lip-pua*.¹⁶⁰⁶

Herätysliikkeen sisällä tunnettu huoli vasemmistoaatteen leviämisestä tuli esille liikkeen lehdissä. Poliittinen vasemmisto nähtiin uhkana ”kristillisyydel-le”.¹⁶⁰⁷ Huolimatta herätysliikkeen kaikkien haarojen kielteisestä kannasta, antoivat liikkeen yksittäiset jäsenet vaaleissa tukensa vasemmistolle. Se, että asia oli esillä useissa yhteyksissä, kertoo torjunnan tarpeesta. Vuoden 1909 vuosikokouksessa saarnaaja Kalle Helisten valitti, että jotkut vanhoillislestadiolaiset oli-vat liittyneet tukemaan Jumalan pilkkaaajia ja äänestäneet heitä. *Jouko Talonen* on tutkimuksissaan löytänyt tietoja myönteisestä suhtautumisesta työväenliikkeeseen Perhosta, Kajaanista, Säräisniemeltä, Kemistä, Kittilästä, Oulunsalosta ja Pudasjärveltä.¹⁶⁰⁸ Vuosikymmeniä myöhemmin - 1970-luvulla - puitiin lehdis-tössä lestadiolaisuuden ja vasemmistopuolueiden (varsinkin kommunismin) suhteita vilkkaasti. Tässä keskustelussa nousi esille seutuja, joissa kommunisti ja lestadiolainen saattoivat olla yksi ja sama henkilö.¹⁶⁰⁹ Lestadiolaisuudessa tunnettiin huolta varsinkin lestadiolaiskotien lapsista.¹⁶¹⁰ Katsottiin sosialide-mokratian vievän heidät mukanaan, eikä syyttä. Heinävetinen Taavetti Luos-tarinen kertoi kansalaissodan tapahtumista kritisoiden samalla ankaraa linjaa, joka valkoisilla oli vastustajiansa kohtaan:

¹⁶⁰⁶ Kolk 13-14/1917. Pöytäkirja tehty Suomen Lähetysseuran Laestadiolaisen Haara-osaston vkokouksesta Oulussa 15 ja 16 päivänä maaliskuuta 1917, § 4.

¹⁶⁰⁷ AS 1907, 217; SL 1922, 93 ; 1924, 30 - 31; 1939, 186 - 187.

¹⁶⁰⁸ Talonen 1979, 18 - 19; Talonen 1988a, 133-135.

¹⁶⁰⁹ Keskustelun käynnisti Matti Kyllösen artikkeli Kalevassa marraskuussa 1975 (*Matti Kyllönen: Pohjois-Suomen punaisten ilmastoalueiden synty*, Kaleva 321/28.11.1975). *Kyllönen* totesi, että uusiheräys ei pystynyt muodostamaan samanlaista ”rokotetta” so-sialidemokratiaa vastaan kuin vanhoillislestadiolaisuus. Niinpä se sai Pohjois-Suo-messa vahvan kannatuksen niillä alueilla, joissa uusiheräys oli vallitseva suunta. Toisaalta aikalaiskirje kertoo, että kommunismi ja sosialidemokratia näyttää olleen myös monen vanhoillislestadiolaisen valinta esimerkiksi Sallassa (OMA. Laestadiana 1. Havaksen kokoelma. Ca:2. Lyyli-Marja Pehkonen 29.12.1936). Ks. lisäksi *Matti Kyl-lönen: Lestadiolaisuus ja kommunismi* (Kaleva 5/6.1.1976); *Martti E. Miettinen: Lestadio-lainen uusiherätys ja kommunismi* (Kaleva 351/31.12.1975); *Lestadiolainen uusiherätys ja sosialismi* (Kaleva 18/20.1.1976); *Jouko Talonen: Punaiset ilmastoalueet ja lestadiolaisuus* (Kaleva 331/9.12.1975).

¹⁶¹⁰ Tunnetuin lestadiolaiskodissa kasvanut kommunistiaktiivi lienee SKP:n tiedustelu- ja ay-johtaja Lars Leevi Junntila (1904 - 1999), joka loikkasi Neuvosto-Venäjälle 1920. Palattuaan salaa Suomeen 1932 hän loi merkittävän uran SKP:n riveissä aluksi maan-alaisen toiminnan eri tehtävissä ja sodan jälkeen lähinnä ay-sihteerinä (Leppänen 1999).

Ulkonainen rauha kuin Warkaus ja Leppävirta puhistettiin punasista. Jos tietätten kuin on Teemassaaren Kusti Lappalainen ollu punasiin rivissä Varkautessa ja joutu vankiks ja miten loppu käynee. Kyllä se on semmoinen tauti se sosijalisti henki, että jos se pääsee ristittyyn, niin se on monta vieny mukaansa. Täällä on hyvin kova laki, jos kuka puhuu vasten lakia, se heti tapetaan.¹⁶¹¹

Esikoislestadiolaisuudenkaan keskuudessa ei torjuva asenne ollut aukoton. Viipurin esikoisyhteisön sisäisiä ristiriitoja selvitetessä todettiin: *Täällä meidän paikkakunnalla on kristityt niin kuin ennenkin paitsi Heleenä. Se on työväentalolla ja Häkkilän Katri on hänen kannattajansa.*¹⁶¹² Kansalaissodassa jotkut esikoislestadiolaiset taistelivat punaisten puolella joko pakotettuina tai vapaaehtoisesti. Haminassa, Kotkassa ja Loviisassa useat joutuivat tämän takia sodan jälkeen vangituiksi ja osa sai surmansa.¹⁶¹³ Viipurilainen Antti Vainikka totesi muistellessaan kevään 1918 tapahtumia:

Jumala oli kuitenkin varjellut vanhurskaita, ettei yhtään niistä kaatunut, jotka olivat laillisen hallituksen puolella taistelemassa. Mutta punaisen hallituksen puolelle eksyneistä oli muutama joutunut tuhoutumaan ja kärsimään.¹⁶¹⁴

Lappeenrannan seudulla suhtautuminen työväenliikkeeseen ja sosialidemokratiaan ei ollut yksinomaan kielteinen. Useiden lestadiolaisperheiden lapset liittyivät mukaan työväenliikkeen toimintaan. Lestadiolaistaustan omaavia oli sekä vankilatuomion saaneiden että teloitettujen joukossa. Kukaan lestadiolaisryhmien keskeisistä vaikuttajista ei kuitenkaan toiminut punaisten puolella.¹⁶¹⁵ Lappeenrannan seudun lestadiolaisuudessa säilyi kansalaissodan jälkeen ”punaista pohjavirettä”. Alueen ”vanhoillisuudessa” vaikutti 1940-luvun lopulla sekä 1950- ja 1960-luvuilla henkilöitä, jotka olivat aktiivisesti mukana sosialidemokraattien toiminnassa. Lappeenrantalaisilta vanhoillislestadiolaisilta saatettiin kysellä: *Vieläkö Lappeenrannassa sairastetaan punatautia?* Yksi aktiivisesti sosialidemokraattien toiminnassa mukana ollut henkilö kuului parikymmentä vuotta paikallisen rauhanyhdistyksen johtokuntaan.¹⁶¹⁶

Kuusjärven Outokummussa monet vanhoillislestadiolaiset saivat elantonsa kaivoksen työntekijöinä. Jotkut heistä olivat poliittiselta kannaltaan lähellä työväenliikettä ja sosialidemokraatteja. Huoli siitä, että työväenaate tempaa tällaiset lestadiolaiskristityt mukaansa, tulee esille parissa *Siionin Lähetyslehteen*

¹⁶¹¹ OMA. Laestadiana 10. O. H. Jussilan kokoelma. Ba:1/128. David Luostarisen kirje 8.4.1918.

¹⁶¹² SLK. Vettasjärven kok. Antti Kolehmainen ja Aapo Marttala Ruotsin Lapin ”vanhimille” 18.12.1905.

¹⁶¹³ SLK. Halmeen kok. Juho Ahonen Haminasta Joel Ahoselle 15.5.1918; Valtarin kok. Joel Ahonen Juho Ahoselle 10.5.1918; VLKYJ 1972, 283.

¹⁶¹⁴ PVK. Antti Vainikan muistelmat.

¹⁶¹⁵ MKK. Kortisto Lpr:n seudun lest. 1880-1920; LKA. LaKA. Kapinasta tuomittujen luettelo.

¹⁶¹⁶ LprRYA. Jäsenkortisto; Kinnunen 1993, 91.

lähetetyssä kirjeessä. Vuonna 1930 Otto Juvonen viittasi tähän kirjoittamassaan Juho Juvosen muistokirjoituksessa:

Niinpä tämän vaarallisen ajan aatevirtaukset eivät pystyneet horjuttamaan hänen sielunsa rauhaa, vaikka hän viimeiset vuotensa viettikin teollisuustyöläisenä työväen keskellä, jolla tunnussanana on kaikki uskonto on mätää ja kaikki sen ilmenemismuodot ovat mätää. Nyt intohimoisesti taistellaan kaiken kristillisyyden hävittämiseksi. Tässä työssä ei tämä veljemme ollut mukana. Ettehän tekään työläiset tahdo olla siinä mukana.¹⁶¹⁷

Toisena huolenaiheena näyttävät 1920-luvulla olleen muut uskonnolliset suunnat ja niiden vaikutus lestadiolaisyyhteisöön. Vuonna 1920 S. Juvonen kirjoitti seuraavasti:

Täällä vallitsee vakava eksytyksen henki. Kaikkia Raamatun sotkijoita pidetään Jeesuksen opetuslapsina. Vieläpä on joku useita vuosikymmeniäkin elämän tiellä kilvoitellut kulkenut heidän jälissään.¹⁶¹⁸

Vanhoillislestadiolaisten asennetta paikkakunnalle perustettuun kristilliseen työväenyhdistykseen kuvastaa Petter Hirvosen kirje 1.2.1929:

Perustettiin tänne kristillinen työväenyhdistyskin, joka toimii kristillisyyden nimisenä. Niin on kuin Raamattu sanoo: Jos taitaisi tapahtua, niin valitutkin eksytettäisiin.¹⁶¹⁹

Vasemmiston kannatusta seudulla ilmeni vanhoillislestadiolaisten keskuudessa jonkin verran 1940-, 1950- ja 1960-luvuilla. Vuonna 1947 perustetun Outokummun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen toimihenkilöinä oli sellaisia, jotka kannattivat työväenliikettä. Olipa joukossa jopa kommunisteja. 1940-luvun lopulla saarnaaja Toivo Kuokkanen varoitti äskettäin liikkeeseen liittyneitä vasemmistohengestä ja kehotti äänestämään vaaleissa maalaisliittoa.¹⁶²⁰ Vaikka suuri osa vanhoillislestadiolaisista äänesti joko maalaisliittoa tai kokoomusta, esiintyi Pohjois-Karjalassa vasemmiston kannatusta ainakin Liperissä. Siellä useat Viinijärven Rauhanyhdistyksen keskeiset toimihenkilöt tunnettiin sosialidemokraatteina.¹⁶²¹ Mielenkiintoisen poikkeaman lestadiolaisten yleisestä poliittisesta linjasta teki viipurilainen uudestiheränneitten saarnaaja Kalle Heiskanen. Hän oli vuoden 1910 eduskuntavaaleissa maalaisliiton ja kristillisen työkansan vaaliliiton ehdokkaana kahdella listalla Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä. Listojen tunnuksena olivat "Kristillinen työkanasa" sekä "Työväenasia voittoon kristinuskon pohjalla". Heiskanen oli kristillisen työväenpuolueen ehdokkaana lisäksi vuosien 1911, 1916 ja 1917 eduskuntavaaleissa, mutta ei tullut valituksi. Vuonna 1919 hän oli ehdokkaana Kansallisen edistyspuolueen ja Kristillisen työkansan vaaliliitossa. Kristillisen työväenliikkeen ja lesta-

¹⁶¹⁷ SL 9/1930, 211-212 (Otto Juvonen).

¹⁶¹⁸ SL 6/1920, 182-183 (S. Juvonen: Kuusjärven Outokummusta).

¹⁶¹⁹ SL 3/1929, 53-54 (Petter Hirvonen: Outokummusta 1.2.1929).

¹⁶²⁰ Alma Parviaisen hst. 5.6.1996; Sirkka ja Kauko Tierannan hst. 30. - 31.7.1996.

¹⁶²¹ Pertti Juvosen hst. 31.7.1996; Sulo Korhosen hst.

diolaisuuden välisestä yhteistoiminnasta ei ole juurikaan tietoja muualta Suomesta.¹⁶²² Tosin uudestaheräyksestä vähitellen herännäisyyteen siirtynyt Oskari Vihantola oli keskeinen aktiivi kristillisessä työväenliikkeessä. Hän oli merkittävä mielipidejohtaja kristillisten työväenyhdistysten kokouksessa, joka pidettiin Tampereella. Kyseisessä kokouksessa kristilliset työväenyhdistykset päättivät yhtyä *Suomen kristilliseksi työväen liitoksi*. Vihantola oli merkittävästi vaikuttamassa siihen, ettei kristillinen työväenliike asettunut puolustamaan sosialidemokratian puolueen tavoin valtion ja kirkon eroa.¹⁶²³

4.5.1.4 Herätysliike ja demokratian kriisi

Lapuanliike herättää innostusta ja ristiriitoja

Eurooppalaisen oikeiston radikalisoituminen heijastui Suomeen 1920-luvun lopulla. Perinteisesti oikeistolaisittain ajattelevissa lestadiolaisissa herättivät radikaalit ajatukset vastakaikua. Vuoden 1929 lopulla alkanutta liikehdintää kommunismia vastaa tervehdittiin tyytyväisinä. Kaikkein innokkaimmin näin syntyneen lapuanliikkeen toiminnassa olivat mukana esikoislestadiolaiset.¹⁶²⁴ Lapuanliikettä tukivat alkuvaiheessa myös monet vanhoillislestadiolaiset ja uudestaheränneet papit ja muu liikkeisiin kuulunut sivistyneistö. Muutamia vanhoillislestadiolaisia osallistui 6.7.1930 lapuanliikkeen voimannäyttöön eli talonpoikaismarssiin Helsingissä.¹⁶²⁵

Lapualla maaliskuussa 1930 pidetyssä kansalaiskokouksessa perustetun Suomen Lukon valtuuskuntaan valittiin esikoislestadiolaistaustainen muurari Ernest Hedborg Teiskosta.¹⁶²⁶ Hedborg oli syntynyt Viipurissa. Hän oli 1930-luvun alussa paljon tekemisissä Vihtori Kosolan kanssa. Kosola kävi lapuanliikkeen asioita ajaessaan Hedborgin kanssa esikoislestadiolaisten rukoushuoneella Helsingissä. Lapuanliike näyttää innostaneen lähinnä etelähämäläisiä esikois-

¹⁶²² TKA. MFR 164. Kansanedustajien vaalit 1910-1979. Ehdokaslistojen yhdistelmät.

¹⁶²³ Murtorinne 1967, 125. Oskari Vihantolan siirtyminen uudestaheräyksestä herännäisyyteen tapahtui vähitellen vuosien 1902 - 1907 välisenä aikana. Ensimmäisen kerran hän kävi herättäjäjuhilla vuonna 1907, jolloin häntä omien sanojensa mukaan pidettiin heränneisiin kuuluvana (Kares 1952, 176 - 181).

¹⁶²⁴ Talonen 1993, 85 - 86. *Talonen* mainitsee lapuanliikettä tukeneina saarnaajina Joel Ahosen, Ville Niemisen, Juho Hirvosen, Emil Maapalon, Oskari Valkaman ja Anders Holmin.

¹⁶²⁵ Talonpoikaismarssiin osallistui Yrjö Liusvaaran mukaan ainakin L. P. Tapaninen ja saarnaaja Kalle Hjalmar Mäkelä (KA. SKHSA. YLK. Kansio 1. Kirje Pekka Tapaniselle 31.8.1960 ja Pekka Lappalaiselle 22.10.1973). Keskeisten vanhoillislestadiolaisten pappien asenteesta Lapuan tapahtumiin Juva 1989, 125 - 126.

¹⁶²⁶ *Jouko Talonen* on tutkimuksessaan *Esikoislestadiolaisuus ja suomalainen yhteiskunta 1900 - 1944* selvittänyt laajasti (s. 104 - 115) Ernst Hedborgin toimintaa lapuanliikkeessä ja Vapaan Työväenliiton johdossa. Ernst Hedborg kyllästyi poliittiseen toimintaan vuonna 1934 jättäytyen siitä pois kokonaan. Hän palasi edellisensä vuonna takaisin esikoislestadiolaisuuteen oltuaan jonkin aikaa erillään herätysliikkeen toiminnasta. Vuodesta 1940 nimensä Ernest Kailahdeksi muuttanut Hedborg toimi esikoislestadiolaisten saarnaajana Tampereella.

lestadiolaisia. Muualta maasta on vain hajanaisia tietoja lapuanliikkeen toiminnan aktiivisesta tukemisesta. Lapin ”vanhimmat” asennoituivat pidättyvästi liikehdintään. He pelkäsivät poliittisten intohimojen menevän liian pitkälle.¹⁶²⁷

Lapuanliikkeen kehitys laittomuuksineen ei tyydyttänyt kaikkia esikoislestadiolaisia. Jo ulkoparlamentaarinen talonpoikaismarssi aiheutti liikkeessä varauksellisuutta. Toisaalta kiivas antikommunismi oli omaksuttu niin innokkaasti, ettei vasemmistolaisten kyydityksiä juuri paheksuttu. Vedenjakajaksi muodostui Mäntsälän tapahtumat. Kapinaan ei tietävästi osallistunut esikoislestadiolaisia. Suuri osa liikkeen saarnaajista asennoitui tämän jälkeen liikehdintään kielteisesti. Esivaltauskollisuutta painottava liike ei hyväksynyt antikommunismien nimissä tehtyjä laittomuuksia.¹⁶²⁸

Vanhoillislestadiolaisten asenne lapuanliikkeeseen oli kaksijakoisempi kuin esikoislestadiolaisten. Alussa toimintaan suhtauduttiin paikoin myönteisesti. Varsinkin kokoomuksen kannattajat tervehtivät toimintaa tyytyväisinä. Maalaisliittolaiset olivat varautuneempia. Kirkkoherra *Oskari Heikki Jussila* käsittelee *Siionin Lähetyslehdessä* lapuanliikkeen ”hengessä” maatyöväenosaston iltamia tammikuussa 1930 Saloisissa. Iltamissa esitettiin näytelmä *Nuoria suruttomia*, jossa kuvattiin syrjäkylässä pidettyjä lestadiolaisseuroja. Lestadiolaisiin näytelmässä kohdistettu pilkka sai Jussilan tuhtuneena toteamaan:

Kommunistien julkea esiintyminen on herättänyt paikkakuntalaisissa mielenkuohua. Tällaista saattaa jo meilläkin tapahtua. Lapset ja kasvuiässä olevat nuorukaiset tällaista näkevät, kuulevat ja oppivat. He imevät jumalanpilkan myrkyn veriinsä ja siitä kehittyy rutto, joka tappaa nousevan kansan sielun. Kaikkien Jumalaa pelkääväisten velvollisuus on herätä näkemään uhkaava vaara ja seistä sitä vastaan. Puolueettomuuden tilaa ei ole, vaan sen luulottelemisenkin on jo perkeleestä.¹⁶²⁹

Jotkut vanhoillislestadiolaiset suhtautuivat jopa laittomiin kyydityksiin myönteisesti. Esimerkiksi Amerikan vanhoillisten toimittama sanomalehti *Opas* selosti heinäkuussa tyytyväisenä kuusamolaisen ”kommunistipomon” passittamista Neuvostoliittoon.¹⁶³⁰ Lestadiolaiset muodostivat liikkeen sisällä olevasta ristivedosta huolimatta merkittävän lapuanliikkeen tukijajoukon Pohjois-Suomessa. Uudenheräyksen piirissä osallistuttiin lapuanliikkeeseen ainakin Kittilässä. Paikkakunnalla järjestettiin seurat, joihin Vihtori Kosola oli kutsuttu. Seuratilaisuuden jälkeen Kosola puhui, ja pitäjään perustettiin lapuanliikkeen paikallisosasto. Vanhoillislestadiolaisuuden sisälle kehittyi jonkinasteinen juopa kansanedustaja Kalle Aukusti Lohen laillisuuslinjan ja lapuanliikkeen kannattajien välille.¹⁶³¹

¹⁶²⁷ Talonen 1993, 86 – 87.

¹⁶²⁸ Ibid. 1993, 89 – 90.

¹⁶²⁹ SL 1/1930, 21 – 22 (O. H. J-la: Ajan merkkejä). Näytelmää seuraamassa ollut poliisi oli keskeyttänyt tilaisuuden katsottuaan sen ylittäneen sopivuuden rajat.

¹⁶³⁰ Juva 1989, 126.

¹⁶³¹ Vähäsarja 1994, 26 – 30; Kärkkäinen 1999, 47. Kirkkoherra *Väinö Havas* kuului lapuanliikkeen Raahen piirin piiritoimikuntaan sekä oli Merijärven paikallistoimikun-

Kesällä 1930 muilutusten yhteydessä tapahtuneet murhat sekä ennen kaikkea presidentti K. J. Ståhlbergin ja hänen puolisonsa kyyditys muuttivat vanhoillislestadiolaisten enemmistön asenteen. Monet sanoutuivat irti laittomuuksiin syyllistyneestä liikkeestä. Heistä tunnetuin oli kirkkoherra Väinö Havas. Hänen mielestään aseellinen nousu esivaltaa vastaan oli rikos ja synti Jumalan edessä. Sen sijaan on viitteitä, että Leonard Pekka Tapaninen olisi ollut myötämielinen Mäntsälän kapinahankkeelle. Mäntsälän tapahtumat ja Tapanisen sekä muutamien muiden toiminta aiheutti niin voimakkaan reaktion seudun lestadiolaiskristittyjen keskuudessa, että he kutsuivat Ylitornion nuorisoseuralle kokouksen, jossa luettiin ”madonluvut” niin lapuanliikkeelle kuin Mäntsälän kapinallisille.¹⁶³² Myös Rovaniemen vanhoillislestadiolaisten keskuudessa sai Tapanisen toiminta tuomion.¹⁶³³

Lestadiolaisten uskonystävien joutuminen eri leireihin kiihkeässä poliittisessa kamppailussa ei voinut olla jättämättä jälkiä henkilökohtaisiin väleihin. Sanan säilä lensi puolin ja toisin kirjeissä ja sanomalehtikirjoituksissa. Tapahtumat jäivät kaivertamaan mieltä. Eläkkeellä ollessaan Tapaninen totesi, että kristittynä hän on antanut menneet anteeksi, mutta unohtamaan hän ei ole kyennyt.¹⁶³⁴ Syytöksen ”hulinoimispolitiikan” hiljaisesta tukemisesta sai myös kirkkoherra Väinö Havas. Kirjeessään helmikuussa 1931 rovaniemeläinen Pekka Jokela ryöpyttää Havaksen toimintaa kovin sanoin: *Etkö tosiaankaan näe itseäsi syylliseksi ja heikoksi, ettet ole rohjennut nousta vihaa, vääryyttä ja murhanhenkeä vastaan.*¹⁶³⁵

Isänmaallinen Kansanliike jakaa mielipiteitä

Lapuanliikkeen tavoitteita ajamaan perustettiin Isänmaallinen Kansanliike. Seinäjoella pidettiin huhtikuussa 1932 kokous, jossa hahmoteltiin liikkeen toimintaa. Kokouksessa valittiin 11-miehinen toimikunta laatimaan ohjelmaa. Yksi tuon toimikunnan jäsenistä oli esikoislestadiolaistaustainen Ernst Hedborg. IKL:n perustava kokous pidettiin Hämeenlinnassa kesäkuun alussa. Puolueen muodostumisproessin aikana muuttui kansanliikkeen sosiaalinen koostumus.

nan puheenjohtaja. Myös Reisjärven kirkkoherra Pauli Kauppinen oli innokas lapuanliikkeen tukija.

¹⁶³² Juva 1989, 127 – 132; Kärkkäinen 1999, 49. Ylitornion tapahtumia ja Tapanisen roolia niissä käsiteltiin laajasti maalaisliittolaisissa Pohjolan Sanomissa ja Lapin Kansassa.

¹⁶³³ OMA. Laestadiana 1. Havaksen kokoelma. Ca:3/44. Matti Stelander 8.1.1934.

¹⁶³⁴ Juva 1989, 133. Yrjö Liusvaara esittää kirjeessään sekä Pekka Tapaniselle (31.8.1960) että Pekka Lappalaiselle (22.10.1973) kritiikkiä toiminnasta äärioikeiston riveissä ja toteaa sen katkaisseensa monen ”rakkauden” heitä kohtaan.

¹⁶³⁵ OMA. Laestadiana 1. Havaksen kokoelma. Ca:1/72. Pekka Jokela 26.2.1931. Rovaniemellä näyttää lapuanliikkeen ja maalaisliiton kannattajien välit tulehtuneen myös paikallisen rauhanyhdistyksen toiminnassa. Tilannetta kuvaa Matti Stelander kirjeessään Väinö Havakselle: *”On myös sanomattoman raskas ja mieltä masentava, kun kristillisyyden tuolla isänmaallisuuden politiikalla lyötiin rikki ja alituisen tekevät laskuja, että kun maalaisliittolaiset on vallalla johtokunnassa.”* (OMA. Laestadiana 1. Havaksen kokoelma. C:3/44. Matti Stelander 2.2.1933).

Kun lapuanliike oli voittopuolisesti talonpoikainen, asettuivat Isänmaallisen Kansanliikkeen johtoon akateemisen sivistyksen saaneet.¹⁶³⁶ Puolueen valtuuskuntaan ja johtoryhmään ei valittu enää Ernst Hedborgia eikä ketään muutaakaan lestadiolaistaustaista.¹⁶³⁷

Kokoomus liittoutui heinäkuussa 1933 pidetyissä vaaleissa IKL:n kanssa. Äärioikeiston kanssa solmittu vaaliliitto pudotti puolueen äänimäärää ja ennen kaikkea edustajapaikkoja. IKL:n eduskuntaryhmä muotoutui 14-jäseniseksi, kun uudestiherännyt vehkalahtelainen pastori Yrjö Kivenoja liittyi IKL:n eduskuntaryhmään, vaikka hänet oli valittu eduskuntaan kokoomuksen listoilta.¹⁶³⁸ Kivenoja oli ehdokkaana Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä saaden 1921 ääntä.¹⁶³⁹ IKL:n eduskuntaryhmässä ei kiinnitetty huomiota yhteistyöhön kokoomuksen kanssa. Innokkaana yhteistyöpyrkimysten vastustajana IKL:n eduskuntaryhmässä esiintyi vanhoillislestadiolainen Leonard Pekka Tapaninen.¹⁶⁴⁰

Monet muutkin lestadiolaiset papit ottivat aktiivisesti osaa IKL:n toimintaan. Herätysliikkeen ”syvät rivit” torjuivat Isänmaallisen Kansanliikkeen ideologian. Varsinkin Ylitornion kirkkoherra Tapanisen toiminta ärsytti monia. Hänen rooliansa toisaalta herätysliikkeen saarnaajana ja toisaalta äärioikeistolaisena poliitikkona ei ymmärretty:

Ei olis koskaan uskonut, että Tapaninen lähti kapinaliikkeen, nimittäin IKL:n edustajana etuskuntaan ja saapi ja jo saattanut kristillisyyden ja Jumalan totuuden polkea niin lokaan, kun siellä Karekset, Simojoet ja Pekka tekevät. Mainittu liike ilveileepi etuskunnassa samalla lailla kuin kommunistit aikoinaan ja siinä on mukana niin vaikuttava saarnaaja kun Tapaninen on, niin se on jo yli ymmärryksen... Oli kuvaavaa, kun Tapaninen Rovaniemellä oli pitänyt sen vaalisäärnansa, joka oli hämmästyttävän räikeä ja täältä suoraan Ouluun saarnaamaan evankeliumia... uskon, että olet kansani samaa mieltä ja suret paperaukkoja, jotka ei ymmärrä asemaansa, että minkä palveluksen ne tekevät itsellensä, kun kapina puuhissa riehuvat.¹⁶⁴¹

Pekka Tapaninen oli päättänyt ryhtyä IKL:n ehdokkaaksi tietoisena siitä, että se tulisi nostamaan metelin herätysliikkeen sisällä. Motiivikseen hän ilmoitti pyrkimyksen murtaa maalaisliiton ylivalta Pohjois-Suomen ”vanhoillisten” keskuudessa:

Olen lupautunut ensi kesän vaaleissa haukuttavaksi, parjattavaksi ja herjattavaksi. Olen sen kyllä tehnyt monien heikkojen rukousten ja huokausten jälkeen ja muistaen, minkä sodan se kristillisyydessäkin joissakin piireissä saattaa nostaa ja repiä rakkautta. Mutta olen sen tehnyt siinä hyvässä tarkoituksessa, että senkin kautta tulisis revityksi rikki se minua ja mielestäni kristillisyyttäkin painostava ja ahdistava tunne, että väkisinkin pakotetaan kristityt samaan puoluekarsinaan ja nostetaan möly, jos joku uskaltaa vapaasti ja avoimesti tunnustautua toisin ajattelevaksi... Ja jos vaikkapa maalaisliitto saa tähän kris-

¹⁶³⁶ Uola 1982, 20, 35 - 45; Juva 1989, 134.

¹⁶³⁷ Talonen 1993, 116.

¹⁶³⁸ Uola 1982, 164 - 166.

¹⁶³⁹ TKA. Vaalitulastojen perus- ja julkaisematon aineisto. Kansanedustajien vaalit 1933.

¹⁶⁴⁰ Uola 1982, 167 - 168.

¹⁶⁴¹ OMA. Laestadiana 1. Havaksen kok. Ca:3/44. Matti Stelander 22.12.1933.

tillisyyteen monopoolin, niin kallis Jumalan työ Suomenmaassa turmeltu puoluehengen kiroissa.¹⁶⁴²

Vuoden 1936 eduskuntavaaleissa Pekka Tapaninen ei asettunut enää ehdolle. Tähän eivät tietävästi vaikuttaneet niinkään poliittiset vaan henkilökohtaiset syyt. Hän taivutteli turhaan IKL:n ehdokkaaksi Väinö Havasta. Vuonna 1939 Oulun läänin vaalipiirissä pyrki IKL:n listoilta eduskuntaan Haapavedellä, Polvijärvellä ja Joensuussa pappina kyseisenä vuonna ollut pastori Eino Pietilä. Hän sai vaaleissa vain 190 äänestäjän kannatuksen. Mielenkiintoinen yksityiskohta lestadolaisuuden ja IKL:n välisessä suhteessa on ”ikollisti”-lestadiolaisten myöhemmät vaiheet liikkeessä. Lähes kaikki näkyvät IKL-läiset lähtivät myöhemmin vanhoillislestadiolaisuuden valtauomasta.¹⁶⁴³ Herää kysymys, mikä merkitys 1930-luvun poliittisilla erimielisyyksillä ja siitä aiheutuneilla henkilökohtaisilla välien rikkoutumisilla oli myöhemmissä erimielisyyksissä?

Karjalassa ei IKL:n toiminta saanut lestadiolaisten tukea. Yrjö Kivenojan kannatus romahti vuoden 1936 eduskuntavaaleissa. IKL:n ehdokkaana hän sai vain alle kolmasosan (673 ääntä) äänimäärästä, jonka toi aikaisempi esiintymisen kokoomuksen listoilla. Siirtyminen kokoomuksesta IKL:ään romahdutti hänen kannatuksensa myös uudestiheränneiden keskuudessa. Kivenoja putosi näin ollen eduskunnasta. Hän oli uudestaan ehdolla vuoden 1939 vaaleissa jäädensä jälleen valitsematta. Äänimäärä nousi hieman, 715 ääneen.¹⁶⁴⁴

Muualla Karjalassa oli vain hajatietoja IKL:n kannatuksen esiintymisestä. Kirkkoherra Tapanisen veli Erkki Tapaninen oli Lappeenrannassa perustamassa vuoden 1936 kunnallisvaaleihin IKL:n valitsijayhdistystä.¹⁶⁴⁵ Joensuun seudun uudessaeräyksessä ja vanhoillislestadiolaisuudessa vaikuttanut saarnaaja Janne Vänskä tunnettiin vahvoista IKL-sympatioista. *Jouko Talonen* on todennut IKL:n kannatusta olleen esikoislestadiolaisten keskuudessa sekä Viipurissa että Lappeenrannassa. Kemistä 1939 Lappeenrantaan muuttanut saarnaaja Olli Tenhunen oli polvijärveläisen opettaja Juho Hirvosen ohella innokas IKL:n kannattaja. Haastattelutietoihin tukeutuen *Talonen* kertoo lisäksi lappeenrantalaisen saarnaaja Joonas Rustholkarhun lausuneen: *Me äänestämme IKL:tä. Jos se lakkautetaan, äänestämme kokoomusta. Jos se lakkautetaan, äänestämme maalaisliittoa.* Rustholkarhun poliittinen linja ei saanut kannatusta ”riviesikoisten” keskuudessa, sillä nämä olivat useissa kunnallisvaaleissa aktiivisesti perustamassa kokoomushenkisiä valitsijayhdistyksiä.¹⁶⁴⁶

Isänmaallisen Kansanliikkeen kannatus Karjalan lestadiolaisten keskuudessa jäi vähäiseksi. Vaikka yksittäistä kannatusta esiintyi, torjui pääosa alueen lestadiolaisista äärioikeiston. Ainoan merkittävän poikkeuksen muodostaa vehkalahtelaisen Yrjö Kivenojan toiminta IKL:n kansanedustajana vuosina 1933-

¹⁶⁴² OMA. Laestadiana 1. Havaksen kok. Ca:3/51. Pekka Tapaninen 13.4.1933.

¹⁶⁴³ Vähäsarja 1994, 26 – 30; Kärkkäinen 1999, 49 – 52.

¹⁶⁴⁴ TKA. Vaalilistojen perus- ja julkaisematon aineisto. Kansanedustajien vaalit 1933, 1936 ja 1939.

¹⁶⁴⁵ LKA. Ex:3. 27.10.1936.

¹⁶⁴⁶ LKA. Ex:3; Talonen 1993, 118 – 119.

1935. Hänet valittiin eduskuntaan kokoomuksen ehdokkaana ja hänen siirtymisensä IKL:n eduskuntaryhmään merkitsi äänimäärän romahdusta.

Pulaliike herättää kiinnostusta

Suomalaisten talonpoikien ja ennen kaikkea pienviljelijöiden keskuudessa ilmeni sekä 1920-luvulla että 1930-luvulla liikehdintää, joka suuntautui olemassa olevia poliittisia puolueita vastaan. Varsinkin suomalaisen talonpojan puolustajaksi profiloitunut maalaisliitto sai tyytymättömyyden seurauksena syntyneistä puolueista vakavasti otettavia kilpailijoita. Useissa näissä protestiliikkeissä taustavaikuttajana oli Suomen kommunistinen puolue ja Komintern. Nämä toimivat rahoittajina sekä avustivat propagandan tuottamisessa. Näistä tulenaroista yhteyksistä tiesivät vain harvat liikkeiden rivijäsenet. Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että liikehdintä oli voimakkainta lestadiolaisuuden vahvalla alueella Pohjois-Pohjanmaalla. Toinen merkittävä talonpoikaisliikkeiden toiminta-alue oli Laatokan Karjala ja Kannas.¹⁶⁴⁷

Karjalan talonpoikien liike oli kaksiahaarainen. Sen syntypaikkoina olivat Parikkalan ja Räisälän pitäjät. Näistä jälkimmäisessä lestadiolaisuus oli merkittävä herätysliike. Karjalan talonpoikien aktiivista toimintakautta olivat vuodet 1924 - 1929. Protesti suuntautui ennen kaikkea maalaisliittoa vastaan. Tyytymättömyys vallitseviin oloihin yhdistettynä herravihaan olivat liikkeen polttoaineena. Vuoden 1924 eduskuntavaaleissa ei räisäläläisten talonpoikien muodostama Talonpoikain Vaaliliitto saanut kuitenkaan suurta kannatusta. Parikkalan talonpoikien nousu tapahtui miltei samoihin aikoihin. Parikkalalaisten toiminta poikkesi Räisälästä siinä, että se tapahtui aluksi maalaisliiton puitteissa. Maaseudun talonpoikien ahdinkoa puitiin manttaalikuntien kokouksessa Helsingissä maaliskuun alussa 1925. Osa osallistujista oli tyytymättömiä siellä tehtyihin päätöksiin. He pitivät oman kokouksen manttaalikokouksen jälkeen, jossa ilmaistiin halu uuden maalaispuolueen perustamiseen. Karjalan Talonpoikien vaaliliitolla oli kytkentöjä lestadiolaisuuteen, sillä yksi sen aktiiveista oli vanhoillislestadiolaisen taustan omannut räisäläläinen Matti Räsänen. Hän oli liikkeen sanomalehden julkaisemista varten perustetun *Kipuna Oy:n* perustaja ja osakas.¹⁶⁴⁸

1920-luvun lopulla Wall Streetin pörssiromahduksesta alkanut pulakausi näkyi poliittisessa kentässä uusien poliittisten liikkeiden ja puolueiden syntyminenä. Tilojen pakkohuutokaupat ja suuri työttömyys aiheuttivat ahdistusta ja hätää, joka purkautui pettymyksenä vallassa oleviin puolueisiin. Vuonna 1929 perustettu Suomen Pienviljelijäin puolue oli lähinnä pohjoissuomalainen ilmiö. Muita "pulapuolueita" olivat kansanpuolue ja yhdistynyt pienviljelijäin ja maalaiskansan puolue. Vaikka "pulapuolueissa" heränneillä oli merkittävämpi panos kuin lestadiolaisilla, oli puolueissa Pohjois-Suomessa ehdokkaina myös vanhoillislestadiolaisia.¹⁶⁴⁹

¹⁶⁴⁷ Lackman 1985, 9 - 11, 319.

¹⁶⁴⁸ Lackman 1985, 103 - 107, 119.

¹⁶⁴⁹ Talonen 1979, 143 - 146.

Kalajokilaakson pulaliikkeen ydinalueen Nivalan vanhoillislestadiolaiset tekivät SRK:n vuosikokoukseen Rovaniemelle kysymyksen asennoitumisesta pienviljelijäin puolueeseen. Puolueen ohjelma todettiin suojeluskuntien ja kirkon osalta ”hämäräperäiseksi”. Tämän takia ”kristittyjen” tuli suhtautua pidättyvästi puolueen toimintaan ja välttämään puoluekiivautta. Pienviljelijäpuolueen tukemista ei suoraan kielletty, ja liike joutui hyväksymään puolueen kannatuksen keskuudessaan.¹⁶⁵⁰

Tutkimusalueella ei pulapuolueiden kannatus lestadiolaisten keskuudessa noussut samoihin mittoihin kuin Pohjois-Pohjanmaalla. Joitakin viitteitä niiden saamasta vastakaiusta löytyy. Vuoden 1933 eduskuntavaaleissa oli *Vähäväkisten ja kansanpuolueen vaaliliiton* ehdokkaana Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä salmilainen Mikko Summala, joka oli liittynyt vanhoillislestadiolaisuuteen 1920-luvun puolivälissä. Vaalituloksella vaatimaton, sillä hän sai vain 70 ääntä. Hän ei näin ollen saanut tukea uskonystäviltään, joita asui vaalipiirin alueella satoja.¹⁶⁵¹

4.5.2 Kunnalliset luottamustehtävät

Kun lestadiolaisuus levisi Pohjois-Karjalaan, siihen liittyi henkilöitä, jotka olivat yhteiskunnallisissa luottamustehtävissä. Esimerkiksi joensuulainen Gustaf Adolf Björklund toimi kaupunginvanhimpana vuosina 1868 – 1873, vuonna 1876 kaupunginvaltuuskunnan jäsenenä ja vuosina 1879 – 1883 varajäsenenä. Hän oli lisäksi kaupungin rahatoimikamarin jäsen vuosina 1884 – 1888. Gustaf Adolf Björklundilla oli useita muita yhteiskunnallisia luottamustehtäviä ennen lestadiolaistumistaan ja myös sen jälkeen. Hän oli ehdolla Joensuun kaupungin edustajaksi valtiopäivämiesvaaleissa 20.12.1871 saaden 18 ääntä (toiseksi eniten). Muita yhteiskunnallisesti aktiivisia lestadiolaisia Joensuussa olivat Viktor Ventin, Jakob Jacklin, David Piispanen, Anders Johan Tapaninen.¹⁶⁵² Merkittävimpin kunnallinen lestadiolaisvaikuttaja tutkimusalueella oli Tuomas Kuittinen, joka toimi Nurmeksen kuntakokousten puheenjohtajana 1894 – 1897.¹⁶⁵³

Lestadiolaiset alkoivat 1890-luvulla pyrkiä aikaisempaa enemmän yhteiskunnallisiksi vaikuttajiksi. Viipurilainen saarnaaja Fredrik Grels Timonen oli kansallismielisen puolueen ehdokkaana valtuusmiesvaalissa vuonna 1896. Hän sai 627 äänestäjältä yhteensä 357 ääntä, muttei tullut äänestäjien suuresta määrästä huolimatta valituksi. Lestadiolaisten oli miltei mahdoton päästä läpi ennen yksi mies-yksi ääni periaatteen käyttöönottoa kaupunkien kunnallishallinnossa. Herätysliikkeen jäsenet olivat yleensä käsityöläisiä tai työväestöä, joiden varallisuus ei kohonnut suureksi.¹⁶⁵⁴ Lappeenrannassa ensimmäinen lestadiolainen valtuusmies oli vuonna 1912 valittu kenkätehtailija Pekka Kinnunen.

¹⁶⁵⁰ Talonen 1979, 147.

¹⁶⁵¹ TKA. Vaalitulosten perus- ja julkaisematon aineisto. Vuoden 1933 kansanedustajain vaalit.

¹⁶⁵² Könönen 1904, 223, 229, 232, 251-252, 279; Könönen 1925, 54, 92, 120, 129 – 130, 14, 150 – 151.

¹⁶⁵³ Mäntylä 1953, 26.

¹⁶⁵⁴ Luukka 1964a, 106.

Kinnusen valtuustokausi kesti vuoteen 1929 saakka. Hän toimi vuonna 1927

Kenkätehtailija, kauppias Pekka Kinnusen talo kuvattuna 1900-luvun alussa. Pekka Kinnunen oli Lappeenrannan keskeisiä lestadiolaisia 1890-luvulta lähtien. Kinnusen talossa (toinen ulko-ovi oikealta) sijaitsi 1910-luvulta 1930-luvulle ns. Kinnusen kirkko eli uudestiheränneitten rukoushuone. Pekka Kinnunen oli merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja, joka toimi mm. kaupunginvaltuutettuna ja raittiusmiehenä. Kuva: Erkki Kinnunen

valtuuston puheenjohtajana.¹⁶⁵⁵ Pekka Kinnusen ohella Lappeenrannan valtuustossa olivat uudestiherännyt suutari Antti J. Kolehmainen vuosina 1919 – 1920, esikoislestadiolaistaustainen kauppias Kalle Juho Hämäläinen vuosina 1932 – 1933 ja hänen poikansa Iivari Hämäläinen vuosina 1937 – 1938. Vuonna 1940 kaupunginvaltuustoon valittiin esikoislestadiolainen kauppias Eeva Reponen. Hän oli ollut ehdolla jo aikaisemmin jääden varavaltuutetuksi.¹⁶⁵⁶

Huomattava osa Lappeenrannan seudun lestadiolaisista asui kaupungin rajojen ulkopuolella sijainneissa esikaupungeissa. Nämä alueet kuuluivat Lappeen kuntaan. Lestadiolaisia toimi kunnan eri luottamustehtävissä jo 1880-luvulla. Heitä oli ruotumestareina (Juhana Meuronen, Juhana Oikkonen), lautamiehinä (Mikko Mononen, Antti Mononen) ja verotuslautakunnan jäseninä (mm. Magnus Wilhelm Fagerlund). Ensimmäisessä kansakoulun johtokunnassa (viisi jäsentä) oli lestadiolaisedustus, kun johtokuntaan valittiin edellä mainittu Fagerlund vuonna 1889. Hän oli tässä tehtävässä vuoteen 1895 saakka. Fager-

¹⁶⁵⁵ Vuoden 1912 vaaliasiakirjat eivät ole säilyneet, mutta Kinnunen valittiin valtuustoon 3623 äänellä raastuvankokouksessa 17.12.1914. Äänet hän oli saanut 236 äänestäjältä. Pekka Kinnunen oli yrittänyt ensimmäisen kerran valtuusmieheksi viisi vuotta aikaisemmin (LKA. Ex:1- Ex:2; Kokko 1913, 1); Herranen 1988, 370 – 371.

¹⁶⁵⁶ Herranen 1988, 369 – 373; LKA. Ex:1- Ex:3.

lund toimi myös Lappeen kunnan tilintarkastajana.¹⁶⁵⁷ Haapajärven kylän luotamusmies kuntahallinnossa oli talollinen Antti Keskisaari, joka valittiin verotuslautakunnan jäseneksi vuosina 1903 – 1905. Hänen jälkeensä tuli talollinen Juho Keskisaari, joka toimi verotuslautakunnassa vuosina 1907 – 1911. Molemmat olivat uskonvakaumukseltaan vanhoillislestadiolaisia.¹⁶⁵⁸

Vanhoillislestadiolainen työmies Juho Saarinen valittiin kunnallislautakunnan varajäseneksi vuodeksi 1913, vuosiksi 1926 – 1928 vanhoillislestadiolainen talollinen Antti Keskisaari. Keskisaari oli ehdolla kaksissa seuraavissa kunnallisvaaleissa, joissa hän jäi varavaltuutetuksi.¹⁶⁵⁹ Vuosiksi 1931 – 1932 valittiin Lappeen kunnanvaltuustoon aikaisemmin mainittu Kalle Juho Hämäläinen.¹⁶⁶⁰ Vuonna 1932 toimintansa aloittaneen Lauritsalan kauppalan valtuustoon pyrki ensimmäisissä kunnallisvaaleissa uudestiheränneisiin lukeutunut työmies Pekka Hannula. Hän pääsi varavaltuutetuksi. Seuraavissa vaaleissa valtuustoon valittiin esikoislestadiolainen työmies Kustaa Lind ja uudestiheränneisiin lukeutunut maanviljelijä Toivo Kinnunen. Vuonna 1936 pidetyissä vaaleissa eivät lestadiolaisehdokkaat päässeet läpi. Heistä kuitenkin Toivo Kinnunen sai sen verran kannatusta (38 ääntä), että hänet valittiin varavaltuutetuksi.¹⁶⁶¹

Säkkijärvellä kunnanvaltuustoon valittiin vanhoillislestadiolainen seppä Matti Aapro, joka ajoi innokkaasti pitäjän pohjoisten kylien irrottamista omaksi kunnakseen. Hanke toteutui 1920-luvun puolivälissä. Maalaisliittolaisesta Matti Aaprosta tuli syntyneen Ylämaan kunnan keskeinen poliittinen vaikuttaja. Hän oli vuosikymmeniä kunnanvaltuuston jäsen ja kymmenen vuotta valtuuston puheenjohtaja.¹⁶⁶² Karjalan kannaksen maaseutupitäjissä lestadiolaisia valittiin valtuustoon siellä täällä. Valkjärven kunnanvaltuustossa toimi vähintään kaksi lestadiolaista: Antti Pulkkinen 1900-luvun alusta ja Otto Salo 1920-luvulta.¹⁶⁶³

Uudellakirkolla valtuutettuina olivat 1930-luvulla Joonas Peippo ja Adolf Paakki. Viipurin pitäjässä valtuustossa oli vuosina 1914 – 1918 ja 1921 uudestiherännyt saarnaaja Kalle Heiskanen. Hän kuului Kristilliseen työväenpuolueeseen ja oli jäsenenä useissa kunnan lautakunnissa.¹⁶⁶⁴ Viipurin kaupungissa lestadiolaisten panos kunnalliseen päätöksentekoon oli vähäinen. Vuoden 1936 kunnallisvaaleissa oli kokoomuksen listalla ehdokkaana vanhoillislestadiolai-

¹⁶⁵⁷ LKA. LKuA. Ca:4. 27.12.1884; Ca:5. 15.12.1888; 17.8.1889; 28.9.1889; Ca:6. 27.8.1892; 10.9.1892; 21.9.1895; 16.12.1893.

¹⁶⁵⁸ LKA. LKuA. Ca:7. 19.9.1903; Ca:8. 17.9.1904; 16.9.1905; 28.9.1907; 1.11.1908; 20.9.1909; 10.12.1910.

¹⁶⁵⁹ LKA. LKuA. Ca:10. 21.12.1912. Kunnallislautakunnan jäsenenä oli vuodesta 1912 alkaen talollinen Antti Mononen Simolasta, jonka kuulumisesta herätysliikkeeseen ei ole varmuutta, koska seudulla asui useita samannimisiä henkilöitä.

¹⁶⁶⁰ LKA. LKuA. Keskusvaalilautakunnan Arkisto. Ca:1. 5.12.1925; 6.12.1928; 5.12.1930. Lisäksi varavaltuutetuiksi valittiin vanhoillislestadiolaiset Antti Leino vuosiksi 1932 – 1933 ja 1937 – 1939 sekä Juho Keskisaari vuosiksi 1933 – 1936 (LKA. LKuA. Keskusvaalilautakunnan arkisto. Ca:1. 7.12.1931; 5.12.1933; 5.12.1936).

¹⁶⁶¹ LKA. Keskusvaalilautakunnan arkisto. Ca:1. 4.12.1931; 4.12. 1933; 6.12.1936.

¹⁶⁶² Liite 1.

¹⁶⁶³ Seppänen 1953, 261.

¹⁶⁶⁴ Kuujo & Lakio 1982, 221, 352, 356, 401 – 402.

nen asemapäällikkö Rieti Honkavuori, joka jäi kuitenkin ensimmäiseksi varavaltuutetuksi.¹⁶⁶⁵ Kuolemajärvellä ensimmäinen lestadiolainen valittiin kunnanvaltuustoon vuosiksi 1919 – 1922. Valtuutettuna oli uudestiherännyt saarnaaja Aapram Pentikäinen Inkilästä.¹⁶⁶⁶

Makkaratehtailija David Piispanen oli Joensuun uudenheräyksen johtavia voimia lestadiolaisuuden hajaannuksen jälkeen. David Piispanen oli syntynyt 26.5.1868 Leppävirralla, käynyt opissa Kuopiossa, josta muutti Joensuuhun perustaen kaupunkiin oman liikkeen vuonna 1893. David Piispanella oli lukuisia luottamustehtäviä Joensuun kaupunginhallinnossa, Joensuun Rauhanyhdistyksen johtokunnassa sekä käsityöläisyhdistyksen toiminnassa.

Kuva: Könönen 1925, 147.

Joensuussa lestadiolaiset olivat kaupungin hallinnossa valtuusmiehinä tai lautakuntien jäseninä lähes koko tutkimusajankohdan. 1900-luvun puolella kaupunginvaltuustossa toimivat ainakin seuraavat lestadiolaiset: makkaramestari David Piispanen (Joensuun Käsityö ja Tehdasyhdistyksen valtuutettuna 1902 – 1905, 1917 – 1918), leipuri Anders Johan Tapaninen (1908) ja 1910-luvulta alkaen kauppias Emil Mannerheim. Tapanisella oli lukuisa joukko muitakin yhteiskunnallisia luottamustehtäviä. Hän toimi mm. terveydenhoitolautakunnassa (1894 – 1900) ja säästöpankin isännistössä (1899 – 1901). Emil Mannerheim oli valtuuston jäsen vuosina 1915, 1917 – 1918, 1920 – 1922, 1930 – 1933 sekä 1934 – 1936. Anders Johan Tapaninen valittiin valtuustoon nuorsuomalaisien listoilta, Mannerheim erilaisilta porvarillisilta yhteislistoilta. Ainoastaan vuoden 1932 vaaleissa hänet valittiin Raittius- ja seurakuntaväen listalta.¹⁶⁶⁷ Muilta paikkakunnilta on hajanaisia tietoja lestadiolaisten valitsemisista kaupunginvaltuutetuiksi. Levyseppä August Pohjolainen oli Käkisalmen kaupunginvaltuustossa vuosina 1901-1903¹⁶⁶⁸ ja konduktööri Wilhelm Ludvig Tukiainen Sortavalan kaupunginvaltuustossa vuonna 1909.¹⁶⁶⁹ Kuusjärvellä valittiin maalaisliittolaiset maanviljelijä Simo Ratilainen kunnanvaltuustoon vuosiksi 1937 – 1945 ja muurari Mikko Koistinen kunnanhallitukseen vuosiksi 1938 – 1939.¹⁶⁷⁰

¹⁶⁶⁵ Viipurin kkert 1936, 2 – 3.

¹⁶⁶⁶ Valkolahti 1957, 273, 314.

¹⁶⁶⁷ Könönen 1925, 147, 150; Ahonen 1986, 33; Pekka Kupiaisen kirje 22.9.2003.

¹⁶⁶⁸ Komulainen 1927, 24.

¹⁶⁶⁹ Karttunen 1932, 152.

¹⁶⁷⁰ Kinnunen 1997, 74.

Enossa kunnanvaltuustossa oli esikoislestadiolaisia vuodesta 1924 alkaen, jolloin valituksi tuli maanviljelijä, herastuomari Jaakko Puhakka porvarien listalta. Pienviljelijä, saarnaaja Janne Björnholm valittiin valtuustoon porvarien listalta vuosiksi 1926 - 1927. Muita esikoislestadiolaisia kunnanvaltuutettuja olivat mylläri, saarnaaja Juho Hassinen (porv., 1929 - 1931), maanviljelijä, saarnaaja Heikki Ikonen (porv., 1935 - 1936), maanviljelijä Matti Kärki (Kok., 1932 - 1933) ja maanviljelijä, saarnaaja Antti Väänänen (porv., 1934 - 1940). Polvijärvellä kunnanvaltuustoon pääsi esikoislestadiolainen saarnaaja ja kansakoulunopettaja Juho Hirvonen vuosiksi 1922 - 1924.¹⁶⁷¹ Esikoislestadiolaiset näyttävät äänestäneen lähinnä saarnaajansa kunnallisiin luottamustehtäviin.

4.5.3 Yhteiskunnallisten muutosten kohtaaminen

4.5.3.1 Kieltolaki jakaa raittiita lestadiolaisia

Lestadiolaisuuden keskeisiä tuntomerkkejä oli kielteinen asenne alkoholin nauttimiseen. Laestadiuksen saarnojen herättämät ihmiset kävivät taisteluun "palowiinan perkelettä" ja "wiinaporwareita" vastaan. Niinpä herätysliikkeen kaikkien haarojen parissa tervehdittiin ilolla kieltolain 1.6.1919 tapahtunutta voimaantumista. Kun kieltolain noudattamisessa alkoi ilmetä ongelmia, jotka vaikuttivat yleiseen lainkuuliaisuuteen, nousi asia esille lestadiolaisten lehdissä ja kokouksissa. Uudestiheränneet käsittelivät kieltolakia vuoden 1924 vuosikokouksessaan. Saarnaaja Felix Kontio piti alustuksen otsikolla *Voisimmeko tehdä enemmän ja mitä kieltolain toteuttamiseksi?* Syntyneessä keskustelussa totesi Eliel Auno puheenvuorossaan, että *kristityt yleensä kannattavat raittiusasiasiaa, mutta silti ei ole sanottu, ovatko he kaikki kieltolain puolella.* Hän mainitsi liikkeen keskuudessa olevan mielipiteitä, joiden mukaan kieltolaki oli vahingollinen. Lappeenrantalainen raittiusyhdystymies Pekka Kinnunen epäili puheenvuorossaan kieltolain hedelmällisyyttä. Hänen mielestään kieltolain sijasta oli käytettävä aatteellisia aseita.¹⁶⁷²

Kieltolakiäänestyksen alla sekä vanhoillislestadiolaisuuden äänenkannattaja *Siionin Lähetyslehti* että uudestiheränneiden *Huutavan Ääni* kävivät voimakkaasti taisteluun täyskiellon puolesta. Väinö Havas kirjoitti *Siionin Lähetyslehdessä* elokuussa 1931 voimakkaan vetoituksen kieltolain puolesta. Uudestiherännyt Yrjö A. Nummi totesi kieltolain olevan *kansamme jaloimpia ja vanhurskaimpia tahdonilmauksia.*¹⁶⁷³ Uudenheräyksen kesäkokouksessa liike otti virallisen kannan äänestykseen nähden sen tarpeettomaksi. Mikäli kansanäänestys kuitenkin järjestetään *tulevat kristityt antamaan äänensä kieltolain puolesta joko sen nykyisessä tai jos mahdollista, vielä tehostetummassa muodossa.*¹⁶⁷⁴ Kansanäänestyk-

¹⁶⁷¹ Talonen 1993, 153.

¹⁶⁷² HÄ 6/1924, 93 - 98 (Pöytäkirja, joka on tehty SLLH:n vkokouksessa Oulussa maaliskuun 22 - 25 p:nä 1924).

¹⁶⁷³ HÄ 3/1931, 39 - 40 (Y(rjö) A. N(ummi): Kieltolaista); SL 8/1931, 180 - 182 (Väinö Havas: Kristityt ja kieltolaki).

¹⁶⁷⁴ HÄ 7 - 8/1931, 97 (Hämeenlinnan kesäkokouksen julkilausuma kieltolaista).

sen lähestyessä teroitettiin *Huutavan Äänen* lukijoille, että väkijuomien käyttö on syntiä, jota kristitty ei voi millään syillä puolustaa.¹⁶⁷⁵

Kansanäänestyksen (29.12. – 30.12.1931) tulos oli pettymys lestadiolaisille. Näyttää siltä, että huomattava osa lestadiolaisista äänesti kieltolain lakkauttamisen puolesta. Tähän viittaavat äänestystulokset esimerkiksi Koivistolla, Kuolemajärvellä, Uudellakirkolla, Liperissä ja Enossa, joissa kieltolain jatkamisen puolesta äänesti vain selkeä vähemmistö. Herätysliikkeen virallisesta linjasta poikkeavan äänestyskäyttäytymisen selittää kielteiset sivuvaikutukset, jotka olivat korostetusti näkyvissä Koiviston, Kuolemajärven ja Uudenkirkon kaltaisissa rannikkopitäjässä (ks. taulukko 12). Vanhoillislestadiolainen Matti Passoja valitti kirjjeessään 8.2. 1928 niitä kielteisiä seurauksia, jotka näkyivät mm. Koiviston Saarenpään kylässä. Kylästä oli muodostunut salakuljetusviinan läpikulku- paikka.¹⁶⁷⁶ Yllättävän vähän täyskielto sai kannatusta sisämaassakin vahvan ”lestadiolaisväriytyksen” omanneissa Liperin ja Enon kunnissa.

Kansanäänestyksen tuloksen selvittyä toi Yrjö A. Nummi julki pettymyksen tulokseen: *Peräti masentava oli kieltolakiäänestyksen tulos...Uskovaiset – ja niitäkin oli huomattava joukko – antoivat äänensä kieltolain kumoamiseksi. Pettymys kohdistui varsinkin niihin uskonystäviin, jotka eivät olleet tukeneet herätysliikkeen virallista linjaa äänestäessään.*¹⁶⁷⁷

TAULUKKO 12

Kieltolakiäänestyksen tulos eräissä Karjalan kunnissa vuonna 1931¹⁶⁷⁸

Äänestysvaihtoehto	Koivisto	Koiviston kaup	Kuolemajärvi	Uusi-kirkko	Liperi	Eno
Äänimäärä/ täyskielto	371	142	175	215	230	312
Äänimäärä/miedot sallitaan	24	15	15	34	29	14
Äänimäärä/myös väkevät sallitaan	2064	432	1225	2512	1939	1007
yhteensä	2459	589	1415	2761	2198	1333

Useat lestadiolaiset osallistuivat käytännössä kieltolain valvontaan. Lappeenrannan ja Lappeen kunnissa he toimivat raittiusvalvojina ja raittiuspoliiseina. 1920-luvulla esimerkiksi Haapajärvellä raittiusvalvojina ja -poliiseina olivat vanhoillislestadiolaiset Antti Keskisaari, Anton Kauranen ja Antti Leino. Armi- lassa raittiuspoliiseina olivat esikoislestadiolaiset Matti Meuronen ja Robert Kuokkanen. Raittiuspoliisin päiväkirjoista ilmenee, että työhön osallistuivat heidän lisäksi ylimääräisinä vapaaehtoisina mm. esikoislestadiolaiset Felix

¹⁶⁷⁵ HÄ 12/1931, 181 – 182. (Rupeaako valtiomme kapakoitsijaksi).

¹⁶⁷⁶ SL 3/1928, 46.

¹⁶⁷⁷ HÄ 1/1932 (Y(rj)ö) A. N(ummi): Kansanäänestyksen tapahduttua).

¹⁶⁷⁸ SVT. XXIX. Vaalilasto C:1. Kieltolakiäänestys vuonna 1931.

Heikka, Joonas Hongisto ja Edvard Kuokkanen. Lestadiolaiset pyrkivät näin omalla panoksellaan tukemaan viranomaisia kieltolain valvonnassa.¹⁶⁷⁹

4.5.3.2 Koulutus ja sosiaalinen nousu heijastuvat lestadiolaisyyhteisöihin

Lestadiolaisuuden suhtautuminen sivistykseen ja valistuspyrintöihin oli aluksi varsin kielteinen. Laestadius totesi sekä saarnoissaan että kirjoituksissaan sivistyksen olevan joutavaa maailmallisuutta. Häntä voi kai oppineisuudestaan huolimatta pitää lähinnä kulttuurinihilistinä. Vähitellen liikkeen piirissä nähtiin koulusivistyksessä ja valistuspyrkimyksissä myös positiivisia puolia. Muutosta kuvaa hyvin vuonna 1897 *Sanomia Siionista*-lehdessä ollut artikkeli:

Mitä siihen tulee, että kristityt olisivat koulun opin ja tiedon vastustajat, josta meitä parjataan, ei sekään ole tosi...Tosin moniaat kyllä totisetkin Jumalan lapset ovat olleet niin ahdasnäköisiä, että ovat sanoneet tieto-opin olevan perkeleen vaikutuksesta, joka on johdunut siitä historiallisesta totuudesta, että suuri osa oppineistakin on käyttänyt elämänsä vihollisen palvelukseen. Mutta tuopihan tarinat esille myös monta oppinuttakin miestä, jotka ovat olleet jaloina aseina Jumalalla. Sentähden ei meillä ole lupa eikä syytäkään tuomita oppineita eikä oppimattomia, pappeja eikä maallikoita eikä ketään, jotka totisella sydämellä tahtovat Herraa Jeesusta seurata.¹⁶⁸⁰

Varsinkin monet lestadiolaisten virkamiesten ja kauppiaiden perilliset hankkivat hyvän koulusivistyksen. Useissa kaupungeissa myös käsityöläisperheiden ja jopa työläisperheiden lapset ja nuoret koulutettiin mahdollisuuksien mukaan. Esimerkiksi Viipurin suomalaisen lyseon oppilasmatrikkelista löytyvät kaupungin keskeisten lestadiolaisperheiden lasten nimet, kuten suutari Gustaf Lindebergin, kirjansitoja Anders Korhosen, kivenhakkaajaliikkeenomistaja Mikko Mäkisen, räätälimestari Kalle Rautiaisen ja vartija Emanuel Kiimalehdon.¹⁶⁸¹ Myös Joensuussa lestadiolaisperheiden lapset saivat hyvän koulusivistyksen. Esimerkiksi saarnaaja Antti Hyttisen poika suoritti elämäntyönsä apteekkarina. Samoin Björklundien lapset hankkivat akateemisen koulutuksen. Perheen myönteinen asenne koulusivistykseen heijastui myös luottamustehtävinä. Kun Joensuuhun puuhattiin kansakoulua 1874, valittiin sen ohjesääntöä valmistelemaan valiokunta, johon kuului kultaseppä Gustaf Adolf Björklund. Hänen poikansa Arthur Mauritz Björklund valittiin kansakoulun johtokuntaan ensin varajäseneksi vuosiksi 1890 – 1895 ja vuodesta 1898 varsinaiseksi jäseneksi. Björklund valittiin vuodesta 1900 alkaen kansakoulun johtokunnan puheenjohtajaksi.¹⁶⁸² Lestadiolaisia oli muuallakin lukuisa määrä kansakoulujen johtokunnissa. Hajahuomiot kertovat lestadiolaisten toimineen kansakoulujen johtokunnissa mm Koivistolla, Kuolemajärvellä, Lappeella, Lappeenrannassa, Liperissä, Uudellakirkolla ja Ylämaalla. Kansakouluopetukseen asennoiduttiin

¹⁶⁷⁹ LKA. Raittiuslautakunta Bb:1; LKuA. Raittius ja nuorisotyölautakunta. Ca:1-3; Bb:1.

¹⁶⁸⁰ SS 1897, 47.

¹⁶⁸¹ Viipurin suomalainen lyseo 1874 – 1940, 241, 264, 201, 329, 388.

¹⁶⁸² Könönen 1904, 405, 412 – 413.

siis myönteisesti.¹⁶⁸³ Olihan liikkeeseen kuuluvien saarnaajien joukossa useita kansakoulunopettajia. Karjalan alueella heistä toimivat Juho Hirvonen, Antti Pitkänen, Antti Ovaskainen ja Artturi Hyttinen.¹⁶⁸⁴ Lestadiolaisperheiden lapsista monet kouluttautuivat kansakoulunopettajiksi. Myös ammatillinen koulutus näyttää olleen lestadiolaisten sydäntä lähellä. Viipurilainen saarnaaja Fredrik Grels Timonen oli vuonna 1896 innokkaasti ja onnistuneesti ajamassa teollisuuskoulun perustamista Viipuriin. Myös Joensuussa ja Lappeenrannassa olivat lestadiolaiset tukemassa ammatillisen koulutuksen tehostamista.¹⁶⁸⁵

Varsinkin kaupungeissa herätysliikkeeseen kuuluvat olivat yhä uusien uskonnollisten ja aatteellisten virtausten vaikutuksille alttiina. Samaan aikaan liike menetti jyrkän protestiluonteensa eikä se enää toiminut kanavana yhteiskunnalliselle ja uskonnolliselle protestille. Herätysliikkeestä tuli vähitellen konservatiivinen sekä uskonnollisissa että poliittisissa kannanotoissaan. Liikkeen protestin vähenemisen yhtenä syynä on nähtävä lestadiolaisperheiden vaurauden kasvu ja yhteiskunnallisen aseman paraneminen. Säännölliset elämäntavat ja ahkeruus takasivat menestyksen. Koulusivistyksen hankkiminen ja vaurastuminen heijastuivat vähitellen negatiivisesti liikkeen toimintaan. Kaupungeissa suurin osa perheiden lapsista irtautui herätysliikkeen piiristä. Tämä kehitys söi varsinkin uudenheräyksen kannatusta. Niinpä kaupunkien lestadiolaisyhteisöjä piti elinvoimaisena lähinnä maaseudulta tullut muuttoliike. Maaseudulla liikkeen piirissä koettiin uusia herätyksiä ja lestadiolaisuudesta tuli osa paikallis- ja perhetraditiota.

¹⁶⁸³ *Siionin Lähetyslehdessä* oli kesäkuussa 1922 Pekka Tapanisen artikkeli, jossa hän antaa kiitosta kansakoululaitokselle, mutta on huolissaan uuden koululain aiheuttamista muutoksista (SL 6/1922, 86 – 87).

¹⁶⁸⁴ Liite 1.

¹⁶⁸⁵ Ora 1928, 125 – 126.

5 KARJALAN LESTADIOLAISUUDEN ERITYISPIIRTEET

1880-luku vilkkainta leviämiskautta

Lestadiolaisuuden ensimmäiset kosketukset Karjalaan syntyivät 1860-luvun lopussa ja 1870-luvun alussa. Kontaktien välittäjinä olivat lähinnä keskipohjalaiset rakennustyömiehet ja kalastajat. Ensimmäisenä herätysliike levisi Karjalan kannaksen rantapitäjiin. Nälvävuosien seurauksena lestadiolaisuuden saavuttamilta alueilta Pohjanmaalta muutti väestöä Laatokan Karjalaan. Näiden muuttajien joukossa oli joitakin lestadiolaisia. Liikkeen leviäminen alkoi varsinaisesti seuraavalla vuosikymmenellä, jolloin herätysliike sai kannatusta paikallisen väestön keskuudessa. 1870-luvun alussa lestadiolaisesta herätyksestä on merkkejä Viipurissa, Kuolemajärvellä, Kurkijoella, Lappeen Simolassa ja Taipalsaarella. Vuosikymmenen lopulla liikkeellä oli kannatusta lisäksi Uudellakirkolla, Hiitolassa, Sippolassa, mahdollisesti Impilahdella, Jaakkimassa sekä Sortavalassa.

Pohjois-Karjalaan lestadiolaisuus saapui ensimmäisenä Nurmekseen kauppamatkojen yhteydessä 1870-luvun alussa. 1870-luvun puolivälissä Joensuuun kaupunki joutui herätyksen vaikutuspiiriin, kun kultasepän rouva Emelie Björklund liittyi lestadiolaisuuteen käydessään sukulaisvierailulla Oulussa. Hän kutsui oululaiset saarnaajat vierailulle kaupunkiin. Tämän seurauksena herätykset alkoivat käsityöläisten ja työväestön keskuudessa. Liperiin lestadiolaisuus haettiin markkinamatkan yhteydessä samoihin aikoihin. Maakunnan eteläosaan liike saapui Pietarissa töissä olleiden rautatehtaan työmiesten tuomana noin vuonna 1884. Lestadiolaisuuden voimakkainta kasvun ja leviämisen aikaa oli 1880-luku. Tällöin liike saavutti miltei kaikki tutkimusalueen seurakunnat. Poikkeuksen muodostivat ortodoksien asuttamat Salmin, Suojärven ja Korpiselän pitäjät sekä itäisellä Kannaksella Raudun, Metsäpirtin ja Sakkolan seurakunnat Vuoksen alajuoksulla. Herätysliike ei saanut kannatusta Pyhtään, Luumäen, Lemin ja Suomenniemen seurakunnissa eikä Rautjärvellä. Pohjois-Karjalassa herätysten ulkopuolelle jäivät 1800-luvulla Kesälahti, Kitee ja Rääkkylä. Juuassa ja Ilomantsissa kannatus oli vähäistä.

Lestadiolaisuuden kannatus oli vahvinta Karjalan kannaksen rannikkopitäjissä Koivistolla, Kuolemajärvellä ja Uudellakirkolla. Käkisalmissa ja sen naapuriseurakunnassa Räisälässä liikkeellä oli paljon kannattajia. Pohjois-Karjalaan herätysliikkeelle muodostui vahvan kannatuksen alue, joka alkoi Kuusjärven pitäjän itäisistä kylistä levittäytyen Liperin ja Kontiolahden kautta Enoon. Värtsilän teollisuustaaajamaan syntyi aktiivinen lestadiolaisyhteisö. Leviämisen kannalta tärkeitä säteilykeskuksia olivat Viipurin, Lappeenrannan ja Joensuun kaupungit. Viipurin lestadiolaisyhteisöllä oli 1880-luvulta alkaen käytössään ensin vuokrattu seurahuoneisto ja vuodesta 1890 oma rukoushuone. Viipurissa asuneista lestadiolaissaarnaajista useat olivat käsi- tai rakennustyöläisiä, jotka työmatkoillaan maaseudulla levittivät uskonnollisia näkemyksiään. Lappeenrannassa 1880- ja 1890-luvuilla käynnissä olleet laajat rakennustyömaat toimivat liikkeen leviämiskanavina. Urakoitsijoina oli useita lestadiolaisia rakennusmestareita. Kaupungissa oli vuokrattu seurahuoneisto vuodesta 1890 alkaen. Joensuun lestadiolaiset rakensivat oman rukoushuoneen vuonna 1894. Rukoushuoneiden rakentamiseen liittyi usein rauhanyhdistyksen perustaminen. Viipuriin sellainen perustettiin vuonna 1890, Joensuuhun vuonna 1894.

Käsityöläisiä ja rakennustyömiehiä

Kaupungeissa lestadiolaisyhteisö koostui alkuvaiheessa rakennusalan ammattimiehistä ja käsityöläisistä. Viipurissa Pohjanmaalta tulleet rakennusalan ammattilaiset muodostivat lestadiolaisyhteisön ytimen. Merkittävä panos oli myös esimerkiksi suutareilla ja räätäleillä. Lestadiolaisyhteisöihin liittyi kaupungeissa nuoria tai varhaisessa keski-iässä olevia perheettömiä. Aviopuoliso löytyi usein lestadiolaisseuroista. Kaupungeissa lestadiolaisten lämmin ja tiivis kanssakäyminen muodosti turvasataman maaseudulta muuttaneille tilallisten, torppareiden ja loisten pojille ja tyttärille. Uskonyhteisö tarjosi sosiaalisen turvaverkon, jonka kautta saatiin takauksia ja lainaa alkavalle liiketoiminnalle tai oman kodin hankintaan. Yhteisö tarjosi tukea jäsenilleen, kun näitä kohtasi sairaus tai nämä tarvitsivat apua lasten hoidossa ja kasvatuksessa. Uskonnollinen yhteisö korvasi kaupungeissa näin suvun ja kyläyhteisön tarjoaman turvan.

Merkittävin rooli lestadiolaisuuden leviämisessä Viipurin läänin alueelle oli Pietarin kaupungilla. Sinne oli muodostunut 1870-luvun alkuvuosista lähtien suurehko lestadiolaisyhteisö, jonka säteilyvaikutus tuntui Inkerin lisäksi syvälle Sisä-Suomeen. Työ- ja kauppamatkoillaan Pietarissa monet tutustuivat paikkakunnan lestadiolaisiin ja saivat "parannuksen armon". Palattuaan kotiseudulleen he kertoivat uudesta uskonvakaumuksestaan saaden muitakin liittymään liikkeeseen. Pietarin välityksellä lestadiolaisuutta levisi Uudellekirkolle, Impilahdelle, Kivennavalle, Käkisalmen ympäristöön, Miehikkälään, Savitaipaleelle, Ruskealaan, Uukuniemelle, Jaakkimaan, Tohmajärvelle ja Värtsilään. Pietarilaisilla saarnaajilla oli keskeinen asema koko kaakkoisen Suomen lestadiolaisuudessa. Heistä tunnetuimpia olivat Juho Mikkola, Juho Sipilainen ja Karl Teodor Lindström, jotka kaikki muuttivat myöhemmin Viipurin läänin alueelle.

Vallankumouksen jälkeen suuri osa Pietarin lestadiolaisista siirtyi Suomeen. Yhteydet suomalaisten ja Venäjän lestadiolaisten välillä katkesivat 1930-luvun alussa.

Rautateiden rakentamisella oli tärkeä osuus liikkeen leviämisessä. Sekä rakennustyömiehissä, -työnjohtajissa että -urakoitsijoissa oli paljon lestadiolaisia. Rautateiden rakentamisen yhteydessä liike levisi mm. Lappeen Simolaan. Useissa Laatokan Karjalan pitäjissä aikaisemmin heiveröinen kannatus vahvistui radanrakentamisen yhteydessä 1890-luvulla. Rakennustöihin muualta tulleista lestadiolaisista monet asettuivat pysyvästi asumaan Karjalaan.

Karjalan alueella toimineet saarnaajat ja papit olivat pääosin syntyisin tutkimusalueelta. Merkittävä osuus näyttää olleen myös Pohjois- ja Etelä-Savossa syntyneillä. Saarnaajista tehty yhteenveto paljastaa osaltaan, että Fennoskandian periferiassa syntynyt herätysliike onnistui sopeutumaan Karjalassa paikallisiin oloihin ja rekrytoimaan uutta kannattajakuntaa paikallisen väestön keskuudesta. Lestadiolaissaarnaajien ammattijakauma ja yhteiskunnallinen asema vahvistaa myös kuvaa siitä, ettei lestadiolaisuus ollut Karjalassa agraarinen liike.

Käsi- ja rakennustyöläisten lisäksi lestadiolaisyhteisöihin kuului kauppiaita, urakoitsijoita ja pienyrittäjiä. Säännölliset elämäntavat ja ahkeruus mahdollistivat monille lestadiolaisille oman yrityksen perustamisen ja samalla taloudellisen aseman nousun. Säätyläisväestöä liike ei juurikaan saanut mukaansa. Maaseudulla tärkeimmän kannattajaryhmän muodostivat talolliset, mutta myös torppareita ja muuta tilatonta väestöä kuului paljon liikkeeseen. Koska tilattoman väestön määrä läänin alueella oli vähäinen, viittaa heidän suhteellisen suuri osuutensa lestadiolaisyhteisöissä siihen, että herätysliike olisi saanut kannatusta pääasiassa alemman sosiaaliluokan parissa. Tosin Karjalassa ero tilallisväestön ja tilattoman väestön välillä oli vähäinen. Kalastus ja laivanrakennus sekä ansiomahdollisuudet Pietarissa korvasivat puuttuvat pellot ja metsät.

Kaupungeissa ja taajamissa

Lestadiolaisuuden kannatus näyttää keskittyneen kaupunkeihin ja asutuskeskuksiin. Koska liikkeen leviämiskanavana olivat radanrakennustyömaat, on vahva esiintyminen radanvarsikylissä ymmärrettävää. Seudut, joilta oli jatkuva yhteys Pietariin työ- ja kauppamatkojen muodossa, näyttävät omaksuneen muita seutuja useammin lestadiolaisuuden. Liikkeen kannattajien kokonaismäärä kohosi 1800-luvun viimeisinä vuosina vajaan kahteen tuhanteen. Lyhyen hajaannuksista johtuneen lamaan jälkeen nousi kannatus uudelleen runsaaseen kahteen tuhanteen 1910-luvulle tultaessa. Herätysliike ei ollut tutkimusalueella samalla tavalla talonpoikaisliike kuin Pohjanmaalla. Karjalassa lestadiolaisuus oli lähinnä käsityöläisten, pienyrittäjien ja työväestön liike. Teesi lestadiolaisuudesta agraarin väestön puolustusmekanismina periferia-alueiden taistelussa keskustan painetta vastaan ei tutkimustulosten mukaan sovellu Karjalaan. Sen sijaan liikkeen kautta purkautui taajamien käsityöläisten sekä maaseudun köyhien talonpoikien ja tilattomien protestia papistoa ja virkamiehiä vastaan.

Lestadiolaisten asenne koulusivistykseen oli pääosin myönteinen viimeistään 1890-luvulta alkaen. Herätysliikkeen jäsenet olivat aktiivisesti mukana kansakoulujen johtokunnissa, ja varsinkin ammatillisen koulutuksen edistäminen sai heidän tukensa. Useiden kapunkilaisperheiden lapset saivat akateemisen koulutuksen, mikä todistaa myönteisestä asenteesta yliopistokoulutukseen.

Kokonaiskuva Karjalan lestadiolaisyyhteisöstä kertoo, että *Heikki Ylikankaan* herännäisyydestä esittämää arviota voisi käyttää kuvaamaan osittain myös itäisen Suomen lestadiolaisuutta. *Ylikangas* toteaa, että herännäisyyteen liittyivät "nousussa olevat, mutta toistaiseksi - niin sosiaalisesti kuin alueellisestikin - syrjäytetyt väestönosat". Karjalan lestadiolaisuutta voi myös luonnehtia nousussa olevien sosiaalisesti syrjäytettyjen väestönosien liikkeeksi. Sen sijaan alueellisesti syrjäytyneistä ei voida puhua Karjalan lestadiolaisuuden yhteydessä.

Papiston kritiikin kohteena

Papiston asenne lestadiolaisuuteen oli 1800-luvulla pääosin kielteinen. Liike nähtiin uhkana kirkon yhtenäisyydelle, ja sitä pidettiin lahkona vapaakirkollisuuden, baptilismin ja metodismin tavoin. Arvostelua saivat osakseen lestadiolaisuuden seurakuntakäsitys, synninpäästön käyttö ja seurojen yhteydessä esiintyneet liikutukset. Voimakkaimmin lestadiolaisuutta vastaan hyökkäsi Kuopion piispa Gustaf Johansson, joka pyrki kitkemään herätysliikkeen hiipakuntansa seurakunnista. Tutkimusalueella oli jo 1800-luvulla pappeja, joilla oli myönteinen käsitys liikkeestä. Heistä tunnetuin oli Koiviston kirkkoherra Erik Liljestrand.

Karjalassa toimi jonkin verran herätysliikkeeseen liittyneitä pappeja. Merkittävimpiä heistä olivat Vilhelm Ferdinand Fagerlund, Johan Theodor Bäckman, Arthur Leopold Heideman, Väinö Havas, Kustavi Lounasheimo, Yrjö Kivenoja, Otto Autere, Matti ja Leevi Vironmäki ja Jaakko Veijola. Heidän toimintansa kirkon pappeina ja toisaalta lahkoksi koetun herätysliikkeen sananjulistajina, aiheutti ristiriitoja papiston keskuudessa sekä arvostelua seurakuntalaisten taholta 1800-luvulla. Lehdistö kritisoi myös voimakkaasti heidän kaksoisrooliaan. 1900-luvulla ei negatiivisia mainintoja lestadiolaispappien toiminnasta löydy. Luterilainen kirkko tuomitsi aluksi kaikki uudet uskonnolliset virtaukset, eikä lestadiolaisuus muodostanut tästä poikkeusta. Lestadiolaisuuden tavoin myös evankelisuus sai erittäin kielteisiä arvioita ja luokiteltiin usein lahkoksi. 1900-luvun puolelle siirryttäessä papiston arvioinnit herätysliikkeen aikaansaannoksista muuttuivat positiivisemmiksi. Liike määriteltiin kuitenkin seurakuntakertomuksissa edelleen lahkoksi. Kirkollisten herätysliikkeitten joukkoon lestadiolaisuus luettiin yleisesti vasta 1920-luvulta alkaen. Tällöin papiston ja liikkeen suhteet olivat hyvät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Myönteisin suhde luterilaiseen kirkkoon lestadiolaisuunnista oli uudellaheräyksellä.

Karjalan lestadiolaisuudessa esiintyi separaatiohankkeita. Vuosien 1906-1907 aikana oman kirkkokunnan perustamishanketta ajoivat eräät Pohjois-Savon ja Laatokan Karjalan vanhoillislestadiolaiset jaakkimalaisen saarnaajan Esko Pellikan johdolla. Hanke kaatui herätysliikkeen enemmistön ja keskeisten vaikuttajien torjuntaan. Separatiopyrkimysten taustalla oli yhteiskunnassa

suurlakon jälkeen tapahtunut murros, jossa kirkonvastainen ilmapiiri levisi kansan keskuudessa. Joidenkin pappien aikaisemmat äkkiväärät toimenpiteet lestadiolaisia vastaan vaikuttivat kirkolle kielteisen ilmapiirin syntymiseen.

Lestadiolaisuudella ja muilla herätysliikkeillä oli Karjalassa jonkinasteista kosketusta keskenään useilla paikkakunnilla. On mahdollista, että Lappeen Haapajärvellä 1870-luvulla alkaneet herätykset kantoivat ensin evankelisen liikkeen tuntomerkkejä muuttuen vähitellen lestadiolaisuudeksi. Uukuniemeläisellä herätysliikkeellä ja lestadiolaisuudella oli joitakin yhtymäkohtia. Perimätiedon mukaan uukuniemeläisen herätysliikkeen keskeiset saarnaajat Olli Hälvä ja Paavo Sihvonen olivat aluksi mukana lestadiolaisuudessa. He siirtyivät myöhemmin renqvistiläisyyden kautta unissasaarnaaja Helena Konttisen ympärille muodostuneen uskonnollisen toiminnan johtoon. Renqvistiläisyyden ja lestadiolaisuuden väliset kosketukset johtivat Sortavalan seudulla, yllättävää kyllä, nimenomaan renqvistiläisyyden uuteen nousuun. Pastori Vilhelm Ferdinand Fagerlundin voimakkaat parannussaarnat 1890-luvun lopulla saivat aikaan herätystä, joka kanavoitui pääasiassa paikallisen herätysliikkeen, renqvistiläisyyden uomiin. Pohjois-Karjalassa lestadiolaisuus levisi Liperissä ja Kontiolahdella hiipuvan renqvistiläisyyden muodostamaan "tyhjiöön".

Herätöksellä kannatusta ortodoksien keskuudessa

Mielenkiintoinen on lestadiolaisen herätysliikkeen ja ortodoksien kirkon kohtaaminen. Se oli Karjalassa yllättävän kivuton. Koska herätysliikkeessä katsottiin ortodoksien kirkonkin edustavan kristillistä esivaltaa, ei liikkeeseen liittyneitä velvoitettu eroamaan kirkostaan. Tämä ei käytännössä olisi ollut mahdollista ennen vuotta 1906 muuten kuin ns. "Pietarin tien" avulla. Liikkeen piirissä katsottiin kirkkokuntajäsenyyttä tärkeämmäksi se, että "uskottiin oikealla tavalla". Herätykseen tulleet uskoviensa yhteisö muodostui vahvemmaksi kuin ulkonainen kansankirkko. Ortodoksiseen kansankirkkoon kuuluvia liittyi lestadiolaisuuteen lähinnä Pohjois-Karjalassa, jossa osa herätysliikkeen saarnaajista oli ortodokseja. Viipurin läänin alueelta tietoja on 1800-luvulta vain yksittäistapauksista Laatokan Karjalassa, Kannaksella ja Lappeenrannassa. Raja-Karjalan pitäjiin lestadiolaisuus levisi ortodoksien keskuuteen 1920-luvun puolivälissä.

Erimielisyydet hajottavat herätysliikkeen

Lestadiolaisuutta koetteli 1890-luvun puolivälistä alkaen liikkeen hajoaminen. Prosessi kesti suunnilleen viisitoista vuotta. Eriytymisen yhtenä syynä oli liikkeen nopea laajeneminen erilaisille kulttuuri- ja talousalueille. Liikkeen kohdatessa esiintymisalueillaan aikaisemmin tuntemattomia ilmiöitä syntyi asennoitumisesta niihin ristiriitoja lestadiolaisyyhteisöjen sisällä. Herätysliikkeen organisoimattomuus ja vanhan saarnaajasukupolven väistyminen edesauttoivat liikkeen hajoamista. 1800-luvun lopulla alkanut voimakas yhteiskunnallinen murros heijastui lestadiolaisuudessa eri tavalla eri alueilla. Lestadiolaisyyhteisöjen sisällä syntyi erimielisyyttä niistä strategioista, joilla vastattiin uudessa tilanteessa nouseviin haasteisiin.

Hajaannuksessa muodostuneista ryhmittymistä sai aluksi laajimman kannatuksen uusiheräys. Uusiheräys oli saanut nimensä uuden heräämisen vaatimuksesta, jota suunnan edustajat vaativat lestadiolaisyhteisöjen jäseniltä. Uudenheräyksen keskuspaikka oli Kittilä, jossa useat Etelä-Suomen saarnaajat kävivät "kristillisyyttä oppimassa". Uudenheräyksen voimakas esiinmurtautuminen alkoi vuoden 1898 alussa. Suuntaa koetteli kuitenkin vuodesta 1899 alkaen uusi hajaannus. Tällöin syntyi Virossa Narvan lestadiolaisten keskuudessa hurmosliike, jota kutsuttiin narvalaisuudeksi. Se levisi kulovalkean tavoin Viron ja Inkerin lestadiolaisyhteisöjen lisäksi Etelä-Suomeen. Narvalaisuus valtasi lyhyeksi aikaa lähes kokonaan kaakkoisen Suomen ja Inkerin lestadiolaisyhteisöt. Muutamien vuosien kuluttua liike laantui, ja suurin osa sen kannattajista palasi muihin lestadiolaissuuntiin. Uudestiheränneet ja narvalaiset tekivät sovinnon Viipurissa 1913. Pienimuotoista seuratoimintaa narvalaisilla oli kuitenkin vielä 1920-luvulla.

Narvalaisuus toimi 1910-luvulla helluntailaisuuden tuloväylänä Suomeen. Narvalaisuuden vaikuttajista muutamat ottivat yhteyttä norjalaiseen evankelistaan Thomas Barrattiin kutsuen hänet saarnamatkalle Suomeen. He olivat yhteistoiminnassa joidenkin vapaakirkollisten sekä baptisti- ja metodistipiirien kanssa. Ensimmäiset kokoontumiset pidettiin Helsingin Rauhanyhdistyksellä. Thomas Barratt kiersi puhumassa sekä vapaakirkollisten piirien että lestadiolaisten tiloissa myös Viipurissa ja Pietarissa. Tämän seurauksena jonkin verran lestadiolaisia siirtyi helluntailiikkeeseen, josta osa palasi ennen pitkää takaisin uudenheräykseen.

Vuodesta 1902 alkaen muodostui Etelä-Suomen kaupunkeihin esikoislestadiolaisia yhteisöjä. Lähinnä uudenheräyksen aiheuttaman hämmennyksen seurauksena pyydettiin alkuherätyksen alueelta Ruotsin Lapin Jellivaarasta apua Etelä-Suomen lestadiolaisyhteisöihin. Ruotsin Lapissa oli muutama vuosi aikaisemmin tapahtunut lestadiolaisuuden jakautuminen ns. länsiläisiin (esikoislestadiolaisiin) ja itäläisiin (vanhoillislestadiolaisiin). Ensimmäisen lähetysmatkan Jellivaaran lähetit (Viktor Appelqvist ja Samuel Vettasjärvi) tekivät kevättalvella 1902 saaden merkittävän osan Etelä-Suomen lestadiolaisyhteisöjen jäsenistä liittymään esikoislestadiolaisuuteen. Viipurin läänin lestadiolaisyhteisöistä suunta sai kannatusta Viipurissa, Lappeenrannassa, Antreassa, Karhulassa, Savitaipaleella, Taipalsaarella ja Ruokolahdella. Pohjois-Karjalasta yhteydet esikoislestadiolaisuuteen syntyivät vuodesta 1904 alkaen. Esikoislestadiolaisuus sai vähitellen kannatusta ennen kaikkea Enossa ja Kontiolahdella. Myös Joensuuun muodostui esikoislestadiolaisten yhteisö, ja suunta levisi ennen pitkää Lieksaan. Tämä jyrkimmin rajaa "maailmaa" ja sen muotivirtauksia vastaan vetäneen suunnan vahvan kannatuksen eteläisen ja kaakkoisen Suomen kaupungeissa selittää uskonyhteisöjen rakenne. Maaseudulta tullut juureton työväestö ja käsityöläiset kaipasivat kyläyhteisön turvaverkkoa ja yhteenkuuluvuutta. Esikoislestadiolaisen yhteisön selkeät rajat ja pukeutumiseenkin ulottunut normisto tekivät sen mahdolliseksi. Tunnistihan uskonveljen- ja sisaren jo ulkonaisesta habituksesta yhä monimuotoisemmaksi ja sekavammaksi muuttuvan maailman keskellä.

Kolmas lestadiolaisuuden hajaannuksissa muodostuneista pääsuunnista sai nimekseen vanhoillislestadiolaisuus. Nimityksen taustalla oli suunnan pyrkimys pysyä "vanhalla pohjalla". Vanhoillislestadiolaisuus oli aluksi puolustus-kannalla uudenheräyksen saatua Karjalan lestadiolaisyhteisöissä vahvan aseman. Osa uuttaheräystä vastustaneista liittyi vuoden 1902 jälkeen esikoislestadiolaisuuteen, joten "vanhoillisuuden" toiminta oli useita vuosia lamassa. Toiminnan piristyminen alkoi vuoden 1906 jälkeen. Silloin vanhoillislestadiolaiset perustivat lähetystoimen päätoimiston, joka järjesti lähetysmatkoja varsinkin seuduille, joissa asui vähän suunnan kannattajia. Vuodesta 1908 alkaen lähetystoimen päätoimiston järjestämät lähetysmatkat olivat Karjalassa säännöllisiä. Sekä uusiheräys että narvalaisuus menettivät kannattajiaan vanhoillislestadiolaisuudelle. 1910-luvun alussa uusiheräys ja "vanhoillisuus" olivat suunnilleen yhtä vahvoja, mutta vuosien kuluessa alkoi vaakakuppi kallistua vanhoillislestadiolaisuuden eduksi.

Lestadiolaisyhteisöjen jakaantuessa saivat vanhoillislestadiolaisuus ja uusiheräys kannatusta lähes kaikkialla Karjalassa. Esikoislestadiolaisuuden kannatus keskittyi Viipurin läänin eteläosan kaupunkeihin ja teollisuustajamiin sekä Enoon, Kontiolahdelle ja Joensuuhun. Narvalaisuuden kannatusta oli lähinnä kaupunkien lestadiolaisyhteisöissä. Vanhoillislestadiolaisuus oli muita ryhmiä selvemmin maaseudun liike. Analyysi lestadiolaisyhteisöjen jäsenten valinnoista hajaantumisprosessissa kertoo, ettei ryhmän valinta tapahtunut yhteiskunnallisen aseman tai varallisuuden perusteella, vaan pikemminkin maantieteellisin perustein.

Lestadiolaiset nousevat paikallistason vaikuttajiksi

Yhteiskunnallisiin luottamustehtäviin lestadiolaisia valittiin vähän 1800-luvulla. Ensimmäiset lestadiolaiset olivat kunnallisissa luottamustehtävissä Nurmeksessa ja Joensuussa jo 1870-luvulla. Muutamissa kunnissa oli yksittäisillä lestadiolaisilla merkittävä panos kunnallisina vaikuttajina. Heitä olivat esimerkiksi Tuomas Kuittinen Nurmeksessa, Antti Kinnunen ja Antti J. Silkelä Liperissä, Antti Pulkkinen Valkjärvellä ja Pekka Kinnunen Lappeenrannassa. Herätysliikkeen jäsenet ajoivat aktiivisesti käsityöläisten etuja kaupungeissa. Joensuussa, Lappeenrannassa ja Viipurissa lestadiolaiset olivat käsityöläisyhdistysten keskeisinä toimihenkilöinä. Lestadiolaisten yhteiskunnallinen aktivoituminen on ajoitettavissa 1880-luvun lopulle. "Kiivaimman" herätysinnon laannuttua liikeni aikaa myös yhteiskunnallisille harrastuksille.

Kirkkoneuvoston jäsenenä lestadiolaisia oli tutkimusalueella vuodesta 1878 alkaen Nurmeksessa. Seuraavalla vuosikymmenellä heitä valittiin lisäksi kirkkoneuvostoon ainakin Liperissä. 1900-luvun puolelle siirryttäessä lestadiolaisten määrä ensin kirkkoneuvostoissa ja 1920-luvulta alkaen kirkkovaltuustoissa kasvoi koko ajan. Merkittävä panos herätysliikkeen jäsenillä oli Liperin, Enon, Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan, Lappeenrannan, Valkjärven ja Uudenkirkon seurakuntien luottamuselimissä.

Oikeiston leirissä

Koska herätysliike näki sekä maallisen että hengellisen esivallan Jumalan antamana, koettiin vanhasuomalainen puolue aluksi sopivimmaksi puolueeksi herätysliikkeen jäsenille. Tästä teki esikoislestadiolaisten saarnaajakokous jopa kaikkia "kristittyjä" velvoittavan päätöksen. Suurlakon jälkeen maalaisliitto alkoi saada laajaa kannatusta varsinkin vanhoillislestadiolaisten keskuudessa. Itsenäistymisen jälkeen maalaisliitto syrjäytti kokoomuksen "ykköspuolueen" paikalta "vanhoillisten" keskuudessa. Karjalassa muutos näyttää tapahtuneen 1920-luvun puolivälin jälkeen. Esikoislestadiolaisten keskuudessa kokoomus oli "kristittyjen" puolue lukuun ottamatta joitakin harvoja IKL:ää tukeneita. IKL sai kannatusta varsinkin uudestiheränneiden, mutta myös vanhoillislestadiolaisten keskuudessa. Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä kokoomuksen listoilta valittu pastori Yrjö Kivenoja siirtyi IKL:n eduskuntaryhmään vuonna 1933. Vanhoillislestadiolaisten keskuudessa syntyi IKL:n kannattajien ja maalaisliittolaisten välillä ajoittain kiivasta sananvaihtoa. Monet maalaisliittolaiset eivät voineet hyväksyä uskonystäviensä toimimista äärioikeistolaisessa liikkeessä.

Herätysliikkeen virallinen kanta työväenliikkeeseen ja sosialidemokratiiaan oli ehdottoman kielteinen. Perusteluina olivat työväenliikkeen jumalankielteisyys ja sen kriittinen asenne maallista ja hengellistä esivaltaa kohtaan. Koska lestadiolaisia kuului paljon työväestöön, ei työväenliikkeen hylkääminen ollut liikkeen piirissä yksilötasolla täydellistä. Useat lestadiolaisperheiden lapset olivat aktiivisesti mukana työväenliikkeen ja sosialidemokraattien toiminnassa Kannaksella ja Etelä-Karjalassa. Keskeisistä lestadiolaisista ainoastaan kotkalainen räätäli Vilho Pylkkö oli aktiivisesti mukana työväenliikkeessä. Viipurin läänin alueella kristillinen työväenliike sai kannatusta lestadiolaisen uudenheräyksen piirissä, kun viipurilainen saarnaaja Kalle Heiskanen oli useita kertoja ehdokkaana eduskuntavaaleissa vuodesta 1910 alkaen.

Kannatus 1930-luvulla

Uudenheräyksen kannatuksen yleiskuvaksi muodostuu Karjalassa asemien menettäminen sekä vanhoillislestadiolaisuudelle että esikoislestadiolaisuudelle. Poikkeuksena tästä on mm. Pölläkkälän seutu Äyräpäässä ja Valkjärvi 1920-luvulla, Kuolemajärvi sekä jossakin määrin Eno 1930-luvulla. Myös Lappeenrannan seudulla koettiin toiminnan piristymisen 1920-luvun alussa. Karjalassa saadulla kannatuksella oli uudelleheräykselle huomattava merkitys. Suomen uudestiheränneistä asui tutkimusalueella noin neljäsosa. Alueella pidettiin usein (11 kertaa vuosina 1908 -1939) suunnan kesäkokouksia. Viipurin läänin alueella uudestiheränneitä oli kymmenissä seurakunnissa. Vahvinta suunnan toiminta oli Valkjärvellä, Kuolemajärvellä, Viipurissa, Lappeenrannassa, Käkisalmen seudulla, Jaakkiman - Lumivaaran seudulla, Impilahdella, Kotkan-Haminan seudulla sekä Kouvolassa. Kymenlaaksossa uusiheräys muodostui selvästi vahvimaksi lestadiolaissuunnaksi. Uudestiheränneiden kokonaismäärä tutkimusalueella oli 1930-luvun lopulla noin 2500 henkeä.

Uudenheräyksen kannatusta söi 1920- ja 1930-luvuilla sen identiteetin rapautuminen. Kun liike avasi oviaan, se samalla menetti osan kannattajistaan. Monet eivät samaistuneet enää yhtä voimakkaasti kuin ennen lestadiolaisuuteen. Tämä heijastui aktiivisuuden heikentymisenä. Merkittävä kolaus uudenheräyksen toiminnalle oli kahden keskeisen papin siirtyminen ”vanhoillisuuteen”. 1920-luvun alussa Lappeenrannassa asunut Väinö Havas liittyi vanhoillislestadiolaisuuteen 1929, ja vuonna 1932 häntä seurasi viipurilainen pastori Kustavi Lounasheimo. Molemmat olivat toimineet uudenheräyksen äänenkannattajan *Huutavan Äänen* toimittajina. Lisäksi he olivat tehneet uudenheräyksen lähetteinä laajat saarnamatkat Pohjois-Amerikassa. Uudestiheränneiden sitoutuminen SLLH:n toimintaan vaihteli voimakkaasti sekä paikkakunnittain että vuosittain. Paikallisyhdistyksiä toimi tutkimusalueella vain kaksi, toinen Lappeenrannassa ja toinen Enossa.

Esikoislestadiolaisten kokonaismäärä Viipurin läänin alueella oli 1930-luvulla 700 – 800 henkeä. Vahvin ote suunnalla näyttää olleen Lappeenrannan seudulla. Liike ei kuitenkaan noussut läänin alueella missään pitäjässä herätysliikkeenä samanlaiseen merkittävään asemaan, joka sillä oli Enossa. Esikoislestadiolaisuus oli Kaakkois-Suomessa muita suuntia selkeämmin kaupunkien ja taajamien liike. Ainoastaan Savitaipaleella ja Taipalsaarella se sai kannattajia myös maaseutuväestön keskuudessa. Sen sijaan Pohjois-Karjalassa esikoissuunta onnistui saamaan tukevan otteen maaseudun lestadiolaisyhteisöistä Enossa, Kontiolahdella ja Lieksassa. Se valtasi näissä pitäjissä koko ajan alaa taantuvalta uudeltaheräykseltä. Esikoislestadiolaisten määrä lienee noussut Pohjois-Karjalassa 1930-luvun lopulla 800 – 1000 henkeen. Esikoislestadiolaisuus tarjosi selvästi muusta yhteiskunnasta rajautuvana ja tiiviinä yhteisönä väylän yhteiskunnalliselle ja uskonnolliselle protestille. Eksklusiivisuus ja tiivis yhteisö takasivat liikkeen jälkikasvun, sillä esikoislestadiolaisten perheiden lapset seurasivat vanhempiensa uskonnollista ratkaisua myös kaupungeissa huomattavasti useammin kuin esimerkiksi uudestiheränneiden jälkikasvu.

Vanhoillislestadiolaisuudella oli Viipurin läänissä kaksi vahvan kannatuksen aluetta. Selkeästi vahvinta suunta oli Koiviston, Kuolemajärven ja Uudenkirkon pitäjissä. Toinen vahvan kannatuksen alue oli Käkisalmen ympäristöineen. Jonkin verran vanhoillislestadiolaisuutta oli Sortavalassa ympäristöineen. Viipurin seudulla kannatus oli yllättävän vähäinen, sillä kaupungissa lienee ollut 100 – 200 ”vanhoillista”. 1930-luvulla suunta vahvistui Lappeenrannan seudulla ja uusina alueina nousivat esille Suojärvi, Imatra ja Kivennapa. Vanhoillislestadiolaisten kokonaismäärä oli läänin alueella 2000 – 2500 henkeä. Kannattajien määrä nousi 1930-luvun aikana niin, että vuosikymmenen lopulla lähestyttiin jo 3000:n rajaa. Pohjois-Karjalan alueella vanhoillislestadiolaisten kokonaismäärä oli noin 1000 – 1500 henkeä. Herätysliike voimistui jonkin verran 1930-luvulla. Kannatus painottui selvästi akselille Kuusjärvi, Liperi, Joensuu. Lisäksi suunta oli varsin vahva Värtsilän – Tohmajärven alueella. Vanhoillislestadiolaisuudessa oli 1930-luvulla erimielisyyksiä, joiden seurauksena liikkeen pääuomasta erosi Rauhan Sanan-ryhmä. Se ei saanut juurikaan kannatusta tut-

kimusalueella. Viipurin vanhoillislestadiolaisten keskuudessa aiheutti ristiriitoja saarnaaja Juho Kososen toiminta.

Vanhoillislestadiolaisuus vahvisti asemiaan selvästi talvisodan syttymiseen saakka. Eksklusiivisuus ja aktiivinen keskusjärjestön harjoittama sisälähetystyö loivat toimintaan jämakkyyttä, joka heijastui liikkeen kasvuna. Suunnan leviämistä eivät estäneet sen piirissä koetut hajaannukset ja ristiriidat. Vanhoillisuuden paikallinen organisoituminen käynnistyi 1920-luvulla. Tällöin perustettiin rauhanyhdistykset Uudenkirkon Kaukjärvelle, Käkisalmeen ja Värtsilään. 1930-luvulla vanhoillislestadiolaiset perustivat paikallisyhdistykset Lappeenrantaan, Sortavalaan, Imatran seudulle, Suojärvelle ja Koiviston Saarenpäähän. Viipurin Rauhanyhdistys toimi vanhoillislestadiolaisten ja uudestiheränneiden yhteishallinnassa. Joensuussa "vanhoilliset" erotettiin rauhanyhdistyksestä 1920-luvun alussa, jonka jälkeen he perustivat oman yhdistyksensä.

Karjalan lestadiolaisuudessa oli piirteitä, jotka eivät olleet tyypillisiä herätysliikkeelle Pohjois-Suomessa. Lestadiolaisuus ei ollut tutkimusalueella talonpoikainen kannatuspohjaltaan. Sitä voi luonnehtia Karjalassa käsi- ja rakennustyöläisten liikkeeksi. Herätysliike levisi alueelle, jonka uskonnollinen ympäristö oli satoja vuosia ollut heterogeenisempi kuin esimerkiksi Pohjanmaalla. Se joutui sopeutumaan paikallisiin olosuhteisiin kannatusta saadakseen. Osa alueen väestöstä kuului ortodoksiseen kirkkoon, mikä oli uusi tilanne herätysliikkeelle. Lestadiolaisuus sopeutui hyvin uuteen ympäristöön ja onnistui saamaan vahvaa kannatusta myös ortodoksien keskuudessa. Herätysliike ei Karjalassa ollut myöskään syrjäseutujen uskonnollisuuden muoto vaan rintamaiden ja radanvarsikylien uskonto. Tämä teki siitä alttiin uusille vaikutteille. Kun lestadiolaisuudessa alkoi esiintyä erilaisia uskonnollisia painotuksia ja uusia virtauksia, näyttävät Karjalan lestadiolaiset lähteneen niihin helposti mukaan.

Lestadiolaisuuden 1800-luvun lopulla alkaneessa hajaannuksessa muodostui eri lestadiolaisryhmien kannatus Karjalassa toisenlaiseksi kuin muualla Suomessa. Uudestaeräyksestä tuli aluksi alueen valtasuunta. Vaikka se menetti vähitellen asemiaan, oli suunnan osuus Karjalassa 1930-luvun lopulla vielä selkeästi vahvempi kuin muualla Suomessa. Tärkeä asema kaakkoisen Suomen lestadiolaisuudella oli toimia linkkinä lestadiolaisuuden ydinalueen ja herätysliikkeen kannalta perifeeristen Inkerin, Venäjän sekä Viron yhteisöjen välillä.

LIITTEET

LIITE 1

Matrikkeli Karjalassa vuosina 1870 – 1939 asuneista ja toimineista lestadiolaissaarnaajista ja -papeista¹⁶⁸⁶

Aapro, Matti

Seppä, maanviljelijä

Vanhemmat: Aadam ja Kristiina Aapro

Veljet: saarnaajat Otto ja Vilhelm Aapro

Kuvassa Matti Aapro perheineen 1920-luvun alussa

Matti Aapro oli syntynyt 20.4.1885 Säkkijärvellä. Hän asui syntymäseudullaan koko ikänsä toimien ensin seppänä ja vuodesta 1939 lähtien maanviljelijänä. Matti Aapro avioitui Maria Hyyryläisen (15.4.1889 Säkkijärvi – 21.3.1967 Ylämaa) kanssa. Perheeseen syntyi neljä

lasta. Nuoruusvuosina Matti Aapro lähti mukaan monenlaisiin yhteiskunnallisiin rientoihin. Hän oli perustamassa Ylämaan kuntaa, toimi useita kausia Ylämaan kunnanvaltuustossa ja oli valtuuston puheenjohtajana yli kymmenen vuoden ajan. Matti Aapro oli innokas osuustoimintamies, ja hän oli Ihakselan Osuuskassan perustajajäsen toimien sen puheenjohtajana vuosina 1926 – 1935 ja sen jälkeen kassanhoitajana vuosina 1935 – 1945. Lisäksi Matti Aapro kuului pitkään Ylämaan kirkkovaltuustoon. Aaproin koti oli lestadiolainen, mutta hän omien muistelukensa mukaan liittyi itse herätysliikkeeseen 1920-luvulla. Tämän jälkeen hän puhui Ylämaalla jonkin verran vanhoillislestadiolaisten tupaseuroissa.¹⁶⁸⁷

Aapro, Otto

Talollinen

Vanhemmat: Adam ja Kristiina Aapro

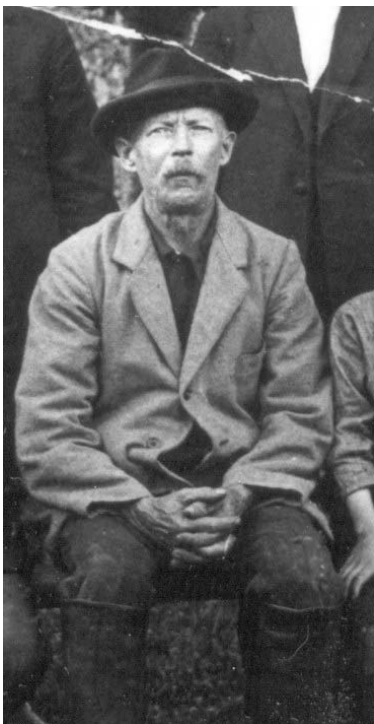
Veljet: saarnaajat Matti ja Vilhelm Aapro

Otto Aapro syntyi 7.4.1890 Säkkijärvellä ja hän asui syntymäseudullaan (seurakuntajaossa siirtyi vuonna 1925 Säkkijärven seurakunnasta Ylämaan seurakuntaan) aina 7.5.1941 saakka. Tällöin perhe muutti Salpalinjan puolustusrakennelmien pahoin pirstomalta tilaltaan Luumäen Pato-lahteen. Otto Aapro avioitui 28.5.1916 Selma Kirpun (2.1.1896 Säkkijärvi – 13.12.1956 Ylämaa) kanssa. Avioliitosta

¹⁶⁸⁶ Matrikkeliin on pyritty ottamaan kaikki ne henkilöt, jotka toimivat tutkimusalueella saarnaajina vuosien 1870 – 1939 välisenä aikana. Joidenkin matrikkelissa olevien henkilöiden saarnaaja-asema on epävarmaa, mutta he olivat lestadiolaisyhteisössään joka tapauksessa keskeisiä vaikuttajia.

¹⁶⁸⁷ YIKA; SäKA; Etelä-Saimaa 7.9.1968; HYTTK. HYKHL/K1. Ylämaa 2.

syntyi kahdeksan lasta. Otto Aapro lestadiolaistui 1920-luvun puolivälissä. Saarnatoimintansa hän aloitti pari vuotta myöhemmin. Aapro saarnasi tämän jälkeen joka pyhä kotiseudullaan tupaseuroissa Luumäelle muuttoon saakka. Hän yritti jatkaa seuraperinnettä uudessa kotikylässään, mutta säännöllinen toiminta loppui, kun paikalliset asukkaat eivät saapuneet seuroihin. Tämän jälkeen Otto Aapro kävi saarnaamassa silloin tällöin Ylämaalla ja muutamia kertoja Lappeenrannassa. Otto Aapro kuoli Luumäellä 5.5.1964.¹⁶⁸⁸

Aapro, Vilhelm (Ville)

Talollinen

Vanhemmat: Adam ja Kristiina Aapro

Veljet: Matti ja Otto Aapro

Vilhelm Aapro syntyi 20.11.1872 Savitaipaleella, josta perhe seuraavana vuonna muutti Säkkijärvelle. Vilhelm Aapro avioitui 13.12.1896 Helena Kasarin (6.10.1875 Säkkijärvi – 3.4.1928 Ylämaa) kanssa. Perheessä oli kuusi lasta. Aaprot siirtyivät vuonna 1925 seurakuntajaossa Säkkijärven seurakunnasta Ylämaan seurakuntaan, jossa Aapro kuoli 18.1.1934. Vilhelm Aapro lestadiolaistui vuoden 1893 tienoilla. Myös vanhemmat olivat tässä vaiheessa jo lestadiolaisia. Adam ja Kristiina Aapron koti oli ensimmäisiä lestadiolaisien seurapaikkoja Säkkijärven pitäjässä. Vilhelm Aapro toimi paikallisena saarnaajana viimeistään 1910-luvulta alkaen aina kuolemaansa saakka.¹⁶⁸⁹

Ahokas, Kustaa

Maanviljelijä, kirvesmies

Kustaa Ahokas ja Anna Matikainen kihlakuvassa vuonna 1926. Kuva: Toini Matikainen

Kustaa Ahokas oli syntynyt 8.12.1905 Uukuniemen Niukkalassa Pekka ja Selma Ahokkaan perheeseen. Avioliiton hän solmi naapuritalon tyttären Anna Helena Matikaisen kanssa vuonna 1926. Ahokkaan kotikylässä asui useita vanhoillislestadiolaisia perheitä, ja seuroja pidettiin joka sunnuntai. Kustaa Ahokas liittyi lestadiolaisuuteen 1920-luvun puolivälissä, ja hänet asetettiin puhujaksi joko vuonna 1926 tai 1927 Niukkalan Ukontuvassa. Kustaa Ahokas kiersi jo 1930-luvulla lähetysmatkoilla Laatokan Karjalassa, Itä-Savossa ja Pohjois-Karjalassa. Sodan jälkeen Ahokaat muuttivat Joensuun seudulle Pielisensuun Kettuväärälle, jossa perhe asui vuosina 1946 – 1949. Kuusjärven Outokumpuun he muuttivat vuonna 1949. Kustaa Ahokas

¹⁶⁸⁸ HYKHL/K1. Ylämaa 2; YIKA. Henkilötiedot Otto Aaprosta 16.1.1992; Elina ja Aino Aapron hst. 7.12. ja 27.12.1991.

¹⁶⁸⁹ YIKA. Henkilötiedot Vilhelm Aaprosta 16.1.1992; SL 4/1934, 84 (Otto Aapro); HYKHL/K1. Ylämaa 2; Aino Aapron ja Elina Närhen hst. 7.12. ja 27.12.1991; Hilma Kälviän hst. 17.1.1992.

työskenteli kaivoksessa. Ahokkaat muuttivat vuonna 1953 Jyväskylän seudulle, jossa he asuivat sekä Jyväskylän kaupungissa että maalaiskunnan puolella Vaajakoskella. Anna Helena Ahokkaan kuoleman jälkeen (1962) Kustaa Ahokas solmi toisen avioliiton Hilja Korhosen (29.3.1916 Varpaisjärvi – 20.11.2003 Jyväskylä) kanssa vuonna 1963. Liitosta ei tullut pitkä, sillä Kustaa Ahokas kuoli 11.3.1964. Hän kuului vanhoillislestadiolaisuuden keskusjärjestön SRK:n johtokuntaan 4.7.1950 – 3.7.1962.¹⁶⁹⁰

Ahonen, Juho

Peltiseppä, kauppias, kylpylaitoksen pitäjä ym.

Vanhemmat: Johan Vidois (Ahola) ja Eeva Aatamintytär

Kuva: yksityiskokoelma

Juho Ahonen syntyi 5.7.1873 Sysmässä, josta hän muutti Hollolaan 13.12.1890, sieltä edelleen Loviisaan 6.2.1915 (asui kuitenkin vuosina 1892 – 1895 Helsingissä ja vuonna 1913 Myrskylässä), Haminaan 1917, Lahteen 22.4.1921, josta edelleen samana vuonna Viipurin maalaiskunnan Talikkalaan. Juho Ahonen kuoli Viipurin maalaiskunnassa 1.4.1928. Avioliiton hän solmi 7.11.1897 Emilia Matilda Södermanin (10.12. 1872 Nurmijärvi – 23.8.1953 Lahti) kanssa. Juho Ahonen oli varakas mies kuollessaan. Hänellä oli omistuksessaan mm. arvokas talo Viipurissa Suurikatu 12:

ssa. Velkojen, verojen, hautaus- ynnä muiden maksujen jälkeen kuolinpesässä oli jaettava ajan mittapuun mukaan suurehko summa: 141650 markkaa (35855€). Juho Ahosen vanhemmat lestadiolaistuivat Sysmässä noin vuonna 1888, kun seurakunnassa oli pappina Arthur Leopold Heideman vuosina 1887 – 1888. Tässä yhteydessä myös Juho Ahonen liittyi liikkeeseen. Ahonen oli Lahteen muuttonsa jälkeen peltiseppän opissa Helsingissä lestadiolaisella Juho Simolinilla. Sieltä palattuaan noin vuonna 1895 hänet asetettiin saarnaajaksi. Herätysliikkeen hajaannuksessa Juho Ahonen oli yksi keskeisistä uuttaheräystä vastustaneista Etelä-Suomen saarnaajista. Hänellä oli tässä vaiheessa vilkas yhteys mm. vanhoillislestadiolaiseen Leonard Typpöön. Typön ja Ahosen tiet erosivat, kun Juho Ahonen liittyi esikoisuuteen vuonna 1902. Lahden esikoislestadiolaisten rukoushuone oli vuosina 1903 – 1906 Juho Ahosen rakentamassa kiinteistössä. Ahonen nousi vaikutusvaltaiseksi esikoissaarnaajaksi 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Hänen arvovaltaansa lisäsi Lapin luottamuksen saaminen käsityksilleen riidassa, joka syntyi saarnaaja Antti Kolehmaisien kanssa osallistumisesta valtiollisiin vaaleihin. Hän oli Vanha-Laestadiolaisen Kristillisen yhdistyksen hallituksen jäsen vuosina 1921 – 1928.¹⁶⁹¹

¹⁶⁹⁰ SRKA. Puhujakortisto; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; Pms 40/1.10. 1986; 1/2004 (päiväty 31.12.2003); Otto Matikaisen puhhst. 14.9.1994.

¹⁶⁹¹ VLKYJ VII, 12 – 15, 33 – 37; Raittila 1967, n:o 5; Airamo & Leivo 1983, 7, 11 – 14; Talonen 1993, 30 – 31, 37, 44, 60, 64, 152; SRKA. Typön kok. Juho Ahosen kirjeet 4.8.1901, 6.10. 1901, 28.1.1902, 9.2.1903; SLK. Saarnaajakortisto; MMA. VKA. ROA. Ec:26. 130/1928. Juho Ahosen perunkirjoitukseen liittyvät asiakirjat.

Asikainen, Antti Jooseppi

Pienviljelijä

Vanhemmat: Matti ja Oili Ulla (o.s. Piironen) Asikainen

Jooseppi Asikainen syntyi 17.9.1881 Liperissä. Hän solmi avioliiton 19.6.1904 Stina Maria Mustosen (4.1.1886 Liperi – 9.1.1913 Liperi) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi yksi lapsi. Toiseen avioliittoon Asikainen vihittiin 30.8. 1914 Tyyne Maria Vatasen (8.4.1891 – 2.12.1934 Liperi) kanssa. Toisesta avioliitosta syntyi seitsemän lasta. Asikaisen lestadiolaistumisajankohta ei ole jälkipolvien tiedossa. Hän toimi vanhoillislestadiolaisena saarnaajana ainakin 1920-luvulta alkaen. Saarnatoiminta rajoittui tiettävästi kotipitäjän alueelle. Jooseppi Asikaisella oli seurakunnallisia luottamustehtäviä, sillä hän kuului Liperin kirkkovaltuustoon vuosina 1923 – 1926. Jooseppi Asikainen kuoli Liperissä 26.3.1932.¹⁶⁹²

Asikainen, Kusti (Gustaf)

Kauppapalvelija, lihakauppias, torikauppias

Vanhemmat: Antti ja Maria (o.s. Hartikainen, kreikkalaiskatolinen) Asikainen

Kusti Asikainen syntyi 30.8.1854 Liperin Siikakoskella. Liperistä hän muutti vuonna 1882 Kaaville ja Kaavilta Nurmekseen 20.1.1883. Nurmeksessa hän kuului lestadiolaisen Tuomas Kuittisen kaupan palvelusväkeen. Asikainen avioitui 17.6.1883 Nurmeksessa kättilö Maria Karlsbergin (11.11.1847 Nurmes – 13.12.1921 Joensuu) kanssa. Perheeseen syntyi yksi lapsi. Nurmeksesta Asikaiset muuttivat 19.12.1886 Liperiin (muuttoilmoitus Liperiin 15.1. 1887) ja Liperistä Joensuuhun 29.6.1887. Kusti Asikainen kuoli 18.9. 1926 Joensuussa.

Kusti Asikainen liittyi lestadiolaisuuteen viimeistään Nurmeksessa asuessaan. Toisaalta on mahdollista, että liittyminen tapahtui jo hänen kotikylässään Liperin Siikakoskella, jossa lestadiolaisuutta oli jo 1880-luvun alussa. Saarnaajana hänet tunnetaan 1890-luvulta alkaen, jolloin hän liikkui saarnamatkoilla Pohjois-Karjalan maaseudulla. Vuosisadan vaihteen haajaannuksessa Asikainen liittyi ilmeisesti aluksi uuteenheräykseen. Kun eteläsuomalaiset esikoissaarnaajat Juho Ahonen ja Juho Ihalainen tekivät tunnustelumatkan vuonna 1904 Pohjois-Karjalaan, yksi heidät vastaanottaneista oli Kusti Asikainen. Seuraavana vuonna Juho Ihalainen ja hänen matkakumppaninaan ollut Antti Kolehmainen Viipurista pitivät Joensuussa majointuspaikkanaan Asikaisten kotia. Näin alkoi yhteistoiminta esikoislestadiolaisuuden kanssa. Asikainen oli tämän jälkeen esikoislestadiolaisuuden keskeisin vaikuttaja Pohjois-Karjalassa kuolemaansa saakka. Hän liikkui lähetysmiehenä Pohjois-Karjalan lisäksi Sortavalan seudulla. Kusti Asikainen kuului Joensuun Rauhanyhdistyksen johtokuntaan vuosina 1903 ja 1906. Hän oli perustamassa Joensuun esikoislestadiolaisten rukoushuonetta varten Kiinteimistöosakeyhtiö Koulukatu 22:ta heinäkuussa 1918. Hänet valittiin yhtiön hallitukseen ja isännöitsijäksi. Näissä tehtävissä hän oli kuolemaansa saakka.¹⁶⁹³

Aulassalo (alkuaan Alm), Pekka

Muurari, suutarimestari, myymäläapulainen

¹⁶⁹² SL 7/1932; SRKA. Saarnaajakortisto; LipKA. Harri Nousiainen kirje 17.2.2004.

¹⁶⁹³ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; SLK. Saarnaajakortisto; Raittila 1967, n:o 14; OMA. Laestadiana 10. Ea:1; KA. Kaupparekisteri n:o 37.866; JRYA(uh). Pöytäkirjat.

Vanhemmat: Heikki Alm ja Riitta Utriainen

Pekka Aulassalo on syntynyt Liperin Puromäessä 7.1. 1901. Hän avioitui Liperissä 1.11.1925 Aada Maria Gröhnin (saar-naaja Martti Gröhnin tytär, s. 10.3.1901 Polvijärvi) kanssa. Aulassalot muuttivat Puromäes-tä vuonna 1935 Rianniemeen. Siellä Aulassalo menehtyi vaikeaan sairauteen 24.12. 1959. Pekka Aulassalolla oli lestadiolainen äiti, ja hän kasvoi herätysliikkeen keskellä. Nuoruus-vuosinaan hän oli joitakin vuosia irtautuneena lestadiolaisuudesta. Kuitenkin hänet jo joko vuodesta 1926 tai 1928 alkaen tunnettiin kotipitäjässään vanhoillislestadiolaisena saarnaa-jana. Liperin lisäksi Aulassalo liikkui saarnamatkoilla lähinnä Pohjois-Karjalassa. Hänet va-littiin vuosina 1948 - 1959 Liperin seurakunnan kirkkohallintokunnan jäseneksi ja vuosina 1951 - 1959 kirkkoneuvostoon. Pekka Aulassalo oli lisäksi Viinijärven Rauhanyhdistyksen perustajajäsen ja puheenjohtaja vuosina 1942 - 1959.¹⁶⁹⁴

Autere (alkuaan Appelgren), Otto Viktor

Aliratsumestari, majuri, kirkkoherra

Vanhemmat: maalarimestari August Appelgren ja Maria Heiskanen

Otto Autere syntyi 30.12.1890 Pietarissa. Hän suuntautui aluksi sotilasuralle suorittaen vuonna 1913 kaksivuotisen ratsuväen opiston ja palveli kornettina 15. husaarirykmentissä Wloclawkussa Puolassa. Hän osallistui I maailmansotaan Venäjän pohjoisrintamalla haavoittuen Dubissa. Hänet ylennettiin vuonna 1915 luutnantiksi ja seuraavana vuonna aliratsumestariksi. Vallankumouksen puhjettua Venäjällä Otto Autere onnistui pakenemaan Suomeen, jossa hän otti osaa sisällissotaan vuonna 1918. Sodan jälkeen Autere palveli Karjalan Rakuunarykmentissä ja Ratsuväkiprikaatin esikunnan intendenttinä vuoteen 1924, jolloin hän erosi armeijan palveluksesta. Siirryttyään Turkuun Lähetisyhdistys Betelin palvelukseen vuonna 1929 hän aloitti teologian opinnot Åbo Akademiassa, mutta siirtyi vuonna 1930 Helsingin yliopistoon saaden opintonsa valmiiksi 30.5.1931. Otto Autere vihittiin papiksi Viipurissa 10.6.1931. Toimittuaan lyhyen aikaa pappina Sakkolassa ja Pyhtäällä hän siirtyi vuonna 1934 Kivennavan seurakuntaan, jossa hoiti käytännössä seurakuntaa lähes yksin kirkkoherra Johan Abraham Maunun (1865 - 1939) ja kappalaisen Hugo Honkamon (1862 - 1941) ollessa jo iäkkäitä. Otto Autere toimi seurakunnan v.t. kirkkoherrana sen lakkauttamiseen asti vuonna 1949. Otto Autere avioitui 8.3.1919 Lydia Matilda Åhlmanin (s. 8.3.1890 Pietarissa) kanssa. Autere kasvoi lestadiolaisessa kodissa. Hän osallistui 1910-luvun lopulla ja 1920-luvun alussa Lappeenrannassa asuessaan paikalliseen uudestiheränneitten toimintaan. Hän on Lappeenrannan Rauhanyhdistyksen perustajajäsen (25.1.1922), ja hänet valittiin yhdistyksen johtokuntaan ja sen rahastonhoitajaksi. Otto Autere toimi uudestiheränneiden saarnaajana Lappeenrannassa asuessaan. 1930-luvulla hän ei enää yhtä selkeästi ollut sidoksissa herätysliikkeeseen, vaikka kävi jonkin verran uudenheräyksen saarnamatkoilla.¹⁶⁹⁵

¹⁶⁹⁴ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaisissaarnaajista; Pms 53/1959 (Johannes Surakka); 5/1960 (Johannes Surakka); 47/1973 (Uuno Piironen); LipKA. Tiedot Pekka Aulassalon seurakunnallisista luottamustehtävistä, saatu 10.10.2003.

¹⁶⁹⁵ LKA. LprRYA (uh). Perustamisasiakirjat; Pöytäkirjat; Tilikirjat (tilikirjan mukaan Ot-

Auvinen, Matti

Tehtaantyömies, työmies

Matti Auvinen oli syntynyt 24.5.1847 Värtsilässä. Hän muutti 23.3.1881 Värtsilästä Pietariin, kun Värtsilän rautatehtaat seisoivat menekkivaikeuksien vuoksi. Pietarista perhe palasi takaisin Värtsilään 15.6.1884. Tuomisina oli uusi uskonvakaumus, lestadiolaisuus. Matti Auvinen avioitui Maria Liisa Karhun (12.7.1851 Kiihtelysvaara – 3.10.1906 Värtsilä) kanssa. Perheeseen syntyi yksi tytär. Lestadiolaisena saarnaajana Matti Auvinen tuli tunnetuksi tuotuaan lestadiolaisuuden Värtsilään. Hän liikkui 1900-luvun ensimmäisinä vuosina innokkaana narvalaisuuden levittäjänä mm. Joensuussa. Vaimonsa kuoleman jälkeen Matti Auvinen siirtyi vanhoillislestadiolaisuuteen ja toimi saarnaajana kuolemaansa saakka.¹⁶⁹⁶

Berg, Pekka

Räätäli

Pekka Berg oli syntynyt Uukuniemen Niukkalassa 11.7.1856, josta muutti Uukuniemen Latvasyrjään (Latvasyrjä n:o 14, Vähäsenmäki). Siellä hän kuoli 1.1.1901. Avioliiton Pekka Berg solmi 5.8.1883 Liisa Bergin (1.12.1865 Uukuniemi – 18.6.1950 Reisjärvi) kanssa. Pekka Berg oli perimätiedon mukaan ”ensimmäinen evankeliumin uskoja Niukkalan kylässä”. Hän oli ollut ennen lestadiolaisuuteen liittymistään vakituinen viulunsoittaja häätilaisuuksissa, mutta elämänmuutoksen seurauksena viulunsoitto häissä jäi. Saarnaajana Pekka Berg oli viimeistään 1890-luvulta lähtien kuolemaansa saakka. Hän ei tiettävästi käynyt saarnatkoilla kotipitäjänsä ulkopuolella.¹⁶⁹⁷

Björnholm, Johan Fredrik (Janne)

Pientilallinen, kirvesmies, myöhemmin Kaltimon tehtaan työmies, rakennustyönjohtaja

Vanhemmat: agronomi Aksel Adolf Björnholm ja Maria Elisabet Vänskä

Kuva: yksityiskokoelma

Janne Björnholm oli syntynyt 16.5.1869 Enon Louhiojalla, josta hän muutti vuonna 1908 Novikkaan. Siellä hän kuoli 10.2.1927. Avioliiton Janne Björnholm solmi 27.11.1890 Hilda Kerosen (s. 16.2.1870 Kontiolahti – 2.6.1945 Eno) kanssa. Vaimon koti oli ortodoksinen. Perheeseen syntyi seitsemän lasta. Yksi Janne Björnholmin pojista, asemapäällikkö Otto Airamo (1896 – 1980), toimi vuodesta 1961 alkaen Lahdessa esikoislestadiolaisena saarnaajana. Janne Björnholm lestadiolaistui vuosien 1897 – 1898 aikana. Saarnatoimintansa hän aloitti vuosien 1906 – 1907 tienoilla. Janne Björnholm liikkui saarnatkoilla Enon lisäksi myös muualla Pohjois-Karjalassa. Björnholm oli perustamassa vuonna 1918 Joensuun esikoisten rukoushuonetta varten Kiinteimistöosakeyhtiö Kouluka-

to Appelgren on maksanut viimeisen kuukausittaisen jäsenmaksunsa tammikuussa 1923); HÄ 7 – 8/1932, 113 – 114 (Kirje Käkisalmen seuroista); Kiuru 1952, 231 – 232; MKK. Leevi Vironmäki: *Sunnuntai-iltaisin kello viisi*.

¹⁶⁹⁶ AS 1911, 120; Mäntylä 1953, 27; Raittila 1967, n:o 18. OMA. Laestadiana 10. Ed:3.

¹⁶⁹⁷ UuKA. Aa:13. rk. 1890 – 1899, s. 238; HYKHL/K1. Uukuniemi 12; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968.

tu 22:ta. Hänet valittiin osakeyhtiön hallituksen varajäseneksi. Kaksi vuotta myöhemmin Janne Björnholm oli perustamassa Enon esikoisten rukoushuonetta varten Kiinteistöosa-
keyhtiö Louhiojaa toimien perustavan kokouksen puheenjohtajana. Hänet valittiin osake-
yhtiön johtokuntaan ja sen isännöitsijäksi. Janne Björnholm osallistui myös yhteiskunnallis-
ten asioiden hoitoon kuului Enon kunnanvaltuustoon vuosina 1926 – 1927.¹⁶⁹⁸

Bragge, Pekka (Rakkelin Pekka)

Talollinen

Vanhemmat: talollinen Johan Bragge ja vaimo Maria Kuronen

Pekka Bragge syntyi 8.5.1844 Hiitolassa, jossa hän asui useilla eri kylillä. (Hiitola 28 > Mar-
jakoski > Kopsala n:o 1 > Kilpola n:o 14). Hän avioitui 30.10.1870 Maria Ojalaisen (s. 4.8.
1853 Hiitola) kanssa. Avioliitosta syntyi kymmenen lasta. Pekka Bragge lestadiolaistui vii-
meistään vuonna 1880. Saarnaajana hän liikkui 1880-luvun lopulta alkaen. Pekka Bragge
kulki saarnamatkoilla kotipitäjäänsä lisäksi muuallakin Laatokan Karjalassa. Hän kuoli 26.
12. 1907 keuhkokuumeeseen.¹⁶⁹⁹

Bäckman, Johan Theodor

Kirkkoherra

Vanhemmat: Ylivieskan kirkkoherra Johan Petter Bäckman
ja Katarina Hortling

Johan Theodor Bäckman syntyi 3.8.1865 Kemijärvellä. Hän kirjoitti ylioppilaaksi 9.6.1883 Oulun suomalaisesta lyseosta, suoritti teologisen erotutkinnon 16.12.1889 ja vihittiin papiksi 8.1.1890. Hänet määrättiin Koiviston kirkkoherran apulaiseksi, jossa tehtävässä hän toimi 1.5.1894 saakka. Tällöin Bäckman määrättiin Sortavalan kirkkoherran apulaiseksi, josta hän siirtyi 1.7.1896 Ristiinan kirkkoherran apulaiseksi. Pastoraali-
tutkinnon hän suoritti 20.12.1897. Johan Theodor Bäckman valittiin 16.3.1898 Jäppilän vt. kappalaiseksi, johon tehtävään hän astui 1.11.1898. Antrean kappalaisen apulaiseksi hän siirtyi 1.6.1904, josta tehtävästä hänet valittiin Kiimingin kirkkoherraksi 22.10.1904. Tähän tehtävään Bäckman astui 1.11.1904. Avioliittoon Johan Theodor Bäckman vihittiin 19.1.1892 Tuusulassa Aurora Sofia Johanssonin (10.3.1861 Tuusula – 29.9.1933 Kiiminki) kanssa. Avioliitosta syntyi kuusi lasta. Bäckmanilla oli lestadiolainen koti. Hänen vanhempansa liittyivät herätysliikkeeseen Johanin ollessa noin viisivuotias. Hän itse kuului herätysliikkeeseen koko ikänsä, ja hänellä oli merkittävä rooli herätyksen leviämisessä Koivistolla, Kuolemajärvellä, Antreassa ja Sortavalassa. Lestadiolaisuuden hajaannuksessa Bäckman liittyi uuteenheräykseen ollen SLLH:n perustajajäseniä. Bäckman kuoli Kiimingissä sydänsairauden murtamana 24.11.1909.¹⁷⁰⁰

¹⁶⁹⁸ Rside 2/1984, 15 – 17 (Raimo Airamo: Saarnaaja Otto Airamon muistolle); SLK. Saarnaajakortisto; Muistiinpanot 18.7.1985 Kaupparekisteristä Kiinteistöosa-
keyhtiö Louhiojan asiakirjoista; KA. Kaupparekisteri n:o 37.866; Talonen 1993, 153; Raimo Ai-
ramon tiedonanto 12.11.2003.

¹⁶⁹⁹ MMA. LSKA. Hiitola KA. II cf. ptpk 23 – 25.6.1880; MMA. LSKA. HiiKA. Syntyneet 1819 – 1845, 1845 – 1860; Vihityt 1848 – 1880; OMA. Laestadiana 10. Ea:1; SS 1889, 153 (Petter Hiitolasta); Luukka 1964a, 205; Luukka 1964b, 48 – 51.

¹⁷⁰⁰ Raittila 1967, n:o 576; Colliander 1918, 608 – 609; Kolk. 12/1909, 187 – 191; AS 1909, 242; HÄ 1933, 160; Luukka 1964a, 128.

Ellonen, Juho

Nuohoojamestari

Vanhemmat: itsellinen Mikko Ellonen ja Anna Loippo, Veli: saarnaaja Matti Ellonen

Juho Ellonen syntyi 1.9.1864 Valkjärvellä Valkeamatkan kylässä. Hän muutti Pietariin (Pyhän Marian srk) 16.1.1883. Valkjärvelle Juho Ellonen palasi vuonna 1918, mutta siirtyi 5.10.1922 Lappeenrantaan, josta edelleen Lappeen seurakuntaan 8.1.1929. Aluemuutosten seurauksena Ellonen palasi vuonna 1933 Lappeenrannan seurakunnan jäseneksi. Avioliiton Juho Ellonen solmi Pietarissa noin vuonna 1898 Helena Riikosen (16.2.1874 Pälkjärvi – 23.5.1958 Lappeenranta) kanssa. Juho Ellosen liittyminen lestadiolaisuuteen on tapahtunut vuoden 1882 tienoilla. Saarnaajana hänet tunnetaan 1890-luvulta alkaen, jolloin hän teki saarnamatkoja mm. Narvan seudulle. Lappeenrannassa asuessaan hän ei juurikaan saarnanut. Juho Ellonen liittyi hajaannuksessa uuteenheräykseen, mutta oli mukana myös narvalaisuudessa. Hän kuoli Lappeenrannassa 11.1.1937.¹⁷⁰¹

Ellonen Matti

Itsellinen

Vanhemmat: itsellinen Mikko Ellonen ja Anna Loippo, veli: saarnaaja Juho Ellonen

Matti Ellonen syntyi 18.2.1849 Valkjärvellä, jossa hän asui koko ikänsä Valkeamatkan kylässä. Hän kuoli naimattomana 5.11.1930. Matti Ellonen lestadiolaistui luultavasti 1880-luvulla. Saarnaajana hän toimi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Valkjärven uudenheräyksen piirissä. Toisaalta joissakin haastatteluissa mainitaan hänen siirtyneen myöhemmin esikoislestadiolaisuuteen. Hän kävi muisteluiden mukaan esikoisten seuroissa sekä Ayräpään Pölläkkälässä että kauppamatkojensa yhteydessä Lahdessa.¹⁷⁰²

Ellonen, Mikko

Lampuoti, talollinen

Vanhemmat: Paul Ellonen ja vaimo Catharina Suokas

Mikko Ellonen syntyi 23.5.1864 Valkjärvellä (Valkeamatka n:o 8). Hän solmi avioliiton 17.8.1890 Anni Pulkkinen (s. 2.2.1870 Valkjärvi) kanssa. Mikko Ellonen kuoli kotikylässään (Valkeamatka n:o 11, Peräkangas) 18.9.1918, hänen vaimonsa evakkomatalla 13.6.1944. *Unto Seppänen* mainitsee Valkjärven pitäjänhistoriassaan Mikko Ellosen uudestiheränneitten edustavana puhujahahmona yhdessä Antti Pulkkinen kanssa. Seppäsen mukaan Mikko Ellonen keräsi merkittävän varallisuuden lumpunkeräyksellä ja säkkikaupalla. Näillä keräysmatkoilla Mikko Ellonen myös saarnasi 1890-luvulta alkaen.¹⁷⁰³

Erkkilä, Oskari

Kulkukauppias, vaatekauppias

Vanhemmat: talollinen Antti Erkkilä ja Elisabet Puputti

¹⁷⁰¹ OMA. Laestadiana 10. Ea:1; MMA. LSKA. ValKA. III Ca:5, syntyneet 1860 – 1878; Raittila 1967, n:o 43; HÄ 1937, 60; KA. PMariaKA, rk. 1877- 1886, s. 365; rk. 1887 – 1896, s. 394; LaKA, rk 1920 – 1929, s. 1251; LapKA. rk. 1930 – 1939, s. 40.

¹⁷⁰² OMA. Laestadiana 10. Ea:1; HYKHL/K1. Valkjärvi 2; VÄ 7 – 8/1981, 10.

¹⁷⁰³ MMA. LSKA. ValKA. I Aa: 20. rk 1910 - 1919, s. 824; I Aa: 26. rk 1931 – 1940, s. 824; III Ca:5, syntyneet 1860 – 1878; III Cb:1, Vihityt 1860 – 1902; Pms 37/1956; Seppänen 1953, 247, 362, 375.

Oskari Erkkilä syntyi 7.3.1895 Sortavalan maaseurakunnassa (Riekkala n:o 1), josta hän muutti Impilahden Pitkärännälle ja talvisodan jälkeen 28.8.1940 Mikkelin kaupunkiseurakuntaan. Erkkilä solmi avioliiton 20.10.1919 ortodoksisen Anisia Pauloffin (s. 13.9.1896 Pitkärännassa) kanssa. Erkkilä jäi 9-vuotiaana orvoksi. Hän joutui 16-vuotiaasta elättämään itsensä. Oskari Erkkilä ja hänen vaimonsa menettivät kaikki neljä lastaan jo pieninä. Lasten kuolema herätti vanhempien uskonnollisuuden. Erkkilä oli aktiivisesti mukana luterilaisen seurakunnan toiminnassa ja kuului esimerkiksi kirkkokuoroon. 1930-luvun alussa hän oli kosketuksissa sekä vanhoillis- että esikoislestadiolaisuuteen. Noin vuonna 1932 käydyssä keskustelussa esikoislestadiolaisen ratamestari Heimosen ja tämän vävyn Heikki Lahtisen kanssa hän siirtyi esikoisuuteen. Tämän jälkeen Oskari Erkkilän kodissa pidettiin seuroja, ja hän liikkui saarnaajana kotiseudullaan sekä Ruskealassa ja Sortavalassa. Oskari Erkkilällä oli useita Impilahden seurakunnan luottamustehtäviä. Hän kuului kirkkovaltuustoon vuosina 1929 – 1942 ja kirkkoneuvostoon vuosina 1931 – 1942. Lisäksi hänet valittiin Impilahden seurakunnan edustajaksi kirkkopäiville vuonna 1928.¹⁷⁰⁴

Fagerlund, Bror Emil

Pastori

Vanhemmat: kanavakirjuri Magnus Wilhelm Fagerlund ja Edla Emilia Harlin

Bror Emil Fagerlund syntyi 11.10.1869 Lappeella, kirjoitti ylioppilaaksi 1889, valmistui filosofian kandidaatiksi 1897 ja vihittiin papiksi 19.6.1900. Tämän jälkeen hän toimi ylimääräisenä pappina Antrean, Räisälän ja Muolaan seurakunnissa. Fagerlundin perhe lestadiolaisuuteen viimeistään 1880-luvun alussa. Myös Bror Emil Fagerlund näyttää olleen mukana lestadiolaisuuden toiminnassa sekä kotiseudullaan että opiskeluaikanaan muualla Etelä-Suomessa. Bror Emil Fagerlund menehtyi 16.3.1903 Muolaassa keuhkotautiin.¹⁷⁰⁵

Fagerlund (myöhemmin Korvenheimo), Vilhelm Ferdinand

Vanhemmat: kanavakirjuri Magnus Wilhelm Fagerlund ja Edla Emilia Harlin

Kuva: Sievin srk.

Vilhelm Ferdinand Fagerlund on syntynyt 28.9.1864 Lappeenrannassa. Hänet vihittiin papiksi Porvoossa 1895. Fagerlund oli jo aikaisemmin saarna-apulaisena 1890 – 1891 Koivistolla. Hän toimi Antrean kirkkoherran apulaisena 1895 – 1898, Sortavalan kappalaisen apulaisena 1898 – 1900 sekä Räisälän papiston apulaisena 1900, kappalaisena Pietarin Pyhän Marian seurakunnassa vuosina 1900 – 1914 ja Antreassa 1914 – 1921. Hänet valittiin 1921 Sievin kirkkoherraksi, jossa tehtävässä hän toimi kuolemaansa 18.1.1934 saakka.

Vilhelm Fagerlund avioitui 11.6.1896 Alina Lovisa Södergrénin (19.12.1864 Joensuu – 8.1.1910 Pietari) kanssa. Toisen avioliiton hän solmi 19.8.1910 Jenny Adolfiina Timosen (8.4.

¹⁷⁰⁴ ImpKA. II Ca:6 – II Ca:7; Mikkelin tmksrKA. Henkilötiedot Oskari Erkkilästä 19.12.2003; Oskari Erkkilän kuoleman muisto; SL 5/1933; Rside 4/1999, 12 (Paavo Lahtinen: Erämaiden pohdiskeleva tienraivaaja Sakari Henrik Lahtinen 8.7.1930 – 18.7.1993).

¹⁷⁰⁵ LaKA; Pöytäkirja Savonlinnan 2:ssa pappeinkokouksessa 3 – 6.9.1907.

1883 Iisalmi – 11.9.1958 Helsinki, Käpylän srk) kanssa. Vilhelm Fagerlundin lapsista ainakin rovasti Veikko Korvenheimo (22.7.1896 – 22.1.1967) oli mukana lestadiolaisten toiminnassa. Fagerlundien perhe oli liittynyt lestadiolaisuuteen viimeistään 1880-luvun alussa. Vilhelm Fagerlund liikkui opiskeluaikanaan laajasti saarnamatkoilla eteläisessä ja kaakkoisessa Suomessa. Herätysliike levisi Fagerlundin toimiessa pappina ja saarna-apulaisena Koivistolla, Antreassa ja Sortavalassa. Lestadiolaisuuden hajaannuksessa Fagerlundin sitoutuminen sekä vanhoillisuuteen että uuteenheräykseen vaihteli. Vilho H. Kivioja on muistellut Korvenheimon pitäneen Helsingissä käydessään yhteyttä pääasiassa uudestiheränneisiin. Sieviin muutettuaan Fagerlund saarnasi vanhoillislestadiolaisten suurissa seuroissa 1921, mutta viimeisinä vuosinaan hän piti yhteyttä lähinnä uuteenheräykseen. Kallistumisesta tähän suuntaukseen kertoo Fagerlundin osallistuminen uudenheräyksen kesäseuroihin vuonna 1933. Hänen muistokirjoituksensa julkaistiin *Huutavan Äänessä* ja siinä todettiin: *Viime aikoina hän julistuksessaan liittyi lähinnä uudenheräyksen käsityksiin.* Toisaalta *Vilho H. Kivioja* toteaa kirjeessään Väinö Havakselle Fagerlundin olleen viimeisinä vuosinaan ”körttinen” ja ”kristillisyyden” vastustaja.¹⁷⁰⁶

Gröhn, Martti

Räätäli, maanviljelijä

Martti Gröhn syntyi vuonna 1860 Juuan Paalasmaassa (Polvijärven kirkonkirjojen mukaan 13.10.1860, Liperin kirkonkirjojen mukaan 30.10.1860). Hän muutti vuoden 1885 tienoilla Liperin Leppilammelle, josta 13.10.1919 Polvijärven Horsmanahoon (Sotkuma n:o 60. Huotala). Polvijärveltä hän palasi takaisin Liperiin 16.5. – 20.5.1931. Martti Gröhn solmi Liperissä 9.11.1884 avioliiton 21.11. 1858 Liperissä syntyneen Maria Makkosen kanssa. Maria Makkonen oli muistokirjoituksen mukaan lestadiolaistunut vuosien 1883-1884 tienoilla. Martti Gröhnin herätysliikkeeseen liittymisen ajankohta ei ole tiedossa. Saarnatoimintansa Gröhn aloitti viimeistään Polvijärvellä asuessaan: *Ukko muuten teki saarna- ja räätälimatkoja jo Polvijärvellä ollessaan pääasiassa Liperin eri puolille pitäjää silloisen saarnaaja Leskisen (ilmeisesti Juho Leskinen) kanssa. Joensuun puolessa hän kulki saarnamatkoilla muurari Nenosen kanssa*”. Maria Gröhn kuoli 19.9.1928 Polvijärvellä, Martti Gröhn elokuussa 1937 Liperissä.¹⁷⁰⁷

Gummerus, Erkki

Rovasti

Erkki Gummerus syntyi 15.5.1895 Pyhäjoella. Hän valmistui papiksi 1919 ja toimi ensin Johanneksen seurakunnan ylimääräisenä pappina 1919 – 1924. Hänet valittiin 1924 Turtolan kirkkoherraksi, josta hän siirtyi Kuolemajärven kirkkoherraksi vuonna 1932 (muutto 13.5.1932). Vuonna 1950 Gummerus valittiin Eräjärven kirkkoher-

¹⁷⁰⁶ LaKA; Colliander 1910, 38, 658; OMA. Laestadiana 1. Ca:1/102, Vilho H. Kivioja 19.2.1929 ja 21.5.1929; HÄ 7 – 8/1933. 114; 2/1934, 23; Helasvuo 1949, 114; Raittila 1967, n:o 608. OMA. Laestadiana 10. Ef:12a. Muistiinpanoja pappishenkilöistä; Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1973, 569.

¹⁷⁰⁷ PolKA; SL 10/1928, 191; JRYA. Muistiinpanot Martti Gröhnistä; LipKA. Harri Nousiainen kirje 17.2.2004.

raksi, josta hän siirtyi eläkkeelle vuonna 1955. Avioliiton Erkki Gummerus solmi vuonna 1920 Siiri Saima Inkeri Wennströmin (s. 15.5.1894 Viipurissa) kanssa. Gummerus lestadiolaistui 1920-luvulla tutustuttuaan herätysliikkeeseen Turtolassa. Kuolemajärvellä asuessaan hän elvytti seuraperinnettä kotiseurakunnassaan. Erkki Gummerus liikkui vanhoillislestadiolaisten saarnamatkoilla myös muualla Karjalassa. Vanhoillislestadiolaisten vuosikokousseuroissa hän saarnasi vuosina 1938 ja 1954. Erkki Gummerus oli aktiivinen suojeluskuntalainen ja hän toimi Kuolemajärvellä asuessaan suojeluskunnan kenttäpappina.¹⁷⁰⁸

Haapalainen, Heikki (Henrik)

Itsellinen

Vanhemmat: talollinen (Mönni n:o 9) Matti Haapalainen ja Helena Martikainen

Veljet: Matti, Iisakki ja Paavo toimivat myös saarnaajina.

Heikki Haapalainen syntyi 28.11.1857 Kontiolahden Mönnessä, josta hän muutti Liperiin 1.11.1932. Hän solmi avioliiton 17.12.1916 Vappu Pitkäsen (o.s. Soikkeli, 7.7.1858 Kontiolahti - 25.5.1941 Liperi) kanssa. Heikki Haapalaisen äiti oli harras renqvistiläinen ja lapset saivat hartaan kotikasvatuksen. Perhe lestadiolaistui kokonaisuudessaan 1880-luvulla, kun herätysliike saapui Kontiolahdelle. Heikki Haapalaisen saarnatoiminnasta on ensimmäinen tieto noin vuodelta 1885, jolloin hän toi synninpäästön käytön Impilahdella herätykseen tulleiden keskuuteen Vytegran-matkallaan. Hajaannusten jälkeen Heikki Haapalainen liikkui uudenheräyksen lähettinä Pohjois-Karjalassa ja Laatokan Karjalassa. Heikki Haapalainen kuoli Liperissä 1.12.1941.¹⁷⁰⁹

Haapalainen, Iisakki

Iisakki Haapalainen syntyi 2.2.1869 Kontiolahdella. Hän avioitui 20.2.1898 Hilma Eveliina Puhakan (1.3.1871 Kontiolahti - 23.6.1942 Kontiolahti) kanssa. Avioliitosta syntyi 11 lasta. Lestadiolaissaarnaajana Iisakki Haapalainen liikkui jonkin verran kotiseudullaan ja naapuriseurakunnissa 1900-luvun puolella. Lestadiolaisuuden hajaannuksessa hän liittyi uuteen herätykseen. Iisakki Haapalainen kuoli 2.12.1942 Kontiolahdella.¹⁷¹⁰

Haapalainen Matti

Matti Haapalainen syntyi 5.3.1863 Kontiolahdella. Hän avioitui 21.5.1891 Susanna Ikosen (1.11.1871 Kontiolahti - 31.5.1942 Kontiolahti) kanssa. Avioliitosta syntyi yhdeksän lasta. Haapalainen lestadiolaistui 1880-luvun alussa joensuulaisen Heikki Hiltusen pitämässä seuroissa ensimmäisenä perheestään. Pian koko muu perhe oli liittynyt liikkeeseen. Matti Haapalainen liikkui veljiensä Iisakin ja Heikin tavoin uudenheräyksen saarnaajana kotipi-

¹⁷⁰⁸ Pms 20/1955; 30/1958; 31/1958; Kojo 1957; OMA. Laestadiana 10. Ef:12a; Regina Laitisen hst. 29.2.1992; HYKHL/K1. Kuolemajärvi 5N.

¹⁷⁰⁹ Raittila 1967, n:o 65; Laestadiana 2. Da. 1 - 2; Ea:1; HÄ 6/1931; 1940, 117, 133; 1946, 29. Heikki Haapalainen liikkui uudenheräyksen lähettinä mm. seuraavilla paikkakunnilla: Ruskeala, Impilahti, Savonranta; KonKa. Tiedot Heikki Haapalaisesta, saatu 4.2.2004.

¹⁷¹⁰ OMA. Laestadiana 10. Ea:1; HÄ 6/1931; KonKa. Tiedot Iisakki Haapalaisesta, saatu 4.2.2004.

täjässään ja Enossa 1900-luvun puolella. Matti Haapalainen kuoli Kontiolahdella 21.11.1942.¹⁷¹¹

Haapalainen, Paavo

Talollinen

Paavo Haapalainen oli syntynyt 29.7.1871 Kontiolahden Mönnissä. Hän avioitui 27.6.1902 saarnaaja Antti Korhosen Aino-tyttären (7.5.1886 Liperi – 12.1.1942 Kuusjärvi) kanssa, ja he muuttivat Liperin Harmaasalolle. Perheeseen syntyi kymmenen lasta. Jälkipolvilla ei ole varmaa tietoa, milloin Paavo Haapalaisen saarnatoiminta alkoi, mutta hän toimi paikallisena puhujana Harmaasalolla viimeistään saarnaaja Antti Korhosen kuoleman (1925) jälkeen. Haapalainen oli Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen johtokunnan varajäsenenä vuosina 1932 - 49 sekä Karjalan apulähetystoimikunnan jäsenenä 1932 - 1947. Karjalan apulähetystoimikunta katsoi hänet yhdessä Pekka Kuikan ja Juho Nenosen kanssa "kelvolliseksi" kulkemaan lähetysmatkoilla Pohjanmaalta tulevien lähetysmiesten kanssa. Haapalainen ei tiettävästi kulkenut saarnamatkoilla kotiseutunsa ulkopuolella. Hänen puheensa oli verkkaista, sanat tippuivat harvahkosti. Jokapyhäiset seurat alkoivat kello 11 ja kestivät "pitkän" tunnin. Haapalaisen on muisteltu puhutelleen kaikki tuntemattomatkin kysyen uskon perustaa ja muistuttaen "parannuksen tekemisestä". Paavo Haapalaisen elämäntäival päättyi 19.9.1952 Kuusjärven Harmaasalolla.¹⁷¹²

Haikonen, Juho

Torppari, talollinen

Vanhemmat: talollinen Johan Haikonen ja Anna Patrakka

Juho Haikonen syntyi 28.10.1860 Räisälän Mellitsänpellon (Myllypellon) kylässä, josta hän muutti vuonna 1880 naapuriseurakuntaan Pyhäjärvelle. Sieltä hän palasi vuonna 1883 Räisälään palaten vuonna 1893 Pyhäjärvelle. Räisälään Haikonen muutti lopullisesti vuonna 1903. Avioliiton hän solmi 6.6.1880 Walborg Suutarin kanssa. Juho Haikonen oli lestadiolainen viimeistään vuodesta 1886. Myös hänen vanhempansa ja veli Risto Haikonen liittyivät herätysliikkeeseen. Haikosten koti oli usein lestadiolaisseurojen pitopaikkana. Eräät seurat 17.10.1886 johtivat jopa oikeudenkäyntiin saakka. Saarnaajana Juho Haikonen alkoi esiintyä 1900-luvun alussa tai jo 1800-luvun lopulla. Hänet valittiin vanhoillisten vuosikokousseuroissa 1907 luottamusmieheksi *varojen kokoomista ja kirjeenvaihdon välittämistä varten*. Samoihin aikoihin Juho Haikonen oli puuhaamassa monien Laatokan Karjalan ja Pohjois-Savon vanhoillislestadiolaisten kanssa eroa luterilaisesta kirkosta. Oman kirkkokunnan perustaminen sai vuosikokoukselta ja saarnaajilta kielteisen päätöksen. Juho Haikosesta tuli saarnaaja Niilo Väyrysen kanssa hankkeen keskeinen toimija saarnaaja Esko Pellikan kuoleman (1907) jälkeen. Hän anoi 16.10.1907 Nilsiässä pidetyn kokouksen valtuuttamana senaatilta yhdessä kelloseppä Bernhard J. Knuutisen kanssa uuden kirkkokunnan säännöille vahvistusta. Säännöt eivät saaneet senaatin hyväksymistä ja eroamishanke raukesi. Juho Haikosen asenne kirkkoon ei lientynyt. Hän ei käynyt ehtoollisella kotiseurakunnassaan kertaaakaan vuosien 1907 – 1920 välisenä aikana. Haikonen joutui vähitellen eroon pieneksi kutistuneesta separaation kannattajien joukosta. Hän ei palannut vanhoillisuuteen vaan 1920-

¹⁷¹¹ OMA. Laestadiana 10. Ea:1; KonKa. Tiedot Matti Haapalaisesta, saatu 4.2.2004.

¹⁷¹² LipKA. rk. 1921-30, s. 1808. (Kokonvaara. Kannas. Taipale n:o 84); JRYA. Apltmk 21.2.1932. Ylkok 4.12.1932; Vkok 16.2.1947; Vkok 6.2.1949; Mäntylä 1953, 81-82; SL 2/1953, 41 (Matti Haapalainen); KonKa. Tiedot Paavo Haapalaisesta, saatu 4.2.2004.

luvulta alkaen hän muuttui evankelisluterilaisen kirkon lämpimäksi kannattajaksi ja esiintyi puhujana seurakunnallisissa tilaisuuksissa.¹⁷¹³

Hakkarainen, Juho (Janne, Johannes)

Renki, muurari, muurarimestari, kauppias, työmies

Vanhemmat: talollinen Antti Hakkarainen ja Katharina Räsänen

Juho Hakkarainen syntyi 29.8.1852 Kaavin Maarianvaarassa (Lapinlahdella syntymäpaikaksi on merkitty Leppävirta), josta hän muutti 1874 Varkauteen, sieltä edelleen Kuopioon vuonna 1882 (7.3. – 6.5.1882) ja Kuopiosta Lapinlahdelle vuonna 1900 (22.10. – 6.11.1900) ja takaisin Kuopioon vuonna 1907 (25.10. – 30.10.1907). Kuopiosta perhe muutti vuonna 1914 Leppävirrälle (11.8. – 5.9.1914) ja edelleen Viipuriin (25.6.1917 – 6.7.1917). Juho Hakkarainen avioitui 29.5.1882 Kuopiossa Wilhelmiina Mömmön (25.1/23.5.1859 Kuopion maaseurakunta – 30.11.1925 Viipuri) kanssa. Hakkarainen lestadiolaistui yhdessä vaimonsa kanssa. Kuopiossa vuonna 1886. Saarnaajana hän liikkui varsinkin 1920-luvun alussa Karjalassa sekä Savossa Viipurin Rauhanyhdistyksen ja SRK:n lähettinä.¹⁷¹⁴

Hannonen, Juho

Asevelvollinen Suomen kaartissa, aliupseeri Viipurin pataljoonassa, poliisikonstaapeli, talollinen

Vanhemmat: talollinen Juho Hannonen ja Wendla Toiviainen

Kuva: Reino Pellikka

Juho Hannonen syntyi 7.5.1861 Uukuniemellä, josta hän joutui asepalvelukseen Suomen kaartiin (palvelusaika 31.10.1883 – 1.11.1886). Hannonen muutti 2.1.1888 Viipuriin palaten takaisin Uukuniemelle 13.5.1889. Hän muutti uudestaan Viipuriin 30.9.1890 palaten lopullisesti Uukuniemelle 2.6.1896. Juho Hannonen kuoli Uukuniemen Matrissa 3.1.1924. Avioliiton hän solmi Maria Londenin (28.3.1864 Hausjärvi – 30.11.1932 Uukuniemi) kanssa. Juho Hannonen lestadiolaistui Suomen kaartissa palvellessaan. Hän liikkui saarnamatkoilla lähinnä kotipitäjässään, jossa hänestä tuli paikallisen lestadiolaisyhteisön johtaja. Kun Laatokan Karjalassa syntyi separaatiohanke, nousi Juho Hannonen sitä voimakkaasti torjumaan. Vaikka Uukuniemen kirkkoherra Anders Gustaf Walle vastusti voimakkaasti lestadiolaisuutta, hän näyttää arvostaneen Juho Hannosta. Hannonen valit-

¹⁷¹³ MMA. LSKA. PyhKA, rk. 1890 – 1899, s. 161; 1900 – 1909, s. 163; RÄIKA. rk. 1880 – 1889, s. 261; 1890 – 1899, s. 272; 1900 – 1909, 753; 1910 – 1919, s. 740; 1920 – 1929, s. 833; 1930 – 1939, 936; 1940 – 1949, III s. 27; Vkok ptk 1907, §2; Hulkko 1956, 110 – 11, 117; Luukka 1964b, 33 – 37; MVK. Anna Haikosen hst. 8.6.1969; Johannes Jantusen hst. 22.8.1974; Vainikainen 1969, 44 – 46.

¹⁷¹⁴ OMA. Laestadiana 1. O.H.Jussilan kok. Ba:1. Helmi Jussila 9.8.1911 Pehintaipaleelta; Laestadiana 10. Eb:1; Ec:1. Eino Juntumaan hst; SRKA. C:2. 10.10.1920, § 15; 23.1.1921, § 56; 8.1.1922, § 54; SL 2/1919, 41 – 43; 3/1920, 79 – 80; 8/1920, 237 – 239; 2/1921, 30; 5/1925, 75; 2/1926, 23; Pms 10/1953; MMA. VKA. ROA. Ec:24, 64/1926; Johannes Hakkarainen ei löydy Viipurin tuomiokirkkoseurakunnasta enää vuonna 1931, joten hän lienee kuollut 1920-luvun lopulla tai muuttanut pois seurakunnasta.

tiin vuonna 1896 kirkollisten tilien tarkastajaksi sekä vuosiksi 1899 – 1907 pappilan hoito-
lautakuntaan. Kirkkoherra Walle ohjasi joitakin sielunhätään tulleita seurakuntalaisia Juho
Hannosen luokse apua saamaan.¹⁷¹⁵

Hassinen, Juho

Renki, mylläri, saarnaaja

Kuva: yksityiskokoelma

Juho Hassinen syntyi 17.4.1871 Enon Sarvingissa. Hän muutti vuonna 1889 Kaltimoon, jossa hän kuoli 27.12.1933. Juho Hassinen solmi ensimmäisen avioliiton 30.5.1898 Iida Helena Rädyn (31.5.1878 Eno – 15.7.1899 Eno) kanssa. Toiseen avioliittoon hänet vihittiin 20.11.1900 Tiina Sorjosen (16.2.1876 Eno – 14.12.1932 Eno) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi yksi lapsi. Lisäksi perheessä oli kaksi kasvattilasta. Juho Hassinen lestadiolaistui vuosien 1906 – 1907 tienoilla. Esikoislestadiolaisten saarnaajana hänet tunnetaan noin vuodesta 1910 Enossa ja muualla Pohjois-Karjalassa. Juho Hassinen oli Enon muiden esikoislestadiolaisten tavoin perustamassa Kiinteimistöosakeyhtiö Louhiojaa rukoushuonetta varten. Hänet valittiin osakeyhtiön hallitukseen, jonka jäsenenä hän oli kuolemaansa saakka. Esikoislestadiolaisten lähetysmiehenä hän liikkui saarnamatkoilla 1931 ja 1933. Juho Hassinen oli saarnatoimensa ohella poliittisesti aktiivinen. Hän oli Enon kunnanvaltuuston jäsen vuosina 1929 – 1931.¹⁷¹⁶

Havas, Väinö

Kirkkoherra, kansanedustaja

Vanhemmat: kansakoulunopettaja Oskar Samuel Örling ja Augusta Maria Böhling

Väinö Havas syntyi 15.8.1898 Lempäälässä ja kirjoitti ylioppilaaksi Tampereella keväällä 1916. Hänet vihittiin papiksi Porvoossa 9.6.1921. Hän solmi avioliiton Saimi Adelia Kauhasen kanssa 12.6.1921. Perheeseen syntyi kymmenen lasta. Väinö Havas toimi sotilaspastorina Hämeenlinnassa ja Lappeenrannassa 9.6.1921 – 31.12.1922 (Muutto Lappeenrantaan on kirkonkirjojen mukaan tapahtunut Lempäälästä 29.10.1921 ja Lappeenrannasta Ouluun 23.4.1923). Hän siirtyi Suomen Lähetysseuran Laestadiolaisen Haaraosaston matkapapiksi 1.1.1923 ja oli samalla Oulun kirkkoherran apulaisena 30.4.1924 saakka. Kirkkoherran armovuoden saarnaajana hän oli Rovaniemellä 1.5.1924 – 30.4.

¹⁷¹⁵ UuKA. Aa:12. rk. 1880 – 1889, s. 250; II Ca:6. Kirkonkokousten ptkt 1892 – 1916; OMA. Laestadiana 4. Daavid Luostarinen 28.12.1910; Hulkko 1956, 211; Luukka 1964a, 112, 214; Luukka 1964b, 52; Raittila 1967, n:o 76; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; HYKHL/K4. Uukuniemi 101N; JPK. Emma Ahokkaan hst. 3.6.1970; Maija Matikaisen hst. 10.4.1976.

¹⁷¹⁶ SLK. Saarnaajakortisto; Muistiinpanot Kiinteimistöosakeyhtiö Louhiojan asiakirjoista Kaupparekisterissä 18.7.1985; Talonen 1993, 153.

1925. Väinö Havas teki Suomen Lähetysseuran Laestadiolaisen Haaraosaston lähettinä matkan Amerikassa 1.5.1925 – 30.4.1926. Suomen Lähetysseuran Laestadiolaisen Haaraosaston päätoimikunnan jäsen hän oli vuosina 1923 – 1926. Amerikan matkan jälkeen Havas siirtyi Kittilän v.t. kirkkoherraksi 1.5.1926 – 30.4.1928. Merijärven kirkkoherrana Väinö Havas oli 1.5.1928 – 30.4.1935. Merijärveltä hänet valittiin Kivijärven kirkkoherraksi, jona toimi 1.5.1935 lähtien kuolemaansa asti. Kirkolliskokouksen jäsen Havas oli vuonna 1938, presidentin valitsijamiehenä vuosina 1931 ja 1937 ja 1940. Hän oli kokoomuksen kansanedustajana Vaasan läänin itäisestä vaalipiiristä vuodesta 1939 kuolemaansa saakka. Väinö Havas oli kokoomuksen ehdokkaana eduskuntavaaleissa jo vuosina 1933 ja 1936. Hän oli aktiivinen suojeluskuntalainen ja kuului Merijärvellä asuessaan paikallisen suojeluskunnan sekä Raahen suojeluskuntapiirin esikuntaan. Väinö Havas suhtautui aluksi myönteisesti lapuanliikkeeseen. Hän oli lapuanliikkeen Raahen piiriosaston jäsen ja Merijärven paikallisosaston johtaja. Mäntsälän kapinan jälkeen Havas sanoutui irti liikkeestä. Havas osallistui Suomen vapaussotaan 1918, Viron ja Aunuksen sotaretkiin 1918 – 1919 sekä talvi- ja jatkosotaan 1940 ja 1941. Sotilasarvoltaan Havas oli kapteeni. Hän kaatui Laatokan Karjalassa Suvilahden taistelussa 21.8.1941.

Väinö Havas joutui kosketuksiin vanhoillislestadiolaisuuden kanssa opiskeluaikanaan keväällä 1920. Hän liittyi kuitenkin lestadiolaiseen uuteenheräykseen keskusteltuaan pastori Kustavi Lounasheimon kanssa ja alkoi esiintyä uudestiheränneiden seuroissa saarnaajana talvella 1921. Väinö Havas nousi pian keskeiseksi uudenheräyksen vaikuttajaksi. Hän toimi uudenheräyksen äänenkannattajan *Huutavan Äänen* toimittajana vuosina 1928 – 1929. Havas siirtyi uudestaheräyksestä vanhoillislestadiolaisuuteen tammikuussa 1929. Myös vanhoillislestadiolaisuudessa Havas saavutti heti luottamuksen, sillä hän saarnasi jo kesällä 1929 liikkeen vuosikokousseuroissa. Kannattajamäärältään huomattavasti suuremmassa lestadiolaishaarassa Havaksen kirjalliset kyvyt otettiin heti käyttöön. Hänet valittiin uuden *Lasten Siioni*-nimisen lehden toimittajaksi 1931. Hän toimitti lehteä kuolemaansa saakka. Edellisenä vuonna oli SRK:n kustantamana julkaistu Havaksen kirjoittama *Kristityn kodin aapinen*. Havas toimi *Siionin Lähetyslehden* (1939 – 1941) ja Svenska Sions Missions-tidningin (1939 – 1940) toimittajana. Hän toimitti lisäksi useana vuonna vanhoillislestadiolaisuuden vuosikokousseurojen painetut pöytäkirjat. Havas osallistui aktiivisesti lestadiolaisuutta ja sen historiaa koskevaan lehtikirjoitteluun. Hän kirjoitti itse vuonna 1927 jo klassikoksi muodostuneen kirjan *Laestadiolaisuuden historia pääpiirteissään*. Postuumina on julkaistu useita Havaksen runojen ja hartauskirjoitusten pohjalta tehtyjä kirjoja: *Vartion vaihto* (1944), *Hän uskoi meille sovituksen sanan* (1946), *Sovituksen sana* (1960) ja *Jumalan kalamies* (1998). Vuonna 1953 julkaistiin postuumina Väinö Havaksen kirjoittamien tarinoiden pohjalta kertomuskirja *Joulusta jouluun*, josta on otettu lukuisa määrä uusintapainoksia.¹⁷¹⁷

Heideman, Arthur Leopold

Pastori

Isä: värjäreimestari Henrik Heideman

Kuvassa Arthur Leopold Heideman yhdessä Suomesta Pohjois-Amerikkaan lähetysmatkalle tulleen kajaanilaisen maallikkosaarnaaja Roope Vepsäläisen kanssa.

Kuva: LLCA

¹⁷¹⁷ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 17.7.1928, § 18; 29.1.1929, § 70; LapKA. I Aa:10. rk 1920 – 1932, s. 48; HÄ 6 – 7/1926. 90 – 100 (SLLH:n vkokptk); Havas 1998, 5 – 6, Paananen, 129 – 165; Viljanen 1944; Pms 49/3.12.1997 (Irja Junttila: Väinö Havas); Kärkkäinen 1999, 43 – 53; Irja Junttilan kirje 1.10.2003; Talonen 2004b, 623 – 624.

Arthur Leopold Heideman syntyi 8.3.1862 Oulussa. Hänet vihittiin papiksi Porvoossa 28.10.1885. Tämän jälkeen Heideman oli lyhyitä aikoja ylimääräisenä pappina Hollolassa, Lappeenrannassa, Loviisassa, Iitissä, Sörnäisten vankilassa (7.10.1886 – 1.5.1887), Porvoossa (1.5.1887 – 1.9.1887), Sysmässä (1.9.1887 – 1.1.1888) ja Kivijärvellä 1.1.1888 alkaen. Arthur Leopold Heideman oli erotettuna virasta 24.5. – 24.8.1887. Lisäksi Vaasan hovioikeus mää-

räsi hänet 3.3.1890 vuodeksi erotettavaksi virasta virkavirheistä ja opeista, jotka sotivat luterilaista kirkkoa vastaan. Heideman siirtyi keväällä 1890 Calumetin apostolisluterilaisen seurakunnan papiksi Michiganiin Yhdysvaltoihin. Tässä tehtävässä hän oli kuolemaansa 7.11.1928 saakka. Avioliittoon Arthur Leopold Heideman vihittiin 7.8.1888 Lempi Oihonna Krankin (Kivijärven kirkkoherran Frans Petter Krankin tytär, s. 29.5. 1872 Ruovesi – 6.10.1962 Laurium, Michigan) kanssa. Perheeseen syntyi seitsemän lasta. Heistä rovasti Paul Arthur Heideman (1890 – 1973) jatkoi isänsä työtä Calumetin apostolisluterilaisen seurakunnan pappina. Arthur Leopold Heideman lestadiolais-
tui talvella 1883 ollessaan Sodankylässä kotiopettajana. Herätysliikkeeseen liityttyään Heideman tuli tunnetuksi

voimakkaana parannusaarnaajana. Tästä johtuivat lukuisat virkasiirrot sekä virasta erottamiset. Heidemanin toiminnan seurauksena syntyi kaikissa niissä seurakunnissa, joissa hän vaikutti, herätyksiä. Lappeenrannan seudulla keväällä 1886 Heidemanin saarnat saivat aikaan kirkossa liikutuksia, joihin monet seurakuntalaiset pahentuivat. Paikallinen sanomalehti Lappeenrannan Uutiset uutisoi Heidemanin toimintaa erittäin negatiivisesti.¹⁷¹⁸

Heiskanen, Aatu

Saarnaaja, evankelista

Vanhemmat: muurari Adam Heiskanen ja talollisentytär Aliisa Lyyra

Aatu Heiskanen syntyi Suonenjoen Lahnaniemen Mannilassa 10.10.1886. Hän sai kodissaan herännäishenkisen kasvatuksen. Kotiseudullaan Heiskanen kävi kansakoulun. Vuonna 1901 hän siirtyi kirjansitojan oppiin Helsinkiin. Mestarina toimi esikoislestadiolainen Antti Haatanen. Vaikka työpaikkaa sävytti kristillinen henki, ei Aatu Heiskanen tuntenut

oloaan kotoisaksi. Hän perehtyi Helsingissä kolme vuotta kirjansitojan ammattiin. Vuonna 1903 hän joutui kosketuksiin veljensä välityksellä skuttnabbilaisten kanssa. Hänen oman kertomuksensa mukaan ”uudestisyntyminen” tapahtui ehtoollispöydässä pyhänmiestenpäivänä 1903 Helsingin Johanneksen kirkossa. Aatu Heiskanen oli Helsingissä asuessaan Raittiusseura Koiton, NMKY:n sekä Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen toiminnassa mukana. Vuonna 1906 hän muutti pääkaupunkiseudulta Karjalan kannakselle tarkoituksenaan lähteä Terijoen Kellomäellä asuneen vapaakirkollisen Valdemar Kurjen kanssa evankelioimismatkalle Venäjälle. Hanke kuitenkin raukesi. Aatu

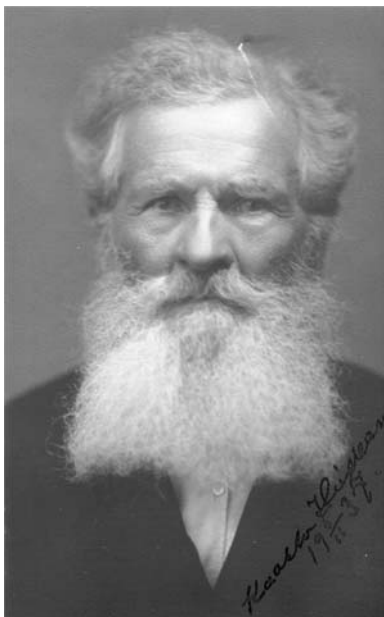
¹⁷¹⁸ LU 21/16.3.1886; 40/25.5.1886; 42/1.6.1886; 46/15.6.1886; SL 12/1928, 227; 1/1929, 11 – 13; Colliander 1910, 119 – 120, 129, 269, 147, 346, 681; Saarnivaara 1947, 215 – 218; Rauhan Tervehdys (USA) 11/1962; Luukka 1964a, 148 – 150; Raittila 1967, n:o 588.

Heiskanen aloitti Terijoen Ollilassa uskonnollisten kokousten pidon evankelisen suunnan lipun alla. Näihin aikoihin Heiskanen kävi evankelioimismatkoilla Ollilasta käsin Syvärillä, Petroskoissa ja Vytegrassa. Vuonna 1909 hän toimi jonkin aikaa Suomen Pipliaseuran matkapapin Armas Roschierin apulaisena ja piti kirjailija Pekka Brofeldtin kanssa yhteisiä herätyskokouksia. Saarnalupatutkinnon hän suoritti Porvoon tuomiokapitulissa vuonna 1910. Pian Kannakselle muuttonsa jälkeen Aatu Heiskanen tapasi lestadiolaiseen uuteenheräykseen kuuluvia. Kontaktit syntyivät Heiskasen avioiduttua 1.1.1909 Anna-Mari Veijalaisen (s. 7.2.1892 Kivennapa) kanssa. Monet vaimon sukulaisista kuuluivat uuteenheräykseen. Heiskanenkin ”teki parannuksen” suuntaukseen. Hänen työnsä pipliaseuran palveluksessa päättyi. Sananjulistajana hän alkoi liikkua uudenheräyksen piirissä vuonna 1913. Samana vuonna ilmestyivät hänen kirjoittamansa hartaus- ym. kirjoitukset *Kolkuttaja*-lehteen. SLLH:n jäseneksi hän liittyi vuonna 1914. Uudenheräyksen lähettinä Heiskanen liikkui laajalla alueella Ruijan rannoilta aina Inkerin harmaisiin maalaiskyliin. Ennen vallankumousta hän saarnasi usein lestadiolaisten rukoushuoneella Pietarissa. Aatu Heiskasen nimi esiintyy uudenheräyksen ”virallisilla” foorumeilla vuonna 1915. Hän oli pitänyt alustuksen Haaraosaston yleisessä ylimääräisessä kokouksessa Kuopiossa 2 – 6.1915 perhehartaudesta. Heiskasen palkkaaminen uudenheräyksen lähetiksi herätti alusta alkaen vastustusta. Esimerkiksi SLLH:n sihteeri Alex Hellman toi esille närkästyneisyytensä kirjeessään 27.4.1918. Koska päätoimikunnan pöytäkirjat puuttuvat keskeisiltä vuosilta, ei tarkkaa ajankohtaa uudenheräyksen lähetiksi palkkaamisesta löydy. Ensimmäinen maininta SLLH:n pöytäkirjoista on Aatu Heiskasesta lokakuulta 1920. Siinä todetaan, että hän voi jatkaa haaraosaston lähettinä ja hänen palkkaansa nostettiin 1000 markasta 1500 markkaan (500€).¹⁷¹⁹

Lapista tuli Aatu Heiskasen suuri rakkauden kohde. Hän vietti siellä seitsemän perättäistä joulua. Kittilässä syntyi Heiskasen saarnamatkojen aikana suuria herätyksiä. Heiskasen perhe asui välillä jonkin aikaa Savossa ja kansalaissodan jälkeen kolmatta vuotta Mikko Saarenpään kotona Jalasjärvellä. Kun perhe palasi takaisin Kannakselle, joutui Anna Mari Heiskanen kosketuksiin evankelisten ystävien kanssa. Hän mieltäytyi heidän julistukseensa ja pian aviopuolisot kuuluivat ”eri leiriin”. Ennen pitkää myös Aatu Heiskanen liikkui sekä skuttnabbilaisten että evankelisten kokouksissa. Hän esiintyi kesällä 1922 evankelisten kesäjuhilla puhujana Impilahdella, samoin vuodenvaihteessa 1922 – 1923 Tampereella pidetyillä evankelisten talvipäivillä. Lopullinen välirikko uudenheräyksen kanssa tapahtui kesäkuussa 1923 Lahdessa, kun Aatu Heiskanen meni uudestaan kasteelle. Ero uudenheräyksen lähetin toimesta oli myönnetty jo puolta vuotta aikaisemmin hänen itsensä pyynnöstä 21.10.1922. Elokuussa 1922 Heiskasen nimi esiintyi skuttnabbilaisten evankelistojen luettelossa, ja hänestä tuli liikkeen tunnetuimpia saarnaajia. Aatu Heiskanen liikkui tämän jälkeen paljon niillä seuduilla, joilla hän oli kiertänyt uudenheräyksen lähettinä. Huomattava osa Kittilän uudestiheränneistä seurasi arvostamaansa saarnaajaa skuttnabbilaisuuteen. Vastaavaa tapahtui myös ainakin Kolarissa, Impilahdella ja Kalajoella. Vähitellen Heiskasen yhteydet myös skuttnabbilaisiin viilenivät. Aatu Heiskanen liikkui yhä enemmän myös muiden uskonnollisten ryhmien tilaisuuksissa. Lopullisesti yhteys evankelisiin ystäviin katkesi vuonna 1931. Tämän jälkeen hän liikkui ”ei kenenkään maalla kristittyjen yhteisenä puhujana”. Palkkaa hänelle maksoi mm. Kristittyjen yhteinen toimikunta. Kahden vuoden ”vapauden” jälkeen Aatu Heiskanen siirtyi Vapaakirkon sananjulistajaksi pohdittuaan vakavasti myös helluntailiikkeeseen liittymistä. Aatu Heiskanen kuoli 15.12.1941 sydäntaudin uuvuttamana. Heiskanen julkaisi kolme kirjasta: *Aamua odottamaan* (Lappeenranta 1916); *Armon alla*. Raamatuntutkisteluja (Kuopio 1919); Piirteitä

¹⁷¹⁹ OMA. Laestadiana 2. Bb:1; Ca:1. 23.10.1920, § 141 – 142; Da: 2. Alex Hellman 27.4.1918; Kolk 9/1913, 157 – 160; 15/1915, 249 – 262.

maamme kristillisistä liikkeistä (Jyväskylä 1931). Lisäksi hänen sanoittamansa ja säveltämänsä on torpedovene S2:n uppoamisen seurauksena syntynyt ”Meren Laulu” vuodelta 1925 *Pauhatkoonpa elon meri, purteni kestää sen...*¹⁷²⁰

Heiskanen, Kalle

Itsellinen, muurari

Kuva: Risto Lemmetyinen

Kalle Heiskanen syntyi Leppävirralla (Mustinmäki) 5.11.1867. Hän muutti 3.4.1884 Kuopioon, sieltä 2.4.1887 Leppävirralla ja 26.10.1894 Viipurin maaseurakuntaan. Viipurin maaseurakunnasta Kalle Heiskanen siirtyi alueliitoksessa Viipurin tuomiokirkkoseurakuntaan, jonka jäsenenä hän kuoli 15.12.1943. Kalle Heiskanen oleskeli vuosina 1891 – 1892 Lappeenrannan seudulla ollen työssä varuskunnan rakennustyömailla. Tällöin hän avioitui savitaipalelaisen lestadiolaisperheen tyttären Eeva Havon (5.6.1875 Savitaipale – 23.4.1965 Hämeenlinna) kanssa 4.1.1891. Kalle Heiskanen liittymisen lestadiolaisuuteen on tapahtunut mahdollisesti hänen kotiseudullaan Leppävirralla. Joka tapauksessa hän on kuulunut herätysliikkeeseen 1890-luvun

alussa Lappeenrannassa asuessaan. Saarnaajana hänen nimensä alkaa esiintyä aikalaiskirjeissä uudenheräyksen murroksen yhteydessä 1890-luvun lopulla. Kalle Heiskanen oli uudestiheränneiden saarnaajana Viipurissa kuolemaansa saakka. Heiskanen oli aktiivisesti mukana yhteiskunnallisia ja seurakunnallisia asioita hoitamassa. Hän oli useita kertoja Kristillisen työväenpuolueen ehdokkaana eduskuntavaaleissa. Heiskanen oli Viipurin pitäjän kunnanvaltuuston jäsen vuosina 1914 – 1918 ja 1921, köyhäinhoitolautakunnan jäsen 1919 – 1920 sekä suojelukasvatuslautakunnan jäsen vuosina 1918 – 1921. Yhteiskunnan vähäosaisten ja lasten hyvinvointi näyttää olleen Kalle Heiskanen sydäntä lähellä. Hän oli perustamassa lähinnä Helsingin uudestiheränneitten aloitteesta syntynyttä Orpojen Ystävien Liittoa. Kalle Heiskanen valittiin yhdistyksen ensimmäiseen johtokuntaan vuonna 1923. Viipurin maaseurakunnan kirkkovaltuuston jäsenenä hän oli vuosina 1920 – 1924 ja Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan kirkkovaltuuston jäsenenä 1934 – 1940 sekä 1943.¹⁷²¹

Heiskanen Uno Mikael

Kauppias, liikemies

Vanhemmat: kauppias Mikko Heiskanen ja Klara Adolfina Putkonen

Uno Heiskanen syntyi 26.11.1896 Viipurissa. Lappeenrantaan hän muutti vanhempiensa kanssa 22.11.1916. Uno Heiskanen solmi avioliiton 26.1.1919 Lappeenrannassa Emma Ma-

¹⁷²⁰ OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 21.10.1922, § 57; Rantanen 1946, 12 – 13, 19 – 20, 25 – 26, 28 – 35, 37 – 56, 74 – 78, 126; HÄ 1919, 5; 1923, 112; 1924, 10; 1925, 53, 55, 70, 122; Haavas 1927, 193 – 195; VÄ 1959, 59; RS 1960, 51; VÄ:n Joulu 1981, 20 – 23.

¹⁷²¹ MMA. LSKA. Viipurin tmksrKA. II Cc:1. Kirkkovaltuuston ptkt 1930 – 1934; II Cc:3. Kirkkovaltuuston ptkt 1935 – 1947; II Ca:5. Kirkonkokousten ptkt 1939 – 1943, 2.12.1943; VÄ 1944, 28, 76 – 78 (Matti Virolainen: Saarnaaja Kalle Heiskanen); Vironmäki 1957, 25; Raittila 1967, n:o 90; Kuujo & Lakio 1982, 221, 352, 356, 401 – 402; Kinnunen 1993, 17 – 18; Vuollo 1999, 108; HämKA. Tiedot Eeva Heiskasesta 2.1.2004.

ria Ovaskan (3.6.1897 Käkisalmi – 9.1.1944 Kemi) kanssa. Avioliitosta syntyi yhdeksän lasta. Heiskaset muuttivat Lappeenrannasta Kemin kaupunkiseurakuntaan 29.1.1937 ja Kemistä 17.10.1947 Ouluun. Uuden avioliiton Heiskanen solmi Aili Johanna Mäkelän (s. 18.9.1900 Oulujoella) kanssa. Vaimo kuoli 24.3.1956 Oulussa. Kolmanteen avioliittoon Uno Heiskanen vihittiin Hanna Bäckmanin kanssa. Heiskanen toimi uudestiheränneiden saarnaajana Lappeenrannassa jo 1920-luvulla. Saarnaajana hän esiintyy lehtiartikkeleissa ja asiakirjoissa vuodesta 1926 alkaen. Hän näyttää olleen aktiivinen osallistuja SLLH:n vuosikokouksissa. Lappeenrannan kirkkovaltuuston jäsen Heiskanen oli vuosina 1925 – 1937. 1930-luvulla taloudelliset vaikeudet koettelivat suurta perhettä. Uno Heiskanen oli Lappeenrannan Rauhanyhdistyksen perustajajäsen ja hän kuului sen johtokuntaan. Yhdistyksen toimintaa hän tuki merkittävällä kuukausittaisella maksulla. Saarnatoimintaansa Uno Heiskanen jatkoi aina kuolemaansa saakka. Hän liikkui saarnatehtävissä paitsi uudenheräyksen piirissä, myös Liikemiesten Lähetysliiton matkasihteerinä vuosina 1948 – 1968. Hän oli lisäksi uudenheräyksen keskusliiton johtokunnassa useita vuosia. Uno Heiskanen kuoli Oulussa 9.7.1969.¹⁷²²

Hellén, Frans Herman

Itsellinen, työmies

Frans Herman Hellén syntyi 10.3.1854 Ahlaisissa. Hän muutti 1.3.1882 Noormarkusta Viipuriin. Frans Herman Hellén avioitui taipalsaarelaisen Eva Hulkkosen (s. 9.3.1858 Taipalsaarella, saarnaaja Mikko Hulkkosen veljen tytär) kanssa 29.10.1882 ja muutti Viipurista 17.12.1883 vaimonsa kotitalalle Taipalsaaren Kuhalan kylään. Hellénit muuttivat takaisin Viipuriin 1.5.1888, jossa muuttivat maaseurakunnan puolelle 10.8.1906. Perhe siirtyi Viipurin esikaupunkien liittyessä kaupunkiin 1924 tuomiokirkkoseurakunnan jäseneksi. Frans Herman Hellén toimi esikoislestadiolaisten saarnaajana Viipurissa vuosina 1902 – 1904/5. Hän syrjäytyi saarnaajan tehtävistä Viipurin esikoislestadiolaisyhteisössä ilmenneiden erimielisyyksien yhteydessä. Frans Herman Hellén osallistui antinpäivänkokouksiin Jelliväärassa 1903 yhdessä Antti Kolehmaisen ja Aatu Härmän kanssa. Matkan yhteydessä kolmikoko piti ensimmäiset esikoislestadiolaisten seurakunnat Oulussa. Frans Herman Hellén kuoli 8.2.1925 ja Eeva Hellén 22.10.1932.¹⁷²³

Helsingius, Axel Mauritz Johan

Suutarimestari

Vanhemmat: suutarimestari Johan Wilhelm Helsingius ja Maria Roswall

Axel Mauritz Helsingius syntyi 3.6.1855 Heinolassa, josta perhe muutti Porvooseen 12.10.1857. Porvoosta hän muutti 3.1.1872 Pietariin. Porvoosta Helsingiuokset siirsivät kirkonkirjansa tosiasialliselle asuinpaikakunnalleen Terijoelle vasta vuonna 1925. Avioliitossa Axel

¹⁷²² HÄ 10/1922, 166 – 175; 6 – 7/1923, 90 – 95; 6 – 7/1925, 95 – 103; 6 – 7/1926, 90 – 100 (*Uskovaiset pyytäneet häntä lukemaan Jumalan sanaa*); OMA. Laestadiana 1. Havaksen kok. Pekka Kinnunen 28.1.1928 Lappeenrannasta. LapKA. I Aa:9. rk 1910 – 1919, s. 71 – 72, 203; I Aa:10. rk 1920 – 1931, s. 52; I Aa:11. rk 1932 – 1940; Ca:2. Kirkonkokousten pftk 30.12.1924; 30.12.1925,; 19.12.1929, 29.12.1933; LKA. LprRYA (uh). Johtokunnan kokousten pöytäkirjat; Perustamisasiakirjat; Tilikirjat 1922 – 1928; KemKA. Tiedot Uno ja Emma Heiskasesta, saatu 5.1.2004; VÄ 6/1956, 76 – 77; 11/1969, 10 – 11; 12/1969, 10; SLS 4/1970, 94 – 95.

¹⁷²³ TaiKA. rk 1880 – 1889, s. 126; Lahtinen 1984, 126 – 127, 142.

Mauritz Helsingius oli kaksi kertaa. Ensimmäisen avioliiton solmimisajankohta ja aviopuolison nimi ei ole tiedossa. Toisen avioliiton hän solmi 1.9.1913 Maria Hakkaraisen (4.3.1860 Kiihtelysvaara - 30.4.1927 Terijoki) kanssa. Axel Mauritz Helsingius kuoli Terijoella 30.10.1925. Axel Mauritz Helsingius toimi vähäisessä määrin saarnaajana Pietarissa 1800-luvun lopulta lähtien. Hän liittyi hajaannuksissa narvalaisuuteen, jonka saarnaajana hän oli Pietarissa. Vallankumouksen jälkeen Helsingiuokset muuttivat monien Pietarin lestadiolaisten tavoin Terijoelle. Siellä ”Helsingius-setä”, kuten häntä kutsuttiin, piti narvalaisten seuroja kuolemaansa asti.¹⁷²⁴

Hietanen, Nikolaus

SRK:n arkistosta löytyvässä vanhoillislestadiolaisten saarnaajaluettelossa vuodelta 1934 mainitaan Uudenkirkon saarnaajana Nikolaus Hietanen, jonka syntymäajaksi annetaan 1.1.1892. Kyseisen tiedon perusteella ei Uudenkirkon kirkonarkistosta kuitenkaan löydy sopivaa henkilöä.¹⁷²⁵

Hiltunen, Heikki

Nuohoojamestari

Heikki Hiltunen syntyi 13.4.1849 Liperin Polvijärven Ala-Sotkuman kylässä itsellisen Johan Hildusen ja hänen kreikkalaiskatolisen vaimonsa Balaga Tirkoinin toiseksi nuorimpana poikana. Asuttuaan välillä Pietarissa hän muutti Turun kautta 23.8.1875 Joensuuhun, jossa hän kuoli 11.12.1908. Avioliiton Heikki Hiltunen solmi 19.9.1871 Sofia Isakssonin (s. 13.2.1850 Viipurissa /Polvijärvellä?) kanssa. Avioliitosta syntyi neljä lasta. Sofia Hiltunen kuoli 27.5.1919 Joensuussa. Saarnaajana Hiltunen tunnetaan 1870-luvun lopulta alkaen. Hän kiersi saarnamatkoilla Pohjois-Karjalassa ja Laatokan Karjalassa. Hänellä oli merkittävä rooli herätysliikkeen leviämisessä Pohjois-Karjalan maaseudulle. Heikki Hiltunen oli Joensuun Rauhanyhdistyksen perustajajäsen ja ensimmäinen puheenjohtaja. Herätysliikkeen hajaannuksissa Hiltunen liittyi lyhyen ”horjunnan” jälkeen vanhoillisuuteen. Hän toimi aktiivisesti käsityöläisten etuja ajaneessa *Joensuun kaupungin käsityö- ja tehdasyhdistyksessä*. Hän oli yhdistyksen valtuutettu vuosina 1888 - 1889 sekä tilintarkastaja vuonna 1890.¹⁷²⁶

Himanen, Jooseppi (Josef)

Talollinen

Vanhemmat: Wilhelm Himanen ja Helena Mustonen

Jooseppi Himanen syntyi Muolaassa (Himala n:o 1) 14.2.1861. Hän asui myöhemmin Uudenkirkon Kaukjärvellä (Hännilänoja n:o 1). Himanen oli kaksi kertaa avioliitossa. Ensimmäinen avioliitto oli solmittu 26.12.1886 Uudenkirkon Talpolasta kotoisin olleen Eeva Pentikäisen kanssa. Toisen avioliiton Himanen solmi leskeksi jäätyään 13.5.1928 Ulla Kokon (Herman Riikosen leski, 17.1.1861 - 20.7.1940) kanssa. Jooseppi Himanen oli muistokirjoi-

¹⁷²⁴ TerKA. I Aa: 3. rk. 1921 - 1930, s. 196; Erviö 1936, 87; OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Mimmi Pulkisen hst. 28.12.1965; Lyydia Niinisen hst. 28.12.1965; Raittila 1967, n:o 94; Antti Vasarin puhst. 15.12.2003.

¹⁷²⁵ SRKA. Puhujaluettelo 1934 (Kyseisessä luettelossa on lukuisia virheitä annetuissa syntymäajoissa sekä etunimissä).

¹⁷²⁶ JOMA. KLHKA. Päätös 1388/20.2.1894 ja siihen liittyvät anomusasiakirjat; Könönen 1925, 60, 83, 89-97, 104; Raittila 1967, n:o 100; OMA. Laestadiana 10. Ea:1.

tuksen mukaan useita vuosikymmeniä lestadiolainen. Vanhoillislestadiolaisena saarnaajana hän toimi ainakin 1920- ja 1930-luvuilla. Jooseppi Himanen oli Uudenkirkon Kaukjärven Rauhanyhdistyksen perustajajäsen ja johtokunnan puheenjohtaja.¹⁷²⁷

Hirvonen, Antti

Talollinen

Vanhemmat: talollinen Paavo Hirvonen ja Mathilda Maria Hirvonen.

Kuva: Liperin Rauhanyhdistyksen juhlakirja, 17

Antti Hirvonen syntyi 14.3.1869 Liperissä, josta hän muutti vuonna 1891 Kuusjärvelle. Sieltä Hirvosen perhe muutti 5.6.1902 Liperin Nivalle. Antti Hirvonen solmi avioliiton kuusjärveläisen Iida Maria Pakarisen kanssa 3.7. 1890. Perheeseen syntyi seitsemän lasta. Hirvonen lestadiolaistui vuoden 1889 tienoilla. Hän oli joutunut sorsametsällä veden varaan, mistä oli ollut seurauksena kuolemanpelko ja lopulta kääntyminen lestadiolaiseksi. Antti Hirvonen asetettiin puhujan tehtävään 1800- ja 1900 -lukujen vaihteessa (siis mahdollisesti jo Kuusjärvellä asuessa), ja hän kiersi puhumassa Liperissä, Kuusjärvellä, Joensuussa ja Polvijärvellä. Antti Hirvonen oli Liperin Ruunakankaan ensimmäinen lestadiolaissaarnaaja. Antti Hirvonen kuoli 30.12.1919 Liperissä ja hänen vaimonsa 14.5.1930 myös Liperissä.¹⁷²⁸

Hirvonen; Antti Juho

Talollinen, hauturi

Antti Juho Hirvonen oli syntynyt 18.11.1888 Tuusniemellä ja solminut avioliiton 28.7.1912 Kuusjärvellä Hilda Maria Voutilaisen kanssa. Hän oli muuttanut vuonna 1907 Tuusniemeltä Kuusjärvelle, jossa hän asui kuolemaansa 3.10.1959 saakka. Antti Juho Hirvosen puolison taival päättyi 15.9.1935. Perheeseen syntyi yhdeksän lasta. Siitä, milloin Hirvonen liittyi lestadiolaisuuteen, ei ole säilynyt tietoa jälkipolville. Puhujan tehtävään hänet asettivat Kuusjärven Palopään lestadiolaiskristityt. Saarnatoimintansa hän aloitti mahdollisesti 1930-luvulla, mutta on toisaalta muisteltu sen alkaneen vasta sotien jälkeen. Antti Juho Hirvonen toimi puhujana vain Kuusjärven ja Palopään kylissä.¹⁷²⁹

Hirvonen, Iisakki (Isak)

Työmies, palstalainen

Iisakki Hirvonen syntyi Kiihtelysvaarassa 24.12.1851. Avioliiton hän on solminut Maria Karolina Öbergin (5.2.1854 Föglö - 5.8.1937 Terijoki) kanssa viimeistään 1880-luvun alussa, koska perheeseen syntyi Pietarissa 9.8.1882 poikalapsi. Pietarin Pyhän Marian seurakunnan

¹⁷²⁷ MuoKA; UusKA. I Aa:35, s. 267; VNKA. OikMA. YRTA. Kaukjärven Rauhanyhdistyksen asiakirjat; SL 5/1936 Aino Kärpänen); Kansanaho 1985, 298.

¹⁷²⁸ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; SL 4/1920; Liperin Rauhanyhdistyksen juhlakirja 1996, 11.

¹⁷²⁹ OutKA. rk. 1941-50, s. 277. Maljasalmi n:o 21; Pms 46/21.11.1973; Sirkka ja Kauko Tierannan hst. 30 - 31.7.1996; Vieno Räsäsen ja Salme Siveniuksen puhst. 21.7.1997.

asiakirjojen mukaan Isak Hirvonen oli vuonna 1882 kirjoilla edelleen Värtsilässä. Myöhemmin Hirvonen asui perheineen Kronstadtissa, jossa perheen kolme tytärtä syntyi vuosien 1886 – 1891 välisenä aikana. Hirvosen perhe asui 1890-luvulta alkaen Terijoella, jossa Iisakki Hirvonen kuoli 21.8.1916. Hirvonen lestadiolaistui muistokirjoituksen mukaan Pietarissa vuonna 1879. Hän oli uudestiheränneiden saarnaajana 1900-luvun alussa sekä Kannaksen rajapitäjissä Suomen puolella että Pietarissa ja Inkerinmaalla.¹⁷³⁰

Hirvonen, Juho

Kansakoulunopettaja

Vanhemmat: talollinen Juho Hirvonen ja Tiina Maria Yletyinen

Kuva: yksityiskokoelma

Juho Hirvonen syntyi 30.12.1880 Juuan Halivaarassa (Halivaara n:o 8). Sieltä hän muutti vanhempiensa mukana 12.8.1899 Polvijärvelle. Polvijärveltä Hirvonen muutti 27.9.1901 Sortavalaan opiskelemaan opettajaseminaariin, josta hän palasi takaisin 18.12.1904 valmistuttuaan kansakoulunopettajaksi. Juho Hirvonen solmi avioliiton 26.9.1906 lestadiolaisperheen tyttären Helmi Fredriikka Hirvosen (16.10. 1882 Laihia – 5.4.1959 Polvijärvi) kanssa. Perheeseen syntyi kymmenen lasta. Polvijärveltä Juho Hirvonen muutti

30.12.1907 Helsinkiin ja sieltä edelleen Terijoelle. Terijoelta Hirvoset palasivat Polvijärvelle 3.6.1913. He toimivat Sammakkovaaran kansakoululla opettajina. Terijoella asuessaan Juho Hirvonen lestadiolaistui Viipurin esikoislestadiolaisten seuroissa. Tämän on muisteltu tapahtuneen Hirvosen ollessa noin 25-vuotias (siis vuonna 1906, jolloin hän ei kirkonkirjojen mukaan asunut Terijoella!). Esikoislestadiolaisena saarnaajana hän tuli tunnetuksi Polvijärvelle muutettuaan. Juho Hirvonen liikkui saarnamatkoilla Pohjois-Karjalassa, ja hän teki lukuisia lähetysmatkoja 1920-luvulta alkaen Norjaa myöten nousten esikoisuuden ”eturivin” saarnaajaksi.¹⁷³¹

Hirvonen, Pekka Adaminpoika (Petter)

Työmies, talollinen

Pekka Hirvonen syntyi 9.5.1864 Kaavilla. Hän oli asunut useilla paikkakunnilla (1907 Liperissä, 1908 - 1910 Enossa, 1912 - 1913 Heinävedellä ja vuodesta 1920 Kuusjärvellä) ennen kirkonkirjojen antamaa virallista muuttoaan Kuusjärvelle Joensuusta 27.5.1923. Hirvonen oli avioliitossa kaksi kertaa. Toisen avioliiton hän solmi 19.1.1907 Iida Kilpeläisen (22.6.1886 Liperi – 4.1.1943 Kuusjärvi) kanssa. Liitosta syntyi kymmenen lasta. Muistokirjoituksen perusteella hän olisi lestadiolaistunut 1880-luvun lopulla. Sekä muistokirjoituksesta että Pekka Hirvosen *Siionin Lähetyslehdessä* 1929 olleen artikkelin perusteella saa käsityksen, että hän olisi ollut paikallisena saarnaajana ainakin Kuusjärvellä asuessaan.¹⁷³²

¹⁷³⁰ MMA. LSKA. TerKA. I Aa:2, s. 128; I Aa:6, s. 220; Kolk 1/1917, 13 – 15.

¹⁷³¹ SLK. Saarnaajakortisto; PolKA. Sukuselvitys Juho Hirvosesta 18.6.1996; Seppo Leivon kirje 2.2.1997.

¹⁷³² MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; OutKA. Henkilötiedot Pekka Hirvo-

Hirvonen, Pentti

Maanviljelijä

Vanhemmat: Jaakko Hirvonen ja Anna Kärki

Pentti Hirvonen oli syntynyt Enossa 13.1.1860. Hän asui Enon Notkonsalolla lähellä Kontiolahden rajaa. Avioliitossa Pentti Hirvonen oli kaksi kertaa. Ensimmäiseen hänet vihittiin 25.5.1885 Riitta Ikosen (7.5.1866 Eno - 23.7.1892 Eno) kanssa. Toisen avioliiton hän solmi 20.12.1896 Anna Walpuri Leppäsen (s. 5.2.1874 Juuka - 15.2.1941 Eno) kanssa. Hirvonen toimi Enon uudenheräyksen saarnaajana 1900-luvun alussa. Hänen elämäntaipaleensa päättyi 28.4.1918 Enossa.¹⁷³³

Hoffrén, Oskar Albin

Ratamestari

Oskar Albin Hoffrén oli syntynyt 3.4.1859 Kuopiossa. Avioliiton hän solmi Stina Sofia Turusen (s. 2.9.1867 Nilsissä) kanssa. Hoffrénit asuivat 1890-luvun puolivälissä Kirvussa Inkilän asemalla (muutto Jaakkimasta 16.3.1895, muutto Kirvusta Viipuriin 30.8.1896). 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Hoffrénit asuivat Antreassa, vaikka olivat kirjoilla Viipurissa. Oskar Albin Hoffrén lestadiolaistui 1890-luvun alussa. Hän toimi jonkin verran saarnaajana Antrean - Kirvun alueella 1890-luvulla ja mahdollisesti 1900-luvun alussa. Hoffrénin kirjeestä *Sanomia Siionista*-lehdessä 1899 saa sellaisen käsityksen, että hän olisi omaksunut uudenheräyksen 1800-luvun viimeisinä vuosina. Oskar Hoffrén kuoli 4.3.1903 Viipurissa.¹⁷³⁴

Hokkanen, Aksel

Torppari, arentilainen

Aksel Hokkanen syntyi 14.6.1861 Mäntyharjulla. Hän asui 1900-luvun puolella lestadiolaisella Aatami Pelkosella vuokraviljelijänä Kaukolassa (Kaukola n:o 1, Liinamaan kinkeripiiri). Aksel Hokkanen avioitui 18.8.1895 Vilhelmiina Mannisen (30.3.1848 Laukaa - 24.2.1916 Kaukola) kanssa. Hänet valittiin vanhoillislestadiolaisten vuosikokouksessa 1907 lähetystoimen luottamusmieheksi Karjalaan. Hän osallistui vuoden 1909 vuosikokoukseen, esittäen sille kysymyksen *Sopiiko kristityn ottaa osaa valtiopäivämiesvaaleihin?* Aksel Hokkanen oli yksi keskeisiä kirkostaeroamishanketta vastustamaan nousseita henkilöitä Laatokan Karjalassa. Saarnaajaksi Hokkanen asetettiin jonkin verran ennen kuolemaansa. Hän menehtyi keuhkotautiin 24.12.1914.¹⁷³⁵

sesta 9.9.1997; SL 3/1929, 53 - 54 (Petter Hirvonen: Outokummusta 1.2.1929); 3/1930, 59 - 60

¹⁷³³ SLK. Saarnaajakortisto; Seppo Leivon kirjallinen tiedonanto 17.12.2003; EKA. Henkilötiedot Pentti, Riitta ja Anna Valpuri Hirvosesta, saatu 5.1.2004 (Huom. Pentti Hirvosen pojanpoika Jaakko Hirvonen toimii esikoislestadiolaisena saarnaajana Enossa).

¹⁷³⁴ MMA. LSKA. KirKA. rk. 1890 - 1899. I Aa:20 IV; SS 1/1899; 6b/1900, 122 - 123; 9b/1900, 184 - 186; Luukka 1964a, 147, 177; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista.

¹⁷³⁵ MMA. LSKA. KauKA. I Aa:22. rk. 1910 - 1919, s. 177; Vkptk. 1907, § 2; Vkptk 1909, 6; SRKA. Typön kok. Aksel Hokkasen kirjeet 29.11.1907 ja 6.7.1908; Markkasen kok. Aksel Hokkasen kirjeet Wilhelm Markkaselle 2.3.1908 ja 25.4.1908; SL 2/1915, 39 - 41.

Honkavuori, Rieti Aleksanteri (alkuaan Nyberg, Fredrik Aleksander)

Asemapäällikkö

Rieti Honkavuori syntyi 14.9.1875 Oulussa. Alkuperäinen sukunimi Nyberg on muutettu Honkavuoreksi vuonna 1906. Honkavuori valittiin kirjuriksi Iin asemalle vuonna 1903 (muutannut kirkonkirjojen mukaan Oulusta Iin seurakuntaan 28.12.1904) ja Kemlin asemalle 1907. Hän palasi Ouluun 10.2.1910, josta muutti Iin seurakuntaan 20.4.1915. Hän toimi Olhavan asemapäällikkönä 1917 – 1922 ja Laurilan asemapäällikkönä 1922 – 1935 (muutti Iistä Kemlin maaseurakuntaan 8.11.1921). Viipurin Tienhaaran asemapäälliköksi hän siirtyi vuonna 1935 (muutto Kemlin maaseurakunnasta Viipuriin 4.3. 1935). Tässä tehtävässä hän toimi kuolemaansa 11.2.1938 saakka. Rieti Honkavuori oli kaksi kertaa avioliitossa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi 29.11.1903 Impi Alina Himangan kanssa (30.8. 1885 – 8.7.1920) ja toisen 1.1.1922 Anna Elvira Sirniön (24.10.1891 Taivalkoski – 29.6.1971 Kemi) kanssa. Ensimmäisestä avioliitosta syntyi viisi tytärtä, toisesta myös viisi lasta. Rieti Honkavuori lestadiolaistui noin vuonna 1903. Saarnatoimintansa hän aloitti viimeistään vuonna 1920, todennäköisesti jo aikaisemmin. Hän

näyttää olleen keskeisiä vanhoillilestadiolaisia saarnaajia 1920- ja 1930-luvuilla, sillä hän saarnasi kahdeksan kertaa (1922, 1929, 1931, 1932, 1934, 1935, 1936, 1937) vuosikokousseuroissa kyseisillä vuosikymmenillä. Rieti Honkavuori kuului vanhoillilestadiolaisten lähetystoimen johtokuntaan 9.10.1911 – 23.6. 1914. Oulun Rauhanyhdistyksen johtokuntaan hän kuului samoin vuosina 1911 – 1914, josta ajasta hän toimi yhdistyksen sihteerinä vuosina 1911 – 1913. Muutettuaan Oulusta Kemiin Honkavuori toimi Kemlin Rauhanyhdistyksen sihteerinä 1915 – 1918. Viipurissa asuessaan hän pyrki välittämään niissä ristiriidoissa, joita oli syntynyt Viipurin vanhoillilestadiolaisuudessa saarnaaja

Juho Kososen ja rovasti Kustavi Lounasheimon välillä. Rieti Honkavuori näyttää olleen myös yhteiskunnallisesti aktiivinen. Hän oli ehdokkaana Viipurin kunnallisvaaleissa vuonna 1936 (ehdokaslista n:o 19). Lista sai yhteensä 892 ääntä ja sai läpi kaksi edustajaa. Rieti Honkavuori tuli valituksi ensimmäiseksi varavaltuutetuksi.¹⁷³⁶

Huhtinen, Pentti Olavi

Rovasti

Vanhemmat: lehtori Emil Huhtinen ja Elin Dahlström

Kuva: Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1973, 110

Olavi Huhtinen syntyi 27.10.1909 Viipurissa. Hän valmistui ylioppilaaksi Viipurin klassisesta lyseosta vuonna 1929 ja vihittiin papiksi 10.6.1936 Viipurissa. Olavi Huhtinen toimi tämän jälkeen lyhyitä aikoja eri Karjalan seurakunnissa; Kaukolassa kirkkoherran apulaisena vuosina 1936 – 1938, Kivennavan kappalaisen apulaisena vuonna 1938, Räisälän kirkkoherranviran

¹⁷³⁶ SL 1938, 63; Viipurin kkert 1936, 2 – 3; OMA. Laestadiana 10. Eb:1; Heikkinen & Kurkela & Myllyneva & Toppinen 1979, 29, 40; Pms 40/1.10.1986; Regina Laitisen hst. 29.2.1992; Kupsala 1995, 95, 243, 249 (Rieti Honkavuori ei asunut Oulussa Kupsalan ilmoittamana ajankohtana); SRKA. Irja Junttilan tiedonanto 23.12.2003; KemKA. Henkilötiedot Anna Elviira Honkavuoresta 5.1.2004.

armovuoden saarnaajana 1938 – 1939, Kivennavan vt. kappalaisena 1939, vt. kirkkoherrana 1939-1940, jälleen vt kappalaisena 1940 – 1944 (jatkosodan aikana 1/JR 44:n ja 3/KTR 8: sotilaspatorina) ja Salmin vt. kirkkoherrana 1944 –1946 (samalla Salmin sotasairaalan pääl- likköpastorina). Vuosina 1946 – 1953 hän oli Leppävirran 2. kappalaisena, Tervolan kirk- koherrana 1953 – 1957, Pateniemen tehdasyhdyskunnan pappina 1957 -1974 (Haukiputaan 2. kappalaisena 1957 – 64, Oulun tuomiokirkkoseurakunnan 4. kappalaisena 1965 ja Tuiran kappalaisena vuodesta 1966). Eläkkeelle hän jäi 1.11. 1974. Olavi Huhtinen lestadiolaistui tammi-helmikuussa vuonna 1939 ollessaan Räisälässä. Hän osallistui Räisälän Myllypellos- sa Erkki Kaasalaisella vanhoillislestadiolaisten seuratilaisuuteen, jonka jälkeisessä keskus- telussa ”liittyminen” tapahtui. Oman muistelunsa mukaan hän kuitenkin tunnustautui lestadiolaispapiksi varsinaisesti vasta rintamaolosuhteissa, jossa hänen työvereinaan olivat mm. pastorit Pekka Lappalainen ja Jorma Porthan. Huhtinen osallistui aktiivisesti tämän jälkeen vanhoillislestadiolaisuuden toimintaan niillä paikkakunnilla, joissa hän toimi pappina. Hän saarnasi vanhoillislestadiolaisten vuosikokousseuroissa vuonna 1956. Olavi Huhtinen liittyi 1960-luvun alussa SRK:sta irtautuneeseen elämänsanalaisuuteen. Huhtisen suuresta perheestä (10 lasta) kuusi opiskeli Suomen evankelisluterilaisen kirkon papiksi. Jälkipolvien yhteydet lestadiolaisuuteen (lähinnä esikoislestadiolaisuuteen, Rau- han Sanan ryhmään ja Elämän Sanan ryhmään) ovat olleet lähinnä henkilökontaktien varassa. Huhtisten nuorempi pappispolvi rovasti Pentti Huhtista lukuunottamatta on tullut tunnetuksi evankelisluterilaisen kirkon raamatullis-tunnustuksellisen rintaman (Paavalin synodi, Luther-säätiö) ja Suomen teologisen instituutin piirissä 1970-luvulta alkaen. Huhtisen veljesten yhteydet ovat lestadiolaisuutta enemmän suuntautuneet rukoi- levaisuuteen, evankelisuuteen ja uuspietismiin.¹⁷³⁷

Hulkkonen, Mikko

Työmies, puuseppä,
kirvesmies

Vanhemmat: talollinen Adam
Hulkoin ja Stina Sofia Nirkko
Kuvassa: Mikko ja Anna Hulk-
konen vuonna 1931

Kuva: yksityiskokoelma

Mikko Hulkkonen syntyi 26.4.
1845 Taipalsaarella (Kuhala n:o
1), josta hän muutti 25.2.1889

Lappeen Penttilän kylään Jakowleffin tilalle. Sieltä hän muutti edelleen noin vuonna 1891 Lappeenrannan esikaupunkialueelle Kourulanmäkeen. Mikko Hulkkonen vihittiin avioliit- toon 25.3.1881 Anna Maria Leikkasen (27.1.1852 Taipalsaari – 3.2.1936 Lappee) kanssa. Avioliitosta syntyi seitsemän lasta. Hulkkonen lestadiolaistui jouduttuaan kosketuksiin Ka- lajoelta tulleen lestadiolaisvieraan kanssa 1870-luvun alussa. Saarnaajana Mikko Hulk- konen liikkui kotiseudullaan viimeistään vuodesta 1884 alkaen. Hän osallistui tällöin Grels Timosen ja Emanuel Välikankaan kanssa saarna- ja työmatkalle Taipalsaaren ja Savitaipa- leen pitäjiin. Myös Lappeelle muutettuaan hänet tunnettiin lestadiolaissaarnaajana, sillä rippikirjasta hänen kohdaltaan löytyy merkintä *hihhulipappi*. Lestadiolaisuuden hajaannuk-

¹⁷³⁷ OMA. Laestadiana 10. Ef:12a; Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1973, 111; Sulo Korhosen kirje 13.9.1994; Kullervo Hirvonen, 19; Jouko Talosen tiedonanto 15.4.2004; Pentti Huhtisen tiedonanto 25.4.2004.

sisä Mikko Hulkkonen liittyi esikoisuuteen, jonka keskeinen saarnaaja hänestä tuli. Hulkkonen liikkui esikoisten lähetysmiehenä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä Etelä-Suomessa. Mikko Hulkkonen kuoli Lappeella 15.12.1932.¹⁷³⁸

Hyttinen, Antti

Nahkuri

Vanhemmat: talollinen Johan Hyttinen ja Lena Maria Mustonen

Antti Hyttinen syntyi Liperin Käsämässä (Käsämä n:o 10) 6.2.1845. Avioliiton hän solmi 4.4.1881 leski Gustava Lattusen (o.s. Gullstén, 8.6. 1850 Joensuu – 15.5. 1925 Joensuu) kanssa. Avioliitosta syntyi yksi poika. Antti Hyttinen muutti Liperistä Joensuuhun avioliiton solmimisen aikoihin. Hänen kirkonkirjansa siirtyivät uuteen seurakuntaan vasta hänen kuolemansa (25.11.1881) jälkeen 7.12. 1881. Antti Hyttinen toimi Liperissä pitäjännahkurina. Kaupatessaan nahkurinverstaansa tuotteita markkinoilla Kuopiossa hän tutustui lestadiolaisuuteen vuonna 1876. Vierailu majoituspaikan vieressä pidettyihin lestadiolaisseuroihin johti uskonnolliseen murrokseen. Tämän jälkeen hän puhui löydöstään kaikkialla. Antti Hyttisen toiminnan seurauksena Liperissä syntyi herätyksiä, jotka saivat papiston puuttumaan voimakkaasti asioihin. Antti Hyttinen oli useita kertoja kirkkoneuvoston nuhdeltavana ja kaksi kertaa tuomiokapitulissa puhuteltavana. Seurakunnassa järjestettiin asian takia piispantarkastus. Hyttiseltä kiellettiin saarnaaminen. Papiston toimenpiteillä ei ollut vaikutusta, vaan Antti Hyttinen jatkoi saarnatoimintaansa kuolemaansa saakka.¹⁷³⁹

Hyttinen, Artturi (Arttu)

Kansakoulunopettaja

Artturi Hyttinen syntyi 23.11.1885 Liperissä. Hän joutui kosketuksiin lestadiolaisen uudenheräyksen kanssa toimiessaan Käsämän koululla opettajana vuonna 1931. Keskusteltuaan saarnaaja Heikki Haapalaisen kanssa, hän teki ”parannuksen”. Melko pian hän liikkui lestadiolaisen uudenheräyksen saarnaajana ensin Liperissä ja sitten koko Pohjois-Karjalan alueella. Uudenheräyksen lähettinä hänet valtuutettiin liikkumaan Karjalassa vuodesta 1936 lähtien. Koska Liperissä oli vain muutamia suuntaukseen kuuluvia, piti Arttu Hyttinen seuratilaisuuksia lähinnä ei-lestadiolaisissa kodeissa. Arttu Hyttisellä oli useita seurakunnallisia luottamustehtäviä. Hän oli kirkkovaltuuston jäsen vuosina 1933, 1937, 1947, 1950 ja 1952. Lisäksi hän oli kirkkoneuvoston jäsen vuosina 1947 – 1962, kirkkohallintokunnan varajäsen 1948 – 1953, 1956 – 1959 sekä diakoniatoimikunnan jäsen vuonna 1957. Arttu Hyttinen kuului myös Joensuun Rauhanyhdistyksen johtokuntaan. Hän oli yhdistyksen puheenjohtaja vuosina 1941 – 1947. Artturi Hyttinen kuoli Liperissä 28.8.1962.¹⁷⁴⁰

Hyttinen, Paavo

Talollinen

¹⁷³⁸ LaKA. Aa:22. rk.1880 –1889, s. 795; Luukka 1964a, 158; Raittila 1967, n:o 108; VLKYJ 7, 2 – 26; Rside 4/1980, 12 – 13; Lahtinen 1984, 130; Einari Koposen hst. 28.3.1992.

¹⁷³⁹ JOMA. LipKA. rk. 1870 – 1889; Kirkkoraadin ptkk 19.5.1877; 2.6.1877; 14.7.1877; 6.10.1877; 1.12.1877; 3.8.1878; KK 1883, 52; Johansson 1892, 194; Havas 1927, 89; Mäntylä 1953, 12 – 14, 18, 39 – 57, 76 – 77; Salokas 1940, 419 – 429.

¹⁷⁴⁰ LipKA. Harri Nousiainen antamat tiedot Artturi Hyttisestä ja hänen luottamustehtävistään; OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 4.6.1936, § 167; VÄ 2/1963, 10 – 11; Sutinen 1993, 21; Sylvia Sutisen hst. 18.6.1996 ja kirjallinen tiedonanto 23.6.1996.

Paavo Hyttinen syntyi lestadiolaiseen kotiin Liperin Harmaasalolla 15.10.1894. Hänen vanhempansa olivat kääntyneet lestadiolaisuuteen joitakin vuosia aikaisemmin. Hyttisten koti oli Harmaasalon keskeisiä lestadiolaistaloja ja yksi kylän vanhimmista seurapaikoista. Paavo Hyttinen avioitui 8.7.1922 polvijärveläisen Senja Pajarisen kanssa. Hänen saarnatoimintansa alkoi joko 1920- tai 1930-luvulla. Puhujana hän ei ollut enää 1940-luvun lopulla, vaan hän irrottautui kokonaan liikkeestä. Hänen vaimonsa oli lestadiolainen elämänsä loppuun saakka. Perimätieto kertoo toisaalta, että Paavo Hyttinen olisi ”tehnyt parannuksen” kuolinvuoteellaan. Paavo Hyttinen kuoli 20.8.1978 ja Senja Hyttinen 20.5.1979.¹⁷⁴¹

Häkkinen, Juho

Työmies

Juho Häkkinen syntyi 30.1.1863 Kangasniemellä. 1880-luvun alussa hän asui Varkaudessa. Varkaudesta Häkkinen muutti vuonna 1886 Muolaan (myöhemmin Äyräpään seurakuntaa) Pölläkkälään, jossa hän kuoli 24.12.1928. Juho Häkkinen oli avioliitossa kolme kertaa. Toisen vaimon kuoleman (kuollut 21.7.1898) jälkeen hän solmi avioliiton 6.10.1903 Hilja Johanna Spären (s. 14.11.1880 Varkaus – 10.6.1936 Äyräpää) kanssa. Häkkisen avioliitoista syntyi yhteensä viisi lasta. Juho Häkkinen toimi esikoislestadiolaisena saarnaajana Äyräpään Pölläkkälässä 1910- ja 1920-luvuilla. Hänen ei tiedetä liikkuneen saarnamatkoilla kotiseutunsa ulkopuolella.¹⁷⁴²

Hämäläinen, Juho

Kantaja, yövartija

Juho Hämäläinen oli syntynyt Keltossa Inkerissä 21.6.1865. Keltosta hän muutti Uukuniemelle. Juho Hämäläinen avioitui 19.7.1903 Sortavalassa Maria Tiitan (s. 5.7.1878 Uukunemi) kanssa. He siirsivät kirkonkirjansa Sortavalan kaupunkiseurakuntaan 19.5.1904.¹⁷⁴³ Perheeseen syntyi kolme lasta. Juho Hämäläisen lestadiolaistumisajankohta ei ole tiedossa, mutta on mahdollista, että hän oli liittynyt liikkeeseen jo ennen Sortavalaaan muuttoaan. Juho Hämäläinen mainitaan 1960-luvulla tehdyssä haastattelussa Sortavalan vanhoillislestadiolaisten paikalliseksi saarnaajaksi.¹⁷⁴⁴

¹⁷⁴¹ Paavo Hyttinen erosi kirkosta 20.12.1954. Eron syyksi hän oli ilmoittanut lestadiolaisuuden. Lisäksi hän oli kertonut, ettei hän ymmärrä ”urheilevaa” kirkkoa. Paavo Hyttinen liittyi takaisin luterilaisen kirkon jäseneksi 13.4.1973; LipKA. Rk. 1931-40, s. 1494. Taipale n:o 35. Säkinlahti; OutKA. Henkilötiedot Paavo Hyttisestä 9.9.1997; SL 8/1922, 127. (K. N: Juhana Hyttisen muistokirjoitus); Kaarina Kontkasen hst. 30.7.1996; Toini Lasaroffin hst. 1.8.1996; Emil Lasaroffin hst. 1992. ; Pms 46/21.11.1973; Pms 26/25.6.1986; ORYA. Jhtkkok. 7.2.1980, § 5; Harri Lasarovin hst. 2.8.1997.

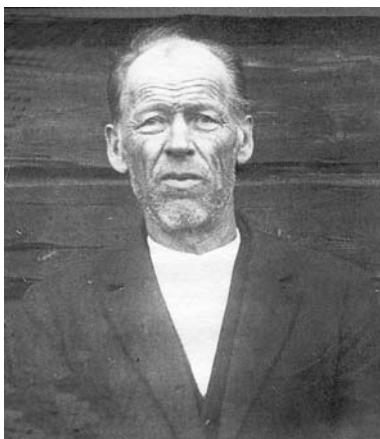
¹⁷⁴² MMA. LSKA. MuoKA. I Aa: 27. rk. 1901 – 1910, s. 1505; I Aa: 34. rk 1921 – 1930, s. 1654; ÄyKA: I Aa: 2. rk. 1926 – 1930, s. 493; I Aa: 5. rk 1931 – 1940, s. 589; SLK. Saarnaajakortisto (J. Häkkinen); Rakel Milén-Kokkosen hst. 6.8.1985.

¹⁷⁴³ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; UuKA. Aa:16. rk. 1900 – 1909, s. 720; I Ba:1. Seurakunnasta ja seurakuntaan muuttaneet 1870 – 1915; MMA. LSKA. SorakaupKA, rk. 1921 – 1930, s. 97.

¹⁷⁴⁴ UuKA. I Aa:16, rk. 1900 – 1909, s. 720; I Ba:1. Seurakunnasta ja seurakuntaan muuttaneet 1870 – 1915; MMA. LSKA. SorakaupKA. rk. 1921 – 1930, s. 97; Ida Lötjösen hst. 5.9.1962.

Härkönen, Antti

Antti Härkönen oli syntynyt 4.1.1872 ja hän kuoli 13.1.1953 Värtsilässä. Härkönen lestadiolaistui 1800-luvun viimeisinä vuosina, sillä muistokirjoituksen mukaan hän *"kilvoitteli 55 vuotta"*. Muistokirjoituksessa mainitaan, että hän oli *Herran työntekijä*. Lisäksi kerrotaan, että *ne lahjat, jotka hänelle oli annettu, hän pani vaihetuspöydälle*. Kirjoitus viittaa siihen, että Antti Härkönen olisi ollut saarnaaja.¹⁷⁴⁵

Ihalainen, Heikki

Talollinen

Vanhemmat: talollinen Juho Ihalainen ja Martha Kärki,
veli: saarnaaja Juho Ihalainen

Kuva: Markku Sivonen

Heikki Ihalainen syntyi 22.11.1861 Enon Nesterinsaaren Notkossa. Hän avioitui 26.4.1885 Susanna Sutisen (29.10.1864 Eno – 4.4.1930 Eno) kanssa. Ihalainen lestadiolaistui luultavasti 1880-luvun lopulla, kun hänen veljensä Juho Ihalainen oli liittynyt herätysliikkeeseen. Heikki Ihalainen toimi Enossa saarnaajana jo 1890-luvulla. Uudenheräyksen

murtautumisen aikoina hän liikkui saarnamatkoilla myös Laatokan Karjalassa. Lestadiolaisuuden hajaannuksen jälkeen Ihalainen kiersi uudenheräyksen lähettinä Pohjois-Karjalassa ja Laatokan Karjalassa, ja hän oli alueella suunnan keskeisin saarnaaja. Virallisen "valtuutuksen" hän sai SLLH:n lähettinä toimimiseen uudenheräyksen kokouksessa Turussa 6 – 7.11.1908. Heikki Ihalainen kuoli Enossa 18.10.1931.¹⁷⁴⁶

Ihalainen, Juho

Talollinen, ajuri

Vanhemmat: talollinen Juho Ihalainen ja Martha Kärki, veli: saarnaaja Heikki Ihalainen

Juho Ihalainen syntyi 4.8.1857 Enon Nesterinsaaren Notkossa. Hän muutti 3.7.1902 Helsinkiin. Ihalainen oli avioliitossa kaksi kertaa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi 20.8.1876 Karin (Kaisa) Penttisen kanssa (27.9.1857 Eno – 15.8.1882 Eno). Toiseen avioliittoon hänet vihittiin 25.2.1883 Agneta Häkkisen (11.10.1860 Eno – 5.2.1935 Helsinki) kanssa. Lapsista Aaro (Aaron) Ihalainen (s. 22.11.1894 Enossa) toimi esikoislestadiolaisena saarnaajana Helsingissä. Perimätiedon mukaan Juho Ihalainen lestadiolaistui Kaltimon asemalla keskusteltuaan joensuulaisen saarnaajan Hermannin Karjalaisen kanssa. Toisen tiedon mukaan lestadiolaistuminen tapahtui vuonna 1886 Kontiolahdella. Juho Ihalainen oli tietävästi Enon ensimmäinen lestadiolainen, ja hänen saarnatoimintansa seurauksena Enossa alkoivat laajat herätykset. 1800-luvun viimeisinä vuosina Enon lestadiolaisuus omaksui aluksi lähes kokonaan uudenheräyksen. Näin Juho Ihalainen oletettavasti liittyi siihen yhdessä veljensä Heikin kanssa. Myöhemmin hän tuli tunnetuksi keskeisenä esikoislestadiolaisena saarnaajana. Helsinkiin muutettuaan Juho Ihalainen ei ollut aluksi mukana esikoisten toiminnassa. Liittyminen tapahtui melko pian muuton jälkeen, sillä hän esiintyi 1903 esikoisten saarnaajana

¹⁷⁴⁵ SL 10/1954, 210 (J. Nenonen).

¹⁷⁴⁶ OMA: Laestadiana 10. Ea:1; Laestadiana 2. Cd:1. Vkok 6 – 7.11.1908 Turussa, § 3; HÄ 1921, 192; 1930, 171; 1931, 174; 1940, 133; Raittila 1967, n:o 120; Rside 3/1985, 9 – 10; Sutinen 1994, 25.

Helsingissä. Juho Ihalainen teki yhdessä Juho Ahosen kanssa saarnamatkan Enoon jouluna 1904, jolloin syntyivät yhteydet Enosta, Joensuusta ja Kontiolahdelta Etelä-Suomen esikoisyhteisöihin. Seuraavana vuonna Antti Kolehmainen kanssa tehty uusi matka merkitsi esikoisuuden lopullista murtautumista Pielisjokivarren lestadiolaisyhteisöihin. Juho Ihalainen kuoli 11.2.1923 Helsingissä.¹⁷⁴⁷

Ikonen, Heikki

Maanviljelijä

Heikki Ikonen syntyi 21.12.1886 Enon Enonvaarassa, josta hän muutti vuonna 1915 Ahveniseen. Avioliiton hän solmi 16.10.1907 Martta Alina Hassisen (22.4.1884 Eno – 6.1.1954 Eno) kanssa. Perheeseen syntyi viisi lasta. Heikki Ikonen lestadiolaistui 1.11.1907. Hänen kotinsa oli ollut aikaisemmin seurapaikkana, joten luultavasti hänen vanhempansa olivat lestadiolaisia. Esikoislestadiolaisena saarnaajana Ikonen alkoi esiintyä 1910-luvulla Enossa ja myöhemmin myös muualla Pohjois-Karjalassa. Heikki Ikonen kuoli Enossa 4.12.1969.¹⁷⁴⁸

Ilander

Ilander-nimisen rautatieläisen on muisteltu toimineen Värtsilässä saarnaajana 1900-luvun alussa. Hän asui tiettävästi Kaustajärven kylässä.¹⁷⁴⁹

Ilves, Tuomas

Maanviljelijä

Tuomas Ilves syntyi 18.12.1862 Luumäellä. Hän avioitui 1.6.1890 Maria Peräkasarin (4.4.1867 Säkkijärvi – 26.9.1937 Ylämaa) kanssa. Avioliitosta syntyi kahdeksan lasta. Perhe siirtyi vuonna 1925 seurakuntajaossa Säkkijärven seurakunnasta Ylämaan seurakuntaan. Ilves-Tuomas, kuten häntä kutsuttiin, oli Säkkijärven ensimmäisiä lestadiolaisia. Hän oli liittynyt herätysliikkeeseen jo ennen Vilhelm Aapron lestadiolaistumista (1893). Tuomas Ilves toimi paikallisena saarnaajana jo 1890-luvulla. 1800- ja 1900-luvun vaihteen hajaannuksessa Tuomas Ilves valitsi muiden Säkkijärven lestadiolaisten tavoin vanhoillislestadiolaisuuden. Viimeisinä elinvuosinaan hän kulki joka sunnuntai seuroissa kahden kepin varassa. Ilves saarnasi tupaseuroissa lähinnä kotikylällään. Tuomas Ilves kuoli 10.6. 1933 Ylämaalla.¹⁷⁵⁰

¹⁷⁴⁷ Johansson 1892, 195; Havas 1927, 81; Mäntylä 1953, 31 (Ks. virheelliset henkilötiedot); OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Aulis Ihalaisen hst. 7.1.1966; Raittila 1967, n:o 120; VLKYJ 1972, 242 – 243; Talonen 1993, 31, 42; Rside 3/1985, 10; 4/1997, 8 – 9 (Enon rukoushuoneen vaiheita. Jaakko Hirvosen esitelmä Enon uuden rukoushuoneen vihkiäisissä 31.10.1997; 4/2000, 17 – 19 (Läpi kaupunkeja ja kyliä. Helsinki 1900-luvulla).

¹⁷⁴⁸ SLK. Saarnaajakortisto.

¹⁷⁴⁹ OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst.

¹⁷⁵⁰ YIKA. Sukuselvitys Tuomas Ilveksestä 16.1.1992; Hilma Kälviän hst. 17.1.1992; Elina Närhin ja Aino Aapron hst. 7.12.1991 ja 27.12.1991.

Immonen, Karl (Kalle) Petter

Työmies, sahan työnjohtaja

Vanhemmat: Henrik Immonen ja Augusta Maria Turunen

Kalle Immonen syntyi 8.8.1881 Pielisjärvellä (Äyräpään kirkonkirjoissa esiintyy syntymäpaikkana myös Nurmes). Hän muutti vanhempiensa mukana Kontiolahdelta vuonna 1899 Muolaan Pölläkkälään. Immoset muuttivat Äyräpäästä 11.1.1928 Johannekseen ja vuonna 1929 Joutsenoon. Avioliittoon Immonen vihittiin Äyräpäässä 13.8.1909 Anna Maria Raaskan (s. 30.4.1886 Muolaa) kanssa. Immonen lestadiolaistui vuonna 1912 Pölläkkälässä. Esikoislestadiolaisena saarnaaja hän oli jo Johanneksessa asuessaan. Lähetyskirjeissä hänen nimensä alkaa esiintyä vuosina 1932 – 1934. Saarnamatkoilla hän kävi Imatralla, Lappeenrannassa ja Viipurissa. Kalle Immonen kuoli 7.4.1942 Joutsenossa.¹⁷⁵¹

Jalo (alkuaan Kaurisjärvi), Kustaa

Ruotusotamies, renki, työmies, läksiäinen

Vanhemmat: torppari Johan Kaurisjärvi ja Caisa Lisa Jaakobintytär

Kustaa Jalo syntyi 1.9.1840 Sievissä (Korhonen). Perhe asui vuosina 1847 –1857 Ylivieskassa. Jalo Muutti 23.12.1861 Kalajoen Eteläkylään. Hän palveli vuosina 1861 – 1868 ruotusotamiehenä Kalajoen komppaniassa. Kalajoelta hän muutti 12.11.1875 Laukaaseen (nykyisen Äänekosken Mämmenkylään), sieltä edelleen 9.5.1876 Helsinkiin, Helsingistä 11.4.1878 Saarijärven Naarajärvelle, josta 15.11.1889 Jääskeen. Jääskeestä Kustaa Jalo muutti 1.7.1912 Lahteen, josta hän palasi takaisin Jääskeen 15.10.1917. Jalo oleskeli 1900-luvun alussa vuosikautia Venäjällä. Hän oli avioliitossa kaksi kertaa. Ensimmäisen kerran hän avioitui 5.4.1863 Maria Liisa Lapinojan (19.2.1830 – 24.9.1872) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi kolme lasta. Toiseen avioliittoon hänet vihittiin 13.12.1875 Eeva Liisa Kauton (19.12.1850– 7.8.1917 Jääski) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi viisi lasta. Kustaa Jalo oli liittynyt lestadiolaisuuteen ennen Laukaaseen muuttoaan 1875. Herätysliike levisi Laukaan Mämmenkylällä Jalon saarnatoiminnan seurauksena 1870-luvun puolivälistä lähtien. Kustaa Jalo liikkui saarnamatkoilla myös Saarijärvellä asuessaan. Myöhemmät tiedot saarnatoiminnasta ovat hajanaisia. Vanhoillislestadiolainen saarnaaja Antti Hiironen on muistellut Jalon yrittäneen levittää esikoislestadiolaisuutta Laukaan Mämmenkylässä herätysliikkeen hajaannusten tapahduttua 1900-luvulla. Jalon on muisteltu käyneen esikoislestadiolaisten pyytämänä saarnamatkalla Joensuussa 1910-luvulla. Jalo kuoli 18.12.1919 Jääskessä.¹⁷⁵²

Jokikivi, (alkuaan Jurvelin), Hugo Aleksanteri

Poliisi, talollinen, työnjohtaja

Hugo Jokikivi syntyi 28.12.1891 Oulujoella. Hän avioitui 23.11.1912 Ida Maria Paakin (s. 12.2.1891 Kemmin maaseurakunta) kanssa. Perhe muutti 1920-lu-

¹⁷⁵¹ MMA. LSKA. MuoKA. I Aa:27. rk 1910 – 1919, s. 1663; I Aa: 34, rk 1921 – 1930, s. 1710; ÄyKA. I Aa: 2. rk. 1926 – 1930, s. 505; SLK. Saarnaajakortisto; Rside 1/1984, 10.

¹⁷⁵² OMA. Laestadiana 10. Ea:1 (LauKA. rk. 1872 – 1879, s. 1195; SaarkA. rk. 1873 – 1882, s. 466); Pms 31/1960 (Antti Hiironen); 26/28.6.1989; Raittila 1967, n:o 127; SLK. Saarnaajakortisto.

vulla Oulusta Harluun Laatokan Karjalaan, jossa Jokikivet asuivat talvisodan syttymiseen saakka. Talvisodan jälkeen Jokikivet muuttivat Toholammille (virallinen muuttopäivä 21.2.1941), jossa Hugo Jokikivi kuoli kunnansairaalassa 10.6.1955. Hugo Jokikivi toimi vanhoillislestadiolaisena saarnaajana Laatokan Karjalassa asuessaan. Saarnamatkoilla hän liikkui kotimaakunnassaan sekä Pohjois-Karjalassa. Hänen saarnatoimintansa jatkui myös uudella asuinpaikkakunnalla Toholammilla sotien jälkeen.¹⁷⁵³

Juntumaa (vuoteen 1940 Juntunen), Eino Henrik

Postikonttorinhoitaja

Vanhemmat: Antti ja Maria Juntunen

Eino Henrik Juntumaa oli syntynyt 4.11. 1889 Oulussa. Hän asui elämänsä varrella useilla paikkakunnilla. Oulusta hän muutti Tornioon 1909, Kuopioon 1914, Viipuriin 1917, Ouluun 1918, Tampereelle 1926, Kajaaniin 1940, Rovaniemelle 1943 ja takaisin Ouluun eläkkeelle jäätyään vuonna 1953. Eino Juntumaa avioitui vuonna 1920 Lempi Katariina Korpiosen (13.7.1890 –17.8.1974) kanssa. Juntumaa asetettiin saarnaajaksi Viipurissa vuonna 1917. Aloitteen tekijöinä olivat Viipurin keskeiset vanhoillislestadiolaiset Arvi Timonen, Juho Kosonen ja Alfred Keiho. Viipurissa asuessaan Eino Juntumaa kävi sisällissodan aikana 1918 saarnamatkoilla Lappeella ja Nuijamaalla. Muutettuaan Ouluun Eino Juntumaa kuului Oulun Rauhanyhdistyksen johtokuntaan vuosina 1920 – 1926. Tampereella asuessaan hän oli Tampereen Rauhanyhdistyksen johtokunnan jäsen vuosina 1927 – 1928 ja 1934 – 1935, joista puheenjohtajana vuosina 1927 ja 1934 – 1935. Vanhoillislestadiolaisuudessa 1932 – 1934 syntyneessä hajaannuksessa Eino Juntunen asettui vähemmistöön jääneiden kannalle, jolloin häntä ei enää saarnautettu. Samoin hän joutui luopumaan rauhanyhdistyksen puheenjohtajan tehtävistä. Juntumaa vaikutti myöhemmin Oulussa Rauhan Sananryhmän saarnaajana. Hänen poikansa oli tunnettu SKL:n poliitikko ja kansanedustaja Antero Juntumaa (1921 – 2002, kansanedustajana vuosina 1972 – 1982 Hämeen läänin pohjoisesta vaalipiiristä). Eino Juntumaan vävy oli lestadiolaisen uudenheräyksen pohjalta nousut vaikuttaja, kirkkoneuvos Timo Rusama. Juntumaa kuoli Oulussa 9.5.1978.¹⁷⁵⁴

Jurva Oskari

Metsäteknikko

Kuva: Kalliokoski 1995, 223

Oskari Jurva syntyi 12.10.1892 Tervolassa. Hän avioitui lumivaaralaisen Olga Pantsun kanssa vuonna 1925. Avioliitosta syntyi kuusi lasta. Jurva valmistui metsäteknikoksi Rovaniemen metsäkoulusta, ja hän oli lyhyitä aikoja useiden metsänhoitoyhdistysten palveluksessa eri puolella Suomea. Hän asui mm. Oulussa, Lahdenpohjassa, Laukaassa, Kuusamossa, Vesilahdella ja Lumivaarassa. Käksänsalmi oli Oskari Jurvan perheen kotipaikkana seitsemisen vuotta 1920 ja 1930-luvuilla. 1938 – 1943 he asuivat Oskari Jurvan kotiseudulla Tervolassa, kunnes palasivat perheen äidin kotiseudulle Lumivaaraan. Evakkomatalla perhe a-

¹⁷⁵³ Pms 26/1955; SL 1/1956; ToKA. Henkilötiedot Hugo Jokikivestä 24.11.2003.

¹⁷⁵⁴ OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Eino Juntumaan hst; Kupsala 1995, 249; Lumijärvi 1990, 154; Jouko Talosen tiedonanto 15.4.2004; Jaakko Rusaman tiedonanto 5.5.2004.

settui ensin Nivalaan. Oskari Jurva toimi pitäjässä maatalousministeriön asutusasiainosaston palveluksessa. Hänen tehtäviinsä kuului maansa menettäneiden karjalaisten asuttaminen. Nivalasta Jurvat muuttivat 1951 Haapajärven Oksavalle rauhanyhdistyksen vahvistamiseksi. Saarnaajaksi Oskari Jurva asetettiin 1930-luvun alussa Käkisalmissa. Karjalassa asuessaan hän kiersi saarnamatkoilla Laatokan Karjalassa. Oskari Jurva kuoli 24.1.1953 Haapajärven Oksavalla.¹⁷⁵⁵

Kaatonen, Antti

Talollinen

Antti Kaatonen oli syntynyt 10.8.1856 Antrean Hatulassa, josta hän muutti 1863 Vuoksenrannan Korpilahden kylään. Avioliiton hän solmi 21.8. 1881 Maria Vesalaisen (23.8.1862 Räisälä - 14.12. 1919 Räisälä) kanssa. Kaatonen muutti kotivävyksi Räisälän Makkolan kylään (kirkonkirjoissa Kökkölä n:o 2). Perheeseen syntyi seitsemän lasta. Antti Kaatonen toimi kotiseudullaan lestadiolaissaarnaajana ainakin 1890-luvulta lähtien. Hänellä oli runoilijan taipumuksia. Kaatonen runon *Seuratkaamme Jeesusta* pohjalta on säveltäjä Jaakko Linjama sovittanut käyttäen keminmaalaista kansansävelmää Siionin Laulun *Jeesuksen veri meille on kaikkein kallein*, joka julkaistiin *Siionin Laulut ja virret*-kirjassa vuonna 1961 (n:o 284). Runo oli ollut Sanomia Siionista-lehdessä vuonna 1890. Kaatonen toimi kotiseudullaan maalauskirjeenkantajana. Hän kuljetti postia Sairalan asemalta Räisälän kirkolle sekä Särkisalon kylään. Tätä tehtävää suorittaessaan hän menehtyi Ivaskan hovin muonamiesten tuvan lattialla sairauskohtaukseen 22.10.1906. Antti Kaatonen liittyi lestadiolaisuuden hajaannuksessa uuteenheräykseen.¹⁷⁵⁶

Kainulainen, Paavo

Puuseppä

Paavo Kainulainen oli Joensuun lestadiolaisuuden keskeisiä toimihenkilöitä 1880-luvulta kuolemaansa saakka. Kainulainen oli syntynyt 14.6.1847 Pielisjärvellä. Sieltä hän muutti 1.12.1875 Joensuuhun. Puuseppäkirjan hän sai vuonna 1879. Joensuussa hän avioitui 5.9.1880 Aleksandra Lybeckin (11.9.1858 Joensuu - 15.2.1920 Joensuu) kanssa. Perheeseen syntyi viisi lasta. Paavo Kainulainen ja Aleksandra Lybeck olivat luultavasti avioituessaan lestadiolaisia, sillä perheen ensimmäisen lapsen (syntynyt 1.8. 1882) kummit olivat tunnettuja lestadiolaisia. Paavo Kainulainen oli aktiivisesti mukana Joensuun Rauhanyhdistyksen toiminnassa. Hän oli yhdistyksen perustajajäsen, johtokunnan jäsen vuosina 1901 - 1915, yhdistyksen rahastonhoitajana 1900, 1907 - 1909 ja rakennustoimikunnan jäsen 1909 sekä 1911. 1890-luvun lopulla Kainulainen liittyi aluksi uuteenheräykseen. Vähitellen hänen välinsä, varsinkin uudenheräyksen keskeiseen saarnaajaan Mikko Saarenpäähän tulehtuivat, ja hän siirtyi "vanhoillisuuteen". Kun Joensuun vanhoillislestadiolaiset perustivat Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen, Kainulainen oli mukana hankkeessa.

¹⁷⁵⁵ SL 1953, 68; Pms 33/12.8.1970; Kalliokoski 1995, 223;

¹⁷⁵⁶ RÄiKA; Pms 50/1965 (Pentti Pelkonen); Antti Kaatonen kirjoituksia: SS 5/1890, 103 - 104; SS 11/1892, 228 - 229; SS 7/1894, 152 - 153; Pentti Pelkosen puhst. 22.7.2003; SLV 1961 ja SLV 1963, n:o 284.

Hänet valittiin johtokuntaan ja yhdistyksen varapuheenjohtajaksi, jossa tehtävässä hän oli vuodet 1922 – 1930. Hän osallistui Joensuun käsityöläisten yhdistystoimintaan. Hänet valittiin Joensuun kaupungin käsityö- ja tehdasyhdistyksen sääntötoimikuntaan sekä yhdistyksen tilintarkastajaksi vuosina 1906 ja 1913. Kainulainen kuoli Joensuussa 24.12.1930.¹⁷⁵⁷

Kankkonen, Frans

Rakennusmestari, Amerikassa kalastaja, rakennusurakoitsija ja suurliikemies
Vanhemmat: rakennusmestari Vilhelm Kankkonen ja Brita Mattsdotter.

Frans Kankkonen syntyi Kaarlelassa 3.9.1864, josta muutti jo seuraavana vuonna vanhempiensa mukana Oulun läänin Pyhäjärvelle, vuonna 1881 Kaarlelaan sekä vuonna 1884 Kokkolaan. Kokkolasta hän muutti Antreaan 10.4.1890, sieltä edelleen Joensuuhun 13.9.1892 ja takaisin Kokkolaan 4.4.1893. Kokkolasta Frans Kankkonen muutti Yhdysvaltoihin Oregonin Astoriaan, jossa hän kuoli 15.7. 1919. Frans Kankkonen avioitui 11.5.1893 Oulussa Emilia Margareta Haggrenin (17.8.1863 Oulu – 8.7.1920 Astoria, Oregon) kanssa. Kankkonen kulki nuorukaisena rakennustöissä isänsä mukana hankkien alalta laajat tiedot. Hän oli 1880-luvun lopulla Oulussa asevelvollisena. Kun Karjalan rataa rakennettiin 1890-luvun alkupuolella, toimi Frans Kankkonen radanrakennustyömailla rakennusmestarina. Yhdysvalloissa hän toimi kalastajana noin kolmen vuoden ajan, jonka jälkeen hän oli rakennusurakoitsijana. Frans Kankkonen oli mukana vuodesta 1895 veljiensä kanssa suurisuuntaiseksi kehittyneessä lohisäilyketeollisuudessa. Hän toimi useita vuosia säilykepakkaamon johtajana. Kankkonen oli perustamassa kahden veljensä kanssa laivaveistämöä (Wilson Brothers), jossa työskenteli I maailmansodan aikana yli 1000 miestä. Frans Kankkonen oli ”harras kristitty” lapsuudesta saakka. Hän toimi saarnaajana jo Karjalan radan rakentamisen aikoihin. Saarnatoimintaa hän jatkoi Amerikassa asuessaan. Varsinaisena papinviran toimittajana hän ei kuitenkaan ollut. Lestadiolaisuuden hajaannuksen jälkeen Kankkosella oli yhteyksiä lähinnä uudestiheränneisiin.¹⁷⁵⁸

Karjalainen, Hemmi

Maanviljelijä

Hemmi Karjalainen syntyi 2.1.1842 Pielisjärvellä, josta hän muutti 17.3.1896 Kontiolahden Romppalaan. Avioliiton hän solmi Walpuri Toivasen (s. 12.6.1849 Pielisjärvi) kanssa. Karjalainen lestadiolaistui noin vuonna 1900. Hän oli kokenut raskaan omantunnon heräyksen, joka johti mielenröyhkeyden järkkymiseen. Keskustelu saarnaaja Kusti Asikaisen kanssa sai Karjalaisen rauhoittumaan ja liittymään lestadiolaisuuteen. Tämän jälkeen Hemmi Karjalainen saarnaili jonkin verran kotipitäjässään. Hän kuoli Kontiolahdella 5.1.1912.¹⁷⁵⁹

¹⁷⁵⁷ Könönen 1925, 66, 83, 94; JRYA (uh), pöytäkirjat 1900 – 1921; JRYA. Pöytäkirjat 1921 – 1930; OMA. Laestadiana 1. Heikki Jussilan kok. Bf:1. 25.8.1892 Paavo Kainulainen Heikki Jussilalle; 17.8.1911 Paavo Kainulainen Heikki Jussilalle; SRKA. Typön kok. Paavo Kainulainen Leonard Typölle 15.11.1910; Virkkala 1945, 153 – 154.

¹⁷⁵⁸ Siirtokansan kalenteri 1920, 210; Siirtokansan kalenteri 1960, 154 – 158 (E. J. Koljonen: Kankkoson veljekset); Havas 1927, 82; Pms 11/1954 (Aino Sutinen); Raittila 1967, n:o 165.

¹⁷⁵⁹ SLK. Saarnaajakortisto; Rside 4/1988, 13.

Karjalainen, Mikko Hermann

Työmies, talonosakas

Mikko Hermann Karjalainen oli syntynyt 12.2.1843 Ylikki-
mingissä, josta hän muutti 6.5.1878 Nurmekseen. Sieltä hän
muutti 1.3.1882 Kontiolahdelle, josta edelleen Joensuuhun
12.6.1883, jossa hän kuoli 12.6.1919. Karjalainen avioitui
3.6.1877 Saara Sofia Mettovaaran (12.11.1847 Haukipudas –
15.2.1891 Joensuu) kanssa. Toiseen avioliittoon hänet vihittiin
29.12. 1891 Eeva Ristiina Härkösen (7.6.1848 Kiiminki –
14.1.1928 Joensuu) kanssa. Karjalainen liikkui lestadiolais-
saarnaajana kotiseudullaan Kiiminkijokilaaksossa vuodesta
1870 alkaen. Hän nousi herätysliikkeen keskeiseksi saar-
naajaksi Pohjois-Karjalassa muutettuaan sinne 1880-luvulla.

Osittain hänen toimintansa seurauksena liike levisi Nur-
meksessä, Enossa, Kontiolahdella ja Liperissä. Mikko Karjalainen näyttää aikalaiskirjeiden
perusteella liikkuneen saarnamatkoilla 1880-luvun lopulta alkaen akselilla Joensuu – Liperi –

Savonranta – Heinävesi – Leppävirta. 1880- ja 1890-luvuilta
löytyy tietoja saarnamatkoista myös Jyväskylään, Kangas-
niemelle, Kuopioon ja Nilsiään. Hän osallistui Helsingin saar-
naajainkokoukseen vuodenvaihteessa 1888 – 1889. Karjalai-
nen kärsi vuoden 1891 alussa vararikon. Tämän jälkeen Savon
ja Karjalan lestadiolaiset palkkasivat hänet ”apostoliksi”
kahden markan (vuoden 2002 rahassa 44 euroa) päivä-
palkalla. Aikalaiskirjeistä löytyy tieto Karjalaisen muutosta
vuonna 1894 Nilsiään. Asuminen Nilsiässä ei liene kestänyt
kauan, sillä hän ei missään vaiheessa siirtänyt kirkonkirjojaan
sinne. Liikkeen hajaannuksessa Mikko Hermann Karjalainen
liittyi vanhoillislestadiolaisuuteen.¹⁷⁶⁰

Karpoff, Iivana (Juho)

Talollinen, mäkitupalainen

Vanhemmat: talollinen Gavril (Kauro) Karpoff ja Jevdokija
(Outi) Parviainen.

Kuva Leena Kaplas

Iivana Karpoff oli syntynyt Kuusjärven Sysmässä 1.1.1863.
Hänen vanhempansa kuuluivat Taipaleen ortodoksiseen
seurakuntaan. Avioliiton hän solmi 30.8.1881 luterilaisen

Kaisa Hiltusen kanssa. Perheeseen syntyi 13 lasta, joista vain kaksi tytärtä eli aikuiseksi
saakka. Karpoff kuului koko ikänsä ortodoksiseen kirkkoon. Karpoffit lestadiolaistuivat jo

¹⁷⁶⁰ OMA. Laestadiana 1. Bf:1/8. Antti Kinnunen 24.5.1888 Heikki Jussilalle; Wilhelm
Markkanen 7.2.1892 Heikki Jussilalle; Bi:1. David Luostarinen Heinävedeltä 25.2.
1891; Laestadiana 4. A:1. Heikki Jussila Jaakko Jussilalle 2.1.1891,13.1.1891, 28.3.1891,
13.5.1891, 29.8.1891. 2.11.1891, 13.12.1891, 31.12.1891, 9.1.1892, 30.3.1892, 1.4.1893,
9.6.1894; A:2. David ja Brita Luostarinen Jaakko Jussilalle 20.3.1891, 20.4.1894.; KK
1884, 33; SS 1889, 153; 1891, 76; SL 1919, 161; 1928, 35; Pms 11/16.12.1954; Raittila
1967, n:o 170.

1880-luvulla, sillä Iivana Karpoff kävi saarnamatkoilla ainakin vuodesta 1891 alkaen. Kuusjärven lisäksi hänen tiedetään liikkuneen puhumassa Liperissä ja Heinävedellä. Karpoffilla oli merkittävä osuus lestadiolaisuuden leviämisen ortodoksien keskuuteen. Perimätiedon mukaan Karpoffin uskonvakaumus kärsi välillä haaksirikon, kun hän oli menettänyt talonsa ja kaiken omaisuutensa taatessaan *valheveljeä*. Tämän jälkeen hän elätti itseään ratatyömiehenä. Lyhyehkön luopumisvaiheen jälkeen Karpoff palasi takaisin ”vanhoillisuuteen”. Tämän jälkeen hän jatkoi saarnatoimintaa 13.12.1933 kuolemaansa saakka.¹⁷⁶¹

Kauppinen, Anto Väinö Johannes

Vaihdemies

Vanhemmat: vanginvartija Gustaf Kauppinen ja Sofia (o.s. Karhu)

Väinö Kauppinen oli syntynyt 23.5.1886 Viipurissa. Hän muutti perheineen Viipurin tuomiokirkkoseurakunnasta 01.11.1941 Porin kaupunkiseurakuntaan ja kuoli 7.03.1962 Keski-Porin seurakunnassa. Hänen puolisonsa oli Aina Maria Kauppinen (o.s. Saastamoinen, 30.10.1881 Viipuri - 19.09.1960 Porin kaupunkiseurakunta). Heidät oli vihitty Viipurissa 26.12. 1909 molempien ensimmäiseen avioliittoon. Avioliitosta syntyi kaksi lasta. Saarnaajaksi Väinö Kauppinen asetettiin Viipurissa vuosien 1918 - 1919 tienoilla. Esikoislestadiolaisuuden lähetysmatkoilla Kauppinen kiersi vuodesta 1936 alkaen. Viipurin esikoislestadiolaisten rukoushuonetta hallinnoivan Kiinteistö Oy Valon hallitukseen hänet valittiin vuosina 1919 - 1937, josta vuoden 1919 hän toimi isännöitsijänä.¹⁷⁶²

Kauranen, Anton

Suutari

Vanhemmat: Antti ja Anna (o.s. Talonpoika) Kauranen

Anton Kauranen syntyi Lappeen Haapajärvellä 17.12.1890. Kun perheen koti tuhoutui 1920-luvun lopulla tulipalossa, Kauraset muuttivat Lappeenrannan kaupunkiin. Kauranen oli kaksi kertaa naimisissa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi vuonna 1914 Aino Hilja Lyijyn kanssa, joka kuoli vuonna 1928. Tästä avioliitosta syntyi kuusi lasta. Toiseen avioliittoon Kauranen vihittiin vuonna 1929 Aino Kesisaaren (8.2.1899 Lappee - 22.8.1984 Lappeenranta) kanssa.

Avioliitosta syntyi neljä lasta. Kauranen liittyi lestadiolaisuuteen 1920-luvun alussa. Haapajärven kylän vanhoillislestadiolaiset asettivat hänet puhujaksi 1920-luvun puolivälissä. Hän kävi jonkin verran saarnamatkoilla Karjalan Kannaksella, lähinnä Koivistolla ja Viipurissa. Kauranen oli Lappeenrannan ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen perustajajäsen (1933), ja toimi yhdistyksen puheenjohtajana sen perustamisesta kuolemaansa saakka. Hänellä oli myös yhteiskunnallisia luottamustehtäviä. Hän kuului Haapajärven kansakou-

¹⁷⁶¹ OutKA. Rk. 1881-1890, s. 235; OMA. Laestadiana 10. Bi:1. David Luostarinen 25.2. 1891 Heinävedeltä; SL 1934, 61; Raittila 1967, n:o 174; Mäntylä 1953, 19; Taimi Haapalaisen hst. talvella 1996; Pertti Juvosen hst. 31.7.1997; Leena Kaplaksen kirje 5.10.2003.

¹⁷⁶² MMA. LSKA. Viipurin tmksrKA. I C:10; SLK. Saarnaajakortisto; PoKR. Tiedot Väinö Kauppisesta, saatu 11.11.2003.

lun johtokuntaan vuosina 1917 – 1926. Lisäksi hän toimi kieltolain aikana kylän raittiuspo-
liisina. Anton Kauranen kuoli 4.1.1944 Lappeenrannassa.¹⁷⁶³

Keiho (alkuaan Kristo), Alfred

Kauppias

Alfred Keiho oli syntynyt lestadiolaisuuden vahvalla alu-
eella Tornionjokilaaksossa Alatorniolla 3.5.1885. Hän solmi
avioliiton viipurilaisen kauppiasperheen lestadiolaisen tyt-
tären Aleksandra Kajanderin kanssa vuosien 1911 – 1912
tienoilla ja muutti Viipuriin. Aleksandra Kajander oli syn-
tynyt Viipurissa 11.12. 1874. Alfred Keiho oli aktiivinen
"vanhoillisten" seuratoiminnan järjestelijä Viipurissa. Mi-
käli seuroihin ei saatu vierailuvia saarnaajia ja omat saar-
naajat olivat estyneet saapumasta, luki Alfred Keiho teks-
tin Laestadiuksen postilloista tai saarnasi itse. Keiho saar-
naili jossakin määrin jo vuonna 1917. Yhteiskunnallisena

luottamustehtävänä hänellä oli mm. vuokrantarkkailulautakunnan jäsenyys. Keiho tuki
aluksi 1930-luvun "vanhoillisuuden" hajaannuksessa oppositiota (rauhansanalaisuutta),
mutta siirtyi pian enemmistön puolelle. Talvisodan jälkeen Keihot muuttivat Helsinkiin.
Alfred Keiho kuoli 21.3.1941 ja Aleksandra Keiho 31.10.1951 Helsingissä.¹⁷⁶⁴

Kellokoski, Juho (Kello-Juho)

talollinen

Isä: talollisenvävy Johan Kellokoski

Juho Kellokoski syntyi 21.5.1842 Perhossa, josta muutti 1890-luvun alussa (16 – 30.6.1891) Hiito-
laan. Avioliiton hän solmi Susanna Jaakontyttären (s. 7.3.1844 Perho) kanssa. Avioliitosta syntyi
kolme lasta. Kellokoski lestadiolaistui joko 1870-luvun lopulla tai 1880-luvun alussa. Hänen
kerrotaan olleen ennen lestadiolaistumistaan "hurjapäinen mies". Liittyminen herätysliikkeeseen
sai aikaan täydellisen elämänmuutoksen. Juho Kellokoski liikkui aluksi saarnamatkoilla Perhon
syrjäkyllillä. Muutettuaan Hiitolaan hän kävi saarnamatkoilla Laatokan rantapitäjien lisäksi
Kannaksella. Kellokoski kuoli Hiitolassa (Mustola n:o 12, Niemelä) 22.4.1896.¹⁷⁶⁵

Kemppinen, Heikki

Talollinen

Heikki Kemppinen syntyi 17.10.1865 Parikkalassa (Tyrjä n.o 16), josta hän muutti Antreaan
18.11.1895. Antreasta Heikki Kemppinen muutti 8.1.1919 Uukuniemelle ja sieltä 7.4.1920
Parikkalaan (Tyrjä n:o 15). Hän solmi avioliiton 11.10.1915 Maria Hokkasen (s. 24.12.1872

¹⁷⁶³ LKA. LKuA. Haapajärven koulun arkisto. Ca:1; Raittius- ja nuorisotyölautakunta.
Bb:1; SRKA. C:2. 22.4.1931, § 130; LaKA; SL 3/1944, 53 – 54 (Väinö Matikainen); Toini
Matikaisen hst. 31.12.1990; Einari Meurosen hst. 9.1.1992; Martta Kaurasen kirjeelli-
nen tiedonanto 28.1.1992; Olavi Toivasen hst. 24.2.1991; Einari Meurosen hst.
9.1.1992; Kinnunen 1993, 43, 49 – 50, 54, 57 – 58, 94.

¹⁷⁶⁴ OMA. Laestadiana. Ec:1. Eino Juntumaan hst; Regina Laitisen hst. 29.2.1992; Vii-
purin kkert. 1924, 351.

¹⁷⁶⁵ Raittila 1967, n:o 181; Laestadiana 10. Eb:2.

Mäntyharju) kanssa. Avioliitto oli lapseton. Perimätiedon mukaan Heikki Kemppinen lestadiolaistui 1890-luvun lopulla pastori Vilhelm Ferdinad Fagerlundin välityksellä muutettuaan Antreaan. Kemppisen kerrotaan tuoneen lestadiolaisuuden kotikylälleen Tyrjälle, jossa lestadiolaisuutta alkoi esiintyä 1800- ja 1900- lukujen vaihteessa. Heikki Kemppisen saarnatoiminta on alkanut 1900-luvun ensimmäisellä tai toisella vuosikymmenellä. SRK:n lähetysmatkoilla hänet mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1923. Hänen saarnamatkansa suuntautuivat kotipitäjän lisäksi naapuripitäjiin Laatokan Karjalassa. Heikki Kemppinen kuoli Parikkalassa 16.4.1940.¹⁷⁶⁶

Kettunen, Juho Petter (Jussi-Pekka)

Vanhemmat: Eskil Johan Kettunen ja Agneta Smolander

Juho Petter Kettunen syntyi 7.2.1858 Tuusniemen Ohtaansalmella (Ohtaanniemi n:o 16). Ammatiksi hänelle on merkitty kirkonkirjoihin Tuusniemellä renki, torpparinvävy, torppari ja Kuusjärvellä lauttamies, kauppias ja mäkitupalainen. Hän muutti 19.1.1901 Ohtaansalmen yli Kuusjärven puolelle (Varislahti n:o 26). Avioliiton Jussi Pekka Kettunen solmi 6.5.1883 Silja Stina Poutasen kanssa. Kettunen liittyi lestadiolaisuuteen ennen vuotta 1891. Hän oli perimätiedon mukaan tullut pilkka ja pahanteko mielessä seuroihin. Heinäveteläisen Olli Sallisen muistelun mukaan Kettusen tarkoituksena oli ollut laittaa saarnamiehet "nuoriin". Toisen muistelun mukaan aikomuksena oli ollut heitellä paikalle tulleita kolmea saarnamiestä suolalla ja herneillä. Saarnattu Sana oli kuitenkin satuttanut, kädet olivat muuttuneet hervottomiksi ja pahanteko oli jäänyt. Jussi Pekka Kettunen oli viettänyt rauhattoman yön ja mennyt jututtamaan aamulla saarnamiehiä. Keskustelu oli johtanut Kettusen "kääntymiseen". Kettunen asetettiin saarnaajaksi, ja hän puhui usein Tuusniemellä Koistisen tuvassa. Hänen kerrotaan teroittaneen, että Sanaa on harjoitettava aamuin illoin, "edes virren värssy". Saarnamatkat ulottuivat Tuusniemen lisäksi Pohjois-Karjalan puolelle. Uudestiheränneen Jussi Pekka Kettusen vaellus päättyi 12.6.1927 Kuusjärvellä.¹⁷⁶⁷

Kiesi, Nikodemus

Torppari, palstatilallinen, ratatyömies

Vanhemmat: talollinen Matti Kiesi ja Katrina Harju

Nikodemus Kiesi syntyi Uudenkirkon Kanneljärvellä 29.12.1857. Avioliiton hän solmi 26.8.1894 Ulla Sirkiän (s. 7.7.1872) kanssa. Kiesi oli ensimmäisiä lestadiolaisia Uudellakirkolla. Herätysliikkeeseen hän kuului viimeistään vuodesta 1880 alkaen. Uudenkirkon kirkkoneuvosto kielsi 20.4.1884 Kiesiä pitämästä seurakunnassa opetuspuheita. Kiesin saarnatoiminta jatkui tiettävästi hänen kuolemaansa saakka. Lestadiolaisuuden hajaannuksessa hän liittyi uuteenheräykseen. Nikodemus Kiesi kuoli Kanneljärvellä 4.6.1919.¹⁷⁶⁸

Kinnunen, Heikki

Kivenhakkaaja

Heikki Kinnunen oli syntynyt 17.7.1865 Leppävirralla, josta hän muutti vuonna 1895 Joensuuun. Avioliiton hän solmi 18.12.1895 Kaisa Stiina (Katharina) Kankaan (15.2.1871 Eno,

¹⁷⁶⁶ ParKA. rk. 1890 - 1900, s. 1055; rk. 1921 - 1930, s. 1975; 1934 - 1943, s. 2424; SRKA. C:2. 16.12.1923, § 36; 21.9.1924, § 13; Puhujaluettelo 1934.

¹⁷⁶⁷ OutKA. Henkilötiedot Jussi Pekka Kettusesta 26.3.1997; OMA. Laestadiana 10. Ed:2; Ec:2. Olli Sallisen hst. 7.8.1951.

¹⁷⁶⁸ MMA. LSKA. UusKA; HÄ 1919, 191; Luukka 1964a, 136; Raittila 1967, n:o 188.

toisen tiedon mukaan 15.10.1871 Raahessa - 24.3.1947 Joensuu) kanssa. Perheeseen syntyi kaksi lasta. Heikki Kinnunen oli jo lestadiolainen solmiessaan avioliiton. Joensuun Rauhanyhdistyksen tilintarkastajana hän oli vuosina 1907 - 1909 ja 1911 - 1912. Kinnuset liittyivät 1890-luvun lopulla uuteenheräykseen. Joensuulainen Helmi Kosunen on muistellut haastattelussa 18.2.1963 Heikki Kinnusen olleen hajaannuksen jälkeen uudenheräyksen paikallinen puhuja. Heikki Kinnusen elämäntaival päättyi Joensuussa 9.12.1912.¹⁷⁶⁹

Kinnunen, Petter (Pekka)

Suutari, kenkätehtailija

Vanhemmat: talollinen Arvid Kinnunen ja Anna Katarina Kontio

Pekka Kinnunen aloitti suutariopissa kotipitäjässään Kerimäellä 12-vuotiaana. Hän saapui 17-vuotiaana Lappeenrantaan Kerimäeltä (Makkola n:o 10), jossa hän oli syntynyt 25.11.1871. Uudessa kotikaupungissaan hän aloitti jalkineiden valmistuksen asuntonsa yhteydessä Pallon kaupunginosassa. Lappeenrannan maistraatilta Kinnunen sai luvan elinkeinon harjoittamiseen 17.2. 1890, vaikka oli vielä alaikäinen. Kirkonkirjansa hän siirsi Kerimäen seurakunnasta yhdessä veljensä kanssa Lappeenrantaan 11.4. 1891. Vajaan kuukauden kuluttua (3.5.1891) Pekka Kinnunen solmi avioliiton leskeksi jääneen Anna Stiina Hentusen (s. 9.9.1869 Taipalsaari - 1926 Lappeenranta) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi kuusi lasta. Toisen avioliiton Pekka Kinnunen solmi Aino Eliisa Hirvosen (1900-1970) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi yksi poika. Pekka Kinnunen oli yhteiskunnallisesti erittäin aktiivinen, ja hän oli jo nuorena valmis ottamaan taloudellista vastuuta. Rohkeus yrittäjänä ja ammattitaito toivat perheelle myös taloudellista vaurautta. 22-vuotiaana hän osti talon Lappeenrannan kaupungin toisesta kaupunginosasta. 1900-luvulle tultaessa Kinnusella oli omassa talossaan myymälä ja korjaamo. Vuonna 1909 valmistui uusi Jugend-tyylinen liike- ja asuintalo tontille n:o 46 toisessa kaupunginosassa (nyk. Valtakatu 27). Ammattitaito kenkien valmistamisessa oli kansainvälistä huippua, sillä Pekka Kinnunen sai naisten kengillään ainoana kultamitalin Pariisiin kansainvälisessä näyttelyssä vuonna 1909. Kinnusella oli tärkeä panos paikallisten käsityöläisten ja pienyrittäjien toiminnassa. Hän kuului *Lappeenrannan Käsityö- ja Teollisuusyhdistyksen* valtuustoon vuosina 1896 - 1897, 1901 - 1910 ja 1924 - 1927. Yhdistyksen puheenjohtajana Pekka Kinnunen oli vuosina 1903 - 1907 ja rahastonhoitajana vuosina 1908 - 1911. Hän osallistui myös raittiusyhdistyksen toimintaan. Lappeenrannan kaupunginvaltuustossa Pekka Kinnunen oli vuodet 1912 - 1929. Lisäksi hän toimi lukuisten eri lautakuntien jäsenenä, useissa niissä puheenjohtajana. Poliittiselta katsantokannaltaan Pekka Kinnunen oli vanhasuomalainen ja kokoomuslainen. Hän kuului paikallisen kokoomuslaisen sanomalehden Etelä-Savon hallitukseen vuosina 1918 - 1926 toimien sen hallituksen varapuheenjohtajana vuosina 1918 - 1922 ja puheenjohtajana vuosina 1922 - 1923. Pekka Kinnunen liittyi lestadiolaisuuteen heti saavuttuaan Lappeenrantaan 17-vuotiaana nuorukaisena. Herätysliikkeen hajaannuksessa Kinnunen liittyi uuteenheräykseen nousten yhdeksi keskeiseksi vaikuttajaksi. Hän oli perustamassa muiden Lappeenrannan seudun uudestiheränneiden kanssa Lappeenrannan Rauhanyhdistystä 25.1. 1922 ja hänet valittiin yhdistyksen puheenjohtajaksi. Uudenheräyksen keskusjärjestön SLLH:n johtokuntaan hänet valittiin vuonna 1924. Tässä tehtävässä hän oli kuolemaansa saakka. Saarnamatkalla

¹⁷⁶⁹ OMA. Laestadiana 10; JRYA (uh), vuosikokousten, yleisten kokousten ja johtokunnan kokousten ptk 1900 - 1912; VÄ 5/1947, 77.

hän kävi Virossa joulukuussa 1931 yhdessä viipurilaisen Kalle Heiskasen kanssa. Vaikka Pekka Kinnusen saarnatoiminnasta ei ole kuin muutamia hajanaisia tietoja, oli hänen merkityksensä Lappeenrannan lestadiolaisyhteisössä ja uudenheräyksen piirissä huomattavasti laajempi kuin monella pitkällä lähetysmatkoilla liikkuneella saarnaajalla.¹⁷⁷⁰

Kivenoja (alkuaan Stenius), Yrjö Efraim

Vanhemmat: filosofian maisteri, sokeainkoulun johtaja Karl Mortimer Stenius ja Alma Aminoff

Yrjö Kivenoja syntyi 5.5.1880 Kuopiossa, tuli ylioppilaaksi 11.6.1898, suoritti teologian erotutkinnon 30.5.1910, vihittiin papiksi 13.6.1910 ja suoritti pastoraalitutkinnon 1917. Hän toimi Pohjois-Karjalan kansanopiston uskonnon ja historian vt. opettajana 1905, Kotimaa-lehden taloudenhoitajana 1906 - 1907, ylimääräisenä pappina Jaakkimassa 1910 - 1913, Varkauden tehtaan saarnaajana ja kansakoulunopettajana 1913 - 1918, ylimääräisenä pappina Iisalmella, Sonkajärvellä ja Vieremällä 1918 -

1921. Vehkalahden kappalaisena hän aloitti 1.5. 1921 ja toimi tässä virassa kuolemaansa 3.7.1948 saakka. Yrjö Kivenoja avioitui 4.8. 1908 Ester Evelina Maria Noposen kanssa. Perheeseen syntyi kolme lasta. Yrjö Kivenoja valittiin vuonna 1933 eduskuntaan Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä kokoomuksen listalta, mutta hän siirtyi eduskunnassa IKL:n eduskuntaryhmään. Seuraavissa vaaleissa hän jäi valitsematta. Tämän lisäksi hän oli vuoden 1931 presidentinvaaleissa P. E. Svinhufvudin valitsijamies. Vehkalahden kunnanvaltuuston jäsenenä hän oli vuosina 1931 - 1936, josta vuodet 1931 - 1932 kokoomuksen valtuutettuna ja sen jälkeen IKL:n valtuustoryhmässä. Lisäksi Kivenoja toimi kokoomuksen Haminan piirin puheenjohtajana ja Hamina-lehden johtokunnan jäsenenä. Yrjö Kivenoja oli Kotimaa-lehden perustajia. Hänet valittiin lehden perustamisen yhteydessä sen väliaikaiseen toimikuntaan vuonna 1905 sekä 23.2.1906 pidetyssä Kustannus-yhtiö Kotimaan perustavassa kokouksessa sen johtokuntaan. Hän toimi lehden taloudenhoitajan apulaisena vuoden 1906 ja jatkoi varsinaisena taloudenhoitajana vuosina 1907 - 1908. Yrjö Kivenoja joutui tekemisiin lestadiolaisten kanssa opiskeluvuosinaan. Ensimmäiset kosketukset päättyivät syviin erimielisyyksiin mm. pastori Kustavi Lounasheimon kanssa. Kivenoja lestadiolaistui toimiessaan ylimääräisenä pappina Jaakkimassa. Hänen vanha kiistakumppaninsa ja opiskelutoverinsa Kustavi Lounasheimo oli tullut seurakuntaan uskonystävien kutsamana. Kivenoja otti vastaan Lounasheimon tarjoaman synninpäästön. Tämän jälkeen hän oli mukana uudenheräyksen toiminnassa kuolemaansa asti. Uudenheräyksen kiistoissa 1930-luvun lopulla Yrjö Kivenoja asettui opposition puolelle.¹⁷⁷¹

Koikkalainen, Petter (Pekka)

Tehtaantyömies

¹⁷⁷⁰ LapKA; LKA. Ar:4, 17.2.1908; Ar:6, 19.4.1909; Aab:6, sivu 131.; Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomukset 1912 - 1930; LprRYA (uh), Perustamisasiakirjat; Neljä vuosikymmentä, 73; HÄ 1/1932, 9 - 10; 11/1938, 171; HPKK. Pekka Kinnunen 28.12.1900; VÄ 1/1945, 12 - 13; 3/1945, 44 - 45; VÄ 4/1971, 6.

¹⁷⁷¹ VÄ 9/1948, 139 - 140; Kolk 6/1939; VÄ 9/19948, 139 - 140; Ruuth 1949, 16, 21; Kymen Sanomat 21 - 24.5.1980 (Leevi Vironmäki: Ja vaunut vierivät yli hevoshaan); HKA. Eija Kuuselan tiedonannot Yrjö Kivenojan kunnallisista luottamustehtävistä 19.9.2003 ja 23.9.2003.

Pekka Koikkalainen syntyi 17.8.1846 Värtsilässä, josta muutti 9.4.1881 Pietariin. Perhe palasi Pietarista Värtsilään 15.6.1884. Pekka Koikkalaisen vaimo Anna Kaisa Koljonen oli syntynyt 24.9.1849 Värtsilässä, jossa hän kuoli 25.8.1916. Kun Koikkalaiset muuttivat Pietariin vuonna 1881, he joutuivat tekemisiin kaupungin vireän lestadiolaisyhteisön kanssa. Tämän seurauksena perhe lestadiolaistui. Palatessaan Pietarista Värtsilään heillä oli tuomisinaan uusi uskonvakaumus. Perheen kodista muodostui lestadiolaisyhteisön kokoontumispaikka. Vanhoillislestadiolaisen Pekka Koikkalaisen saarnatoimintaan on vain epäsuora viittaus Juho Nenosen haastattelussa: *Koikkalaisen seuroissa rakkauden henki*. Mahdollisen saarnaajuuden ohella hänellä oli keskeinen rooli Matti Auvisen ja Vepsäläinen-nimisen miehen kanssa herätyksen tuojana Värtsilän seudulle. Pekka Koikkalainen kuoli Värtsilässä 7.1.1914.¹⁷⁷²

Koistinen, Paavo

Maanviljelijä

Vanhemmat: talollinen Antti Juho Koistinen ja vaimo Leena Maria.

Vanhemmat olivat hartaita "kirkkouskovaisia". Paavo Koistinen syntyi 26.2.1895 Kuusjärvellä (Maljasalmi, Haara), jossa hän avioitui 7.10.1916 Alma Järveläisen (1.7.1896 Kaavi, Maarianvaara – 30.6.1963 Liperi) kanssa. Koististen perheeseen syntyi yhdeksän lasta. Perhe muutti Kuusjärveltä keväällä 1918 Liperin Salokylän Puromäkeen. Sinne muutettuaan Paavo Koistinen tutustui lestadiolaisiin. Ensiksi hän mieltäytyi uudestiheränneisiin, jotka kokoontuivat naapurissa Lauri Piispasella. Siellä Paavo teki ensimmäisen "parannuksen". Uusiheräys ei kuitenkaan häntä ennen pitkää tyydyttänyt, vaan hän lähti vanhoillisten seuroihin kuulostelevaan, millaista siellä oli. Paavo teki "parannuksen" nyt vanhoillislestadiolaisuuteen. Tämä tapahtui vuosien 1921 – 1922 tienoilla. Myös Alma Koistinen liittyi vanhoillislestadiolaisuuteen jonkin ajan kuluttua. Tämän jälkeen perheessä kokoonnuttin joka sunnuntai pyhähartauteen, johon saapui muita kylän asukkaita. Seuroja pidettiin ahkerasti ja lähes kaikki seudun uudestiheränneet liittyivät vanhoillisuuteen. Koistinen asetettiin saarnaajaksi kotikylällään vuonna 1926. Saarnamatkoilla hän kiersi kotipitäjässään sekä Polvijärvellä ja Joensuussa. Koistinen sairastui vakavasti vuonna 1964, jonka jälkeen hän ei enää puhunut. Paavo Koistisella oli lukuisa määrä yhteiskunnallisia ja kirkollisia luottamustehtäviä. Hän toimi yli 40 vuotta pyhäkoulunopettajana Puromäessä, kuului Liperin kirkkovaltuustoon vuosina 1922 – 1925 ja 1930 – 1959 sekä kirkkoneuvostoon vuosina 1931 – 1964. Paavo Koistinen kuului myös kunnanvaltuustoon sekä Puromäen kansakoulun johtokuntaan. Lisäksi hän oli Liperin Rauhanyhdistyksen perustajajäsen, sen sihteeri (1946 – 1964) ja rahastonhoitaja (1952 – 1956). Paavo Koistinen kuoli 9.2.1969 Liperissä.¹⁷⁷³

¹⁷⁷² MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; Mäntylä 1953, 28; Lasten Siioni 1/1954 (*Hilma Nylund* (o.s. Koikkalainen): *Saarijärvellä* 28.9.1953. *Muistoja lapsuus-kodista*).

¹⁷⁷³ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; SRKA. B:6. Puhujakortisto; Paavo Koistisen elämäkerta; Liperin Rauhanyhdistyksen historiikki, 11 – 12, 24, 28-29, 36, 76; LipKA. Harri Nousiaisen antamat tiedot Paavo Koistisesta ja hänen luottamustehtävistään.

Kokko, Elias

Tarkka-ampuja, työmies, työnjohtaja

Vanhemmat: itsellinen Johan Kokko ja Lena Härköin

Elias Kokko oli syntynyt 13.6.1870 (13.4. kastekirjassa) Viipurin maaseurakunnan Nurmisa. Avioliiton hän solmi Viipurissa 15.4.1895 Maria Pellin (14.11.1872 Viipurin mlk – 1.4.1949) kanssa. Elias Kokon lestadiolaistumisajankohta ei ole tiedossa, mutta hänet asetettiin saarnaajaksi Viipurissa noin vuonna 1900. Hänet valittiin vanhoillisuuden vuosikokouksessa 1917 perustetun Karjalan apulähetystoimikunnan jäseneksi. SRK:n lähetysmatkoilla Kokko näyttää kierrelleen varsinkin 1930-luvun alussa. Lisäksi hän teki omatoimisesti saarnamatkoja Kannakselle. Viipurin vanhoillislestadiolaisten keskuudessa näyttää Elias Kokko jääneen Juho Kososen ja Kustavi Lounasheimon varjoon. Kun liikkeessä syntyi hajaannus 1930-luvun alussa, istui Elias Kokko jonkin aikaa ”kahdella tuolilla”. Hän liikkui edelleen SRK:n lähetysmatkoilla, mutta tuki oppositiota. Hän osallistui ristiriitoja selvitelteeseen suljettuun saarnaajainkokoukseen Oulussa 29.6. 1933 sekä hajaannuksen sinetöineeseen ”puhujain ja kristittyjen” edustajainkokoukseen Oulussa 28 – 29.6.1934. Vielä maaliskuussa 1935 Elias Kokko liikkui Heikki Jussilan kanssa SRK:n lähetysmatkalla Antreassa, mutta tämän jälkeen hän teki muutaman oppositioryhmän seuramatkan Kannaksella ja Joensuun ympäristössä. Kun SRK ja Rauhan Sanan-ryhmä hieroivat vuonna 1946 sovintoa, oli Kokko mukana Rauhan Sanan puhujainkokouksessa 19. – 20.3.1946 ja Rauhan Sanan ja SRK:n yhteisessä puhujainkokouksessa 21.3.1946. Elias Kokko kuoli 9.8.1951 Sippolassa.¹⁷⁷⁴

Kokko, Herman

Talollinen, vartija

Vanhemmat: talollinen Markku Kokko ja Eeva Sipronen

Kuva: Lumijärvi 1990, 159

Herman Kokko oli syntynyt 21.6.1894 Uudenkirkon Kaukjärvellä (Kokkola n:o 2). Ensimmäinen aviopuoliso kuoli 8.10. 1930. Tästä avioliitosta syntyi kolme lasta. Toiseen avioliittoon hänet vihittiin 17.1.1935 kuolemajärveläisen Tyyne Elsa Pentikäisen (o.s. Sipilä, s. 5.10. 1902 Koivisto, Malakias Pentikäisen leski) kanssa. Kokot muuttivat Kuolemajärven Pentikkälään (Pentikkälä n:o 2) 20.5.1935. Sotien jälkeen he muuttivat Tampereelle (Kirkonkirjojen mukaan muutto tapahtui 31.12.1949 Tampereen Harjun seurakuntaan), jossa Herman Kokko kuoli 18.12. 1965. Herman Kokon äiti oli lestadiolainen ja hän itse lestadiolaistui Uudenkirkon Kaukjärvellä asuessaan. Paikalliset vanhoillislestadiolaiset asettivat hänet saarnaajaksi ennen talvisotaa. Sodan jälkeen Herman Kokko toimi saarnaajana Tampereella ja muualla Hämeessä sairastumiseensa (1961) asti.¹⁷⁷⁵

¹⁷⁷⁴ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista. Vkokptk 1917, 14; SRKA. C:2; B:6. Saarnaajaluettelo 1934. RLK. Hugo Häyrisen kirjeet; Mäenpää 1984, 29, 190; Regina Laitisen hst. 29.2.1992; OMA. Laestadiana 38. Bb:61. Elias Kokko Viipurista 26.9.1939.

¹⁷⁷⁵ MMA. LSKA. UusKA. Aa: 36. rk 1931- 1940, s. 846; Pms 52/22.12.1965 (Huom. virheellinen syntymäpaikka); Lumijärvi 1990, 159.

Kokko, Juoso (Jooseppi)

Itsellinen

Vanhemmat: Juhana Kokko ja Anna Berg

Juoso Kokko syntyi Uukuniemellä 4.8.1864. Avioliiton hän solmi 26.11.1882 Anna Maria Pitkäsén kanssa. Kokot asuivat koko ikänsä Uukuniemellä vaihtaen kuitenkin asuinpaikkaa useita kertoja. Juoso Kokon lestadiolaistumisajankohta ei ole tiedossa, mutta hän kuului herätysliikkeeseen vuosikymmeniä. Saarnaajana hän toimi yhdessä Juho Hannosen kanssa viimeistään 1910-luvulla. Juoso Kokko oli paikallinen vanhoillisten saarnaaja, joka saarnasi lähinnä Niukkalan ja Matrin kylissä tupaseuroissa. Juoso Kokon taival päättyi Uukuniemellä 6.2.1945 hänen sairastettuaan useita vuosia.¹⁷⁷⁶

Kolehmainen, Antti

Suutari

Vanhemmat: Itsellinen Henrik Kolehmainen ja Catharina Christina Hilden

Antti Kolehmainen syntyi 7.2.1852 Tyrnävällä, josta hän muutti Ouluun 21.11.1870, edelleen Kajaaniin 3.2.1878, takaisin Ouluun 20.7.1881, Vaasaan 5.3.1891, Tampereelle 10.2.1894, Kristiinankaupunkiin 14.8.1897 ja Viipurin maaseurakuntaan Kolikkoimäelle 18.4.1902 (Tosiasiaa muutto Viipuriin lienee tapahtunut jo ainakin puoli vuotta aikaisemmin). Avioliiton hän solmi 20.4.1873 Oulussa Anna Kustaava Kukkosen (29.6.1854 Oulu – 6.11.1919 Viipurin maaseurakunta) kanssa. Avioliitosta syntyi kymmenen lasta. Antti Kolehmainen lestadiolaistui Oulussa 1870-luvun alussa. Saarnaajana hänet tunnetaan vuodesta 1880 alkaen. Saarnamatkoilla hän liikkui asuinpaikkakuntiansa ohella mm. Pohjois-Ruotsissa Kalixin ja Haaparannan seuduilla, 1890-luvulla Etelä-Pohjanmaalla sekä 1900-luvun alussa Etelä-Suomessa. Kolehmaisien saarnat ja toiminta eivät saaneet 1890-luvulla ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosina varauksetonta lestadiolaisten hyväksyntää Vaasassa, Tampereella ja Viipurissa. Antti Kolehmainen oli yhdessä Juho Simolinin kanssa hakemassa esikoislestadiolaisten saarnaajia Etelä-Suomeen talvella 1902. Hän nousi tämän jälkeen esikoisten johtavaksi saarnaajaksi joutuen kuitenkin vuonna 1906 erimielisyyksiin Ruotsin Lapin saarnaajien ja myös suomalaisten esikoislestadiolaisten kanssa valtiollisiin vaaleihin osallistumisesta. Antti Kolehmainen joutui taipumaan lopulta vaaleihin osallistumista kannattavien mielipiteiden kannalle. Antti Kolehmainen kuoli Viipurin maaseurakunnassa 26.10.1907.¹⁷⁷⁷

¹⁷⁷⁶ UuKA. A.aa:1. Loiset ja maattomat 1880 – 1890, s. 23, 371, 517; I.F:2. Kuolleet ja haudatut 1924 – 1965; SL 3/1946, 48 – 49; MVK. Hilda Ahokkaan hst. 27.9.1966; Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; JPK. Emma Ahokkaan hst. 3.6.1970.

¹⁷⁷⁷ KK 1887, 41; SS 1890, 219; Pms 56/1958; SRKA. Typön kok. Juho Ahonen Lahdesta 6.10.1901; Johan Kananen 28.3.1906 Viitasaarelta; VLKYJ VII, 2 – 4; Airamo & Leivo 1983, 9; Uljas 1993, 13, 19; Kupsala 1995, 15, 30, 50, 242.

Kolehmainen, Antti Juho

Suutari, jalkineliikkeen harjoittaja

Antti Kolehmainen oli syntynyt 20.8.1872 Pielisjärvellä. 1890-luvun alussa hän asui Viipurissa, jossa solmi avioliiton 29.10.1893 Alviina Laamasen (s. 20.11. 1870 Sääminki) kanssa. Kolehmaisiet muuttivat tämän jälkeen Pietariin, jossa perhe asui ainakin vuodet 1897 – 1905. Lappeenrantaan perhe muutti vuonna 1906 Viipurista asuen vuosina 1908 – 1912 Lappeen pitäjän puolella. Alviina ja Antti Kolehmaiselle syntyi kuusi lasta. Perhe muutti Lappeenrannasta Lahteen 7.6.1924. Kolehmainen oli Lappeenrannan Rauhanyhdistyksen perustajajäsen, ja hänet valittiin yhdistyksen johtokuntaan. Kolehmainen toimi uudenheräyksen saarnaajana 1910-luvulta alkaen. Hänet valittiin vuonna 1922 uudenheräyksen päätoimikunnan lisäjäseneksi. Suutari Antti Kolehmainen oli yhteiskunnallisesti aktiivinen. Hän kuului Lappeenrannan kaupunginvaltuustoon vuosina 1919 – 1920.¹⁷⁷⁸

Konttori, Martti

Työmies

Vanhemmat: puuseppä Matti ja Emilia Konttori

Kuvassa Martti Konttori 85-vuotispäivillään 8.7.1992

Kuva: Eelis Raunila

Martti Konttori syntyi 8.7.1907 Valkjärvellä Päiväkiven kylässä Vuoksen varrella, jossa isä elätti perhettään puuseppänä valmistaen ajorekiä monen muun valkjärveläisen tavoin. Martti joutui jo 12-vuotiaana hakemaan leipänsä kodin ulkopuolelta. Hän muutti Äyräpään Pölläkkälään sahalle töihin. Sieltä Martti Konttori muutti perheineen vuonna 1931 Imatralle. Avioliitossa Martti Konttori oli kaksi kertaa. Ensimmäiseen avioliittoon vihkiminen tapahtui Pölläkkälässä 1929 Helvi Siviä Känkäsän (18.2.1909 Muolaa – 29.1.1979 Imatra) kanssa. Avioliitosta syntyi 15 lasta, joista kuusi kuoli pieninä. Toisen avioliiton hän solmi vuonna 1980 Martta Lahtisen kanssa. Martti Konttori lestadiolaistui Imatralle 24-vuotiaana vuonna 1932. Hän oli aikaisemmin Pölläkkälässä asuessaan ollut tekemisissä esikoislestadiolaisten kanssa. Esikoisuuteen ”johdattajina” olivat saarnaaja August Raunila ja ”Pussisen mummo”. Melko pian Martti Konttori asetettiin tekstin lukijaksi. Saarnaajaksi Martti Konttorin ”siunasi” Svante Vesterinen vuonna 1935. Saarnaajuuden ”vahvistaminen” tapahtui Lahdessa juhannuksena 1938. Sodan jälkeen Martti Konttori teki pieniä lähetysmatkoja Antti Tolvasen kanssa. Laajempia lähetysmatkoja hän alkoi tehdä vuodesta 1972 alkaen. Suomen lisäksi Martti Konttori kävi lähetysmatkoilla Länsi-Saksassa. Hän kuoli 3.9.1992 Imatralla¹⁷⁷⁹

¹⁷⁷⁸ LaKA. I Aa: 28. rk 1900 – 1909, s. 1843; I Aa:31. rk 1910 – 1919, s. 1339; LapKA. rk. 1900 – 1909, s. 207; rk. 1910 – 1919, s. 131; rk. 1920 – 1929, s. 139. OMA. Laestadiana 2. Ca:1 päätoimikunnan kok. 27.3.1922; LKA. LprRYA (uh). Johtokunnan kokousten pöytäkirjat; Perustamisasiakirjat; Tilikirjat; VÄ 10/1955, 142; Herranen 1988, 371.

¹⁷⁷⁹ SLK. Saarnaajakortisto; RAK. Martti Konttorin puhhst. 10.1.1984; Rside 1/1996, 12 – 13 (Paavo T. Lahtinen: Jumalan sana on minun jalkaini kynttilä ja valkeus minun teilläni).

Koponen, Tahvo

Myllärin yhdysmies, loinen, seppä, mäkitupalainen

Tahvo Koponen syntyi 18.1.1863 Kuopion pitäjässä. Kuopiosta hän muutti Viipuriin ja Viipurista viimeistään 1880-luvun alussa Räisälään Makkolan kylään. Räisälässä Tahvo Koponen avioitui Anna Toivarin (s. 21.1.1861) kanssa. Perheeseen syntyi kolme lasta. Koposet muuttivat 1890-luvun lopulla Kökkölän kylään, jossa Anna Koponen menehtyi munuais-tautiin 12.4.1898. Seuraavana vuonna 12.2.1899 Tahvo Koponen vihittiin uuteen avioliittoon värjäarin leski Emma Koskisen (12.3.1855 Nivala - 7.3.1929 Räisälä) kanssa. Kolmanteen avioliittoon hänet vihittiin 1.12.1930 itsellisen lesken Helena Haikosen (o.s. Parikka, 11.7.1864 Käkisalme - 24.3.1937 Räisälä) kanssa. Tahvo Koponen lestadiolaistui keskusteltuaan Kurkijoelta Räisälän Makkolaan muuttaneen uudestiheränneen Juho Ruohiaisen ja saarnaaja Jaakko Huotarin (1862 - 1920, Raittila 1967, n:o 109) kanssa. Tahvo Koponen oli Räisälän uudestiheränneitten johtaja ja paikallinen saarnaaja. Hän toimi SLLH:n paikallis-asiamiehenä vuodesta 1909 alkaen. Tahvo Kuposella oli hyvät suhteet paikalliseen papistoon, ja hän oli kirkonkylän lähetyksompeluseuran uskollisimpia työntekijöitä.¹⁷⁸⁰

Kopra, Pietari

Työmies

Vanhemmat: renki David Kopra ja Helena Töllinen

Pietari Kopra syntyi 7.7.1865 Kivennavan Joutselässä, josta hän muutti vuonna 1893 Yhdysvaltoihin Brush Prairien alueelle Washingtonin osavaltioon. Pietari Kopra avioitui 28.11.1886 Anni Hippeläisen (s. 8.8.1867) kanssa. Perheeseen syntyi Suomessa kolme lasta. Pietari Kopra lestadiolaistui vuoden 1885 tienoilla. Hän toimi lestadiolaissaarnaajana ”koko kristillisyytensä” ajan. 1890-luvun alussa Kopra oleskeli Lappeenrannan seudulla työskennellen varuskuntarakennustyömailla. Yhdysvalloissa asuessaan Pietari Kopra oli paikallisen lestadiolaisseurakunnan (Hockinsonin suomalainen Apostolis-Lutherilainen seurakunta) perustaja (perustettu 12.12.1895) sekä toimi seurakunnan pappina vuosina 1895 - 1901. Hän riitaantui vuoden 1901 tienoilla seurakunnan vanhoillislestadiolaisen enemmistön kanssa perustaen uuden seurakunnan nimeltä *United Peace Church*. Seurakunta rakensi oman kirkon lähelle entistä. Pietari Kopra valitteli kirjeessään Juho ja Liisa Mikkolalle: *Ei täällä ole totisten kristittyjen määrä suuri. Tosin nimikristittyjä on paljon*. Pietari Kopra toimi tämän seurakunnan ainoana pappina kuolemaansa 2.7.1914 saakka. Pietari Kopra tunnettiin Amerikassa yhtenä harvoista uuden mantereen papinviran toimittajista ja saarnaajista, joka asettui selkeästi uudenheräyksen puolelle lestadiolaisuuden hajaannuksessa. Hän liikkui Mikko Saarenpään ja Juho Pyörteen matkakumppanina länsirannikolla näiden Amerikan-matkan aikana vuonna 1910.¹⁷⁸¹

¹⁷⁸⁰ MMA. LSKA. RÄIKA. I Aa:33, s. 907; OMA. Laestadiana 2. Ba:1; C:1. 20.1.1920, § 158; Kolk 10/1917, 177 - 192; HÄ 3/1920, 46; 6 - 7/1921, 90 - 95; 10/1926, 151 - 153; 12/1926, 187 - 188; 7 - 8/1937, 113; Helasvuo 1949, 162; VÄ 7 - 8/1980, 12.

¹⁷⁸¹ MMA. LSKA. KIVKA. rk. 1883 - 1899, vihityt 1884 - 1900; OMA. Laestadiana 10. Hockinsonin Suomalainen Apostolis-Lutherilaisen seurakunnan arkisto. Bc:1. Kirkonkirjat; Bc:2. Tili- ja pöytäkirjat 1895 - 1951; Bc:3. Säännöt; Kolk 8/1907, 127; 12/1910, 189 - 193; 14/1914, 267 - 268 (F. Pohjalainen); A Journey through the Past, 5 - 10, 62; Raittila 1967, n:o 199.

Korhonen, Antti

Talollinen.

Kuvassa Antti Korhonen kolmannen vaimonsa Anna Sofia Perkinen kanssa

Antti Korhosen isä oli talollinen Antti Korhonen, joka myös kään-tyi lestadiolaisuuteen (muistokirjoitus Sanomia Siionista-lehdessä 1891, sivulla 182). Antti Korhonen syntyi 28.11.1849 Liperissä Tai-paleen kylässä, josta siirtyi Sukkulansalolle vuonna 1889 ja edelleen Harmaasalolle 1908, jossa hän kuoli 9.6.1925. Antti Korhosen isä oli Liperin kirkkoneuvoston jäsen ja niinpä hän sai vakavahenkisen kasvatuksen. Antti Korhonen solmi kaiken kaikkiaan kolme avioliittoa: 19.2.1871 Anna Stiina Kuren (18.1.1853 – 14.5.1874) kanssa, 14.2.1875 Anna Martikaisen (15.7.1852 – 24.1.1879) kanssa ja 8.7.1883 Anna Sofia Perkinen (1853 – 25.6.1933) kanssa. Anna Sofia Perkinen oli muistokirjoituksen mukaan *Liperin alkuaikojen kristityitä*. Antti Korhosen avioliitoista syntyi neljä lasta. Korho-nen oli ensimmäisiä liperiläisiä, jotka kääntyivät lestadiolaisuuteen. Vaikutteiden tuojana oli nahkuri Antti Hyttinen. Muistokirjoituksen mukaan Antti Korhonen oli kolme kertaa Liperin kirkkoneuvoston kuultavana saarnaamisensa takia, ja kirkkoneuvosto kielsi häntä jatkamasta. Hän ei kuitenkaan totellut kieltoa. Antti Hyttisen kuoltua Antti Korhonen nou-si Liperin lestadiolaisten keskeiseksi vaikuttajaksi. Hän nautti kotiseudullaan arvostusta, ja hänen puoleensa käännettiin kuoleman lähestyessä. Korhonen kiersi saarnamatkoilla naa-puriseurakunnissa Polvijärvellä, Heinävedellä ja Kuusjär-vellä. Hän kävi puhumassa myös Nurmeksessa, Enossa, Kontiolahdella, Joensuussa ja Kaavilla.¹⁷⁸²

Korhonen, Kalle (sokea-Korhonen)

Muurari

Isä: muurari Henrik Korhonen, veli: saarnaaja August Korhonen

Kuvassa Kalle Korhonen yhdessä vaimonsa ja kahden tyttärentyttären sekä näyttelijäpoikansa Aku "Lapatossu" Korhosen kanssa

Kalle Korhonen syntyi 17.12.1857 Kuopiossa, josta muutti 6.6.1899 Käkisalmeen (asunut lasten syntymäpaikkojen perusteella vuonna 1885 Oulussa, 1888 Kuopiossa, 1890 Lappeenrannassa ja vuodesta 1892 Käkisalmissa). Avio-liiton hän solmi 1.10.1876 Sofia Tuppuraisen (14.4.1856 – 26.3.1933 Käkisalmi) kanssa. Perheeseen syntyi yksitoista lasta. Heistä Aku (Lapatossu) Korhonen (August Aleksander Korhonen 29.12.1892 Kä-kisalmi – 5.9.1960 Helsinki) oli 1930 – 1950-luvuilla koko kansan rakastama näyttelijä. Kalle Korhonen työskenteli 1880- ja 1890-luvuilla Etelä- ja Kaakkois-Suomessa radanrakennus- ja kasarmityömailla muurarina. Hän lestadiolaistui Lappeenrannan kasarmityömaalla kiven-

¹⁷⁸² LipKA. rk 1921 – 1930, s. 1627; OMA. Laestadiana 10. Ea:2; Ec:2. Olli Sallisen hst. 7.8.1951; SL 1913, 47; 10/1925, 153 – 154 (A.J.Silkelä); 7/1933, 154; 3/1947, 106 (Johannes Surakka); Mäntylä 1953, 77 – 78; Pms 36/4.9.1958 (Johannes Surakka); Raittila 1967, n:o 200; Emil Lasaroffin hst. 1992; Hilma Korhosen hst. 1992; Hilma ja Antti Korhosen hst. 12.10.1994; Ida Mertasen hst. talvella 1996; Kinnunen 1997, 78.

napalaisen Pietari Kopran välityksellä vuonna 1891. Sofia-vaimo toimi Lappeenrannan lestadiolaisten rukoushuoneen vahtimestarina perheen asuessa seudulla 1890-luvun alussa. Pian lestadiolaistumisensa jälkeen Kalle Korhonen menetti räjähdysonnettomuudessa näkönsä (lääkärintodistus 28.11.1894), muttei koskaan poikansa muistelun mukaan valittanut kohtaloaan. Saarnaajana hän aloitti 1800-luvun viimeisinä vuosina. Kalle Korhosella kerrotaan olleen erittäin hyvä muisti, joten sokeus ei juurikaan haitannut saarnatoimintaa. Hän tuli tunnetuksi narvalaisuuden levittäjänä Etelä-Suomessa 1900-luvun ensimmäisinä vuosina. Hän oli omaksunut opin saarnaaja Kaarle Teodor Lindströmin välityksellä. Kalle Korhonen luopui melko pian narvalaisuudesta palaten lestadiolaisuuden hajaannuksessa ensiksi omaksumaansa uuteenheräykseen. Korhonen liikkui tämän jälkeen arvostetuna uudenheräyksen saarnaajana Karjalassa, Pietarissa ja Pohjanmaalla. Kalle Korhonen kuoli Käkisalmissa 9.10.1931.¹⁷⁸³

Kortelainen, Veikko

Työmies, työnjohtaja

Veikko Kortelainen syntyi 29.8.1901 Juuassa pienviljelijäperheeseen. Juuasta hän muutti alle 20-vuotiaana Pohjois-Suomeen, jossa hän liikkui metsätyömailla Sodankylässä, Kittilässä, Rovaniemellä ja Kemin seudulla. Kortelainen palasi kotiseudulle 1930-luvun puolivälissä (tyttären mukaan 1940-luvulla) hoitamaan sairasta isäänsä. Nurmekseen hän muutti kirkonkirjojen mukaan 12.10.1935 Rovaniemeltä. Jonkin ajan kuluttua hän siirtyi Valtimon Ylä-Valtimolle Enso-Gutzeitin työnjohtajaksi ja sieltä samaan tehtävään Nurmekseen. Hän oli kuitenkin koko ajan kirjoilla Nurmeksessa. Avioliiton Veikko Kortelainen solmi 13.7.1947 Amanda (Mandi) Pääkkösen (28.12.1915 Valtimo – 12.10.1995 Nurmes) kanssa. Avioliitosta syntyi yksi tytär. Kortelainen lestadiolaistui Rovaniemellä ollessaan Pohjois-Suomessa metsätyönjohtajana. ”Rippi-isänä” oli ollut saarnaaja ja puukkotehtailija Janne Martiini. Saarnaajaksi hänet asetettiin pian lestadiolaistumisen jälkeen. Hän saarnasi vanhoillislestadiolaisten seuroissa varsin harvoin ja ainoastaan kotiseudullaan. Veikko Kortelainen kuoli Nurmeksessa 19.6.1975.¹⁷⁸⁴

Koskinen, Robert

Nikkari

Robert Koskinen oli syntynyt 3.10.1854 Jyväskylässä. Hän avioitui Fredrika Högbäckan (s. 28.11.1857 Jyväskylä) kanssa. Perheeseen syntyi kymmenen lasta. Jyväskylästä perhe muutti Helsinkiin, josta saavuttiin viimeistään vuonna 1889 Kymiin (Kirkonkirjojen mukaan muutto on tapahtunut 20.7.1891, mutta perheen neljäs lapsi oli syntynyt 26.10.1889 Kymissä, joten muutto Helsingistä lienee tapahtunut vähintään kaksi vuotta aikaisemmin). Kymmin seurakunnasta perhe siirtyi 1894 Kotkan seurakuntaan. Robert Koskinen oli muistokirjoituksen mukaan *Kotkan seudun varhaisimman ajan uskovaisia*. Saarnatoiminnan alkamisajankohta ei ole tiedossa, mutta hän liikkui yhdessä Adam Savolaisen ja Emil Spetsin kans-

¹⁷⁸³ OMA. Laestadiana 2. Ea:1. Saapuneet kirjeet. Kalle Rasinmäki 21.11.1908 Jämsästä; Heikki Ihalainen 28.2.1913 Enosta; HÄ 1931, 157, 171; 1/1932, 12 – 14. 2/1934, 39; Jussila 1948, 105; Kotimaan Joulu 1951 (Aku Korhonen: *Hän oli voimakas suuressa rauhassaan*; Raittila 1967, n:o 201; Kinnunen 1993, 17 – 18.

¹⁷⁸⁴ OMA: Laestadiana 1. Väinö Havaksen kok. Veikko Kortelainen 18.10.1936; JRYA. Kert. Viljo Parikka; Leena Kortelaisen puhst. 28.10.2003; NurKA. Tiedot Veikko Kortelaisesta, saatu 7.11.2003.

sa uudestiheränneiden saarnaajana Kymenlaaksossa 1900-luvun alussa. Robert Koskinen kuoli 23.12.1910.¹⁷⁸⁵

Kosonen, Juhana Alfred (Juho)

Talonomistaja, pyykkitupien vuokraaja

Vanhemmat: Juhana Kosonen ja Anna Maria Muhonen

Juho Kosonen syntyi 19.9.1877 Säämingissä Haukiniemen kylässä. Hän avioitui 30.9.1900 Maria Lovisa (Mari) Kauhasen (29.6.1881 Leppävirta – 8.11.1940 evakossa Säämingissä) kanssa. Maria Kosonen oli leppävirtalaisen saarnaaja Heikki Kauhasen sisko. Avioliitto oli lapseton. Juho Kosonen oli sairastanut isorokon ennen avioitumistaan, ilmeisesti vuonna 1898. Avioituessaan hän oli jo lestadiolainen, sillä ”puhemiehenä” oli tunnettu lestadiolaisisäntä Albin Holopainen. Saarnatoimintansa Kosonen aloitti Savonlinnan seudulla asuessaan. Kosokset muuttivat 16.11. 1908 Savonlinnaan, josta edelleen viimeistään vuoden alussa 1914 Viipuriin. Viipurissa asuessaan Kosokset myivät ja ostivat taloja Viipurin laitakaupungilla Kangasrannassa. Myöhemmin he siirtyivät asumaan Notkokatu 1:een, jossa he vuokrasivat pyykkitupia. Mari Kosonen valmisti lisäksi palasylt-tyä, jota kiersi korin kanssa myymässä torilla ja perheissä. Kun Fredrik Grels Timonen kuoli vuonna 1917, nousi Juho Kosonen Viipurin vanhoillislestadiolaisten keskeiseksi saarnamieheksi. Hänen on sanottu olleen saarnoissaan raamatullinen, mutta erittäin suorasana-ainen, jopa jyrkkä. Kuvaavaa on, ettei häntä ilmeisesti missään vaiheessa valittu vanhoillisten ja uudestiheränneiden yhteisen rauhanyhdistyksen johtokuntaan. Sen sijaan, kun vanhoillis-lestadiolaisten vuosikokouksessa vuonna 1917 valittiin Karjalaan apulähetystöimikunta, Juho Kosonen valittiin sen jäseneksi. Kososen ympärille alkoi kehittyä ilmeisesti 1920-luvun jälkipuoliskolla oma ryhmä, joka mielellään kokoontui Kososen asunnossa. Julkiseksi erimielisyydet nousivat ensimmäisen kerran Juho Kososen 50-vuotispäivillä vuonna 1927. Juho Kosonen näyttää tämänkin jälkeen nauttineen vanhoillisuuden keskusjärjestön luottamusta, koska hän liikkui lähetysmatkoilla vielä vuonna 1928. Myös haastatteluissa todetaan, ettei Kososen toiminnassa vielä 1920-luvulla ollut muusta vanhoillislestadiolaisuudesta poikkeavia piirteitä. Kun viipurilainen pastori Kustavi Lounasheimo siirtyi uudestaheräyksestä vanhoillisuuteen, näyttää kuilu Kososen kannattajien ja muiden vanhoillisten välillä kasvaneen ennen pitkää sellaiseksi, etteivät osapuolet juurikaan kokoontuneet enää samoihin seuroihin. Rauhanyhdistyksellä puhuivat seuroissa Lounasheimo ja muut vanhoilliset saarnaajat, kun taas Kosonen kannattajineen kokoontui Kososen kotona Notkokatu 1:ssä. Kun Kosonen sairastui vuonna 1937, hän kutsui luokseen Lounasheimon ja muutamat muut paikalliset vanhoillislestadiolaiset ja sopi riitansa heidän kanssaan. Juho Kosonen kuoli Viipurissa 27.10.1937.¹⁷⁸⁶

¹⁷⁸⁵ KotKA. Sukuselvitys Robert Koskisesta 13.1.1997; KymKA. Sukuselvitys Robert Koskisesta 17.1.1997; Kolk. 8/1911, 136 – 140.

¹⁷⁸⁶ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; Regina Laitisen hst 25.9.1992; Alma Parviaisen hst. 29.12.1991; Regina Laitinen: Hajatietoja Juho Alfred Kososesta; SRKA.

Kuikka, Pekka

Maanviljelijä

Kuvassa Pekka Kuikka vaimonsa Anna Piironen kanssa

Pekka Kuikka syntyi 4.5.1884 Polvijärvellä (Sotkuma n:o 37), jossa hän asui koko ikänsä. Hän avioitui 14.2.1910 Anna Piironen kanssa. Avioliitto oli lapseton. Molemmat siirtyivät Taipaleen ortodoksisesta seurakunnasta luterilaisen seurakunnan jäseniksi 30.12.1917. Pekka ja Anna Kuikan "parannuksenteon" ajankohta ei ole tiedossa, mutta lestadiolaisuus levisi Liperin Sukkulansalolta Polvijärven puolelle sen jälkeen, kun saarnaaja Antti Korhonen oli muuttanut seudulle 1889. Saarnatoimintansa Pekka Kuikka on aloittanut viimeistään 1920-luvulla. Polvijärven Mutkanvaarassa hän piti joka pyhä seuroja ja toimi lisäksi kylän pyhäkoulunopettajana. Kuikka valittiin Karjalan apulähetystoimikuntaan vuonna 1931, ja hänet katsottiin soveliaaksi kulkemaan lähetysmatkoilla Pohjanmaalta tulevien lähetysmiesten kanssa. Pekka Kuikka kärsi vaikeasta keuhkotaudista ja hänen elämänsä päättyi taudin murtamana 22.7.1934.¹⁷⁸⁷

Kukko, Juho

Työmies

Vanhemmat: talollinen Johan Kukko ja Anna Kukko

Kuva: SRKA

Juho Kukko syntyi 30.8.1873 Pyhäjärven Riiskan kylässä. Hän solmi avioliiton 27.3.1894 Maria Pärssisen (8.4.1874 Pyhäjärvi, Kahvenitsa - 13.3.1944 Käkisalmi) kanssa. Perheeseen syntyi yhdeksän lasta. Juho Kukko asui sotien jälkeen Vaasassa. Juho Kukon kirkonkirjat siirtyivät Karjalan evakkoseurakuntien lakkauttamisen seurauksena 31.12.1949 Vaasan seurakuntaan, jonka jäsenenä hän kuoli 26.4.1954. Juho Kukko lestadiolaistui yhdessä muun perheen kanssa vuonna 1888, kun perheeseen tuli pitämään seuroja kaksi lestadiolaissaarnaajaa. Juho Kukko itse aloitti saarnatoiminnan 1900-luvun alussa. Hän oli aluksi mukana Laatokan Karjalan vanhoillislestadiolaisten kirkostaeroamishankkeessa luopuen siitä kuitenkin pian. Myös 1930-luvun erimielisyyksissä Juho Kukko oli aluksi ns. rauhansanalaisten kannalla palaten jälleen pian vanhoillisuuden enemmistön linjoille. Hän oli yksi Käkisalmen ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen perustajajäsenistä. Juho Kukko ei liikkunut laajemmin saarnamatkoilla. Hän puhui Karjalassa asuessaan Käkisalmen

C:2; Juho Suikkarin hst. 7.11.1962; Vkokptk 1917, 14; SRKA. Impi Jylhän hst.23.3.1980, 13.5.1980 ja 20.5.1980; SL 7/1914, 212 - 213 (Juho Kosonen: Viipurista 10.2.1914; 12/1932, 268 - 269; 11/1938 (Ruusa Metsäkallio); 4/1941, 74 (Ruusa Metsäkallio).

¹⁷⁸⁷ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; PolKA. Henkilötiedot Pekka ja Anna Kuikasta 19.6.1996; JRYA. Apltmk 8.3.1931, § 1; 4.12.1932, § 3; Hilma Korhosen hst. 1992; Pms 26/25.6.1986 (Merja Lasaroff: Muistikuvia Outokummun kristillisyydestä).

seudulla ja sodan jälkeen Vaasassa ja sen ympäristössä. Juho Kukko kuului Vaasassa asuessaan Vaasan ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen johtokuntaan vuosina 1945 - 1954.¹⁷⁸⁸

Kultala, Heikki

Suutari, talonomistaja

Vanhemmat: uudistalollinen Henrik Kultala ja vaimonsa Kaisa Liisa

Heikki Kultala syntyi 30.8.1848 (Raittila 1967, 5.9.1848) Sievissä, josta hän muutti 1865 Kokkolaan ja edelleen Muolaaseen 13.3.1891 (Myhkyrilä n:o 2, Myhkyrilän kylänvanhin 1890-luvulla), Kuolemajärvelle 24.3.1909, Terijoelle 9.1.1914, Viipurin maaseurakuntaan 19.3.1917 ja Lappeenrantaan vuonna 1919. Käytännössä Heikki Kultala asui noin vuodesta 1870 alkaen Pietarissa, jossa hän harjoitti suutarin liikettä vuoteen 1909 saakka. Avioliiton hän solmi Pietarissa 25.9.1877 Maria Lovisa Markmanin (18.11.1856 Holstein, Saksa - 30.4.1929 Lappeenranta) kanssa. Heikki Kultala lestadiolaistui Pietariin muutettuaan 1870-luvun alkuvuosina. Hänestä tuli pian tunnetuin vaikuttaja Pietarin suuressa lestadiolaisyhteisössä. Saarnaajana hän alkoi liikkua viimeistään 1870-luvun puolivälissä. Kultala teki useita "o-pinto-" ja saarnamatkoja Pohjanmaalle ja Lappiin tavaten mm. Johan Raattamaan ja käyden kahdesti Kittilässä. Hän liikkui paljon saarnamatkoilla Inkerin maaseudulla ja Virossa. Hän otti osaa aktiivisesti Pietarin suomenkielisessä lehdistössä herätysliikkeestä käytyyn vilkkaaseen keskusteluun 1880-luvulla. Kun lestadiolaisuus hajosi 1800-luvun lopulla, liittyi Heikki Kultala uuteenheräykseen ja vuonna 1900 narvalaisuuteen. Tämän jälkeen hän kulki narvalaisuuden lähettinä muutamia vuosia Etelä-Suomen alueella. Lappeenrannassa asuessaan Heikki Kultala kuului paikalliseen uudestihäränneitten yhteisöön. Hän oli perustamassa Lappeenrannan Rauhanyhdistystä. Heikki Kultala kuoli Lappeenrannassa 31.7.1924.¹⁷⁸⁹

Kumpulainen, Aleksanteri

Levyseppämestari

Aleksanteri Kumpulainen oli syntynyt 28.1.1861 Iisalmessa. Hän asui lyhyitä aikoja Kuopiossa ja Jyväskylässä. Muuttokirjan Lappeenrantaan hän otti 28.1.1886. Kumpulainen asui tämän jälkeen Lappeenrannassa kuolemaansa 30.7.1926 saakka. Hän oli kaksi kertaa avioliitossa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi 12.8.1885 Amanda Augusta Lindellin (15.11.1863 Kuopio - 13.9.1919 Lappeenranta) kanssa. Toisen kerran hänet vihittiin 29.9.1920 Iida Variksen (19.5.1884 Rautalamppi - 31.8.1988 Turun Mikaelin seurakunta) kanssa. Aleksanteri Kumpulainen toimi saarnaajana ilmeisesti 1890-luvun alusta. Hän vuokrasi yhdessä rakennusmestari Feliks Wuorisen kanssa Lappeenrannan lestadiolaisille seurahuoneiston kaupias Wohlosen talosta vuonna 1890. Kumpulainen kävi vuonna 1896 Kittilässä ja liittyi uuteenheräykseen. Myöhemmin hän liittyi Pietarissa narvalaisuuteen tuoden sen Suomeen.

¹⁷⁸⁸ VNKA. OikMA. YRTA. Käkisalmen ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen asiakirjat; SL 1955, 236; Pms 50/1965; Kukko 1980, 222; Oiva Kieloniemen kirje 3.4.1994; Uljas 1993, 31; Niemikorpi 1993, 92 (ks. virhe).

¹⁷⁸⁹ Pietarin lehdistössä käytyä keskustelua lestadiolaisuudesta ja Heikki Kultalan osuudesta siihen ks. Pietarin Wiikko-Sanomien 15/11.4.1880; 16/18.4.1880; 17/25.4.1880; 20/16.5.1880; 21/23.5.1880; Inkeri 11/7.2.1884; 17/28.2.1884; 21/13.3.1884; 34/27.4.1884; 41/22.5.1884, 34/23.8.1885; KK 1883, 143, 146; 1884, 158; HÄ 1924, 208; Raittila 1967, n:o 214; SRKA. Typön kok. Mikko Jakola 20.7.1900 Sievistä; Erviö 1951, 124.

Hän nousi radikaalin narvalaisuuden johtajaksi ja aiheutti suuria ristiriitoja Lappeenrannan lestadiolaisten keskuudessa. Myöhemmin Kumpulaisella oli yhteyksiä monien narvalaisten tavoin helluntailiikkeeseen. Aleksanteri Kumpulainen tapasi mm. norjalaisen Thomas Barrattin tämän ensimmäisen Suomen-vierailun yhteydessä Viipurissa syksyllä 1911. Viipurilainen Aleksandra Mäkinen on kertonut Aleksanteri Kumpulaisen *menneen helluntailiikkeeseen lopullisesti, kastattaen myös itsensä*. Aleksandra Mäkisen tiedon kanssa on ristiriidassa se, että Aleksanteri Kumpulainen ei missään vaiheessa eronnut kirkosta. Hän osallistui vuonna 1920 uudenheräyksen vuosikokoukseen Oulussa käyttäen kokouksen yhteydessä puheenvuoron. Lisäksi hänen ensimmäinen vaimonsa oli SLLH:n jäsen. Toisaalta Aleksanteri Kumpulaisen nimeä ei löydy uudestiheränneiden vuonna 1922 perustaman Lappeenrannan Rauhanyhdistyksen asiakirjoista.¹⁷⁹⁰

Kurikkala, Tapani

Torppari

Tapani Kurikkala syntyi 21.8.1831 Kalajoen Rahjan kylässä, josta hän muutti Kuolemajärven Seivästölle 1.3.1885. Viimeiset vuotensa hän asui Koivistolla Kotterlahdessa. Kurikkala oli kolme kertaa avioliitossa. Ensimmäinen vaimo oli Kreetta Liisa Torvi (14.9.1827 - 26.5.1868). Toiseen avioliittoon hänet vihittiin vuonna 1872 Eeva Hukan (s. 1848) kanssa. Kolmannen kerran Kurikkala avioitui vuonna 1878 Susanna Fredriika Juhontyttären (8.11.1836 - 31.3.1885) kanssa. Tapani Kurikkalalle syntyi ensimmäisestä avioliitosta kuusi lasta. Hän oli lestadiolainen jo Kuolemajärvelle muuttaessaan. Hän toimi saarnaajana Kannaksella asuessaan Kuolemajärvellä ja Koivistolla kuolemaansa 1.11.1898 asti. "Tapani-ukkoa" on muisteltu "ankaraksi lainsaarnaajaksi".¹⁷⁹¹

Kuronen, Albin

suutari, talonomistaja

Albin Kuronen syntyi 22.3.1861 Rantasalmella. Hän muutti viimeistään 1880-luvun loppupuolella Viipurin seudulle, jossa asuinpaikka vaihteli tuomiokirkkoseurakunnan ja maa-seurakunnan (vuosina 1891 - 1897) välillä. Avioliiton hän solmi vuonna 1885 Loviisa Matkalan (9.4.1859 Kälviä - 29.9.1923 Viipurin tuomiokirkkoseurakunta) kanssa. Kuronen kuului niihin lestadiolaisyhteisön jäseniin, jotka ahkeralla työllään menestyivät myös taloudellisesti. Kuolinpesän omaisuus oli 116716 markkaa (31978€). Kuroset ostivat Viipurin Rauhanyhdistyksen rukoushuoneen vierestä talon (Niilonkatu 3/Sammonkatu 4) 21.10.1897 ja osallistuivat yhdistyksen toimintaan aktiivisesti. Yhdistyksen säilyneiden asiakirjojen perusteella Albin Kuronen ei näytä kuitenkaan olleen keskeisissä tehtävissä. Kuronen toimi jonkin verran saarnaajana Viipurissa, Kannaksella ja Etelä-Karjalassa viimeistään 1900-luvun alussa. On viitteitä siitä, että hän olisi aluksi ollut vanhoillisuuteen kuuluneiden joukossa. Viimeistään vuoden 1910 tienoilla Kuronen oli siirtynyt uuteenheräykseen. Hän osallistui Antreassa järjestettyyn uudenheräyksen ylimääräiseen kokoukseen, jossa

¹⁷⁹⁰ KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; OMA. Laestadiana 2. Bb:1; Cb:1. Vuosikokouksen 18 - 19.3.1920 yhteydessä pidetyn neuvottelukokouksen ptk ; LapKA; LKA. LprRYA (uh). Pöytäkirjat, jäsenluettelot, tilikirjat; Raittila 1967, n:o 215; Jussila 1948, 102; Kinnunen 1993, 19 - 20, 34 - 38, 94; IiKA, KemKA ja TuKR Henkilötiedot Ida Kumpulaisesta 5.1.2004.

¹⁷⁹¹ Luukka 1964a, 131, 134; Raittila 1967, n:o 218.

hän kannatti sovintoa vanhoillislestadiolaisten kanssa. Hänen vaimonsa ja lapsensa (kolme tytärtä) olivat vanhoillislestadiolaisia. Kuronen kuoli Viipurissa 20.12.1921.¹⁷⁹²

Kytö, Adam

Junamies

Adam Kytö oli syntynyt 2.3.1861 Mäntyharjulla. Hän asui 1900-luvun alkuvuosina Viipurissa, josta muutti Äyräpään Vuosalmelle 29.9.1929 eläkkeelle siirryttyään. Äyräpästä Kytöt siirtyivät 1.4.1940 Mäntyharjulle. Sieltä he muuttivat Turun tuomiokirkkoseurakuntaan, josta siirtyivät Lappeenrantaan 20.2. 1942. Avioliiton hän solmi 2.9. 1890 Maria Sofia Paldaniuksen (5.3.1868 Maaninka - 5.9.1950 Lappeenranta) kanssa. Avioliitto oli lapseton. Adam Kytö toimi uudestiheränneiden saarnaajana 1920-luvulta alkaen Viipurissa ja Äyräpäässä. Sodan jälkeen hän ei ilmeisesti saarnannut. Adam Kytö kuoli 9.11.1947 Lappeenrannassa.¹⁷⁹³

Kärki, Anton

Koneasiamies, asioitsija, rukoushuoneen vahtimestari

Anton Kärki oli syntynyt 3.7.1873 Vehkalahdella. Hän muutti perheineen 28.12.1925 Koivistolta Äyräpään Pölläkkälään ja sieltä edelleen 8.10.1932 Viipuriin. Talvisodan jälkeen Anton Kärki asettui asumaan Tampereelle. Hän solmi avioliiton 14.5.1898 Severiina Takkinen (8.1.1871 Haukivuori - 5.5.1947 Tampere) kanssa. Perhe asui ennen Kannakselle muuttoon Rantasalmella ja Savonlinnassa. Anton Kärki toimi uudenheräyksen saarnaajana vuodesta 1917 alkaen Pölläkkälässä ja Viipurissa. Saarnamatkoja hän teki uudenheräyksen lähettinä Kannakselle ja Mäntyharjulle.¹⁷⁹⁴

Kärki, Antti

Maanviljelijä

Vanhemmat: Simo Kärki ja Kaisa Lappalainen

Veljet: saarnaajat Iisakki Kärki ja Jaakko Kärki

Antti Kärki syntyi Enon Vanha-Kaltimossa 23.3.1877. Enosta hän muutti Polvijärvelle, josta palasi takaisin Enoon vuonna 4.9.1901. Hän oli avioliitossa kaksi kertaa. Ensimmäisen kerran hänet vihittiin 12.11.1900 Ida Maria Ronkaisen (22.9.1877 Kontiolahti - 10.7.1929 Eno) ja toisen kerran 27.4.1930 Hanna Matilaisen (entinen Laukkanen, 25.8.1895 Eno - 19.3.1953 Eno) kanssa. Antti Kärjen koti oli lestadiolainen. Kotiväki omaksui lestadiolaisuuden hajaannuksessa uudenheräyksen, jonka toiminnassa Antti oli mukana, päinvastoin kuin veljensä Iisakki ja Jaakko. Antti Kärki toimi suunnan paikallisena saarnaajana tehden yhden

¹⁷⁹² VNKA. OikMA. YRTA. Viipurin Rauhanyhdistyksen asiakirjat; MMA. VKA. ROA. Ec:21. 13/1922. Albin Kurosen perunkirjoitukseen liittyvät asiakirjat. (Rahan arvon 1900-luvun alkuvuosikymmeninä oli selkeästi aivan toinen kuin tänään. Esimerkiksi Albin Kurosellä oli saatavia (lähes koko myyntihinta) myymästään kaupunkitalosta 70000 markkaa (19178€). Rahanarvonkerroin ei siis kerro kovinkaan paljon todellisesta hinta- tai palkkatasosta; OMA. Laestadiana 1. Eb:1; Kolk 7/1910 (SLLH:n ylim. yl.kok. Antreassa 18 - 20.6.1910); SL 10/1923, 157.

¹⁷⁹³ MMA. LSKA. ÄyKA. I Aa:2, rk. 1926 - 1930, s. 553; I Aa: 5. rk 1931 - 1940, s. 754; OMA. Laestadiana 2. Da:2. Päätoimikunnan kirje 4.1.1917; HÄ 1926, 127; VÄ 5/1952, 73; 7 - 8/1981, 11.

¹⁷⁹⁴ MMA. LSKA. ÄyKA. I Aa:2, s. 554; I Aa:5, s. 759; OMA. Laestadiana 10. Eb:1; HÄ 1930, 133; 1931, 114; VÄ 7-8/1947, 120; 7-8/1980, 11.

saarnamatkan SLLH:n lähettinä. Matka suuntautui Heikki Ihalaisen kanssa vuonna 1916 Impilahdelle. Haastattelutiedot viittaavat siihen, ettei Antti Kärki olisi enää viimeisinä vuosinaan ollut mukana lestadiolaisuuden toiminnassa. Hänen nimensä ei esiinny esimerkiksi uudestiheränneitten Elovaaran rukoushuoneen asiakirjoissa. Antti Kärjen pojista Väinö (4.2.1905 – 27.12.1985) liittyi esikoisuuteen vuoden 1934 alussa ja asetettiin saarnaajaksi vuonna 1942. Antti Kärki kuoli Enossa 7.6.1943.¹⁷⁹⁵

Kärki, Heikki

Maanviljelijä, suntio

Vanhemmat: Matti Kärki ja Anna Pehkonen

Heikki Kärki syntyi Enossa 10.7.1895. Hän muutti 10.9.1927 Enosta Kontiolahdelle. Heikki Kärki avioitui 4.7.1927 Saimi Valpuri Hassisen (8.8.1903 Eno – 2.7.1982 Kontiolahti) kanssa. Perheeseen syntyi kuusi lasta. Kärjen vanhemmat olivat esikoislestadiolaisia. He liittyivät esikoislestadiolaisuuteen 1910-luvulla. Isä toimi esikoislestadiolaisena saarnaajana 1920-luvun alkupuolelta saakka. Myös Heikki Kärjen isovanhemmat olivat tiettävästi lestadiolaisia. Heikki Kärki perheineen siirtyi esikoisuudesta vanhoillisuuteen 1930-luvun alkuvuosiin. Saarnaajaksi hänet asettivat paikalliset vanhoillislestadiolaiset vuonna 1938. Tässä tehtävässä hän palveli vuoteen 1961 saakka, jolloin liittyminen ns. pappislinjaan katkaisi hänen saarnatoimintansa. Vanhoillislestadiolaisuuteen Heikki Kärki palasi vuonna 1987. Saarnamatkoilla Heikki Kärki liikkui kotipitäjässään Kontiolahdella ja Enossa. Hänen tiedetään käyneen puhumassa myös Outokummussa ja Joensuussa. Heikki Kärki kuoli Kontiolahdella 26.3.1991.¹⁷⁹⁶

Kärki, Iisakki

Maanviljelijä

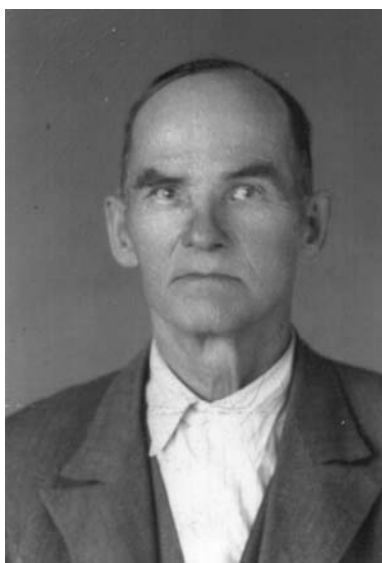
Vanhemmat: Simo Kärki ja Kaisa Lappalainen, veljet: saarnaajat Antti Kärki ja Jaakko Kärki

Iisakki Kärki syntyi Enossa 22.11.1873. Hän oli avioliitossa kaksi kertaa. Ensimmäisen liiton hän solmi 16.9.1894 Enossa Anna Ryhäsen (s. 8.11.1873 Eno – 25.1.1914 Eno) kanssa. Toisen kerran Iisakki Kärki avioitui 25.10.1914 Iida Nupposen (8.8.1891 Liperi 5.6.1932 Eno) kanssa. Iisakki Kärki kasvoi lestadiolaisessa kodissa. Kärjen kotiväki omaksui 1800- ja 1900-lukujen vaihteen hajaannuksessa uudenheräyksen. Iisakki Kärki valitsi kuitenkin toisen lestadiolaisuunnan. Hän oli perimätiedon mukaan vanhoillislestadiolaisten saarnaaja kotiseudullaan. Iisakki Kärki kuoli Enossa 23.12.1949.¹⁷⁹⁷

¹⁷⁹⁵ SLK. Saarnaajakortisto; Tiedot Kärjen suvusta; Kolk 1916, 240 – 241 (J. Savolainen: Kirje Impilahdella); Rside 2/1994, 9 – 11 (Toivo Kärki: Kivikkoisten sydämenpeltojen raivaaja); EKA. Tiedot Antti ja Hanna Kärjestä, saatu 5.1.2004.

¹⁷⁹⁶ JRYA. Tiedot Pohjois-Karjalan kristillisyyden puhujista; SLK. Tiedot Kärjen suvusta; KonKa. Tiedot Heikki Kärjestä, saatu 4.2.2004.

¹⁷⁹⁷ SLK. Tiedot Kärjen suvusta; EKA. Henkilötiedot Iisakki ja Iida Kärjestä 5.1.2004.

Kärki, Jaakko

Yrittäjä, leipuri

Vanhemmat: Simo Kärki ja Kaisa Lappalainen

Veljet: saarnaajat Antti ja Iisakki Kärki

Kuva: Niilo Kärki

Jaakko Kärki syntyi 7.9.1879 Enon Vanha-Kaltimossa, josta hän muutti 6.2.1897 Joensuuhun, sieltä edelleen Polvijärvelle, vuonna 1902 Juukaan sekä 1909 Lieksaan (kirkonkirjojen mukaan 16.1.1911), jossa hän kuoli 9.12.1941. Jaakko Kärki oli avioliitossa kaksi kertaa. Ensimmäisen liiton hän solmi Ida Maria Turusen (29.6.1875 – 10.11.1924 Lieksa) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi kaksi lasta. Toisen kerran Jaakko Kärki avioitui vuonna 1925 Anna Eskelisen (3.10.1900 Pielisjärvi – 29.11.1944 Lieksa) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi seitsemän lasta. Jaakko Kärki sai ammattiotopin lestadiolaisen leipurimestari Anders Johan Tapanisen opastuksella Joensuussa vuosina 1896 – 1902. Lieksaan muutettuaan hän harjoitti menestyksellisesti leipomoliikettä kuolemaansa saakka. Kärki kasvoi lestadiolaisessa kodissa, jossa omaksuttiin hajaannuksessa uusiheräys. Jaakko Kärjen ”uskon uudistus” tapahtui hänen muutettuaan Lieksaan. Esikoislestadiolaisena saarnaajana hän oli Lieksassa 1920-luvulta alkaen ja liikkui myöhemmin myös muualla Pohjois-Karjalassa.¹⁷⁹⁸

Kärki, Matti

Maanviljelijä

Vanhemmat: Iisakki Kärki ja Anna Kaisa Sutinen

Matti Kärki syntyi Enon Vanha-Kaltimossa 20.11.1869, josta hän muutti Novikkaan 1899. Avioliiton hän solmi 2.11.1891 Anna Pehkosen (4.4.1871 – 2.7.1945) kanssa. Liitosta syntyi kymmenen lasta. Perheen pojista Heikki Kärki (10.7.1893 – 26.3.1991) oli vanhoillislestadiolaisena saarnaajana vuosina 1938 – 1960). Matti Kärki kasvoi lestadiolaisessa kodissa, joka omaksui uudenheräyksen herätysliikkeen hajaannuksissa. Itse hän koki ”uskon uudistuksen” 1910-luvulla. Esikoislestadiolaisten saarnaajana hän toimi 1920-luvun alkupuolelta lähtien. Matti Kärki kuoli Enossa 1.9.1934.¹⁷⁹⁹

Käyhkö, Pekka

Ratavartija

Pekka Käyhkö syntyi 19.5.1874 Uukuniemellä, josta hän muutti Laukaaseen 20.3.1899. Avioliittoon hänet vihittiin 9.12.1894 Maria Lovisa Silventoisen (2.9.1873 Uukuniemi – 13.7.1928 Laukaa) kanssa. Toisen liiton hän solmi 31.12.1929 Hilja Niemisen (s. 1.7.1893 Laukaa) kanssa. Ensimmäisen liiton hän solmi 1910-luvulla Maria Lovisa Silventoisen kanssa.

¹⁷⁹⁸ SLK. Saarnaajakortisto; Tiedot Kärjen suvusta; Lieksan Lehti 111/2.10.1984; Rside 3/1991, 11.

¹⁷⁹⁹ SLK. Saarnaajakortisto; Tiedot Kärjen suvusta; Rside 3/1985, 10.

mäisestä avioliitosta syntyi kahdeksan ja toisesta kolme lasta. Käyhkö lestadiolaistui jo nuorukaisena Uukuniemel-lä. Vaimon kotitalo oli tunnettu lestadiolaisten seuratalo Uukuniemellä. On mahdollista, että Käyhkö oli saarnaajana jo Uukuniemellä asuessaan. Vanhoillilestadiolaisten lähetysmiehenä hän liikkui jo 1900-luvun alussa. Pekka Käyhkö kuoli 29.5.1935 Laukaassa.¹⁸⁰⁰

Laakko, Adam

Talollinen

Adam Laakko syntyi 13.4.1850 Savitaipaleella. Hän oli nuorukaisena Inkerinmaalla paimenena. Adam Laakko teki myöhemmin kauppamatkoja Pietariin kierrellen kotipitäjänsä taloissa myymässä Pietarista ostamia tuotteita. Adam Laakko lestadiolaistui Pietarin-matkan yhteydessä. Hän toi lestadiolaisuuden Savitaipaleelle tavaroita kaupatessaan. Viipurilaiset Grels Timonen ja Emanuel Välikangas kävivät Laakon tilalla pitämässä seuroja 1884 ennen kohtalokasta Välikankaan ampumistapausta. Laakko toimi puhujana Savitaipaleella 1890-luvulta alkaen, ja hänen kerrotaan käyneen saarnamatkoilla Vaasassa asti. Herätysliikkeen suuressa hajaannuksessa Adam Laakko liittyi uuteenheräykseen. Hänen elämänsä päättyi hukkumisonnettomuuteen 7.8.1931 Savitaipaleella.¹⁸⁰¹

Lauri, Kaarle Albert

Rovasti

Vanhemmat: talollinen Heikki Lauri ja Anna Rahtu

Kaarle Albert Lauri syntyi 10.3.1865 Turtolassa. Avioliittoon hänet vihittiin 27.2.1898 Emma Montellin (31.12.1868 Ruotsin Ylitornio - 30.6.1945) kanssa. Lauri vihittiin papiksi Porvoossa 12.6.1890. Tämän jälkeen hän toimi kappalaisen apulaisena Mäntyharjulla, josta siirtyi 12.2.1891 kappalaisen apulaiseksi Kangasniemelle, 3.9.1891 samaan tehtävään Mäntyharjulle, josta 12.5.1892 kirkkoherran apulaiseksi Rantasalmelle, jossa hänet nimettiin seurakunnan v.t. kirkkoherraksi 23.1.1896. Lauri siirtyi vt. kirkkoherraksi Kangasniemelle 1.7.1897, sieltä vt. kirkkoherraksi Savitaipaleelle 17.3.1898, josta pitäjänapulaiseksi Rääkkylään 2.9.1898 (astui virkaan 1.5.1901). Rääkkylän pitäjänapulaisena K.A. Lauri oli vuodet 1901 - 1910. Padasjoen kirkkoherrana hän toimi vuodet 1910 - 1942. Kaarle Albert Lauri syntyi lestadiolaiseen kotiin. Opiskeluaikanaan hän esiintyi saarnaajana lestadiolaisseuroissa. Liikkeen hajaannuksessa hän ei selkeästi asettunut minkään lestadiolaisryhmän puolelle. Eniten yhteyksiä hänellä oli aluksi uuteenheräykseen ja varsinkin saarnaaja Karl Wilkmanin perheeseen. K. A. Lauri kirjoitti saarnaaja Karl Vilkmannin elämäkerran. Lauri osallistui joihinkin uudenheräyksen saarnaajien ja pappien kokouksiin. 1930-luvulla hänellä näyttää olleen yhteys lähinnä vanhoillisuuteen. Hän toimi mm. vanhoillilestadiolaisten pappien veljeskokouksen isäntänä. Laurilla oli hyvät suhteet myös kotiseurakuntansa vahvaan esikoislestadiolaisten yhteisöön. Kaarle Albert Lauri kuoli 20.8.1942 Padasjoella.¹⁸⁰²

¹⁸⁰⁰ UuKA. I Aa:14, s. 689; Ba:1. mk. n:o 19/1899; OMA. Laestadiana 10. Eb:1; SL 1935, 203; Pms 21/1971.

¹⁸⁰¹ SavKA; Oiva Laakon hst. 25.9.1992; RSide 4/1980, 12; Luukka 1964a, 161; HÄ 9/1931, 142.

¹⁸⁰² Neovius 1908, 56; HÄ 3/1922, 38 - 61 (Pöytäkirja tehty lestadiolaisen uudenheräyksen saarnamiesten ja pappien kokouksessa Helsingissä 8 - 12.11.1921); Raittila 1967, n:ot 617 ja 618; JTA. Märta Miettisen puhst. 19.4.1982.

Lehtonen, Tuomas

Tuomas Lehtonen syntyi 28.11.1868. Hän avioitui 24.11.1895 Katri Huppusen (1.1.1870 Räsälä – 25.3.1949 Virolahti) kanssa. Avioliitosta syntyi kaksi lasta. Lehtonen kuului lestadiolaisuuteen nuoruudestaan saakka. Perheen kodista Äyräpään Pölläkkälässä tuli paikkakunnan lestadiolaisten keskeinen seurapaikka. 1900-luvun alussa Lehtonen liittyi ilmeisesti esikoisuuteen. 1920-luvun puolivälissä hän yhdessä kymmenkunnan muun Pölläkkälän seudun lestadiolaisen kanssa siirtyi uuteenheräykseen. SLLH:n asiamiehenä hän oli vuodesta 1926 alkaen. Tuomas Lehtonen toimi kotiseudullaan jossakin määrin myös saarnaajana.¹⁸⁰³

Leskinen, Johannes (Juho)

Portinvartija, työmies

Kuva: SRKA

Juho Leskinen oli syntynyt 4.1.1872 Rääkkylässä, josta hän muutti Joensuuhun ja sieltä edelleen Värtsilään n. vuonna 1908. Ensimmäisen avioliittonsa Leskinen solmi samana vuonna Ida Niirasen kanssa. Aviopuolison kuoltua vuonna 1916 Juho Leskinen solmi uuden avioliiton 18.12.1916 Vilhelmiina Laasosen kanssa. Leskinen jäi toisen kerran leskeksi 7.10.1930. Hän kiersi 1920-luvulta alkaen SRK:n lähetysmatkoilla Pohjois-Karjalassa ja Laatokan Karjalassa. Hän oli myös "vakituinen" puhuja paikallisissa isoissa seuroissa Joensuussa, Liperissä, Viinijärvellä ja Sortavalassa.

Kun Värtsilään perustettiin vuonna 1925 rauhanyhdistystä, pidettiin perustava kokous Juho Leskisen asunnossa. Hänet valittiin Värtsilänkylän ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen puheenjohtajaksi, ja siinä tehtävässä hän toimi kymmenien vuosien ajan. Leskinen kuului vuodesta 1931 alkaen Karjalan apulähetystoimikuntaan ja hän organisoi lähetysmatkoja ennen kaikkea kotiseudulle ja Laatokan Karjalaan. Hän kirjoitti usein *Siionin Lähetys*-lehden hartauskirjoituksia ja kertoi kotiseutunsa kuulumisista. Talvisodan seurauksena Juho Leskisen koti jäi luovutetulle alueelle, ja hän muutti Outokumpuun asumaan niin ikään Värtsilästä muuttaneen Mikko Piironen asuntoon. Leskinen toimi Outokummun vanhoillislestadiolaisten saarnaajana vuosina 1940 - 1945. Hän oli koko ajan kirjoilla kuitenkin Värtsilän seurakunnassa. Juho Leskisen on muisteltu olleen *harvapuheinen, hieno mies, tosi uskova*. Vuoden 1945 lopulla Leskinen muutti kotiseudulle Tohmajärven Uuteen-Värtsilään. Siellä hänen elämänsä päättyi 13.1.1953.¹⁸⁰⁴

Lindström, Kaarle Teodor

Suutari, jalkinetyöntekijä, kirjanpitäjä, kassanhoitaja, talonomistaja

Kaarle Teodor Lindström syntyi 7.10.1857 Limingassa, josta hän muutti Ouluun 2.3.1874 ja edelleen Pietariin (muuttokirja otettu 1879 ja esitetty 21.3.1881 Pyhän Maria srk:ssa). Pieta-

¹⁸⁰³ OMA. Laestadiana 2. Ba:1; HÄ 4/1938; VÄ 5/1949, 78.

¹⁸⁰⁴ SL 11/1930, 251; SL 12/1930, 266; SL 2/1953; SRKA. C:2; JRYA. Apltmk. 1930-1949; OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945; VNKA. OikMA. YRTA. Värtsilänkylän ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen asiakirjat; Sirkka ja Kauko Tieranan hst. 30-31.7.1996; Kaarina Kontkasan hst. 30.7.1996; Juho Leskisen kirjoituksia mm. SL 3/1921, 44-45; 6/1923, 94-95; 3/1924, 38; 1/1930, 24.

rista Lindström muutti Espooseen 1891 ja 20.10.1905 Viipuriin. Hän lestadiolaistui Oulussa vuonna 1879. Saarnaajana hän toimi 1880-luvun alusta Pietarissa. Täällä Lindström yhdessä Heikki Kultalan kanssa osallistui vilkkaaseen lehtipolemiikkiin kaupungin suomalaisessa lehdistössä. Sanomalehtikirjoitusten perusteella hänellä näyttää olleen laaja yleissivistys. Lindström osallistui vuodenvaihteessa 1888 – 1889 Helsingissä pidettyyn lestadiolaissaarnaajien kokoukseen. Hän teki kaksi ”opintomatkaa” Kittilään, toisen 1887 – 1888 ja toisen 1894 – 1895. Lindström omaksui aluksi uudenheräyksen, mutta liittyi narvalaisuuteen sen saavuttua Pietariin. Hän nousi narvalaisuuden maltillisen haaran johtajaksi. Lindström piti yllä narvalaisten kodeissa kokoontunutta pientä ystäväpiiriä Viipurissa kuolemaansa 2.3.1917 saakka.¹⁸⁰⁵

Loponen, Taavetti (David)

Työmies

Vanhemmat: torppari Henrik Loponen ja Maria Korpelainen

Taavetti Loponen syntyi Raudun Sirkeensaareessa 9.9.1865. Terijoelle hän muutti Raudusta vuonna 1925. Terijoen kirkonkirjojen mukaan hän ei koskaan ollut avioliitossa. Taavetti Loponen tunnettiin uudenheräyksen saarnaajana Pietarissa, Inkerinmaalla sekä Etelä- ja Kaakois-Suomessa. Taavetti Loponen kuoli 10.4.1926 Terijoella keuhkotautiin.¹⁸⁰⁶

Lounasheimo (ent. Lindeberg), Kustaa (Kustavi)

Adolf

Rovasti

Vanhemmat: suutari Gustaf Lindeberg ja Vilhelmina Elisabet Markman.

Kuva: SRKA

Kustavi Lounasheimon koti oli lestadiolainen. Isä Gustaf Lindeberg oli ollut suutarinopissa Saksassa, jossa tapasi saksalaista syntyperää olevan vaimonsa. Kustavi Lounasheimo oli syntynyt Viipurissa 2.9.1882, josta hän muutti Helsinkiin 5.9.1912. Helsingistä (eteläinen suomalainen seurakunta) hän muutti perheineen 16.11.1914 Pieksämäelle, josta takaisin Helsinkiin. Muutto Viipuriin lienee tapahtunut vuonna 1920. Avioliittoon hänet vihittiin Thyra Merikallion (alkuaan Hellman, 22.7.1885 Oulu – 5.4.1968 Helsinki (Hämeenlinna)) kanssa. Ylioppilaaksi Lounasheimo tuli Viipurin lyseosta 1903, filosofian kandidaatiksi 1913, teologisen erotutkinnon hän suoritti 1913. Kustavi Lounasheimo toimi Pieksämäen yhteiskoulun johtajana ja uskonnon sekä kirkkohistorian opettajana 1913 – 1915, Jaakkimassa ylimääräisenä pappina 1915 – 1920, Viipurin kaupungin toisena ja myöhem-

¹⁸⁰⁵ KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; SKHSA. HKE. Erland Rantasen muistelmat; KK 1883, 146; SS 1889, 153; Johansson 1893, 186; Kolk 1917, 144; Havas 1927, 81; Erviö 1936, 87; HÄ 1940, 133; Virkkala 1945, 113 – 121; Jussila 1948, 100 – 104; Raittila 1967, n:o 253. Kaarle Teodor Lindströmin osallistumisesta sanomalehti-polemiikkiin, ks. Inkeri 26/25.6.1885; 28/12.7.1885; 29/19.7.1885 37/13.9.1885; 10/6.3.1887; 16/17.4.1887; 19/8.5.1887; 21/22.5.1887; 23/5.6.1887.

¹⁸⁰⁶ MMA. LSKA. TerKA. I Aa:3, s. 396; I F:1; HÄ 8/1928, 116.

min ensimmäisenä esikaupunkipappina 1920 – 1932, Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan virallisena apulaisena 1932 – 1948. Lounasheimo oli myös lehtimies. Hän oli 1910-luvulla Kotimaa-lehden aputoimittaja ja heinäkuun alusta 1919 vuoden loppuun lehden toimitussihteeri. Lisäksi hän oli Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan Seurakuntaviestilehden toimittajana. Kustavi Lounasheimo oli myös pedagogi, sillä hän oli Viipurin reali-, maanviljelys- ja kauppalyseossa uskonnon ja kirkkohistorian opettajana 1920 – 1940 ja koulun varajohtajana 1924 – 1939. Talvisodan aikana Kustavi Lounasheimo muutti Helsinkiin, jossa hoiti evakkoseurakuntaansa. Lounasheimo oli herätysliikkeen toiminnassa mukana koko ikänsä. Hän liittyi lestadiolaisuuden hajaannuksessa useiden vuosien epäselvän vaiheen jälkeen uuteenheräykseen 1910-luvulla. Hän oli keskeisiä vaikuttajia uudessaheräyksessä toimien suunnan lehden *Huutavan Äänen* toimittajana vuosina 1925 – 1926. Vuonna 1923 hän teki lähetysmatkan uudenheräyksen lähettinä saarnaaja Emil Spetsin kanssa. Toisen matkan Amerikkaan hän teki jälleen Emil Spetsin kanssa vuosina 1927 – 1928. Lounasheimo siirtyi 1930-luvun alussa uudestaheräyksestä vanhoillislestadiolaisuuteen. Kustavi Lounasheimon radiohartauspuheista on vuonna 1949 ilmestynyt SRK:n kustantamana kirja *Ravitse meitä aamuin armollasi* sekä Kuvan ja Sanan kustantamana kaksi runokirjaa: *Avattu veräjä* (1950) sekä *Kylväjän päivä* (1953). Viipurissa asuessaan Lounasheimo oli mukana seurakunnan luottamustehtävissä. Hän oli tuomiokirkkoseurakunnan kirkkovaltuuston jäsen vuosina 1932 – 1940. Kustavi Lounasheimo kuoli Helsingissä 5.1.1948 Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan jäsenenä.¹⁸⁰⁷

Majlander, Olavi Enok

Huoltopäällikkö, kansanedustaja

Vanhemmat: maataloustyönjohtaja Oskar Enok Majlander ja Amanda Wivika Wesslin. Olavi Majlander oli syntynyt 10.7.1916 Iitissä. Hän asui ennen vuonna 1935 tapahtunutta Viipuriin muuttoaan jonkin aikaa Porissa. Täällä hän 16-vuotiaana nuorukaisena teki parannuksen Matti Sorsan ja Martti Miettisen pitämässä seuroissa. Olavi Majlander oli kaksi kertaa avioliitossa. Ensimmäinen aviopuoliso oli Maija-Liisa Vanne vuodesta 1935 vuoteen 1941. Avioliiton päätyttyä eroon Majlander avioitui samana vuonna Laina Kerttu Seppäsen kanssa. Avioliitosta syntyi kolme lasta. Majlander valittiin eduskuntaan Helsingin vaalipiiristä vuonna 1975 Kristillisen Liiton kansanedustajaksi. Lisäksi hän oli vuoden 1978 presidentinvaalien valitsijamies. Kristillisen Liiton puheenjohtajana hän toimi vuosina 1970 – 1973. Hän oli myös Kristillisen Liiton Helsingin piirin puheenjohtaja sekä Helsingin kaupunginvaltuutettu ja Helsingin evankelisluterilaisen kansanlähetyksen johtokunnan jäsen. Olavi Majlander oli aktiivisesti mukana Suomen Gideonit r.y:n toiminnassa. Hän toimi 1930-luvun lopulla jonkin verran uudenheräyksen saarnaajana Viipurissa. Sodan jälkeen hän saarnasi aika ajoin uudestihäeränneiden tilaisuuksissa Helsingissä. Lisäksi hän oli lestadiolaisen

¹⁸⁰⁷ MMA. LSKA. Viipurin tmksrKA. II Cc:1; II Cc:3; HÄ 4/1924, 59 – 61; SL 1/1948; Ruuth 1949, 152; Viipurin suomalainen lyseo 1874 – 1940, 241; SRKA. Impi Jylhän hst. 23.3.1980, 13.5.1980 ja 20.5.1980; Lempiäinen 1988, 274; Regina Laitisen hst. 29.2.1992; Irja Junttilan kirje 1.10.2003; Eeva Kujanpään puhhst. 3.10.2003.

uudenheräyksen ylioppilaskodin pitkäaikainen sihteeri. Majlander kuoli 3.10.1978, kun eduskunnan puolustusvaliokunnan jäseniä kuljettanut lentokone putosi Siilinjärvellä.¹⁸⁰⁸

Mannerheimo (alkuaan Pettersson), Emil, Arvid

Kauppias, johtaja

Vanhemmat: maalarimestari, saarnaaja Juho Heikki Mannerheimo (entinen Pettersson) ja Kustaava Samuelintytär

Emil Mannerheimo syntyi 19.8.1878 Tammelassa. Hän avioitui 14.10.1900 viipurilaisen lestadiolaisperheen tyttären Matilda Kajanderin (11.3. 1879 Viipuri – 24.1.1955 Joensuu) kanssa. Mannerheimot muuttivat Helsingistä Joensuuhun 21.10.1901. Mannerheimo oli uudestiheränneiden hallinnoiman Joensuun Rauhanyhdistyksen johtokunnassa keskeinen vaikuttaja vuosikymmeniä. Hän liittyi yhdistyksen jäseneksi vuonna 1909, jolloin hänet valittiin sen johtokuntaan. Tässä vaiheessa Joensuun Rauhanyhdistys oli vielä uudestiheränneiden ja vanhoillisten yhteishallinnassa. Mannerheimosta tuli yhdistyksen sihteeri ensimmäisessä johtokunnan kokouksessa. Tässä tehtävässä hän oli vuoteen 1919, jolloin hänestä tuli Joensuun Rauhanyhdistyksen puheenjohtaja vuosiksi 1919 – 1921. Emil Mannerheimon ollessa puheenjohtajana yhdistys kieltäytyi ottamasta uusia vanhoillislestadiolaisia jäsenikseen ja erotti lähes kaikki entisetkin. Uudestaan Emil Mannerheimo valittiin yhdistyksen puheenjohtajaksi 1929, jossa tehtävässä hän oli vuoteen 1940 saakka. Uudestiheränneiden saarnaajana hän toimi 1920-luvulta alkaen liikkuen saarnamatkoilla Pohjois-Karjalassa. Emil Mannerheimo valittiin lukuisia kertoja Joensuun kaupunginvaltuustoon. Hän oli valtuutettuna 1915, 1917 – 1918, 1920 – 1922, 1931- 1933 sekä 1934 – 1936. Mannerheimo oli vaaleissa ehdokkaana erilaisilla porvarillisilla yhteislistoilla. Vuonna 1933 lista oli nimetty Raittius- ja seurakuntaväen listaksi. Emil Mannerheimo kuoli Joensuussa 23.9.1940.¹⁸⁰⁹

Marila, Aatami

Torppari

Vanhemmat: talollinen Johan Marila ja Maria Poskiparta

Aatami Marila (nimi esiintyy myös Marilainen) on syntynyt 2.4.1854 Räisälässä. Hän avioitui 7.11.1875 Helena Pekin (s. 12.5.1852 Räisälässä) kanssa. Perheeseen syntyi kaksi tytärtä. Muistokirjoituksessa *Kolkuttaja*-lehdessä vuonna 1914 mainitaan, että Aatami Marilainen oli ensimmäisiä niiden joukossa, jotka 30 vuotta aikaisemmin liittyivät Räisälässä lestadiolaisuuteen. Hän toimi myös paikallisena saarnaajana: *Seuratilaisuuksissakin toi Aatami ajatuksensa muutamalla sanalla vaihetuspöydälle*. Aatami Marila kuoli 14.3.1914 Räisälässä.¹⁸¹⁰

Martikainen, Wilho (Wille)

Työmies, renki

Wilho Martikainen syntyi Kiteellä vuonna 1860. Avioliittoon hänet vihittiin Kaukolassa 31.10.1886 Maria Jäppisen (s. 8.10.1849 Ilmee, vuonna 1877 kuolleen Paavo Torvisen leski) kanssa. Avioliittoa solmiessaan Martikainen asui Kaukolan Monittulan kylässä. Kaukolasta

¹⁸⁰⁸ Laestadiana 10. Eb:1; VÄ 11/1978, 7 – 8; EA. Erikoiskokoelmat. Suomen kansanedustajat 1907 – 1982. Matrikkeliä käsikirjoitusaineisto.

¹⁸⁰⁹ JRYA (uh). Pöytäkirjat 1900 – 1940; JKA. Pekka Kupiaisen 22.9.2003 lähettämät tiedot Emil Mannerheimon luottamustehtävistä; Sutinen 1993, 20.

¹⁸¹⁰ MMA. LSKA. Räisälä KA. I F:1; Aa: 28, s. 433; Kolk 11/1914, 219 – 220.

Martikaiset muuttivat (26.11. - 3.12.1920) Käkisalmen kaupunkiin, jossa Wilho Martikainen menehtyi 13.8. 1926. Saarnaajana Martikainen tuli tunnetuksi liikkeessaan uudenheräyksen lähettinä Kannaksella yhdessä August Pohjolaisen ja Heikki Ihalaisen kanssa 1910- ja 1920-luvuilla. Ensimmäinen maininta saarnaamisesta löytyy vuodelta 1911.¹⁸¹¹

Marttala, Aapo (Abraham)

Puuseppä, työmies

Aapo Marttala syntyi 8.5.1850 Haapavedelle. Hän oleskeli vuodesta 1870 lähtien poissa koptitajästään. Hän muutti Viipuriin 21.3.1880. Viipurista Marttala siirtyi maaseurakunnan puolelle 28.12.1895 ja takaisin Viipurin kaupunkiin 15.2.1899, edelleen maaseurakuntaan 1906 ja takaisin kaupunkiin 1919. Avioliiton hän solmi 7.8.1881 Agnetta Reinikaisen (5.8. 1848 Leppävirta - 3.11.1919) kanssa. Avioliitosta syntyi yksi tytär, joka menehtyi viisikuisena. Aapo Marttala oli mahdollisesti saarnaaja Viipuriin muuttaessaan, sillä hän saarnasi Viipurin seudulla 1880-alusta alkaen. Marttala osallistui Helsingissä vuodenvaihteessa 1888 - 1889 pidettyyn saarnaajien kokoukseen. Hän kävi monien eteläisen Suomen saarnaajien tavoin Kittilässä 1890-luvulla ”kristillisyyttä oppimassa” liittyen uuteenheräykseen. Aapo Marttala luopui kuitenkin varsin pian uudestaheräyksestä. Kun esikoislestadiolaiset saarnaajat saapuivat Ruotsin Lapista vuonna 1902 Marttala liittyi heihin. Hänestä tuli yksi johtavista esikoissaarnaajista. Kun Viipurin esikoiset perustivat Kiinteistöosakeyhtiö Valon rukoushuoneen hallinnointia varten, kuului Marttala sen perustajajäseniin. Hänet valittiin kiinteistöyhtiön hallitukseen vuosina 1911 - 1919. Aapo Marttala kuoli Viipurissa 26.7.1925.¹⁸¹²

Matikainen, Matti

talollinen, työmies

Matti Matikainen oli syntynyt Uukuniemellä 4.7.1851. Hän asui Uukuniemen Niukkalan kylässä (Niukkala n:o 7), josta muutti vuoden 1908 lopulla (muuttokirja otettu Uukuniemellä 7.12.1908 ja esitetty Viipurin maaseurakunnassa 4.1.1909) perheineen Viipuriin. Matti Matikainen oli avioliitossa kaikkiaan neljä kertaa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi 12.4.1874 Anna Cathrin Tiaisen (26.11.1852 Uukuniemi-5.9.1876 Uukuniemi) kanssa. Toiseen avioliittoon hänet vihittiin 21.4.1885 Helena Kristina Kainulaisen (31.8.1862 Uukuniemi - 6.2.1888 Uukuniemi) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi kaksi lasta. Kolmas avioituminen tapahtui 9.9.1888 Amalia Djerffin (s. 15.1.1860 Uukuniemi - 8.8.1893 Uukuniemi) kanssa. Avioliitosta syntyi kolme lasta. Neljännen avioliiton Matti Matikainen solmi 25.2.1894 Helena Kin-

¹⁸¹¹ MMA. LSKA. KauKA. I Aa:18. rk.1890 - 1899, s. 467, 569; I Aa: 21. rk 1900 - 1909, s. 667; I Aa: 24. rk. 1910 - 1919, s. 897; KäKA. I Aa:15, s. 186; I F:6. Kuolleet ja haudatut 1884 - 1931; OMA. Laestadiana 2. Ea:2. August Pohjolainen 28.12.1911; Ea:3. August Pohjolainen 24.2.1913; HÄ 11/1927 (August Pohjolainen)

¹⁸¹² SS 1889, 153; VKA. ROA. Ec:18. 107/1919, Agnetta Marttalan perunkirjoitusasiakirjat. Perunkirjoituksessa pesän omaisuuden arvoksi saatiin 12165 markkaa (4061€), josta Kiinteistöosakeyhtiö Valon osakkeita 1000 markan (334€) arvosta; Raittila 1967, n:o 275; SLK. Muistiinpanot kaupparekisteristä (Kiinteistöosakeyhtiö Valo); VLKYJ 1972, 244 - 245.

nusen (22.3.1859 Uukuniemi – 16.11.1933 Liperi) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi neljä lasta. Matikainen lestadiolaistui 1880-luvulla. Saarnaajana hänet tunnettiin kotiseudullaan viimeistään vuodesta 1890 alkaen. Tällöin häntä kiellettiin *kokousten pidosta ja opettajana esiintymisestä*. Hänen toimimisestaan saarnaajana myös Viipurissa ei ole tietoja. Matti Matikainen kuoli Viipurissa 13.5.1920.¹⁸¹³

Matilainen, Vilho (Ville)

Aliupseeri, kauppias, ratamestari

Vilho Matilainen syntyi 10.1.1838 Rautalammella, josta hän muutti Tuusulaan, edelleen 1868 Orimattilaan, sieltä 31.3.1876 Hollolan Lahteen, Messukylään 9.2.1884, Lappeenrantaan 4.8.1884, 27.10.1885 Orivedelle, 7.6.1890 Kymiin, Jaakkimaan 8.4.1895 ja Kurkijoen Elisenvaaraan 4.1. 1901. Matilainen oleskeli vuosien 1900 – 1903 tienoilla myös Kuopiossa. Avioliiton hän solmi 13.6.1864 Maria Matilda Koreniuksen (7.5.1847 Orimattila – 28.5.1899 Kuopio) kanssa. Vilho Matilainen toimi radanrakennustyömailla rakennusmestarina. Hän lestadiolaistui noin vuonna 1887 jouduttuaan työmaillaan kosketuksiin lestadiolaisuuden kanssa. Saarnamatkoilla hän liikkui 1890-luvulta alkaen. Saarnatoiminta liittyi usein radanrakennustyömaiden yhteyteen. Hajaannuksen jälkeen Vilho Matilaisesta tuli keskeinen vanhoillisten vaikuttaja Karjalassa. Hän liikkui Karjalan ja Savon lisäksi Satakunnassa ja Uudellamaalla. Perhe rakensi Elisenvaaran Kivikkömäkeen seuratuvan, jonne alueen lestadiolaiset kokoontuivat useita kertoja vuodessa isoihin seuroihin. Vanhoillislestadiolaisuuden vuosikokousseuroissa Matilainen saarnasi vuonna 1908. Hän osallistui Isak Rovon kanssa Pohjois-Savon ja Laatokan Karjalan separaatiohankkeen selvittelyyn vuosina 1907 – 1908. Vilho Matilainen kuoli 21.9.1913 Kurkijoella.¹⁸¹⁴

Mielonen, Iisakki

Kirvesmies, pientilallinen

Iisakki Mielonen syntyi 13.11.1903 Enon Honkalahdessa, josta muutti Ukkolaan ja vuonna 1946 Louhiojalle. Avioliiton hän solmi 16.6.1928 Martta Honkasen (s. 20.3.1902 Eno – 30.10.1975 Eno) kanssa. Mielosen koti oli lestadiolainen. Itse hän liittyi lestadiolaisuuteen vuosien 1928 – 1929 aikana. Saarnatoiminta alkoi vuonna 1933, ensin Enossa ja sen lähiympäristössä. Sotavuosien jälkeen Mielonen liikkui lähetysmatkoilla koko Suomen alueella. Hänestä tuli Suomen esikoisuuden merkittävimpiä saarnaajia. Mielonen kuoli 3.2.1975 Enossa.¹⁸¹⁵

Miettinen, Erkki Juhana

Lasitehtaan työmies, työnjohtaja, kauppias

Erkki Miettinen syntyi 15.1.1841 Tuusniemellä. Hän muutti noin 19-vuotiaana Venäjälle (muuttokirja otettu ensimmäisen kerran 31.8.1860), jossa oleskeli Sisä-Venäjällä, Siperiassa

¹⁸¹³ UuKA, Aa:13. rk. 1890 – 1899, s. 433, 435; Aa:15 rk. 1900 – 1909, s. 469; I Ba:1; MMA. LSKA. Viipurin msrKA. I Aa:35. rk. 1898 –1909, s. 39; rk. 1910 – 1919, s. 436; SL 3/1934, 50; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Pirkko Matikaisen 30.12.2003 antamat tiedot Matti Matikaisesta ja hänen perheestään.

¹⁸¹⁴ AS. 1900, 88; SL 3/1913, 47 – 51; 11/1913, 328; Pms 1/1955; 23/1957; SRKA. Typön kok. K.A.Alm Porista 15.4.1903; A.J.Hokkanen 29.11.1907 Kaukolan Ojajärveltä; Matti Berg 16.5.1908 Uukuniemen Latvasyrjästä; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Raittila 1967, 280; Vuonokari 1974, 139.

¹⁸¹⁵ SLK. Saarnaajakortisto; Rside 3/1985, 10.

ja Pietarissa noin 20 vuotta. Miettinen muutti Miehikkälään 10.11.1882 Kalliokosken lasitehtaalle (muuttokirja otettu Tuusniemeltä 18.10.1882) ja edelleen 20.3.1886 Kymiin (Kotkaan). Kotkasta Erkki Miettinen muutti Valkealaan (Kouvola) 20.11.1905, jossa hän kuoli 9.11.1911. Avioliiton Erkki Miettinen solmi 1860-luvulla Venäjällä Kristiina Katariina Pitkäsen (14.2. 1844 Tuusniemi, oleskeli Venäjällä vuodesta 1861 alkaen, k. 5.3.1906 Kouvola) kanssa. Perheeseen syntyi kaksi lasta. Erkki Miettinen lestadiolaistui Pietarissa asuessaan 1870-luvulla. Palatessaan kotiseudulle Tuusniemelle (mahdollisesti vuonna 1882) hän piti yleisen raamatunselityksen, johon saapui paljon kuulijoita. Jotkut heistä, kuten Miettisen vanhemmat, liittyivät tällöin lestadiolaisuuteen. Lestadiolaisena saarnaajana hänet tunnettiin Kymenlaaksossa vuodesta 1884 alkaen. Miettisen kerrotaan tuoneen lestadiolaisuuden Kotkaan. Hän osallistui vuodenvaihteessa 1888 - 1889 lestadiolaissaarnaajien kokoukseen Helsingissä. Erkki Miettinen liittyi lestadiolaisuuden hajaannuksessa uuteenheräykseen.¹⁸¹⁶

Mikkola, Juho Erkki

Renki, puuseppä

Juho Mikkola syntyi 24.12.1851 Alajärvellä. Hän muutti vuonna 1868 Vimpeliin ja sieltä Lappajärven Savonkylän Olliin 29.1.1871. Mikkola asui vuosina 1875 - 1876, 1877 ja 1882 - 1903 Pietarissa. (Ottanut muuttotodistuksen Lappajärveltä Pietariin 24.4.1882). Pietarista Mikkola muutti Terijoen Kuokkalaan vuonna 1902. Sieltä edelleen Joensuuhun vuonna 1922 (muuttokirja Lappajärveltä Joensuuhun 10.12.1925). Joensuusta Mikkola muutti 14.1.1931 Kouvolaan. Hän avioitui 4.10.1873 Liisa Karvalan (13.9.1848 Lappajärvi - 2.2.1928 Joensuu) kanssa. Avioliitto oli lapseton. Juho Mikkola lestadiolaistui käydessään Lappajärvellä Pietarissa asuessaan vuonna 1877. Saarnaajana hän liikkui seuraavana vuonna sekä kotiseudullaan että Pietarissa. Mikkola nousi 1800-luvun lopulla Pietarin johtavaksi saarnaajaksi. Hänen vaikutuksensa oli tuntuva Kannaksen lestadiolaisuudessa. Samoin hänellä oli merkittävä panos liikkeen leviämisessä venäläisten keskuuteen 1890-luvun lopulla. Liikkeen hajaannuksessa Mikkola liittyi uuteenheräykseen, jonka johtavia saarnaajia hänestä tuli. SLLH:n johtokuntaan hän kuului vuosina 1914 - 1923. Kun Oulussa pidettiin vuonna 1911 lestadiolaisryhmien sovintokokous, valittiin Mikkola kokoukseen uudenheräyksen edustajaksi. Hän kuoli 27.5. 1936 Kouvola.¹⁸¹⁷

Mustonen, Antti

Maanviljelijä

Vanhemmat: Heikki Mustonen ja Tiina Liisa Nevalainen.

Kuva: Raakel Väänänen

Antti Mustonen on syntynyt 6.6.1896 Kontiolahden Romp-

¹⁸¹⁶ KK 1885, 152; SS 1889, 153; Kolk 5/1907, 70 - 74; 1912, 335 - 337; HÄ 1935, 156; Raittila 1967, n:o 284; TuusKA. rk. 1854 - 1863, s. 32; Vuollo 2003, 9 - 11.

¹⁸¹⁷ Raittila 1967, n:o 289; HÄ 1928, 62; 1936, 93, 96, 101, 132, 133; Jussila 1948, 100; Ns. Venäjän vanhojen uskovaisten ryhmästä. 1.7.1995.

palassa, josta hän muutti Muuruvedelle 3.5.1926 kunnalliskodin maatilán hoitajaksi ja sieltä samaan tehtävään Kuhmoon. Kuhmosta hän palasi perheineen takaisin Kontiolahdelle 11.3.1931. Perimätiedon mukaan hän osti maatilán Kontiolahden Paiholasta vuonna 1930. Mustonen solmi avioliiton vuonna 1926 Muuruvedellä Tilda Muonan (omaa sukua Tuovinen, 7.1.1894 Maaninka – 5.2.1972 Kontiolahti) kanssa. Aviopuoliso oli Antti Mustosen kanssa Muuruvedellä samassa työpaikassa kunnalliskodin hoitajana. Perheeseen syntyi seitsemán lasta. Mustonen kasvoi lestadiolaisessa kodissa. Saarnatoiminta alkoi pian Kontiolahden Paiholaan muuton jälkeen 1930-luvun alkupuolella. Antti Mustonen liikkui saarnamatkoilla ennen sotavuosia lähinná kotiseudullaan, mutta 1950-luvulta alkaen myös eri puolilla Suomea. Hän oli kokoomuksen kunnanvaltuutettuna ja kirkkovaltuutettuna. Antti Mustonen kuoli 4.7.1958 ollessaan vierailulla Kontiolahden Romppalassa.¹⁸¹⁸

Mutanen, Iivana

Talollinen, työmies

Iivana Mutanen oli syntynyt 3.1.1854 Liperin Särkijärvellä (Harmaasaló). Hänen vanhempansa olivat Ivan Vasiliev Mutanen (1833 - 1899) ja Anna Jakovleva Hartikainen (1829 - 1903). Avioliiton hän solmi vuonna 9.10.1878 Anna Jyrintytär Naumasan kanssa. Lestadiolaisuuteen Mutanen kääntyi 1880-luvulla kuten hänen vanhempansakin. Hän teki saarnamatkoja kotipitájánsá lisäksi jo 1880-luvulla ainakin Kuusjärvelle ja Heinävedelle. Hän oli ortodoksisen kirkon jäsen, ja oli merkittävässä roolissa lestadiolaisuuden levittämisessä ortodoksien keskuuteen. Mutasen on muisteltu tehneen "parannuksen" pudasjärveláisen Paa-vali Ervastin Harmaasalolla pitámissá seuroissa. Perimätiedon mukaan Taipaleen seurakunnan kirkkoherra Diakonow kielsi ehtoollisen ja kirkossakäynnin Mutaselta, koska tämä oli arvostellut ortodoksisen kirkon jumalanpalvelusmenoja väittäen niiden olevan Raamatun vastaisia. Asiaa selvitettiin piispantarkastuksessa, jossa piispa totesi Mutasen osaavan Raamattua paremmin kuin moni pappi ja Mutanen vapautettiin "pannasta". Vaikka Iivana Mutanen náki ortodoksisessa kirkossa paljon vääráá, hän kävi siitä huolimatta ahkerasti kirkossa. Myös kotihartautta harjoitettiin illoin ja aamuin sekä ruualle käydessá pidettiin yhteinen rukous kádet luteriláiseen tapaan ristittyinä. Mutasen toiminta ajoittuu aikaan, jolloin seudulla koettiin voimakkaita herátyksiá. Seuraváki oli usein *liikutuksissa vapauduttuaan synnin kahleista*. Kerrotaan myös Mutasen "liikuttuneen" usein puheensa aikana: *Toinen puoli kasvoista oli iloliikutuksissa ja toinen poskipuoli itkussa niin, että kyyneleet tippuivat poskea pitkin alas.* Iivana Mutasen toiminnan saarnaajana katkaisi lankeemus, josta hän teki "parannuksen". Hän oli todennut: *Saarnamiehen kalliiseen virkaan en ole enää kelvollinen, kunhan vaan saan olla suurena syntisená omistamassa Jumalan armoa.* Vuonna 1899 Iivana Mutanen muutti Harmaasalolta Kontiolahden Mutalaan, jossa hän kuoli 30.7.1908.¹⁸¹⁹

¹⁸¹⁸ SLK. Saarnaajakortisto; Rside 4/1982, 12; 4/1988, 13; Martta Väänásen puhhst. 10.12.2003.

¹⁸¹⁹ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; JOMA Arkistomestari Laila Sinnemáki 29.4.1998; OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Maria Nykásen hst. 4.8.1951; Mántylá 1953, 15, 78-80; Raittila 1967, n:o 296. Ks. virheet Raittilalla sekä Iivana Mutasen että hänen vaimonsa henkilötiedoissa; Emil Lasaroffin hst. 1992.

Mutanen, Matfej (Matti)

Työmies

Veli: Iivana Mutanen.

Kuva: Jorma Mutanen

Matti Mutanen syntyi 1.9.1856 (Liperin ev.lut. seurakunnan muuttaneiden luettelossa syntymävuodeksi on annettu 1862) Liperin Särkijärvellä (Harmaasalo) edellä mainittujen Ivan ja Anna Mutasen kolmanneksi vanhimpana lapsena. Koko perheen liittyessä 1880-luvulla lestadiolaisuuteen, myös Matti Mutanen omaksui uuden uskonvakaumuksen. Hän oli kaikkiaan neljä kertaa naimisissa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi vuonna 1878 Anna Naumasen kanssa (k. 2.9.1878), toisen 10.7.1885 Maria Petrovin kanssa, kolmannen 8.2.1888 Kaisa Stiina Leppäsen (k. 24.8.1907) kanssa ja neljännen 28.6. 1908 Eeva Kristiina Jäppisen kanssa (s. 20.8.1881 Rautalammilla). Matti ja Eeva

Mutanen muuttivat kirkonkirjojen mukaan perheineen 14.9.1928 Liperistä Jyväskylän maaseurakuntaan. Perhe asui kuitenkin käytännössä monilla eri paikkakunnilla jo ennen virallista poismuuttoa. Matti Mutanen työskenteli rautatietyömailla eri puolilla Itä-Suomea ja perheen lapset ovat syntyneet Joensuussa (1909), Ristiinassa (1911), Pieksämäellä (1913) sekä Jyväskylässä (1916). Saarnaajana Matti Mutanen toimi ainakin 1900-luvun alkuvuosina. Hänet mainitaan vuonna 1911 laaditussa vanhoillisten saarnaajien luettelossa. Jossakin vaiheessa Matti Mutasen saarnaajatoiminta kuitenkin lakkasi, ja hän ei ollut viimeisinä elinvuosinaan mukana vanhoillislestadiolaisten toiminnassa.¹⁸²⁰

Muukkonen, Johan (Juhana)

Talollinen

Juhana Muukkonen oli syntynyt 20.8.1848 Taipalsaarella. Hän avioitui 7.4.1878 Lena Stina Kyhäräisen (s. 14.1.1859 Puumala) kanssa. Muukkokset asuivat Taipalsaaren Muukkolassa (Muukkola n:o 1) vuoteen 1909, jolloin he muuttivat Telkkälän (Telkkälä n:o 1) kylään. Muukkonen on ilmeisesti henkilö, jonka mainitaan osallistuneen saarnaajain kokoukseen Helsingissä vuodenvaihteessa 1888 - 1889. Hänen nimensä esiintyy esikoislestadiolaisten rukoushuoneen tilikirjoissa vuosina 1909 - 1919. Hän kuoli Taipalsaarella 27.3.1919.¹⁸²¹

Muukkonen, Pekka

Torppari, talollinen

Vanhemmat: Juho Muukkonen ja Maria Saharinen

¹⁸²⁰ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; Laila Sinnemäen tiedonanto 29.4.1998; JmsrKA. Henkilötiedot Matti Mutasesta 8.5.1998; SRKA. C:2. 16.10.1911; Ermo Mutasen puhst. 9.8.1998; Matti Mutasen nuorin poika, konstaapeli Gunnar Mutanen (s. 6.8.1916 Jyväskylän maalaiskunnassa - 19.11.1997 Jyväskylässä), toimi vanhoillislestadiolaisena saarnaajana Jyväskylässä vuosikymmeniä.

¹⁸²¹ TaiKA. Rk. 1880 - 1889, s. 219, 1890 - 1899, s. 234, 1900 - 1909, s. 263, 1910 - 1919, s. 594.

Pekka Muukkonen syntyi 11.3.1873 Uukuniemen Latvasyrjässä (Latvasyrjä n:o 13, Hyvön-

mäki). Hän avioitui 18.6. 1893 Karoliina Serafiina Hämäläisen (13.1.1874 Uukuniemi - 14.11.1919 Kitee) kanssa. Vaimon kuoleman jälkeen hän solmi uuden avioliiton Sanna Josefina Juvosen (27.5.1896 Kitee - 6.9.1961 Kitee) kanssa. Muukkonen muutti 3.2.1912 Uukuniemeltä Kiteelle. Kiteellä Pekka Muukkonen asui vuoteen 1928 Närsäkälässä ja sen jälkeen Riihijärven kylässä. Pekka Muukkonen lestadiolaistui muistokirjoituksen mukaan noin 24-vuotiaana (1897). Varsin pian hänet asetettiin saarnaajan tehtävään, sillä vuonna 1903 Uukuniemen kirkkoneuvosto kielsi häntä puhumasta seuroissa. Pekka Muukkonen valittiin vanhoillislestadiolaisuuden vuosikokouksessa vuonna 1907 luottamusmieheksi kotipaikkakunnalleen varojen kokoamista ja kirjeenvaihtoa varten. Hänestä tuli kuitenkin Laatokan Karjalassa ja Pohjois-Savossa samoihin aikoihin

syntyneen kirkostaeroamishankkeen puuhamies. Vaikka hanke ei saanut yleistä vanhoillislestadiolaisten kannatusta, ajoi Pekka Muukkonen hanketta eteenpäin yhdessä joidenkin kotiseutunsa lestadiolaisten kanssa. Hänet mainitaan haastatteluissa myös ryhmän epävirallisena johtajana. Jonkin ajan kuluttua Pekka Muukkonen näyttää palanneen vanhoillislestadiolaisuuden "viralliselle" linjalle, ja hän oli aktiivinen luterilaisen seurakunnan jäsen. Kiteellä asuessaan hän kävi säännöllisesti kirkossa ja kinkereillä. Pekka Muukkonen piti Kiteellä joka sunnuntai seuroja kotikylällään aktiivisimman vaiheen sijoittuessa vuosille 1924 - 1930. Lisäksi hän kulki saarnamatkoilla entisessä kotipitäjässään Uukuniemellä Niukkanen ja Latvasyrjän kylissä. Muukkonen kuoli 6.3.1933 Kiteellä.¹⁸²²

Mäkinen, Mikko

Kiviliikkeen omistaja

Mikko Mäkinen syntyi 24.9.1864 Sysmässä. Hän asui jonkin aikaa Hangossa, josta muutti Viipuriin, jossa hän kuoli 30.4.1938. Mikko Mäkinen avioitui Maria Aleksandra Rantasen (1.2.1862 Sysmä - 28.1.1948 Hämeenlinna) kanssa. Lestadiolaisuuteen hän liittyi asuessaan Hangossa 1880-luvulla. Herätysliikkeen hajaannuksessa Mikko Mäkinen liittyi uuteenheräykseen. Kun narvalaisuus saapui vuonna 1899 Viipuriin, liittyi Mäkinen siihen toimien suunnan saarnaajanakin. Kun vanhoillislestadiolainen pastori Pekka Fredrik Lappalainen vieraili Viipurissa vuoden 1910 tienoilla, siirtyi Mikko Mäkinen vanhoillisuuteen, jossa hän oli kuolemaansa asti. Tosin hänen puolisonsa ja muutamat muut ovat todenneet haastatteluissa, että Mikko Mäkinen säilyi silti narvalaishenkisenä. Mäkinen saarnasi pelkästään Viipurissa ja sen lähiympäristössä. Viipurin Rauhanyhdistyksen johtokuntaan hän kuului ainakin vuosina 1920 - 1933, josta varapuheenjohtajana 1920 - 1924 ja 1933 sekä taloudenhoitajana 1921.¹⁸²³

¹⁸²² UuKA. Aa:13 rk. 1890 - 1899, s. 235; I Ba:1. Seurakunnasta ja seurakuntaan muuttaneet 1870 - 1915; Vkokptk 1907, § 2 - 3; SL 3/1934, 58 (Salli Muukkonen); Hulkko 1956, 103 - 104, 106, 110; MVK. Johan Alarik Hannosen hst 19.4.1968; Antero Uuksulaisen hst. 10.3.1969; Tyyne Tiaisen (o.s. Muukkonen) hst.; Johannes Jantusen hst. 22.8. 1974; Vainikainen 1969, 42 - 44; KitKA. Henkilötiedot Pekka Muukkosesta ja hänen perheestään 9.10.2003.

¹⁸²³ KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen hst; VNKA. OikMA. YRTA. Viipurin Rauhan-

Mättö, Antti.

Talollinen, maanviljelijä

Vanhemmat: Antti Mättö ja Akneetta Juonaantytär

Antti Mättö syntyi 3.3.1869 Säkkijärvellä. Hän muutti 7.4.1910 Ylivieskan Ojakylään (Ojakylä n:o 3, Kaski). Antti Mättö oli kolme kertaa avioliitossa. Ensimmäiseen avioliittoon hänet vihittiin 3.3.1897 Anna Aatamintyttären kanssa (14.11.1870 Säkkijärvi – 24.10.1903 Säkkijärvi). Uuden avioliiton hän solmi 8.5.1904 Maria Kirpun (26.1.1874 – 2.7. 1928 Ylivieska) kanssa. Kolmannen kerran hän avioitui 20.12.1929 Maria Ainasojan (o.s. Haikara, s. 10.2. 1874 Sievi) kanssa. Antti Mättö liittyi lestadiolaisuuteen nuoruudessaan ja toimi seuroissa veisaajana. Paikallisena puhujana hän aloitti vuodesta 1900 alkaen. Hän kiersi muutamia kertoja myös vanhoillislestadiolaisten lähetystöiden lähetysmatkoilla. Ylivieskaan muuton jälkeen Pohjanmaan Antti, kuten häntä myöhemmin kutsuttiin, kävi muutamia kertoja puhumassa kotiseudullaan. Koska Antti Mättö liittyi 1932 – 1934 hajaannuksessa Rauhan Sanan, vieroksivat Säkkijärven ja Ylämaan vanhoillislestadiolaiset joitakin hänen saarnoisiaan ilmenneitä piirteitä. Antti Mättö kuoli 4.4.1939 Ylivieskassa.¹⁸²⁴

Naukkarinen, Oskar

Konduktööri

Vanhemmat: Pekka Naukkarinen ja Henriikka

Silvennoinen

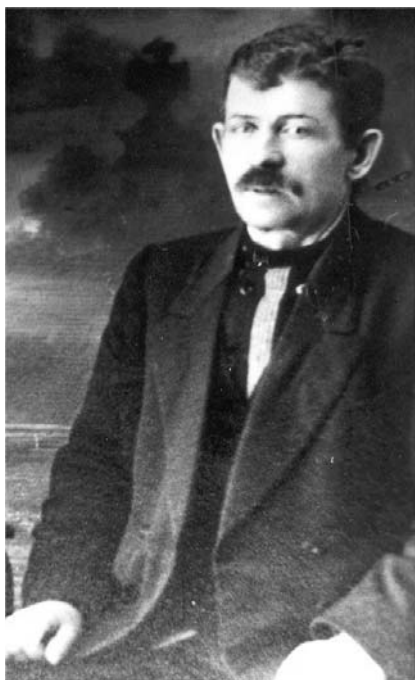
Oskar Naukkarinen syntyi 3.2.1891 Parikkalassa. Hän muutti nuorukaisena Pietariin, jossa oli ensin nuohoojan opissa. Noin vuonna 1915 hän siirtyi töihin rautateille työskennellen Suomen asemalla. Oskar Naukkarinen palasi vallankumouksen jälkeen kotimaahan asettuen asumaan Hiitolan. Avioliiton hän solmi 26.5.1915 Pietarissa Klara Nevalaisen (6.10.1889 Juuka – 1.4.1966 Pori) kanssa. Sotien jälkeen Naukkariset asettuivat asumaan vuonna

1947 Poriin. Oskar Naukkarinen lestadiolaistui 2.3.1934 Hiitolassa. Saarnaajaksi hänet asetettiin melko pian parannuksenteon jälkeen. Aloitteentekijänä oli hiitolalainen saarnaaja Taavetti Salminen. Ensimmäisen kerran Naukkarinen saarnasi hautajaistilaisuudessa vuonna 1935, ja vuonna 1936 hän liikkui saarnamatkalla Suojärvellä. Oskar Naukkarisesta tuli vanhoillislestadiolaisuuden keskeinen vaikuttaja Laatokan Karjalassa, ja hän toimi mm. telttarahaston keräysasiamiehenä ja seurojen järjestäjänä. Naukkarinen liikkui saarnamatkoilla kotipitäjäänsä lisäksi muualla Laatokan Karjalassa. Naukkarisen perheen lestadiolaistumisella näyttää olleen merkittävä panos suunnan piristymiseen Hiitolassa 1930-lu-

yhdistyksen asiakirjat; SL 3/1920, 79 – 80 (J. Hakkarainen); RS 1938, 143 (Elias Kokko); Regina Laitisen hst. 29.2.1992; Kinnunen 1993, 35 – 37. HämKA. Henkilö-tiedot Maria Aleksandra Mäkisestä 2.1.2004; SRKA. Impi Jylhän hst. 23.3. 1980, 13.5.1980 ja 20.5.1980.

¹⁸²⁴ MMA. LSKA. SäKA. I Aa:22. rk. 1890 – 1899, s. 328 – 329; I Aa:24, rk. 1900 – 1909, s. 350; SRKA. B:6. Puhujakortisto; RS 1939, 121; Elina Närhin ja Aino Apron hst. 7.12. ja 27.12. 1991; Hulkko 1956, 214; Kinnunen 1993, 30, 95.

vun loppupuolella. Porissa asuessaan Oskar Naukkarinen kuului paikallisen rauhan-
yhdistyksen johtokuntaan. Sananpalvelijana hän toimi kuolemaansa 7.5.1971 saakka.¹⁸²⁵

Nenonen, Juho

Muurari

Juho Nenonen syntyi 17.9.1875 Tohmajärvellä. Vuonna 1909 hän muutti Viipurista Värtsilään ja sieltä edelleen 25.9.1919 Joensuuhun. Avioliiton Juho Nenonen solmi 8.12.1901 Agneta Wilhelmina Michelssonin (18.1.1884 Siuntio – 12.2.1968 Joensuu) kanssa. Nenosen äiti oli lestadiolainen, ja hän itse lestadiolaistui noin vuonna 1901 Värtsilässä. Saarnaajaksi Nenonen asetettiin 1910-luvulla hänen asuessa Värtsilässä. Joensuussa asuessaan hän kiersi saarnamatkoilla Pohjois-Karjalan lisäksi Savossa, Laatokan Karjalassa sekä Kannaksella. Nenonen kuului vanhoillisten Karjalan (Joensuun) apulähetystoimikuntaan vuosina 1930 – 1943. Hän oli Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen perustajajäsen ja kuului yhdistyksen johtokuntaan perustamisesta vuoteen 1955 saakka. Juho Nenonen valittiin yhdistyksen taloudenhoitajaksi vuonna 1924, ja hän toimi tässä tehtävässä

vuoteen 1943 saakka. Lisäksi hänet valittiin rahastonhoitajaksi vuonna 1927. Tässä tehtävässä hän oli vuoteen 1934 saakka. Nenosen elämäntaival päättyi Joensuussa 3.1.1963.¹⁸²⁶

Niemeläinen, Bernhard

Kirvesmies

Vanhemmat: talollinen August Niemeläinen ja vaimonsa Anna Sinkkonen

Kuva: Eeva Niemeläinen

Bernhard Niemeläinen syntyi 8.7.1901 Kontiolahdella (Lehmonaho n:o 13). Hän muutti Kontiolahdelta Joensuuhun 21.5.1926. Niemeläinen avioitui kaksi kertaa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi 12.8.1923 Hilja Schroderuksen (syntynyt 27.11.1905 Kontiolahti) kanssa. Tästä avioliitosta tuli lyhytikäinen, sillä Hilja-vaimo kuoli 6.5.1925 lapsivuodekuumeeseen. Avioliitosta syntyi yksi lapsi. Toisen avioliiton Niemeläinen solmi 6.6.1926 Aino Honkasen (s. 27.7.1899 Eno – 16.7.1986 Joensuu) kanssa. Tästä avioliitosta

syntyi kaikkiaan neljä lasta. Nuorena aviomiehenä kohdatut koettelemukset olivat Nieme-

¹⁸²⁵ OMA. Laestadiana 10. Eb:1; SL 1936, 248; 12/1936, 277; 6 – 7/1938, 154 – 155; Pms 6/9.2.1961; 3/19.1.1966; 5/27.1.1971; 20/12.5.1971; 24/9.6.1971; 26/25.6.1980; Lauri Naukkarisen kirjeist. toukokuussa 1994.

¹⁸²⁶ SRKA. Puhujakortisto; C:2, 8.3.1933, § 100; 4.4.1933, § 178; 29.11.1933, § 79; 30.5.1934, § 225; 31.10.1934, § 52 – 53; 5.12.1934, § 73; 3.4.1935, § 168; JRYA. Ylkok., vkok. ja jhtkkok. pkt. 1921 – 1955; Apltmkptk 1930 – 1943; OMA. Laestadiana 10. Eb:2; Pms 44/31.10.1962; 2/9.1.1963; 5/30.1963; 8/21.2.1963; 50/1970.

läisen elämän peruspilareita. Hän lestadiolaistui yhdessä ensimmäisen vaimonsa kanssa vuonna 1924 keskusteltuaan aluksi harhaoppisena pitämänsä esikoislestadiolaisen Heikki Nuutisen kanssa. Saarnatoiminta alkoi 1930-luvun alussa ensin Joensuussa ja 1940-luvulta lähtien myös laajalti ympäri Suomen. Hänestä tuli Suomen esikoislestadiolaisuuden merkittävimpiä saarnaajia. Bernhard Niemeläinen tunnettiin välittömänä ja huumorintajuisena ihmisenä. Hän kuoli 29.1.1990.¹⁸²⁷

Niemi, Enok

Jalkinetyöntekijä, suutari

Enok Niemi oli syntynyt 12.10.1874 Orivedellä. Hän muutti aikoinaan Pietariin, josta hän palasi Suomeen 1910-luvulla. Niemi muutti Lappeenrantaan Helsingistä 30.8.1916. Lappeenrannasta Enok Niemi siirtyi 25.1.1922 Loviisaan. Tämän jälkeen hän asui ainakin Kouvolassa ja viimeiset vuotensa Helsingissä, jossa hän kuoli vuonna 1939. Enok Niemi oli liittynyt lestadiolaisuuteen jo nuoruudessaan. Hän toimi Kaakkois- ja Etelä-Suomessa uudenheräyksen saarnaajana viimeistään Lappeenrantaan muutettuaan eli vuodesta 1916 alkaen. Kouvolassa asuessaan Enok Niemi toimi SLLH:n paikallisasiamiehenä.¹⁸²⁸

Niskanen, F.J.

Toimi uudenheräyksen saarnaajana Kouvolassa 1920-luvulla. Niskanen kiersi jonkin verran uudenheräyksen lähettinä Karjalassa. Niskanen toimi myös SLLH:n paikallisasiamiehenä Kouvolassa.¹⁸²⁹

Nousiainen, Yrjö

Seppä, lukkoseppä

Vanhemmat: lampuoti Anders Nousiainen ja Catharina Uosukainen

Yrjö Nousiainen oli syntynyt 3.11.1859 Valkjärvellä, josta hän muutti vuoden 1878 tienoilla Pietariin. Pietarista hän siirtyi vuonna 1914 Kelttoon ja Keltosta vuosien 1917 - 1918 aikana Rajajoen yli Suomen puolelle. Vuoden 1920 tienoilla Nousiainen muutti Äyräpään Pölläkkälään ja sieltä edelleen Antrean Kavantsaareen. Talvisodan jälkeen Nousiaiset muuttivat Tammelaan, jossa Yrjö Nousiainen kuoli helmi-maaliskuussa 1945. Nousiainen oli avioliitossa kaksi kertaa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi 13.7.1879 Anna Tikan kanssa. Tästä avioliitosta syntyi 11 lasta. Toiseen avioliittoon hänet vihittiin vuonna 1920 Amanda Raaskan (s. 28.8.1884 Muolaa - 1928 Äyräpää) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi kolme lasta. Yrjö Nousiainen lestadiolaistui vuoden 1900 tienoilla Pietarissa. Hän kuului ilmeisesti tässä vai-

¹⁸²⁷ SLK. Saarnaajakortisto; Rside 1/1994, 9 (Heikki Niemeläinen: Taitavan sanankäyttäjän valoisa muisto); KonKa. Henkilötiedot Bernhard Niemeläisestä 13.11.2003; Eeva Niemeläisen (o.s. Pulkkinen) puhhst. 4.11.2003.

¹⁸²⁸ LapKA. I Aa:9. rk 1910 - 1919, s. 191; OMA. Laestadiana 10. Ef:10; Laestadiana 2. Ba:1; Ca:1. 22.3.1920; Kolk 14/1916, 309 - 311; HÄ 5/1920, 93 - 96; 9/1924, 155; 9/1925, 139 - 143; 10/1926, 151 - 153; 10/1929, 149 - 151; Vartijan Äänen Joulu 1956, 16 - 18 (Artikkelissa todetaan virheellisesti Enok Niemen muuttaneen takaisin Suomeen vasta vallankumouksen jälkeen).

¹⁸²⁹ OMA. Laestadiana 2. Ba:1; HÄ 3/1920, 46; 9/1924, 155; 11/1924, 181 - 182; 2/1925, 31, 10/1926, 151 - 153.

heessa uuteenheräykseen. Muutettuaan Äyräpään Pölläkkälään hän siirtyi esikoislestadiolaisuuteen, jonka saarnaajana hän oli Pölläkkälässä ja Antrean Kavantsaassa.¹⁸³⁰

Nummelin (vuodesta 1906 Nummi), Optatus

Tullipäällysmies

Optatus Nummelin syntyi 28.4.1860 Tuuloksessa. Hän muutti Turusta Kotkaan 10.4.1905 ja Kotkasta Karjalohjalle 14.12.1935. Sukunimi muutettiin muotoon Nummi vuonna 1906. Hän solmi avioliiton Kustava Myttelinin kanssa (1.6.1861 Pälkäne – 9.11.1935 Kotka). Avioliitosta syntyi seitsemän lasta. Lapsista Yrjö Nummi oli uudenheräyksen lähettinä Kiinassa 1910- ja 1920-luvuilla ja kaksi tyttäretä avioitui tunnettujen uudestiheränneiden pappien Eino ja Antti Raunion kanssa. Optatus Nummi lestadiolaistui sotapalveluksensa aikana Helsingissä 1880-luvulla. Taatto, kuten häntä kutsuttiin oli tällöin armeijassa. Uskonnollinen herääminen tuli myös esimiesten tietoon. He ottivat Nummen puhutteluun. Esimiehet halusivat selvittää, pitääkö huhut ”hihhulien” lattioilla konttaamisista ja muusta omituisesta toiminnasta paikkansa. Kun Nummi oli kertonut, millaista lestadiolaisseuroissa oli, hän sai luvan jatkaa niihin osallistumistaan. Saarnatoimintansa hän aloitti uudenheräyksen murroksen aikoihin ja saarnasi Turussa vain tilapäisesti. Muutettuaan Kotkaan hän jatkoi saarnatoimintaansa ja oli Kotkan uudenheräyksen keskeinen puuhamies. Optatus Nummi oli loppuun asti paikallinen saarnaaja. Hän kuoli Karjalohjalla 21.6.1950.¹⁸³¹

Nummi (vuoteen 1906 Nummelin), Yrjö Alarik

Lähetysaarnaaja, vankilapastori, rovasti

Vanhemmat: tullipäällysmies Optatus Nummi ja Kustava Myttelin

Yrjö Nummi syntyi 25.9.1888 Turussa. Hän muutti vanhempiensa mukana 10.4.1905 Kotkaan. Yrjö Nummi kirjoitti ylioppilaaksi 1907 Turun suomalaisesta lyseosta. Tämän jälkeen hän aloitti matemaattisten aineiden opinnot Helsingissä. Vuonna 1912 hän koki uskonnollisen herätyksen ylioppilasherätyksen piirissä. Yrjö Nummi toimi Kotkan yhteiskoulun vt. voimistelun ja matematiikan opettajana, oli vuosina 1913 – 1918 Suomen Merimieslähetysseuran New York – Brooklynin aseman pastorin apulaisena, jolloin teki laajoja puhuja- ja saarnamatkoja USA:ssa vuosina 1914 – 1920. Lähetysaarnaajan tutkinnon hän suoritti Moody Bible Institutessa Chicagossa USA:ssa. Hänet vihittiin lähetyspastoriksi Kiinaan 13.9.1920. Tämän jälkeen Yrjö Nummi oli uudenheräyksen lähettinä Suomen lähetysseuran lähetysasemilla vuosina 1920 – 1926. Hän tuli perheineen Suomeen toukokuussa 1925 lomalle. Nummi aloitti teologian opinnot Helsingin yliopistossa. Papiksi hänet vihittiin Oulussa 2.1.1930. SLLH:n matkapuhujana Yrjö Nummi oli vuosina 1930 –

¹⁸³⁰ SLK. Saarnaajakortisto; Rakel Milén-Kokkosen hst. 6.8.1985; Veikko Karin hst. 2.3.1978; MKK. Maire Skytän hst; MuoKA. B II A 9. Kastetut 1850 – 1894; ValKA. III Ca:4. Syntyneet, vihityt, kuolleet 1846 – 1859.

¹⁸³¹ OMA. Laestadiana 10. Eb:2; HÄ 10/1926, 151 – 152; 2/1936, 25 – 26; VÄ:n Joulu 1950, 12 – 13 (Oiva Virkkala: Kristuksen sotilaita ennen ja nyt); Lassi Nummen puhst. 16.1.2004.

1934 toimien samalla Oulun tuomiokirkkoseurakunnan ylimääräisenä pappina. Kuopion lääninvankilan pastorina hän toimi vuosina 1934 – 1947 ja Helsingin keskusvankilan pastorina 1947–1960, josta toimesta hän siirtyi eläkkeelle. Yrjö Nummi avioitui vuonna 1920 lähetysaarnaja Ida Mahlbergin (16.12.1893 - 8.6.1970) kanssa. Perheeseen syntyi kolme lasta. Heistä tunnetuin on kirjailija Lassi Nummi (s. 9.10.1928 Helsingissä). Yrjö Nummi syntyi lestadiolaiseen kotiin, joka omaksui hajaannuksissa uudenheräyksen. Nummi oli mukana uudenheräyksen toiminnassa koko ikänsä. Hän toimi liikkeen äänenkannattajan *Huutavan Äänen* toimittajana vuosina 1930 – 1934. Uudenheräyksen sisällä ilmenneet erimielisyydet saivat Yrjö Nummen hakeutumaan seurakuntatyöhön. Kuopiossa asuessa perheen yhteydet uuteenheräykseen olivat melko vähäiset. Helsingissä Nummi osallistui jossakin määrin uudenheräyksen toimintaan, mutta 1930-luvulla syntyneet jännitteet haittasivat yhteydenpitoa. Yrjö Nummen sydäntä lähelle tuli Israel. Hän oli Karmel-yhdistyksen johtokunnan puheenjohtaja ja Karmel-lehden toimittaja vuosina 1951 – 1964. Hänellä oli useita muita luottamustehtäviä. Yrjö Nummi kuului Suomen lähetysseuran johtokuntaan, Raittiuden ystävien hallitukseen ja Evankelisluterilaisen sisälähetysäätiön hallitukseen. Kuopiossa asuessaan hän oli kaupunginvaltuuston jäsen vuosina 1946 – 1947. Yrjö Nummi kuoli Helsingissä 25.3.1980.¹⁸³²

Nuutinen, Pekka

Maanviljelijä

Pekka Nuutinen syntyi 6.5.1881 Kontiolahden Romppalassa. Hän asui kotikylällään koko ikänsä. Hän avioitui 4.8.1901 Kaisa Kurvisen (22.10.1880 Eno – 14.3.1904 Kontiolahti [kuoli toisen lapsen synnytykseen]) kanssa. Toiseen avioliittoon hänet vihittiin 12.1.1905 Iida Kukkosen (27.4.1882 Juuka – 2.11.1957 Kontiolahti) kanssa. Avioliitoista syntyi yhteensä yhdeksän lasta. Lapsista Reino Nuutinen (1920 – 1968) toimi esikoislestadiolaisena saarnaajana, samoin pojanpoika Pauli Nuutinen (s. 1952) on ollut esikoislestadiolaisten sananpalvelijana. Pekka Nuutinen lestadiolaistui 1910-luvulla. Esikoislestadiolaisena saarnaajana hän toimi kotikylällään ja sen lähiympäristössä noin vuodesta 1920 alkaen kuolemaansa 8.3.1951 saakka.¹⁸³³

Ovaskainen, Antti

Kansakoulunopettaja

Antti Ovaskainen oli syntynyt 8.5.1876 Juuassa. Hän muutti Viipurin tuomiokirkkoseurakuntaan Lappeen seurakunnasta 11.2.1909. Perhe asui Viipurissa Hiekan kaupunginosassa. Sodan jälkeen Ovaskaiset muuttivat 11.1.1946 Lahteen. Lahdesta Ovaskainen muutti Turkuun, jossa hän kuoli 14.2.1957 (Kirkonkirjojen mukaan hän oli kuitenkin yhä Lahden seurakunnan jäsen). Avioliitossa Antti Ovaskainen oli kaksi kertaa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi 24.12.1898 Matilda (Maikki) Räsäsen kanssa (saarnaaja Antti Räsäsen tytär, 17.7.1876 Helsinki - 1948 Lahti). Toiseen avioliittoon hänet vihittiin Turussa 26.6.1949 Eeva Maria Merikallion (s. 10.2.1898) kanssa. Antti Ovaskainen oli uudestiheränneitten saarnaajana Viipurissa 1920-luvulta lähtien. Hän liikkui saarnaajana kotiseutunsa ohella ainakin Pohjois-Karjalassa. Hän osallistui Viipurin Rauhanyhdistyksen hallintoon toimien yhdistyksen

¹⁸³² Laestadiana 10. Eb:2; Havas 1927, 187; VÄ 7 – 8/1970, 10; 5/1980, 6 – 8; Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1973, 326; Lassi Nummen puhst. 16.1.2004.

¹⁸³³ SLK. Saarnaajakortisto; Pauli Nuutisen puhst. 28.11.2003.

johtokunnassa. Hänellä oli lisäksi kirkollisia luottamustehtäviä. Hän kuului Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan kirkkovaltuustoon vuosina 1934 – 1944.¹⁸³⁴

Paananen, Matti

Räätälimestari

Matti Paananen oli syntynyt 27.5.1863 Viitasaaren Suovanlahden Konosessa, josta hän muutti Jyväskylään 15.6.1884, sieltä 22.12.1886 Hämeenlinnaan. Paananen avioitui 1886 Emilia Matintyttären kanssa, joka muistokirjoituksen mukaan oli Hämeenlinnan ensimmäisiä lestadiolaisia. Emilia Matintytär oli syntynyt 28.4.1867 Teerijärvellä. Hämeenlinnasta Paanaset muuttivat 27.8.1920 Terijoelle, josta paluu Hämeenlinnaan 17.9.1936. Matti Paananen oli yhdessä kalakauppias Gustaf Wekan ja vanginvartija Pietari Tapanisen kanssa perustamassa Tampereen Rauhanyhdistyksen haaraosastoa Hämeenlinnaan huhtikuussa 1891. Saarnatoimintansa Paananen lienee aloittanut 1800-luvun puolella. Ensimmäinen aikalaistieto saarnamatkasta on vuodelta 1900. Hän liittyi lestadiolaisuuden hajaannuksessa uuteenheräykseen. Häntä ehdotettiin vuonna 1929 uudenheräyksen keskusjärjestön SLLH:n lähetiksi, mutta ehdotus ei saanut kannatusta. Sama ehdotus uudistettiin vuonna 1931, jolloin se hyväksyttiin. Asiakirjoista ei ilmene, johtiko esitys lopulta myönteiseen lopputulokseen. Matti Paananen toimi vuosina 1907 – 1920 Hämeenlinnan Käsityöläis- ja Tehtailijayhdistyksen valtuutettuna. Matti Paananen kuoli 7.12.1937, vaimo 29.6.1922.¹⁸³⁵

Paavilainen, Karl Johan (Kalle)

Läksiäinen, työmies, pikkukauppias

Kalle Paavilainen syntyi Juvalla 2.2.1845, josta hän muutti 30.6.1868 Viipuriin. Juvan rippikirjassa on kuitenkin merkintä 1869 – 1878 *i Ryssland*. Paavilainen palasi 14.1.1882 Juvan Haikarilaan. Lappeen seurakuntaan perhe muutti 15.5. 1893 Juvalta (Hartikkala n:o 1). Avioliiton Kalle Paavilainen solmi 19.5.1878 Viipurissa Malviina Purhosen kanssa (29.1.1859 Juva – 19.7.1927 Lappee). Lappeen kirkonkirjojen mukaan perheeseen syntyi viisi lasta. Saarnaajana Paavilainen toimi 1880-luvulla, jolloin hän toi lestadiolaisuutta kotipitäjäänsä Juvalla ja Mikkeliin. Hän ei ilmeisesti saarnannut enää 1900-luvulla sairauksien takia. Kun esikoislestadiolaiset saarnaajat Appelqvist ja Vettasjärvi olivat ensimmäisellä saarnamatkalla Etelä-Suomessa vuonna 1902, heidän seuransa pidettiin Paavilaisten kodissa. Perhe liittyikin hajaannuksessa esikoisuuteen. Kalle Paavilainen kuoli Lappeella 7.4.1928.¹⁸³⁶

¹⁸³⁴ MMA. LSKA. Viipurin tmksrKA. II Cc:1 Kirkkovaltuuston ptkt 1930 – 1934; II Cc:3. Kirkkovaltuuston ptkt 1935 – 1947; OMA. Laestadiana 10. Eb:2; HÄ 1928, 169; VÄ 7 – 8/1980; Vironmäki 1957, 25; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; SRKA. Impi Jylhän hst. 23.3.1980, 13.5.1980 ja 20.5.1980; LaKR. Henkilötiedot Antti Ovaskai-sesta 10.2.2004.

¹⁸³⁵ Kolk 1900, 112; HÄ 1922, 141; 1924, 155; 1931, 114; OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 16.3. 1929, § 19, 6.3.1931, § 18; Lindeqvist 1928, 144, 148; Raittila 1967; Lumijärvi 1990, 26 – 27.

¹⁸³⁶ Raittila 1967, n: o 331; LaKA. rk. 1890 – 1899, s. 53; Rside 4/1980, 12; Lahtinen 1984, 82; Nirkko-Leskelä 1989b, 3 – 4, 35; Einari Kopenen hst. 28.3.1992.

Papunen, Jooseppi

Talollinen Jooseppi Papunen toimi saarnaajana uudenheräyksen parissa Valkjärvellä 1920- ja 1930-luvuilla.¹⁸³⁷

Parviainen, Kusti

Työmies, palstatilallinen

Kuvassa Maria ja Kusti Parviainen

Kusti Parviainen syntyi 1.1.1876 Liperin Harmaasalolla ortodoksiperheeseen. Hänen vanhempansa Ivan ja Jekaterina (o.s. Mutanen) Parviainen olivat liittyneet lestadiolaisuuteen 1890-luvulla. Myös Kusti Parviainen kääntyi samoihin aikoihin lestadiolaiseksi, ja hänen kohdallaan on Taipaleen ortodoksisen seurakunnan

kirkonkirjoihin tehty merkintä *hihhuli*. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Parviainen muutti Joensuuhun, jossa hän työskenteli lestadiolaisella leipuri Tapanisella renkinä. Täällä hän tapasi tulevan vaimonsa Maria Kärkkäisen, joka oli samassa perheessä piikana. Avioliitto solmittiin 26.2.1902. Vaimo oli syntynyt 25.5.1882 Liperin luterilaisen seurakunnan jäsenenä. Kusti ja Maria Parviaisen perheeseen syntyi kahdeksan lasta, joista kolme kuoli pieneenä. Parviainen liittyi Joensuussa asuessaan paikallisen rauhanyhdistyksen jäseneksi. Joitakin vuosia myöhemmin perhe muutti Kymin Karhulaan (muutto on tapahtunut viimeistään vuonna 1904, koska perheen vanhin lapsi Aleksander oli syntynyt Kymissä 6.4.1904), jossa Kusti Parviainen 29.4.1906 erosi Taipaleen ortodoksisesta seurakunnasta liittyen 1.5.1906 Kymin evankelisluterilaiseen seurakuntaan. Karhulassa perhe hankki oman pienen mökin, mutta joutui kansalaissodan jälkeen muuttamaan takaisin kotiseudulle suoranaisten nälän takia. Sodan aikana Kusti Parviainen oli joutunut pakko-otossa punakaartiin, jossa oli palvellut kaksi viikkoa hevostmiehenä. Kuusjärven seurakuntaan perhe muutti 3.12.1918. Siitä, milloin Kusti Parviainen asetettiin puhujan tehtävään, ei ole varmuutta. Se on voinut tapahtua jo hänen asuessaan Kymissä. Saarnaajana hän toimi viimeistään 1920-luvun puolivälistä alkaen. Joka sunnuntai Kalattoman ja Outokummun kylien lestadiolaiskristityt kokoontuivat seuroihin, joissa Kusti Parviainen saarnasi, mikäli paikalliskunnalla ei ollut muualta tulleita saarnaajia. Parviaisten kodin sillan alla olivat seuroja varten lankuista tehdyt seurapenkit. Parviainen oli paikallinen saarnaaja eikä hänen tiedetä vierailleen saarnamatkoilla muualla. Kusti Parviaisen elämäntaival päättyi 3.3.1947. Maria Parviainen kuoli runsaat kymmenen vuotta myöhemmin 25.5.1958.¹⁸³⁸

¹⁸³⁷ Seppänen 1953, 247

¹⁸³⁸ OutKA. rk. 1910-1920, s. 436; 1921-30, s. 821, 1941-50, s.1523; 1951- 60, s. 1133; SRKA. Puhujakortisto; Kymi KA. Henkilötiedot Kusti Parviaisesta perheineen 8.1. 1997; Kolk 13 - 14/1917, 274; SL 10/1917 298-299; Alma Parviaisen hst. 5.6.1996; Kaarina Kontkasen hst. 30.7.1996; Kinnunen 1997, 81; Kusti Parviaisen toiseksi vanhin poika Aleksander (1904 - 1976) toimi sotavuosien jälkeen esikoislestadiolaisten saarnaajana ensin Kotkassa ja sitten Tampereella. Hänen yhdeksän vuotta nuorempi veljensä Vilho (1913 - 1984) oli perustamassa Outokummun ja sen ympäristön Rauhanyhdistystä vuonna 1997 ja hänet valittiin yhdistyksen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi.

Peippo, Joonas

Palstatilallinen, maanviljelijä, kirvesmies

Vanhemmat: palstatilallinen, saarnaaja Jooseppi Peippo ja Anna Vanhanen

Veli: saarnaaja Juho Peippo.

Jooseppi Peippo syntyi 19.2.1888 Uudenkirkon Halolassa. Hän avioitui 29.11.1914 Helmi Tikanderin (11.6.1892 Uusikirkko, Kirkkojärvi - 12.5.1963 Turku) kanssa. Perheeseen syntyi kuusi lasta. Sodan jälkeen Peipot muuttivat Turkuun Marian seurakuntaan (kirkonkirjat muutettu 3.1. 1950). Peippo kulki laajalla alueella rakennustöissä, joita hän itse urakoi. Kotipitäjässä merkittävimpiä urakoita olivat kirkon korjaus vuonna 1934 ja Linkan koulu 1930-luvun lopulla. Samalla hän hankki lisämaata ostamalla naapurituloilta. Joonas Peippo syntyi lestadiolaiseen kotiin. Herätysliikkeeseen hän liittyi vuonna 1929. Saarnaajaksi hänet asetettiin vuonna 1931. Joonas Peippo toimi vanhoillislestadiolaisena saarnaajana tämän jälkeen koko ikänsä. Kun vanhoillislestadiolaisuudessa tapahtui 1960-luvun alussa hajaannus ja syntyi ns. pappislinja, liittyi Joonas Peippo siihen. Tämän jälkeen hän liikkui pappislinjalaisten saarnamatkoilla jonkin verran Etelä-Suomessa. Joonas Peippo toimi kotikunnassaan Uudellakirkolla kunnanvaltuutettuna, taksoituslautakunnan jäsenenä 1937 - 1939 ja Kuujärven kansakoulun johtokunnan jäsenenä samoin vuosina 1937 - 1939. Joonas Peippo kuoli Turussa 19.12.1969.¹⁸³⁹

Peippo (Peipponen) Jooseppi

Torppari, palstatilallinen

Vanhemmat: torppari Herman Peippo ja Ester Toivonen

Jooseppi Peippo syntyi 7.7.1855 Uudenkirkon Halolassa. Hän avioitui 28.11. 1875 Anna Vanhasen (8.9.1858 Uusikirkko - 10.5.1941) kanssa. Perheeseen syntyi yhdeksän lasta. Pojista kaksi toimi myös lestadiolaissaarnaajina, Juho uudessa heräyksessä ja Joonas vanhoillisuudessa. Jooseppi Peippo liittyi lestadiolaisuuteen 1880-luvulla. Hän aloitti saarnatoiminnan kotipitäjässään viimeistään 1890-luvulla. Hajaannuksessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Peippo liittyi uuteenheräykseen, hänen vaimonsa vanhoillisuuteen. 1910-luvulla Jooseppi Peippo ei juurikaan liikkunut saarnamatkoilla, koska uudenheräyksen kannattajien määrä Uudellakirkolla supistui muutamaan perheeseen. Hänen poikansa Juho Peippo toteaa Kolkuttajaan kirjoittamassaan muistokirjoituksessa, että *hän jäi kuin yksinäinen lintu puun oksille*.¹⁸⁴⁰

Peippo, Juho (Johannes)

Palstatilallinen, suutari

Vanhemmat: palstatilallinen Jooseppi Peippo ja Anna Vanhanen

Veli: saarnaaja Joonas Peippo

Myös useita muita Kusti Parviaisen lapsia oli mukana Outokummun vanhoillislestadiolaisten toiminnassa.

¹⁸³⁹ MMA. LSKA. UusKA. Aa:35. rk. 1931 - 1940, s. 156; Pms 7/1958; Sirkiä 1955, 334; Raittila 1967, n:o 345; OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Joonas Peipon hst. 15.8.1962; Peippo 2003, 50.

¹⁸⁴⁰ Kolk 17/1917, 334 - 336; Luukka 1964a, 140; Raittila 1967, n:o 345; OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Joonas Peipon hst. 15.8.1962; Peippo 2003, 41, 45.

Juho Peippo syntyi 31.7.1880 Uudenkirjon Halolassa. Hän asui 1900-luvun alussa vuosikausia Venäjällä (mm. toinen pojista on syntynyt 27.1.1914 Valkeasaarella). Avioliiton Juho Peippo solmi 13.11.1910 Pietarissa virolaisen Anna Jugin (s. 18.6.1871 Røgle, Viro -13.6.1949 Lieto) kanssa. Perheeseen syntyi kaksi poikaa. Peippo vihittiin uuteen avioliittoon vuonna 1950 Hilma Leinosen (s. 30.6.1895 Hollolassa) kanssa. Avioliitto kesti 12 vuotta, sillä Hilma Peippo kuoli Liedossa 28.6.1962. Juho Peipon elämäntaival päättyi vajaa kuusi vuotta myöhemmin Liedossa 22.5. 1966. Peippo syntyi lestadiolaiseen kotiin. Hän teki ”parannuksen” aluksi vanhoillisuuteen, mutta liittyi kohta uuteenheräykseen. Peippo liikkui tämän jälkeen uudenheräyksen saarnaajana 1930-luvulla Uudellakirkolla ja Kuolemajärvellä.¹⁸⁴¹

Pellikka, Antti

Työmies

Antti Pellikka syntyi 11.5.1855 Kärsämäellä, josta hän muutti Piippolaan 1.12. 1869, sieltä edelleen Kymiin (Kotka), sieltä Ruotsinpyhtäälle 4.12.1885, edelleen Kotkaan 5.6.1889, Haminaan 18.11.1898 ja takaisin Kotkaan 23.6.1910. Pellikka oli avioliitossa kaksi kertaa. Ensimmäinen avioliitto oli solmittu Oteliaana Savolaisen kanssa (6.9.1845 – 20.5.1882) ja toinen 28.1.1883 Eeva Liisa Simontyttären (2.9.1855 Vehkalahti – 12.10.1919 Kotka) kanssa. Antti Pellikka mainitaan lestadiolaisuuden levittäjänä Vehkalahtella vuonna 1881 ja Artjärvellä vuonna 1890. Pellikka anoi vuonna 1881 SLEY:ltä oikeutta myydä yhdistyksen kirjallisuutta, mutta sai pyyntöönsä kielteisen vastauksen. Lestadiolaisuudessa tapahtuneen hajaannuksen jälkeen hän liikkui Kotkan ja Haminan ympäristössä saarnamatkoilla lähinnä omaan ”lukuunsa”, eikä kuulunut varsinaisesti mihinkään lestadiolaisuuden haaroista. Antti Pellikka kuoli 21.7.1937 Kotkassa.¹⁸⁴²

Pellikka, Esko

Itsellinen, mäkitupalainen, satulaseppä, talollinen

Vanhemmat: torppari Esko Pellikka ja Maria (o.s. Kotkamaa)

Esko Pellikka syntyi 17.6.1862 Haapavedellä, josta hän muutti vanhempiensa mukana noin vuonna 1868 Kurkijoelle (Tervus n:o 14). Kurkijoelta Pellikat muuttivat 26.11.1872 Hiitolaan, josta palasivat takaisin Kurkijoen Tervuksen kylään. Sieltä Esko Pellikka muutti perheineen vuonna 1885 Raholaan ja sieltä edelleen 6.2.1888 Jaakkimaan (Rukola n:o 8), josta takaisin Kurkijoelle. Vuonna 1898 perhe palasi uudestaan Jaakkimaan. Esko Pellikka avioitui 8.11.1885 Anna Kiiverin (11.5.1862 Kurkijoki – 2.3.1944 Jaakkima) kanssa. Perheeseen syntyi neljä lasta. Pellikan koti oli lestadiolainen. Saarnamatkoilla hän liikkui 1880-luvulta alkaen nousten Laatokan Karjalan ”pääsaarnaajaksi”. Lestadiolaisuudessa tapahtuneen hajaannuksen jälkeen Pellikka kävi saarnamatkoilla myös Karjalan ulkopuolella Savossa, Keski-Suomessa, Hämeessä ja Satakunnassa. Hänet valittiin vanhoillisuuden järjestäytymiskokouksessa lähetystoimen päätoimikunnan luottamusmieheksi Laatokan Karjalaan. Samaan aikaan ilmeni Pellikan saarnoissa voimakas kirkonvastainen tendenssi, joka johti kirkostaeroamishankkeeseen Pohjois-Savossa ja Karjalassa. Vaikka Esko Pellikka ilmeisesti

¹⁸⁴¹ MMA. LSKA. UusKA. I Aa:35. rk. 1931 – 1940, s. 156 Halola n:o 3; VÄ 7-8/1962, 30; OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Joonas Peipon hst. 15.8.1962; Raittila 1967, n:o 345; Peippo 2003, 45, 141 – 143; TuKR. Henkilötiedot Joonas ja Helmi Peiposta 12.1.2004.

¹⁸⁴² OMA. Laestadiana 10. Ea:3; Ec:2, Antti Vainikan hst. 16.6.1966; Yrjö A. Nummen hst. 15.11.1966; Ilmarinen 23/27.4.1881; Ed:4. Artjärven srkkert 1.3.1890; Luukka 1964a, 164; Raittila 1967, n:o 349; Kinnunen 1996, 95.

itse luopui separaation kannattamisesta ennen kuolemaansa, jäi hänen nimensä elämään pellikkalaisuudeksi kutsuttuna suuntauksena joidenkin vuosien ajaksi lähinnä Laatokan Karjalan ja Nilsiän vanhoillislestadiolaisuudessa. Esko Pellikka kuoli Jaakkiman Rukolaissa keuhkotaudin murtamana 4.7.1907.¹⁸⁴³

Peltomaa (Puskala), Frans Petter

Rakennustyömies

Vanhemmat: torppari Aaro Peltomaa ja hänen vaimonsa Maria

Frans Peltomaa syntyi lestadiolaiseen kotiin 10.10.1876 Pyhäjoella. Sieltä hän muutti Viipurin maaseurakuntaan 3.1.1898. Hän avioitui 20.2.1898 Anna Liisa Kuisman (9.9.1877 Heinjoki – 1.4.1921 Viipurin maaseurakunta) kanssa. Perheeseen syntyi neljä lasta. Frans Peltomaa lestadiolaistui Viipurissa 1900-luvun alkuvuosina. Esikoislestadiolaisena saarnaajana hänet tunnettiin noin vuodesta 1906 alkaen. Hän liikkui jonkin verran lähetysmatkoilla. Frans Peltomaa kuoli 11.5.1918 Viipurin maaseurakunnassa syövän riuduttamana.¹⁸⁴⁴

Pentikäinen, Aapram (Inkilän Aappo)

Talollinen

Vanhemmat: Talollinen Israel Pentikäinen

Aapram Pentikäinen oli syntynyt 16.5.1859 Kuolemajärvellä, jossa hän asui koko ikänsä. Hän avioitui 25.10.1885 Sofia Mätön (s. 6.1.1864 Säkkijärvi) kanssa. Pentikäinen oli pitäjän ensimmäisten lestadiolaisten joukossa, kun hänen vanhempansa, sisarukset ja tädit perheineen lestadiolaistuivat 1880-luvulla. Saarnaajana hän toimi 1800-luvun puolella. Hän oli ensimmäisiä Karjalasta Kittilän-matkan tehneitä ja liittyi 1800-luvun lopulla uuteenheräykseen tuoden sen mukanaan kotikylälleen. Aapram Pentikäisellä oli yhteiskunnallisia luottamustehtäviä. Hän kuului Kuolemajärven kunnanvaltuustoon vuosina 1919 – 1922 ja Inkilän koulun johtokuntaan vuosina 1914 – 1917. Pentikäinen kuoli 31.5.1926.¹⁸⁴⁵

Peräkasari, Ville (Vilhelm)

Talollinen

Isä: talollinen Matti Peräkasari

Vilhelm Peräkasari syntyi Säkkijärvellä 1.2. 1851. Hän avioitui Eeva Peräkasarin (22.12.1856 Säkkijärvi – 6.1.1929 Ylämaa) kanssa. Avioliitosta syntyi kaksi lasta. Ville Peräkasaria kut-

¹⁸⁴³ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; Raittila 1967, n:o 349; MMA. LSKA. JaaKA, rk 1890 – 1899, s. 390; rk. 1900 – 1909, s. 1004; KurKA. rk, tilattomat 1862 – 1871, s. 605; rk. 1872 – 1881, s. 568, 607; rk. 1883 – 1892, s. 358, 522; I Ab:5, rk. 1892 – 1899, 333; Luukka 1964a, 201; Luukka 1964b, 34 – 36; Hulkko 1956, 100 – 103; Vainikainen 1969, 32 – 37; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Anna Haikosen hst. 8.6.1969; Johannes Jantusen hst. 22.8.1974; SRKA. Typön kok. Evert Kurtti 25.3.1902 Kokemäeltä; Juho Kauhanen 2.3.1906 Jyväskylästä; Esko Pellikka 18.4.1906 Jaakkimasta; OMA. Laestadiana 1. O. H. Jussilan kok. Eriikka ja Juho Reinikainen 19.1.1903 Jyväskylästä.

¹⁸⁴⁴ SLK. Saarnaajakortisto; Lahtinen 1984, 126 – 127. VLKYJ 1972, 240 – 242.

¹⁸⁴⁵ HÄ 2/1927, 22 – 23 (K. Lounasheimo); Jussila 1948, 106; Valkolahti 1957, 273, 314; OMA. Laestadiana 2. Ed:4. Elina Kurjen hst 1962; Luukka 1964a, 132; Raittila 1967, n:o 355.

suttiin asuinpaikan nimen mukaan Hurjan Villeksi. Hän toimi paikallisena saarnaajana Säkkijärvellä pitäjän pohjoisosien kylissä ilmeisesti jo 1890-luvun alusta alkaen. Saarnatoiminta jatkui hänen kuolemaansa saakka. Ville Peräkasari kuoli 9.11.1922 Säkkijärvellä.¹⁸⁴⁶

Pietilä, Eino

Sairaalapastori, rovasti

Vanhemmat: vahtimestari Juho Pietilä ja Liisa Soini.

Kuvassa Eino Pietilä saarnaamassa Saimaan kanavan varrella Tuohimäessä sulkumestari Toivasen pihalla 1930-luvun lopulla

Eino Pietilä syntyi 16.9.1911 Oulussa. Hän oli kahdesti avioliitossa, josta ensimmäiseen hänet vihittiin vuonna 1935 Anni Katariina Kurikan (7.7.1915 – 1950) kanssa. Toisen avioliiton hän solmi vuonna 1951 Hilja-Maria Kejoson (o.s. Korhonen, s. 13.2.1922) kanssa. Avioliitoista syntyi yhteensä kuusi lasta. Eino Pietilä kirjoitti vuonna 1930 ylioppilaaksi Oulun lyseosta. Hänet vihittiin papiksi 22.10.1935. Tämän jälkeen hän oli lyhyitä aikoja pappina lukuisissa seurakunnissa. Karjalassa hän oli kahteen otteeseen, Polvijärven vt. kirkkoherrana vuonna 1939 ja samana vuonna myös Joensuun vt. kirkkoherrana sekä vt. komministerinä sekä Nurmeksen vt. kirkkoherrana vuosina 1945 – 1946. Vanhoillislestadiolaisessa herätysliikkeessä Eino Pietilä oli keskeisissä tehtävissä 1950-luvulla. Hän oli vanhoillislestadiolaisuuden keskusjärjestön SRK:n pääsihteerinä vuosina 1955 – 1960 ja toimi samalla myös SRK:n julkaisusihteerinä vuosina 1956 – 1960. Liikkeen äänenkannattajan Päivämiehen aputoimittajana hän oli vuonna 1955 sekä päätoimittajana vuosina 1958 – 1960. Eino Pietilä joutui eroamaan näistä tehtävistä, kun hän tuki vanhoillisuuden 1960-luvun alun skismassa tappiolle jäänyttä ns. pappislinjaa. Tämän jälkeen Eino Pietilä toimi pitkään sairaalapastorina ja myöhemmin johtavana sairaalapastorina Oulussa sekä seurakuntalehti Rauhan Tervehdyksen päätoimittajana vuodesta 1964 alkaen.¹⁸⁴⁷

Piironen, Antti

Antti Piironen oli syntynyt 19.12.1870 Liperissä. Hän avioitui 14.4.1895 Anna Lyydia Kilpeläisen (29.12.1874 Liperi – 9.9.1963 Liperi) kanssa. Antti Piironen kuoli 31.1.1919 Liperissä. Hän toimi kotiseurakuntansa alueella paikallisena vanhoillislestadiolaisena saarnaajana 1900-luvun puolella.¹⁸⁴⁸

Piironen, Mikko

Mikko Piironen oli syntynyt 17.5.1866 Liperissä. Avioliiton hän solmi 8.10.1911 Taipaleen ortodoksisen seurakunnan jäsenen Maria Jolkkosen (s. 16.5.1874 Taipale ort srk) kanssa. Mikko Piironen oli puhujana omalla kotikylällään. Erikoista hänessä oli se, ettei hän osannut lukea eikä kirjoittaa. Silti hän piti pitkiä saarnoja muistinsa varassa. Usein seurapaik-

¹⁸⁴⁶ Hilma Kälviän hst. 17.1.1992; Elina Närhin ja Aino Apron hst. 7.12.1991 ja 27.12.1991. YIKA. Henkilötiedot Eeva ja Vilhelm Peräkasarista 16.1992.

¹⁸⁴⁷ Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1973, 365.

¹⁸⁴⁸ SRKA. B:6. Saarnaajakortisto; LipKA. Harri Nousiaisen kirje 17.2.2004.

kana oli Rummukaisen talo. Mikon Maria-vaimolla oli seuroissa mukanaan valkoinen liina, jolla hän kuivasi miehensä kasvot, kun tämän otsalla hiki pisaroi saarnan aikana. Mikko ja Maria Piironen elivät vaatimattomassa mökissä Sulkaman kylässä. Piironen oli hyvä ja kysytty työmies. Hänellä oli aina samat kuluneet vaatteet päällään ja niinpä seuraväki kerran keräsi kolehdin hänelle vaaterahoiksi. Vaikka Piironen oli köyhä ja vaatimaton, eivät ihmiset pilkanneet häntä. Häntä kunnioitettiin miehenä, joka eli ”Jumalan Sanan opetuksen” mukaisesti. Mikko Piironen elämäntaival päättyi 17.5.1935.¹⁸⁴⁹

Pitkänen, Antti

Kansakoulunopettaja

Vanhemmat: Anders Pitkänen ja vaimonsa Anna Korhonen

Antti Pitkänen syntyi 25.5.1862 Sortavalan maaseurakunnassa (Tuokslahti n:o 10). Hän avioitui 19.7.1885 Maria Lindströmin kanssa (s. 11.9.1868 Sortavala). Perheeseen syntyi kaksi lasta. Pitkäsen perhe muutti 17.3.1922 Sortavalan kaupungista Sortavalan maaseurakuntaan (Loplola n:o 2) ja edelleen Helsingin Oulunkylän seurakuntaan 2.12. 1924. Antti Pitkänen lestadiolaistui 1800- ja 1900-lukujen taitteessa, kun lestadiolainen pastori Vilhelm Ferdinand Fagerlund toimi seurakunnassa pappina. Antti Pitkänen toimi tämän jälkeen Sortavalan seudulla paikallisena saarnaajana.¹⁸⁵⁰

Pitkänen, Matti

Talollinen Matti Pitkänen toimi perimätiedon mukaan jonkin verran paikallisena vanhoillislestadiolaisten saarnaajana Uukuniemellä. Hän oli syntynyt 25.3.1866 Uukuniemellä ja kuoli 22.7.1941 evakkomatalla Petäjävedellä.¹⁸⁵¹

Pitkänen, Otto

Talollinen

Vanhemmat: talollinen Vilhelm Pitkänen ja vaimonsa Eva (o.s. Riikonen)

Otto Pitkänen oli syntynyt 30.1.1879 Kerimäellä. Hän avioitui 24.6.1903 Anna Maria Kupiaisen (s. 2.9.1882 Kerimäki) kanssa. Perheeseen syntyi seitsemän lasta. Pitkänen muutti perheineen Kerimäeltä (Makkola n:o 4) 2.12.1914 Savonrannalle ja sieltä takaisin Kerimäelle (Kumpuranta, Wasama-lahti n:o 2). Täältä he muuttivat 16.4.1926 Käkisalmeen. Pitkäsen on kerrottu lestadiolaistuneen jo poikasena. Saarnaajana hän esiintyy ensimmäisen kerran aikalaiskirjeissä vuonna 1917. Tosin hänen nimensä löytyy vanhoillislestadiolaisten lähetystoimen pöytäkirjoista jo vuonna 1912. Pitkänen oli Itä-Savon ja Pohjois-Karjalan vanhoillisuuden ahkerimpia lähetyksiä 1910-luvun lopulla ja 1920-luvulla. Hän joutui 1930-luvun alussa vanhoillislestadiolaisten saarnaajainkokouksen nuhteluiden kohteeksi kierreltyään saarnamatkoilla Karjalassa saarnakiellossa olleen Juho Heikki Kauhasen kanssa. Kun vanhoillisuudessa syntyi hajaannus 1932 - 1934, hän liittyi vähemmistöryhmään ja kierteli rauhansanalaisuuden lähetyksiä sotavuosien jälkeen lähinnä Pohjanmaalla. Otto Pitkänen kuoli Helsingissä syyskuussa 1968.¹⁸⁵²

¹⁸⁴⁹ SRKA. B:6. Saarnaajakortisto; Pms 12/1989 (Tuula Mutanen: Vanhurskaan muisto puhuttelee); LipKA. Harri Nousiaisen kirje 17.2.2004.

¹⁸⁵⁰ Luukka 1964a, 213; SorkaupKA, rk. 1911 - 1920, s. 291; rk. 1921 - 1930, s. 402; SormsrKA, rk. 1921 - 1930, s. 390.

¹⁸⁵¹ SL 12/1941, 265 (Emma Ahokas).

¹⁸⁵² KerKA. rk. 1910 - 1919, s. 556, 635; rk 1921 - 1930, s. 630; SL 1914, 112 1923, 42; 1925,

Pitkänen, Väinö

Parturi

Vanhemmat: työmies August Pitkänen ja Lida (o.s. Karvinnen) Pitkänen

Väinö Pitkänen syntyi Lappeenrannassa 17.12.1899. Kerimäkeläissyntyiset vanhemmat olivat muuttaneet samana vuonna Lappeenrantaan Muolaasta. Avioliiton hän solmi 12.12.1926 Aino Jaakkolan (10.9.1905 Kymi – Imatra) kanssa. Väinö Pitkäsen perhe oli 1920-luvun alussa mukana uudenheräyksen toiminnassa. Pitkänen, hänen vanhempansa ja sisaruksensa siirtyivät 1920-luvun puolivälin jälkeen vanhoillisuuteen. Kun Lappeenrantaan perustettiin van-

hoillislestadiolaisten toimesta rauhanyhdistystä, pidettiin perustava kokous Väinö Pitkäsen asunnossa. Hänet valittiin yhdistyksen johtokuntaan ja sen sihteeriksi, joissa tehtävissä hän toimi vuosina 1933 - 1934. Pitkäset muuttivat Laatokan Karjalaan Suojärvelle. Sieltä he palasivat Etelä-Karjalaan, ensin Lappeenrantaan ja 18.8.1937 Vuoksenniskalle, jossa Väinö Pitkänen harjoitti parturinliikettä. Imatran seudulla Pitkänen oli myös puuhaamassa rauhanyhdistystä. Seudulle perustettiin Ylä-Vuoksen ja sen ympäristön Rauhanyhdistys (vuodesta 1952 Imatran Rauhanyhdistys) 6.11. 1938. Hänet valittiin yhdistyksen johtokuntaan, jossa hän toimi 1938 - 1954 ja 1960 - 1965. Yhdistyksen sihteerinä hän oli 1938 - 1942 sekä puheenjohtajana vuosina 1943 - 1953 ja 1960 - 1965. Saarnaajaksi Pitkänen asetettiin Parikkalassa vuonna 1938 pidetyissä seuroissa. Tässä tehtävässä hän toimi kuolemaansa 27.8.1965 saakka.¹⁸⁵³

Pohjanlehto (alkuaan Nordlund), Heikki

Itsellinen, kalastaja, mäkitupalainen, kalakauppias, talollinen

Vanhemmat: Itsellinen, kalastaja Johan Andersson Nordlund ja Katariina Haapaniemi.

Kuva: SRKA

Heikki Pohjanlehto syntyi 23.12.1870 Merikarvian Koivuluodossa. Hänen vanhempansa lestadiolaistuivat 1880-luvulla ja Heikki Pohjanlehto kotipitäjässään 19-vuotiaana. Avioliiton hän solmi 20.3.1892 Kaisa Josefiina Vessmanin (s. 8.11.1870 Merikarvia) kanssa. Vaimon isä oli saarnaaja Aleksanteri Vessman (Haanpää). Pohjanlehtojen perheeseen syntyi kahdeksan lasta. Vuonna 1907 Pohjanlehto muutti kotiseudultaan Poriin, jossa

69; SRKA C:2; Puhujain ja seurakuntavanhinten kok. 4 -6.10.1932, § 3; Rsana 1947, 116; 7 - 8/1965, 129; 11/1968, 193; Kotimaa 25.2.1964; Etti Luukkasen hst. 23.9. 1994; Pentti Pelkosen hst. 23.5.1995; MKK. Saimi Saukkosen kirje Regina Laitiselle 17.11. 1977.

1853 MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; Kinnunen 1993, 49, 91; LPRYA. Perustamiskokouksen ptk.; SRKA. Imatran Rauhanyhdistyksen tallete. Perustamiskokouksen ptk; Pms 37/1965; IRYA. Toimintakertomukset; RuoKA. Tiedot Väinö Pitkäsestä, saatu 11.11.2003.

hän toimi mm. kalakauppiaana. Ensimmäisen kerran hänet mainitaan saarnaajana aikalaiskirjeissä vuonna 1909, mutta *Kauko Vuonokarin* mukaan saarnatoiminta alkoi heti hänen muutettuaan Poriin. Porin Rauhanyhdistyksen toimintaan Pohjanlehto osallistui saarnatoimen lisäksi tilintarkastajana vuosina 1911 – 1917 ja johtokunnan jäsenenä 1917 – 1918. Vanhoillisten lähetystoimen palveluksessa Heikki Pohjanlehto kiersi saarnamatkoilla vuodesta 1915 alkaen. Vanhoillislestadiolaisten vuosikokousseuroissa hän saarnasi vuonna 1913. Pohjanlehdon lähetysmatkat suuntautuivat Karjalaan, Oulun ympäristöön, Pohjois-Savoon ja Etelä-Pohjanmaalle. Pietarissa hän kävi kolme kertaa ennen vallankumousta. Lähetysmatkalla Karjalan kannaksella Pohjanlehto ihastui seutuun hankkien uuden kodin Pyhäjärven Konnitsan kylästä. Muutto Porin maaseurakunnan Lyttylän kylästä tapahtui 1.1.1921. Saarnamatkojen välissä Konnitsan kylälle rakennettiin uusi pirtti sekä harjoitettiin maataloutta. Perhettä kohtasi Konnitsassa suuri suru, kun perheen kymmenvuotias poika löysi veneen alta räjähtämättömän ammuksen tuhoisin seurauksin. Pohjanlehdon elämäntaipaleen katkaisi syöpä, johon hän menehtyi 27.3.1931.¹⁸⁵⁴

Pohjolainen, August

Levyseppämestari

August Pohjolainen oli syntynyt Kuopion maalaiskunnassa 21.4.1872. Hän muutti Käkisalmen seudulle Helsingistä avioiduttuaan Käkisalmen maaseurakunnan Hirvisaaresta kotoisin olleen puutarhurinleski Hanna Waltosen (o.s. Kaskinen, k. 14.9.1938 68-vuotiaana) kanssa 12.11.1893. Käkisalmella Pohjolainen tuli tunnetuksi aktiivisena lestadiolaisena viimeistään 1890-luvun lopulla. Hän liittyi lestadiolaisuuden hajaannuksessa uuteenheräykseen, sen jälkeen lyhyeksi ajaksi narvalaisuuteen, josta palasi takaisin uuteenheräykseen. August Pohjolainen kierteli tämän jälkeen uudenheräyksen lähettinä lähinnä Karjalassa talvisotaan saakka. Hän toimi uudestiheränneiden järjestön SLLH:n paikallisasiamiehenä Käkisalmessa vuosina 1906 – 1926. Pohjolainen kirjoitteli aktiivisesti uudestiheränneiden lehteen Huutavan Ääneen. Hän oli myös yhteiskunnallisesti aktiivinen ja hänet valittiin Käkisalmen kaupunginvaltuustoon vuosina 1901 – 1903 ja vuonna 1926. Käkisalmen kirkkoneuvostoon hän kuului vuodesta 1916 alkaen kuolemaansa saakka. Sodan jälkeen August Pohjolainen muutti Turkuun, jossa hän kuoli 5.10.1947.¹⁸⁵⁵

Pouta, Juho (Johan)

Talollinen

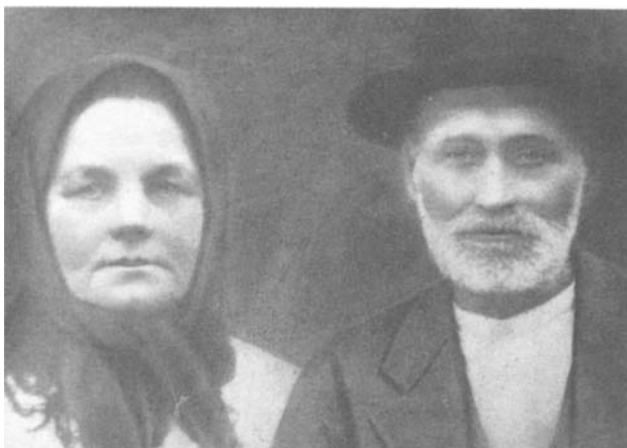
Vanhemmat: Talollinen Olof Pouta ja vaimonsa Helena Tiainen

Kuvassa Juho ja Katriina Pouta vuonna 1919

Kuva: Kukkonen 1993, 460

¹⁸⁵⁴ MKK. Saarnaajakortisto; SL 1/1924, 14; 3/1925, 43 – 44; 1930, 90; 7/1931, 132; 1984, 252; SRKA. C:2; Leonard Typön kok. Johan ja Anna Alm 27.2.1909; Pms 15/14.4.1955; 47/1957; SRKA. Impi Jylhän hst.23.3.1980, 13.5.1980 ja 20.5.1980.

¹⁸⁵⁵ HÄ 10/1938, 151, 154; ; 4/1937, 61 – 62; 7-8/1981, 9 – 11; 7-8/1980, 12; 5/1929, 68 – 69; 7 -8/1932, 113 – 114; 10/1938, 151, 154; VÄ 12/1947, 183; OMA. Laestadiana 2. Ba:1; Ca:1; MMA. LSKA. KäKA. II Ca:4 - Ca:6. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1890 – 1950.

Juho Pouta syntyi Uukuniemellä 21.8.1861. Hän avioitui 24.9.1880 Katriina Hannosen (7.5. 1861 Uukuniemi - 14.1.1924 Ruskeala) kanssa. Avioliitosta syntyi kahdeksan lasta. Poudat asuivat Uukuniemellä (Latvasyrjä n:o 1, Pellonpää) vuoteen 1917 saakka, jolloin he muuttivat Ruskealan Kaalamoon. Juho Poudan ja muun perheen lestadiolaistumisajankohta ei ole tiedossa, mutta on mahdollista, että perhe liittyi herätysliikkeeseen jo 1880-

luvulla. Tällöin lestadiolaisuuteen liittyi mm. Juho Poudan sisko Eufemia Toivainen perheineen. Vanhoillislestadiolaisena saarnaajana Juho Pouta toimi kotiseudullaan viimeistään 1910-luvulla. Pouta kuoli Ruskealassa 15.7. 1928.¹⁸⁵⁶

Pulkkinen, Antti

Lampuoti, talollinen, kauppias

Antti Pulkkinen oli syntynyt 13.7.1861 Valkjärvellä, jossa asui lähes koko elämänsä Valkeamatkan kylässä (Valkeamatka n:o 7, Pulkkisenmäki). Hän avioitui 3.7.1887 Sofia Himasen kanssa, joka oli syntynyt 16.5.1866 Muolaan Oravalan kylässä. Muistokirjoituksen mukaan Pulkkinen olisi liittynyt lestadiolaisuuteen jo 24 - 25-vuotiaana, mutta omissa muistelmissaan hän ajoittaa lestadiolaistumisensa joitakin vuosia myöhemmäksi (1890). Antti Pulkkinen oli yhdessä muutamien muiden lestadiolaisten kanssa Valkjärven tunnetuimpia "rätinajajia". Talvisin tehdyillä "rätinajomatoilla" hän tutustui lestadiolaisuuteen Savossa, jossa saarnaajat Wilhelm Markkanen ja Hermann Karjalainen "todistivat" hänelle synnit anteeksi Leppävirran Tuppuniemen kylässä. Herätysliikkeen hajaannuksissa Pulkkinen valitsi

uudenheräyksen, jonka saarnaajana hän kiersi sekä Kannaksella että Venäjällä. Pulkkisella oli useita yhteiskunnallisia luottamustehtäviä. Hän oli vuodesta 1908 alkaen kirkkoneuvoston ja myöhemmin kirkkovaltuuston jäsen. Lisäksi hän oli kunnanvaltuuston, elintarvikelaentakunnan ja Jutikkalan kansakoulun johtokunnan jäsen. Hän oli perustamassa Valkeamatkan osuuskassaa, jonka hallituksen puheenjohtajaksi ja kirjanpitäjäksi hänet valittiin. Vuosina 1925 - 1930 Antti Pulkkinen asui talvet Viipurissa. Hän kuoli 9.6.1934 Valkjärvellä, hänen vaimonsa 2.10. 1948 Hailuodossa.¹⁸⁵⁷

Pulkkinen, Arvid

Veturinkuljettaja

Kuvassa Arvid Pulkkinen 12-vuotiaana

Kuva Eeva Niemeläinen

¹⁸⁵⁶ UuKA, Aa:12. rk. 1880 - 1889, s. 176; Kukkonen 1993, 421, 459; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; Antero Uuksulaisen hst. 10.3.1969.

¹⁸⁵⁷ MMA. LSKA. ValKA. I Aa: 26. rk 1931 - 1940, s. 803; II Ca. Kirkonkokousten ptkt; HÄ 12/1926, 187 - 188, 6/1930, 85, 2/1931, 24, 7 -8/1932; Seppänen 1953, 245 - 247, 261, 263, 361 - 362, 375, 422, 645.

Arvid Pulkkinen oli syntynyt 8.6.1887 Mikkelissä kauppiasperheeseen. Pielisensuun seurakuntaan hän muutti Värtsilästä 3.3.1919. Avioliiton Arvid Pulkkinen solmi 18.9.1927 Elli Edith Elisabet Niittysen (alkuaan Helman, 27.6.1901 Kangasala – 11.9.1985 Joensuu) kanssa. Pulkkinen lestadiolaistui muutettuaan Joensuuhun ilmeisesti vuonna 1919. Liittyminen tapahtui Viipurissa pidetyissä seuroissa. Aluksi hän oli kosketuksissa todennäköisesti uudestiheränneiden kanssa, mutta ”parannuksen” hän teki esikoislestadiolaisuuteen. Saarnatoimensa hän aloitti vuosien 1925 – 1926 tienoilla. Pulkkinen saarnasi Joensuussa ja lähiympäristössä. Joensuun seudun esikoislestadiolaisten hallitseman Kiinteistöosakeyhtiö Koulukatu 22:n hallintoon Arvid Pulkkinen nimi ilmaantuu vuonna 1928, jolloin hänet valittiin johtokuntaan. Vuoden 1932 kokouksessa Pulkkinen valittiin kiinteistöosakeyhtiön isännöitsijäksi. Hän kuoli 22.10.1958 Joensuun Pielisensuun seurakunnassa.¹⁸⁵⁸

Pölönen, Antti

Talollinen

Isä: talollinen Antti Pölönen

Antti Pölönen syntyi 22.11.1859 Enon Hirviniemessä, josta muutti myöhemmin Enon Kuusjärvelle. Avioliiton hän solmi 2.1.1881 Maria Pölösen (8.1.1864 Eno – 15.1.1933 Eno) kanssa. Pölönen lestadiolaistui joko 1880-luvulla tai 1890-luvun alussa. Hän kävi 1890-luvulla saarnamatkoilla kotipitäjänsä lisäksi mm. Joensuussa ja Nurmeksessa. Antti Pölönen omaksui lestadiolaisuuden hajaannuksessa uudenheräyksen. Hän kuoli Enossa 6.8.1909.¹⁸⁵⁹

Raunila (alkuaan Varis), August

Työmies, poliisi

Kuvassa August Raunila vuonna 1923

Kuva: Elis Raunila

August Raunila oli syntynyt 1.10.1889 Rautalammin Siikakoskella. Hän solmi avioliiton 24.10.1908 Rautalammillä lida Poikolaisen (31.3.1887 Pieksämäki – 1957 Imatra) kanssa. Raunilat muuttivat 10.7.1912 Rautalammilta Ruokolahdelle (Perheen toinen lapsi oli syntynyt kuitenkin jo Ruokolahden Siitolassa 24.6. 1911). Avioliitosta syntyi yhteensä kymmenen lasta. Perheen lapsista Elis Raunila (s. 20.8.1928 Ruokolahti) on toiminut esikoislestadiolaisten saarnaajana Imatralla. August Raunila kääntyi esikoislestadiolaisuuteen 17.12.1911 Imatralla. Hän oli perustamassa Imatran vanha laestadiolaiskristillistä yhdistystä 8.5.1927, ja hänet valittiin yhdistyksen johtokuntaan sen sihteeriksi. Johtokunnassa hän oli todennäköisesti kuolemaansa saakka. Raunilan saarnatoiminta alkoi vuosien 1924 – 1927 aikana. Hän oli paikallinen saarnaaja, mutta kiersi myös jonkin verran lähiseudulla. August Raunila kuoli Enson sairaalassa 30.7.1937 yleiseen verenmyrkytykseen.¹⁸⁶⁰

¹⁸⁵⁸ SLK. Saarnaajakortisto; Rside 4/1982, 12. KA. Kaupparekisteri. Kiinteistöosakeyhtiö Koulukatu 22 (rn:o 37.866). Yhtiökok. 22.3.1928, 24.3.1932; Eeva Niemeläisen (o.s. Pulkkinen) puhst. 4.11.2003.

¹⁸⁵⁹ Raittila 1967, n:o 393.

¹⁸⁶⁰ SLK. Saarnaajakortisto; Aili Hämäläisen puhst. 8.12.1983; IVLKYA. Pöytäkirjat ; RAK. Martti Konttorin puhst. 10.1.1984; MKK. Eelis Raunilan puhst. 10.11.2003.

Rautiainen, David Johan

Musiikkioppilas, työmies

Vanhemmat: Itsellinen Berndt Rautiainen ja Anna Liisa Pyykkönen

David Juho Rautiainen muutti elämänsä varrella lukuisia kertoja. Hän oli syntynyt Lapinlahdella 12.10.1853. Sieltä hän muutti Helsingin kaartin seurakuntaan 1873, edelleen kaupunkiseurakuntaan 1875 ja vuonna 1879 Akaaseen, sieltä muutto Viipurin maaseurakuntaan, edelleen kaupunkiseurakuntaan 1883 ja Kotkaan 15.6.1887. Kotkasta hän muutti Tampereelle 29.11.1888, Salon kauppalaan 1892, samana vuonna Muurlaan, josta 29.10.1902 Kymiin. Kymistä Rautiaiset siirtyivät 8.2.1905 jälleen Helsinkiin, sieltä 1918 Hollolaan ja vuonna 1920 Lahteen. Avioliitossa Rautiainen oli kaksi kertaa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi 11.6.1878 Saara Maria Wahlmanin (21.11. 1855 – 7.11.1913), toisen 14.6.1914 Riikka Pasasen (s. 25.5.1869 Pihtipudas) kanssa. Rautiainen lestadiolaistui Viipurissa 1882 – 1883. Hän toimi jossakin määrin tämän jälkeen saarnaajana. Tampereella asuessaan 1890-luvun alussa hän omien muistelujensa mukaan riitautui paikallisessa lestadiolaisyhteisössä eikä hänen annettu enää saarnata. Uudemman kerran hänen nimensä esiintyy saarnaajana esikoislestadiolaisuuden murtautuessa Etelä-Suomeen 1902. Hänet mainitaan tässä yhteydessä esikoisuuteen liittyneiden saarnaajien joukossa. David Juho Rautiainen oli kirjallisesti aktiivinen. Hänen kustantamiaan tai painattamiaan ovat *Rukouskirja eli uhriseppele Herralle* (Kuopio 1882) ja *Lähetyskirja M. Ilmarille Jurwaan, ynnä muille luettawaksi kristillisyyden juoksusta* (Kristiina 1903). Rautiainen kirjoitti vuonna 1926 muistelmat *Muisteluksia elävään kristillisyyden ajalla ja sitä seuraavat vahingot*, joita ei kuitenkaan koskaan painettu. David Johan Rautiainen kuoli Lahdessa 13.10.1931.¹⁸⁶¹

Rautiainen, Juho (esiintyi joissakin artikkeleissa muodossa Iisakki)

Kauppias

Paikallisena saarnaajana esiintyy J. Rautiaisen nimi ensimmäisen kerran Tohmajärven Tikkalassa vuonna 1920 pidettyjen seurojen yhteydessä. Saarnatoiminta lienee alkanut vuoden 1910 tienoilla. 1920-luvun lopulla Juho Rautiainen asui Pielisensuun Noljaakassa, jolloin hän oli mukana Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen toiminnassa. 1930-luvun alussa hänen nimensä katoaa pöytäkirjoista. Perimätiedon mukaan Rautiaista olisi 1930-luvun alussa kielletty saarnaamasta kontiolahtelaisen Matti Sivosen kanssa, koska saarnat olivat liian ankaria parannussaarnoja. Kun vuosina 1932 - 1934 tapahtui vanhoillisuudessa hajaannus, hän liittyi rauhansanalaisuuteen ja liikkui saarnamatkoilla Pohjanmaalla. Joensuun seudulle muodostui Sivosen ja Rautiaisen ympärille noin kuusi henkeä käsittänyt rauhansanalainen ryhmä, joka kokoontui silloin tällöin seuroihin.¹⁸⁶²

Rautiainen, Kalle

Räätälimestari

Kalle Rautiainen oli syntynyt 11.11.1846 Kajaanin maaseurakunnassa, josta hän muutti vuonna 1860 Kuopioon. Kuopiosta muutto suuntautui Viipuriin vuonna 1868, jonka seu-

(Raunilan perheraamatussa on merkintä: *August Waris. Käsitin elävään uskon Herran Jeesuksen päälle 17.12.1911. Waimo Iida käsitti samaten 24.12.1911*).

¹⁸⁶¹ Raittila 1967, n:o 419; Lumijärvi 1990, 33; Talonen 1993, 57.

¹⁸⁶² SL 1920, 238; JRYA. Kokouspöytäkirjat 1921 – 1961; ZM 1942, 163; Rimpiläinen 1975, 119.

dulla Rautiainen asui koko elämänsä, vuoteen 1915 Viipurissa ja sen jälkeen (10.4.1915) Johanneksessa. Kalle Rautiainen avioitui Viipurissa 9.3.1879 Johanna Kiimalehdon kanssa. Nivalalaisyntyinen Johanna Kiimalehto muutti Viipuriin Lappeelta 5.7.1878. Kalle ja Johanna Rautiaisen perhe oli Viipurin keskeisiä lestadiolaisperheitä 1880-luvulla. Rautiainen saarnasi Viipurin lisäksi myös muualla Kannaksella. Hän osallistui vuodenvaihteessa 1888 – 1889 Helsingissä lestadiolaissaarnaajien kokoukseen. Johanna-vaimon kuoleman (11.3.1905) jälkeen Kalle Rautiainen avioitui 21.8.1910 Anna Loviisa Tuuren (s. 1.11.1867 Leppävirta) kanssa. Lestadiolaisuuden hajaannuksissa Kalle Rautiainen liittyi uuteenheräykseen, vaikka on tietoja myös siitä, että hän olisi ollut jonkin aikaa mukana niin narvalaisuudessa kuin esikoisuudessakin. Kalle Rautiainen kuoli Johanneksessa 8.5.1922.¹⁸⁶³

Rautiainen, Väinö

Rovasti, kirkkoherra

Vanhemmat: saarnaaja Kalle Rautiainen ja Johanna Kiimalehto

Väinö Rautiainen syntyi 11.7.1886 Viipurissa ja kuoli 25.9.1950 Anjalassa. Hän oli nuorena miehenä mukana Viipurin lestadiolaisten toiminassa ollen mm. tekstinlukijana narvalaisten seuroissa. Opiskeluaikanaan hän oli tekemisissä jonkin verran vanhoillislestadiolaisten (esim. O. H. Jussilan) kanssa. Toimiessaan pappina Kuolemajärvellä (1919 – 1920) ja Kymenlaaksossa (vuodesta 1921 lähtien) hänellä oli jossakin määrin yhteyksiä uuteenheräykseen, joiden seuroissa hän kävi Kotkassa asuessaan (1921 – 1929). Väinö Rautiainen saarnasi pari kertaa uudenheräyksen isoissa seuroissa.¹⁸⁶⁴

Riekkinen, P. Fr.

P. Fr. Riekkinen liikkui uudenheräyksen lähettinä Kymenlaaksossa ja Rautavaaralla 1910-luvulla ja 1920-luvun alussa. Hän asui ainakin vuosina 1916 – 1920 Sippolassa.¹⁸⁶⁵

Riikonen, Matti

ratavahti, maanviljelijä

Matti Riikonen asui Tohmajärven Uusikylässä toimien ratavahtina. Hän liittyi 1918 sisällissodassa punaisten puolelle, jonka takia hänet erotettiin rautateiltä. Tämän jälkeen Matti Riikonen osti maata Saarion ja Kemien kylien välistä ryhtyen maanviljelijäksi. Jonkin ajan kuluessa Riikonen pääsi takaisin rautateiden palvelukseen entiseen tehtäväänsä. Hän oli saarnaajana Värtsilä-Tohmajärvi-alueella narvalaisuuden murtautuessa 1900-luvun alussa. Hän levitti narvalaisuutta kotiseutunsa lisäksi Joensuussa yhdessä Matti Auvisen kanssa. Auvisen liityttyä vuoden 1906 jälkeen vanhoillislestadiolaisuuteen jäi Matti Riikonen Värtsilän narvalaisten johtajaksi.¹⁸⁶⁶

Rissanen, Paavo

Työmies, kauppias

Isä: itsellinen Gabriel Rissanen

¹⁸⁶³ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; Luukka 1964a, 111; Raittila 1967, n:o 420; Kinnunen 1993, 10; Viipurin tmksrKA. I Ba:1.

¹⁸⁶⁴ Raittila 1967, n:o 420. OMA. Laestadiana 1. Ba:2/49. Väinö Rautiaisen lähettämät kirjeet

¹⁸⁶⁵ Kolk 13/1916, 297 – 300; Laestadiana 2. Aa:1; Ca:1; HÄ 2/1920, 30.

¹⁸⁶⁶ Laestadiana 10. Ec:2. Juho Nenosen hst. 5.8.1945; Ec:1. Helmi Kosusen hst. 7.8.1945.

Paavo Rissanen syntyi 27.5.1858 Nilsiässä, josta hän muutti 2.11.1896 Kuopioon, edelleen 15.11.1898 Iisalmelle ja sieltä Kotkaan 30.11.1899. Kotkasta Rissanen muutti Kymiin 10.3.1903 palaten takaisin kotiseudulle Nilsiään 9.4.1904 ja jälleen Kotkaan 11.5.1907. Kotkasta Rissanen muutti 11.7.1910 Kymiin, josta 10.2.1911 Hollolaan, 13.2.1915 Kuopioon, 14.12.1918 jälleen Nilsiään ja sieltä edelleen 21.1.1921 Turkuun. Paavo Rissanen avioitui 12.9.1880 Anna Maria Kuosmasen (26.11.1858 Nilsiä - 1.1.1923 Turku) kanssa. Rissanen liikkui Pohjois-Savossa ja Ylä-Karjalassa lestadiolaisena saarnaajana 1890-luvulla. Hänen saarnaamisestaan 1900-luvun puolella Kymenlaaksossa ei ole tietoja. Paavo Rissanen kuoli 10.8.1922 Turussa.¹⁸⁶⁷

Roivas, Toivo

Kirkkoherra, rovasti

Vanhemmat: työnjohtaja Pietari Roivas ja Anna Juntunen

Toivo Roivas syntyi 15.10.1908 Kontiolahdella. Hän kirjoitti ylioppilaaksi Joensuun lyseosta vuonna 1930 ja vihittiin papiksi 12.6.1935 Viipurissa. Hänet määrättiin Kiteen kirkkoherran apulaiseksi. Vuosina 1936 - 1938 Roivas toimi Säkkijärven kirkkoherranviran virka- ja armovuoden saarnaajana ja vuosina 1938 - 1945 Kuolemajärven kirkkoherran virallisena apulaisena. Lappeen vs. kappalaisena hän toimi vuosina 1945 - 1948, josta siirtyi ensin Sumiaisten kirkkoherraksi vuosiksi 1948 - 1955, sen jälkeen Tohmajärven kappalaiseksi vuosiksi 1955 - 1958 ja Ypäjän kirkkoherraksi vuosiksi 1958 - 1972, jonka jälkeen hän jäi eläkkeelle. Avioliittoon hänet vihittiin 20.9.1936 Aino Adolfiina Tapionlinnan (s. 5.10.1895 Korpilahti) kanssa. Toiseen avioliittoon hänet vihittiin 1948 Martta Pyyhtiän (s. 31.3.1926) kanssa. Toivo Roivas oli Säkkijärvellä ja Kuolemajärvellä asuessaan aktiivisesti mukana uudenheräyksen toiminnassa. Hän liikkui suunnan puhujana Kannaksen alueella. Hän nautti 1930-luvun lopulla uudenheräyksen sisäisen kuohunnan vuosina Haaraosaston johtokunnan luottamusta, sillä hän saarnasi SLLH:n kesäseuroissa Jaakkimassa. Roivas valittiin vuoden 1939 vuosikokouksen puhujaksi yhdessä viipurilaisten Virolaisten pappisveljesten kanssa.¹⁸⁶⁸

Ropponen, Emanuel

Veturinkuljettaja

Vanhemmat: talollinen Matti Ropponen ja Elisabeth Ropponen (o.s. Tapanainen)

Emanuel Ropponen oli syntynyt 25.3.1887 Jaakkimassa (Reuskula n:o 17). Hänet vihittiin avioliittoon 10.7.1915 Maria Myllysen (1.12.1899 - 20.5.1920) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi yksi lapsi perheen asuessa Pietarissa. Uuden avioliiton Emanuel Ropponen solmi 5.9.1923 Eeva Katariina Pietarisen (23.3.1899 Joensuu - 8.11.1962 Joensuu) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi kaksi lasta. Ropponen muutti Joensuuhun Jaakkimasta 7.6.1923. Hän liittyi 1920-luvulla mukaan metodistiseurakunnan toi-

¹⁸⁶⁷ Pms 44/1958; Raittila 1967, n:o 427.

¹⁸⁶⁸ MMA. LSKA. KuolKA. I Aa:17. rk 1931 - 1940, s. 541. Pinoniemi 3; HÄ 10/1937, 155; 7 - 8/1938, 123; OMA. Laestadiana 2. Ca:2. 8.3.1939, § 83; Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1973, 404.

mintaan. Kirkonkirjansa hän muutti 28.10.1928 Joensuun metodistiseurakuntaan. Jouduttuaan 1930-luvulla tekemisiin vanhoillislestadiolaisten kanssa liittyivät Ropposet mukaan herätysliikkeeseen. Ropposet palasivat luterilaisen kirkon jäseniksi Pielisensuun seurakuntaan siviilirekisteristä 15.1.1937. Näihin aikoihin Emanuel Ropponen asetettiin saarnaajaksi. Tässä tehtävässä hän toimi kuolemaansa 31.7.1945 saakka. Ropponen oli Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen johtokunnan jäsen vuosina 1942 - 1945.¹⁸⁶⁹

Rouvinen, Eino

Maanviljelijä, saarnaaja

Vanhemmat: maanviljelijä Pekka Rouvinen ja Iita Sorsa

Eino Rouvinen syntyi Sortavalan maaseurakunnan Harlun kylässä 19.12. 1901. Hänet vihittiin avioliittoon Harlussa 18.5.1924 Ida Sahlmanin kanssa. Ida Sahlman oli syntynyt myös Sortavalassa 28.5.1904. Tästä avioliitosta syntyi yhdeksän lasta. Avioliitto päättyi sotavuosina aviopuolison kuolemaan. Toisen avioliiton Eino Rouvinen solmi 1.7. 1946 Saimi Pesosen (s. Kiuruvedellä) kanssa. Toisesta avioliitosta

syntyi kolme lasta. Eino Rouvinen lestadiolaistui 19.11.1926, ja hänet asetettiin saarnaajaksi seuraavana vuonna. Ennen sotavuosia Rouvinen liikkui saarnamatkoilla Karjalassa. Talvisodan alettua Rouvisen perhe muutti Toholammille. Kirkonkirjojen mukaan he muuttivat Harlusta Toholammin seurakuntaan 16.4.1941. Perhe palasi Harluun 20.5.1943. Jatkosodan jälkeen Rouviset siirtyivät Kauhavalle vuosiksi 1944 - 1947 ja Pieksämäelle vuosiksi 1947-1961. Vuodesta 1961 Eino Rouvinen asui Kuopiossa kuolemaansa 18.1. 1993 saakka. Sodan jälkeen hänestä tuli yksi laajimmin lähetysmatkoilla kierrelleistä vanhoillislestadiolaisista saarnaajista. Eino Rouvinen oli pitkäaikainen Kuopion ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen johtokunnan jäsen. Hän toimi lisäksi SRK:n johtokunnan jäsenenä 3.7.1962 - 3.7.1976. Rouvinen oli myös Sortavalan ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen johtokunnassa. Eino

Rouvinen kuului sekä Harlussa että Kuopiossa asuessaan seurakunnan kirkkovaltuustoon. Harlussa hän oli kirkkovaltuustossa vuodesta 1934 alkaen vuoteen 1944 saakka. Eino Rouvinen on sanoittanut *Siionin laulun 235, Rakas Isä, taivaahassa*. Se on julkaistu *Siionin Lähetyslehdessä* toukokuussa 1942 otsikolla *Sotilaan rukous*. Uudistettuna se tuli *Siionin Laulut-*kirjaan 1976.¹⁸⁷⁰

Ruponen, Antti

Talollinen

Isä: herastuomari Antti Ruponen, veli saarnaaja Matti Ruponen

Antti Ruponen oli syntynyt 7.3.1881 Antreassa. Sotien jälkeen Ruposet muuttivat Hausjärvelle (virall. muuttopäivä 31.12.

¹⁸⁶⁹ SRKA. Puhujakortisto; Joensuun Rauhanyhdistyksen historiikki, liite 1, liite 2.

¹⁸⁷⁰ MMA. LSKA. HarKA. II Ca: 5. Pitäjän- ja kirkonkokousten ptkk 1931 - 1943; HYKHL/K1. Harlu 14N; Pms 40/1.10.1986.

1949), jossa Antti Ruponen kuoli 27.11.1954. Avioliiton hän solmi Maria Ruposen kanssa 7.10.1901. Lapsia syntyi kolme. Antti Ruposen on muisteltu olleen huumorintajuinen, avulias ja elämänmyönteinen. Hän oli hyvin musikaalinen ja säesti lauluaan omatekoisella viulullaan. Hänet tunnettiin kätevästä puutöiden tekijänä ja veneveistäjänä. Antti Ruponen lestadiolaistui Viipurissa vuonna 1922 pidettyjen vanhoillislestadiolaisten suurten seurojen yhteydessä. Hän toimi kohta sen jälkeen saarnaajana, ja kävi kotipitäjäänsä lisäksi puhumassa lähinnä Viipurissa. Sotien jälkeen Antti Ruponen liikkui saarnamatkoilla Etelä-Suomessa. Hän oli erittäin aktiivinen kirjoittaja *Siionin Lähetyslehdessä*, josta hänen kirjoituksiaan löytyy kymmenittäin. Suurin osa kirjoituksista on hartauskirjoituksia, mutta joukossa on myös runoja. Nykyisessä *Siionin Laulut*-kirjassa on yksi Antti Ruposen sanoittama laulu (n:o 149).¹⁸⁷¹

Ruponen, Matti

Talollinen, kauppias, mökkiläinen, lohkotilallinen

Isä: herastuomari Antti Ruponen

Veli: saarnaaja Antti Ruponen.

Kuvassa Matti ja Fredrika Ruponen hääkuvassaan 1921

Kuva: Anja Mäki

Matti Ruponen oli syntynyt 13.7.1869 Antreassa. Hän piti kyläkauppaa maatalouden harjoittamisen ohella Tuomik'ojalla Rapolassa. Perhe menetti tilansa 1930-luvun pulajan pyörteissä. Tämän jälkeen Rupokset siirtyivät asumaan Kuukaupin ja Viskarin kylien välissä sijainneeseen Pöhöskorpeen, jonne rakennettiin uusi talo. Sodan jälkeen Rupokset muuttivat Hausjärvelle. Ruponen vihittiin ensimmäiseen avioliittoon 24.10.1889 Anna Taposen (9.11.1872 – 22.12.1920) kanssa. Avioliitosta syntyi neljä lasta. Matti Ruponen solmi uuden avioliiton 7.8.1921 kuopiolaisen Fredrika Kellbergin kanssa (4.1. 1888 Iisalmi – 18.1.1964 Hausjärvi). Uudesta avioliitosta syntyi myös neljä lasta. Matti Ruposen lestadiolaistumisajankohta ei ole tiedossa. Hän kuitenkin käytti puheenvuoron vanhoillislestadiolaisten suurissa seuroissa Helsingissä lokakuussa 1910. On mahdollista, että hän oli saarnaaja jo tässä vaiheessa. Saarnaajana hän ei kuitenkaan ollut yhtä tunnettu kuin hänen veljensä Antti Ruponen. Matti Rupoista on muisteltu myös esikoislestadiolaiseksi, mutta se tieto ei pidä paikkaansa aikalaislähteiden valossa. Sen sijaan hänen samanniminen poikansa toimi lyhyen aikaa esikoislestadiolaisena saarnaajana Lahdessa 1950-luvun lopussa ja 1960-luvun alussa. Matti Ruponen kuoli Hausjärvellä 12.11.1949 Antrean seurakunnan jäsenenä.¹⁸⁷²

Rustholkarhu, Joonas Eliaksenpoika

Saunaliikkeen omistaja, kauppias.

Vanhemmat: Elias Rustholkarhu ja Anna Jukkara.

Kuva: yksityiskokoelma

¹⁸⁷¹ HausKA. Henkilötiedot Antti Rupoesta 20.11.2003; AnKA. I Aa: 36, SRKA. RLK. Hugo, Hanna ja Veikko Häyrysen kirje; *Siionin Laulut*, n:o 149; SL 1926 – 1943; Ruponen 2003, 166 – 167.

¹⁸⁷² AnKA I Aa:36, 782; I Aa:43, 541, 635; AS 11/1910; Vkptk 1910, 14, 44; SRKA. RLK. Hugo, Hanna ja Veikko Häyrysen kirje 22.2.1964; SLK. Veikko Karin hst; Ruponen 2003, 185 – 186; Anja Mäen tiedonannot 3.11., 2.11., 30.9 ja 29.9.2003.

Joonas Rustholkarhu syntyi 9.9.1886 Savitaipaleen Säänjärvellä, josta muutti Lappeelle 13.1.1908. Lappeelta hän meni 15.12.1943 Padasjoelle, josta

palasi 31.5.1947 Lappeenrantaan, jossa hän kuoli 18.10.1964. Joonas Rustholkarhu vihittiin ensimmäiseen avioliittoon 12.5.1907 Ida Vitikaisen kanssa (23.1.1887 Taipalsaari – 14.10.1962 Lappeenranta) ja toiseen avioliittoon vuonna 1963 Helmi Hiltusen kanssa. Joonas Rustholkarhu lestadiolaistui 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Hänen perheensä oli evankelinen eikä hyväksynyt poikansa ratkaisua. Tämä joutui lähtemään kotoaan pennittömänä. Joonas Rustholkarhu saarnasi jo Savitaipaleella asuessaan vähässä määrin jatkaen saarnatoimintaansa muutettuaan Lappeelle. Hän aloitti esikoisuuden lähetysmiehenä 1920-luvulla. Rustholkarhu oli VLKY:n hallituksen jäsen vuosina 1934 – 1944 nousten yhdeksi keskeisistä esikoislestadiolaisista 1930-luvulla. Poliittiselta kannaltaan hän oli 1930-

luvulla IKL:n kannattaja. Rustholkarhu oli merkittävä liikemies, joka piti useita erilaisia kauppaliikkeitä ja saunaliikettä vuosikymmenien varrella.¹⁸⁷³

Rustholkarhu, Joonas Joonaksenpoika

Vanhemmat: Joonas Rustholkarhu ja Anna Davidintytär

Joonas Joonaksenpoika Rustholkarhu syntyi 31.12.1884 Savitaipaleella (Karhula n:o 3), josta muutti 1900-luvun alkuvuosina Yhdysvaltoihin. Toisaalta seurakunnan lastenkirjassa vuosilta 1900 – 1909 on hänen kohdallaan merkintä: *Poissa Lappeella. Muuttanut yli kaksi vuotta sitten.* Joonas Rustholkarhu muutti joka tapauksessa ennen vuotta 1910 Lanesvilleen, (Mass.), josta noin vuonna 1911 Quincyyn (Mass.). Hän kävi Suomessa vuonna 1915. Rustholkarhu avioitui 23.5.1911 Hilma Riihelän kanssa, joka kuoli 1960-luvun lopulla. Rustholkarhu kasvoi lestadiolaisessa kodissa. Hän aloitti saarnatoimintansa jo Savitaipaleella ennen Yhdysvaltoihin muuttoaan. Syksyllä 1915 hän kiersi esikoislestadiolaisten parissa saarnamatkalla Lappeenrannan seudulla Suomen-matkansa yhteydessä Mikko Hulkosen kanssa. Rustholkarhu kuoli 15.11.1926 Quincyssa (Mass.) Yhdysvalloissa.¹⁸⁷⁴

Ryselin, John (Johannes)

Majuri

John Ryselin syntyi 22.10.1863 Oulussa. Hän oli komenuksilla Tallinnassa, Lappeenrannassa, Kemissä ja Lapualla. John Ryselin avioitui 18.1.1891 Olga Hortlingin (12.10.1868 Oulu – 21.5.1942 Oulu) kanssa. Perheeseen syntyi 13 lasta. Ryselin lestadiolaistui 25.10.1888. Hän vei lestadiolaisuuden Tallinnaan 1889 – 1892. Jo Lappeenrannassa hän oli sananpalvelijana. Ryselin oli vanhoillislestadiolaisten lähetystoimikunnan perustajia 1906 ja laati kokouksen pöytäkirjan. Hän kuului lähetystoimen päätoimikuntaan 3.10.1906 – 2.3.1919 ollen sen

¹⁸⁷³ SLK. Saarnaajakortisto. VLKYJ 1972, 274 – 275 (Einari Koponen: Jonas Rustholkarhu); Talonen 1993, 64 – 65, 83, 118, 120, 129, 146, 152.

¹⁸⁷⁴ SLK. Saarnaajakortisto; SavKA. Lastenkirja 1900 – 1909, s. 111.

sihteerinä vuosina 1917 - 1918. Oulun Rauhanyhdistyksen johtokuntaan hän kuului 1902 - 1903 ja 1907 - 1919. Ryselin kiersi 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä vanhoillisten lähetyksmiestä. 1930-luvun alussa Ryselin oli yksi keskeisistä rauhansanalaisuuden vaikuttajista ja hän osallistui suunnan järjestäytymiskokoukseen Rovaniemellä 1935. Perimätiedon mukaan Ryselin palasi vanhoillisuuden pääuomaan ennen kuolemaansa 15.8.1946 Oulussa.¹⁸⁷⁵

Ryynänen, Matti

Räätäli, mäkitupalainen

Matti Ryynänen syntyi Pielisjärven Kolilla 10.6.1857, muutti Lieksaan vuonna 1898 ja edelleen vuonna 1906 Enoon (Louhisärkkä), jossa hän kuoli 26.9.1933. Avioliiton hän solmi 1.1.1879 Helena Kukkosen ((20.6.1851 - 15.5.1901) kanssa. Toiseen avioliittoon hänet vihittiin 2.8.1903 Anna Kivisen (o.s. Rätty, s. 20.9.1878 Eno, liittyi Hammaslahden baptistiseurakuntaan 30.1.1920 ja siirtyi Enon siviilirekisteriin 7.11.1935) kanssa. Matti Ryynänen oli Pielisjärven ensimmäisiä lestadiolaisia. Saarnaajana hän toimi 1890-luvun alusta alkaen ja hänet mainitaan Kolin lestadiolaisten johtajana. Enossa asuessaan Ryynänen siirtyi baptisteihin liittyen ensin 16.12.1914 Vaasan baptistiseurakuntaan ja sitten 20.9.1915 Hammaslahden baptistiseurakuntaan, jonka jäsenenä hän kuoli 26.9.1933.¹⁸⁷⁶

Räsänen, Antti

Torppari, renki, räätälimestari

Vanhemmat: torppari Heikki Räsänen

Antti Räsänen on syntynyt 24.9.1848 Heinävedellä (Karvio 5 ja 1 > Petruma 1), josta muutti Liperin Korpivaaraan (16.6.1870 - 3.4.1871, rippikirjassa merkintä Venäjällä 1872). Liperistä hän muutti Helsinkiin maaliskuussa 1875, sieltä Viipuriin 18.7.1877 - 1878 ja edelleen Helsinkiin 30.3.1883, sieltä Mikkeliin (4.5. - 31.10.1885), edelleen Haminaan 24.3.1894. Haminaasta Kotkaan 20.4.1901, takaisin Haminaan 15.11.1907 ja jälleen Kotkaan (23.- 30.12. 1909), jossa Antti Räsänen kuoli 9.8.1913. Antti Räsänen avioitui 6.8. 1871 Valpuri Asikaisen (15.11.1845 Liperi, Lamminniemi - 20.9.1910 Kotka) kanssa. Perheeseen syntyi seitsemän lasta. Räsänen lestadiolaistui Kuopiossa noin vuonna 1872. Hän aloitti saarnatoimintansa heti lestadiolaistumisensa jälkeen liikkuen aluksi saarnaajana Liperissä ja Heinävedellä. Hän oli keskeinen lestadiolaisuuden levittäjä kaikilla niillä paikkakunnilla, joilla asui (Helsinki, Viipuri, Mikkeli, Hamina ja Kotka) tai liikkui (Jääski, Lappee, Kuopio, Pietari). Lestadiolaisuuden hajaannuksissa Antti Räsänen liittyi uuteenheräykseen alun pidättyväisyyden jälkeen vierailtuaan Kittilässä, mutta hän "horjui" sekä narvalaisuuden saapuessa Kotkaan 1899 - 1900 että esikoisuuden murtautuessa esiin vuosina 1902 - 1903.¹⁸⁷⁷

¹⁸⁷⁵ HPKK. Juho Mikkola 23.7.1896; Aleksanteri Kumpulainen 24.7.1896; John Ryselin 8.8.1898; Hulkko 1956, 36, 38, 54; Raittila 1967, n:o 634; Pms 40/1.10.1986; Kinnunen 1993, 95; Kupsala 1995, 248.

¹⁸⁷⁶ Raittila 1967, n:o 441.

¹⁸⁷⁷ Raittila 1967, n:o 444; KK 5/1883, 73 - 75; Viipurin tmksrKA I Ba:1; Kolk 7/1911, 128 - 130; 1914, 65 - 74 (Antti Räsänen. Muutamia elämäkerrallisia muistoja); Kinnunen 1996, 92, 95 - 96, 108, 120; Kinnunen 1997, 12 - 13; KA. PTA.CF:11. Haminan ja Vehkalahden srkert. 24.5.1895, Cg 4:2. Viipurin srkert. 12.3.1880; Nirkko-Leskelä 1989b, 4 - 5.

Saarinen (alkuaan Kirppu), Antti

Talollinen

Vanhemmat: Taavetti Kirppu ja Heleena Juhanintytär

Antti Saarinen on syntynyt 17.10.1866 Säkkijärvellä (Ihaksela n:o 3, Kirppu, Harju). Sukunimi Kirppu on muutettu vuonna 1913 Saariseksi. Antti Saarinen avioitui 16.12.1888 Lahnajärveläisen (Lahnajärvi n:o 2, Juopperi) Valpuri Ihaksin kanssa. Vuonna 1900 Saariset muuttivat perheineen vaimon kotitalalle Juopperiin. Perheeseen syntyi seitsemän lasta. Antti Saariselta kirkonkirjoista löytyy merkintä: *Amerik. 26.4.1904*. Vuosilta 1905 - 1908 ei löydy merkintää ehtoollisella käynnistä, kun yleensä niitä on ollut vähintään yksi vuosittain. Ilmeisesti Antti Saarinen oli kyseiset vuodet uudella mantereella. Antti Saarinen oli Säkkijärven ja Ylämaan ensimmäisiä lestadiolaisia. Muistokirjoituksessa hänen kerrotaan olleen uskomassa yli 40 vuotta. Hänen saarnatoimintansa lienee jatkunut vuosikymmeniä. Hän ei liikkunut saarnaajana kotipitäjänsä ulkopuolella. Hän nautti kotiseudullaan arvostusta ja oli kotikylänsä kylänvanhin vuosina 1932 - 1938, Ylämaan kirkkoneuvoston jäsen sekä seurakunnan sunti. Antti Saariselta elämäntaival päättyi Helsingin rauhanyhdistyksellä sairaskohtaukseen 29.12.1938. Hän oli ollut vierailulla tyttärensä luona.¹⁸⁷⁸

Sairanen, Otto

Räätäli, kauppias

Otto Sairanen oli syntynyt 18.11.1872 Kerimäellä, josta hän muutti Helsinkiin. Siellä Sairanen avioitui kerimäkeläisen Alvina Karvisen (24.7.1868 Kerimäki - 25.3.1949 Lappeenranta) kanssa 30.12.1893. Perheeseen syntyi kolme lasta. Sairaset olivat lestadiolaisia muuttaessaan vuonna 1901 Lappeenrantaan. Perhe avasi 10.6.1901 kaupungissa ruoka- ja vaate-tustavaraliikkeen. Otto Sairanen perusti syyskuussa 1901 helsinkiläisen uskonveljensä, rakennusmestari Villehard Taipaleen kanssa yrityksen nimeltä *Otto Sairasen Kauppa- ja teollisuus osakeyhtiö*. Myöhemmin Otto Sairasella ja vuodesta 1916 myös hänen vaimollaan oli lähinnä vaatealan liikkeitä. Sairaset olivat yhteiskunnallisesti ja poliittisesti aktiivisia. Sairasen saarnatoiminnan alkamisajankohta ei ole tiedossa. Hän kiersi viimeistään vuodesta 1917 saarnamatkoilla myös kotipaikkakuntansa ulkopuolella ja kävi säännöllisesti puhumassa Viipurissa. Otto Sairanen irtautui lestadiolaisuudesta 1920-luvun lopulla. Syynä oli perimätiedon mukaan ”lankeemus”. Kun Lappeenrannan vanhoilliset perustivat 1933 rauhanyhdistystä, ei Otto Sairanen ollut mukana hankkeessa. Sen sijaan Alviina Sairanen oli aktiivinen yhdistyksen jäsen ja hän oli keskeinen henkilö isojen seurojen järjestämisessä. Otto Sairasen elämäntaival päättyi 21.3.1941, Alviina Sairasen 25.3.1949.¹⁸⁷⁹

¹⁸⁷⁸ MMA. LSKA. SäKA. I Aa:22, s. 101, 299; I Aa:24, s. 316; I Aa:27, s. 310; I Aa:29, 512; SL 3/1939, 66; Elina Närhin ja Aino Aapron hst. 7.12.1991 ja 27.12.1991; Hilma Kälviän hst. 17.1.1992; YIKA. Henkilötiedot Antti Saarisesta 16.1.1992; Kinnunen 1993, 30, 95.

¹⁸⁷⁹ LapKA, rippikirjat. 1900-1909, s. 311; 1921-1930, s. 2068; LKA. Ro ja m:tti. Ar:5. Supliikkidiarit 43/1901; 54,55/1901; 12/1926;Kaupparekisteri, s. 1-123; Aab:4. Kaupparekisterin luettelo Lappeenrantaan siirtyneellä esikaupunkialueella olevista liikkeistä; Ex:3. Kunnallisia vaaleja koskevat asiakirjat 1921-1947; LKuA. Ca:1. Lappeen kunnan keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat 1918-1936. 17.12. 1918; OMA. Laestadiana 10. Ec:1. Eino Juntumaan hst. SL 1/1925, 7-8; Olavi Toivasen hst. 24.2.1990. Otto Sairasen toiminnasta Lappeenrannan liike-elämässä ks. *Kansonen* 2004, 231 - 233.

Saksi, Markus

Vuokraaja, talollinen

Vanhemmat: torppari Juhana Saksi ja Maria Tuhkanen

Markus Saksi syntyi 18.4.1850 Uudenkirkon Jäppilässä, josta hän muutti Uudenkirkon Halolaan. Markus Saksi avioitui 20.6.1875 Maijastiina Markuksentytär Saksin (22.5.1860 Uusikirkko – 26.12.1907 Uusikirkko) kanssa. 20.2.1928. Saksin kotitalo oli Uudenkirkon lestadiolaisuuden keskeisiä seurataloja 1880-luvun alussa. Perimätiedon mukaan Markus Saksi toi lestadiolaisuuden kotikylälleen oltuaan rakennustöissä Venäjällä. Hän alkoi saarnata palatuaan kotiseudulleen. Uudenkirkon kirkkoneuvosto kielsi 20.4.1884 Markus Saksin isää Juhana Saksia, muuta perhettä ja poikaa Markus Saksia pitämästä lestadiolaisia hartausseuroja. Herätysliikkeen hajaannuksissa Markus Saksi liittyi ensin uuteenheräykseen ja narvalaisuuteen. SLLH:n jäsenenä hän oli vielä vuonna 1913. 1910-luvulla vanhoillislestadiolaisten Heikki Jussilan ja Taavetti Jokisen lähetysmatkan yhteydessä Markus Saksi ”palasi” vanhoillisuuteen. Hän kuoli Uudenkirkon Halolassa.¹⁸⁸⁰

Salminen, Taavetti

Renki, mäkitupalainen

Taavetti Salminen syntyi 20.6.1847 Karstulassa, josta hän muutti Saarijärvelle 6.4.1870, sieltä edelleen Perhoon 1.4.1890 ja Hiitolaan 1892 (ensin saarnaaja Juho Kellokosken taloon ja jo samana vuonna Ala-Kokkilan kylään). Taavetti Salminen oli kolme kertaa avioliitossa.

Ensimmäisen avioliiton hän solmi 15.10.1871 Amalia Porrin (19.4.1847 Saarijärvi – 18.4.1898 Hiitola), toisen 23.7.1899 Katri Kempin (5.4.1854 Parikkala – 21.9.1923 Hiitola) ja kolmannen 30.3.1924 Anna Tuomisen (o.s. Kokko, 13.7.1868 Sortavala – 8.12.1945 Kankaanpää) kanssa. Taavetti Salminen lestadiolaistui Saarijärvellä 1870-luvulla. Hän liikkui Keski-Suomessa 1880-luvulla saarnamatkoilla Kustaa Jalon kanssa. Hiitolaan muutettuaan hänestä tuli keskeinen lestadiolaissaarnaaja Laatokan rantamilla. Herätysliikkeen hajaannuksessa Salminen liittyi vanhoillisuuteen, jonka lähetysmiehenä hän kiersi kuolemaansa asti. Hän kuoli Hiitolassa 20.9.1935.¹⁸⁸¹

Salo, Adolf (Aatto)

Asioitsija

Kuva: Hannu Salo

Adolf Salo oli syntynyt 12.6.1877 Orivedellä. Hän avioitui Olga Maria Koivun kanssa 26.2.1899. Vaimo oli syntynyt Kotkassa 18.1.1879 ja kuoli 26.10.1965 Kouvolassa. Salon perhe

¹⁸⁸⁰ MMA. LSKA. UusKA. Rk 1880 – 1889, s. 343; II Cb:3. Kirkkoraadin pöytäkirjat 1881 – 26.9.1920. 16.3.1884, 20.4.1884; OMA. Laestadiana 2. Bb:1; Laestadiana 10. Ec:2. Joonas Peipon hst. 15.8.1962; Laestadiana 11. A:9. Matti Polkon hst. 8.7.1933; SL 6/1928, 115 (S.Tetri: Kuolemajärveltä 18.5.1928); 10/1929, 191; 4/1937, 85; Jussila 1948, 105 – 106; Luukka 1964a, 139 – 145; Raittila 1967, n:o 451; Muurinen 1979, 21 – 22; Kansanaho 1985, 197, 296, 298; MKK. Arvi Penin hst. 4.9.1994.

¹⁸⁸¹ SS 1893, 170; SL 10/1935, 225; 11/1935, 242; 9/1946, 123; Raittila 1967, n:o 454.

muutti 30.1.1904 Kotkasta Valkealaan, jossa perhe asui siitä lähtien. Perheeseen syntyi kaikkiaan kymmenen lasta. Salo lestadiolaistui muutettuaan Helsingistä Kotkaan 1890-luvulla toimien tämän jälkeen aktiivisesti herätysliikkeessä. Hän julkaisi vuonna 1918 omakustanteena kirjasen *Herätyksen ajoilta*, jossa hän muistelee elämäänsä ja kertoo omia kokemuksiaan lestadiolaisuudesta sekä uudenheräyksen tulosta. Salo kiersi Kouvolan seudulla uudenheräyksen seurapuhujana viimeistään 1910-luvun alkupuolelta alkaen. Hän kuoli 19.4.1919 keuhkotaudin murtamana.¹⁸⁸²

Salo, Otto

Metsätyönjohtaja

Vanhemmat: Wilhelm Waak (myöh. Salo) ja Adolfiina Tiitinen

Otto Salo oli syntynyt 24.2.1878 Pieksämäellä. Hän muutti vuonna 1921 Vesannon ja Heinjoen kautta Valkjärvelle, jossa hän toimi A. Ahlström Oy:n metsätyönjohtajana. Talvisodan jälkeen perhe asui Eurassa (muuttokirja Euraan 31.11.1941), josta siirtyi takaisin Valkjärvelle (22.5.1942). Sodan jälkeen perhe asui muistelujen mukaan Yläneellä ja

Tampereella, jossa Otto Salo kuoli 1949. Tosin kirkonkirjat kertovat perheen muuttaneen 21.2.1949 Längelmäelle, jossa Otto Salo oli kuollut 17.2.1949, siis jo ennen muuttokirjojen saapumista. Avioliittoon Otto Salo vihittiin Aino Johanna Liljan (14.7.1882 Messukylä - 25.12.1961 Längelmäki) kanssa. Muistelujen mukaan Aino Salon kuolinpaikka olisi kuitenkin ollut Orivesi. Otto ja Aino Salon perheeseen syntyi kuusi lasta. Salot lestadiolaistuivat Valkjärvelle muuttonsa jälkeen. Pian Otto Salo toimi paikallisena uudestiheränneiden saarnaajana. Saarnatoimensa ohella hän osallistui aktiivisesti järjestötoimintaan ja oli suojeluskunnan jäsen. Hänet valittiin useisiin kunnallisiin ja seurakunnallisiin luottamustehtäviin. Salo oli Valkjärven kunnanvaltuuston, verotus- ja elintarvikelausakunnan jäsen sekä Nousealan kansakoulun johtokunnan esimies. Lisäksi hän oli kirkkovaltuuston ja kirkkoneuvoston jäsen ja pyhäkoulunopettaja. Unto Seppänen toteaa Valkjärven pitäjäkirjassa Salon olleen luonteeltaan auttavainen ja hänestä pidettiin kotikylällään.¹⁸⁸³

Salonen, Topias

Suutari, kenkäkauppias

Topias Salonen oli syntynyt 20.7.1866 Laukaassa. Avioliiton hän solmi 17.12. 1890 Sofia Luukasen (13.5.1868 Vanaja - 25.1.1936 Viipuri) kanssa. Perhe muutti Kotkan seurakunnasta Kymin seurakuntaan 12.12.1899 ja Kymistä edelleen Valkealaan 11.2.1914. Saloset asuivat Kouvolan asemalla. Vaikka perhe asui kirkonkirjojen mukaan vuosina 1899 - 1914 Kymin seurakunnassa, kertovat lasten syntymäpaikat muuta. Yksi perheen kahdeksasta lapsesta syntyi vuonna 1906 Lahdessa ja nuorin lapsi 1911 Valkealassa. Näin ollen perheen muutto Kouvolaan lienee tapahtunut jo vuosia ennen kirkonkirjojen siirtämistä. Topias Salonen menehtyi 48-vuotiaana 13.2.1915 Kouvolassa. Hän joutui nuorena kosketuksiin lestadiolaisten kanssa Helsingissä liittyen herätysliikkeeseen. Salonen oli tämän jälkeen asuin-

¹⁸⁸² Salo 1918, 11- 12; HÄ 5/1919, 71; VaKA. Henkilötiedot Adolf Salosta 29.8.1996.

¹⁸⁸³ MMA. LSKA. ValKA. I Aa: 27. rk 1931 - 1940, s. 1106; I Aa: 30. rk 1941 - 1949, s. 1208; Seppänen 1953, 246; Koivisto 1995, 80 - 82; Raninen 1995, 213; Salo 1995, 78 - 79; LänKA. Tiedot Otto ja Aino Salosta, saatu 2.1.2004.

paikkakunnallaan (ilmeisesti Kotka) lestadiolaisyhdistyksen johtajana ja saarnaajana. Hän liittyi uuteenheräykseen sen saapuessa paikkakunnalle ja liikkui Kouvolan seudulla asuesaan myös ympäristössä saarnamatkoilla.¹⁸⁸⁴

Sandström, Karl Johansson

Kirvesmies, itsellinen

Karl Johansson Sandström syntyi 28.12.1853 Pietarsaaren maaseurakunnassa. Avioliiton hän solmi Fredrika Henriksdotterin (s. 14.5.1849 Pietarsaaren msrk) kanssa vuonna 1873. Perhe oli ruotsinkielinen. Sandströmit muuttivat vuonna 1885 Kivennavalle (23.3. – 16.4). Karl Sandström lestadiolaistui noin vuonna 1885, jonka jälkeen hän toimi Kivennavalla paikallisena saarnaajana.¹⁸⁸⁵

Savolainen, Adam

Adam Savolainen on syntynyt 21.8.1852. Hän asui koko elämänsä Haminan seudulla, jossa avioitui Maria Henrika Sandströmin kanssa (4.5.1848 – 3.1.1929 Hamina). Perheeseen syntyi viisi lasta. Savolainen oli ensimmäisiä lestadiolaisten joukkoon liittyneitä kotiseudullaan 1880-luvulla. Saarnaajana hän toimi jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Hajaannuksessa hän valitsi uudenheräyksen, jonka lähettinä hän kiersi kotimaakunnassaan. Adam Savolainen kuoli Haminassa 6.2.1919.¹⁸⁸⁶

Savolainen, Heikki

Työmies, muurari

Vanhemmat: Ioinen Matts Savolainen ja Lisa Räsänen

Heikki Savolainen on syntynyt 26.8.1862 Kaavilla (Maarianvaara no 48), josta hän muutti viimeistään 1890-luvun alussa Lappeenrannan seudulla. On ilmeistä, että seudulle vilkkana käynnissä ollut rakennustoiminta houkutteli Heikki Savolaisen kaupunkiin. Avioliiton hän solmi lestadiolaisen 21.9.1890 Valpor Monosen (11.8.1867 Lappee, Simola, Monola – 20.11.1900 Lappee) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi kuusi lasta. Virallisesti perhe siirsi kirkonkirjansa Lappeelle vuonna 1895 Kaavilta, mutta käytännössä Savolaiset asuivat koko ajan Lappeenrannan seudulla, sillä perheen lapsien syntymäpaikka on Lappee. Toisen avioliiton Savolainen solmi 19.10.1902 Helena Moision (s. 11.10.1876 Lappee) kanssa. Heikki ja Valpor Savolaisen perhe oli keskeisiä lestadiolaisperheitä Lappeenrannan seudulla 1890-luvulla. Lestadiolaisuuden hajaannuksessa Savolaiset liittyivät esikoislestadiolaisuuteen. Hajaannuksen tapahduttua seudun esikoislestadiolaiset asettivat Heikki Savolaisen saarnaajan tehtävään. Tässä tehtävässä Heikki Savolainen toimi kuolemaansa 11.7.1934 saakka. Kun esikoislestadiolaiset puuhasivat Lappeenrannan seudulle omaa yhdistystä vuosina 1909 – 1911 ensin osuuskuntapohjalta (Osuuskunta Walo i.l) ja sitten uskonnollisen yhdistyksen pohjalta (Apostolinen yhdistys Lappeella), oli Heikki Savolainen mukana hankkeessa. Hänet valittiin mm. Osuuskunta Walon johtokuntaan. Myös yhteiskunnallista aktiivi-

¹⁸⁸⁴ VaKA. Sukuselvitys Tobias Salosesta 29.8.1996; KymKA. Sukuselvitys Tobias Salosesta 17.1.1997; Kolk 20/1915, 352 – 355 (Aatto Salo); Vironmäki: *Sunnutai-iltaisin kello viisi*.

¹⁸⁸⁵ OMA. Laestadiana 10. Eb: 3; SS 1890, 251 (Kustaa Helminen).

¹⁸⁸⁶ HamKA. Henkilötiedot Adam Savolaisesta 14.1.1997; HÄ 3/1919, 44; Kolk 8/1911, 136 – 140; Rside 1/1988. 10 – 11.

suutta näyttää Heikki Savolaisella olleen. Hän oli usein mukana kunnallisvaaleja varten perustetuissa valitsijayhdistyksissä. Lisäksi hän kuului vuosina 1927 – 1930 Juvakan kansakoulun johtokuntaan.¹⁸⁸⁷

Sikkelä (vuoteen 1939 Silfstén), Antti Juhana

Talollinen

Kuva: Liperin Rauhanyhdistyksen juhlaakirja, 23.

Antti Silkelä oli syntynyt 31.5.1881 Liperissä ja avioitui 20.6.1908 Liperissä Lydia Kontkasan (15.5.1883 Liperi – 10.6.1956 Liperi) kanssa. Silkelä liittyi 1910-luvulla ensin uuteenheräykseen, josta siirtyi jonkin ajan kuluttua vanhoillislestadiolaisuuteen. Hänestä tuli tämän jälkeen vanhoillislestadiolainen vaikuttaja Pohjois-Karjalassa. Hän oli Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen perustajajäsen kuuluu yhdistyksen johtokuntaan vuosina 1921 – 1947 ja toimien sen puheenjohtajana vuosina 1921 – 1933 sekä varapuheenjohtajana vuosina 1934 – 1944. Kun Liperiin perustettiin rauhanyhdistys vuonna 1946, hän oli sen perustajia ja toimi yhdistyksen puheenjohtajana kuolemaansa saakka. Antti Silkelän elämäntaival päättyi sairauskohtaukseen Joensuussa 4.12.1958. Silkelä oli aktiivinen kirjoittaja *Siionin Lähetyslehdessä*, johon hän kirjoitti lähes kuukausittain muistikirjoituksia sekä uutisia seuroista ja lähetysmatkoista 1920- ja 1930-luvuilla. Silkelä oli käynyt maanviljelyskoulun ja kansanopiston. Silkelän tuvassa pidettiin useita vuosia yläkansakoulua, kunnes varsinainen koulutalo valmistui. Silkelä nautti kotiseudullaan arvonantoa ja kunnioitusta. Hänet valittiin usein kirkollisiin ja kunnallisiin luottamustehtäviin. Kirkkoneuvoston jäsenenä hän oli vuosina 1914 – 1922 ja kirkkovaltuuston jäsenenä 1926 – 1929 sekä kirkkohallintokunnan varajäsenenä 1922 – 1931. Saarnaajana häntä ei mainita kuin SRK:n vuosikertomuksessa 1958. Esimerkiksi Liperin Rauhanyhdistyksen historiikki ei mainitse häntä saarnaajaksi.¹⁸⁸⁸

Silventoinen, Mikko

Talollinen

Mikko Silventoinen syntyi 21.5.1849 Uukuniemellä, jossa hän asui Kummunkylän Timolahdessa (Kumpu n:o 12, Timolahti). Avioliiton hän solmi 2.7.1871 Maria Elisa Hynnisen kanssa. Vaimo oli syntynyt 21.6.1851 Uukuniemellä. Perheeseen syntyi kolme lasta, joista keskimäinen (Maria Lovisa 2.9.1873 Uukuniemi – 13.7.1928 Laukaa) avioitui saarnaaja Pekka Käyhkön kanssa. Silventoiset olivat ensimmäisiä lestadiolaisperheitä kotiseudullaan ja talo oli alkuvaiheessa keskeinen seurapaikka. Mikko Silventoinen toimi paikallisena saarnaaja-

¹⁸⁸⁷ KaaKA. B II 2; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; Rside 4/1980, 13; Einari Koposen hst. 28.3.1992; LKA. LVLKYA. Osuuskunta Walo i.l.:n sopimuskirja ja säännöt 23.1.1911. Sääntöehdotus Apostolinen Yhdistys Lappeella 17.8.1911; Ro ja m.tti. Ex:3; LKuA. Lappeen kunnalliskertomukset 1927 – 1930.

¹⁸⁸⁸ SRKA. B:6. Puhujakortisto; C:1. Vkokptk 1958, liite 2; Salokas 1937, 406; Joensuun Rauhanyhdistyksen historiikki 1994, 20, liite 1; Liperin Rauhanyhdistyksen historiikki 1996, 10, 12, 75 – 76; LipKA. Harri Nousiaisen antamat tiedot Antti Silkelästä ja hänen luottamustehtävistään 30.10. ja 14.11.2003.

na. Häntä kiellettiin 22.10.1890 kokousten pidosta ja opetustoimesta. Samana vuonna 21.9. oli syyskäräjillä esillä Mikko Silventoisen kanne seurojen häiritsemisestä Silventoisen kotona. Viisi vuotta myöhemmin 16.8.1895 varoitettiin Mikko Silventoista harhaopista ja kirkollisten toimitusten laiminlyönnistä. Mikko Silventoinen kuoli 2.1.1912, Maria Silventoinen 6.8.1913 Uukuniemellä.¹⁸⁸⁹

Sipolainen, Juho

Suutari, mökkiläinen

Juho Sipolainen syntyi 23.12.1850 Impilahden Kerisyryässä, josta hän muutti Pietarin Pyhän Marian seurakuntaan (17.4.1866 – 24.1.1867), sieltä Käkisalmen maaseurakuntaan (12.9. – 4.11.1880) ja edelleen Kurkijoelle 1881, jälleen Käkisalmen maaseurakuntaan 8.5.1882 ja Viipuriin 16.8.1887. Juho Sipolainen muutti Pietarista Käkisalmen kaupunkiseurakuntaan (14.12.1890 – 16.1.1891) palatakseen jälleen Pietariin 12.2.1892, sieltä Kivennavalle (21.3. – 3.4.1895) ja edelleen Impilahdelle (3. – 11.11.1908). Avioliiton Sipolainen solmi 3.2.1874 Maria Henrika Sundströmin (16.2. 1852 Vaasa – 29.4.1933 Impilahti, saarnaaja Gustaf Adolf Sundströmin sisar) kanssa. Sipolainen lestadiolaistui Pietarissa 1870-luvulla. Saarnaajana hän toimi 1870-luvun lopulta alkaen ensin Pietarissa ja sitten myös Laatokan Karjalassa. Sipolaisella oli merkittävä rooli lestadiolaisuuden leviämisessä Käkisalmeen ja sen ympäristöön sekä Impilahdelle. Hän osallistui vuodenvaihteessa 1888 – 1889 Helsingissä pidettyyn lestadiolaissaarnaajien kokoukseen. Hajaannuksessa Juho Sipolainen liittyi uuteenheräykseen. Hän kuoli Impilahdella 30.12.1910.¹⁸⁹⁰

Sivonen, Iisakki

Talollinen

Kuva: Markku Sivonen

Iisakki Sivonen syntyi 6.1.1906 Enon Kuusjärvellä, josta hän muutti ensin Nesterinsaarelle ja sitten vuonna 1927 Notkon Mustavaaraan kotivävyksi. Avioliiton Sivonen solmi 10.8.1924 Aino Maria Ihalaisen kanssa (saarnaaja Heikki Ihalaisen tytär), joka oli syntynyt 14.6.1906 Enossa ja kuoli 21.6.1972 myös Enossa. Sivonen oli lestadiolainen nuoruudesta lähtien. Hän oli Enon uudenheräyksen rukoushuoneyhdistyksen toimeenpanijoita ja yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja. Hän toimi yhdistyksen puheenjohtajana kaikkiaan 37 vuotta (1931 – 1967). Sivonen oli pitkään uudenheräyksen keskeinen saarnaaja Enon seudulla. Hän kiersi laajasti suunnan saarnaajana Suomessa sekä Norjassa. Iisakki Sivonen kuoli 13.11.1972 Enossa.¹⁸⁹¹

¹⁸⁸⁹ UuKA, Aa:12, s. 165, Aa:13, s. 180; Luukka 1964b, 51; MVK. Johan Alarik Hannosen hst. 19.4.1968; JPK. Emma Ahokkaan hst. 3.6.1970; MKK. Maija Matikaisen hst. 10.4.1976.

¹⁸⁹⁰ KK 1883, 143; SS 1889, 153; 7/1891, 110 – 112; Kolk 5/1911, 72 – 73; HÄ 1934, 107; Raittila 1967, n:o 471; Kinnunen 1996, 63, 79 – 81, 163, 226.

¹⁸⁹¹ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; ERYA. Perustamisasiakirja 20.3.1931; VÄ 12/1972, 9 – 11; Hirvonen 1989.

Sivonen, Matti

Matti Sivonen asui Kontiolahden Jakokoskella, mahdollisesti myös Lehtoissa ja Mönnissä. Hän oli Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen perustajajäsen. Sivosen saarnaajaksi asettamisen ajankohta ei ole tiedossa. Paikalliset vanhoillislestadiolaiset eväsivät häntä saarnaajaksi seuroissaan 1930-luvun alussa. Syynä olivat ”liian ankarat parannussaarnat”. Vanhoillislestadiolaisuuden 1932 – 1934 hajaannuksessa Matti Sivonen liittyi yhdessä Juho Rautiaisen kanssa rauhansanalaisuuteen. Matti Sivonen kiersi vuoden 1935 lopussa ja vuoden 1936 alussa rauhansanalaisien lähettinä kuukausia saarnamatkalla Pohjois-Karjalan keskiosassa.¹⁸⁹²

Sohlman, Karl

Suutarimestari

Karl Sohlman solmi avioliiton Bertha Johanna Hurmalaisen (s. 17.12.1878 Viipuri) kanssa. Avioliitosta syntyi ainakin viisi lasta. Sohlmanin perhe kuului Pietarin lestadiolaisyhteisöön ennen vallankumosta. Karl Sohlman mainitaan haastatteluissa Pietarin narvalaisten saarnaajana. Vallankumoksen jälkeen perhe asettui asumaan Viipuriin. Sohlmanin saarnamisesta Viipurissa ei ole tietoa. Karl Sohlman kuoli Viipurissa 10.5.1927, Bertha Sohlman sotien jälkeen Virroilla.¹⁸⁹³

Sorsa, Matti

Vanhemmat: maanviljelijä Erik Sorsa ja Eeva Elisabet Alatalo

Kuvassa Matti ja Anna Sorsa vuonna 1938 Oulun rukoushuoneen edessä.

Kuva: LUA.

Matti Sorsa syntyi 2.3.1888 Sippolassa. Hän muutti 8.4.1912 Sippolasta Iittiin. Iitistä Matti Sorsa palasi takaisin Sippolaan 16.1.1931 ja Sippolasta Lahteen 15.7.1935. Avioliiton hän solmi neljä kertaa. Ensimmäisen avioliiton solmimisaikajankohta ja aviopuolison nimi ei ole tiedossa. Toisen avioliiton Matti Sorsa solmi 27.10.1917 Sigrid Vikmanin (k. 27.3.1925) kanssa. Kolmanteen avioliittoon hänet vihittiin 11.8.1935 Anna Sofia Siiran (9.12.1887 Hämeenlinna – 2.8.1955 Lahti) ja neljänteen Aino Kalliosalen (s. 22.5.1910 Merikarvia) kanssa. Matti Sorsa lestadiolaistui nuorukaisena toimiessaan kauppa-alalla Lappeen Simolassa. Hän oli koskeuksissa paikallisiin lestadiolaisiin ja teki parannuksen. Kesti muutamia vuosia ennen kuin hän lopullisesti vakiintui lestadiolaisen uudenheräyksen piiriin. Tämä tapahtui noin vuonna 1916. Melko pian hän alkoi saarnata kotiseudullaan. Vähitellen häntä kutsuttiin laajemmin saarnamatkoille ja hänet otettiin vuonna 1935 uudenheräyksen vakituiseksi palkatuksi saarnaajaksi. Näihin aikoihin Matti Sorsa muutti Sippolasta asumaan keskeisempien liikenneyhteyksien päähän Lahteen. Kun uudenheräyksen erimielisyyksien seurauksena

¹⁸⁹² MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; JRYA. Perustamiskokouksen pöytäkirja 30.11.1921; RSana 3/1936, 69; Rimpiläinen 1975, 119.

¹⁸⁹³ MKK. Leevi Vironmäki: *Sunnuntai-iltaisin kello viisi*; Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista.

oppositio perusti Lestadiolaisen Lähetysliiton, valittiin Matti Sorsa sen vakinaiseksi lähetiksi. 1940 tehdyn sovinnon jälkeen Matti Sorsa kiersi uudenheräyksen lähettinä Suomen lisäksi Norjassa ja Amerikassa saakka. Matti Sorsa kuoli Lahdessa 26.12.1958.¹⁸⁹⁴

Spets, (alkuaan Salavajärvi) Emil

Räätälimestari, saarnaaja

Isä: torppari Karl Salavajärvi

Emil Spets syntyi 18.8.1869 Korpilahdella (Muurame), josta muutti Jyväskylän kaupunkiin 18.2.1884. Hän oli ompelija Herman Liukkosen oppilaana samaan aikaan kuin toinenkin uudenheräyksen saarnaajana tunnetuksi tullut räätäli Matti Paananen. Herman Liukkosen oppissa Spets oli vuoteen 1888 saakka. Avioliiton hän solmi 13.7.1890 Eeva Oinosen kanssa. Vaimo oli syntynyt 19.10. 1870 Juvalla ja lestadiolaistunut jo 16-vuotiaana. Spetsien perheeseen syntyi kahdeksan lasta. Spetsit perustivat kodin aluksi Mikkeliin, jonne Emil Spets muutti Jyväskylästä. Perhe vaihtoi 1890-luvulla usein asuinpaikkakuntaa. Osa muutoista on kirjattu kirkonkirjoihin, osa käy selville lasten syntymäpaikoista. Spetsit kävivät Mikkelistä asumassa välillä Viipurissa, jossa vanhin lapsi syntyi 27.8.1892. Mikkelistä perhe muutti 16.2.1895 Antreaan, sieltä edelleen 17.5.1895 Kotkaan ja 21.11.1896 Ruokolahdelle. Spetsit olivat kuitenkin asuneet vuoden alussa jo Jääskessä. Vuonna 1898 perhe oli palannut Kotkaan, sieltä siirtynyt Haminaan (1900), josta siirtyivät 21.8.1901 Kymin seurakuntaan. Kymin seurakunnasta perhe siirtyi 21.1.1903 Kotkaan, Kotkasta 28.12.1911 Haminaan, ja Haminasta 27.1.1927 Mikkeliin. Emil Spetsin lestadiolaistumisajankohta ei ole tiedossa. Se lienee kuitenkin tapahtunut jo hänen Jyväskylässä asuessaan. Saarnaajana Emil Spets nousi esiin uudenheräyksen murtautumisen yhteydessä 1800-luvun lopulla. On mahdollista, että Spets saarnasi joitakin vuosia aikaisemmin. Hänestä tuli 1910-luvulta alkaen tunnetuimpia uudenheräyksen maallikkosaarnaajia. Emil Spets valittiin SLLH:n vuosikokouksessa vuonna 1912 seuran vuosilähetiksi, jossa tehtävässä hän toimi ensin vuoden ajan ja sitten vuodesta 1915 lyhyttä katkoa lukuunottamatta lopun elämänsä. Emil Spets teki kaksi saarnamatkaa Amerikkaan uudenheräyksen lähettinä pastori Kustavi Lounasheimon kanssa. Ensimmäinen toteutui vuonna 1923 ja toinen vuosina 1927 – 1928. Lisäksi Spets kävi saarnamatkalla vuonna 1927 Virossa. Yksi hänen saarnamatkoistaan suuntautui Norjaan, jonne hän teki matkan Lohrens Lehtolan kanssa vuonna 1923. Toisen Amerikan-matkan alkuvaiheessa Emil Spets sairastui keuhkokuumeeseen, johon hän menehtyi Brooklynissä 6.1.1928. Emil Spetsin vaimo oli kuollut puoli vuotta aikaisemmin 1.7.1927 Mikkelissä.¹⁸⁹⁵

Suikkari, Juho

Talollinen

Juho Suikkari oli syntynyt 17.11.1894 Antreassa. Hän asui Noskuan (Noskua n:o 5) kylällä.

¹⁸⁹⁴ Kolk 8/1940 126 – 127; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; HYKHL/K1. Sippola 11N; VÄ 1/1959, 10 – 12; Lahden evlut srk:n keskusrekisteri. Henkilötiedot Matti Sorsasta 15.10.2003 ja 10.2.2004.

¹⁸⁹⁵ MKK. Kortisto. Karjalan lestadiolaissaarnaajista; HamKA. Henkilötiedot Emil Spetsistä 15.1.1997; Kotka KA. Henkilötiedot Emil Spetsistä 13.1.1997; OMA. Laestadiana 2. Ca:1. 5.7.1919, § 67; 10.12.1919, § 141; 27.5.1920, § 45; 2.8.1920, § 81; Kolk 7/1910; 7/1915, SLLH:n vkok. § 8; 6/1916, SLLH:n vkok § 4; 13/1916, 293 - 297; 6a+b/1917, 123; Salo 1918, 59; HÄ 4/1924, 59 – 61; 1927, 120; 1928, 6, 29, 39; 1940, 133; Havas 1927, 188; Vuollo 2003, 50, 183.

Suikkari avioitui 2.7.1916 Antreassa Hilda Maria Iivosen (s. 18.5. 1896 Antrea) kanssa. Sodan jälkeen perhe asettui asumaan (muuttopäivä kirkonkirjoissa vasta 8.4.1951) Hausjärvelle. Sieltä he muuttivat 5.4.1970 Hämeenlinnaan, jossa Juho Suikkari kuoli 20.3.1974. Hänen lestadiolaistumisajankohta ei ole tiedossa, mutta se lienee tapahtunut 1920-luvulla, kun Suikkarin kotiseudulla elettiin herätyksen aikaa. Saarnaajana hän toimi viimeistään 1930-luvun alkuvuosista alkaen. Hän saarnasi kotipitäjässään sekä Viipurissa. Sotien jälkeen Juho Suikkari liikkui saarnamatkoilla jonkin verran Etelä-Suomen vanhoillislestadiolaisten keskuudessa.¹⁸⁹⁶

Tarvainen, Olli

Asui Värtsilässä

Kiersi vanhoillislestadiolaisuuden saarnaajana Värtsilässä ja sen naapuriseurakunnissa.¹⁸⁹⁷

Taskinen, Mikko

Lampuoti, talollinen

Vanhemmat: lampuoti Anders Taskinen ja Maria Pukki

Mikko Taskinen oli syntynyt 21.8.1865 Kivennavan Terijoella, jossa hän asui koko ikänsä. Mikko Taskinen avioitui 10.1.1886 raivolalaisen Eeva Munnen (28.12.1866 Kivennapa – 14.6.1933) kanssa. Perheeseen syntyi neljätoista lasta, joista vain viisi eli täysi-ikäiseksi. Mikko ja Eeva Taskinen lestadiolaistuivat ilmeisesti vuonna 1888. He olivat vähän aikaisemmin menettäneet ensimmäisen lapsensa samoin kuin Eeva Taskisen sisaren perhe Maria ja Esaias Rautanen. Esaias Rautanen oli tutustunut työmaallaan lestadiolaiseen Juho Hämmäläiseen, joka pyysi heidät seuroihin. Seuroissa sekä Eeva ja Mikko Taskinen että Maria ja Esaias Rautanen ”tekivät parannuksen” herätysliikkeeseen. Mikko Taskinen vaikutti uudenheräyksen saarnaajana 1900-luvun alussa Terijoella ympäristöineen. On mahdollista, että hän olisi ollut saarnaajana jo ennen lestadiolaisuuden hajaannusta 1800-luvun lopulla. Mikko Taskinen oli SLLH:n asiamies vuosina 1907 – 1911. Hän menehtyi 46-vuotiaana sairauskohtaukseen 13.11.1911.¹⁸⁹⁸

Tenhunen, Olli

Husqvarna-koneiden myyjä

Olli Tenhunen oli syntynyt 7.8.1888 Pielavedellä, josta hän muutti 2.10.1913 Kemin maalaiskuntaan ja edelleen 1.1.1938 Kemiin. Kemiä hän muutti Lappeenrantaan 29.7.1938. Tenhunen lestadiolaistumisajankohta ei ole tiedossa. Saarnatoiminnan hän aloitti Kemissä vuonna 1929. Ensimmäiselle esikoislestadiolaisuuden lähetysmatkalle hän lähti Kainuuseen vuonna 1936. Olli Tenhunen saarnatoiminta jatkui Lappeenrannassa hänen kuolemaansa 17.12.1955 saakka.¹⁸⁹⁹

¹⁸⁹⁶ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; AnKA. I Aa:43, s. 635, 742. ; SRKA. Juho Suikkarin hst. 17.11.1962.

¹⁸⁹⁷ Tiedot Olli Tarvaisesta ovat puutteellisia. Hän toimi kotiseudullaan saarnaajana ennen talvisotaa.

¹⁸⁹⁸ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; MMA. LSKA. TerKA. I Aa:2, s. 43; I Aa:6, s. 55; I F:1; OMA. Laestadiana 2. Ba:1; Kolk 2/1912, 27 – 28; Aejmelaesus 1989, 125 – 126, 176, 179 – 182.

¹⁸⁹⁹ SLK. Saarnaajakortisto; Rside 4/1980, 13.

Timonen, Fredrik Grels

Maalarimestari

Fredrik Grels Timonen syntyi 10.5.1850 Nurmeksessa, josta hän muutti joko 1860-luvulla tai 1870-luvun alussa Viipuriin. Viipurissa Timonen oli opissa maalarimestari H. Tenlenillä päästen kisälliksi vuonna 1873. Grels Timonen kävi Viipurin kolmeluokkaisen sunnuntaikoulun. Hän aloitti yhdessä uskonystävänsä Johan Seppäsen kanssa maalariliikkeen, jota jatkoi viimeiset parikymmentä vuotta yksin. Timonen oli kuollessaan varsin varakas mies. Omaisuuteen sisältyivät kaupunkitalo, kesähuvila Antrean Hopeasalmessa ja runsaasti muuta omaisuutta. Kuolinpesään jäi jaettavaa 101340 markkaa (102418€). Ensimmäisen avioliiton Timonen solmi 16.11.1875 Eeva Kiimalehdon (18.2.1852 Pidisjärvi – 10.11.1895 Viipuri) kanssa. Avioliitosta syntyi yksi lapsi. Toiseen avioliittoon Grels Timonen vihittiin 25.1.1896 Wilhelmina Granlundin (o.s. Vallden, s. 1.6.1867 Leppävirta) kanssa. Timonen lestadiolaistui mahdollisesti tutustuttuaan vuonna 1873 Viipuriin muuttaneeseen Kiimalehdon perheeseen. Saarnatoimintansa hän lienee aloittanut 1880-luvun alussa. Timonen liikkui saarna- ja työmatkoilla laajasti Viipurin ympäristössä ja Etelä-Karjalassa. Hän oli esimerkiksi Emanuel Välikankaan ampumiseen päättyneellä saarnamatkalla Taipalsaarella ja Savitaipaleella vuonna 1884. Myös Lappeen Haapajärvellä ja Saimaan kanavan varressa hän kulki usein. 1900-luvun alussa Timonen torjui sekä uudenheräyksen että esikoisuuden. Hän liikkui vanhoillislestadiolaisuuden lähetyksimatkoilla lähetystoimen perustamisen jälkeen. Grels Timonen oli Viipurin Rauhanyhdistyksen perustajajäsen ja toimi pitkään yhdistyksen puheenjohtajana. Hän oli myös yhteiskunnallisesti aktiivinen osallistuen vanhasuomalaisten ja kansallismielisten toimintaan ja hän oli mukana valtuusmiesten vaaleissa. Huolimatta laajasta kannatuksesta, hän ei tullut valituksi. Kunnallisista luottamustehtävistä merkittävin oli taksoituslautakunnan jäsenyys. Toisaalta Timosen poliittinen aktiivisuus aiheutti närää uskonystävien keskuudessa. Erittäin aktiivinen Grels Timonen oli ammatillisissa asioissa. Hän toimi vireästi Viipurin teollisuusyhdistyksessä ollen yhdistyksen valtuutettuna 1887–1899 ja monissa muissa yhdistyksen tehtävissä. Aktiivisesti Grels Timonen ajoi teollisuuskoulun perustamista Viipuriin. Timonen kuoli 15.3.1917 Viipurissa.¹⁹⁰⁰

Tirkkonen, Alexander Alarik (Antti)

Valimotyöläinen

Antti Tirkkonen oli syntynyt Leppävirroilla 18.7.1872. Imatran seudulle hän muutti ilmeisesti 1910-luvun lopulla asuen Imatralla muutamia vuosia. Hän toimi samalla paikkakunnalla saarnaajana. Imatralta Antti Tirkkonen muutti Dragsfjärdiin ja sieltä edelleen 13.12.

¹⁹⁰⁰ SS 1889, 153; OMA. Laestadiana 1. O. H. Jussilan kok. Ba:1. Alfred Keiho 30.5. 1912; MMA. VKA. ROA. Ec:16. 72/1917. Fredrik Grels Timosen perunkirjoitukseen liittyvät asiakirjat; Ora 1928, 35, 45, 65, 73, 98, 106, 125 – 126, 156; Hulkko 1956, 215; Pms 20/1962; Luukka 1964a, 106; Luukka 1964b, 4 – 18; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista.

1919 Turkuun. Sekä Dragsfjärdissä että Turun seudulla asuessaan Antti Tirkkonen toimi paikallisessa esikoislestadiolaisten yhteisössä saarnaajana. Tirkkoson kerrotaan pitäneen saarnansa leveällä Savon murteella. Hänen elämäntaipaleensa päättyi 12.3.1923.¹⁹⁰¹

Toivonen, Mikko

Talollinen

Mikko Toivonen oli syntynyt Uudellakirkolla 11.11.1892 ja asui Uudenkirkon Halolan kylässä (Halola n:o 3). Hän avioitui 26.12.1921 Eliina Mamian (s. 13.11. 1897 Uusikirkko) kanssa. Avioliitosta syntyi kaksi lasta. Toivosen lestadiolaistumisajankohta ei ole tiedossa, mutta *Yrjö Muurinen* mainitsee kirjassaan Mikko Toivosen niiden henkilöiden joukossa, jotka liittyivät vanhoillislestadiolaisuuteen Kaukjärven (1920-luvun puolivälissä) rukoushuoneen hankkimisen jälkeen. Toivonen on myös vanhoillislestadiolaisista saarnaajista vuonna 1934 laaditussa luettelossa (syntymävuosi virheellisesti 1896). Saarnaajana hän lienee toiminut jo 1930-luvun alussa, sillä saarnaaja Joonas Peippo kertoo haastattelussaan Mikko Toivosen aloittaneen saarnatoimintansa ennen vuotta 1931. Toivonen liikkui kotipitäjänsään puhumassa seuratilaisuuksissa talvisotaan saakka. Sodan jälkeen ei Mikko Toivosen saarnatoiminnasta ole tietoja.¹⁹⁰²

Tolvanen, Antti

Työmies, puuseppä, hautausliikkeen omistaja

Kuva: yksityiskokelma

Antti Tolvanen syntyi Nurmeksen Ylikylässä 10.6.1892. Nuorena poikasena hän meni nurmekselaiselle Adam Koposelle puuseppäoppiniin. Seitsemän vuoden työsuhde johti myös avioliittoon, sillä Antti avioitui 27.5.1917 perheen tyttären Anna Maria Koposen kanssa (25.5.1897 Nurmes – 16.6.1964 Lappeenranta). Nurmeksesta Tolvaset muuttivat 19.7.1919 Lappeenrantaan. Tosin Tolvanen oli oleskellut Lappeenrannan seudulla jo keväällä 1918, jolloin hän joutui kansalaissodan aikana punaisten pidättämäksi Lappeen Simolassa. Antti ja Anna Maria Tolvasen avioliitosta syntyi kymmenen lasta. Tolvaset tulivat Lappeenrannan

seudulla tunnetuksi hautaus- ja ruumisarkkuliikkeestään, jonka he perustivat vuonna 1928. Antti Tolvanen valmisti arkut, jotka Anna Tolvanen verhoili ja möi. Antti Tolvasen kodissa Nurmeksessa oli kirkollista hurskautta ja hän oli harras kirkossa kävijä. Lappeenrantaan muuton jälkeen Tolvaset liittyivät esikoislestadiolaisuuteen. Vakava sairastuminen ja sitä seurannut kuolemanpelko saivat aikaan uskonnollisen heräämisen. Ensimmäisen kerran Antti Tolvasen nimi esiintyy esikoislestadiolaisten rukoushuoneen asiakirjoissa vuonna 1921. Saarnaajaksi Antti Tolvanen asetettiin noin vuonna 1930. Hän kiersi lähetysmatkoilla vuodesta 1936 alkaen. Tolvanen oli Lappeenrannan ja Lappeen Vanha Laestadiolais-Kristillisen yhdistyksen perustajajäsen. Hän oli vuosina 1932 – 1959 kirkkovaltuuston jäsen. Antti Tolvasen on muisteltu olleen hiljainen ja harkitseva kirkkoneuvoston jäsen. Hän käytti harvoin puheenvuoroja, mutta ne olivat perusteellisesti harkittuja. Hän oli myös yhteis-

¹⁹⁰¹ SLK. Saarnaajakortisto; Rside 5/1995, 9 – 12.

¹⁹⁰² SRKA. Puhujaluettelo 1934; UusKA: I Aa:35, s. 137; OMA. Laestadiana 10. Ec:2. Joonas Peipon hst. 15.8.1962; Koli 1990, 106, 262; Muurinen 1979, 21.

kunnallisesti aktiivinen osallistuen useita kertoja ensin Lappeen ja myöhemmin Lappeenrannan kunnallisvaaleihin. Paras menestys oli vuoden 1931 vaaleissa, jolloin hänet valittiin vuosiksi 1931 – 1932 varavaltuutetuksi.¹⁹⁰³

Turunen, Heikki

Suutari

Vanhemmat: Talollinen Matts Turunen ja Brita Pyykkö

Heikki Turunen syntyi 26.5.1865 Pielisjärven Jamalissa. Hän avioitui 11.4.1886 Kaisa Honkasen (7.3.1866 Pielisjärvi – 19.4.1936 Pielisjärvi) kanssa. Heikki Turunen oli tiettävästi Pielisjärven ensimmäisiä lestadiolaisia. Hän liittyi herätysliikkeeseen jo 1880-luvulla. Esikoislestadiolaisena saarnaajana hän aloitti 1910-luvun alussa. Aloitteen saarnaajaksi asettamisesta teki lähetysmatkalla ollut Juho Ihalainen. Turunen kiersi saarnamatkoillaan Pielisjärven, Enon ja Kontiolahden seurakuntien alueilla. Heikki Turusen elämäntaival päättyi 18.10.1925.¹⁹⁰⁴

Turunen, Otto

Varastonhoitaja

Otto Turunen oli syntynyt 10.4.1902 Pielisjärvellä. Hän muutti 20.8.1914 Kontiolahdelle. Turunen palasi yhdessä vaimonsa kanssa Pielisjärvelle, jossa kuoli 23.1.1973. Pielisjärvellä Turunen asui Pankakoskella. Avioliiton Otto Turunen solmi 9.3.1924 Elvi Aliina Ihalaisen (10.1.1905 Eno – 6.1.1994 Lieksa) kanssa. Turunen oli lestadiolaistunut 18-vuotiaana. Hän saarnasi viimeistään 1930-luvulta alkaen. Pielisjärven lisäksi Otto Turunen kävi saarnamatkoilla Enossa. Vanhoillislestadiolaisena saarnaajana toimiminen lakkasi 1950-luvun puolivälissä. Paikalliset vanhoillislestadiolaiset eivät enää pyytäneet Otto Turusta saarnaamaan. He eivät hyväksyneet sitä, että Turunen järjesti itse itselleen seuratilaisuuksia. Tämän jälkeen Otto Turunen kulki saarnamatkoilla, joko itse järjestämässään tilaisuuksissa tai seurakunnan papiston mukana. Otto Turunen oli mukana seurakunnallisissa luottamustehtävissä. Hän oli Pielisjärven seurakunnan kirkkovaltuustossa vuosina 1953 – 1960.¹⁹⁰⁵

Turunen, Pekka

Muurarimestari

Pekka Turunen syntyi Heinävedellä 28.5.1871. Avioliittoon hänet vihittiin Viipurissa 20.1.1901 Ida Marttisen (2.7. tai 10.7.1872 Kangasniemi – 21.5.1929 Viipuri) kanssa. Perheeseen syntyi yhdeksän lasta. Turunen oli saarnaajana mahdollisesti jo 1800-luvun puolella. Joka tapauksessa hänen nimensä esiintyy uudenheräyksen saarnaajana Viipurissa jo 1900-lu-

¹⁹⁰³ SLK. Saarnaajakortisto; LaKA. rk. 1910 – 1919, s. 1993; LapKA. II Ca:2. Kirkonkousten ptk 1921 – 1962; LKA. Raastuvanoikeus ja maistraatti. Aab:3; Ex:3; LKuA. Ca:1; VNKA. OikMA. YRTA. Lappeenrannan ja Lappeen Vanha Laestadiolais-Kristillisen yhdistyksen perustamisasiakirjat; Kallio 1964, 105; Rside 4/1980, 13; 2/1998, 10 (Waldemar Nyberg: Sielunhoitajan muisto ei unohdu).

¹⁹⁰⁴ SLK. Saarnaajakortisto; Rside 3/1991, 11; LieKA. Henkilötiedot Heikki Turusesta 13.10.2003.

¹⁹⁰⁵ SRKA. Puhujakortisto; LieKA. Henkilötiedot Otto Turusesta 13.10.2003.

vun alusta alkaen. Kotiseutunsa lisäksi hän liikkui saarnamatkoilla muualla Suomessa, ja tekipä hän saarnamatkan Viroon saakka vuonna 1921. Hän kuoli Viipurissa 17.3.1928.¹⁹⁰⁶

Turunen, Taavetti

Muurari

Taavetti Turunen syntyi 26.10.1862 Kuopiossa. Hän avioitui Maria Miettisen (s. 25.1865 Kuopio) kanssa. Avioliitosta oli ainakin kaksi tytärtä (syntyneet 1896 ja 1898). Perhe muutti Viipurin maaseurakuntaan Leppävirralta 24.3.1899 ja edelleen Viipurin tuomiokirkkoseurakuntaan 17.9.1906. Turusen perheen kotina oli 1910-luvulla ja 1920-luvun alussa Viipurin Rauhanyhdistyksen talo. Taavetti Turunen toimi talon vahtimestarina. Hän kuoli 2.11.1928 Viipurissa. Vanhoillislestadiolaisena saarnaajana Taavetti Turunen oli ainakin 1910-luvun puolivälistä alkaen, mahdollisesti jo vuosia aikaisemmin. Ilmeisesti hän oli vain paikallinen saarnaaja, sillä tietoja saarnamatkoista muualle ei ole löytynyt.¹⁹⁰⁷

Tuunainen, Antti

Itsellinen, konemies, talollinen

Antti Tuunainen syntyi 6.2.1862 Impilahden Kerisyryssä. Hän oleskeli ilmeisesti 1890-luvulla myös Pietarissa. Tuunainen muutti Muhokselle (9. - 24.10.1915) poikansa luokse vähän ennen kuolemaansa 28.10.1915. Hän avioitui 30.3.1880 Maria Pitkon (27.1.1861 Sortavala - 16.11.1946 Sortavalan maaseurakunta) kanssa, ja lestadiolaistui 1880-luvulla, kun herätysliike saapui Impilahdelle. Tuunainen oli "saanut lahjan puhua tekstistä" ja hän toimi saarnaajana Laatokan Karjalassa 1880- ja 1890-luvuilla. Myöhemmästä saarnatoiminnasta ei ole tietoja.¹⁹⁰⁸

Tuunanen, Eetu

Työnjohtaja

Vanhemmat: talollinen, saarnaaja Antti Tuunainen ja Maria Pitko

Eetu Tuunasella oli lestadiolainen koti, mutta hän oli nuoruusvuosinaan herätysliikkeen ulkopuolella. Hän liittyi takaisin herätysliikkeeseen joko vuonna 1911 tai 1912. Samoihin aikoihin Tuunasen perhe muutti Eetu Tuunasen toisen vaimon kotipitäjään Muhokselle (24.9.1912) Impilahdelta. Eetu ja Helga Tuunanen asuivat Muhoksella vuosina 1912 - 1917, josta muuttivat Ouluun (10.2.1919 - 3.3.1919). Oulusta Tuunasen perhe palasi takaisin Muhokselle 31.12.1919 - 15.1.1920, jossa Eetu Tuunanen tuli tunnetuksi ensimmäisenä paikallisena linja-autoyrittäjänä vuonna

¹⁹⁰⁶ HÄ 10/1921, 173 (Konstantin Ahonius: Lähetysmatkalla Eestissä); MMA. VKA. ROA. Ec:26. 128/1928. Pekka Turusen perunkirjaan liittyvät asiakirjat; Ec:27. 315/1929. Ida Turusen perunkirjaan liittyvät asiakirjat.

¹⁹⁰⁷ MMA. VKA. ROA. Ec:27. 98/1929. Taavetti Turusen perunkirjaan liittyvät asiakirjat. OMA. Ec:1. Eino Juntumaan hst; SRKA. Impi Jylhän hst. 23.3.1980, 13.5.1980 ja 20.5.1980.

¹⁹⁰⁸ SS 1893, 170; SL 1916, 108; HÄ 1940, 132 (Matti Vanninen: Muistelmia Itä-Karjalan herätyksestä, joka alkoi Impilahdella vuonna 1879); Raittila 1967, n:o 520.

1923. Muhokselta Tuunaset siirtyivät takaisin miehen kotiseudulle viimeistään vuonna 1925. Jälleen virallinen muuttopäivä oli huomattavasti myöhäisempi eli 9.10. 1928. Harlussa Tuunanen toimi työnjohtajana. Perhe muutti Harlusta 21.4.1944 Sortavalan maaseurakunnan Lahdenkylään. Jatkosodan jälkeen Tuunaset asettuivat Varkauteen. Eetu Tuunanen kuoli Jyväskylässä 1.6.1952. Tuunanen oli avioliitossa kolme kertaa. Ensimmäisen avioliiton hän solmi vuonna 1907 Laina Vilhelmiina Heiskasen (1887 – 8.1.1910) kanssa. Toisen avioliiton hän solmi 29.01.1911 Helga Mustosen (s. 17.8.1890 Muhos/Sotkamo) kanssa. Tämä avioliitto purkautui vuonna 1929. Kolmannen kerran hän meni avioon 15.4.1934 Ada Lovisa Karhusen (2.12.1882 Pielavesi – 26.7.1957 Varkaus) kanssa. Ensimmäisestä avioliitosta Tuunasen perheeseen syntyi yksi lapsi, toisesta avioliitosta kuusi lasta. Saarnaajana Eetu Tuunanen alkoi esiintyä asiakirjoissa vuodesta 1918, jolloin hänet mainitaan vuosina 1918 – 1919 Oulun Rauhanyhdistyksen paikallisena saarnaajana. Tuunanen kuului Oulun seudulla asuessaan lyhyen aikaa myös SRK:n johtokuntaan (23.6.1919 – 28.6.1920). Myös Muhoksella hänet muistetaan lestadiolaissaarnaajana. Harlussa ja Sortavalassa asuessaan Eetu Tuunanen oli vuonna 1931 perustetun Sortavalan ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen perustajajäsen sekä yhdistyksen puheenjohtajana ainakin vuosina 1931 – 1932 ja 1943, mahdollisesti myös väliin jäävinä vuosina. Eetu Tuunasella oli seurakunnallisia luottamus-tehtäviä. Hän kuului Harlun seurakunnan kirkkovaltuustoon vuosina 1933 - 1936.¹⁹⁰⁹

Vaherjoki (Alkuaan Jokinen), Eino

Rakennusmestari

Eino Vaherjoki syntyi Jämsässä 16.5.1908. Hän valmistui rakennusmestariksi Oulussa vuonna 1934, josta muutti Joensuuhun vuosiksi 1935 –1937. Vuonna 1937 Vaherjoki siirtyi Helsinkiin ja sieltä edelleen Suojärven Suvilahteen. Perhe palasi jatkosodan aikana Suojärvelle, josta muutto edelleen vuonna 1943 Sortavalan maalaiskuntaan. Jatkosodan jälkeen Vaherjoet asettuivat asumaan Ouluun. Vaherjoki avioitui vuonna 1938 Irja Katariina Paason kanssa (s. 5.10.1912 Kuivaniemi). Perheeseen syntyi kuusi lasta. Eino Vaherjoki lestadiolaistui käydessään opiskeluaikanaan vierailulla sukulaisten (Viljo ja Kaisa Raittila) luona Joensuussa. Hänet asetettiin saarnaajaksi Joensuussa vuonna 1936. Suojärvellä asuessaan Eino Vaherjoki oli perustamassa paikkakunnalle vuonna 1939 rauhanyhdistystä ja hänet valittiin yhdistyksen puheenjohtajaksi. Vanhoillislestadiolaisuuden keskusjärjestön SRK:n johtokuntaan Eino Vaherjoki valittiin 19.6.1951. Keskusjärjestön puheenjohtajana hän toimi vuodesta 1960 alkaen kuolemaansa saakka. Eino Vaherjoki kuoli 22.5.1978 Oulussa.¹⁹¹⁰

¹⁹⁰⁹ MMA. LSKA. HarKA. II Ca:5. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1931- 1943; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissarnaajista; SL 1916, 108, 10/1952, 211 (Aarne Röytiö); Vahtola 1986, 287; Faravid 11/1988, 216; Kupsala 1995, 95, 243; MuhKA. Tiedot Eetu Tuunasen perheestä, saatu 15.10.2003; Pms 40/1.10.1986; Irja Junttilan kirje 23.12.2003.

¹⁹¹⁰ SRKA. Puhujakortisto; Pms 22/1978, 40/1.10.1986; 49/1986; VNKA. OikMA. YRTA. Suojärven Rauhanyhdistys ry:n asiakirjat; Kupsala 1995, 136.

Vainikka, Antti

Kauppias

Vanhemmat: talollinen Antti Vainikka ja Anna Maria Paakko

Kuvassa Antti Vainikka vaimonsa Martta Marian (o.s. Peltomaa) kanssa vuonna 1962.

Kuva: Pentti Vainikka

Antti Vainikka on syntynyt 9.1.1901 Savitaipaleella Säänjärven kylässä Kallio-nimisessä talossa. Sieltä hän muutti syksyllä vuonna 1918 Lahteen, jossa hän oli töissä ensin sähkömyllyllä ja sitten Oululaisen leipomolla. Kesällä 1920 Antti Vainikka palasi kotiseudulleen ja osti vanhemmiltaan kotitilansa. Asuttuaan tilalla kaksi vuotta hän muutti vastavihityn vai-

monsan kotikaupunkiin Viipuriin. Kolmen vuoden kuluttua Vainikat möivät maatilansa ja siirsivät kirkonkirjansa Savitaipaleen seurakunnasta Viipurin kaupunkiseurakuntaan 7.1.1926. Jo Viipurissa asuessaan Vainikka oli menestyksenkäs liikemies, jonka hallussa oli useita kauppaliikkeitä ja kiinteistöjä sekä Viipurissa että Koivistolla. Talvisodan jälkeen perhe siirtyi Tampereelle ja lokakuussa 1949 Yhdysvaltoihin

New Yorkin Brooklyniin. Perhe palasi sieltä takaisin tammikuussa 1951. Avioliiton Vainikka solmi 5.11.1922 viipurilaisen Martta Maria Peltomaan (Saarnaaja Frans Peltomaan tytär, 9.2.1902 Pyhäjoki – 30.9.1979 Tampere) kanssa. Perheeseen syntyi seitsemän lasta. Antti Vainikan koti oli lestadiolainen. Lestadiolaisuuden hajaannuksessa Vainikat liittyivät esikoislestadiolaisuuteen. Saarnaajaksi Antti Vainikka asetettiin Viipurissa maaliskuussa 1929 ”Lapin vanhimpien” Isak Nikun ja Isak Kuoksun aloitteesta. Jo seuraavana vuonna Antti Vainikka kiersi ensimmäisellä lähetysmatkalla Karjalassa. Esikoislestadiolaisuuden lähetysmatkoilla Vainikka liikkui koko 1930-luvun, ja hänestä tuli Karjalan esikoislestadiolaisuuden keskeinen vaikuttaja. Sodan jälkeen Vainikka toimi saarnaajana Tampereella ja vuosina 1949 – 1951 esikoislestadiolaisen seurakunnan pappina Brooklynessa. Viipurissa Vainikalla oli seurakunnallisia luottamustehtäviä, ja hän kuului Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan kirkkovaltuustoon 1936 – 1939. Antti Vainikka kuoli Tampereella 25.12.1973.¹⁹¹¹

Valtonen, Fredrik (Veta)

Talollinen

Fredrik Valtonen syntyi 23.8.1894 Kuolemajärvellä. Avioliittoon hänet vihittiin 25.3.1917 Matilda Kaukon (s. 27.6.1895 Kuolemajärvi – 12.3.1989 Tampere) kanssa. Perheeseen syntyi neljä lasta. Valtoset asuivat Viuhkolan kylässä (Viuhkola n:o 1). Jatkosodan jälkeen he muuttivat 5.12.1944 Karkkuun, jossa Fredrik Valtonen kuoli 11.7.1959. Fredrik Valtonen

¹⁹¹¹ SavKA. Sukuselvitys Antti Pietarinpoika Vainikasta ja hänen perheestään; Talonen 1993, 64, 141, 154. PVK. Antti Vainikan muistelmat.

toimi uudestiheränneitten paikallisena saarnaajana Kuolemajärvellä asuessaan 1930-luvulta alkaen.¹⁹¹²

Vanninen, Matti

Talollinen, maalari

Vanhemmat: Mikko Vanninen ja Katariina Saavalainen

Kuva: Raimo Vanninen

Matti Vanninen syntyi Impilahden Kerisyssä 8.2.1867. Hän jäi jo kaksivuotiaana orvoksi. Avioliiton hän solmi 30.11.1887 Helena Holopaisen (6.7.1871 Impilahti-23.6.1940 Lumivaara [todellisuudessa Haapavesi]) kanssa. Impilahdelta Vanniset muuttivat Jaakkiman Kumolaan (8.- 27.8. 1921), jossa he siirtyivät vuonna 1923 seurakuntajaossa Lumivaaran seurakunnan jäseniksi. Talvisodan jälkeen perhe asettui 25.4. 1940 asumaan Haapavedelle ja sitten vuonna

1941 Toholammille Laitalan kylään, josta palasivat 22.4.1942 Lumivaaraan. Jatkosodan jälkeen syksyllä 1944 he siirtyivät saarnaaja Juho Pyörteen perikunnan tilalle Alavieskan Käh-tävälle. Tämän jälkeen Vanninen asui ensin Enossa (kirkonkirjat siirrettiin Enoon 22.12.1949), josta muutti Pielisensuun seurakuntaan 10.7.1950, jossa hän kuoli 1.9.1952. Hänen poikansa Veikko Vanninen (22.11.1907 Impilahti - 4.11.1982 Joensuu) oli myös uudenheräyksen saarnaajana Joensuussa. Matti Vanninen lestadiolaistui 1880-luvun puolivälissä, kun pohjoisen herätysliike levisi Impilahdelle. Ilmeisesti melko pian herätykseen liittyttyään Vanninen asetettiin saarnaajaksi. Lestadiolaisuuden hajaannuksissa hän omaksui uudenheräyksen, jonka keskeisiä saarnaajia hän oli 1930-luvulla saarnaten usein SLLH:n kesäseuroissa ja tehden 1937 - 1938 vuoden kestäneen matkan uudenheräyksen lähettinä Pohjois-Amerikkaan.¹⁹¹³

Vasarainen, Heikki

Tilallinen, työnjohtaja

Heikki Vasarainen syntyi 16.5.1873 Tohmajärvellä. Hänet vihittiin 20.12.1913 Sofia Ratilaisen (s. 13.1.1878 Tohmajärvi, alk. ortodoksi)kanssa. Perheeseen syntyi kolme lasta. Vasaraiset asuivat talvisotaan saakka Värtsilässä, josta siirtyivät Jyväskylään, jossa Heikki Vasaraisen elämäntaival päättyi 29.6.1948. Vasarainen lestadiolaistui noin 20-vuotiaana ja hänet asetettiin saarnaajan tehtävään melko pian tämän jälkeen. Saarnajana hän toimi kotiseudullaan, Pohjois-Karjalassa sekä Laatokan Karjalassa. Myös Jyväskylässä asuessaan Vasarainen saarnasi paikallisella rauhanyhdistyksellä. Kun Värtsilään perustettiin rauhanyhdistys vuonna 1924, oli Heikki Vasarainen sen perustajajäseniä. Hänet valittiin yhdistyksen johtokuntaan, jossa hän toimi sihteerinä vuoteen 1947.¹⁹¹⁴

¹⁹¹² MMA. LSKA. KuolKA. I Aa: 17, rk 1931 - 1940, s. 768; I Aa: 20. rk 1941 - 1950, s. 894; Kojo 1957, 210; KarKA. Henkilötiedot Fredrik ja Matilda Valtosesta 31.12.2003; TaKR. Henkilötiedot Matilda Valtosesta 31.12.2003.

¹⁹¹³ HÄ 1940, 116; 132 - 134; VÄ 1952, 153; 3/1983, 12; Raittila 1967, n:o 531; Vuollo 1999, 155; Raimo Vannisen puhst. 11.12.2003.

¹⁹¹⁴ VNKA. OikMA. YRTA. Värtsilän kylän ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen asiakirjat; SRKA. E:5. Annikki Varosen vastaus kyselyyn Värtsilänkylän sen ym-

Veijola, Jaakko Aadolf

Pastori

Isä: siltavouti Erkki Veijola

Jaakko Veijola syntyi 7.2.1858 Iissä. Hän lestadiolaistui perheen muiden lasten kanssa vuosien 1880 – 1881 aikana. Hänet vihittiin papiksi 11.2.1885 Kuopiossa ja määrättiin ylimääräiseksi papiksi Pielisjärvelle, jossa hän aloitti 1.5.1885. Jaakko Veijola osallistui lestadiolaispappien ensimmäiseen kokoukseen Iissä vuonna 1885. Veijolan saarnojen seurauksena Pielisjärvellä syntyi lestadiolaista herätystä, mutta hänen toimintansa jäi lyhytaikaiseksi, koska hän menehtyi kuumetautiin 15.3.1886.¹⁹¹⁵

Vellingk (Wellingk), Kaarle

Suutari, torppari

Kaarle Vellingk syntyi 28.1.1840 Mynämäellä, josta hän muutti ensin Turkuun ja sieltä Pietarin Pyhän Marian seurakuntaan (21.2.1862 – 13.3.1865). Pietarista hän siirtyi Tohmajärven Tikkalaan 5.5.1887. Hän solmi avioliiton 11.5.1880 Anna Wiiliäisen (7.3.1848 Tohmajärvi – 18.4.1912 Tohmajärvi) kanssa. Vellingk lestadiolaistui Pietarissa 1870-luvun lopulla. Saarnaajana hän liikkui kotipitäjässään Tohmajärvellä, Värtsilässä sekä Joensuussa. Liikkeen hajaannuksessa hän liittyi vanhoillisuuteen. Vellingk kuoli Tohmajärvellä 1.2.1909.¹⁹¹⁶

Vesikko, Henrik (Heikki)

Maanviljelijä, kyläkauppias (Mellonkylä), kirvesmies, puuseppä

Heikki Vesikko syntyi 21.12.1863 Joutsenon Karsturannalla, josta muutti Mellonkylään vuonna 1893 ja edelleen Aholaan 1914. Avioliiton Heikki Vesikko solmi Ida Maria Heikkisen kanssa (muuttanut 23.4. 1887 Savonrannalta, s. 7.4.1864 Savonranta, Vuokala – 8.4.1942 Joutseno). Heikki Vesikko lestadiolaistui 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, kun hänen kotiinsa saapui yösijaa vailla ollut lestadiolaispariskunta. Hänet mainitaan Lapin vanhinten toiselta lähetysmatkalta 21.3.1903 kirjoittamassa kirjeessä. Ilmeisesti näihin aikoihin alkoi Vesikon saarnatoiminta. Heikki Vesikko kiersi laajasti myös esikoislestadiolaisuuden lähetysmatkoilla. Vesikko kuoli 8.5.1934 Joutsenossa.¹⁹¹⁷

Vesikko, Kaarle Vihtori (Kalle)

Maanviljelijä

Vanhemmat: Heikki Vesikko ja Ida Maria Heikkinen

Kuva: Elis Raunila

Kalle Vesikko syntyi Joutsenon Mellonkylässä 22.3.1893.

päristön Rauhanyhdistystä koskevaan tiedusteluun 10.9.1958; MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaisaarnaajista; SRKA. Puhujakortisto; SL 10/1948, 141 (K.E.Laitila); 11/1997, 16.

¹⁹¹⁵ Johansson 1892, 195; Colliander 1910, 512; Raittila 1967, n:o 645; Rside 3/1991, 10 – 11.

¹⁹¹⁶ AS 1909, 234; Raittila 1967, n:o 538.

¹⁹¹⁷ SLK. Saarnaajakortisto; Rside 1/1984, 9 - 10.

Sieltä hän muutti 1914 Joutsenon Aholaan ja 1950-luvulla Imatralle, jossa hän kuoli 5.1.1966. Vesikko avioitui ensimmäisen kerran 16.6.1918 Anna Lindenin (28.5.1895 Jämsä – 10.8.1961 Imatra) kanssa ja toisen kerran vuonna 20.4.1963 Hulda Helena Hiltusen (Jaatinen, 13.11.1906 Sortavala – 31.8. 1977 Lahti) kanssa. Vesikko kasvoi esikoislestadiolaisessa kodissa. Hänet asetettiin saarnaajaksi juhannuksena 1938. Esikoislestadiolaisuuden lähe-
tysmiehenä Kalle Vesikko oli muutamilla matkoilla 1950-luvulla.¹⁹¹⁸

Vestergren, Johan Emil

Kersantti, ratsuvääpeli, suutarimestari

Johan Emil Vestergren syntyi 14.3.1874 Hämeen läänin Koskella. Hän avioitui 18.5.1898 Pietarissa lestadiolaissaarnaaja Heikki Kultalan tyttären Matilda Maria Kultalan (2.12.1878 Pietari – 11.8.1965 Lappeenranta) kanssa. Perheeseen syntyi seitsemän lasta. Perhe asui noin vuoteen 1914 saakka Pietarissa, josta muutti Viipuriin. Viipurista Vestergrenit muuttivat Terijoelle ja sieltä 28.9. 1922 Lappeenrantaan. Emil Johan Vestergren oli mukana uudestiherräneiden perustaman Lappeenrannan Rauhanyhdistyksen toiminnassa muutettuun seudulle vuonna 1922. Hänen on muisteltu olleen seuroissa tekstinlukijana ja saarnanneenkin hieman 1930- ja 1940-luvuilla. Hän kuoli Lappeenrannassa 24.1.1952.¹⁹¹⁹

Viljanen, Paavo Julius

Rovasti

Vanhemmat: leipuri, talollinen Julius Viljanen ja Josefiina Heino

Yhdeksi 1900-luvun keskeiseksi vanhoillislestadiolaiseksi pappisvaikuttajaksi noussut Paavo Viljanen oli syntynyt 17.6.1904 Karstulassa. Hän kävi viisi luokkaa Saarijärven yhteiskoulussa, josta siirtyi lukioon Lapualle. Syksyllä 1924 Viljanen kirjoittautui teologiseen tiedekuntaan. Koulu- ja opiskeluvuosinaan hän oli tekemisissä herännäisyyden kanssa, ja hän otti säännöllisesti osaa herättäjäjuhille. Hän oli opiskeluaikanaan aktiivinen Akateemisen Karjalaseuran jäsen sekä osallistui Kristillisen Ylioppilasliiton toimintaan. Viljanen oli opiskeluvuosinaan tekemisissä vanhoillislestadiolaisen teologian opiskelija Lauri Kivekkään kanssa. Viljanen vihittiin papiksi Tampereen tuomiokirkossa 24.1.1928. Ensimmäinen virkapaikka hänellä oli ylimääräisenä pappina Kivijärvellä 1929-1930. Siellä asuessaan Viljanen kääntyi syksyllä 1929 vanhoillislestadiolaisuuteen. Hän toimi tämän jälkeen ylimääräisenä pappina Laukaassa 1930 ja Kuhmalahdella 1930 –1931. Viljanen siirtyi Kontiolahden pitäjän apulaiseksi vuosiksi 1931-1933 (virallinen muuttopäivä Kontiolahden seurakuntaan on 25.10.1932). Kontiolahdella asuessaan hänet vihittiin 2.7.1933 avioliittoon Majlis Kestin (s. 16.1.1910 Oulu) kanssa. Kuhmalahden kirkkoherraksi hänet valittiin 1933 (virallinen muuttopäivä Kontiolahdelta 20.10.1933), jossa tehtävässä hän oli vuoteen 1950 saakka. Paavo Viljanen siirtyi Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan 6. kappalaiseksi 1950-1954, Tampereen Kalevan seurakunnan kappalaiseksi 1954-1956 ja kirkkoherraksi 1957-1971. Rovastin arvonimen Viljanen sai vuonna 1952, ja asessoriksi hänet nimettiin vuonna 1965. Hän on toiminut lisäksi seuraavissa tehtävissä: vt. sotilaspastori 1928, SLS:n matkapappi 1941, Tampereen II lyseon uskonnon ja filosofian alkeitten vt. vanhempana lehtorina 1950-1951, SRK:n matkapappina 1946-1947, Tampereen jatkokoulun uskonnon opettajana 1951-1952 ja Tampereen II tyttökoulun uskonnon opettajana 1952-1955.

¹⁹¹⁸ SLK. Saarnaajakortisto; Rside 1/1984, 9 - 10.

¹⁹¹⁹ LapKA. I Aa:10. rk. 1920 – 1931, s. 372; I Aa: 19. rk. 1941 – 1961, s. 683; LKA. LPRYA (uh). Tilikirjat 1922 - 1928; Aari Burmanin hst. 27.10.1993.

Paavo Viljasella oli lisäksi lukuisa määrä tehtäviä lestadiolaisen herätysliikkeen piirissä: Hän oli SRK:n johtokunnassa vuosina 1942-1961, sanomalehti *Päivämiehen* toimitusneuvoston jäsen ja puheenjohtaja 1954-1958 (vuodesta 1957 alkaen lehtien toimitusneuvosto), *Lasten Siionin* päätoimittajana 1946-1960, *Siionin Lähetyslehden* toimittajana 1945-1958, päätoimittajana 1959-1960 (vastaavan toimittajan nimike muuttui 1959 päätoimittajaksi) sekä *Sions Missionsblad* -lehden toimittajana 1948-1950. Lehtien toimitustyön lisäksi Paavo Viljanen julkaisi ja toimitti suuren määrän kirjoja ja lestadiolaisuutta käsitteleviä artikkeleita. Näitä olivat: *Tie rauhaan. Sananen nuorille* (SRK) 1949; *Miten löytäisin armollisen Jumalan* (SRK) 1946; Saarnakokoelma *Ihana on Siion virtoinensa* (WSOY 1941; Kirjapaja 1947, toimittaneet Paavo Viljanen ja Pekka Lappalainen); Saarnakokoelma

Hän on meidän rauhamme (toimittaneet Paavo Viljanen ja Pekka Lappalainen, WSOY) 1945; *Väinö Havas - hengen ja miekan mies* (WSOY) 1943; *Väinö Havas: Hän uskoi meille sovituksen sanan* (WSOY) 1946 (Toim. Paavo Viljanen); *Unkarin tähdet*. Romaani (Kirjapaja) 1957; *Turvallinen usko* (Kirjayhtymä) 1959; *Elävää tulta*. Romaani (Kirjapaja) 1948; Kustavi Lounasheimon saarnakokoelma *Ravitse aamulla meitä armollasi* (Toim. Paavo Viljanen, SRK) 1949. Rovasti Paavo Viljanen oli yksi keskeisistä ns. pappislinjan vaikuttajista, kun vanhoillisuudessa tapahtui hajaannus vuonna 1960 - 1961. Viljanen tosin yritti ensin toimia jonkinlaisena "pappislinjan" ja "maallikkolinjan" rauhanhierojana. Sovintohankkeiden epäonnistuttua Viljanen alkoi toimia uuden ryhmittymän kokoajana. Hän toimi suunnan äänenkannattajan *Elämän Sana*-lehden toimittajana vuosina 1964 - 1971. Hän oli myös heinäkuussa 1963 perustetun Laestadius-seuran perustajajäsen. Viljanen toimi Tampereen Kirkkosanomien toimitussihteerinä 1954-1955 ja päätoimittajana 1956-1957, sekä kirjoitti Längelmäveden historia II-nimisen kirjan 1953-1954.¹⁹²⁰

Vilkama (alkuaan Wilkman), Oskar Alfred

Eversti

Vanhemmat: Rakennusmestari, tehtailija Kalle Wilkman ja Eeva Karoliina Posti

Kuvassa Oskar Vilkama Lappeenrannan rakuunarykmentin komentajan puvussa 1920-luvulla

Kuva: Heikki Vilkama

Oskar Vilkama syntyi 7.4.1880 Helsingissä. Hän avioitui Sisko Elna Vilhelmiina Brummerin (s. 9.10.1893 Joutsa) kanssa 8.9.1918 Helsingissä. Vilkama pääsi Haminan kadettikouluun 14-vuotiaana. Upseerinuran valinnassa Vilkama seurasi isoveljensä Karl Fredrikin (Kalle) jalanjalkia. Ennen kadettikoulun lakkauttamista hän ehti suorittaa ns. yleiset luokat, joiden suorittaminen vastasi ylioppilastutkintoa. Opintojen keskeydyttyä Haminassa hän siirtyi Pietariin kaksivuotiseen Nikolajevin Ratsukouluun. Hän menestyi koulussa hyvin, koska oli taitava ratsastaja, miekkailija ja

¹⁹²⁰ Viljanen 1969, 29 - 36; Holma 1991, 3 - 5, 57 - 76; KonKa. Henkilötiedot Paavo Viljasta 4.2.2004.

painija. Koulun jälkeen Vilkama pääsi tsaarin henkivartiokaartiin rakuunarykmentin kornetiksi. Kerrotaan tsaarin tyttären suuriruhtinattarien Olgan ja Tatjanan valinneen hänet ratsastuksen opettajakseen, kun tämä oli voittanut Venäjän armeijan mestaruuden ratsastuksessa. Oskar Vilkama palveli vuorollaan Talvipalatsin vartiopäällikkönä. Vilkama osallistui ensimmäiseen maailmansotaan pataljoonan komentajana Puolassa ja Itä-Preussissa. Venäjän vallankumouksen jälkeen hän palasi Suomeen syksyllä 1917. Vilkama osallistui kevättalvella 1918 pataljoonan komentajana sisällissotaan veljensä Kallen johtamissa valkoisten joukoissa Hämeessä. Täällä hän tapasi ensimmäisen kerran tulevan vaimonsa Joutsan pappilan tyttären Sisko Brummerin. Omien muistelujensa mukaan Oskar Vilkama koki ”herätyksen armon” lestadiolaisten rukoushuoneella Pietarissa, kun lähetysaarnaajat Eliel Auno ja Jaakko Ojanperä pitivät seuroja matkallaan lähetystyöhön Kiinaan. Vilkama oli silloin tsaarin palveluksessa lähellä Pietarhovia. Hän osallistui kaksiin olympiakisoihin kilpailen Tukholmassa ja Antwerpenissa ratsastuksessa. Suomen itsenäistyttyä hän palveli everstiksi ylennettynä Uudenmaan Rakuunarykmentissä vuosina 1918 – 1928 sen komentajana. Oskari Vilkaman vakaumus heijastui selkeästi hänen virkatehtävissään aiheuttaen muutamia kertoja erimielisyyksiä ryypiskelyyn tottuneiden upseerien keskuudessa. Lappeenrannasta Vilkama siirtyi Suomenlinnan varuskunnan komendantiksi vuosiksi 1928 – 1931. Puolustusvoimien palveluksessa hän oli vuoteen 1936 saakka. Lappeenrannassa asuessaan hän toimi uudenherätyksen paikallisena saarnaajana. Hän oli yhdessä Väinö Havaksen ja Pekka Kinnusen kanssa perustamassa Lappeenrannan Rauhanyhdistystä vuonna 1920. Oskari Vilkama kuului yhdistyksen johtokuntaan Suomenlinnaan muuttoon (1928) saakka. Lappeenrannassa asuessaan Vilkama oli kirkkoneuvoston jäsen vuonna 1928. Hän oli innokkaasti mukana lähinnä Helsingin uudestiheränneiden perustamassa Orpojen Ystävien Liitossa. Hänet valittiin yhdistyksen johtokuntaan vuonna 1935. Vilkama kuoli vuonna 1953.¹⁹²¹

Virolainen, Juho

Talollinen, lautamies

Juho Virolainen syntyi Käkisalmen maaseurakunnan Vuohensalossa, jossa hän asui koko ikänsä. Avioliiton hän solmi 26.10.1862 Maria Hoikan (28.12.1844 Käkisalmen msk -12.1.1921 Käkisalmen msk) kanssa. Virolaisen lestadiolaistumisajankohta ei ole tiedossa, mutta saarnaajana hän oli jo 1880-luvun lopussa. Tällöin hän osallistui Helsingissä vuodenvaihteessa 1888 – 1889 lestadiolaisten saarnaajien kokoukseen. Herätysliikkeen hajaannuksessa hän liittyi vanhoillislestadiolaisuuteen. Virolainen valittiin Käkisalmen kirkkoneuvostoon vuonna 1899. Kirkkoneuvoston jäsen hän oli vuoteen 1910 saakka. Hän kuoli 16.4.1914.¹⁹²²

¹⁹²¹ LapKA. I Aa: 10. rk 1920 – 1931, s. 372. (Kirkonkirjat Vilkamat siirsivät Lappeenrantaan vasta 20.5.1926 Helsingin pohjoisesta suomalaisesta seurakunnasta. Muutto Helsingin eteläiseen suomalaiseen seurakuntaan tapahtui 15.9.1928); MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; VÄ 7 – 8/1953, 107 – 108; 9/1953, 116 – 117; Aari Burmanin hst. 27.10.1993; Vuollo 1999, 109 – 113.

¹⁹²² MMA. KäKA. II Ca:4. Pitäjän ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1890 – 1917; SL 1914, 241; Raittila 1967, n:o 551.

**Vironmäki (vuoteen 1949 Virolainen),
Leevi**

Rovasti

Vanhemmat: konepajan työmies, vahtimestari Daniel Virolainen ja Susanna Mylläri, veli: rovasti Matti Vironmäki
Kuvassa Ina ja Leevi Vironmäki hääkuvassaan vuonna 1940

Leevi Virolainen syntyi 29.3.1916 Inkerin Valkeasaassa, josta perhe muutti monien vaiheiden jälkeen Viipuriin. Leevi

Vironmäki avioitui vuonna 1940 Ina Sofia Penttisen kanssa. Avioliitosta syntyi yksi lapsi. Vironmäki syntyi uudestiheränneeseen kotiin. Hän kirjoitti ylioppilaaksi vuonna 1935 Viipurin suomalaisesta lyseosta. Papiksi hänet vihittiin Viipurissa 11.1.1939. Leevi Vironmäki toimi Vahvialan kirkkoherran apulaisena vuonna 1939, Haminan vt. kirkkoherrana vuosina 1939 – 1940, Sakkolan vt. kirkkoherrana vuosina 1940 – 1941, Vahvialan vt. kirkkoherrana vuosina 1942 – 1945, Mikkelin hiippakunnan pyhäkoulupastorina, Kiihtelysvaaran kirkkoherrana vuosina 1949 – 1955, Sukevan kirkkoherrana 1955 – 1958, Kotkan yhteislyseon lehtorina vuosina 1958 – 1966, Sippolan kirkkoherrana vuosina 1966 – 1967, Toivakan kirkkoherrana vuosina 1967 – 1973 ja Juupajoen kirkkoherrana vuodesta 1973 vuoteen 1976, jonka jälkeen hän siirtyi Jäppilän kirkkoherraksi. Leevi Vironmäki kuoli vuonna 1991. Hän kuului uuteenheräykseen koko ikänsä. Hän oli suunnan lehden *Vartijan Äänen* pitkäaikainen pakinoitsija nimimerkillä Le-vi-ki.¹⁹²³

Vironmäki (vuoteen 1949 Virolainen), Matti

Rovasti

Vanhemmat: konepajan työmies, vahtimestari Daniel Virolainen ja Susanna Mylläri,
veli: rovasti Leevi Vironmäki

Matti Vironmäki syntyi 3.7.1914 Inkerissä Valkeasaassa. Vallankumouksen jälkeen perhe muutti Suomeen, jossa se asettui dramaattisten vaiheiden jälkeen Viipuriin. Matti Vironmäki kirjoitti ylioppilaaksi Viipurin realikoulun maanviljelys- ja kauppalyseosta vuonna 1933. Papiksi hänet vihittiin 1.9.1937 Viipurissa. Vironmäki toimi ylimääräisenä pappina Koivistolla vuosina 1937 – 1938, Viipurissa 1939, Jyväskylässä 1940 – 1941. Merijärven kirkkoherraksi hänet valittiin vuonna 1944, jossa tehtävässä hän

oli vuoteen 1955 saakka. Suomen Pyhäkouluyhdistyksen kenttäsihteerinä hän toimi vuodet 1954 – 1958, siirtyi Herttoniemen yhteiskoulun uskonnon ja psykologian lehtoriksi vuosiksi 1958 – 1959. Helsingin Johanneksen seurakunnan ylimääräisenä apulaisena hän toimi vuosina 1959 – 1960, kristillisen kasvatustalouden vt. sihteerinä 1961 – 1962 ja Johanneksen seurakunnan 1. kappalaisena 1963 – 1967. Agricolan seurakunnan kappalaisena Vironmäki oli vuosina 1967 – 1968 ja saman seurakunnan kirkkoherrana vuodesta 1968. Matti Viron-

¹⁹²³ MKK. Vironmäki: Rajajoen rantamilta Torkkelin kaupunkiin; Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1973, 540 – 541.

mäen vanhemmat kuuluivat Viipurin uudestiheränneiden kantajoukkoon. He toimivat Viipurin rauhanyhdistyksellä vahtimestareina. Myös Matti Vironmäki osallistui aktiivisesti uudenheräyksen toimintaan. *Huutavan Äänen* seurailmoituksissa hänen nimensä alkaa esiintyä vuonna 1937. Suunnan keskusjärjestö palkkasi Vironmäen talvella 1939 SLLH:n palvelukseen 1.4.1939 alkaen. Vironmäki kuului Merijärvellä asuessaan Kalajoen Kristillisen Kansanopiston johtokuntaan vuosina 1946 – 1954. Hän oli kansanopiston johtokunnan varapuheenjohtajana (1949 – 1951) ja puheenjohtajana (1952 – 1954). Ns. peuralaisuuden aiheuttaman kriisin (1950-luku) aikana Matti Vironmäki irrottautui uudesta heräyksestä.¹⁹²⁴

Vuorisalo (alkuaan Berg) Pekka

Kauppias

Pekka Vuorisalo syntyi 5.5.1859 Uukuniemen Kummunkylässä (Kumpu n:o 10, Hentomäki). Hän avioitui 24.6.1884 Parikkalassa Lena Pääkkösen (18.10.1863 Uukuniemi – 2.7.1885 Uukuniemi) kanssa. Toisen avioliiton Pekka Vuorisalo solmi Uukuniemellä 13.7.1890 kansakoulunopettaja Anna Liisa Hälvän (14.6. 1864 Uukuniemi – 22.8.1949 Joensuu) kanssa. Vuorisalot muuttivat Joensuuhun 18.1.1892. Perheeseen syntyi kolme lasta. Vuorisalo lestadiolaistui mahdollisesti jo Uukuniemellä asuessaan. Tosin Anna Liisa Vuorisalon muistokirjoituksesta saa kuvan, että aviopuolisoiden lestadiolaistuminen olisi tapahtunut Joensuuhun muuton jälkeen noin vuonna 1895. *Pekka Raittilan* matrikelin tieto saarnaajuudesta Uukuniemellä perustuu *Valma Luukan* ilmeiseen virheeseen, jossa tämä on sekoittanut keskenään räättäli Pekka Bergin ja kauppias Pekka Bergin. Pekka Vuorisalo saarnasi jonkin verran Joensuussa asuessaan. Häntä ei kuitenkaan mainita Joensuun Rauhanyhdistyksen asiakirjoissa missään vaiheessa saarnaajana. Lestadiolaisuuden hajaannuksessa Vuorisalo liittyi uuteenheräykseen. Hän pyrki toimimaan ”vanhan” ja ”uuden” suunnan sillanrakentajana ja hän osallistui esimerkiksi vanhoillislestadiolaisuuden vuosikokousseuroihin esittäen aloitteen sovintokokouksen pitämisestä. Vuorisalo julkaisi omalla kustannuksellaan hengellisen laulu- ja virsikokoelman *Walituuta wirsiiä* vuonna 1908. Joensuun Rauhanyhdistyksen toiminnassa ei Vuorisalo näytä olleen keskeisessä roolissa ennen vuotta 1908, jolloin hänet valittiin johtokuntaan ja yhdistyksen puheenjohtajaksi. Tämän jälkeen hän toimi yhdistyksen johtokunnassa vuosina 1908 - 1917. Yhdistyksen puheenjohtajana hän oli vuonna 1908, rahastonhoitajana 1910 – 1917. Pekka Vuorisalo kuoli 16.2.1922 Joensuussa.¹⁹²⁵

Välikangas, Emanuel

Kirvesmies

Emanuel Välikangas syntyi 3.5.1850 Haapajärvellä, josta muutti rengiksi 25.11. 1875 Kalajoelle ja sieltä edelleen viimeistään vuonna 1879 Viipuriin. Hän oli nimittäin jo 1.3.1879 saanut nimismieheltä todistuksen Viipuriin lähtöä varten. Virallisesti muutto Viipuriin tapahtui 1880 (muuttokirja päivätty 10.5.1880). Emanuel Välikangas avioitui 1880-luvun alussa taipalsaarelaisen Eeva Marttisen kanssa (10.3.1851 Taipalsaari – 6.3.1937 Viipuri). Perheeseen syntyi yksi tytär. Emanuel Välikangas elätti Viipurissa itsensä rakennustyömiehenä ja harjoitti saarnatoimintaa sivutoimenaan. Hän liikkui 1880-luvun alkuvuosina saarna- ja työmatkoilla Etelä-Karjalassa ja Karjalan kannaksella. Usein saarnamatkoihin sisältyi myös

¹⁹²⁴ HÄ 10/1937, 155; 2/1939, 31; Torvinen 1962, 52 – 53; Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1974, 541; Vuollo 1999, 156, 159; 2003, 58.

¹⁹²⁵ UuKA. Aa:12. rk 1880 - 1889, s. 157; Aa:13. rk 1890 – 1899, s. 171; JoKA. Tiedot Pekka Vuorisalosta; Raittila 1967, n:o 556; VÄ 11/1950, 168.

työurakoita. Saarna- ja työtoverina oli usein maalarimestari Grels Timonen Viipurista. Koh- talokkaaksi muodostui matka Taipalsaarelle ja Savitaipaleelle helmikuun lopulla 1884. Täl- löin mielenhäiriössä ollut mies ampui kuolettavasti Välikangasta seuratalon pihalla. Ema- nuel Välikangas menehtyi lähinnä verenhukkaan kolmen päivän kuluttua 2.3.1884. Hauta- jaisista, jotka pidettiin 19.3. tuli erät suurimmista Viipurissa siihen mennessä vietetyistä. Useilta lähipaikkakunnilta oli saapunut uskonystäviä saattamaan häntä haudan lepoon. Myöhemmin uskonystävät pystyttivät haudalle kivisen muistomerkin.¹⁹²⁶

Vänskä, Johannes (Janne)

Maanviljelijä, saarnaaja

Vanhemmat: Kauppias, talollinen Antti Vänskä ja Matilda Kurvinen

Janne Vänskä syntyi Liperissä 3.1.1904 ja asui useilla paik- kakunnilla elämänsä aikana (Pielisensuu, Joensuu, Joutse- no, Värtsilä, Tohmajärvi, Liperi, Lappeenranta). Vänskä a- vioitui 16.11.1957 kotitalousopettaja Siiri Dagmar Leposen (19.9.1907 Kuhmoinen - Lappeenranta) kanssa. Vänskä kasvoi lestadiolaisessa kodissa, mutta ajautui nuoruusvu- osinaan eroon uskonnollisesta taustastaan. 1920-luvun lo- pulla Janne Vänskä liittyi uuteenheräykseen, jonka saar- naajana hän kierteli ensin Liperissä ja sitten myös laajem- min Pohjois-Karjalassa. Hänen nimensä esiintyy uudenhe- räyksen asiakirjoissa ensimmäisen kerran maaliskuussa 1929, jolloin hän toi SLLH:n vuosikokoukseen terveiset Li-

peristä ja Joensuusta. Vänskä valittiin uudestiheränneiden hallinnoiman Joensuun Rau- hanyhdistyksen johtokuntaan ja yhdistyksen varapuheenjohtajaksi 23.1.1931. Tässä tehtä- vässä hän oli 9.6.1933 saakka, jolloin hän erosi yhdistyksen jäsenyydestä. Vänskä oli siirtynyt maaliskuussa samana vuonna uudestiheräyksestä vanhoillislestadiolaisuuteen. Kesä- kuussa hän saarnasi jo vanhoillislestadiolaisten juhannusseuroissa Joensuussa. Janne Väns- kä liikkui vuodesta 1935 alkaen vanhoillislestadiolaisten lähetysmatkoilla ympäri Suomen. Erityisesti Pohjois- ja Etelä-Karjala olivat usein hänen matkakohteinaan. Vänskä ei enää saarnannut viimeisinä elinvuosinaan. Joutsenossa asuessaan hän kuului Imatran Rauhan- yhdistyksen johtokuntaan vuosina 1952 - 1961. Yhdistyksen varapuheenjohtajana hän oli vuosina 1955 - 1958 ja 1960 - 1961 sekä puheenjohtajana vuonna 1959. Janne Vänskä kuoli 22.4.1984 Lappeenrannassa.¹⁹²⁷

Väyrynen, Niilo

Torppari

Niilo Väyrynen syntyi 27.10.1872 Nilsiässä. Hän asui Sänkimäen kylässä ja oli 1900-luvun alkuvuosina Nilsiään lestadiolaisten johtomiehiä. Niilo Väyrynen oli Pohjois-Savon ja Laa- token Karjalan vanhoillislestadiolaisuudessa puuhaamassa vuosina 1906 - 1907 kirkosta

¹⁹²⁶ TaiKA; Viipurin tmksrKA; Häkli 1961, 181 - 189; Luukka 1964b; Kinnunen 1993, 60, 116 - 117, 120, 122 - 123.

¹⁹²⁷ MKK. Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista; HÄ 5/1929, 69 - 76 (SLLH:n vkok. 15 - 17.3.1929, § 3); SL 7/1933, 166 - 167 (A. J. Silfstén: Seurat Joensuussa). OMA. Laes- tadiana 1. O. H. Jussilan kok. Paavo Viljanen 28.3.1933; IRYA. Toimintakertomukset.

eroamista. Hän ilmoitti 21.11.1907 Nilsin kirkkoherranvirastossa eroavansa kirkosta. Eroaminen ei ilmeisesti onnistunut, samoin kuin ei uuden kirkon perustaminenkaan. Väyrynen muutti Nilsistä 23.3. 1909 Viipurin läänin Pyhäjärvelle. Tämän jälkeen hän asui lyhyitä aikoja myös Käkisalmen maaseurakunnassa ja Kirvussa, kunnes palasi jälleen Pyhäjärvelle, jossa hän kuoli 1.1.1924. Separaatiohankkeen kannattajia kutsuttiin Räisälässä väyrysläisiksi. Kun kirkostaeroamisen kannattajista suurin osa taipui vähitellen vanhoillisuuden kirkkouskolliselle linjalle, jäi Niilo Väyrynen johtamaan pientä eroamista kannattavaa ryhmää. *Kulleroo Hulkko* esittää väitteen, että Niilo Väyrynen olisi ollut viimeisinä vuosinaan kiivas kommunisti. Tälle väitteelle ei löydy kuitenkaan muualta vahvistusta.¹⁹²⁸

Väänänen, Antti

Maanviljelijä

Antti Väänänen syntyi 10.2.1896 Kontiolahden Pusossa, josta perhe muutti Enon Mustavaaraan 25.2.1904. Avioliiton Antti Väänänen solmi 6.7.1922 Kaisa Alviina Häkkisen (12.5.1898 Eno – 21.11. 1933 Eno) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi viisi lasta. Uuden avioliiton Antti Väänänen solmi 31.1.1936 Pirkko Maria Ikosen kanssa (s. 16.11.1908 Eno – 16.3.1993 Eno). Toisesta avioliitosta syntyi kolme lasta. Antti Väänänen vanhemmat lestadiolaistuivat Antin lapsuusvuosien aikana. Saarnatoiminta esikoislestadiolaisuudessa alkoi Enossa vuoden 1926 tienoilla. Hän liikkui saarnamatkoilla myös muualla Pohjois-Karjalassa. Antti Väänänen kuoli Enossa 30.10.1949.¹⁹²⁹

Åberg, David Johan

Työmies

David Johan Åberg (nimi esiintyy myös muodossa Johan tai Juho Oberg) syntyi Rautalamella Kerkonkosken sahalla 24.6.1862 työmies Kalle Åbergin perheeseen. Perhe oli tullut joitakin sukupolvia aikaisemmin Ruotsista Suomeen. Åbergit muuttivat pojan ollessa viisivuotias Karttulaan Saurun rautatehtaalle. Ansiotyöhön Juho-poika joutui lähtemään jo kahdeksanvuotiaana. 19-vuotiaana Juhon oli lähdettävä kotoa, ilman tietoa työpaikasta. Kirkonkirjojen mukaan hän muutti Taipalsaarelle Karttulasta 30.5.1882. Tarkoituksena hänellä oli mennä ojentamaan ”väärään villioppiin” mennyttä veljeään. Veli kirjoitti, että hän oli ”tehnyt parannuksen ja oli uskomassa”.¹⁹³⁰ Veljensä luona David Johan Åberg joutui jatkuvasti kosketuksiin lestadiolaisten kanssa. Savitaipaleella vuonna 1884 tapahtunut Emanuel Välikankaan ampuminen ”puhutteli” häntä niin voimakkaasti, että hän halusi *astua surmansa saaneen tilalle vainottuun kristillisyyteen*. Liittymisensä jälkeen häntä pyydettiin palvelemaan paikallista lestadiolaisseurakuntaa sananajulistajana. David Johan Åberg vihittiin 13.4.1885 avioliittoon Lappeen Simolasta kotoisin olleen Maria Antintytär Monosen kanssa. Marian kotitalo oli perimätiedon mukaan seudun ensimmäinen lestadiolainen seuratalo, jo-

¹⁹²⁸ MMA. LSKA. KirKA. rk. 1910 – 1919 (tilattomat), 252, 797; Käkisalmen msrKA. rk. 1910 – 1919, 73; PyhKA. rk. 1900- 1909, 124; 1910 – 1919, 142, 211; 1921 – 1930, 1119; Vainikainen 1969, 38 – 42; Hulkko 1956, 103- 104, 110, 113, 117; MVK. Anna Haidosen hst. 8.6.1969.

¹⁹²⁹ Rside 3/1985, 10; Seppo Leivon kirje 2.2.1997.

¹⁹³⁰ Raittila 1967, n:o 321. TaiKA, kks. 1878-1889, s. 99; 1890-1891, s. 103; Raittilan matrikelin mukaan perhe muutti Karttulaan vasta lokakuussa 1880; Saarnivaara 1947, 274–276.

hon "elävän kristillisyyden" toivat Pohjanmaalta kotoisin olleet radanrakentajat 1870-luvun alussa. Åbergien perheeseen syntyi heidän Taipalsaarella asuessaan neljä lasta. David Johan ja Maria muuttivat lapsineen 12.8. 1891 Viipuriin, josta matka jatkui jo vuonna 1892 Yhdysvaltoihin. Yhdysvalloissa

perheen ensimmäisenä asuinpaikkana oli Michiganin Calumet. Sieltä Åbergit muuttivat pian Wisconsinin Superioriin ja runsaan vuoden kuluttua Minnesotan Cromwelliin. Sekä Superiorissa että Cromwellissa asuessaan David Johan Åberg toimi paikallisessa lestadiolaisseurakunnassa saarnaajana. Vuonna 1912 Åbergit muuttivat Minnesotan Cokatoon, jonka apostolisluterilaisen seurakunnan pappina Åberg toimi lähes kahdeksan vuotta. Vaimonsa kuoleman jälkeen Åberg palasi Cromwelliin, menen vuonna 1921 naimisiin Maria Carlsonin kanssa. Vuonna 1929 hänet kutsuttiin Michiganin Lauriumin apostolisluterilaisen seurakunnan papiksi. Hänet oli aikaisemmin valittu Apostolisluterilaisen kirkkokunnan (*Apostolic Lutheran Church of America*) ensimmäiseksi esimieheksi. Tässä tehtävässä hän oli vuoteen 1942, jolloin hän pyysi eroa sekä papin että esimiehen tehtävästä heikentyneen terveyden vuoksi. David Johan Åberg kuoli 29.1.1946 Michiganissa.¹⁹³¹

Kun lestadiolaisuuden hajaannukset ravisuttivat Amerikan lestadiolaisseurakuntia, kuului Juho Åberg aluksi ns. heidemanilaisuuteen. Heidemanilaisiksi kutsuttiin sitä suuntausta Amerikan lestadiolaisuudessa, joka oli tiiviissä yhteydessä Suomen vanhoillislestadiolaisuuteen ja sen keskusjärjestöön SRK:hon. Toinen merkittävä lestadiolaisryhmittymä Amerikassa oli ns "suurseuralaisuus". Tämä järjesti joka vuosi eri paikkakunnilla suuria seuroja suomalaisen mallin mukaan. Ryhmä oli syntynyt kesäkuussa 1908, kun osa Amerikan esikoislestadiolaisista (ns. *Lannavaaran esikoiset* tai *pikkuesikoiset*), vanhoillislestadiolaisista ja uudestiherränneista oli tehnyt sovinnon Calumetissa. Suurseuralaiset järjestivät vuonna 1923 suuret seurat Michiganin Ironwoodissa. Näihin seuroihin lähti useita heidemanilaisia saarnaajia: Heikki Martinmäki, Oskar Sandell, Abel Johnson, Eeli Karinen, Israel Hagel ja myös Juho Åberg. Tarkoituksena oli "ottaa pois suurseurojen johto pikkuesikoisilta". Vierailun seurauksena edellä mainitut liittyivät suurseuralaisuuteen. Kun suurseuralaiset perustivat 22.6. 1928 oman kirkkokunnan, sen nimeksi otettiin *Amerikan Suomalainen Apostolis-Luterilainen Kirkkokunta*. Sille hyväksyttiin säännöt 9.9.1928, ja ensimmäiseksi esimieheksi valittiin Juho Åberg.¹⁹³²

¹⁹³¹ LaKA, kks 1880-1889, 465. Monola n:o 1. Maria Mononen oli syntynyt 8.4.1861; TaiKA. Kks. 1890-1891, s. 103; Saarnivaara 1947, 274 - 276; Elsa Kuokkasen kirje 19.1.1991; Kinnunen 1993, 9-10; 6.

¹⁹³² Raittila 1967, n:ot 68 ja 321; Saarnivaara 1947, 174-175, 221-222, 283-290. Varsinainen ero heidemanilaisten ja ns. suurseuralaisten välillä tapahtui vasta 1920-luvun lopulla, jolloin heidemanilaiset perustivat 3.1.1926 *Calumetin Apostolis-Luterilaisen Seurakunnan Lähetystoimen* (nimi muutettiin seuraavana vuonna *Calumetin ja muitten Apostolis-Luterilaisten seurakuntien lähetystoimeksi*) ja suurseuralaiset *Amerikan Suomalaisen Apostolis-Luterilaisen Kirkkokunnan*. Ensimmäiset seurakuntien jakaantumiset tapahtuivat Astoriassa ja Berkeleyssä 1920-luvun alussa, viimeiset 1950-luvulla Minnesotassa.

LIITE 2

Karjalan alueella ennen vuotta 1940 toimineet lestadiolaisten perustamat rauhanyhdistykset, rukoushuoneyhdistykset, vanha laestadiolais-kristilliset yhdistykset sekä kiinteistöosakeyhtiöt¹⁹³³

Rauhan-yhdistys Wiipurissa. Säännöt hyväksytty 19.3.1890. Nimi muutettu muotoon Wiipurin Rauhanyhdistys 3.1.1920. Rno 2307. (uh + vl)

Rauhanyhdistys Joensuun kaupungissa. 1.2.1894. Nimi muutettu 16.2.1910 muotoon Joensuun Rauhanyhdistys. (vuoteen 1921 uh +vl, sen jälkeen pelkätään uh)

Osuuskunta Walo i.l. 23.1.1911. (Osuuskunnan perustaminen raukesi lääninhallituksen hylkäävään päätökseen 6.3.1911) (esik, Lappeenranta)

Kiinteistö Osakeyhtiö Valo. 23.3.1911. Rno 26.694 (esik, Viipuri)

Kiinteistö Osakeyhtiö Koulukatu 22. 28.7.1918. Rno 37.866 (esik, Joensuu)

Kiinteistö Osakeyhtiö Louhioja 19.9.1920 (esik, Eno)

Joensuun ja sen ympäristön Rauhanyhdistys r.y. 30.11.1921. Rno 7539 (vl)

Lappeenrannan Rauhanyhdistys r.y. 25.1.1922. Rno 7089 (uh)

Värtsilänkylän ja sen ympäristön Rauhanyhdistys r.y. 24.6.1924. Rno 11232. (vl)

Lappeenrannan ja Lappeen Vanha Laestadiolais-Kristillinen yhdistys r.y. 14.11.1925. Rno 14486 (esik)

Käkisalmen ja sen ympäristön Rauhanyhdistys r.y. 25.5.1926. Rno 14121 (vl)

Kaukjärven Rauhanyhdistys r.y. 25.6.1926. Rno 12577 (vl) Uusikirkko

Imatran Vanha Laestadiolais-Kristillinen yhdistys r.y. 8.8.1927. Rn 13706 (esik)

Enon Rukoushuoneyhdistys r.y. 20.3.1931 (uh)

Sortavalan ja sen ympäristön Rauhanyhdistys r.y. 25.9.1931. Rno 21716 (vl)

Lappeenrannan ja sen ympäristön Rauhanyhdistys r.y. 12.2.1933. Rno 22913 (vl)

¹⁹³³ Yhdistyksen ja kiinteistöosakeyhtiön nimen jälkeen on perustavan kokouksen päivämäärä, rekisterinumero, tietoja mahdollisista nimenmuutoksista. Lopuksi kerrotaan mikä/mitkä lestadiolaisryhmä/-ryhmät on/ovat kyseessä.

Koiviston Saarenpään Rauhanyhdistys r.y. 26.12.1937. Rno 29738 (vl)

Ylä-Vuoksen ja sen ympäristön Rauhanyhdistys r.y. 6.11.1938. Rno 31294 (vl)

Suojärven Rauhanyhdistys r.y. 11.3.1939. Rno 32499 (vl)

LYHENTEET

Raimo Airamoinen kokoelma	RAK	Joutsenon kirkonarkisto	JoutKA
Alkuaan	alk.	Jyväskylän maaseurakunnan kirkonarkisto	JmsrKA
Apulähetystöimikunta	apltnk	Jyväskylän yliopiston historian laitos	JYHL
Antrean kirkonarkisto	AnKA	Jääsken kirkonarkisto	JäKA
Armonsanoma	AS	Jääsken rovastikunnan arkisto	JRVKA
Eduskunnan arkisto	EA	Kaavin kirkonarkisto	KaaKA
Enon kirkonarkisto	EKA	Kansallisarkisto	KA
Från Bygd och Vildmark	FBV	Karkun kirkonarkisto	KarKA
Enon Rukoushuoneyhdistyksen arkisto	ERYA	Katso	ks.
H. K. Erviön kokoelma	HKE	Kaukolan kirkonarkisto	KauKA
Esikoislestadiolainen esik.	esik.	Kemin kirkonarkisto	KemKA
Esikoislestadiolaiset r.y:n arkisto	ELRYA	Kerimäen kirkonarkisto	KerKA
Hanhi-Pietin kokoelma	HPKK	Mauri Kinnusen kokoelma	MKK
Haminan kaupunginarkisto	HKA	Kirvun kirkonarkisto	KirKA
Haminan kirkonarkisto	HamKA	Kiteen kirkonarkisto	KitKA
Harlun kirkonarkisto	HarKA	Kivennavan kirkonarkisto	KivKA
Hausjärven kirkonarkisto	HausKA	Koiviston kirkonarkisto	KoiKA
Helsingin Sanomat	HS	Kokoelma	kok
Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitos	HYKHL	Kokoomus	Kok
Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta	HYTTK	Kolkuttaja	Kolk
Hiitolan kirkonarkisto	HiiKA	Kontiolahden kirkonarkisto	KonKA
Historiallinen arkisto	HArk	Kotkan kirkonarkisto	KotKA
Historiallisia tutkimuksia	Hist. Tutk.	Kristillinen Kuukausilehti	KK
Huutavan Ääni	HÄ	Kuolemajärven kirkonarkisto	KuolKA
Hämeenlinnan kirkonarkisto	HämKA	Kuopion lääninhallituksen kanslian arkisto	KLHKA
Iisalmen kirkonarkisto	IiKA	Kurkijoen kirkonarkisto	KurKA
Imatran Rauhanyhdistyksen arkisto	IRYA	Kunnalliskertomukset	kkert.
Imatran Vanha Laestadiolais-Kristillisen yhdistyksen arkisto	IVLKYA	Kuntakokous	Knkok
Itä-Suomen Sanomat	ISS	Kymin kirkonarkisto	KymKA
Impilahden kirkonarkisto	ImpKA	Käkisalmen kaupunki-seurakunnan kirkonarkisto	KäKA
Jaakkiman kirkonarkisto	JaaKA	Käkisalmen maaseurakunnan kirkonarkisto	KämsrKA
Joensuun kaupunginarkisto	JKA	Laestadian Lutheran Church Archieves	LLCA
Joensuun kirkonarkisto	JoKA	Lahden ev.lut.srk:n keskusrekisteri	LaKR
Joensuun maakunta-arkisto	JOMA	Regina Laitisen kokoelma	RLK
Joensuun Rauhanyhdistyksen arkisto	JRYA	Lakkautettujen seurakuntien keskusarkisto	LSKA
Joensuun Rauhanyhdistyksen arkisto (uudestiheränneet)	JRYA (uh)	Lappeen kirkonarkisto	LaKA
		Lappeen kunnanarkisto	LKuA
		Lappeenrannan esikoislestadiolaisten arkisto	LprEA
		Lappeenrannan kaupunginarkisto	LKA

Lappeenrannan kirkonarkisto	LapKA	tyksen arkisto	ORYA
Lappeenrannan Maamiesseuran arkisto	LMSA	Paksuniemen kokoelma	PKK
Lappeenrannan muurarien Ammattiosaston arkisto	LMUA	Parikkalan kirkonarkisto	ParKA
Lappeenrannan Rauhanyhdistyksen arkisto	LPRYA	Pielisensuun kirkonarkisto	PieKA
Lappeenrannan Rauhanyhdistyksen (uudestiheränneet) arkisto	LprRYA (uh)	Pietarin Pyhän Marian seurakunnan arkisto	PMariaKA
Lappeenrannan Työväenyhdistyksen arkisto	LYA	Piispantarkastuspöytäkirja	ptptk.
Lappeenrannan Uutiset	LU	Polvijärven kirkonarkisto	PolKA
Lappeenranta	Lpr	Porin ev.lut.srk:n keskusrekisteri	POKR
Lappeen ja Lappeenrannan Vanha Laestadiolais-kristillisen yhdistyksen arkisto	LVLKYA	Porvarillinen	porv
Lappeen tuomiokunnan arkisto	Laptee TA	Porvoon tuomiokapitulin arkisto	PTA
Laukaan kirkonarkisto	LauKA	Pyhäjärven kirkonarkisto	PyhKA
Seppo Leivon kokoelma	SLK	Päivämies	Pms
Lestadiolainen	lest	Juhani Pörstin kokoelma	JPK
Lestadiolaisen Uusheräyksen arkisto	LUA	Raastuvanoikeus ja maistraatti (Lpr)	Ro ja m:tti
Lieksan kirkonarkisto	LieKA	Rakennusmestari	rkm
Liperin kirkonarkisto	LipKA	Raudun kirkonarkisto	RauKA
Yrjö Liusvaaran kokoelma	YLK	Rauhan Sana	RS
Lumivaaran kirkonarkisto	LumKA	Rauhan Side	Rside
Luumäen kirkonarkisto	LuuKA	Rekisterinumero	Rno
Längelmäen kirkonarkisto	LänKA	Rippikirja	rk.
Maaseurakunnan kirkonarkisto	msrKA	Ristin Voitto	RV
Maistraatti	m:tti	Rovastikuntakertomus	rvkert.
Martti E. Miettisen kokoelma	MEMK	Ruokolahden kirkonarkisto	RuoKA
Mikkelin maakunta-arkisto	MMA	Ruskealan kirkonarkisto	RusKA
Mikkolan kokoelma	MIKK	Räisälän kirkonarkisto	RäiKA
Muhoksen kirkonarkisto	MuhKA	Saarjärven kirkonarkisto	SaarKA
Muolaan kirkonarkisto	MuoKA	Sanomia Siionista	SS
Myöhemmin	myöh.	Savitaipaleen kirkonarkisto	SavKA
Nivalan kirkonarkisto	NivKA	Seurakunta	srk
Nurmeksien kirkonarkisto	NurKA	Seurakuntakertomus	srkert.
Oikeusministeriön arkisto	OikMA	Seuratoimikunta	seuratmk
Oulun maakunta-arkisto	OMA	Siionin Lähetyslehti	SL
Oulun yliopiston historian laitoksen arkisto	OYHL	Sortavalan kaupunkiseurakunnan kirkonarkisto	SorkaupKA
Ortodoksisen kirkkohallituksen arkisto	OKHA	Sortavalan maaseurakunnan kirkonarkisto	SormsrKA
Outokummun kirkonarkisto	OutKA	Suojärven kirkonarkisto	SuoKA
Outokummun Rauhanyhdis-		Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia	SKST
		Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja	STKSJ
		Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia	SKHST
		Suomen kirkkohistoriallisen seuran arkisto	SKHSA

Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja	SKHSV	Viipurin lääninhallituksen kanslian arkisto	VLKA
Suomen Lähetysseuran vuosikirja	SLS	Viipurin tuomiokapitulin arkisto	VTA
Suomen virallinen tilasto	SVT	Viipurin Sanomat	VS
Suomen lähetysseura	SLS	Vuosikokous	vkok
Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys	SRK	Värtsilän kirkonarkisto	VärKA
Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen arkisto	SRKA	Yhdistysrekisteritoimiston arkisto	YRTA
Säkkijärven kirkonarkisto	SäKA	Yleinen kokous	ylkok.
Taipaleen ort.srk:n arkisto	TaipKA	Ylimääräinen	ylim.
Taipalsaaren kirkonarkisto	TaiKA	Ylämaan kirkonarkisto	YIKA
Jouko Talosen lestadiolaisuuden tutkimusarkisto	JTA	Zions Missionstidning	ZM
Tampereen ev.lut.srk:n keskusrekisteri	TaKR	Äyräpään kirkonarkisto	ÄyKA
Teologinen Aikakauskirja	Taik	Östra Finland	ÖF
Terijoen kirkonarkisto	TerKA		
Tilastokeskuksen arkisto	TKA		
Tohmajärven kirkonarkisto	TohKA		
Toholammin kirkonarkisto	ToKA		
Tuomiokirkkoseurakunnan kirkonarkisto	tmksrKA		
Turun ev.lut.srk:n keskusrekisteri	TuKR		
Tuusniemen kirkonarkisto	TuusKA		
uusherännyt	uh		
Uukuniemen kirkonarkisto	UuKA		
Uudenkirkon kirkonarkisto	UusKA		
Matti Vainikaisen kokoelma	MVK		
Pentti Vainikan kokoelma	PVK		
Valkealan kirkonarkisto	VaKA		
Valkjärven kirkonarkisto	ValKA		
Valtioneuvoston kanslian arkisto	VNKA		
Vanha Laestadiolais-Kristillisen yhdistyksen julkaisuja	VLKYJ		
Vanhinten kirja II	VK II		
Vanhoillislestadiolainen	vl		
Vanhoillislestadiolaisten vuosikokouspöytäkirjat	Vkokptk		
Vartijan Ääni	VÄ		
Raimo Vannisen kokoelma	RVK		
Vehkalahden kirkonarkisto	VehKA		
Viinijärven Rauhanyhdistyksen arkisto	VJRYA		
Viipurin hovioikeuden arkisto	VHA		
Viipurin kaupunginarkisto	VKA		

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

1 Kansallisarkisto (KA)

Senaatin Arkisto

Taloussaston pöytäkirjat 1908, II nidos. Helmikuu

Pietarin Pyhän Marian seurakunnan Arkisto (PMariaKA)

Rippikirjat 1877 - 1896

II Cab:3. Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjoja

Kaupparekisteri

rekisterinumero 37.866

Viipurin läänin henkikirjat 1910

Sortavalan pitäjä

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Arkisto (SKHSA)

E.A. Aunon kokoelma (Aunon kok)

C:9/29. Mikko Kallosen kirjeet Pekka Siitoselle

Heikki Jussilan kirje Hanhi-veljeksille 28.5.1914

H.K. Erviön kokoelma (HKE)

Liisa Heinrichsonin hst. elok. 1933

Erland Rantasen ja Miina Karjan hst. 7.3.1935

Erland Rantasen hst. 18.10.1936

Erland Rantanen: Muistelmia Eestissä alkaneen laestadiolaisen herätysliikkeen alkupäiviltä ja valituista työmiehistä (Erland Rantasen muistelmat)

Yrjö Liusvaaran kokoelma (YLK)

Kansio 1

Kirje Helsingin Rauhanyhdistyksen johtokunnalle 15.11.1966

Kirje Pekka Lappalaiselle 22.10.1973

Kirje Laina Pellikalle 28.2.1961

Kirje Pekka Tapaniselle 31.8.1960

Kansio 2

Arvo Pellikan kirje 17.11.1936

Kansio 7

Rauhanyhdistys Helsingissä. Pöytäkirjoja 1900, 1910 - 1952

Kansio 9

Aurora Viitakankaan hst.

Martti E. Miettisen kokoelma (MEMK)

Kansio 1. J. E. Mikkolan hst.

Kansio 2. Aleksandra Mäkisen hst.

Porvoon Tuomiokapitulin Arkisto (PTA)

Cf 8. Piispantarkastuspöytäkirjat 1879-1886

Cf 9. Piispantarkastuspöytäkirjat 1887-1888

Cf 10. Piispantarkastuspöytäkirjat 1889-1891

Cf 11. Piispantarkastuspöytäkirjat 1892-1895

Cf 12. Piispantarkastuspöytäkirjat 1896-1898

Cg 4:2. Pappeinkokousten asiakirjoja 1871- 1885

Cg 4:3. Pappeinkokouksen asiakirjoja 1890

Cg 4:4. Pappeinkokouksen asiakirjoja 1896

2 Eduskunnan arkisto (EA)

Erikoiskokoelmat. Suomen kansanedustajat 1907 – 1982. Matrikkeliä käsikirjoitusaineisto

3 Tilastokeskuksen arkisto (TKA)

Mikrofilmirulla (MFR) 164

Kansanedustajien vaalit 1910-1979. Ehdokaslistojen yhdistelmät
 Vaalitulosten perus- ja julkaisematon aineisto
 Tasavallan presidentin valitsijamiesten vaalit 1931
 Kansanedustajien vaalit 1933, 1936 ja 1939

4 Valtioneuvoston kanslian arkisto (VNKA)**Oikeusministeriön Arkisto (OikMA)**

Yhdistysrekisteritoimiston arkisto (YRTA)

Yhdistysrekisteri nrot 2307, 6899, 7809, 11232, 12577, 13706, 14121, 14486, 21716, 22913, 29738, 31294, 32499

5 Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitos (HYKHL)**Kirkollisen kansanperinteen yleiskysely (K 1)**

Antrea 2, 3; Hamina 9N,14; Harlu 14N; Hiitola 5, 11N; Jaakkima 10N
 Kaukola 1, 8N; Kivennapa 1, 10N; Koivisto 2N, 3N, 7N, 8N, 9N, 10N, 12N, 14N,
 15N; Kotka 10N; Kouvola 6N; Kuolemajärvi 4N, 5N, 7N, 8N; Kurkijoki 10N
 Käkisalmi 4N, 7N; Käkisalmi mlk 8N, 9N; Parikkala 17N; Ruokolahti 17N
 Ruskeala 10/a, 13N, 15N, 16N, 17N; Räisälä 22N, 23N; Savitaipale 10N;
 Simpele 7N, 9N; Sippola 11N, 15N, 16N; Sortavala msk 25N; Uukuniemi 12
 Uusikirkko 9, 12; Terijoki 4bN; Valkjärvi 1, 2, 3; Vehkalahti 14N, 15N; Viipuri 2
 Ylämaa

Kysely herätysliikkeiden toiminnasta (K 4)

Jaakkima 101N, 102; Kurkijoki 101N; Nivala 127; Uukuniemi 101N
 Ylivieska 103N, 108N

6 Joensuun Maakunta-arkisto (JOMA)**Kuopion lääninhallituksen kanslian arkisto (KLHKA)**

Päätös 1388/20.2.1894 ja siihen liittyvät anomusasiakirjat

Joensuun Kaupunginarkisto (JKA)

Raastuvanoikeuden arkisto (ROA)

Varsinaisasiainpöytäkirjat, § 434/6.8.1894

Lainhuudatusasiainpöytäkirjat, § 6/11.6.1894

Liperin kirkonarkisto (LipKA)

Rippikirjat 1870 – 1889

IV D:3. Kirkkoraadin pöytäkirjat 8.9.1873 – 14.5.1910

7 Mikkelin Maakunta-arkisto (MMA)

Evangelisluterilaisten seurakuntien kirkonarkistot

Lappeen kirkonarkisto (LaKA)

II Ca:6. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1872-1900

Cb. Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1872-1885

Cb:1. Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1884-1913

Luumäen kirkonarkisto (LuuKA)

II Dd. Kertomuksia seurakunnan tilasta

Lakkautettujen Seurakuntien Keskusarkisto (LSKA)

Antrean kirkonarkisto (AnKA)

I Aa:36. Rippikirjat 1910 - 1919

I Aa:43. Rippikirjat 1931 - 1940

II Ca.3. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1858-1895

II Cb. Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1872-1941

Piispantarkastuspöytäkirjat 1881-1932

III Fa 1/1. Seurakuntakertomuksia

Harlun kirkonarkisto (HarKA)

II Ca:3 Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1922 - 1925

II Ca:4 Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1926 - 1930

II Ca:5. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1931 - 1943

II Da.1. Virkakirjeiden toisteet ja konseptit

Dd.1. Kertomukset seurakunnan tilasta 1918-1947

Hiitolan kirkonarkisto (HiiKA)

II Cf. Piispantarkastuspöytäkirjat 1875-1929

Syntyneet 1819 - 1860

Vihityt 1848 - 1880

Impilahden kirkonarkisto (ImpKA)

II Ca.4. Kirkonkokousten ja kirkkoraadin pöytäkirjat 1871-1904

II Ca:6. Kirkonkokousten, kirkkoneuvoston ja kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1918 - 1931

II Ca:7. Kirkonkokousten ja kirkkoraadin pöytäkirjat 14.12.1931 - 3.8.1941

II Dc.g. Piispantarkastuspöytäkirjoja, seurakuntakertomuksia

Jaakkiman kirkonarkisto (JaaKA)

Rippikirjat 1890 - 1909

II Dd. Seurakuntakertomuksia

Jääsken kirkonarkisto (JäKA)

II Bc.2. Piispantarkastuspöytäkirjat 1875 - 1934

Kaukolan kirkonarkisto (KauKA)

I Aa: 18. Rippikirjat 1890 - 1899

I Aa: 21. Rippikirjat 1900 - 1909

I Aa: 24. Rippikirjat 1910 - 1919

Kirvun kirkonarkisto (KirKA)

Rippikirjat 1890 - 1919

II C. Piispantarkastuspöytäkirjat 1855-1939

Kivennavan kirkonarkisto (KivKA)

Rippikirjat 1883 - 1899

I Aa:29. Rippikirjat

Vihityt 1884 - 1900

II Dd. Seurakuntakertomuksia

Koiviston kirkonarkisto (KoiKA)

II Ca: 2. Pitäjän- ja Kirkonkokousten pöytäkirjat 1871-1891, kirkkoraadin pöytäkirjat 1871 - 1900

II Ca: 3. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1891-1916, Kirkkoraadin pöytäkirjat 1893 - 1916

II Ca: 4. Pitäjän ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1916

II Cd. Piispantarkastuspöytäkirjat

II De. Vuosikertomuksia ja tilastotietoja

Kuolemajärven kirkonarkisto (KuolKA)

I Aa:17. Rippikirjat 1931 - 1940

II Ca:3. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1901 - 1930

II Ca:4. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1930 - 1946

II Dd. Seurakuntakertomukset 1927-1946

Kurkijoen kirkonarkisto (KurKA)

Rippikirjat 1862 - 1899

II Dd. Kertomuksia seurakunnan tilasta

Käkisalmen kaupunkiseurakunnan kirkonarkisto (KäKA)

I Aa:15. Rippikirjat 1921 - 1930

I F:6. Kuolleet ja haudatut 1884 - 1931

II Ca:4 - Ca:6. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1890 - 1950

Käkisalmen maaseurakunnan kirkonarkisto (KämsrKA)

Rippikirjat 1910 - 1919

II Di. Tilastotietoja ja seurakuntakertomuksia

Lumivaaran kirkonarkisto (LumKA)

II Ca:2. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1923 - 1933

II Ca:3. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1933 - 1937

II Ca:4. Kirkonkokousten pöytäkirjat 22.11.1937 - 1941

II Dd.1. Kertomukset seurakunnan tilasta 1922-1948

Muolaan kirkonarkisto (MuoKA)

I Aa:27. Rippikirjat 1901 - 1910

I Aa: 30. Rippikirjat 1911 - 1920

I Aa: 34. Rippikirjat 1921 - 1930

B II A 9. Kastetut 1850 - 1894

II Cf:3. Piispantarkastuspöytäkirjoja, vaaliasiakirjoja

II Dh. Seurakuntakertomuskonsepteja

Pyhjärven kirkonarkisto (PyhKA)

Rippikirjat 1890 - 1930

II Cf.2. Piispantarkastuspöytäkirjat 1873- 1939

Raudun kirkonarkisto (RauKA)

II Cf. Piispantarkastuspöytäkirjat 1882-1930

Ruskealan kirkonarkisto (RusKA)

II De.1. Seurakuntakuvaukset

Räisälän kirkonarkisto (RäiKA)

Rippikirjat 1880 - 1949

II Cf.2. Piispantarkastuspöytäkirjat 1839-1928

Sortavalan kaupunkiseurakunnan kirkonarkisto (SorkaupKA)

Rippikirjat 1911 - 1930

II Dd. Kertomukset synodaali- ja kirkolliskokousta varten sekä piispantarkastuspöytäkirjat 1919 ja 1926

II De. Seurakuntakertomuksia 1918 – 1935

Sortavalan maaseurakunnan kirkonarkisto (SormsrKA)

Rippikirjat 1921- 1930

II Cn.7. Kertomuksia synodaali- ja kirkolliskokousta varten sekä piispantarkastusta varten

Suojärven kirkonarkisto (SuoKA)

II Dd.1. Kertomukset seurakunnan tilasta 1922-1948

II Di.1. Toiminta- ja työsuunnitelmat 1924-1947

Säkkijärven kirkonarkisto (SäKA)

Rippikirjat 1890 - 1930

Terijoen kirkonarkisto (TerKA)

I Aa:2. Rippikirjat 1910 - 1919

I Aa:3. Rippikirjat 1921 - 1930

I Aa: 6. Rippikirjat 1931 - 1948

II Ca: 1. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1903 - 1915

II Ca: 2. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1915 - 1933

II Ca: 3. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1933 - 1941

II Dd. Kertomukset seurakunnan tilasta

Uudenkirkon kirkonarkisto (UusKA)

Aa:35. Rippikirjat 1931 - 1940

II Ca:1. Pitäjän ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1893 - 1939

II Cb.3. Kirkkoraadin pöytäkirjat 1881-1920

Valkjärven kirkonarkisto (ValKA)

I Aa: 20. Rippikirjat 1910 - 1919

I Aa: 26. - 27. Rippikirjat 1931 - 1940

I Aa: 30. Rippikirjat 1941 - 1949

II Ba:1

III Ca:4. Syntyneet, vihityt ja kuolleet 1846 -1859

III Ca:5. Syntyneet 1860 - 1878

III Cb:1. Vihityt 1860 - 1902

II Ca. Kirkonkokousten pöytäkirjat 4.1.1914 - 27.10.1918

II Ef. Piispan- ja rovastintarkastuspöytäkirjat 1799-1925 (tarkastettu vuodesta 1872 alkaen)

Viipurin maaseurakunnan kirkonarkisto (Viipurin msrKA)

Rippikirjat 1898 - 1919

II Cb.1. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1906-1922

II Cb.2. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1922 - 1948

II Cd.1.1. Piispantarkastuspöytäkirjat 1852-1933 (tarkastettu vuodesta 1872 alkaen)

Db.1. Kertomukset seurakunnan tilasta 1927 - 1946

Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan kirkonarkisto (Viipurin tmksrKA)

I Ba:1 - Ba:2. Seurakuntaan muuttaneet 1865 - 1880

I C:9 - C:11. Kastetut 1881 - 1901

Rippikirjat 1931 - 1949

II Ca:5. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1879, 1939-1943

II Cb:1. Kirkkoraadin (-neuvoston) pöytäkirjat 1873-1924

II Cc:1. Kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1930 - 1934

II Cc:3. Kirkkovaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1935 - 1947

II Dc.1. Kertomuksia ja tilastotietoja seurakunnan tilasta 1937 - 1949

Äyräpään kirkonarkisto (ÄyKA)

I Aa:2. Rippikirjat 1926 - 1930

I Aa:5. Rippikirjat 1931 - 1940

II Ca.1. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1920-1926

Evangelisluterilaisten Rovastikuntien Arkistot**Jääsken Rovastikunnan lääninrovastin Arkisto (JRVKA)**

C. Rovastikunnan pappeinkokousten pöytäkirjat 1873-1909

E. Lääninrovastille lähetetyt kertomukset seurakunnan tilasta 1875-1885

Viipurin Kaupunginarkisto (VKA)**Raastuvanoikeuden Arkisto (ROA)**

Cc: 1 - Cc:27. Raastuvanoikeuteen jätetyt perunkirjat

Viipurin (Savonlinnan) Tuomiokapitulin Arkisto (VTA)

Ej:1. Piispantarkastuspöytäkirjat 1901-1916

Ej:2. Piispantarkastuspöytäkirjat 1920 - 1930

Ej:3. Piispantarkastuspöytäkirjat 1931 - 1933

Ej:4. Piispantarkastuspöytäkirjat 1933 - 1944

Ej:5. Kertomukset seurakuntien ja rovastikuntien tilasta

Viipurin lääninhallituksen kanslian Arkisto (VLKA)

Db: 85- 86 Päätös ja välipäätöslisät 1890-1892

Viipurin Hovioikeuden Arkisto (VHA)

Hovioikeuden päätös 16.12.1901 rkm Johan Ringvallin valitukseen

Lappeen Tuomiokunnan Arkisto (Lappee TA)

Lappeen talvi-, syys- ja välikäräjät 1888-1926. Käräjät yksilöity viitteissä tarkemmin

8 Oulun maakunta-arkisto (OMA)**Laestadiana-kokoelma****Laestadiana 1****B. O. H. Jussilan kokoelma (O. H. Jussilan kok.)**

Ba:1-2. O.H. Jussilan saamat kirjeet

Bf:1/1 - 23. Heikki Jussilan saamat kirjeet

C. Wäinö Havaksen kokoelma (Havaksen kok.)

Ca:1 - 3. Wäinö Havaksen saamat kirjeet

Cg:8. Muutamia sanoja Aatu Heiskasen avoimen kirjeen johdosta

D. Antti Haltun kokoelma

Da:1 - 2. Antti Haltun saamat ja lähettämät kirjeet

Laestadiana 2. Laestadiolaisten Lähetysyhdistysten Keskusliitto 1891-1955

Aa:1-3 Saapuneiden kirjeiden diaarit 1907-1925

Ac:1-4 Postikirjat 1908-1914, 1918-1924

Ba:1. Paikallisasiamiesten luettelo 1907-1927

- Bb:1. Suomen Lähetysseuran Laestadiolaisen Haaraosaston jäsenluettelot 1907-1925, 1934, 1937-1938. Ainaisjäsenluettelo 1937. Luettelo vuosikokouksen osanottajille annetuista osanottotodisteista
- Bb:2. Haaraosaston jäsenluettelo 1926-1929 (sis. ainaisjäsenluettelot 1907-1932)
- Bc:1. Huutavan Äänen tilausluettelo 1919 - 1920
- Bc:9. Huutavan Äänen tilausluettelo 1928
- Bc:18. Huutavan Äänen tilausluettelo 1932
- Ca:1 Päätoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1907, 1909, 1913, 1919-1940
- Ca:2. Johtokunnan kokousten pöytäkirjoja 1939- 1940
- Cb:1 Vuosikokousten pöytäkirjat 1909-1920, 1922-1926, 1928, 1930-1931, 1933-1944
- Cc:1 Kesäkokousten pöytäkirjoja 1921 - 1923, 1925, 1927, 1930 - 1937
- Cd:1 Yleisten ylimääräisten ja neuvottelukokousten pöytäkirjoja 1907 - 1909, 1911 - 1915, 1917, 1919 - 1920, 1926, 1934, 1937, 1939 - 1940
- Da:1. Kirjekonsepteja 1907 - 1915
- Da:2 Kirjekonsepteja 1907 - 1918
- Db:1 Vuosikertomukset 1907-1927
- Ea: 1 Saapuneet kirjeet 1907 - 1910
- Ea:2. Saapuneet kirjeet 1911 - 1912
- Ea:3. Saapuneet kirjeet 1913- 1914
- Ea:4. Saapuneet kirjeet 1915 - 1916
- Ea:5. Saapuneet kirjeet 1917 - 1918
- Ea:6 Saapuneet kirjeet 1919 - 1920
- Ef:3. Lestadiolaisen ystäväinkokouksen (Kouvola) pöytäkirja 1925

Laestadiana 4. Jaakko Jussilan kokoelma

- A:1 - A:2. Jaakko Jussilan saamat kirjeet

Laestadiana 7. Saarnaaja Pauli Rantalan kokoelma (Rantalan kok.)

- Aa:2 Pauli Rantalan saamat kirjeet
 Alfred Keihon lähettämät kirjeet
 Niilo Kyllösen lähettämät kirjeet

Laestadiana 9. Saarnaaja Mikko Saarenpään kokoelma (Saarenpään kok.)

- Aa:1 - Aa:3. Mikko, Maria ja Martta Saarenpäälle saapuneet kirjeet

Laestadiana 10. Apulaisprofessori Pekka Raittilan kokoelma (Raittilan kok.)

- Hockinsonin Suomalainen Apostolis-Lutherilaisen seurakunnan arkisto
- Bc:1. Kirkonkirjat
- Bc:2. Tili- ja pöytäkirjat 1985 - 1951
- Bc:3. Säännöt
- Ea:1. Matrikkelitietoja lestadiolaisista saarnaajista 1800-luvulla A - J
- Ea:2. Matrikkelitietoja lestadiolaisista saarnaajista 1800-luvulla K - O
- Ea:3. Matrikkelitietoja lestadiolaisista saarnaajista 1800-luvulla P - R
- Ea:4. Matrikkelitietoja lestadiolaisista saarnaajista 1800-luvulla S - Ö
- Eb:1. Matrikkelitietoja lestadiolaisista papeista ja saarn. 1900-luvulla A - J
- Eb:2. Matrikkelitietoja lestadiolaisista papeista ja saarn. 1900-luvulla K - O
- Eb:3. Matrikkelitietoja lestadiolaisista papeista ja saarn. 1900-luvulla P - Ö
- Ec:1. Tiedonantajien ja muistelijoiden kertomukset A - M
- Ec:2. Tiedonantajien ja muistelijoiden kertomukset N - Ö
- Ed:1 Tietoja lestadiolaisen kristillisyyden leviämisestä 1800- ja 1900-luvulla paikkakunnittain Oulun hiippakunta A - Ke
- Ed:2. Tietoja lestadiolaisen kristillisyyden leviämisestä 1800- ja 1900-luvulla

paikkakunnittain. Oulun hiippakunta Ki - P
 Ed:3. Tietoja lestadiolaisen kristillisyyden leviämisestä 1800- ja 1900-luvulla paikkakunnittain. Oulun hiippakunta R - Ö
 Ed:4. Tietoja lestadiolaisen kristillisyyden leviämisestä 1800- ja 1900-luvulla paikkakunnittain. Turun ja Porvoon hiippakunnat A - I
 Ed:5. Tietoja lestadiolaisen kristillisyyden leviämisestä 1800- ja 1900-luvulla paikkakunnittain. Turun ja Porvoon hiippakunnat J - O
 Ed:6. Tietoja lestadiolaisen kristillisyyden leviämisestä 1800- ja 1900-luvulla paikkakunnittain. Turun ja Porvoon hiippakunnat P - Ö
 Ee:1 Tietoja lestadiolaisista kristityistä 1800-luvulla paikkakunnittain A - I
 Ee:2 Tietoja lestadiolaisista kristityistä 1800-luvulla paikkakunnittain J - K
 Ee:3. Tietoja lestadiolaisista kristityistä 1800-luvulla paikkakunnittain L - N
 Ee:4. Tietoja lestadiolaisista kristityistä 1800-luvulla paikkakunnittain O - Posio
 Ee:5. Tietoja lestadiolaisista kristityistä 1800-luvulla paikkakunnittain Pudasjärvi - R
 Ee. 6. Tietoja lestadiolaisista kristityistä 1800-luvulla paikkakunnittain S - T
 Ee:7. Tietoja lestadiolaisista kristityistä 1800-luvulla paikkakunnittain U - Ö
 Ee:13. Tietoja lestadiolaisista kirjoittajista 1800- ja 1900-luilla (O - Ö)
 Ef:9. Lestadiolaiset saarnaajat 1900-luvulla A - Ki
 Ef:10. Lestadiolaiset saarnaajat 1900-luvulla Ko - O
 Ef:11. Lestadiolaiset saarnaajat 1900-luvulla P - Ö
 Ef:12a. Muistiinpanoja pappishenkilöistä 1900-luvulla
 Ef: 29. Suomenkielinen hengellinen lehdistö 1800-luvulla
 Ef:30. Suomen lehdistö 1800-luvulla
 Ef:31. Suomen aikakauslehdistö 1800-luvulla.
 Ef:37 Pietarin ja Inkerin lestadiolaisuus 1800-luvulla.
 Ef:41 Muistiinpanot Hanhi-Pietin, Mikkolan ja Saarenpään kokoelmista
 Ff:1. Karjalan lestadiolaisuus

Laestadiana 11. Rovasti Kustavi Lounasheimon kokoelma (Lounasheimon kok)

A:9. Matti Polkon hst. 8.7.1933

Laestadiana 17. Rovasti Paavo Viljasen kokoelma (Viljasen kok.)

Ab:2. Anton Kaurasen kirjeet 27.4.1936, 6.11.1937, 23.1.1938

Laestadiana 38. Pentti Jaakko Pietari Seppäsen arkisto

Bb:61 Elias Kokolta saadut kirjeet

Oulun Tuomiokapitulin arkisto (OTA)

Aa:52. Saapuneitten kirjeiden diaarit 1906

Aa:53. Saapuneitten kirjeiden diaarit 1907

Aa: 54. Saapuneitten kirjeiden diaarit 1908

Ca:45. Pöytäkirjat, päätökset ja erokirjat 1896

Ca:57. Pöytäkirjat, päätökset ja erokirjat 1907

Ca: 58. Pöytäkirjat, päätökset ja erokirjat 1908

Ea:167. Saapuneet kirjeet 1896

Eb. Piispantarkastuspöytäkirjat

Eb:3 Eno

Eb:17 Ilomantsi

Eb:19 Joensuu

Eb:21 Juuka

Eb:38 Kiihtelysvaara
 Eb:40 Kitee
 Eb:46 Kontiolahti
 Eb:54 Kuusjärvi
 Eb:62 Liperi
 Eb:72 Nurmes
 Eb:88 Pielisjärvi
 Eb:90 Polvijärvi
 Eb:98 Pälkjärvi
 Eb:129 Tohmajärvi
 Eb:147 Värtsilä

9 Kunnalliset arkistot

Haminan Kaupunginarkisto (HKA)

Eija Kuuselan tiedonannot Yrjö Kivenojan kunnallisista luottamustehtävistä 19.9.2003 ja 23.9.2003

Joensuun Kaupunginarkisto (JKA)

Tiedot Joensuun lestadiolaisten kunnallisista luottamustehtävistä

Kotkan kaupunginarkisto

Tiedot Vilho Pylköstä kotkalaisena yhteiskunnallisena vaikuttajana (Anne Partti 1.11.1996)

Lappeenrannan kaupunginarkisto (LKA)

Raastuvanoikeus ja maistraatti (Ro ja m:tti)

Ar. Maistraatin anomusdiarit

Supliikkidiaarit 1885-1923 (Ar:2 - Ar:7. Yksilöity tarkemmin viitteissä)

Elinkeinoasiain diaarit 1924-1944 (Ar:8 - Ar:9. Yksilöity tarkemmin viitteissä)

Aab. Kaupparekisteridiaarit (Aab:1 - Aab:7. Yksilöity tarkemmin viitteissä)

Cc. Raastuvanoikeuden pöytäkirjat. Varsinaisasiain pöytäkirjat 1890-1892, 1901 (Cc:9 - Cc 11, Cd: 27)

Cj. Maistraatin pöytäkirjat 1889-1902 (Cj:4 - Cj:10)

Er. Kaupparekisteriasiakirjat (Er:85 - Er:86) Yksilöity tarkemmin viitteissä

Ex. Kunnallisia vaaleja koskevat asiakirjat 1896-1947 (Ex:1 - Ex:3)

Raittiuslautakunta

Bb:1. Luettelo raittiuslautakunnan jäsenistä

Taksoituslautakunta

Bb:1. Taksoitusluettelo 1879 - 1901

Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus 1915

Lappeen kunnan arkisto (LKuA)

Lappeen kunnanvaltuusto ja kunnallislautakunta

Ca. Kuntakokousten pöytäkirjat 1883-1916 (Ca:4 - Ca:10)

Dc. Kunnalliskertomukset 1917-1922 (Dc:3)

Lappeen kunnan keskusvaalilautakunta

Ca:1. Keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat 1918-1936

Raittius- ja nuorisotyölautakunta

Bb:1. Luettelo raittiuspoliiseista
 Ca:2. Raittiuslautakunnan pöytäkirjat
Haapajärven koulun arkisto
 Ca:1. Johtokunnan pöytäkirjat
Lappeen seurakunnan arkisto
 Kapinasta tuomittujen luettelo

Lappeenrannan kaupunginarkistossa olevat seurojen ja yhteisöjen arkistot

Lappeen ja Lappeenrannan Vanha Laestadiolaisen Kristillisen Yhdistyksen arkisto (LVLKYA)

Ehdotus säännöksi uskonnolliselle yhdistykselle, Apostolinen Yhdistys Lappeella
 Osuuskunta Walo i.l.:n sopimuskirja ja säännöt
 Viipurin Lääninkanslian päätös n:o 15647/ Vihko 175/1911; 6.3.1911 koskien osuuskunta Walo i.l.:n sääntöjä
 Pellervo-seuran lausunto 23.2.1911 Viipurin Lääninkanslialle
 Osuuskunta Walo i.l.:n sääntöjen vahvistamisesta
 Yhtiöjärjestys Kiinteistö Osakeyhtiö Valolle (Viipuri)
 Tilikirja rukoushuoneen vuokratuloista 1909-1923 (Hyyritulot, Wuokratulot)

Lappeenrannan Maamiesseuran Arkisto (LMSA)

Bc:1. Jäsenluettelo 1895-1908
 Bc:2. Jäsenluettelo 1899-1922

Lappeenrannan muurarien Ammattiosaston Arkisto (LMUA)

Ga. Tilikirja 1900-1918.

Lappeenrannan Rauhanyhdistyksen (Udestiheränneet) Arkisto [LprRYA (uh)]

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat
 Perustamisasiakirjat
 Säännöt (Hyväksytty 25.1.1922)
 Tilikirjat (Luettelo kannattavista jäsenistä. Merkinnät yhdistyksen tuloista ja menoista.) 1922-1928

Lappeenrannan Työväenyhdistyksen Arkisto (LTYA)

Bb:4. Jäsenmaksujen kantokirja 1894-1916
 Bb:6. Jäsenluettelo 1919-1940

10 Evankelisluterilaisten seurakuntien arkistot

Enon kirkonarkisto (EKA)

Henkilötiedot Pentti, Riitta ja Anna Valpuri Hirvosesta, Antti ja Hanna Kärjestä, Iisakki ja Iida Kärjestä saatu 5.1.2004

Haminan kirkonarkisto (HamKA)

II Cd:1. Piispantarkastuspöytäkirjat 1895 - 1978
 Henkilötiedot Adam Savolaisesta 14.1.1997
 Henkilötiedot Emil Spetsistä 15.1.1997

Hausjärven kirkonarkisto (HausKA)

Henkilötiedot Antti Ruposesta 20.11.2003

Hämeenlinnan kirkonarkisto (HämKA)

Henkilötiedot Eeva Heiskasesta 2.1.2004

Henkilötiedot Maria Aleksandra Mäkisestä 2.1.2004

Iisalmen kirkonarkisto (IiKA)

Henkilötiedot Iida Kumpulaisesta 5.1.2004

Joensuun kirkonarkisto (JoKA)

II Cf. Piispantarkastuspöytäkirjat 1873 - 1978

II Dd:2. Kertomukset synodaali-, kirkolliskokousta ja piispantarkastusta varten
1917 - 1974

Henkilötiedot Bernhard Niemeläisestä ja Arvid Pulkkisesta

Jyväskylän maaseurakunnan Arkisto (JmsrKA)

Henkilötiedot Matti Mutasesta 8.5.1998

Kaavin kirkonarkisto (KaaKA)

B II 2. Syntyneet 1855 - 1881

Karkku KA (KarKA)

Henkilötiedot Fredrik ja Matilda Valtosesta 31.12.2003

Kemin kirkonarkisto (KemKA)

Henkilötiedot Uuno ja Emma Heiskasesta 5.1.2004

Henkilötiedot Anna Elviira Honkavuoresta 5.1.2004

Henkilötiedot Ida Kumpulaisesta 5.1.2004

Kerimäen kirkonarkisto (KerKA)

Rippikirjat 1910 - 1930

Kiteen kirkonarkisto (KitKA)

Henkilötiedot Pekka Muukkosesta ja hänen perheestään 9.10.2003

Kontiolahden kirkonarkisto (KonKA)

Henkilötiedot Bernhard Niemeläisestä 13.11.2003 sekä Heikki, Iisakki, Matti ja
Paavo Haapalaisesta, Heikki Kärjestä, Antti Mustosesta ja Paavo Viljasesta
4.2.2004

Kotkan kirkonarkisto (KotKA)

Henkilötiedot Emil Spetsistä

Kymin kirkonarkisto (KymKA)

II Cd:1. Piispantarkastuspöytäkirjat

II Cd:2. Piispantarkastuspöytäkirjat 1928 - 1979

II De:1. Vuosikertomukset 1928 - 1979

Tuula Salmelaisen 8.1.1997 lähettämät tiedot

Sukuselvitys Tobias Salosesta 17.1.1997

Lahden ev.lut. srk:n keskusrekisteri (LaKR)

Henkilötiedot Matti Sorsasta 15.10.2003 ja 10.2.2004
Henkilötiedot Antti Ovaskaisesta 10.2.2004

Lappeen kirkonarkisto (LaKA)

Rippikirjat ym. kirkonkirjat 1880-1950
II B. Kinkerivuoroluettelot 1852-1897
II Ca+Cc.9. Kirkonkokouksen pöytäkirjat 1901-9/4 1928 ja kirkkovaltuuston kokousten pöytäkirjat 1918-1928
II Cb.2. Kirkkoraadin pöytäkirjat 1913-1935
II Cd.1. Piispantarkastuspöytäkirjat
II Dd.1. Kertomukset seurakunnan tilasta

Lappeenrannan kirkonarkisto (LapKA)

Rippikirjat ym. kirkonkirjat 1880-1961
II Ca.1. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1913-1921
II Ca:2. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1922 - 1962
Henkilötiedot Adam Kydöstä perheineen 19.12.2003

Laukaan kirkonarkisto (LauKA)

Rippikirjat 1872 - 1879

Lieksan kirkonarkisto (LieKA)

Henkilötiedot Heikki ja Otto Turusesta 13.10.2003

Liperin kirkonarkisto (LipKA)

Rippikirjat 1880-1940
Harri Nousiaisen 10.10.2003, 14.11.2003 14.2.2004 ja 17.2.2004 antamat tiedot Antti Jooseppi Asikaisesta, Pekka Aulassalosta, Martti Gröhnistä, Artturi Hyttisestä, Antti ja Mikko Piirosesta, Antti Silkelästä ja Paavo Koistisesta sekä heidän seurakunnallisista luottamustoimistaan

Längelmäen kirkonarkisto (LänKA)

Henkilötiedot Otto ja Aino Salosta 2.1.2004

Mikkelin tuomiokirkkoseurakunnan arkisto (Mikkelin tmksrKA)

Tiedot Oskari Erkkilästä perheineen 19.12.2003

Muhoksen kirkonarkisto (MuhKA)

Tiedot Eetu Tuunasesta perheineen 15.10.2003

Nivalan kirkonarkisto (NivKA)

Sukuselvitykset Kiimalehdon ja Törmälehdon suvuista

Nurmeksien kirkonarkisto (NurKA)

Henkilötiedot Veikko Kortelaisesta 7.11.2003

Outokummun kirkonarkisto (OutKA)

Rippikirjat 1881-1960

II Ca. Kirkonkokousten pöytäkirjat
 II Cb. Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1879 - 1925
 II Cd. Piispantarkastusten pöytäkirjat
 II Dd. Seurakuntakertomukset
 II Ea:1. Tuomiokapitulin päätöksiä ja kirjeitä
 Henkilötiedot Jussi Pekka Kettusesta 26.3.1997, Paavo Hyttisestä, Pekka Hirvo-
 sesta 9.9.1997

Parikkalan kirkonarkisto (ParKA)

Rippikirjat 1891 - 1943
 II Cd. Piispantarkastuspöytäkirjat

Pielisensuun kirkonarkisto (PieKA)

II Dd:1. Kertomukset seurakunnan tilasta piispantarkastusta ja kirkolliskoko-
 usta varten

Polvijärven kirkonarkisto (PolKA)

Henkilötiedot Pekka ja Anna Kuikasta 19.6.1996
 Sukuselvitys Juho Hirvosesta 18.6.1996

Porin seurakuntien keskusrekisteri (POKR)

Henkilötiedot Väinö Kauppisesta 11.11.2003

Ruokolahden kirkonarkisto (RuoKA)

Henkilötiedot August Raunilasta ja Väinö Pitkäsestä

Saarijärven kirkonarkisto (SaarKA)

Rippikirjat 1873 - 1882

Savitaipaleen kirkonarkisto (SavKA)

Lastenkirja 1900-1909
 Rippikirjat 1921-1940
 II Ca,b. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1918-1919 ja kirkkoneuvoston kokousten
 pöytäkirjat 1918-1919
 II Ca,b,c. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1919-, kirkkoneuvoston ja kirkkoval-
 tuuston kokousten pöytäkirjat 1919-1925
 II Cd. Piispantarkastuspöytäkirjat
 II Dd. Kertomukset seurakunnan tilasta
 Sukuselvitys Antti Pietarinpoika Vainikasta ja hänen perheestään

Taipalsaaren kirkonarkisto (TaiKA)

Rippikirjat ym. kirkonkirjat 1857-1930
 Ca.1. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1891-1907
 Ca.2. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1908-1933
 II Cd. Piispantarkastuspöytäkirjat 1784-1988 (käyty vuodesta 1881 alkaen)
 Henkilötiedot Mikko ja Stiina Kiimalehdosta 19.7.2003

Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien keskusrekisteri (TaKR)

Henkilötiedot Matilda Valtosesta 31.12.2003

Tohmajärven kirkonarkisto (TohKA)

II D.d:1. Seurakuntakertomukset

Toholammin kirkonarkisto (ToKA)

Henkilötiedot Hugo Jokikivestä 24.11.2003

Turun evankelisluterilaisten seurakuntien keskusrekisteri (TuKR)

Henkilötiedot Ida Kumpulaisesta 5.1.2004

Henkilötiedot Joonas ja Helmi Peiposta 12.1.2004

Tuusniemen kirkonarkisto (TuusKA)

Rippikirjat 1854 - 1863

Uukuniemen kirkonarkisto (UuKA)

I Aa:12. Rippikirjat 1880 - 1889

I Aa:13. Rippikirjat 1890 - 1899

I Aa:16. Rippikirjat 1900 - 1909

I Ba:1. Seurakunnasta ja seurakuntaan muuttaneet 1870 - 1915

II Ca:6. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1892 - 1916

Cd:1 Piispantarkastuspöytäkirjat

Valkealan kirkonarkisto (VaKA)

Henkilötiedot Tobias Salosesta 29.8.1996

Henkilötiedot Adolf Salosta 29.8.1996

Vehkalahden kirkonarkisto (VehKA)

II Cd:2. Piispantarkastuspöytäkirjat 1901 - 1980

II Dd:1. Tilastotietoja kirkolliskokouksia ja piispantarkastuksia varten

Värtsilän kirkonarkisto (VärKA)

Seurakuntakertomukset, rippikirjat

Ylämaan Kirkonarkisto (YIKA)

Sukuselvitykset Vilhelm ja Otto Aaprosta, Tuomas Ilveksestä, Eeva ja Vilhelm

Peräkasarista 16.1.1992

Rippikirjat ym. kirkonkirjat

II Cd. Piispantarkastuspöytäkirjat

II Dd. Seurakuntakertomukset

11 Ortodoksisen kirkon arkistot**Ortodoksisen kirkkohallituksen arkisto (OKHA). Kuopio**

Ce:1. Piispantarkastuspöytäkirjat

Fd:7. Kertomukset kasvatus- ja opetustyöstä

Taipaleen ortodoksisen seurakunnan arkisto (TaipKA). Liperi

Seurakuntakertomuksia

12 Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen Arkisto (SRKA). Oulu

Keskusjärjestön asiakirjat

B:6. Puhujakortistot
 C:1. SRK:n vuosikokouspöytäkirjat
 C:2. SRK:n johtokunnan pöytäkirjat
 E:5. Rauhanyhdistysten kirjeenvaihto
 E:6. Lähetystyön kirjeenvaihto
 Saarnaaja Paavo Koistisen elämäkerta
 Arkistonhoitaja Irja Junntilan lähettämät kirjeet ja tiedonannot (perustuvat SRK:n arkistosta koottuihin tietoihin. Tiedonantojen päivämäärät annettu lähdeviitteissä)
 SRK:n jäsenyhdistysten luettelot
 Helvi Pöyhösen kirje 22.3.1982

Rauhanyhdistysten talletteet

Imatran Rauhanyhdistyksen (ent. Ylä-Vuoksen ja sen ympäristön) tallette (IRYA)

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1938-1940
 Jäsenluettelo 1938-1946
 Perustamisasiakirjat
 Yhdistyksen Simpeleen ja Koitsansalon jäsenluettelo 1942-1943

Sortavalan ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen tallette

Ilmoitus yhdistysrekisteriin 18.3.1932
 Jäsenluettelo 1943 - 1944
 Vuosikertomus 1943

Viipurin Rauhanyhdistyksen tallette

Säännöt (3.1.1920)
 Ylimääräisen yleisen kokouksen pöytäkirja 9.10.1948

Yksityiset kokoelmat

Impi Jylhän kokoelma (Jylhän kok)
 Regina Laitisen kokoelma (RLK)
 Ville ja Pekka Lappalaisen kokoelma (Lappalaisen kok)
 Onni Majavan kokoelma (Majavan kok)
 Vilhelm ja Juuso Markkasen kokoelma (Markkasen kok)
 Leonard Typön kokoelma (Typön kok)

Haastattelut

Gabriel Hoikkalan (Koivisto - Temmes) hst 1981 (P. Kopperoinen)
 Impi Jylhän hst. (Pori - Viipuri - Helsinki) 23.3.1980, 13.5.1980 ja 20.5.1980
 (Leo Väyrynen ja Hannu Mäenpää)
 Regina Laitisen (Viipuri - Savonlinna) hst 1992 (Pentti Vinnurva)
 Eino Rouvisen (Harlu - Kuopio) hst 31.8.1971 (Martti Sallinen)
 Juho Suikkarin hst 17.11.1962
 Toini Teittinen-Hyvärisen (Viipuri - Helsinki - Enontekiö) hst 1993 (Pentti Vinnurva ja Yrjö Koskimäki).

13 Esikoislestadiolaiset r.y.:n Arkisto (Lahti) (ELRYA)

Laestadiolaiskristillisen Yhdistyksen lahjavarojen kirja

14 Lestadiolaisten paikallisyhdistysten arkistot**Enon Rukoushuoneyhdistyksen arkisto (ERYA). Sakari Tarénin hallussa (Eno)**

Perustamisasiakirja 20.3.1931

Säännöt

Kauppakirja- ja lainhuutoasiakirjat Öljymäki-nimisestä tilasta

Imatran Vanha Laestadiolais-Kristillisen yhdistyksen arkisto (IVLKYA)

Perustamis-, rekisteröinti- ja lainhuutoasiakirjat

Vuosikokouspöytäkirjat 1930-1940

Tilikirjat 1928-1940

Säännöt (vuodelta 1927)

Imatran Rauhanyhdistyksen arkisto (IRYA)

Ilmoitukset yhdistysrekisteriin

Perustamisasiakirjat

Toimintakertomukset

Joensuun Rauhanyhdistyksen arkisto (uusheränneet) [JRYA (uh)]

Tulo-, Meno- ja Omaisuuskirja 1894 - 1928

Kokouspöytäkirjat 1900 - 1934

Jäsenluettelo

Yhdistystä koskevien asiakirjojen kopiota.

Joensuun (ja sen ympäristön) Rauhanyhdistyksen Arkisto (JRYA)

Apulähetystoimikunnan pöytäkirjat (aplmtkptkt)

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat

Muistiinpanot Martti Gröhnistä

Tilikirjat

Tiedot Pohjois-Karjalan kristillisyyden puhujista

Vuosikokousten pöytäkirjat

Yleisten kokousten pöytäkirjat

Lappeenrannan esikoislestadiolaisten arkisto (LprEA)

Kammarin Rakenus Wuonna 1910 otti osa Seuraavat Henkilöt

Lappeenrannan (ja sen ympäristön) Rauhanyhdistyksen Arkisto (LprRYA)

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat

Jäsenkortisto

Papin ampumistapaus Savitaipaleen Karhulassa. Iivari Monosen Janne Lundbergiltä muistiinmerkitsemä runo

Perustamisasiakirjat

Säännöt (1933)

Tilikirjat

Vuosikertomukset

Vuosi- ja yleisten kokousten pöytäkirjat

Outokummun Rauhanyhdistyksen arkisto (ORYA)

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat
 Jäsenkortisto
 Luettelo perustamiskokoukseen osallistuneista
 Perustamiskokouksen pöytäkirja 14.4.1947
 Vuosikertomukset
 Vuosikokousten pöytäkirjat
 Yleisten kokousten pöytäkirjat

Viinijärven Rauhanyhdistyksen arkisto (VJRYA)

Jäsenkortisto

15 Yksityishenkilöiden hallussa olevat kokoelmat**Raimo Airamon kokoelma (RAK). Lahti**

Martti Konttorin puhhst 10.1.1984

Mauri Kinnusen kokoelma (MKK). Lappeenranta

Haastattelut (ks. erillinen luettelo)
 Kortisto Joensuun lestadiolaisista
 Kortisto Karjalan lestadiolaissaarnaajista
 Kortisto Koiviston lestadiolaisista
 Kortisto Kuusjärven (Outokummun) lestadiolaisista
 Kortisto Lappeenrannan seudun lestadiolaisista
 Kortisto Liperin lestadiolaisista
 Kortisto Räisälän lestadiolaisista
 Kortisto Savitaipaleen lestadiolaisista
 Kortisto Taipalsaaren lestadiolaisista
 Kortisto Uudenkirkon lestadiolaisista
 Kortisto Uukuniemen lestadiolaisista
 Kortisto Viipurin lestadiolaisista
 Regina Laitinen: Hajatietoja Juho Alfred Kososesta
 Seppo Leivon yhteenvedo ja kommentit Erda Merranmaan (o.s. Kinnunen)
 haastatteluista 28.10.1987, marraskuussa 1987, 7.9.1988 ja 29.9.1988
 Paavo Rimpiläinen: Imatran Rauhanyhdistyksen historiikki 28.8.1988
 Raportti matkasta Pietarin ja Inkerin ns. vanhojen uskovaisten keskuudessa
 heinäkuussa 1996
 Saimi Saukkosen kirje Regina Laitiselle 17.11.1977
 Leevi Vironmäen muistelmia (tarkemmin viitteissä)

Rakennusarkkitehti Seppo Leivon kokoelma (SLK). Espoo

Haastattelut (tarkemmat tiedot lähdeviitteissä)
 Kopiot Forströmin kokoelmasta (Forströmin kok)
 Kopiot Anders Holmin kokoelmasta (Holmin kok)
 Kopiot Kierin kokoelmasta (Kierin kok)
 Kopiot Vettasjärven kokoelmasta (Vettasjärven kok)
 Kopiot Wettaisen kokoelmasta
 Käsikirjoitukset Imatran ja Kotkan esikoislestadiolaisuudesta
 Esitelmä esikoislestadiolaisuudesta 31.1.1989 Fredrikinkadun rukoushuoneella

Muistiinpanot Enon kirkkoneuvoston ja kirkonkokousten pöytäkirjoista
 Muistiinpanot eri kokoelmista
 Muistiinpanot Kiinteistö Osakeyhtiö Louhiojan asiakirjoista
 Kaupparekisterissä 18.7.1985
 Muistiinpanot Kiinteistöosakeyhtiö Valon asiakirjoista Kaupparekisterissä
 Tiedot Kärjen suvusta
 Saarnaajakortisto
 Paavo Tamsi: Tahvo Jaatisen muistolle (Teuvalla 27.8.1990)

Rovasti Arvi Merikallion omaisten hallussa olevat kokoelmat. Vilppula

(tutkijan käytössä on ollut Pekka Raittilan ja muiden tutkijoiden muistiinpanot ja kopiot kyseisistä kokoelmista)
 Hanhi-Pietin kokoelma. (HPKK)
 Mikkolan kokoelma. (MIKK)
 Paksuniemen kokoelma. (PKK)

Juhani Pörstin kokoelma

Emma Ahokkaan hst 3.6.1970

Dosentti Jouko Talosen lestadiolaisuuden tutkimusarkisto (JTA)

Vantaa/Vähäkyrö

Märta Miettisen puhst 19.4.1982
 Kun herätysliike hajosi... Vanhoillislestadiolaisuuden hajaannus 1934
 Julkaisematon käsikirjoitus [1984]

Rovasti Matti Vainikaisen kokoelma (MVK). Lumijoki

Hilda Ahokkaan (Uukuniemi-Reisjärvi) s. 1902 Uukuniemi, hst. 1966.
 Uukuniemi
 Anna Haikosen (Räisälä-Paimio) s. 1889 Räisälä, hst. 1969 Paimio
 Konstaapeli Johan Alarik Hannosen (Viipuri-Uukuniemi-Lahti) s. 1893, hst. 19.4.1968 Villähde.
 Johannes Jantusen (Parikkala-Haapavesi) s. Parikkala, hst. 1974 Haapavesi.
 Maanviljelijä Tauno Muukkosen s. 1930 Kitee, hst. 1969 Kitee
 Antero Uuksulaisen s. 1908 Kitee, hst. 10.3.1969 Kitee
 Tyyne Tiaisen s. 1895 Kitee, hst. 10.3.1969 Kitee

Pentti Vainikan kokoelma. (PVK) Tampere

Saarnaaja Antti Vainikan muistelmat

Raimo Vannisen kokoelma (RVK)

Rovasti Paavo Kiurun ja saarnaaja Veikko Vannisen välistä kirjeenvaihtoa

Sam Wettaisen kokoelma. Tukholma

Seppo Leivon ottamia kopiota

ALKUPERÄISLÄHTEENÄ KÄYTETTY PAINETTU MATERIAALI

1 Painetut kunnalliskertomukset (kkert).

Lappeen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1922. Lappeenranta 1923.

- Lappeen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1923. Lappeenranta 1924.
 Lappeen kunnalliskertomus vuodelta 1924. Lappeenranta 1925.
 Lappeen kunnalliskertomus vuodelta 1925. Lappeenranta 1926.
 Lappeen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1926. Lappeenranta 1927.
 Lappeen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1927. Lappeenranta 1928.
 Lappeen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1928. Lappeenranta 1929.
 Lappeen kunnan kunnalliskertomus 1929. Lappeenranta 1930.
 Lappeen kunnan kunnalliskertomus 1930. Lappeenranta 1931.
 Lappeen kunnan kunnalliskertomus 1931. Viipuri 1932.
 Kokko, Simo: Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus v. 1912. Lappeenranta 1913.
 Gestrin, Auk. J. E.: Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus v. 1913. Lappeenranta 1915.
 Gestrin, Auk. J. E.: Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus v. 1914. Lappeenranta 1916.
 Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus 1926. Lappeenranta 1927.
 Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus 1927. Lappeenranta 1928.
 Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus 1928. Lappeenranta 1929.
 Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus 1929. Lappeenranta 1930.
 Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus 1930. Lappeenranta 1931.
 Lappeenrannan kaupungin kunnalliskertomus v. 1931. Lappeenranta 1932.
 Lauritsalan kauppalan kunnalliskertomus 1932. Viipuri 1933.
 Kertomus Viipurin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1924. Viipuri 1926.
 Kertomus Viipurin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1936. Viipuri 1937.

2 Muut painetut kunnallishallinnon asiakirjat.

- Viipurin kaupungin valtuusmiesten painetut asiakirjat 1905-1916.
 Kertomus Viipurin kaupungin kunnalliskertomus 1924. Viipuri 1926.

3 Vanhoillislestadiolaisuuden piirissä ilmestyneet julkaisut.

Vuosikokouspöytäkirjat (Vkokptk).

- 1906 Pöytäkirja pidetty kristittyjen kokouksessa Oulussa Rauhanyhdistyksen huoneella lokakuun 1:nä, 2:nä, 3:nä, ja 4:nä päivänä 1906. Kemi.
 1907 Pöytäkirja tehty kristittyjen kokouksessa Oulussa Rauhanyhdistyksen huoneella 5:nä, 6:nä ja 8:nä päivänä lokakuuta v. 1907. Oulu.
 1908 Kertomus ja pöytäkirja uskovaisten kristittyin suuresta kokouksesta Ylivieskan seurahuoneessa lokakuun 4, 5, 6 ja 7 päivinä v. 1908. Kemi
 1909 Kertomus ja pöytäkirja kristittyjen kokouksesta Torniossa ja Haaparannalla 4 - 7.10.1909. Oulu.
 1910 Kertomus kristittyjen 5:nestä yleisestä kokouksesta Helsingissä lokakuun 10 - 13 päivinä 1910. Kemi.
 1922 Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen vuosikokouksen ja rauhanyhdistysten edustajakokouksen Pöytäkirja sekä Kertomuksia Viipurissa kesäkuun 17-20 p:nä 1922 vietetyistä isoista seuroista ynnä siellä pidettyjen puheiden katkelmia. Oulu.
 1926 Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen vuosikokouksen Pöytäkirja ja kertomus sen yhteydessä pidetyistä isoista seuroista Haapajärvellä 3-4-5 päivinä kesäkuuta 1926. Oulu.
 1933 Suuret seurat Oulussa v. 1933. Oulu.
 1934 Suuret seurat Oulussa v. 1934. Oulu.

Muut julkaisut

- Havas, Väinö 1998 Jumalan kalamies. Runoja. Toim. Mirjami Kallio ja Paulo Rusava. Jyväskylä.
- Julkilausuma, annettu kristittyjen neuvottelukokouksessa Rovaniemellä 4 päivänä syyskuuta 1934. 1934 Rovaniemi
- Jussila, Heikki 1948 Kutsujan armo lestadiolaisessa kristillisyydessä. Oulu.
- Pälli, F. N. 1923 Vienan-Karjalasta uskonvainonajoilta vv. 1879 - 99. 8 uskovaisen kärsimystarina. Oulu.
- Svkptk. 1911 Pöytäkirja lestadiolaisten ryhmien sovintokokouksesta Oulussa maaliskuun 22-23 päivinä Oulu.
- Sjölund, A. 1967 Den goda säden. Luleå.
- Typpö, Leonard 1904 Armo ja totuus ynnä kristillisiä kirjeitä. Tampere.

4 Esikoislestadiolaisuuden piirissä ilmestyneet julkaisut

- Ahonen, Joel. 1972a Alkulause. - VLKYJ 1972. s. 7 - 9. Tampere.
- Ahonen, Joel. 1972b Ajan merkkejä. - VLKYJ 1972. s. 37 - 43. Tampere.
- Ahonen, Joel. 1972c Kristityn harjoittama vanhurskaus. - VLKYJ 1972, s. 43 - 46. Tampere.
- Aikakautemme Vanhinten kirjoituksia. 1903. Helsinki. (AWK)
- G[rönfors], R[obert] A[leksander] 1925 Vähän herätyksestäni ja uuden syntymisen koettelemuksia kristillisyydestä ennen ja nykyisin. Tampere.
- History of Living Christianity in America. 1974 Hancock. Mich.
- Landsem Kristian 1968 Den laestadianske bevegelses historie i Malm fra 1885 til 1968. s.l.
- Vanhinten kirja II. 1939. Aikakautemme vanhinten ym. kirjoituksia. Toim. K. Panula ja E. Reunamo. Pori. (VK II 1939)
- Vanhinten kirja II. 2.p. 1966. Tampere. (VK II 1966)
- Wanhan-Laestadiolaiskristillisen-yhdistyksen julkaisu VII. 1960. Lahti. (VLKYJ VII)
- Vanha Laestadiolais-Kristillisen yhdistyksen julkaisuja. 1972. (VLKYJ 1972)

5 Ns. ensinsyntyneen laestadiolaisen seurakunnan julkaisut

- Parakka, Frans. 1978 Tositietoja laestadiolaisesta herätysliikkeestä Ruotsissa ja Suomessa. Lahti 1931. Hengellisen hallituksen vaiheet ensinsyntyneessä laestadiolaisessa seurakunnassa Ruotsin Lapinmaalla. Pieksämäki.
- Takkinen, Johan 1992 Sata kirjettä ajalta 1874-1892. S.l.

6 Lestadiolaisen uudenheräyksen piirissä ilmestyneet julkaisut

- Hirvonen, Mikko 1989. Muistoja Enon kristillisyydestä. Lestadiolaisen uudenheräyksen historiaa Pielisjokiseudulla. Eno.
- Lauri, K.A. 1916. Rakennusmestari Karl Wilkmanin elämänkerta. Hämeenlinna.
- Salo, Aatto 1918. Herätyksen ajoilta. Helsinki.
- Sutinen, Sylvia 1993. Joensuun Lestadiolainen Lähetisyhdistys ry:n historiaa ja muistelmia työstä ja toiminnasta ajalta 1894 - 1993. Joensuu.
- Virkkala, Oiva 1968 Lestadiolaisen uudenheräyksen perussanoma. Oulu.

7 Muut painetut lähteet

- Aejmelaesus, Salme 1989. Kaksi lakeutta. Isovanhempieni tarinaa. Hämeenlinna.
- Aejmelaesus, Salme 1998. Terijoen vuokot. Hämeenlinna.
- Alopaesus, C. H. 1890. Suomen kirkko ja Porvoon hiippakunta vv. 1885-1890. -Vartija.
- Bergroth, Elis 1892. Suomen kirkon historia pääpiirteissään. Porvoo.

- Bergroth, Elis 1903 Suomen kirkko. Sen kehitys, sen suhde kansaan ja sen suhde valtioon. Porvoo.
- Brofeldt, Pietari 1933. Helluntai-herätys Suomessa. Muistelmia 20 v. ajalta. (Toivon Tähti 4/1932 ja 1 - 6/1933). Mikkeli.
- Colliander, O. I. 1910. Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan. Ensimmäinen osa. SKHST VIII. Helsinki.
- Colliander, O. I. 1913 Kertomus Savonlinnan hiippakunnan vaiheista ja tilasta vuosina 1907-1912. Savonlinna.
- Colliander, O. I. 1918. Suomen kirkon paimenmuisto. 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan. Toinen osa. SKHST VIII. Helsinki.
- Erkko, J. H. 1911. Kootut teokset IV. Kertomuksia ja kirjoitelmia. Helsinki.
- Hornborg, A. J. 1879. Helsingensord till presterskapet i Borgå stift. Borgå.
- Johansson, Gustaf. 1892 Laestadiolaisuus. Kuopio.
- Kertomus Lappeenrannan käsityöläis- ja tehtailijayhdistyksen 45-vuotisesta toiminnasta v:na 1868-1913. 1913 Lappeenranta.
- Koivisto [Salo], Asta 1995 Sukupuu. - Muistojen kujasilla Valkjärven Nousealassa. Toim. Tarja Raninen ja Nousealan kylätoimikunta. Jyväskylä.
- Lankinen, Airi 1995. Kotimme oli Vihterisenmäen juuressa. - Muistojen kujasilla Valkjärven Nousealassa. Toim. Tarja Raninen ja Nousealan kylätoimikunta. Jyväskylä.
- Maunu, J.A. 1909. Lars Levi Laestadius ja laestadiolaisuus. - Oma maa IV, s. 506 - 519. Porvoo.
- Neljäkymmenvuotiselta taipaleelta. Piirteitä raittiusyhdistys Yritys II:n toiminta-ajalta 1887-1927. 1927. Lappeenranta.
- Pietilä, Antti J. 1927. Helsingistä Astoriaan. Amerikan-kävijän havaintoja ja ajatuksia. Porvoo.
- Piironen, Erkki 1994. Seitsemän vuotta Taipaleen pappina. Joensuu.
- Pöytäkirja, joka laadittiin Savonlinnan hiippakunnan toisessa lakimääräisessä pappeinkokouksessa syysk. 3-6 päivänä 1907. 1907. Savonlinna.
- Pöytäkirja, tehty Savonlinnan hiippakunnan viidennessä lakimääräisessä pappeinkokouksessa Savonlinnassa lokakuun 10-13 p:nä 1922. 1923. Sortavala.
- Rauhanyhdistys Wiipurissa. 1890 Säännöt. Viipuri.
- Remes, Ulla 1997. Herätysliikkeiden laululla yhteiset juuret. Arkkiveisut kiinnostivat kanttori Yrjö Koskimäkeä jo nuorena. - Kotimaa 29.8.1997.
- Ritopeura, Kirsti 1982. Lestadiolaisuus suhtautuu taiteisiin varauksella. - Kotimaa 4.2.1982.
- Ruskealaa sanoin ja kuvin 1985. Hämeenlinna.
- Salo, Jorma 1995. Tienviitta. - Muistojen kujasilla Valkjärven Nousealassa. Toim. Tarja Raninen [& Nousealan kylätoimikunta]. Jyväskylä.
- Sarlin, K.K. 1947. Eräs meidän ajan profeetta. Lahti.
- Savonlinnan hiippakunnan synodaalikokouksen pöytäkirja 14-17.10.1902. 1902. Savonlinna.
- Sihvo, Hannes 1985. Etelä-Karjalan löytäjät. Näyttely Lappeenrannan maakuntakirjastossa 6.10. - 31.12.1985. Lappeenranta.
- Siirtokansan kalenteri. 1920, 1960 New York Mills, Duluth. Julkaisija Minnesotan suomalaisamerikkalainen historiallinen seura
- Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1973. 1974 Hämeenlinna.
- Suomen virallinen tilasto (SVT).
SVT III. Maanviljelystilastoa.
SVT IV Varallisuustilastoa B.
SVT VI Väestötilastoa.

SVT XXIX. Vaalitulasto C:1. Kieltolakiäänestys vuonna 1931.

Tanskanen, Juho 1880 Hihhulilaisuus oikeassa karwassansa; sen esitys ja tarkastus. Oulu.

Viipurin suomalainen lyseo 1874 - 1940. 1955 Pieksämäki.

Viljanen, Paavo 1969 Suuri seikkailu. - Itsestään paha pappi saarnaa. Toim. Voitto Viro. Porvoo.

HAASTATTELUT JA KIRJEELLISET TIEDONANNOT

1 Yksilöhaastattelut ja tiedonannot

Aapro (o.s. Näppi), Aino. Eläkeläinen, Luumäki. s. 1914 Säkkijärvi. Hst. 7.12. ja 27.12. 1991.

Burman, Aari (Ari). Ylikersantti. Lappeenranta. s. 1908 Joensuu. Hst. 27.10.1993.

Haapalainen (o.s. Parviainen), Taimi. Eläkeläinen, Outokumpu, s. 1918 Kymi. Hst. talvella 1996.

Halonen (o.s. Kotro), Martta. Karjakko, eläkeläinen, Imatra. s. 1912 Uusikirkko Vpl. Hst. 29.2.1992.

Halonen, Veikko. Eläkeläinen, saarnaaja, Imatra. s. 1912 Uusikirkko Vpl. Hst. 29.2.1992.

Heikka, Onni. Mylläri, Savitaipale. s. 1925 Savitaipale. Hst. 11.11.1993.

Honkala (alk. Kukko), Onni. Tekn.ain.opettaja, Helsinki. s. 1928 Pyhäjärvi Vpl. Hst. 20.6.1994 ja kirjeellinen tiedonanto 4.7.1994.

Huhtinen, Pentti. Rovasti, Oulu. Tiedonanto 25.4.2004.

Ilola (o.s. Kantoluoto), Saimi. Imatra. Kirj. tiedonanto 1.5.1994.

Juvonen, Pertti. Rovasti, Liperi. s. 1935 Kuusjärvi. Hst. 31.7.1996.

Kaplas, Leena. Kirje 5.10.2003.

Karhula (alk. Rusthollkarhu), Mikko. Opettaja, Savitaipale. s. 1927 Savitaipale. Hst. 25.9.1992.

Kauranen, Martta. Suurtalousemäntä. Kirjeellinen tiedonanto 28.1.1992

Kieloniemi (alk. Kukko), Oiva. Eläkeläinen, Tampere. s. Pyhäjärvi Vpl. Kirjeellinen tiedonanto 8.4.1994.

Kinnunen, Erkki. Eläkeläinen, saarnaaja, Outokumpu. s. 1926 Liperi. Hst. 19.7.1994, 4.8.1997 ja kirje 3.8.1997.

Kontkanen, Kaarina. Eläkeläinen, Outokumpu. s. 1929 Liperi. Hst. 5. - 6.7.1996.

Koponen, Paavo Einari. Eläkeläinen, saarn., Lappeenranta. 1919 - 2002. Lappeenranta. Hst. 28.3.1992 ja puhst. 7.9.1994.

Korhonen, Hilma Maria. Eläkeläinen, Outokumpu. 1907 - 1997. Hst. 1992 ja 12.10.1994.

Korhonen, Sulo. Hitsaaja, eläkeläinen, Nastola. s. 1920 Räisälä. Hst. 3.12.1992 ja kirjeelliset tiedonannot 13.9.1994 sekä 11.3.2003.

Korshunov, Aleksei Aleksejevitch. Pietari. s. 15.1.1929 Leningrad. Hst. 8.7.1995 (Haastattelu ja haastattelun käänös Pentti Kähkönen).

Kortelainen, Leena. Puhst. 28.10.2003.

Kujanpää (o.s. Lounasheimo), Eeva. puhst. 3.10.2003.

Kuokkanen, Elsa. Eläkeläinen, Outokumpu, s. 1929 Lappee. Hst. 2.3.1990 ja kirj. tiedonanto 19.1.1991 ja syyskuussa 1997.

Kähkönen, Pentti. Opettaja, Pirkkala. s. 1946 Joensuu. Puhst. 6.2.2001.

Kälviä (o.s. Aapro), Hilma. Eläkeläinen, Ylämaa. s. Säkkijärvi. Hst. 17.1.1992.

Laakko, Oiva. Kirvesmies, eläkeläinen, Savitaipale. s. 1917 Savitaipale. Hst. 25.9.1992.

Laitinen (o.s. Mutka), Regina. Emäntä, Savonlinna. s. 1911 Rantasalmi, k. 1994 Savonlinna. Hst. 29.2.1992.

- Lasaroff, Emil. Maanviljelijä, eläkeläinen, Outokumpu. s. 1916 Taipaleen ortod., k. 1994 Outokumpu. (Haastatellut 1992 Erkki Kinnunen).
- Lasaroff, Toini. Emäntä, eläkeläinen, Outokumpu. s. 1922 Liperi (Taipale). Hst. 1.8.1996.
- Lasarov, Harri. Laitosmies, Outokumpu. Hst. 2.8.1997.
- Leivo, Seppo. Rakennusarkkitehti, Espoo. Kirjeet 2.2.1997 ja 16.2.1997, kirjallinen tiedonanto 17.12.2003.
- Luukkanen, Edith. Lastenhoitaja, Helsinki. s.1920 Pyhäjärvi Vpl. Hst. 23.9.1994.
- Matikainen, Maija. Opettaja, Joensuu. s. Uukuniemi. Haastatellut 10.4.1976 Väinö Matikainen.
- Matikainen, Otto. Eläkeläinen, Uukuniemi. s. 1920 Uukuniemi. Kirjeellinen tiedonanto 26.9.1994 ja puhst. 14.9.1994.
- Matikainen, Pirkko. Tiedot Matti Matikaisesta ja hänen perheestään 30.12.2003.
- Matikainen (o.s. Luukka), Toini. Eläkeläinen, Lappeenranta. s. 1920 Koivisto. Hst. 31.12.1990 ja 18.10.1992.
- Mertanen, Ida. Eläkeläinen, Outokumpu. s. 1909 Liperi. Hst. talvella 1996.
- Meuronen, Einari. Maanviljelijä, saarnaaja, Lappeenranta. s. 1922 Lappee. Hst. 9.1.1992.
- Moroz, Erna. Helsinki. Hst. 24.10.1994.
- Mutanen, Ermo. Opettaja. Puhst 9.8.1998.
- Mäki (o.s. Ruponen), Anja. Kirjeelliset tiedonannot 29.9., 30.9., 1.11. ja 2.11. 2003.
- Mäyränen (o.s. Määttänen), Irja. Hst. 6.1.2003.
- Naukkarinen, Lauri. Postimiesten esimies, Tampere. s. 1922 Hiitola. Kirjehst. huhtik. 1994.
- Niemeläinen (o.s. Pulkkinen), Eeva. Puhst. 4.11.2003.
- Nikiforov, Gennadi. Saarnaaja, Pihkova. s. 1933 Pihkova. Hst. 8.7.1995 ja kirje 17.8.1995. (Kirjeen ja haastattelun käänös Pentti Kähkönen).
- Nummi, Lassi. Kirjailija. s. 1928. Puhst. 16.1.2004.
- Nuutinen, Pauli. Saarnaaja, Kontiolahti. Puhst. 28.11.2003.
- Närhi (o.s. Aapro), Elina. Emäntä, Ylämaa. s. 1912 Säkkijärvi. Hst. 7.12. ja 27.12.1991.
- Oikkonen, Pentti. Maanviljelijä, Lappeenranta. s. 1921 Lappee. Hst. 17.3.1990 ja kirj. tiedonanto 1.1.1992.
- Parviainen (o.s. Kempainen), Alma. Osastonhoitaja, Outokumpu. s. 1914 Pietari, Pyhän Marian srk. Hst. 29.12.1991, 28.6.1994 ja 5.6.1996.
- Paukkunen, Ilmari. Kirvesmies, Pori. s.1909 Hiitola, k.1994 Pori. Kirj. hst.26.5.1994.
- Pelkonen, Pentti. Rovasti, Helsinki. s. 1923 Räisälä. Hst. 23.5.1995, puhst. 22.7.2003 ja kirjeet 26.4.2003, 27.7.2003 ja 29.7.2003.
- Pellikka, Reino. saarnaaja, Tampere. Puhst. 1.10.1994.
- Peni, Arvi. Eläkeläinen, Anjalankoski. s. 1904 Lavansaari. Kirj. hst. 5.9.1994.
- Piiroinen, Erkki. Rovasti, Joensuu. s. 1919 Liperi (Taipale). Puhst. 31.7.1996.
- Raunila, Elis. Eläkeläinen, saarnaaja, Ruokolahti. s.1928 Ruokolahti. Hst. 12.4.1994 ja puhst. 10.11.2003.
- Romanova, Lidija. Samara. s. 1939 Kujbyshev. Hst. 2.7.1995. ja 8.7. 1995 (Haastattelun käänös Pentti Kähkönen).
- Räsänen (o.s. Hakkarainen), Vieno. Puhst. 21.7.1997.
- Saukkonen (o.s. Halonen), Saimi. Kirje Regina ja Heikki Laitiselle 7.11.1977.
- Sinnemäki, Laura. Arkistomestari. Kirje 29.4.1998.
- Sivenius (o.s. Räsänen), Salme. Puhst. 21.7.1997.
- Skyttä (o.s. Känkänen), Mirja. Imatra. s. 1923 Muolaa. Kirj. tiedonanto elok. 1994.
- Sutinen, Martta Sylvia. Joensuu. s. 1916. Hst. 18.6.1996 ja kirjallinen tiedonanto 23.6.1996.
- Talonen, Jouko. Dosentti, lehtori. Joensuu. Tiedonanto 15.4.2004.

- Tieranta, Kauko. Eläkeläinen, Outokumpu. s. 1925 Impilahti (Kitelän ort. srk). Hst. 30 - 31.7.1996 ja 14.6.1997.
- Tieranta (o.s. Hartikainen), Sirkka. s. Liperi (Taipale). Hst. 30 - 31.7.1996 ja 14.6.1997.
- Toivanen, Olavi. Ylikonstaapeli, Lappeenranta. s. 1914 Lappee. hst. 24.2.1991.
- Tompuri (o.s. Meuronen), Sylvi. Eläkeläinen, Luumäki. s. Lappee. Hst. 18.1.1992 ja kirjeellinen tiedonanto 17.1.1992.
- Tretjakova, Jevgenija Ivanovna. Pietari. s. 1913. Hst. 8.7.1995 (Haastattelu ja käännös Pentti Kähkönen).
- Uutela (o.s. Kantoluoto), Ellen. Sysmä. Kirjeellinen tiedonanto elok.1994.
- Vanninen, Raimo. Puhhst. 11.12.2003.
- Vasari, Antti. Paastori, Hyrynsalmi. Puhhst. 15.12.2003.
- Ventelä (o.s. Pitkänen), Signe. Puhhst. 21.10.1992.
- Vitikainen (o.s. Aalto), Kaarina. Imatra. Kirjeellinen tiedonanto 6/1994.
- Väänänen, Martta. Joensuu. Puhhst. 10.12.2003.

2 Ryhmähaastattelut

- Anastasija Petrovna Kolganovan, Aleksej Aleksandrovitsh Korshunovin, Zoja Ivanovna Kruglovan ja Jevgenija Ivanovna Tretjakovan hst. Volodarkassa 19.3.1995 (Haastattelijana Pekka Kinnunen, käännös Pentti Kähkönen).
- Ns. Venäjän vanhojen uskovaisten ryhmähst. Toholammilla 1.7.1995 (Käännös Pentti Kähkönen)

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Armonsanoma	1904 - 1911 (AS)
Christmas in Zion (USA)	1988
Etelä-Saimaa	1968
Faravid	1988
Från Bygd och Vildmark	1954, 1962, 1974 (FBV)
Helsingin Sanomat	1976 - 1980, 1999
Huutavan Ääni	1919-1940 (HÄ)
Ilmarinen	1876-1877,1881-1882, 1884
Inkeri	1884 - 1891
Itä-Suomen Sanomat	1898-1901 (ISS)
Kaleva	1975 - 1976, 1978, 1986, 1998, 2004
Kaltio	1997
Karjala	1922, 1965
Karjalainen	1952
Karjalatar	1885
Koiviston Viesti	1945-1949
Kolkuttaja	1899-1918 (Kolk)
Kolkuttajan Lähetysanomiamia	1907-1910
Kotimaa	1976 - 1980, 1982, 1984, 1997
Kotimaan Joulu	1951
Kristillinen Kuukausilehti	1880-1887 (KK)
Kymen Sanomat	1980
Laatokka	1882, 1885-1887
Lappeenrannan Uutiset	1886 - 1890 (LU)

Lieksan Lehti	1984
Nuorukainen	1885, 1886, 1889
Pietarin Lehti	1875 - 1877
Pietarin Wiikko-Sanomat	1880 - 1883
Päivämies	1954 - 2003 (Pms)
Rauhan Sana	1936-1939 (RS)
Rauhan Side	1979-2003 (RSide)
Rauhan Tervehdys (USA)	1922-1923, 1925-1926, 1928, 1941, 1962
Ristin Voitto	1971 - 1972 (RV)
Sanansaattaja	1884 - 1885, 1985
Sanomia Siionista	1888 - 1903 (SS)
Satakunta	1879
Savo	1880
Siionin Lähetyslehti	1912-1997 (SL)
Suomen Kuvalehti	1980, 1998
Suomen Lähetys-sanomat	1970 (SLS)
Teologia ja kirkko	1961
Teologinen Aikakauskirja	1896, 1989, 2002 (TAik)
Tiedotustutkimus	2000
Usuteadusline Ajakiri	1936
Uusi Suomi	1991
Vartija	1899, 1929, 1962, 1997
Vartijan Ääni	1941-1983 (VÄ)
Vartijan Äänen kesälehti	1947
Vartijan Äänen Joulu	1950, 1956, 1981
Viipurin Sanomat	1885-1886, 1889-1891, 1893-1894, 1896 (VS)
Yhteissanomat	1972
Zions Missionstidning	1942 (ZM)
Östra Finland	1884 (ÖF)

KIRJALLISUUS

- Ahonen, Kalevi 1986. Joensuun kaupunki 1921 - 1953. - Joensuun kaupungin historia II - IV.
- Ahonen, Lauri 1994. Suomen helluntaiherätyksen historia. Jyväskylä.
- Airamo, Raimo & Leivo, Seppo 1983. Esikoislestadiolaisuus Lahdessa ja sen ympäristössä. Eripainos Päijät-Hämeen tutkimusseuran vuosikirjasta 1983. Lahti.
- Alapuro Risto & Stenius, Henrik 1987. Kansanliikkeet loivat kansakunnan. - Kansa liik- keessä. Vaasa.
- Armopöydän ääressä. Merijärven Rauhanyhdistys ry 70 vuotta. 1999. Rovaniemi.
- Björn, Ismo 1994. Enon historia 1860 - 1967. Jyväskylä 1994.
- Brune, Ananias 1938. Den levende kristendom i Vadsö. - Norvegia Sacra XIV 1934.
- Brännström, Olaus 1962. Den laestadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-ta- let. Bibliotheca theologiae practicae 13. Diss. Uppsala.
- Brännström, Olaus 1974. Två milstolpar i den laestadianska väckelsen. - Från Bygd och Vildmark 1974 (FBV).
- Brännström, Olaus 1990. Lannavaara-missionen och laestadianismen. Bibliotheca theologiae practicae 46. Stockholm 1990.

- Castrén, Kaarlo 1934. Laestadiolaisuus Suomessa Venäjän viranomaisten pelon kohteena. SKHSV XXIII, 1933. Helsinki.
- Castren, Liisa 1957. Lappeenrannan kaupungin historia 1812-1918. Lappeenranta.
- Engman, Max 1983. S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703-1917. Diss. Ekenäs.
- Erviö, H.K. 1936. Jooni lästadiusluse levinemisest Eestis. - Usuteadusline Ajakiri 1936.
- Haavio, Ari 1965. Suomen uskonnolliset liikkeet. Porvoo.
- Halla, Lauri 1934. Miten Pohjanmaan laestadiolaisuutta käsiteltiin piispantarkastuksissa 1870-luvulla. SKHSV XXIII, 1933. Helsinki.
- Harjunpää, Kaisu 1989. Kotkan Kauppayhdistys 100 vuotta 1889 - 1989. Kotka.
- Hautala, Aimo 1963. Lappeenrannan Työväenyhdistys 1893-1963. Lappeenranta.
- Havas, Wäinö 1927. Laestadiolaisuuden historia pääpiirteissään. Oulu.
- Havas, Wäinö 1929. Muutamia mietteitä n.k. uudenherätyksen synnystä laestadiolaisessa suunnassamme. - Vartija 1929.
- Havas, Wäinö 1930. Hieman oikaisua. Oulu 1930.
- Heikel, K.A. 1899. Uudesta heräyksestä laestadiolaisessa liikkeessä. - Vartija 1899.
- Heikka, Mikko 1991. Kaikki hyvin? Lestadiolaisuuden arvonalautus. - Uusi Suomi 29.6.1991.
- Heikkilä, Markku 1977. Yhdistysten jäsentyminen kirkolliseen toimintaan.- Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hämeenlinna.
- Heikkilä, Markku 1979. Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa. Diss. SKHST 112. Helsinki.
- Heikkilä, Markku 1990. Suomalaisesta kansallisuususkonnosta kansalaisuskontoon. - Kirkko ja politiikka. SKHST 153. Jyväskylä.
- Heikkilä Markku & Seppo Juha 1987. Uskonnollinen liike, esivalta ja "maailma". - Kansa liikkeessä. Toim. Risto Alapuro & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Stenius. Vaasa.
- Heino, Harri 1976. Hyppyherätys- Länsi-Suomen rukoilevaisuuden synnyttäjä. SKHST 99. Loimaa.
- Heinänen, Hannu 1987. Silta yli virran. Vanhoillislestadiolaisen kristillisyyden vaiheista Tornion seudulla. Jyväskylä.
- Helasvuo, J.T. 1949. Räisälän seurakunta. - Räisälän historia. Piirteitä Räisälän vaiheista 1865-1944. Turku.
- Herranen, Timo 1988. Lappeenrannan puolue-elämä ja kunnallishallinto. Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966 I. Jyväskylä.
- Hietala, Marjatta 1992 Innovaatioiden ja kansainvälistymisten vuosikymmenet. - Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875-1917 I. HArk 99:1. Jyväskylä.
- Hietanen, Silvo 1982a. Siirtoväen pika-asutuslaki 1940. Asutuspoliittinen tausta ja sisältö sekä toimeenpano. Hist.Tutk. 117. Helsinki
- Hietanen, Silvo 1982b. Karjalaisen yhteiskunnan muuttuminen. - Karjala 3. Karjalan yhteiskunta ja talous. Hämeenlinna.
- Hietanen, Silvo 1982c. Metsätalous. - Karjala 3. Karjalan yhteiskunta ja talous. Hämeenlinna.
- Hilksa, Martti V. 1988. Koivistolaiset 1939. Keuruu.
- Hirvonen, Kullervo s.a. Laestadiolaisen kristillisyyden vaiheista Leppävirran ja Varkauden seuduilla. S.I.
- Holma, Juhani 1991. Paavo Viljanen vanhoillislestadiolaisena vaikuttajana 1942 - 1961. Elämän Sana-lehden 30-vuotisjuhlanumero.Tornio.

- Holma, Timo 2000. Lestadiolaisuus kansanliikkeenä. - Perusta 1/2000.
- Hulkko, Kullervo 1956. Minä lähetän teidät. Piirteitä Suomen Rauhayhdistysten Keskusyhdistyksen toiminnasta ja vanhoillislestadiolaisuudesta vuosina 1906-1955. Lahti.
- Hulkko, Kullervo 1965. Kukistumaton valtakunta. Kuopio.
- Huotari, Voitto 1981. Kirkkomme herätysliikkeet tänään. Pieksämäki.
- Huotari, Voitto 1982. Uskonnolliset liikkeet. - Kirkkososiologia. Toim. Irja Askola, Tapio Lampinen, Pentti Lempiäinen. Saarijärvi.
- Huttunen, Veikko & Sivonen, Tuovi 1974. Kuusjärven Outokummun historia. Joensuu.
- Häkli, Esko 1961. Emanuel Välikangas, lestadiolainen uskontodistaja. Teologia ja kirkko 4/1961.
- Hämynen, Tapio 1993. Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880-1940. Diss. Hist. Tutk. 170. Tampere.
- Hämynen, Tapio 1998. Karjalan yhteiskunta ja talous 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan. - Karjala. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. SKS:n toim. 705. Pieksämäki.
- Hämäläinen, Vilho 1974. Karjalan kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän suhteiden kehitykseen autonomian ajan lopulla. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 59. Tampere.
- Ihme, Hilikka & Okkonen, Marja-Leena 1987. Kristillisyyden tulo Tornioon ja toiminnan vakiintuminen. - Silta virran yli. Vanhoillislestadiolaisen kristillisyyden vaiheista Tornion seudulla. Toim. Hannu Heinänen. Jyväskylä.
- Ihonen, Markku 1998. Pesukoneen ikkuna: kurkistusluukku lestadiolaisuuteen. - Suomen Kuvalehti 12/20.3.1998.
- Ihonen, Markku 2000. Mediakummajainen. Herätysliikkeen julkisuusongelmien äärellä. - Tiedotustutkimus 4/2000.
- Ihonen, Markku 2001. Esimodernista myöhäismoderniin. Esikoislestadiolaisuus kohtaa nyky maailman. - Justitia 14. Lestadiolaisuuden monet kasvot. Helsinki.
- Ikonen, Veli 1966. Jääsken kirja. Vanhan karjalaispitäjän viimeisten vuosikymmenien historiaa. Helsinki.
- Immonen, K. J. 1961. Valtionrautatiet 1862 -1962. Helsinki.
- Immonen, Olli 1992. Lappeenrannan varuskuntahistoria. Lappeenranta.
- Joensuun kaupunki 1848 - 1948. Satavuotismuistojulkaisu. Helsinki 1949.
- A Journey through the Past. Apostolic Lutheran Church Hockinson, Washington 1897 - 1997. 1997 sl.
- Junkkaala, Timo 1998. Herätysliikkeet - siunaus vai kirous? - Perusta 1/1998.
- Juntunen, Hannu 1982. Lars Levi Laestadiuksen käsitys kirkosta. Diss. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 132. Vammala.
- Justander, Kalle & Ojalahti, Jussi. Toim. 1969. Itä-Suomi on erilainen. Itä-Suomen instituutin julkaisusarja A:2. Mikkeli.
- Jutikkala, Eino 1959. Suomen historian kartasto 1959 2.painos. Porvoo.
- Juva, Mikko 1960. Valtionkirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen. SKHST 61. Porvoo.
- Juva, Mikko 1989. Mies etsi vapautta. L.P.Tapanisen elämä. Pieksämäki.
- Jääskeläinen, Juhani 1980. Inkerin suomalainen evankelisluterilainen kirkko neuvostojärjestelmän ensimmäisenä vuosikymmenenä 1917-1927. Diss. Helsinki.
- Jääskeläinen, Juhani 1982. Inkerin suomalaisten evankelis-luterilaisten seurakuntien matrikkeli vuosilta 1918 - 1938. SKHSV 72. 1982. Saarijärvi.
- Kaisto, Pertti 1985. Elävän kristillisyyden vaiheet Kuopiossa 1870-1985. Kuopio.
- Kaila, Meri 1997. Kanttori Yrjö Koskimäki arkkiveisujen jäljillä. - Kaltio 2/1997.

- Kankkonen, Kaija 1973. Lestadiolaisuus ja seurakunta Alatorniolla 1862-1967. Kirkkohistorian laudatur-tutkielma. HYTTK.
- Kansanaho, Erkki 1953. Koiviston seurakunnan vaihteita. - Koivisto, sen vaihteista, asukkaista ja elinkeinoista. Toim. K. W. Hoppu ja Erkki Kansanaho. Vammala.
- Kansanaho, Erkki 1964. Suomen kirkon sisälähetysseuran historia. Sortavalan aika 1905 - 1944. Pieksämäki.
- Kansanaho, Erkki 1985. Kirkko Karjalassa. Lappeenranta.
- Kansonen, Mervi & Roivainen, Arja 2004. "Wähittäis- ja paljoittaiskauppaa tarpeellisilla teoksilla". Kauppiastaloja ja kauppiaita Lappeenrannassa. Etelä-Karjalan museon julkaisusarja n:o 26. Jyväskylä.
- Kares, Olavi 1941. Heränneen kansan vaellus I. Helsinki.
- Kares, Olavi 1942. Heränneen kansan vaellus II. Helsinki.
- Kares, Olavi 1952. Heränneen kansa vaellus V. Porvoo.
- Karttunen, U. 1932. Sortavalan kaupungin historia. Sortavala.
- Karvonen, Ilmari 1958. Viipurin kirkot ja seurakunnat. - Viipurin kirja. Muistojulkaisu. Pieksämäki.
- Kaukiainen, Yrjö 1982a. Rannikoiden ja saariston yhteisöt. - Karjala 3. Karjalan yhteiskunta ja talous. Hämeenlinna.
- Kaukiainen, Yrjö 1982b. Perinteinen kotiteollisuus. - Karjala 3. Karjalan yhteiskunta ja talous. Hämeenlinna.
- Kemin Rauhanyhdistys 1889 - 1979. 1979. Kemi.
- Kemppinen, Iivar 1972. Hiitolan kylähistoria. Vammala.
- Kinnunen, Hannu 1972. Leonard Typpö. Tutkimus erään vanhoillislestadiolaisen maallikkosaarnaajan asemasta herätysliikkeessä saarnatoiminnan ja poliittisen toiminnan valossa. Suomen kirkkohistorian laudaturtyö. HYTTK.
- Kinnunen, Mauri 1993. Arpa lankesi ihanasta maasta. Lestadiolaisuuden vaihteita Lappeenrannan seudulla vuodesta 1870. Jyväskylä.
- Kinnunen, Mauri 1997. Herra on minun kallioni. Lestadiolaisen kristillisyyden vaiheet Outokummussa. Saarijärvi.
- Kinnunen, Mauri 2001a. Narvalaisuus - lestadiolainen väylä helluntaiherätykselle. - Justitia 14. Lestadiolaisuuden monet kasvot. Toim. Ilpo Harjutsalo ja Jouko Talonen. Helsinki.
- Kinnunen, Mauri 2001b. Lestadiolaisuus ja ortodoksinen kirkko. - Justitia 14. Lestadiolaisuuden monet kasvot. Toim. Ilpo Harjutsalo ja Jouko Talonen. Helsinki.
- Kinnunen, Mauri 2002. Lestadiolaisyhteisöjen sosiaalinen rakenne. - TAik 4/2002.
- Kinnunen, Matti 1994. Antti Koukkari vanhoillislestadiolaisen perinteen ja kirkon tulokitsijana 1954 - 1958. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. HYTTK 1994.
- Kinnunen, Sulo 1938. Piirteitä Lappeenrannan käsityö- ja teollisuusyhdistyksen toiminnasta 1868-1938. Lappeenranta.
- Kiuru, Paavo 1961. Kivennapa. Muistelmia ja kuvia entisestä kotiseudusta. 2.painos. Pieksämäki.
- Knuutinen, Osmo 1979. Virallisen kirkon ja lestadiolaisuuden väliset suhteet eriuskolaislaista uskonnonvapauslakiin Kuopion (Oulun) hiippakunnassa. Yleisen historian pro gradu-tutkielma. OYHL.
- Kojo, Oiva 1957. Kuolemajärven kirkkoherrakunta. - Kuolemajärvi. Historia, muistelmia, kuvauksia. Kirjoittaneet Oiva Kojo, Aili Valkolahti ym. Vammala.
- Kokkonen, Seppo 1995. Sinun kädessäsi. Haapaveden rauhanyhdistysten vaihteita. Jyväskylä.

- Koli, Arvi 1990. Uusikirkko - Kylät kujasineen. Koonnut Arvi Koli. Salo.
- Komulainen, A.V. 1927. Käkisalmen kaupunginvaltuuston toiminnan piirteitä vuosilta 1877-1926. Käkisalmi.
- Kortekangas, Paavo 1965. Kirkko ja yhteiskunnallinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa. Tutkimus Tampereesta 1855-1905. Diss. Porvoo.
- Koskenniemi, Lauri 1967. Suomen evankelinen liike 1870-1895. Diss. Turku.
- Koskenniemi, Lauri 1984. Suomen evankelinen liike 1896-1916. Porvoo.
- Kouri, Arto S. 1970. Kuopion piispa Gustaf Johanssonin taistelu lestadiolaisuutta vastaan vv. 1885 - 1896. HYTTK.
- Kuisma, Markku 1985. Outokumpu 1910 - 1985. Kuparikaivoksesta suuryhtiöksi. Forssa.
- Kukko, Reino 1980. Kukkojen suku. Talonpoikaissuku Karjalan kannaksen Pyhäjärveltä. sl.
- Kulpakko, Toivo 1997. Lestadiolaisuuden yhdeksän suuntaa. - Vartija 5 - 6/1997.
- Kunnala, Bruno 1936. Seurakunnan hengellisestä elämästä. - Uukuniemen seurakunta 300 vuotias. Sortavala.
- Kuoppa, Eero & Laurila, Johannes 1983. Pirttiläiset. s.l.
- Kupsala, Jari 1995. Tähän asti. Oulun Rauhanyhdistys 100 vuotta. Jyväskylä.
- Kuujo, Erkki 1981. Kirkot ja uskonnollinen elämä. - Viipurin kaupungin historia IV: 2. osa. Vuodet 1840-1917.
- Kuujo, Erkki & Lakio, Matti 1981. Viipurin pitäjän historia II. Vuodesta 1865. Mänttä.
- Kuusanmäki, Jussi 1983. Kunnallisen kansanvallan kehitys ja kunnallishallinnon organisaatio 1875 - 1917. Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun. Vantaa.
- Kuusinen, Risto 1982. Metsäteollisuus. - Karjala 3. Karjalan teollisuus ja yhteiskunta. Hämeenlinna
- Kyllönen, Matti 1975a. Punaisten ilmastoalueiden synty Pohjois-Suomessa 1900-1910. Suomen historian liseniaattityö. JYHL.
- Kyllönen, Matti 1975b. Pohjois-Suomen punaisten ilmastoalueiden synty. - Kaleva 28.11. 1975.
- Kyllönen, Matti 1995. Pohjois-Suomen varhaissozialismi ja sosialistisen perinteen synty noin vuosina 1900-1910. Diss. Studia Historica Jyväskyläläisiä 55. Saarijärvi 1995.
- Kyntäjä, Timo 1999. Herätysliikkeissä on protestanttista etiikkaa. - Helsingin Sanomat 27.1.1999.
- Kähönen, Ester 1972. Kouvolan seurakunta 50-vuotishistoriikki. Kouvola.
- Kärkkäinen, Timo 1994. Väinö Havas poliittisyhteiskunnallisena vaikuttajana 1929-1940. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. HYTTK.
- Kärkkäinen, Timo 1999. Kahden kuoren suojassa - Väinö Havas yhteiskunnallisena vaikuttajana. - Armopöydän ääressä. Merijärven Rauhanyhdistys 70 vuotta. Rovaniemi.
- Könönen, Aulis V.A. 1925. Joensuun käsiteollisuudesta ja sen harjoittajista 1848 - 1923. Joensuu.
- Könönen, Tahvo 1904. Joensuun kaupunki vuosina 1848 - 1898. Joensuu.
- Laasonen, Pentti 1969a. Itä-Suomen luterilaisuuden rakennetekijöitä. - Itä-Suomi on erilainen. Itä-Suomen instituutin julkaisusarja A:2. Toim. Kalle Justander & Jussi Ojalahti. Mikkeli.
- Laasonen, Pentti 1969b. Onko itäsuomalainen uskonnollisuus erilaista. - Itä-Suomi on erilainen. Itä-Suomen instituutin julkaisusarja A:2. Toim. Kalle Justander & Jussi Ojalahti. Mikkeli.
- Laasonen, Pentti 1971. Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa. Diss. Joensuu.

- Laasonen, Pentti 1981- Luterilaisuus Suomen Karjalassa. - Karjala 1. Portti itään ja länteen. Hämeenlinna.
- Lahtinen, Antti 1984. Esikoislestadiolaisuuden syntyvaihe Suomessa vuoteen 1911. Progradu-tutkielma. HYTTK.
- Laitila, Teuvo 1998. Kansanomainen ja kirkollinen ortodoksisuus Raja-Karjalassa. - Karjala. Historia, kansa ja kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. SKS:n toim. 705. Pieksämäki.
- Laitinen, A.A.A. 1938. Impilahden pitäjän ja seurakuntain historia. Sortavala.
- Leminen, Erkki 1986. Jumalan virta on vettä täynnä. Uukuniemeläisen herätysliikkeen vaiheita 100 vuoden ajalta. Mikkeli.
- Lento, Reino 1951. Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuosina 1878-1939. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. Sarja A:5. Helsinki.
- Lempiäinen, Pentti 1988. Virsitieto. Helsinki.
- Leppänen, Veli-Pekka 1999. SKP:n tiedustelu ja ay-johtaja Lars Leevi Junntila. Suomen kommunistisen johtoeliitin jäsen, idästä oppinsa hakeneen sukupolven viimeinen. - Helsingin Sanomat 11.4.1999.
- Lindeqvist, K.O. 1928. Hämeenlinnan käsityöläiset ja Hämeenlinnan käsityöläis- ja tehtailijayhdistys. Hämeenlinna.
- Liusvaara, Yrjö 1943. Helsingin laestadiolaisuuden alkuvaiheet vuosina 1872-1898. Laud.kirj. HYTTK.
- Lohi, Seppo 1978. Kalle Aukusti Lohi 23.11.1872 - 11.06.1948. - He ovat voittaneet. Hämeenlinna.
- Lohi, Seppo 1989. Sydämen kristillisuus. Lars Levi Laestadius ja lestadiolaisen herätyksen alkuvaiheet. Jyväskylä.
- Lohi, Seppo 1997a. Pohjolan kristillisuus. Lestadiolaisuuden leviäminen Suomessa 1870 - 1899. Diss. Jyväskylä.
- Lohi, Seppo 1997b. Nainen lestadiolaisuudessa 1800-luvun Suomessa. - SKHSV 86 (1996). Jyväskylä.
- Lohi, Seppo 1999. Lestadiolainen identiteetti tänään. - Keski-Pohjanmaa 30.6.1999.
- Lohi, Seppo 2002. Pekka Raittila lestadiolaisuutta koskevan lähdeaineiston kerääjänä ja järjestäjänä. - SKHSV 89 - 91 (1999 - 2001). Jyväskylä.
- Lohi, Tuomas 2000. Lähteistä kasvaa virta. Lestadiolaisuuden vaiheita Haapajärvellä 1863 - 2000. Jyväskylä.
- Lumijärvi, Eero. 1990 Teidän keskellänne. Tampereen Rauhanyhdistys 100 vuotta. Jyväskylä.
- Luukka, Valma 1964a. Lestadiolaisuuden tulo Viipurin lääniin. Aikaisempien herätysten luoma pohja ja lestadiolaisuuden leviäminen vuoteen 1900. Laud.kirj. HYTTK.
- Luukka, Valma 1964b. Viipurin läänin lestadiolaiset maallisen oikeuden toimenpiteitten kohteena vuosien 1870-1900 välisenä aikana. Laud.kirj. HYTTK.
- Mantila, Raili 1998. Vapautetut sydämet. Ylivieskan rauhanyhdistyksen vaiheita. Jyväskylä 1998.
- Mellem, Reidun & Viinikka-Kallio, Anitta. Red. 2001. Synd og tilgivelse. Lastadianismen i samfunn og ordkunst på Nordkalotten. Lakselv.
- Murto, T.G. 1924. Lappeenrannan kansakoululaitoksen historia. Lappeenranta.
- Murto, T.G. 1929. Lappeen pitäjän historia II. Lappeenranta.
- Murto, T.G. 1939. Savitaipaleen pitäjän historia. Lappeenranta.
- Murto, T.G. 1946. Piirteitä Taipalsaaren seurakunnan historiasta. Lappeenranta.
- Murtorinne, Eino 1967. Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina. Porvoo.

- Murtorinne, Eino 1977. Kirkon seitsemän vuosikymmentä. Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Hämeenlinna.
- Murtorinne, Eino 1986. Suomalainen teologia autonomian kautena (1828-1918). Helsinki.
- Murtorinne, Eino 1992. Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809 – 1899. Porvoo.
- Mustakallio, Hannu 1998. Lestadiolaisuus valtiollisena vaarana. Venäjän sisäministeriön tiedustelu ”hihhuilahkon opista ja sen toiminnan laadusta” vuodelta 1909. -...vaikka voissa paistais? Venäjän rooli Suomessa. Toim. Jorma Selovuori. Helsinki, Porvoo, Juva.
- Mustakallio, Hannu 1999. Herätysliikehistorian uusi aluevaltaus. Seppo Lohi Pohjolan kristillisyyden leviäminen Suomessa 1870 – 1899. -SKHSV 87 – 88 (1997 – 1998). Jyväskylä.
- Muurinen, Sampo Yrjö. 1979 Uudenkirkon seurakunta. - Uusikirkko kuvamuistoina. Salo. Myllykylä. Kylä Lumivaarassa 1995. Jyväskylä
- Mäenpää, Hannu 1984. Vanhoillislestadiolaisuuden skisma ja dialogirytykset vuosina 1932-1946. Uskontoteiteen pro gradu-tutkielma. HYTTK.
- Mäntylä, Kauko 1953. Lestadiolaisuus Pohjois-Karjalassa 1800-luvun loppupuolella. Pastoraalikirj. Kuopion tuomiokapitulin arkisto.
- Naumanen, Tauno 1994. Joensuun Rauhanyhdistyksen vaiheita 1894 - 1960. - Kohti rauhan rantaa. Juhlakirja Joensuun Rauhanyhdistyksen täyttäessä 100 vuotta. Toim. Mauri Hyvärinen. Joensuu.
- Nevalainen, Pekka 1994. Ensimmäisestä maailmansodasta nykypäivään. -Karjalan kansan historia. Toim. Heikki Kirkinen & Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Porvoo.
- Niemelä, Pauli 1977 Alueelliset erot kirkon toiminnassa. Kokonaistutkimus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnan alueellisista eroista vuonna 1971. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 26. Helsinki.
- Niemikorpi, Antero 1993. Valona ja suolana. Juhlakirja Vaasan ja sen ympäristön Rauhanyhdistyksen täyttäessä 50 vuotta. Vaasa.
- Nieminen, Hilikka 1989. Pelastussotaa Suomessa 1889 - 1989. Juva.
- Nirkko-Leskelä, Tyyne 1989a. Suomenniemi 1689-1989 ajan aalloilla. Mikkeli.
- Nirkko-Leskelä, Tyyne 1989b. Mikkelin Rauhanyhdistys r.y. 30 vuotta (1959-1989) ynnä lestadiolaisuuden tulo Mikkelin seudulle. Suomenniemi.
- Norrena, Leevi 1993. Talonpoika, pohjalainen ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järviseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Hist. Tutk. 178. Helsinki.
- Onnela, Samuli 1975. Pastori K. R. Jauhiainen Muurmannin rannalla - Tornionlaakson vuosikirja 1975. Tornio.
- Ora, Yrjö 1928. Viipurin teollisuusyhdistys 1868 – 1928. Viipuri.
- Paananen, Antti 1998. Kahden rintaman soturi. Piirteitä Väinö Havaksesta ja hänen elämäntyöstään. - Jumalan kalamies. Runoja. Toim. Mirjami Kallio ja Paulo Rusava. Jyväskylä.
- Paaskoski, Jyrki 1998. Vanhan Suomen aikakausi. - Karjala osana Venäjän keisarikuntaa 1710 – 1811. Karjala. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. SKS:n toim. 705. Pieksämäki.
- Paaskoski, Jyrki 2002. Viipuriin ja maailmalle. Saimaan kanavan historia. Keuruu.
- Pakkanen, Jorma 1960. Sortavalan renqvistiläisyys. Helsinki.
- Palola, Tuomas 2000. Vaikeasta rauhasta avoimeen taisteluun – Amerikan apostolisluterilaisuus vuosina 1884 – 1908. Pro gradu-tutkielma. HYTTK.
- Paronen, Reijo 1963. Kymenlaakson työväenlehdistön alkuvaiheita. - Ankkapurha V. Kymenlaakson osakunnan kotiseutujulkaisu. Toim. Eero Tawast. Kouvola.
- Partanen, Jukka & Sivonen, Mika 1999. Juuret Valkjärven Nousealan kylässä. Jyväskylä.

- Paukkunen, Erkki (Toim.) 2003. Käkisalmen Hirvisaari. Karjalaisen saarikylän tarina. s.l.
- Pehkonen, Kaisa-Liisa 1995. Siionista Jumalan maailmaan. Kirjailija Anna-Maija Raittilan uskonnollinen kehitys vuoteen 1968 saakka. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. HYTTK.
- Peippo, Teppo 2003. Uudenkirkon Peippo-suku sekä Koiviston ja Parikkalan Peipot. Saarijärvi.
- Peltola, Matti 1989. Lähetystyö ja kansankirkko. Suomen Lähetysseuran toiminta kotimaassa 1939 – 1966. 100 vuotta suomalaista lähetystyötä I:5. Pieksämäki.
- Peltonen, Matti 1992. Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Hist. Tutk. 164. Vammala.
- Pinomaa, Lennart 1984. A.L.Gulin 1855-1925. Ristiinan rovastin seitsemän vuosikymmentä. Juva.
- Pirinen, Kauko 2001. Savon herännäisyyden särkynyt ruoko. Maaningan pappi Carl Gustaf Björklund. – Kauko Pirinen in memoriam. Toim. Mikko Ketola. SKHST 187. Jyväskylä.
- Puramo, Eino 1970. Uukuniemen pitäjän ja seurakunnan historiallisia vaihteita. – Uukuniemi. Rajan halkoma pitäjä. 2. uudistettu painos. Pieksämäki.
- Pörsti, Juhani 1970. Kirkko ja herätysliikkeet Kurkijoen rovastikunnassa ja Uukuniemellä 1870-1904. Pro gradu-tutkielma. HYTTK.
- Pöytäri, Ahti 1994. Himangan Rauhanyhdistyksen historiaa 100-vuotiselta taipaleelta. sl.
- Rahko, Raili 1984. Uskonnollisuus Pohjois-Suomessa kirjailijoiden kuvaamana. – Kotimaa 9.11.1984.
- Raittila, Pekka 1962. Lestadiolaisuus suomalaiskansallisena ja kirkollisena liikkeenä. – Valvoja.
- Raittila, Pekka 1967. Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia. SKHST 74. Forssa.
- Raittila, Pekka 1971. Ensimmäisen lestadiolaispolven suhde Lutheriin ja kirkon tunnustukseen. Ecclesia reformanda. STKSJ LXXXVI. Kuopio.
- Raittila, Pekka 1976. Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Leviäminen ja yhteisönmuodostus. Diss. Loimaa.
- Raittila, Pekka 1977. Herätysliikkeet 1900-luvulla. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Hämeenlinna.
- Raittila, Pekka 1982. Lestadiolaisuus Pohjois-Amerikassa vuoteen 1885. SKHST 121. Loimaa.
- Raittila, Pekka 1984. Esikoislestadiolaisuus Suomessa. – SKHSV 74 (1984). Loimaa.
- Raittila, Pekka 1985. Herätyskristillisyydestä kasvatuskristillisyyteen. Lestadiolaisuuden pitkä marssi nykypäivään. – Kotimaa 73/28.6.1985.
- Raittila, Pekka 1987a. Pirstoutunut lestadiolaisuus. – Sana 30.6.1987.
- Raittila, Pekka 1987b. Vanhaa ja uutta lestadiolaisuuden tutkimusta. – SKHSV 77 (1987). Valkeakoski.
- Raivo, Petri J. 1998. Karjalan kasvot: Näkökulmia Karjalan maisemaan. – Karjala. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. SKS:n toim. 705. Pieksämäki.
- Rajaniemi, Juhani 1982. Kirkon sosiaalinen rakenne. – Kirkkososiologia. Toim. Irja Askola, Tapio Lampinen, Pertti Lempiäinen. Saarijärvi.
- Rautavuori, Leena & Vuori, Elina 2001 Wolkoffin talo. Kauppakartano Lappeenrannassa. Etelä-Karjalan museo. Julkaisusarja n:o 23. Jyväskylä
- Repo, Irmeli 1981. Uukuniemen seurakunta 350-vuotias. Lappeenranta.
- Runeberg, Carl-Michael 1955. Kirkko, koulu ja vapaa kansalaistoiminta. – Kotkan historia II. Kotka.

- Ruokanen, Miika 1980. Jumalan valtakunta ja syntien anteeksiantamus. Suomen Rauhan-yhdistysten Keskusyhdistyksen opilliset korostukset 1977-1979. Kirkon Tutkimuslaitos. Sarja A. N:o 36. Tampere.
- Ruponen, Pertti (Toim.) 2003. Ruposten suku Kannakselta. Lahti 2003.
- Ruuth, Martti 1949. Kirkon elämää Kotimaan kuvastimessa. Vuosisatamme aatehistoriaa. Helsinki.
- Räsänen, Päivi 2001. Koreuden ryysyt ja valkeat vaatteet. Pukeutumismormit Lars Levi Laestadiuksen saarnoissa vuosilta 1845 - 1860. Käsityötieteen pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta. Käsityönopettajain koulutus.
- Räty, Tommi 2002. Kasarmilta kupinkikotiin. Joutsenon työväen asumishistoriaa vuosilta 1906 - 1950. Tulentallojain tarinoita XI. Joutsenon kotiseutuyhdistyksen julkaisu n:o 11. Imatra.
- Saarilahti, Toivo 1960. Suomen Lähetysseuran työ Kiinassa vuosina 1901-1926. Diss. Kuopio.
- Saarilahti, Toivo 1989. Lähetystyön läpimurto. Suomen Lähetysseuran toiminta kotimaassa 1895 - 1913. Sata vuotta suomalaista lähetystyötä I:3. Pieksämäki.
- Saarnivaara, Uuras 1947. Amerikan lestadiolaisuuden eli apostolisluterilaisuuden historia. Ironwood. Michigan.
- Saarnivaara, Uuras 1950. Vanhoillisuuden hajaantumisen historiaa Amerikassa ja Suomessa. Oulu.
- Sallinen, Martti 1987. Maallikkosaarnaaja ja herätysliikkeen kriisit. Uskontotieteen pro gradu-tutkielma. HYTTK.
- Salo, Reino 1999. Vilppu Kairahta ja kairahtalaisuus. - SKHSV 87 - 88 (1997 - 1998). Jyväskylä.
- Salokas, Eino 1930. Liperin pitäjän historia 1809 -1930. Helsinki 1930.
- Salokas, Eino 1937. Liperin pitäjän historia vuosina 1809 - 1930 II. Vuodet 1873 - 1930. Helsinki 1937
- Salokas, Eino 1940. Laestadiolaisuus Liperissä 1800-luvun loppupuolella. - HArk XLVII. Juhlajulkaisu Martti Ruuthin kunniaksi hänen täyttäessään 70 vuotta. Helsinki.
- Sarkanen, J. 1958. Käkisalmen kaupungin ja maalaiskunnan historia III 1870-1939. - Käkisalmen historia. Kirjoittaneet Erkki Kuujo, Eino Puramo ja J. Sarkanen. Lahti.
- Savela, Voitto 1993. Lestadiolaisuudesta Venäjällä. - Jumalan sana ja opetus. SRK:n vuosikirja 1992. Toim. Samuli Pentikäinen, Jyväskylä.
- Seppo, Juha 1983. Uskovien yhteisö vai valtiokirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelisluterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923-1930. SKHST 127. Diss. Helsinki.
- Seppovaara, Ossi 1988. Kymijoki. Virran kohtaloita vuosisatojen saatossa. Kuusankoski.
- Seppä, Väinö 1952. Säkkijärvi kautta aikojen. Muistojulkaisu. Toim. Väinö Seppänen. Helsinki.
- Seppänen, Unto 1953. Valkjärvi. Pitäjä kohtaloitten Kannaksella. Toim. Unto Seppänen. Lahti.
- Setälä, U.V.J. 1966. Kansallisen ortodoksisen kirkkokunnan perustamiskysymys Suomen politiikassa 1917 - 1925. Porvoo.
- Sihvo, Hannes 1994. Vanhasta Suomesta autonomian ajan Karjalaan. - Karjalan kansa historia. Toim. Heikki Kirkinen & Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Porvoo.
- Sihvo, Jouko 1998. Luterilaisuus Karjalassa. - Karjala. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. SKS:n toim. 705. Pieksämäki.
- Silvasti, Eero 2001. Väylät ja valta. Liikenteen historiaa, historian liikettä. Keuruu.
- Simonen, Seppo 1951. Antrea. Antrean ja Vuoksenrannan kuntien muistojulkaisu. Helsinki.
- Sirkiä, K. 1955. Uusikirkko muistelmina ja kuvina. Vammala.

- Sivertsen, Dagmar 1955. Laestadianismen i Norge. Diss. Oslo.
- Soikkanen, Hannu 1966. Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki.
- Soikkanen, Hannu 1978. Aate ja Yhteiskuntaluokka. - Aate ja Yhteiskunta. Mikko Juvalla omistettuja tutkielmia. Keuruu.
- Sorjanen, Merja 1999. Kylvövainiolta. Sievin lestadiolaisuuden ja rauhanyhdistysten vaihteita. Jyväskylä.
- Sulkunen, Irma 1986. Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Hist. Tutk. 134. Jyväskylä.
- Suolinna, Kirsti 1975a. Herätysliikkeet sosiaalisina liikkeinä. - Uskonnollinen liike. Toim. Juha Pentikäinen. Pieksämäki.
- Suolinna, Kirsti 1975b. Yhteiskuntarakenne ja yhteiskunnallinen liike. - Uskonnollinen liike. Toim. Juha Pentikäinen. Pieksämäki.
- Suolinna, Kirsti 1982. Pohjoismaiden herätysliikkeet kansanliikkeinä. - Kirkkososiologia. Toim. Irja Askola, Tapio Lampinen ja Pentti Lempiäinen. Saarijärvi.
- Suolinna, Kirsti & Sinikara, Kaisa 1986. Juhonkylä. Tutkimus pohjoissuomalaisesta lestadiolaiskylästä. SKST 134. Helsinki.
- Suutarinen, Veikko 1970. Seurakuntaelämää. - Uukuniemi. Rajan halkoma pitäjä. 2. uud. p. Pieksämäki
- Särkiniemi, Seppo 1988. Hyvän paimenen hoidossa. Helsingin Rauhanyhdistys 100 vuotta. Jyväskylä.
- Särkisalo 1993. Kokemäki
- Takala, Lauri 1940 Evankelisen liikkeen ja lestadiolaisuuden ensi kosketus Oulun seudulla. Helsinki.
- Talonen, Jouko 1978 Juhani Raattamaan "yhteiskuntafilosofiasta". - Faravid 2/1978. Rovaniemi.
- Talonen, Jouko 1979. K.A.Lohi uskonnollis-yhteiskunnallisena vaikuttajana. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro-gradu-tutkielma. HYTTK.
- Talonen, Jouko 1980. Vanhoillislestadiolaisuus ja kieltolaki vuosina 1931-1932. - Scripta Historica VI. Oulu.
- Talonen, Jouko 1982. Eräs ajankuva: Esikoislestadiolaisten yhteiskunnallinen julkilausuma vuonna 1931. SKHSV 1982. Saarijärvi.
- Talonen, Jouko 1988a. Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905 - 1929. SKHST 144. Diss. Jyväskylä.
- Talonen, Jouko 1988b. Viron lestadiolaisuus 1886-1953. Studia Historica Septentrionalia. Rovaniemi.
- Talonen, Jouko 1989. Suomen esikoislestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1902-1929. TA 1989.
- Talonen, Jouko 1990. Esikoislestadiolaiset ja lapuanliike 1929-1932. - Kirkko ja politiikka. SKHST 153.
- Talonen, Jouko 1993 Esikoislestadiolaisuus ja suomalainen yhteiskunta 1900-1944. SKHST 163. Jyväskylä.
- Talonen, Jouko 1998. Herätysliikkeet Euroopan kirkkohistoriassa - Perusta 1/1998.
- Talonen, Jouko 2000a. Suomen lestadiolaisuuden osaryhmät. - Perusta 1/2000.
- Talonen, Jouko 2000b. Lars Levi Laestadius yhteiskuntapoliittisena ajattelijana. - Arpa lankesi ihanasta maasta. Piispa Olavi Rimpiläisen juhlakirja. Toim. Keijo Nissilä, Juhani Holma, Heikki Karvosenoja, Jouko Lankinen. Jyväskylä.

- Talonen, Jouko 2000c. Lestadiolaisuus pääkaupungissa. Martti Vuollo: Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963. *Studia Historica Septentrionalia* 32. Diss. – HAik 2/2000. 173 – 175.
- Talonen, Jouko 2002. Lars Levi Laestadiuksen juhluvuosi 2000. – SKHSV 89 – 91 (1999 – 2001). Jyväskylä.
- Talonen, Jouko 2004a. Hanhivaara, Pietari (1833 – 1926). Lestadiolainen maallikkosaarnaaja, maanviljelijä. Suomen kansallisbiografia 3. Helsinki.
- Talonen, Jouko 2004b. Havas, Wäinö (1898 – 1941). Lestadiolainen pappi, kansanedustaja. – Suomen kansallisbiografia 3. Helsinki.
- Talvi, Veikko 1984. Kouvolan historia II osa. 1880-luvulta talvisodan syttymiseen. Kouvola.
- Talvi, Veikko 1986. Rajalääni - Kaakkoisen Suomen vaiheita. Kymen lääninhallituksen julkaisuja 27.
- Talvi, Veikko 1987. Kymenlaakson teollistuminen Suomen itsenäisyyden alkuun mennessä. Kuusankoski.
- Tapaninen, Pekka (Toim) 1996. Pohjolan tulet. Lestadiolaisuus Suomen kaunokirjallisuudessa 1885 – 1939. Tuntureilta ja jokilaaksoista VII. Oulun hiippakunnan vuosikirja 1996. s.l.
- Tervonen, Mauri 2004. Totenapitamisestä koettuun. Usko-käsite Henrik Renqvistin soteriologiassa. Diss. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja 10. Joensuu.
- Tiililä, Osmo 1972. Antti J. Pietilä. Kiistelty kirkonmies. Porvoo.
- Tuomainen, Tuulikki 1982. Vuoriteollisuus. – Karjala 3. Karjalan teollisuus ja yhteiskunta. Hämeenlinna.
- Torvinen, Aino (Toim) 1962. Kalajoen Kristillinen Kansanopisto. 20-vuotisjulkaisu. s.l.
- Turpeinen, Oiva 1986. Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866 - 1868. *Hist.Tutk.* 136. Jyväskylä.
- Uljas, Juhani 1993. Elävän kristillisyyden vaiheet Vaasassa 1872-1983. - Valona ja suolana. Juhlakirja Vaasan ja sen ympäristön Rauhanyhdistys ry:n täyttäessä 50 vuotta. Toim. Antero Niemikorpi. Vaasa.
- Uola, Mikko 1982. Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932 – 1944. Keuruu.
- Vainikainen, Matti 1969. Pellikkalaisuus-nimisen separaatioliikkeen syntyyn johtaneita syitä. Pastoraalikirjoitus Oulun tuomiokapitulissa.
- Vainio, V.H. 1959. Hiitolan historia. Pieksämäki.
- Valkeapää, Juha 1990. Saaren orpokotijuhlat ja uukuniemeläisen herätysliikkeen organisatoris-kirkollinen kehitys Itä-Suomessa vuosina 1946-1967. Suomen ja Skandinaavian kirkkohistorian pro-gradu. HYTTK.
- Valkolahti, Aili 1957. Kunnalliselämää. - Kuolemajärvi. Historia, muistelmia, kuvauksia. Kirjoittaneet Oiva Kojo, Aili Valkolahti ym. Vammala.
- Vasari, Antti 1992. Kolkuttaja - Peuralaisuus lestadiolaisessa uudessaheräyksessä. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu. HYTTK.
- Veikkola, Juhani 1990. Kansankirkko suomalaisessa maisemassa. - Kirkko ja politiikka. SKHST 153. Jyväskylä.
- Viljanen, Paavo 1943. Wäinö Havas, hengen ja miekan mies. Porvoo.
- Viljanen, Paavo 1949. Lestadiolaisesta liikkeestä Tampereen hiippakunnassa. - Jumalan työsaralta III. Tampereen hiippakunnan vuosijulkaisu 1950. Helsinki.
- Viljanen, Paavo 1967. Vienan ja Aunuksen lestadiolaisuudesta. Torniolaakson vuosikirja 1967. Tornio.
- Virkkala, Oiva 1932. Porin seudun lestadiolaisuus. Laudaturkirjoitus. HYTTK.

- Virkkala, Oiva 1939. Lestadiolaisuus satakuntalaisella maaperällä. Piirteitä Porin seudun lestadiolaisuuden historiasta. - Satakunta XI. Vammala.
- Virkkala, Oiva 1945 Alkulähteillä. Lestadiolaisen uudenheräyksen synty ja luonne. Erityisesti saarnaaja Mikko Saarenpään elämäntyön yhteydessä tarkasteltuna. Lappeenranta.
- Virkkala, Oiva 1970 Emil Teodor Gestrin ja satakuntalainen pyhä-liike. Helsinki.
- Vuola, Voitto 1981. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen kristillisyydenkäsitys. STKSJ 129.Diss. Vammala.
- Vuollo, Martti 1979. Lestadiolaisuus Helsingissä 1900-1939. Käytännöllisen teologian pro gradu-tutkielma. HYTTK.
- Vuollo, Martti 1999. Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963. Studia historica septentrionalia 37. Diss. Jyväskylä.
- Vuollo, Martti 2003. Martti E. Miettinen. Periaatteen mies. Hämeenlinna 2003.
- Vuonokari, Kauko 1974. Aikaa on vähän. Jyväskylä.
- Vuorinne, Väinö 1970. Matri. -Uukuniemi. Rajan halkoma pitäjä. 2. p. Pieksämäki.
- Vähäsarja, Niilo 1994. Isänmaallinen Kansanliike Pohjois-Pohjanmaalla 1930-luvulla. Suomen ja Skandinavian historian esitelmä 7.12.1994. OYHL.
- Väinölä, Martti 1951. Pellervolaiset osuuskaupat menetetyssä Karjalassa. Helsinki.
- Väyrynen, Leo 1988. Lestadiolaisuuden alkuvaiheista vuosisadan vaihteen hajaannuksiin 1872-1905. - Hyvän paimenen hoidossa. Helsingin Rauhanyhdistys 100 vuotta. Jyväskylä.
- Väyrynen, Oma 1960. Suomessa ennen vuotta 1906 perustettujen rauhanyhdistysten syntyvaiheet. Laud.kirj. ÅAB.
- Waardenburg, Jacques 1986. Usko ja uskonnot. Systemaattinen johdatus uskontotieteen. Jyväskylä.
- Wentin, Erik 1963. Laestadianismen i Svenska Osterbotten. Vasa.
- Wiika, Impi 1950. VPL Pyhäjärvi. Kappale kannakselaisvaiheita. Turku.
- Wikmark, Gunnar 1954. Vem var Laestadius "Maria"? Ett identifieringsförsök. - FBV 1954. Skellefteå.
- Wikmark, Gunnar 1961. Lars Levi Laestadius och Lappflickan "Maria". Stockholm.
- Vironmäki, Leevi 1957. Vainion varrelta. 50 vuotta sisä- ja ulkolähetystyötä. sl.
- Ylikangas, Heikki 1979. Körttiläiset tuomiolla. Keuruu.
- Ylikangas, Heikki 1990a Herätysliikkeitten pohjasta ja perustasta. - Kirkko ja politiikka. SKHST 153. Jyväskylä 1990.
- Zidbäck (myöhemmin Zidbeck), Aulis 1941. Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja. Juhani Raattamaan kristillisyydennäkemys ja suhde lestadiolaisuuden suuntamuodostukseen. Kysymys "esikoisseurakunnasta". Helsinki.

HENKILÖHAKEMISTO

A

Aaltonen, Lars Leevi 220-221
 Aapro, Adam 111-112, 395-396
 Aapro (o.s. Kasari), Helena 396
 Aapro, Kristiina 111-112, 395-396
 Aapro (o.s. Hyyryläinen), Maria 395
 Aapro, Matti 309, 336, 357, 378, 395-396
 Aapro, Otto 309, 395-396
 Aapro (o.s. Kirppu), Selma 395
 Aapro, Vilhelm 112, 309, 395-396, 423
 Aatola, Hilja 315
 Aatola, Simo 315
 Agge, Antton 115
 Agge, Katriina 115
 Agge, Paavo 155
 Agge, Ville 115
 Ahlstrand, Herman Fredrik 63, 155
 Aho, Iisakki 203, 255
 Aho, Juhani 43
 Ahokas (o.s. Matikainen), Anna 396-397
 Ahokas, Hilda 300
 Ahokas (o.s. Korhonen), Hilja 397
 Ahokas, Kustaa 300-301, 396-397
 Ahokas, Matti 300
 Ahokas, Pekka 396
 Ahokas, Selma 396
 Ahonen, Joel 223, 361
 Ahonen (o.s. Söderman), Emilia, Matilda 397
 Ahonen, Juho 230, 255, 281-282, 286, 360, 397-398, 423
 Ahonen, Kalle 285
 Ahonen, Lyyli 285
 Airaksinen 280
 Airamo, Otto 400
 Alatalo, Matti 114
 Aleksejev, Nikolai 344, 347
 Aleksejeva, Fedosija 347
 Alenius 125
 Alm, Heikki 398
 Alm (o.s. Utriainen), Riitta 398
 Alopaeus, Carl Henrik 181-182, 184
 Antoni (piispa) 50
 Anttonen 283
 Anttonen, Juho 268
 Appelgren, August 124, 399

Appelgren (o.s. Heiskanen), Maria 399
 Appelqvist, J. A. 244
 Appelqvist, Viktor 225-227, 389, 460
 Arponen, Katri 100
 Arppe, Nils Gabriel 128, 135
 Arppe, Nils Ludvig 37, 79
 Asikainen, Antti 398
 Asikainen, David 139
 Asikainen, Jooseppi 73, 291, 337, 397-398
 Asikainen, Kusti 59, 68, 204-205, 230-231, 235, 279, 398, 427
 Asikainen, Liisa 231
 Asikainen (o.s. Hartikainen), Maria 398
 Asikainen (o.s. Karlsberg), Maria 398
 Asikainen, Matti 397
 Asikainen (o.s. Piironen), Oili 397
 Asikainen, Paavo 71
 Asikainen (o.s. Mustonen), Stiina Maria 398
 Asikainen (o.s. Vatanen), Tyyne Maria 398
 Asikainen, Wille 280
 Attenjeff, Ivan 160
 Aulassalo (Gröhn), Aada Maria 398-399
 Aulassalo (Alm), Pekka 291, 398-399
 Auno, Eliel 18, 201, 219, 501
 Auno (o.s. Karlsson), Hellin 201
 Attenjeff (o.s. Jakowleff), Sofia 140, 160
 Autere, Otto 124, 275, 388, 399
 Autere (o.s. Åhlman), Lydia Matilda 399
 Auvinen (o.s. Karhu), Maria 400
 Auvinen, Matti 79, 204, 210, 213, 296, 400, 434, 472
 Auvinen, Mikko 139, 356, 365

B

Back, August 160, 209, 212, 307, 313, 348
 Barrat, Thomas 213-215, 390, 444
 Berg (os. Berg), Liisa 90, 400
 Berg, Pekka 89-90, 240, 301, 400
 Bergh, Johan Fredrik 43-44, 187
 Berglund, Axel 154
 Bergman, Anna 110-111
 Bergroth, Elis 326
 Bergström, Karl Henrik 47
 Björklund, Arthur Mauritz 174, 356-357, 382
 Björklund (o.s. Ahlstrand), Emelie 63, 82, 155, 385

Björklund, Gustaf Adolf 63, 173-175, 354, 356, 376, 382
 Björklund, Karl Gustaf 63
 Björkman, Viktor 122, 230, 274
 Björnholm, Aksel Adolf 400
 Björnholm, Emil 236, 280
 Björnholm (o.s. Keronen), Hilda 400
 Björnholm, Janne 231, 235, 280, 379-380, 400-401
 Björnholm (o.s. Vänskä), Maria Elisabet 400
 Björnhom, Sulina 236, 280
 Blomberg, Arthur Olivier 69, 71, 176
 Borg, Aron Gustaf 70
 Boxström, Bruno 343
 Bragge, Johan 401
 Bragge (o.s. Kuronen), Maria 401
 Bragge (o.s. Ojalainen), Maria 401
 Bragge, Pekka 92-93, 177, 401
 Brodd, Anna 215
 Brofeldt, Pekka 216, 411
 Brofeldt, Peter Johan Fredrik 43
 Brune, Ananias 195
 Bränström, Olaus 11
 Bäckman (o.s. Johansson), Aurora Sofia 401
 Bäckman, Johan Petter 401
 Bäckman, Johan Theodor 88, 115-116, 182, 204, 328, 388, 401
 Bäckman (o.s. Hortling), Katarina 401

C

Carpén, Frans Alfred 329
 Castrén, Hanna 214-215
 Castrén, Kaarlo 343
 Cedervaller, Karl Reinhold 47
 Collan, Johan Alexander 135
 Collan, K.Y. 77
 Colliander, Otto Immanuel 244, 323, 326, 328

D

Dahlgren, Karl Gustaf 47
 Diakonow, Venzeslaw 77, 190, 456
 Dubinskij, Yrjö 282

E

Eeva, Anni 306
 Eeva, Helena 305

Eeva, Jaakko 306
 Eeva, Katri 306
 Eeva, Paavo 306
 Eeva, Taavetti 305
 Eilola, Frank 248
 Ekroth, Aksel Edvard 46
 Ellonen (o.s. Loippo), Anna 402
 Ellonen (o.s. Pulkkinen), Anni 402
 Ellonen (o.s. Suokas), Catharina 402
 Ellonen (o.s. Riikonen), Helena 402
 Ellonen, Juho 123, 158, 256, 402
 Ellonen, Matti 123, 402
 Ellonen, Mikko 123, 258, 402
 Ellonen, Paul 402
 Eriksson (o.s. Loiri), Anna 134
 Eriksson, Juhana 134
 Erkkilä, Antti 402
 Erkkilä (o.s. Pauloff), Anisia 403
 Erkkilä (o.s. Puputti), Elisabet 402
 Erkkilä, Oskar 284, 334, 402-403
 Erkkko, J. H. 116, 118
 Ervast, A. 77
 Ervasti, Paavali 65, 74, 452
 Evesti, Herman 267

F

Fabritius, O. 82
 Fagerlund (o.s. Södergrén), Anna Lovisa 403
 Fagerlund (o.s. Harlin), Edla Emilia 403
 Fagerlund (o.s. Timonen), Jenny Adolfina 403-404
 Fagerlund, Bror Emil 145, 328, 403
 Fagerlund, Magnus Wilhelm 122, 133-34, 137, 141, 350, 403
 Fagerlund (myöh. Korvenheimo), Wilhelm Ferdinand 88, 94-95, 115, 145, 182, 186, 310, 328, 388-389, 403-404, 431, 470
 Fjeldal, Peder 255, 361
 Forsman, Fredrik 81
 Forström, Esmell 224
 Frosterus, Robert Valentin 343

G

Gestrin, Emil Theodor 48, 194
 Glaf, Josef 122
 Grape, Pehr Olof 222-223
 Grusander, Antton 315
 Gröhn (o.s. Makkonen), Maria 404

Gröhn, Martti 291, 294, 399, 404
 Gröhn, Matti 76
 Grönberg, Anton 83-84, 271
 Grönroos, Frans Fredrik 200
 Grönstrand, Helena 153
 Gulin, Artur Lorenz 131, 133
 Gummerus, Erkki 308, 314, 404-405
 Gummerus (o.s. Wennström), Siiri 405
 Gustafsson, Gustaf 224
 Gråsten, Ida 232

H

Haapalainen (o.s. Korhonen), Aino 291, 406
 Haapalainen, Heikki 58, 84, 276, 405
 Haapalainen (o.s. Martikainen), Helena 405
 Haapalainen (o.s. Puhakka), Hilma 405
 Haapalainen, Iisakki 58, 405
 Haapalainen, Matti (vanh) 405
 Haapalainen, Matti 58, 405-406
 Haapalainen, Paavo 58-59, 291, 294-295, 405-406
 Haapalainen (o.s. Ikonen), Susanna 405
 Haapalainen (o.s. Soikkeli), Vappu 405
 Haatanen, Antti 80, 88, 215, 410
 Hackzell, Matthias 128, 132
 Hagel, Israel 506
 Haikonen (o.s. Patrakka), Anna 406
 Haikonen, Johan 99, 406
 Haikonen, Juho 99, 239, 245-247, 406-407
 Haikonen, Risto 406
 Haikonen (o.s. Suutari), Walborg 406
 Haimi 286
 Hakkarainen, Antti 407
 Hakkarainen, Juho 78, 294, 311, 407
 Hakkarainen (o.s. Räsänen), Katharina 407
 Hakkarainen, Kerttu 295
 Hakkarainen (o.s. Mömmö), Wilhelmiina 407
 Halttu, Antti 19, 254
 Hanhivaara, Pietari 65, 195, 197, 199, 203-205, 222, 255
 Hannonen, Johan Alarik 188
 Hannonen, Juho 407
 Hannonen, Juho Juhonpoika 89-90, 110-111, 157, 188, 239, 244, 301, 407-408, 433
 Hannonen (o.s. Arponen), Maria 188-189

Hannonen (o.s. Toiviainen), Wendla 407
 Hannonen (o.s. Londén), Maria 90, 407
 Hannula, Pekka 337, 363
 Hanski, Anna 94
 Hanski, Matti 286
 Hanski Pekka 94
 Harilainen, Joel 114, 333
 Harilainen, Matti 114
 Harilainen, Varpu 114
 Harlin, Sofia 55, 133
 Hartikainen, Antti 73
 Hartikainen, Matti 67, 76
 Hartikainen, Outi 73
 Hassinen, Heikki 60
 Hassinen (o.s. Rätty), Iida Helena 408
 Hassinen, Juho 235-236, 380, 408
 Hassinen (o.s. Sorjonen), Tiina 408
 Havas (o.s. Kauhanen), Saimi 408
 Havas, Väinö 13-14, 19, 54, 66, 193, 199, 217, 223, 253, 263, 274-275, 371-372, 374, 380, 388, 393, 403, 408-409, 501
 Havo, Abel 138, 142
 Hedborg, Ernest 370, 372-373
 Hedberg, Fredrik Gabriel 44, 46
 Heideman, Arthur Leopold 72, 135-136, 148, 158, 182, 184-185, 201, 223, 249, 388, 397, 409-410
 Heideman, Henrik 409
 Heideman (o.s. Krank) Lempi Oihonna 135, 410
 Heideman, Paul 316, 410
 Heikel, Karl Abiel 179, 181, 185, 197, 199
 Heikel, Oskar Immanuel 159-160, 219
 Heikinheimo, Helmi 201
 Heikka, Adam 337
 Heikkilä, Markku 15
 Heimonen 284, 403
 Heino, Erik 286
 Heinonen 286, 305
 Heinonen, Anna Maria 148
 Heindrichson, Liisa 25, 206
 Heiskanen, Aatu 215-218, 268, 410-412
 Heiskanen, Adam 410
 Heiskanen (o.s. Mäkelä), Aili 413
 Heiskanen (o.s. Lyyra), Aliisa 410
 Heiskanen (o.s. Veijalainen), Anna-Maria 216, 411
 Heiskanen (o.s. Havo), Eeva 412
 Heiskanen (o.s. Ovaska), Emma 412-413

- Heiskanen (o.s. Bäckman), Hanna 413
 Heiskanen, Kalle 138, 154, 204-205, 211, 264, 335, 362, 369, 378, 392, 412, 433
 Heiskanen (o.s. Putkonen), Klara Adolfina 412
 Heiskanen, Lydia 124
 Heiskanen, Mikko 412
 Heiskanen, Uuno Mikael 264, 336, 356, 412-413
 Heiskanen, Vilppu 125
 Helén, Konstantin 94, 184, 327
 Heliste, Kalle 237, 254, 329, 359, 367
 Hellén, Frans Herman 129-130, 229, 413
 Hellén (o.s. Hulkkonen), Eva 129-130, 413
 Hellman, Alex 216, 218, 411
 Hellman, August 153
 Hellman, J. F. 326, 345-346
 Hellstén, Vilhelmiina 110
 Helminen, Kustaa 336
 Helsingius, Axel Mauritz 125, 158, 160, 209, 215, 413-414
 Helsingius, Johan Vilhelm 413
 Helsingius (o.s. Hakkarainen), Maria 414
 Helsingius (o.s. Roswall), Maria 413
 Hemming, J. 66
 Henttonen, Juho 98
 Hentula, Aabraham 267
 Herold, Hellin 312-313
 Hietanen, Aapram 114
 Hietanen, Nikolaus 414
 Hiironen, Antti 424
 Hiljanen, Robert 125
 Hilska, Ville 114
 Hiltunen (o.s. Tirkoin), Balaga 414
 Hiltunen, Johan 414
 Hiltunen, Heikki (Henrik), 59, 62, 65, 69-70, 80, 85-86, 173, 190, 205, 239-240, 254, 291, 357, 404, 414
 Hiltunen, Mikko 56, 297
 Hiltunen (o.s. Isaksson), Sofia 414
 Himanen (o.s. Pentikäinen), Eeva 414
 Himanen (o.s. Mustonen), Helena 414
 Himanen, Jooseppi 120, 314, 414-415
 Himanen (o.s. Kokko), Ulla 120, 414
 Himanen, Wilhelm 414
 Hirvonen (o.s. Kärki), Anna 417
 Hirvonen (o.s. Leppänen), Anna Walpuri 417
 Hirvonen, Antti Juho 293, 415
 Hirvonen, Antti Paavonpoika 73, 291, 293, 415
 Hirvonen (o.s. Hirvonen), Helmi Fredriikka 416
 Hirvonen (o.s. Voutilainen), Hilda Maria 415
 Hirvonen (o.s. Kilpeläinen), Ida 416
 Hirvonen (o.s. Pakarinen), Ida Maria 415
 Hirvonen, Iisakki 125, 163, 204, 268, 415-416
 Hirvonen, Jaakko 417
 Hirvonen, Juho 416
 Hirvonen, Juho Juhonpoika 235, 283, 370, 374, 380, 383, 416
 Hirvonen, Leena Stiina 69
 Hirvonen (o.s. Öberg), Maria Karolina 415
 Hirvonen, Mathilda Maria 415
 Hirvonen, PaaVo 415
 Hirvonen, Pekka (Petter) 75, 369, 416
 Hirvonen, Pentti 272, 334, 417
 Hirvonen (o.s. Ikonen), Riitta 417
 Hirvonen (o.s. Yletyinen), Tiina Maria 416
 Hoffrén, Oskar Albin 145, 147, 299, 417
 Hoffrén (o.s. Turunen), Stina Sofia 417
 Hoikka, Isak 249
 Hoikka, Mauno 303
 Hokkanen, Matti 125
 Hokkanen, Akseli 238, 344, 359, 417
 Hokkanen (o.s. Manninen) Vilhelmiina 417
 Hollo, (o.s. Kinnunen) Anna Maria 106
 Hollo (o.s. Hämäläinen), Hilma Sofia 106
 Hollo, Tuomas 106
 Holm, Anders 122, 230, 274, 282, 370
 Holmström, Gustaf Adolf 146
 Holopainen, Albin 441
 Holopainen, Helena 84, 271
 Holopainen (o.s. Partanen), Maria 271
 Holopainen, Matti 84, 271
 Holopainen, Olli 309-310
 Holopainen (Holppa), Paavo 116, 118
 Hongisto, Joonas 282, 284
 Honkanen, Maria 236
 Honkavuori (o.s. Sirniö), Anna Elvira 418
 Honkavuori (o.s. Himanka), Impi Alina 418

Honkavuori (Nyberg), Rieti 252, 312, 379, 418
 Hooli, Heikki 246, 249, 255
 Hornborg, Anders Johan 92, 128, 177-178, 180-181
 Hougberg (metsänhoitaja) 55
 Hovatoff, Katri 73
 Hovatoff, Pekka 73
 Huhtinen (o.s. Dahlström), Elin 414
 Huhtinen, Emil 418
 Huhtinen, Karl Henrik 150
 Huhtinen, Pentti Olavi 418-419
 Hujanen, Taavetti 284
 Hulkko, Felix 284
 Hulkko, Gabriel 142
 Hulkko, Kullervo 13, 242-243, 247, 499
 Hulkkonen (Hulkoin), Adam 419
 Hulkkonen (o.s. Leikkanen), Anna Maria 419
 Hulkkonen, Mikko 127-130, 138, 142, 227-228, 232, 284, 413, 419-420
 Hulkkonen, Niilo 178, 183
 Hulkkonen (o.s. Nirkko), Stina Sofia 419
 Huotari, Jaakko 438
 Huppunen 305
 Hussi, David 212, 313
 Hussi, Ville 334-335
 Huttunen, Anna 270
 Huttunen, Gabriel 139, 227
 Huttunen, Matti 270
 Hynninen, Veikko 220
 Hypén, Artur Georg 151
 Hyry, Antti 31
 Hytti, Antton 315
 Hytti, Kristian 114
 Hytti, Taavetti 114
 Hytti Wilhelm 315
 Hyttinen, Antti 67, 72, 74, 78, 177, 420, 439
 Hyttinen, Artturi 337, 383, 420
 Hyttinen (o.s. Gullsten), Gustava 420
 Hyttinen, Juho (Hirvolanvaara) 75
 Hyttinen, Juhana (Harmaasalo) 291
 Hyttinen, Paavo 291, 420-421
 Hyttinen (o.s. Pajarinen), Senja 421
 Hyvönen (o.s. Jack), Eeva 138
 Hyvönen, Paavo 138
 Häkkilä (o.s. Similä), Anna Kaisa 108
 Häkkilä, Antti 108, 232, 236, 338
 Häkkilä, Katri 368

Häkkinen, Antti 338
 Häkkinen, Asarias 139, 232
 Häkkinen (o.s. Spåre), Hilja Johanna 421
 Häkkinen, Juho 283, 421
 Hälvä, Olli 188-189, 389
 Hämäläinen 125
 Hämäläinen (o.s. Pelkonen), Anna 98, 304
 Hämäinen, Hilma 284
 Hämäläinen, Iivari 284, 377
 Hämäläinen, Juho (Leppävirta) 154
 Hämäläinen, Juho (Tohmajärvi) 81, 296
 Hämäläinen, Juho (Sortavala) 421
 Hämäläinen, Juuso 154
 Hämäläinen, Kalle Juho 336-337, 364, 377-378
 Hämäläinen (o.s. Tiitta), Maria 421
 Härkönen, Antti 422
 Härkönen, Juho 235, 280
 Härmä, Aatu 224-225, 229, 366, 413
 Höök (o.s. Iljo), Elisabet 339

I

Ihalainen, Aaro 422
 Ihalainen (o.s. Häkkinen), Agneta 422
 Ihalainen, Evert 296
 Ihalainen, Heikki 60, 204, 272, 334, 338, 422, 446, 487
 Ihalainen, Juho 422
 Ihalainen, Juho Juhonpoika 60-61, 230-232, 255, 360, 398, 422-423, 493
 Ihalainen (o.s. Penttinen), Karin 422
 Ihalainen (o.s. Kärki), Martha 422
 Ihalainen (o.s. Sutinen), Susanna 422
 Ikonen, Heikki 236, 280, 334, 380, 423
 Ikonen (o.s. Hassinen), Martta Alina 423
 Ilander 79, 423
 Ilves (o.s. Peräkasari), Maria 423
 Ilves, Tuomas 423
 Immonen (o.s. Raaska), Anna Maria
 Immonen (o.s. Turunen), Augusta Maria
 Immonen, Henrik 424
 Immonen, Kalle 424
 Illi, Maria 348
 Inkinen, Tuomas 125
 Isola, Anna 286
 Isola, Antti 286
 Isola, Vihtori 286
 Isotalo, Antti 65

J

Jaatinen 299
 Jaatinen, Juho 86, 271
 Jaatinen (o.s. Vottonen), Maikki 283
 Jaatinen, Matti 271
 Jaatinen, Tahvo 283
 Jacklin, Jacob 175, 356-357, 376
 Jakowleff (o.s. Snellman), Wilhelmiina 140, 419
 Jalkanen, J. 86
 Jalo (o.s. Kautto), Eeva Liisa 424
 Jalo, Kustaa 146, 185, 424, 483
 Jalo (o.s. Lapinoja), Maria Liisa 424
 Jantunen, Juho 303
 Jantunen, Pietari 303
 Jantunen, Tuomas 98
 Jaroslav (ruhtinas) 49
 Jauhiainen, Juho 87
 Jauhiainen, Kalle 87, 298, 300
 Jauhiainen, Vilhelmiina 298
 Jegor, Juri 206-207
 Johansson 286
 Johansson, Gustaf 27, 61, 65-66, 75, 77, 180, 184, 191-192, 323-325, 387
 Johansson, Johan 213-215
 Johnson, Abel 506
 Jokela, Kaisa 199, 203
 Jokela, Maria 199, 203
 Jokela, Pekka 372
 Jokikivi (Jurvelin), Hugo 87, 297-298, 424-425
 Jokikivi (o.s. Paakki), Ida Maria 424
 Jokinen, Taavetti (David) 212, 240, 266-267, 313, 315, 483
 Jolkkonen (os. Myllärinen), Anna 84, 271
 Jolkkonen, Olli 84, 271
 Jouhkimow (os. Jyrkinen), Martta 339
 Juhonpieti, Erkki Antti 224, 237
 Junes, Antti 364
 Junttila, Lars Leevi 367
 Junttila, Matti 220, 255, 345
 Juntumaa, Antero 425
 Juntumaa (Juntunen), Eino Henrik 311, 425
 Juntumaa (o.s. Korpikoski), Lempi Kata-riina 425
 Juntunen, Antti 425
 Juntunen, Maria 425
 Juntunen, Uuno 219

Juntunen, Väinö 248, 307
 Jurva (o.s. Pantsu), Olga 425
 Jurva, Oskari 297, 302, 425-426
 Jurvanen, Eeva 142
 Jussila, Heikki 65, 67, 74, 76-77, 132, 154, 185, 191, 199, 203-204, 208, 212, 237, 240, 252, 267, 313, 315, 343, 435, 483
 Jussila, Jaakko 19, 67, 199
 Jussila, Oskari Heikki 19, 237, 248, 257, 371, 476
 Jussila, Sofia 237
 Juvonen, Adam 292
 Juvonen, Anna 292
 Juvonen, Juho 368
 Juvonen (o.s. Surakka), Lyydia 292, 339
 Juvonen, Otto 292, 368
 Juvonen, S. 369
 Järnefelt, Klas Filip 76-77
 Järvenpää, Aleksanteri 344-345

K

Kaasalainen, Aino 305
 Kaasalainen, Antti 101, 305
 Kaasalainen, Erkki 302-305, 419
 Kaasalainen, Helmi 305
 Kaasalainen, Maria 98
 Kaasalainen, Matti 98
 Kaasalainen, Tahvo 303-305
 Kaasinen, Erkki 294
 Kaatonen, Antti 97, 99, 268, 426
 Kaatonen (o.s. Vesalainen), Maria 426
 Kaija, Simo 303
 Kaikkonen, Ville 248
 Kainulainen (o.s. Lybeck), Aleksandra 426
 Kainulainen, Paavo 289, 334, 426-427
 Kakkinen, Juhani 57
 Kakko, Ida Maria 142-143
 Kala, Eeva 114
 Kala, Matti 114
 Kallonen, Aatami 114-115, 335
 Kallonen, Alina 115
 Kallonen (o.s. Kukko), Hanna 114-115
 Kallonen, Mikko 350
 Kalpio, Juho 286
 Kalpio, Lauri 286
 Kankkonen, Beata 427
 Kankkonen, Frans 144, 156, 427
 Kankkonen (o.s. Haggren), Margareta 427

- Kankkonen, Vilhelm 427
 Kanniainen, Juho 251, 306, 359, 34
 Kansanaho, Erkki 13, 43-44, 114
 Kantoluoto, Otto 285-286
 Kares, K.R. 373
 Karhu, Eliias 81
 Karhu, Matti 117
 Karhu, Otto 115
 Karilas, Niilo 346
 Karinen, Eeli 506
 Kariniemi, Mikko 310
 Karja, Miina 207
 Karjalainen (o.s. Härkönen), Eeva Ristiina 428
 Karjalainen, Hannes 297
 Karjalainen, Hemmi 59, 279, 427
 Karjalainen, Mikko Hermann 54, 59, 65, 67, 123, 155, 205, 239, 254, 291, 422, 428, 473
 Karjalainen, Paavo 125
 Karjalainen, Pekka (Petter) 144, 311
 Karjalainen (o.s. Mettovaara), Saara Sofia 428
 Karjalainen (o.s. Toivanen), Walpuri 427
 Karlsson, Aleksandra 153
 Karonen, Tuomas 305
 Karpoff, Gavril 428
 Karpoff, Iivana (Ivan) 73, 75-77- 191, 239, 295, 339, 428-429
 Karpoff (o.s. Parviainen), Jevdokija 428
 Karpoff (o.s. Hiltunen), Kaisa 428
 Karsten, Karl Julius 79-80
 Karttunen, Heikki 73
 Karttunen, Kalle 73
 Karvanen, Aatami 125
 Karvanen, Antti 121, 123
 Karvanen, Tuomas 161-162, 347
 Karvonen, Otto 290
 Kasari, Simo 308
 Kaski, Daniel 56
 Kauhanen, Heikki 308, 441
 Kauhanen, Juho Heikki 249
 Kauppinen (os. Saastamoinen), Aina Maria 429
 Kauppinen, Gustaf 429
 Kauppinen, Pauli 264, 307, 371
 Kauppinen (o.s. Karhu), Sofia 429
 Kauppinen, Väinö 281, 429
 Kauppinen, Yrjö 310
 Kauranen (o.s. Keskisaari), Aino 429
 Kauranen (o.s. Lyijynen), Aino Hilja 429
 Kauranen (o.s. Talonpoika), Anna 429
 Kauranen, Anton 307-308, 381, 429-430
 Kauranen, Antti 429
 Kaurisjärvi, Caisa Lisa 425
 Kaurisjärvi, Johan 425
 Kautonen, Antti 286
 Kautonen, Liisa 286
 Keiho (o.s. Kajander), Aleksandra 430
 Keiho, Alfred 249, 264, 311, 335, 425, 430
 Kekki, Mikkel 144
 Kellokoski, Johan 430
 Kellokoski, Juho 430
 Kellokoski, Susanna 430
 Kempe, Ester 235
 Kempe, J. A. 357
 Kempainen, Heikki 94, 430-431
 Kempainen (o.s. Blomgren), Maria 209
 Kempainen (o.s. Hokkanen), Maria 290, 431
 Kempainen, Yrjö 158
 Kerkkänen, Leena 73
 Keränen, Niilo 31
 Keskisaari (o.s. Meuronen), Anni 307
 Keskisaari, Antti 133, 333, 363-364, 378, 381
 Keskisaari, Eljas 307
 Keskisaari, Fredrik 133
 Keskisaari, Juho 378
 Kettunen (o.s. Smolander), Akneta 431
 Kettunen, Eskil 431
 Kettunen, Juho Petter (Jussi-Pekka) 76, 273, 293, 431
 Kettunen (o.s. Poutanen), Silja Stiina 431
 Kiesi, Matti 431
 Kiesi, Nikodemus 118-120, 178, 204, 431
 Kiesi (o.s. Harju), Katrina 431
 Kiesi (o.s. Sirkiä), Ulla 431
 Kiimalehto (o.s. Kukkonen), Anna Maria 104
 Kiimalehto (Tammisalo), Emmanuel 103-104, 382
 Kiimalehto (o.s. Korhonen), Maria 104
 Kiimalehto, Mikko 10-106, 126, 128-129, 172, 232, 486
 Kiimalehto (o.s. Marttinen), Stiina 103
 Kinnunen (o.s. Hirvonen), Aino Eliisa 432
 Kinnunen (os. Parviainen), Anna 72, 339

- Kinnunen (o.s. Hentunen), Anna Stiina 432
 Kinnunen, Antti 68, 72-73, 333, 391
 Kinnunen, Heikki 205, 431-432
 Kinnunen (os. Korhonen), Hintriikka 72-73
 Kinnunen (o.s. Kangas), Kaisa Stiina 432
 Kinnunen, Kalle 73, 293
 Kinnunen, Matti 90
 Kinnunen, Pekka 138-139, 201, 204, 227, 263-264, 336, 352-353, 356-357, 362, 376-377, 380, 391, 432-433, 501
 Kinnunen, Toivo 378
 Kipinoinen, Samuel 313
 Kiprian (arkkimandriitta) 344
 Kirppu, Helena 482
 Kirppu, Taavetti 482
 Kiuru 301, 305
 Kiuru, Matti 302
 Kiuru, Paavo 124-125, 273
 Kivekäs, Lauri 499
 Kivenoja (o.s. Noponen), Ester Evelina 433
 Kivenoja (Stenius), Yrjö 219-222, 262, 373-374, 392, 433-434
 Kivioja, Vilho H. 265, 330, 364, 404
 Klemettinen 299
 Klingberg, Emil 153
 Klinberg, Johanna 153
 Knuutinen, Bernhard 246-247, 406
 Koikkalainen (o.s. Koljonen), Anna 80, 433
 Koikkalainen, Pekka 79-80, 296, 433-434
 Koistinen (o.s. Järveläinen), Alma 434
 Koistinen, Antti Juho 434
 Koistinen, Leena Maria 434
 Koistinen, Mikko 380
 Koistinen, Paavo 291, 337, 434-435
 Koivula, Leevi 337
 Kokkala, Pärtty 266, 335
 Kokko, Aino 314
 Kokko (o.s. Berg), Anna 436
 Kokko (o.s. Pitkänen), Anna Maria 436
 Kokko (o.s. Sipronen), Eeva 435
 Kokko, Elias 240, 249, 311, 435
 Kokko, Herman 314, 435-436
 Kokko, Johan 435
 Kokko, Jooseppi 301, 436
 Kokko, Juhana 436
 Kokko, Juho 96, 334
 Kokko (o.s. Härköin), Lena 435
 Kokko, Loviisa 314
 Kokko (o.s. Hinkkanen), Maria 118
 Kokko (o.s. Pelli), Maria 435
 Kokko, Markku 435
 Kokko, Paavo 118
 Kokko (o.s. Sipilä), Tyyne 435
 Kokkonen, Heikki 244
 Kokkonen, Maria 95
 Kokkonen, Pekka 95
 Kolehmainen (o.s. Laamanen), Alviina 437
 Kolehmainen (o.s. Kukkonen), Anna Kustaava 436
 Kolehmainen, Antti 225-232, 281, 360, 366, 398, 413, 423, 436-437
 Kolehmainen, Antti Juho 263, 377, 437
 Kolehmainen (o.s. Hilden), Catharina Christina 436
 Kolehmainen, E. J. 295-296
 Kolehmainen, Henrik 436
 Koli (o.s. Nikkanen), Maija Stiina 120
 Koli, P. 120
 Koli, Ville 334-335
 Koljonen (o.s. Harinen), Aina 283
 Koljonen, Alvar 283
 von Konow, Evert Brynolf 60-61
 Kontinaho (Kontti), Matti 125, 240, 315
 Kontinaho (o.s. Kuoppala), Sanna 125
 Kontkanen, Benjam 291
 Kontkanen (o.s. Vänskä), Josefiina 292
 Kontkanen, Konsta 292
 Kontkanen (o.s. Surakka), Natalia 291, 340
 Kontkanen, Pekka 291, 340
 Kontio, Felix 380
 Kontra, Heikki 230
 Konttinen, Helena 389
 Konttinen, Maria 150
 Konttori, Emilia 437
 Konttori (o.s. Känkänen), Helmi Siviä 437
 Konttori (o.s. Lahtinen), Martta
 Konttori, Martti 437-438
 Konttori, Matti 437
 Koponen (o.s. Toivari), Anna 438
 Koponen (o.s. Koskinen), Emma 438
 Koponen (o.s. Parikka), Helena 438
 Koponen, Taavi 284-285, 356

- Koponen, Tahvo 268, 438
 Kopra (o.s. Hippeläinen), Anni 435
 Kopra, Esko 303-304
 Kopra, David 438-
 Kopra (o.s. Töllinen), Helena 438
 Kopra, Pietari 124, 138, 249, 435, 438-440
 Kopsa, Simo 109
 (Kopsa)kangas, Jaakko 70
 (Kopsa)kangas, Maria 70
 (Kopsa)kangas, Kaisa Stiina 70
 Korhonen 125
 Korhonen, Andreas/ Anders 106, 172, 174, 356
 Korhonen (o.s. Martikainen), Anna 439
 Korhonen (o.s. Perkinen), Anna 439
 Korhonen (o.s. Kurki), Anna Stiina 439
 Korhonen, Aku 440
 Korhonen, Antti (vanh.) 333-334, 439
 Korhonen, Antti (nuor.) 69, 72, 77-78, 239, 289, 291-292, 333, 341-342, 436, 442
 Korhonen, Antti (pieni-Antti) 73
 Korhonen, August 267, 439
 Korhonen, Heikki (Antinpoika) 73
 Korhonen, Heikki (Hullerin Heikki) 73
 Korhonen, Henrik 439
 Korhonen, Kalle 96, 138, 14, 204, 211, 213, 259, 267-268, 439-440
 Korhonen, Olga 73
 Korhonen, P. 273
 Korhonen, Paavo 303
 Korhonen, Silina 73
 Korhonen (o.s. Tuppurainen), Sofia 440
 Korpelainen, Aili 312
 Korpelainen, Martti 312
 Korppi, Elias 147, 176, 285
 Kortelainen (o.s. Pääkkönen), Amanda 440
 Kortelainen (o.s. Tienaho), Edla 283
 Kortelainen, Heikki 283
 Kortelainen, Juho 283
 Kortelainen, Veikko 295-296, 319, 440
 Korvenheimo (Fagerlund), Veikko 403
 Koskimäki, Yrjö 161
 Koskenniemi, Lauri 17, 48, 169
 Koskinen (o.s. Höbacka), Fredrika 440
 Koskinen, Kalle 284
 Koskinen, Robert 153, 260, 440-441
 Kosola, Vihtori 370
 Kosonen, Juho 239, 250-252, 308, 311, 393, 416, 425, 435, 441-442
 Kosonen (o.s. Kauhanen), Maria Lovisa 441
 Kraft, Tuomas 56
 Krank, Frans Petter 408
 Krekula, Antti 248
 Kuikka (o.s. Piironen), Anna 339, 442
 Kuikka, Pekka 290, 294, 339, 442
 Kuittinen (os. Nordman), Katarina Margareta 54
 Kuittinen, Olli 54
 Kuittinen, Tuomas 54-55, 155, 333, 376, 391, 398
 Kukko, Anna 101, 442
 Kukko, Anna-Maria 305
 Kukko, Antti 101, 303-305, 333, 336
 Kukko, Johan 101, 442
 Kukko, Juho 303-304, 442-443
 Kukko, Katri 101, 305
 Kukko (o.s. Pärssinen), Maria 442
 Kukko, Martti 303, 305
 Kukko, Matti 115
 Kukko (o.s. Klementjeff), Palakia 101, 269-270
 Kukko, Simo 101, 269-270
 Kulonen, Anshelm 224
 Kulonen, Maria 224
 Kulpakko, Toivo 197, 199
 Kulta, Fredrik 125, 161
 Kultala, Heikki 118, 121, 123, 158, 163, 199-200, 204, 206, 209, 211, 213, 443, 446, 499
 Kultala, Henrik 443
 Kultala, Kaisa Liisa 443
 Kultala (o.s. Markman), Maria Lovisa 443
 Kumpulainen, Aleksanteri 140, 154, 175, 204, 202, 205, 210-211, 213-214, 228, 352-353, 356, 443-444
 Kumpulainen (o.s. Lindell), Amanda 440
 Kumpulainen (o.s. Varis), Ida 440
 Kumpulainen, Robert 158
 Kuokkanen 286
 Kuokkanen, Edvard 382
 Kuokkanen (o.s. Mononen), Ida 295
 Kuokkanen, Robert 284, 381-382
 Kuokkanen, Toivo 281, 295, 308, 369
 Kuoksu, Isak 225, 228, 496
 Kuosmanen, Herman Salomon 62

- Kupsus, Simo 232
 Kurikkala (o.s. Hukka), Eva 444
 Kurikkala (o.s. Torvi), Kreetta Liisa 444
 Kurikkala, Samuli 113, 117, 156, 444
 Kurikkala, Susanna Fredrika 444
 Kurikkala, Tapani 113-114, 156, 117, 444
 Kurki, Elina 116
 Kurki, Valdemar 409
 Kuronen, Albin 133, 228, 239, 264, 444-445
 Kuronen (o.s. Matkala), Loviisa 444-445
 Kuronen, Paavo 285
 Kuronen, Vilppo 98
 Kutilainen (o.s. Telkkä), Anna 130
 Kutilainen (Hongisto), Antti 130
 Kuula, Matti 89, 110-111, 129, 137, 156, 224-225, 237, 333
 Kuula, Toivo 30
 Kyander, Ernest Gustaf 43
 Kyllönen, Matti 243, 362, 367
 Kynnäräinen, Paavo 314
 Kytö, Adam 264, 268, 445
 Kytö (o.s. Paldanius), Maria Sofia 445
 Kähkönen, Juho 73
 Kärki (o.s. Eskelinen), Anna 447
 Kärki (o.s. Pehkonen), Anna 446-447
 Kärki (o.s. Ryhänen), Anna 446
 Kärki (o.s. Sutinen), Anna Kaisa 447
 Kärki, Anton 264, 268, 445
 Kärki, Antti 272, 338, 445-446
 Kärki (o.s. Matilainen), Hanna 446
 Kärki, Heikki 446-447
 Kärki (o.s. Ronkainen), Ida Maria 446
 Kärki (o.s. Turunen), Ida Maria 447
 Kärki (o.s. Nupponen), Iida 446
 Kärki, Iisakki 296, 445-447
 Kärki, Jaakko 280, 445-447
 Kärki (o.s. Lappalainen), Kaisa 445-446
 Kärki, Matti 236, 280, 338, 380, 446-447
 Kärki (o.s. Hassinen), Saimi 446
 Kärki (o.s. Takkinen), Severiina 445
 Kärki, Simo 445-446
 Kärki, Väinö 446
 Kärkkäinen 287
 Käyhkö (o.s. Nieminen), Hilja 447
 Käyhkö (o.s. Silventoinen), Maria Lovisa 447-448
 Käyhkö, Pekka 447-448
 Könönen (o.s. Puustinen), Maria 108
 Könönen, Tahvo 81, 108
- L**
 Laakko, Adam 141, 204, 448
 Laakko, Oiva 141
 Laakkonen, Antti 296-297
 Laakkonen, Heikki 235, 280, 357
 Laamanen, Niilo Johannes 62, 65
 Laapio (o.s. Oikonen), Eeva 134
 Laasonen, Pentti 12
 Laestadius, Lars Levi 26, 29, 194
 Lahikainen, Asarias 284
 Lahtinen 125
 Lahtinen, Antti 228
 Lahtinen, Heikki 284, 403
 Laihin, Juhani 161, 345, 348-350
 Laitinen 196
 Laitinen, Aatu 28, 60-61, 83, 179-181, 185, 192, 306, 324
 Laitinen, Eliel 219
 Laitinen (o.s. Mutka), Regina 250-251, 314
 Lankinen (o.s. Parkkali), Alina 270
 Lankinen, Antti 270
 Lankinen, Juho 270
 Lapinsara, Aaro 287
 Lappalainen, Juho 139
 Lappalainen, Kusti 367
 Lappalainen, P. 230
 Lappalainen, Pekka 372
 Lappalainen, Pekka Fredrik 213, 240, 316, 417, 454
 Lappalainen, Mikko 74
 Lasaroff, Emil 291, 341
 Lasaroff, Josefina 75
 Lasaroff, Vasili 75, 191
 Lauri (o.s. Rahtu), Anna 448
 Lauri (os. Montell), Emma 448
 Lauri, Heikki 448
 Lauri, Kaarle, Albert 329, 448
 Laurila, Juho 137
 Lavonius, A. 343
 Lehtonen (o.s. Hupponen), Katri 449
 Lehtonen, Tuomas 122, 449
 Leino, Antti 307, 378
 Leino, Hanna 307
 Leminen, Erkki 189
 Lemmetyinen, Eljas 347
 Lempinen, Anni 123
 Leppiniemi, Ida 104
 Leppiniemi (o.s. Heikkilä), Ida Maria 104

- Leppiniemi, Jooseppi 104, 108, 265
 Leppiniemi, Kalle 108, 111
 Leppiniemi (o.s. Leskinen), Maria 108, 111
 Leppiniemi (o.s. Räsänen), Maria 108, 111
 Leskinen (o.s. Niiranen), Ida 449
 Leskinen, Juho 296-297, 299-300, 403, 449
 Leskinen (o.s. Laasonen), Vilhelmiina 449
 Lesonen, Nasti 299
 Levänen 286
 Liljestrand, Erik Johan 47, 115, 178, 181, 187, 388
 Lind, Ida 285
 Lind, Kustaa 285, 378
 Lind(e)berg, Gustaf 106, 382, 447
 Lind(e)berg (o.s. Markman), Vilhelmina 447
 Lindgren, Kaarlo 270
 Lindström, Aukusti 42
 Lindström, Kaarle Teodor 118, 124, 130, 158, 160, 163, 200, 206, 208-211, 215, 386, 440, 449-450
 Lindström, Juho Oskari 150
 Linna, Matti 300
 Lintunen, Antti 85
 Lintunen, Eeva 85
 Liukkonen, Herman 489
 Liusvaara, Yrjö 18
 Lohi, Kalle Aukusti 313, 330, 363-364, 371
 Loimo, Nikolai 342
 Loiri, Eljas 134
 Loiri (o.s. Meuronen), Valpuri 134
 Lokka, Timoteus 143
 Loponen, Henrik 450
 Loponen (os. Korpelainen), Maria 450
 Loponen, Taavetti 268, 450
 Loringhöven, Freytag 343
 Loukonen, Herman 117
 Loukonen, Katriina 117
 Lounasheimo, Kustavi 19, 219, 250-251, 257, 263-264, 274, 308, 312, 335, 388, 393, 409, 416, 435, 441-442, 450-451, 489, 494
 Lounasheimo (o.s. Merikallio), Thyra 450
 Lukkarinen, Pekka Juho 56
 Lundberg, Janne 143
 Luostarinen, Taavetti 367
 Luukka, Maria 114-115
 Luukkonen, Heikki 305
 Luukkonen, Ida 69
 Luukkonen, Miina 69
 Luukkonen, Tuomas 305
 Lybeck, Edvard Wilhelm 47
 Lyijynen, Eva 307
 Lyijynen, Elias 133, 307, 357
 Lyijynen, Jooseppi 363
 Lyra, A. W. 181
 Långsjö, Antti 139, 232
 Lötjönen, Ida 299
 Lötjönen, Olli 310
- M**
- Maapalo, Emil 370
 Madetoja, Leevi 30
 Majander, Salomon 47, 143
 Majlander (o.s. Seppänen), Laina Kerttu 451
 Majlander (o.s. Vanne), Maija Liisa 451
 Majlander, Olavi 260, 264, 451-452
 Makara, Simo 348
 Malin (o.s. Kettunen), Hilda Maria 108
 Malin, Robert 108
 Malin (o.s. Hurri), Vilhelmiina 108
 Malmivaara, Vilhelmi 187
 Mannerheimo, Emil 379, 452
 Mannerheimo, Juho 452
 Mannerheimo, Kustaava 452
 Mannerheimo (o.s. Kajander), Matilda 452
 Mannermaa, J. A. 346
 Mantila, Juho 137, 157
 Marila, Aatami 99, 268, 452
 Marila (o.s. Pekki), Helena 452
 Marila, Johan 452
 Marila (o.s. Poskiparta), Maria 452
 Marin, August 249
 Marin, Pekka 161, 307, 345, 348
 Markkanen, Vilhelmi 67, 123, 154-155, 204, 228, 237, 473
 Markuksela 290
 Martikainen (o.s. Jäppinen), Maria 452
 Martikainen, Wilho 268, 452-453
 Martin, Johan 47
 Martinmäki, Heikki 506
 Marttala (o.s. Reinikainen), Agnetta 453
 Marttala, Aapo 110, 130, 202, 227-228, 255, 282, 366, 453
 Marttiini, Janne 440
 Marttila, Juho 315

- Marttinen, Olli 307
Marttinen, Tauno 30
Matikainen (o.s. Djerff), Amalia 455
Matikainen (os. Kuikka), Anna 90, 300
Matikainen (o.s. Tiainen), Anna Kathrin 453
Matikainen, Antti 88-90, 300
Matikainen (os. Kinnunen), Helena 89, 453-454
Matikainen (o.s. Kainulainen), Helena Kristina 453
Matikainen, Helmi 300
Matikainen, Kusti 300
Matikainen, Maija 89, 298, 319
Matikainen, Matti 89-90, 240, 453-454
Matikainen, Miina 305
Matikainen, Pauli 31
Matikainen, Väinö 252, 309
Matilainen (o.s. Korenius), Maria Matilda 454
Matilainen, Onni 300
Matilainen, Vilhelm (Ville) 92, 238-240, 246, 299, 454
Matoniemi, Olli 360
Mattila, Juho J. 246, 306
Maunu, J. A. 326, 398
Mehtälä, Kustaa 131-133
Mellanen (o.s. Kotro), Helena 120
Mellanen, Herman 120, 314
Mellanen (o.s. Kokko), Karoliina 120
Mellanen (o.s. Sipronen), Maria 120
Mellanen, Salomon 120, 314
Melto, Erkki 41
Menschikoff 343
Merikallio, Arvi 219-221
Mertanen, Elisabet 292
Mertanen, Juho 292
Meuronen (o.s. Mononen), Agneetta 130
Meuronen, Antti 308
Meuronen, Elias 133
Meuronen, Filip 131-132
Meuronen, Juhana 133, 377
Meuronen, Johannes 132
Meuronen, Matti 284, 337, 381
Mielonen, Iisakki 280, 454
Mielonen (o.s. Honkanen), Martta 454
Miettinen 286
Miettinen, A. 294
Miettinen, Erik 151
Miettinen, Erkki 151-153, 204, 227, 260, 454-455
Miettinen (o.s. Pitkänen), Katariina 151, 153, 455
Miettinen, Martti E. 14, 18, 219-221, 273, 451
Miettinen, Olli 204, 255
Miettunen, Jaakko 219-220
Miettunen, Martti 301
Mihailov, Mikael 342
Mikkola, Juho 118, 159, 123. 124, 130, 163, 199-201, 203, 205-206, 209, 255, 260, 267-268, 349-350, 386, 439, 455
Mikkola (o.s. Karvala), Liisa 439, 455
Mikonsaari, Juho 365
Mikonsaari, Mikko 365
Milén, Niklas 213, 229
Mononen (o.s. Kajander), Amanda Charlotta 335
Mononen, Elias 139
Mononen, Heikki 72
Mononen, Iivari 143
Mononen, Juho 337
Mononen, Kustaava 286
Mononen (o.s. Asikainen), Loviisa 68, 71-72
Mononen, Mikko 335, 377
Mujunen, Elna 300
Mujunen, Yrjö 300
Muli 305
Muli, Matti 101
Muratta, Joosef 41
Murto, Taavi Gabriel 141
Mustakallio, Hannu 343
Mustakallio, Jooseppi 279
Mustonen, Antti (Liperi) 73
Mustonen, Antti (Kontiolahti) 279, 455-456
Mustonen, Heikki 455
Mustonen, J. 294
Mustonen, Leena 73
Mustonen (o.s. Nevalainen), Tiina Liisa 455
Mustonen (o.s. Huovinen), Tilda 456
Mutanen (o.s. Hartikainen), Anna Jakovleva 72, 456-457
Mutanen (o.s. Naumanen), Anna Jyrintytär 456
Mutanen (o.s. Naumanen), Anna 457

Mutanen (o.s. Jäppinen), Eeva Kristiina 457
 Mutanen, Gunnar 457
 Mutanen, Iivana (Ivan) 72-74, 76-77, 190, 192, 239, 291, 339, 456-457
 Mutanen, Ivan Vasiljev 72, 456-457
 Mutanen, J. 268
 Mutanen (o.s. Leppänen), Kaisa Stiina 457
 Mutanen (o.s. Petrov), Maria 457
 Mutanen, Matti (Matfej) 72, 190, 239, 457
 Mutanen, Olli (Aleksej) 72
 Mutanen, Simo 70
 Mutka 312
 Muukkonen, Juhana 129, 333, 457
 Muukkonen, Juho 457
 Muukkonen (o.s. Hämäläinen), Karoliina 458
 Muukkonen (o.s. Kyhäräinen), Lena Stina 129, 457
 Muukkonen (o.s. Saharinen), Maria 457
 Muukkonen, Pekka 90, 239-240, 245, 247, 297-298, 300, 457-458
 Muukkonen (o.s. Juvonen), Sanna Josefina 458
 Muurinen, Salomon 334-335
 Muurinen, Yrjö 486
 Myllärinen (o.s. Jolkkonen), Anni 271
 Myllärinen, Juho 271
 Myllärinen (os. Tuunanen), Maria 83-84, 271
 Myllärinen, Pekka 271
 Mähönen, Samppa 55
 Mäkelä, Taavetti 337
 Mäkinen (o.s. Rantanen), Aleksandra 202, 211, 444, 458
 Mäkinen, Mikko 211, 13, 311, 458
 Mänty, Elisabet 302
 Mänty, Matti 93, 302
 Mänty, Saara Kreetta 93
 Mäntylä, Kauko 12, 74, 81, 190-191
 Mättö, Akneta 459
 Mättö, Antti 459
 Mättö, Antti Antinpoika 239-240, 459
 Mättö (o.s. Haikara), Maria 459
 Mättö (o.s. Kirppu), Maria 459
 Määttälä, Evert 248
 Määttänen, Aino 337
 Mönkkönen, Tahvo 338

N

Nasura, Tilda 286
 Natunen, Alma Sofia 153
 Naukkarinen, Anton 309
 Naukkarinen, Esteri 310
 Naukkarinen (o.s. Silvennoinen), Henriikka 459
 Naukkarinen (o.s. Nevalainen), Klaara 302, 459
 Naukkarinen, Oskari 300, 302-303, 459-460
 Naukkarinen, Pekka 459
 Naumanen, Juho 292, 340
 Naumanen, Martta 292
 Naumanen, Alex 231, 235, 340
 Nenonen (o.s. Michelsson), Agneta Vilhelmina 460
 Nenonen, Juho 81, 213, 289, 291, 319, 460
 Nesselrode 343
 Nevalainen, Eemil 292
 Niemelä, Pauli 15
 Niemeläinen (o.s. Honkanen), Aino 460
 Niemeläinen (o.s. Sinkkonen), Anna 460
 Niemeläinen, August 460
 Niemeläinen, Bernhard 280, 460-461
 Niemeläinen (o.s. Schroderus), Hilja 460
 Niemi (o.s. Wainikka), Anna 133
 Niemi, Enok 259, 461
 Niemi, Juhana 133
 Nieminen, Ville 370
 Niininen, Eero 93
 Niininen, Vilhelmiina 93
 Niku, Isak 225, 228, 496
 Nikulas, Hermann 224
 Nikulassi, Marja Liisa 97
 Nirkko-Leskelä, Tyyne 143
 Niskanen, Antti 109, 227
 Niskanen, F. J. 259, 461
 Nordlund, Johan 467
 Nordlund (.s. Happaniemi), Katariina 467
 Nordström, Otto 112
 Nordström 135
 Nousiainen, Anders 461
 Nousiainen (o.s. Tikka), Anna 461
 Nousiainen (o.s. Raaska), Amanda 461
 Nousiainen (o.s. Uosukainen), Catharina 461
 Nousiainen, Yrjö 283, 461-462
 Nousiainen, Helena 259

Nummi (o.s. Mahlberg), Ida 463
 Nummi (o.s. Myttelin), Kustava 462
 Nummi, Lassi 31, 463
 Nummi, Optatus 157, 261, 462
 Nummi, Yrjö 219, 380-381, 462-463
 Nurmesniemi, Eero 364
 Nurro, Antti 112
 Nurro, Kaisa 112
 Nuutinen, Heikki 231, 235, 279, 461
 Nuutinen (o.s. Kukkonen), Iida 463
 Nuutinen (o.s. Kurinen), Kaisa 463
 Nuutinen, Pauli 463
 Nuutinen, Pekka 279, 463
 Nuutinen, Reino 463
 Nykänen, Aapeli 294
 Nykänen, Pekka 84, 271
 Nylund (os. Koikkalainen), Hilma
 Nyström, Johan Alexander 160
 Närhi, Antti 112
 Närhi, Helena 112
 Näriäinen 305
 Näveri, Mikko 146

O

Oikkonen (o.s. Inna), Helena 134
 Oikkonen, Juho 126, 134, 307, 365, 377
 Oikkonen, Liisa 134, 365
 Oikkonen, Tuomas 134
 Oinas, Heikki 123
 Ojanperä, Jaakko 201-219, 501
 Oksman (os. Räsänen), Ida Serafiina 77
 Oksman, Kasper 77
 Olli, Katri 208
 Olsoni, Emerik 91
 Onnela, Heikki 336
 Orpana, Anna 269
 Orpana, Jaakko 269
 Outakoski, Nilla 30
 Ovaska, Juho 147
 Ovaska (o.s. Pyöreä), Maria 147
 Ovaska (o.s. Venäläinen), Vilhelmiina 147
 Ovaskainen, Antti 264, 335, 383, 463-464
 Ovaskainen (o.s. Merikallio), Eeva Maria 463
 Ovaskainen (o.s. Räsänen), Matilda 464

P

Paakki, Adolf 378
 Paakki, Herman 120, 314

Paakki (o.s. Nikkanen), Maija Stiina 120
 Paananen, Emilia 464
 Paananen, Matti 268, 356, 464, 489
 Paavilainen, Kalle 139, 163, 226-227, 232, 464
 Paavilainen (o.s. Purhonen), Malviina 464
 Pajari, Heikki 157, 213
 Pajari (o.s. Tång), Maria 157, 213
 Pajarinen, Ida 73
 Pajarinen, Kusti 73
 Pakkanen, Ivo (Ivan) 75
 Pakkanen, Sesilia 268
 Pakkanen, Tobias 268
 Paksuniemi, Fredrik 65, 195, 197, 203
 Paksuniemi, Johannes 211
 Palmroth, Gustaf 183
 Papunen, Jooseppi 258, 465
 Parkkali (o.s. Hannukainen), Anna Maria 270
 Parkkali, Juho (Kuoksjärvi) 270
 Parkkali, Juho (Haukilampi) 270
 Parkkali, Wilhelm 92, 177
 Paronen 287
 Parviainen 287
 Parviainen, Aleksander 465
 Parviainen (o.s. Kempainen), Alma 209
 Parviainen, Iivana (Ivan) 75, 465
 Parviainen (o.s. Mutanen), Jekaterina 465
 Parviainen, Kusti 295, 339, 465
 Parviainen (o.s. Kärkkäinen), Maria 465
 Parviainen, Vilho 47, 465
 Passoja (o.s. Kala), Eeva 114
 Passoja, Matti 114, 156, 315, 333, 357, 381
 Patrakka, Alma 306
 Patrakka (o.s. Junkkari), Mari 98, 306
 Patrakka, Pekka 98, 303, 306
 Patrakka, Tuomas 306
 Paukku, Matti 333
 Paukkunen 301
 Paukkunen, Anni 93
 Paukkunen, Yrjö 93
 Peippo (o.s. Jogi), Anna 467
 Peippo (o.s. Vanhanen), Anna 466
 Peippo (o.s. Toivonen), Ester 466
 Peippo, Herman 466
 Peippo (o.s. Tikander), Helmi 466
 Peippo (o.s. Leinonen), Hilma 467
 Peippo, Joonas 116-117, 314, 378, 466, 486
 Peippo, Jooseppi 119, 204, 267, 466

- Peippo, Juho 267, 466-467
 Pekkonen, Ville 285
 Pelkonen, Aatami 97-98, 100, 304, 415
 Pelkonen (o.s. Ojalainen), Anna 97, 100, 304
 Pelkonen, Heikki (Räisälä) 97
 Pelkonen, Heikki (Käkisalmi) 304
 Pelkonen (o.s. Vellinki), Helena 98
 Pelkonen, Juho 97
 Pelkonen (o.s. Kaija), Katri 97
 Pelkonen (o.s. Kykkänen), Katri 97
 Pelkonen, Matti 97-98, 304-305
 Pelkonen, Michael Adolf 46
 Pelkonen, Pentti 75, 175
 Pelkonen, Riitta 305
 Pelkonen, Selma 305
 Pelkonen, Taavetti 303, 305
 Pelli (o.s. Oikkonen), Maria 134
 Pellikka (o.s. Kiiveri), Anna 245, 467
 Pellikka, Antti 150, 152, 467
 Pellikka, Eeva Liisa 467
 Pellikka, Esko Eskonpoika 65, 85-86, 91-92, 94, 238, 240, 243-245, 299, 388, 406, 467-468
 Pellikka, Esko Laurinpoika 91, 467
 Pellikka (o.s. Kotkamaa), Maria 467
 Pellikka, Martti 153
 Pellikka (o.s. Savolainen), Otteliaana 467
 Pellikka, Reino 245
 Peltoharju (Peltokorpi), Johan 103, 106, 172
 Peltomaa (o.s. Kuisma), Anna Liisa 468
 Peltomaa, Frans 156, 228, 231, 281-282, 468, 496
 Peltomaa, Maria 468
 Peltonen, Kusti 292
 Peltonen, Loviisa 292
 Pentikäinen, Aabraham 114, 117, 202, 266, 379, 468
 Pentikäinen, Israel 117, 468
 Pentikäinen, Malakias 435
 Pentikäinen (o.s. Mättö), Sofia 468
 Pentti, Juhana 306
 Penttinen, Anna-Mari 303
 Penttinen, Filip 265
 Penttinen, Liina 286
 Penttinen, Matti 303
 Penttinen, Mirja 64
 Perenius, Henrik 125
 Peräkasari, Eeva 468
 Peräkasari, Matti 468
 Peräkasari, Vilhelm 112, 240, 468-469
 Perälä, Isak 290
 Pesu (o.s. Lemmetyinen), Ida 86
 Petsalo, Wladimir 342
 Peura, Einari 219-222
 Pietarinen, Anna 292
 Pietarinen, Arvi 292
 Pietilä (o.s. Kurikka), Anni Katariina 469
 Pietilä, Antti J. 248
 Pietilä, Eino 291, 374, 469
 Pietilä (o.s. Ketonen), Hilja Marja 469
 Pietilä, Juho 469
 Pietilä (o.s. Soini), Liisa 469
 Piipponen, Henrik 58
 Piironen, Einar 295
 Piironen, Eino 295
 Piironen, Elli 295
 Piironen, Erkki 191, 341
 Piironen, Helena 295
 Piironen, Kalle 295
 Piironen, Mikko 449
 Piironen Tyyne 295
 Piironen, Tuomas 55
 Piironen (o.s. Kilpeläinen), Anna Lyydia 469
 Piironen, Antti 73, 291, 469
 Piironen, Juhana 113, 115
 Piironen (o.s. Jolkkonen), Maria 469-470
 Piironen, Mikko 291, 469-470
 Piironen, Uuno 300
 Piispanen, David 173, 272, 357, 376, 379
 Piispanen, Lauri 434
 Pirttinen, Juho 158, 204
 Pitkä, Heikki 310
 Pitkänen (o.s. Jaakkola), Aino 308, 471
 Pitkänen (o.s. Korhonen), Anna 470
 Pitkänen (o.s. Kupiainen), Anna Maria 470
 Pitkänen, Anders 470
 Pitkänen, Antti 88, 383, 470
 Pitkänen, August 471
 Pitkänen (o.s. Riikonen), Eeva 470
 Pitkänen (o.s. Karvinen), Ida 471
 Pitkänen (o.s. Lindström), Maria 470
 Pitkänen, Matti 470
 Pitkänen, Otto 249, 303-304, 470
 Pitkänen, Vilhelm 470

- Pitkänen, Väinö 308-310, 471
 Pohjanlehto (Nordlund), Heikki 304-305, 471-472
 Pohjanlehto (o.s. Vessman), Kaisa 471
 Pohjolainen, August 96, 204, 211, 213, 268, 379, 472
 Pohjolainen (o.s. Kaskinen), Hanna 472
 Pohjolainen, Kalle 265
 Pouta (o.s. Tiainen), Helena 472
 Pouta, Juho 240, 298, 472-473
 Pouta (o.s. Hannonen), Katriina 472
 Pouta, Olof 472
 Poutanen, Paavo 270
 Polko, Matti 124-125
 Puhakka, Jaakko 338
 Pulkkinen, Aleks 220, 347
 Pulkkinen, Antti 120, 122-123, 168, 204, 258, 334, 336, 378, 391, 402, 473
 Pulkkinen, Arvid 280, 473-474
 Pulkkinen (o.s. Helman), Elli 473
 Pulkkinen, Renne 346
 Pulkkinen (o.s. Himanen), Sofia 473
 Pulli, Aatami 115
 Pulli, Juhana 114
 Pulli, Ville 114
 Puranen 305
 Purnu, Joonas 223-225
 Pusa, Pekka 303
 Pussinen, Miina 286, 437
 Pussinen, Samuli 286
 Puurtinen, Juho 270
 Puuska, Oskari 286
 Puustinen, Iisakki 62
 Pylkkö, David 142
 Pylkkö, Vilho 365-366, 392
 Pyörre, Juho 198-200, 255, 345, 361, 439, 497
 Pärnänen, Anselm 327
 Pärnänen, G. W. 173
 Pärssinen, Pekka 302
 Pääkkölä, Mikko 249
 Pääskyvuori (o.s. Siidoroff), Maria 342
 Pääskyvuori (Pentsoff), Vilho 342
 Pölönen, Antti 474
 Pölönen, Antti Antinpoika 60, 272, 334, 474
 Pölönen, Maria 474
 Pönni, Katri 114
 Pörsti, Juhani 13
 Pöyhönen, Alina 117
 Pöyhönen, Juho 64-65, 176
- R**
 Raasakka, Viljo 125
 Raattamaa, Juhani 194, 222, 224, 237, 443
 Raittila, Aino Mirjami 290
 Raittila, Anna Maija 30-31, 290
 Raittila, Kaisa 290, 495
 Raittila, Liisa 290
 Raittila, Pekka 12, 14, 17, 20-21, 64, 67, 183, 207, 290, 497
 Raittila, Pentti 290
 Raittila, Pälvi 290
 Raittila, Tapani 290
 Raittila, Viljo 290, 495
 Raivo, Petri J. 127
 Rakkola, Jaakko 114
 Rakkola, Katriina 114
 Rakkola, Kristiina 115
 Rakkola, Mikko 115
 Rakkolainen, Elsa 305
 Raninen, Jaakko 269, 336
 Ranki, Nikodemus 314
 Rantala, Antti 217, 255
 Rantala, Mikkeli Paulus 20, 54, 228, 237, 255
 Rantanen, Erland 207-208
 Rantanen, Matti 215
 Rapp, Niilo 53
 Rasi, H. 357
 Rasi, Matti 67, 196, 199
 Rasimus (o.s. Saksi), Anna 120
 Rasimus, Antti 120, 314, 335
 Rasimus, Salomon 120
 Ratilainen, Iivo 2 91
 Ratilainen, Martta 291, 340
 Ratilainen, Santra 291
 Ratilainen, Simo 291, 340, 380
 Rauhala, Niilo 30-31
 Raunila (Varis), August 286, 437, 474
 Raunila, Elis 474
 Raunila (o.s. Poikolainen), Iida 474
 Raunila, Väinö 286
 Raunio, Antti 219, 462
 Raunio, Eino 219, 462
 Rautanen, Esaias 125, 490
 Rautanen, Maria 125, 490
 Rautiainen (o.s. Pylkkönen), Anna 475

- Rautiainen (o.s. Tuure), Anna Loviisa 476
 Rautiainen, Berndt 475
 Rautiainen, Herman 284
 Rautiainen, David 140, 154, 160, 199, 209, 211, 226-227, 475
 Rautiainen (o.s. Kiimalehto), Johanna 475-476
 Rautiainen, Juho 81, 250, 475
 Rautiainen, Kalle 203-204, 228, 475-476
 Rautiainen (o.s. Pasanen), Riikka 475
 Rautiainen (o.s. Wahlman), Saara 475
 Rautiainen, Väinö 211, 476
 Rautiainen (os. Koljonen), Maria 86
 Rautio, Juhani 237
 Rautio, Matti 281
 Reinikainen, Erkki 23
 Reitti, Aleksanteri 114
 Reitti (o.s. Ruottu), Valpuri 114
 Relander, Georg William 126, 179
 Renqvist, Henrik 43-46, 67
 Repo, Heikki 332
 Reponen, Eeva 285, 336-337, 377
 Riekkinen, P. Fr. 260, 476
 Riikonen, Anna (Kontiolahti) 296
 Riikonen, Anna (Terijoki) 268
 Riikonen, Juhani 41-42
 Riikonen, Matti (Kontiolahti) 296
 Riikonen, Matti (Värtsilä) 79, 210, 476
 Ringvall, Johan 137, 156-157, 232
 Rintala, Paavo 31
 Rissanen 305
 Rissanen (os. Kuosmanen), Anna Maria 477
 Rissanen, Gabriel 476
 Rissanen, Paavo 56, 154, 476-477
 Ristolainen 301
 Ristolainen, Kalle (vanh), 92, 301
 Ristolainen, Kalle 303
 Rivinoja, Matti 56, 65
 Roivas (os. Tapionlinna), Aino Adolfina 477
 Roivas (o.s. Juntunen), Anna 477
 Roivas (os. Pyyhtiä), Martta 477
 Roivas, Pietari 477
 Roivas, Toivo 263, 266, 477
 Rokka, Mari 117
 Romppanen, Antti 59, 236, 338
 Rontu, Matti 41
 Ropponen (o.s. Pietarinen), Eeva 477
 Ropponen (o.s. Tapanainen), Elisabeth 477
 Ropponen, Emanuel 291, 477-478
 Ropponen (o.s. Myllynen), Maria 47
 Ropponen, Matti 477
 Roschier, Armas 409
 Roschier, Herman 120
 Rosenius, C.O. 48
 Rosilainen, Helmi 75
 Rouhiainen, Juho 438
 Routa, Nikolai 340-341
 Rouvinen, Eino 175, 298, 336, 478
 Rouvinen (o.s. Sahlman), Ida 478
 Rouvinen (o.s. Sorsa), Iita 478
 Rouvinen, Kristiina 349
 Rouvinen, Pekka 478
 Rouvinen (o.s. Pesonen), Saimi 478
 Rova, Isak 246
 Ruotsalainen, Paavo 43, 55
 Rummukainen 465
 Rummukainen, Jalmari 69
 Rumpunen, Maria 118
 Runeberg, Johan Ludvig 20
 Runtti, Juuso 331
 Ruokanen, Tapani 23
 Ruotsalainen, Antti 303
 Ruotsalainen, Varpu 303
 Ruponen (o.s. Taponen), Anna 479
 Ruponen, Antti 478-479
 Ruponen, Antti Antinpoika 310, 478-479
 Ruponen, Antti (1918-1955) 145
 Ruponen (o.s. Kellberg), Fredrika 283, 479
 Ruponen (o.s. Ruponen), Maria 310, 479
 Ruponen, Matti 240, 283, 478-479
 Ruponen, Matti Matinpoika 479
 Rusama, Timo 425
 Rustholkarhu (o.s. Jukkara), Anna 479
 Rustholkarhu, Elias 479
 Rustholkarhu (o.s. Hiltunen), Helmi 480
 Rustholkarhu (o.s. Vitikainen), Ida 480
 Rustholkarhu, Joonas Eliaksenpoika 229, 284, 374, 479-480
 Rusthollkarhu, Aatami 143, 285
 Rusthollkarhu, Anna 142, 479
 Rusthollkarhu, David 141-142
 Rusthollkarhu (o.s. Riihelä), Hilma 480
 Rusthollkarhu, Joonas 480
 Rusthollkarhu, Joonas Joonaksenpoika 229, 480

Rusthollkarhu (o.s. Lustig), Vilhelmiina
143, 285
Ruuska, Martta 303
Ruuska, Tuomas 303
Ryselín, John 130, 138, 204-205, 238, 249,
345, 359, 480-481
Ryselín (o.s. Hortling), Olga 249, 480
Ryynänen (o.s. Rätý), Anna 481
Ryynänen (o.s. Kukkonen), Helena 481
Ryynänen, Matti 56-57, 204, 481
Råbergh, Herman 120, 177, 182-184
Rännäli, L. 349
Rännäri, Johan 102-104, 106, 108, 135, 141
Räsänen, Antti 67-68, 104-105, 109-11,
130-133, 137-138, 146, 151-152, 154, 202,
211, 227, 260-262, 459, 481
Räsänen, Henriikka 293
Räsänen (o.s. Patrakka), Maria 98, 305
Räsänen, Olli 98, 305
Räsänen, Paavo 293
Räsänen, Pekka 75
Räsänen (os. Asikainen), Valpuri 481
Rätý, J(uho) 86, 88, 299
Rönkä, Ida 201
Rönnqvist 125

S

Saarelainen, Mikko 286
Saarenpää, Mikko 19, 198-200, 203, 205,
209, 255, 409, 424, 438-439
Saarinen, Antti 111-112, 309, 336, 482
Saarinen, Juho 139, 306, 378
Saarinen (o.s. Ihaksi), Valpuri 482
Saavalainen, Janne 271
Saavalainen, Pekka 271
Sahlman, Johan 86
Sairanen (o.s. Karvinen), Alvina 157, 308,
482
Sairanen, August 86, 239, 264
Sairanen (o.s. Rissanen), Maria 264
Sairanen, Otto 157, 308, 482
Saksi, Erik 118
Saksi, Juho 118
Saksi (o.s. Saksi), Maijastiina 483
Saksi, Markus 114, 117-118, 204, 212, 314,
483
Saksi (o.s. Tuhkanen), Maria/Ristiina 117,
483
Saksi, Mikko 314, 335

Salavajärvi, Karl 489
Sallinen, Olli Reetrikki 154
Salminen (o.s. Porri), Amalia 483
Salminen (o.s. Tuominen), Anna 483
Salminen (o.s. Kemppinen), Katri 483
Salminen, Taavetti 85-86, 93, 239-240, 301-
302, 455, 483
Salo, Aatto 259, 483-484
Salo (o.s. Tiitinen), Adolfina 484
Salo (o.s. Lilja), Aino Johanna 484
Salo, Johannes 285
Salo, Jorma 259
Salo, Miina 285
Salo (o.s. Koivu), Olga Maria 483
Salo (Waak), Wilhelm 484
Salo, Otto 258-259, 336, 378, 484
Salo, Reino 185
Saloheimo, Veijo 55
Salonen (o.s. Luukanen), Sofia 484
Salonen, Topias 149, 157, 259, 484-485
Samuli, Simo 315
Sandberg, Heikki 65, 67, 76-77
Sandell, Oskar 506
Sandström, Fredrika 485
Sandström, Karl 485
Sanki, Antti 302
Sarlin, Bernhard 149
Sarpalahti, Matti 310
Savinainen, Paavo 299
Savolainen, Adam 152, 260, 441, 485
Savolainen, Heikki 78, 139, 154, 284, 485-
486
Savolainen (o.s. Moisio), Helena 485,
Savolainen, Jooseppi 154
Savolainen (o.s. Räsänen), Lisa 485
Savolainen (o.s. Sandström), Maria Hen-
rika 485
Savolainen, Matts 485
Savolainen (os. Mononen), Valpor 485
Schdanoff, Aleksander 346
Schtyrikov, Pjotr 344, 349
Seppinen, Antti 178
Sergei (arkkipiispa) 51
Segersvärd, Otto Wilhelm 44
Seikkula, Elina 271
Seppänen, Jaakko 19, 330, 364
Seppänen, Johan 103, 108, 495
Seppänen, Juho 129
Seppänen (o.s. Kajander), Selma 108

- Seppänen, Unto 402, 484
 Sihvonen, Juho 269, 336
 Sihvonen, Paavo 188-189, 389
 Siiskonen, Eva 365
 Siitoin, Miina 283
 Siitonen, Pekka 158, 347, 350
 Silén, Frans 197, 211, 214
 Silkelä (Silfstén), Antti Juho 289, 337, 391, 486
 Silkelä (o.s. Kontkanen), Lyydia 486
 Siltanen, Johanna 110
 Silventoinen (o.s. Hynninen), Maria 90, 486-487
 Silventoinen, Mikko 90, 301, 486-487
 Simolin, Juho 225, 396, 433
 Simonen, Tahvo 297
 Sipilainen, Juho 83, 95-97, 99, 101, 158, 163, 204, 271, 386, 487
 Sipilainen (o.s. Sundström), Maria 95, 271, 487
 Sipronen (o.s. Kokko), 120
 Sipronen, Ville 120
 Sirén 146
 Sirén, Karl Gustaf 47
 Sirkanmaa, Johan 237
 Sirkiä, Aabraham 117
 Sirkiä, Jooseppi 117
 Sivertsen, Dagmar 11
 Sivonen (o.s. Ihalainen), Aino Maria 487
 Sivonen, Iisakki 272, 338, 487-488
 Sivonen, Matti 250, 296, 475, 488
 Sjöberg 153
 Sjöblom, Ernst 148
 Sjöblom, Hugo 213-215
 Skinnari, Gustaf 63, 155
 Skyts, Anni 124
 Snickar, Emma 146
 Sohlman (o.s. Hurmalainen), Bertta 488
 Sohlman, Karl 125, 209, 488
 Soikkeli 305
 Soininen, Albin 294
 Soininen, Iida 292, 294
 Soininen, Heikki 72
 Soininen, Nestor 292, 294-295
 Soininen, Pekka 72
 Soittonen, Fredrik 161, 345, 348-350
 Soittonen, Mikko 348
 Somppi, Jaakko 139, 232
 Sorsa (o.s. Kalliosale), Aino 488
 Sorsa (o.s. Siira), Anna Sofia 488
 Sorsa, Antti 73
 Sorsa (os. Alatalo), Eeva Elisabet 488
 Sorsa, Erik 488
 Sorsa, Matti 220-222, 260, 451, 488-489
 Sorsa (o.s. Vikman), Sigrid 488
 Spets, Emil 148, 152, 253, 255, 258-262, 273, 279, 361, 366-367, 441, 451, 489
 Spets (o.s. Oinonen), Eeva 489
 Stedt, Kalle 297
 Stenius 199
 Stenius (o.s. Aminoff), Alma 430
 Stenius, Karl Mortimer 430
 Stenlund, Engelbert 153
 Strömborg, Johannes Efraim 48
 Ståhlberg, K. J. 372
 Sucksdorff (o.s. Nikkanen), Julia 24
 Sucksdorff, Vilhelm 24
 Suhonen, Albin 271
 Suikkari (o.s. Iivonen), Hilda Maria 490
 Suikkari, Juho 310, 357, 489-490
 Summala (o.s. Ruhtajew), Maria 342
 Summala (Siidoroff), Mikko 298, 342
 Summala (Siidoroff), Niilo 342
 Sundström, Gustaf Adolf 95, 102-103, 107, 109, 135, 154, 157-158, 160, 200, 255, 487
 Suo, Matti 255
 Suomalainen, Anna-Mari 90
 Suomalainen, Anni 300
 Suomalainen, Aukusti 300
 Suomalainen, Pekka 90
 Surakka, Johannes 73
 Surakka, Heikki 340
 Surakka, Mari 73
 Surakka, Pekka 73, 340
 Surakka, Salamo 292, 294
 Sutinen, Kalle Juho 273, 295
 Swahn, C. G. 135
 Svinhufvud, P. E. 433
 Syväjärvi, Heikki 199, 203, 205
- T**
 Taipale, Villehard 482
 Taivassalo 301
 Taivassalo (o.s. Luukkonen), Anna 93
 Taivassalo, Antti 93
 Taivassalo, Kreetta 93
 Takala, Antti 125

- Takkinen, Juho (Johan) 53, 102-103, 135, 158
Talo, Matti 114
Talo (o.s. Lenkkeri), Riitta 114
Talisoinen, Miina 269
Tammi, Gustav 158, 179
Tamminen, Edla 310
Tanskanen, Juho 27, 66, 72
Tapanainen (o.s. Myllärinen), Elisa 269
Tapanainen (o.s. Hannonen), Katri 94, 269
Tapanainen, Matti 94, 269
Tapanainen, Samuli 94, 269
Tapaninen, Anders Johan 173-174, 205, 354, 357, 376, 379, 443, 461
Tapaninen, Erkki 309, 374
Tapaninen, Leonard Pekka 370, 372, 374, 383
Tapaninen, Pietari 460
Tapaninen, V. J. 357
Tarvainen, Olli 296, 490
Taskinen, Anders 490
Taskinen (o.s. Munne), Eeva 125, 266, 490
Taskinen, Emil 268
Taskinen, Hanna 266
Taskinen, Laina 266
Taskinen, Mikko 125, 268, 490
Taskinen, Oili 266
Taskinen, Tuomas 268
Taskinen (o.s. Pukki), Maria 490
Telkkä, Leena 129
Tengén, Johan Albert 42, 47, 120-121, 187
Tenhunen, Kalle 139
Tenhunen, Olli 284, , 375, 490
Tenhunen, Otto Ville 88, 243, 247
Teperi, Juho 98
Tervo, Ulla 78
Tetri, Samuel 117
Thauvon, Emil 158
Tiira, Anni 303
Tiira, Paavo 303
Tikka, Aleks 114
Tikka, Johan 142
Timonen, Arvi 264, 312, 425
Timonen (o.s. Kiimalehto), Eeva 105, 491
Timonen, Fredrik Grels 104, 106, 131, 174, 203, 227-228, 239-240, 250, 306, 311, 376, 383, 441, 444, 491, 504
Timonen, Valborg 312
Timonen (o.s. Vallden), Vilhelmina 491
Timonen, Ville 284
Timonen, Heikki 79
Timonen, Pekka 191
Tirkkonen, Antti 285, 491-492
Toikka, Juho 298
Toikka, Karl Fredrik 144
Toivainen, Eufemia 473
Toivanen 305
Toivanen (o.s. Ahokas), Hilma 90
Toivanen, Juho 90
Toivanen, Kerttu 308
Toivanen (os. Kuittinen), Matilda 55
Toivanen, Olavi 308
Toivanen, Oskari 307-308
Toivanen (o.s. Kankkonen), Pauliina 307
Toivanen, Pekka 101
Toivonen (o.s. Mamia), Elina 492
Toivonen, Mikko 314, 492
Tolonen, David 85, 156
Tolvanen (o.s. Koponen), Anna Maria 492
Tolvanen, Antti 284, 337, 437, 492-493
Tuhkanen, Herman 120
Tuhkanen (o.s. Kyynäräinen), Loviisa 120
Tuhkanen, Ville 314
Tukiainen 125
Tukiainen, Wilhelm 139, 379
Tuomi, Oskari 284
Tuovinen, Antti Juho 273, 332
Tuovinen, Emma Sofia 110
Turunen (o.s. Pyykkö), Beata 493
Turunen (o.s. Ihalainen), Elvi Aliina 493
Turunen, Heikki (Pielisjärvi) 56, 231, 280, 493
Turunen, Heikki (Kuusjärvi) 292
Turunen (o.s. Marttinen), Ida 493
Turunen, Juho 139
Turunen (o.s. Honkanen), Kaisa 56, 493
Turunen (o.s. Miettinen), Maria 494
Turunen, Matts 493
Turunen, Otto 493
Turunen, Pekka 106, 109-110, 204, 264, 493-494
Turunen, Taavetti 310-311, 494
Tuunainen, Antti 84-86, 239, 271, 494
Tuunainen (o.s. Pitko), Maria 494
Tuunainen, Regina 84
Tuunanen (o.s. Karhunen), Ada Loviisa 495
Tuunanen (o.s. Kohonen), Eeva 271

Tuunanen, Eetu 87, 290, 297-298, 336, 494-495

Tuunanen (o.s. Mustonen), Helga 495

Tuunanen (o.s. Heiskanen), Laina Vilhelmiina 495

Tykkyläinen, Juhani 146

Tykkyläinen, Anna 63

Typpö, Leonard 161, 237, 255, 307, 364, 397

Tyyskä 199

Tölkö, Juhan 114

U

Uitti, Jacob 248

Uuksulainen, Matti 298

Uuttu, Antti 314

V, W

Vaherjoki (Jokinen), Eino 87, 291, 300, 495-496

Vaherjoki (o.s. Paaso), Irja 495

Wahlgren, Esaias 174

Vainikainen, Matti 13

Vainikka (o.s. Paakko), Anna Maria 143, 496

Vainikka, Antti 143, 285, 496

Vainikka, Antti Antinpoika 281-282, 335, 368, 496

Vainikka, Kristiina 285

Vainikka (o.s. Peltomaa), Martta 496

Vaittinen, Taavi 77

Waldenström, P. P. 48

Walle, Alexander Gustaf 43, 84, 88-89, 102, 244, 329, 406

Wallenius, Immanuel Robert 95

Valkama, Oskari 370

Wallius, Antti 59

Wallius, Juho 59

Valtonen 311

Valtonen, Fredrik 267, 496-497

Valtonen (o.s. Kauko), Matilda 496

Vanninen (o.s. Holopainen), Helena 497

Vanninen (o.s. Saavalainen), Katariina 497

Vanninen, Matti 84, 1882, 204, 218, 269, 271, 497

Vanninen, Mikko 497

Vanninen, Veikko 497

Varonen, Juho 79

Wartiainen, Anders 173

Wartiainen, Lydia 173

Wartiainen, Heikki 154

Vasara (o.s. Kontunen), Eeva 142

Vasara, Matti 142

Vasarainen, Heikki 296-297, 497

Vasarainen (o.s. Ratilainen), Sofia 497

Veijalainen 305

Viejola, Erkki 498

Weijola, Jakob Adolf 56, 57, 155, 498

Wekka, Gustaf 460

Vellingk (o.s. Wiiliäinen), Anna 498

Vellingk (Wellingk), Kaarle 81, 163, 296, 498

Ventin, Viktor 64, 173, 175, 376

Vepsäläinen 79, 434

Vepsäläinen, Roope 302, 308, 408

Vesikko (o.s. Linden), Anna 499

Vesikko, Heikki 148, 229, 285-286, 498

Vesikko (o.s. Jaatinen), Hulda Helena 499

Vesikko (o.s. Heikkinen), Ida Maria 498

Vesikko, Kalle 286, 498-499

Vestergren, Johan 264, 499

Vestergren (o.s. Kultala), Matilda Maria 499

Vesterinen, Helena 118

Vesterinen, Svante 437

Vettasjärvi, Samuel 225-227, 390, 460

Vihantola (Grönroos), Oskari 199, 209, 369-370

Wiirret, Erik 113

Viitikka, Filip 47

Viljanen (o.s. Heino), Josefina 499

Viljanen, Julius 499

Viljanen (o.s. Kesti), Maj-Lis 499

Viljanen, Paavo 12, 19, 291, 499-500

Villa, Aapram 114

Vilkama, Kalle 500

Vilkama (Wilkman), Oskar 264, 275, 336, 500-501

Vilkama (o.s. Brummer), Sisko 500-501

Wilkman (o.s. Posti), Eeva Karoliina 500

Wilkman, Karl 130, 157, 200, 448, 500

Wilskman, Oskar Wilhelm 116, 181-182

Vinkelberg, Villem 160, 206

Virkkala, Oiva 12, 185, 197, 208

Virkki, Juhana 125

Wirkki, Simo 315

Virolainen 125

Virolainen, Daniel 260, 265, 496
 Virolainen, Juho 96, 211, 239, 303, 333-334, 501
 Virolainen (o.s. Hoikka), Maria 501
 Virolainen (o.s. Mylläri), Susanna 265, 502
 Vironmäki (o.s. Penttinen), Ina Sofia 502
 Vironmäki (Virolainen), Leevi 159, 260, 265, 388, 472, 502
 Vironmäki (Virolainen), Matti 265, 388, 472, 502-503
 Virtanen, Irja 337
 Virtanen, Onni 337
 Wjälrljeff, Nikolai 160
 Wohlonen, Juho 140, 444
 Vospert, Mihkel 207-208
 Vuonokari, Kauko 472
 Vuorela, Urho 220
 Wuorinen (o.s. Puolakka), Anna 106
 Wuorinen (o.s. Torkkeli), Anna Maria 106
 Wuorinen (Rosenberg), Feliks 106, 133, 137, 140, 172, 175, 444
 Vuorisalo (o.s. Hälvä), Anna Liisa 503
 Vuorisalo (o.s. Pääkkönen), Leena 503
 Vuorisalo (Berg), Pekka 91, 204-205, 254, 255, 272, 503
 Vähäkarjaluohto, Antti 113
 Vähäkarjaluohto, Erik 113, 156
 Vähäkarjaluohto, Herman 156
 Vähäkarjaluohto (o.s. Kurikkala), Karoliina 113, 156
 Vähäkarjaluohto (o.s. Wiirret), Maija Liisa 113, 156
 Väisänen 283
 Välikangas, Emanuel 104-105, 107, 110-111, 122, 134, 138, 141-143, 149, 156, 311, 419, 448, 491, 503-505
 Välikangas (o.s. Marttinen), Eva 104, 503

Vänskä, Antti 69-70, 504
 Vänskä, Janne 276, 291, 308, 374, 504
 Vänskä, Kalle 295
 Vänskä (o.s. Kurvinen), Matilda 504
 Vänskä, Paavo 73
 Vänskä (o.s. Leponen), Siiri Dagmar 504
 Vänskä, Tiina 73
 Väyrynen, Leo 233
 Väyrynen, Niilo 154, 233, 245-247, 406, 504-505
 Väänänen, Antti 280, 338, 380, 505
 Väänänen (o.s. Häkkinen), Kaisa Alviina 505
 Väänänen (o.s. Ikonen), Pirkko Maria 505
 Väänänen, Juhana 113

Y

Yliantti, Tuomas 237

Z

Zidbäck, Aulis 193, 280, 284, 286

Å

Åberg (Oberg), David Johan 111, 129, 133, 154, 249, 505-506
 Åberg (Rinne), Ferdinand 129, 505
 Åberg, Kalle 505
 Åberg (o.s. Partanen), Leena 129
 Åberg (o.s. Carlson), Maria 506
 Åberg (o.s. Mononen), Maria 505-506
 Åkerblom, Aleksander 69, 71, 78, 176

Ö

Örling (o.s. Böhling), Augusta Maria 407
 Örling, Oskar Samuel 407

PAIKKAKUNTAHAKEMISTO¹

A

Ahlainen 210, 351, 413
 Ahola (Joutseno) 286, 498
 Ahonkylä (Liperi) 71, 73
 Ahvenanmaa 24, 32
 Ahveninen (Eno) 423
 Akaa 475
 Alajärvi 455
 Alakaukola (Kaukola) 302
 Alakokkola (Hiitola) 93
 Alakylä (Kittilä) 217
 Alatornio 15, 176, 430
 Aleksandrovsk (Muurmannin rannikko) 345
 Anjala 476
 Antrea 38, 47-48, 95, 101, 111, 134, 144-148, 162, 165-166, 169-170, 202, 204-205, 227-228, 230, 240-241, 244, 246, 253, 255, 265, 283, 310-311, 328, 331, 347, 357, 389, 403-404, 417, 426, 427, 430-431, 435, 445, 461-462, 478-479, 489-491
 Antwerpen 501
 Arkangel 51
 Armila (Lappee, Lappeenranta) 139
 Artjärvi 108
 Astoria (Ore., USA) 248, 425, 500
 Aunus 27, 51, 84, 179, 215, 344, 346, 409

B

Baltia 41, 193
 Bjelo (Muurmannin rannikko) 345
 Bresnoi (Muurmannin rannikko) 345
 Brooklyn (N.Y., USA) 496
 Brush Prairie (Wash., USA) 438

¹ Paikkakuntahakemistosta on jätetty pois tekstissä usein esiintyvät laajat maantieteelliset käsitteet *Itä-Suomi*, *Kaakkois-Suomi*, *Karjala*, *Karjalan kannas*, *Kannas*, *Kymenlaakso*, *Laatokan Karjala*, *Lounais-Suomi*, *Länsi-Suomi*, *Pohjois-Karjala*, *Pohjois-Suomi* ja *Raja-Karjala*. Samoin on jätetty pois kymmenillä sivuilla esiintyvät Viipuri, Joensuu ja Lappeenranta. Kylien nimien perään on lisätty, mihin kuntaan/kuntiin kyseinen kylä kuului tutkimusajankohtana.

C

Calumet (Mich., USA) 136, 172, 204, 223, 410, 506
 Chicago (Ill., USA) 462
 Cokato (Minn., USA) 506
 Cromwell (Minn., USA) 506

D

Dragsfjärd 492

E

Elisenvaara (Kurkijoki) 38-39, 92, 239, 246, 300, 454
 Elovaara (Eno) 272, 446
 Elovaara (Kiihtelysvaara, Pyhäselkä) 62
 Eno 40, 57, 60-61, 63, 82, 205, 218, 228, 230-232, 234-236, 242, 271-273, 276, 279-280, 287, 295-296, 318, 322, 331-332, 334, 338, 380-381, 385, 389-392, 400-401, 406, 408, 416-417, 422-421, 428, 432, 439, 445-447, 454, 460, 463, 474, 487, 493, 497, 505
 Enonkoski 139
 Enontekiö 60
 Enso (Jääski) 33, 286, 474
 Enäjärvi (Sippola) 260
 Eräjärvi 404
 Espoo 19, 450
 Etelä-Pohjanmaa 200, 210, 436, 472
 Etelä-Savo 32, 155, 354, 363, 386
 Eura 484

H

Haapajärvi 426, 503
 Haapajärvi (Lappee) 131-134, 139, 166, 186, 240, 307, 364, 378, 381, 388, 430, 491
 Haapakylä (Valtimo) 56
 Haaparanta 253, 359-360, 366, 436
 Haapavesi 91, 110, 156, 202, 227, 239, 453, 467, 497
 Haikkaanlahti (Taipalsaari) 129-130
 Hakala (Sortavala) 45
 Hakali (Lappee) 134
 Halila (Uusikirkko) 120, 357
 Halola (Uusikirkko) 119-120, 314, 466-467, 483, 492
 Hamina 33, 40, 47-48, 50, 52, 149 - 151, 153-154, 169-170, 203, 205, 211, 229, 239-240, 260, 262, 276, 286-287, 315, 319, 331,

368, 391, 397, 433, 467, 481, 485, 489, 500, 502
 Hammaslahti (Pyhäselkä) 318
 Hammerfest 193
 Hankasalmi 66
 Hanko 225, 458
 Harilainen (Koivisto) 114, 333
 Harjumaa (Kangasniemi) 122
 Harlu 18, 87, 212, 215, 271, 276, 290, 297-298, 309, 318, 322, 332, 425, 478, 495
 Harmaasalo (Liperi, Kuusjärvi) 73-75, 59, 72, 190, 291-292, 294-295, 339-341, 406, 421, 439, 456-457, 465
 Hatula (Antrea) 423
 Haukilampi (Hiitola) 270
 Haukipudas 254, 419, 428
 Haukivuori 445
 Haukkaselkä (Impilahti) 84
 Haukkavaara (Hiitola) 93
 Hausjärvi 407, 479, 490
 Havo(la) (Savitaipale) 138, 141-142
 Heinjoki 33, 40, 49, 120, 126, 169-170, 351, 484
 Heinola 311, 413
 Heinäsenmaa (Kurkijoki) 92, 269-270
 Heinävesi 67, 78, 109, 154, 185, 187, 290
 Helsinki 88, 114, 154, 156-158, 166, 199, 200, 202-203, 210, 215, 230, 233, 236, 238, 247, 258, 264, 276, 312, 329, 365, 410, 416, 422-423, 430, 440-441, 450-453, 463, 475, 481-482, 495
 Hietämäki (Inkeri) 162, 348-349
 Hiitola 38, 42-43, 83, 85, 91-93, 98, 101, 157, 166, 170, 177, 181, 205, 239, 241, 244, 247, 269-270, 300-302, 304, 310, 318, 322, 384, 401, 430, 459, 483
 Himala (Muolaa) 414
 Hirvisaari (Käkisalmi) 96, 303, 472
 Hirvolanvaara (Liperi) 73, 78
 Hockinson (Wash., USA) 249, 438
 Hollola 397, 410, 454, 467, 475, 477
 Honkalahti (Eno) 454
 Honkalahti (Joutseno) 36, 286
 Honkavaara (Liperi) 73
 Horsmanaho (Polvijärvi) 77, 191, 294, 318, 404
 Hostikka (Säkkijärvi, Ylämaa) 112
 Huistinvaara (Liperi) 73

Humaljoki (Koivisto) 113-115, 266, 333, 335, 357
 Humalanpelto (Räisälä) 99
 Hummovaara (Kesälahti) 298
 Husunkylä (Säkkijärvi) 112, 307
 Hyrsylä (Suojärvi) 299, 342
 Hytinlahti (Räisälä) 99, 305
 Hyttölä (Koivisto) 114
 Häme 12, 32, 40, 169, 182, 253, 425, 436, 467, 501
 Hämeenlinna 225, 356, 372, 408, 412, 450, 458, 464, 488, 490
 Hämänkylä (Kuolemajärvi) 117
 Hännilä (Uusikirkko) 314
 Hännilänoja (Uusikirkko) 313, 414
 Höksölä (Ruskeala) 86, 241
 Hötsölä (Kanneljärvi) 315

I

Ihaksela (Säkkijärvi, Ylämaa) 112, 357, 395, 482
 Ihala (Lumivaara) 269
 Ii 418, 498
 Iijoki 139
 Iisalmi 56, 66, 139, 154, 244, 248, 352, 404, 433, 443, 477, 479
 Iitti 410, 451, 488
 Ilmee 452
 Ilomantsi 37, 44-45, 52-53, 62-63, 167, 169, 171, 318, 385
 Ilomäki (Eno) 272
 Imatra 19, 36, 38, 147, 225, 226-228, 236, 252, 285-286, 309, 318, 393-394, 424, 437-438, 471, 474, 492, 499, 504
 Imatrankoski 33
 Impilahti 36, 45-48, 52, 83-85, 95, 101, 162, 166, 170, 178, 182-183, 191, 204-205, 211, 217-218, 239, 241, 269, 271, 276, 300, 334, 384-385, 403, 405, 411, 446, 482, 494, 497
 Inari 61
 Ingerttilä (Koivisto) 113, 115
 Inkeri 33, 41-43, 101, 121, 125, 157, 161-162, 169, 189, 203, 206-209, 298, 307, 348-349, 385, 389, 393, 411, 416, 421, 444, 448, 450, 502
 Inkeroinen (Sippola) 37
 Inkilä (Kirvu) 147, 311
 Inkilä (Kuolemajärvi) 117, 313, 379, 468
 Israel 463

Italia 107

Itä-Lappi 200

Itä-Preussi 501

Itä-Ruija 22, 196

Itä-Viro 25

J

Jaakkima 35-36, 42-44, 49, 83, 86, 89, 91-92, 94, 166, 170, 187-188, 205, 212, 239, 244, 262, 269, 279, 299, 384-385, 387, 391, 417, 433, 451, 454, 467-468, 477-478, 497

Jakokoski (Kontiolahti) 58, 231, 488

Jalasjärvi 194, 200, 255, 411

Jamali (Pielisjärvi) 280, 493

Jellivaara 195, 222-224, 226, 256, 287, 360-361, 389, 413

Johannes 32, 45, 111, 170, 239, 404, 424, 475, 502

Joukaa (Värtsilä) 80

Joutsa 139, 501

Joutselkä (Kivennapa) 124, 438

Joutseno 36, 147-148, 169, 171, 230, 239, 286, 309, 424, 498-499

Joroinen 67, 139

Jukk (Inkeri) 350

Juuka 37, 40, 43, 46, 57, 139, 166, 168, 318-319, 385, 404, 416-417, 440, 447, 459, 463

Juupajoki 502

Juurikankylä (Kitee) 297

Juva 139, 155, 464-465, 489

Jyväskylä 75, 239, 252, 255, 361, 397, 428, 440, 443, 457, 464, 489, 497, 502

Jäppilä 401, 502

Jäppilä (Uusikirkko) 117-118, 120, 313-314, 483

Jääskenmaa 127

Jääski 36, 42-43, 47-48, 111, 127, 144, 146-147, 169, 178, 189, 239, 241, 286, 310, 424, 481, 489

Jöhvi 206-207

K

Kaalamo (Ruskeala) 298, 319, 473

Kaaresuvanto 237

Kaarlela 427

Kaatamo (Liperi) 73

Kaavi 77-78, 139, 154, 293, 398, 407, 416, 434, 439, 485

Kahvenitsa (Pyhäjärvi) 442

Kaipainen 260

Kajaani 63, 239, 302, 308, 330-331, 367, 409, 425, 436, 475

Kalajoki 27, 53, 66, 103, 105, 113, 117, 121, 127, 129, 133, 139, 156, 172, 185, 200, 218, 264, 376, 411, 417, 424, 444, 503

Kalajokilaakso 103-104, 376

Kalalampi (Jääski) 286

Kalix (Ruotsi) 436

Kaltimojärvi (Eno) 60

Kanada 264

Kangasala 474

Kangasniemi 122, 155, 421, 428, 448, 493

Kangasranta (Viipurin mlk) 441

Kanneljärvi 118, 315, 431

Kannusjärvi (Vehkalahti) 150

Karhula (Kymi) 37, 153, 228-229, 286, 389, 465

Karhula (Savitaipale) 141-143, 149, 479

Karhunpää (Taipalsaari) 129-130

Karjalainen (Kuolemajärvi) 117, 313

Karjalohja 462

Karkku 497

Karmala (Sortavala) 45

Karstula 483

Karttula 129, 139, 505

Kasari (Säkkijärvi, Ylämaa) 112

Kauhava 478

Kaukjärvi (Kuolemajärvi) 117

Kaukjärvi (Uusikirkko) 120, 314, 393, 414-415, 436, 492

Kaukola 18, 40, 83, 96-98, 100, 170, 191, 205, 238, 240, 246, 304, 318, 417-418, 452

Kaustajärvi (Värtsilä) 80, 423

Kavantsaari (Antrea) 241, 461

Keiholampi (Kaukola) 100

Keitele 66

Kellomäki (Kivennapa, Terijoki) 124-125, 163, 410

Kelola (Uusikirkko) 120, 314

Keltto Inkeri) 421, 461

Kemi 59, 77, 252, 255, 284, 306, 362, 367, 374, 413, 418, 440, 480, 490

Kemie (Tohmajärvi) 476

Kemijärvi 220, 237, 254, 401

Kemin mlk 424, 490

Kerimäki 138-139, 290, 304, 351, 432, 470, 482

Kerisyriä (Impilahti) 84, 487, 494, 497

- Kerma (Heinävesi) 67, 78
 Kervanto (Petsamo) 345
 Keski-Pohjanmaa 104, 126, 155-156, 86, 238, 315
 Keski-Suomi 34, 185, 238
 Kesvalahti (Jaakkima) 93-94, 269
 Kesälahti 82, 168, 171, 385
 Kiihtelysvaara 35, 40, 45, 52-53, 62, 66, 167, 171, 242, 318, 400, 414-415, 502
 Kiiminki 63, 137, 248, 331, 401, 428
 Kiina 23, 104, 201, 462, 501
 Kinahmo (Pielisjärvi) 56
 Kinnula 330
 Kipinola (Kuolemajärvi) 117, 313
 Kirkkonummi 139
 Kirvu 33, 40, 42, 47-48, 145-148, 169, 171, 245-246, 311, 417, 505
 Kitee 52, 82, 168, 171, 242, 247, 297-298, 301, 318-319, 347, 385, 452 458, 477
 Kitelä (Impilahti) 51-52
 Kittilä 157, 192, 194-195, 197-200, 203, 205, 211, 217-219, 222, 224, 255, 329, 367, 371, 389, 409, 411, 440, 443, 450, 453, 468, 481
 Kiurula (Jääski) 146
 Kiuruvesi 139
 Kivennapa 35, 41-42, 120, 123-126, 163, 168, 170, 186, 204-205, 241, 249, 283, 315, 318, 326, 336, 385, 392, 399, 411, 419, 438, 485, 487, 490
 Kiviharju (Lappee, Lappeenranta) 49, 138, 140, 168, 175
 Kivijärvi 136, 409, 499
 Kohmansalo (Heinävesi) 78
 Koillismaa 238, 243
 Koitsanlahti (Parikkala) 95
 Koitsansalo (Parikkala) 309-310
 Koivisto 48, 88, 112-115, 117, 126-127, 134, 156, 168, 170, 178, 181-183, 186-187, 205, 212, 215, 230, 239-240, 266, 283, 298, 307, 313-315, 318, 322, 328, 333, 335, 350, 353-354, 357, 381, 383, 385, 387, 392-393, 401, 403, 429, 444, 496
 Kokkola 54, 114, 239, 427
 Kokkola (Uusikirkko) 314, 435
 Kokonvaara (Liperi, Kuusjärvi) 191
 Koli (Pielisjärvi) 57
 Koljola (Antrea) 114, 165, 266, 310, 311
 Kompero (Liperi) 53, 69-72, 176, 191, 292, 295
 Konevitsa 49
 Konnitsa (Pyhäjärvi) 101, 304-305, 472
 Kontiolahti 35, 43-45, 51-53, 57, 59-60, 62-64, 104, 166, 171, 176, 186, 230-232, 242, 249, 279, 287, 291, 296, 308, 331-332, 385, 388-390, 392-393, 400, 405-406, 422-424, 427-428, 436, 439, 446, 455-456, 460, 463, 475, 477, 488, 493, 499, 505
 Kontuvaara (Soanlahti) 85, 171
 Kopsala (Hiitola) 93, 401
 Korkeasalmi (Kaukola) 100, 304
 Korpiselkä 16, 33, 83, 85, 102, 169-170, 385
 Korpivaara (Liperi) 73, 154, 481
 Korttesjärvi 139
 Kosela (Metsäpirtti) 306
 Kosemkinä (Inkeri) 162
 Kosenmuoni (Hiitola) 93
 Kotka 18, 33, 37-38, 48-49, 52, 154, 157, 149-153, 169, 186, 203-205, 211, 225, 227, 229, 240, 255, 260-262, 273, 286-287, 315-316, 319, 327, 365-366, 368, 391, 441, 455, 462, 467, 470, 477, 481, 484-485, 489, 502
 Kotterlahti (Koivisto) 115, 444
 Kourulanmäki (Lappee) 138-139, 419
 Kouvola 149-151, 169, 219, 259-260, 315-316, 391, 455, 461, 483-485
 Kovero (Tuupovaara) 40
 Kreikka 107
 Kristiania (Oslo) 213-214
 Kristiinankaupunki 436
 Kronstadt (Venäjä) 416
 Kuhala (Taipalsaari) 127, 130, 413, 419
 Kuhmalahti 499
 Kuhmoinen 504
 Kuivaniemi 495
 Kulho (Kontiolahti) 250, 296
 Kummunkylä (Uukuniemi) 90-91, 301, 488, 503
 Kuokkala (Kivennapa, Terijoki) 124, 163, 201, 255, 268, 455
 Kuokkaniemi (Sortavala) 45
 Kuokkastenkoski (Nurmes) 54, 155, 295
 Kuoksjärvi (Hiitola) 270
 Kuolemajärvi 32, 37, 40, 111-112, 114-117, 126, 166, 168, 170, 183, 212, 240, 266-267, 283, 308, 313-314, 318, 322, 335, 379, 381, 383-385, 391-392, 401, 404, 435, 443-444, 467, 468, 476, 496-497

Kuopio 17, 44, 54, 63, 66-68, 70, 76, 78, 82,
 111, 122, 126, 138-139, 154-155, 157, 173,
 177, 180, 184, 190, 199, 203-204, 214, 244-
 246, 254-255, 325, 343, 345, 351, 353, 379,
 387, 407, 411-412, 417, 420, 425, 428, 438-
 439, 443, 454, 463, 475, 477
 Kuopion mlk 254, 471
 Kuorevaara (Pielisjärvi) 57
 Kuparsaari (Antrea) 241, 310
 Kurikka 194, 200
 Kurikka (Pälkjärvi) 81
 Kurkijoki 13, 35, 42, 52, 83, 85, 89, 91-92,
 94, 116, 166, 175, 191, 241, 244-246, 269-
 270, 299, 384, 438, 454, 467, 487
 Kuujärvi (Uusikirkko) 120, 313
 Kuukauppi (Antrea) 144-145, 241, 283,
 310, 479
 Kuusamo 66, 166, 425
 Kuusankoski 149
 Kuusjärvi 18, 33, 37, 40, 52-53, 72-78, 82,
 155, 190-192, 205, 239, 242, 273, 276, 280,
 289, 291, 293-295, 318, 322, 341, 350, 358,
 368, 379, 385, 392, 396, 406, 415-416, 429,
 431, 434, 439, 456, 465
 Kuusjärvi (Eno) 60, 487
 Kylmäkoski 150
 Kymi 32-33, 37, 47, 49, 78, 149-150, 152-
 153, 205, 228-229, 327, 331, 339, 441, 454-
 455, 465, 471, 475, 477, 484, 489
 Kyrönniemi (Kuolemajärvi) 113
 Kyyrölä 35, 52, 102
 Käkisalmen mlk 166, 240-241, 245, 304,
 487, 501, 505
 Käkisalmi 35-36, 40, 49-50, 52, 83, 95-97,
 99-101, 108, 138, 170, 183-184, 204-205,
 211, 213, 246, 249, 259, 267-268, 286, 289,
 297, 301-305, 318, 326, 332, 334, 338, 379,
 385, 391-393, 413, 425-426, 438-440, 442-
 443, 453, 470-472, 487
 Kälviä 103, 114, 156, 315, 444
 Kälvälä (Lappee) 131
 Käsämä (Liperi) 72-74, 420

L

Lahdenkylä (Kitee) 298
 Lahdenkylä (Sortavala) 87, 495
 Lahdenkylä (Inkeri) 161-162, 345, 348-350
 Lahdenpohja 36, 269, 299, 425
 Lahti 358, 397, 402, 463, 488-489, 499

Laihia 416
 Laitiainen (Soanlahti) 85, 171
 Lamminniemi (Liperi) 70, 154
 Lapinlahti 154, 407
 Lappajärvi 455
 Lappee 33, 35-36, 63, 106, 112, 126, 130,
 132-133, 135-136, 138-140, 143, 149, 165-
 166, 168, 186, 229, 235, 239-240, 333, 337,
 350-351, 357, 363-364, 378, 381, 383-384,
 386, 388, 402-403, 419-420, 425, 429, 437,
 463-464
 Lapua 139, 370, 480, 499
 Latvasyrjä (Uukuniemi) 90, 298, 301, 400,
 458, 473
 Laukaa 417, 424-425, 447-448, 484, 499
 Lauritsala (Lappee) 36, 127, 378
 Laurium (Mich., USA) 506
 Lautaranta (Kuolemajärvi) 117
 Lavansaari 170
 Lavijärvi (Sortavala) 45
 Lehmo (Kontiolahti) 58-59, 296
 Leistola (Uusikirkko) 314
 Lemi 47, 171, 351, 385
 Lempaala (Inkeri) 41, 162, 170, 350
 Lempiälä (Lappee) 131, 134, 166, 306, 333,
 364
 Lempäälä 408
 Leppilampi (Liperi) 73, 404
 Leppälahti (Liperi) 73
 Leppävirta 67, 76, 78, 129, 139, 185, 187,
 154-155, 199, 351, 367, 379, 406, 412, 419,
 428, 432, 441, 453, 473, 491, 494
 Lieksa 38, 56, 155, 279-281, 287, 295, 389,
 392, 447, 494
 Liinamaa (Kaukola) 100, 304, 417
 Liperi 13, 18, 35, 43-45, 52-53, 59, 63, 66-
 69, 71-74, 77-78, 139, 154-155, 166, 170-
 171, 176-177, 186, 191, 205, 242, 276, 280,
 289, 291-295, 318, 322, 337-339, 341, 350,
 369, 381, 383-385, 388, 390, 392, 398-399,
 404, 406, 414-416, 420-421, 428-429, 434-
 435, 439, 442, 446, 449, 454, 456-457, 465,
 469, 481, 486, 504
 Lohtaja 108, 113, 156
 Loira (Eno) 272
 Louhioja (Eno) 273, 280, 400, 454
 Loviisa 136, 157, 368, 397, 410, 462
 Lumivaara 269, 333, 391, 425, 497

Luumäki 33, 143, 149, 169-170, 309, 385,
395, 423
Lyngen (Norja) 29
Lyypekki 39
Lyytikälä (Lappee) 166
Längelmäki 484
Länsi-Inkeri 41
Läskelä (Sortavala, Harlu) 87

M

Maaninga (Muurmannin rannikko) 349
Maaninka 63, 445
Maarianvaara (Kaavi) 78, 294, 407, 434,
485
Maaselkä (Sotkamo) 280
Maironiemi (Parikkala) 95
Makkola (Räisälä) 99, 305, 426, 438
Makslahti (Koivisto) 115
Makula (Uusikirkko) 120
Malm (Norja) 25
Matkaselkä (Ruskeala) 39, 298
Matri (Uukuniemi) 89-90, 188-189, 300-
301, 436
Melloinen (Sortavala) 46
Mellonkylä (Joutseno) 148, 498
Merijärvi 274, 409, 502
Merikarvia 471
Meskala (Antrea) 144, 240-241, 310
Messukylä 454
Metsäpirtti 101-102, 169, 306, 385
Michigan 247, 410, 506
Miehikkälä 33, 78, 151-152, 163, 169, 262,
385, 391, 454
Miikkulainen 101, 162, 170, 349-350
Mikkeli 16, 40, 110, 126, 130, 137, 150, 154-
155, 163, 169, 351-352, 481, 489, 502
Mikkelin mlk 122
Mikkolanniemi (Parikkala) 95
Mikli (Jaakkima) 94, 269
Minneapolis (Minn., USA) 249
Misolankylä (Kitee) 297
Moskova 192
Mulo (Kiihtelysvaara, Pyhäselkä) 62
Muolaa 35, 42, 47-48, 52, 102, 116, 120-121,
126, 134, 163, 169-170, 187, 204, 230, 283,
328, 331, 403, 414, 421, 424, 437, 443, 461,
471, 473
Muotkavuono (Muurmannin rannikko)
345

Mustakangas (Kuusjärvi) 74
Mustalahti (Liperi, Kuusjärvi) 74
Mustamäki (Kanneljärvi) 315
Mustola (Hiitola) 93
Mutkanvaara (Polvijärvi) 77, 191, 294, 318
Muukkola (Taipalsaari) 129, 333, 457
Muurla 475
Muurmanni 161, 345
Myhkyrilä (Muolaa) 121, 443
Myllykylä (Jaakkima, Lumivaara) 94, 269
Myllypelto (Räisälä) 97, 99, 305-306, 406,
419
Mynämäki 498
Mäntsälä 371-372, 409
Mäntyharju 417, 431, 445, 448
Mänt(y)lahti (Vehkalahti) 150
Mättö (Säkkijärvi, Ylämaa) 112, 307
Möhkö (Ilomantsi) 37
Mönni (Kontiolahti) 58, 230, 405-406, 488

N

Naatselkä (Pälkjärvi) 81
Narva 193, 206-209, 212, 389, 402
Narva-Joensuu 206
Nastola 108
Naumala (Valkjärvi) 42
Nesterinsaari (Eno) 61, 422, 487
Neuvottoma (Vehkalahti) 151, 262
Nilsia 43, 56, 154, 244-246, 406, 417, 428,
468, 477, 504-505
Niukkala (Uukuniemi) 88, 90, 189, 300-
301, 396, 400, 436, 453, 458
Niva (Liperi) 73, 293, 415
Nivala/Pidisjärvi 103-104, 202, 210, 255,
362, 376, 426, 438, 491
Noljakka (Pielisensuu) 250, 475
Norja 15, 24-25, 29, 31, 214, 222, 224, 251,
308, 343, 360, 416, 487, 489
Nouseala (Valkjärvi) 42, 123, 259, 484
Novgorod 49
Nuijamaa 110, 134, 249, 309, 425
Nukuttalahti (Sortavala) 45
Nurmes 38, 43, 46, 53-57, 63, 67, 82, 106,
155, 168, 170, 174, 176, 242, 295, 318-319,
338, 384, 390, 398, 424, 428, 439-440, 469,
474, 491, 492
Nurmi (Viipurin mlk) 110, 435
Nurmijärvi 397
Näppi (Säkkijärvi, Ylämaa) 112

Närsäkkälä (Kitee) 298, 457

O

Ohtaansalmi (Tuusniemi) 76, 431

Oinaanvaara (Lumivaara) 269

Ojajärvi (Kaukola) 100, 297

Ollila (Kivennapa, Terijoki) 124, 163, 216, 411

Onkamo (Tohmajärvi) 81, 318

Oravi (Rantasalmi) 78

Orimattila 454

Orivesi 454, 461, 483-484

Ostamo (Käkisalmi) 303

Otsoinen (Sortavala) 45

Oulainen 220

Oulu 19, 38, 54, 63, 66, 74, 82, 107, 111, 121, 133, 155-156, 184-185, 197, 199, 201, 217, 238-239, 248, 252, 255, 267, 289, 306, 311-312, 330-331, 350, 353, 358, 360-361, 374, 377, 384, 401, 407, 413, 418-419, 425, 427, 435-436, 440, 444, 449-450, 455, 462-463, 469, 472, 480-481, 488, 495-496, 499

Oulujoki 413, 424

Oulunsalo 367

Outokumpu 18-19, 37, 75-76, 293-295, 368-369, 396, 446, 449, 465

P

Paakkola (Muolaa) 122

Paalasmaa (Juuka) 404

Paihola (Kontiolahti) 279, 456

Palokki (Heinävesi) 67, 78, 286

Palopää (Kuusjärvi) 292, 415

Paltamo 219

Pankakoski (Pielisjärvi) 493

Papinniemi (Kitee) 297

Parikkala 35, 94-95, 169-171, 241, 309-310, 322, 375, 430-431, 459, 471, 483, 503

Parkano 86, 98, 264

Parkkarila (Lappee) 36, 139, 168

Patala (Koivisto) 114, 333

Pentikkälä (Kuolemajärvi) 314, 435

Penttilä (Lappee) 419

Perho 93, 367, 430, 483

Pernoo (Kymi) 153

Petroskoi 411

Pieksämäki 144, 258, 311, 450, 457, 474, 478, 484

Pielavesi 490, 495

Pielisensuu 291, 332, 396, 475, 478, 497 504

Pielisjärvi 37, 43, 45, 56-57, 63, 155, 168, 231, 242, 280, 318, 332, 424, 426-427, 437, 447, 493, 498

Pietari 16, 25, 27, 33-35, 38-39, 51, 75, 77, 79, 80-89, 101-102, 106, 111, 116, 119-127, 130, 134, 138, 140, 144, 152-153, 157-170, 178-191, 199-203, 206-210, 212, 214, 224, 237, 246, 265, 267-269, 302, 304, 306-307, 311, 343-348, 350, 354, 384-389, 399, 402, 403, 411, 413-414, 415-416, 434, 440, 443, 448, 450, 455, 459, 461, 467, 462, 472, 477, 487-488, 494, 498-502

Pietarsaaren mlk 485

Pihkova 162

Pihtipudas 122, 139, 475

Piippola 139, 150, 467

Piitimejokilaakso (Ruotsi) 25

Pirttipohja (Ruskeala) 86, 241, 264, 271, 283

Pitkäranta (Impilahti) 36, 84-85, 271, 283-284, 300, 342, 403

Pitäjänsaari (Vehkalahti) 150

Pohjanmaa 21, 33, 80, 98, 108, 113, 116, 124, 126, 130, 132-133, 144, 205, 249, 294, 346, 363, 384-386, 393, 440, 443, 471, 475, 506

Pohjois-Pohjanmaa 155, 238, 353, 375-376

Pohjois-Amerikka 12, 22, 24, 31, 111, 172, 247, 249, 257, 308, 345, 392, 409, 497

Pohjois-Savo 43, 65, 78, 99, 139, 154, 187, 196, 238, 242-244, 246, 329, 353, 387, 406, 454, 458, 463, 472, 477, 504

Pomarkku 199-200

Pori 32, 157, 185, 200, 261, 312, 429, 451, 459-460, 472

Polvijärvi 40, 43, 45, 52-53, 72-74, 77, 167, 190, 205, 235, 242, 280-281, 293-294, 318, 332, 339, 341, 374, 380, 399, 404, 414-416, 434, 439, 442, 445, 447

Porin mlk 304, 472

Porkansaari (Viipuri) 312, 313

Porokylä (Nurmes) 55-56

Porvoo 17, 134, 180, 183

Pudasjärvi 54, 367, 185

Puhos (Kitee) 37, 297, 318

Pukinniemi (Hiitola) 93

Pummanki (Petsamo) 345

Puola 396, 501
 Puromäki (Liperi) 398-399, 434-435
 Purovaara (Impilahti) 84
 Putaankylä (Liperi) 72
 Puumala 457
 Pyhtää 385, 399
 Pyhäjoki 113, 156, 255, 404, 468
 Pyhäjärvi 33, 47, 49, 83, 100-101, 163, 169,
 170-171, 186, 191, 205, 240, 244-245, 269,
 303-305, 332-333, 336, 406, 442, 472, 505
 Pyhäkylä (Pyhäjärvi) 101, 304
 Pyhäntä 255, 330
 Pyötsaari (Vehkalahti) 150
 Pähkinäsaari 49
 Pälkjärvi 45-46, 52, 81-82, 86, 280, 402
 Pälkäne 462
 Pärnä (Käkisalmi) 95-96
 Pölläkkälä (Muolaa, Äyräpää) 36, 121-
 122, 230, 258, 268, 274, 282-283, 391, 402,
 421, 423, 437, 445, 449, 461-462
 Pörtsykkä (Käkisalmi) 95-96
 Pöytyä 146

R

Raahe 113, 156, 185, 371
 Rahja (Kalajoki) 113, 444
 Rahola (Kurkijoki) 92, 467
 Raivola (Kivennapa) 102, 124-125, 240,
 315
 Rampala (Valkjärvi) 42
 Ranska 107
 Rantakylä (Pyhäjärvi) 101, 143, 304-305
 Rantasalmi 78, 444-445, 448
 Rautalampi 443, 454, 474, 505
 Rautavaara 40, 55, 168, 260, 476
 Rautjärvi 47, 147-149, 169-170, 286, 385
 Rautu 35, 38, 120, 126, 169, 249, 306, 385,
 450
 Reijjärvi 400
 Riihijärvi (Kitee) 297, 458
 Riihimäki 38
 Riiska (Pyhäjärvi) 101, 163, 304-305, 442
 Ristiina 131, 400, 457
 Ristlahti (Uukuniemi) 300
 Ristseppälä (Heinjoki) 126
 Ritalahti (Räisälä) 99
 Romppala (Kontiolahti) 58-59, 279, 427,
 456, 463
 Ropsu (Inkeri) 44, 208, 349

Rouhiala (Jääski) 146, 178
 Rukkaniva (Polvijärvi) 77
 Rukola (Jaakkima) 94, 269, 467-468
 Ruohiala (Lappee) 133
 Ruokolahti 36, 47, 49, 127, 147-148, 169-
 171, 176, 230, 286, 331, 389, 470, 484
 Ruotsi 12, 15, 24, 26, 31, 40, 49-50, 172,
 195-196, 213, 222-225, 228, 235, 238, 248,
 251, 255-256, 282, 308, 360-361, 366, 368,
 389, 436, 448, 453, 505
 Ruotsinpyhtää 152, 467
 Ruovesi 410
 Ruskeala 33, 43, 45-47, 82-83, 85-87, 165-
 166, 170-171, 205, 230, 241, 264, 271, 283,
 298, 318-319, 322, 385, 403, 405, 472-473
 Ruunakangas (Liperi) 73, 415
 Räisälä 18, 47, 83, 96-100, 134, 166, 169,
 186, 205, 218, 239-240, 244-246, 268, 283,
 304-306, 318, 328, 350, 353, 375, 385, 403,
 419, 426, 438, 452, 505
 Rääkkylä 35, 40, 45, 52, 82, 168, 171, 328,
 448

S

Saarenpää (Koivisto) 114-115, 315, 335,
 357, 381, 393
 Saarenvaara (Polvijärvi) 294
 Saarijärvi 139, 146, 351, 424, 483
 Saariniemi (Liperi) 73, 77
 Saario (Tohmajärvi) 476
 Sakkola 6, 48, 83, 101-102, 385, 399, 502
 Salitsanranta (Pyhäjärvi) 304
 Salla 166, 367
 Salmi 83, 85, 102, 384, 419
 Salo 63, 475
 Saloinen 63, 156, 371
 Salo-Kiuru (Hiitola) 93
 Samara 162
 Sammaljärvi (Taipalsaari) 103, 129-130
 Sarvinki (Eno) 406
 Savitaipale 48, 107, 111, 134, 138-139, 141-
 143, 163, 166, 205, 229-230, 232, 240, 284-
 285, 287, 328, 331, 337, 351, 365, 389, 392,
 396, 412, 419, 448, 480, 491, 496, 505
 Savo 13, 33, 36, 38, 50, 63, 67, 77, 92, 102,
 108, 149, 154, 162, 165, 168, 187, 204, 242,
 244, 407, 428, 454, 460, 467, 472
 Savonlinna 17, 78, 82, 180, 251, 284, 325-
 326, 441, 445

Savonranta 78, 155, 405, 428, 470, 498
 Seiskari 170
 Seitsola (Antrea) 144
 Seivästö (Kuolemajärvi) 113, 444
 Selkie (Kontiolahti) 58, 296
 Seppälä (Jääski) 146
 Seppää (Kaukola) 304
 Siestarjoki 161-162, 345
 Sievi 134, 204, 403-404, 424, 459
 Siisiönmäki (Hiitola) 93
 Siitola (Ruokolahti) 147, 176, 230, 474
 Simola (Lappee) 38, 78, 130-132, 135-136,
 148, 165, 240, 284, 306, 350, 378, 384, 485,
 488, 492, 505
 Simpele 36, 310, 322
 Siparila (Valkjärvi) 42
 Siperia 144
 Sippola 33, 37, 48, 150, 171, 260, 316, 384,
 435, 476, 488
 Siuntio 460
 Skuoritsa 348-349
 Smoolanti 25
 Soanlahti 83, 85, 170-171
 Sodankylä 410, 440
 Sommen (Ruotsi) 193
 Sonkajärvi 433
 Sorjo (Kurkijoki) 92
 Sortavala 19, 35-36, 38, 40, 43-48, 51-52,
 83, 85-88, 101, 134, 170, 175, 186, 188, 204,
 212, 215, 240-241, 250-271, 283, 298-300,
 318, 328, 344, 357, 379, 388, 392-393, 398,
 403-404, 416, 421, 449, 470, 478, 483, 495,
 499
 Sotkamo 112-113, 280-281, 495
 Sotkuma (Polvijärvi) 77, 190-191, 404, 414,
 442
 Soukanranta (Sortavala) 45
 Suistamo 33, 36, 52, 83, 85, 171
 Sukeva 502
 Sukkulansalo (Liperi) 72-74, 77, 90-91,
 291, 439, 442
 Suojärvi 33, 36, 39, 51, 85, 102, 169-170,
 298-300, 318, 322, 342, 384, 392-393, 459,
 471, 495
 Suomenniemi 33, 143-144, 149, 169, 385
 Suonenjoki 410
 Superior (Wis., USA) 506
 Suursaari 17, 33, 171
 Suvilahti (Suojärvi) 299, 409, 495

Svappavaara 224
 Svartholma 44
 Sysmä 136, 182, 396, 410, 458
 Sysmä (Kuusjärvi) 76-77, 292, 428
 Säkkijärvi 33, 35, 47-48, 111-112, 127, 166,
 168, 205, 239-240, 263, 307, 329, 336, 357,
 378, 395-396, 423, 459, 468-469, 477, 482
 Säkylä 140
 Särkijärvi (Liperi) 72-73, 191, 456-457
 Särkisalo (Räisälä) 97-98, 305, 426
 Sääminki 155, 310, 312, 437, 441
 Säänjärvi (Savitaipale) 141-143, 186, 285,
 337, 480, 496
 Sörnäinen 72, 136, 214

T

Tainionkoski (Ruokolahti) 33, 36, 39, 309-
 310
 Taipale (Liperi) 45, 50, 52, 72, 74, 77, 190,
 294, 339-342, 428, 442, 456-457, 465, 469
 Taipalsaari 103-104, 111, 127-130, 156,
 181, 230, 232, 240, 284-285, 287, 249, 327,
 331, 351, 389, 392, 413, 419, 432, 457, 480,
 491, 505-506
 Taivalkoski 418
 Tallinna 206, 480
 Talpola (Uusikirkko) 314, 414
 Tammela 452
 Tammisaari 214
 Tampere 32, 172, 173, 214, 217, 224-226,
 252, 366, 370, 408, 411, 425, 436, 445, 464-
 465, 475, 484, 496, 499-500
 Tarkkala (Uusikirkko) 118, 120
 Teerijärvi 464
 Terijoki 38, 52, 102, 124-127, 163, 204-205,
 215-216, 218, 230, 241, 266-268, 313, 315,
 356, 410-411, 413-416, 443, 450, 490, 499
 Telkkälä (Taipalsaari) 130, 457
 Tenkalahti (Käkisalmi) 96
 Tervola 419, 425
 Tervu (Kurkijoki) 91-92, 270, 467
 Teuva 194, 200
 Tienhaara (Viipurin mlk) 312, 418
 Tikkala (Tohmajärvi) 81-82, 296, 318, 498
 Tirilä (Lappee) 168
 Tiurula (Kurkijoki) 52, 83
 Tohmajärvi 45-46, 79, 81-82, 162, 171, 205,
 296, 318, 332, 385, 392, 449, 460, 475, 498,
 504

- Toholampi 425, 478, 497
 Toivakka 502
 Tonteri (Kivennapa) 119, 124-125, 315
 Torniojokilaakso 21, 238
 Tukholma 107, 225, 343, 501
 Tuoksjärvi (Sortavala) 45
 Tuokslahti (Sortavala) 45-46, 470
 Turkki 107, 358
 Turku 214, 225, 399, 462-463, 472, 477, 492, 498
 Turtola 314, 404, 448
 Tuulos 462
 Tuusniemi 76-77, 415, 431, 454-455
 Tyrjä (Parikkala) 95, 310, 430-431
 Tyrnävä 66, 436
 Tyrö (Inkeri) 348-349
 Tytärsaari 17, 33, 171
 Tyyvä (Muurmannin rannikko) 345
 Työppölä (Uuusikirkko) 117
- U**
 Uhtua 179
 Uiskola (Uusikirkko) 120, 314
 Unkari 500
 Unnunkoski (Räisälä) 99, 305
 Utra (Kontiolahti, Pielisensuu) 57
 Uukuniemi 13, 33, 35, 43, 45, 63, 82-84, 87-91, 95, 102, 110, 156, 162, 166, 171, 188-189, 239-241, 244-247, 297-298, 300-301, 318-319, 327, 329, 353, 385, 388, 396, 400, 407, 430, 436, 447, 453-454, 458, 470, 472, 486-487, 503
 Uusikirkko 18, 42, 48, 102, 114, 116-120, 163, 177, 179, 181, 186, 204, 212, 267, 313, 318, 334, 357, 381, 385, 414-415, 431, 466-467, 483, 492
 Uusikylä (Tohmajärvi) 476
 Uusimaa 32
- V, W**
 Vaalimo (Valkjärvi) 42
 Vaasa 63, 141, 157, 160, 186, 225, 410, 436, 442, 448
 Vahviala 35, 502
 Vaitolahti (Petsamo) 345
 Valamo 49-50
 Valkeala 33, 35, 41, 45, 49, 78, 127, 149-150, 165, 455, 484
 Valkeamatka (Valkjärvi) 42, 123, 189, 259, 402, 473
 Valkeasaari 161-162, 345, 350, 467, 502
 Valkjärvi 18, 35, 41-42, 47-49, 123, 166, 168-171, 189, 204-205, 241, 258-259, 315, 322, 327, 334, 336-337, 378, 390-391, 402, 437, 461, 473, 484
 Valtimo 40, 56, 166, 280, 440
 Vammelsuu (Uusikirkko) 118, 120, 124
 Vanaja 484
 Vanha-Kaltimo (Eno) 445-447
 Varkaus 67, 154, 298, 367, 407, 433, 495
 Varpaisjärvi 397
 Varparanta (Kontiolahti) 296
 Varsinais-Suomi 32
 Vehkalahti 150-151, 166, 170, 186, 205, 262, 433, 445, 467
 Vehkalahti (Sortavala) 45
 Venjoki (Inkeri) 162, 348-349
 Venäjä 16, 22, 24, 27, 33, 35, 38-39, 41-43, 50-51, 68, 79, 102, 107, 117, 124-125, 127, 139, 146, 151-153, 158, 162, 172, 193, 206-207, 251, 268, 338, 343-344, 346-350, 386, 393, 399, 410-411, 424, 454, 467, 472, 481, 501
 Vesanto 66, 484
 Vesilahti 425
 Vesisaari (Norja) 22
 Vieremä 433
 Vihtari (Heinävesi) 67, 78
 Viitasaari 464
 Viinijärvi (Liperi) 19, 52, 340, 369, 399, 449
 Viiniranta (Liperi) 73
 Virolahti 27, 152, 169, 449
 Viro 12, 24-25, 27, 114, 193, 206, 207, 389, 393, 408, 433, 443, 467, 489, 494
 Virrat 488
 Virtelä (Räisälä) 98
 Viru-Nigula 206
 Vitele 51
 Vittangi 225
 Wloclawku (Puola) 397
 Voikkaa (Kuusankoski) 149
 Vuohensalo (Käkisalme) 96, 303
 Vuokala (Savonranta) 67, 498
 Vuoksela 16
 Vuoksenlaakso 36-37
 Vuoksenniska (Ruokolahti) 33, 471
 Vuoksenranta 16, 426

Vuole 101

Vuonos (Kuusjärvi) 75-76, 191

Vuosalmi (Äyräpää) 445

Vytegra (Aunus) 84, 179, 193, 344, 411

Värtsilä 37, 46, 79-82, 165-166, 205, 210, 215, 242, 294, 296-297, 318, 385, 392-393, 400, 416, 422-423, 434, 449, 460, 476, 490, 497, 504

Y

Ylijärvi (Säkkijärvi, Ylämaa) 112, 307

(Yli)kannus 103

Ylikiiminki 54, 428

Ylikuunu (Kirvu) 147

Ylitornio 237, 372-373

Ylitornio (Ruotsi) 448

Ylivieska 210, 237, 325, 359, 401, 424, 459

Ylämaa 166, 309, 336, 357, 378, 383, 395-396, 423, 459, 469, 482

Yläsäiniö (Viipurin mlk) 110

Ypäjä 477

Ä

Äijönniemi (Pyhäjärvi) 101, 304

Ännikänniemi (Ukuniemi) 90, 301

Äyräpää 36, 268, 274, 332, 391, 421, 424, 437, 445, 449, 461

Äänekoski 424

SUMMARY

The Conviction on the boundary of two cultures. Laestadianism in Karelia in 1870-1939

The rapid spread of the 1880s

The first contacts of Laestadianism in Karelia date back to the end of the 1860s and beginning of 1870s. Mainly mid-Osthrobothnian building workers and fishermen acted as the medium of the contacts. The movement spread first into the lakeshore parishes of the Karelian Isthmus. As a result of the years of famine, people moved from the area to the Ladogan Karelia district. Among these newcomers there were some Laestadians. The actual spread of the movement in the area began in the subsequent years, when the movement gained support among the local folk. In the beginning of the 1870s there were some indications of a Laestadian awakening in Vyborg, Kuolemajärvi, Kurkijoki, Simola in Lappee and Taipalsaari. At the end of the decade the movement gained foothold also in Uusikirkko, Hiitola, Sippola, possibly in Impilahti, Jaakkima and Sortavala.

In North Karelia Laestadianism arrived first in Nurmes along with merchants in the beginning of the 1870s. In the mid-1870s the town of Joensuu became influenced as the local goldsmith's wife, Emelie Björklund, joined it on a visit to family in Oulu. She invited the Oulu preachers to Joensuu. Their visit resulted as awakenings among Joensuu craftsmen and workers. Around the same time, people making trips to the Joensuu market took the conviction along with them to Liperi. Iron industry workers, who worked in St. Petersburg, on their behalf, escorted the movement into southern parts of the area in about 1884.

The strongest period of expansion of the Laestadian conviction took place in the 1880s when it had spread into all of the parishes in the studied area. The only exceptions are the Orthodox parishes of Salmi, Suojärvi and Korpiselkä as well as the areas in the eastern part of the Isthmus, such as Rautu, Metsäpirtti and Sakkola on the downstream of the Vuoksi. The movement did not become popular in the Pyhtää, Lemi, Luumäki nor Rautjärvi parishes. In North Karelia Kesälahti, Kitee and Rääkkylä were unaffected areas, and in Juuka and Ilomantsi only few people supported it.

The lakeshore parishes of Koivisto, Kuolemajärvi and Uusikirkko in the Ladogan Isthmus were the most strongly influenced areas. There were quite many Laestadians also in Käkisalmi and its neighbouring parish Räisälä. The most influenced area in North Karelia was within an area ranging from the eastern villages of the Kuusjärvi parish through Liperi and Kontiolahti to Eno. An active Laestadian community emerged in the industrial area of Värtsilä also. Central areas, which were crucial to the spread of the movement were the towns of Vyborg, Lappeenranta and Joensuu. The Vyborg Laestadians first had a rental place as a service site, but since 1890 a chapel of their own. The Vyborg Laestadian preachers were either craftsmen or building workers who expressed their religious opinions while working in the surrounding rural areas. Large

building sites in Lappeenranta in the 1880s and 1890s were channels of the spread of Laestadianism as well. Often the building contractors were Laestadians. A meeting place for arranging services was rented as of 1890. The Joensuu Laestadians built their own chapel in 1894. Often a registered association was established whenever a chapel was built. Such was the case in Vyborg in 1890 and Joensuu in 1894.

Craftsmen and building workers

In towns the majority of Laestadians consisted first of professional building workers and craftsmen. The core of the Vyborg Laestadian community was made up of professional building workers from Osthrobothnia. Blacksmiths and tailors also played an important role. In towns young people or early middle-aged single people were the ones who joined the community. Often a spouse was found among other service guests. In towns the warm and close-knit atmosphere created a refuge place for the sons and daughters of farm owners, tenant farmers and dependent lodgers who came from the countryside. The religious community offered a social network, which aided e.g. when security for a loan was needed for a business enterprise or a house loan. The community offered its help at times of illness, or when a helping hand was needed in child-care or the upbringing of children. The religious communities in towns provided their members with the security offered by family and village folk that the people from rural areas were accustomed to in the countryside.

The town of St. Petersburg was an important route when considering the spread of Laestadianism into the Vyborg province. A considerably large Laestadian community had been established at the beginning of the 1870s, and its effect not only stretched to Ingria, but also quite far inland. Many people became acquainted with the St. Petersburg Laestadians on trips of merchandise or work, and on those trips they received "the grace of repentance". After returning to their home district they told others about their new religious experience and encouraged others to join the movement also. Laestadianism spread via the St. Petersburg route to places like Uusikirkko, Impilahti, Kivennapa, the Käkisalmi area, Miehikkälä, Savitaipale, Ruskeala, Uukuniemi, Jaakkima, Tohmajärvi and Värtsilä. The St. Petersburg preachers were important to the whole of southeastern Laestadianism. Juho Mikkola, Juho Sipilainen and Karl Teodor Lindström were of some of the best known ones and who all moved later to the Vyborg county area. After the revolution most of the St. Petersburg Laestadians moved to Finland. All connections between the Finnish and Russian Laestadians broke in the beginning of the 1930s.

Railway building also affected the spread of Laestadianism. There were many Laestadians not only among the workers, but also among the supervisors and contractors. Railway building spread the movement to Simola in Lappee, for example. In several of the earlier weakly affected areas, the growth of the movement coincided with building railway connections. Many of the builders settled permanently in the area.

The Karelian ministers and preachers were principally born in the studied area. Ones from northern and southern areas of Savo also seem to have been

worth notice. A summary of the ministers indicates that the Fennoscandic periphery-born conviction managed to adapt to the place it settled and the local circumstances and to recruit new members from among the local people. The professional distribution and social status of the Laestadian ministers reinforces the idea of Laestadianism not being an agrarian movement in Karelia.

In addition to craftsmen and builders, there were also merchants, contractors and small-scale businessmen in the Laestadian communities. The regular habits and diligence made founding a company, and simultaneously, a rise in financial standards possible. The movement did not attract the gentry. In rural areas the main supporter were the farm owners, but there were also a considerable amount of crofters and other landless folk. Because the proportion of landless people in the county was small, and a great many of them were members of the Laestadian community, there is evidence that the movement attracted people in the low social ranks. It is true, however, that the social gap between the farm owners and landless people is small in Karelia. Fishing, shipbuilding, and the opportunities of earning money in St. Petersburg compensated for the lack of fields and forested land.

In town and country

Laestadianism seems to have been a movement of towns and populated areas. Because one of the routes of the spreading was the railway building, it is understandable that Laestadianism gained a strong foothold in towns and villages by the railway. Areas, which had direct access to St. Petersburg in the form of trade and work, seem to have adopted Laestadianism more often than other districts. The total number of Laestadians climbed to almost 2000 before the turn of the century. After a short period of schism, the numbers rose again to well over 2000 by 1910. In Karelia the conviction was not a peasant movement, as it was in Osthrobothnia. Instead, it was mainly a movement of craftsmen, small-scale businessmen and workers. The thesis of Laestadianism being a defence mechanism of the agrarian folk against the pressure of populated centres does not apply to Karelia. Instead, it was a medium of protest for town craftsmen, poor farmers and landless folk against the clergy and officials.

The attitude of Laestadians towards education was principally favourable by the beginning of the 1890s. Members of the conviction were active members of school councils, and they actively supported particularly vocational education. Often the children of townspeople had an academic education, which is an indication of a favourable attitude towards university education.

An overall picture of Karelian Laestadianism suggests that the evaluation made by *Heikki Ylikangas* on Pietism could just as well describe Eastern Finland Laestadianism. *Ylikangas* claims that Pietism appealed to "the rising, but thus far -both socially and regionally- discriminated people". Karelian Laestadianism could also be called a movement of rising socially discriminated people. However, there are no reasons to imply that there was regional discrimination with regards to Karelian Laestadians.

Laestadianism criticised by the clergy

Principally the clergy held a negative position on Laestadianism in the 1800s. The movement was considered a threat towards the unity of the Church. In addition it was regarded as a sectarian movement similar to Baptism or Methodism. Particularly the congregation doctrine, the forgiveness of sins, and the so-called 'liikutukset' during services (praising the Lord aloud in some sort of a trance) were met with criticism. Gustaf Johansson, the bishop of the Kuopio area, took the most offensive against Laestadianism, trying to eradicate the movement from all the parishes in his diocese. There were, nevertheless, such clergymen who favoured the movement as early as the 1800s. The best-known one was the vicar of Koivisto, Erik Liljestrand.

There were several clergymen who had even joined the conviction in Karelia. The most notable ones were Vilhelm Ferdinand Fagerlund, Johan Theodor Bäckman, Arthur Leopold Heideman, Väinö Havas, Kustavi Lounasheimo, Yrjö Kivenoja, Otto Autere, Matti and Leevi Vironmäki and Jaakko Veijola. Their work as both clergymen and ministers of a conviction which was considered a sectarian movement provoked controversy and criticism within the Church in the 1800s. The press also criticised their dual role. In the 20th century there were no negative remarks on the work of Laestadian clergymen. The Lutheran Church condemned all new religious movements first, and Laestadianism was no exception. Besides Laestadianism, the Evangelistic movement was highly criticised and considered a sectarian movement. By 1900 the work of the conviction was viewed more positively. It still was a sectarian movement in the parochial reports, though. Not until 1920 was the Laestadian movement included among the churchly convictions. Since then, relations between the clergy and the movement were good, with a couple exceptions. Of all the Laestadian movements, it was the New Awakened who had the best relations with the Church.

There occurred some separatist enterprises among the Karelian Laestadians. During the years 1906 and 1907 certain Northern Savo and Ladogan Karelian Conservative Laestadians led by the Jaakkima minister Esko Pellikka planned to establish their own church. However, the enterprise failed when the majority of the conviction, and its influential members opposed to it. The underlying factors for the separatist intentions lay in the transition stage, during which an anti-Church atmosphere spread among the folk. The negative atmosphere within the Church derived from the extremely radical measures of some clergymen towards Laestadians.

Laestadianism and other convictions had some sort of connections with each other in various places within Karelia. It is possible that the awakenings in the 1870s in the Lappee Haapajärvi first resembled the Evangelic movement, but gradually began to remind Laestadianism. There were also some connections between the Uukuniemi -movement and Laestadianism. According to folk memory, the influential ministers of the Uukuniemi-movement, Olli Hälvä and Paavo Sihvonen, were originally Laestadians. Later, after belonging first to the Renqvist-movement, they led the religious movement, which derived from the trance preacher Helena Konttinen and her followers. Surprisingly, the connect-

ions between the Renqvist-movement and Laestadianism led to the new arising of the Renqvist-movement. Pastor Vilhelm Ferdinand Fagerlund and his powerful sermons of repentance in the late 1890s caused awakening, which influenced the local conviction, the Renqvist-movement. In North Karelia, in Liperi and Kontiolahti, Laestadianism filled the void left by the dying Renqvist-movement.

Laestadianism supported by Orthodox

It is very interesting how Laestadianism and the Orthodox Church met. This happened quite painlessly in Karelia. Because even the Orthodox Church represented the Christian authorities, the Orthodox people who joined the movement were not requested to secede from it. Nor would this have been even possible until 1906 other than via the 'St. Petersburg-way'. More important than which Church one was a member of was to 'have the right faith'. The awakened believers formed a stronger community than the national Church was to its members. In most cases the Orthodox Laestadians lived in North Karelia, where even some of the ministers were Orthodox. In the 19th century, in the Vyborg province, there were only the occasional case of Orthodox Laestadians in the Ladogan Karelia-area, the Isthmus and Lappeenranta. In the mid 1920s Laestadianism spread to the border parishes of Karelia and the Orthodox who lived there.

Disputes scatter the conviction

The Laestadian movement was tried by scattering in the mid-1890s. The process lasted 15 years. One reason for separation was the rapid spread among different cultural and economical areas. When the movement encountered new phenomena, there arose dispute within the communities on how to approach them. The un-organized conviction, and the loss of the old minister generation sped up the process. The late 1800 social transitions were adopted in different ways in the Laestadian areas. There was dispute on how the new challenges were met.

The most popular group was first the New Awakened. The name derived from the requirement of the members' new awakening. The headquarters were in Kittilä, where several ministers from Southern Finland travelled to 'learn about Christianity'. The powerful outbreak of the New Awakened took place in the beginning of 1898. It was later troubled by another split, when a trance movement called Narvaism was born in Narva, Estonia. Narvaism took over Southeast Finland and Ingria almost completely for a short period. A couple years later the movement subsided, and most of its members returned to other Laestadian groups. The New Awakened and the Narvaists were reconciled in Vyborg in 1913. Small-scale service activities were arranged among Narvaists yet in the 1920s.

Narvaism functioned as a route for the arrival of the Pentecostal movement in Finland. Some influential people from the Narvaist movement contacted the Norwegian evangelist Thomas Barrat, inviting him to come and preach in Finland. They cooperated with some Free Church, Baptist and Methodist groups. The first gatherings were held in the Helsinki Rauhaniitydistys' facili-

ties. Thomas Barrett toured around both Free Church and Laestadian premises even in Vyborg and St. Petersburg. As a result, some Laestadians joined the Pentecostal movement, while others returned to the New Awakened-movement before long.

Beginning in 1902 Firstborn communities were established in towns of Southern Finland. Principally because of the confusion caused by the New Awakened, the Southern Finland Laestadians called for help from where the first awakenings originated, in Jellivaara, Sweden. Prior to this, there had been a split among the Swedish Lapp Laestadians into the so-called 'Westerners' (Firstborn Laestadians) and the 'Easterners' (Conservative Laestadians). The first mission trip was made in 1902. The ministers were Viktor Appelqvist and Samuel Vettasjärvi. It caused a notable movement towards the Firstborn group. The movement gained foothold in the Vyborg county, Lappeenranta, Antrea, Karhula, Savitaipale, Taipalsaari and Ruokolahti. Since 1904 there was Firstborn influence in North Karelia. It gradually gained support especially in Eno and Kontiolahti. There was a Firstborn community in Joensuu also, and before long it spread to Lieksa as well. This group, which sets bounds to 'the worldly' effects most strictly became popular in southern and southeastern towns. This can be explained so, that the rootless workers and craftsmen who came from rural areas longed for the security and social binds that they were used to in the village communities. The clearly set boundaries and norms, which even restricted its members' clothing, offered a sense of security. A fellow believer could be identified easily by his outer appearance amidst the ever confusing and versatile world.

The third group of Laestadians were the Conservatives. The name backed to trying to maintain the 'old basis'. The Conservatives first had to defend themselves when the New Awakened gained a strong position in Karelia. Some Laestadians who opposed to the New Awakened joined the Firstborn after 1902, resulting as a state of recession among the Conservatives for several years. After 1906 the movement began to recover, when they established a Head Office of Mission work, which organised mission trips especially to areas where there were few 'believers'. Beginning in 1908 these trips were made on a regular basis in Karelia. In the 1910s the New Awakened and the Conservatives were equally popular, but as years passed the scale weighed down in favour of the Conservatives. In the beginning of the 1930s a split occurred among the Conservatives, resulting as the emerging of a new group called the Word of Peace (Rauhan Sana). It did not appeal to very many people in Karelia. Additionally, there was schism amid the Conservatives in the 1930s due to minister Juho Kosonen.

As the Laestadian communities split up, Conservatives and the New Awakened were popular all over Karelia, whereas the Firstborn supporters were in the towns and industrial areas of the southern parts of Vyborg county as well as Eno, Kontiolahti and Joensuu. Narvaism remained an agrarian movement more clearly than the other groups. An analysis on the choices made by

members of Laestadian communities indicates that the chosen group was more geographically based than one based on one's social status or wealth.

Laestadians in society

There were few Laestadians in societal posts in the 19th century. The first ones elected were in municipal posts in Nurmes and Joensuu as early as the 1870s. In some municipals the occasional Laestadian was in quite an influential post. There were Tuomas Kuittinen in Nurmes, Antti Kinnunen and Antti J. Silkelä in Liperi, Antti Pulkkinen in Valkjärvi and Pekka Kinnunen in Lappeenranta, to mention some names. In Joensuu, Lappeenranta and Viipuri, Laestadians were influential personnel in the craftsmen organisation. The active role of Laestadians in society dated back in the late 1880s. After the 'hottest' time of awakening, there was time for societal work.

In the important posts of the Church there were Laestadians e.g. as members of the local Church council in Nurmes since 1878. In the next decade, there were some Laestadians in the parish board too, at least in Liperi. At the turn of the century the number of Laestadians grew steadily first in Church councils and beginning in 1920 also in the parish boards. Laestadianism had a relevantly strong influence in Liperi, Eno and Viipuri cathedral congregations, and Lappeenranta, Valkjärvi and Uusikirkko congregations.

In the right wing

Because the movement considered both the temporal and spiritual authorities God-given, the Old Finnish Party seemed the most suitable for members of the conviction. The Firstborn minister meeting even made an all-Christian binding decision on the matter. After the general strike the Agrarian Party became more popular among the Conservatives, in particular. After the year of Finland's independence (1917) the Agrarian Party became the most popular party among the Conservatives, defeating the Coalition Party. In Karelia this change seems to have taken place after the mid-1920s. Among the First-born the Coalition Party was the 'Christian's' party with the exception of the occasional IKL-Party supporters. The IKL was popular in the New Awakened-movement, but also the Conservatives. Pastor Yrjö Kivenoja, who was elected in the West Vyborg county standing as a candidate for the Coalition Party switched to the IKL-Party in 1933. Within the Conservatives there were occasionally heated arguments between those who favoured the IKL and those who supported the Agrarian Party. Many Agrarian Party supporters could not accept their fellows in faith following a party from the extreme right.

The official stand of the conviction towards the Labour Movement and Social Democrats was strictly negative. The reasons lay in atheism and the critical attitude towards both temporal and spiritual authorities. Because many Laestadians were workers, denying the Labour Movement was not thoroughly possible on an individual basis. Children of many Laestadian families actively supported the Labour Movement and Social Democrats in the Isthmus and South Karelia. Of the influential Laestadians only the Kotka tailor, Vilho Pyykkö, actively supported the Labour Movement. In the Vyborg province district the

Christian Labour Movement was popular in the New Awakened-group, when the Vyborg minister Kalle Heiskanen entered as a candidate for Parliament several times, first in 1910.

The movement in the 1930s

The New Awakened lost a lot of members for the advantage of the Conservatives and Firstborn in the 1930s. The only exceptions are e.g. the Pölläkkälä district in Äyräpää, and Valkjärvi in the 1920s, Kuolemajärvi and to some extent Eno in the 1930s. In the Lappeenranta area the movement was a little more active in the beginning of the 1920s. The support the movement got in Karelia was quite significant to the New Awakened. About one fourth of the New Awakened lived in the studied area. The annual summer meeting was often (11 times between 1908 and 1939) held in the area- There were New Awakened members in tens of the Vyborg county parishes. The most active areas were in Valkjärvi, Kuolemajärvi, Vyborg, Lappeenranta, the Käkisalme-district, the Jaakkima-Lumivaara district, Impilahti, the Kotka-Hamina district and Kouvola. In Kymenlaakso the New Awakened was clearly the strongest Laestadian group. The members added up to a total of about 2500 in the studied area at the end of the 1930s.

The reason for the general decline in membership numbers in the New Awakened-group was its weak identity. When the movement opened its doors to welcome new members, it lost a lot of members. Many could not identify with Laestadianism as well as they could before. This could be seen as a less active group. A fairly hard blow for the movement was the switching of two influential pastors into Conservatism. In the 1920s Lappeenranta pastor Väinö Havas joined the Conservatives, and in 1930 the Vyborg pastor Kustavi Lounasheimo followed. Both men had been reporter for the paper published in the New Awakened-movement, the *Huutava Ääni*. They had also been to long mission trips in North America sent by the New Awakened. The engagement of the New Awakened to the SLLH varied in different areas and times. There were local associations in only two towns of the studied area, one in Lappeenranta and another in Eno.

The number of Firstborn Laestadians in the Vyborg province in the 1930s was 700-800 members. It seems to be that the area where it was most popular was in the Lappeenranta district. The movement did not obtain as significant a role in any other parish as it did in Eno. In Southeast Finland the Firstborn was clearly more a movement of towns and populated areas. Only in Savitaipale and Taipalsaari it attracted members from rural areas. In North Karelia, however, the conviction managed to gain a strong foothold in rural Laestadian congregations in Eno, Kontiolahti and Lieksa. In these parishes it gained ground from the shrinking New Awakened population. The total Firstborn population may have been as large as 800-1000 in the 1930s. Because the movement can be so clearly distinguished from the society, and because it is such a close-knit community, it offered a channel for societal and religious protest. Exclusiveness and the close-knit community ensured the growth of the move-

ment, for the children of Firstborn parents followed their parents' religious tradition more regularly than the young generation of the New Awakened.

The Conservatives had two strong areas in the Vyborg province. Clearly the parishes of Koivisto, Kuolemajärvi and Uusikirkko were the most densely populated by Conservative Laestadians. Another area was the Käkisalmi district. There were relatively many Laestadians in the Sortavala area also. In the Vyborg area the numbers were surprisingly low: only about 100-200 members. In the 1930s the movement became more popular in the Lappeenranta district, and some new areas were discovered, such as Imatra and Kivennapa. The total number of Laestadians in the county rose to as many as 2000-2500. In the 1930s the population grew so that nearing the end of the decade it was almost 3000. In North Karelia the total number of Conservatives was 1000-1500. The movement became stronger in the 1930s. The influenced areas were clearly on the Kuusjärvi, Liperi, Joensuu axle. The movement was quite strong in the Värtsilä-Tohmajärvi area as well.

Conservatism gained more and more members until the outbreak of the Winter War. Exclusiveness and the active mission work, which the central organisation was responsible for, created a strong backbone for the growth of the movement. The spread of the movement was not even discouraged by the schism and splits, which occurred inside the group. The local organisation of the Conservatives began in the 1920s. A so-called 'Rauhanyhdistys', a Peace Association was established in Kaukjärvi of Uusikirkko, Käkisalmi and Värtsilä. In the 1930s the Conservatives established a local association in Lappeenranta, Sortavala, the Imatra district, Suojärvi and Saarenpää of Koivisto. The Vyborg association functioned as a coalition between the Conservative and the New Awakened movement. In Joensuu the Conservatives were expelled from the peace association in the beginning of the 1920s, after which they established their own association.

Maanmittaushallituksen karttapaino, Helsinki 1989

Maanmittaushallituksen karttapaino, Helsinki 1989